

મુંદરી મુખેધ.

મીડાશમાં શુદ્ધ તત્વ સમાવયું છેજ શું ?

સ્વાદ ચખાડ્યો રસ રેડી દિલમાંથી બેઃ

મીઠવડાં 'ખોડો' રે ! કેવલ જોડજે !

ખોલી મીઠું ખીજાં પાસ જોડાવજે !

વાણીમાં લહમ નિત્યે વસે મીઠાચ જે !

અંધિ આપની સઘે રનેહની બાંધતાં-

'સાત્વ-વચ્ચ' અમ મુખથી પણ ઉચરાવજે !

મીઠવડાં 'ખોડો' રે ! કેવલ જોડજે :

લાલજી કેશવજી જોડીયાવાલા.

“ શાંતિ, તો, જી, પુષ્પા અને તે શીઘ્રપરથી ઉતારી આપશે. ” માતાના આ
 વચન સાંભળી શાંતિ જે ચોરની લાંબી પુષ્પા હતી તે ચોરડા તરફ ગઇ અને
 ચોરડામાં આવી નજર કરે છે. લાંબીને રડતાં જોઇ. એટલે શાંતવદના શાંતિના
 હૃદયમાં ટોલ થયો અને પોતાના શામાટે રડવાનું કરતી હશે. તે માટે શાંતપણે વિચાર
 કરવા લાગી. “ શું લાંબીને શોધ ચડ્યો હશે? ના, ના, તેમ તો ના અને: તેનું
 કામગીરી હૃદય હુલાવે એવું હું જે વચન જોડી નથી. શું; ત્યારે લાંબીને તેનું અપમાન
 કર્યું હશે? તેણીએ માગેલી વસ્તુ લાંબી આપી હોય? શું તેનાપરથી પ્રીતિ ઉતારી
 દીધી હશે? અરેરે! એમ તો પણ ન જ અને; કારણકે આનું જગપણુ દીવ હુલા
 તો લાંબીને ક્યાંય પણ એન નથી તેના સ્વભાવ એટલે જાણી શાંત છે કે આના ગમે
 તેવા મોટા ગુહનો હોય તોપણ શબ્દોથી ટપકા આપી શિખામણ આપે; વળી તે
 એટલું બધું મમતાળુ છે, સમ અને ડેજવણી પામેલા છે કે આ ગરીબ ગાય જેની
 શાંત પ્રીતિપરથી એકાએક પ્રેમ દેતાં વાર લગાડે; જે કામ કરે તે પૂર્ણ વિચાર કરીને
 કરે તો છે. ત્યારે શું હોવું જ શું મારી માતાએ સાસુપણું બતાવ્યું હશે? શું મારી
 પ્રેમાળ માએ તેના તરફ કરતા હશે? શું આનાથી યજ્ઞેલા કાંઈ ગુનાની કામ
 નહિ આપી હોય? ના, ના, તેમ જ અને; પાંચ મહિના યયાં આ ભોળી, શાંત, અને
 નિખાસ દિલની લાંબી આવી તું માતાએ અન્ય સાસુઓની જેમ તેનાપર ગાળોનો
 વર્ષાદ વરસાવો હોય અથવા તેણીમાં હલકી પાડી હોય એવું મારા જીવામાં કદી પણ
 આવ્યું નથી. ઉઠતું આને મારી પણ સારીરીતે રાખે છે; મીઠા વચનોથી જોડાવે છે;
 આના પ્રત્યેક મનોરથને પૂર્ણ કરે અરેરે. ત્યારે શું હશે? આ આમ શોધ કરે તે તો
 મારા જીવને રહેવાતું નથી. શું તેની પાસે જઈ તેનું કારણ પૂછું? શું તે મને જવાબ
 દેશે? કદાચ મારા વચનોથી શંકા થાય તો? હશે, જે થાય તે ખરું. આજ તેની પાસે
 જઈ તે આજીવ કરીશ; નહિ તો પગે પડીશ પણ

કર્તાથી મૃત્યુ પામેલ કંઈ પાણું આવતું નથી પરંતુ ઉદ્ધૃત દુઃખી યાય છે. આજે તેની મરણ તિથિ છે માટે તે આ ભૂમિપર તને અમી દષ્ટિથી જોવાને, તારું હસતું મુખ જોઈ રાજ થવાને અને તું તેની પુત્રી થોજ નીવડે તેવા આશીર્વાચન દેવા આવશે. બેટા, આજે તો તારે ખાસ કરીને શાંત ચિત્તે તારું સર્વદા ભણું ઇચ્છનાર તે આત્માતું વધારે એય કેમ યાય; તે સ્વર્ગમાં રહી પ્રભુના દર્શનામૃતનું પાન કરતી તે ભક્તિરસમાં ચકચૂર બને અને ત્યારે કાળ ક્રમે પુત્ર આ કર્મભૂમિમાં જન્મે ત્યારે સર્વ જુનપ્રાણિમાત્રનું કષ્ટાણુ કરી શકે તેવી શક્તિ પ્રભુ પાસેથી મેળવે એવી એવી પ્રાર્થના કરતી જોઈએ. આજે તું પોતેજ રાંધી નિર્જળ અને વૃદ્ધ લિધુકાને જમાડ; સત્પાત્ર બ્રાહ્મણોની પૂજા કરી તેને શક્તિ પ્રમાણે દાન આપ અને હરિકીર્તન કરી આપણા ઘરમાં દેવી હવા પ્રસરી રહે એવું તું કર. ”

શાંતિ વચનમાં બોલી ઉઠી, “ બા, હું પણ ભાભીની સાથે પ્રાર્થના કરવા બેસીશ અને આજે તેને દરેક કામમાં સારીરીતે મદદ કરીશ. ” માતા મૃદુભવાજ્ઞથી બોલી, “ બહેન, આજે રૂપાણે સર્વે ભેગાં મળી તે પવિત્ર આત્માના એય માટે પ્રાર્થના કરીશું કારણ કે આપણા સર્વેપર તેનો અપૂર્વ પ્રેમ હતો. ”

શાંતિ પોતાની ભાભીના વદન તરફ દષ્ટિ કરી બોલી, “ બા, હજી ભાભી હસતાં નથી અને ત્યાં સુધી મને એન નહિ પડવાતું. ” પોતાની પુત્રીના આવેા સરળ સ્વભાવ નિરખી માતાએ કહ્યું, “ શાંતિ, એકાદું તેને મનભાવતું ગીત ગા અથવા કોઈ સારો શ્લોક બોલ એટલે તેની દિલ્લગીરી તરતજ ઉડી જશે. ” શાંતિએ પ્રસન્ન ચિત્તે જવાબ આપ્યો, “ હા, એ ઠીક કીધું. ગદ્ય કાવ્યજ એમણે મને શીખવેલા શ્લોક હું બોલું:—

મૂકં કરોતિ વાચાલં પંગું લંગ્રયતે ગિરિમ્ ।

યત્કૃપા તમહં વંદે પરમાનંદ માધવમ્ ॥

એનો અર્થ એ યાય છે કે જેની કૃપાથી મુંઝું માણસ બોલતું યાય છે. લંગ્રયું માણસ પવતેને પણ જોળંગવાને શક્તિવાન યાય છે, એવા પરમ આનંદરૂપ મધુ દૈત્યને મારનાર એવા શ્રી કૃષ્ણચંદ્રને પ્રેમપૂર્વક નમસ્કાર કરું છું; અને પછી મને આ શ્લોક શીખવનાર મારી પૂજનીય ભાભી પુષ્પાને નમસ્કાર કરું છું. એમ કહી પુષ્પાના જોળામાં નિર્મળ હલ્દીની શાંતિ, ઢળી પડી.

પ્રેમાળ સાસુના પવિત્ર ઉપદેશથી પુષ્પાની દિલ્લગીરી ઉડી જતી હતી. જે શાંતિને પોતે શ્લોક શીખવ્યો તેજ આડકતરી રીતે પોતાને શિખવે છે તે જોઈ આનંદ પામતી હતી. હવે તે શુદ્ધ હૃદયથી સાસુને માતા સમાન અને શાંતિને બહેન સમાન ગણવા લાગી. તેણે શાંતિને જોળામાંથી ઉઠાડી તેણે સુકામળ વદન પોતાની છાતીમાં દાખી, “ શાંતિ-બહેન, શાંતિ-બહેન, હું હવે શાંત થઈ છું ” એમ કહેતી કહેતી, સાસુના પવિત્ર શ્લોકને નિરખતાં હૃદયોત્તુ પાડતી કોઈ અચિંત્ય આનંદના પ્રવાહમાં તણાવા લાગી.

. એટલામાં શાંતિની કોઈ બહેનપણી તે જોરડા તરફ આવતી ગાતી જતી હતી કે,

“ સાસુ મારી પૂર્વ જન્મની માય બે,

“ સસરા મારો પૂર્વ જન્મનો ખાપ બે,

“ નણુંદી મારી પૂર્વ જન્મની બહેન બે ! ”

સ્નેહમાં શંકા.

(લેખક:—એક આર્ય સ્ત્રી.)

“ સુશીલા સાંભળ્યું કે, મને હવે વખત નથી. બારમાં દસ મીનીટ બાકી છે. બાર વાગે કોલેજમાં મારે મારો અવર (કલાક) લેવોજ નેહએ જેથી હું વધારે રોડાર્થ શકું એમ નથી, હું પૈસા કાઢી મૂકવાનો હતો, પરંતુ બીજા કામોને લીધે મને દુરસદ મળી નહિ તેથી તમે પેટ્રીમર્થી બાર રૂપીઆ કાઢીને આપણે કાપડવાળો આવે તેને આપી દેજો. પણ પૈસા કાઢતી વખતે પેટ્રીમાં એક કાગળ છે તે બરાબર ટુકાણે મૂકજો; ખોવાઈ જાય નહિ. ઠીક, હું જાઉં છું. બરાબર ચાર વાગે પાછો આવીશ.” એમ કહીને બાણ રજનીકાંત ડૉક્ટર ગાડીમાં બેસીને કોલેજમાં ગયા. ગાડી દ્રષ્ટિથી દૂર થઈ ત્યાં લગણુ સુશીલા ગાડી પાછળ એકી નજરે જોઈ રહી હતી.

રજનીકાંત બાણ કલકત્તાની નેશનલ મેડીકલ કોલેજમાં પ્રોફેસર હતા; તેમણે વૈદકીના ધણો ઉત્તમ અભ્યાસ કરીધો હતો. તેમને માર્સિક રૂ. ૩૦૦)નો પગાર મળતો હતો. તેમની વય આશરે ત્રીસ વર્ષની હશે. કુટુંબમાં પતિ પત્નિ સીવાય બીજું કોઈ નહોતું. તેમનો સ્વભાવ ધણો પ્રેમાળ હતો જેથી જેના જેના સહવાસમાં તેઓ આવતા તેઓની પ્રીતી મેળવી શકતા અને તેઓ હંમેશાં નિર્ધન અથવા શ્રીમંત, વૃદ્ધ બાળક યા યુવાન, દરેક પ્રત્યે સમદ્રષ્ટિ રાખી સર્વને ઉપયોગી થવાને પ્રયત્ન કરતા હતા. પોતે જાતે પૈસા મેળવીને લગ્ન કરવાં એવો તેમનો દૃઢ નિશ્ચય હોવાથી તેમનાં લગ્ન થયાને ઝાંઝો વખત થયો નહોતો. તેમનાં પત્નિ સુશીલાબાઈની વય આશરે ત્રીસ વર્ષની હશે. તેઓ સુશિક્ષિત અને આનંદાન કુટુંબનાં હતાં. વાંચન તેમને ધણું પ્રિય હતું એટલું હોવા છતાં પણ કુદરતી રીતે તેના બુદ્ધિસાક્ષમદ સ્વભાવ હતો તેમાં જરા પણ ફેર પડ્યો નહોતો. પતિ પત્નિ ઉભય શાંત, સુશિક્ષિત અને યોગ્ય વયનાં હોવાથી તેમનો સંસાર ઉત્તમ રીતે ચાલતો હતો. એટલું જ નહિ પરંતુ તેઓ હંમેશાં મનુષ્ય માત્રનું લલું કરવામાં તત્પર રહેતાં હતાં આનાં પરમાર્થિ જોડાં આપણા આધુનિક આર્થ સંસારમાં ભાગ્યેજ જોવામાં આવે છે. ઇશ્વર આર્થાવૃત્તનાં દરેક યુગલમાં આવો નિસ્વાર્થ પ્રેમ અને માણસ જાત તરફની દયા ઉત્પન્ન કરે એવું કાણુ નહિં ઇચ્છે ?

બપોરે સુશીલાએ ડૉક્ટર સાહેબના કહેવા મુજબ પેટ્રી ઉઘાડીને ઉપરનો કાગળ ધીમેથી બાણુએ મૂકી રૂપીઆ કાઢ્યા. એટલામાં પવનથી તે કાગળ કે જે ધડીઅંધ હતો તે ઉડ્યો અને ધડી ઉડી ગઈ. સુશીલાએ તે કાગળ લપ્પને જોયો. તેણે શું જોયું ? તે એક સુંદર અક્ષરથી લખાયેલો પત્ર હતો. પત્ર બગાડી લાપામાં લપ્પેલો હતો. આશ્ચર્ય સાથે સુશીલાએ તે વાંચવા માંડ્યો, અને “ હે ઇશ્વર ! આશુ ? ” એમ બોલી સુશીલા સુર્જાગત યદ ધરણી પર ઢળી પડી. પડવાનો અવાજ નીચે સંભળાવાથી તેની દાસીએ ઢોડી આવી પાણી જાંડી બીજાને સાવધ કરી. તેનું ચરીર કૂચનું હતું, મોં ઉપર કાળાશ પથરાઈ ગઈ હતી, બાલ-જો પ્રવાસ કરવા છતાં પણ તેનાથી બોલી શકતું નહોતું. સુશીલાની આવી સ્થિતિ જોઈ દાસીએ ગભરાઈને “ બાઈ સાહેબ ! તમને શું થાય છે ? કોલેજમાંથી આવ્યાસાહેબને તેડી લાવું, કે ? ” નિગેરે અનેક પ્રશ્ન પૂછવા માંડ્યા. પરંતુ બાઈ સાહેબની સ્થિતિ અપારે દાસી સાથે ન કરવા જેવી નહોતી. ઉત્તરમાં તેમણે કંઠાર અવાજે “ તું નીચે જઈ તાડે કામ કર,

આનાં દયાળુત્વ પરિણામ ના આવે, અને છોકરીઓનું કલ્યાણ થાય તે માટે માતાપિતા-
એ ઘણી દીર્ઘદષ્ટિ વાપરવાની જરૂર છે.

ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે તેમજ વૈદિકશાસ્ત્ર પ્રમાણે છેક બાળવયમાં જ પ્રભુ થાય છે
તેમનાં મન, અને તન સંપૂર્ણ ખીલી સકતાં નથી.

સુસ્તુતના ગ્રંથ પ્રમાણે પિતાની ઉંમર ૨૫ વર્ષની ના હોય, અને માતા ૧૬ વર્ષની
અંદરની વય હોય, ને જો લગ્ન જોગે તેની સંતતિ હવે તો તેમના અવયવ નમળા રહે
છે, અને શરીર હીમાયત્વાં રહે છે.

અસમાન વયનાં લગ્નથી ધણાજ કુર આચાર થાય છે અને પરિણામે આત્મધાત
થાય છે. ન્યુસપેપરમાં આનાં દર્શાવત ધણી વાર વાંચનામાં આવે છે.

પચાસ વર્ષનો પુરુષ આઠ દશ વર્ષની બાલિકા સાથે લગ્ન કરે છે. કાઠીઆવાડમાં
૭૦ વર્ષના એક ડોસાએ ૯ વર્ષની છોકરી સાથે લગ્ન કર્યું છે, આવાં દર્શાંત અનેક મળશે.

ગયા દસકાના વસ્તીપત્રકના રિપોર્ટના આંકડા નીચે આપ્યા છે. આ વર્ષના આંકડામાં
કાંઈક સુધારો માલુમ પડશે એમ આશા રાખીએ છીએ.

પરણેલી છોકરીઓ.

૧ વર્ષની અંદરની પરણેલી છોકરીઓની સંખ્યા.	૧૦,૫૦૭.
૪ વર્ષની અંદરની " " "	૨૫૮,૭૬૦.
૫ વર્ષ થી ૯ વર્ષની " " "	૨,૨૦૧,૪૦૪.
૧૦ વર્ષથી ૧૪ વર્ષની " " "	૬,૦૧૬,૭૫૯.

આમાં પુરુષની વય ગમે તે હશે.

બાળક વયમાં લગ્ન કર્યાંથી કન્યાઓની કેલવણીમાં સ્ખલન થાય છે. કોઈ કોઈ છોક-
રીઓને ઘરમાં શિક્ષણ આપે છે. પણ તે જુગ. ૧૯૦૧ ના વસ્તીપત્રકના રિપોર્ટમાં ૫ વર્ષને
૧૫ વર્ષની ૩૫,૪૦૦,૦૦૦ છોકરીઓમાંથી માત્ર ૫૦૦૦૦૦ છોકરીઓ નિશાળે જતી છે.

વળી બાળલગ્નથી, તથા અસમાન વયનાં લગ્નના પરિણામે બાળવિધવાઓની સં-
ખ્યામાં પણ ઘણો વધારો થાય છે. અનેક નિર્દોષ છોકરીઓ-લગ્ન એટલે શું તેના ખર્ચ
પણ આવે નહિ તે પહેલાં વૈધવ્યના દુઃખના આગમાં પડે છે.

આ દેશમાં બાળવિધવાની સંખ્યા નીચે પ્રમાણે છે.

૧ વર્ષની થયેલી વિધવા.	૮૫૬
૧ થી ૨ વર્ષની " "	૧૦૩૯
૨ થી ૩ " "	૧૮૮૬
૩ થી ૪ " "	૩૭૩૨
૪ થી ૫ " "	૮૧૮૦
૫ થી ૧૦ " "	૭૮૪૦૭
૧૦ થી ૧૫ " "	૨૨૭૩૬૭

વિવિધ વિહાર.

મને મહારી બાઈડી સાથે બનતું નથી તેનું મહારે શું કરવું ?

(લખનાર:—વૈદ અમૃતલાલ સુન્દરજી પઢીયાર.)

૩.

(ગયા વર્ષના અંક ૧૧ ના ૫૬ ૩૭૫ થી ચાલુ.)

મહારા વહાણ બધું !

પુના: વિદ્યાર્થી હોલ, તા. ૧૩. ગુરુવાર.

તમારો પત્ર પહોંચ્યો. તમે હાલના વખતમાં આપણા ત્રોફોમાં ચતાં લખતું જે ચિત્ર આપ્યું છે તે બહુ આભેદુષ છે, અને હું તમારા જે બધા વિચારો સાથે મળતો થાઉં છું, છતાં પણ તમારી એક સૂચના મને બહુ હારે પડે તેવી છે, અને તે એ કે તમે લખો છો કે નીચાની લેનાં શીખવું જોઈએ અને જૈરીને સુધારવાની કોશીલ કરવી જોઈએ, એ બાબત ઉપર તમે બહુ હાર મૂકો છો, અને તે વાગળી જ છે એમ પણ મહારે કશું કરવું જોઈએ; છતાં પણ ખુશા દિરે મારે જણાવવું જોઈએ કે એ બાબતમાં મને બહુ મુશ્કેલી લાગે છે.

બધું ! ખમી ખાવું એમ કહી નાંખવું એ બહુ રહેલી વાત છે, પણ તેમ કરી બતાવવું એ બહુ મુશ્કેલ છે. અને તેમાં પણ ત્યારે ઘણી તરફથી આપણે દુઃખમાં જ ફસાયેલા હોઈએ અને આપણી ધીરજ ખૂટી જવાની અણી ઉપર હોઈએ ત્યારે તો ધીરજ રાખવાની બાબત અને ખમી ખાવાની બાબત બહુજ મુશ્કેલ છે. જુઓને, મહારાં દુઃખોની થોડી વાત સાંભળો.

૧ કોલેજના ખર્ચ માટે કેટલી માયાકુટ ભોગવવી પડે છે, સામાપને કેમ સમજાવવાં પડે છે, મિત્રોની કેમ મદદ લેવાની પડે છે, અને કોઈ કોઈ વખત દીન બનીને તુમાળી શેડીઆઓને ત્યાં આરામ આરામ કેવા ફોગડેના ફેરા ખાવા પડે છે, અને તેમ છતાં એમાં કેવું અપમાન સહન કરવું પડે છે, એ બધું તમે ક્યાં નથી જણાવતા ? એ દુઃખ શું થોડું છે ?

૨ લાઇ, પૈસાના દુઃખેજ અને દરિદ્રતાના દુઃખેજ કાંઈ ધૂટકો થતો નથી, પણ કુળવણીની કિંમત નહિ સમજનારાં માથાપો તરફથી કેવા ટપકા ખેંચવા પડે છે અને કેવા તાના તવાળ સાંખવા પડે છે એ તમે જણો છો ? નહીં નહીં આજનોમાં પણ વારંવાર આપણા વિચારોની આડે તેઓ કેવાં આવે છે, અને આપણને જે બાબત જણાવણ સાર જેની ન લાગતી હોય તેવી બાબત સાડ તેઓ કેટલાં બધાં ઉસ્કેરાઈ જાય છે, અને કેવું રગવું ગમ કરી નાંખે છે, તથા જે ટાગ કરવાથી આપણે આગળ વધી શકીએ તેમ હોય તેવાં કામમાં પણ તેઓ કેટલી બધી ઉધાર્ કરે છે, એ તમે જણો છો ? જેની તરફથી આપણને આગળ વધવાની ઉમેદ હોય તે પોનેજ આપણા રસ્તામાં આડાં દિવાલ રૂપ થઈ પડે એ દુઃખ શું થોડું છે ? આ બાબતમાં ઘણીએ ખાનગી પાનો છે, અને

દુર્લ્ભ, અપ્રમાણિકતા, આદિ અનેક ચારિત્ર્યદૂષણો માટે આગળ વધેલા વિચારના ઉત્સાહી જીવાનીયાઓને શું અશ્વેસ ન થાય ? મને તો લાગે છે કે ભણે આપણે દેશકાળના કાયદાને માન આપીએ અને આપણું જોઈએ, તો પણ આપણું અંતર તો બળે છે, અને તે બીજા કોઈ કારણસર નહિ, પણ માત્ર જ્ઞાનને લીધેજ. જે આપણને આપું ઉત્તમ જ્ઞાન ન મળ્યું હોત તો આપણે બીજા સાધારણ માણસોની પેઠે આવી બાજનોમાં દિગ્ગીર થાત નહિ, પણ જ્ઞાનની સાથે ફરજે વધી છે. અને લખવા યોગ્યતાનું વર્તનમાં ઉતારતાં પડતી મહાભારત મુસીબતોને લીધે આપણે આપણા અંતરના શુભ હેતુઓ પૂર્ણ રીતે આચારમાં ઉતારી શકતા નથી અને તેથી એટલે દરજ્જે આપણી ફરજે બળવી શકતા નથી, એ માટે મને અશ્વેસ થાય છે.

૧૦ બંધુ ! અત્યંતપણુને લીધે, જીની રૂઢીઓની શુદ્ધામગીરીઓને લીધે, જીની અને નવી કેળવણીમાં પડના મતભેદને લીધે, જ્ઞાનને લીધે, આપણામાં નથી આશાઓ બન્યત યદ્ય છે પણ તે આશાઓને જેવું જોઈએ તેવું પોષણ મળતું નથી તેને લીધે, સ્ત્રીઓમાં કેળવણી નથી તેથી વિદ્યાનાં ક્ષેત્રમાં યાય છે તથા માજાપોના સ્વાર્થને ખાતર, સમજણ વિનાના અને પ્રેમ વિનાનાં લગ્નો થાય છે તેને લીધે, જીના વિચારનાં માજાપો અને નવા વિચારમાં કેળવણેશ જીવાનીયાઓ વચ્ચે જે મતભેદ થાય છે તેને લીધે, પ્રજાના આગેવાનોના વિચારોમાં અરસપરસ મહાન મતભેદ થાય છે તેને લીધે, આપણા ધરસંસારી રિવાજોમાં ધણી જાતના ગોરાળા ચામે છે તેને લીધે અને આપણા ધર્મમાં તથા આપણા વ્યવહારમાં દરેક ટુકણે જે પોક્ષમપોક્ષ ધુસી ગઈ છે તેને લીધે, આપણે આપણા અંતઃકરણની ધ્રુજા પ્રમાણે—પ્રેરણા પ્રમાણે—અધરના દુઃખ પ્રમાણે—કુદરતના નિયમ પ્રમાણે અને પ્રકૃતિના સ્વભાવ પ્રમાણે ચાલી શકતા નથી, તેથી જે માનસિક વેદનાઓ હાજના વખતમાં આપણને ભોગવવી પડે છે અને તેમાં પણ સત્યશોધક છતાંમુઓને તથા જ્ઞાનમાં આગળ વધેલા સેવકોને જે મુશ્કેલીઓ ભોગવવી પડે છે તે વાત પણ કાંઈ ભુલો જતા જેવી નથી. એ દુઃખ પણ બહુ મોટું છે. એ દુઃખ આપણને જ્ઞાને યોગ્ય ધણું વારંવાર ભોગવતું પડે છે.

૧૧ બંધુ ! આપણા આ બધાં દુઃખો શું થોડાં છે ? નહિ. પણ તેમ છતાં એ બધા દુઃખો કદાચ ખમાય, પણ ઝીરી ખરાગ હોય એ દુઃખ નહિ ખમાય, કારણકે ત્યારે ધરમાં આવીએ ત્યારે આ બધાં દુઃખો થોડા વખત જૂલી રાકાય છે, પણ તેને બદલે એ બધાં દુઃખોમાં બળી રહેલા માણસ ત્યારે ધરમાં આવે ત્યારે ત્યાં પણ તેની સામે હોળી સળગતી હોય એ કેમ ખમાય ? બંધુ ! યાદ રાખજો કે બહારનાં દુઃખો પુરોપાધી ખમી રાકાય, પણ ધરનાં દુઃખો તેઓથી ખમી રાકાતાં નથી. બાહરીનાં દુઃખોમાં ઘણા માણસો દીવાના યદ્ય જાય છે, અને ઘણા માણસો આપવાન કરીને મરે છે, તથા ઘણા માણસો જુગર યદ્ય જાય છે, એ શું તમે નથી જાણતા ? આપણી ઓળખાણુવાળો હરીસાઈ બાહરીઓના કંઠાકને લીધે દેશને નીચે ક્યારાઈને મરી ગયો એ શું તમે નથી જાણતા ? બંધુ ! બહારનાં દુઃખો ખમી રાકાય, પણ ઉત્સાહી નિત લાગણીવાળા જીવાન માણસોથી બાહરીઓનાં દુઃખો ખમી રાકાતાં નથી. અને તેમ છતાં અશ્વેસ કે હાજના વખતમાં આપણા ધણા જંદુઓને મદારી પેઠે એજ જાનનાં મુખ્ય દુઃખો હોય છે. એ માટે તમારા ભક્ત ભાઈઓએ કાંઈક કરવું જોઈએ અને અમારી અંદગીમાં એ દેશનું અરસાવતું જોઈએ.

તમે મને લક્ષમણ કરો છો કે તમે તમારી બેરીને લણાવો, પણ એમાં કેટલી મુશ્કેલી છે અને એમાં કેટલો બધો કંટાળો છે એ તમે જાણો છો ? તમારી સૂચના અગાઉ જ મુંદરી એ બાજતમાં કાંઈ કાંઈ કરી બેસું હવું, પણ તેમાં હું નિષ્ફળ થયો છું. જેમકે મારા અં- મૂલ્ય વખતનો ભોગ આપીને હું તેને શીખવવા બેસતો પણ તે ધ્યાન આપતી નહિ, અને વચ્ચે વચ્ચે નકામી વાતો કરતી. જે વખતે મને કાંઈ નથી વાન સમજાવવાની મળે પડતી હોય ને મહારામાં ગંભીરતા તથા ઉંડાણ હોય ત્યારે તે જાણે મહારી મરકરી હોય તેમ સામી હસી પડતી. હું તેને જ્યારે બોલાવું ત્યારે આવવામાં તે વાર લગાડતી. પા અરધા કલાક તો તેને કાંઈ દિસાખમાં નહી, એટલા વખત તો મ્હારે એ બાઈસાહેબની વાટ જોવા કરવી પડે, હું કાંઈક ઉચી ઉચી વાતો તેને કહું પણ અફસોસ કે એના તે ઉધાજ અર્થ સમજે. હું તેને શીખવું તેથી તે ખુશી થતી નહિ, પણ એથી તે કંટાળતી, અને જાણે મહારી ઉપર ઉપકાર કરવા સાથે શીખતી હોય એવો દેખાવ તે કરતી. હું જ્યારે તેને ચોપડીમાં ધ્યાન રાખવાનું કહું ત્યારે પણ તેને પાંચ દશ વખત બારીમાંથી બહાર જોઈ લેવાનું મન થયા કરે ને એ પ્રમાણે બહાર નજર નાખ્યા કરે, એટલુંજ નહી પણ જ્યારે કાંઈક વાગ્યા બાગ્યા સાંભળે અથવા કુળીયામાં કાંઈ મ્હોરો અવાજ સાંભળે કે કાંઈને લડનાં સાંભળે તો તો એ ટાણે ત્યાં ગયા વિના ચાલેજ નહિ. એ તો જાણે બાપનો ગરાસ જ. કલાક બેસવું પડે તેમાં પણ કાંઈ કાંઈ બહાનાં ફહાડીને પાંચસાન વખત ઉઠે ત્યારે તેને નિરાંત થઈને બેઠું ! થોડા દિવસમાં આવી આવી સંકેટો બાજતો જોઈને હું બહુજ કંટાળી ગયો છું, અને મહારી ધીરજ ખુદી ગઈ છે, તેથી મ્હેં તો દરાવજ કરેલો છે કે કદીપણ સ્ત્રીઓને લણાવવાની માયાકુટ કરવીજ નહિ. એ મ્હાઈ કામ નથી. તમે એ કામ કેમ કરી રાક્યા તે અજાણી લાગે છે. હું તો એક અંદાડીયામાં તોખાં તોખાં થઈ ગયો છું, માટે હવે ફરીથી હું એ અખતરો અજમાવવા ઇચ્છતો નથી. ખીજે કાંઈ ઉપાય તમારા ધ્યાનમાં હોય તો લખજો, બાકી મહારી બાઈ- ડીને લણાવવાનું કામ મહારાથી બની શકે તેમ નથી-હાલ એજ.

તમારો,
મોતીલાલ.

પુતળીઓ અને સ્ત્રીપણાવાળી સ્ત્રીઓ.

“ આપણા સંસારમાં હાલ જે સ્ત્રીઓ છે તેમાં અદેખરો સ્ત્રીપણાવાળી સ્ત્રી તો કોઈકજ છે બાકી તો બધી સ્ત્રીઓના આકારનાં પુતળો જેવી છે. છતાં પણ એ સ્ત્રીઓના આકારના પુતળાં પણ જ્યારે આપણા ઘર સંસારમાં આવેલી બધી સિતા ભોગવે છે ત્યારે દેશની દેવિયો, પ્રેમની મુનિયો, સૌન્દર્યના ભંડારો, આનંદના સ્વતારો, કુદરતની સખીયો, સંસારમાં સ્વર્ગ લાવનારી, અને દેવોની પ્રતિનિધી સ્ત્રીઓ પોતાનું તથા જગતનું કેટલું બધું કમાણું કરી રાકશે અને પોતાનાં પ્રેમથી પુરૂષો ઉપર કેટલી બધી સત્તા ચલાવી શકે એ વિચાર તો કરો ! સ્ત્રીઓ પોતાના અંતઃકેરણની સરજતાથી જગતમાંથી ધણી ટાં પાછો ઝાળાં કરી રાકશે; સ્ત્રીઓ પોતાની દયાની લાગણીથી આ દુનિવામાંથી ધણી ટાં દુઃખો ઝાળાં કરી રાકશે; સ્ત્રીઓ પોતાના આર્થિકશક્તિ તોડનારી સ્વભાવના ઉખડી ગએલા પુરૂષોને કાનુમાં રાખી રાકશે, સ્ત્રીઓ પોતાની મંદુરી વાણીથી જગતમાં મિઠાસ લાવી રાકશે, સ્ત્રીઓ પોતાના પ્રેમથી પુરૂષોમાં પુરૂષાર્થ વધારી રાકશે, સ્ત્રીઓ પોતાનાં સૌન્દર્યના બગથી જગતને નવું સૌન્દર્ય આપી રાકશે. ”

અમૃતલાલ મહિયારદત્ત : સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ. ”

ત્યાં પ્યાસને દેશ વાગવાથી દૂધ દેળાયું. છોકરાંના કપડાં બગડ્યાં બાધડો દૂધ ચાટવા લાગ્યો. મીની પણ ચાટવા દોડી. દૂધ—ચાહથી જમીન અગડી ને છોકરાં દિલગીર થયાં.

બિલાડીએ અચ્ચાંચોને કપડો આપ્યો.

“હવે આવી ગંદી જગામાં આવું કેમ ગમે? આ લાઇ બહેનોનાં કપડાં બગડ્યાં. અહીં કોડીઓ, માળીઓ થશે. આમ કંદો તે સાઈ? તમને આવતું ન મળત? ઘોઘર તું તો બહુ ઉતાવળીઓ ને તોફાનીજ રહો!”

છોકરાંએ દીરીન શરૂ કર્યું તો ખરું પણ દીકરીરીથી પુરી હેડળ દોળાંચંકા ચાહમાં પતળી હતી: ચાહા ટાહો થયો હતો, પુરીના કકડા વેરાયા હતા.

બિલાડીએ અચ્ચાંચો બહાર કાઢ્યાં અંદરથી છોકરાંના અવાજને પ્યાસા તોંસકનો અખડાટ આવતો હતો પણ અચ્ચાંચી અંદર જવાય એમ હતું નહિ માંચે હેડળ રસોડામાં જવાનું કહ્યું ત્યારે અચ્ચાંચો—મા હમને અંદર જવા દે અને લાઇ બેનો કેરી રીતે જમે છે તે જોવા દે.

બિલાડીએ ફરીને છોકરાંને જોતાંચાં અને મારી માગી ત્યારે અંદર દાખલ થવા દીધાં. અચ્ચાંચો હારમંધ બેસાડી બિલાડી આગળ જોડી.

બિલાડી—જુઓ, નરોત્તમ તમારા જેવો ઉતાવળીયો નથી કે જે આવે તે ચાટવા મારે.

ચાળીમાં બધું પીરસાય ત્યાં સુધી ઓનોમનો જોશી રહે છે.

છોકરાં—ડીક.

બિલાડી—છોડીયો પ્યાસો હાથમાં લઈ આખા ચોરડામાં દોડતો નથી. સમજ્યાં?

છોકરાં—હા.

બિલાડી—કેવાં ડાહ્યાં છોકરાં છે! એમનાં જેવાં કયારે થશે?

આમ હું પેટે જોશીને જમાય એમ અમારાથી થવું મુશ્કેલ છે એમ અચ્ચાંચો ધારતો હતો એટલે બાધડો જોશી ઉઘો:હેં મા! બંધાં છોકરાં આમ જોશીને ખાતાં હશે? માંચે જવાબ દીધો:ના, પણ સારાં છોકરાં તો એમજ ખાય. ત્હમને આ છોકરાં જેવાં ડાહ્યાં ચંચેલાં નેપ્રસ ત્યારે હું શરૂ થઈશ. ચાટવા મરે હું વારંવાર કપડો આપું.

મીની—મા! તું અમને બહુજ લહે છે.

બિલાડી—હા હું પણ જાણું છું કે તમને લહેડું પણ તમે મને બહુજ હેરાન કરોહો. ને.

મારા કહેવા ઉપર જરા પણ ધ્યાન આપતાં હત તો મારે લહેડું પડત નહિ.

જમ્યા પછી છોકરાં થોડી વાર રમ્યાં અને સુવાની વખત થઈ એટલે છોકરાંએ કહ્યું આ અચ્ચાંચો અમારી સાથે ન સ્વે?

બિલાડીએ કહ્યું, ના! હજી ત્હમારી જોડે સુવાને લાધક થયાં નથી. અચ્ચાંચો આ સાંભળી બહુજ નાખુશો થયાં ને કે મને હેડળ ગયાં સુતાં. પહેલાં બિલાડીએ ત્હમને હારમાં ઉભાં રાખ્યાં ને પૂછ્યું: કહો ત્હમને ત્રણ વાનાં સાંભળી રાખવાનાં કલાં હતાં તે સાંભરે છે, જોશી ક્યાં ત્રણ વાનાં?

ઘોઘર—ખાવા મારે ઝડપ મારવી નહિ ને ઉતાવળાં ન થતાં બધું પીરસાઈ રહે અથવા આપણને આવે ત્યાં સુધી વાટપ જોડી.

બાધડો—ટોળ ફાડ ન કરવી.

મીની—ખાતાં ખાતાં ન્હાસભાગ ન કરવી. એક ટકારે જોશી નિરાતે આવું.

૧—ડીક! ત્હમને સાંભરે છે ખરું. ચાલો મુર્જાવ. અચ્ચાંચો નિરાતે સુતાં અને સ્વ-છોકરાં જોડે રમતાં હોય અને સુતાં હોય એમ લાગ્યું.

—બોગીન્દરાવ રતનલાલ દિવેડીયા.

વર્તમાનરંગ.

અમારું ગયું વર્ષ.

પ્રભુ કૃપાથી મુન્દરી મુખોદનું નવમું વર્ષ શરૂ થયું છે. બન્ધુસમાજ તરફથી આ પત્ર દ્વારા સાતવર્ષ સુધી ગૂંજતી પ્રજા સમૂહની જે સપ્તેમ સેવા કરવામાં આવી છે, તે અમારાં વાચક મિત્રોથી અજાત નથી. ગત વર્ષમાં કેટલાંક અનિવાર્ય કારણોને લઈને મુન્દરી મુખોદનું સ્થાનિત એક સભાસદને સોંપી દેવાનું બન્ધુસમાજને યોગ્ય લાગ્યું હતું અને તેથી પત્રની સંપાદન જવાબદારી આફમા વર્ષના પ્રારંભની લગભગથી તે સભાસદને માથેજ છે, છતાં અમારા મંડળ તરફની સમાજસેવા પ્રયાશકિત ચાલુ છે, એમ કહેવાની જરૂર નથી.*

મુન્દરી મુખોદ માસિક પત્રનો પહેલો અંક ઇ. સ. ૧૯૦૮ ના સપ્ટેમ્બરમાં પ્રકટ થયો હતો. આ સમયે પુણાના પ્રો. કુર્વેના અનાથ બાલિકાશ્રમ, પંડરપુર-અમદાવાદ-નડિયાદ વગેરે સ્થળોના અનાથાશ્રમો, તથા જૂદી જૂદી સંસારસુધારાસમાજો બહુ સારું કામ કરી રહી હતી; આ સત્ય ઉપકારની લાગણી સાથે સ્વીકારતાં પણ કહેવું પડશે કે, “જન્ય-તિની ખરી જાણ ફૂંક લોકજિગરમાં ફૂંકાઈ નહોતી. એટલે નવા સંકલની શરૂઆતમાં મુન્દરી મુખોદ અને યોગિની પ્રકટ થયાં તે વખતે જી બાલકોના ઉદ્ધારની દીક્ષાલાલ બહુ મંદ લાસતી હતી.”

“પરન્તુ; તે વસ્તુસ્થિતિમાં બહુજ આનન્દન દેશ્વર થતો નજરે પડે છે. હિન્દી સંસારસુધારા સમાજને અંગે તથા બીજા જૂદી જૂદી કામોના મેત્રાવડાની સાથે જીઆ દ્વારા જ સલાવવામાં આવતી મહિલા પરિષદો સ્થળે સ્થળે મળે છે; મુખોદનું સેવાસદન

*બન્ધુસમાજના સભાસદો તરફથી પુસ્તકો તથા ઇટક લખાણ. વગેરે દ્વારા નીચે મુજબ સાહિત્યસેવા થઈ શકી છે:

૧. શિવભાઈ આપુભાઈ-અલસ્ય ન્યોતિ, પદ્યનાથ, મધુકર, અને કપિનંદા. (નવલ કથાઓ)
૨. ભોળીનંદરાવ ૨. દિવેરિયા (બી. એ.)-ઉપાધાનત, મૃદુલા, સિતારનો શોખ- (નવલ કથાઓ); તથા રાજમાર્ગનો મુસાફર, જ્વનકલા, અને દેવિકાન- (નવાના નિબંધો).
૩. હાલાસાહ લક્ષ્મણભાઈ-સંસારમાં સ્ત્રીની પદવી- (ઇત્યાદી નિબંધ); વડનગરા કણ-બીની ઉત્પત્તિ- (એતિહાસિક નિબંધ); ચન્દ્રાનના, મુવાસિની- (નવાની નવલકથા-વાર્તા.) અને ‘ટૂંકી વાર્તાઓ’- (નવાનો નિબંધ).

૪. શંકરરાય અમૃતરાય-ગીતમાળા, ભાગ ૨- (ગીત, ગરખાનો સંમદ); અને ‘સંયુક્ત કદંબની સંસ્થા’- (નવાનો નિબંધ).

૫. કૃષ્ણલાલ હ. પંડિત-નિરૂપણ-ભાગ ૧. (રિટેક્ટિવ નવલકથા).
૬. રામમોહનરાય જસવંતરાય-યોગિની (નવલકથા), વગેરે.
૭. બન્ધુસમાજ-ગીતમાળા, ભાગ ૧- (ગીત, ગરખાનો સંમદ.)

મુન્દરીમુખોદને અંગે ૧. દિનકરરાય વ્હાલાભાઈએ એક એટનું પુસ્તક પ્રકટ કરવામાં, તથા ૨. દિનકરરાય અને ૩. શિવભાઈએ પત્ર શરૂ કરતી વખત, દરેકી પ્રજા આર્થિક સહાય, અને બંનેનો અ. સો. પ્રતીષ્ઠા તથા અ. સો. અરવિન્દોએ જે વર્ષનું એટનું પુસ્તક તૈયાર કરી આપવામાં કરેલી ઉત્સાહી મદદને માટે હૃદયના ઉપકાર પ્રદર્શિત કરવામાં આવે છે.

—તન્વી, ‘મુ. મુ.’

તથા અમદાવાદ અને સુરતના વનિતા વિશ્રામની સુખવસ્થિત, આશાજનક સંસ્થાઓ બહુધા સ્ત્રી-સહાય અને સેવિકાઓના દેશપ્રેમી ઉત્સાહના ફળરૂપ સુન્દરતામાં, સામર્થ્યમાં, ઉપયોગિતામાં, દરેક દિશામાં અસિદ્ધિ પામતી જોઈએ, છીએ. વનિતા-વિશ્રામની પતિતપાવન ભગિનીઓ તરફથી તો સંપૂર્ણ રીતે સ્ત્રી-લેખકોથી જ લખાતું એક માસિકપત્ર પણ પ્રકટ થાય છે; સ્ત્રીઓ માટેનાં ખાસ પુસ્તકાલયો ઢેકાણે ઢેકાણે સુંદર પામવા લાગ્યાં છે; સ્ત્રી-બાલકો માટે ઔષધાલયો અને પ્રસૂતિગૃહો પણ ધીમે ધીમે વધે જાય છે,.....તથા સ્ત્રીઓને અને બાલકોને મૃત, ખાસ એપરીઓની મામણીઓ જ્યાં ત્યાં થાય છે, તે જોઈને દેશોદ્ધારક પ્રવૃત્તિઓનો જાનનિકણ શરૂ થયો છે એમ માન્યા વિના ચાલતું નથી. જ્યારે આપણી બહેનો દક્ષિણ આફ્રિકામાંની સત્તારીઓની પેઠે આપણા અન્ધુઓનાં અનેક કષ્ટમાં જાતે લાગ લે છે, દેશસેવા માટે ઉપરાણાં કરવામાં સન્માનપાત્ર સહાય કરે છે; પોતાનાં અનાથ બાળકોનાં દર્દ દુઃખ દૂર કરવા સતત પ્રયાસ કરે છે, અને સત્ય જ્ઞાનનો પ્રકાશ પામી અન્યનાં હૃદયઅન્ધારો ઓછાં કરવા પ્રયત્નવાન થાય છે ત્યારે દેશોદય સમિપ છે એમ નિઃશંક શ્રદ્ધા થવા વિના રહેતી નથી. **

આ ઉપરાંત મેવાસદનની અમદાવાદ અને પુણામાં શાખાઓ ફલાડવામાં આવી છે; અને તેના પૂજ્ય મન્નિવર્ધના પ્રયાસથી હિંમોક્તર્યાનાં પાઠનું જ્ઞાન જંગમોમાં સ્થાપન થયેલા ક્ષવરોગનિવારકગૃહે પોતાનું ધર્મકાર્ય બહુ સતોષકારક રીતે શરૂ કર્યું છે; મુંબાઈનું સસ્તું સાહિત્યવર્ધક મિત્રમંડળ તથા પેટલાદનું મિત્રમંડળ કેળવણી અને જ્ઞાનપ્રાપ્તિનાં સાધનો અને તેટલાં પ્રજા સમસ્તને સુસાધ્ય કરવા મથી રહ્યાં છે; વડોદરા રાજ્યમાં શ્રીમન્ત નામદાર ગાયકવાડ મહારાજ લોકસમુદને વધુમાં વધુ સંખ્યામાં કેળવણી આપવામાં મદદ કરે એવાં સાધનો-શાળાઓ અને ગ્રંથાલયોની બહેન દ્વારે ખર્ચ કરી અનુક્રમિત કરવા લાગ્યા છે; મુંબાઈ પાસે દેવલાલીની હિંમત આગોડવામાં અભ્યર્થની અભિવૃદ્ધિ કરે અને બાલકોને સારા નાગરિક બનાવે એવા પ્રકારની કેળવણી આપવા પ્રયાસ કરતો એક ગુરુકુલઆશ્રમ આર્યસમાજના શુભ ઉત્સાહથી અસ્થિતિમાં આવી ચૂક્યો છે; મુંબાઈનું ગુજરાતીહિન્દુસ્ત્રીમંડળ પણ સુધારણા અને ઉત્થિતિનું બહુ સારું કામ કરી રહ્યું છે અને સ્ત્રી કેળવણીની અભિવૃદ્ધિમાં પ્રયત્ન સહાય કરનાર 'સ્ત્રીબોધ' માસિક નવા સંકાની શરૂઆત લગભગથી ઓનુ-અધિપતિના તંત્રિત્વ નીચે પોતાનું કાર્ય કર્યું જાય છે. હિન્દુ અને જૈન, પારસી, ઇસ્લામી અને ખ્રિસ્તી-સંપ્રદાયો કેમોમાં આપણી હિન્દી બહેનોના ઉદ્ધાર અર્થે અનેક દિશાઓમાં મહા પ્રયાસ આરંભ્યા છે અને તેનાં પ્રારંભનાં ફળરૂપ કન્યાશાળાઓ અને મહિલા નિવાસો, અખાત્રાશ્રમો અને સ્ત્રી-સહાય ફન્ડો, જ્યાં ત્યાં સ્થાપિત થતાં આપણે જોઈએ છીએ. બાલકો તેમજ પછાત પડેલી માતિ-ઓને પણ આ ઉદ્યમોર્ગની કર્તવ્યતામાં વિસરી જવામાં આવ્યાં નથી; મુંબાઈનું લેડિઝોર્ગાઈઝ હિન્દુ ઓર્ગેન, તથા વડોદરાનો ફોટોસિંદરાર અનાથાશ્રમ આદિ સત્સંસ્થાઓ આ સત્યનું દર્શન કરાવે છે. નવા સંકાની આવી અદ્ભુત જાનમતિ આક દસ વર્ષમાં હૃદયેશના મહામન્દિરમાં અને ખાસ કરીને ગુર્જરીજનનિવાસ ચાચરમાં ઉત્કર્ષનાં જોનેરી

* યોગિની (અથવા સરસ્વતીના : જ્ઞાનસુશાસન) - છીછ આવૃત્તિના નિવેદન (પ્રસ્તાવના) માંથી.

સ્વસ્તિક ચીતરશે એ સત્ય કોઈ ઉત્સાહી લખિયવેતાની દૃષ્ટિએ પણ ભાગ્યેજ નહયું હશે. શ્રદ્ધાનાં સ્વપ્નરાજ્યો-આર્ગેશીને, પ્રવૃત્તિયુગની લખિયવાન મૂર્તિઓ ચેતનનો ઉન્નાસ અર્પતી, ભારતીય ધર્મક્ષેત્રમાં વિહરે છે એ સ્વદેશના અચ્છાદ્યની કામક્ષ અને લલિત, અમૃતઝરતી, કુંકુમ પગલિઓ નહિ, તો બીજું હોય શકે ?

ગત વર્ષમાં સુન્દરી સુખોદધિ તરફથી ફરી કેળવણી અને સમાજ સંધારણાને અંગે જે જૂજ એવા યથ શકી છે તેના ધણે વધારે ખર્ચા લોક સમરતમાં આ પુત્ર તરફની વધતી જતી પ્રીતિથી મળી ચૂક્યો છે; એટલું જ નહિ પણ તેથી તો ઉત્તરી તન્ત્રીના કર્તવ્ય પ્રદેશની અંદર રહી જતી ન્યૂનતાઓ સુસ્પષ્ટ થાય છે. નવીન વર્ષમાં, ઈશ્વરેશ્વર તો, આ ખામિઓ અને તેટલી આજી કરવા સંકલ્પ છે.

સુન્દરી સુખોદધિના વિષય વિભાગમાં ઉદયગુંજન અને પદ્મમંજૂવા વધારવામાં આવ્યાં હતાં. આ બંને નવા વિભાગ વાચકવર્ગમાં શ્રિય થયા હતા એમ મળેલા કાગળો ઉપરથી સમજાય છે. પદ્મમંજૂવાની ખાસ જરૂરિયાત મારે એટલું જણાવતું બસ છે કે દરમહિને પત્રમાં તે વિભાગ દાખલ ન થઈ શક્યાથી અમારે તે વિશે અનેક દ્રશ્યાદો પણ સાંભળવી પડી હતી ! આંગરતની આખર સુધીમાં ચાલોસ ઉપરાંત પત્રો ખાનગી સલાહ તથા માંહે તીને લગતા કાગળોના જવાબમાં અમારે લખવા પડ્યા હતા એજ હેતુ ઉપયોગિતા સાબિત કરવાને બસ છે. સુન્દરી સુખોદધિનું દેહ નહતું હોવાથી ધારણા કંઈક દેરદાર અસ્તિત્વમાં આવતાં સ્વાભાવિક રીતે વિજળ થાય છે. પદ્મમંજૂવા ને અંગે ગત વર્ષમાં જે બે સલાહ લેવા હતા તે બંને મહત્વના હતા. સ્ત્રી-ઉપયોગી સાહિત્યની જે ચર્ચા હાલ ચાલી રહી છે તે શરૂ કરનાર આ વિભાગને એક પ્રયત્ન દેનો. અમારા વાચકો જેમ શરૂ કરશે કે અમે હેને લગતી ચર્ચાને બની શકતી અત્યુદ્યમના કરી આપી છે. સ્ત્રી-સાહિત્યની એક સ. પ્રમાણ યાદી અમારા તરફથી પણ દૂંક મુદતમાં બહાર પડશે. " સ્ત્રીના નામની જોડે પતિનું નામ આવે કે પિતાનું ? " આ સલાહ પણ ઉપયોગી ચર્ચા ઉભી કીધી હતી; અને સુન્દરી સુખોદધિમાં શરૂ થઈ તે શુભરાતી તથા શુભરાતીય જેવાં યાદ પત્રોમાં પણ શરૂ રહી હતી. પરંતુ આવી ચર્ચાનું તાત્કાલિક ખાસ પરિણામ ન આવે એમાં બહુ નવાઈ જેવું નથી.

ગયા વર્ષમાં સુન્દરી સુખોદધિના બે ખાસ અંક કદાચમાં આવ્યા હતા; એક સંપૂર્ણ, દૂધી વાર્તાઓનો અને બીજો સ્ત્રી લેખનો. આમાંથી સ્ત્રી લેખનો ખાસ અંક કદમાં બમણો (ચોસઠ પાનાં) થયો હતો અને વાચકવર્ગમાં ધણેજ પસંદ પડ્યો હતો એમ અમને સર્વ દિશાઓમાંથી મળેલા ધન્યવાદોએ સિદ્ધ કરી આપ્યું હતું. આ અંકમાં ત્રીસ ઉપરાંત બહેનોનાં લખાણ પ્રકટ થયાં હતાં; અને સુન્દરી સુખોદધિ હેનાં જાનજીવનમાં બીજું કંઈ પણ કંઈ ન હોય તો પણ હેણે સનારીઓ અને બાલિકાઓમાં લખવા વાંચવા તરફ અભિરચિ તો ઉત્પન્ન કીધી છે, એ સદૃઢ પ્રતીત થાય છે. આઠમા વર્ષમાં ત્રીજે જણાવેલી બહેનોના લેખ આ પત્રમાં પ્રકટ થયા હતા.

સૌ. શારદા બહેન બી. એ.—ગં. ૨૧. કૃષ્ણા બહેન.—સૌ. કૃષ્ણા ગૌરી.—૨૧. સૌ. મુમતી બહેન.—ગં. ૨૧. શિવગૌરી.—મિસ. કુસુમ કુમારી.—બહેન ઉર્મિલા.—સૌ. વીરમતી.—સૌ. બ્યોતિમતી.—સૌ. સ્નેહમુખા.—મિસ. દુષ્મી ભગિની.—સૌ. ચંદન ગૌરી.—બહેન ૨—સૌ. હેમકુમારી.—સૌ. બગી બહેન.—સૌ. પ્રમીલા.—સૌ. દક્ષા.—સૌ. કલાવતી.—સૌ.

સ્વસ્તિક-ચીતરશે એ સત્ય-કોઈ ઉત્સાહી હાવિષ્યવેતાની દૃષ્ટિએ પણ ભાગ્યેજ મહદ્યુ-
હશે. શ્રદ્ધાનાં સ્વપ્નરાગ્યો-આગંગીને, પ્રકૃત્તયુગની હાવિષ્યવાન મૂર્તિઓ ચેતનનો વિદ્યાસ
અર્પીતી, ભારતીય ધર્મક્ષેત્રમાં વિહરે છે એ સ્વદેશના અચ્છોદ્યની કામત્ર અને લલિત,
અમૃતઝરતી, કુંકુમ-પગખિઓ નહિ, તો બીજું હોય શકે ?

ગત વર્ષમાં સુન્દરી-મુખોધ તરફથી સ્ત્રી કેળવણી અને સમાજ સુધારણાને અંગે
જે જૂજ સેવા થઈ શકી છે તેનો ધણો વધારે જલ્દી લોક સમસ્યામાં આ પૂત તરફની વધતી
જતી પ્રીતિથી મળી ચૂક્યો છે; એટલું જ નહિ પણ તેથી તો ઉત્તરી તત્ત્વોના કર્તવ્ય
પ્રદેશની અંદર રહી જતી ન્યૂનતાઓ સુસ્પષ્ટ થાય છે. નવીન વર્ષમાં, ઇશ્વરેચ્છા તો, આ
ખાખિઓ અને તેટલી આંખી કરવા સંકલ્પ છે.

સુન્દરી મુખોધના વિષય વિભાગમાં હૃદયગુંજન અને પત્રમેજૂવા વધારવામાં
આવ્યાં હતાં. આ અને નવા વિભાગ ચામકર્ષમાં પ્રિય થયા હતા એમ મળેલા કાગળો ઉપ-
રથી સમજાય છે. પત્રમેજૂવાની ખાસ જરૂરિયાત માટે એટલું જણાવવું બસ છે કે દર-
મહિને પત્રમાં તે વિભાગ દાખલ ન થઈ શક્યાથી. અમારે તે વિશે અનેક ફરિયાદો પણ સાંભળતી
પડી હતી. આગરતની આખર સુધીમાં ચલોસ ઉપરાંત પત્રો ખાનગી સલાહ તથા માહે-
તીને લગતા કાગળોના જવાબમાં અમારે લખવા પડ્યા હતા એજ તેની ઉપયોગિતા સાબિત
કરવાને બસ છે. સુન્દરી મુખોધનું કદ નહાતું હોવાથી ધારેલા કંઈક ફેરફાર અસ્તિત્વમાં
આવતાં સ્વાભાવિક રીતે વિચલન થાય છે. પત્રમેજૂવા ને અંગે ગત વર્ષમાં જે જે સલાહ
ઉપાદા હતા તે અને મહત્વના હતા. સ્ત્રી-ઉપયોગી સાહિત્યની જે ચર્ચા હાલ ચાલી રહી
છે તે શરૂ કરનાર આ વિભાગને એક પ્રમુખ દેવો. અમારા વાચકો જોઈ શક્યા હશે કે
અમે તેને લગતી ચર્ચાને બંધી શકી. અનુકૂળતા કરી આપી છે. સ્ત્રી-સાહિત્યની એક સ-
પ્રમાણ યાદી અમારા તરફથી પણ દૂંક સુકતમાં બહાર પડશે. “ સ્ત્રીના નામની જોડે પતિનું
નામ આવે કે પિતાનું ? ” આ સવાલે પણ ઉપયોગી ચર્ચા ઉભી કીધી હતી; અને સુન્દરી
મુખોધમાં શરૂ થઈ તે ગુજરાતી તથા ગુજરાતીપંચ જેવાં શિષ્ટ પત્રોમાં પણ શરૂ રહી હતી.
પરંતુ આવી ચર્ચાનું તાત્કાલિક ખાસ પરિણામ ન આવે એમાં બહુ નવાઈ જોવું નથી.

ગયા વર્ષમાં સુન્દરી મુખોધના જે ખાસ અંક ફેલાડવામાં આવ્યા હતા; એક
સંપૂર્ણ, દૃઢ વાર્તાઓના અને બીજા સ્ત્રી લેખનો. આમાંથી સ્ત્રી લેખનો ખાસ અંક
કદમાં બમણો (એસક પાનાંનો) થયો હતો અને વાચકર્ષમાં ધણોજ પસંદ પડ્યો હતો.
એમ અમને સર્વ દિશાઓમાંથી મળેલા ધન્યવાદોએ સિદ્ધ કરી આપ્યું હતું. આ અંકમાં
ત્રીસ ઉપરાંત બહેનોનાં લખાણ પ્રકટ થયાં હતાં; અને સુન્દરી મુખોધે તેના બાહ્યજનમાં
બીજું કંઈ પણ ક્યું ન હોય તો પણ તેણે સન્નારીઓ અને બાહ્યજનોમાં લખવા વાંચ-
વા તરફ અભિરચિ તો ઉત્પન્ન કીધી છે, એ સહજ પ્રતીત થાય છે. આકામા વર્ષમાં નીચે
જણાવેલી બહેનોના લેખ આ પત્રમાં પ્રકટ થયા હતા.

સૌ. શારદા બહેન બી. એ.—ગં. ૨૨. કૃષ્ણા બહેન.—સૌ. કૃષ્ણા ગૌરી.—સ્વ. સૌ. મુમતી
બહેન.—ગં. સ્વ. શિવગૌરી.—મિસ. કુસુમ કુમારી.—બહેન ઉર્મિલા.—સૌ. વીરમતી.—
સૌ. જ્યોતિર્મતી.—સૌ. સ્નેહસુધા.—અંક દુષ્ણી ભગિની.—સૌ. અંદન ગૌરી.—બહેન ૨—
સૌ. હેમકુમારી.—સૌ. બાબી બહેન.—સૌ. પ્રમીલા.—સૌ. દક્ષા.—સૌ. કલાવતી.—સૌ.

અરવિન્દા.—સૌ. વિન્યા લક્ષ્મી.—સૌ. કનુ ખેન.—સૌ. મૃદુલા.—સૌ. સાકર ખેન.—
સૌ. કેવી.—સ્વ. સૌ. કપિલ્યા.—એક સ્ત્રીજન.—એક ખેન.—ખેન K—ખેન R—
વગેરે.

આ સર્વ ખેનોના અમે આભારી છીએ. આ ઉપરાંત વિદ્વાન લેખક બન્ધુઓના જે કેટલાક
સાથ, ઉપયોગી લેખ પ્રકટ થયા હતા તે પૈકી નીચેના પણ હતા; સ્ત્રી-આગકોની પરજી
દવાઓ, સરસ્વતી ચન્દ્રની સેવિકાઓ, રનાડોને ગૃહસ્થાશ્રમ, સરસ્વતી, અધારકામિતી દેવી,
ગજને મ્હારી બાઈડી સાથે ખનતું નથી, તો શું કરવું ? વગેરે, વગેરે, સ્ત્રી-ઉપયોગી વાચન
ની ચર્ચામાં ભાગ લેનાર સર્વ લેખક બન્ધુઓના ઉપકાર સુન્દરી સુબોધ ઉપરજી નહિ,
પણ આખા ગુજરાત ઉપર છે.

ગત વર્ષમાં જે અમારાં વાચક ખેનો અને બન્ધુઓનાં મૃત્યુ થયાં છે તેને માટે
અમે અન્તઃકરણથી દિલગીર છીએ. મિસ દેલોરેન્સ નાઇન્ટીએકતું વૃદ્ધાવસ્થામાં થયેલું
અવસાન, એક પરમ સાધ્વી સત્તારીતું આદર્શરૂપ જીવન અને શાન્ત નિર્વિકાર મરણ
દુનિયાનું સુબોધ મળે એવી રીતે આપણી દૃષ્ટિ આગળ ખડાં કરે છે.

અ. સૌ. સુમતી ખેનતું અકાળ મરણ વધારે દુઃખકર હતું. સાત્ત્વિક જીવનના પરિ-
ણામ રૂપ હોવા છતાં, તેમનાં રતેલી સંબંધી વર્ગમાં અને ગૂંજરાતી સાહિત્યના ઉપાસકોમાં
તેથી ધણેજ શોક થાય એ સ્વાભાવિક છે. સુન્દરી સુબોધ અને આનન્દ પત્રોને સુમતી
ખેનના મૃત્યુથી એક ઉત્સાહી લેખક ભગિનીની ખોટ પડી છે. તેમનાં ધર્મશીલ, પ્રાસાદિન,
મધુર અને સરસ લખાણો વાચકોમાં પ્રિય થયાં છે; અને અમને શ્રદ્ધા છે કે આ લેખક
ભગિનીના અમર અંશની પ્રસાદી આપણા વાક્યમયમાં નિઃસંશય કાયમ રહેશે. હંમેશાં વ્યાધિ-
મસ્ત શરીર છતાં, અવકાશની પ્રત્યેક પળ આ ભગિનીએ દેશ સેવા-સાહિત્ય સેવામાંજ અર્પી
હતી અને તેમના જીવનની દૂંક મુદતમાં જેટલું-અને જેવું સાદું કામ તેમણે કર્યું છે તે
ઉંપરથી પણ ગૂંજરાતી ભાષા સાહિત્યને થયેલી મહાન હાનિ સમગ્રજી શકે એમ છે. નાટક,
વાર્તા, કવિતા, પ્રવાસ, આદિ વિરિધ વિષયોમાં તેમની કલમ એક સરખી પ્રતિષ્ઠા બનાવી
શકી હતી, અને સર્વથી સુન્દર એ હતું કે તેમનાં સઘળાં લખાણોમાં ધર્મ ભાવના અને
પ્રભુમહાની પ્રેરણા પ્રત્યક્ષ થતી હતી. કમગકુમાર, અરવિન્દ કુમાર, શાન્તિદા, મધુરી પર-
માર્થતી-પ્રતિમા, મુરેશ અને યશોધરા, દક્ષિણચાન્દા, પ્રભુ પ્રસાદી (પ્રાર્થનાનાં પદ), શ્રી
ગુણસ્તંકાપ, દિવ્ય મેઘપાગળ-બાલ (કાવ્ય) અને શ્રી ગીતાર્થ સંમદઃ—આ વગેરે ન્હાનાં
પ્રોટાં પુસ્તકો વૈકુંઠવાસી સૌ. સુમતીખેનની નૈસર્ગિક શક્તિની રૂક્ત વીસ બાવીસ વર્ષની
ઉમરમાં ગુજરાતી સાહિત્યને અર્પાવેલી પ્રસાદી છે. પ્રભુ તેમના આત્માને કન્યાશુ અર્પે !

ગયા વર્ષમાં, દક્ષિણ આફ્રિકામાં મિસિસ રેન્ડાગ્રાઈ સોડાએ જે વીરત્વ બતાવ્યું હતું
તે ખરેખર આપણે ગુજરાતીઓને માન ભરેલું છે. સ્ત્રીકવણીની હીલચાલ તથા સમાન
હક માટેની લડત જે દુનિયામાં સર્વેત્ર ચાલી રહી છે તે દરેક રીતે આશા આપતી થવા
લાગી છે એ નવા યુગની પ્રગતિનું પરિણામ છે.

ગુજરાતી પ્રગતિમાં જુદી જુદી કોમોનાં સ્ત્રીપુરુષોનાં પુનર્જન્મ થયાના અહેવાલ
અનેની સંસારસુધારાસમાજ તરફથી તથા અન્યત્ર પ્રકટ થયા હતા; ખેનો તથા બન્ધુઓને
જે સર્વ અમે સુખ તથા કલ્યાણ ઈચ્છીએ છીએ. આ બધાંમાં ખાસ આવકારદાયક સેન્ટા-

કૃત્રમાં થયેલું કાયસ્થ કામના ઉચ્ચ કુટુંબમાં જુન સૌ. તારાગૌરીનું રા. ૬૩ સાથેનું લગ્ન હતું. ખંગાળામાં મિસ લલિતા રાયનું એક ઇંગ્લેન્ડ સિનિલિયન સાથે થયેલું લગ્ન પણ આવીજ ઉચ્ચ પંક્તિનું હતું. અર્થાત્ નવા જમાનામાં દેશકાળનાં નવીન વૃત્તિ વિચારને અનુકૂળ થયું ત્યાં ધર્મ મનાય છે, ત્યાં સારામાં સારા ફેરફાર જોયા સરકાર અને ઉત્તમ કેળવણીવાળાં મનુષ્યો દ્વારાજ યથ શકે છે. શ્રીયુત્ વસુને હિન્દુલગ્નના કાયદાનો અને શ્રીયુત્ ગોખલેનો કેળવણીના કાયદાનો ખરડો એ વિષયોનું મહત્વ જોતાં અહિં લેખને યોગ્ય ન્યાય આપી શકાશે નહિ એવી ધાસ્તી છે. હવે પછી આં અગત્યના વિષય હાથમાં લેવામાં આવશે.

ગત વર્ષમાં નામદાર શહેનશાહ તથા શહેનશાહબાલુ ક્ષિટિરા સામ્રાજ્યના સિંહાસન ઉપર પ્રજા સમસ્તના અભિનન્દન વચ્ચે ગિરાજ્યાં હતાં; અને તેથી ઉત્પન્ન થતા આનન્દમાં, આ વર્ષમાં હિન્દુસ્થાન પધારી તેઓથી દિલ્હીના તખ્ત ઉપર મુખરૂપ ગિરાજશે એ આશા સોભાઈ અભિવૃદ્ધિ કરે છે. પ્રજા લેખને દીર્ઘાયુ રાખો ! —રા. જ.

‘સહાયો અને સહાય થાઓ !’ (LOVE and HELP !)

બહેનો અને બન્ધુઓ !

બહાસાં ભોંનુંઓ ! કૃપાળુ પ્રજાએ જિંદગી લેખને સા માટે આપી છે. એ વિચાર કદિય લેખારો દિલમાં આવે છે ? લેખને માનવીને ઉત્તમ દેહ આપ્યો; આપી દુનિયાની ઉદાર કરી શકે એવું મન અને શુદ્ધિ આપ્યાં; લેખારો સંસાર મુખમાં-શાન્તિથી મલાવી શકે એવાં લેખને સાધનો આપ્યાં; કુટુંબ કબીરો, રામચંદ્ર, વાડી વસ્તાર, અને સંતાન, જાધાની બાળતમાં લેખારા તરફ રહેમ નજર કરી છે. લેખે, એથીસ કલાકમાં એક મિનિટ પછી, ખરા દિલથી પ્રજાના મહાન ઉપકારોનું રમરણ થાય છે ! બીજાને જ્યારે દોડી, દુઃખી, અજ્ઞાન, નિર્જા, સાધન વિનાનાં બનાવ્યાં, ત્યારે લેખને આટલું બધું મળ્યું છે, તેજ લેખારા દિલમાં આવે છે ?

લેખે કદાપિ એમ કહેશે કે, અમે શું કરીએ ?-અમે પણ દુઃખીજ છીએ ના. બહેનો અને બન્ધુઓ ! એવું જોલો માં ! ખરું દુઃખ એ શું છે. લેખો લેખને ખ્યાલજ નથી. મુખ સંપત્તિ અને કુટુંબ કબીરામાં કાંઈક ન્યૂનતા આતી, કાંઈ મરણ પામ્યું, થોડું જોઈયું થયું કે, લેખે એમજ માનવાનાં, કે ‘અમે પણ દુઃખીજ છીએ ને.’ ખંડાપુ ! ખરું દુઃખ શું એ લેખે સમજતોજ નથી. થોડી અગત્ય, થોડી ખામી, થોડો હોમ, થોડી ચિંતા, થોડી ઉપાધિ, આમાંનું કાંઈક થયું કે તરતજ લેખે દુઃખી થઈ ગયાં ?-ખરું દુઃખ શું છે લેખે પ્રજા લેખને જાન ન કરાવે, એટલીજ અમારી પ્રાર્થના છે. અવધાણી વિના તરફડીને મરણ પામવું; માનવીના ઉત્તમ દેહમાં ડોરતા જેમ આપુલ પૂરું કરવું; સર્ગા સંબંધીને રેતીઓથી ફર, અસહાય, દોષથી રીયાવાં કરવું; પાપનાસના અને કંપેસ કલહોમાં જીવનના સધળા ઉત્તમ સંસ્કાર બાળી નાંખવા; પ્રજા રમરણને દુખમન ગણવું અને દુષ્ટ, મલીન વિચારને જીંદગીના નાનિક બનાવવા; આવાં આવાં અનેક મહાઅપિનાં પૂર જગતમાં માણસની જીંદગીને કુખાલી, બાળી નાંખનાં દેશાય છે, તે તરફ તો જરા દષ્ટિ કરો ! લેખારાં કદની કદાણીઓથી અમે પણ અજ્ઞાન નથી; પરંતુ અમે અમારી જીંદગીનાં મુખની એવી ખામીઓ, અમારા દિલના આનન્દની એવી અપૂર્ણતાઓને પ્રજાનું રમરણ કરાવનારા પ્રમુદ્ત માનીએ છીએ.

અમને પણ જગતનાં ક્ષેત્ર કહો, વિન્તા ઉપાધિઓ, દઈ દુઃખો, ચોતાની અધારી જગમાં ન્યારે ફસાવે છે ત્યારે માત્ર પ્રભુરમણ એજ અમારો ઉદાર સમજાયે. ઊંચે; હમે પ્રિયજનો! અમં કરી લુગો.

પ્રભુનું રમણ એટલે તહેમના ગુણનું રમણ; પ્રભુના ગુણ આપણામાં થોડા ન્હ પણ ઉતરે ત્યારેજ આપણા જિગરમાં પ્રભુનો પ્રકાશ આવે. હવે આવું ક્યારે બને ? ન્યારે પ્રભુની સૃષ્ટિમાંનાં દુઃખદર્દ અને ક્ષેત્રો વિન્તાનાં અધારાં આપણે યથાશક્તિ દૂર કરીએ, ત્યારેજ ! ચોતરફ જિંદગી સફળ કરવાનાં સાધનો આપણે જોઈએ ઊંચે; દુઃખી, દદી, અ- તાની, પાપી, -અનેક રીતે અધારી જગમાં ફસેલાં મનુષ્યો આપણી આસપાસ છે. મોંઘા શબ્દ જોડો, એક કોમળ સંકાર્ષ કહે, એક મધુરી દંટિ નાંખો, એક અમી દિમતહાસ્ય કરો ! -અનેક નિમિરજનને તે અજવાળના કામચંદ છે, એ નિશ્ચય જાણજો. પણ-પણ-પણ ખરા અંતરની લાગણીથી તે થયેલું હોયું જોઈએ. અને પછી પ્રભુજી પણ હમારાથી દૂર નથીજ રહી શકતા!

‘મુન્દરી મુખોધ’ મંડળ અને અખલા સહાયક દેનડ; આવા પ્રકારની ઊંચી લાવનાઓ આપણા હૃદય આગળ હમેશાં જામત રહે માટે, આપણા દેશનાં અસહાય, અચાન સ્ત્રી-બાલકો (જેમને માટે ખાસ મંદની પ્રથમ જરૂર છે,) ને બની શકતી સહાય કરવા આ પત્રને અંગે મુન્દરી મુખોધ મંડળ તથા અખલા સહાયક દેનડની યોજના કરવામાં આવી છે, જેને આપ સર્વ તરફથી પ્રજાજી મદદ મળશે એમ શ્રદ્ધા છે. અમારો અને હમારો પ્રભુ કૃપાથી યોગેના મુન્દરીમુખોધ દ્વારા સંબંધ સફળ ત્યારેજ થશે, ન્યારે હમે અને અમે, -આપણે સાથે મળી સહકર્મો કરવા જગતના ધર્મસેવકમાં નીકળીશું. પ્રભુ હમાને શુભ સંકેપો અને કલ્યાણ વાસનાઓ અર્પો ! આ સંસ્થાની બવસ્થા વગેરેના નિયમો દુઃક મુદ્દનમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવશે. તથાપિ તેને મદદ કરવાનું તો દેશપ્રેમી, સહૃદય લાનુઓ તરફથી શરૂ થશેજ એમ આશા રાખવામાં આવે છે. કોઈ પણ પ્રકારની સહાય સ્વીકારવામાં આવશે અને તેનો સફળ થશે એ ખાતરી રાખવાં વિનનિ છે. આ સંસ્થાને અંગે એક ફન્ડ તો હિલુ થયું છે એમ જણાવતાં આનન્દ થાય છે.

વૈકુંઠવાંસી અ. સૌ. મુમતી બહેન જેમનું અકાળ મરણ અને ધાવન પ્રારંભમાં દેહત્યાગ છતાં તેમણે કરેલી અદ્ભુત સાહિત્યસેવાથી પ્રેરાઈ અમારા બન્ધુ શ. શિવભાઈ બાપુભાઈએ અત્રેના ગુજરાતીપંચ તથા મુંબાઈના ગુજરાતી પત્રદ્વારા એ સ્વર્ગસ્થ સમાજીના રમણાર્થે એક ફન્ડ હિલુ થવાની જરૂર દર્શાવી છે. અમે પણ આવા ફન્ડની ઉપયોગિતા સ્વીકારીએ ઊંચે. અને મુન્દરી મુખોધ મંડળને અંગે આવું ફન્ડ ઉઘાડી, તે તરફ અમારો વાયક બહેનો તથા બન્ધુઓનું ખાન ખેંગવા રાગ પ્રદાયે ઊંચે. આ ફન્ડમાં કોઈ પણ પ્રકારની સહાય ઉપકાર સાથે સ્વીકારવામાં આવશે. આપણાં સ્વદેશી સ્ત્રીઓના સન્માન અને ઉદ્ધાર માટે પ્રયાસ કરનાં સર્વ સ્ત્રી અને પુરુષનાં મંડળોને આ સંકાર્ષમાં અનુક્રમ વા પ્રાર્થના છે. માત્ર જોડીને નહિ, પણ કામચંદી ખાતરી કરી આપીએ ત્યારેજ આપણી સ્ત્રીઓ તરફની લાવના ઉચી થઈ છે, અને ધર્મમાર્ગે જડન કરતી સ્વદેશી બાપાઓ તરફ આપણી સન્માન જાત છે એમ સિદ્ધ થઈ શકશે. સેવાસદન, વનિતા વિશ્રામ અને ગુજરાતી દિન્દુ સમિતી, વગેરે, પ્રમુખ સ્ત્રી-સંસ્થાઓને આ વિષયમાં હીલવાસ કરવા અમારી વિનનિ છે.

સુન્દરી સુબોધ

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવર્ચ ગોવર્ધનભાર્ગના શબ્દોમાં કહીએ તો “શ્રીયો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, બોધાયક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, સેનહીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં અબળન્ધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુમ્બની મૂર્ખ છાઓ અને કલ્પેષોમાંથી છુટી એ કુટુમ્બનાં ખરાં કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને હત્સાહિની બને, ગંજના બાળક વર્ગને પોષણ અને સક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” તેમજ પ્રશયણ યજ્ઞ પતિનું જીવન ઉત્તરે ધરે અને ત્હેના આંતર વિદ્યાસેના હર્મિયોમાં પોતાના ચતરંગ બેળવી દર્ષ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અથવા પતિતપાવની સેવામગિની ની દુઃખતિમિરમસ્ત માનુષ્યોનાં આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે અને અન્તે સ્વદેશમાં લક્ષ્યસ્પર્શનાં તેજસ્વી રૂણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્થ સુન્દરીઓના જીવનની સફળતા છે. “શ્રી વિના નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના શાન્ત્ય નથી ... શ્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની નતિ અશક્ય છે.”

પૃ. ૬ મુ.] ઈ. સ. ૧૯૧૧, ઑક્ટોબર : આશ્વિન, વિ. સ. ૧૯૬૭. [અંક ૨ જો.

ઇદયગુંજન : એક વીરબાલાનું લગ્નમ્ત :

આજે જન્માશ્રમી છે; હું હવે છૂત લેવામાં
 ઉમ્મર લાયક, સમજણી યજ્ઞ છું,
 સર્વની સાક્ષી વચ્ચે
 હું પ્રભુને સર્વવ્યાપક, સર્વજ્ઞ, સર્વાન્તર્યામી
 લડીને પ્રતિષ્ઠા લઉં છું કે,—
 જે વીર પુરુષ આ મુર્ખ દેસમાં
 —મ્હારી વ્હાણી જન્મશ્રમિમાં—
 ધર્મધ્વજ ફેરવશે ત્હેનીજ સાથે
 હું લગ્ન સંજ્ઞથી જોડાશ.
 ધર્મ એટલે સત્યધર્મ, ખરા પ્રભુની પીઠાણ,
 સાચા સ્વામીનો સંજ્ઞ,
 અને ગંગાજનનાં પારતપિક કર્તવ્ય;
 એ વિશુદ્ધ માર્ગનો જે નેતા યશે,
 ત્હેની હું વિવાહ નિધિથી પત્ની યઈત.
 ત્યાં સુધી, અને તે શિયાય મ્હારે લગ્ન ન કરવાં.
 —સ્વ. સૌ. મુમતી કૃત “ મધુરી. ”

કાવ્યકુંજ.

“ હૃદયમંડળ ”

(આસ-ગરબે રમવાને ગોરી સાંચરે લોલ,)

હૃદય મંડળેથી હૃદયો નિસર્પા રે લોલ,

હૃદયમાં હૃદય સુખધામ,

હૃદય વાસિની રે લોલ;

આસો હૃદયગાન ગરબે ગાઈએ રે લોલ.

વસ ક્યાં વળી મંદ હાસ્યપરિ લોલ,

વસથું મન હરી નિશદીન સાથ.

હૃદય વાસિની રે લોલ—આસો.

ત્યાંથી પ્રેમ ઝરણાં ઝરે, પ્રેમગાન ઐકતાને સરે;

આસ બની પ્રેમે છુરે, તેને દિવ્ય હૃદય રસ રેસે,

હૃદય વાસિની રે લોલ—આસો.

નાય વસ્યાં નિત્ય હૃદયમાં રે લોલ,

વસ ક્યાં પ્રેમભાવ સંભેગ.

હૃદય વાસિની રે લોલ—આસો.

તર્યાં પ્રેમનાં આ બાળકો, રનેહે ભમનાં અનેક,

પ્રેમસુધા નિર્મળ રેડીને, તમે થયાં નિશદીન

, હૃદય વાસિની રે લોલ—આસો.

ઐક્ય થયાં હૃદય આ આપણાં રે લોલ,

હૃદયે કંઈ સિંચી પ્રેમરસ.

હૃદય વાસિની રે લોલ—આસો.

નોકા મુજી હૃદય સાગરે, મંદી શ્વન પ્રત્યેક,

રનેહતરંગ ઉછળી અને તટીં રૂબે કંઈ એક.

હૃદય વાસિની રે લોલ—આસો.

વિમળ પ્રેમથી બને આર્ષ દંપતીરે લોલ,

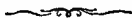
મુખે રનેદથી વહે શ્વન

હૃદય વાસિની રે લોલ—આસો.

.. એ ઉર..

(ઉપનતિ—વસંતવિલસ)

હેવું દિસે છે ઉર એ રસીલું ! હસે, રમે છે પ્રણયાર્દ્ર ઘેલું !
 આનન્દધેસાં નયનો સદા એ યાતાં કૃતાર્થ પ્રણયમૃતપાન પીને !
 મીઠા સ્વરે ગાન કરિ કરે એ, આગાપ મીઠા અથવા કરે છે;
 નિર્દોષ નેત્રો ફરક્યાં કરે છે, અન્ધાર દૂર કરવા પ્રણયે મથે છે !
 કાલદમે નૂતન જ્યોતિ પામે, આનન્દ ને સ્નેહનું ઐક્ય જામે;
 ધીનતાથી જ વિશુદ્ધ તાને તાક્ષીમ લેતું ઉર એ જ અભેદગાને !
 રૂપાલયો એ ન કદિ ધરે છે, તલ્લીન સ્વાનન્દ વિષે જ રે'છે !
 દોષપતાને ભય ના કરી છે ! દિવ્યામૃત પ્રણયનું ઝરતું રહે છે !
 ૧ ઉર ખીલું ન કંઈ ય જાણે, એ સ્નેહગાને જ સદા વિરામે !
 શુદ્ધિ પુરી ઉર એ ધરે છે. છગાશુ ભાવ પણ એ ધરતાં શિખે છે !
 ૨ ખાત્રભાવોની પુતીતતાની આનન્દી એ શાન્ત વિવિધ કેતી:
 ૩ ઉરની પ્રેમજ્વલ, સ્નિગ્ધ દષ્ટિ, રહેજો અખંડ જ સદા ચિર કાલ હેતી !
 વધીનતામાં જ દિસે ઝૂંઝું અગ્નિની તોયે ઉર જ્વાલત્રાણ !
 ૪ જોઈઆ યે બુદ્ધી છલું ભાવે આરંભતું હૃદય મૂકે કૃતાર્થ ગાને !
 તાર્થ યારો હજી પૂર્ણ દેયું, આરંભ્યું તો પૂર્ણ તરી જ જવું !
 ૫ ઉરને અધ્યું અધું ય છે તો હોજો ચિરાયુ ઉરનાં અતુરકતા ગાને ?

—દીજ.

‘ હૃદય કુંજમાં જ્વાલાની વાંસળી. ’

વાગી વાગી રે ! મહારા જ્વાલાની વાંસળી !
 હૃદય કુંજમાં રે ! પુષ્પ પુષ્પમાં રે !
 સ્નેહ મુરમાં રે ! મહારા ઉરમાં રે !
 વાગી વાગી રે ! મહારા જ્વાલાની વાંસળી !
 કુંજને ક્યારે ઉમો મહારો કાંન જો !
 વગાડે વાંસળી ને જંગાવે મહારો પ્રાણજો !
 હૃદય મુજ અંતર્યુ ને નવ રથુ ભાન જો !
 વાગી વાગી રે ! મહારા જ્વાલાની વાંસળી !
 વાગી વાગી ને વીધી મહારી વાંસળી રે !
 વીધી વીધી ને જાગી પ્રેમ જ્યોતિ રે !
 જાગી જાગી ને ત્યાગી ઉર ભજૂનિ રે !
 વાગી વાગી રે મારા જ્વાલાની વાંસળી !

વાંસળીનાં વેણુ મારા અંતરમાં વાગે !
 ઉછળી ઉડી ઉરપુરમાં ઉલ્લાસે !
 પૂર્ણાનંદે પ્રપૂલ્લે 'મહારુ' ઉર જો !
 વાગી વાગી રે મહારા વ્હાવાની વાંસળી !

હૃદય કુંજમાં રે પુષ્પકુંજમાં રે !
 રનેહ સુરમાં રે ? મહારા ઉરમાં રે !
 વાણી વાગી રે ? મહારા વ્હાવાની વાંસળી !

—શિરીષ.

સંતોષ અને ઐશ્વર્ય.

(હરીગીત :) તું છે અવસી દારિદ્રમાં મદિ મીટ આ સંતોષતા,
 તદ્દપિ સુઝાડતો પૂર્ણ સંતોષમાં મધુર સંતોષતા;
 ચીંતા મંદી, ડુખાડની સુખ કે દષ્ટ ઐશ્વર્યતા,
 તો તો તું દેતી કરે શીક્ષા આ કંટુ ઐશ્વર્યતા.
 ચીંતા કરે જે મુખ છે, તે કાજ તુજ ઐશ્વર્યતા,
 મજાતાં વધુ માગે વધુ જોવી તું છે ઐશ્વર્યતા;
 જાતે કરી મહેનત ભરે નોજ ઉદરે રહી સંતોષમાં,
 ને સત્યનીશથી કરે જે કાર્ય રહી સંતોષમાં.
 હા ! તે સુખી, હા ! તે સુખી, ના અન્ય કો આ વિશ્વમાં,
 દુઃખ અર્પતી ઐશ્વર્યતા, સુખ દેતી તું સંતોષતા !
 નીર્મળ ઝરાતું જળ ન તું થું પી શકે સંતોષતા ?
 કુદરત તણાં સુખો શકે થું ના તું લઈ સંતોષતા ?

ઐશ્વર્યતા ! નોજ અયુએ ધન દષ્ટ ખરે ! ભીંન્નવતી.
 આ વીશ્વમાં કુર સૌથી જે શીક્ષા તું જોવી કરાવની.
 જે ભાર નોજ શીરે અભાવ તણાં ખમે સંતોષથી,
 સમજે નથી કંઈ ભાર તેને, પણ ખરો છે તે સુખી.

માનો લોગે સંતોષ પુરો જે મજે તેમાં ખરે !
 ને કાંઈ જો ના હોય તોપણ અંતરે સંતોષ લે,
 હા ! તે સુખી, હા ! તે સુખી, ના અન્ય કો આ વિશ્વમાં,
 દુઃખ અર્પતી ઐશ્વર્યતા, સુખ દેતી તું સંતોષતા !

—આંપડી-વિકુલદાસ ઉદશી,

* अत्रेष्ट उपस्थी. † तोडरी मेणवी आपवानी कोशीस. ‡ दुंगसरी विषा.

તેમના પિતા પોતાના 'વીલ'માં એક-કરડી સરત-કરી ગયા કે જ્યાં સુધી દીનબાઈ કોઈ લાયક સફળદરથ સાથે લગ્નની ગાંઠથી બેઠાય નહીં, ત્યાં સુધી એ રૂપિયા બેઠકમાં અનામતજ રહે અને તેણે વ્યાજ દરેક મહિને દીનબાઈને પોતાના નીલાવને માટે આપવામાં આવે.

તેનાં સગાં વડાલામાં તેમજ બાઈબાઈ દોરતદોરોમાં પણ કોઈ એવું ધનવાન ન હોતું કે જેની સદાયતાથી એ પોતાની ઇચ્છા પૂર્ણ કરી શકે. પણ એવી અડચણોથી નિરાશ થઈ જાય એવી દીનબાઈ નહોતી. તેની દૃઢતા અસાધારણ હતી. કોઈ સારા કામ ઉપર તેણે મન મેળવ્યું તો તે પૂરું કર્યા વગર છોડતી નહીં, એવી તે ખતીલી હતી. કોઈ વેપારીના ખાનગી સેક્રેટરી તરીકે નોકરી મેળવવાનો એને ધખારો લાગ્યો હતો. એના મગજમાં એવો ખ્યાલ બેસી ગયો હતો કે હું એવી નોકરીની પહેલ કરું તો ઘેરાજગારીને લીધે બેસી રહેલી મદારી બીજી પારસી બહેનોને માટે કમાઈતું એમ નહીં સાધન ખુલશે. આવા વિચારથી શોર્ટ્સેન્ડ અને ટાઇપરાઈટીંગના દુકાનને ગમે તે પ્રકારે, ગમે તેટલાં દુઃખ વેડીને પણ હાથ કરવાને તેણે નિશ્ચય કર્યો.

હવે તેને કોઈ એવી જગ્યાની જરૂર હતી જ્યાં થોડો વખત નોકરી કરી આવ્યાથી તેને શુજ્ઞાન જોગ મળી જાય અને અવકાશના સમયમાં તે નિરતિ પોતાનો વિદ્યાભ્યાસ કરે. આવીજ ચિંતામાં ઘરત-ચંચેલી એ ઘેર આવી.

દીનબાઈનું ઘર કોઈ અક્ષાહુકું નહોતું. પિતાના મૃત્યુ-પછી એ પોતાની એક સખી રતનબાઈને ઘેર આવી રહી હતી. રતન એક આર્ટિસ્ટ-ચિત્રવિદ્યામાં નિપુણ-સુંદરી હતી. અને સચિત્ર પત્રોને માટે ચિત્રો કઢાડીને પોતાનો નિર્વાહ બહુ સારી રીતે કરતી હતી. આ વખતે પણ એ એવાજ કોઈ ચિત્રો ચીતરવામાં રોકાયેલી હતી. દીનબાઈએ તેણે કામ અથવા પાટી તેનો ખર્ચો પકડીને એકએક પ્રશ્ન કર્યો ? કેમ રતાં, મદારી જગ્યાએ તું હોય તો શું કરે ?

'એટલે તું શું કહેવા માંગે છે, તે હું સમજતી નહીં.' આશ્ચર્યચક્રિત ચહેરે રતને ઉત્તર આપ્યો.

દીનબાઈએ તેને 'એમ્પ્લોયમેન્ટ સીક્યુરિટી એજન્સી'ની મેનેજર સાથે ચર્ચા કરી વાનનો અહેવાલ વિસ્તારથી કહી સંભળાવ્યો.

'દીનબાઈ બીજા કોઈની સલાહ પુછના આગઉ પોતાના મનમાં મજબૂત દરાવ કરીનેજ આવે છે એ કંઈ મદારથી અજાણ્યું છે ? પુછતું છે હોને પણ કરતું છે તો પોતાનુંજ ધાર્યું તો. પછી એ બતાવતી કે તે પોતે શું કરવાનો મન સાથે દરાવ કર્યો છે ?' રતને હસીને સવાલ પુછ્યો.

'ખરું પુછાવે છે તો મહેતા ડાક્ટર જમશેદજીની પાસે જવાનો વિચાર કર્યો છે. તું જાણે છે કે એવજ મદારા ઉપર ધણી મહેરબાની રાખે છે. આખરના વખતમાં બાવાજીની સારવાર બી તેવજે જ કરી દતી. હું તેવજની પાસે જઈશ, અને તેવજના કોઈ મિત્રો ઉપર અન્નામણની મીઠી લખાં છાપવા વિનંતિ કરીશ. કેમ આ વિચાર તને ગમ્યો કે નહીં ?

'પગથી માયા સુધી દીનબાઈની જારીકથી અવલોકન કરીને રતન યોગી 'વાહરે, ધરાદો તો પછો મગનનો કર્યો છે ?' મદારી આ છેકરવાડીની વાત સાંભળીને એ પોતેજ ફર

નહાસરો. દીનાં, ત્હારામાં હજી પ્રાદતા અને ગંભીરતા આગ્યાજ નહીં. હજી તું એક જુવાન છોકરાના જેવી ઉદ્વેગ છે. પણ એમાં ત્હારો-બી શો કમર ? ત્હારાં માયજ ત્હારા બચપણ માંજ મુજરી ગયાં, અને આવાજના કાથે તું પુરુષોના સહવાસમાં જ ઉઠી એટલે સ્ત્રી જાનની કુદરતી કામજના અને કાજ મરજતની ત્હારામાં ખામી હોય તો શું આશ્ચર્ય ? પણ એવા ધંધા વિચાર છોડી દે, એક જુવાન રમણી તે શું સેક્રેટરીના કામને લાયક ગણાય ?

‘ રતાં, તું જાણે છે કે હવે મદદે અગાધિના જેવા જુના સાંકડા વિચારનાં નથી રહ્યાં. એ જમાનોજ આપ્યો ગયો. હવે તો તેઓ સ્ત્રીઓ તરફ ધણી માન અને સમ્મતાથી વર્તે છે. તો પંછી હું કોઈ સારા સમજન વેપારીની સેક્રેટરી થઈ વેપારનો અનુભવ મેળવવાની ઇચ્છા રાખું તો એમાં ધંધાજા શાની ? સુરોપ, અમેરિકા, જાપાન, અને આપણા પડોશના જરમામાં ફેટલીએ ભેરીઓ પુરોનાં આદીસમાં મ્હોટી મ્હોટી જગ્યાઓ ઉપર નોકર છે. તથા હંમની સાથે મળી જઈને વેપાર ધંધા ચલાવે છે. વળી દૂરશા માટે જાય છે? આ આપણા ફાટમાં બી ફેટલી અંગ્રેજ છોકરીઓ આદીસમાં કામ કરે છે? આ અહુ શું તું તારી આંખ આગળ જોતી નથી કે મ્હારા મનસુખાને તું ધંધાજગણી કહાડે છે ?’

‘ એ બધી અંગ્રેજ બાનુઓ છે. અને તું તો હજી પીસ વર્ષની જવાન પારસણ છે. ’
રતનના વિચાર લેતી સખીને રૂઆ નહીં, તેથી એ બોલી ઉઠી: ‘ અંગ્રેજબાનુ, જે કોઈ કાર્ય કરી શકે તે કામ હું કેમ ન કરી શકું ? એ પણ અગળા છે અને હું પણ અગળા છું. હું મ્હારો નિશ્ચય નહીં ફેરવું. આજેજ હું જમશેદજી ડાક્ટરને બંગસે જાણ અને મહેને મદદ કરવાને તેવણને અરજ કરીશ. ’

વિમારને આચારમાં બદલાતાં ફેટલી વાર? તરતજ દીનમાઈ ત્હાંથી નીકળીને જમશેદજી ડાક્ટરના ‘ કનસલ્ટિંગ રૂમ ’ માં જઈ પહોંચી. ડાક્ટર સાહેબ હોને ક્ષેત્ર વિલા થયા અને ધણી માનપૂર્વક શ્રેકહેન્ડ કરી કહ્યું ‘ હલો, દીનમાઈ, આજ ત્હમે ક્યાંથી જુલાં પડ્યાં ? મ્હારા સરખું કાંઈ કામકાજ ? આ ખુરશી ઉપર બેસો અને મહેને આજે તરફી લેવાનું કારણ જાણવો. આપને શી તકલીફ છે ?’

દીનમાઈએ હમીને કહ્યું “ મુનારતું મન બાવગીએ. તેમ ડાક્ટર સાહેબ આપને પણ રોજ દર્દીનાં જ સ્વપ્નાં આપતાં જણાય છે. હું આપની પાસે કોઈ ખીમારીનો દવાજ કરવા આવી નથી. આપ મ્હારા ઉપર હમેશાં દયા રાખતા આવ્યા તેથી આજે આપની પાસે એક વધુ મહેરબાનીની વિનંતિ કરવા આવી છું. ”

‘ મ્હારાથી આપને માટે જે કાંઈ બની શકે તે કરવા આપની સેવામાં હાજર છું. મ્હારાં સરખું કામકાજ બેકાશક કરમાવશો. ’

દીનમાઈએ આ ઉત્સાહી માગણીનો તરતજ જવાબ આપ્યો, ‘ મ્હારે સેક્રેટરીની જગ્યા ક્ષેત્રએ છીએ, અને આપ મહેને એજગ્યા મેળવી આપવામાં, લગામણ પત્રો આપીને મદદ કરી શકશો એમ ધારીને હું આપને તરફી આપવા આવી છું. ’

લેમણે આંખનાં લવાં મ્હગવી આશ્ચર્ય સાથે કહ્યું: ‘ સેક્રેટરીનું કામ, અને પંછી પ્રોટેસ્ટની પ્રેમવાર્તા મુજબતું પરિણામ ? કેમ એજ ત્હમારી નેમ છે, દીનમાય ?’

દીનમાઈએ પ્રોટેસ્ટની પ્રેમવાર્તા વાંચી નહોતી, છતાં પણ તે ડાક્ટર સાહેબનાં વચનનું કટાક્ષ સમજી ગઈ. તેથી જરા ગંભીર બનીને જવાબ આપ્યો. ડાક્ટર સાહેબ, આપ કંદો

છે. તે વાતનો મતલબ હું જાણતી નથી. મ્હારે તો એ નોકરી એટલાજ માટે જોઈએ છીએ કે એ કામ મ્હને પસંદ છે. મ્હારી તમીચતને અનુકુળ છે. આપ જાણો છો કે મ્હને સાહિત્યનો ઘણો શોખ છે. અને તેથી જો વિદ્વાન ગૃહસ્થની સાથે રહી કામ કરવાનો લાભ મળે તો હું પણ ધીમે ધીમે પુસ્તકોનો વખત સાહિત્યસેવા કરવામાં જ ગાળી રહું.’

“ ધીમે ધીમે ’ એ બહુ લાંબો સમય છે. ત્હમારું ધીમે ધીમે પુરું થાય તે અગાઉ તો ઘણું કામ થઈ શકે. પણ દીનમાય, ત્હમે કીક વખતે આવી પહોંચ્યાં. આજ કાલ મ્હને પોતાને કામનું ઘણું જ દબાણ છે. અને આજ કાલ વળી હું નવી શોધ ઓળખના કામમાં રોકાયેલો છું અને તે સંબંધમાં મ્હારે જો મોટા રેસાનાઓ (નિમંધા) લખી અમેરિકા મોકલવા છે. ત્હમે મ્હને એ કામમાં મદદ કરશો ? ’

દીનમાયને ભાવનું હવું ને વેલે કહ્યું. વગર પરિશ્રમે પોતાને રૂચિકર કામ મળી ગયું એટલે ત્હેના હર્ષનો પાર રહ્યો નહીં, ‘ ઘણી ખુશીની સાથે ’ ત્હેણે જવાબ આપ્યો. ‘ આપને એ કામને માટે મ્હારી જરૂર હશે તો હું ઘણો ઉચ્ચતથી હાજર થઈશ. પણ જો આપ મ્હારે ખાતરજ કામ ઉભું કરતા હો તો હું તેમ જનવા નહીં દેઉં. ’

‘ ના બાઈ, એવું કાંઈજ નથી. હું ત્હમારે માટે નવું કામ કહાડતો નથી. આજ ત્હમે ન આવ્યાં હોત તો મ્હારે એક મદદનીશને માટે પેપરમાં જાહેરખબર આપવી પડત. શોધઓળખનાં કામને લગતો મ્હારે આ દેશ તેમજ યુરોપ અને અમેરિકાના સાયન્સીસ્ટો સાથે ઘણો પત્રવ્યવહાર ચાલે છે. તેથી કરીને મ્હારી તરફથી દરેક સદવારે કાગળોના જવાબ લખવાનું કામ ત્હમારે કરવું પડશે. ’

ઝાક્ટર સાહેબને ફક્ત સદવારમાંજ કામ છે. બાકીનો વખત ટાઇપરાઇટિંગ અને શોર્ટ-હેન્ડ શીખવાને પુરસદ મળશે, એ વિચારથી દીનમાયની ખુશી અને સંતોષનો પાર રહ્યો નહીં. અને વાંચકો વગર કલેજ સમગ્ર શકશે કે ત્હેણે ડૉ. જમશેદજીની માગણીનો ઘણા આભાર સાથે સ્વીકાર કર્યો.

બીજાજ દિવસથી એ કામે સ્ક્રી ગઈ અને કાર્યવ્યવસાયમાં રોકાઈ. ઘડી-ભરનો અવકાશ ત્હેને મળતો નહીં. સદવારમાં ઝાક્ટર સાહેબને ત્યાં કામ કરી આવતી. બપોરે કામસિંચલ કાસમાં જઈ શોર્ટ-હેન્ડ તથા ટાઇપરાઇટિંગ શીખવા જતી, અને સાંજ પડતાં ચાકી પાકી ઘેર આવતી, જ્યાં ત્હેની નિરપાર્થ સખી રતનબાઈ ત્હેને વિનોદ આપવાને તેમજ ત્હેનો પરિશ્રમ ફર કરવાને, પોતાથી જનનો પ્રયત્ન કરતી.

જમશેદજીનું કામ દીનમાયને શાંતી ગયું. કારણકે ઝાક્ટર સાહેબ ઘણા વિદ્વાન અને કંડા સ્વભાવના સગળન હતા. સામા માણસને ખુશ કરીને કામ કેવી રીતે કદાચવી લેવું એ તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા. તો પછી એવા ગૃહસ્થના હાથનીએ કામ કરવામાં કોને આનંદ ના પડે ? નોકરીમાં દાખલ થતાં પહેલાંજ જમશેદજી અને દીનમાય વચ્ચે દોરતી તો હતીજ. એ મિત્રભાવ હવે વિશેષ સમાજમને લાંબી ગયો યવો ગયો. તેઓ એક બીજાના નિકટ સંબંધમાં આવતાં ગયાં અને દીનમાયને નિશ્ચય થયો કે એક પુરૂષ અને એક સ્ત્રી વિવિધ વાસના કે દાંપત્યપ્રેમનો લેહમમ પણ વિચાર રાખ્યા વગર નિર્દોષ મિત્રો નહીં રહી શકે છે.

રતાંની આગળ પણ તે અભિમાનપૂર્વક પોતાનો આ અનુભવ શેખી સાથે જણાવતી. પણ તે તો હું કહેજો બહુ સાંમજ્યા જ કરતી. અને કટાક્ષ સાથે કહેતી કે “ ખુદા એવીજ દોસ્તી કાયમ રાખે ! અને ત્હને અનુભવ ખરો દેરે ! ”

રતાંની કટાક્ષા અને સંશય બંદેલી દગ ઉપર દીન્યાઈ નારાજ થતી. પણ તેની સાથે વિશેષ દલીલ કરવાની તેની હિંમત ચાલતી નહીં.

‘કનસૂટિંગરૂમ’ ની પાછળના એક ચોરડામાં દીન્યાઈની કામ કરવાની ઓશીસ હતી. ત્યાં તેને ટેબલ ખુસી આપવામાં આવ્યાં હતાં. પાસેજ એક ફરતું કપાટ હતું જેમાં ‘રે-ફરન્સ બુક્સ’ (જરૂર વખતે જોવાની ચોપડીઓ) ગોઠવેલી હતી. આમાંથી દીન્યાઈ ડાક્ટર સાહેબની સૂચના મુજબ તેમની સોંપાયેલા લગતી વિગતો સુઠી કહાડીને સંગ્રહ કરતી.

ટપાલના કાગળોના જવાબ લખવા આપવા માટે અથવા તો તપાસને લગતી નવી સૂચનાઓ કરવાને ડાક્ટર જમશેદજી દરોજી રહેવાડે દીન્યાઈની પાસે આવતા અને એવા ખુશમીંગજ, હસતે રહેતે, સમ્પનાપૂર્વક કામ સોંપતા કે એ કામ ઉત્તરથી કરવામાં દીન્યાઈને અપૂર્વ આનંદ મળતો.

હવેથી માફક એક રહેવાડે જમશેદજી કાગળોનું ખંડલ લઈને આવ્યા પણ તે કામ આટોપીને તરત પાછા ફરવાને બદલે ચોરડામાં આમતેમ ફરવા લાગ્યા. તેમનું મન ઉપરાસા-પરી આવતા વિચારોને લીધે ચક્રોળે રહેલું સાફ જણાઈ આવતું હતું.

દીન્યાઈ તેમની પરવા નહીં કરતાં પોતાના રોજના કામમાંજ મગસૂલ થઈ ગઈ હતી, એવામાં એકએક ડાક્ટર જમશેદજીના ગંભીર ચમ્દોએ તેનું ધ્યાન કામમાંથી ખીંચી તરફ ખેંચ્યું.

‘દીન્યાઈ, હવે શું કોઈ દિવસ એખી વિચાર કર્યો છે કે સેક્રેટરીના કામ માટે તર-ફડીઆ મારવા કરતાં, લગ્ન એ વધારે સુખી હાલત છે ?’

જમશેદજીની દષ્ટિ દીન્યાઈ તરફજ ચોંટી હતી. દીન્યાઈને હવે રતાંના ચમ્દો યાદ આભ્યા. જમશેદજીને અંતરલાવ એ સમજી ચકી. પણ પોતાની દૃઢતા કાયમ રાખી, નીચે મેંઝે સમ્પતાથી ઉત્તર આપ્યો ‘હાજી, એ બાબત ઉપર મેં ધણી વખત વિચાર કર્યો છે. હું ખી સાધારણ રીતે એમજ માનું છું.’

‘પણ’ સાધારણ રીતેના શો મતલબ ?’ જમશેદજીએ ખુલાસો માંગ્યો.

‘સાધારણ રીતે એટલે મહારં એમ માનવું છે કે સાધારણ રીતે જોતાં સ્ત્રીઓએ નોકરી કરી કમાવાની મહેનત કરવા કરતાં, પોતાને લાપકના, પોતે જેને શુદ્ધ પ્રેમથી ચાહતી હોય તેવા ગૃહસ્થ સાથે લગ્નની પવિત્ર ગાંઠથી જોડાઈ જવું, અને પોતાનું જ્ઞાન, પોતાનો અનુભવ તથા પોતાની શક્તિ, ધરસંસારમાં તેને મદદ કરવામાં વાપરવાં. ગૃહરાજ્યના દીવાન, વિદ્વાન પતિના સેક્રેટરી, તથા તેના હાકરાઓના શિક્ષક એ ત્રણે ભારે હોદ્દા સાથે મળે તેના કરતાં વધારે સુખ કયું ? પણ સાહેબ તેને અપવાદ બી હોય છે. જે સ્ત્રીના વિચાર એથી વ્યાગજ વધ્યા હોય, જે પોતાની જીંદગીને વધારે ખરોખરી બનાવી તેનો લાલ મેદોડી સં-ખ્યાને આપવા માંગતી હોય, તે સ્ત્રી લગ્નની બેડીમાં નહીં જોડાતાં, સ્વતંત્રપણે પોતાની જીંદગી ચુલ્લારવાને માટે જનમભર કુંવારી રહેવા માર્ગે તો તેને તેમ કરવા દેવું એ શું બહેતર નથી ?’

‘વ્યાજખી છે, પણ’-જમશેદજીએ હવે પાસે આવી ટેબલ ઉપરનાં કાગળીઆં બાબુ-પર ખસેડી દઈને કહ્યું: પણ આપણે તો ધણા લાંબા વખતનાં દોરતો છીએ. ખરું કે ની ?

અને માગણી કરતાં તરતજ એ બીડું ઝડપી લે છે. પણ ત્હમે ખાંડ ખાધી છે; ખાંડ ત્હમારા વિચારો તફન જુલ ભરેલા છે. એક સ્ત્રી કોઈ પણ ત્રાહીત પુરૂષને દોસ્ત તરીકે માઠી શકે, ત્હેની તરફ મિત્રભાવ રાખી શકે, પણ તેથી એમ કોઈ ન સમજવું કે એ ત્હેને પરણી પણ શકે. એટલો બધો મિત્ર ભાવ હોવા છતાં પણ ત્હેની સાથે લગ્નની ગાંઠ બાંધવાની ત્હેને જરા પણ ઇચ્છા ન હોય, વિચાર સરખો પણ ન હોય એ બનવા જોગ છે. હું ત્હમને ચાહું છું. હું ત્હમને મદારા એક સદાના ભલા મિત્ર, એરખવાદ અજીજ તરીકે ગણું છું. પણ હું આપને—”

પ્રેમના આવેશમાં દીનપાછના ખલાને ખૂબ જોરથી પકડીને જમસેદજી આતુરતાથી બોલી ઉઠ્યા ‘પણ શું વ્હાલી દીનાં?’

“પણ એટલે જોગ કે ડાક્ટર સાહેબ હું આપને પરણવા બીલકુલ નથી માગતી. હું આપની દોસ્ત છું, નહીં કે માથક!”

દીનપાછના શરીર ઉપરથી હવે પોતાનો હાથ ખસેડી લેઈ, પ્રેમવાચનામાં નિષ્ફળ નીવડેલા ડાક્ટર નિરાશ વદને બોલ્યા ‘ત્હારે દીનાં, શું ત્હને મ્હારે માટે સુતલગ દરકાર નથી. હું ધારતો હતો કે કદાચ તું—’

‘ધારતો હતો શું કામ કહો છો? ત્હમારા મનમાં તો એમજ હતું કે દીનપાછને પુછતાંની સાથેજ તે ધણી ઉપકાર સાથે આપનો હાથ ક્યુત્ત રાખશે.’

‘હા દીનમાય, ખરું કહો છો. હું એમજ માનતો હતો કે ત્હમારો મદારા ઉપર એટલો પ્રેમ છે કે ત્હમે મ્હારી સાથે લગ્ન કરવાની આનાકાની નહીં કરો. હું ત્હમને ચાહું છું. મ્હને ત્હમારા સુખને માટે ધણીજ શીકર છે. સેકેટરીના કામમાં ત્હમને જેટલી ધુરસદ તથા જેટલું સુખ મળત ત્હેના કરતાં હું ત્હમને હમરો ગણો વધારે સુખી બનાવત.’

‘ડાક્ટર સાહેબ, કોઈ દિવસ આપ કોઈ બીજી સ્ત્રીને મદારાં કરતાં પણ વધારે ચાહવા લાગશો. આપ મ્હને ચાહો છો; તે હું જાણું છું; પણ મિતર જમસેદજી, મ્હારી બેઅદબી માફ કરશો. હું મ્હારા પતિ તરફથી જેવા પ્રેમની આશા રાખી ચકું, તેવો શુદ્ધ નિખાલસ પ્રેમ હું આપનામાં જોતી નથી. પણ પહેલાં તો હું પરણું કે નહીં તેજ મ્હોરો ચક છે.’

“ત્હમે એ શું બોલો છો? કુંવારાં રહેવું છે બહુ સારું રે—વગેરે ગાનારી આગકાલની દૂકતીઓમાં ત્હમે એક નથી જોમ મ્હારી ખાત્રી છે. તો પછી ત્હમે પરણવાની આગતમાં સંકા શેની લાવો છો.”

“હાજી, હું આપ કહો છો તેવા વિચાર ધરાવનારી, લગ્નના પવિત્ર બંધનને નાપસંદ કરનારી સ્ત્રી નથી. પણ તેથી હું કુંવારા રહેવા કરતાં કોઈની બી સાથે લગ્ન કરવું એમ માનનારી બી નથી. જેની સાથે મ્હારો જીવ મગશે, જેના ગુણ, કામ અને સ્વભાવ મ્હને માફક આવતાં દેખીશ, જેને હું સારી લાગણીનો માણસ સમજશ, ત્હેજ હું મ્હારો હાથ આપીશ. ત્હેનીજ સાથે હું લગ્નની પવિત્ર ગાંઠથી જોડાઈશ. લગ્નની પવિત્રતા અને ત્હેની ગંભીરતા હું એટલી સારી રીતે સમજું છું કે એ બાજતમાં પ્રેમના ધરીમરના આવેશનો ભોગ હું કદી નહીં બંનું. પણ ડાક્ટર સાહેબ, હવે એ વાત પડતી ઝુકા. એ વાત ત્હમારા જીવને વધારે દુઃખ પમાડશે. હું આપની સાથે લગ્ન કરવાનો વિચાર કદી નહીં કરું. અને ત્હમે

જેવાને તેવોજ મ્હારી દ્રષ્ટિ સમિપ તરે છે. હું આ ચીસ સાંભળીને સ્તબ્ધ થઈ ગયો. ખલા-
મી જાગી ઊઠ્યો અને ચીસની દિશા શોધવા લાગ્યો. સમોશીનો “કયા હુવા.” નો અચ્છ
ધ્વનિનો પડ્યો પડ્યો. મહેલની જૂદી જૂદી દિશાઓમાં ઇલેક્ટ્રીક લાઈટ (વીજળીના દીવા)
ચવા લાગ્યાં. કિનારાઉપર જમીનદારના અનુચરોની હક જમવા લાગી. જૂદાજૂદા હોકા-
રાથી હમે તર્ક બાંધી શક્યા કે જમીનદારનો એકનો એક છ માસનો પુત્ર પાણીમાં
પડ્યો હતો. હમે તેની તરફ જવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા પણ પાણીનો વેગ રહામો
હોવાથી હમે ત્વરિત ત્યાં જઈ શક્યા નહિં. કિનારા ઉપર ફાનસો બૂતનાં લક-
કાની માફક અહિં તહિં ભમવા લાગ્યાં. દોરડાંમાં નખાયાં. ફેટલાંક મરુથો અંદર પડ્યાં.
પણ પાણીમાં ગયેલું રત્ન પાછું નીકળી શક્યું નહિં. મ્હારી હોડી છેક પાસે જઈ પૂગી
હતી. કિનારા ઉપરની વસ્તુઓ ત્યાંનાં ઇલેક્ટ્રીક પ્રકાશમાં સાફ દેખાતી હતી. અનેક જાતના
કૃત્રિમ પ્રકાશથી ગંગાનાં પાણી પ્રકાશમય થઈ ગયાં. અનુચરો નિરાશ થતા હતા. એટલામાં
એક યુવાન પુરૂષની આકૃતિ મહેલની વાટિકાની દિશા ભણીથી ત્વરાથી આવતી દેખાઈ. હું
તેને બરાબર જોઈ શક્યો નહિં તેટલામાં તે પુરૂષે ભૂસ્કો માર્યો. ગંગાનાં પાણીમાં અચ્છ
અવાજ થયો. અનુચરો આશ્ચર્યતાથી, ભયથી દિગ્મુઠ થઈ ગયા. એક ક્ષણ ગઈ. બીજી ક્ષણ
ગઈ. પાણી દાઢ્યાં. પુરૂષની આકૃતિ જણાઈ. હાથમાં મૃતવત બાળક જણાયું. કિનારે ઊભેલાં
દાસ-દાસીઓમાં હલોંદગાર સંભળાયો. પુરૂષના હાથમાંથી બાળક લઈ લેવાયું. બીજી માળની
બારીએથી જમીનદારનો અવાજ બાળકને અંદર લઈ આવવાનો આજ્ઞા કરતો કર્કશ અને
કુર જણાયો. પુરૂષ ત્યાંજ ઊભો રહ્યો. ફાનસો અને દીવાઓનો સમુદ દરવાજા ભણી વળ્યો.
પળમાં દરવાજો મ્હોટા ધ્વનિથી બંધ થયો. નિઃશબ્દતા પાછી પ્રસરી ગઈ. હું ઊભેલા પુરૂ-
ષની દેહપ્રમાણ આકૃતિ, શીર્ષાંકિત કૃત્ય, હેવટે મળેલો નિયત બદલો વિગેરે બાજતો પિશે
નિચારમાં પડ્યો. પણ મ્હારી આંખો તો તે દિશા ભણીજ વળેલી હતી. પુરૂષની આકૃતિ મને
પરિચિત જણાઈ. તેથી હોડી પાસે જશે અને હું તેને યોગદાવીશ એ આશાથી મ્હેં હોડી હજી
કિનારા તરફ હંકારવાનું કહ્યું. કિનારા ઉપર હવે માત્ર એકજ દીવો હતો. કિનારા ઉપર
હુડી રહેલા ચન્દ્રસેન ચુદાના બગીચાના લોહાના કહેરા ઉપર તે દીવો હતો. પણ તેનો પ્રકાશ
ધણોજ હતો. મ્હારી હોડી પાસે આવે છે તેટલામાં બગીચાના કહેરા આગળ એકાએક એક
ઝીલી આકૃતિ જણાઈ. દીવાના પ્રકાશમાં તેના કુમળા ચ્વેત પ્રગટા પડ્યા. કાળા આરસની
આરથી-શા કહેરા ઉપર પ્રતિબિંબ પાડતા હતા. તેના કાળા ભમ્બર વાળમાં ‘છુપાવું’ લપાવું
પુર્ણિમાનાં ચન્દ્ર સરીખું મુખ, ઘેરાં પાણીમાં પ્રુટતાં કમળયુત દેખાવું હતું. ચરિત્રે રક્ત એકજ
ઝીણું વસ્ત્ર હતું. તેનાં ઝીણા પોતમાંથી ઝીના અંગનું અપૂર્વ તેજ અસ્તું હતું. કાળાં આકા-
શમાં અગતી વીજળી જેવી, કુશળ સિદ્ધિ શક્તીના હરતથી રચીત આરસનાં દિવ્ય પુતળાં સમી,
દિવ્ય તેજના પુંજથી એ નવપાવના કોણ હશે? પોતાનું બાળક મહેલમાં હતું તેમ જનાં
અદિં આવવાનું પ્રયોજન શું હશે? આજા વિચારથી હું ચકિત થઈ ગયો. પણ વિચાર કર-
તાંજ મહેને સ્ફુરી આવ્યું કે આ દેવીતો વૃદ્ધ, કુર, કર્કશ જમીનદાર ચન્દ્રસેન ચુદાની પત્ની
રૂપવતી જ્યોત્સ્ના જ! મ્હારી હોડી પાસે પાસે જતી ગઈ. મ્હારી આંખો તો તે તરફજ હતી.
પુરૂષ દિવાલના ઓળામાંથી બહાર આવ્યો. જ્યોત્સ્નાની આંખમાં અપૂર્વ તેજ અગત્યું.
શું આ - મ્હારી - જમણા તો - નહિંજ દોષ? - અથી તેજ અગત્યું હશે?

પુનઃ પુનઃ શ્રવન અર્થુ. ત્હેને માટે હશે ?" કાણુ જાણે શાથી મહાર હૃદય તે વિચાર કણ્ઠ કરી રાકતું નથી. મ્હને તો તે અપૂર્વ તેજ અદ્ભુત રનેહનું જ લાગે છે. જ્યોત્સ્નાના જોષ ક'યા. આંખમાં અત્યુ ભરાયાં હોય એમ લાગ્યું. અન્ધકારમાં ધૂ-પાયત્રી આંખાની કાબમાંથી કાપત્ત ધીમેથી ગાજે તેમ શબ્દ ગાજ્યો, વાક્ય સંભળાયું. પછી ભલે પાણીમાં વિંઝાવાથી શબ્દે જૂદા સંભળાયા હોય પણ મ્હને તો તે વાક્ય એમજ સંભળાયું કે "કાલે પ્રભાતના છ વાગે પ્રભુના અક્ષય ધામમાં" પુરૂષ અને સ્ત્રી એક એકની રહામાં જોઈ રહ્યાં. ઉભયના હાથ અડક્યા, ન અડક્યા; પ્રકાશિત ધલેકટીક દીવો ચાંપ દયાઆ-થી હોલવાયો. ગંગા પુનઃ અન્ધકારમય થઇ ગઇ. સ્વપ્ન સરીખડા દેખાવ સ્વપ્નની પેઠેજ અદ્રશ્ય થઇ ગયો. જો પેલો પુરૂષ કિનારા ઉપર નહિં હોત તો હું ત્હેને સ્વપ્નજ માનત. પણ પુરૂષને મ્હેં દીવાના પ્રકાશમાં જોળખ્યો. તે મ્હારો બચપણનો મિત્ર કુમાર હતો. ત્હેણે કે-મ્મીજમાં અભ્યાસ કર્યો. ચિત્રકળામાં કીર્તિ સમ્પાદન કરી. જગતના અન્ય મહાનક વિજ્ઞાનાં સંગીતમાં પોતાનો સુર મેળવ્યો. જંગળાની કાષ્ઠ્ય જ્ઞાતિમાં સૌન્દર્યની દેવી ગણાતી જ્યોત્સ્ના સાથે રનેહ બાંધ્યો. અપૂર્વ શુદ્ધિજળથી અંકિત કુમાર અને રનેહ મુર્તિ જ્યોત્સ્નાના રનેહ સં-સારના અનેક કારણોને લઇને લક્ષમાં સમાપ્તિ ન પામી શક્યો. કુમારના અદ્ભુત હૃદયનો તાર તૂટ્યો. તે ફરીથી નજ સંધાયો. અનેક જૂદાં જૂદાં કાર્યોમાં શ્રવન શ્રવણનો પ્રયત્ન કર્યો પણ હૃદય શાન્ત નજ થયું. ભગ્ન હૃદયે, સુખથી છલકાતાં સ્વપ્નમાંથી જાગત ધમત્રા ઉન્માદની પેઠે કુમાર પોતાનું શ્રવન પોતાના ગૃહમાંજ સ્વપ્નની પેઠે ગાળતો હતો. જ્યોત્સ્ના હિન્દુ સંસારના અનેક ભોગમાં એક ભોગનો ઉમેરો થઇ બગાડો વૃદ્ધ ચન્દ્રસેન ગૃહાની સાથે લગ્નથી જોડાઇ. મ્હેં કુમારને સાદ માયો. કુમાર આપ્યો અને મ્હારી હોડીમાં બેઠો. હવે ત્હે-ના ગૃહ ભણી જવા નીકળ્યા.

X X X X X

પ્રથુ વાગી ગયા હતા એટલે રહવાર સૂંધી ત્હેનાજ ગૃહમાં રહેવાનું મ્હને ત્હેણે કહ્યું. તે ધણો પૈસાદાર હતો એમ મ્હેં ધણાને મ્હેણે સાંભળ્યું હતું પણ મ્હને તે અતીચ્છેડિત લાગતી હતી. જમ્હારે હું ત્હેના પ્રકાશથી જળતા આરકામાં પેઠો ત્હારે મ્હને મ્હારી ભૂલ જણાઇ. સુર્પતું અજવાળું ઝાંખું ઝાંખું આવવા માંડ્યું હતું તેમ છતાં ત્હેણે દીવા હોત્રા નહિં. આરકાની શિષ્પકળા અને ફરનીચર ગોઠવવાનો હેતુ જાણે નવા આવનાર મનુષ્યને આશ્રે કરવાનાજ હોય તેમ લાગતું હતું. રાફેલ, વેલાસકેઝ, રેમ્બ્રાન્ડ વિગેરે યુરોપીયન ખ્યાતિના ચિત્રકારોનાં અમુલ્ય ચિત્રો કામતી ફેમેમાં જડેલાં બીંત ઉપર ટીંગાતાં હતાં. પેટીમાં મુકેલાં વાજામાંથી અનેક પ્રકારના દુઃખ ભરેલા સુર નીકળતા હતા, ત્હેની સાથે જાણે તાલ દેતા હોય તેમ બીંત ઉપર ટાંગેલા રેશમના પડદા પવનથી નાચતા હતા. સીલીંગ ઉપર સુવર્ણથી કાતરેલી નકશીઓ હતી. આસના અને વીજળીના દીવા લીલા જૂરા કાચના ગોળામાંથી ભભકતો પ્રકાશ મ્હેટા આરસાઓ ઉપર પાડતા હતા અને ત્હેના પ્રતિબિંબોથી સુવર્ણ નક-શીથી ભરતક. થઇ ગયલાં ટેબલ પુરશીઓ જાણે અગ્નિથી સળગતાં હોય તેવાં લાગતાં હતાં.

"હા ! હા !—હા ! હા ! હા !" એક મુન્દર સોદા ઉપર સુતાં સુતાં કુમારે મ્હારી તરફ દુશીને કહ્યું. "મ્હારા વિચિત્ર રીતે શણગારાયેલા આરકાથી ત્હમને નવાઇ લાગી હશે."

મહારાં ચિત્રે, પુતળાંશી, અને ફરનીચરથી તહમે .આશ્ચર્ય ચક્તિ યદ ગયા હશે ! પણ મહારાં વર્તન અન્ય મનુષ્યોના કરતાં કાંઈક ન્યાયજ છે. ” મહેને તહેને અવાજ કાંઈક અસ્વસ્થ લાગ્યો. પણ રાત્રિના બનાવથી મહારાં મસ્તક ભમી ગયું હતું એટલે મહારા સાંભળવામાં બુદ્ધ્ય હશે એમ તે વખતે મહેને લાગ્યું. “ મહારી રથીતિ મહે કાઇને જણાવી નથી. તમારા સિવાય અન્યને હું જણાવીશ એમ મહેને લાગતું નથી. મહારાં જીવન પ્રથમથીજ સ્વપ્નમયજ અનંત સુધી રહેશે. ભલે અન્યને તે ઉન્માદાવસ્થાનું પરિણામ લાગે પણ મહેને તો તે સર્વથા પ્રિયજ છે. માતાપતા કુર અન્યાથી કૃત્યથી મહારી જ્યોત્સ્ના અન્યની યદ. પાપાત્મા અન્દ્રસેનના સ્પર્શથી પણ કલંકિત થાય તેવી પવિત્રતાની દેવી તહેની પાતી યદ. દુનિયામાં ન્યાય છે ? ભલે અહિં નહિં ન્યાય હોય પણ પ્રભુના ધામમાં તો હશેજ. તદ્દતો હું અને જ્યોત્સ્ના પુનઃ એક યદશુંજ. મહારાં અહિંનું સ્વપ્ન ત્યાં સત્ય નીવડશે. દુનિયાં હમારા માર્ગને વખોડશે, નિન્દશે. પણ તહેની મહારે શી પરવા ? પ્રેમ અને પવિત્રતા એજ હમારી જીવંતીયું સૂત્ર છે. તહેને માટે હમે હમારું જીવન આનંદથી ત્યાગ કરશું. ” આટલું જોતીને કુમાર અચાનક અટકી ગયો. ચોરડાની એક દિશામાં આવેલી મખમલના પડદાથી કાંઢેલી જાંબી પાસે ગયો. પડદો ખસેડ્યો. પડદાની અન્દરથી જાણે જ્યોત્સ્નાની પ્રત્યક્ષ મૂર્તિ મહારી સન્મુખ જોલી હોય તેમ મહેને લાગ્યું. મહાસમુદ્રની માફક ઉજળા મારતું હૈયું આ જાંબી જોઇને કાંઈક શાન્ત થયું હોય એમ જણાયું. આંખમાંથી રનેહ ઝરતો હોય તેમ લાગ્યું. થોડીવાર જાણે એકાદશે જ્યોત્સ્નાના અપુર્વ સૌન્દર્યનું પાન કરતો હોય તેમ કુમાર તે જાંબી ભણી જોઈ રહ્યો. ગળવામાંથી સુવર્ણ છેડાએ બાંધેલી એક ન્હાની કુચી કહારીને ટેમણનાં એક ખાનાંમાંથી ન્હાની શીશી કહારી, એક સુવર્ણ પાલામાં કાચવી દીધી. હું હજી તો આશ્ચર્યમાંથી મુક્ત થઇને કાંઈક પ્રશ્ન પૂછું તે પહેલાં તો પાલો મુખ ભણી ગયો. પી રહ્યા પછી પાલો કાંઈક જોરમાં પાછો ફેંક્યો. પાલો પડ્યો ન પડ્યો. પુરૂષના મુખ ઉપર કાંઈ અવનવો વિકાર જણાયો. નેત્ર ચમક્યાં. રક્ત રહીત મુખ ઉપર લાલાસ આવી. જાંબી ભણી ત્રીજ દ્રષ્ટિથી જોઈ રહીને એક પાશ્વિમાત્ર કવિતાની એક કડી ઉજળતે અવાજ માર્દ.

“ Stay for me there ! I will not fail
To meet thee in that hollow vale. ”

(મહારે માટે ત્યાં વાટ જોજો હું તહેને તે
પોલાણવાળી ખીણમાં મળવાનું જીવીશ નહિં.)

કરીના શખ્દો મહારા ભમિત મસ્તકને વધુ ગ્રંથવાડમાં નાંખવા લાગ્યા. હું કાંઈએ ની શક્યો. ફોટલી આંખો જાંબીની અનંદક મુંદરતા અને કુમારની ઉન્મત આકૃતિ નીરખી હો. કડી મવાઈ રહી. ચરિર આમતેમ કુલવવા લાગ્યું. જગ કરીને ચરિર સ્વસ્થ રાખીને કુમાર જાંબીને બાંધ બીડી. જાંબીના જીવન રહીત આજ, પુરૂષના આજ સાથે દબાયા. તરતજ એક ત્રયકાથી જાંબી અને કુમાર મહોટા અવાજ સાથે નીચે તૂટી પડ્યાં. તેજ દશે ચોરડામાં રહ્યાં પણ ઉપકાયાં. એક ગભરાવડો ચાકર અન્દર દોડી આવ્યો. ચન્દ્રસેન શુદાનાં પાતી ગેજીની પાતી દેવી કશાકનાં ગેજીની દમણાંજ મન્ય પામ્યાં છે એવી ખબર જાંબી નીચે

પડેલાં મૃત શરિરને કહી. ગંગાને કિનારે અન્ધકારમાં સંભળાયેલ વાક્યનો અને પાશ્વિમાલ્ય કવિની કહીનો ભયંકર પણ સત્ય અર્થ હવે સમજાયો. મહાર્ મસ્તક ભમી ગયું. છત્રી નીચે પડેલા કુમારના શબને બાઝવા હું દોડ્યો.

X

X

X

+

ત્હાંજ બેલાન અવસ્થામાં હું કલાકેક પડી રહ્યો હતો. જ્યારે શુદ્ધિ આવી ત્હારે તો હું મહારા ગૃહમાં હતો. ભલે ત્હેમના જીવનનો માર્ગ શુષ્ક તત્ત્વજ્ઞાનીઓથી અપવિત્ર ગણાય પણ મહાર્ હૃદય તો ત્હેને પ્રવિત્રજ માને છે. દુનિયાના માર્ગથી ત્હેમના માર્ગ જૂદા હતા. ત્હેમનો સ્વર્ગિય રનેહ મનુષ્યોના ક્ષુલ્લક પ્રેમના કરતાં ન્યારોજ હતો.

પાંચ વર્ષે તે બનાવ બન્યાને વહી ગયા છે. પણ હજીયે તેજ દેખાવ-તેજ અત્રોક્ષીક આત્મસન્ધિ મહારી દ્રષ્ટિએ જોઈ છું. તેજ બ્યોસ્તાની તેજેમય દિવ્ય આકૃતિ, તેજ કુમારનું અદ્ભૂત ચરિત્ર મહારી આંખ આગળ તરે છે.

—“ દીન. ”

વિવિધવિહાર.

સરસ્વતી.

(લેખક:-નામનરાય પ્રાણગોવિન્દ પટેલ. બી. એ.)

* (ગયા વર્ષના અંક ૧૨ ના પૃષ્ઠ ૪૦૩ થી ચાલે.)

પ્રિય જાહેન સરસ્વતી !

તમારી કુમળી વૃષ્માં આવી પડેલાં એક પંજી એક દુઃખો,—કર્તવ્યતપર પિતાનું મૃત્યુ, સ્વપ્નભૂમિકાએ આરોપાયેલા તમારા સ્વર્ગીય સંસાર, વૈધવ્યજનિત પતિવિયોગ અને આર્થિક અનાર્થતાને લીધે થયેલા જીવન, જાણે મહારે માથેજ વીસ મીનીટના ટુંક સમયમાં તે સર્વ એક પંજી એક આવી પડ્યાં ન હોય તેમ, જેમ જેમ તમારો કાળ વંચાતો ગયો તેમ તેમ ચક્ષુએ હૃદયવજ્રપાત વધુને વધુ સૂચ્યો. ઓરીસમાંથી આવ્યો ને મેરીએ જતો હતો એટલામાં આવે તો એક કાળજ ઘેર આવ્યો છે કહી, મહારાં પત્ની-ત્રિવેણીગાથાએ મ્હને પત્ર આપ્યો. દાદર ચઢી, કપડાં કિતારી, કાળજ વાંચવા માંડ્યો અને પૂર્વોક્ત ત્રિધતિમાં હોવા છતાં, કાળજ વાંચવામાં તક્લીન થઈ જવાથી, ધારા પ્રમાણે મહારા મ્હોડા આગળ ચ્દા (Tea) મુકી ઉમેલાં ત્રિવેણીગાથાને પણ મ્હેં જોવાં નહીં. તેથી કારણ મહાર્ મન અને મ્હેરો સ્વચ્છંદે અનિષ્ટિત રીતે વર્તતાં હતાં. કાળજ વંચાઈ રહ્યો. ધરીભર કાળજ હાથમાંને હાથ-માં રાખી કાંઈક વિચારમાં પડ્યો પંજી ફટલોડ લાગ પુનઃ વાંચી જોવાને કાળજ ઉચકાવતો હતો, એવામાં સ્તબ્ધ થઈ ઉમેલાં ત્રિવેણીગાથા પર નજર પડી તરતજ દંડિયોના અનિષ્ટિત વ્યવહાર બંધ પડ્યા, ને ગાંભીર્ય ધારણ કીધું; એટલે ત્રિવેણીગાથા કાંક દસી બોલ્યાં ‘હવે ધૂપા-

* Edgar Allan Poe (એડગર એલેન પો) નામના એક અમેરિકન કવિની વાર્તા ઉપરથી અનુવાદ.

યો માં. કહે, જેને તમે નિર્મળતાનું પ્રતિબિંબ કહેતા તે ત્હમરી આંખમાંથી પડતું હોય એમ મ્હને કેમ લાગે છે. શું કાંઈ ખીજ સાક્ષર ગોવર્ધનરામ વા તપોમયી જીવનગાળનાર ખીજ કાંઈ લીલાવતીજીવનના દેહ પડ્યા છે ? શું કાંઈ દેશભક્તને ધ્યન-અપમાન થયાં છે ? વગર જવાબ આપે ત્હમરો કાગળજ મ્હારી પત્નીને આપો. ત્યારબાદ સ્ફૂર્તિપ્રેરક કાલસા (આ Tea) શારીરિક યત્રમાં હોમાયા પછી, થોડીવાર વિચારમાં બેઠો હતો એટલે ત્રિવેણી-બાધએ કાગળ વાંચી પાછો આપેો અને બોલ્યાં 'આ જેની ત્હમે મ્હારા આગળ વારંવાર વાતો કરે છે તેજ સરસ્વતીજીવન કે ? 'હા.' 'અહા અભણુને એ દુઃખ ને લણેલાંને એ દુઃખ, એ તે ધૈર્યના ધરનો ન્યાય' ?-અરે ત્હમે આમ ઉતાવળાં થઈ ધૈર્યને દોષ દો મા. એ તો મનુષ્યને કરી જ્ઞેવા દુઃખ આપેજ. મુખની રેખા ને દુઃખના રાશિઓ વારંતે તો આપણે સર્જાયેલાં છીએ. કાલેજ ત્હમને સમજાવેલું મનવ્યવ મનુષ્યાણાં કારણ વન્ધમોક્ષયોઃ * એ વાક્ય એટલામાં વીસરી ગયાં કે ? ત્રિવેણીબાધને આ બોલવું અપ્રાસંગિક લાગવાથી મ્હને બંધ પાડી બોલ્યાં 'વારં પછી સરસ્વતીજીવનને અને સુશીલાને આપણે ત્યાંજ તેડાવો તો કેમ ? મ્હને સરસ્વતીજીવન થોડું થોડું સંસ્કૃત ને અગ્રિય સીખવશે ને આપણા મુરલીને અને સુરી લાને એક એકની સાથે રમવાની એ હીક બહાર આવશે. હું ધડીભર વિચારમાંજ એમનાં મુખ સામે જોઈ રહ્યો હતો- એટલે વળી બોલ્યાં, ત્હમે એ કેવા કે ત્હમરાં જીવનનું અને મ્હારું આગળપણું પછી ના દરાવ્યું. એમ કાંઈ હોત તો એમને આટલું હેરાન થવું ના પડત. '—હું કાંઈજ બોલી શક્યો નહીં. તેથી ત્રિવેણીબાધ નીચે જઈ પોતાના કામમાં મુકાયા. ત્રિવેણીબાધ ગયાં પછી 'ત્હમરાં જીવનનું આગળપણું ના દરાવ્યું' એ વાક્યનો રજતકાર મ્હારા કાનમાં વાગ્યાં છાધા. મારે ઘેર આવવાની, મ્હારાં પત્ની, માતા પિતા વિગેરેની આગળપણું કરવાની ત્હમરી છુજા ત્હમે પાઠશાળામાં વારંવાર પ્રદર્શિત કીધેલી પછી ત્હમરાં જેવાં કૌમારાવસ્થા વાળાં બાલુ મ્હારી સાથે આવે તો લોહિ વાતો કરશે, મ્હારા ઘરમાં કાંઈ ત્હમરા જેટલું લણેલાં નથી કે જેથી ત્હમના આગળપણું ત્હમને હાલ કામદો થવાનો સંભવ છે, વીગેરે, કહી ત્હમરી છુજા માંડી વળાવનાર હુંજ હતો. ત્હમરાથી હું રાખેલું એક બીજું કારણ વળી એ હતું કે હું ત્હમને એક બહુજ તરંગર પુરુષનાં પુત્રી તરીકે લેખતો. તેથી ત્હમરા જેવા સાધારણ સ્થિતિવાળા માણસોથી ત્હમરો યોગ્ય આદરસત્કાર ન થાય એમ પછી હું માનતો. આ બધું એક પછી એક યાદ આવ્યું અને મ્હારી ભૂજ રાત્ર પેઠે સાલવા માંડી. વીસમી સદીનાં ખોટાં 'જીવન' નો અવધાર પ્રખ્ય મ્હને રચ્યો તેથીજ આટલું દુઃખ ત્હમને પડ્યા વખત આવ્યો એમ ત્રિવેણીબાધ કહે છે તે સત્ય છે. પછી હવે આંસુ સારયાં વ્યર્થ છે. 'જે વ્યર્થ આંસુ ખરશે તો લૂછશે કાંઈ નહીં'—એ વાક્ય યાદ આવતાંજ, એ ઉલારાજ જતા પ્રેમનું ચિન્હ કહેા તો તેને નિર્મળતાનું લક્ષણ કહેા તો તે બધું પડ્યાં. પત્રવ્યવહાર ને રાખવાનું પછી હું રાખેલું કારણજ હતું. મ્હારી હૃદયશયતા દરગુજર કરી, ત્હમે આ પત્ર લખી જે ઉપકાર કર્યો છે તેમાં મ્હારાં પત્નીએ કીધેલાં આમંત્રણને સ્વીકાર કરી વધારે કરવા પ્રથમ નિનંતી છે. દેવું વાળવાની આપણાં જેવાં માણસોની નૈસર્ગિક પ્રતિભા છે અને ત્હમરી પછી ત્હમરા કાંઈ કાંઈનું રજા ઉતારવાની હોય તો એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય થવા જેવું નથી. ત્હમરી દિશોર વપમાં જે શિક્ષણ-સુક્રમધન-શારણજીવનને ત્હમે આપ્યું છે તેથી બદલો તો કેટલેક

વિક્ષિત, અનુષ્ઠાન નિર્ણયતાવિક્ષિત, ધર્મો પાળવા ને જ્યો કરવા પ્રમાણે, જુનાં-અર્ધ સમગ્રપણે
 એવાં પુસ્તકો વંચાવવાને અને મુદ્રિતર ધાન્યદાન વાકિચિત્ત ધનદાન કરાવવાની રત્ન આપે,
 અને પારમાર્થિક કાર્યોમાં જે શારીરિક મહેનત કરવાની જરૂર પડે છે, જે શારીરિક
 ઉદ્યોગ અર્જુને કથેલાં ચચસ, પ્રમાણી ને બળવદ્ધ મનને કુલિસિત વિચારો કરતાં અટકાવ-
 વા ઉપરાંત, વિધવાઓને વસ્તુતઃ સન્માર્ગેયોગ્ય તેમના શોકમય જીવનમાં આત્મઆનંદ-સંતો-
 પ-પ્રેરે છે, તે શારીરિક મહેનત કરવાનો પ્રતિજ્ઞ કરે એમ કલ્પના કરવી એતો આપણા
 શાસ્ત્રકારોની નિન્દાજ છે. ત્હમારા પતિએ વર્તમાન અવસ્થા અવલોકી વિચારીનેજ આ ઉપદે-
 શ કીધો છે-એ ઉપદેશ સર્વરીતે પ્રશંસનીય છે. ત્હમારી પતિ પ્રત્યેની લાગણી, કાર્ય કરવા-
 ની તીવ્ર ઇચ્છા વિગેરે જોઈ હું ધણો પ્રસન્ન થયો છું-અને ત્હમારી તરફ માનની લાગણી-
 થી જે આત્મ સંસ્કારોને લીધે હું પહેલેથી જોતો-તે સંસ્કારોને ત્હમારા પતિએ વિકાસવા
 અને એટલો સફળ પ્રયત્ન કીધો છે-જેમાં વધારો થાય એ સંવાદાવિક છે. ત્હમારાં વૈધ-
 બધી, વા નિર્ધનતાથી ત્હમે નિરાશ થશો માં. ગીતાના નાહિ કલ્યાણકૃત્ કશ્ચિત્ દુર્ગતિ
 તાત ગચ્છતિ * એ વચનમાં વિશ્વાસ રાખશો. ઉચ્ચ ઉદ્દેશ અને કાર્યે જોડાવવાની તીવ્ર
 ઇચ્છાજ આ મહત્ કાર્યને વાસ્તે બક્ષ છે. પરમાર્થ કરવામાં કંઈ બહુ ધનની જરૂર નથી,
 બહુ વિદ્યાએ જોઈએ એવું એ નથી, બાહ્ય સ્થિતિ બહુ સારીજ જોઈએ એવું પણ
 નથી. હૃદયની શુદ્ધતા, દૃઢ નિશ્ચય અને ઇચ્છા હોય તો બીજા સાધનો એની મેળે મળી
 આવે છે, ખૂબ, જ્યારે ઉચ્ચ જીવિતાળી અસિક્ષિત વિધવાઓ પણ ધારે તો હજારો દેશો-
 પયોગી, લોકોપયોગી કાર્યો કરી શકે, (જેવાં કે ભણતા નિરાધાર શિષ્યને વાસ્તે રાંધવું,
 તેમનાં કપડાં શીવવાં વીગેરે; અનાથ બાળકોની સેવા કરવી, ગરીબ લોકોની સેવા; શારીરિક
 મહેનતનાં કામો જેવાં કે મહત્ ભણાવનાર શુદ્ધી શાળા ઝાડવી, એમને દરેક કામમાં અને
 એટલી મદદ કરવી, ન આવેલા છોકરા છોકરી તેડી આવવાં; લોકોપયોગી કાર્ય જેવાં કે કાંઈ
 રસ્તો બંધાવવો હોય, વધી ગયેલો કચરો મુનીશીપાલીટી કલેક્ટરવા ના પાડતી હોય, કાંઈ
 શાળા સ્થાપવાની હોય, એ વીગેરે-વાસ્તે અને એટલો ત્રમ લઈ કંઈ બેસું કરવું વા પોતાથી અને
 એમ હોય તે પોતે કરવું-વીગેરે:) ત્યારે ત્હમારા જેવાં ભણેલાં બાઈ તો આ બધું કરી
 શકવા ઉપરાંત સમસ્ત સ્ત્રી જનિને-મહત્ પુરૂષ જનિને પણ-ઉત્તમમાં ઉત્તમ વિદ્યાદાન દઈ
 પ્રજાને ઉન્નતિ માર્ગે મુદ્દાવવાયે સમર્થ છે. ત્હમારાં જેવાં રત્નો જ્યારે આમ પ્રગટાયે જોડવા
 બહારે પડશે ત્યારેજ આધુનિક સર્વોદય કાળના રેખા રૂપે ક્વચિત્ ક્વચિત્ ઝળકી ધૂટા
 છવાયા હિન્દના કાંઈકાઈ ભાગને પ્રકાશનું ભાન માન કરાવતાં દિરંગોનું, મધ્યાન્હ કાળના સમ-
 સ્ત પ્રદેશને છાંયે દેતાં આઠ્ઠાદ-જીવનદાયી પ્રકાશ આપતાં દિરંગોમાં રૂપાંતર થશે. અને આપણા
 દેશે તિમિર-વસ્ત્ર ત્યજી, જ્ઞાન-પ્રકાશનું નવું પરિધાન ધારણ કીધું એટલે-ત્હમારા ગ્રિયનમના
 સન્દેશમાં બોલું તો-હીંદનો ઉદય ક્યાં આવો છે ?

ત્હમારા જેવાં ઉંચા પ્રકારનું જીવન ગ્રાળવાની ઇચ્છા રાખનારને આટલું વાંચી નિરાશા
 ઉપજે એ સંવાદાવિક છે. ત્હમને એમ લાગશે કે કાશને ત્યાં રહો કે બાલુભાઈ સાથે રહો,
 જુનમ સહન કરી રહો કે સન્માન આપનારને ત્યાં રહો; ઉમયને ત્યાં રહીને કરવાનું શું પેટજ
 ભરવાનું હતી ? હા-એમનાં પત્નીને શીખવીય પણ તેમાં પરમાર્થ શેનો, એના બદલામાં તો

હું આ દુષ્ટ ઉદર ભરીરા કની ?-પણ સરસ્વતી બહેન ! આવા વિચારોથી ત્હમે અહીં આવતાં પાછાં હડી જશો નહીં. ઠારણુ મ્હારે ત્યાં બોલાતી હું ત્હમારી સાંકડી સહિને એવીને એવીજ રાખવા માગતો નથી. હું તેને બનશે એટલી વિરાળ બનાવવાનાં સાધનો પૂરાં પાડીશ; હેતુ આ વર્ષમાં મ્હારા ધધાને લીધે મ્હારું જોગખાણ બહોળું થયું છે-અને હજીએ વધશેજ. આ સર્વજનોને ત્હમારી ઉચ્ચ કેળવણી, ને ઉચ્ચ ઉદ્દેશથી વાકેફ કરીશ. એ સર્વનાં કુટુંબો સાથે ત્હમારું જોગખાણ ધીરે ધીરે થઈ જશે-એટલે ત્હમારી કેળવણીના લાભ ત્હમે ત્હમારા સંસર્ગમાં આવતા દરેક કુટુંબના જીવનને આપી શકશો. આ કાર્ય ઉપરાંત ત્હમને શ્રવે ત્યારે, ફાવે તેટલો વખત, સેવાસદનમાં જઈ કામ કરી શકશો-કારણ મ્હારે ત્યાં કાંઈ ત્હમને કાંઈ રોકનાર નથી. મ્હારે ઘેર બેઠાંજી મ્હારી પાસે કેટલાંક સારાં સારાં અગ્રેષ્ઠ પુસ્તક છે તેનું બાષાંતર કરી ત્હમારાં બાઈ બહેનોને ત્હમારા જ્ઞાનનો અપ્રતીમ લાભ આપી શકશો, વા એ કામ નજરું લાગે તો પુરસદની વેળાએ કાંઈ નવું લખવા છૂટ્યા થયે તેને જોઈતાં સાધનો પણ હું પૂરાં પાડી શકીશ; એટલે તે પણ બની શકશે. લવિષ્યમાં ત્હમારી પ્રતિષ્ઠા જામશે એટલે, પદ્મપકારી વૃત્તિવાળા પુરુષોના ઉદાર આશ્રયથી તેમજ મ્હારા ચક્રિયિત ધનથી, એક સારી સંસ્થા, શાળા, મહાશાળા કે ખીલું કાંઈ, દેશ ને કાળનો વિચાર કરતાં વધુમાં વધુ લોકોને ફાયદાકારક નીવડે એવું ત્હમારી આગેવાની તમે રચાવીશું. મ્હારી પર જોગમથ થઈ પડવાનો ભય ત્હમે જરાજી રાખશો નહીં, ઠારણુ મ્હારી સ્થિતિ સારી છે. તેમજ ત્હમારી પર હું મ્હોટો ઉપકાર કરતો હોઈં તેમ પણ ધારશો નહીં. રનેહી ન હોય છતાં ત્હમારા જેવી દેવીએને તો મદદ કરવી એ મ્હારો ધર્મજ છે અને આ ધર્મ જામવી આત્મસંતોષ આપવાનો મ્હારો હક્ક ત્હમેજ નહીં સ્વીકારો તો ખીજાં કાણુ એવી સ્થિતિમાં સપડાયાં હોય તોપણ એ હક્ક કશુક રાખશે ? પૂર્વ પ્રેમની આટલી શી તો મ્હને મળવીજ ન્નેછએ. એજ. વધુ શું લખું ? પત્રનો ઉત્તર જલદીથી ઘેરજ લખશો. મુશીલાને આશીર્વાચન.

લિ. ત્હમારા બાઈ ભાનુની આશીર્વા.

પ્રિય ભાનુભાઈ,

અમદાવાદ ચાલ. ૩-૧૨-૧૦.

પદ્મપકાર વૃત્તિથી ઉભરાઈ જતું, ત્હમારા ઉચ્ચ જીવનનું ભાન કરાવતું, પ્રેમપૂર્ણ પત્ર મળ્યું. યોગ્ય ઉત્તર લખી, સંતોષ મેળવવાને તો હું અશક્તજ છું. 'ત્હમારા આદારને લીધે મળેલી તકનો હું સારામાં સારો ઉપયોગ કરી સફીશ કે નહીં-ત્હમેને મ્હને વારંવાર સંશય રહે છે, તેથી ત્હમે કોષિલા આમંત્રણનો લાભ લેવો કે નહીં તેના ઉત્તર આવતાં વિલંબ થયો; તદ્દપિ એક સાક્ષરતું વાક્ય 'આત્મભાનની ન્યૂનતાં એજ ઉત્કર્ષનો બાધક છે' એ યાદ આવતાં હું ધર્મકાર્યને વારને સળજ યાંઈ છું. પતિપ્રેમ ને ત્હમારા જેવા સુરોનો સંસર્ગ, મ્હને ઉત્કર્ષપ્રેણી પરથી અધિગતિએ જતાં અટકાવશે. એ વિશ્વાસથી, ત્હમારા આશ્રય તમે રહેવાનો માર્ગજ સલાહકારક છે એમ લાંગવાથી ત્હમારી કૃપાનો લાભ લેદશ. કાકા કાકીની રજા પ્રેમ, વ્યવહાર અને ધર્મ મિશ્રિત કળાથી મળી છે. શરદાબહેન તો નાસી પડવાતું પ્રથમથીજ મ્હને કહ્યું હતું. એ વગર ખીજાં કાંઈ સગાં કે રનેહી નથી-જોગખીતાને તો ગમે તેમ કહી શકાય.

કાર્ય સમય હવે દૂર નથી; પતિના પ્રેમનો તિરસ્કાર વા આત્મલંગ-ઉભય સરખાંજ મ્હને તો લાગે છે.-હવે વધુ વખત લખાવવાનો નથી-એ ખાતરીથી મ્હારું મન પ્રગુલ્લીત રહે છે,

જે ઉચ્ચ ઉદ્દેશને માટે ત્હમે મહારી આટલી બધી પ્રશંસા કરેા છે-અને જેથી ત્હમા-
રા કહેવા પ્રમાણે ત્હમારૂં મહારી પ્રતિ માન વધુ છે-તે સર્વ તો મહારા સ્વર્ગસ્થ પતિનેજ ઘટે છે.
એ નરસભ મ્હને વારંવાર કહેતા કે મહારૂં જીવન સૂત્ર (principle)-કહેવા કરતાં કરવું
ભણું: એટલી એક કહેવતમાં પર્યાપ્ત યથ જાણ છે. એ વિરલ પુરૂષ જોડે જો મહારૂં લખાન
થયું હોત તો આપણે કોલેજમાં જો મ્હોટી મ્હોટી વાતો કરતાં, તે વાતોમાંજ હું તો
રહી જાત; કારણ કાર્ય કરવામાં અને તે ઉપર આપણુ કરવામાં કે લખવામાં
આકાશ પાતાળ જેટલો ફેર છે. ત્હમારા કાગળમાં મ્હને તો ત્હમે બહુજ ઉચ્ચ ચક્રાવી
દીધી છે. એ ઉચ્ચ સ્થાનને લાયક હજી હું ક્યાં યથ છું? હજી મ્હું એવું શું
કીધું છે? ત્હમેતો કાંધક; કીધું હશે વા કરતા હશે. હાલ કેટલાંક વર્ષોથી વર્તમાન પત્રોએ,
માસિકોએ-અરે દુનિઆની નવાણુની જાણનાર દરેક પ્રકારનાં લખાણોએ-મહારી સાથે વેર
બાંધ્યાથી મ્હને તેની ખબર નથી, એટલે એ વિષે કંઈ કહી શકતી નથી; તો પણ મહારા
જેવી નિર્ધન, અસહાય સ્ત્રીને પૂર્વ પ્રેમસ્મરી તરાથી ઉત્તર લખી આશ્રય આપવામાં કોની ઉચ્ચતા
જાણાય છે? હું તો ફક્ત પરગુણપરમાણુનું પર્વતીકૃત્ય નિત્યં નિજહૃદિ વિકસન્તઃ
સન્નિતઃ સન્તઃ કિયન્તઃ † એટલુંજ કહીશ. ઉચ્ચ લાવનાવાળી સ્ત્રીઓની દેશાનુભવે વાસ્તે
જેટલી જરૂર છે, તેટલીજ ત્હમારા જેવા પરમાર્થ ટુતિવાળા વિરલ પુરૂષોનીએ છે-એમ કહે-
વામાં હું કાંઈ અતિશયોક્તિ વાપરતી નથી. જ્યાં સુધી પોતાની ખુદેનાનાં અજ્ઞાનભિર દૂર
કરવા તૈયાર થઈ સ્ત્રીઓ પોતાની મેળે ખુદ નહીં પડે ત્યાં સુધી તો આવી સ્ત્રીઓ તૈયાર કર-
નાર ત્હમારા જેવા નરસભોની દેશને બહુજ જરૂર છે. પોતાનું ધર્મકાર્ય ન ઉપાડી લે ત્યાં સુધી
સ્ત્રીને દેવી કહેવી એતો અનુચિત છે. પરંતુ એ વર્ગના પુરૂષો શબ્દ-દેવ-તો મ્હને આશ્રય
આપી દેવીઓ તૈયાર કરવાનું પ્રથમ પગલું ભરનારનેજ યોગ્ય છે. અ. સૌ. ત્રિવેણી બાદને મહારા
સપ્રેમ નમન. મુરલીધરને આશીર્વાચન.

સિ. ત્હમારી ખુદેન સરસ્વતીના પ્રણામ.

પ્રિય ખુદેન સરસ્વતી,

ત્હમારૂં પત્ર મળ્યું. આ પત્ર લાવનાર સીપાઈને ત્હમારો જે સામાન હોય તે બતાવશે;
એ ગાડીમાં ભરી લેઈ આવશે. કાલે રહેવારે ૭-૭ા ના શુભારમાં હું અને મહારાં પત્નિ
શારદા ખુદેને ત્યાં આવી ત્હમને અને સુશીલાને હમારી રંક ઝુંપડી દીધાવવા લેઈ જઈશું.
ત્રિવેણીઆઈ એમનો આનંદ પ્રસિદ્ધ કરતાં નમન લખાયે છે. (સંપૂર્ણ.)

સિ. ત્હમારા બાઈ ભાણુની આશીર્વા.

પરણો નહિ, તો કર ભરો !

હુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના ઇન્ડીનાઈસ પરગણાની એનેટ (રાજસભા) માં એક બીલ (કાયદો
કરવાનો ખરો) લાવવામાં આજુ છે કે જે સ્ત્રી અથવા પુરૂષ ૩૫ વર્ષ ઉપરાંત અવિવાહિત
રહેશે ત્હને, સંતોષકારક કારણ નહિ દેખાડે તો, ૨ પૌંડ એટલે ૩. ૩૦ વાર્ષિક કર ભરવો
પડશે. આ કરની આવકમાંથી વધારે ઉદારવાળાં માન્યાપને દનામ મળશે. પરંતુ પછી જે

† બીજાનાં ન્હાનામાં ન્હાનાં શુશુને હમ્મેશાં અનિશ્ચ મ્હોટા (પર્વત પુરૂષ) માનનાર,
પોતાના હૃદયમાં વિદાસ પામના સનપુરુષો દુનિયામાં કેટલા યોગ્ય છે ?

વર્ષ પછી દરેક બાળકે તેની માતાને પૈંડ ૨૦ એટલે કે ૩. ૩૦૦ નું ઇનામ મળશે. *

પાશ્ચાત્ય દેશોમાં વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યનો શોખ અતિશય વધી પડ્યો છે. પરિણામે દાંપત્ય જીવન વિપાકિષ્ટ લેખાય છે. પરંતુ તેથી કાંઈ આધુનિક નિયમોને રગ્ન આપી શકતી નથી. યુવાવસ્થા ખીજતાં મદનનું સાધ્માન્ય પ્રવર્તે તે સ્વાભાવિક છે. કેળવણી માનસિક નિયમન શીખવે છે; છતાં મનુષ્યો મનુષ્યો મરી દેવ ચઢ શકતા નથી. દેવને પણ વાસનાઓ ક્યાં નથી હોતી ?—તેથી અંનીતિ ઉપર છે, અને દળી દળીને કુસડીમાં વાળ્યા જેવું થાય છે !

વળે ૪૦ વર્ષે પરણતી સ્ત્રી, ૨૦ વર્ષે પરણનારી સ્ત્રી કરતાં, ઓછાં બાળકને જન્મ આપે એ દેખીતું છે. પુખ્ત ઉમરે સંસાર માંડવો એ ક્રીડ; પરંતુ પુખ્ત ઉમર તે યુવાવસ્થા, નહિં કે ઉત્તરાવસ્થા. આ કુચાલને લીધે પ્રજાની સંખ્યા ઘટે છે. ન્હાની પ્રજાઓએ આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી ઘટે છે; ઉદા. પારસીઓ.

આ 'ઉપરથી એમ કહેવાનું' નથી કે બાળજન કરવાં; અથવા પુખ્ત ઉમરે લગ્ન કરી પ્રજાની વૃદ્ધિથી જ જીવનનો ઉદ્દેશ પરિપૂર્ણ માનવો. માત્ર એટલું જ કહેવાનું કે, જે પ્રમાણે બાળજન એક જાતની ભુક્ષ છે તે પ્રમાણે અતિ મોડાં લગ્ન બીજી જાતની ભુક્ષ છે. ખેડેલી ભુક્ષ વધારે ગંભીર છે તેથી બીજી ભુક્ષ માફ ચઢ શકે તેમ નથી.

કુદૃષ્ટિક અવસ્થામાં જીવનનો આશય ફગાવ થાય છે; જીવન મધુર લાગે છે; સાંસારિક કર્તવ્ય સહમજબ છે; આપણું જીવન બીજાઓને માટે ઉપયોગી કરી પ્રજાના ઝાણમાંથી કંઈક અંશે મુક્ત થઈએ છીએ; છેવટે પેટની વેડ શા માટે, અને કોને માટે કરીએ છીએ એ વિચારી ફિરતારની કસોટીએ ચઢી શુદ્ધ બની તેની કૃપાને પાત્ર ચઢીએ છીએ.

વાંદાની જીંદગીમાં આમાંનું કાંઈ નહિં. સંસાર તે કંસાર કે યુક્તી-અંધું બરાબર હોય છે ! અર્થો મજે તો આખાનો લોભ શા માટે ? કોને સાર ? પ્રગતિય ઉત્પત્તિમાં આ એક અંતરાય છે. દિવસના ખાસ ખાટા અનુભવ રાત્રિએ પેટમાં જ સમાય છે, અને અંદરનું વિત્ત બાળે છે. સંસારસાગરના જળને બહાર અવકાશ નહિં મળવાથી તે ખારો થાય છે. 'પરણીને પસ્તાવું' પાણી !—એ મ્હોડાના આશ્વાસનને 'The forbidden fruit'—'ના પાડેલું ફળ' ખાવાની લાલસા ડગમગાવે છે. આદમી ફિરસ્તા બની શકતા નથી, એટલે અંતરકંઠ નિત્ય કાર્યક્રમમાં વિદ્ય નાંખે તો શી નવાઈ ? ન નાંખે તો જ નવાઈ ! એટલે આપણી નૈતિક વા ધાર્મિક પ્રગતિ તો બાળુએ રહી, પણ તેથી ક્ષિત્રી પતિત અવસ્થા આરંભીએ છીએ.

સારાંશ, આવા કાયદાઓ આ બધાં આંતરતત્ત્વોનાં મૂર્તરૂપ બાહ્ય સ્વરૂપો છે. દરેક ધર્મમાં અનેક કર્તવ્યો ફરજિયાત ક્યાં છે, પરંતુ તેનાં કારણો માત્ર અધિકારી વર્ગને સહમ-

* ઇન્ડિયન રિવ્યુ, જુન ૧૯૧૧. ૧. મીરાંબાઈ—એ ભક્ત સ્ત્રીકવિનો ઉદ્ગાર અનુભવ સિદ્ધ અને ખરા અંતરનો હતો. (છતાં તેની જીંદગી અપવાદ રૂપજ હતી.)

૨. બાળજન-કુશનઃ આપણાં પ્રથમ માતૃપિતા હાલ આદમ અને બીચી હજ્યા, જન્મ-તના બાળમાં હતાં ત્યારે ખુદાએ એક ઝાડનાં ફળ ખાવાં હેમને નાં પાડી હતી. પરંતુ ના પાડી હતી તે ખાતર જ હેમની જીવનસા સતેજ થઈ અને આખરે શેતાનની શીખવણીથી તે ફળ હેમણે ખાખ્યાં. ખુદાએ આ નાશરમાની માટે હેમને દુનિયા ઉપર ફેંકી દીધાં.

જવા અધ્યક્ષાર રાખ્યાં છે. સામાન્ય અસિક્ષિત સમાજ માટે એજ પદ્ધતિ ઉચિત છે. ઉપરના નવા બીલને આ જ દલીલો લાગુ પડશે. —કરીમ મહમદ.

અજ્ઞાનતા, એક ઘોર અપરાધ.

બાધિત્રસ્ત, ખુની અને ચિત્તવ્રમવાળાં મનુષ્યો બાળકોને જન્મ આપીને એક મહાન પાપ કરે છે. એક એવો દિવસ આવશે કે જ્યારે જેમનાં મન અને શરીર અનિર્ણિત અવસ્થાથી બરપુર હશે તે સૌને બાળકોને જન્મ આપવાનો શાસ્ત્ર (-સમાજ ?) તરફથીજ પ્રતિજ્ઞા કરવામાં આવશે.

જે બાળકો અને અણુસ્ફમણ છોકરાં આજ નીતિમાર્ગ બ્રહ્મ બની અહિંતહિ રખડે છે તેમનાં માતાપિતા, એમના વડવાઓ, ધર્મગુરુઓ કે શિક્ષકો તરફથી એમને સ્ત્રીપુરુષના ભેદ, તે ભેદના ઉદ્દેશ અને તેના અર્થ અને તેની શિક્ષાઓ આદિ, જેવા પ્રમુખા વિશ્વમંડલના અતિ અગત્યના વિશયપરત્વે જેટલું જ્ઞાન આપવાની આવશ્યકતા છે તેના પ્રમાણમાં જૂજ પણ જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું નહિ હોય.

વિશ્વના સમસ્ત વસ્તી પત્રકમાંથી, પ્રત્યેક જ્ઞાતિમાંથી થઇને પણ જે પચાસ હજાર મનુષ્યોનેજ આપણે આજે ભેગા કરીને પુછી જોઇશું કે આ વિશયપરત્વે ત્હમારા જન્મથી આજ એકવીસ વર્ષ પર્વતમાં ત્હમને શું શું કહેવા-કથવામાં કે શિખવવામાં આવ્યું હતું, તો હું જાતી દોષોને ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે એવાં દસ મનુષ્યો પણ નહિ નીકળે કે જે કેવલ એક સત્યને અવલગીને એમ કહી શકે કે સ્ત્રીપુરુષ જ્ઞાતિની ઉચ્ચ પ્રકારની પવિત્રતાના સંબંધમાં તેમને એક પણ શબ્દ કહેવામાં આવ્યો હોય.

પવિત્રતા એ ઉત્તમ શુભ છે, નીતિને માર્ગે નિહરવું એજ ખરો ધર્મ છે અને આસ વ્યક્તગત ઉત્તમ પ્રકારની રાખવી વિગેરે નીતિના વિશયોના સંબંધમાં સામાન્ય રીતે છોકરાં અને બાળકોને એમનાં માતાપિતા, ઉપદેશકો અને ધર્મગુરુઓ બહારનું ‘ ઉપદેશકિયું ’ જ્ઞાન આપે છે. પરંતુ આવા એક અતિ અગત્યના વિશયમાં સૌજન્યથી, અતિ ઉપયોગી, ગંભીર અને ઉચ્ચ પ્રકારની શિક્ષા આપણા વર્તમાન કાળના માની લીધેલા સુધારાના યુગની વિસમી સદીમાં પાંચસોમાંથી એકપણ બાળકને કે જુવાનને આપવામાં આવતી નથી !

હવે છોકરીઓ-કન્યાઓ માટે એટલુંજ કહેવું જસ છે કે એમને બિચારીઓને તો પત્ની એટલે શું, પતિપરાયણતા એટલે શું, પત્ની તરીકે ધર્મશાસ્ત્રાનુસાર તેમણે શાં શાં કર્તવ્ય કરવાનાં છે, પતિ એટલે શું તથા માતા એ શબ્દમાં શું અર્થગૌરવ અને ગૃહ સ્વસ્થ રહું છે, એ સૌ એમણે એમની પોતાનીજ મેજે રવતઃ જાણવું અને શિખવું પડે છે. કારણકે સંસ્કૃત કે અસંસ્કૃત માતા પિતાઓ પોતાના પેટનાંજ છોકરાંઓ સાથે વિવેકથી મર્યાદાસર વર્તવામાં, ટુંકમાં-અતઃ રહેવામાં પોતાનું સર્વસ્વ આપી રહું છે એમજ માને છે.

અનેક માતાઓને કાંઈક અભિમાનના ઉમળકાથી મ્હેં કહેતાં સાંભળી છે કે, “ મ્હારી પુત્રી એક ધાંવણું બાળક જેમ લગ્ન આદિ વિશયના જ્ઞાનથી અપરિચિત અને અજ્ઞાન હોય તેવીજ રીતે લગ્ન શું વસ્તુ છે, કે પતિ એ પત્યરતું પુત્રશું છે કે રમવાની ‘ બાબા ’ છે કે સન્કારપાત્ર અને પૂજનપ્રદ દેવરૂપ પ્રેમની મૂર્તિ છે એ આદિમાંથી કાંઈ પણ સમજ્યા

વિના પોતાના ધસુરગૃહે ગઈ ” હતી. મદિ આ દશમિત અસ્પર્શ પશુસત્ય હોય તો ખરેખર એ એક દયાળુનક કથા છે, કરુણામય પ્રસંગ છે. માતા અને પિતા પોતાની પુત્રીઓનાં અંતઃકરણની ગૂઢ ભાવનાઓ, હ્રેમના સ્વભાવ, વિચાર, રહેણી કરણી તથા હ્રેમની સંગતથી ખરેખર બહુધા અંત્રાત હોય છે !

જે લોકો-માતાપિતા એમજ માની લે છે કે અમ્હારી પુત્રીઓનાં મન, અને હૃદય કોઈપણ પ્રકારની જિજ્ઞાસા-વૃત્તિઓ અને વિચારરહીતજ છે. બાહ્ય સંસર્ગ હ્રેમની અંતરની નિર્દોષ મનોવૃત્તિને કોઈ પણ પ્રકારે અસર કરતો નથી; એ સર્વોંશે સંપૂર્ણ છે. એમનાં હૃદયમાં કુલિને રચાન મજે એમ નથી !

મ્હારા પોતાના પરિચયમાં એવી એકાદ બે સ્ત્રીઓ આવી ગઈ છે, કે જે બિચારીઓ જન્મથી ગાંડપણના વ્યાધિથી પીડાય છે. કારણ માત્ર તો એજ છે કે એમની માતાઓએ સ્ત્રીઓના શારીરિક બંધારણપરત્વે જે અનેક મુખ્ય બાબતો એમણે જાણવાની જરૂર છે તેથી તે સ્ત્રીઓને તદ્દન મૂર્ખાઈ ભરેલી રીતે અંત્રાત રાખી હતી. મ્હારી પાસે વળી એવાજ પ્રકારનાં અન્ય દૃષ્ટાન્તો છે કે જ્યાં સ્ત્રીઓ આવાજ પ્રકારની બેદરકારી અને બેદિક-રાધના પરિણામે નીતિભ્રષ્ટ બની રોગીષ્ટ અને વ્યાધિગ્રસ્ત થઈ ગઈ હોય.

પરંતુ આપણા ભવિષ્યના પિતાઓની આસપાસ ભયના જે રાદડાઓ ફાટનાર છે તે સૌ, ભવિષ્યની પ્રગ્નની માતાઓની આસપાસ ભ્રમણ કરતા ભય કરતાં હમેશાં પ્રમાણમાં વિશેષજ રહેશે. સ્ત્રીઓના જાતિસ્વભાવ નૈસર્ગિક રીતે વધારે સહનશીલતાવાળો અને મૃદુ હોય છે. તથા જનસમાજ અને કુટુંબ તરફથી પુત્રોના કરતાં પુત્રીઓનું રક્ષણ વિશેષ થાય છે, તેમના પ્રતિ કાંઈ વિશેષ દયા દૃષ્ટિથી જોવાય છે. એટલે અંશે સ્ત્રીજનિની પ્રાપ્તિ હ્રેમને લાભ છે.

કોકરાઓનાં મન જેટલા વિશેષ પ્રમાણમાં ચિકારવશ થવાના ભયમાં હોય છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં તેમને જાતિબેદની કર્તવ્યપરાયણતા સંબંધમાં યોગ્ય કેળવણી અને યથાર્થ જ્ઞાન આપવામાં દુનિયાં તદ્દન બેદરકાર અને પછાત રહી છે.

જિન્દગી, જન્મ અને પ્રગ્નની ઉત્પત્તિ પરત્વે અનિગૂઢ માર્ગોના વિશયોનું એ ન્હાનાં બાળકો કેવી રીતે અને કયાંથી-કેાની પાસેથી શોધન કરી આણે છે તથા એ શોધખોળ અને તેમના ન્હાના કામજ મગજ ઉપર તેથી કેવા પ્રકારની અસર થાય છે, એ સૌ વિગત એવી છે કે હજારમાંથી એક પણ માતા કે પિતાને એ સંબંધમાં કેવળ અશુભાન દરવાને માટે પણ નથી ઉત્કેહ થતી, કે નથી અવગણ મળતો !

પ્રતિવર્ષ આપણી મહાશાસ્ત્રાઓમાંથી હજારો યુવાન સ્ત્રી-અને પુરૂષ પોતે પ્રાપ્ત કરેલી કેળવણીનાં અંતિમ પગથિયા ઉપરથી વિજયપતાકા ફરકાવતા “ એન્જુએટ ” ની પદવી ધારણ કરી બહાર પડે છે. અને સંસારની રંગભૂમિ ઉપર ભજવાતા નાટકમાં એક નવીન પાત્રરૂપે પ્રસિદ્ધ થવાની તૈયારી કરે છે; પરંતુ “ શરીર-જે મનુષ્યત્વના પવિત્ર આત્માનું દેવી મંદિર છે, -શરીરમાઘં સલુધર્મ સાધનમૂલે જ્ઞાનમાર્ગનું એ સૌમાંથી ફટલી વ્યક્તિને જ્ઞાન થયું છે ? -એ સંબંધમાં કેટલાંને શું જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું છે. ?* ”

—રમણીયરામ.

† શરીર ખરેખર ધર્મનું આદિ સાધન છે.

* “ Purity Advocate ” નામના એક અંગ્રેજી માસિકમાંથી અનુવાદ.—

પૂના-સેવાસદન.

હિંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ જુદા જુદા ઉપાયથી સુધારવી, અને તેમની ઉન્નતિ કરવી,—આ માટે પૂરતી જગતિ યાજ નહીં ત્યાં સૂધી લોકોનું લક્ષ આ પ્રશ્ન તરફ દોરાવાનું નથી. આ કાર્યની સફલતા કરવા માટે પુરૂષ વર્ગની જોડાણ કરી શકે એવા સ્ત્રી વર્ગ તૈયાર થવાની ઘણી અગત્ય છે. અને તે માટે પોતાના વખતનો તેમજ પૈસાનો થોડો ઘણો ભોગ આપી શકે એવી સ્ત્રીઓ થવી જોઈએ.

આવા ઉદ્દેશથીજ મિ. દયારામ ગિરુભલ અને મિ. મલખારીના પ્રયાસથી પ્રથમ મુખા-છમાં ૧૯૦૮ ની સાલમાં સેવાસદનની સ્થાપના થઈ. તેની એક, શાખા—અમદાવાદમાં પણ શરૂ કરવામાં આવી. તેજ પ્રમાણે પૂનામાં એક શાખા ૧૯૦૯ માં આંકટોળ્યરની ૨ જી, તારીખે શ્રી. રમાગાઇ રાનડેના ઘરમાં સ્થાપન થઈ.

આ શાખાના ઉદ્દેશ નીચે પ્રમાણે છે. *

(૧) શિક્ષણ પ્રસાર, આરોગ્ય જ્ઞાન, માંદાની માથજત, અને દયા ધર્મનાં કામ, ઇત્યાદિ પ્રકારના પ્રયત્ન કરવાને માટે સ્ત્રીઓ તૈયાર કરવી; અને

(૨) સ્ત્રીઓને હસ્તક શિક્ષણ પ્રસાર અને પરોપકારનાં કામ કરાવવાને માટે વ્યવસ્થા કરવી.

આ કાર્ય અમુક એક જાતિમાં કે એક ધર્મ સંપ્રદાયના લોકમાં કરવાનું નથી. સર્વ ધર્મનાં અને સર્વ જાતિના લોકને માટે કરવાનું છે. તેથી સેવિકાઓએ એમ સમજવું જોઈએ કે—(૧) મત મતાંતરમાં ભેદ હોય તોપણ આપણે સર્વે એક હૃદયની જ પ્રગ્ન હોઈએ; અને (૨) આપણું જીવન તથા આપણું સામર્થ્ય પરમેશ્વરે આપેલી એક પવિત્ર અને સર્વોત્તમ ખદિસ છે.

કાર્યની વ્યવસ્થા—આ સંસ્થામાં જૂદી જૂદી કામની મળીને ૮૦ સ્ત્રી-સભાસદ છે. તેમાંની ૨૦ સ્ત્રીઓને કૌન્સિલમાં અને ૬ ને સફ્ટવુહરોની કમિટીમાં સલાહ આપવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું છે.

આરંભિત કામ:

શિક્ષણ કામ—(૧) સામાન્ય શિક્ષણના છ વર્ગ શરૂ કરવામાં આવ્યા છે. તેમાં મગાડી, ગણિત, ઇંગ્લિશ વગેરે વિષય શીખવવામાં આવે છે. આ વર્ગ દોજ બપોરે ૨ થી ૫ સૂધી ચાલે છે. આ વર્ગમાં શીખનારી સ્ત્રીઓની સંખ્યા સગલગ ૪૫ છે. આ વર્ગમાં શ્રીમાન, મધ્યમ, અને ગરીબ,—સર્વ સ્થિતિની સ્ત્રીઓ છે. શીખવવાનું કામ સ્ત્રીઓજ હૃદય પ્રિયથં કે કોઈ પગાર લઈને કરે છે.

શિવલુ કામ—એક શિવલુ કામનો વર્ગ શરૂ કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં ત્રણ સ્ત્રીઓ શીખવે છે. આ વર્ગમાં ૧૪, ૧૫ સ્ત્રીઓ નિયમસર આવે છે.

આરોગ્ય શિક્ષણ—આ કામને માટે દર અઠવાડિયે કોઈ વિદ્વાન દાકતર પાસે વ્યાખ્યાન આપાવવામાં આવે છે. તેને માટે એક સ્વતંત્ર વર્ગ છે.

ફર્સ્ટ એડ—(First Aid) અકસ્માત થયેલી ધગ માટે તાત્કાલિક ઉપાય. આ નિયમમાં ગળા છ મહિનામાં ૧૨ સ્ત્રીઓએ પરીક્ષા આપીને સર્ટીફિકેટ મેળવ્યાં છે.

આ ઉપરાંત નસિંગ (માંદાની માવજત) અને મિડવિટ્ટરી (દાણાનું કામ) પણ શીખવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. અને તેનું ' પ્રેક્ટીકલ ' (વ્યાવહારિક) કામ શીખવા અને અનુભવ મેળવવા માટે સ્ત્રીઓને હોસપીટલ (દવાખાના)માં મોકલવામાં આવે છે. વ્યાખ્યાન માળા—સભાસદ સ્ત્રીઓને વ્યાખ્યાન દ્વારા વિવિધ વિષયોનું જ્ઞાન મળે તે માટે વ્યાખ્યાન માળા શરૂ કરવામાં આવી છે. ગયા વર્ષમાં વિદ્વાન સ્ત્રી પુરુષોએ મળીને ૪૬ વ્યાખ્યાન ને કીર્તન કર્યા હતાં.

સંમેલન—સ્ત્રીઓમાં અરરપરસ રહેતી તદ્દિ થાય એ હેતુથી ગયા વર્ષમાં ૭ સંમેલન કરવામાં આવ્યાં હતાં.

સેવિકા—અનાથ, અપંગ, નિરાધાર લોકોને સ્ત્રીઓ મદદ કરવા જાય છે.

સંઘનું કામ અદ્ય પ્રમાણમાં છે. બધું ન્દાના પાયા ઉપર કરવામાં આવે છે. ધરતું બાધું બેસતું નથી. તોપણ દર મહિને ૭૫ રૂપીઆ ખર્ચ થાય છે; તો થોડા વખતમાં ૧૦૦ રૂપીઆ થશે એમ સંભવિત છે.

આવક:—(૧) મુળાઇ—સેવાસદનમાંથી પ્રથમનાં બે વર્ષમાં દર મહિને ૫૦ રૂપીઆ મદદ મળતી. હાલ તે બંધ કરવામાં આવી છે. (૨) સભાસદો તરફથી વાર્ષિક કે માસિક લવાજમ. (૩) ઉદાર સ્ત્રી પુરુષ તરફથી ઘૂટક ઘૂટક ભેટ. (૪) ધર્મોદાની પેટીમાંથી દરમહિને એકડી થતી રકમ. (૫) અને બીજા કોઇ નિમિત્તે મળેલી દ્રવ્યની સહાય.

ઉપર પ્રમાણે ગયે વર્ષે શુમારે ૨૫૦૦ રૂપીઆ મળ્યા હતા. તેમાંથી જૂદા જૂદા કામના થઇને ૧૨૦૦ રૂપીઆ ખર્ચ થયા હતા. આછીની રકમ કાયમ ફંડમાં મૂકવામાં આવી છે.

સદનની જરૂરિયાતો:—સર્વ લોકોની અંતકરણપૂર્વક સહાનુભૂતિ. (૨) કાર્યમાં ખંત ધરાવનાર અને યથાશક્તિ મદદ કરનાર સ્ત્રીઓ. (૩) કાયમનું ફંડ. (૪) સંસ્થાને માટે શહેરના મધ્ય ભાગમાં એક મકાન. (૫) સંસ્થાની લાઇબ્રેરીને મદદ. (૬) અક્ષિસફંડને મદદ.

ઇનામ સમારંભ—તા. ૮ મી ઓક્ટોબર ૧૯૧૦ ને દિવસે ઇનામ સમારંભ કરવામાં આવ્યો હતો તે પ્રસંગે શિક્ષણના વર્ગમાંથી ૩૫ સ્ત્રીઓને, શિવજીના વર્ગમાંથી ૯ સ્ત્રીઓને, અને ફર્સ્ટએડના વર્ગમાંથી ૧૨ સ્ત્રીઓને, ઇનામ આપવામાં આવ્યાં હતાં. તેમાં શુમારે ૧૭૫ રૂપીઆ ખર્ચ થયા હતા.

નિરાશ્રિતને મદદ—અત્યંત નિરાશ્રિત કુટુંબની સ્ત્રીઓને મદદ કરવાને પરાપકારી બાઇ મિસીસ એચ. એ. વાડીયાએ ૧૦૦ રૂપીઆની મદદ કરીને ફંડની સરૂઆત કરી છે.

ઇમારત ફંડ—આ ફંડ માટે જાણમાં જાણી રૂ. ૨૦,૦૦૦ ની રકમ જોઇએ. તેમાંથી રાજકોટના જાણીતા બેરિસ્ટર મિ. એચ. એ. વાડીયાનાં પત્નીએ ૫૦૦૦ રૂપીઆની રકમ આપેલી છે. આ સહાયતા માટે સંસ્થા એ બાઈની અત્યંત આભારી છે.

ચાલુ વર્ષમાં કોઈનું (ચિત્રકામ) તથા સંગીત શીખવાની પણ સરૂઆત કરવામાં આવી છે. આ કામ શુક્રવારપેઠમાં શ્રીમતિ રમાબાઇસાહેબના મકાનમાં ચાલે છે.

જો કાર્યક્રમની વિગત ઉપર આપી છે તે પ્રમાણે અક્ષરશઃ કામ ચાલે છે. આવી સંસ્થાઓના કામને ખ્યાલ પ્રવક્તા જોવાથીજ આવી શકે છે. રીપોર્ટના આંકડા વાંચવાથી

યથાસ્થિત ખ્યાલ આવી શકે નહિં. મિસીસ રાનડેની કર્તવ્યપરાયણતા, સાદાર્થ, ને સાલસપણું, - એ સર્વ સદૃશ્યુની છાપ આત્રમમાં શિક્ષણ લેતી સ્ત્રીઓ ઉપર માત્રુમ પડે છે. ૧

આ પ્રકારની લેડિયપયોગી સંસ્થાઓની ઉત્પત્તિ કરવાને માટે કાંઈક જિંમ્મી ભાવના ધરાવનાર, નિસ્વાર્થી, મુશીલ, કાર્યપરાયણ સ્ત્રીઓનીજ આવશ્યકતા છે. સામાન્ય ધરરખુ સ્ત્રીઓ જેમનું લક્ષ પોતાના અને પોતાના બાળકોના મુખ અને હિત ઉપર હોય, તેવી સ્ત્રીઓથી આવાં કાર્ય ચલાવી શકાય નહિં. સામાન્ય માતા તરફિનાં કર્તવ્ય બજાવવા એ બેરાક દરેક સ્ત્રીની મોટી ફરજ છે, તે છતાં હવે સર્વના સમજવામાં આવ્યું છે કે પોતાના કુટુંબની સંભાળ ઉપરાંત સમસ્ત જનસમાજને પોતાનું કુટુંબ સમજીને તેનું રક્ષણ કરવું, અને પોતાની આસપાસ જગતમાં જે દુઃખ દશિગોચર થાય તેનું નિવારણ કરવું એ વધારે મોટી ફરજ છે; અને જે સાધવી સ્ત્રીઓ આવા ઉચિત કાર્યમાં ભાગ લેછે તેજ ખરી પૂજ્ય માતા કહી શકાય. જેવી રીતે માતા પોતાના બાળક ઉપર બનતા 'સૂધી' કદી અન્યાય થવા દે નહિં તેજ પ્રમાણે જનસમાજની જનની પોતાની પ્રજામાં જે જે ખામીઓ હોય તે દૂર કરવાને પ્રયત્ન કરે છે. આ પ્રમાણે જગતની પ્રજાને ઉદ્ધાર થઇને તંદુરસ્ત, ઉપયોગી, સુખી, અને હિતસાહી પ્રજા ઉત્પન્ન થઇ શકે, તેજ વર્તમાન સ્થિતિ મુધરી શકે. આવાં કાર્ય માં યથાસ્થિતિ ભાગ લેવો એ સર્વનું કર્તવ્ય છે. આપણું ખરું કર્તવ્ય હજી આપણે સમજ્યાં નથી તેથીજ આપણે અન્ય સ્ત્રીવર્ગ કરતાં પછાત છીએ. ધૈર્ય સર્વને કર્તવ્ય શુદ્ધિ આપો !

સૌ. શારદા મહેતા.

સ્ત્રીઓને વાંચવાલાયક પુસ્તકો.

સગમગ વીરા વર્ષ પહેલાં એક વખત એવો પશુ હતો-કે, સ્ત્રીઓને વાંચવા લાયક પુસ્તકોની મોટી જોડ જણાવી હતી. કોઈસારા અનુભવી-શૈષકને પણ તેવાં સ્ત્રી-ઉપયોગી પુસ્તકો માત્ર આંગળીના વેદાપર ગણી શકાય એટલાંજ-ગણ્યાં ગાંધ્યાં-મળી આવતાં હતાં. ઇ. સ. ૧૮૯૬માં સૌ. કૃષ્ણગિરી રાવળ તરફથી પ્રકટ થયેલી 'સદૃશ્યુની હેમંતકુમારી' ના પ્રકરણ ૧૧ માં સ્ત્રીઓને વાંચવા જેવાં પચાસ પુસ્તકોની નોંધ છાપેલી છે. ઇ. સ. ૧૯૦૪ ના વર્ષમાં કુચ મહારાજ સાહેબના પ્રાયવેટ સેક્રેટરી મરદુમ ઊટાલાલભાઈ એવકરામને હું અમદાવાદમાં લેમના મકાન ઉપર મળ્યો હતો. ત્યાં કેટલીએક વાતચિત થતાં લેમણે મને વાતપ્રસંગે પૂછ્યું હતું કે, કુચનાં એક કુમારિના સ્મરણાર્થે અમદાવાદ સોળાનાથ લેડીઝ ઈન્સ્ટીટ્યુટમાં રાજ્ય તરફથી એક મોટા નજારાસાથે સ્ત્રી-ઉપયોગી ધણું પુસ્તકો આપવા વિચાર છે. અને તે કાર્યમાટે લેમને તેનાં પુસ્તકોની એક મોટી ટીપ જોઈએ છે. આ વાત થતાં મેં તેમને કેટલાંએક સારાં પુસ્તકો ગણી બતાવ્યાં હતાં અને વિશેષમાં જણાવ્યું હતું કે આ બાબત લેમણે રા. રા. રમણભાઈ મહીપનરામની સલાહ લઈ કામ કરવું, કે જેથી તેમને સારી સગવડતા મળીજશે.

છેલ્લા એક બે દસકામાં સ્ત્રીજનવણીને ફેલાવો થતાં હિતસાહી ગુર્જર વિદ્વાનો તરફથી સ્ત્રી-ઉપયોગી પુસ્તકોનો સારો વધારો થયેલો જોઈ કોના હૃદયને આનંદ નહિ થવો હશે ત્યાં!

‘ મુન્દરી સુગ્રોધ ’ માસિકના ઊત્સાહ ભરેલા પ્રયત્નને લીધે આજે સ્ત્રી-ઊપયોગી પુસ્તકોની સારી સંખ્યા આપણી નજર આગળ આવીને ખડી થાય છે, એ સાહિત્યના ઊપાસકોને તથા કેળવણીની બહેનોને થોડું ખુશ થવા જોઈએ નથી.

સ્ત્રી-ઊપયોગી પુસ્તકોની મોટી ટીપ ‘ મુન્દરી સુગ્રોધ ’ ના પુ. ૭, અંક ૧૦-૧૧-૧૨ માં છપાએલી છે. એટલે હવે કાંઈ જાણી પુસ્તકો લખવાનાં બાકી રહેતાં નથી. માત્ર થોડાં એક પુસ્તકોને ઇન્સાફ આપવાનું કામ સ્ત્રી જાણે છે. તો નીચેનાં પુસ્તકો-વધારા તરીકે યોગ્ય લાગે તો પ્રકટ કરીશું.

ત્રીદિતશિક્ષા.	મગલાં સરંક્ષણ.
મા અને છોકરાં.	શુદ્ધવ્યવસ્થા.
મેરાતુલ્ય અરસ.	દુકી કહાણીઓ.
માણેક લક્ષ્મી.	બાળા-તાનમાળા.
ત્રી-મિત્ર.	કન્યા વાંચનમાળા.

સ્ત્રીઓના ઊપયોગી વાંચન સંબંધમાં થોડી એક વિશેષ સૂચના કરવા ઇચ્છું છું.

‘ મુન્દરી સુગ્રોધ ’ માસિકે સ્ત્રી-ઊપયોગી પુસ્તકોની ટીપ એકઠી કરી એ કાંઈ ધન્ય વાંદ આપવા જોઈએ છે ખરું, પણ હવે આટલેથીજ અટકી ન જતાં તે સંબંધમાં ઊત્સાહથી આગળ વધવા મહારી લેને નમ્ર લલામણુ છે.

‘ મુન્દરી સુગ્રોધ ’ પુસ્તક આડ, અંક દશ-અગ્યાર-બારમાં જણાવેલાં અને નહિં જણાવેલાં તમામ સ્ત્રી-ઊપયોગી પુસ્તકો-અંબઘાવાદ રાખપર ‘ મુન્દરી સુગ્રોધ મંદિર ’ ના પુસ્તકોલયમાં સંગ્રહ કરવો જોઈએ. આ વિષે સધળા અંચકારોને વિતામી કરવાથી જોઈનારી પાસે પોતાનાં પુસ્તક સિદ્ધિકર્માં હશે તેઓ ખુશીથી આ પરમાર્થના મહદ્ કાર્ય માટે ‘ ભેટ ’ તરીકે મોકલી આપશે. અને જે પુસ્તક કદાચ અંચકાર પાસેથી ન મળી શકે તે હરકોઈ સધળેથી મેળવવા બનતી તજવીજ કરવાથી મળી આવવા સંભવ રહે છે. આવી રીતે કરેલા સંગ્રહમાંથી ‘ મુન્દરી સુગ્રોધ ’ ના શહેરના આહોકોને વાંચવા ઇચ્છા હોય તો સહી લઈ પુસ્તક આપવા. તેમજ બહાર ગામથી જે કોઈ આહક વાંચવા મંગાવે તેને મંગાવનારને ખર્ચે રજીસ્ટર્ડ બુકપોસ્ટ પોસ્ટથી વાંચવા-મોકલવાં. વાંચી રહ્યા પછી અમુક મુદતમાં તે આહકે પણ રજીસ્ટર્ડ બુકપોસ્ટથીજ મોકલવા વહીવટ રાખવો; કે જોથી ધણી બ્લેનતે સંગ્રહ કરેલાં પુસ્તકો ગુમ થઈ જાય નહિ. ઊપરની ગોઠવણમાં જરૂર પડતો ફેરફાર અથવા વધારે સગવડતા ભરેલો સુધારો કરી તે સંબંધમાં અનુક્રમ પડે તેવા થોડા એક સારા નિયમો બાંધી શકાય. ખીજી એક અગત્યની સૂચના એ કરવાની છે કે, આપણા એક સુપ્રસિદ્ધ ગુજરાતી લેખક મરદુમ વૈદ્યરાજી મણિસાંકર ગોવિન્દજીએ થોડાં વર્ષ ઉપર ‘ ગુજરાતી અંચકારો અને-તે-મના અંચો ’ એ નામનું પુસ્તક પ્રકટ કરેલું છે. તેમાં મંચકારોનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર જાણી તેમના તરફથી પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકોનાં નામ તથા તેમાં આવેલી હકીકતનું ટુંક વર્ણન-વિવેચન તથા જણાવવા લાયક બધી હકીકત છાપેલી છે. એ પદ્ધતિ ઉપર અથવા તેમાં ઘટતા ફેરફાર અને સુધારાસાથે સ્ત્રીઓને વાંચવા લાયક પુસ્તકોની સંપૂર્ણ હકીકત

સાથે એક ડીરેક્ટરી જેવું પુસ્તક પ્રકટ કરવાની ઘણી જરૂર છે. અને એ પુસ્તકમાં ઘણે ભાગે આ સાથેના નમુના મુજબની સઘળી હકીકત આવી જવી જોઈએ. આવું અગત્યનું કાર્ય 'સુન્દરી સુબોધ' ના વિદ્વાન અને બિત્તાહી પ્રવર્તક અથવા રા. રા. કાન્તીલાલ છગનલાલ પંડ્યા જેવા તરફથી બિત્તાહી વિદ્વાન હાથમાં લઈ પૂર્ણ કરશે તો સુજરાતી ભાષાના સાહિત્યમાં તે બિપયોગી થઈ પડતાં હાલની અને ભવિષ્યની બહારતી રૂળવાએલી જોડેના ઉપર લેખનો જોડો બિપકાર થશે.

હિરાલાલ વિદ્યારામ રાવળ.

રા. હિરાલાલ તરફથી એમણે સૂચવેલી સ્ત્રીઉપયોગી પુસ્તકોની ડિરેક્ટરી કરવામાં અત્યુદ્ગ્રેષ્ઠ પડે એવા પત્રકનો એક નમૂનો અમને મળ્યો છે. તેમાં નીચે મુજબ ખાતાં રાખવામાં આવ્યાં છે:

૧. નંબર. ૨. પુસ્તકનું નામ, ૩. કૃતાનું નામગ્રામ, ૪. કિંમત, ૫. કયા પ્રેસમાં છાપ્યું, ૬. પુસ્તક મળવાનું ઠેકાણું, ૭. ઈનામ તથા લાયકેરી વગેરે માટે મંજૂર થયું હોય તો તે, ૮. પુસ્તક માટે વિદ્વાનો તથા પત્રોના અભિપ્રાયો. સદ્ગુણી હેમનંત કુમારી ને લગતી સઘળી હકીકત તેના પ્રકારક રા. હિરાલાલે લખી મોકલી છે.

ખીલ પુસ્તકોની પણ ઉપર જણાવેલી વિગતો અને તે સાથે નીચેની વધુ હકીકત જણાવવાં લેખકને વિનંતિ છે:—૧. કેટલામી આવૃત્તિ, ૨. પ્રકટ થયેલી કુલ સંખ્યા, ૩. પ્રકટ થયાનો મહિનો તથા વર્ષ, ૪. અનુવાદ અથવા ભાષાંતર હોય તો તે, અને ૫. કાંઈ વિશેષ હકીકત આપવા જેવી હોય તે.

'સુન્દરીસુબોધ' મંદિર તરફથી જે મંડળ તથા ફન્ડ સ્થાપવાની યોજના ગયા અંકમાં પ્રકટ કરવામાં આવી છે તેના હેતુએ પૈકી એક રા. હિરાલાલ સૂચવે છે તેજો પણ છે. અને તેમ કરવાની ઇચ્છા અમે 'યોગિની' માંથી જે હતારે સુન્દરીસુબોધના જીલાઈ, ૧૯૧૧ ના અંકમાં આપ્યો છે તેમાં પ્રદર્શિત કીધી પણ હતી. આશા છે કે રા. હિરાલાલની આ સૂચના સુન્દરી સુબોધના બિત્તાહી, સ્વદેશપ્રેમી વાચક જોડેના તથા બન્યુઓ સત્વર ઉપાડી લેશે.

તન્ત્રી, 'સુ. સુ.'

સ્ત્રી-ઉપયોગી પુસ્તકો.

મે. સુન્દરી સુબોધના તન્ત્રી,

અમદાવાદ.

વિનંતિ કે, સુન્દરી સુબોધમાં સ્ત્રીઓને વાંચવા યોગ્ય શોપડીઓનાં વિસ્તર અને તે બતાવવાને માટે સારી સૂચનાઓ પ્રગટ થઈ છે. આપે પણ આ બાબતમાં સમજીતી આપી છે. આથી બહુ હોવાનું તો રહેતું નથી પણ મારા વાંચકામાં તથા જોવામાં જે હત્તમ શોપડીઓ આવી છે તેનો લાભ મારી બીજા બહેનોને મળે એવા હસલથી આ વિસ્તર મોકલ્યું છે. તે યોગ્ય લાગે તો પ્રગટ કરો. આમાં જણાવેલી બધી શોપડીઓ હત્તમ નહીં હોય તોપણ મારી નમ્ર સમજણ પ્રમાણે મને જે સારામાં સારી લાગી છે તેજ કાબજ કરી છે. આમાંની ઘણી તો આપનાં છપાવેલાં વિસ્તરમાં આવી ગઈ છે. પણ પારસીઓની રચેલી શોપડીઓ પણ વાંચવાલાયક હોય છે અને તે આપણા હિંદુઓના વાંચકામાં બહુ ઓછી આવે છે. એજ વિનંતિ.

ધિ. સૌ. 'મનોરમા' નો પ્રણામ.

આપણી શોપડીઓના ત્રણ મુખ્ય ભાગ થઈ શકે છે. ગદ્ય, પદ્ય, અને નાટકો-જેમાં ગદ્યને બને છે. ગદ્યના પેટા વિભાગમાં-વાર્તા-નવલકથા, જીવનચરિત્ર ઇતિહાસ, નિબંધ અને ૧) ધર્મની શોપડીઓ. તથા વિધાકથાનાં પુસ્તકો આવે છે.

(અ) ગદ્ય: ૧. વાર્તા-નવલકથાની ચોંપડીઓ.

૧ ગંગા, એક ગુર્જર વાર્તા.	૨ પ્રમદા અથવા સદ્ગુણી વહુ.
૩ બે બહેનો.	૪ ગુલ્શી મરીબ.
૫ કુખીયારી ખચુ.	૬ વિક્રમની વીસમી સદી (ભા. ૧-૨)
૭ અરેબિયન નાઈટ્સ. (ભા. ૧-૨)	૮ શામિનિ ભુવલ્લુ. (ભા. ૧-૨-૩-૪-૫)
૯ સુધાદાસિની.	૧૦ શીરીન મહમ.
૧૧ સરસ્વતી ચંદ્ર ભાગ. ૨	૧૨ સરસ્વતી ચંદ્ર (ભા. ૧.)
૧૩ સીતા.	૧૪ તારા.
૧૭ શાન્તિદા.	૧૫ ચાંદ બીબી. ૧૬ ઇરાવતી.
૧૮ કમળ કુમાર.	૧૮ પરમાર્થની પ્રતિમા અથવા આત્મ ભોગની પરિસ્તી
૨૦ સંન્યાસી.	૨૧ જીવન પ્રસાદ. ૨૨ વિરામચોડન.
૨૩ યોગિની અથવા સાધ્વીઓના જીવનસુવાસ. ૨૪ અલ્લહ અચીતિ.	
૨૫ કથા કાન્ત.	૨૬ કસ્ટુર બેલો. ૨૭ વનરાજ ચાવડો. ૨૮ સાસુ વહુની લડાઈ.
૨૯ વાર્તા લલરી.	૩૦ હોસનઆરા.
૩૧ ગુજરાતની જુની વાર્તાઓ.	૩૨ મુદ્રા અને કુલીન.
૩૩ કાદમ્બરી.	૩૪ અકબર ખીરખલની વાર્તા. (બધા ભાગ.)
૩૫ કુસુમાવલી.	૩૬ શૂદ્રલક્ષ્મી.
૩૭ લતા કુમારી.	૩૮ કથા સરિત્સાગર. (ભા. ૧-૨)
૩૯ રત્નપુત વીરરસકથા.	૪૦ રાજનીર કથા.
૪૧ એક પથ્થરના પ્રતાપ.	૪૨ રોશ્નખીયર નાટક કથાસમાજ.
૪૩ સફળશીલ સુંદરી.	૪૪ દિલ્લી પર દલ્લો.
૪૫ હેસ્ટિંગ્સની સોદી.	૪૬ રાણકદેવી. ૪૭. પુરાણની વાર્તા.

૨. નિબંધો તથા નીતિ ધર્મની ચોંપડીઓ.

૧ શ્રીમદ્ ભાગવત.	૨ ચન્દ્રકાંત (ભા. ૧-૨-૩)
૩ અસ્તોદય.	૪ ધરે સત્તા. ૫ બાળ વિવાસ. ૬ નારી પ્રતિજ્ઞા.
૭ સ્ત્રી નીતિ ધર્મ.	૮ નર્મ ગદ્ય. ૯ જન્મ પ્રવાસ. ૧૦ વધુ બોધ.
૧૧ સુંદરી ગુણમંદીર.	૧૨ સ્ત્રી શિક્ષણ.
૧૩ સ્ત્રીબોધ (પાઠકાં પુસ્તકો.)	૧૪ સુંદરી સુબોધ. (પાઠકાં પુસ્તકો.)
૧૫ વનિતા વિજ્ઞાન (પાઠકાં પુસ્તકો.)	૧૬ સંસારમાં સ્વર્ગ.
૧૭ સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ. ૧૮ સ્વર્ગનું વિમાન.	૧૯ સાચું સ્વર્ગ. ૨૦ સ્વર્ગની કુંચી.
૨૧ સ્વર્ગની સીડી.	૨૨ સંસારમાં સ્ત્રીની પદવી.
૨૩ પુત્રી શિક્ષા	૨૪ સદ્વર્તન.
૨૫ નંત મહેનત.	૨૬ આરિ-વ. ૨૭ દુષ્કર્મીન રામાગણ.

૩. વિદ્યાકળાની ચોપડીઓ.

૧ નારી શિક્ષા (ભા. ૧-૨)	૨ ધાત્રી શિક્ષા. (ભા. ૧-૨)
૩ ગુણક કળા. (ભા. ૧-૨)	૪ સારી સંતતી. (ભા. ૧-૨)
૫ પાકશાસ્ત્ર. (સો. કેશવળા કૃત.)	૬ પાકશાસ્ત્ર. (વડોદરા રાજ્ય તરફથી પ્રેમકથાચેતુ.)
૭ વહુને સીખામણ.	

૪. જીવન ચરિત્રો તથા ઇતિહાસ.

૧ સતી ચુની.	૨ હિન્દુ સ્ત્રીઓનાં યશોમાન.
૩ મેવાડની નહોનસાલી.	૪ રાસમાળા. (ભા. ૧-૨)
૫ સતીમંડળ.	૬ એનિબિસેટનું જીવન ચરિત્ર.
૭ ફોરેન્સ નાઇન્ટિએથનું જીવન ચરિત્ર.	૮ આહલ્યા બાઇ હોહકર.
૯ ઝાંસીની રાણી.	૧૦ પરોપકારી અબળાઓ. (ભા. ૧-૨)
૧૧ સદૃશી સ્ત્રીઓ.	૧૨ મહારાણી વિક્ટોરિયાનું જીવન ચરિત્ર
૧૩ નામાંકિત નારીઓ.	૧૪ લીલાવતી—જીવન કલા.
૧૫ ચરિત્ર ચંદ્રિકા	૧૫ પતિવ્રતા સતીઓ.
૧૭ રાણી રૂપમુંદરી.	૧૮ ગોવર્ધનરામનું જીવન ચરિત્ર.
૧૯ જનનમીન કાંકલીન.	૨૦ મહાદેવ ગોવિંદ રાનાડે.
૨૧ એશીયા યુરોપની પતિવ્રતા બાતુઓ.	૨૨ આનંદી બાઇ ભેપીનું જીવન ચરિત્ર.
૨૩ દેવી અધોર કામિની.	૨૪ અનસૂયા અભ્યુદય.
૨૫ સાવિત્રી ચરિત્ર.	૨૬ એડરેટનું જીવન ચરિત્ર.
૨૭ મહાકવિનાં જીવન ચરિત્ર.	

(આ) પદ્ય:

- ૧ બુદ્ધકાવ્ય કોહન. (ભા. ૧-૫)
- ૩ દશપદ કાવ્ય. (ભા. ૧-૨)
- ૫ કુસુમ માળા.
- ૭ પ્રેમાનંદ કૃત શ્રીમદ્ ભાગવત.
- ૯ લઘુ ભારત (બધા ભાગ.)
- ૧૧ કાવ્ય માધુર્ય.
- ૧૩ પ્રકાશિકા.
- ૧૫ સાંસારિકા.
- ૧૬ ગીરધર રામાયણ.

૫. કવિતા:

- ૧ નવલરામની કવિતા તથા ગરબાવલી.
- ૪ સવિતાકૃત કવિતા.
- ૬ હૃદય વીણા.
- ૮ કેશવકૃતી.
- ૧૦ મુખોધ ગરબાવાળી.
- ૧૨ સાંતિ સુધા.
- ૧૪ સુવાસિકા.
- ૧૭ નંદાનાલાલ કૃત ભગવદ્ ગીતા.

(ઈ) ગદ્ય અને પદ્ય: ૬. નાટકો.

૧. શકુન્તલા. (ગ્રેવેલીસાઇ અથવા અખ્ખર વાણુ)
૨. વિક્રમોર્વશીય. (ક્રીલાભાઇ અથવા રિયા વાણુ.)
૩. માલતી માધવ.
૪. કલ્પમશમ ચરિત્ર.
૫. વીરમતી નાટક.
૬. ઇન્દુકુમાર.
૭. સત્યભામાખ્યાન. (પ્રેમાનંદ કૃત)
૮. ભાઈરાંકર અંધમાળા.
૯. રાજસિંહ.
૧૦. લલિતા કુન્દા દસક.
૧૧. દરિદ્ર.
૧૨. જયકુમારી વિજય.
૧૩. ભટનું ભોપાણું.
૧૪. મુચ્છકટિક નાટક.
૧૫. પ્રતાપ નાટક. ૧૬. કાન્તા.
૧૭. અશ્વમતી.

સુન્દરી સુખાધ.

વર્ષ ૯૪૦.] ઇ.સ. ૧૯૨૨, દેહુઆરી માધ: - રાહુત્રાનં.વિ. સં. ૧૯૬૮. [અ'ક ૬. ઠા.

ઉદયગુજન.

મૃદુરથાશ્રમંતી પ્રતિજ્ઞાઓ:—

પ્રતીય વર્ષની પૂર્ણ વયમાં આખ્યા પહેલાં હું પરણીય નહિ. ૨
સોળ વર્ષથી ન્હાની વયની સ્ત્રી સાથે હું લગ્ન કરીય નહિ.
શારીરિક કે માનસિક મોંઘવાડમાં પરણવાનો હું સંકલ્પ પણ કરીય નહિ.
પરજા પછીનાં મંદવાડમાં સારા થયો પછીજ સંતતિની નિર્ધારી કરીય.
હું સદાચારી, નિર્વિન અને લાડી સ્ત્રીને પરણીય.
હું મારી સ્ત્રીને વિયવાસકિતથી નહિ પણ પવિત્ર પ્રેમથી ચાહીય.
હું મારી સ્ત્રીને મારા ધરની દેવી ગણીને તેને સન્માનથી રાખીય.
સારાં બાળકો ઉત્પન્ન કરવાં, એજ અમારા લગ્નનો સુખ્ય દ્વેષ રહેશે.
વિયવાસકિતને તથા અધમરૂતિને દગાનીને અમે પવિત્રપણે રહીશું.
મારી સ્ત્રીને મારા ચારીરની અદાંગના ગણીને હું સન્માન ભાવ રાખીય.
ઉત્તમ સંતતિ-ઉત્પન્ન કરવા માટે અમે બન્ને નિર્ધમિતપણે અને સાદાથી વર્તીશું.
ગર્ભની તૈયારીની મુદતમાં અમે બન્ને પવિત્રપણે ધ્યક્ષ્ય પાળીશું.
જેવાં બાળક-ઉત્પન્ન કરવાની ઇચ્છા થશે એવાંજ અમે બન્ને યઇશું.
મહા સુદ્ધિતાં અને ધાર્મિક બાળકો ઉત્પન્ન કરવા માટે અમે બન્ને નિરાગી, સદાચારી,
મહાસુદ્ધિ અને ધાર્મિક યઇશું.
મન-વચન-કર્મની ઉચી છાપ અમારાં લાડી બાળકોમાં અમે ઉતારીશું.
અમે અમારા સંસારને સ્વર્ગ સમાન બનાવવાનો પ્રયત્ન કરીશું.
પેદ જડાશંકર દ્વિત "સારી સંતતિ" માંધી.

કાવ્યકુંજ.

બહેન ! કાંઈ દયા કરો, દયા કરો !*

લાગે લાગે દાવાગિન સહુ પાસરે, બહેન ! કાંઈ દયા કરો, દયા કરો !
 ભાગે ભાગે પાખી જવં ત્રાસરે, " "
 હાયે હાયે ધાયે સો હેરાનરે, " "
 ધાયે ધાયે ઘિવાનો વેરાન રે, " "

પ્રસરે પ્રસરે વેગથી અસહ્ય દવની આળ,

સળગે સળગે સહિ શું ?—પડતી ઊંડી ક્ષાળ;

આવે આવે આ દૈત્યદુકાળ રે, " "
 ત્રાસે ત્રાસે હા ! રાંક પ્રભુગાળ રે, " "
 કુંળી કે કે કળી કરખાલ રે, " "
 લીલી કે કે વેલી ચીમળાલ રે. " "

હતી ન હતી કષ્ટમાં થતી સુન્દર સહિ હાથ !

સાધનહીન કે પ્રાણીઓ આકુળઆકુળ થાય;

વચ્ચહીણનાં અંગ તરહેં ઢાંકા રે, " "
 ધરહીણાં આશરે આપો રે, " "
 ધનહીણનાં દારિદ્ર દેડો રે, " "
 રસહીણાં ઉપામાં રસ રેડો રે. " "

પ્રભુથી પાખ્યાં જે દયા દેજે તેહું દાન,

બૂખ્યાં તરસ્યાં તરફડે કેંક પ્રભુસન્તાન;

બૂખ્યાં તરસ્યાં અતનજ આપો રે, " "
 દુખિયારાનાં દુઃખ સૌ કાપો રે, " "
 નિરાધારનાં આધાર થઈ રહેજો રે, " "
 ઊંડી અન્તરની આશિષ લેજો રે, " "

વિશ્વતણી સેવાં અને વિશ્વતણો ઉદ્ધાર:

સર્વ ધર્મનાં મર્મ આ,—સર્વ શાસ્ત્રનો સાર;

શ્રીઓ દયાતણા બંધાર રે, " "
 શ્રીઓ દેવી દયા સાકાર રે, " "
 સંઘિ સંઘિ સુધારસંસાર રે, " "
 યારો યારો રૂડી લીલાદહેર રે, " "

સુબોધ

અન્નદાશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.

પુલની પાંખડી.

(સોરઠ—નિતાલ.)

પુલની પાંખડી લ્યો પ્રાણુ !

ઊરની એ અધૂરી લ્હાણુ—

અમીમય આંખને અહેશાન—

પુલની પાંખડી લ્યો: પ્રાણુ !

રવજન—રનેહનાં ઝરણાં રેલે:—

દિલ દરિયાવ અહો ! એં ઝીલે:—

પ્રાણુ—પાંદડી ખીલે:—

ત્યાં ખીન્નં શાનાં સન્માન ?

પુલની પાંખડી લ્યો: પ્રાણુ !

છલકતા રસ-લાવ તરંગે:—

પ્રકાશ પરિમળ ઉછળે સંગે:—

પ્રપુલ્લ આત્મ-કમળ ઉધડે:—

ત્યાં ખીન્નં શાનાં દાન ?

પુલની પાંખડી લ્યો: પ્રાણુ !

અનંતદલ પર બહાલાં મ્હાલે:—

અમરવેલ-સુરતર-સમ રૂલે:—

પ્રીતિ લક્ષ્મી પ્રભુમય પ્રકટે:—

ત્યાં પ્રભુતાનાં રસ પાન !

પુલની પાંખડી લ્યો: પ્રાણુ !

દ્રષ્ટિ-યોગમાં મધુરં હસતાં—

બહાલ-ઉમળકે અધૂરું વિલસતાં—

રસિયાં જન કલ્પલ દરે:—

ત્યાં અધીનતાનાં તાન !

પુલની પાંખડી લ્યો: પ્રાણુ !

પ્રાણુ સુમાં: પ્રિયજનને પરિચય—

લુભ્યુમતું અમં છવન રસમય !

—એમાંની આ એકજ

—પુલની પાંખડી લ્યો: પ્રાણુ !

ઊરની એ અધૂરી લ્હાણુ—

અમીમય આંખને અહેશાન—

પુલની પાંખડી લ્યો: પ્રાણુ !

ઓ બાળકી!

(હરિગીત) ઓ બાળકી ! ઓ બાળકી ! શું આવીને ચાલી ગઇ !
 પ્રીતિ તથા હેં તો અહંમરી, અમથી તમયે તે નહિં !
 આવી હતી હવણાં, હશે તુજ યાદ તાજ બાપુની^૧;
 બાપુ હને વ્હાલા હશે, વ્હાલી હશે તું બાપુની.

ઓ બાપુ ઓ ! ત્હમને હશે એ બાળકી વ્હાલી અતિ;
 અમ વ્હાલ શું ઓછું ગણ્યું ? શું સ્વાર્થ દેખ્યો તેમહિં ?^૨
 ના, ના, પિતાજી ! ના કસોટી કાઢશે અમ ધૈર્યની;
 રે ! એ કસોટી કારમી, અમથી ખમાશે તે નહિં.

રાખો ભલે ઘડો બે ઘડી, પણ પાછો આખખર આપજો;
 ઉડી જતાં પખી,—અરે ! સંસાર સુનો લાગતો;
 ભણકાર લાગે, શુષ્ક લાસે, જગત જગલ સમ દિસે;
 સો ચીજ એની આ રંહી, એ એટલી ક્યાં ગઇ હશે !

ઘડો રમતમાં સંતાઇ જતી, ‘ ક્યાં ગઇ ? ’ કહો શોધતાં;
 ‘ હું ત્યાં નથી ’, ‘ હું આ રહી ’, રે ! ખેલ એવા ખેલતાં;
 આજે વળી ઓ બાળકી ! સંતાઈ, શું સંતાઈ છે ?
 રે ! રે ! હવે સંતાઈ તે શું ના ફરી તું આવશે ?

તું આવજો કદિ સ્વપ્નમાં, રે ! સ્વપ્નમાં મળશું હવે !
 જો જન્મ તું કદિ લે ફરી, તો આવજો,—ફરી આવજો !^૩
 નહિતો મળીશું રોઝધામત—રોઝધામત જો હશે !^૪
 શું સત્ય છે તે, બહેન મ્હારી ! આવીને તું કહો જજો. ૫

વેરાવળ.

કરીમ મહુમ્મદ.

૧. સરખાવો વર્ડ્સ્વર્થ (Wordsworth's—“ We are Seven ”) ની “અમે સાત છીએ” વાળી કવિતા, અને એમાં જ બીજાં કાવ્યો. સામાન્ય માન્યતા છે કે જેમ બાળક ન્હાતું તેમ હોને પૂર્વજન્મની વિશેષ પ્રતિતિ હોય છે.

૨. સંસાર સ્વાર્થના સંબંધથી સંકળાયેલો છે. નિહોળમાં નિહોળ પ્રેમમાં પણ કંઈક ને કંઈ સ્વાર્થ સમાયેલો છે. તે સ્વાર્થ દેહથી પ્રતિતો ન હોય એ ખરું, પણ તેથી તે ‘ સ્વાર્થ ’ ની વ્યાખ્યામાંથી છુટતો નથી. (G. ‘ Selfish ’—et. what which concerns ‘ self ’: not necessarily bad.)

૩. પુનર્જન્મની માન્યતા મત્ત હિન્દુ ધર્મમાં જ છે.

૪. તેજ પ્રમાણે રોઝધામતની માન્યતા યાદુદી, ખ્રિસ્તી, અને મુસલમાની ધર્મમાં છે.

૫. ઉપરની નં. ૩—૪ ની નોંધની પરસ્પર વિરુદ્ધ માન્યતાઓ હોતવા આપણે માનવ જાત અસમર્થ છીએ. પરંતુ હવનચાત્રા પૂરી કરેલાં મનુષ્યોની દૃષ્ટિમાંથી કંઈક વિરાગ હોય છે.

રમણીમણિમાલા.

સીસ્ટર નિવેદિતા.

ગયા નવેંબર માસના મૅડર્નરીબુમાં સીસ્ટર-(સેવાભગિની) નિવેદિતા વિષે મીસીસ જે. સી. બોસ નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

આજથી તેર વર્ષ ઉપર એક અંગ્રેજ યુવતી મને મળવા આવી. શરીર તે તંદુરસ્ત ને બળવાન હતી, તેમ તેના મ્હોં ઉપર પણ ઉત્સાહને લીધે તેજ મારતું હતું. તેણે આવીને મને કહ્યું કે “ મારો વિચાર હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓની સેવા કરવાનો છે. આ સેવા ખુદ રહીને મારે કદવી નથી પરંતુ હિંદુ સ્ત્રીઓની મધ્યમાં રહીનેજ મારે તેમની સેવા કદવી છે. મારે તેમના જેવું થવું છે અને તેમના જેવું જીવન ગાળવું છે. ” તેના ધારણા આ શુભ કાર્યમાં અનેક દરકતો આવશે, એવી મને ખાતરી હતી; તેથી મેં તેને કહ્યું “ તમારી ધારણા પુરે પુરી બર આવશે કે કેમ તેની મને તો ઘણી શંકા છે. ”

અમારી આ મુલાકાત પછી એ બાઈ ને મ્હારી વચ્ચે સ્નેહ થવા લાગ્યો. અસપરસ સાથેના અમારો સ્નેહ ઘણો ધારો થયો ત્યારેજ મને ખબર પડી કે મીસ માર્ગરેટ નોબલ મહામનોબળવાળી સ્ત્રી છે. તેની સાથે પરીચયમાં આવનારને કેવા કેવા મહાન લાભો થયા છે તેમ આપણી માતૃભૂમિની એણે કેવી કેવી સેવાઓ અભવી છે વગેરે બાબતો સંબંધી કાંઈ પણ કહેવાનો હેતુ સમય આવ્યો નથી. એના જીવને મારા પોતાના ઉપર તો મહા બળવાન અસર કરી છે અને તેથી તે સુંદર જીવનની જે કાંઈ હાંખી હાથ મારથી આપી શકાય તે હું વાચકવર્ગ સમક્ષ મુકવાનું યોગ્ય ધારું છું.

સીસ્ટર નિવેદિતાના જીવનની રચના માત્ર કાંઈ અકસ્માતથી ઘડાઈ નહોતી. એના પિતાં હંગેરોને એક પ્રખ્યાત ધર્મશુર હતા. તે ઉંચા પ્રકારનો વક્તા હતા ને તેના લવિ-બને મારે મોટી મોટી આશાઓ રાખવામાં આવતી હતી. પરંતુ તેણે મહાન સ્વાર્થત્યાગ કરી પોતાનું જીવન માનવસેવકના ગરીબ લોકોની સેવામાં ગાળ્યું. બાપ દીકરી વચ્ચે અનહદ ગ્રેમ હતો. તેના પિતાનો એક મિત્ર જે હિંદુસ્તાનમાં ધર્મશુર હતા તે એક પ્રસંગે તેમને ઘેર આવ્યો. માર્ગરેટના ચહેરાપર ધાર્મિકતા પ્રસરેલી તેને માલમ પડી આ નાની છોકરીને આશિર્વાદ આપતી વેળા તેણે લવિબ્ય બોલ્યું કે ‘ આ છોકરીને આગળ ઉપર હિંદુસ્તાનની સેવા કરવા જવાનું તેડું આવશે. ’ આ લવિબ્યવાણી અદરેઅદર સ્વયં નીવડી. મરતી વખતે પિતાએ પોતાની સ્ત્રીને કહી મુક્યું હતું કે ‘ આ છોકરીને હિંદુસ્તાનની સેવાઅર્થે નીકળી પડવાનું તેડું આવે તે વખતે તારે એને બીજકુલ રોકવી નહીં; પરંતુ એના શુભ કાર્યમાં એને સહાય કરવી. ’ આ પ્રમાણે નાનપણથી માર્ગરેટ આ મહાનને પવિત્ર કાર્યને મારે જ નિર્માણ થયેલી હતી. છેવટે હિંદુસ્તાનની સેવા અર્થે નીકળી પડવાનું તેને તેડું આવ્યું ને માર્ગરેટ નીકળવાને તૈયાર થઈ ત્યારે પોતાની બ્લાડી ને એકનીએક દીકરીથી છુટાં પડવું પડશે એ વિચારથી માનું કામળ હેયું ભરાઈ આવ્યું, પણ તેને પોતાના સ્વર્ગવાસી પતિના શબ્દોનું રમણ થયું ને તેનામાં બળ આવ્યું. તેજ દિવસથી જે હિંદ દેશની દીકરી ભક્ત બની હતી તેજ હિંદ દેશની મા પણ ભક્ત બની. હિંદુસ્તાનનો કાંઈ પણ વતની નિવે-

ઉપરના સર્વ જાણું એ ઊકારને અત્યંત ધીકારતા હતા; પણ નિવેદિતાને એના પર દયા આવતી હતી. એનાં મનમાં એ વિચાર આવવા લાગ્યો કે આ ઊકારની હવે શી વહે થશે ? હિંદુ-તાનમાં તે તદ્દન એકલોજ રહેવાનો એટલે માગાપની કે ધરની કાઢતી પણ એને ધાક રહેશે નહીં તેથી હવે તો તે છેક જ બગડશે. એક દિવસે લાગ એક એ ઊકારને તેણે એકાંતમાં પોતાની પાસે બોલાવ્યો. તેની સાથે હેતથી વાત કરી. અને પોતાની કને રહેલી એકની એક કીમતી વસ્તુ-તેની જન્મગાંઠને દિવસે તેની માથે તેને બક્ષીસ આપેલી સાનાની ધડીઆલ-એ ઊકારને બેટ આપી દીધી. આપતી વખતે તેને કહ્યું કે, “ એટલું ધાક રાખજે કે આ ધડી-આળ તારે કદી પણ વેચવાની કે ધરણે મૂકવાની નથી પણ તારા જેવો હાથથી ગયેલો ઊકારો પણ ધારે તો સુધરી શકે એવું માનનાર એક મનુષ્યના રમણ્યથે નિરંતર આ ધડી-આળ તારી પાસેજ રાખી મૂકજે. ” આ બનાવ પછી એક વર્ષે તેના પર એક હૃદયભેદક કાગળ આવ્યો. આ કાગળ પેલા વહી ગયેલા ઊકારની માથે લખેલો હતો. તેમાં એમ લખેલું હતું કે, “ તમારી સાથે થયેલી મુલાકાત પછી મારા ઊકારના જીવનમાં કાંઈ અર્થલુપ્ત ફેરફાર થયો હતો. તેણે તેની બધી ખરાબ ટેવો ઊડી દીધી હતી ને તે તદ્દન સુધરી ગયો હતો. દક્ષિણ આફ્રિકામાં જઈ તેણે પોતાની જીંદગી નવે નામે શરૂ કરી હતી. આત્મારે તે મરણ પધારીએ પડ્યો છે મરતાં મરતાં તમારો તે અત્યંત ઉપકાર માને છે ને તમને અતિશય પ્રેમથી સંભારે છે. ”

તેવું આણું પ્રેમાળ ને કોમળ હૃદય હવે તેણે આ દેશની સિયામાં અર્પણ કરી દીધું. પ્લેગ વખતે તેણે અયાગ મહેનત કરી હતી. તેના યાદને લીધે તે સખત માંદી પડી. એની આશા પણ મુડી દેવામાં આવી હતી. પણ પ્રભુકૃપાએ એને તરતજ આરામ થઈ ગયો. મટ્યા પછી ડોક્ટરોએ તેને સખત ચેનવણી આપી કે હવે પછી તમારે કોઈ પણ દિવસ આવી સખત મહેનત કરવી નહીં.

પણ તરતજ પૂર્વ બંગાળમાં સખત દુકાળ પડ્યો છે એવી તેને ખબર પડી. દેશ-માં સંકડો ને હજારો લોકો દુઃખે પીડાતા હોય ત્યારે આવી પરદુઃખભજન એને શાંતી કેવી રીતે હોઈ શકે તરતજ તેણે પૂર્વ બંગાળમાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો. કાઠવ કીચ્ચક ને પાણી વાળા પ્રદેશોમાં પગે ચાલીને તે ભેરીસસ જીંદગાં ગામડાઓમાં ફરી, એ વખતે જે લપકર દેખાવ તેની નજરે પડ્યો તેવું વર્ણન “ પૂર્વ બંગાળમાં રેલ ને દુકાળ ” એ નામના પુસ્તકમાં તેણે આપ્યું છે. કાઠવ કીચ્ચક ને પાણીવાળા પ્રદેશમાં ઘણા દિવસ સુધી લાગણાગટ આસપાસ એને ઘણોજ સખત મેવેરીઆ થયો. પોતાના સખત તાવના દુઃખ કરતાં પારકાનું જે દુઃખ તેણે જોયું હતું તેવું એને બહુજ લાગતું હતું. લાંબા વખત પછી એના તાવ ગયો, અને ફરી પાછું પોતાનું પુણ્યનું કામ કરવા તે ચક્રિમાન થઈ; પરંતુ આ લપકર મંદવાડની પુરેપુરી અસર તો કદી ગઈજ નહિ. ખચિમના તેના મિત્રો ને ડોક્ટરોએ સલાહ આપી કે તમારા પોતાના શરીરની ખાતર તમારે વધારે તંદુરસ્તીવાળી જગ્યામાં રહેવાની જરૂર છે. ” પણ જે જગ્યાએ તેને પહેલ વહેલો આશરો આપ્યો હતો તે જગ્યા ઊડવાનું તેને મન થયું નહીં. તે કહેતી કે, “ આ પોળને તો મેં મારી પોતાની કરી છે, એ ઊડી દુઃખીજ કોઈ પણ ઠેકાણે જઈશ નહીં. હું તો અહીંયાંજ રહેવાની ” જે નર્ના બાળકને તેણે ધુટ-ણી ચડનાં જોયાં હતાં તે બધાં હવે મોટા થયાં હતાં. આ સર્વને તે પોતાનાજ ગાળકો

સમજતી હતી. અનેક દુઃખી જીવો તેની પાસે આશ્વાસન ને શાંતી મેળવવા આવતા હતા. એ સર્વને તે આશ્વાસન આપતી ને તેમનું જીવન ઉચ્ચ બનાવતી.

એક સામાન્ય સ્ત્રી તરીકે પોતાનું નિત્ય જીવન તે કેવી રીતે ગાળતી હતી તેટલીજ બાજત તેના સંબંધમાં હું અને લખું છું. તેનું એ જીવન ખરેખર વૈરાગ્યમય હતું. સત્યને માટે તેને ખાસ આગ્રહ હતો; ને તેનું આખું શરીર સત્યના તેજથી પ્રકાશી રહેતું હતું. બીજાઓ કાંઈ જૂઠાજ દૃષ્ટિબિંદુથી તેના જીવનની તુલના કરશે. પણ આપણી પ્રામને ખરેખરી જરૂરની વખતે મળી આવેલી મહાન્ માનસીક અને નૈતિક શક્તિ તરીકે તેઓ તેને ગણશે. સીસ્ટર નિવેદિતા જેવો સંપૂર્ણ સ્વાર્થત્યાગ કાંઈપણ સ્થળે મારા જીવનમાં આવ્યો નથી. ઇંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ અને અમેરીકાના ધાર્મિક આગેવાનો, સંસાર સુધારાના ક્ષેત્રમાં કામ કરનારાઓ અને રાજ્ય કાર્યભારીઓ સર્વ એકે અવાજે તેના અથાગ બુદ્ધિબળનાં વખાણ કરે છે અને તેના તરફ અત્યંત પૂજ્યભાવ ધરાવે છે. તેની અદ્ભૂત શક્તિઓના બળે કરીને ઇંગ્લેન્ડમાં તે ધણું મોટું પદ પ્રાપ્ત કરી શકી હોત. પરંતુ એ સર્વ શક્તિઓના ઉપયોગ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં ન કરતાં આપણા દેશની સેવામાં કર્યો. હિંદુસ્તાન દેશ તો તેના પોતાનોજ હોય એમજ તે ગણતી હતી ને તે એટલે સુધી કે 'હિંદુસ્તાનની જરૂરીઆતો' કે 'હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓ' વગેરે શબ્દો તેને મ્હેંધેથી કદીપણ સાંભળવામાં આવતા નહીં. તે તો હમેશાં 'આપણી જરૂરિયાત' 'આપણો દેશ' એવાજ શબ્દો બોલતી હતી. આપણને પણ તે પરદેશની સ્ત્રી છે ને પરદેશથી આપણને મદદ કરવા આવી છે એમ કદી લાગતું નહીં. પણ આપણા પોતાનામાંનીજ એક સ્ત્રી આપણો ઉદ્ધાર કરવાને પ્રયાસ કરતી હોય એમજ આપણને ખ્યાલ આવતો.

એના સંબંધમાં હવે ઘણુંજ થોડું કહેવાનું બાકી રહે છે. લંડન ને ન્યુયોર્ક શહેરના બે નામીયા પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરનારાઓએ હિંદુસ્તાન સંબંધી પુસ્તકો લખવાનું તેને કામ સોંપ્યું હતું. તે બે પુસ્તકો લખવામાં તે રોકાઈ હતી. આ ઉપરાંત પોતાના આશ્રમનું ને શાળાનું નિત્યનું કામ તો તેને કરવુંજ પડતું હતું. કામવગર તે કદી નવરી બેસતીજ નહીં. પોતાના શરીરની બીલકુલ પણ દરગર કર્યા વગર તે આજો દીવસ કામજ કર્યા કરતી હતી. અથાગ શ્રમને લીધે ફરી પાછી તે માંદી પડી. સર્વને એમ લાગ્યું કે દાર્જીલિંગનાં સારાં હવા પાણીથી એને આરામ થઈ જશે તેથી તેને દાર્જીલિંગ લઈ ગયા.

કેટલાક વર્ષોપર પરદેશમાં એકવાર જ્યારે હું માંદી પડી હતી ત્યારે મારી માવજત નિવેદિતાએ કરી હતી. અત્યારે એ જદલો વાળવાનો સુયોગ મને મળી આવ્યો. અમને બંધાને તો આશા પડતી હતી કે એ જીવશે ખરી. પણ પોતાનું મૃત્યુ નજદીક આવ્યું છે તેની એને તો ક્યારનીજે ખબર પડી ગઈ હતી. તોપણ તેના મ્હેંધર દીલગીરીના ચિન્હો બીલકુલ પણ જણાતા નહોતા. દરરોજ રહવારના પ્હોરમાં હસમુખે ચહેરે તે અમારી સાથે વાતચીત કરતી હતી. તેની સર્વ વાતચીત માત્ર એકજ વિષયપર હતી. અને તે વિષય આપણી સ્ત્રીઓની જીવણી એ હતો. મરતી વખતે એની પાસે જે કાંઈ બીલકત હતી તેમં એની ચોપડીઓ વેચાયાથી જે કાંઈ મળે તે સર્વ આપણી સ્ત્રીઓની જીવણી અર્થે આપણા દેશની સેવામાં તે આપતી ગઈ છે.

પોતાના સ્વાર્થનો બીલકુલ પણ વિચાર કર્યા વગર પોતાની આખી ઊંઘી તેણે પર-

માર્થમાં ગાળી છે, તેમ છતાં પણ અંતકાળ સમયે તેને એમજ લાગતું કે મનુષ્યસેવાની ખાતર મેં જોઈએ તેટલો આત્મભોગ આપ્યો નથી. કોઈએ એક સમયે તેને એમ કહ્યું હતું કે તમે એક મહા બળવાન વ્યક્તિ છો. તેટલાપરથી તેને એવો વિચાર થઈ આવ્યો ને તેણે પ્રભુની એવી પ્રાર્થના કરી કે હે પ્રભુ ! હવે તું મને આ દુનિયામાંથી ઉપાડી લે કે જેથી કરીને બીજા વ્યક્તિઓને બહાર પ્રકાશમાં આવવાનો પ્રસંગ મળે.

દાર્જીલીંગમાં આવ્યા પહેલાં થોડા દિવસ અઘાઉ છુદ્ધમતના એક ધર્મ પુસ્તકમાંથી તેણે એક પ્રાર્થનાનો અંગ્રેજીમાં તરજુમે કરી છંપાવી પોતાના મિશન મંડળમાં વહેંચાવ્યો હતો. તેને ખાતરી હતી કે મારા તરફથી મારા મિત્રમંડળને આ હેતુઓ સંદેશો છે, તેણે એવી ઇચ્છા દર્શાવી હતી કે મરણ સમયે મારી અગાડી એ પ્રાર્થનાનો ઉચ્ચાર થવો જોઈએ. એ પ્રાર્થના નીચે પ્રમાણે છે,—"પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ, સર્વત્ર વસનારા મનુષ્યો, થકું વિનાના થાઓ, તેમના માર્ગમાં જે જે અડચણો હોય તે દૂર થાઓ, શોકને વશ કરી નિરંતર તેઓ આનંદમાં રહો અને પ્રત્યેક જણ સ્વતંત્રપણે પોતાના માર્ગમાં આગળ વધો."

તેને મન અજ્ઞાનતા એ સખતમાં સખત બેઠી હતી. નીચેની સ્તુતિ તેને બહુજ પ્રિય હતી. જ્યારે તે એ સ્તુતિ ગાતી ત્યારે તેના મોં ઉપર કાંઈ આરજ તેજ મારી રહેતું હતું.

"હે પ્રભુ ! અમને સર્વ પ્રાણીઓને માયામાંથી મુક્ત કરી સદાય તરફ લઈ જાઓ; અધિકારમાંથી પ્રકાશમાં લઈ જાઓ. મરણમાંથી અમરત્વમાં લઈ જાઓ. આત્મ પ્રપાસથીજ અમે પ્રભુત્વને પહોંચીએ એવી શક્તિ અમને આપો. અને આ સર્વથી વિશેષ, હે દયાળુ પ્રભુ ! અમારાપર કૃપા કરી અજ્ઞાનમાંથી નિરંતર અમને દૂર રાખો."

તેમની એકાદોશરને દિવસે રહસ્યમાં આકાશ વાદળા અને ધુમસથી ચેરામણું 'હવું; પણ કોઈ કોઈ સ્થળે સ્વચ્છ આકાશ નજરે પડતું હતું અરે. ધીમે રહીને તેને કહ્યું કે મારી નબળી નાકા હવે હુબવાની તૈયારીમાં છે પરંતુ મને ખાતરી છે કે હું બીજા પ્રભાત જોઈશ." અરે ઉપર સ્પૃહ્ય થયો કે વીજળીની માફક એક પળવાર કાંઈક અલૌકિક તેજ અમારા જોવામાં આવ્યું ને તરતજ તેના પવિત્ર આત્મા તેના યોગીઆમાંથી નીકળી જઈ પ્રભુના દરબારમાં જઈ બેઠો !

પ્રાણલાલ હીરણ્યારામ દેસાઈ.

વાર્તાલહરી.

દાકતરની મેહેમાન.

પ્રકરણ ૧ છું. દીવાળીનો તેહેવાર.

આ વાર્તા આસો મહિનાની એક રાત્રી શરૂ થાય છે. તે દિવસે ઠંડી વિશેષ હતી. અમદાવાદથી થોડેક દુર શાહીબાગ તરફ "માધવમહેલ" નામનો એક છુનો મેહેલને મળતો મહેલો વિરાળ પુરાણો બગડેલો હતો. તે મુગમાં મુસલમાની આદ્યાદી વખતનો હતો. તેની બાંધણી કાંઈ આજ કાલની ધમારતો જેવી નહોતી પણ ઘણી ચિત્તાકર્ષક ને મનોરંજક હતી. તેની બાંત પથ્થરની હતી અને જો કે તેના પહેલાના માલીકે નયા દાલના માલીકે તેમાં ફટલોક ફરફાર કર્યો હતો. તોપણ તેની અસહની કારીગીરી જળવાઈ રહી હતી. દાલના માલીકે શેઠ જગજીવનદાસે તેમાં એક મનોહર બાગનો વધારો કર્યો હતો. તેનાથી આ અંગતની ખૂબીમાં કાંઈક આર વધારો થયો હતો.

આ મેહેલ શેઠ જગજીવનદાસને પોતાના આપના મરણ પછી મળ્યો હતો. તે એક વૃદ્ધ, સફેદ વાળવાળો, દયાળુ દીકરો; ગૃહસ્થ દેખાવનો શેઠ હતો. હાલ તેની મીઠ્ઠતનો કાંઈ પણ વારસો હયાત નહોતો. તેની એકની એક છોકરી ચાર પાંચ વરસ ઉપર ગુજરી ગઈ હતી, એવી વાત ભેટોમાં ચાલતી હતી; અને ત્યારથી તે હમેશા ઉદાસ દેખાતો હતો. તે કાઠીઆવાડમાં ફરવા ગયો હતો ત્યાં તેની છોકરી મરણ પામી હતી અને ત્યાર પછી કોઈએ શેઠને હસતે મેળે જોયા નહોના. પોતાની છોકરીના મરણ પછી ‘માધવ મેહેલ’ માં એક બીજી સ્ત્રી રહેવા આવી હતી. તે તેની બહેનની છોકરી સરસ્વતી હતી. આ સરસ્વતીની મા કાંઈ એક કાઠીઆવાડી જોડે પરણી હતી; અને હાલ તેનાં માતા પિતા મરી ગયેલાં હોવાથી તેના મામાએ “માધવ મેહેલ” માં તેણી રાખી હતી. આ સરસ્વતીની ઉંમર હાલ ૧૪ વરસની હતી. તે મામાની માનીતી હતી ને ગરીબ ગામડીઆઓ ઉપર દયાળુ હતી.

માધવ મેહેલથી થોડેક દુર એક નાનું દવાખાનું આવ્યું હતું, તેમાં દાકતર હરીવલ્લભ મેહેતા રહેતા હતા. તેનો ચહેરો ખુબસુરત હતો. તેની ઉંમર આશરે ૨૫ વરસની હતી. દાકતર હરીવલ્લભ શેઠ જગજીવનદાસનો આગેનો સગો થતો હતો. અને તે જગજીવનદાસને તેના સુરખી ગણતો; તેમજ શેઠ પણ તેના ઉપર સારી માયા રાખતા હતા. શેઠે તેને આ દવાખાનામાં રખાવ્યો હતો. તે પહેલાં તો શેઠનાં બેગા રહેતા હતા, પણ કાઠીઆવાડની મુસાફરી પછી શેઠ અપાવેલી દાકતરની જગ્યાએ જૂઠો રહેતો હતો. ત્યાર પછી સરસ્વતી “માધવ મેહેલ” માં રહેવા આવી. જગજીવનદાસે ધાણું હતું તે પ્રમાણે સરસ્વતી અને હરીવલ્લભને મિત્રાચારી થઈ. હરીવલ્લભ જગજીવનદાસનો પિત્રાઈ પક્ષનો હતો તેથી શેઠના પછી તેના હકદાર વારસ તરીકે નજીકનો સગો તેજ હતો. આથી શેઠ આ બે જણનું જોડું કરવા મનમાં મનસુગો કર્યો હતો કે જેથી સરસ્વતી એકલી પડી ન જાય.

થયું પણ શેઠના ધાર્માં પ્રમાણેજ. તે બે જણની મિત્રાચારી દિનપર દિન ધાડી થવા માંડી અને છેવટે પ્યારનું રૂપ પકડ્યું. શેઠ જગજીવનદાસ સુધેરેલા વિચારના હતા તેથી બંને જણની સંમતિ વગર કદી પણ લગ્ન કરે એવા નહોના. આ વાર્તા શરૂ થાય છે તે અગાઉ તે બંને જણાંએ પોતાના વિચાર શેઠ જગજીવનદાસ આગળ જણાવી દીધા હતા તથા લગ્નની પરવાનગી પણ માગી હતી. જગજીવનદાસને તો પોતાને ફાવતી વાત હતી પણ પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે તેઓને એકદમ “હા” કદી નહિ. તેમણે કહ્યું:—છેલ્લેથી, આ વાત સાંભળી હું ધણો ખુશી યાદીશું, પણ મારી ફરજ છે કે તમે પરણીને એક થયાં પછી મુખમાં રહી શકો એટલો તમારામાં અરરપરસ પ્યાર છે નહિ તે તપાસી જોવું માટે આજથી ૭ મહિના પછી એટલે વૈશાખ મુહૂર્ત (અખાત્રીજે) તમે બંને જણ મારી આગળ આવી જો કશું કરશો કે તમારા પ્રેમ બદલાયો નથી તો હું ખુશીથી લગ્નની રજા આપીશ.”

આ સાંભળી બંનેને લગાર દિલગીરી થઈ પણ તેઓ જણતા હતાં કે શેઠ કદી પણ એકના બે થવાના નથી તેથી ૭ મહિના વાટ જોયા વગર છુટકો નહોતો. તેમની તો ખાત્રીજ હતી કે ૭ મહિના પછી પણ તેમની પ્રીતિ બદલાવાની નથીજ; એટલે તેમને હિંમત હતી.

હવે ૭ મહિના પૂરા થવા આવ્યા હતા. શ્રક્ત ચાર દિવસજ બાકી હતા તોપણ તે

ચાર દિવસ તેમને ચાર વરસ જેટલા લાંબા લાગતા હતા. સરસ્વતી ને હરીવલ્લભ “આધવ મહેલ” ના જરૂઆ નજદીક એક જાડ તળે વાતો કરતાં આપણી નજરે પડે છે.

વહાલી સરસ્વતી, ફક્ત ચાર દહાડા ! શેઠ જગજીવનદાસે રાખેલી મુદતને ચાર દહાડાજ બાકી ! અને પછી તું મારી હકંદાર સ્ત્રી થઈશ. ”

“ અને પછી હમને જેમ અને તેમ સુખી કરવાનું કામ મહારા હાથમાં આવશે. પણ આજે હું તમને મહારી એક ખામી કહેવા આવી છું, ” સરસ્વતીએ કુશળતા સાથે કહ્યું. હરીવલ્લભે અજાણ્ય થઈને—“ તારી ખામી ? તું શું કહે છે, સરસ્વતી ! મેં તો તને તદ્દન સંપૂર્ણ, ખામી વગરની ધારી હતી ! ”

“ પણ તે મારાં શરીરની નહિ પણ સ્વભાવની ખામી છે. મને કોઈ કોઈના સ્વભાવ વિશે ઝડપથી મત બાંધી દેવાની ટેવ છે, ”

હરીવલ્લભ હસીને બોલ્યો—“ બસ એજ ? ” ત્યારે તો તું મારી યશો ત્યાર પછી એ ટેવ છોડી દેવા શીખવીશ ત્હેને બોલતો સરસ્વતી અટકાવીને બોલી—“ પણ હજી બીજી મોટી ખામી તો કહી નથી, અને તે વધારે નાશકારક છે. મને ધારતી લાગે છે કે તેજ ખામીને લીધે આપણા સુખમાં ખલલ પડશે. તે ખામી અદેખાઈ છે. કોઈનું પણ સુખ જોઈને હું અદેખી થાઉં છું. નાનપણથીજ હું અદેખી માણસ પડી છું—વાસ્તે એ ખામી તમને જણાવી દેવી, જેથી તે દાખી દેવા તમે ચાંપતા ઉપાયો શો. ”

હરીવલ્લભ આ બધું પ્ચાનથી સાંભળતો હતો તે બોલી ઉઠ્યો—“ સરસ્વતી ! સરસ્વતી ! એ શું બોલે છે ? અદેખાઈથી કેટલા મનુષ્યોના જીવન સુખમાં મોટા પેઠા છે તે તું જાણતી નથી ? કેટલાં સુખી ઘર એ રાક્ષસી ટેવથી પડી લાગ્યાં છે તે તું જાણતી નથી ? અને તો પણ તું અદેખી થાઈ તે કેમ સંભાવ ? મારે જો સુખી થવાનો વિચાર રાખતી હોય તો એ ટેવને એકદમ છોડી દે. ” સરસ્વતીને આ રાખોદાની રીત અસર થઈ તે જણાઈ નહિ. તે ફક્ત એટલુંજ બોલી—“ શેઠ જગજીવનદાસ વાળું કરવા મારે ખોટી ચતા હશે મારે મહારે જવું જોઈએ. ચાલો. ” આમ કહી બન્ને જણાં છુટાં પડ્યાં. દાકતર પોતાના ઘર તરફ પાછો ફર્યો, અજાણી રાત હતી. ચંદ્રમા પુરેપુરો પ્રકાશ્યો હતો તેથી ચાંદની ખીંકી રહી હતી. દાકતર હરીવલ્લભ પોતાના વિચારોમાં લીન થઈ ગયો હતો. શું સરસ્વતી કોઈ દહાડો પણ અદેખી થશે ? આમ વિચારમાં ને વિચારમાં તે ઘેર આવ્યો.

ઘર આગળ બારણામાંજ કોઈ ઉઠ્યું હતું. આર્ત્રીજ યાત્રતાં જણાયું કે તે કોઈ સ્ત્રી હતી. તેણે શાસ આંદી હતી પણ છેક મ્હોં સુધી આંદેસી હતી તેથી તેના મ્હોરો બીલકુલ બેરોશર જોઈ શક્યો નહિ. પણ તેને એટલું તો જણાયું કે તે એક ધણી ખૂબસૂરત ને જુવાન સ્ત્રી હતી.

“ બાઈ, તમે બહાર કેમ ઉભાં છો ? ને આંદી મોટી રાતે ? શું તમે જૂલાં પડ્યાં છો ? કે દાકતરની સલાહ લેવા આવ્યાં છો ? અંદર આવી આરામ લ્યો. ” હરીવલ્લભનો અવાજ સાંભળી તે સ્ત્રી ચમકેલી જણાઈ; તેણે દાકતર તરફ જોયું—જરા ચમકીને એક પગડું પાછી હડી, ને શાસ ઉઘાડી નાંખી.

“ કોણુ લીલાવતી ! તું અહીં ક્યાંથી ? ” દાકતરે ચમકીને પૂછ્યું. “ હા—હરીવલ્લભ ! હું અહીં આ આંદી છું. તને તથા તેને મળવા ! હું ધારું છું કે મારું મોત પાંચે આવ્યું છે

તે સ્ત્રી એકદમ યરયરતી બારણાને પકડી ઉભી રહી તે આ સ્ત્રીનો ચહેરો શીકો ખુબસૂરત હતો. તેની ઉમ્મર વીશેક વર્ષની હશે પણ દુઃખથી ધરડી યદ ગચ્છેલી તો લાગતી હતી.

હરીવલ્લભે તેનો હાથ પકડી કહ્યું:—“લીલાવતી ! તું અંદર આવ ! થાક ખા ! હું તને મારા ધરમાં રાખવા ખુશી છું. મારું ઘર તારું જ બધું રહે.”

પણ તેણે તરત બેચું કે તે જવાન છોકરી બેચુદ યદ પડી હતી. હરીવલ્લભે પોતાની ચાકરડીને બોલાવી. આ સ્ત્રી ધણી ધરડી હતી, અને તેણે હરીવલ્લભને નાનપણથી રમણી મોટા કર્યો હતા.

“છાગિયારી ! લીલાવતીની સંભાળ લે—પેલા ખાલી ચારડામાં ઉતારો આપવાનો છે.” આમ બોલી હરીવલ્લભ તેને અંદર લઇ ગયો.

પ્રકરણ ૨ છું. વહેમ—અદેખાઇ !

વૈદ્યાજી મહિના બેસી ગયો હતો. માધવ મહેલમાં બધી તૈયારીઓ યદ ચૂકી હતી. પોતાના ચારડામાં સરસ્વતી હાથમાં દોરાનો રમાલ ચૂંચતી કોચ ઉપર બેઠી હતી. તે વિચારમાં મગસૂન હતી. આજે દાકતરે શેઠનું નોતરું આપ્યું હતું તેની ના પાડી હતી. તે કોઈ દિવસ પણ ના પાડે નહિ તેનું નોતરું.—માધવ મહેલમાં જમવાનું—તેણે કામનું બહાનું કાઢી ના પાડ્યું હતું એ બધાનું કારણ શું ?

ઉપજાળ વિચારોમાં સરસ્વતી મગસૂન યદ હતી. હરીવલ્લભ હાલમાં ખુશીમાં નથી પણ દિલગીર જેવો જણાતો હતો. સરસ્વતીને પોતાને પણ કાંઈ ખુશાલી જેવું લાગતું નહોતું. શું આ કાંઈ અપશુકન તો નહિં હોય ?

સરસ્વતી આમ વિચારમાં બેઠી હતી તેટલામાં તેની નોકરડી પાર્વતી ગમગમ કરતી અંદર ચારડામાં આવી. તેણે બધા સામાન સાફસુદ કરી, બારી આગળ જઈ લાંબી લાંબી ડોકી કરીને જોતા લાગી. સંધ્યાકાળ પડવા આવી હતી.

સરસ્વતી જે આ સપથું જોતી હતી તેણે પૂછ્યું: “પાર્વતી, શું લુવે છે ?”

“કાંઈ નહીં, હું તો જોઈ છું—કે દાકતરના ઘરમાં પેલા ખાલી ખંડમાં બત્તી છે કે નહિ. આ શું ? ત્યાં તો દીવો કરેલો છે !”

સરસ્વતીએ અજબ યદ પૂછ્યું:—“ખાલી ચારડામાં દીવો શોનો કરે ? તેતો ખાલી છે, ને કોઈ રહેતું નથી. ત્યારે અમરતું તોલ શું કામ બાજે ?”

પાર્વતીએ ધણી વાતો:—“પણ ખાલી ક્યાં છે ? મારી બહેનપણી સકુઆઇ જે દાકતર. ને ત્યાં નોકરીમાં છે, તે કહેતી હતી, કે કોઈ બીજી સ્ત્રી દાકતરના ઘરમાં આવેલી છે.”

સરસ્વતીએ વધારે અગમ્યબીથી પૂછ્યું:—“અગમણી સ્ત્રી ? એ વળી શું ગપ મારે છે ?”

“ગપ છે કે ખરું છે, તે હું જાણતી નથી ! મને તો સકુઆઇએ કહ્યું.”

સરસ્વતીએ પૂછ્યું:—“કોઈ સ્ત્રી દાકતરના ઘરમાં છે ?” આ વખતે તેની જાતીમાં અજબ જેવી લાગણીઓ થતી હતી.

મૂર્ખ દાસી કાચું કાપવાનું ચર રાખીને બોલી:—“હાજી, જો કે તેણે તે સ્ત્રીમેહે-માનને નજરે જોઈ નથી, તોપણ તે ખાતરીથી કહે છે કે ઘરમાં છાગિયારી સિવાય બીજું કોઈ છે, ને હરે હરે છે. તે માળ પરના ચારડામાં હમેશ માફક વાસીદું વાળવા ગઈ ત્યારે

દાકતરે તેને એવું કહીને નીચે કહાડી કે હાલ ઉપલા ચોરંગમાં વાશીદુ વાળવાની જરૂર નથી. વળી એ ચોરંગમાં બારણું જે હમેશ ઉધાડું રહેતું તેને હાલમાં તાણું દીધેલું છે. ને કોઈને પણ ભાં ફરકવા દેવામાં આવતું નથી. ”

સરસ્વતીએ ફાટફાટ ચતી જાતીએ પૂછ્યું:—“ પણ ત્યારે કેમ જણાય કે એમાં કોઈ મહેમન છે ? ”

“ તે ખાતરીથી તો કેમ કહી શકાય ? પણ સકુબાઈ કહે છે કે દાકતરની લાયબ્રેરી વાળા ચોરંગમાં તે સાફ કરવા ગઈ ત્યારે એક બેરંગીને ચોદવાની શાલ કાચ ઉપરથી જડી. એ ધણી ઉમદા કારીગરીની હતી ને જીવીડેશીની તો હતીજ નહિ. બ્યારે એ શાલ તે જીવીડેશી પાસે લઈ ગઈ ત્યારે તો તેણે સકુબાઈને ખૂબ આટકી કહાડી, કે ‘ કેમ મૂકેલાં મેલેલાંને હાથ કેમ લગાડે છે ? ખજરદાર જે ફરીથી એવું કર્યું છે તો તું તારી વાત જણી. ધરમાં ઉભીજ નહીં રાખું. ’ ” પણ સકુબાઈ કહેતી હતી કે તે વખતે જીવીડેશી ધણાં ગભરાયેલાં લાગતાં હતાં. ”

સરસ્વતીએ આ બધું ઉશ્કેરાએલા ચિત્તથી સાંભળ્યું, તેવું મન ભ્રમિત થયું. બે ત્રણ શબ્દો બોલી પાર્વતીને બહાર કાઢી. પછી જે સાંભળ્યું હતું તે ઉપર વિચાર કરવા બેઠી. હુરીવક્ત્ર દાકતરના ધરમાં જવાનું એ લરાએલી હતી ! અને તે પણ ચાકરો નહીં જાણે તેમ ! આ વિચાર તેના મગજમાં આવ્યો તેજ વખતે તેના દીલમાં અદેખાઈ ઉત્પન્ન થઈ કે જે અદેખાઈ આ વાર્તાની ચરઆતમાં દાકતર આગળ પોતાની ખામી તરીકે કબૂલ કરી હતી. તેને લાગ્યું કે તેની આંખમાં દુઃખ બળતી હતી. તેણે મ્હોં ઉપર ઠંડું પાણી છાંટ્યું—પણ તેના મનમાંથી વસવસો નીકળી ગયો નહિ.

દાકતર હુરીવક્ત્રની કોઈ પણ જાહેન, મા કે બીજું ગજકતું સચું હમાત હોય એમ તે જાણતી નહોતી. ત્યારે આ અજાણી બાપડી કાણ ? ને તેને પોતાના ધરમાં સંતાડી રાખવાની મતલબ શું ? પહેલીજ વારે અદેખાઈને લીધે તે પોતાના ભવિષ્યના વર ઉપર શક લાવી. આ બાપડીની વાત બ્યારથી સરસ્વતીના જણવામાં આવી ત્યારથી તેવું મગજ ભગી ગયું હતું. શો રસ્તો લેવો ? શો જગજગનદાસને તરત આ વાત કહી દેવાની તેની હીંમત ચાલી નહિ. ગમે તેમ હોય તોપણ વધારે પાછી ખાત્રી ક્યાં વગર કોઈની છૂપી વાત જગતમાં જાહેર કરવાનો તેને દહક નહોતો, તેમજ તે જાણતી પણ નહોતી કે દાકતરના ધરમાં કોઈ મહેમન છે, ત્યારે એકદમ ખૂબાઈ કરવામાં સાહસ નહિ તો બીજું શું ? કેમ કરતાં—તેને કશો ઈલાજ સુઝયો નહિ.

બહુ વાર વિચાર ક્યાં પછી તે એવા દહ નિશ્ચય ઉપર આવી, કે એકદમ દાકતરને મળી એ ખાતર વિશે પુછાસો કરવો; તેને જણાવવું કે આ વાત સાંભળી તેની વશદારી માટે સંશય ઉત્પન્ન થયો હતો; અને તેને એ પણ જણાવવું કે જે અદેખાઈ માટે આટલી બધી ધાસ્તી રાખવામાં આવી હતી તે તેના દીલમાં ચરૂ થઈ હતી; અને આ પ્રમાણે બધું કહી એકદમ ખૂલાસો મેળવવો. તે દહે ઉઠી. કારણ કે જમવાનો વખત થયો હતો, પણ જતાં જતાં તેણે બારીએથી નજર કરી. બહાર યોડું યોડું ચાંદરણું પડતું હતું. ઠંડી લાગતી હતી, આકાશમાં વાદળાં હતાં તે જતાં પણ તે જોઈ શકી કે દાકતર હુરીવક્ત્રના માળ ઉપરનો ચોરંગ જે હમેશાં ખાલી રહેતો હતો તેમાં દીવો કરેલો હતો. બારીએ લાલ પડદા નાખ્યા

હતા, અને એટલું તો ઉઘાડુંજ હતું કે તે આરડો આજે વપરાશમાં આવતો હતો. દાકતર હરીવલ્લભ કાંઈ મુખ્ય નહોતો કે નકામું તેજ આજે.

સરસ્વતી શી રીતે જમી તે તે પેતે પણ જાણતી નથી. જેમ તથા અદેખાકરૂપી અગારાની ચીજુગારી તેના શરીરમાં પેલી ચુકી હતી, ને જરાકજ આંચ ભડકે કરવાને જોઈતી હતી. !

વાણ કરી લઈને તે ખહારાખહાર પોતાના આરકામાં ગઈ. શેઠ જગજીવનદાસ પાસે પોતાનું માથું દુઃખે છે એવું બહાનું કાઢી મૂકી જવાની રજા માગી જે તે દયાળુ મામાએ ખરું માની આપી તેણે તરત પોતાની શાલ ઓઢી લીધી કારણ કે બહાર ઠંડી પૂરકજ હતી. અને પેતે થું કરે છે તે કાંઈને પણ જણાવ્યા વગર પાછલે દરવાજેથી બહાર નીકળી.

આ બંધાનું થું પરિણામ આવશે તે તે ચોડુંકજ જાણતી હતી !

પ્રકરણ ૩ છું. દાકતર હરીવલ્લભ ને ત્યાં—

ત્યારે શેઠ જગજીવનદાસને ત્યાં “માધવ મહેલ” માં ઉપજા બનાવેા બનતા હતા, ત્યારે આણીપાસ દાકતર હરીવલ્લભના મકાનમાં લુદ્ધજ બનાવેા બનતા હતા.

જે રાતે સરસ્વતીને આપણે માધવ મહેલમાંથી બહાર નીકળતી જોઈ છે તેજ રાતે દાકતર હરીવલ્લભના (Prescribing-Room) દવાખાનાના એક આરકામાં આપણે પહોંચે થું માત્રમ પડે છે તે જોઈએ.

આ આરડો કાંઈ લખકાદાર નથી. વૈદક સંબંધી પુસ્તકો તેમજ ઘોડાં ઘોડાં નાવેલો એક મુશોભિત કખાટમાં મૂકેલાં જણાતાં હતાં. દાકતરના એક ઓટો લખવા વાંચવાના ટેબલ ઉપર એક મોટો લેમ્પ લટકી રહેલો હતો. ચાર પાંચ ખુરશીઓ અને એક નાનો કોચ, આટલી ચીજો ફરનીયર (સામાન)માં હતી. ટેબલ પાસેની એક આરામ ખુરશી ઉપર દાકતર બેસે હતા. તે એકલા નહોતા; તેની પાસેજ એક જવાન સ્ત્રી જામીન ઉપર ચુંકણ ઉપર બેસી આજીજ કરતી હતી. દાકતર તેને ખુરશી ઉપર બેસવા સમજાવતા હતા.

આ પેલીજ સ્ત્રી હતી કે જેને આપણે પેહેલા પ્રકરણમાં દાકતરના ઘર આગળ ટાટમાં ઘરઘરતી ઉમેલી જોઈ હતી. તેની ઉંમર ૨૦ વરસની હાર્ગતી હતી. તેણીના ચહેરાનું વર્ણન આપણે અગાઉ વાંચી ગયા છીએ. તે પોતાના ગોરા, પાતળા નાણુક હાથ દાકતરના હાથમાં મૂકી ઉપર કઢી ગયા પ્રમાણે આજીજ કરતી ટપે દાકતરના પગ આગળ બેસી હતી. તેની આંખમાં આંસ હતો. દાકતરે કહ્યું:—“લીલાવતી ! હું તને શ્રીથી કહું છું કે ઉઠ ! હું આવી રીતે મારા પગ આગળ પડી છે તેથી મને ખરાબ લાગે છે.”

તે બોલી:—“હરીવલ્લભ ! ત્યાં સુધી એ વાત છાતી રાખવાનું હું વચન આપે નહિ ત્યાં સુધી હું ઉઠવાની નથી. હું નકામી હક કરે છે.”

“પણ છુપાવવાનું કારણ શું ? હું કાંઈ ચોર કે ખુતી તો નથી, કે છુપું રહેવું જોઈએ. હું તને પીનતી કહું છું કે એ વાત હું છુપી ન રાખ.”

“શું હું મારી હાજરી આ ગામમાં જણાતી રહું ? આ હરીવલ્લભ, હું તે ફરનાં મરવાનું વધારે પસંદ કરીશ મારો અંતકાળ હવે નજીક આવ્યો છે, અને તેથી મને મારા પાસેનાં વહાલાંઓને મળવાની ખાતરજ પડતી આખડતી પણ હું બહોં આવી છું. જે મારી

હાજરી ખીલું કોઈ જાણે તો મ્હારં મોત થઈ જાય. વહાલા હરીવલ્લભ, હું આગળથી યાદિ હું કે પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર મેં જે દુઃખો ખમ્યાં છે, તે ખમવાની શક્તિ મને કેમ આપી હશે ? ગમે એવી આપદામાં, તોપણ હું તને ખાતરી આપું છું કે, ગમે એવી હાડ-મારીમાં પણ મેં તને વિસાધો નથી. તું અને તેને ! હરીવલ્લભ ! મ્હારે લીધે તારે જે જે ખમવું પડ્યું છે, તેના કેમ અલ્લો આપવો તે હું સમજી શકતી નથી. ધીર તને તેનો બ-લ્લો આપે ! તે મને બહેન કરતાં વધારે ખારથી ચાહી, પણ મેં તારું માન્યું નહિ ને મેં જે જે દુઃખ ભોગવ્યાં છે તે માટે હું પ્રભુને ઠપકા આપતી નથી. તે તો મારા પાપની સજા હતી અને હવે હું મરવાની અણીઉપર આવી છું ત્યારે તને મળવા, અને તેને મળવા આ ગામની મુલાકાત લીધી છે તું મને તેનો ચેરો છુપી રીતે દેખાડ ! અને હું સતોષથી મ-રીશ ” દાકતરે તેને વાંસે હાથ ફેરવતાં કહ્યું—લીલાવતી ! તું એમ ના બોલ ! ગઈ મુંદરા યાદ કરવામાં કરીશ ક્ષાપો નથી. અને મેં જેટલું એક માણસે કરવું જોઈએ તે કરતાં કંઈ વધારે કર્યું નથી. તું તારું પાપ સમજી પરતાવો કરે છે તે સારું છે. પણ જ્યારે તું મારા પગપર પડી મારી પાસે કાલાવાલા કરે છે, ત્યારે મારાથી કેમ ના પડાય ? તું કહે છે તેમ તારી હાજરી હું છુપી રાખીશ. ”

તે આ સાંભળી હરખબેર બોલી ઉઠી—“ મારા વહાલા હરીવલ્લભ ! મારા એકલા સાચા દોસ્ત ! હું તારો ઉપકાર કેવી રીતે માનું ? જેટલો ખાર તું મારા ઉપર દેખાડે છે તેટલો કોઈએ દેખાડ્યો નથી. હા, મારા માયાળુ મિત્ર ! જે પેહેલેથીજ મ્હેં તારી શીખા-મણ માની હોત તો આવી રિયતિએ હું પહોંચત નહિ. ” આટલું બોલી લીલાવતી રડવા લાગી.

દાકતર તેને ઉઠાડી વહાલથી તેના હાથ ઉપર એક ચુંબન લીધું ને દીવાસો આપવા લાગ્યો ને બોલ્યો—“ બસ કર, બસ કર લીલાવતી ! તારી તખીયત બગડશે. ” આમ જ્યારે તે એક દુઃખી બાળાને શાંતિ આપતો હતો, ત્યારે તે થોડુંજ જાણતો હતો, કે તેની ભવિષ્યની પત્નિ—અદેખી સરસ્વતિ—સમજું, અદેખાઈ તથા વહેમના તાપથી બળતી આંખોવડે આ બધો તમાશો જોતી હતી. ફક્ત પાંચજ મીનીટ અગાઉ સરસ્વતી આવી પહોંચી હતી. તેણે જોયું તો દાકતરના ‘પ્રીન્સિપાલિંગ ડ્રમ’ (ચોરડામાં) દીવો સારી રીતે બળતો હતો. હવે તે જાણતી હતી કે જે દાકતર ચોરડામાં પોતે હોય તોજ આ પ્રમાણે દીવાનો પ્રકાશ રાખતો હતો વાસ્તે અત્યારે પણ તે તે ચોરડામાંજ હોવો જોઈએ.

દાકતર એવા તે શા કામમાં રોકાએલા હશે કે આજે બપોે દહાડા થયા માધિવ મહે-લની મીઠાણીમાં પણ આવી શકતા નહોતા, તે જાણવાની ને સરસ્વતી ” ઇચ્છા થઈ. તે ધીમે ધીમે એટલા ઉપર ગઈ અને બહારથી તે ચોરડા આગળ જઈ પહોંચી. બારીપર જાડા પડ્યા નાખ્યા હતા તોપણ થોડો થોડો ખાંચો રહ્યો હતો જેમાંથી બધું જાણતું હતું સરસ્વતીના પગમાં રજનાં (જુટ) રસીપડે. પેહેલેલાં હતાં અને બહાર પવનનો સુસવાડો પુકળ હોવાથી તેનાં પગલાં સંભળાયાં નહિ.

તે ત્યાં ઉભી અંદરથી એ જાણી વાત કરતાં હોય તેવો અવાજ આપ્યો. તેણે અંદર નજર કરી, ત્યારે તેણે શું જોયું ? તેના પોતાના ભવિષ્યનો પત્નિ એક નાનુક અગળાને સોડમાં લઈ વાંસે હોતથી હાથ ફેરવી પંપાળતો હતો. તે એકદમ પાછી હડી પણ એટલામાં ચું-

બનના અવાજ તેને કાને પડ્યો. આ દેખાવ જોઈ તે ખુબ હિસ્સાઈ ગઈ. તેની ખાત્રી થઈ કે દાકતર હરીવલ્લભ અતિ બેવકા નીવડ્યો. તેને તમ્મર આઘ્યાં પણ ખારી પકડી લીધી, અને થાક ખાવા વિની. શું કરવું તે તેને ધડીભર સૂઝવું નહિ.

આ બેવચની પુરૂષને આપેલું વચન તોડી નાંખવાનો તેણે ઠરાવ કર્યો. એકદમ અંદર જઈ ખુલાસો મેળવવા શિવાય બીજું કશું વધારે કહાપણ ભરેલું પગલું તે વિચારી શકી નહિ. અદેખાઈ અને વહેમથી હિસ્સાઈ ગયેલી તે ખારણા તરફ ગઈ ને ખારણું ઠોક્યું. છત્રી ડોશીએ આવી ખારણું ઊઘાડી તેને અંદર ધરમાં આવવા દીધી. તે ડોશી તેના આમ એકાગ્રિક આવવાથી અચ્ચો પામેલાં જણાયાં સરસ્વતીએ જાણવા છતાં પૂછ્યું:—“દાકતર ધરમાં છે?” છત્રીડોશીએ કહ્યું:—હાથ છે, પણ જરા કામમાં છે, હું તેમને કહી આવું; તેટલામાં દીવાન ખાતામાં બેસો. —“હીંક! હું અહીં બેસું છું, તેટલામાં તમે તેમને મોકલો દો.” આમ બોલી સરસ્વતી એક કાચ ઉપર બેઠી.

સરસ્વતીએ મનમાં વિચાર્યું “એ જુદી સઘળું જાણે છે, અને તે છુપાવે છે—જરા કામમાં છે!”—તે આજુબજ જાણે છે કે, તે શું કામમાં રોકાયે છે તે બધું મને ખબર પડી ચુક્યું છે.” છત્રીડોશી બહાર ગયાં, તેટલો વખત સરસ્વતીનો કેમ ગયો હશે તે કહી શકાયું નથી. તેણે મનમાં એક પકોટ ઠરાવ કર્યો હતો. આથી જોક પોતાનું બધું ભવિષ્યનું સુખ નાથ પામશે એમ જાણતી હતી તોપણ તે અમલમાં લાવવાનો તેણે દઢ મનસૂબો કર્યો હતો. દાકતર હરીવલ્લભ અંદર આવ્યો. દાકતરે જરા ખુશ મિત્રજથી પૂછ્યું:—“સરસ્વતી, વાહ! આજે કેમ આમ ગુપચુપ નીકળી આવવાનું મન થયું?”

સરસ્વતીનો આ દોંગથી તેના તરફનો ધિષ્ઠાર વધ્યો. સરસ્વતીએ દમમાં જવાબ દીધો: “મને અહીં આવવાનું કારણ છે—દાકતર સાહેબ.”

દાકતરે નિર્દોષ મરકરી કરતાં કહ્યું:—“દાકતર સાહેબ! ઓ—હો! આજે કાંઈ તોફાની વાદળું ધેરાએલું લાગે છે.” “હું તમને દાકતર સાહેબના નામથી બોલાવું છું, તેનું કારણ છે. અને તે કારણ તમે ક્યારનાં સમજી ગયા હશે. હું કહું તે પહેલાં તમારા મનનેજ પૂછી જૂઓને!” હરીવલ્લભનું દીન સાદું હતું. તે સમજી ચક્ર્યો નહિ, કે સરસ્વતી આમ ક્યારેનીમાં કેમ બોલે છે. તે બોલ્યો:—“ખરું કહું છું, સરસ્વતી, તું શું કહે છે તે હું સમજી નથી શકતો. માટે જે હોય તે ખુલ્લે ખુલ્લું કહી દે.”

સરસ્વતીએ યશસથી કહ્યું:—“હું અજબ ચાઉં છું, કે તમે જેમને મેં આટલા પ્રમાણિક અને સાચા સમજેલા, તે આ પ્રમાણે આવો દોંગ કરી રોકો છો? શું તમે સમજતા નથી, કે હું શાને માટે બોલું છું?”

ખરેખર હરીવલ્લભ નહોતો જાણતો કે આ ગંડખડનું શું કારણ હતું. સરસ્વતી, તું બેદમાં ને બેદમાં ના બોલ. જે હોય તે ખુલ્લું કહે. કારણ કે મરમમાં કોઈને કહવા સજ્જો કહેવા માટે મને ધિષ્ઠાર છે. હરીવલ્લભે તક ને રૂઠું કહી દીધું.

વિવિધ વિહાર.

સીસ્તર નિવેદિતાનાં સ્મરણો.

(અંગ્રેજી ઉપરથી)

તે કહેતાં:-દક્ષિણનાં સુંદર દેવગૃહ મ્હને ઇંગ્લાંડનાં દેવગૃહનાં સ્મરણ કરાવે છે. દેવા-
ળમાંથી અંદર જમણે કે એક વિશાળ ચોક આવે છે. તે ચોકનાં મધ્ય ભાગમાં દેવાલયન
છે. દેવગૃહની આસપાસ આસોપાસવનાં ઝાડ છે. દેવાલયનાં દ્વારને સુંદર મંગલિક તોર-
ણથી શણગારવામાં આવે છે. આ દેવાલયના અંદરના ભાગમાં ધાસનાં છુંપડાં અથવા તો
માટીની ન્હાની ન્હાની ઓરડીઓ છે. અહિંઆં સાધુઓ અને યાત્રાળુઓ રહે છે. અહિં
ચાળાઓ છે; અને પવિત્ર વિદ્યાર્થીઓનો વેદધ્વનિ શાંતિનું સામાન્ય પ્રસારે છે. કોઈ કોઈ
ન્હાના ન્હાના કુમારો તરવરોનાં પાંદડાંપર લખે છે. ભૂતકાળમાં ઇંગ્લાંડમાં પણ ક્રીસ્તીયન
કુમારો ગુરુઓ પાસે વૃક્ષની રીતે જાણમાં બેસી લખતા. અહિંઆં યાત્રાળુઓને બેઠેલી
ચીજ પૂરી પડે તે માટે દુકાનો છે. આ દેશના સાધુઓ તે તે દેશના Monks
(ખાવાઓ) છે. તાંજેરનું દેવલ જગતનાં કલક, જંગલ અને ઘોંઘાટથી દૂર છે. તે
દેવાલય ધર્મનું-શાંતિનું-આત્મસંયમનું સ્થાન છે.

૧૬૦૪ના ઓક્ટોબર માસમાં છુદ્દગયા (ગામમાં) સીસ્તર નિવેદિતા ગયાં. દેવાલય
પાસેના તરફેજમાં તે મિત્રમંડળ સાથે બેઠાં હતાં. આજે અત્યારે તે શાંત હતાં. આકા-
શના અધકારમાં તારલાઓ ચળકતા હતા. આસપાસની વાડીઓના દીપકો હોલથી નાંખવામાં
આવ્યા હતા. બેઠાં બેઠાં શાંતિપૂર્ણચિત્તે ભૂતકાલનું તે અવલોકન કરતાં હતાં. ધણીવાર શાંત
રહ્યા પછી છુદ્દના સમય વિષે આશ્ચર્યજનક રીતે તે બોલ્યા: "ઐહ ધર્મ એ કંઈ નવો
ધર્મ ન હતો. છુદ્દ એ એક મહાત્મા, ધર્મનેતા, અને શિક્ષાગુરુ હતા. હોમની સાથેના
સાધુઓ કરતાં હોમનું જીવન વધારે દૈવી, વધારે ઉજત અને વધારે પવિત્ર હતું."

હોમના અનુયાયીઓ હિંદુસમાજમાંજ વસતા. હોમનો મત માનનારાનું મંડળ કંઈ
નવું ન હતું. હોમને કંઈ નૂતન ધર્મ સ્થાપવાની વાંછના પણ ન હતી. અન્ય જનોના
કરતાં હોમનું જીવન વધારે પવિત્ર હતું. હોમની વિશ્વવ્યાપક જગન્નિયંતામાં અતિદૃઢ મહા
અદ્વા હતી. જેમ રામકૃષ્ણના શિષ્યો હિંદુસમાજથી વિયુક્ત નથી તેમ તે પણ ન હતા.
આ શિષ્યો પણ હિંદુ સમાજમાંજ વસે છે. અને અન્ય મહાત્માઓ અને ધર્મનેતાઓ
કરતાં તેઓ હોમને વધારે પૂજ્ય ગણે છે. ઐહ ધર્મના પ્રચાર સમયે પણ હિંદુ ધર્મ
પ્રચલિત હતો. આ વાત તે સમયના પુસ્તકોમાંથી માલૂમ પડતી નથી એમ ધણી કહે છે.
પણ ક્યાંથી માલૂમ પડે? તે એક મહર્ષિ હતા. હું જો My Master (મહારા ગુરુજી)
સ્વામી (વિવેકાનંદના જીવનનું) આવેશન કરતી હોઉં, તો વૈષ્ણવો વિષે એક પણ
અક્ષર હું લખું નહિં એ સહજ જ છે. આ પ્રમાણે જો કોઈ લલિતચક્રાવર્તનો ઇતિહાસકર્તા
મહારાં પુસ્તક પરથી એમ માને કે રામકૃષ્ણના અનુયાયીઓ વૈષ્ણવ મતથી વિયુક્ત
હતા તો તે સત્ય ગણાય? ભારત વર્ષમાં હિંદુઓએ ઐહ ધર્મનો નાશ કર્યો એમ
કહેવાય છે, તે ઇતિહાસ પણ મ્હને તો અસત્યજ લાગે છે. એ એમાં કંઈ વિરોધ હતોજ
નહિં. ઐહ અને હિંદુ એ જાને ધર્મો એક સમયે ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં પ્રવર્તતા હતા,

એ વાંચી હું કેટલી બધી પ્રમુદ્ધ થઈ હતી? હિંદમાંથી બૌદ્ધ ધર્મના નાશનું કારણ હિંદુઓ નથી પણ ત્હેનું વિસર્જન કુદરતીજ છે.

કેટલાંએક ન્હાનાં નિર્દોષ બાળકો પાસે બધીરી હોયતી અગાશીમાં The Light of Asia* નામનું કાવ્ય તે વાંચતાં હતાં. વાંચતાં વાંચતાં ત્હેમને અવાજ ત્હેમના અંતરપર યુદ્ધનાં જીવન અને કામની શી અસર થતી હતી ત્હેની સાક્ષી પુરતો, હતો. સાયકાશ હતો. સર્વબાળકો પાસે બેઠાં બેઠાં ચાંતતાથી સાંભળતાં હતાં. ત્હેમણે કહ્યું: “ત્યાં મુગતાનું+ ગૃહ આવેલું છે, ત્યાં આપણે જઈશું. તે મહાસતીના ધરની સૂચના કરતો શીકાએખ ત્યાં નથી. લીલું કામચ ધાસ તે જમિ ઉપર ઉગેલું છે. પણ તે એક પવિત્રસ્થાન છે. મુગતા એક પવિત્ર, આદર્શ ગૃહિણી હતી. દુઃખના સમયમાં ત્હેણે Master (ગુરૂ)ની સેવા કરી હતી. ત્યારે તે કુમાર્ત હતા ત્યારે ત્હેમને સંતોષ આપ્યો હતો.

ગયાજીથી તે પાછાં શ્રવાનાં હતાં. તે મ્હાન, નિરાશ હતાં. આરકમાં આખી રાત્રી તે આજે રડતાં હતાં. ત્હેમણે કહ્યું: “આપણાપ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા છે. કુંભકરણની નિદ્રામાંથી દેશ હજી જાગ્યત થયો નથી. તે હજી મૃત છે. ત્હેનામાં હજી ચેતન આવ્યું નથી, સોડો હું કહું તે સાંભળે છે, પણ પાછા એમના એમજ વર્તે છે. મ્હારા કહેવાની કંઈ પણ અસર થતી નથી. આપણે હજી કંઈ કરી શક્યાં નથી ભારતવર્ષનું સત્ય જ્યોર્તિમય જીવન-જે જીવનને લીધે તે જગતનું પ્રશંસાપાત્ર અને એશિઆનું હૃદય ખન્યું હતું—તે હજી પુનઃ જીવન પામ્યું નથી. આ ભારતવર્ષ જે! યશસ્વી મહાપુરુષો ત્હે ઉત્પન્ન કર્યાં છે, ત્હેનો તો કંઈ વિચાર કર; જે અમૂલ્ય મહાન વારસો ત્હેને મળ્યો છે, ત્હેનો સફુપયોગ કર. જગતના વિકાસમાં ભારત વર્ષે કેટલું કર્યું છે? તે જીવન—તે ગારવ પાછાં ક્યારે આવશે?

એક વખત બનારસમાં તે પાંડેરી હવેલીમાં ઉતર્યાં હતાં. તે પુરાતન મકાનની બારી પાસેની શેરીમાં પડતી હતી. મધ્યાહ્ન હતો. ધાસ કાપનારી મજૂરણો ધાસ વેચી પાછી આવતી હતી. ત્હેમાંની એક ત્યાં ઉભી રહી; અને જે ધાસના બદલામાં મળ્યું હતું તે ગણવા લાગી ત્હેના હાથમાં કોડીઓ હતી. યુદ્ધના સમયના તે સિદ્ધા જોઈ ત્હેમણે કહ્યું: “કાશીમાં વસવાથી નૂતન તેમજ પુરાતન ભારતવર્ષનું જ્ઞાન યાય છે. ઓફીસ અથવા પારીસ ગતકાંલમાં જેમ યુરોપમાં વિદ્યાનું કેન્દ્રસ્થાન હતું તેમ કાશી પણ છે. અહિંઆ વસવાથી હિંદના વિવિધ ભાગના, વિવિધ જાતના વિદ્વાનો અને સાધુ સંતોનો સમાગમ થાય છે.

* ‘લાઈટ ઓફ એશિયા’—એટલે એશિયાનો પ્રકાર અથવા દીપક. યુદ્ધ ભગવાનનું જીવનચરિત્ર, પુણાની રેકનકેલેજના માછ પ્રિન્સિપાલ (મુખ્ય શિક્ષાગુરુ) સર એલ્વિન આર્નોલ્ડે, મધુર અને રસિક ભાષામાં લખ્યું છે. અને ત્હેમાંથી સ્વ. સા. ગોવર્ધનરામ તથા સાક્ષર કવિ નરસિંહરાવે ધૂટક ફરશાનાં ભાષાન્તર બહુ સુંદર રીતે કર્યાં છે. રા. રા. નરસિંહરાવ તે આખા કાવ્યનું ભાષાન્તર ‘જગજીવ્યોતિ’ એ નામથી કરે છે એમ જણવામાં આવ્યું છે. તન્ત્રી-સુ. સુ.

+ યુદ્ધ ભગવાન તપ કરતાં વનમાં જૂજ અને તરણથી મરણ પામવાની સ્થિતિએ આવી પ્હોંચ્યા હતા, એવામાં ભગવતી સુભલાએ પોતાને પુત્ર યાય તો વનદેવતાને યાજ ધરાવવાનો ગાનતા લીધી હતી તે ત્યાં આવી પ્હોંચી; અને તે યાજમાંથી પોતાને હાથે (યુદ્ધભગવાન બળદીન થઈ ગયા હતા) ત્હેમને વનદેવ માની બોળન કરાવ્યું. આથી ચેતન પામી યુદ્ધભગવાનને ત્હેની સાથે સત્ય ધર્મ વિશે વાત કરતાં પોતાના ખરા ધર્મનું જ્ઞાન થયું અને ત્હેમણે નમ્ર હૃદયે સુભલાદેવી પાસે આશીર્વાદ માંગ્યો હતો. યુદ્ધભગવાનને સુભલા પોતાની સરથ, એકમાંડી, પતિવ્રતવાળી નિંદગીને અહેવાલ કહે છે, તે આ ‘લાઈટ ઓફ એશિયા’નાં કાવ્યમાં બહુ લલિત પ્રસંગ છે. તન્ત્રી-સુ. સુ.

એક વખત પુદાવણ પુસ્તકાલયમાં તેઓ ગયાં. ત્યાં હેમને ઇતિહાસના સુવર્ણમય પૃષ્ઠ પર અમર થઇ ગયેલા હિંદના સુવિખ્યાત મોગલ શાહેનશાહ શાહજહાનના અક્ષર ખતાવવામાં આવ્યા. તે પત્રને પોતે રપર્થ કરવાની રજા માગી. તેમ કરવા આતા મળવાથી પોતાનો હાથ હેમણે તે અક્ષર પર મૂક્યો. અને કેટલોક વખત સુધી ધ્યાનરથ રહ્યો. જાણે જૂતકાલના આત્મા સાથે હેમને સંબંધ હોય નહિ, તેમ હેમણે શાંતિ ધારણ કીધી હતી. નવંદ*માં હેમણે એક ઇંટ લીધી. સરનાથ આગળ હેમને એક પથર જડ્યો. આ બન્નેને અધ્યયનગૃહમાં તે સદા સાથે રાખતાં. કાંઈ કાંઈ સમયે પથર અને ઇંટની તે પૂજા કરતાં. ભારતજુમિતું સર્વ હેમને અવર્ણનીય આનંદ આપતું, —હેમાં હેમને અલૌકિક રસ પડતો. પુરાણ ભારતની સર્વ સ્ત્રીઓ હેમને કાંઈક વિલક્ષણ ગૌરવ ભાસતું. બાહ્ય દેખાવને માટે તે કદી પ્રયત્ન કરતાં નહિ. અન્ય મનુષ્યો અને પ્રાણીઓનાં અંતરત્વ આકર્ષણ કરતું તે તે કુદરતી રીતે શીખ્યાં હતાં.

આર્યસમાજના એક પંજાબી ઉપદેશક હેમને વિરિધ જાતના પ્રશ્નો પૂછ્યા. અને જેમ તે બીજા પાદરીઓને ધાર્મિક પ્રશ્નો પૂછતો તેમ હેમને પણ પૂછ્યાં. તે પવિત્ર શાંત સાંધીએ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપ્યા. તે જરા પણ કોપિત થયાં નહિ. વાતચિતમાં હેણે હેમને ‘મડમ સાહેબ’ કહી સંબોધન કર્યું. સરલ અવાજમાં અતીવ નમ્રતાથી આકર્ષક રીતે હેમણે કહ્યું “તમે મને મડમસાહેબ કરતાં બહેન કહેશો તો વધારે ઉપકાર માનીશ.” તે ઉપદેશક શાંત થઇ ગયો અને તે દેવીના હૃદયની મહત્તાનાં હેને વિચાર થઇ આવ્યા વિના રહ્યો નહિ. કેટલી સરલતા ! કેટલી નમ્રતા ! કેટલી મહત્તા !

એક વખત હેમણે કહ્યું: “કેળવણી ! હાય ! હિંદુસ્તાનનો તે એક મહા ગંભીર સવાલ છે. ખરી કેળવણી કેવી રીતે આપવી ? દેશોન્નતિમાં તમે મદદ રહો તેવી કેળવણી કેમ અપાય ? ભારત વર્ષના સત્ત્વ પુત્રો અને પ્રશંસનીય નાગરિક તમને કેવી રીતે બનાવાય ? સર્વ ‘પશ્ચિમતું’ અંધ અનુકરણ કરે છે. તમારી કેળવણી એ તમારા અંતરની કેળવણી નેષ્ટએ—તમારા મનની—તમારા આત્માની કેળવણી નેષ્ટએ. એ કેળવણીથી જૂતકાલ અને વર્તમાન કાલ સાથે તમારે સંબંધ થવો નેષ્ટએ. જે શાલાઓ રથપાય છે તે શું ખરી કેળવણી આપશે ? શાલાનાં વિદ્યાર્થી શૃંગોમાં વસનાં વિદ્યાર્થીઓ કાંઈ પણ ખરી કેળવણી લેશે નહિ—આ શૃંગોમાં હેમનો સંપૂર્ણ કુદરતી વિકાસ કુદરતી રીતે થશે નહિ.

તે કહેતાં: “અન્ય વિદેશીઓ સાથે વ્યાપારમાં—કલામાં—દુત્તરમાં રપર્થ કરો. શા માટે તમે પછાત રહો છો ? જીવનના જે પાંચમાં તમે રહેતાં હો ત્યાં પ્રકાશ પાડો. તમારા કાર્યમાં એક બનવા પ્રયત્ન કરો. તમે નિરાશ ન થતાં, સર્વોત્તમ બનવા હઠમેશાં પ્રયાસ કરો. વિદેશીઓની (વિદ્યાકલા અને વ્યાપારી હુદ્દિશક્તિ) આગળ શા માટે તમે માથું નીચું કરો છો ? શા માટે તમે પોતે કંઈ કરતાં નથી ?” આ વચનો તે પવિત્ર દેવી હિંદની ઉન્નતિ માટે કેટલાં આતુર હતાં તે દર્શાવે છે.

એક વખત હેમણે કહ્યું: “તે પવિત્ર માતા અત્યે પ્રેમ રાખવો હોય તો હેની સેવા કરો—હેના પુત્રોનું ભયું કરવા મથો. તમારા ઘરેરના જુદા જુદા ભાગમાં સુવક્રમડ્યો

• અદિ* બૌદ્ધધર્મનો એક પ્રસિદ્ધ મંડ હોય—નવંદ અને સરનાથ બૌદ્ધધર્મના ઇતિહાસમાં ભણીતી જગ્યાઓ છે.

સ્થાપી, જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા, અનાથને સહાય કરવા, અજ્ઞાનને જ્ઞાન અર્પવા, ગરીબને સુખી કરવા, સ્વયંસેવકાને ઉત્તેજન આપી. દરેક મંડળમાં હિંદુ અને મુસલમાન યુવાન કુમારોએ સાથે જ કામ કરવાનું છે. હિંદની આ બન્ને મહાન જાતીઓ ધણી ગામમાં એકજ પરંમાં વસે છે. તો સંપત્તી, ધૈર્યથી અને એકતાથી જે કાર્ય સિદ્ધ થશે તે કાર્ય કુસંપત્તી નહિ થાય.

એક વખત એક બાપણમાં હેમરો કહ્યું: “તમારા દેશને સુધારવાના-તમારી પ્રજાને ઉદ્ધવ કરવાનાં ધણી સાધનો છે. ત્યારે અમે તમને તે આચારમાં મૂકવાનું કહીએ છીએ; ત્યારે જનસમાજથી તમને ખેંચીઓ છો-લોકોની નિંદાથી તમને જે સત્ય અને યોગ્ય લાગે છે તે તમને તંજો છે; અને કહો છો કે અમે આમ કરીએ તો તમારી જાતિના અન્ય પુરુષો તમારી સાથે જમશે નહિ. તમારા પુત્ર પુત્રીઓને અવિવાહિત રહેવું પડે. ખેંચીધુતા ભરેલા તમારા આ સવાસોના ઉત્તરમાં હું તમને કહું છું કે,” These men whom you fear are the enemies of human progress; you know them to be ignorant, mean and unpatriotic. Consider it a shame and not an honour therefore to dine with them. Consider your blood defiled if it mingles with theirs. (જે લોકોથી તમને ખેંચીઓ છો, તેઓ માનવ જાતિના ઉત્કર્ષના દુષ્મન છે. તમને જાણો છો કે તેઓ અજ્ઞાન, અધમ અને દેશદ્રોહી છે. તેથી તમેની સાથે જમવું તે એક માન નહિ પણ શરમ ભરેલું માનો. તમેના રૂધિર સાથે ભળવાથી તમારું લોહી પણ અપવિત્ર થાય છે એમ માનજો.

[“હિંદુઓના વહેમમાં સીસ્ટર નિવેદિતાને અધમદા છે અને તમેના સામાજિક તીવ્રતાનેનાં તે અંધ હિમાયતી અને અનુયાયી છે.”—એમ માનનારાઓને સીસ્ટર નિવેદિતાના આત્મગૌરવની કાંપી પણ થઈ નથી,—તેઓ તમેને યોગ્યજ્ઞતા જ નથી.]

હિંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓનું જીવન ઉચ્ચ બનાવવા તે પ્રયત્ન કરતાં. તે કહેતાં, તમારી પત્નીઓ સુંદર ગૃહરાસીઓ, ઉત્તમ રસોઈ કરનારીઓ અને પ્રેમાળ સેવિકાઓ છે, તેથી તમને શું કામ સતોષ માનો છો? ખરેખર આ ગુણો ઉત્તમ, પ્રશંસનીય અને ઉચ્છવા યોગ્ય છે. તમને સુખી છો. તમારો ગૃહસંસાર કવિય-કલદરદિત છે. પણ આ ગુણો સર્વોત્તમ નથી. તમારાથી પૃથ્વીપર હજી સ્વર્ગ લવાયું નથી. તમારી પત્નીઓ તમારાં મહા-કાર્યોમાં સહધર્મચારિણી થાય ત્યારેજ તમેનું સ્ત્રીપદ ખરું; ત્યારેજ તમેનાં જીવનનું સાંસ્કૃતિક, ત્યારેજ સ્વર્ગનાં સુખોને ઉપભોગ! તમેને તમારાં સહાયક અને મિત્ર બનાવો. જે સત્તા અને માનનો તમારાં ગૃહમાં તમે ઉપભોગ કરો છો તે ખરેખર ધણી છે. તમારી સત્તાથી-તમારા જીવનથી તે પ્રકાશી શકતાં નથી. તમારી પત્નીઓને યોગ્ય કેળવણી આપશો,—યોગ્ય સ્વાતંત્ર્ય અપાશે,—તમેને વધારે રસિક, પ્રેમાળ અને પવિત્ર બનાવવા પ્રયત્ન કરશો, તમેના જીવનમાં અમી રેડશો, ત્યારે તમેજ સુખી થશો; ત્યારેજ તમારાં જીવનમાં અમૃતનું અમોલ્ય અરણ્ય વણાઈ ધરશે અને તમારાં પુત્રપુત્રીઓની-સગાંસહોદરની કુલવાસીમાં પ્રેમ, શુદ્ધતા, દયા અને દિવ્યતાનાં મીઠાં જળનું સિંચન કરી, સર્વદા લીલી છમ રાખી, તમેને પુષ્પવતી સુરમ્ય અને મનોહર બનાવી શકશો.

ભારત વર્ષમાં અજ્ઞાનનો નાશ કરવા માટે પોતાનું જીવન તે પવિત્ર માનાના ચરણમાં અર્પણ કરનાર આ સાધ્વી ભારત અને ભારતવાસીઓના હુકાંગે આ કાની પાપ

પૂર્ણ જગતનો અકાળે ત્યાગ કરી પ્રભુના પવિત્ર ધામમાં ગયા છે, 'ત્હેમના' અમર આત્માને વિશ્વપતિ પ્રભુ ચિર શાંતિ આપે !

ગૂજરાતની શૃદ્ધદેવીઓ ! તે પવિત્ર સગારીના મૃત્યુ માટે એકાંક બે અશ્રુ બિન્દુ ખેરવો-ત્હેમના આત્માની શાંતિ માટે પ્રભુ પ્રત્યે ત્હેમારો અંતરના અંતરમાંથી પ્રાર્થના કરો. ત્હેમનાં જેવા બનવાનું પુલ નહિ તે પુલની પાંખડી 'બનવા-નિરંતર પ્રયત્ન કરો. ગૂજરાતની કોઇ પવિત્ર બ્હેન સીસ્ટર નિવેદિતા બની પોતાનાં બાન્હુના ઉદ્ધાર અર્થે જીવન અર્પણ કરી, ત્હેમનામાં જ્યોતિ કયારે પ્રગટાવશે ?

—રમણીક ત્રીવેદી.

વિદ્યાકલા-વૈદક.

તુલસી.

(આર્યસિંધુ મરાઠી ચોપાનીયું, પ્રસ્તક ૪ ધુ-અંક ૫ મો, મુંબઈનું; સન ૧૮૯૨ ત્હેમાંથી સારાંશ.)

તુલસીનો છોડ મુમારે હાથ બે હાથ ઉંચો થાય છે. તે કાળી અને લીલી એવી બે જાતની થાય છે. તુલસીને માંજરો આવે તે પછી બી થાય છે. તે માંજર અને તુલસીદાસ દેવની પુજા કરવાના કામમાં આવે છે. કાળી તુલસીનું 'ઝાડ કાળા રંગનું' થાય છે, અને કાળી તુલસી લીલી કરતાં વધારે શુભકારી છે.

તુલસીના ઝાડમાં અનેક અધુર્વ શુભ છે. માટે આપણા ઋષિમુનિઓએ દુરદૃષ્ટિથી સૌ લોકને ઘેર ઘેર તુલસીના છોડ હોય એવી યોજના કરી છે. તે ગોઠવણથીજ તેમનું પુરું શાણપણ અને દુરદૃષ્ટી જણવામાં આવે છે.

તુલસીનાં ઝાડ ધરનાં આગણ્યામાં રોપવાથી આરોગ્યતા વધે છે, તુલસીના છોડમાંથી એક પ્રકારનો વાયુ ઉત્પન્ન થયે, તે ખુદી જગામાં રહેલા ખરાબ વાયુને નાશ કરી, તે જગામાંની હવા શુદ્ધ કરે છે. આવો તેનો બારે ચણ હોતાં તુલસીના છોડની નિત્ય પુજા કરવી, તેની પ્રદક્ષિણા કરવી, આ જ આપણા ધર્મમાં નિત્ય નિયમ કરેલો છે, તે વડે આપણને ધણોજ હાથેલો છે, એમાં કાંઈ જાસ્તી કહેવું નથી.

તુલસીના છોડ પ્રકત આપણા ભરતખંડમાંજ થાય છે, તુલસીના છોડ જેવી અપાર શુભકારી વસ્તુપતિ ઈશ્વરે આ ભરતખંડમાં આપણા આર્યોનાં મુખને માટે નિર્માણ કરી છે. એ આપણા ઉપર બધા દેશો કરતાં ઈશ્વરની ઘણીજ મોટી કૃપા છે. પણ આ કૃપાને તીરસ્કાર કરીને પૌણીક આપણે જોઈએ, ત્યારે શ્વે કોડલિન્દર આપણ ! (માછલીનું તેલ) ! ચઢા જોઈએ, ત્યારે શ્વે લોહી સોરાણ કરનાર ચીનાઈ ચઢા ! વળી તે પણ હાડકાના પા-લામાં ! આ કેટલો નહારો રીવાજ છે વાર ! ! !

ભરતખંડમાં કૃતધ્ન, દેશ કુખાવે એવા કેટલાક ડાલા લોકો છે, તેમને આ વાત જાણવામાં પણ નથી કે " ગાવના દૂધ સરખો પૌણીક પદાર્થ આ જગતમાં બીજા કોઈ પણ નથી, જે તેમને પૌણીક લાગતો નથી. " તેમજ તુલસીની ચઢા જેવા અને રાજ દાળનાર

તથા પોષણ આપનાર ચઢા મશ્ત મળે તેમ છે છતાં તે તેઓ શા માટે મદ્ય કરતા નથી ? આપણને ધિર કૃપાથી આ હરતખંડ-ગ્રાસ થયો છે, કાળચક્રના ફરવાથી આવી વિપરિત શુદ્ધિ થઈ છે, ત્યાં બીજા ઉપાય નથી.

બધાં ધરમાં હવા શુદ્ધ રહેવાને સારું તુલસીના છોડ કુંડામાં વાવી તેમાંથી એક બે કુંડાં ધારણુ પ્રમાણે દરેક ભાગમાં તેમજ ચોરડામાં દિવસે મુકવાં. પછી સંધ્યાકાળ થાય કે તે કુંડાં ઝાટલાપર અગર ખુલ્લા ચોકમાં મુકવાં, અને ત્યાંજ આખી રાત્રી રાખવાં; અને બીજા દિવસે સવારમાં ધરમાં લાવી ઉપર દલા પ્રમાણે બધા ખડેમાં રાખવાં. એ પ્રમાણે ફરવાથી પ્રકૃતિ સારી રહીને અનેક વિકાર તથા તાવ વગેરે ઉપાધીથી મુક્ત થવાય છે.

તુલસીની ચાહ પિવાથી-જ્વર, આળસ, સુસ્તી, અરુચી, દાહ, ધાતુવિકાર તથા પિત્ત વિકાર વગેરે બાધીની શાન્તિ થાય છે.

તુલસીનાં પાંદડાં સુમારે તોલો ૧ લેઇને અરધાશેર પાણીમાં નાખી ઉકાળતાં તે પાણી અરધું કે ચોથા ભાગનું બળવા દેવું, પછી પી જવું તેથી ઉપરના સર્વ રોગ મટે.

તુલસીની ચઢાનો બીજા પ્રકાર—તુલસીનાં પાન ૩ ગા ભાર અથવા ૩ ૧) ભાર લેઇને શેર ૧૦ પાણીમાં ઉકાળી-તેમાં શેર ૧૦ દૂધ (ગાળનું), ૩ ૨) ભાર સાકર, અને બે એલચી દોઝા, -વાટીને નાખવા. એ ચઢા પીવાથી ઉત્તમ પ્રુષ્ઠિ મળે છે, રુચી ઉત્પન્ન થાય છે અને અનેક રોગ જાય છે. એવી આ તુલસીની ચઢા પારકી નિઃસત્વ અને રક્તશી-પક ચઢા કરતાં શુભમાં હજાર દરજ્જે વિશેષ છે, તેટલા માટે એજ ચઢા નિત્ય પીવી, એ આપણા આર્થ લોકોને ધણુંજ હિતકર્તા છે.

સાપના ડંશ ઉપર કાળી તુલસીનાં પાનનો રસ નવટાંક સુધી આપવો, અથવા પાંદડાં ચાવી ખાવાં. દાંત સજ્જડ ચોટી ગયા હોય તો એ પાંદડાનો રસ નવટાંક સુધી નાક વાટે પાવો. અને હાથ પગનાં તળાંપર બે ધડીવાર તુલસીનો રસ ચોળવો.

વિપમજ્વર ઉપર કાળી તુલસીનાં પાનના રસમાં કાળાં મરીનો પટ દેઇને આપવાથી ફાયદો થાય છે. રક્તઅતિસાર ઉપર તુલસીનાં બીજ રાત્રે પાણીમાં પલાળી રાખી સવારમાં મસળી, ગાળીને પાછ દેવાથી શુભ થાય.

બાળકની ઉલટી ઉપર તુલસીનાં રસમાં જરા મધ મેળવી પાછ દેવાથી ઉલટી બંધ થશે. બાળકની ઝાડારી ઉપર-કાળી કે સફેદ તુલસીનાં બી વાટીને ગાળના દૂધમાં આપવાં. વીંછીના ડખ ઉપર—તુલસીનો રસ ચોળવાથી શુભ થાય.

રતાંધળાને—કાળી તુલસીનાં પાંદડાનો રસ ૧૪ દિવસ રોજ બે બે વખત ડોળામાં નાખવો. બળીયા ઉપર—તુલસીનો રસ પાવો.

વિપમજ્વર ઉપર—તુલસીનાં અડી પાંદડાંની ગોળી ગોળમાં કરીને આપવાથી શુભ થાય. ઉંદરના ઝેર ઉપર—તુલસીના રસમાં અરીસુ ધુંટી કરડ્યો હોય ત્યાં ચોપડવું.

જખમ થવાથી લોહી વહેવું હોય, તો તુલસીનાં પાંદડાં વાટીને તેનો સેષ કરવો. એવા અનેક રોગમાં તુલસી ઉપયોગી છે. આ ઉપરથી સમજાશે કે તુલસીમાં અપાર શુભ રહેલા છે. માટે તેમાં રુચી ઉત્પન્ન કરવા ઋષિમુનિઓએ તેનો મહીમા વધાર્યો છે, તે યોગ્ય છે.

‘શુન્દર પ્રાદ્યુ’ (માર્ગશીર, ૧૯૫૮-ના અંકમાંથી.)

પત્ર મંજૂષા.

પત્ર મંજૂષાનો હેતુ તથા નિયમો:

આ પત્ર મંજૂષા વિભાગમાં—સાંસારિક, સામાજિક, વિદ્યાહુતરની, વૈદક વિદ્યાનની, કાયદાની, ધર્મની, સાહિત્ય અને સામાન્ય જ્ઞાનની, તથા હૃદયની લાગણી અને વૃત્તિને લગતી, એટલે સર્વ પ્રકારની મુશ્કેલીઓમાં અમારાં વાચક બહેનો અને બન્ધુઓને સલાહ તથા માહિતી આપવાને અમે યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરીએ છીએ. સ્વાભાવિક રીતે એવી મદદ—દરેક વસ્તુના સંપૂર્ણ જ્ઞાનને અભાવે—થોડી વધુ પણ અપૂર્ણ તો રહેવાની; પરંતુ દરેક માણસે અમારા તરફથી દર્શાવાયેલે માર્ગે પોતાની છુદ્ધિ અને અનુભવનો ઉપયોગ કર્યેથી તે ખરેખર લાભદાયી થઈ શકે. આથી એમ માનવાનું નથી કે, દરેક દર્દમાં અમારી તરફથી કંઈ એવધ સખન્ધી સૂચના મળી એટલે વૈદ્ય-દાક્ટરની જરૂર રહી નથી; અથવા કાયદાની કોઈ ગૂંચમાં અમે એ સલાહ આપી એટલે વકીલને પૂછવાની આવશ્યકતા જ નથી! પરંતુ અમારી તરફથી મળેલી સલાહ અને માહિતી માત્ર કેટલી તાત્કાલિક ગેરસમજૂતિ અને અજ્ઞાન દૂર કરવાનું સાધન થઈ શકે, પ્રસંગોપાત્ત સારી સલાહ આપી મનુષ્યોને સન્માર્ગે દોરી શકે, અને કોઈ કોઈ વાર પોતાના મનમાં હરકોઈ પ્રકારની મુશ્કેલીઓ ઉભી થઈ-કોઈની સલાહ મળે તો સાચું એમ ધ્વજ થાય, પરંતુ એમ સલાહકાર ન મળી શકે તેમ હોય, આસપાસનાં માણસો સ્વાર્થથી ખોટી સલાહ આપશે એમ ધારતી હોય, અથવા કોઈને મેળે વાત કરતાં હિમ્મત ચાલતી ન હોય—હેવે પ્રસંગે અમારી તરફની આ મદદ ધણીજ ઉપયોગની થઈ પડે તેમ છે, એ અમારી ખાતરી છે. કારણ કે આ વિભાગને લગતા પત્ર ખાસ ખાનગી ગણવામાં આવે છે અને તન્ની વિના ખીજા કોઈના જાણવામાં ખરું નામ દામ ન આવે એમ ખતતા મુધી વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે.

આ વિભાગ શરૂઆતથીજ ધણી લોકપ્રિય થઈ પડ્યો હતો અને જંગો નહિ મળી શકવાથી ગયે વર્ષે તેને લગતી માહિતી તથા સલાહ અમારે ખાનગી પત્રો દ્વારા આપવી પડી હતી. ચાળીસ ઉપરાંત પત્રો ગયા અંગરૂઠ મુધીમાં અમે એ લખ્યાં હતા અને આ વર્ષમાં પણ છૂટી જવાઈ માગણીઓ ચાલુ છે: છતાં અમને ધારતી છે કે, અમારા ધણી વાચકો તે વિભાગ તદ્દત બંધ થઈ ગયો એમજ માનતાં હશે!

બન્ધે ત્વં સુધી દેવેશી મુન્દરી મુખોધના દરેક અર્કમાં એજમાં એજુ, એજ મનુ પત્ર મંજૂષા માટે રહેશે અને જરૂર મુજબ વધારે જંગો પણ રોકવામાં આવશે.

નિયમો: (૧) આ વિભાગને લગતા કાગળોના પાકીટ ઉપર પત્ર મંજૂષાને લગતું એમ લખવું. (૨) દરેક કાગળમાં અર્ધા આનાની ટપાલની ટીકિટ ખીકવી; ખાસ જરૂર લાગશે તો પત્રનો ઉત્તર ખાનગી રીતે આપવામાં આવશે, નહિ તો મુન્દરી મુખોધમાં તે પ્રકટ થશે. અને (૩) અમારી ખાનગી ઓળખાણ અને માહિતી માટે પોતાનું ખરું નામ દામ દરેક સલાહ માગનારે આપવું પડશે.—

જે વિષયમાં અમારી મદદની જરૂર હોય તેને, લગતી બધી હકીકત આપવાથી વધારે સ્પષ્ટ જવાબ મળી શકશે. સધળો પત્રવ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો:

તાન્ની—મુન્દરી મુખોધ, અમદાવાદ.

ગૃહધર્મ.

સ્વર્ગ ક્યાં છે ?

એક સંવાદ.

લેખક:—કદાનદાસ રામજી પટેલ.

(પાત્રની સમજણ.)

લીલુ—સ્વર્ગ ખોળનારી.

સુમન—વાડીને સ્વર્ગ માનનારી.

ગીરજા—ગોળમઝામાં સ્વર્ગ માનનારી.

હીરા—જંગલને સ્વર્ગ માનનારી.

સરસ્વતી—ખડું સ્વર્ગ બતાવવા પ્રયાત કરનારી.

સ્થળ:-- ઘર.

ભૂજંગે પ્રયાત.

લીલુ—

પડે રેણું કે દુઃખી ના થાવું જ્યાંહી

હશે સ્વર્ગ એ સ્વર્ગએ સ્વર્ગે જ્યાંહી ?

સુમન—બેન, તમારે શું સ્વર્ગ જોવું છે ?

લીલુ—(હર્ષથી) તું બતાવીશ જોઈ ?

સુમન—હા..

• ગુલાબ જાંબ લુપ્ત કરજો અદ્ ભોગરા ડમરા,

ખીસતા ટુસો ઉપર ભમતા ગજુગજુ કરતા ભમરા.

વાડી એ કેવી રૂપાળી ? (૨)

લીલા કષારા, છુટે ટુવારા, રહેણ છે નવપત્રવ,

ચેર, ટુક, કેલક ને મેનક, પંખી કંદે છે કલકવ.

વાડી શી બની રૂપાળી ! (૨)

• મંદ પવનની શીતળ મહેરા સુગંધી પથરાતી,

આધિ વ્યાધિ ટળે ઉપાધિ મળે પરમ ત્યાં શાન્તિ.

વાડીકા સ્વર્ગે ખડું છે. (૨)

લીલુ—એવી વાડીકાઓ તો ધણી હોય છે, તો શું દુનિઆમાં અનેક સ્વર્ગ છે ?

સુમન—ના, સ્વર્ગ તો એકજ છે, પણ જ્યાં આપણને પ્રભુની લીલાનો ભાસ થાય તે સ્વર્ગ નહોતો ખીજું શું ?

હીરા—એમ તો દેવના મંદિર. સાધુ વેરાગીના આશ્રમ વિગેરે સ્થાનો સ્વર્ગ ગણવા જોઈએ, કેમકે ત્યાંના દેખાવમાત્રથી હૃદયની પવિત્ર લીલા પ્રગટ થાય છે અને રહેજે વેરાજ ઘઈ આવે છે.

મુમન—પણ એ સ્મશાન વૈરાગ્ય દેશે કે તે ક્યાં મુધી ?

લીલુ—એ જગ્યા છોડી ઘેર આવીએ ત્યાં મુધી.

ગીરજા—નારે ના, સ્વર્ગમાં મનમાનતાં મુખ જોઈએ.

લીલુ—હા, જેન.

લાલિત.

દુઃખ તણો નહીં, નામ અંશ ન્યાં, અયગ સુખનું, ધામ સ્વર્ગ ક્યાં ?

માટે એવું સ્વર્ગ તે ક્યાં હશે, મને કોણુ જતાવે ?

ગીરજા—એમાં શું છે ?

મુમન—તો હવે તું જતાવને જોઈ ?

ગીરજા—હા, હા, હું જતાવું.

ચોખાઈ.

અંગેઅંગ ધર્માં રાજ્યગાર, રત્નજડીત વિવિધ પ્રકાર.

મુમન—તે કેવા ?

ગીરજા—હીરા, માણેક, મોતી, લાલ, પોખરાજ, નિલમ પરવાળ.

હીરા—હા. હા. હા. હા. મોદું ભરાઈ ગયું.

ગીરજા—શુપ, વચ્ચે ના બોલ.

મોં માયાં જમવા બોજન, પડોસીઓ કરતાં વંદન.

નાનાં મોટાં સર્વે રાંક, ભારે વાગી એની હાંક.

‘ખમા, ખમા,’ પિયરમાં યાપ, સાચું સ્વર્ગ તો ત્યાંજ ગણાય.

મુમન—ના, ના.

ભરતી પછી યાપ ઓસરતી એ જૂલવું નહીં,

ચડતી પછી આવે પડતી એ જૂલવું નહીં.

ખીલેલા ટુલને કરમાવું એ જૂલવું નહીં.

માટીથી ઘડેન માટી યાવું એ જૂલવું નહીં.

ઉદય પામે તે અસ્તકાળે એ જૂલવું નહીં.

હદી બેઠા ચડતીને રાજે તો ટુલવું નહીં.

લીલુ—(મુમનને) સાચું, સાચું જોન.

હીરા—ના લીલુજેન, ગીરજા કહે છે તે મને તો સાચું લાગે છે, (સરસ્વતિ આવે છે) કેમકે ન્યાં લક્ષ્મીની મ્હેર ત્યાંજ સીલામ્હેર.

લીલુ—ચાથી ?

ગીરજા—શ્રી લક્ષ્મીનો અવતાર કહેવાય છે, અને લક્ષ્મી, નારાયણ સાથે સ્વર્ગમાં રહે છે.

મુમન—લક્ષ્મીનો સ્વભાવ ઉજાંજલો છે, તેમાં તમે બધીઓને ઉજાંજલાવેલા સિખવવા નિકળ્યા છો, કેમ ?

સરસ્વતિ—(વચ્ચે આવી) લક્ષ્મી ઉજાંજલી નથી, પણ પ્રેમની મૂર્તિ છે. રાત્ર-દિન શ્રી...નારાયણની સેવા કરે છે, અને આનંદ માણે છે.

ગીરજા—વાહ, મીરાંનાઈ, તમે જાતે સ્ત્રી યદને સ્ત્રીઓને શુભામડી બનાવવા નિકળ્યા છો ? ઠીક !

સરસ્વતિ—ત્યારે તમે લક્ષ્મીના દાખલો આપ્યો ચામાટે, ફક્ત મતલબ પુરતોજ કે ?

લીલુ—ત્રાહરે મારી ચાણીમીના ? ખુશ કરી !

મુમન—ગીરજા બેન, આપણે લક્ષ્મીના અવતારરૂપે છીએ તો લક્ષ્મીદેવી માફક વર્તવું જોઈએ, માટે પાડો હા.

ગીરજા—મારી મચડીને કશું કરાવશો કે ?

મુમન—નહીં માનો તો પડે ખાડમાં.

ગીરજા—જે વળી લાંબુ ડુંક બોલી છે તો ?

સરસ્વતિ—બહેનો, તકરાર ના કરો. બોલો શું છે ?

લીલુ—(ઉદારીથી) શું બોલું ? ફક્ત એજ કે—
માલિની.

શકું નવ સમજી હું સ્વર્ગ છે કે નથી હાં,

ભમિત મન તરંગે આથડી સોધવું ક્યાં ?

સરસ્વતિ—એમ નિરાશ ના થા જો, હું બતાવું. મન ચંગા તો કથરાદમાં ગંગા. માટે આપણે માગીએ ત્યાં સ્વર્ગ.

હીરા—ત્યારે, શું બધુંજ સ્વર્ગ ? જ્યાં જઈએ ત્યાં સ્વર્ગજ સ્વર્ગ ?

ગીરજા—એમ હોયજ નહીં: એમ બનેજ નહીં.

સરસ્વતિ—એમ કેમ વાર ?

ગીરજા—વાધની શુદ્ધમાં જઈએ અને સ્વર્ગનો અતુલ્ય બોધવવા જતાં વાધનો બોધ થઈ પડીએ, વાહરે તમારું સ્વર્ગ !

હીરા—એતો આશામાંથી નિકળી સુદામાં પડવાજેવું થાય.

સરસ્વતિ—ત્યારે તમે સ્વર્ગ કેને કહો છો ?

ગીરજા—કહેરે મોઢાં શું ભાવે, એમ મનમાં-ધું મળે તો ત્યાંજ સ્વર્ગ.

સરસ્વતિ—ભોગમાં રોજનો, કુળમાં બ્રહ્મતાનો, જીવને મોતનો, ધનિકને વિતનો. એમ બધું રહેલા છે.*

મુમન—હું તો કહું છું કે મનદર વાટીકા.

ગીરજા—તમારી વાટીકામાં કાંદા હોય છે.

મુમન—માળી રોજ સાફ સફ કરે ત્યાં કાંદા તે ક્યાંથી રહે ?

સરસ્વતિ—

પડ્યા કાંદા દૂર કરે માળી વાળીને, પણ શુદ્ધતા કાંદા છે ડાળીએ;

કેનકીના પાનને તેમજ છે કાંદા, તેને દૂર કરવા એ મગજના ખાલી ફાંદા.

હીરા—મોઢ, બોલ, એ કાંદાથી શરીર ઉઠરાવ કે નહીં ?

ગીરજા—વળી કેવડામાં પણ ભાગે નામ ગ્રહે છે તે જાણે છે ?

* મોળે રોગમયં કુલે વ્યુતિથય વિષ્ણુ નૃપાલાદમયમ્ ।

હીરા—(સુમનને) બોલને, જવાબ દેને ?

સરસ્વતિ—હો, હું સમજવું, જેમ શુભાળ સુંદર છતાં તેને કાંટા હોય છે તેમ મનને કુતકરૂંપી કાંટા હોય છે—કેવડો પરમાર્થ! છે, માટે આપણા વિચારો, પણ બીજાના સુખ માટેજ રાખવા એટલે કે તેમાં આપણે સ્વાર્થરૂંપી કાંટા રાખવા નહીં.

લીલુ—તો તો દુનિઆની લપ છોડી જંગલમાં જઈ રહીએ ત્યારે બને,

હીરા—તો પધારો અને કરો જંગલમાં મંગળ.

ગીરજા—કફની ધરો અને યાવ જનકી ઐયા

સરસ્વતિ—એન લીલુ, મોઢ જેટલો તાત્કાલિક છે તેટલોજ નાશવંત છે, માટે મારું સાંભળ,

લીલુ—બોલો.

હીરા—ઘો દીક્ષા.

સરસ્વતિ—સાંભળો, જેનો સાંભળો (લીલુને) સ્વર્ગ કાંઈ અમુક સ્થળમાંજ સંકલ્યાઈ સમાઈ જતું નથી.

લીલુ—ત્યારે ?

ગીરજા—(હીરાને) જો મોટાં પડિતાખાઈ આવ્યાં છે તે! પડિતાખાઈ, જે સિતારામ.

સરસ્વતિ—જય સિતારામ બહેનો! તમારે જે કહેવું હોય તે કહો. જે બોલવું હોય તે બોલો.

ગીરજા—કહેવાંતું શું હોય ?

હીરા—સ્થાની ત્યારે હું કંઠી દઈ છું. સાધુ, વેરાગી, સંત, જ્ઞાપિ, મુનિ, તપસ્વી, સન્યાસી, જટાધારી, વિગેરે, વિગેરે, વિગેરે, વનમાં વસી પ્રભુને મેળવે છે એમ સાંભળ્યું છે, માટે નહીં તેજ સ્વર્ગ.

સરસ્વતિ—તમારું કહેવું યથાર્થ છે.

ગીરજા—જોયો અમારી હીરા બહેનનો ઘડકો !

સરસ્વતિ—પણ રાખતો ખરી ?

ગીરજા—(ચાળાથી) શાની રાખ ? ક્યાં છે ?

લીલુ—સાંભળોને હવે શાન્ત થઈને.

ગીરજા—હો, શુષ્ક ને શુષ્ક.

સરસ્વતિ—

દરિગીત.

‘સો ગાઈ ચાલે તોય ધાંચી બેલ જ્યાંનો ત્યાં રહે,

ચોપાંશીના ફેરા અંદરીં તેવોજ તે દોડ્યા કરે ।

તાપસ બને કે યોગ સાધે ખાઈ કંદમૂળ વનમાં,

‘પણ ચિત્તની શુદ્ધિ નથી તો ખાંડ ખાંચે મનમાં ।

ગીરજા—ચિત્તની શુદ્ધિ તે શું ? કાલસા, રાખ લઈ અજવાળવાનું કે ?

હીરા—અરે તારી ભદલી થાય, આતો વળી કાંઈ નવું નિકળ્યું.

સરસ્વતિ—ચિત્તની શુદ્ધિ તે રાગદ્વેષરદિન થતું એટલે સર્વ વસ્તુપર સમાન જાવ રાખવો.

હીલુ—(આતુરતાથી) એટલે સ્વર્ગ દેખાશે ?

સરસ્વતિ—હા.

ગીરજા—(હીરાને) બા, આપણું તો મન-માનવું નથી.

સરસ્વતિ—એ તમારી અશક્તિ છે.

હીરા—બહેન, તમારે એમ બોલવું જોઈતું નથી. ગીરજાજાના ગળામાં જે ખુંચવું હોય તે કાઢી નાંખો.

સરસ્વતિ—વારૂં, એમ ૧. (ગીરજાને) તમને ગાડી ઘોડામાં ફરવા હરવાનું અને મોટી શેઠાણી થવાનું ગમે છે, કેમ ?

ગીરજા—હા, હા, પડતો બોલ ઉપાડવાને સેવામાં હાજર હોય તો તે સુખની તો અવધીજ.

સરસ્વતિ— (રાજપુરનો રહેનારાએ)

જે લક્ષ્મીના પૂર પ્રતાપે મોજમજ નિત માણો છો,

તેજ લક્ષ્મીથી કોઈ પ્રસંગે જીવર જોખમ આણો છો.

ગીરજા—એમ હોય જ નહીં, એમ બનેજ નહીં.

સરસ્વતિ—

જાહોજાહી જોઈ આવે ધાડ પાડવા છુટારા,

અટમ પટમ બોલી ફોલી ખાશે સુઆ કુતારા.

ખડખડ ફડફડ જરા થઈ કે ઉંઘ કહે નહીં મારું કામ;

ધમધમ ધમકે હૈયું ત્યારે સાંભરે સાચા આતમારામ.

હીલુ—રેવડી દાણા દાણ.

સુમન—તેથીજ શું જરૂર બીલું નામ જોખમ.

સરસ્વતિ—હા-કહો ત્યારે જીવર વિપત પાડે એવો આનંદ શા કામનો ?

ગીરજા—ત્યારે બતાવો જોઈ કે જીવને જોખમ ન આવે અને આનંદ મળે એવું સ્થાન ક્યાં છે ?

સરસ્વતિ—જ્યાં ગયાં ત્યાં તે સ્થાન હાજરજ છે.

હીલુ—તો અહીંજ બતાવો, જોઈએ ?

સરસ્વતિ—ધીર સમ્પ્રદાનંદ છે; એટલે સત્ ચિત્ત, અને આનંદ એ ધીરના રૂપ મનાવ્યાં છે. પરન્તુ

દોહરા

મન ચંચળ જેમ વાંદરું, રિયર દરે ના કામ,

મેક્ષ મઠો બંધન પડે એ મનનું પરિણામ.

હીલુ—ત્યારે શું કરવું ?

સરસ્વતિ—

સત્ જગતને માનીને તેમાંથી લે સાર,

ચિત્ત જીવન મુધારણા અવર નહીં ઊર ધાર.

સરસ્વતિ—સાંભળો જ્ઞેનો, હૃદય જે પ્રેરણા કરે છે તે પ્રેરણા આવી ક્યાંથી ?

હીરા—ધનુર તરફથી કેમકે મેં એક જગ્યાએ વાંચ્યું છે કે:—

માટે રામતો ઘટ ઘટમાં વસેયોજ છે.

સરસ્વતિ—અને તમેજ કહેતા હતા કે ઘેડીઆ કહે છે કે ધનુર રહે છે તે સ્વર્ગ.

હીરા—હા.

સરસ્વતિ—ન્યારે હૃદયમાં ધનુર રહે છે ત્યારે તે સ્વર્ગ કે નહીં. ?

હીરા—હવે મારાથી ના કેમ કહેવાય ?

ગીરજા—ગીરજા બેન લપસી ગયાં કે ?

હીરા—શું કર્યું ? સાચાં આગળ દાર કબુલ કરવી, તેમાં કાંઈ નામોશી નથી.

ગીરજા—ત્યારે આપણે પણ હં.....

મુમન—શું હાર્યા ?

ગીરજા—તમે બધાં હાર્યા અને હુંએ હારી એટલે તો.....

હીરા—આવ બેન દરખી અને આપણુ બેઉ સરખી.

લીલુ—હવે મને સમજાયું કે શુદ્ધ હૃદયમાં ધનુરનું સ્થાન છે અને ત્યાંથી જ પ્રેરણા પામીને યાવ તે પ્રમાણે જીવે વર્તીએ, તો આપણે ન્યાં જાણીએ, ન્યાં વસીએ ત્યાં સ્વર્ગજ છે.

મુમન—(લીલુને) બેન, તમારો ઉપકાર થયો કે તમે આવા મહત્વની વાત ઉપાડી ને આવે જે સંવાદ થયો તેથી મારી ખાંતિ ટળી ગઇ.

હીરા—એમ તો મને પણ નવું ચિખવાતું મળ્યું.

ગીરજા—તો બોલો શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર દેવની જે. બધાં—શ્રી કૃષ્ણચંદ્રદેવની જે.

સરસ્વતિ—આપણે સધળાં તેના માયાવી પુતળાં છીએ.

હાહાર.

પ્રભુ વસી અંતર વિષે ચક્રાવે માયા ચાક,

મન કુંભાર ઉતારતો અવનવા ત્યાં ધાટ.

મુમન—ત્યારે તો આપણેજ આપણા બાવિના યોજક છીએ.

સરસ્વતિ—

સત્ વિદ્યામાં ચિત્ત રહે સત્ય ધાટ-ધડાવ.

કરણી સમજળ સાંપડે એ છે જગતો ન્યાય.

હીરા—કેવો સરસ બોધ

સરસ્વતિ—

આત્મા બાંધી મુડીએ, જાતું હાંધે પ્રસારે.

ગીરજા—ઉપકાર થયો જ્ઞેન.

સરસ્વતિ—

ધર્મ જાળવે નિજનો એમાં શો ઉપકાર ?

મુમન—પણ સધળાં સરખાં હોતાં નથી.

? ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।

भ्रामयन्सर्वभूतानि यंत्रारूढानि मायया ॥

ભગવદ્ગીતા અધ્યાય ૧૮ શ્લોક ૬૧.

સરસ્વતિ.—

આંખે કમળો હોય તો, પીળું સર્વ જણાય;

મિષ્ટ કદુ પડ્યા પડે, જેની વાણી વદાય.

ગીરજા—જે સધળાનું કારણ વાણીજ હોય તો શત્રુમિત્ર કોઈજ નથી !

સરસ્વતિ.—

શત્રુ મિત્ર જે જે કહે તે તે ઓ તત્ સત્ !

ઈંડા જાને જાણ્યું સર્વે સ્વલિવદ્ મદ્ય ॥

લીલુ—આ તમારી વિદ્વતા સાથે સાદાઈ તમારું મોડું મન દેખાડે છે.

સરસ્વતિ—આવો જન આવો, આ પ્રસંગે આપણું ચિત્ત શુદ્ધ થયું છે તો તેવેજ અવસરે શ્રી પ્રભુના ગુણોનો મદિમા ગાઈએ.

પરમં વ્રહ્મ પરં ધામ પવિત્રં પરમં ભવાન્ ।

પુરુષં શાશ્વતં દિવ્યમોદિદેવમજં વિભુમ્ ॥

ભગવદ્ગિતા, અધ્યાય ૧૦ શ્લોક ૧૨

પૃથ્વિછંદ.

પરમ પુરોત્તમા પરમ સુંદર ઈશ્વરા,

સકળ જગનાયકા, પુરૂષ શાશ્વત ભૂધરા.

ગરબો.

માનવ જનમને સદૃશ સખી કરીએ,

ચિત્તે રંભરણુ જગનાયકું ધરીએ (૨)

મોહ સદુ દૂર કરી (૨) કોઈ પંથ સાથે વિચરીએ,

ભવસિંધુ ભારી તરીએ.

સાખી.

અસાર આ સંસારમાં, મનુડું જોયાં ખોય;

અશરણુ રારણુ ચરણુ વિના, રાતિ નહીં પમાય.

ભજે વચન મન કર્મથીરે, દયા પ્રેમના નિધાન.

સર્વવ્યાપી, સર્વજ્ઞાની, ભય હારિરે,

હુઃખી દિનના વિરામ.

જેના ગુણ નહીં મનાય,

અગમ નિગમ થાકી જાય.

પરમધામને પમાય,

કામ, ક્રોધ, મદ, મોહ, લોભ, માયાનું બંધન તોડે.

નાશવંત સુખને દૂર કરીને હરિચરણે ચિત્ત જોડે.

અનુભવીના એ અનુભવ આદરી અનુભવ.

સુખનો કરીએ.

અવર માર્ગે તે ખાલી દાર્શિ સમજને પરહરિએ.

સુખમે સ્વર્ગ સુંદરીને વરીએ—માનવ.

NOTICE.

Famine Relief Fund.

દુકાળ ફન્ડ માટે ઝાહેર પ્રજાને સૂચના.

કોઈ પણ કોમની દયાળુ બહેનો અને બંધુઓની દુકાળ ફન્ડમાં પોતાની ઇચ્છા આવે તેટલી રકમ ભરી-મદદ કરવાની હોય તેઓએ પોતાનાં નામ આપી—

મુબાઇમાં ધિ ઇન્ડિયન સ્પીચી બેન્કમાં,

તેમજ મજકુર બેન્કની દેશવરની શાખાઓમાં,—

સૌ. જમનાબાઈ નગીનદાસ સકલ્પના ખાતામાં,

નાણાં ભરવાની નમ્રતાપૂર્વક અરજ કરવામાં આવે છે.

લિ. શુભેચ્છક,

સૌ. જમનાબાઈ નગીનદાસ સકલ્પ,

નં. ૬૨. બાણગંગા—વાલકેશ્વર, મુંબાઈ.

પત્ર—પ્રકાશનને લગતી સૂચના.

૧ ખાસઅંક પ્રકટ કરવામાં થયેલા વિશ્વબંધી લેટરનું પુસ્તક બહાર પાડવામાં થતી વારને માટે અમે દિલ્લીની છીએ. લેટરનું પુસ્તક મેની લગભગમાં માહકોમાં બેઠેલી ચક્રીયું, એમ આશા રહે છે.

૨ દેખુઆરીનો મુન્દરીસુબોધનો અંક બહાર પડતાં અણુધારી ઘણીજ દીવ થઇ ગઇ છે, તેને માટે પણ અમે દિલ્લીની પ્રસિદ્ધ કરવા રજા લઇએ છીએ. માથે અને એપ્રિલના અંક એપ્રિલની તા. ૧૦ મી મુખીમાં બનતા મુખી બેઠેલી ચક્રીયું અને ત્યાર બાદ પત્ર નિયમિત થશે એમ સંપૂર્ણ અદ્ધા છે. આ વખતનો વિવંબ મુંબાઈમાં ચિત્ર તૈયાર કરાવતાં લાગ્યો હતો અને તેથી બિવંબ અમારી સત્તા બહાની તે વાત હતી, એમ સમજાયા વિના રહેશે નહિં. આ પત્રને બનતી સગવડે તદ્દન અને એક સરખું નિયમિત કરવા પ્રયાસ ચાલુ છે.

૩ સ્ત્રી સાહિત્ય વાંચન માળાનો પહેલો અંક પ્રકટ થતાં પણ આવંજ કારણોને લીધે વિવંબ થશે; જે મદાશયોએ લવાજમ તથા નામ મોકલી આપવા તરફી લીધી છે, તેમનાં નામ માહકતા ફિરકમા દાખલ કરવામાં આવ્યાં છે. આવતા અંકમાં વધુ વિગત બહાર પાડી શકશે, એમ અમે માનીએ છીએ.

૪ લવાજમની પેઠાય આ અંકમાં લઈ ચકાઇ નથી, આગળ આપવામાં આવશે.

૫ મુન્દરી સુબોધ માટે નવીન માહક વધારવા જે જે બહેનો અને બંધુઓએ કૃપા કીધી છે, તેમની આ પત્ર તમની પ્રીતિ અને મમતા માટે તેમનો ઉપકાર માનવા અમે રજા લઇએ છીએ. એક પણ નવીન માહક વધારનાર માહકને યથાશક્તિ કાંઇક પણ લાભ આપવાનો અમારો નિશ્ચય પ્રથમથી છે; અને તે લાભ આપવા કે વધતો વધારેલા નવા માહકોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં આપવામાં આવશે, એમ જણાવતાં અમે અહીં ખુશી થાય છે. આ વિગેની વિગત એપ્રિલના અંકમાં જોવામાં આવશે.

સુંદરી સુખોદનો ખાસ અંક.

આ લગભગ ૧૮૦ પાનાંના, પંદર ચિત્રોવાળા, સ્ત્રીલેખથી ભરપૂર, -તથા સુખોદક, સતીચરિત્રો, રસીકી વાર્તાઓ, મધુરી કવિતાઓ, ઉપયોગી વિદ્યાકલા તથા કેળવણીના વિષયો. અને નામદાર શહેનશાહના ફોરોનેચનને લગતાં આકર્ષક લખાણો તથા તે નામદારના આદર્શ જીવનચરિત્રથી મનોરંજક બનેલો, -લગભગ ૪૦ ખંડોનોની મદદ કરતી કલમથી લખાયેલો સુંદરીસુખોદનો શહેનશાહી દરબારનો સચિત્ર મહોટો અંક જેવા વિના હોની અનેક ખુશીઓનો ખ્યાલ પશુ આવી શકે તેમ નથી અને નવા ગ્રાહકોની એકપર એક માગણીઓ એટલી તાકીદથી આવે છે કે, ગ્રાહક થવા ઇચ્છનાર મહાશયોને તેમ વેળાસર કરવા સૂચના કરવાની અમોને ફરજ પડી છે.

ખેલાંથીજ આ મહોટા સચિત્ર ખાસ અંકની ૩૦૦૦ નકલ કઢાડવા વિચાર હોતો, પરંતુ કેટલીક સમજદાર થઈ ગઈ; અને ફક્ત ૨૦૦૦ નકલોજ પ્રકટ થઈ શકી ! પરિણામ એ આવ્યું કે તે ખાસ અંક બહાર પડવાને બહુ દિવસ તો થયા નથી, એટલામાં હોની ભાગ્યે ૨૦૦ નકલો પશુ સિલિકમાં રહી હશે ! -તેથી સચિત્ર વિનતિ કરવાની કે, જે અમારા માનવન્ત વાચક ખંડોનો અને બન્ધુઓને સુંદરીસુખોદનો ગ્રાહક થઈ, ફક્ત સવા રૂપિયામાંજ હોના તરફથી મળતા ખાસ અંક ઉપરાંત અનેક લાભ લેવા ઇચ્છા હોય હોમણે જેમ બને તેમ વેળાસર તેમ કરવું; કારણ કે ખાસ અંકની જે ઘોડી નકલો સિલિકમાં છે તે ખલાસ થઈ ગયા પછી અમારા નવા ગ્રાહકોને તે આપી શકાશે નહિ, એ દખીતું છે. માટે અમારાં બહાણાં ગ્રાહક ખંડોનો તથા બન્ધુઓને ખાસ વિનતિ કે, હોમનો અમારા ઉપર ખેલો હક હોવાથી, આવા ઉત્તમ સ્ત્રી-ઉપયોગી ખાસ અંકનો લાભ હોમનાં મિત્ર-સ્વજન મંડળમાંથી જે લેવા માગતું હોને જેમ બને તેમ તાકીદથી ગ્રાહક થવા સમજવું. હાલ દરેક નવા ગ્રાહકને ખાસ અંક મળી શકશે; પરંતુ તે અમારી પાસે સિલિકમાં નહિ હશે, ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે અમારાથી આપી શકાશે નહિ. કારણ કે 'ખંડોનો તે ખંડોનો !'

અમોએ પ્રકટ કરેલા આ સચિત્ર ખાસ મહોટા અંક વિશે અમે જે કંઈ લખી એ હોને કુદરતી રીતે અતિશયોક્તિ ગણવામાં આવે; પરંતુ અહિં એક વાત જણાવવી આવશ્યક છે કે આ ખાસ અંકના માત્ર પ્રકાશકનું કામજ અમોએ કીધું છે; અર્થાત્ હોના ઉત્તમ વસ્તુ વિચારને માટે વાંચનારી આદર્શ અમારી લેખક ભગિનીઓનો ઉપકાર માનવાનો છે; અને તેથી આદર્શજ્ઞાનો દોષ અમારા પર નહિ મૂકાય એમ આશા છે. અમારાં માનવન્ત ગ્રાહક ખંડોનો તથા બન્ધુઓ તરફથી મળેલા પ્રસંશા અને પ્રસન્નતાનાં કાગળોમાંથી ઉતારા આપીએ તો સુંદરી સુખોદનો એક અંક ભરીએ, છતાં અમારાં બહાણાં વાંચનારની આ પત્ર તરફની પ્રીતિ, મમતા અને શ્રદ્ધાને સંપૂર્ણ રીતે ન્યાય આપી શકાય નહિ. તેથી હાલનો ફક્ત થોડાં સુપ્રમદ અને સન્માનિત પત્રમિત્રોના ખાસ અંક માટેના નિષ્પત્તિવાન અભિપ્રાય આપીને અંતેષ માનીયું અમારા કામમાં ઉત્સાહ પ્રેરનાર તે ખંડોનો અને બન્ધુઓ તથા અમારા તે સહાય મિત્રોનો અન્તઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માનવા અમે

ખાસ અંક માટે અભિપ્રાય.

૧.

We have great pleasure in acknowledging with thanks the receipt of the special Coronation Number of the Sudari Subodha, a Gujarati monthly, devoted, as its name denotes, to the enlightenment of Gujarati women. It is about eight years since the Magazine was first started in Ahmedabad by a band of young enthusiasts and it is interesting to trace the success which their enterprise, in placing before Gujarati ladies a fund of literature on social and literary topics, has met with. There are a few excellent illustrations adorning the Number before us, but a more interesting feature is the fact that all the contributions in it come from the pen of lady writers. It will, indeed, be a source of joy as well as surprise to our friends outside who have been told of the backwardness of Gujarat in the matter of female education, to hear that a bulky monthly of over 100 pages has been wholly filled by contributions from ladies. What is even more pleasing is the fact that this is no new feature, but that every year one number, specially reserved for this object, is brought out. The magazine is divided into four parts, one containing poetry, another short stories, a third dealing with matters of domestic life and the last containing articles of social and literary interest. There are two thoughtful contributions on the subject of female education by the two lady graduates of Gujarat and among other noteworthy articles is one on the aims and methods of work of the All-India Bharnat Stree Maha Mandal. Both the sides of the Hoo. Mr. Basu's Special Morriago Bill are dealt with, the case against it being set forth spiritedly by Mrs. Sakkai, and the other side being ably defended by Mrs. Ramonbhoi. The scope of the monthly is thus very wide, and we have no doubt that it affords interesting reading. We congratulate our contemporary on its good work and we wish it all success in its attempts to help the women of Gujarat to elevate themselves.

સુંદરી સુખોદનો કેરોનેશનનો સચિત્ર અંક: સુંદર કાગળો ઉપર, સુંદર છાપ થી, સુંદર ચિત્રો સહિત, સુંદરીઓની કલમથીજ લખાયેલા, આ સુંદરીસુખોદનો લગભગ ૧૫૦ કરતાં પણ વધારે પૃથ્થનો અંક બ્લેકન અમને ધણો આનન્દ થયો છે. મુખપૃષ્ઠપર શ્લેષશાહ દંપતી નામદાર જ્યોત્સ્ના અને મહારાણી મેરીના ચિત્ર છે. અંદર પણ રાજકુટુંબનાં ચિત્રો સહિત, કેટલાંક સુંદરીઓનાં ચિત્રો છે. સામાન્યતઃ પણ આ માસિકના લેખ ઉત્તમજ હોય છે; અને આ વિશેષ અંક હોવાથી તેમાંના ઘણાક લેખો પણ આકર્ષક હોય તેવાજ પસંદ કરેલા લાગે છે. કેરોનેશન પ્રસંગે પ્રાર્થના કરતી ગુર્જરસુંદરીનું ચિત્ર બાવપૂર્ણ અને આંહલાદક છે. આવો અંક પ્રકટ કરવા માટે સુંદરીસુખોદના નિયામકોને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

—“ કેળવણી,” (માસિકપત્ર) વડોદરા. (માર્ચ, ૧૯૧૨.)

“ સુંદરીસુખોદ ” નો રાજ્યાભિષેક અંક હમને ગઈ તા. ૧૪મીએ પ્રાપ્ત થયો છે, અને તેનાં દર્શનથી આનન્દ થયો છે. ડીસેમ્બર અને જાન્યુઆરીના આ સંયુક્ત અંક છે. ગુજરાતી માસિકના રાજ્યાભિષેકના અંકમાં આ સર્વોત્તમ છે એમ બેઠકક કહી શકાશે. આટ્પેપર ઉપર આપેલાં સુંદર મોહક ચિત્રો ખાસ અંકની આકર્ષણીયતામાં વધારો કરે છે. મુખપૃષ્ઠ ઉપર તેમજ પુસ્તકમાં અલ્પજ્ઞા રાજરાજેશ્વર તથા રાજેશ્વરીનાં સુંદર ચિત્રો છે. પ્રભુ પ્રાર્થના કરતી ગુર્જરસુંદરીનું કલ્પિત ચિત્ર એટલું શોભાયમાન છે કે તે તખ્તમાં જડાવવા લાયક યદ્ પડે છે. માતૃશ્રી સ્વ. મહારાણી વિફ્ટોરિયા, રાજ્ય એક્વર્ડ, વર્તમાન રાજાનું કુટુંબ, વડોદરાનાં મહારાણી માતૃશ્રી ચીમનાબાઈ, શ્રીમતી ધનિદરાગજ સાહેબ, સુરત અને અમદાવાદની વનિના વિદ્યામની સન્નારીઓનાં એ શુભ, ગુજરાતી સ્ત્રીની ઉન્નતિ માટે આખા ગુજરાતમાં સતત પ્રેરણા કરનારી, અનેક સદ્ગુણ સંપન્ન અ. સૌ. જમનાબાઈ સક્કે, તથા ગુજરાતની જાણીતી ઐજ્યુએટ બહેન સૌ. વિદ્યાગૌરી (અને સૌ. શારદાગૌરી), તથા સૌ. સુમતી બહેન—એમના આટ્પેપર પરના સુંદર ફોટોથી આ રાજ્યાભિષેક અંક વિશેષ જાણીતા ઉપયોગનો યદ્ પડે છે. તેની બીજી વિશેષતા તેના એ અંકના ગદ્ય તેમજ પદ્યના લેખનો સમગ્રજ લેખકો અપવાદ સહિત, સ્ત્રીઓજ છે, તે છે; જે પુરૂષોને કાલુમાત્ર માટે આ અંકમાંથી બહીષ્કૃત કરવાનો હેતુ, પુરૂષની સહાયતા વિનાપણ પોતાની ભગિનીઓને બોધ આપવાના કામમાં ચલાવી લઈ શકે એવી—એટલી ગુર્જર નારીઓ હવે છે, એમ બતાવવાનો હોય તો, તે હેતુ સિદ્ધ કરવામાં એ પત્રના તંત્રી રા. રામમોહનરાય જસવંતરાયને કૃતોદ્ધ મળી છે, એમ સ્વીકારવામાં કશીં દરકત નથી. “ રમણીમણિમાલા ” ના શિર્ષક હેઠળ ગુજરાતની સત્તીસ્ત્રીઓનાં આપેલાં ઐતિહાસિક ઉદાહરણો ખાસ વાંચવા જેવાં છે. સ્ત્રીઓને વાંચવા જેવા વિષયોની ચર્ચા કરતાં, એકજ ગુજરાતી હિન્દુ માસિક “ સુંદરી સુખોદ ” છે, અને આ અંક, તેના માસિક તથા તંત્રી દરેક રીતે ધન્યવાદ તથા ઉત્તેજનને પાત્ર છે, એમ પુરવાર કરી આપે છે.

‘સુતપ’ (માસિક-પત્ર), મુંબાઈ. (માર્ચ ૧૯૧૨)

સુંદરીસુખોદ: આ માસિકનો ડિસેમ્બર નંબર જે ખાસ રાજ્યાભિષેકના ટાંકણનો છે તે અમોને મળ્યો છે. આ અંક ૧૦૦—(જન-સુઆરી સાથે ૧૪૦ ઉપરાંત). પાનાં છે અને દરેક દરેક લેખ સ્ત્રીલેખકથી લખાયો છે. વળી તેમાં રાજ્યાભિષેકના ટાંકણે શોભે એવી

સુન્દર હાથીઓ આપવામાં આવી છે. સ્ત્રીઓ અને તે પશુ આપણી ગુજરાતી બહેનો હવે લખનાર બાનુઓ તરીકે બહાર પડવા લાગી છે, તે કાંઈ ઓછા આનંદની વાતો નથી જમાનો વધવા લાગ્યો છે. સ્ત્રી કેળવણીના પ્રસારથી સમાજ સુધરવા લાગી છે. નવ વર્ષ થયાં સુન્દરીસુબોધ જેવા ગુજરાતના અમદાવાદ શહેરમાંથી નીકળતા માસિક પુસ્તકાર કરી આપ્યું છે કે સ્ત્રીવાચન માટે ખાસ માસિકની જરૂર છે, અને હવે લલિત્યમાં બાનુઓના લાભમાં બે કાંઈ વર્તમાન પત્ર નીકળે તો પશુ ચાલવામાં વાંધા આવે નહિ. બારમાસે માત્ર સવા રૂપિયામાં (૪૦૦-૫૦૦) મોટા પાનાંનું વાચન મળે. (તથા) એક પુસ્તક બેટ મળે. તે કાંઈ જેવું તેવું સસ્તું કહેવાય નહિ. અમારી બહેનો એકાદ સાલવાના ખદલામાં બે માત્ર સવા રૂપિયા બચાવી આ નીતિ અને ચરિત્ર દર્શક જ્ઞાન રૂપી સાલેા ખરીદે તો તે પાસવે તેમ છે. અમે અમારી દરેકે દરેક વાંચી લખી શકે તેવી બહેનને આ માસિક ખરીદવા ખાસ લાભમયુ કરીએ છીએ.

“જૈન” (સાપ્તાહિક), મુંબાઈ. (તા. ૧૦ માર્ચ, ૧૯૧૨).

મંગલાષ્ટક.

સંશોધિત નવીન (ત્રીજી) આવૃત્તિ.

રચનાર સ્વર્ગસ્થ વિન્દુભાઈ જસવંતરાય. બ્રાહ્મસમાજ, અમદાવાદ.

લગ્નને મંગલ પ્રસંગે, વરકન્યાના હસ્તમેલપ 'સમયે, બ્રાહ્મણો અથવા સ્ત્રીમંડળે ગાવાનાં. સુન્દર રીતે, ઉચ્ચ કાગળે ઉપર, મોટા ગુજરાતી અક્ષરોમાં, સોનેરી યાદીથી, મિશ્રલક્ષમાં બહેની શકાય તથા વાંચવાને અનુકૂળ પડે માટે ઉભા ફલ્કેપ કાગળ પર છાપ્યા છે. ફક્ત ચોટીજ નકલો ખાસી રહી છે !

કિંમત: આઠ આનાની ત્રીસ નકલો.

મળવાનું ઠેકાણું. સુન્દરી સુબોધ મન્દિર, અમદાવાદ.

સુન્દરીસુબોધના આલોકને અડધી કિંમતે મળશે.

સમ્રાટ જ્યોર્જ.

નામદાર શહેનશાહનું સચિત્ર છપવન ચરિત્ર.

ડબ્બ ઉપરાંત સુન્દર ચિત્રો, મનોહર આર્ટ કાગળ, ઉત્તમ છપાઈ, અને આકર્ષક રંગીન મુખ પૃથ સહિત. મૂલ્ય, ફક્ત રૂ. ૦-૮-૦ (ટપાસ ખર્ચ એક આનો બુદ્ધ).

વેપારીઓને અને ૫૦ થી ઉપર નકલો ખરીદનારને સારું કમીશન આપવામાં આવશે. મળવાનાં ઠેકાણાં. ૧. સુન્દરી સુબોધ મન્દિર, અમદાવાદ.

૨. 'R. A. M.'—ગુજરાતી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, મુંબાઈ.

શ્રી નાગર વિજય.

સંપાદક—ડા. જા. ભાઈ ધનસુખરામ, (લાખાપટેલની, પોળ)—અમદાવાદ.

સમગ્ર નાગર તથા નાગર વાણીયાની જ્ઞાતિઓના દિત માટે નિરંતર પ્રયાસ કરતું મોટાં બત્રીસ પાનાંનું એકજ માસિક પત્ર. સવાજન ફક્ત રૂપિયા બે. દર વર્ષે એક રસીનું સુબોધક પુસ્તક બેટ. નગર ખંડ નામના પુરાણ ગ્રંથનાં પ્રકરણો અર્થ સાથે, તથા જ્ઞાતિનું સૈન્સમ અને વિવિધ હકીકત દર માસે પ્રકટ થાય છે નમુનાનો અર્ક મફત.

સ્વદેશના ઉદ્ય માટે અભિલાષા રાખનાર તથા બ્રિટિશ શહેનશાહતના દરિયાપારના દેશોમાં હિન્દી પ્રજાનો એકજ મહારાજ્યની પ્રજા તરીકેના હકનો દાવો કરનાર, દરેક બહેન તથા બન્ધુએ વાંચવા લાયક, અને હિન્દુ, મુસલમાન, પારસી, તથા ખ્રિસ્તી-દરેક હિન્દીએ લેવા લાયક, ઉત્તમ અઠવાડિક પત્ર:

ઇન્ડિયન ઓપિનિયન.

(દર અઠવાડિયે દક્ષિણ આફ્રિકામાં આવેલા નાતાલ દેશમાં ઇંગ્રેજ અને ગુજરાતી ભાષાઓમાં પ્રકટ થાય છે. વાર્ષિક લવાજમ: ફક્ત રૂ. ૧૨-૧૨-૦.)

સ્વદેશી બહેનો અને બન્ધુઓના હક માટે નિરંતર ભારે લડાઈ ચલાવ્યા કરતું અને દક્ષિણ આફ્રિકાના દરેક ભાગમાં તથા હિન્દુસ્થાન અને બીજા દેશોમાં ન્યાં ન્યાં હિન્દી પ્રજા ગઈ છે, ત્યાં બહોળો ફેલાવો પામેલું છે. સર્વને એક સરખું, ઉપયોગી, કેળવણી આપનાર અને ખાસ વાંચવા લાયક છે. આપણી ઉન્નતિ માટે પ્રજા તરીકે આપણને પ્રયાસ કરવો

આરોગ્ય અને શરીર સંરક્ષણ માટે સર્વોત્તમ આહિત્ય ,

આ વૈદ્યકલ્પતરૂ છે. ')

દ્વાને, વર્તમાનપત્રે અને જાહેર પ્રજના સેંકડો ઉંચા અભિપ્રાય મળ્યા છે.

વૈદ્યકલ્પતરૂ કેળવાયલા કુટુંબોમાં ઘણાજ પ્યારથી વંચાય છે.

જાનેવારીથી ડીસેમ્બર સુધીના આખા વર્ષના આહકનેજ,

દર વર્ષે એક ઉપયોગી વૈદ્યક પુસ્તક બેટ મળે છે.

વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ ૧૧- અગાઉથી જ. (વર્ષ જાનેવારીથી શરૂ થાય છે)

તંત્રી—વૈદ્ય જટાશંકર લીલાધર ત્રિવેદી, રીચીરોડ—અમદાવાદ.

“વૈદ્યકલ્પતરૂ” ની સને ૧૯૦૯, ૧૯૧૦ ની ભેટ: સારી સંતતિ લાગ ૧-૨ આ-
કાને આપી આપે દેશ મેંવા બળતી છે. દરદી અને ઉઠરતી પ્રજા માટે આપ ખર્ચ અને
હેનત તરફ નહીં જોતાં આવી કિમતી બેટો આપો છો તે માટે જેટલો ધન્યવાદ આપીએ
તેવો થોડો છે. ૧૯૦૭-૧૯૦૯ ની બેટો ધાત્રિશિક્ષા લાગ ૧-૨ આપી સ્ત્રીજાતિને કિમતી
સાહકારની ખોટ પુરી પાડી છે. લી. જાદવજી વહાણજી વકીલ, રાજકોટ.

“વૈદ્યકલ્પતરૂ” ના તંત્રી પોતાના માનિકથી જે પ્રકારનું જ્ઞાન ફેલાવવા ચાહે છે
જ પ્રકારનું જ્ઞાન બેટના પુસ્તકોથી પણ તેઓ ફેલાવે છે. અત્યાર સુધી તેમણે બેટ તરીકે
પુસ્તકો આપ્યાં છે તે ખરેખર તેના ઉંચા હેતુને અનુસરતાં છે અને પ્રજાને જે
નની અતિશય જરૂર છે તે જ્ઞાન તે પુસ્તકો બહુ સારી રીતે આપનારાં છે. “પ્રજા-
ધિ” અમદાવાદ

ધાત્રિશિક્ષા જેવાં જી ઉપયોગી પુસ્તકો “વૈદ્યકલ્પતરૂ” ના આહકોને ૧૯૦૭-૧૯૦૮
ટાશકરે પુરી પાડી છે. “શુજરાતી” મુખ્ય.

“વૈદ્યકલ્પતરૂ” વાંચવાથી થતા મુખ્ય ફાયદા.

વૈદ્યકલ્પતરૂ ભારે ઉત્સાહથી ૧૭ વર્ષ થયાં આગળ વધતું જાય છે.

તે દરેક કુટુંબમાં એક વિદ્વાન વૈદ્ય કે ડાક્ટરની જગ્યા પુરી પાડે છે.

તે વૈદ્યાના અંતઃકરણમાં પાશ્વિમાત્મ વૈદ્યવિદ્યાનો પ્રકાશ પાડે છે.

તે નવા વૈદ્યો આગળ વૈદ્યક અનુભવનો ખજાનો ખુલ્લો કરે છે.

તે ડાક્ટરને આગળ દેશી વૈદ્યકના મહત્ત્વની આરમી મુકે છે.

તે મિત્ર અનુભવી યુવકોને સસારના ખરાખાઓપર ચડતા અટકાવે

તે સ્ત્રીઓને તન્દુરસ્તી અને સ્વચ્છતાના નિયમો સમજાવે છે.

તેણે સેંકડો લોકોને દરદોના ભોગ થઈ પડતા બચાવ્યા છે.

તેણે હજારો મનુષ્યોને શારીરિક બલનોમીથી છુટા કર્યા છે.

તે શારીરિકનીનિ સાથે સર્વ પ્રકારની ઉત્તમ નીતિ ગીતોનો ઉપદેશ કરે છે.

એમાં શંકા શુ છે ! નમૂનો મંગાવી અનુભવ કરો એટલે ખાત્રી થાય !

વૈદ્ય જટાશંકર લીલાધર. રીચીરોડ, અમદાવાદ.

“શુભરાતી કુટુંબોમાં જાહેર ખર્ચર ફેલાવવાનું” સુન્દરી સુબોધ. ઉત્તમ સાધન છે.

સુન્દરી સુબોધમાં જાહેર ખર્ચરના લાવ.

આ પત્રની દર મહિને જાજમાં જાજી ૨૦૦૦ નકલો પ્રકટ થાય છે; અને તે હમણે સ્ત્રી પુરુષોના વાંચકોમાં આવે છે, એ નિર્ણય છે. સુન્દરી સુબોધ દરેક કુટુંબમાં માનવન્ત રચાત પ્રાપ્ત કીધું છે તથા દરરોજ અમોને મળતા આહકો તરફની પ્રશંસાના અને નવીન આહકો વધવાના કાળગોથરી રહેતી અસાધારણ લોકપ્રિયતા સાખીત થઈ ચૂકી છે. આગરતની આખર સુધીમાં મળતી જાહેર ખર્ચરને માટે મધ્યમ દરજ્જા રાખવામાં આવ્યા છે.

જાહેર ખર્ચરનું કદ.	૧૨ મહિના માટે.	૬ મહિના માટે.	૩ મહિના માટે.	૧ મહિના માટે.
૧ પાનું.	રૂ. ૬૦	રૂ. ૩૨	રૂ. ૧૭	રૂ. ૭
૨ " "	" ૩૨	" ૧૭	" ૮	" ૪
૩ " "	" ૧૭	" ૮	" ૪	" ૨

દરેક જાહેર ખર્ચર ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી તે મોકલનારને પત્રની નકલ વિનામૂલ્યે મોકલવામાં આવશે. અયોગ્ય જાહેરખર્ચરો લેવામાં આવશે નહિ. જાહેરખર્ચરનાં નાણાં અગાઉથીજ લેવામાં આવે છે. ઉન્ડરગ્રીસ જો આમણી ફક્ત પંદર રૂપિયા.

નીચેને સરનામે લખો: સુન્દરી સુબોધ મન્દિર, અમદાવાદ.

ખાસ ટૂંકી જાહેરખર્ચરો.

સુન્દરી સુબોધ મારફતે સારી, સ્ત્રીઉપયોગી વસ્તુઓના લોકોમાં ફેલાવો કરવાના હેતુથી જાજમાં જાજી દરથી જાહેરખર્ચર આપી શકાય એવી ગોઠવણ આ ખાસ ટૂંકી જાહેરખર્ચરોના વિભાગમાં કરવામાં આવી છે.

ખાસ ટૂંકી જાહેર ખર્ચરો: આ વિભાગમાં અર્ધા પાનાની પાંચ લીટીઓ લેવામાં આવશે અને તેનો દર-ખર્ચર માસના રૂ. ૬, છ માસના રૂ. ૩, તથા એક માસ માટે ફક્ત રૂ. ૦-૮-૦ પડશે.

નવા આહકો મેળવવામાં મદદ કરનાર આહકને નવા થયેલા આહકોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં લાભ આપવામાં આવે છે. આ લાંબ ફક્ત યોગ્ય વખત સુધી આપી શકાય; એમ જણાવવા રજા લઈએ છીએ.

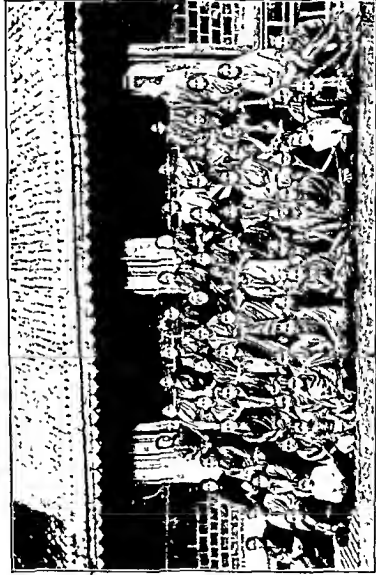
બ્લોક-જાહેરખર્ચર.

આજ બ્લોકમાં જાહેર ખર્ચર મૂકવા માટે નો દર-ખર્ચર મહિના માટે રૂ. ૧૨, છ મહિના માટે રૂ. ૬, અને એક મહિના માટે રૂ. ૧, અગાઉથી લેવામાં આવશે. બ્લોક-જાહેર ખર્ચર તેમ ખાસ ટૂંકી જાહેર ખર્ચર માટે અગાઉથી લાંબા વખતના કરારને પેહલી અનુકૂલતા કરી આપવામાં આવશે.

સુન્દરી સુબોધના આહકોને લાભ!

૧. મોટાં બચત પાનાનું માસિક પત્ર.
૨. તેમાં દર મહિને એક અથવા વધુ ચિત્રો.
૩. એક ઉત્તમ સ્ત્રી ઉપયોગી રસીકું પુસ્તક.
૪. સ્ત્રીઉપયોગી કીમતી પુસ્તકો જાજી કિંમતો.
૫. સચિત મોટા ખાસ અંક.
૬. સ્ત્રી-સાહિત્ય વાંચનમાળા ખાસ જાજી મૂલ્ય.

अनाथ बालिकाश्रम, पुना.

अनाथ बालिकाश्रम, पुना.

કાવ્યકુંજ.

ગૃહદેવીનું પૂજન.

(આરતી.)

'ભગવતી દેવી ! જય હો ! ભગવતી દેવી !

પતિ ચરણને નિભે; (૨) રહેતી તું સેવી :

જય હો ! ભગવતી દેવી !

નિજ પતિને પ્રણામ તું બણી—

આજા ઊર ધરતી !

૨ ! દેવી આજા ઊર ધરતી :

પ્રસન્ન રાખવા લેને; (૨) કષ્ટ સહન કરતી !

જય હો ! ભગવતી દેવી !

રસના ને મીઠી તું રાખી—

રનેલી હૃદય દરતી !

૨ ! દેવી રનેલી હૃદય દરતી :

તુજ વાણીમાં સાચે; (૨) અર્મોરસ ભરતી !

જય હો ! ભગવતી દેવી !

સદા વસે શાન્તિ ને કાન્તિ—

અંખેંડ રહે તેવી !

૨ ! દેવી અંખેંડ રહે તેવી :

પ્રણયવશ્વમા જીવે; (૨) મમ આશીષ એવી !

જય હો ! ભગવતી દેવી !

કરાંચી.

લાલિલ કેશવેલ જોડીયાંવાલ

પત્નીદેવીની આરતિ.

જય દાર^૧ ! જય દાર !

ધૃમરી શો અવતાર ! દેવી ધૃમરી શો અવતાર ?

પતિપદની ઉપા ! પ્રેમભલ મંજૂષા^૨ !

હૈમાં સ્વર્ગ સાકાર—જય૦ (ધ્રુવ૦)

સીતા, હમણતી, તારા, રૂઢમણીજ,

રમા, શારદા, પાર્વતી, સદુ સતી^૩ અંગે વસંતી,પત્ની દેવતાગર^૪—જય૦

ધર્મ કાર્યમાં ને દીવ કંઈ જણાવતી,
 પ્રેમ મૂળ તુજ તે અગાધ મોનતી,
 છાંટતી પ્રતિદિને તું જુરહી જાડુની;
 છકતાં, ફરતાં, લખતાં તું જ રમતી—જમી લમતી—
 મન ગમતી બહાલી મોહિની !.....શું શું.
 લીંબડી.

દુખળા.

પત્નીની આરતિ.

જયદેવી ! જયદેવી ! જયજય જગમયા । (૨)
 પરમાર્ય પવિત્રિ । ત્હારી છે કાયા ; જયદેવી ! જયદેવી !
 રોહિની સરદાર, હૃદયની તું રાજા ; (૨)
 અમૃતધારા વરસે મૂડી મરજદા ; જયદેવી ! જયદેવી !
 પ્રેમ પારણા માંલ, બુદ્ધાવે પ્રિય નીત્યે (૨)
 તુજ મહેરે દેવી આનંદુ નીત્યે ; જયદેવી ! જયદેવી !
 કોષ અને કંકાસ, સ્વપ્ને નહિં દીકાં (૨)
 સુખેથી તું સંભળાવે વચન સદા મીઠાં ; જયદેવી ! જયદેવી !
 ત્હારી કીરપા મ્હાંય, માફ સર્વસ હો । (૨)
 જગમાં શું દેવી । ત્હારી પ્રિયે તો : જયદેવી ! જયદેવી !
 અન્ન અને ધન, ધામ, ત્હારી પાછળ તો, (૨)
 તે વિન કદાપિ ચાલે, તુજવિષ્ણુ નહિ હુતો । જયદેવી ! જયદેવી !
 દેતી સાત્વીક ચાન, બીતરને બેદી, (૨)
 જગમાં જડ ધાતી, પડદા સો છેદી ; જયદેવી ! જયદેવી !
 દુનિયામાં નહિ કોય, તું સમગ્ર રાણી, (૨)
 જિંદગીની મહારાણી । તુજને મેં માની ; જયદેવી ! જયદેવી !
 શુણીને મ્હારો સાદ, અમી અંતર ભરજો, (૨)
 અમૃતના છાંટા, દેવી । તું દેજો ; જયદેવી ! જયદેવી !
 વાસણા કેળાઆ.

કાસાર.

પ્રીયાની આરતી.

જયદેવી ! જયદેવી ! જય મંગલ મુરતી, (૨)
 મન આનંદિત કરતી । (૨) મુજ મંદીર મુરતી ! જયદેવી ! જયદેવી !
 સાતી બહાલી તું, મેળશે નવં કદીરે (૨)
 અંતરમાં રાખીને, (૨) નામ જપું નીત્યે જયદેવી ! જયદેવી !
 બહાલું તારું નામ, નયી મુજથી અજપું, (૨)

| 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 — 𐌱𐌴𐌹𐌸 𐌲𐌰𐌳 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 (𐌸) '𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 𐌴𐌸𐌰𐌺-𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺
 | 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 (𐌸) : 𐌱𐌴𐌹𐌸 𐌱𐌰𐌸𐌰𐌺 '𐌱 𐌴𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺𐌴𐌹𐌸
 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 — 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌴𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰 (𐌸) '𐌴𐌸 𐌴𐌸𐌰 𐌱𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰
 | 𐌲𐌰𐌸𐌰 (𐌸) 𐌲𐌴𐌹𐌸 𐌱𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸 '𐌲𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰-𐌲𐌰

| 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 — 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰 𐌲𐌰𐌸 (𐌸) 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 𐌴𐌸𐌰𐌺
 | 𐌲𐌰𐌸𐌰 (𐌸) — 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰 | 𐌱𐌴𐌹𐌸 '𐌱 𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺
 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 — 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌱𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸 (𐌸) '𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 𐌲𐌰𐌸 '𐌱𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸
 | 𐌲𐌰𐌸𐌰 (𐌸) : 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 𐌴𐌸𐌰𐌺 '𐌴𐌹𐌸 '𐌱 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺

| 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 — 𐌴𐌸𐌰𐌺 𐌲𐌰𐌸 𐌲 (𐌸) : 𐌲𐌰𐌸𐌰-𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸
 | 𐌲𐌰𐌸𐌰 (𐌸) 𐌲𐌰𐌸 𐌴𐌸 𐌲𐌰𐌸𐌰 '𐌴𐌸𐌰𐌺 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰
 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 — 𐌴𐌸𐌰𐌺 𐌲𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 (𐌸) 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺
 | 𐌲𐌰𐌸𐌰 (𐌸) 𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸 '𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺

| 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 — 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 𐌲𐌰𐌸 (𐌸) '𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸
 | 𐌲𐌰𐌸𐌰 (𐌸) '𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺-𐌲𐌰
 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰𐌺 — | 𐌲𐌰𐌸𐌰 '𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸 (𐌸) '𐌴𐌸 𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸𐌰
 | 𐌲𐌰𐌸𐌰-𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸 | 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸

('𐌴𐌸𐌰𐌺)

𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰 𐌱𐌰𐌸𐌰

𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺

𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰

| 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰 | | 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰 𐌲𐌰𐌸 (𐌸) 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 '𐌱 𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸
 (𐌸) '𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸𐌰 | 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 𐌲𐌰𐌸𐌰
 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰 | | 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰 (𐌸) 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺-𐌲𐌰
 (𐌸) '𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸𐌰 '𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸
 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰 | | 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰 (𐌸) 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸
 (𐌸) '𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰 '𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸𐌰 | 𐌲𐌰𐌸𐌰
 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰 | | 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰 (𐌸) 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸
 (𐌸) '𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸𐌰 '𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸𐌰𐌺 𐌲𐌰𐌸
 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰 | 𐌱𐌴𐌹𐌸𐌰 | | 𐌲𐌰𐌸𐌰 𐌲𐌰𐌸𐌰 (𐌸) '𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸 𐌲𐌰𐌸𐌰

વાતાલહરા.

દાક્તરની મહેમાન.

(૧ ગયા અંકથી ચાલુ.)

સરસ્વતીએ આખરે ભેદ ખોલ્યો. તમે ખુલ્લું માગો છો ? તો હવે કહું. આજથી આપણા વચ્ચે કરો સંબંધ રહ્યો નથી. આપણે હવે દોસ્ત તરીકે મંદીશું, પણ તેથી વધારે નહીં !

આ સાંભળી હરીવંશલ કૂંદી ઉઠ્યો. તેણે કારણ જાણવા માગ્યું. સરસ્વતી ! આ તું શું કહેછે ? વળી આ શું નવું જૂતું બરાબર ?

સરસ્વતી—“જૂતું જોવું કશું નથી. મેં મારી ખાતરી કરી છે. અને તેથી ફરીથી કહું છું કે આપણા વચ્ચે જે લગનનું સાદું લગભગ રોક વરસથી થયું છે તે આજથી રદ છે.”

દાક્તર—“પણ તું મને કહે તો ખરી કે આ બધાનું કારણ શું ? તો હું કાંઈપણ ખુલાસો કરું.”

સરસ્વતીને આટલું જ બોલવું હતું તેથી બોલી—“એમ છે ? તો મને કહો કે આજ જે ત્રણ દિવસ થયાં તમારા ઘરમાં કાણ અજાણી સ્ત્રી આવી છે ? તે જાણતી હતી કે આ સાંભળતાં જ તે શીકેડો થઈ જશે, અને તેમજ થયું. તેના ચહેરાનો રંગ બદલાઈ ગયો. તોપણ હીંમત રાખીને બોલ્યો—“સરસ્વતી—સરસ્વતી ! તું ક્યાંથી જાણે કે મારા ઘરમાં કાંઈ અજાણી સ્ત્રી છે ? તેને જોઈ ?”

સરસ્વતીએ ઠડે પેટે જણાવ્યું—“તમારાથી આટલું તો ના પડવાનું નથી કે કાંઈ અજાણ્યું માણસ તમારા ઘરમાં છે ખરું; ગામમાં ઘણે ઠેકાણે આ વાત ફેલાઈ છે.”

દાક્તરે ચુસ્તમાં પૂછ્યું—“ગામમાં ફેલાઈ ? અને એ વાત ફેલાવનાર કાણ ?”

“હું તે જાણતી નથી. મને તો મારી આકરડી પાર્વતીએ જણાવ્યું.”

“તમારી પાર્વતીએ શું કહ્યું ? અને તમારી પાસે પુરાવા શું ?”

સરસ્વતીએ હવે જાણ્યું કે હવે તેને વધારે ચીડવવામાં માલ નથી તેથી બોલી. “કંડા પડે, દાક્તર સાહેબ ! હું તમને બધી વાત કહું. એમ જણાય છે કે તમારી નોકર સકુબાબને વાશીદું વાળતાં ટેલ ઉપરથી એક સુંદર શાલ મળી આવી. આ શાલ જીવી ડોશી આગળ લઈ જતાં, સકુબાબને ખૂબ ધમકાવમાં આવી. તમે જાણો છો કે એવા નીચ લોકો કેવાં ખણખોદ કરનારા હોય છે. તેણે બહાર કેમના મહેલો વાત કરી. અને વળી વધારામાં તમારી પણ વાત ઉડી છે, કે તમે સદા ક્યો છો. ને પેસા ખોયા છે. ને તેથી જ તમે હમણાં બહાર નીકળતા નથી ને માંધવ મહેલમાં પણ તેમાં જ આવતા નથી. આ ઉપરથી ગામમાં જેટલાં નવરાં નફરો પુરે એ અને સ્ત્રીઓ જે તેમની નજર તમારા તરફ ગઈ છે. ને હાલમાં જ્યાં ને ત્યાં તમારી જ વાત ચાલે છે. તમારા ઘરમાં પેલી મેડી ઉપરનો આરડો હમેશા બંધ રહે છે તે તો નમે પણ જાણો છો તેમજ આપું ગામ પણ જાણે છે. અને તેથી જ્યારે તેમના જોવામાં આવ્યું કે તે બંધ આરડામાં દર રાતે દીવો બળે છે; ત્યારે લોકોને કાંઈ શક ન પડે ? વ્હેમ ન આવે ? મારી નોકર પાર્વતીએ આ બધી વાત મને કહી છે. મેં તો તમારી આગળ કશું કયું છે કે મારે સ્વભાવ અદેખો છે, વાસ્તે મને ખુલાસો કરશો કે એ સ્ત્રી કાણ છે ? તેને સાદું અદેખી જની છું. પણ આજે મેં જે દેખાવ બોલ્યો તેથી

ધમ્મા યાપ છે કે હમણું બધું તને કહી દઈ અને ખુલાસો કરે; પણ નહિ, હું વચનથી બંધાયેલો છું અને તે તોડવા કરતાં બીજું દુઃખ—પછીગમે તે હોય—પણ તે હું ખીજી, અમારા લોકોની તો ફરજ છે કે ઠાઈની છુપી વાત હોય તે ખીજને ન કહેવી. ”

અણસમજી સરસ્વતી ઉપર આથી કંઈ અસર થઈ નહિ. તેને મન તો આ બધું જૂઠું લાગ્યું. વાતનો ખુલાસો કરવા હરીવલ્લભ ના પાડે છે, તે બીજું કંઈજ નહિ પણ તેના ચુંદાની સાખીતી છે એમ તેણે માન્યું.

અદેખાં માણસોનાં મન ઘણું ખરું એવાંજ હોય છે. તેમને લાગે છે કે સામાવાળો જે બોલે છે, તે તદ્દન જૂઠું છે. તેમને તો ફક્ત શક દૂર કરવા કંઈ પણ ચીજ જોઈએ; અને જો તે મળી. તોજ હેમની ખાત્રી થાય છે.

“ દાકતર સાહેબ ! દરેક જાણ પોતાને નિર્દોષ જણાવે છે. પણ તેથી કંઈ તથ્યા નિર્દોષ કરતા નથી. હું હમને ખુલાસો પૂછવા આવી, અને તમે તે આપવા ના પાડો છો, એટલે હું લાચાર ! મેં તમને બધું કહ્યું અને તમારે પણ બધું મને જણાવવું જોઈએ છે. ”

હરીવલ્લભ વિચારમાં પડ્યો કે આ અણસમજી સ્ત્રીને સમજાવવી શી રીતે ? તેના મનમાં એકવાર વિચાર થયો કે બધો ભેદ ખુલ્લો કરી દઈ ! પણ તેજ પછે પેલી બિચારી બાપડીને દયાજનક મ્હેરો તેના મનમાં ખડો થયો. અને પોતે આપેલા વચનનો ખ્યાલ આવી. શું તે આપેલું વચન તોડે ? નહિ, કદી નહિ. આપેલું વચન તોડવું તે એક મોટો ચુંદો સમજતો હતો અને તેથી સઘળી દુનિયાની ચીજોનો ભોગ આપીને પણ પોતાના વચનને મક્કમ વગમી રહેવાનું તેણે આજખી ધાર્યું.

“ સરસ્વતી ! શું મારા બોલવાથી તારા ઉપર કંઈ પણ અસર નથી થતી ! મેં તે સ્ત્રીને વચન આપેલું છે તે હું કદી તોડવાનો નથી. ધમ્મર સાક્ષી છે ! હું તારી સાથે વિશ્વાસઘાતી અને બેવચની થયો નથી. મને થોડા દિવસની મુદત આપ. પછી હું ખુલાસો કરીશ. તેટલો વખત તું કંઈ પણ ઉદ્વેગ લેવું પગલું ન ભર. ”

“ જો તમે નિર્દોષ હો, તો તે બાપડી સાથે તમારે શું સગપણ છે તે કહો. ”

હરીવલ્લભે હુંક પતાવ્યું—“ હું તે કહી ચકતો નથી. ”

“ ઠીક ત્યારે ! મારું સાંભળી લ્યો ! મેં તમને એક અજાણી સ્ત્રીને પ્યારથી બોલાવતાં સાંભળ્યા, અને તમે તે સ્ત્રીનું નામ અથવા કંઈપણ દર્શકત કહેવા નાં પાડો છો, તે ઉપરથી મારે શું ધારવું ?—એટલુંજ કે મ્હને ચાહવાનો ટોંગ કરી, ખરી રીતે તમે બીજી ઠાઈ સ્ત્રીને ચાહો છો. તમારી તે સ્ત્રી ખોવાઈ ગયેલી હમણાજ મળી, એટલે શું તેને તમે ધરમાંથી કઢાડી મૂકો ? હું તમારા સુખ વચ્ચે નડવા નથી માંગતી. હું જાણું છું કે બીજને ચાહતો હોય, તેવા પતિની પત્નિ થવામાં મને, કે તમને સુખ મળવાનું નથી. મારે હું આજથી જાણવું છું કે આપણા વચ્ચે હવે કશો સંબંધ રહ્યો નથી. તેની સાખીતી દાખલ તમારી ભેટ આપેલી આ વસ્તુઓ હું તમને પાછી સોંપું છું. ” આમ કહી તેણે પોતાની આંગળી ઉપરથી સોનાની નાણુક વીંટી તથા એક મુંદર સોનાનું લોખંડ કઢાડી ટેબલ ઉપર મુક્યાં આ વસ્તુઓ તેને દાકતર તરફથી વર્ગમાંને દિવસે ભેટ મળ્યાં હતાં. હરીવલ્લભ હવે શું કરે ? તેણે તેને લાગેલો વિચાર કરવા તથા સમજવા ઘણુંજે કશું પણ તેણે માન્યું નહિ. તે હવે ઉઠી તે જતાં જતાં બોલી—“ હું જાણું છું. આપણે હવે ફક્ત દોસ્ત તરીકે મળશું. ”

હતી. હરીવલ્લભ પણ તદ્દન શાંત રહ્યો હતો તે હજી માધવમહેલમાં જન્મવા આવતો ન હતો.

અખાત્રીજને દહાડે તેને ધણાજ આગ્રહથી નોતરે આવ્યું હતું; તેને માન આપી પોતાના મુરખીને મળવા જવાનું વ્યાજખી ધાવું. તેથી તે બપોરે જન્મવા વખતે માધવમહેલમાં આવ્યો.

જગજીવનદાસ શેઠે ધાર્યું હતું કે હરીવલ્લભ દાકતર ધણા ઉમંગ દેખાવે આવશે; પણ ધારણામાં તે નીષ્ફળ ગયા. હરીવલ્લભ ધણા દીલગીર દેખાવે આવ્યો. સરસ્વતીએ તેની જોડે હંમેશ માફક વાત કરી નહિ. તે રસોડામાંજ બેસી રહી. પણ શેઠે તેને ધણા વહાણથી બોલાવ્યો અને ખરા હેતુથી સોડમાં લઈ આશિર્વાદ આપ્યો. તેઓ ગુપ્તગુપ જમી રહ્યા પણ તેનું કારણ બધા મામા બળી શક્યા નહિ. જમ્યા પછી શેઠ તેમને બન્નેને મેડીએ લઈ ગયા.

તેમણે ચરમાં ચઢાવી કહ્યું—“મારાં લાડકાં! આજથી બરાબર છ મહિના ઉપર તમે તમારા અસ્પર્શ પ્યાર કશું કર્યો હતો તે વખતે મેં તમને છ મહિના રાહ જોવાની કહી હતી”

સરસ્વતી તથા હરીવલ્લભ કંઈપણ બોલ્યા વગર ગુપ્તગુપ નીચી નજરે સાંભળ્યા કર્યું.

“તે છ મહિનાની મુદત આજે પુરી થઈ છે. અને તેથી મેં આજે તમને અહીં બોલાવ્યા છે. તે એટલાજ માટે કે તમારો શો વિચાર છે, તે પૂછવું. મારી તો ખાતરીજ છે, કે તમે શો જવાબ દેશો. તેટલા માટે પહેલેથીજ હું તમને આશીર્વાદ દઉં છું કે તમે લાંબા વખત સુધી સુખી જીવોગી ગાઓ”—આટલું કહી તેમણે પોતાના કપાળપરનો પરશોવા લોલો.

સરસ્વતી—“મામા ! તમારો આશીર્વાદ માથે ચઢાવીએ છીએ, પણ હું ધારણું કે તમે આશીર્વાદ દેવામાં જરા ઉતાવળ કરી છે. હું જાણું છું કે હું જે કદીશ તેથી તમારા મનને દુઃખ થશે પણ તે કલા વગર ચાલે તેમ નથી. મેં જોઈ લીધું છે કે મ્હારાથી દાકતર સાહેબ જોડે લગ્ન કરી શકાશે નહિ.”

શેઠ જગજીવનદાસ આ સાંભળી અબળખી પામ્યા. એ તો તેમના સ્વપ્નામાં પણ ન હોતું કે આ જોડાં વચ્ચે કાંઈ કડવાસ પેદા થશે.

“સરસ્વતી ! સરસ્વતી ! આ તું શું બોલેછે. ? આ શબ્દો તારા મોઢામાંથી હું કેમ સાંભળવાની આશા રાખું ? તું જાણે છે કે આ શબ્દોથી મારા મનમાં કેટલું દુઃખ થાય છે?”

“માફ કરજે, મામાજી ! હું જાણું છું કે તમને દુઃખ થયું થતું હશે, તોપણ જે ખરી વાત છે તે કહેવાની મને જરૂર છે. દાકતર સાહેબ પોતે પણ કશું કરશે, કે તેમની સાથેના સંબંધ તોડી નાખવાનાં મારી પાસે મજબૂત કારણો છે.”

જગજીવનદાસ શેઠે હવે હરીવલ્લભ તરફ નજર કરી. આ બધો વખત તેનીએ મોંએ બેસી રહ્યો હતો.

તે બોલ્યો, “મુરખી ! સરસ્વતીએ પોતેજ સંબંધ તોડ્યો છે અને એમાં મારો કશો હાથ નથી. માટે જો તેજ એનો ખુલાસો કરશે તો દીક.”

જગજીવનદાસે અબળખીથી પૂછ્યું—“પણ આ બધાનું કારણ શું ?”

સરસ્વતી—“કારણ ધણું રહેલું છે. હું ખાતરી માનું છું કે હરીવલ્લભ કાંઈ એક ખીજ સ્ત્રીને ચાહે છે.”

આ વખતે જગજીવનદાસને બહુ જ નવાઈ લાગી. તે એક પણ શબ્દ બોલી શક્યા નહિ.

સમજાવીને તારા ધરમાંથી કઢાડ ! આથી સરસ્વતીને જોમ જતો રહેશે, અને તમે સુખે રહી શકશો.”

તેણે જવાબ દીધો “ માફ કરો મુરખી, મારાથી એમ પણ બની શકે તેમ નથી. આ સ્ત્રીને ગમે તો તેની પોતાની રાજપ્રુશીથી મારે ત્યાંથી જાય; પણ મારાથી તેને કઢાડી મૂકાશે નહિ. હું તેને ફરજ પાડીશ નહિ. ”

જગજીવનદાસને તો ખમણી શુંવળુ યથા. તેમને એમ પણ લાગ્યું કે સરસ્વતી આવા માણસને પરણવા ના પાડે છે તે કાંઈ ખોટું કરતી નથી, તેથી છેવટે બોલ્યા—“હરી-વલ્લભ, હું તને બે રસ્તા બતાવું છું. તેમાંનો એક પણ લેવાને તું ના પાડે છે. તે તારા ધરમાં એક અજાણી સ્ત્રીને આશરો ધૂપી રીતે આપ્યો છે. તેના ઉપર અણગમતું હેત બતાવે છે, અને તેને તારી રાજપ્રુશીથી બહાર કાઢવા તું ના પાડે છે. કાંઈ અજાણ્યું આ, ઉપરથી શું સમજે ? એટલુંજ કે સરસ્વતી તારા ઉપર જે શક લઈ જાય છે તે ખોટા નથી. એવી સ્થિતિમાં સરસ્વતીને તારી સાથે પરણવા મારાથી ફરજ પાડી શકાય નહિ. તને ગમે તો એ સ્ત્રી માટે ખુલાસો કર, અથવા તેને તારા ધરમાંથી કઢાડી મુક. એમ થાય તોજ સરસ્વતી તારી સાથે લગ્ન કરી શકશે. ” આટલા શબ્દો શેઠ પદ્માનિશ્વરથી બોલ્યા.

હરીવલ્લભે આનો કાંઈ પણ જવાબ દીધો નહિ. તેની આખમાં આંસુ આવ્યાં. ગમે તે થાય તોપણ પોતાના ધરમાંની પેલી દુઃખી સ્ત્રીને બચાવવાનો તેનો પક્ષ હરાવ હતો. “હું કાંઈજ કહી શકતો નથી, હું ફક્ત લાચારને બચાવવા ખાતરજ આ બધી હેરાનગતી ખમવા પ્રુશી છું. મેં જેટલું કહ્યું તેટલુંજ કહેવાનો મહેને હક છે, અને તે ઉપરથી શું સમજવું તેનો આધાર તમારા ઉપર છે. હું હવે જઈ છું. હું આપને પ્રણામ કરું છું, કાકાજી”

જગજીવનદાસે તેને અટકાવીને કહ્યું—“ ઉભો રહે ! હું કહું તે સાંભળ. તમને બંને જ-જીને લગ્નના ગાંઠથી જોડાએલાં જોવાને હું ધણો પ્રુશી છું. (ટેબલ ઉપર પડેલાં; કાગળીયાં ઉચકીને) આ કાગળોમાં મેં મારું “વીલ” કર્યું છે અને તેમાં તમને બંનેને વારસ હરાવ્યા છે. હરીવલ્લભ ! શું તું મને દુઃખી યજીને મરેલો જોવા ઇચ્છે છે ?”

હરીવલ્લભનું હૈયું બરાબ આગ્યું : “જગજીવનદાસ કાકા ! તમને દુઃખમાં મરી જતા જોવા પડેલાં હું પોતે મરી જઈશ; પણ માત્ર વચનને ખાતર હું તમને સુખી કરી શકતો નથી. તે સ્ત્રીને મેં વચન આપ્યું છે તે તોડવા કરતાં હું મોતને વધારે પસંદ કરીશ.” આમ કહી તે બહાર જવા સારું બારણું ઉઘાડવા જાય છે, તે પહેલાં બારણું ઉઘાડ્યું અને દાકતર હરીવલ્લભની મેહેમાન—લીલાવતી તેની સામે આવી ઉભી રહી !

જગજીવનદાસ શેઠની તેની ઉપર નજર પડી. અને તેમણે ખૂબ પાડી : “ લીલાવતી, લીલાવતી ! તું અહીં આ ? ”

હરીવલ્લભે પણ તેને જોવાની આવેલી જોઈ પૂછ્યું. “ કેમ લીલાવતી, તું અહીં કેમ આવી ? ” પણ તે જવાબ દે તે પહેલાં હરીવલ્લભની નજર શેઠની તરફ ગઈ. તે શીકા દૈય યથા ગયા હતા, તેમના ચહેરા ઉપરથી લોહી ઉડી ગયું હતું; અને પડી જતા બચવા સાર પ્રુશીનો ટેકો કરી લીધો હતો. સરસ્વતી પણ આ દેખાવ જોઈ અજાયબ થઈ.

તેથી મેં તેને મારાથી બનતી મદદ કરી. તે મારી આગળ પોતાની ઉદ્ધતાઈ માટે પરતાવો ધણો કરતી હતી. ખરૂં કહું છું, જગજીવન કાકા, કે તેણે જે જે દુઃખ વેઠ્યા છે, તે તમે સાંભળો તો તમે તેને જરૂર દયા આણી માફ કર્યા વિના રહો જ નહિ.”

હીલાવતી થોડીવાર ઊભી રહી બોલી:— “ જગજીવનદાસ - શેઠ ! તમને ગમે તો તમારો ગુસ્સો મારી ઉપર કહાડો, પણ ધૃત્વની ખાતર હરીવલ્લભ ઉપર ગુસ્સો થશો નહિ. તેણે ફક્ત પોતાની ફરજ બજાવી છે. એક માણસના અંતઃકરણમાં આગલો વહાલ કેટલી અસર કરે છે તે બતાવી આપ્યું છે. તેણે મારી ખાતર અનેક દુઃખો વહેરી લીધાં છે, મારે લીધે પોતાના ઉપર થતી ગેરબંધાશીનો અટકાવ કર્યો નથી. હું કદાચ મોતની અણી ઉપર આવી પહોંચી છું, અને છેલ્લી વખતે તમારું તથા તેનું મ્હોં જોવા સાડા આ ગામમાં આવી હતી. મેં એની પાસે ઊતારે માગ્યો અને તેણે મને તે આપ્યો. એટલુંજ નહિ પણ મારી હાજરી જાની રાખવાનું વચન મુદ્દાં પણ આપ્યું. હુંકામાં એણે સગા બાઈ કરતાં પણ વધારે હેતુથી મારી મહેમાનગીરી કરી છે. ન્યારે બેકદર દુનિયાએ ફક્ત મારી એકજ બૂઝને ખાતર— મૂખાંધને ખાતર—મને તજ દીધી, ત્યારે તેણે મને મદદ કરી છે. મને તમારી આગળ મારું મ્હોં બતાવવા ગમતું નહોતું, પણ ન્યારે મેં આજે જાણ્યું કે મારે લીધે તે બન્ને જીવાન મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યો છે; અને મેં મારા કાનોકાન સાંભળ્યું કે તે પોતાની બવિધ્યની પત્નિનાં જુકાં આગળ ખમતો હતો ત્યારે તેવા પેરાપકારી માણસને ગમે તેવી અક્ય-જોમાં ન્યાય અપાવવો એ શું ગેર વ્યાજબી છે ! મારા બહાલા પિતાજી ! જે મારે માટે તમને જરા પણ બહાન હોય તો હરીવલ્લભને માફ કરો. તેના ઉપર તમારી પહેલાંનાં જેવી મહેર-બાની દેખાડો, અને તેને તમારી બાણેજ સાથે મેળવી આપો. હું આ મકાનને વધારે વખત મારાં પાપી પગલાંથી અપવિત્ર બનાવવા નહિ શકાઉં. મ્હોં તમારો મહેરો જોયો છે; હવે હું સુખેથી મરીશ. તમે બોલો કે ‘ હરીવલ્લભને મેં માફ કર્યું ’ છે ‘ એટલે હું ’ મને પોતાને મારી મળેલી સમજીશ.—” એવો કયો બાપ છે કે જેને પોતાની છોકરીના આ પ્રમાણે બોલવાથી લાગણી ન થાય ? જગજીવનદાસનો ગુસ્સો નરમ પડવા માંડ્યો હતો. ખરી રીતે તો ધણે વરસે પોતાની તજ દીધેલી દીકરી મળી આવવાથી મનમાં ખુશી ઉત્પન્ન થતી હતી. તે તો તેને મરણ પામેલી જાણતા હતા, પણ આજે તો આત્મીયિતિ પોતાની એકની એક દીકરી મળી આવી હતી, તેથી તેમનો આગલો પ્યાર પાછો તાજે ચવા માંડ્યો. શું તે પોતાની ઉદ્ધતાઈ-મૂખાંધનું-શળ પુરેપુરું નહોતી પામી ? શું તેને પરતાવો થતો નહોતો ? ત્યારે તેને પાછી પોતાના ધરમાં રાખવા તે ના પાડે ? ગમે તેમ હોય તોપણ આખરે તે તેમનુંજ બાળક હતું. પોતાની શુન્દરી ગયેલી પત્નિની આબેહુલ્ય તે જાણી હતી, અને તેથી તેનો શુન્દો ગમે તેવો હોય તોપણ એક બાપ તરીકે તેના તરફ હેતુથી તેમનું મન લગાવ્યું. તેમણે આંખમાં આંસુ સાથે કહ્યું:— “ હીલાવતી ! આખરે પણ તું મારીજ દીકરી છે. તારી એવીજ મરજી છે, તો જ મેં હરીવલ્લભને માફ કર્યું છે. ”

તે દુઃખી સ્ત્રી ખુશી થયેલી જણાઈ; પણ તે બોલે તે પહેલાં હરીવલ્લભને એ લાગ સાધી કહ્યું, જગજીવનદાસ શેઠ ! આજનો દિવસ સપત્તું માફ કરવાને મારેજ હોય એમ જણાય છે. ધૃત્વની આજ્ઞા છે કે ગમે તેવી દુસ્મનાઈ હોય તોપણ તેને માફ કરવું. Forget and Forgive ‘બૂલી જાઓ અને માફ કરો’-એ મહાન સ્તોત્ર કેમ વિસારી દો છો ? શું

વિવિધવિહાર.

મહેને મહારી ખાયડી સાથે બનતું નથી, તહેનું મહારે શું કરવું ?

(લખનાર: વૈદ અમૃતલાલ મુંઢરજી પઢિયાર.)

૪

(ચાલુ વર્ષના અંક ૧ ના પૃષ્ઠ ૨૪ થી ચાલુ.)

બહાલા બંધુ મોતીબાઇ,

પત્ર પહેંચે, હકીકત જાણી, તમે લખો છો તે બધું બરાબર છે, અને સાચે સાચું છે. એમાં કંઈ જ શક નથી. બીજાં બધાં દુઃખો ખમાય, પણ પોતાની બાઇડી સાથે બને નહિ એ દુઃખ ન ખમાય, એ સાવ સાચી વાત છે; જેમ તમારો એ અનુભવ છે તેમ મને પણ એ બાબત વીતેલી છે; એટલે એ દુઃખ કેવું ખરાબ છે, અને કેવું મોટું છે, તે હું બરાબર રીતે સમજી છું. એ માટે ગુજરાતના સૌથી જાણીતા કવીશ્વર દલપતરામભાઈએ પણ કહેલું છે કે—

(હોહરો.)

સુધર્મા દુઃખ તો સાંખીએ, કાઠી કર્મનો વાંક;

ભુંડી જેની બારજ, એ દુઃખ આડો વાંક.

શ્રી સાથે બને નહિ એ દુઃખ ઘણુંજ મોટું છે, એમાં કંઈપણ શક નથી, માટે જ એ દુઃખ મટાડવાની સૌથી વધારેમાં વધારે જરૂર છે. પોતાની બેરી સાથે બને નહિ એ દુઃખ સૌથી મોટું છે, માટેજ તેને સુધારવાની સૌથી વધારે જરૂર છે, અને એ દુઃખ સૌથી મોટું છે માટેજ એ દુઃખ દુર કરવામાં જંદા પણ બેદરકારી રાખવી બાજબી નથી. અને તેમ છતાં અફસોસ કે એ બાબતોમાં જ આપણે સૌથી ઓછું ધ્યાન આપીએ છીએ. જો એ બાબત ઉપર આપણે પુરેપુરું ધ્યાન આપીએ, સમજી સમજીને કામ લઈએ, પ્રેમ તથા લાગણ્યોને બાજુમાં રાખીને કામ લઈએ, અને શ્રીઓને પણ અંતઃકરણ છે, તથા તેઓમાં પણ અમર આત્મા છે, એમ સમજીને કામ લઈએ તો બહુ ટુંક વખતની અંદર જરૂર તેઓ સુધરી જાય, તેમાં કંઈ પણ શક નથી. પણ “ખાટ-લામાં મોટી ખોટ” એ છે કે, પ્રથમ તેના પાયોજ નથી. એટલે કે શ્રી સાથે બનતુંજ નથી. શ્રી સાથે બનતું નથી એમ બોલતાં અને એવો કડવો અનુભવ લેતાં આપણને આવડે છે, પણ તેઓને સુધારવા માટે જે મહેનત કરવી જોઈએ તે મહેનત કરતાં આપણને આવડતી નથી. એ બાબતમાં આપણે બેદરકાર છીએ. તમને મહારી એ વાત બરાબર રીતે નહિ સમજાય, અને તમને એમ લાગશે કે, શું આવી બાબતોમાં તે કંઈ બેદરકાર રહી શકાય ? પોતાનું સુખ કેને ન ગમે ? એવા મૂર્ખ દોષ કે જે પોતાની શ્રીને સુધારવા મહેનત ન લે !—તેના જવાબમાં મહારે જણાવવું જોઈએ કે, બેશક એટલું ખરું છે કે દરેક માણસ પોતાની શ્રીને સુધારવા માટે કંઈક કંઈક મહેનત કરે છે, પણ એ બધું ઉત્તરેના જેવું હોય છે. નાક તપાસીને કામ લેતાં તેઓને આવડતું નથી; રોગ પારખીને દવા આપતાં તેઓને આવડતું નથી; પ્રકૃતિ સમજીને દવા કરવાનું તેઓને જ્ઞાન નથી; દેશકાળ જોઈને

ન હોય તેને લીધે તેજમાં દબાઇને ખમી ખાય છે. કોઇ વખત એમ લાગી જાય કે, આમાં આપણું કંઈ ચલાશે નહિ ને યોશું બહાર પડશે, તે કરતાં આંખ આડા કાન કરવા સારા છે, એમ ધારીને ચલાવ્યા કરે છે, ઘણે ઠેકાણે માખાપના માનને ખાતર લોકો જેમ તેમ નિભાવી લે છે. ઘણે ઠેકાણે કુળના અભિમાનમાં માણસો ઘણી ખાખતો સહન કર્યા કરે છે. ઘણી વખત ઘણી જાતના લયને લીધે કે સ્વાર્થને લીધે ધાંગડાં દબને ઘણી ઘણીયાણી પોતાનું ગાડું ચલાવે જાય છે, અને ઘણી વખત લાચારીને લીધે, તંગીને લીધે, દુઃખને લીધે અથવા પોતાનામાં કંઈ આવડત ન હોય તેને લીધે માણસો નલાવ્યા કરે છે. પણ વિચારોના મળતા-પણાને ખાતર, લાગણીઓના પુરને લીધે, સ્નેહનાં ઈંકાણુને લીધે, જ્ઞાનની એકતાને લીધે, ફરજનાં બંધનને લીધે, કર્તવ્ય ઉપરના પ્રેમને લીધે અને આત્મા આત્માના તરફ ખેંચાય તેને લીધે તથા આપણે સૌ એકજ પિતાનાં બાળક છીએ અને તેનોજ અંશ છીએ, માટે અભેદ અનુભવવો જોઈએ. આવી સમજથી સ્નેહ રાખવાવાળાં તો જગતમાં કોઈકજ જોડાંઓ હોય છે, અને આપણે તો આ માહેલા થવું જોઈએ; આપણાથી કંઈ પોલમપોલમમાં પડ્યું રહેવાય નહિ, અને આપણને કંઈ લાડુતી કે સ્વાર્થના કિતથી સંતોષ થાય નહિ; માટે આપણે તો આપણી ઈરીની સાથે વિચારોની એકતાનો આનંદ અનુભવવો જોઈએ. ત્યારેજ આપણી કેળવણીની કંઈ સાર્થકતા થઈ ગણાય.

અંધુ ! જીએને સુધારવાની બાજત જેમ સૌથી વધારે મ્હેટી છે તેમજ તે સૌથી વધારે જરૂરની છે; કારણ કે આપણા મુખદુઃખનો બધો આધાર જ એ બાજત ઉપર છે. માટે આપણી આખી જીંદગી બગડી જાય અને તેની પણ જીંદગી બગડી જાય એ કેમ સહન કરી શકાય ? યાદ રાખજો કે જેમ વધારે નબળો કેસ હોય તેમ ડોક્ટરને તેની વધારે કાળજી રાખવી પડે છે, અને જેમ કિંમતી છોડ નબળો હોય તેમ સારા માણીને તેની વધારે સંભાળ લેવી પડે છે, તેમજ આપણને પણ આપણી ઈરીની સૌથી વધારે સંભાળ લેવાની જરૂર છે, કારણ કે આપણો કેસ લૂલો છે, અને જો એ કેસમાં દારી જઈએ તો આખી જીંદગી સુધી હેરાનગતિ ભોગવવી પડે તેમ છે, માટે એ કેસ આપણા લાભમાં ઉતરે તેમ કરવા આપણે જેટલી બને એટલી મહેનત કરવી જોઈએ. પણ વારંવાર બેઠું દિલગીરી સાથે મ્હારે કહેવું પડે છે કે, એ બાજતમાં જેટલું ધ્યાન આપવું જોઈએ તેના સોમો ભાગ પણ આપણે ખરેખરું ધ્યાન આપતા નથી, અને ધ્યાન આપતા નથી તેનું કારણ એ છે કે, કેટલીક વખત એ બાજતને આપણે કિસ્સાત વગરેલી. અમલજી છે, છીએ, ફાટીક વખત એ બાજતમાં આપણે ખોટો મિગજ કરીએ છીએ. કેટલીક વખત એ બાજતમાં આપણે વિતા કારણ કંટાળી જઈએ છીએ. કેટલીક વખત આપણને એમ લાગી જાય છે કે, આ કેસ સુધરી શકે તેમ નથી, તેથી આપણે નિરાશ થઈ જઈએ છીએ. કેટલીક વખત આપણને એમ લાગે છે કે હમણા નહિ, આગળ ઉપર વાત, એ નહિ સુધરે તો જશે ક્યાં ? ધીરે ધીરે એની મેજે ઠેકાણે આવશે, એમ સમજીને આપણે તેની તરફ બેદરકારી રાખીએ છીએ. કેટલીક વખત આપણને એમ લાગે છે કે હમણાં આપણને પુરસદ નથી, એની સાથે ટાપલાં કાણુ કર્યા કરે, તે પડી ખાડમાં; આવી રીતે નાખતી કરીએ છીએ. કેટલીક વખત આપણે જીણી જોઈને મુંગા રહીએ છીએ, અને તેનું પરિણામ શું આવે છે ! તેની વાટ જોઈએ છીએ ને વખત ગુમાવીએ છીએ. કેટલીક વખત આપણને એમ લાગે છે કે, વખત વખતનું

નિવેદિતા, મેડમ દરતેષલ અને જ્યોત્ષ્ણ સાંદ, તથા અન્ય અનેક વિદુષી સન્નારીઓ માટે અભિમાન રાખી શકે, તે હિન્દુસ્થાન લીલાવતી, સરસ્વતી, ગાર્ગી, મીરાંબાઈ, તરુદત્ત, આબેહર, મૌલિ, સરલાદેવી ચૌધરી અને સરોજિની નાયકુ જેવી મહાન વિદુષી સન્નારીઓ માટે વાજખી રીતે મગર થઈ શકે. સ્ત્રીવિદ્વાતાનાં આ અને એવાં અનેક દર્શનો ઉપરથી, ઉચ્ચ અને ઉત્કર્ષક સાહિત્ય લખવાની શક્તિ સ્ત્રીઓમાં છે એ ખિના સિદ્ધ થઈ છે.

સ્ત્રી-સાહિત્યના ઇતિહાસને, શિક્ષણના ઇતિહાસ સાથે ગાઢ સંબંધ છે. સ્ત્રીઓને શિક્ષણના જેવા જેવા સરેકાર ચતા રહ્યા છે, શિક્ષણના જેવા જેવા લાભ મળતા રહ્યા છે, તે સંબંધમાં તેમને જેવી જેવી અનુકૂળતાઓ મળતી રહી છે, તેવું તેવું સાહિત્યને લગતું કામ તેઓએ બજાવ્યું છે. સ્ત્રીઓની માનસિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓના વિકાસને બધાં બધાં પૂરતું સ્વાતંત્ર્ય અને અનુકૂળતા મળ્યાં છે, ત્યાં ત્યાં તેઓએ સમગ્ર મનુષ્ય જાતિને શોભા આપે તેવી સાહિત્યસેવા જગતને અર્પણ કરી છે; આમાં અમુક જાતિ, પુરુષજ, અમુક પ્રકારનું કામ બતાવી શકે એવું રહ્યું નથી. - સ્ત્રીયં પુમાંસં જાતિં વા નેક્ષતે સદ્ગુણઃ પવચિત્ત્વ । *

વડોદરા રાજ્યની સીમામાં પ્રેમાનંદ અને દયારામ જેવા પ્રથમ પંકિતના તથા ધીરા જેવા ખીજ વર્જના કવિ થયા છે. વડોદરા એ માટે વાજખી રીતે અભિમાન રાખી શકે. વડોદરા સ્ત્રીકવિથી પણ વિહીન નથી એ આજના વિવેચન ઉપરથી માલમ પડી આવશે.

સ્ત્રીકવિ દીવાળીબાઈ.

દીવાળીબાઈનો ક્યારે જન્મ થયો, ક્યારે તેમનું મરણ થયું, તે હજી સુધી નિશ્ચિત સ્વરૂપમાં માલમ પડ્યું નથી. પ્રચીન કાવ્યમાળાના સંપાદકોએ જણાવ્યું છે કે, તેઓ સંવત્ ૧૮૪૭ એટલે છે. સ. ૧૭૬૧ ની આસપાસમાં થઈ ગયાં. તેમના પિતા ડબોઈના બ્રાહ્મણ હતા. સંવત્ ૧૮૪૭ માં દુષ્કાળ પડ્યો ત્યારે તેમના પિતાએ તંગ હાલતને લીધે તેઓને નાની વયમાં એક રામભક્ત સાધુને સોંપ્યાં. તેમની કવિતા, તેમના ચરિત ઉપરથી માલમ પડે છે કે, તેઓ બાળવિધવા હતાં. સાધુ તરફથી તેમને મળેલા સામાન્ય વાચનલેખન જેટલા શિક્ષણની મદદથી, જીવસીદ્ધાંતકૃત રામાયણાદિ ગ્રંથો તેમણે વાંચવા માંડ્યા અને પોતાના જ્ઞાનમાં અભિવૃદ્ધિ કરી. ધીરે ધીરે રામપ્રત્યેની તેમની ભક્તિ દૃઢ થવા લાગી. સાધુ સાથે તેઓ એકાદ ખેતાર અપોધ્યા પણ જઈ આવ્યાં. દિન પ્રતિદિન આ સન્નારીની ધર્મનિશાની ખ્યાતિ થવા લાગી અને જોરવા ગમતા એક પાટીદાર જેઠાબાઈએ તેમને તેડાવી એક ઘર કૃષ્ણાર્પણ કર્યું. આ ઘરનું તેમણે રામજી મંદિર બનાવ્યું. આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થતી હતી તેવામાંજ તેમના શરૂઆત મરણ પામ્યા. આ પછી વડોદરાના ઘેલાબાઈ નામના ડાહ્યા રામભક્તને કાને દીવાળીબાઈની અનન્ય ભક્તિની વાત જતાં તેણે તેમને વડોદરા બોલાવ્યાં, સિંધુ વાઈ સમીપ એક ખેતર તેમને બક્ષિસ કર્યું તથા ત્યાં એક રામજીમંદિર બાંધવા ગોઠવણ કરી આપી. આ રામજીમંદિર તૈયાર થવા આવ્યું હતું દર્મિયાન દીવાળીબાઈની ઇર્ષા સ્થળે સ્થળે પ્રસરવા માંડી. આ સાથે તેમના પ્રત્યે ધર્મી પણ થવા લાગી. ધર્મનિષ્ઠ સ્ત્રીપુરુષોની નિંદા થાય છે તેમ તેમની પણ થવા લાગી. આથી તેઓને ઉદાસીનતા થઈ. આ અવસામાં

* સારા શુભને સ્ત્રીપુરુષ. અગર જાતિ એમાંની એકની અપેક્ષા રહેતી નથી, અર્થાત્ સારા શુભ ડાહ્યા પુરુષમાંજ, સ્ત્રીમાંજ અગર ડાહ્યા અમુક જાતિમાં દોષ એમ બનતું નથી વળી,

વાધ સરખું છે. ” આ રીતે તેમજ દીવાળીબાઈએ જે કવિતા લખી છે, તેમાં જે ચિત્ર રજુ કર્યું છે તે ઉપરથી માલમ પડે છે કે દીવાળીબાઈ સન ૧૮૯૧ ની આસપાસ નહીં પણ તે પછીના સમયમાં થયાં હોવાં જોઈએ.

દીવાળીબાઈની કવિતા. ૩૩ ૧. ૧.

ગદ્ય રાજકોટ સાહિત્યપરિષદ વખતે સૌ. વિદ્યા બી. એ. એ ગુજરાતી સ્ત્રીકવિઓના સંબંધમાં એક ઉત્તમ લેખ લખ્યો હતો તેમાં તેમણે સ્ત્રીકવિઓના સંબંધમાં એક જાણવા જેવી રસિક ખિના રજુ કરી હતી. તેઓએ જણાવ્યું હતું કે સ્ત્રી-કવિઓની કવિતામાં સામાન્ય રીતે સ્ત્રીત્વ પ્રગટ થયાવગર રહેતું નથી. મીરાંબાઈએ જગતના સૌના રૂપાના અલંકારનો ત્યાગ કર્યો પણ શ્રીકૃષ્ણને લિલ્લ લિલ્લ અલંકાર સાથે સરખાવી, “પુરુષોત્તમ” ની પેટી કરી, “ત્રીકમ” તું તાણું અને “કરુણાનંદ”ની કુચી ગણી એ અલંકારની સુરક્ષા કરી. સૌના રૂપાના અલંકાર તુચ્છ ગણી તેઓએ ઇશ્વરભક્તિના અલંકાર ધારણ કર્યાં. દીવાળીબાઈની કવિતામાં સ્ત્રીત્વનાં અનેક દૃષ્ટાન્ત છે તેમાંનાં એકાદ એ રજુ કરવા આગા માયું છું એક રથે સરસ્વતીને કરગરતાં તેમણે કહ્યું છે કે:—

“તેવી રીતે આછા સાર, હું બાઈ બાપડી જો,

“દીવાળી બાઈના પિયેર પ્રાણ, આપો વિદ્યા કાપડી જો.”

રામરાજ્યાભિષેક વખતે રીતાએ વસ્ત્રાલંકારના સંબંધમાં બતાવેલી ઉલટ એવું એક ખીણું દૃષ્ટાન્ત છે.

ઇશ્વર અને ઇશ્વરભક્તિ વિષેના તેમના વિચાર.

દીવાળી બાઈની કવિતામાં દૃષ્ટિગ્રેયર થતી તેમની ઇશ્વરભક્તિ અતિ નિર્મળ, ઉચ્ચ, આડંબરરહિત તથા સમભાવયુક્ત છે. તેમની કવિતા ગણુ તેવીજ નિર્મળ અને આડંબર રહિત છે. ઇશ્વર અને ઇશ્વરભક્તિ વિષેના તેમના વિચાર સામાન્ય લોકસમૂહના તે વિષેના વિચાર કરતાં ધણા ઉચ્ચ છે, દૃષ્ટાન્ત તરીકે:—

એ તો નહિ જુએ નીચ ને ઉંચ, સતો રામના રે.

એને સરખા છે નીચ ને ઉંચ, સતો રામના રે;

ઉંચ નીચ વિધવા સધવાય, રામજીને એક છે રે,

એને નથી ધનડું કામ, રામજીને એક છે રે;

એને જોઈએ નહિ નામ કે ધામ, સતો રામના રે,

એને જોઈએ નહિ નાત કે જાત, સતો રામના રે;

એને જોઈએ નહિ ફૂલ કે પાન, સતો રામના રે,

એને જોઈએ નહિ દખણા દાન, સતો રામના રે;

એને જોઈએ એક ભજન, સતો રામના રે,

એ તો જોશે એકજ નીત, સતો રામના રે,

બીજી જોશે સારી રીત, સતો રામના રે;

સમયની સ્ત્રીઓ અને અન્ય પાત્રનું ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે. આ રીતે આધુનિક સમય અને તેને અનુસરતી દૃષ્ટતા તથા મનોભાવનું વર્ણન કરવામાં દીવાળીઆઇએ અન્ય સ્ત્રી કવિઓમાં શ્રેષ્ઠતા બતાવી છે; પરંતુ રામાયણના સમયને અનુસરતું ચિત્ર રણ કરવાનો તેમનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો છે. રામાયણનાં ઉચ્ચ પાત્રને એમણે સામાન્ય પદ્ધિ ઉપર મૂકી દીધાં છે. તેમણે આપેલાં આગેદ્યુ વર્ણનો ઉપરથી માલમ પડે છે કે દીવાળીઆઇનો સમય ઐતિહ્ય સત્તાની જમાવટથી બહુ પહેલાનો હશે નહિ..

રાધાઆઇ.

આ સન્ધરી વડોદરામાં સંવત ૧૮૯૦ એટલે ઇ.સ. ૧૮૭૪ માં થઇ ગયાં. તેઓ દક્ષિણી બ્રાહ્મણ હતાં. તેઓ પણ વિધવા હોય એમ જણાય છે. રામનાથ મહાદેવવાળા અવધૂતનાથ બાવા પ્રત્યે તેમને અત્યંત ભક્તિભાવ હતો. તેઓએ તેમની સાથે યાત્રા કરી હતી. યાત્રામાં તેઓ કવિતા કરતાં. દીવાળીઆઇ રામભક્ત હતાં તો રાધાઆઇ રાધાકૃષ્ણનાં ભક્ત હતાં. રાધાઆઇની ભક્તિથી વૈષ્ણવો બહુ પ્રસન્ન રહેતા. રાધાઆઇનો કંઠ મધુર હોવાથી તેમનાં ભજન કીર્તનથી લોકો બહુ ખુશ થતાં. અવધૂતનાથ નાગડ સાધુ હતા એમ રાધાઆઇની કવિતા ઉપરથી માલમ પડે છે. અવધૂતનાથ પ્રત્યે રાધાઆઇનો એટલો પૂજ્યભાવ હતો કે તેમની કવિતામાં સ્થળે સ્થળે તેમનું નામ તેમણે લીધું છે.

રાધાઆઇની કવિતા.

રાધાઆઇની કવિતામાં મહારાષ્ટ્રી, હિંદી અને ગુજરાતી ભાષાની જે મિશ્રતા, જે સંકરતા જોવામાં આવે છે તે જોતાં ગુજરાતી કવિતામાં તેમની કવિતાને સ્થાન આપવું એ મને યોગ્ય લાગતું નથી. મરાઠી અને હિંદી ભાષામાં પણ તેમને સ્થાન મળે તેવી પાત્રતા તેજ દૃષ્ટિએ તેમાં નથી. કાંઈ પણ લેખ અગર કૃતિ અમુક ભાષાની છે એમ કહેવા માટે, તે લેખ અગર કૃતિને સાહિત્યમાં સ્થાન મળવા માટે, મારા ધારના મુજબ તે શુદ્ધ અને શિષ્ટ ભાષામાં લખાવાં જોઈએ. હું કબૂલ કરું છું કે રાધાઆઇની કવિતામાં જ્ઞાન અને કવિતાશક્તિના આધારો છે; પણ તે કવિતા એવી સંકર ભાષામાં લખાયેલી છે કે તે ઉપર જણાવેલી કોઇ પણ ભાષાના સાહિત્યમાં જગા મેળવી શકે નહિ. આ સંકરતાનાં-અશુદ્ધતાનાં અનેક દૃષ્ટાન્તો આપી શકાય એમ છે.

આ સંબંધમાં ગ્રામીન કાવ્યમાળાના વિવેચકે, તેમ સૌ. વિદ્યાએ રાજકોટ પરિષદના તેમના લેખમાં દૃષ્ટાન્ત આપ્યાં છે. આ તથા એકાદ બે બીજાં દૃષ્ટાન્ત હું રજૂ કરવા માગું છું:—

“સરસ તમાસા બરા હોખા,

સુખનું છે વિશ્રામ;

રામ ભજે આઇ રામ ભજે,

હો જવેગા કામ;

રામ ભજનકી લહે લાગી, શુકું રામ ભજનકી.”

“ધન્ય ધન્ય કૃષ્ણ ચોર રે,

સુણો જગત જનાયા સોર રે;

દેવા કરે સેવા રાધીઆઈ રે,

વામાં આપ્યું છે. કૃષ્ણાચાર્ય વડનગરનાં નાગર સન્નારી હતાં. “સીતાજીની કાંચળી” ની કવિતાની એક હસ્તલિખિત પ્રત વડનગરમાંથી મળી આવી છે એમ જૂદા કાવ્યદોહનમાં જણાવવામાં આપ્યું છે. આ રીતે આ સ્ત્રી કવિ વડનગરનિવાસી હોવાની ખિનાને ટેકા મળે છે. ઉપર જણાવેલી કવિતા ઉપરાંત તેમણે “હાલરડાં” લખ્યાં છે. તેમનાં કેટલાંક ગીત ગુજરાતમાં પ્રચલિત છે. “સીતાજીની કાંચળી” અને તેમની અન્ય કૃતિઓ ઉપરથી વાચકવર્ગને માલમ પડશે કે, કૃષ્ણાચાર્યની કવિતા ખીજ વર્ગની છે છતાં તેમની બાપા, કવિતાની અંદર રહેલો રસ અને ભાવ, તે વર્ગના કવિઓ કરતાં ઉચ્ચતર પ્રકારનાં છે. કૃષ્ણાચાર્ય કયા સમયમાં યદ્ય ગયાં એ નક્કી થયું નથી છતાં તેમનો સમય અતિ પ્રાચીન ન હોવો જોઈએ એમ એમની કૃતિઓ ઉપરથી માલમ પડે છે.

પ્રાચીન સાહિત્યનું સંશોધન.

પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્ય સામાન્ય રીતે પદ્યારમ્ભ છે. આ સાહિત્યનો ઇતિહાસ ધણે જાણે છે. ગુજરાતી સાહિત્યને લગતી ઐતિહાસિક સામગ્રી એકઠી કરવાની, તેને લગતું સંશોધન કરવાની, તેને લગતી તપાસ કરતા રહેવાની જદુ મોટી આવશ્યકતા છે.

પ્રાચીન કવિતા અને સાહિત્યના સંશોધન માટે સદ્ગત કવિ દત્તપતરામ, કવિ નર્મદાશંકર, સદ્ગત સાક્ષર મણિલાલ નલુભાઇ અને ડૉ. હરિલાલ હર્ષદરાય દુવ, “ગુજરાતી” ના અધિપતિ રા. ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેસાઈ, રા. બ. હરગોવિંદદાસ કાંટાવાળા, રા. સ્ત્રી નાયાશંકર, મહુમ રા. રતિરામ દુર્ગારામ, રા. જગનનાથ દોડિયરદાસ મોદી, શેઠ પુરષોત્તમ વિશ્રામ ભાવજી અને શ્રીમન્ત મહારાજ સર સવાચરાય ગાયકવાડની સરકારે જે શ્રમ લીધા છે તે માટે તેઓને ખરેખર ધન્યવાદ ધટે છે. છતાં કહેવું જોઈએ કે આ પ્રકારના પ્રયત્નો જે બજા અને વિસ્તૃતથી ચાલુ રહેવા જોઈએ તે બજા અને વિસ્તૃતથી ચાલુ રહ્યા નથી. સામાન્ય રીતે કહેવામાં આવે તો આ દિશામાં આધુનિક પ્રવૃત્તિ યિથિલ છે, મંદ છે. ગુજરાતી ભાષાના અભિમાની, સાહિત્ય પ્રેમી સજ્જન વર્ગે આ બાજતમાં વધારે જગતિ, વધારે વિસ્તાર, વધારે બજા ખતાવવાં જોઈએ.

પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતોનું સંગ્રહસ્થાન.

છેવટે આજના વિષયને ઉપયોગી જણાવી એક સૂચના અત્ર રજુ કરવી અનુચિત ગણાયો નહિ. સાહિત્યપ્રેમી વિદ્વર્ગના પ્રવાસથી પ્રસિદ્ધ અગર અપ્રસિદ્ધ, પ્રાચીન લેખોની હસ્તલિખિત જે જે પ્રતો મળી આવી છે અગર જે જે મળી આવે તેના એક સાર્વજનિક સંગ્રહ ગુજરાત કાલિયાવાડના કોઇ મધ્યસ્થળે, ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી જેવી સંસ્થામાં રાખવાની જરૂર છે, જેથી આ વિષયમાં રસ લેતાં વિદ્વજ્જનને પ્રાચીન સાહિત્યની મૂળ હસ્તલિખિત પ્રત જોવાનું બની શકે. આ રીતે કોઇ અનુકૂળ મધ્યસ્થળે, આ પ્રકારનો સંગ્રહ રાખવાની યોજના અતિ મદતની અને ઉપયોગી યદ્ય પડશે.

સ્રી-ઉપયોગી ઉત્તમ પુસ્તકો:— નવત્રકયાઓ-યોગિની, મૃદુલા, વાર્તાવદરી, પ્રિય-દાન. (જીવન ચરિત્ર-અધોરકામિની દેવી. (ગરબા-સંગ્રહ) ગીતમાળા ભાગ ૨. તથા (પાઞી શામળો-સુન્દરી સુબોધનાં પુસ્તકો, વર્ગ ચોથું, છઠું અને આઠમું.

કરી. તેપર અક્ષત ચોદી દંડવત કરવા ને પછી પોતાના કાર્યમાં પ્રવૃત થવું. કદાપિ તમારા પતીને તેમના પગની પૂજા પસંદ ન હોય, તો ત્હેમને પ્રણામ કરી ત્હેમની છાત્રીની પૂજા કરશો તોપણ ચાલશે. બપોરે અથવા સુતા પહેલાં સાવિત્રીચરીત્ર અથવા એવા કોઈ ઉત્તમ સતીચરિત્રનાં પાનાં વાંચવાં અગર સાંભળવાં. આ પ્રયોગ દસ દીવસ કરવો, પણ યાદ રાખવું કે પ્રયોગ દરમીયાન કોઈ બીલકુલ કરવાનો નથી. આ પ્રયોગ (જયુ ચાલુ રાખવા) થી ઉત્તમ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ લોકમાં સુખસંપત્તિ બોગવી અને આખરે પતિપત્ની બંનેનાં વેકુંઠમાં વાસ થાય છે.

પ્રયોગ ૩ જો.

અનુકૂલ હોય તો, તમારા પતી જન્મવા બેસે તે વખતે તમારે જાતેજ તેમને પીરસવું અને તેઓ જમી ઉડ્યાબાદ તમારે તેજ જગ્યાએ, તે જ તાટમાં જન્મવા બેસવું અને પ્રથમ પતીએ રાખેલા સોભાગ્યના સાત ગ્રાસ લેવા ત્યારબાદ બોજન શરૂ કરવું. આ પ્રયોગ એક માસ સુધી કરવો. પરંતુ તે દરમિયાન કોઈને કડવું વચન કહેવું નહિં અને જેમ બને તેમ બીજાનું કામ કરી તેમને પ્રસન્ન રાખવાં. આ પ્રમાણે કરતાંની સાથે તમારા પતી તમારા કલ્યાણના યજ્ઞ જશે અને તમારું કલ્યાણ થશે.

પ્રયોગ ૪ થો.

જો તમારા પતી વિદ્યાર્થી હોવ તો ગાળતા હોય તો તેમને માટે તો ધણેજ સુલભ રહેતો છે. એકસો એક બદામના શુદ્ધ મીઠા લઈ તેને એક પ્યાલામાં મુકી પાણીથી ઘાંઘ શુદ્ધ કરવાં તે દરમિયાન નમઃશિવાય (અથવા શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ) નો મંત્ર જયુ બોલતા જવું. પછી આ મીઠા સાફ કરી રાખી મુકવાં અને દસદીવસ સુધી ૧૦—૧૦ મીઠા તમારા પતિને સવારમાં ખાવા આપવાં. ને છેલ્લું શેષ વધે તે દસમે દીવસે તમારે ખાઈ જવું. પણ યાદ રાખવું કે, તમારા પતી જો સ્લાઇસેસ સાથે ઇરાનીની હોટેલની આ પસંદ કરતા હોય અને તે વાત તમારા જાણવામાં આવે તોપણ તમારે આખં આડા કાન કરવા. અથવા જો તેઓને કોઈ પાડી વાળ જોળવાની ટેવ હોય તો પોમોટમ કાંસકો ટેબલ ઉપર રજુ કરી આરસો ધરી તેમને સુગમતા કરી આપવી. પરંતુ જ્યાં સુધી આ પ્રયોગ ચાલુ રહે ત્યાં સુધી, તમે વાંચી શકો તેમ હોય તો દરરોજ તમારે એક કલાક ધર્મપુસ્તકો વાંચવાં અને વાંચતાં ન શીખ્યા હો તો હરિમંથનની દસ માળા કરી જતી. આમ કર્યેથી આ દુનિયાં સુધારી તમે તમારા પતિ સાથે નફી તરી જશો.

આ પ્રયોગો બીનખર્ચાંજી અને બહુજ સહેલા છે. અમે જાણીએ છીએ કે કેટલાક પતિ રાજાઓ આ ક્રીવા કરવામાં તમને આડખીલ નાંખશે—અડચણ કરશે, અથવા હસીપણુ દાદશે. પરંતુ તમારે બીવું નહિં. તેઓ કોષ કરે તોપણ તમારે શાંતિથી રહેવું અને તેમને સાફ લાગે તેમ કરવું. તુરત તમારે અમરો પ્રયોગ તેમને વાંચવા આપવો, વાંચનાંની સાથે અમારા પ્રયોગની અસર તેમના ઉપર થશે. અને તમને તે અજમાવવામાં પછી વિનં તેઓ નાંખશે નહિં. વિશેષ પ્રયોગો આગળ જતાં આપવામાં આવશે. જાનુઆરી.

સીમંતિની આખ્યાન:—સીમંત પ્રદાનની કથા; સ્ત્રીઓએ ખાંસ વાંચવા લાવક; મૂલ્ય, રૂ. ૦-૨-૦ (સુન્દરી સુખોદયના આદેશને ક્રૂત એક આને મળશે.)

સુન્દરી સુખોદય મંદિર, અમદાવાદ.

the island of Bombay."

"When the Victoria Gardens and the Albert Museum were established in Bombay, the men employed on these works were at first so pestered by mosquitoes and suffered so much from Malarious fever that, on the recommendation of the Hindu mages, the whole boundary of the gardens was planted with holy basil and any other basils at hand, on which the plague of mosquitoes was at once abated and fever altogether disappeared from amongst the resident gardeners, although the site of the gardens had been one of the worst malaria-stricken spots on

—உ. பி. கிராம பஞ்சாயத் தலைவர்

[illegible]

‘ॐ नमो भगवते वासुदेवाय’

[illegible]

• InFile •

—33—

1. 1980-81 2. 1981-82 3. 1982-83 4. 1983-84 5. 1984-85 6. 1985-86 7. 1986-87 8. 1987-88 9. 1988-89 10. 1989-90 11. 1990-91 12. 1991-92 13. 1992-93 14. 1993-94 15. 1994-95 16. 1995-96 17. 1996-97 18. 1997-98 19. 1998-99 20. 1999-00 21. 2000-01 22. 2001-02 23. 2002-03 24. 2003-04 25. 2004-05 26. 2005-06 27. 2006-07 28. 2007-08 29. 2008-09 30. 2009-10 31. 2010-11 32. 2011-12 33. 2012-13 34. 2013-14 35. 2014-15 36. 2015-16 37. 2016-17 38. 2017-18 39. 2018-19 40. 2019-20 41. 2020-21 42. 2021-22 43. 2022-23 44. 2023-24 45. 2024-25 46. 2025-26 47. 2026-27 48. 2027-28 49. 2028-29 50. 2029-30 51. 2030-31 52. 2031-32 53. 2032-33 54. 2033-34 55. 2034-35 56. 2035-36 57. 2036-37 58. 2037-38 59. 2038-39 60. 2039-40 61. 2040-41 62. 2041-42 63. 2042-43 64. 2043-44 65. 2044-45 66. 2045-46 67. 2046-47 68. 2047-48 69. 2048-49 70. 2049-50 71. 2050-51 72. 2051-52 73. 2052-53 74. 2053-54 75. 2054-55 76. 2055-56 77. 2056-57 78. 2057-58 79. 2058-59 80. 2059-60 81. 2060-61 82. 2061-62 83. 2062-63 84. 2063-64 85. 2064-65 86. 2065-66 87. 2066-67 88. 2067-68 89. 2068-69 90. 2069-70 91. 2070-71 92. 2071-72 93. 2072-73 94. 2073-74 95. 2074-75 96. 2075-76 97. 2076-77 98. 2077-78 99. 2078-79 100. 2079-80 101. 2080-81 102. 2081-82 103. 2082-83 104. 2083-84 105. 2084-85 106. 2085-86 107. 2086-87 108. 2087-88 109. 2088-89 110. 2089-90 111. 2090-91 112. 2091-92 113. 2092-93 114. 2093-94 115. 2094-95 116. 2095-96 117. 2096-97 118. 2097-98 119. 2098-99 120. 2099-00 121. 2100-01 122. 2101-02 123. 2102-03 124. 2103-04 125. 2104-05 126. 2105-06 127. 2106-07 128. 2107-08 129. 2108-09 130. 2109-10 131. 2110-11 132. 2111-12 133. 2112-13 134. 2113-14 135. 2114-15 136. 2115-16 137. 2116-17 138. 2117-18 139. 2118-19 140. 2119-20 141. 2120-21 142. 2121-22 143. 2122-23 144. 2123-24 145. 2124-25 146. 2125-26 147. 2126-27 148. 2127-28 149. 2128-29 150. 2129-30 151. 2130-31 152. 2131-32 153. 2132-33 154. 2133-34 155. 2134-35 156. 2135-36 157. 2136-37 158. 2137-38 159. 2138-39 160. 2139-40 161. 2140-41 162. 2141-42 163. 2142-43 164. 2143-44 165. 2144-45 166. 2145-46 167. 2146-47 168. 2147-48 169. 2148-49 170. 2149-50 171. 2150-51 172. 2151-52 173. 2152-53 174. 2153-54 175. 2154-55 176. 2155-56 177. 2156-57 178. 2157-58 179. 2158-59 180. 2159-60 181. 2160-61 182. 2161-62 183. 2162-63 184. 2163-64 185. 2164-65 186. 2165-66 187. 2166-67 188. 2167-68 189. 2168-69 190. 2169-70 191. 2170-71 192. 2171-72 193. 2172-73 194. 2173-74 195. 2174-75 196. 2175-76 197. 2176-77 198. 2177-78 199. 2178-79 200. 2179-80 201. 2180-81 202. 2181-82 203. 2182-83 204. 2183-84 205. 2184-85 206. 2185-86 207. 2186-87 208. 2187-88 209. 2188-89 210. 2189-90 211. 2190-91 212. 2191-92 213. 2192-93 214. 2193-94 215. 2194-95 216. 2195-96 217. 2196-97 218. 2197-98 219. 2198-99 220. 2199-00 221. 2200-01 222. 2201-02 223. 2202-03 224. 2203-04 225. 2204-05 226. 2205-06 227. 2206-07 228. 2207-08 229. 2208-09 230. 2209-10 231. 2210-11 232. 2211-12 233. 2212-13 234. 2213-14 235. 2214-15 236. 2215-16 237. 2216-17 238. 2217-18 239. 2218-19 240. 2219-20 241. 2220-21 242. 2221-22 243. 2222-23 244. 2223-24 245. 2224-25 246. 2225-26 247. 2226-27 248. 2227-28 249. 2228-29 250. 2229-30 251. 2230-31 252. 2231-32 253. 2232-33 254. 2233-34 255. 2234-35 256. 2235-36 257. 2236-37 258. 2237-38 259. 2238-39 260. 2239-40 261. 2240-41 262. 2241-42 263. 2242-43 264. 2243-44 265. 2244-45 266. 2245-46 267. 2246-47 268. 2247-48 269. 2248-49 270. 2249-50 271. 2250-51 272. 2251-52 273. 2252-53 274. 2253-54 275. 2254-55 276. 2255-56 277. 2256-57 278. 2257-58 279. 2258-59 280. 2259-60 281. 2260-61 282. 2261-62 283. 2262-63 284. 2263-64 285. 2264-65 286. 2265-66 287. 2266-67 288. 2267-68 289. 2268-69 290. 2269-70 291. 2270-71 292. 2271-72 293. 2272-73 294. 2273-74 295. 2274-75 296. 2275-76 297. 2276-77 298. 2277-78 299. 2278-79 300. 2279-80 301. 2280-81 302. 2281-82 303. 2282-83 304. 2283-84 305. 2284-85 306. 2285-86 307. 2286-87 308. 2287-88 309. 2288-89 310. 2289-90 311. 2290-91 312. 2291-92 313. 2292-93 314. 2293-94 315. 2294-95 316. 2295-96 317. 2296-97 318. 2297-98 319. 2298-99 320. 2299-00 321. 2300-01 322. 2301-02 323. 2302-03

(‘‘ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୧୧ ଶିଳ୍ପ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୧୧’’) (‘‘ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୧୧ ଶିଳ୍ପ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୧୧’’) (‘‘ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୧୧ ଶିଳ୍ପ ଗାନ୍ଧିଜୀ ୧୧୧’’)

‘ተክራሪ’ ነፃ ሲሆን

பெரியது.

—જ્યારે મુઝાઇમાં વિક્ટોરીઆ ગાર્ડન અને આલ્બર્ટ મ્યુઝિઅમ સ્થાપવામાં આવ્યાં, ત્યારે કામ ઉપર લાગેલાં માણસો મચ્છરોથી એટલાં હેરાન થવા લાગ્યાં અને મેલેરીઆના જ્વરથી એટલાં તો પીડાવા લાગ્યાં કે, હિન્દુ વ્યવસ્થાપકની સૂચના ઉપરથી, તે બાગની ચારે બાજુની સિમા ઉપર જે મળ્યાં તે તુલસી અને તે જાતના બીજ છોડ વાવવામાં આવ્યા હતા; જેથી કરીને મચ્છરોનો ઉપદ્રવ એકંદ્રમ ઓછો ગઈ ગયો અને બાગમાં રહેનારાઓમાંથી તાવ પણ તદ્દન જતો રહ્યો,—જે કે જે જગોએ બાગ આવેલો છે તે જગો મુઝાઇના ટાપુ ઉપર સૌથી વધારે મેલેરીઆથી પીડિત જગો તરીકે પહેલાં ગણાતી હતી.

૩. લેખકનો અનુભવ.

બાણ શશિભૂષણ પોતાની જાતનો અનુભવ લખે છે કે—હું હિન્દુ હોવાથી ધાર્મિકક્રિયાઓ અને સંશુદ્ધાત્મક અને વૈદ્યથીય ગુણો માટે તુલસીના છોડ મ્હારા ઘરમાં ઉછેરું છું. અને પ્રસંગાનુસાર તેના પ્રયોગો કરવાની પણ મ્હને ટેવ છે. એક શિવરાત્રિના પ્રસંગે એક ચોરડીમાં હું શિવપૂજન કરતો હતો તે વખતે એ ચોરડીમાં એટલાબધા મચ્છરો હતા કે પૂજન કરવામાં મ્હારું સમગ્રધ્યાન લાગતું નહિ. તે વખતે મ્હને એકાએક રુકુરી આવ્યું કે જો હું મ્હારા શરીરે તુલસીનાં પાંદડાં (કે જે મ્હારા પાસે પૂજા માટે તૈયાર હતાં) નો રસ લગાડું તો આ જીવલેણ જંતુઓ નાશ પામે. અને તે વિચાર અમલમાં મુક્યા પછી જોકે મચ્છરો મ્હને અડકતા ખરા પરંતુ તેમનો કંઈ બીલકુલ લાગતો નહિ.

જો કે બધા નહિ તોપણ કેટલાકના જાણવામાં તો દરોજ કે તુલસીના પાંદડાંનો રસ અંગ ઉપર લગાવવામાં આવે તો મધમાખીઓ દૂર જતી રહે છે; કારણ કે તેનામાં મધમાખીઓને સુસ્ત કરવાનો ગુણ છે. અને એવો વિચાર કરવાને કારણે છે કે તુલસીની ઉકટ ગંધથી, મધમાખીઓ અને મચ્છરો જતા રહે છે છતાં પણ માત્ર પ્રયોગ કરવા સારું—જેમકે પોતાની પચારી પાસે તુલસીનાં એક બે કુંડાં રખીને સુધં રહેવું—આ લોહી તરસ્યાં પ્રાણીઓને પોતાનું શરીર અર્પવું સલાહકારક નથી. એવો માત્ર અધકોચના વાધિવાળો જીવલેણ માટે જેમ ચોરડાના ઝાડ નીચે સુધં રહે તેના જેવું છે. પણ ઘણી વખત એવું જોવામાં આવે છે કે તુલસીના ઝાડઉપર બેઠેલા મચ્છરો એવી તો સુસ્ત દાલતમાં હોય છે કે તેમને અડીએ અથવા પકડીએ તોપણ તેઓ ઉડી જવાનું બીલકુલ મન કરતા નથી; પરંતુ, આ પ્રમાણે કંઈ હમેશા બનતું નથી. આમ કેમ થવું દરે તેવું હંજુસુધી કંઈ નિરાકરણ થયું નથી. પણ, જો કે તે છોડવાં હર હમેશાં મચ્છરોને પોતાની કુદરતી રિયતિમાં હાડી શકતો નથી એ ખરું છે, પરંતુ મેલેરીઆના અથવા તો બીજા જંતુઓને એક માણસમાંથી બીજા માણસમાં ચુકે છે તે મચ્છરો, જે માણસો પોતાની ચોરડીમાં કે ઘરમાં તુલસીનું કુંડું રાખે છે તેમને કંઈપણ તુકસાન કરી શકતા નથી, કારણ કે તેની ઉકટ ગંધથી જંતુઓ તુરંતજ નાશ પામે છે.

તુલસીના સુદ્ધાત્મક ગુણો.

મોનાની ઉકટ ગંધથી, મચ્છરોને અંકુશમાં રાખવા ઉપરાંત, તેનામાં એક બીજો પણ ગુણ છે. હિન્દુ યાત્રો પ્રમાણે હવા શુદ્ધ કરવાનો તે રામબાણ ઉપાય છે, અને તેટલા માટે જ તેને મેલેરીઆ અટકાવનાર ગણી શકાય. (Mala=અશુદ્ધ Aira=હવા) પાંચોતર અંક પદ્મપુરાણ) માં આપણે વાંચીએ છીએ કે,

તુલસી કડકા તિક્તા હૃદયોષ્ણા દાહપિત્ત-કૃત્ ।

દીપનો કુષ્ઠ કૃચ્છ્રાશ્ન પાર્શ્વકફવાત વિત્ ॥

તુલસી કટુ, તુરી, મિષ્ટ, ઉત્તેજક, દાહ અને પિત્તકારક છે. વળી તે ક્રોધ, પ્રમેહ, પક્ષ-
ધાત, શરદી, અને સંલેખમનો પણ ઉપાય છે.

તુલસી સર્પદંશ માટે પણ ઉત્તમ ઉપાય છે. તુલસીના પાંદડાંના રસથી સર્પદંશનું ઝેર
ઉતરે છે. જે આર્ષભિષગો (જંગાળના વૈદરાજો) નાગનાં ઝેરનો દવા તરીકે ઉપયોગ કરે
છે, તેઓ તેમાં પહેલાં તુલસીના રસ મેળવે છે અને પછી આપે છે. મૈસુરના એક પાશ્વિક
પત્ર “ સાખી ” માંથી એક ઉર્તારો આપવામાં આવે છે તે પણ એમ જ જણાવે છે:

“ તુલસી માત્ર મેલેરીઆ, કફ, સંલેખમ અને ચોળીઆ માટે જ ઉપાય છે એમ
નહિ પણ સર્પદંશ માટે પણ તે રામબાણ ઉપાય છે. તુલસીના છોડ પાસે કોઈપણ સર્પ
જઈ શકતો નથી. કોઈને સર્પ ડસે તે વખતે એક મુઠો ભરીને પાંદડાં ચવરાવવામાં આવે
છે અને તેના મૂળને માખણની સાથે ધરીને જે જગાએ સાપ કરડ્યો હોય તે જગાએ
ચોપડવામાં આવે છે. આવા ઘણાં એક કેસોમાં તુલસીના મૂળનો રસ છે ઘોળો હોય છે તે સર્પનું
ઝેર ચૂશીને કાળો થઈ જાય છે. અને આટલા માટેજ તે છોડને દિવ્ય ગણવામાં આવે છે. ”

ગુજરાતી બહેનો ! તમારામાંથી કેટલીએ પોતાનાં ઘરનાં તુલસી સુકવી દીધાં હશે !
તમારામાંનાં કેટલાંને તુલસીના છોડ ઘરમાં રાખવાનો રિવાજ જંગલી લાગ્યો હશે ! તમે તુલ-
સીનાં પ્રદક્ષિણા કરતાં શરમાતાં હશો ! પરંતુ તુલસીના આવા મહદ્ ગુણો જાણીને
તુલસીવૃન્દને આપના ઘરમાં પધરાવશો તો ઘણાં સુખી થશો. ”

સુપ્રસિદ્ધ બંગાલી બાનુ-કવિઓ.

શ્રીમતિ. સરોજની નાયકું.

શ્રીમતિ ગિરીન્દ્ર મોહિની દત્ત.

ગિરીન્દ્રમોહિનીના જન્મ કલકત્તામાં થયો હતો પણ એમનું બાળપણ ચોવીસપરગણામાં મજલપુર નામના ગામડામાં ગયું હતું. એજ ગામમાં ‘ત્હેના મા બાપ રહેતાં હતાં. શ્રીયુત દારાજીચન્દ્રમિત્રને ઘેરજ છોકરીઓની એક નિશાળ હતી. એજ નિશાળમાં ગિરીન્દ્રમોહિનીને પ્રાથમિકશિક્ષણ મળ્યું. બાળપણથી જ લણવા ઉપર ત્હેમને ઘણો શોખ હતો. એમની ઉમ્મરની બીજી છોકરીઓ પેઠે રમવા તરફ ત્હેમનું બીલકુલ લક્ષ્ય નહોતું. નિશાળની બધી ઉંચા પ્રકારની બહિસો ત્હેમણે મેળવી હતી. આ શાળામાં લેખન વાચન, હિસાબ કિતાબ, વગેરે સામાન્ય વિષયોનું પ્રાથમિક શિક્ષણ ત્હેમણે પોતાના પિતાની પાસેજ મેળવ્યું. ત્હાર બાદ એમને નિશાળમાં એવું શિક્ષણ મળ્યું નહીં. તોપણ એ ન્હાની છોકરીને પ્રથમથીજ વિદ્યાભિચિંતિ ઉત્પન્ન થયેલી હોવાથી, ગામના કોઈ પડિતો પાસેથી સરકૃત ભાષા અને ફસિત જ્યોતિષનું જ્ઞાન ત્હેમણે બાળવયમાંજ પ્રાપ્ત કર્યું. એજ વયે ત્હેમણે ગાયન વાદ્યનો પણ સારો અભ્યાસ કરીને એમાં પ્રવીણતા મેળવી હતી. બીન, સતાર, દારમોનિયમ, એ વાજી. ત્રેા એ છેક ન્હાનપણથી ઘણી સારી રીતે વગાડવા લાગ્યાં હતાં.

ગિરીન્દ્રમોહિનીની વય આઠ મવ વર્ષની થતાં ન થતાંમાં તો એમનામાં કાવ્યપ્રતિભા અને કાવ્યાનુરાગનો પ્રાદુર્ભાવ જણાવા લાગ્યો. જે વયે બાળકોએ દીગત્રા દીગલી સાથે રમવામાં અને ધીંગામસ્તી કરવામાં મસ્ત હોય છે, તે વયે આપણી ચરિત્ર નાયિકાને સરસ્વતી દેવીએ પોતાની વીણાથી મુગ્ધ કરી નાખી. આ વયે બીંત ઉપર પડેલા પોતાના પડ-જાયા સાથે એ દેટલીએ વાર પઘમાં ગણગણાટ કરતી. આ છોકરી આગળ ઉપર ગાંડી થશે એવું એમની મા વારંવાર કહેતી; પણ આ ઘેલછા કેવી જાતની છે તે એમના પિતા બરોબર પારખી શક્યા હતા. ગિરીન્દ્રમોહિની કવિ થશે એ એમનું ભવિષ્યવચન અક્ષરશઃ ખરું પડ્યું.

ગિરીન્દ્રમોહિનીના પિતા દારાજીચન્દ્ર કોઈ કોઈ વખત અંગ્રેજ ભાષામાં કાવ્યરચના કરતા હતા. ગિરીન્દ્રમોહિની બાર વર્ષની થઈ ત્હારે ત્હેમણે એક દિવસે ત્હેને એક અંગ્રેજી કાવ્યનું બંગાળી ભાષાન્તર કરીને સમજાવ્યું. થોડીજ વારમાં એ ત્રિદેશી કાવ્યનો મર્મ બંગાળી છંદોબદ્ધ કવિતામાં ગોડવીને ગિરીન્દ્રમોહિનીએ પિતાને બતાવ્યો. એ વખતે એમના પિતાને કેટલું આશ્ચર્ય થયું હશે. એ કવિના પાછળથી ગિરીન્દ્રમોહિનીના ‘ભારતકુસુમ’ નામના કાવ્યમાં ‘તપોવન’ નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ છે. ત્હારબાદ બાલિકાના કલ્પના વિકાસમાં સહાય કરવાના હેતુથી પિતા ત્હેમને Paul and Verginia Theodocius Constancia ઈત્યાદિ પુસ્તકો અને વાર્તાઓ બંગાળી ભાષામાં સમજાવતા. એ તથા, ‘મહાનાયક’ ‘કાકિલાટ્ટ’ ‘યોજનગધા’ ‘વાસવદત્તા’ ‘યુસદ્જુલેખા’ ‘કવિ કંકણ’ ઈત્યાદિના વાચનથી ગિરીન્દ્રમોહિનીની પ્રતિભા ઝળકી ઉઠી.

ગિરીન્દ્રમોહિનીનું લગ્ન દશમે વર્ષે થયું. બૌદ્ધાગ્નરના શ્રીમન્ત જમીનદાર દુર્ગાચરણ દત્તનાં કનિષ્ઠ પુત્ર નરેશચન્દ્રદત્ત ત્હેમના પતિ થાય. લગ્ન થયા પછી ત્હેમના શિક્ષણમાં જરાક અંતરાય પડ્યો, પણ તેથી ત્હેમનો કાવ્યાનુરાગ લેશમાન પણ ઓછો થયો નહીં. શિક્ષણના યોગથી એમની સ્વાસ્થાવિક પ્રતિભા જુદા જુદા માર્ગમાં પ્રકાશવા લાગી.

શીવવા ભરવાના કામમાં, અને રસોઈમાં એ અત્યંત નિપુણ નીવડ્યાં. ત્હેમનું પહેલું કાવ્ય ‘ગજેશ વંદન’ છે. ત્હાર બાદ ૧૮૭૧ ની સાલમાં ‘કવિતાન્દાર’ નામનો ત્હેમનો પહેલો કાવ્યગ્રન્થ બહાર પડ્યો. આ પુસ્તકનો થોડોક ઇનિદાસ છે. ૧૮૭૦ ની સાલમાં ગિરીન્દ્રમોહિનીના પતિના એક ઝાગમન મિત્રે, ગિરીન્દ્રમોહિનીનાં ગદ્યપદમાં લખેલા પંદોમાંથી કેટ-

વિવિધવિહાર.

“ આ મહાર્. ”

“ આ મહાર્ ! વિન્દુ ! એ મહાર્, હોં ! ”

નાયતી, કુદતી, હરતી અને પ્રયુક્તાની પૂતળી સરખી પાંચ વર્ષની છોકરી પોતાની માશીને વળગી પડતાં બોલી.

“ આહો, એજને ? સદુ ! એજને ! જા વાર એ ત્હાર લઈ લે દોડ ! ”

તે છોકરી દોડીને કોચ પર પડેલી એક છબી લઈ આવી.

“ એ શું, કહેવાય માશી ! ”—“ એ ફોટો કહેવાય, તે આપણા અખિલભાઈની છબી છે. ” વિન્દુ બહાલથી બોલી.

“ અખિલભાઈ ! માશી ! એ આપણાં શું થાય વાર ? ”

“ એ મહારા ભત્રીજા-ને ત્હારા ભાઈ. ” સદુ સદ્‌ચુલ્લુ વાંકી વળી અને છબીની સુંદર પ્રતિમા પર પોતાના રાતા સુંદર આંદોથી ચુમ્મન કર્યું ! અને બાળકની અનુસરતી સરક્ષતાથી પૂછ્યું,—“ વિન્દુ, મ્હેં એમને જોયા છે શું ? એ મ્હને બહુ ગમે છે—અધા કરતાં વધારે બહાવા ! ,, તેણે પરવાળા સરખા આંટો ઉઘાડી મંજુલ રિમત કર્યું. વિન્દુ તેની સામું ટશ ટશ જોઈ રહી, અને તેના ખાડા પડતા ચુલાખી ગાલ પર એક તમાચો ધીમેથી માથો.

“ મેર રાંડ ગાંડી ! આમતે યતું હશે ! કોઈ પારકા છોકરાને આમ ચુમ્મન કરાવું હશે ! ત્હારી બા જાણશે તો મારી નાંખશે. ”

“ બા તો અમદાવાદ છે, એ નહિં જાણે, પણ મારી, આજે મહારા માસા તેડવા ગયા છે તે એજ-અખિલભાઈને ! ” છબી ધારી ધારીને જોતાં તે છોકરીએ પૂછ્યું.

“ હા એજ. એ અહીં બે દિવસ રહીને પછી જશે. ”

“ જશે ! ત્યાં શું કામ ! ”

“ પરજુવા. ” કંઈક કંટાળીને વિન્દુએ ઉત્તર દીધા.

“ કોની સાથે વિન્દુ ? ”

“ બાપરે ! આટલી પૂછાપૂછ ! પેલી નન્દકુમારી સાથે. ” મારી હસી પડતાં બોલી, અને પછી જવાને ઉભી થતી-તી ત્યાં પોતાના ગોરા-ગોળમટોળ હાથે માશીની માંત્રામાં પેરાતી સદુ બોલી.

“ હેં વિન્દુ, ત્હમે ખિન્નયાં છો ? ”

“ નારે બા ! આવી રૂપાળી છોડી પર શી રીસ ! ”

“ ત્હારે મ્હને માસા સાથે કેમ ન જવા દીધી ! ”

“ ત્યાં ત્હને કોણ સાચવે ? પણ ત્હારે શા માટે જવું ? ”

“ હું એમને બેઠા જોત- એ કેરા છે, મ્હને બોલાવીને રમાડે તેવા કે, મ્હોટા માણ- ની પેઠે જેમ મને ન બોલાવે તેવા છે ! ”

હે, ! મહારા મહોટાભાઈનો ! માસા ? બાને, નહીંનને, મહોટા ભાઈને, મારી સહિયર મધુરીને બંધાના ખચર, છે માસા ! ” હર્ષાતુર બાલિકા સફાલી ઉભી થઈ તેમની પાસે દોડી ગઈ.

“ હા, બેટા. બધાં સારાં છે. પણ સદુ એમણે લખ્યું છે કે અખિલભાઈ સાથે સદુ ગુણને અમદાવાદ મોકલજો ત્હને ગમશે ને, બેટા ! ”

“ હા માસા અખિલભાઈ સાથે મ્હને બહુ ગમશે. ”

“ ત્હારે આ ત્હમારાં વિન્દુ ત્હમને નહીં સાંભરે ? કૌતુકથી પ્રશ્ન મુકાયો. “ મારાં વિન્દુ ! ” તે વિલક્ષણ છોકરી ગંભીરતાથી આંખો નિકસાવી બોલી, “ હા,—ના, સાંભરશે કેમ ન સાંભરે ! મ્હને મારાં વિન્દુ બહુ બહાલાં છે. ”

“ ત્વારે હમણાં ભલે અખિલભાઈ એકલા જાય તું પછી જજો હું મૂકવા આવીશ. ” માસાએ તેની સુંદર સ્થામ કેશ લટિકા ખરફ સમાન લક્ષાટ પરથી ખસેડી બહાલથી સમજાવ્યું. છોકરી પાછી વિચારમાં પડી પછી અખિલ સ્થામું જોઈ સરસ ભાવે બોલી.

ના હું હમણાં જઈશ. અખિલભાઈ સાથે આગમીમાં મને બહુ મજા પડશે, માસા. બધા ખડખડાટ હસી પડ્યા. સદુ વિનોદરાયના અંકમાં મારું નાંખી લાડતી લાડતી બોલી—માસા હું જાણશ હોં ! માસા ! અખિલભાઈ સાથે મોકલજો. મોકલજોને ? હેં માસા ! ” વિનોદરાયે તેને બહાલથી હૃદયસરખી આંખી. હા, બા, મોકલીશ હો. અખિલભાઈને ગમશે તો મોકલીશ હો. ” સદુ આતુર આંખે અખિલના સ્મિતમય મ્હોં તરફ ફરી. તે યુવાન તે ના સ્થામું પ્રિતિથી હસ્યો.

“ વિનોદ કાકા, સદુ ખેલતી સાથે જવાતું મ્હને કેમ ન ગમે ? એવી રમતિયાળ કાઢી છોકરી સાથે જવાથી મ્હને બહુ આનંદ મળશે. ”

અખિલના વચનોથી સદુ બહુ આનંદમાં આવી. ગઈ, માસાના બોળામાંથી નીચે ઉતરી તે આતુરી સાથે રમવાને દોડી ગઈ. બાકીતું મંડળ ત્યાંજ વાતે બેસી રહ્યું.

“ કેમ ત્હમારાં લગ્ન ક્યારે ખચરાવશે. વિન્દુએ પૂછ્યું. ”

“ કાકાનો વિચારતો આવતા માસામાં કરવાનો છે પણ મ્હને નથી રૂચતું. ” તે કંઈક કંટાળાથી બોલ્યો.

“ હેં, અમલુ વહુ અણુગમતી છે શું ? નન્દા છે મજાની, પણ બણેલી નથી. ”

“ કાકી મ્હેં એમના ગામમાં ત્હમે બણેલો તેમ આજેજ પગ મેલ્યો છે. મ્હેં એને એકવાર સિવાય વધુ જોઈ નથી. એટલે એના ગુણ વા દોષનો મ્હને કાંઈ અનુભવ પણ નથી, તેથી ગમતી—અણુગમતીનો મ્હારો વિચાર પણ અંધારો નથી. ” અખિલ આમ બોલતાં ભૂમિ પ્રગ્ને નેના ઢાળી, લક્ષાટ પર કચ્છી પાડતો વિચારમાં પડી ગયો.

“ ત્વારે શામાટે ત્હમને રૂચતું નથી ? ” હવે વિનોદ માસાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ એટલાજ માટે કે મ્હારે આગળ અભ્યાસ કરવો છે. હમણાં એ બેડી—અંધન નથી રૂચતું. એાળામાં એાળા સાત—આઠ વર્ષ પછી લગ્ન કરે. પણ મ્હારું કંઈ ચાલે એમ નથી. ” તે હવે મુક્ત મનથી બોલ્યો.

“ કીક ત્વારે, અમદાવાદ તો જ્યોતિભાઈની પુત્રીન લગા ખાવા જાઓને ? ”

“ હા, એમજ. પછી કાકા પાસે જઈશ. ”

ઘણુંકરીને પુરવવર્ગ બેસતો વળી કાષ્ઠવાર અપોરે “ઘેરક પાલાંમેન્ટ” મળી નિન્દક “ખસો” પસાર કરતી.

રહાંજ પડવાને થોડી વાર હતી, અસ્તિમિત થતા અશ્વમેધના અંતસમયના ઝાંખાં કાંચો આંકડા પર રપટ પડતાંતા. તેના પર ગાદી નાખી અખિલ : બેઠેલા હતા. સદુ તેના રત્નહાળ પાસામાં અંપદને બેઠેલી હતી. તેના બોળામાં અખિલે લાંબી દીધેલા કુચો હતા. જેનાનું એક કાંઈ ત પોતાના નહાના ચોટલામાં નાંખવાની મહેનત કરતાંતા.

નહુ ઉપર આંખબંધનો અગમજાવ હતો અને નિર્દોષ શિશુઆક્રિષ્ટ આખો દિવસ તેની પસેજ રહેતી આ સરલ વર્તન-સરલ-નિષ્પાપ આકર્ષણ પર હમણા હમણાં કાંઈની આંખ્યા મ્હાટી હતી હમણાં પણ કાંઈની આંખ્યો તેમના પર તથત થએલી હતી. એ કાણુ ?

૪.

રસોડાની બે બારીઓ કંપાઉંડ તરફ પડતીંતી; તેમાંની એક બારીમાં તેર વર્ષની કાંઈ છોકરી લપધને બિમેલી હતી. સુદર યુગ્મગી સાળુ અને તેજ રંગની ચોળી તેના શરીરમાં ખેરલાં હતાં. ચક્રચાકત ધરણાઓ દરેક અવલોકો પર શોભી રહ્યા હતા. તેણે મ્હોં ગોળ મટોળ અને ધાટિલું હતુ. શરીરનો વર્ણ રતાસ પડનો-ઘડુવર્ણનો હતો. આંખો કંઈક તીણી અને હિજાંજગી હતી. તેની આંખ્યો અખિલ અને સદુના સુખી પિકચર પર દેરી હતી.

અખિલ રત્નહાળ અનિમિત્ત ચક્રચે સદુની પુલ ગોઠવવાની પેરતી જોતો હતો. આટલા નહાના પરિશ્રમથી સદુ ધાકી-કંટાળો અને પુલ બોળામાં મૂકી દીધું. અખિલ તેના રહામે ભાકાચથી હસ્યો. અને એક મ્હોડું સદેહ પુલ તેના ચોટલામાં સંબાળથી ગોઠવ્યું.

“બહા, હવે ત્હમે બહુ મજાનાં લાગે છે, સદુ !” તેણે બાલિકાને પાસામાં દાખી સુખન દીધું. બહુ આનંદે હસી.

“તમને તો મ્હારા પર બહુ હેત છે, હોં અખિલભાઈ ! હું અમદાવાદમાં ત્હમને બહુ યાદ કરતી. મ્હારી બા કહે કે ‘તું લખતાં શીખ ત્યારે અખિલભાઈને પત્ર લખજો. એટલે હું રોજ મ્હારા મ્હોટાભાઈ પાસે બેસીને તેમ ન કરતી. એટલામાં તો તમારા લગન આંચાં એટલે આપણે મળી શક્યાં. આપણે મળ્યાં તેત્હમને ગમ્યું ને, અખિલભાઈ !”

હિતરમાં અખિલે પ્રેમાળ સ્મિત કરી તને વધારે પાસાંમાં દાખી. બાલિકાના નિર્દોષ વાગ્ધારા પાછી સરવા લાગી:—

“તમારા ઘરમાંને અખિલભાઈ, તમે ને લખિતા બા બેજ મ્હારા પર બહુ હેત રાખ્યા છે. ત્હમારી વહુ-ન-દુભાંબી તો હું પાસે જઈ કે હિંને આલ્યાં જાય છે. કાંકેને તે એણે મને રાવરાવી.”

અખિલ ધીમા, પણ રહેજ તપેલા સ્વરે બોલ્યો:—

“ત્હમને ? શા માટે ? ત્હમે તો બધાંને ગમો તેવાં છે.”

છોકરીની કાળી આંખ્યોમાં ખૂબ આંસુ ધાઈ આવ્યા. અને દુઃખી અવાજે બોલી:—

“ત્હમે કાંકે મ્હને એકચીદાણા, બદામ ને એવું બધું આપેલું તે હું પરસાળમાં રમતાં રમતાં ખાતીંતી, ત્યાં ન-દુભાંબી આંચાં, તેમણે મ્હીડમાં મુઠી ભરીને એ બધું બારી વાટેથી વાગમાં નાંખી દીધું. હું રોષ પડી હોં અખિલભાઈ; એટલે એણે-” બહુ લાડકી બની છે તે બાણુ હવે. રાંડ બેઘડી બેસવાય દેતી નથી” એમ બોલી ગાલપર માર્યું. એતો આલ્યાં ગયાં, અને હું ધીમે ધીમે રોળીંતી... કાંઈ તમારા ઘરે તાણીને રાવાય ? મ્હારી

ਪ੍ਰਮਾਣਿ ਮਾਤ੍ਰਾ ਭਰਿ ਮਾਤ੍ਰਿਕਾ

(५३३३३३)

[illegible]

*Aic pñite !pa9 pa9 Aic le fñeie p-pñitefñah "ñeie ñeie

[illegible][illegible][illegible]

“ 𐎱𐎠𐎼𐎿 𐎠𐎹𐎶 𐎵𐎡𐎹 𐎵𐎡𐎹 𐎠𐎹𐎶 𐎵𐎡𐎹 𐎵𐎡𐎹 𐎵𐎡𐎹 ”

—የዘላቂ ጋራዎች ስራ ሲያገኙ ሆኖ ይገኛል።

[illegible]

3. 1985 දී බිම් ප්‍රමාණ අනුව ලැබුණු ආදායම්වලින් “ සෞඛ්‍ය සේවා මධ්‍යස්ථානය”

“*ከፊት ጋር በሰውነት ይታይ የሚችል ነው።*”

" i. 18 "

“ i Ude digne kudu i mo ljeto ” .

« ን ንግዱ ስጦታ ክሰጥ ምዃን » - ሆኖ፤

[illegible]

“ ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ”

• ୧୭ ମିଲିଟର ୧୫ ଫୁଟ ଧାରାଧର

ሆኑክሃድ ይህ ዓይነት ምርት ለጥቅም ሲያውጥ ለሌሎች ሰው ሊሰጥ ይችላል።

1962 የኢትዮጵያ ሕዝባዊ አዲስ አበባ ምክር ቤት ልማት ዘርፍ 1963-1964 ዓ.ም. ልማት ዘርፍ

1. ਇਹਨਾਂ ਫਲਸਫੇ ੨ ਵਿਚ ਪਾਏ ੨ ਨਿਰਾਕਾਰ, ਮਿਥਾਕ

ከገዢው ጋር ለሚገኝ ሁሉም ሰራተኛ ሰዎች ስለሚከተሉት ጉዳዮች ማረጋገጥና ማረጋገጥ ይገባል፡

Eh! he jhe jhe jhe hihhe he „Eshhe ‘Bhabh’he i jhe Eshhe Bhabh’he „

—በግዜ ስንት ሁሉ ይከፈላል ይህን ዓይነት ሁኔታ ለማስወገድ ምን ዓይነት ስራዎችን ይከፍራል?

Thelth hellel wdele the hellel be he the the

The Hebrew Bible; All have been taken from it by the Jews who have

[illegible]

ከዚህ በኋላ ገዢዎች ለሀገር ያለውን ጥቅም አስተባባሪ በሆኑ ሁኔታዎች ለሀገር ያለውን ጥቅም አስተባባሪ በሆኑ ሁኔታዎች

[illegible]

ገንዘብ ይገኝ ሆኖ ለገዢው ይመለስ ይቻላል።

ମାଧ୍ୟମିକ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ, ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦାବଳୀ, ୨୦୧୯-୨୦୨୦

"...
..."

[illegible][illegible]

19. 11. 2016

[illegible][illegible]

১৯৩১

પરિતાપ.

“ માતૃશ્રી આજે ટપાલમાં કંઈ કાગળો આવ્યા છે ? ” લાંબો પંથ કરવાથી ચોક્કસ આસને માર્ગ આપતાં મેં પુછ્યું.

“ હા આવ્યા છે તો ખરા. મેં પેલા દીડાળા ઉપર મુક્યા છે, એકાદ મોટું જાણું. અને બે ત્રણ કાગળો છે. ”

એકદમ મેં તે કાગળો લીધા, યરનામાના અક્ષરો ઉપર ઉતાવળમાંજ નજર ફેંટી. તેમાંના એક પત્ર ઉપર નજર પડતાંજ હૃદય આનંદથી ધડકવા લાગ્યું. તે ઇચ્છીત વસ્તુ હતી. મારા બહાલા મિત્રનો પત્ર હતો. તરતજ મેં તે ફેડ્યો અને વાંચ્યો:—

સ્નેહીયંદ્ર,

પત્ર મળ્યો. કાઠિયાવાડની કહણી હવા હજી ક્યાં સુધી લેતી છે ? કહણી હવાથી કાપા કહણી થાય તે તો ઇચ્છવાનું છે, પરંતુ હૃદય કઠોર ન બની જાય એની કાળજી રાખશો. જો તેમ થયું તો મારા જેવા મિત્રની શી દશા ?

મેં સંમતિથી છે કે મોહમયીના દર્શન માટે આપનું હૃદય આતુર થયું છે. હું ઇચ્છું છું કે આપ તેમ જલદી કરો.

આપ વિના અહીં કીક પડતું નથી. આપ તો મારી શુશ્રીયલ બાબીના સહવાસમાં અને વીસરી જતા હશો, પરંતુ અમે તમને વીસરી શકતા નથી. મારા બાબીને અમારા સંવિનય પ્રજ્ઞાત્ર કહેશો.

લી૦ દર્શનાતુર.

વિહારી.

ધણા દિવસથી જે પત્રની રાહ જોતો હતો તેની પ્રાપ્તિ થતાં મને અત્યંત આનંદ થયો. કાઠિયાવાડમાં હવાફેર માટે આવેલ હોવાથી સવારસાંજ ફરવા જવાનો મેં નીયમ રાખ્યો હતો, અને હું હમણાં ફરીનેજ ઘરે આવ્યો હતો. પરીશ્રમથી ઉત્પન્ન થયેલ પ્રસ્વેદથી રહેજ બીના થયેલા કપડાં મેં કાઢી નાંખ્યા. બીજા કાગળો વાંચ્યા. તેમાં એક પત્ર મારા સાહેબનો હતો. મુજબમાં તખીઅત બગડી હોવાથી માંડમાંડ મેં રજા મેળવી હતી, રજા કરતાં વધારે દિવસો વીતેલા હોવાથી સાહેબે બનતી ત્વરાએ આવવા લખ્યું હતું, અને મારા વિના તેને નડતી અડચણો દર્શાવી હતી. સાહેબનો કાગળ I તેની અવગણના કેમ થાય ? મેં જેમ અને તેમ જલદી જવાનો નિયમ કર્યો, અને આજે ટપાલમાં આવેલ ‘ ગુજરાતી પંચ ’ નો ખાસ સચિત કોરોનેશન અંક જોવા લાગ્યો. અંક બહુજ આકર્ષક હતો, પરંતુ મન સ્થીર થયું નહીં મુજબ જવાના અને મિત્રના પત્રનો જવાબ આપવાના વિચારો મારા મગજમાં ઘોળાવા લાગ્યા. તરતજ હું પત્ર લખવા બેઠો.

સ્નેહીમિત્ર વિહારી,

ધણા દિવસે પત્રદારાં દર્શન આપવા માટે અત્યંત ઉપકાર થયો. આપની ઉત્કટ ત્રિષ્ણ છે તો હું દરે સત્વર લાં આવીશ અને આપને મળીશ.

પુરતી સંભાળ રાખવાનું કહ્યું, અને હું દુઃખી નીરાશ હૃદયે મારે ઘેર આગ્યો. આખો દિવસ એ મારા મિત્રની પયારી પાસે બેસી રહું એવી મારી તીવ્ર ઇચ્છા હતી; પરંતુ સ્વાર્થ, મનુષ્યોને પોતાનાં કર્તવ્યો બળવવા નથી દેતો એ કાણુ નથી જાણતું ? આ કારણને લીધેજ કાલેજમાં ગયા વગર ચાલે તેમ નહોતું. હમેશા સાંજે હું તેને જોવા જતો. ડાક્ટરની સહાય કાળછાંથી અને કુટુંબીજનોની સારવારથી તખીયનમાં સુધારા થતો ગયો, અને નીરાશાના અધિકારમાં આશાના કીરણો ચમકવા લાગ્યા.

સાંજના પાંચ વાગ્યા હતા. વિહારીની પયારી આગળ એક ખુરશી ઉપર હું બેઠો હતો. ઘેનને લીધે વિહારીની આંખો વારંવાર વીંચાઈ જતી. આંખ ઉધકતાંજ તેણે મને જોયો. મારો હાથ તેણે પોતાની આંખો સાથે દાખવા મન કર્યો. “મેં તેના માથા ઉપર હાથ ફેરવ્યો અને કહ્યું, “વિહારી ! આજે તો તારું મુદ્દન નથી. હવે થોડાજ દિવસમાં સાર થઈ જશે.”

મારા શબ્દો તેને અસત્ય જણાયા હોય અથવા તો મારી માન્યતા બુદ્ધભરેલી હોય તેમ તેણે મારા શબ્દોને હસી કાઢવાનો મન કર્યો અને મારા કાન તેના મુખ આગળ લઈ જવાની તેણે મને ઇસારત કરી. “મેં તેમ કહ્યું. અસ્પષ્ટ અવાજે તે બોલ્યો, “ચંદ્ર ! મને તારું નથી તેથી શું થયું ? પેટની બાધી તો વધતીજ જાય છે. આહ.....મને એવી તીવ્ર વેદના યાપ છે કે.....” તેની મુખચર્ચા ઉપરથી તેને થતી તીવ્ર વેદના સાફ જણાઈ આવતી હતી.

“તેમાં ડરવા જેવું કંઈ નથી. વિહારી ! તને ખબર નથી કે દરદ ઘોડા વેગે આવે છે અને કીડી વેગે જાય છે. જેમ તારું થયું તેમ પેટનો દુખાવો પણ જશે, અને સૌ સારા વાના થશે.” મેં તેને હાંમત આપવા માંડી.

“નહોં નહીં, હું તે માનતો નથી ચંદ્ર ! પેટનો દુખાવો દિવસોદિવસ વધતો જ જાય છે—આ દરદ મને જીવંત જણાય છે. હું આ મંદવાડમાંથી કદી પણ ઉઠવાનો નથી—આ સંસારની મારી યાત્રા.....ચંદ્ર ! મને તું પાદ કરશે ?...”

શ્રમથી તે વધારે બોલી શક્યો નહીં. મારી આંખમાંથી ઉખળુ અશ્રુખીંદુઓ શ્રવી પડ્યા, પરંતુ મેં તેને માનમાંજ છુપાવ્યા. તે દિવસે મને જણાયું કે વિહારીએ જીવનની સર્વ આશા છોડી દીધી હતી. ભગવ્યવેતાની માફક તે પોતાનું ભગવ્ય ભાખતો હતો. આવી વાનથી તેના મન ઉપર ખરાબ અમર થશે એમ ધારી મેં આડી અવળી બીજી વાતો કહાડી. અંતે તેણે કહ્યું, “ચંદ્ર ! જા. મોટું થશે તો તને ટ્રેન નહીં મળે. મારા કર્મમાં તો દુઃખ લખ્યુંજ છે પણ બીજાને શા માટે દુઃખી કરવા ?” મારું હૃદય ‘ભરાઈ આગ્યું’, મેં તેની રજા લીધી.

મુબંદના આરોગ્યભક્ષક હવા પાણીની અસર મને થવા લાગી હતી, અને તેથી હું મારા એક બીજા મિત્રની સાથે ગામડામાં રહેતો હતો. આમ હોવાથી વિહારી પાસે વધારે ‘રોડકાવાનું’ બનતું નહીં. તેની તખીયન વધારેને વધારે બગડવા લાગી. અંતે ચાલુ જના ધનવંતરી અને અત્રીનીકુમાર ગણાતા ડાક્ટર રાત્રે બોલાવવાની સુચના થઈ અને તે સુચનાનો અમલ થયો. ડાક્ટર નવે ‘ટ્રીટમેન્ટ’ માં ફેરફાર કર્યો, અને દરદ નિષ્ણ છે. તમામ મંદી જવાની આશા આપી.

કરતાં હું એમજ પ્રાર્થું છું કે વિહારીના પવિત્ર આત્માને પ્રભુ શાંતી આપે !”

વિહારીના હસ્તાક્ષરો, તેણે લખી દીધેલા મારા લખાણો—તેના રનેહ બરેલા પત્રો—તેણે આપેલી ભેટો વિગેરે મારી પાસે જો કંઈ હતું તે મેં મારા મિત્રના સમારક તરીકે રાખેલું છે. તેની એક પ્રતીકૃતી (ફોટો) ને મદારીને મારા ‘સ્ટડી રૂમ’માં હમેશાં નજરે પડે તેમ રાખી મુકી છે, અને તે પ્રતીકૃતી નીચે મેં સ્વહસ્તે લખેલ છે કે:—

હતો તું રનેહનો સાથી, દીધો શું રનેહ તરછોડી;
ગયો પરિતાપ શું આપી, અરે મુજ પંખીડા મીઠાં.
પ્રજુના ધામમાં જાગે, અમર મુખ શાંતી ભોગવજે;
હૃદય આશીશ મારી છે, અરે મુજ પંખીડાં મીઠાં.

તારાચંદ્ર.

સ્વર્ગભૂવન.

*

*

*

સાધ્વીઓનાં સરળ હૃદયો ભેધ હું શાન્તી પામું.

આનંદથી અતિરાય, દેહને આત્મ નામું.

*

*

અ. સૌ. કપિલા.

૧.

“ જ્યોત્સ્ના ! તારા શિવાય મને કિંચિત્ પશુ ગમતું નથી.”

“ આનંદ ! એવું ના જોસો.”

“ ભાભી ! હું સત્ય કહું છું. સાસરામાં જઈ છું પણ દિવસમાં એક વખત આપનાં દર્શન કરવાનું મને ખહુ મન થાય છે. ”

“ ભાભીપર રનેહ રાખનાર નહુદે ! તમારો પ્રેમ અવર્ણનિય છે. આપણા સંસારમાં ઘણી જગ્યાએ ભાભીનહુદેને બારમો અંદાજ હોય છે, પરંતુ ઉદાર અને કોમલ ભાવના આપણી રનેહચંચીને સતત ઉચ્ચારાય પર સ્થાપવા પ્રયત્ન કરે છે; એ આણું દિતા-વહ નથી. ત્હમે, સત્ય કહું તો બહેનથી પણ વિશેષ પ્રેમ રાખનાર સંસ્કારિક અન્તઃકરણવાળાં છો. સદ્ સંગતિ એ સાધુત્વનું પરમ બ્રૂણ છે, એ સૂત્ર તમારા સમાગમથી મને પ્રત્યક્ષ થાય છે. પ્રસંગોપાત્ ભાઈના ગૃહને પાવન કરતાં દર્શન થાય એ આણું શ્રેયસ્કર નથી. ”

“ જ્યોત્સ્ના ! સાંજના પાંચ વાગ્યા. મદારી ઇચ્છા છે કે આપણે આજે વિકટોરીઆ ગાર્ડનમાં ફરવા જઈએ નો ફીક. ”

“ ચાલો; ગાંધીવાનને કહું કે તે ગાંધી તૈયાર કરે. ” જ્યોત્સ્નાએ કહ્યું.

રાજનગરમાં ધાર્મીરામની પેળમાં વિદ્યાસાગર નામના નાગર મહારથનું કુટુંબ વસે છે. તેઓ શ્રીમંત અને વિદ્વાન હોઈ જાહેર પ્રજામાં આગેવાની લયો ભાગ લેનાર છે; તેમનાં ધર્મ પર્વિનનું નામ યશોદા બહેન છે. વિદ્યાસાગરને મણિધરરાય નામે એક પુત્ર છે. ચાલુ વરસમાંજ બી એ. પાસ કરી તેઓ મુંબાઈમાં લાકઠાસમાં પ્રવેશ્યા છે. તે શિવાય આનંદ નામની પુત્રી છે. મણિધરરાયની ઉમ્મર પચ્ચીસેક વરસની છે; ત્યારે આનંદનું વય પંદર વરસનું છે. નેનું લગ્ન થી રામજીની ઝેરીમાં વસના માધવરાખના પુત્ર રમણિક સાથે કરવામાં

“ જ્યોત્સ્ના ! સત્ય કહો છો અને વાસ્તવે એમજ થવું જોઈયે. ”

“ ઠીક, માત્ર ભાર વહન કરવાના ઉદ્દેશે જો સંસારની ધૂંસરી ખેંચવામાં આવે તો નિશ્ચયાત્મક છે કે તેનું પરિણામ દુઃખ-કલેષ શિવાય અન્ય કંઈજ ન આવી શકે. સ્ત્રી અને પુરૂષ અથવા તો પતિ-પત્ની, નાટ્યભૂમિપરનાં જેમ ખરાં પાત્રો છે તેણે સંસારનાં આગળ પડતાં પાત્રો છે. નાટ્યભૂમિપરનો પ્રયોગ નાચક નાચિકાના આજ્ઞાંતરે રંગોથી અન્વેષિત હોવાને લીધે અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ છાપ પાડે છે, અથવા તો તે પ્રયોગનું વાસ્તવ સ્વરૂપ દર્શાવે છે, તેમ સંસાર ભૂમિપર પતિ પત્નીના સંસ્કારો હેમનું આદર્શરૂપ દર્શાવે છે. ઉભયની અન્યોન્ય પ્રત્યેની શી દ્રષ્ટિ છે, બહારનું હેમનું કર્તવ્ય કેવા પ્રકારનું હોવું જોઈયે, અંગ પ્રત્યે હેમનો શો ધર્મ છે એ જાણવું, માનવું, આચરવું આવશ્યક છે. એમાં જેટલી ભૂલ તેટલો વિનિપાત નિર્માણ. ”

“ લાભી ! લાભી ! જુઓ તો ખરાં, પેલાં તારાલક્ષ્મિ અને માલતી તથા સુમતિ આ તરફ આવતાં જણાય છે. હમણું તેઓ અહીં આવી પહોંચશે. જુઓ તારાલક્ષ્મિ અને માલતી કેટલાં બધાં લલકારામંથ છે ! મહેં તો સાંભળ્યું છે કે માલતી જ્યારે બહાર નિકળે છે ત્યારે મોં પર પાકિર ફેરવી, હમણું મુખાધથી મંગાવેલાં ફેન્સી પોલકાં અને ચિનાઈ સાડી ધારણ કરે છે. દ્વરથી તે ક્યાં મળેનાં દેખાય છે ? મારા ભાઈને ત્હમારે માટે પણ એવો પોપાક મોકલવાનું કહીશ. ” આનંદાએ કહ્યું.

“ ઠીક, લાભી પર નજીક સ્નેહ નહિ દર્શાવે તો બીજું કોણ દર્શાવશે ? મહારા તરફ તો એટલો પક્ષ, સ્નેહપાશથી ત્હમારા શિવાય કોણ કરશે ? પરંતુ મહારે કહેવું જોઈયે કે શરીરને શશુમારવાના બાહ્યાંકરો અને વસ્ત્રો આંતર પ્રકાશ કરાવવાને કેવળ અશક્ત છે. ” મૃદુહાસ્ય કરતાં વિનયસહ જ્યોત્સ્નાએ કહ્યું.

“ એટલે ”

“ શું, ત્હમે એટલું પણ ન સમજ્યાં ? ”

“ સમજશ, સમજશ, લાભીની મૃદુ વાણિનું પાન કરતાં અવશ્ય સમજશ. ”

“ આનંદા ! તારાલક્ષ્મિ અને માલતીનું બાહ્યરૂપ પ્રત્યેકનાં ચક્ષુ આકર્ષે એમાં શું એમની મહત્તા વધવાની ? સુમતિનું સાદું પણ સ્વચ્છ વસ્ત્ર અને ઉમદા શુભોથી ઘણજલ અંતઃકરણ બન્ને બહેનોના બાહ્ય સ્વરૂપ કરતાં અધિક મૂલ્યવાન અને વંદન કરવા યોગ્ય નથી ? બન્ને બહેનોના મૃદુસંસારથી તમે સારી રીતે જાણીતાં છો. તેઓ તમારા સસરાના વિવાઈ બાઈનાં સંતાનો છે અને અવન્તિરામના પુત્ર તથા તેમના બાણેજ સાથે પરણ્યાં છે. બન્નેમાંથી એકનો સંસાર પ્રલપ્ત કે વિજયવંત નિવડ્યો છે ? બેશક સાદાઈ અને સ્વચ્છતામાં જેટલી મહત્તા છે તેટલી લલકારામાં નથી. જેની કીંમત આપણે કરાવવા માગીએ છીએ તે તો માત્ર અંતઃકરણ છે. હિન્ન અને ઉમદા શુભોથી વિભૂષિત એ રત્ન અનેક મુભાશયો, શુભ વાંચનાઓનું જનક અને પોષક છે. ત્હમારા ભાઈ પાસેથી માત્ર કીંમતી ને મોહક વસ્ત્રોની શક્તિ અપામ્યા કરતાં તેમના સ્નેહની સદૃજ ઝાંખી પણ ધાય તો તે મહારે મન તો અમૃદ્ય છે. ”

“ જ્યોત્સ્ના ! મહારા ભાઈનું મહદ્ આગ્રહ કે આવું સદ્વિવેકી રત્ન મળ્યું. ખરેખર ! ત્હમારા શુભોથી તે રત્ન વધુ દિપવાનું ? મુખી દંપતિ ત્હમને ધન્ય છે ! ”

પાત્રો છે. ચોક્કસ વિચારથી ગોઠવાયેલાં એ પાત્રો કેટલાં સુખી થાય છે ? ખરેખર! સ્ત્રીપુરુષો પણ એ પ્રેમભાવનાનાં બંધનમાં બંધાયેલાં છે. ” સુમતિએ કહ્યું.

“ સત્ય છે, બહેન ! સત્ય છે. પ્રેમ શિવાય આ સૃષ્ટિમાં બીજું કશું જ નથી. એ પ્રેમ વિશ્વનું ઉત્પત્તિ-પોષક કાર્ય છે. એ કાયબંધક નહિ પણ ધર્મ છે. ધર્મની પવિત્ર ભાવનાઓ અનેક શુભ હેતુના ગર્ભરૂપ છે. આપણે સ્ત્રીઓએ પણ એ કલ્યાણમયી જ્યોતિનાં પાત્રો બનવાનું છે. પુરુષો આપણા અને આપણે પુરુષોના પ્રેમનાં અન્યોન્ય બોક્તા છીએ. ” જ્યોત્સ્નાએ કહ્યું.

“ પણ, એ માનવું બૂલ બરેલું છે કે પુરુષો આપણા કરતાં ચંદતા દરજ્જાના કે આપણા પૂજ્ય છે ? પરમેશ્વરે આ સૃષ્ટિ રચી છે, અને સઘળાં તેનાં છીએ. સઘળાં સમાન છે. આપણે પુરુષોની બરોમર છીએ. કેટલાક એક તરફ વિદ્વાનો આપણી મહત્તાને નષ્ટ કરે છે એ ઘણું જ ધિક્કારવા પાત્ર છે. ” માલતીએ કહ્યું.

“ માલતી બહેન ! ત્હમારું માનવું અધર્મિત છે. એ ભાવનાથી આર્થાઓ કદાપિ સંખી થઈ શકે નહિ. પુરુષ અને પ્રકૃતિનું આ કાર્ય છે. સત્ય છે કે એકલો પુરુષ અથવા તો એકલી પ્રકૃતિ કાંઈ પણ કરવા સક્તિવાન નથી. જે જે રસ્તો દેખાય છે તે પુરુષ પ્રકૃતિના સંયોગનું ફલ છે. અનેક વિદ્વાનો અને આર્થશાસ્ત્રીઓના વિચારો પ્રતિકુલ દૃષ્ટિથી જોવા હિતાવહ નથી. સ્વરૂપમાં હું કહું છું કે આપણે જ્યારે પ્રેમભાવનાથી પુરુષોને પ્રસન્ન કરી સુખ મેળવવાની અભિવાંચના રાખીએ છીએ ત્યારે આપણે નિઃસંશય પ્રેમસમુદના કિનારે આવેલાં અનુભવાધ્યે છીએ. આથી જ્યારે આપણે સમાન હકનો દાવો કરતાં હોમના તરફ દેશ રૂપથી ઉભાં રહીએ છીએ ત્યારે એ કિનારાથી હજારો મૈત્રં દૂર ઉમેલાં જણાધ્યે છીએ. કદાપિ પુરુષોના વિનય એમ છતાં સહન કરે, તોપણ તેનાં ભવિષ્ય ફક્ત આપણી ઉન્નતિના પ્રતિબંધક રૂપે ઉગેલાં જોઈએ. આથી બીજા રૂપે કહું છું કે આપણા પૂર્વકાળના આર્થસંસાર તરફ દૃષ્ટિ કરતાં શું નથી સમજતું કે તેમાં હિતમ રતો હતો, અને તે સર્વ પતિપરાયણ ધર્મને લીધેજ. જુઓ, આપણા ઈતિહાસ ગ્રંથો, ધર્મ ગ્રંથો, હોમાં શું સત્ય છે, તે સમજો. પતિના પ્રેમમાં જ્યોતગ્રોત રહેનાર એ આર્થાઓ સંસારથી શું નથી તરી ગઈ ? તરવડ મહા પુરુષના એક સૂત્રનો અર્થ કરો ? સુકલીકની જૂમિતિમાં શું એક વાખ્યા એવી નથી કે એ સીધી સમાન્તર લીટીઓ અવકાશ ધેરી ચકતી નથી ? જ્યોત્સ્નાએ કહ્યું.

વખત થઈ જવાથી બધાં ઉઠ્યાં; પોતપોતાની ગાડીમાં બેસી ઘર તરફ વિદાય થયાં. જ્યોત્સ્ના તથા આનંદા ઘેર આવ્યાં. બહુ વખત ગયો હતો, તેથી જમી પરવારી જ્યોત્સ્ના તથા આનંદા સુવાના ચોરડામાં ગયાં. બન્નેની પયારીઓ સાથેજ કરવામાં આવી હતી. પાન સોપારી ખાધા પછી કેટલીક વારે આનંદાએ કહ્યું:—બહેન ભાભી ! કરવા ગયાં હતાં, યારે તમે કાંઈક બોલ્યાં હતાં તે સંજંધમાં ક્યારનું એ મારા મનમાં એમ થતું હતું કે નિહિત મજે જ્યોત્સ્ને પૂછું. અત્યારે ડીક સામ છે. મને કહો કે પેલી જૂમિતિની વ્યાખ્યા જેવું હમે શું બોલનાં હતાં ? સંસારમાં જૂમિતિનો શો સંબંધ ? મને તો એમાં જરાએ સમજું પડી નહિ.”

“ બહેન ! સ્વર્ગ એ પવિત્ર જૂમિ છે, જ્યાં જ્યાં પવિત્રતા હોય છે ત્યાં ત્યાં સ્વર્ગનો આનંદાર થયેલો હોય છે. “પ્રસન્ન દેવતા ત્યાં રહે, જ્યાં પામે સન્માન સુંદરી ! ” એ

નીચે નમી ઇશ્વરે સાહેબનાં પત્નીને બોલસળીને હાર ધરતા માળીથી અને આંધે આંધેથી સંભળાતા મોટરનાં અવાજથી, પ્લાનથી નિશ્ચય ઉમેલી સુન્દરી હાલી અને હાર લઈ માળીને હોડી તૈયાર કરવાને હુકમ આપી સખીને આદર કરવા આગળ વધી. હલેસાં લઈ માળી ઉભો ત્યાં તે મોટર આવી પહોંચી અને રિમ્તમાં ધૂપાયતી પણ સખીને પ્રત્યક્ષ થતી દિલગીરી (regret) સાથે બીજી સુન્દરી ઉતરી.

“ સ્વર્ણાબ્દેન, આવતાં મોડું થઈ ગયું પણ તેવું નિમિત્ત બાલુશો ત્યારે ઠપકા દેવા કરતાં બુદ્ધ થશો. ”

“ વાર થાય માટે ઠપકા દેવાનો હોય નહિ. રાત પડી જવાના બપોથી રહેજ કચવાઈ હતી. ચાલો હોય હલેસું અને જઈએ ટેકરીપર. ”

બંને બહેનપણીઓ ન્હાના ડકાપરથી હોડીમાં બેઠી. માળીએ દોરડું ઓડ્યું. હોડી હલેસાંથી પાણીની છાતીપર સરવા લાગી. બંધ પાછળ પાછળ ખસવા લાગ્યો. ટેકરીઓની સાંકડી નેળમાંથી આગળ વધતી હોડીમાં બેસનારીઓ સમક્ષ વિશાળ ચતાં સરોવરનો જલપટ, તે પર તેજ અંધારની થતી રમત લીલાતરીથી ઝીંકેલી ટેકરીઓનું મનોહર કાવચ્ચ, અને એ બધાં સાથે ગેલ કરતો કે તોફાનનો પવન નૌકાવિહારિણીઓ પાસે હૃદયગમ, અવનવું, એનક દર્શન અંતર અને બાહ્યદિથી કરાવતો.

જળકૂકડી અને બગલાના જૂથ તરતાં ત્યાં સુન્દરીઓ હલેસાં બેસી લઈ હોડીને મંદ-મંદ ગતિએ તરવા દેતી. એ મંદ ગતિ સાથે જલપંખીઓની જળપટે થતી ધીમી પણ માપ-બદ્ધ ચાલથી થયેલો લયબદ્ધ કાર્મિક રચનો માંજીલું ભક્તવા વડવાગળે મારેલી કુબકીથી ભંગ પામતો.

કુંજગિરિ પાસે હોડી પહોંચી. માળીએ જમીનપર ઠોકડો મારી હોડી નાંચી. હોડીમાંથી ઉતરી સુન્દરીઓ સીડીથી ચડવાં કરતાં ટેકરીને ફરતી કેડીએથી કુંજ તરફ ચાલી. સંધ્યા-કાળના શીતળ વાતાવરણમાં કસરતથી શરીરમાં વિશેષ સ્પૃતિ અને શક્તિ આવ્યાં હતાં. પ્રકૃતિ સૌંદર્ય વિશે શુદ્ધતેજો કરતી ધડીક તો ધડીક મધુર કંઠે એવા સૌંદર્ય વર્ણવતાં ગાયન શુંજની અલગણીઓ સાંકુતાના યૌવનમાં આનંદભર મ્હાત્તની કેડી કાપતી હતી.

કેડીથી ઈંટાતા અને ન્હાનકડા અખાતપર થઈ જતાં પૂલ પાસે આવી પહોંચતાં પૂલને સ્થામે પારથી સાવજની ત્રાડ ગાજી ઉઠી; શુંજન શુદ્ધતેજોની ગંભીરતા ઉઠી ગઈ અને સાવજ દર્શનનો પ્રતાપી વિકાસ કટેરા મારફત પૂલ ઝોલાવતી સુન્દરીઓને સિંહના પાંજરા પાસે લઈ ગયો. પાંજરાનાં આંગણમાં ગગન વીંધતી જળીની અંદર મ્હોટા પ્હાણા પર ચંદ્ર-પ્રકાશમાં સાવજ પડ્યો હતો. ઇશ્વરેનૃ સ્વર્ણસુન્દરીએ મધુર ધ્વનિપલ્લવી કરી. પરિચિત માયાળુ સ્વર સ્વપ્નાંગ વનરાજ ધીમી પણ રાજની ચાલે સળીઆ પાસે આવ્યો અને નારી-દેહમાં વસતા ઉદયને નમી માથાપર હાથદાર તો ઉદયનો સ્નેહાશીર્વાદ લીધો.

જંગલના પ્હાડુર બાદશાદને માણસની કરામતે કેડી બનાવ્યો છતાં તેવું રાજહૃદય માનવી પ્રણે વિનયી અને હેતાળ રહેલું જોઈ વિશ્વાસિનીઓ અજમ અનુભવ અનુભવની નીરવ પાછી ફરી. કાઈ એવી જાડી મનોવૃત્તિમાં ઉતરી ગઈ હતી કે મ્હાવરાને લીધે ચાલતો દેહ ગિરિપરની સગી કુંજના મધ્યમાગમાં ચંદ્રકિરણ સાથે રમતા ટુવારા આગળ જઈ ઉભો અને સગીની આરસ મૃતિનો ધવલ પ્રકાશમાં ખીલતો પુનિતપ્રભાવ ચિંતનથી નિશ્ચેતન થયેલા દેહ પર પડ્યો ત્યારે શાંતિ ધરી પડી અને સ્વર્ણા દિમાનીને આસિંગી બોલી પડી;

તે રાત્રી રોકે એવું છંદગીમાં એકે સુખ રહું નહોતું એટલે ચીરાયલા તંતુઓમાંથી લોહી અદસ્ય રીતે ફૂટતું. જ્વેતજ્વેતામાં, એ લાઇબ્રેરેના સુદમસંવાદી આત્માઓને અનુદૂળ એવા લોકમાં પોતાની બહેન નિકટ વસવા તે પણ આશ્ચર્ય ગયો. ”

શાંત રહી એકચિત્તે સાંભળતી સ્વર્ણસુન્દરી સખીના મુખાર્ચિદપરથી પ્રવેદકથી લુછતી બોલી: “ પત્નિનીએ જયદેવના ખોટા મૃત્યુસમાચાર સાંભળતાં જ દેહ પાડ્યો, બર્થે-લોએ બીજા ખંડમાં મૃત્યુશય્યાએ સૂતેલી પત્નીના સ્વર્ગવાસના ખચર ચતાંગ દેહ છોડ્યો તેવુંજ આ બે લાઇબ્રેરેના પ્રસંગમાં બન્યું. પતિની ચેંદમાં બળી મરવાથીજ સતી થવાતું નથી પણ રનેહતી ચેંદમાં ભરખીમૃત થવામાં જ ખરું સતીત્વ રહેલું છે. ”

“ આ કથા મનુષ્યજીવનના એવા અલૌકિક પ્રસંગની બનેલી છે કે આપણે વધારે વા-તચિત કે ચર્ચા કરવાં કરતાં An attitude of reverent contemplation “રાખવું ઉચિત છે. ” એટલું જોલી હિમાની ઉડી અને જોરસળીની કુંભેમાંથી કુટતી સુગંધના કુ-વારામાં વિરાજતી સતીની મૂર્તિ આગળ પોતાના ગળાં અને વેણીના પુષ્પોની તથા વસ્ત્રોમાં મધમધતા સેન્ટ અત્તરાદિની સુગંધના અંતરપટમાં રાખી પોતાના આત્માની સુરતિ વૈવેચરપે ધરતી હોય એમ ઘડી અધઘડી ઉભી. પવિત્રતાએ આપેલું આજ્ઞસ્ત્વેના મુખપરથી ચંદ્ર પ્રકાશને પણ વિશેષ પવિત્ર કરવું લાગતું હતું.

બન્ને સખીઓ ઘેર જ્યાં પાછી ફરી. તજેરીએથી હોડીમાં બેઠી. સાંદી નેળમાંથી જવાને બદલે ટેકરીની પ્રદક્ષિણા ફરી હોડી અધલણી સરવા લાગી. ચંદ્ર પૂર બહારમાં ખીલતો હતો. પ્રકાશનાં પૂર રેલી રથાં હતાં. પાણીનાં ઉછળતાં મોગાં સાથે ફિરજો ગેઝ કરતાં હતાં.

બંધે પ્લોંચતાં હોડીમાંથી ઉતરી મોટરમાં બેસી બન્ને સખીઓ પોતાને મુકામે જ્વેત-જ્વેતામાં પ્લોંચી ગઇ. રસ્તામાં સ્વર્ણસુન્દરી મોટર હાંકતી હતી અને હિમાનીએ પડઝવર્ધ, હર્ષદ, રેનન આદિ લાઇબ્રેરેનો વિશે સુરમ્ય વાતો કરી.

R.

આવિર્ભાવ.

મંદિરમાં આજ મહોત્સવ છે. દેશ દેશાન્તરથી અસંખ્ય યાત્રાગુઓ-કંગાઝ સંન સા-ધુઓ વિગેરે આવીને દેવને દ્વારે ઉપરિચિત થયા છે. રાત્રી હતી. મંદિર બંધ હતું. તેની બહારના ચોગાનમાં બધા એકઠા મળ્યા હતા-કોઇ બેઠા હતા, કોઈ ઉભું હતું, તો કોઈ સુષ રહ્યું હતું. કોઇએ ગાન શરૂ કર્યું હતું, કોઈ અગ્નિ સજગાવીને હોમ કરવું હતું, તો કોઈ ધૂપ ધૂણી સજગાવીને આરતી કરતા હતા. કોઇ ધ્યાનમાં મગ્ન હતા તો કોઈ રંધનમાં મસ્ત હતું. ચારે બાજુ એજ કર્મકોલાહલ મંદિરની શાન્તિ કુખ્ય કરતો હતો.

આ બધાથી વિચિત્રન યજ્ઞ અને શિષ્ય-બે સન્ધ્યાસી મંદિરના પુષ્પોદ્યાનમાં વૃક્ષ નિચે બેઠા હતા. કોઇને મંદાયે રાજદ નહતો, જાણે કોઇના વિરાટ આવિર્ભાવ નિષ્પન્દ યજ્ઞને લુપ્ત છે. પુર્ણિમાની રાત્રિ-જ્યોત્સ્નાના પ્લાવનમાં સમસ્તે વિશ્વ મગ્ન હતું. ઉદ્યાનની અંદર પવનના મુવાસથી બધું મધમધી રહ્યું હતું; આકાશનો પ્રકાશ, પવનનો મર્મર, પુષ્પ પદ્મવ-ની મુગ્ધ દેવતાને ચરણે જાણે પૂજા નૈવેદ્ય અર્પે છે. પવન આવીને કુદ વિગેરે જાડી પા-ળીને દેવતાને ચરણે સુનિદ્રીત કરે છે-મુગ્ધા લાં આશ્રય શોધે છે. આરતીના પ્રદીપને મુખે જ્યોત્સ્ના સજગે છે.

તે તેજ છે. પ્રભુ ! આપો મ્હને સાન્તવના, આપો મ્હને શાન્તિ, કરો મ્હને ક્ષમા.”

સન્યાસી સ્વપ્ન બનીને કેટલોક વખત બેસી રહ્યો.

શુન્દરે કહ્યું—“આ અસભ્ય કષ્ટ એજ ત્હારું સહ્ય છે—જે શાન્તિ મિથ્યા તે મ્હારી પાસે માગીશ નહિ.”*

બકુલ.

આનન્દાશ્રમ.

પ્રણય-કલહ.

માનિની—“જાહો ! આજ તો કંઈ બહુ વેઢેલા આવ્યા છો ને શું ?”

ખરૂં પૂછો તો હું આજ રોજના કરતાં દરેક મીનીટ મોડો આવ્યો હતો પણ હું આરણ્યમાં પેસતો હતો ને જૂટ કઢાડતો હતો. એટલામાં તો એ મ્હારી રાહ બેધા વિના મ્હારી પાસે થઈને એકદમ ચાલી ગઈ અને મ્હારા સામું પણ ન બેધું તેથી મને નિશ્ચય થયો કે ગઈ કાલે મ્હેં એને કંઈક માહું લાગે એવું કયું હશે. દિવાનખાનામાં પેસતાં પેસતાં મ્હેં ઘણાંએ વિચાર કરવાનાં ફાંફાં માર્યા કે એવું તે મ્હેં શું અણબાળતું કયું હશે, પણ મને કંઈ સ્પષ્ટ પડી નહિ. માનિની તો જઈને હામોનિયમ વગાડવા બેસી ગઈ હતી અને હું એક ખુરશી પડી હતી તે ધસડીને આગળ ધીમે ધીમે લઈ જવા લાગ્યો કે હું એની પાસે બેસીને એ વગાડતી હતી તે સાંભળ્યાં કરું.

ખુરશીનો ખડખડાટ સાંભળીને આડું ભેંધને એ બોલી—“આમ ખુરશીને એવી લાવતાં ગાલીચો બગડશે એટલે વિચારે નથી આવતો ?”

મ્હેં ખુરશી એ હાથે ઉપાડીને એના તરફ આણી.

“હજી કેટલા આધા આપ આપ કરવું છે ?”

હું તો હજી એ હાથ છેડે હતો એટલામાં પોતે બોલ્યાં. મ્હેં ખુરશી ત્યાંની ત્યાંજ મૂકી અને તેના ઉપર હું બેઠો.

માનિનીનો હાથ બહુ કેમજતાયી હામોનિયમ ઉપર ચાલતો હતો અને એની વગાડવાની ખુબી આર હતી એટલે હું તો બેઠે બેઠે એનું મ્હેં નિહાળતો હતો અને એના કાળા ભમર જેવા વાળ નિરખી નિરખીને મોહ પામતો હતો. એ ગાયન વગાડતી હતી તે લાંબું હતું અને તેમાંની અધરી કડીઆ એક કરતાં વધારે વાર એણે વગાડી એટલે લગભગ અર્ધ કલાકે તે સમાપ્ત થયું એટલે એણે ગાયનનું પુસ્તક વાળ ઉપરથી લઈને બંધ કરી, હું બેઠો હતો તેની ખીણ આશુએ એક ખુરશી પડી હતી તે ઉપર મૂક્યું.

“આ કયું ગાયન હતું ?” મ્હેં પૂછ્યું.

એ એના ગળામાં મંદ મંદ સ્વરે ગાતી હતી પણ મ્હારો પ્રશ્ન એણે સાંભળ્યો નહિ. ત્યારે એમ હું કેમ માની શકું ?

“હેં કે ?” મ્હેં કહ્યું. ઉત્તર ન મળ્યો.

“આ કંઈ ચીજ ત્હેં વગાડી ?” મ્હેં ફરીથી પ્રશ્ન કર્યો. એણે મ્હેં મ્હારા તરફ રવીને શાન્ત ચિત્તે કાણુ વાર મ્હારા સામું-બેધું અને પછી બોલી—

“હં ! હવે મ્હેંમાં બેલવાની છલ જડી કે ? અરી ?” (ઘડિયાળ સામું ભેંતે ભેંતે)

અર્થો કલાકથી આવ્યા છો પણ એક સમયે બોલવો ગમતો ન હતો અને હવે—

“.....”

“ હવે શુ કામ છે બોનીને તમને બ્યા મૂળ મુગા બેસી રહેવાનું ફીક પડ ત્યારે હું કંઈ ના કહેતી નથી તો પછી તમને ગમે ત્યાં મ્હારે બોનવુજ બેઠકે બેવી આયા શાની રાખે છે ? ”

આ સાલણીને મ્હારાથી જરા હસી જવાયુ મ્હારી જૂન તો યધ (ને તેનો મને પરનાવો પણ થયો) તે બેઠકને આશ્ચર્ય બતાવી બ્રમર-માયુ ચઢાવીને એ બોની — “ હસતું શાયે આવે છે જ ? ”

“ બહલી ! હું હસતો ન હતો ”

“ બાબો, બાપો, બોટા હાંગ ના કંઈ તમે જરૂર હસતા હતા ”

“ વાર, ત્યાં તું કહે છે તો તેમ હું ધાડ છું કે હું હરો હેઠળ પણ — ”

“ પણ તે એવું શુ હમવા જેવું હતું કે તમે દાત કાઢી કાઢીને હસતા હતા ? ”

આ વખતે મને લાગે છે કે “ નથી હરો હેઠળ ”

“ કંઈક હસવા જેવું તો હશે નહિ તો તમે ફરીથી શાના હસો ? અરે ના, તમે હસતા નહોતા તમે કે દહાડે હસો છો ‘ તમે તો દાત કાઢો છો ”

“ બહાલી, હું ધણેજ દીવંગીર છું પણ તું જીવે છે કે તું ધડીમા કંઈક બોલે છે ને ધડીમાં કંઈક તેથી ઉત્તરુજ કહે છે ”

“ શુ ? ” એણે હાં પેટે ઉત્તર આપ્યો, અને મ્હારે ખુનામી જાણવાની રાહા બેતી હોય એમ બતાવ્યું

“ જો ! તું હમણા કહેતી હતી કે તમને ગમે ત્યારે શુ મ્હારે વાત કરવીજ બેઠકે-અને તે પછી તરતજ તું કેટલી બધી વાતે વળગી છું ? ”

“ બાહો ! ” એમ કહીને એ તો સંગીત-યુગ્તકના પાના ફેરવવા મડી પોતે બબોલા રહેવાનું કરાવ્યું હતું તેજ પ્રમાણે વર્તણે એમ મને લાગ્યું તેથી મને વિચાર થયો કે યા-હોમ કરીને અપલાવ્યા શિવાય છુટકો નથી

‘ હમણા તું કહેતી હતી કે તમારું હસવું માવું નથી ’

“ તેમા શુ ખોટું છે ? તમે તો દાત કાઢી મડીને હસતા હતા ”

“ અને પછી ત્હે કંઈ કે હું તો નહોતો હસતો ”

“ તમે દાત કાઢતા હતા એમ મ્હે મ્હુ ત્યારે તમારું હસવું કેવા પ્રકારનું હતું તે મ્હે જણાયું હતું ’

“ ત્યાં શુ હું મ્હારા દાત બંધ કરીને બનાવતો હતો ? ”

“ બાબો, બાબો બેના ના કાઢો ”

“ પણ બહાની, એમા મ્હે ખોટો સવાન શો કર્યો ? ત્હે કંઈ કે હું દાત કાઢતો હતો ત્યારે એ વાત ખરી હતી કે ખોટી તે હું જાણતા માયુ તેમા શુ ? ”

“ તે હા તમે દાત તો કાઢતા હતા સ્વો ”

“ ફીક ત્યારે પણ — ”

‘ પણ શુ ? તમારું મ્હો તે વખત કેવું વસ્તુ દેખાતું હતું તે બેધ હતું ? ’

આ વાત મ્હે કરવાનું નહેતું ધાયુ અને ઓગીતું આમ સંભળતા, મ્હારા મનમા વિચારની મ્હે દોરી બાધી હતી તે તુડી ગઈ

“ પણ બહાની ! આપણે આમ યા માટે વઢીએ છીએ ? ”

“ વઢીએ છીએ ! ’

“ નહિ તો શુ ? ”

“ હું નહોતી જાણતી કે આપણે વઢના હોઈશું પણ તમે કહો છો ત્યારે હું ધાર છું કે તેમ હશે ”

“ બહાલી, આમ મને ચીકવ નહિ. ખરે, મહારાથી તને ખોટું લાગે એવું કંઈક થઈ ગયું હશે પણ, પ્રિયા, તું નહીં માનજે કે જો કંઈ એવું થયું હશે તો અન્યથોય થઈ ગયું હશે. કહે તો ખરી-શું છે ? ”—એમ કહીને મહેં ખુરશી પાસે ખસેડી અને એને હાથ ઝાલવાનું કર્યું. પણ એણે પોતાને હાથ ખેંચી લીધા.

“ જાઓ, મને અડકશો નહિ. ”

“ ખરે, પ્રિયા, એટલું અધું શું છે તે તો કહે ? એવી તે મહેં શી મહારી જૂઠ કરી છે ? ”

“ ના રે ના, તમને ક્યાં કશું લાગે વળજે છે. ”

“ પણ તને આમ મહારા ઉપર ખોટું લાગે તે શું મને ગમે કે ? ”

“ અધુરું ગમે, ન ગમવું હોય તો એમ કરો ખરા ? ”

“ પણ મહેં શું કર્યું તે તો કહે ? ”

“ તમને મહારી ક્યાં દરકાર છે ? દરકાર હોય તો વળી એવું કરો અને જાણો નહિ એમ અને ? ”

“ બહાલી, પણ કહે તો ખરી, શું હતું ? ”—હું એની પાસે જઈ કાનમાં બહાલીથી બોલ્યો.

“ કંઈ નહિ, થયું તે થયું, હવે એવું શું ?—પણ તમે એવું અન્યથા થઈને કરો ”—

“ બહાલી ! તું નથી જાણતી—ફેટલીક વાર હું કેવો વિચાર-ચત્ત બની જાઉં છું ! હમણાં તો વળી તેમાં મહારે કામનો ગડગચ્છો એટલો છે કે ત્હારી પાસે આવું છું ત્યારે પણ મહારા મગજમાંથી એ વિચાર ખસતા જ નથી. ”

“ કાલ તો કંઈ એવા બાવરા બની ગયા નહોતા. શનિવારે મહારી વર્ષગાંઠ છે તે તો તમને સાંભરતું હશે. ટીપુને માટે નવો ગજપટો લાવવાનું તમને યાદ આવ્યું—મહારા પિતાની તખીયત કેમ છે તે પૂછવાનું સાંભર્યું. ”—

“ પણ ત્હેં મહારા ગજયામાં “ ટીપુ ” નું નામ લખી લખીને ચીડીઆ ભરી હતી તો પછી હું એને માટે નવો ગજપટો ખરીદી લાવું એમાં મહારી યાદદારતની શી ખુશી રહી ? ”

“ વાહ, પિતાજીની તખીયત પૂછવાનું તો સાંભર્યું હતું ? ”

એ તો રોજની ટેવ પડી ગઈ છે. તેમાં યાદરાક્તિની વાત ક્યાં આવી ! પણ ત્હારી વર્ષગાંઠ છે એ તો મને નહીં સાંભરતું હતું. ”—કંઈક રસ્તો સૂઝ્યો એટલે મહેં ધાપ મારી.—“ અને ફેટલાક દિવસથી હું વિચારમાં ને વિચારમાં જ હતો કે ત્હારે માટે હું એવું શું લાવું કે તને ગમે. એનો મને બહુજ ઉદ્ગેહ થયાં કરતો હતો, અને—”

“ ના, ના, એવો ઉદ્ગેહ ભુલ્યો કર્યો નહિ. તમારા કામનો ઉદ્ગેહ ક્યાં આજો છે કે વળી આ અણસર્જી પીડા હોય છે ? ”—મને કારી થા લાગે એમ એ બોલી.

ત્યારે મહારી ફેર ચિંતા દૂર કર અને તને શું વધારેમાં વધારે ગમશે તે કહે. ”

“ પણ મહારે કંઈ જોયવું હોય ત્યારે કની ? ”

“ નહિ, નહિ, પ્રિયા, એમ નહિ ચાલે. તને કંઈક તો મહારે લાચી આવવું જ જોઈશું, અને તું નહિ કહું તો પછી મને જ સૂઝશે તે હું જાણીશ. ત્હારે માટે હું એક લાલ સાડી લેતો આવ્યો. ”

“ નહિ, હો ! એવું કંઈ લાવતા નહિ. ”

“ ત્યારે શું લાવું ? ”

“ મહારે કંઈ જોયવું નથી. ”

“ જ્ઞાતી, ત્હારી વર્ષગાંઠને દહાડે હું તને કંઈએ ના આપું એ કંઈ બને ? ”

“ પણ મ્હારે જોયતું ન હોય તો પછી તમારે પરાણે પરાણે આપવાની શી જરૂર છે ! ”

“ મ્હારી પાસેથી તો ત્હારે પરાણે પણ કંઈ ચીજ રાખવીજ પડશે. તે વિના ચાલવાનું નથી અને તને શું ગમે છે તે તું કહેતી નથી તો હું લાલ સાડીજ લાવવાનો છું. સાચું કહું તો મ્હેં તો એ ક્યારનીએ ”—

“ જ્ઞાતી શું કહો છો ? તમે લઈ તો મૂકી નથી ને ? ”

“ પ્રિયા, તેમાં શું ? મ્હેં લઈ રાખી હોય તો પણ શું થઈ ગયું ? ”

“ પણ જ્ઞાતી, મ્હારી નવી ચોળીની જોડે એ લગતી નહિ આવે હો ! ”

“ હું તો હંમેશા એમ ધારતો હતો કે લાલ સાડી ગમે એ રંગનાં બીજાં કપડાં જોડે શોભે. ”

“ અરે, પણ એમ ના હોય. તમે તે ગાંઠાં આંઠાં થયા કે શું ? ”—એને ધારતી લાગી કે હવે તો સાડી પેહેવા વિના છુટકાજ નથી !

હું ધીમે ધીમે વધારે પાસે પાસે આવવો ગયો. આ વખત તો હાથ જાલતાં જોણું પાછો ખેંચી લીધો નહિ.

એની કમરે મ્હારો બીજો હાથ વીંટળીને છાતી સરસી ચાંપીને હું જાણ્યો:—“ જ્ઞાતી ! ” ચિંતા કરીશ નહિ. ત્હારે માટે હું લાલ સાડી નહિ લાવું હો ! ”

“ પણ તમે કશું કે હું તો ક્યારેનાં લાગ્યો છું ને ? ”

“ ના રે ના, પ્રિયા, હું તો એમ કહેવા જતો હતો કે દુકાનોમાં હું એને માટે ક્યારનીએ શોધ કરતો હતો. એટલામાં તું વચ્ચે જોડી ઉઠી. ”

“ જ્ઞાતી, મને આટલી બધી શું કરવા જીવડાવી મારી ? ”

મ્હેં એને છાતી સરસી ખૂબ જોરથી ચાંપીને મધુર મુખ ઉપર એક સુખી લીધી.

“ એક દુકાનમાં મ્હેં કંઈક કંઈક જોયું છે ”—મને ધીમે સાદે એના કાનમાં કહ્યું.

“ મને નહિ કહો ? ”

“ એક સુંદર ગયુકદું લોકેટ છે ને તેના ઉપર નાણુકાં પરિશિષ્ટ પુનઃસરત નંગ જોડેલાં છે. ”

મ્હારી જ્ઞાતીની આંખો ચકિત થઈ. એ લોકેટ હું ક્યારે પેહેરું એમ જાણે પૂછતી હોય નહિ તેમ મ્હારી સાચું કુજતે શરીરે એક ટશે જોડને જણાવવા લાગી. એને પરિશિષ્ટ શિવાય બીજાં નંગ ગમતાંજ નથી.

“ પરિશિષ્ટ નંગ વાળા લોકેટની ઉપર વળી હીરા જોડેલા છે ! ” મ્હેં બીજી સુખી લઈને કહ્યું.

“ અને હું ઝવેરીને કહેતો આવ્યો છું કે જો એ લોકેટ મને પૂજ્યા વિના કાઢને આપીશ તો ત્હારો રોકને કહીને ત્હારી દુકાનનું બાદુ વધરાવીશ. ”

“ મ્હારા જ્ઞાતી ! ” એમ કહીને પોતાનું મ્હોં ઉઘડી કરી સુખન કરી કરાવવા માટે મ્હારા મ્હોં સરસું લાવતાં લાવતાં એ જોડી:—“ મ્હારે માટે તમે હંમેશાં કેટલી બધી ચિન્તા રાખો છો ? ”

આહા ! શો એનો મ્હારા ઉપરનો જ્ઞાલ ! ગાંઠ રાતની વાત એ બુદ્ધી મંદ હો—કે મ્હારો અપરાધ જોણે કામા કંઈ હોય—તે કંઈ મ્હારા સમજવામાં આવ્યું નહિ, અને મ્હારો શો અપરાધ હતો ને પણ દહાડો જગી હું જાણતો નથી.

વિચાકલા.

ત્હાડમાં દહીં અખરાતું કેમ નથી ?

“ જોને વળી મોટો આગ્યો છે મને શીખવનારો. દુધ આમ આખરાતું. ધાન તેમ દાંડવું, દાળ આમ આરવી, ભાત તેમ આમાવનો ! અરે તારું ડહાપણુ રસોડા બહારજ રહેવા દે ! રાંધવાની વાતની તને શી ખબર પડે ! કડછી સુદાં કાષ્ટ દિવસ હાથમાં લીધી નથી અને મને મોટો રાંધવાનો ઉપદેશ કરવા આગ્યો છે ! આજ પચાસ વરસથી રાંધતાં રાંધતાં હું ઘરડી થઇ ગઇ અને આજ કાલનો છોકરો જોને વળી મને શીખવવાને નીકળ્યો છે ! મોટો બી. એ. થઇ ગયો તેમાં શું થયું. ? અંગ્રેજી ભણ્યો એટલે તું કંઈ શું બધું જાણી બેઠો કે શું ? રાંધવાની વાત તો અમે ઐરાંજ વધારે સમજીએ, છાનોમાનો ખા હવે, થોડું આછું અખરાતું છે તેમાં શું આ દહીં બવાજ નહિ. બા ! આજ કાલના અંગ્રેજી છોકરાં બહુજ નાક છુટીયા થઇ ગયાં છે, એક તો હુડકેટ કરવી અને વળી પોતાના ડહાપણુમાંથી પાછો હાથ ન કાઢવો.

ઉપર પ્રમાણે મોડું પુરાણ ગંગા ડેરીયે ચલાવ્યું હતું તેની છોકરીનો છોકરો કૃષ્ણ-લાલ મુંબઈથી તરતજ પરિણા આપી અમદાવાદ જતો હતો ત્યારે વચ્ચે રસ્તામાં પોતાને મોસાળ મામા, મામી અને હેતાળ ડેરીને મળવા સુરત ઉતર્યો હતો. આજે સખત ટાંઢને સ્વદેશી જરા ખરાબર અખરાતું નહેતું તે ઉપરથી કૃષ્ણલાલે દહીં ત્હાડના દિવસમાં કેમ આખરાતું એ વિષે ડેરીને જરા કહેવા ગયો એટલામાં તે છોકરો ગઇ અને ઉપક્રી પક ચલાવી. તેના મામા જે પાસેજ બેઠો હતો તે જરા હળવેથી ડેરીને કહેવા લાગ્યો કે બા પણ કનુભાઇ શું કહે છે તે જરા સાંભળ તો ખરી !

“ અરે ભાઈ એ તે શું વળી કહેવાનો હતો. એને તે શી ખબર પડે. અમારી બાય-ડીની વાતો ” ડેરીયે જરા નરમપણે કહ્યું.

“ પણ બા કદાચ તે કહે છે તે ખરું પણ હોય તે તો કોલેજમાં રસાયણશાસ્ત્ર શીખે છે અને એમાં આવું બધું જ્ઞાન હોય છે ખરું, માટે કહું છું કે તે શું કહે છે તે સાંભળીયે તો ખરાં ” મામાયે કહ્યું.

“ બસ કરો ભાઇ ! તમે પણ તેનીજ દારનાને. બન્ને અંગ્રેજી શીખેલા વગીલી ભણુ. તરમાં કદાચ તે શાસ્ત્ર કામ લાગતું હશે. પણ કંઈ રાંધવાતું તે વળી એ શાસ્ત્રમાં ક્યાંથી હોય. ” ડેરી પાછી ચુસી કરી બોલી.

કૃષ્ણલાલે હળવે રહીને કહ્યું કે “ મામા. જવા ઘોને આ વાત. અત્યારે જરા મોટી બાની તખીવત ટેકણે નથી પણ જરા મોટેથી આપણે આ વાત કાઢીશું એટલે તે સાંભળશે. અરે એમ પણ શું કામ. આજ રાત્રે હું પણ એક નાની દોણીમાં દુધ આખરીશ અને દોણીને ધાનળીમાં વીંટાળી દઈશ. અને આ મોટી દોણીની સાથેજ બીજા આખરેલાં દહીં સાથેજ મુઝીસ પડી જો જો તો ખરા કે કાલે મારું દહીં કેતું અખરાય છે તે પછી મારું હી કેવું ચોક્કસાં બધું અખરાઇ જાય છે અને મોટીઆતું દહીં કેવું તેવું ન તેવું દુધ જેવું હે છે તેની કરજો પરીક્ષા. ”

“ કનુભાઇ તું કહે છે તેમજ આપણે કરીશું. અને જોઇએ તો ખરાં કે અખતરો. વા થાય છે તે ” મામાયે જરા હસીને કહ્યું.

ડેરી જરા ચાલ થઇ અને કહ્યું કે “ ઠીક ભાઇ તમે કહોછો તેમ કરીશું. વડુ નાજ રાત્રે કનુભાઇ કહે છે તેમ દુધ આખરીશું. જોઇએ તો ખરાં ભાઇસાહેબની ચતુરાઇ.

દોલેજમાં શું આવું આવું જ રીખવતા હશે કે શું ! અગ્રેજ લશ્કર આવું છેક બાપલું હશે તે મને આજ્ઞા બજર પડી.”

આમ બપોરે જમતાં જમતાં હ્યું હતું તે પ્રમાણે રાત્રે પછી કૃષ્ણજ્ઞાને કહ્યું તે પ્રમાણે દુધ આપ્યું, અને દોણીની આસપાસ એક ગરમ કામળી વીંટાળી રાખી.

બીજે દિવસે ગંગા ડોશી રાંધતાં રાંધતાં કહેવા લાગ્યાં કે “ વહુ લાવો જોઈએ દાલ વાળું દહીં. જોઈએ તો ખરાં કે અગ્રેજ અક્ષય દેવી છે તે ! ”

વહુએ સાસુઠીની આજ્ઞા પ્રમાણે તાકામીથી દોણી આણી અને નેમાંનું દહીં જોઈને બોલી કે “ ખરે બા આતો દહીંના ચકાં થઈ ગયાં છે, જુવો આ ચમચાવતી હું કાઢું છું તે. ”

ડોશીએ અગમ્ય થઈને કહ્યું કે “ આપણું દહીં પણ આજે તેવું જ થયું હશે તે દોણી લાવો જોઈએ. ”

તે દોણીમાંનું દહીં જોઈ વહુ બોલી કે “ આપણું તો દહીં કંઈ જરાયે અખરાયું જ નથી ”

એટલે તો ડોશી રસોડામાંથી હાથ ધીસ બહાર આવ્યાં અને બોલવા લાગ્યાં કે “ લાવો મારી પાસે જોઈએ ! ” અને બન્ને દહીં બારીકાઈથી જોવા લાગ્યાં અને એકદમ જૂમ પાડી કે “ કુલ્લુલાઈ નીચે આવ. આમાં કંઈ રાત્રે દવા તો નાંખી દીધી નથી ને ! ” કૃષ્ણજ્ઞાન નીચે આવ્યો ત્યારે ડોશીએ તેના સામું દસીને કહ્યું કે “ અધ્યા હતું તારું દહીં તો સરખ ચોસલા થઈ ગયું છે અને સાવ મોળું પણ લાગતું નથી. તે શું જાદુ કર્યું છે તે મને કહેતો ખરો. ”

ડોશીના કાકના અને આજના બોલવામાં કેટલો ફરક પડ્યો છે તે જોઈ કૃષ્ણજ્ઞાન રાજ થયો અને ડોશીને કહ્યું કે “ બા તેનું કારણ એટલું જ કે મેં કામળી વીંટાળી હતી અને તે કંઈ વીંટાળ્યું નહોતું ”

“ અરે કામળીમાં તે વળી શું આવું છે કે દહીં અખરાઈ જાય ”

“ જો તું વધાર કરવાને કહી તપાવે છે ત્યારે કહીને દાડિ બહાર હોય છે છતાં તે કેવો તપી જાય છે, ત્યારે આ દાડિ તો મુઝામાં નથી તે એટલો બધો કેમ તપી જાય છે બા ? ”

“ અરે એ શું પુછે છે વળી ! દાડિ તો તપેરતોને ”

“ ત્યારે તપેજ એમ છે તો પછી લાકડું એક છેડે સગરે છે છતાં બીજા છેડા કેમ આપણે લઈ શકીએ છીએ. એ કેમ નથી તપતો. ”

“ ખરે લાકડું ! લાકડાં હજારતાં હાથ સુધાં પણ જરાયે દાઝતો નથી એનું કારણ શું હશે ? ”

“ બા કહી એટલે લોટું અને લાકડાનાં જુદાં જુદાં ગુણ છે. લાકડામાં ગરમી એક છેડેથી બીજે છેડે જઈ શકતી નથી અને લોટામાં ગરમી એકદમ સધળા ભાગમાં ફેલાઈ જાય છે. લાકડાના જેવા ગુણને ઉષ્ણતારોધક કહે છે અને લોટાના ગુણને ઉષ્ણતાવાહક કહે છે. હવે આપણી કામળી છે, ઉંનની બનાવેલી અને ઉંન, લાકડાની જેમ ઉષ્ણતારોધક છે. ”

દુધ અખરાવવાને માટે હંમેશાં દુધમાં થોડો વખત ગરમી રહેવી જોઈએ છીએ અને એટલા માટેજ આપણે દુધ તપાવીને પછીજ આખરીયે છીએ. આ લોટાના દહાડામાં ગરમ ગરમ રસોઈ પણ એકદમ ઠરી જાય છે, તો આ દુધ પણ લોટું પડી જાય તેમાં શી તપાઈ. એટલે દોણીમાંનું દુધ એકદમ ઠંડું પડી જઈ અખરામણ બેઠાજર થતું નથી. આટલાજ માટે વળી માટીના વાસણમાં દહીં સાફ અખરાય છે. દોણીની કસાઈ પણ લોખંડ જેવી જ થતું છે અને તે પણ લોખંડની જેમ ઉષ્ણતાવાહક છે અને માટી જરા ઉષ્ણતારોધક છે એટલે માટીના વાસણમાં દહીં સાફ અખરાય છે. પણ માટીનું વાસણ જોઈએ તેટલું સાફ દોણી જેવું થઈ શકતું નથી માટે દવે આપણે દોણીમાંથી દુધની ગરમી બહાર આવી ન

નવ્ય તેટલા માટે કંઈક યુક્તિ કરવી પડે છે. અને તેટલા માટે ઉનની કામળી મેં... દોણીને લપેટી હતી. અને અંદરનું દુધ એકદમ કંટું પડી ન જતાં અખરાતા સુધી જરા ગરમ રહે છે અને તેને લઈ સારું અખરામણુ થાય છે.

“ ખરે ભાઈ તું કહે છે તે સાચું લાગે છે. ”

મામીયે વચ્ચે કંઈ કે કનુભાઈ તમે કહો છો તે પ્રમાણે જ્યારે લાકડું ઉખ્યુતારોલક છે ત્યારે કડછીને જે લાકડાનો હાથો કરાવીયે તો પછી હાથ દાઝવાની કોઈ દહાડો પીકળ નહિં.

“ અલગત. મામી. તમે ખરેખર જ કહો છો. કેમ આ કરાવી લાવું. આજે આપણી કડછીને લાકડાનો હાથો. ”

“ અરે તું પણ ખરો તારી મામીની હાંથ પુરી પાડનારો. આજ સુધી વળી કોના હાથ કડછી વતે દાઝવાથી નકામા થઈ ગયા છે તે વળી હાથો કરવાને નીકળ્યાં છે. મામી ભાણેજ. મારે તો ન જોઈયે એવી સાહેબ લોકની કડછી. પણ કનુ તું કહે છે તે પ્રમાણે હિના પાણીના અંખાને કામળી વીંટાળી રાખીયે તો પાણી જલદી ત્હાડું પડી નવ્ય છે. તે ન પડી નવ્ય ખરું ? ”

“ હા તે પણ ખરું જ છે. ઉનું પાણી એમ કરવાથી એકદમ ટાટું પડતું નથીજ. અને એવીજ રીતની દાઝમાં વીઝાવતી શીશીયો આવે છે તેમાં શીશીની આમ્રપાસના જુગ-જામાં ધણીજ ઉખ્યુતારોલક ચીમે જુગ ભરેલી હોય છે એટલે તે શીશીમાં દુધ કે મ્હા તેવીને તેવીજ ઝગલગ રજ કસાક સુધી ગરમ રહે છે. આવી શીશી મુંખમાં સાત આઠ રૂપિયાની મળે છે. ”

મામીયે કંઈ “ હવે મને પણ સમજણ પડી કે પીતળના પ્યાલામાં આ બધું ગરમ લાગે છે અને કાચનામાં તે ગરમ નથી લાગતી તેનું કારણ. ”

“ હા, મામી તમારું પણ કહેવું ખરોજ છે. સોખંડ, પીતળ વગેરે સર્વ ધાતુઓ ઉખ્યુતાયાલક છે અને રૂ, ઉન, લાકડું, કાથી, વાજ, પીઝાં, કાગળ, કાચ, માટી વિગેરે ઉખ્યુતારોલક છે. ડોશી વળી આશ્ચર્યથી જોતી ઉડી કે “ હા ભાઈ તે પણ ખરું. એટલાજ માટે અમે લોઢાના તવાની નીચે માટીના કંટીવાળો કરીયે છીયે પુરણ પોળી કરની વખત. ”

“ હા માટી લગાડવાથી તવો એકદમ નખી જતો નથી અને પોળીને ધીમે ધીમે તાપ લાગવાથી તે એકદમ બળી ન જતાં ધીમે ધીમે શેકાય છે. ”

“ હવે આ તને ખજર પડી દશે કે આપણે ઉનનાં કપડાં શિયાળામાં કેમ પહેરીયે છીયે તે. જેને આપણે ગરમ જુગડાં કહીયે છીયે તે કંઈ ઉનાં કે ગરમ હોવાં નથી પણ આપણું શરીરની ગરમી અટકાવી રાખનારાં તે હોય છે. ” ડોશી જોતી “ કીક લાઈ તેં પણ અમને જુગ ગીખનું આજે ” કૃષ્ણલાલે કંઈ “ કે આ હવે તને ખજર પડી દશે કે શિયાળામાં શણગાં કેમ એકદમ ઊંચા નથી-તે ” ડોશીયે કંઈ “ હા તેમાં પણ કંઈ એવુંજ શુભ દશે. કેમ ઊંચતા નથી વાર ? ”

કૃષ્ણલાલ “ શણગાં ટૂટવા માટે પણ થોડી ગરમી જોઈયે અને તેટલા માટે જ શણગાને પણ ગરમ કપડાંમાં વીટાળ્યાં હોય તો તે સારું ટૂટે છે. ”

એટલામાં બહારથી મામા આવ્યા તેણે આતીને પુરનાજ પુંજીયું કે. “ કનુલાલ તારે દેવી કેવું થયું છે વાર ? ”

ડોશી જોતી કે “ ખરે ભાઈ “ કનુનું દહી તો સરમ થઈ ગયું છે ” ત્યારે મામાયે કંઈ કે “ ત્રેકું આ. આ અમેજી રોખેજાની અજ્ઞ “ ડોશી દેસીને જોતી “ હા ભાઈ આજ લગી તું અમેજી રોખેજાને ધીજરતી હતી પણ આજ મને ખજર પડી કે તે પણ ખુંબુ અરડાડે ગાલ. પળે છે ખરું. ”

વિજયલાલ કનૈયાલાલ ધ્રુવ.

सुन्दरी सुव्याध.

वर्ष ६ भुं.] ध. स. १८१२, मे. वैशाख-ज्येष्ठ. वि. सं. १८६८ [अंक ६ भा.

काव्यकुंज.

पोपटल पट्टे !

पट्टे पोपट प्यास राम !

सीताराम, रावैश्याम,

शाभास्याम, छिरव्यारामः—

—पट्टे ७०

छरे सुरारि ! श्री गोविन्द !

माधवमुकुन्द ! परमानन्द !

परमपुरुष, राधन, सत्येय !

नारायण-त्रिलोक नरेश !

अक्षय-निरंजन-निर्गुणधाम !

अमिष अन्न-भक्षु पूरुषधाम !

नपोल्ल गपे ओपति नाम !

—पट्टे ७०

पोपटियो प्रिय लगे रंग,

सुडोग सोमे सुन्दर अंगः

कंक कंकितो, सुहाय लाल,

नमल्लु रङ्ग नाक भूलायः

मिहल, मधुरा लोचन रसायन,

अनल्ले पडतां छिपने न्हाय,

बल्ले छ हरदम नरदर नाम !

—पट्टे ७०

हृषीकेशभां करन वास,

इय आभी निम्ने आकाशः

पडया पिण्डे सुन्दर, मन्ध रमरनां सद्गुण, ह्यो आनन्दः

पट्टे पोपट ! न अने सुध, पण्णीमात्रभां लडमेज रड.

—पट्टे ७०

सौ. प.

છત્ર સમા તમ મદિયર લાડી ! મોટા વેડવાની નવો જાયા,
માને હૈયે દુધ પીધાં રે લાડી ! પીજે નવનીત નેટની માયા.
નાની કનકની વેશ તું લાડી ! મારો કુંવરજી વિરાટ વાધ,
એ હેમ ને હેમનાં લજ્જા રે લાડી ! સંસારને રીતિનાં જાણે;
સૌભાગ્ય કુમકુમ ધોળું રે લાડી ! સૌભાગ્યખીજ કદાવું.
નારે ભાવે પૂનમ પ્રગટે રે લાડી ! પૂનમ શાં જગને ઉગળો.

મ્રસજી દુર્લભજી વેદ.

વસન્તના ભણકા.

(ગદ્યશ્રી.)^૧ યનગન વનમાં નાચે વસન્તડી,
હેવાની કુંજ મારી હવે જવે. *
ગરૂરી એક તલિં બોલે કાવ્યડી,
રોમે વસન્તડી કુંજ કુંજે.—યનગન ૧
ગિજળા આકાશમાં ઉધડે વસન્તડી,
દિન દિન રંગ કંઈ નવજા ઝંડે;
રંગે રંગે મ્હારી અમકે આખજી,
હમકે વસન્તડી ધરણી પરે,—યનગન ૨
રસ રસ કરની રેલે વસન્તડી,
તરસી જગત અમીજિન્દુ ઝીલે;
હેયે મ્હારે ધારા ફૂટે મીઠાડી,
હૂટે વસન્તડી જલકે ખીલે—યનગન ૩
ગાડીના ઝુંડમાં દિવે વસન્તડી,
પાને પાને કળી મીઠાઈ દમે.
ધેણી ધેણી મ્હારી સાગે વાનજી,
જાગે વસન્તડી નમે નમે.—યનગન ૪
લીલા લલિત નવી લાવે વસન્તડી,
ધેરાં ધેરાં મ્હારાં નવણાં ફરે;
હેયે નવજા મ્હેક મ્હેકે રસિકડી,
મ્હેકે વસન્તડી સમજે સરે.—યનગન ૫
ગીત ગીત કંઈ ગુંજે વસન્તડી,
ગીત ગીત ઉર ભણત નજો.
આપે આપે સખિ ! વાગે વાંસજી,
આને વસન્તડી એ ગુંજો ?—યનગન ૬.

અનુદેશ ૬૦ ખખરદાર.

નાન્ય.

- (ગરબી) એક રસિયો રહ્યો દૂર દૂર,
યનગન નાચે રે ।
- એના નાચે જગન ચક્રચર
મસહર રાચે રે ।-(ધ્રુવ)
- રસિયો નાચે પ્રીતિના ચોકમા,
જાગે જગત ઝમકાગે રે,
પદ પદે નવજ્યોતિ ઝગે જડી,
જાગે જીવન અમીધરે,
હો ! યનગન નાચે રે । ૧
- નાચે આકાશ, નાચે તારના ને
નાચે સૂરજ ને ચન્દ્ર રે,
નાચે ધરા, નાચે સિન્ધુ ધમકતો,
હૈરે મહારે નાચે પડછ દા -
હો ! યનગન નાચે રે । ૨
- ઊડે આનન્દ એક નાચે અનમેક્ષડો,
ઝેલે અખડ રસહેલી રે,
ભરતી ભરાય જગઅગે ઉછળતી,
રગે બીજાય ઘેલી ઘેવી,
હો ! યનગન નાચે રે ! ૩
- નાચે રીઝાય કાષ્ઠ, નાચે ખીજાય કાષ્ઠ,
નાચે બીજાય સડુ સાથે રે
વાકી ચૂકી પડે પગથી જગતની,
તોય રાખે* ધરી નિજ હાથે,
હો ! યનગન નાચે રે ! ૪.
- આવી દિસાચ્યા ધીમે યોયતી ને
જાગે પુનીત ગીત ઘેરા રે,
જીવન જીવનમાં ઉધડે આંખનડી,
નાચે હૈયે શમણાં અનેગ
હો ! યનગન નાચે રે ! ૫
- રસિયા ! આવો કુમકુમ પગને,
ન ચે દધયે સડુ તાળો રે
નાચો, નાચો, મહારા રસિયાના નાચમાં
તાળી ન જાય કદી ખાની
હો ! યનગન નાચો રે ! ૬

વિવિધવિહાર.

આ મહાકાંડ.

(અનુસંધાન ગયા અંકથી)

સદુ ગદ્ય તે દિવસ આખો અખિલને ઉદાસિનતા પૂર્ણ અને એકાન્તમય લાગ્યો. મહાન્તે તે ઘેર આગ્યો ત્યારે તેના ખીસામાં એક ન્હાની છત્રી હતી. એ કેટલાકાં તેણે જે દિવસ અગાઉ સદુના લેવરાવેલો હતો. આજે તેની છત્રી તે લેતો આગ્યો હતો.

તે પરબહાર પોતાના આગ્રહમાં ગયો. આગ્રહમાં કાંઈ નહોતું. મેજપર લેમ્પ બળી રહ્યો હતો. કપડાં અદૃશ્ય વિનાજ તે એક ખુરશીપર બેઠો. પેલો ફેટો કાઢ્યો અને એક ધ્યાનથી ભેવા લાગ્યો. જોતાં સાથે હૃદયમાં વિચાર આવવા લાગ્યા.

“કેવું નિર્દોષ”, સરલ, મધુર મુખ ! કેવી જાણિયાતામયી હાસ્ય છતાં !—એ એક સુંદર જાણિકા-શિશુ જાણિકા ! અને હું ?—હરિ હરિ ! આ શી લાગણી અનુભવાય છે ? શા માટે નિર્જીવ પ્રતિનિધ્ય જોતાં હું ધરાતો નથી ?... એ જોતાં હું શા માટે શૂન્યવ.....”

તેની પાંડે ધસારો લાગ્યો. તેની વિચારમાળાનો મધુકા સરી પડ્યો. તેણે ચમકીને પછવાડે દટિ ફેરવી. ત્યાં કાણુ હતું ? અખિલની નવોદા પંતી નન્દકુમારી ઉમેલી હતી. ખાનામાં છત્રી સુધી દઈ અખિલ હવે તેના પ્રાંતે ફર્યો.

અણુગ્રહમણુ, અશિક્ષિતા, તોયે પોતાનેજ આશ્રયે પડેલી તે જાણિકાને જોતાં અખિલનું મોં દુઃખાન્વિત બની રહ્યું. અદેખાઇના આંસુથી ચક્રમક થતી આંખો નન્દુએ નીચી ઢાળેલી હતી. અખિલે ધ્યાનમય ભાવે તેનો હાથ લઈ પાસામાં બેસાડવાનું કર્યું, પણ તે પ્રત્તરવત્ સ્થિર ઉભીજ રહી. ભરેલા, આરાગ્યતા સૂચક લાલાસવાળા ગાંઠો પર આંસુના ખિન્દુ સરવા લાગ્યા.

“શા માટે રૂંધે છે ?” પતિએ ક્ષેત્રભરિત સ્વરે પૂછ્યું.

ઉત્તરમાં વિશેષ રૂઠન !

“મહારા સમ, એસ મહારી પામે, અને નિરાંતે વાત કર”.

પતિએ બળ કરી અન્તે પત્નીને બેસાડી. પણ ઉત્તર ન મળ્યો. હવે રૂઠન બન્ધ થયું હતું. અને મોં પર રોષની અગ્નિય ઘટા છવાયત્રી હતી. અખિલે ધણું કર્યું. અનેક રીતે મનાવી. પણ નન્દાની જિહ્વા જાણે અવાચક ધર્ષ ગયેલી હતી.

આજે દશ દિવસ તેપના લગ્નને યયા હતા. માત્ર દશ દિવસમાં આવું રોષાન્વિત મુખ; કેધાલપાદક હઠિલાપણું અને કયેશ તે કેમ સાંખી શકે ? અખિલની આ વિદ્યાર્થી જીવનસૃષ્ટિમાં અનુભવ વિના એટલું બધું ધૈર્ય ક્યાંથી હોય કે આ અજ્ઞાન પત્નીને ગ્રહમજરી શકે ? હવે તે પૂરો ખિજવાયો. તેને જમની તેમ બેસી ગહેવા દઈ તે ઉભો થયો. મુખમાંથી ઉમ વાક્ય બહાર પડ્યું.

“આવું રિસાળ પૂનજી બનીશ તો જોઈ સેજે ! ગ્રહમજરી રહમજરી નથી તે ? !”

કાણુ જાણે કેમ ? નન્દાના જડવત્ આફ ઉઘડ્યા. રોષથી, રોષથી, તેનો સ્વર કંપાવમાન બનેલો હતો.

“ પેલાં હસતાં પૂતળાને જ્યાં કરે. ”

વિનંતીના આંચકા લાગ્યો હોય તેમ અખિલ ચમક્યો. આશિવાળા સરખો પોતાનું હૃદય તપાસવા લાગ્યો. ક્રોધ ઉડી ગયો. પણ ગુપ્તગુપ્ત બહારીમાં ઉભો રહી વિચારમાં પડ્યો.

ન-હકુમારીએ ઉઠીને મ્હોં ધોયું, પાણી પીધું. અને નીચે જવાને દાદરના પગથિયાં પર પગ મેલ્યો. જે ત્રણ ક્ષણ પગ ત્યાંજ સ્થિર થઈ રહ્યો પછી પાછો ઉપર લઈ લીધો. સાંતુના પાલવ સાથે રમતાં ઉભી થઈ રહી. અને શરમાતાં, વિલાપલા મ્હોંએ અખિલની પાસે ગઈ. હવે હૃદયમાં પતિનો તુચ્છકાર કરવા માટે પરિતાપ થતોતો. અખિલ ક્યારેના પત્નીની ચેષ્ટાઓ તિરછી આંખે જોતોતો. પોતાની પાસે આવેલી જોઈ તેનું હૃદય પિગળ્યું. પતિએ પત્નીની અને પત્નીએ પતિના રહાસ્ય જોયું દટિ મળી. અનેનું મ્હોં મલક્યું. પતિએ પાસે આવી પત્નીનાં શુભ્ર લલાટપર હૃદયદાન દીધું. રોપ-કલેશની સમાપ્તિ થઈ. અને પર્યંકપર જઈ ગયાં.

“ શા માટે તું આમ કલેશ કરે છે ? હવે મ્હને ફૂલે. ”

પત્ની વિચારમાં-કાંઈક શરમમાં નીચું જોઈ રહી, પછી અચકાતાં ધીમે રહાદે, બોલીઃ-
“ તમે મ્હારાપર ભાવ નથી રાખના, પેલી સદુ પર મરી ગીટા છે. એ શું નથી જાણતી ? ”

પતિ અડખડાટ હસી પડ્યો-

“ ગાંડી રે ! એ ન્હાનાં બાળકપર ક્યાં આવી ? ત્હારા પર હું ભાવ નથી રાખતો કે ? ”

“ ભલે અમે ગાંડાં, પણ એ મ્હારી ચાડી કરે ને તમે સાચું માને. એને આખો દિવસ લઇને જોશી રહો. નવાં પરણેલાં પણ બેઘડી દિવસેય બેસો નહીં. આજે હવે એ ગઈ છે. તમે અપોરના ઉદાસિન જ દેખાઓછો એ શું છું જોતી નથી ? એને ખુલ શાવીને દેતાંતા. મ્હને ટોણ વાર યાદ કરીને લાવી..... ” નવોદાનો રોપમય સ્વરવાયુ ગુંગળાયો, અને આંખે-માંથી આંસુ પડ્યા માંડ્યાં. અખિલે તેને પાસામાં લઈ રમાલથી આંસુ લેધાં.

“ નન્દા, જાની રહે. મ્હારા સમ હવે જે રાદશ તો ! એતો જે દિવસમાં ગઈ અને આપણે જન્મભર સાથેજ જીએ ને ? ન્હાનાં બચ્ચાં પર મ્હને બહુ ભાવ-મીતિ રહે છે. તેમજ એ મધુભાઈની સદુ. એમાં શા માટે આવો શોક ?-સંરાય ? ”

પતિની દયામય આંખોમાં પત્નીએ તાકીને જોયું અને બોલીઃ-

“ એમને ? ત્યારે તે દિવસે એની ચાડીઓ સાંભળી તમે કેવા મ્હીડાયા હતા ? ”

“ તું કહાં હતી ? ”

“ રસોડાની આરીમાં. ”

“ હું શું જોતું મ્હીડાયોતો ? ”

“ એટલે શું ? ”

“ ત્હારો વાંક ન્હોતો ? એ બાળકની જોતું જોલે ? ”

“ ના, ના, બાળકો તો સાચાં બોલાં. અમે જોટાં. બસ ! ”

પાશું ચક્ષુવાટે જળ વહન થવા માંડ્યું. અખિલ પુનઃ કલેશનો આરંભ જોઈ બહુ કંટાળ્યો.

“ ત્હારી આંખો તો જાણે અખૂટ નીરવાહિકા (નહેર) જ છે ને શું ? સાળાં પાણી ત્યાંજ નથી ? ”

પતિનાં વચનોથી “ બગેલાંમાં ધી હોમાયુ ” ! અશ્રુ પ્રવાહ વધ્યો. સાથે પતિનો ખીજ પણ વધ્યો, અને તરતજ પર્યંકપરથી ઉતરી મેજ પાસે જઈ કંઈ વાંચવા બેઠો. વાંચવામાં

ચિત્ત ન્દોતું. દશ દિવસમાંજ તેને જે પોતાની નવોદયોતો અનુભવ મળ્યોતો તેના પરથી સમગ્ર જીવનમાં શાં શાં પ્રસંગો ઉદ્ભવિત થયે તેનો તે વિચાર કરતોતો. તેણે જ્યેષ્ઠ કે પત્ની હવે પર્વકપરથી ઉઠી જઈ મ્હેં યાત્રીતી. અખિલને લાગ્યું કે તે કદાપિ પાછી આવશે પોતાની બૂલતો પથ્થાતાપ કરશે. પણ ના-તે આવી તો નહીં. પણ પતિ મ્હામે જ્યાં વિનાજ નીચે ઉતરી ગયો.

ધીમે ધીમે અખિલનું મન શાન્ત થયું. અને વાચવામાં મન પડેવાયું. ત્યાં દાદરપર પગરવ સંભળાયો અને ચાકર ઉપર આવ્યો.

“અખિલભાઈ, માણ જમવા બોલાવે છે.”

“કહે જે કે આજે ભૂખ નથી.”

“તો માણજે હેવરાચુ છે કે ખપેરાના તે મને મળ્યા નથી તો જરાવાર બેમી નભ્યો.”

“એમ ! જા વાર. હમણાંજ આવું છું.” ઉત્તર સાંભળી ચાકર ગયો. અખિલે પુસ્તક

મૂકી દીધું. નિઃશબ્દ રીતે ખાતું ખોલ્યું. સદુની સુંદર પ્રતિમા દષ્ટિપાત થઈ, ચોરી કરતો હોય તેમ તેણે તે ચોતરફ જોઈ ઉપાડી, તાજાંને નિર્જીવ પ્રતિબિમ્બ મુખની જ્યેમ જોઈ રહ્યો, પાપ કરતો હોય તેમ અચકાતાં તે જામી પડ નમ્યો, અને અવિચારી-ધન વચની જ્યેમ પ્રતિમા પર ચુમન કર્યું !

તે સાવધ થયો. “હું મૂર્ખ છું.” એવી લાવના ઉદ્ભવી, પણ મૂર્ખતાથી વિમુખ થવાનું અસાધ્ય હતું, મૂર્ખતા પ્રિયતમ દિમી અને ફરી ચુમન કરી દેવાયું ! તેને હવે પોતાની પ્રિયતિનું લાંબ થયું. તેણે શુપશુપ તે જામી પોટમેન્ટોમાં મૂકી દીધી અને પછી માતાને મળવાને નીચે ગયો.

ઉપજા સર્વ પ્રસંગોને આજે દશ વર્ષ વ્યતીત થયાં છે. અને તેજા પ્રસંગનું ઉત્પત્ત કરી આપણે વાર્તા વર્ણનમાં આગળ વધીયું.

સમગ્ર દિન્દની અલકાપૂરી-મુખમાં આવેલું તે વૈભવત મંદિર આપણે આપણી દષ્ટિ મર્યાદામાં લેવાનું છે. એ મંદિરનું સ્વચ્છ, ઉત્તમ ટેરેટથી નિર્મારિત અને વૈભવમાનતાની પ્રત્યેક નિશાનીઓ દેખાડતું તે સુંદર દિવાનખાતું ચિત્તાકર્ષક જણાય છે. ડાબી તરફની આરી પાસે ધરીચરપર એક બાલિકા આજોટિલી છે, હાથમાં વર્તમાનપત્ર ધોલું છે, વિચારમય મુદ્રામાં અર્પુત ગજાનીની મ્હાનતા જણાયેલી છે.

અંદુ હિન્દી નહીં તેમ જાહુ નીરવી નહીં તેવી તે પ્રખ્યાતસરની મંદુરી હતી. કાળા જા-મ્મર કેશના કુદરતી ‘કર્ક’થી શોભતાં સુસ્વેત લપાટવાળું શુભાશી મુખ ભરેલું અને અર્પુત સુષ્ટિત હતું, ચમક ચમક થતી આંખો તારક જન્મે લજ્જત્યમાન કરે તેવી તેજસ્વિતા પૂર્ણ હતી. દરેક અવયવો ભરેલા, છટમાળાં અને અર્પુત સૌન્દર્યમાં શોભી રહ્યાં હતાં. ગૌરતામયી ત્વચામાંથી આગમ્યતા દર્શક શુભાશી જાણે ફૂટી રહી હતી, અને સંક્ષિપ્તમાં સૌન્દર્યતાની સર્વ કળાથી વિલસિત થયેલી તે પંદર-સોળની વયના વચ્ચે રાચતી કુમારિકા કાઠનું પણ મન સુ-ગમતાથી હરી ગેવાને શક્તિમયી હતી.

એ નવયૌવના બાળા આપણે જોયથી એકવારની બાળભાવમાં મરત, રમકડાં જેવી સુંદર અને અખિય સાથે મૈત્રિમાં પડેલી બાલિકા સદુ-સદૃશ્યકુમારી જ છે. આજે તેણે યૌવન સરિતામાં પોતાના ચર્ણુશુજ રહેજ રહેજ બીજાં છે, દેહવાટિકા એ યૌવનનીગની આછી આછી ઊંટથી અર્પુત સુંદરતા અને નવીન લાલિત્યથી સુવિકસિત બની રહી છે.

તે જે વૈભવ્ય મન્દિરમાં વિરાજેલી છે, તે તેની વિધવા મામી ઉમિયાગૌરીનું છે. જેમણે તેને અમદાવાદમાં તેડાવેલી હોવાથી અને આવેલી હતી. ઉમિયાગૌરીના તેડાવવામાં અને મધુરાયલાઇના મોક્ષવામાં એક ગુપ્ત સંકેત હતો. અને તે સંકેત, 'કુમારિકા રહેવાનીજ' વાતો કરતી. સદુચી ગુપ્ત. રાખવાનો પ્રત્યેક પ્રયત્ન અર્થે હતો. તો જોકે સદુ. જાતિ. ચાંચલ્યથી ક્યારની સ્વમગ્ન ચૂકી હતી કે પોતાના માટે કોઇ સુખકર સ્વામિનો લાભ મળે એટલા માટેજ તેના માતા પિતાએ તેને બાંધે મોકલી હતી.

આપણે ઉપર જોયું તેમ સદુ પેપર ધરી જ્ઞાન વદને બેઠેલી હતી. ત્યાં પાસેના ડોક્ટરની પુત્રી કુંજમાળા તેને મળવા આવી. એ કુમારિકા સદુની સમવેપરક નવીન સખી હતી.

“કેમ બહેન, શા વિચારમાં ?”

“વિચાર શું હોય બહેન, આવો, બેસો.” અને બેઠાં. વાતો ચાલી.”

“બહાર પિતાજી અને કાજી બહાર ગયાં એટલે હું તમારી પાસે આવી.” કુંજે કહ્યું.

“અત્યારે બહાર ?”

“હા, મહેં ત્હમને કાલે કહેલું ન કે પેલા અખિલરાય વકીલને જોવા જવાના છે, તેમને ત્યાં ગયાં છે.”

“ઉત્તર સાંભળી સદુની શોકાત્-મુગ્ધ વિશેષ શોકાત્ બની. આંખોમાં આંસુ ઉભરાયાં અને મૌન્ય બેસી રહી.

“ત્હમે એમને આગખોલો, સદુ ?” કુંજે પ્રશ્ન મૂક્યો.

“એ બહાર...ને...બહાર પિતાજીના મિત્ર થાય છે. એમનાં પત્ની કોઇ ટોટુઅિક કંકાસને લીધે વર્ષદાડો થયા પોતાને પિયર જતાં રહ્યાં છે. એટલે મંદવાડમાં માત્ર એમના જુદ માનુશી લલિતગૌરી જ હશે. બીજું કોઇ ન મળે ! હરિ ! હરિ ! બોલતાં બોલતાં સદુએ ઉડો નિઃશ્વાસ નાંખ્યો. કુંજ ચકિત થઇ તેના સ્હામું બેઠી રહી;—બહેન ! ત્હમે એમને છેલ્લાં ક્યારે મળેલાં ?”

“જુ વર્ષ પહેલાં જ્યારે એ બી. એ. એલ. એસ. બી. થયા તેની થોડુંક પૂર્વે, અમે મળેલાં હતાં. ત્યાર પછી, મહેં એમને વા એમણે મૃતને કદિ-અધ-અલપિ પર્યન્ત જોયાં નથી. તોપણ બહેન કુંજમાળા-તોપણ અમારી પ્રીતિ.....આઇ સે, મિત્રાચારી દલ્લર થઈ છે.”

થોડીવારે કુંજ જવા ઉઠી, સદુ તેને દ્વારપર્વત મૂકવા ગઈ.

“બહેન, એક કૃપા કરશો કે ?” તેને જતી અટકાવી સદુ આતુર અરે બોલી.

“શા માટે નહીં, સદુ ?”

“તમારા પિતા વિશેરે અખિલરાયને જોઈને આવે ત્યારે મહેં તેમના અગર પૂછીને કહી જશો ?” સદુએ કહ્યું.

“આ ! એમાં શું ? હું ત્હમને તરતજ કહી જઈશ. હોય આવજો, હોં” કુંજ આમ બોલીને જતી રહી. અને સદુ તરતજ પોતાના બેડરૂમમાં ગઈ.

પ્રારણું બન્ધ કરી કંઈ દષ તે પોતાની દુઃખ પાસે બેસી ગઈ. દુઃખ બોલી તેમાંથી એક નહાવું મુંદર બોલસ કહાડ્યું. બોલસમાં એક દેખિનેટ સાઇકનો ડ્રેડી તથા નહાવું શુલાબી

કવર હતો. એ સદુએ પોતાની વિન્દુ મારી પાસેથી ગ્રાધેલી અખિતની છત્રી હતી. આજે દસ વર્ષ થયા છતાં પણ સદુએ તે છત્રી સાચવી રાખી હતી. તેની નીચે તેના પોતાના શિખાંડિ અવસ્થાના અક્ષરે “આ મહોદ્” અને “અખિતરામ” એટલું લખેલું હતું. અને પેલાં ગુજાખી કવરમાં એક પત્ર હતો. ૭ વર્ષ પૂર્વે અખિત ન્યારે બી. એ. એલ. એલ.બી. થયો ત્યારે સદુના પિતા મધુરાયભાઈએ એક અભિનન્દન પત્ર લખ્યો હતો. જે તે વિનયશીલ યુવાને વિનયપૂર્ણ પ્રતિભિત લખ્યો હતો. અને સાથે એ ગુજાખી કવરમાં સદુ ઉપર એક ન્હાનો પત્ર નંખાવ્યો હતો. જેમાં મર્યાદિત પણ અતિશય સ્નેહાળ મૈત્રિના ભાવ સુખ્યક્ત થયો હતો. સદુનાં મનમાં એ પત્ર તેનું જીવન સર્વસ્વ આદરનું ધન હોય એટલો પ્રીતિપાત્ર હતો. અને અઘાપિ પર્યંત તેણે પેલી છત્રી સાથે એ પત્ર પણ જેમનો તેમ જાળવી રાખ્યો હતો.

તેણે ફોટો આંસુભરી-અનિમિષ ચક્ષુ ધારી ધારીને જોયો. પછી હૃદય સરસો ચાંપી અનેક સુખનો લીધાં. પાછો ખોજામાં ગઈ તે એ છત્રી પ્રત્યે જોઈ રહી. એ તેનો પ્રિયતમ પ્રાણ મદો હતો. પાસે તેની સહધર્મિણી નન્દુ નહોતી. તેના ટાકા અનિલરાય અથવા બીજું કાંઈ બાંજેમાં નહોતું. પરાંયાં વસુ તેને હૃદયકાન્ત ભયંકર તાવમાં પડ્યો હતો. તો પણ તે સ્નેહપિપાસુ અભાગિની અખિતનું મુખ સરખું પણ જોવા જઈ શકે એમ નહોતું. તે આ સર્વ વિચારોમાં ગાંડી સરખી થઈ શોધ પડી. નવધાર આંસુએ તેના દુઃખથી ઢિંકા પડેલી કપોળો સ્નાન કરવા લાગ્યા. સંક્ષિપ્તમાં તે જાણે પોતાને બૂલી જ ગઈ. આખું જગત તેને માત્ર અખિતમયજ લાસ્યું. બસ તેવો કાંઈ પણ ભોગે તેને મળવાને તકલી રહી.

“સદુ બહેન...આ સદુ બહેન !”

બહારથી નોકરનો તેને જોડાવતો સ્હાદ સાંભળી સદુ ચમકી. ઝટ આંસુ લોહી સ્વરભંગ શ્રમ રાખવા ધીમા અવાજે પૂછ્યું.

“કેમ ?”

“કુંજબાળા બહેન હાલને જોડાવે છે. ફોર્મ ડમમાં બેઠેલાં છે.”

ઉત્તર સાંભળી તે જાણે દોડીને... ઉડીને ગઈ. કુંજે તેને સમાચાર કહ્યા જેનો સાર આ પ્રમાણે હતો.

અખિત ટાઈફોઇડ ફિવરમાં પડ્યો હતો. સિકનેસ ભયંકર હતી. વળી ઓછામાં પૂરું લલિતા બા પણ જ્વરમાં પડ્યા હતા. નન્દકુમારીને ત્રણ અર્જન્ટ તાર કર્યા છતાં કંઈ જ વાત નહોતો. જે કે અખિતની સેવામાં એક નર્સ હતી છતાં ‘કુંજબાળાના પિતાના કહેવા પ્રમાણે કાંઈ અંગત સગાંની બહુ આવશ્યકતા હતી

બસ, આટલા ખર્ચ જ સદુને ભ્રમિત બનાવવાને જોઈએ તે કરતાં વિશેષ હતા. ઉરકે-રાટમાં તેણે એક કાગળની કાપડી પર અખિતનું એકેસ લખાવી લીધું. અને તરત ચાલી ગઈ. કુંજને એક પણ ઉપકારનો શબ્દ કે “આવજો” એટલું કહેવાનું પણ તેને ભાન ન રહ્યું ! તે એકેસ પોતાના ડમમાં મૂકી તેની મામી પાસે ગઈ.

હિંચકા પર છત્રીશ-સાડીશ વર્ષની એક રમણી પાન ખાતી બેઠેલી હતી. તેના દેખાવ સાધારણ રોશનીતો હતો. કોર વિનાની કાળી રેશમી સાડી અને સફેદ ઝાંઝર ઝુલર વિનાનું પોશક પહેરેલાં હતાં. મુખ ગંભીર, અનુભવી અને અચાંન હતું નિર્મળ, મ્હોટી, કાળી આંખોમાં

એક જાતની ઉંડી ઉદાસિનતા છવાયેલી હતી. તે સદુની ઉમિયા મામી હતાં.

“કેમ બા, ત્હારું મ્હોં આમ શું પડી ગયું છે ?” સદુને પોતાની પાસે આંસુભરી આંખે અને પડેલી મુદ્રાએ આવતી જોઈ તેમણે વ્હાલસોયા સ્વરે પૂછ્યું.

“મામી, મ્હારે એક રગ્ન સેવાની છે ?” તેનાં રોતાં, કરગરતાં અને દયામણાં દુઃખી મ્હોં પર મામી પણવાર જોઈ રહ્યાં.

“અને એ રગ્ન માટેજ તું આવી રોતી રોતી બની ગઈ છે કે ? આવી હસ્તી મ્હારી દીકરીનું રોતું મ્હોં બનવામાં એ રગ્નનું કારણ સમાયતું છે શું ?”

મામીની પ્રશ્નાવલિ સાંભળી સદુ નીચું જોઈ રહી. તેના ગાલપર મોતી જેવા અશ્રુચિન્દુ સરી પડ્યા. માંડ માંડ તે બોલીઃ—“હા, મામી.”

તેને રોતી જોઈ મામીએ તેને છાતી સરસી આંખી શાન્ત કરી. પછી સદુએ ધીમે ધીમે પોતાની મતલબની વાત કરી. મામી તો જકક થઈ ગયાં.

“બાપરે ! જોઈ આ ગાંડી છોડી !” તેમણે આશ્ચર્ય ચક્રિત થઈ કહ્યુંઃ—“કાક કા વાનને જેવા જતું છે ? એની બાપડી નથી, એની મા માંદો છે, પણ અલિ ? એમાં ત્હારે શું ? એ અખિલરાયને જેવા જપાતું શું કારણ ? એ કોણ છે ? સદુ આ સાંભળી વધારે રોવા મંડી, મામી રહેજ નરમ પડી માયાળુ, પટામણુ રહી બોલીઃ—“બેટા, પણ હું ત્હને ત્યાં કેમ મોકલું ? વખતે તું એને જેવા જાય ને તાવ ઉઠે તેવો હોય તો કેમ થાય ? ત્હારા પિતા મ્હને ભરીજ નાંખે ને ? તું બા ડાહી થઈ ને છાની રહે ? હું ત્યાં ત્હને કેમ મોકલું ?”

“મામી, મ્હને માફ કરો. એમને જેવા જતાં (હું મરી જાઉં) તોયે ચિન્તા નહીં. મામી, જુઓ તમારે પગે લાયું ? મામી, ધ્રુવરને માટે મ્હને રગ દીયો ?” અને તે બ્રમિલા બાળા સાથે સાથે મામીના પગે માથું મૂકી રોઈ પડી. મામી આશ્ચર્ય ચક્રિત થઈ તેની રહામું જોઈ રહ્યાં, અને સત્વર તેને ઉઠાડી પોતાના હૃદય સરસી આંખી.

“બેટા, તું બહેલી, ચંચળ, ડાહી તો પણ છોકરોતો ! ત્યાં હું ત્હને નહીં જવા દઉં” આ હેતુના ઉત્તર સાંભળી સદુ ઉઠીને ઉભી થઈ અને શુપચુપ ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

ત્રણ વાગ્યે મ્હા પીવાનો ટાઈમ હતો. મ્હારથી ઉમિયામામીનો પુત્ર સુન્દરલાલ આવતો એટલે, મામી, સદુ અને સુન્દર મ્હા પીવા બેસતાં. એ પ્રમાણે તે દિવસે સુન્દર આવ્યો, મામીએ મ્હા મંગાવી. મ્હા આવી.

“જા, સદુ મ્હનેને બોલાવ.” મામીનો આ હુકમ સાંભળી ચાકર દરસ થઈ ગયો. “બાપ, એતો ગયાને ? ગાંડી જોડાવીને ક્યાંક ગયા. ત્હમને ખબર નથી શું ?”

ઉમિયામામી અને સુન્દરલાલ આ સાંભળી સત્તજ અમકયા.

“ગઈ ? મ્હોં ના પાડી તોયે ? અરેરે એ હાલિલી તો જો ?” આમ બોલતાં જ મામી મ્હા પટકીને કપડાં બદલવા ગયાં. ડ્રેસિંગટેબલની ઉપરજ એક કવર મામીના નામ સાથે પડેલું હતું. તેમણે તે તરત ઉપાડી ફેડ્યું. જેમાંથી સદુના હસ્તાક્ષરની પત્રિકા સરી પડી.

“મ્હારાં વ્હાલાં મામી,

મ્હને કામા કરજો. આ વખત રક્ષક કાર્યનો નથી. હું અખિલરાયને ત્યાં જાઉં છું. તમનું સરનામું મ્હારા ટેબલ પર પડેલું છે.

લી. ત્હમારી સદુ.

આ પરાયા યુવાન માટેની પોતાની કિશોર લાણેજની દોડ દોડી જોઈ તેઓ વિચારમાં પડી ગયા, સદુના મેજ પરથી અખિલનું સરનામું લઈ તેઓએ તરત ગાડી બાંહે મંગાવી અને સુદરલાલને બધું કહી વિદાય થયા.

સદુ જ્યારે અખિલના બંગલે પહોંચી ત્યારે તેની આંખો દેવાથી સૂત્રીને લાલ થયેલી હતી. હંમેશ મુન્દર રિતે ગોડવાયલા રહેતા કેશ વિખગાને કપાળ અને કપોળ પર બ્રુસતાંતા. આ સર્વનું જોને લાન નહોતું. પેલા શન્ય સમયાનવત જાણતા બંગલામાં જવા સિવાય તેને કશોજો વિચાર નહોતો આવતો. તે ઉતરી અને ગાડી પાછી મોકલી પોને બંગલામાં ધસી ગઈ.

પેલાજી ચોરકામાં લલિતાગૌરી કાચ પર આજોટેલાં હતાં. કપાળ પર કાંઈ લેપન કરેલું હતું. એ જિયારી દુઃખાર્ત જનનિ ચોધાર આંખોએ દેખી, નીચું મુખ કરી પડેલી હતી. એટલે તેમણે સદુને પોતાની પાસે આવી તોયે જોઈ નહીં.

“માતૃશ્રી!” આ અણચિન્તા વત્સલ સ્વરે તેઓ ચમક્યાં અને પોતાની પાસે ઉભેલ સ્વદેવવતી બાળા પ્રત્યે જોયું.

“આવો બેટા, ત્હમે કાણ છે? કેમ આવ્યાં છે?” તેમણે સદુને જોસાડનાં પૂછ્યું.

“હું મધુકરરાય ભાઈની પુત્રી સદ્ગુણકુમારી છું. અખિલરાય...ભાઈની ખગ પૂછવા-તેમને જોવા અને ત્હમને અત્રે ઉપયોગી થઈ શકતી હોઈ” તો અત્રે દેશવાને આવી છું.”

“લજે આવ્યાં બેટા, મ્હારા અખિલે ત્હમ્મારી ઘણી વાર વાતો કરી છે પણ ત્હમને છે ન્હાનાં હતાં ત્યાર સિવાય પાછાં આજેજ જોઈ છું. કાનની હું તાવમાં પડી છું; હમણુ થોડો ઉતર્યો છે. વળી મ્હકશે. પણ બા, મ્હારું કંઈ નહીં. આપણે ધરડું માણુસ મરીયે તે છૂટયાં. પણ બેટા, એ મ્હારો કુલદિપક લખંડર તાવમાં પડ્યો છે, એને ભગવાન ઉગારે તે બસ દિકરા.” લલિતાગૌરી પાછાં રોવા લાગ્યા. સાથે સદુ પણ રોઈ.

“સદુ, છાની રહે બા. તું ત્હારા માતાપિતાની રજા લઈને આવી છે કે?”

“માતૃશ્રી, હમણું મ્હને અખિલરાય પાસે લઈ જાઓ. પછી હું ત્હમને બધા ઉત્તર દઈશ.” તેની ઇચ્છા જાણી લલિતાગૌરી સદુને ત્હની પાસે લઈ ગયાં. સદુ પોતાના પ્રાણાધાર છતાં પારકીના પતિને મૃત્યુ શય્યામાં પડેલો જોઈ બહી ગઈ, તે એકદમ બોલી:—

“ભગવાન, દીનાનાથ, એમને ઉગારજે. જોઈએ તો મ્હને લ્યો પણ એમનો વોકો વાળે થવા દેશો નહીં.” લલિતાગૌરી આ છોકરીને વિચિત્રભાવ જોઈ અજબ થયાં. તો પણ તેમને સદુ પર અપાર સ્નેહજો ઉમંગજો આવ્યો.

ચારના ટકારા પડ્યા, લલિતાગૌરી તાવ મ્હકવાથી સૂતોંતાં. અખિલ પાસે નર્મ સારવારમાં રોકાયેલી હતી. અને સદુ સમીપની ખુરશીપરબેઠી કર્ષક દવાનાં કામમાં રોકાયેલી હતી. તેણે તે પુંડે કરી નર્સને સોંપ્યું. અને પોતે પોતાનો હવ્વકાનતના સ્હાસું જોતી, નન્દાને સાબા ગ્યમ્મર આ લખંડર મંદવાડમાંથી ઉઠે એવી પ્રાર્થના કરતી બેઠી હતી. તેણે આવીને મ્હા સરખીએ પીધી નહોતી.

“સદુ, સદુ, મ્હારી દીકરી!”

પોતાની સ્નેહાળ મામીનો સ્વરં જોળખી અચ્ચુસનાન કરતી આંખો સદુ એ ચારણા તરફ ફેરવી.

“બેટા તું...” ઉચ્ચેરાવતાં મામી મ્હેટેથી બોલવા લાગ્યાં, પણ સદુ પોતાનું બાન બૂલી નહીં. તેણે મામીને ચુપ શય્યાં અને પછી પોતાને હાથે દવા પિવરાવી નર્સને કંઈક

પૂછ્યું...“ હા, મિસ, મિસ્ટર અખિસને હવે સાફ થઈ જશે.” આ તેના પ્રત્નનો ઉત્તર મળતાં સદુ બહાર મામી આગળ આવી.

“ સદુ આ શું ? લોકો શું બોલશે ? આજ પાછી. જીવાન-છોકરીઓ આમ ગાંડી ને જ્યેમ કોઈને ઘેર દોડી આવતી. હશે શું ? શું નાક કપાવવું છે ? આજ, પાછી આવ.” સદુ મામીના રોપણમાં ઉઠ્યારો સાંભળી રોષ પડી..

“ મામી, હું દુઃખી છું. લોકોની મ્હને પરવા નથી. જે અખિસનાય ઉઠશે તો હું પાછી આવીશ. નહીં તો...આ મામી ! મામી ! ત્હમે મ્હારા ખાતરજ એ પાછા ઉઠે એવી પ્રાર્થના કરો. એ મ્હારા દેવ-હદમારાધ્ય દેવ છે. મામી ! હું પાછી નહીં આવું.”

તેણે એ પછી મામીને રહમજતી, કરમરી, રોઈને પણ ત્યાંજ રાખ્યાં. ખીજો દિવસે લક્ષિતભાઈને તાવ બહુજ મ્હડ્યો. એટલે મામી હવે ખરેખરાં ઉપયોગી થયાં.

“ હું ન્હોતો બાળુતો સદુ, કે ત્હમે આવી સહાય કરશો. ત્હમાફ ત્રણુ હું કેમ વાળી સફીશ ? ”

અખિસના સારા થતા પછીનો આ નવમો દિવસ હતો કે જ્યારે અતિશય નિર્જળ બનેલો અખિસ છત્રીચેર પર શાક ચોલી પડ્યો હતો અને સદુ મેજ પર તેના માટે ઉંચું દૂધ ઠંડું પાડતી હતી.

આજે કેટલાયે દહાડાથી તે સદુની પોતા માટેની કાળજીલરી સારવાર નેતો હતો. આજે પણ તેઓ તે રૂમમાં અકસ્માતિક એકલા પડ્યા. અને અખિસે ઉપદું વાધ્ય ઉઘ્યાર્યું. અખિસના. શબ્દો સાંભળીતેણે નિઃશ્વાસ નાંખ્યો, અને પરાણે હસીને તે બોલી.

“ ના, ત્હેમાં શું ? ત્રણુની આશાએ મ્હેં કંઈજ કર્યું ન્હોતું. ત્હમે સિકનેસમાંથી કંઈયા એજ મ્હારો બદલો.”

“ નન્દા, -મ્હારી પરણેતરને ત્રણુ તાર કર્યાં, પણ આવી નહીં. આવી તો નહીં પણ એક કાગળ લખીને ખજરે ન પૂછાવી, અને ત્હમે-માત્ર સ્નેહ-આપ સે, મિત્રતાના સંબંધથી માત્ર કોઈના મ્હેંજિયી મ્હારા મંદવાડના ખજર સાંભળી દોડ્યા આવ્યા. માતાપિતાની ત્હમે બિલક ન રાખી, કે ન રાખ્યું તમે તમારાં મામીનું વચન, આખ્યાં, પણ. નેછને ગયાં નહીં, વળી મામીને પણ સાથે રોઈ મ્હારાં જદ્દ માણુથીની અને મ્હારી સારવાર કરી. ત્હમે માત્ર પરાયાં. અને એ મ્હારી સદ્યર્થિણી ! જાણકાળના ત્હમારા ઇશ્વરપ્રેરીત શબ્દો-“ આ મ્હાફ.” એ ત્હમે ભૂલી ગયા હશે. પણ ત્હમારો ભાવ તેવોજ છે. હું કોઈકના છું. છતાં આટલો પરિતાપ ત્હમે વેડ્યો.” અખિસ યાક ખાત્રા રોડ્યો. સદુ દૂધ પાસે લાવી બોલી.

“ ત્હમે બહુ વાત શા માટે કરો છો ? યાદી જરો. સ્ત્રિઓ, આ દૂધ પીઓ.” આંખમાંથી ઝરતાં આંસુ અખિસથી શુદ્ધ રાખવા માટે બનતો પ્રયાસ કરતાં તેણે પોતાનું મ્હેં ફરવી નાંખ્યું. અખિસે દૂધ પીયું. સદુએ એકથી દાણા આપ્યા. સદુ પાછી બેઠી એટલે અખિસે ચમ્પાચું.

“ વળી ત્હમારા પિતાનો પત્ર આજે તેમાં ત્હેમણે ત્હમને ત્હમારા સ્વમતનાં પગલાં ? કે કપો ન આપતાં ધન્યવાદ આપ્યો. અને મ્હને બરાબર સાફ થાય પછીજ ત્હમને મતાવાદ આવવાનું લખ્યું છે. “ આડ તેવાં રૂળ ” ક્ષમતાવાન માતાપિતાનું ક્ષમતામય સંતાન હોય તેમાં શી નવાઈ ? ”

“આપની સદ્ગતિના આકર્ષણમાંજ એ સર્વ સમાવયું છે” તે બાસિકા વિવાદપૂર્ણ સ્વરે બોલી, અખિલ એકિટ્થે તેનાં સુન્દર મ્હાનમુખ પર બેઠ રહ્યા.

“સદુ ! તમારું બાલ્યકાળનું હાસ્યપૂર્ણ ઉત્સાહિન મુખક્રમણ ફરી હું સ્મારે નેપથ ? શું ત્હમે આવાં ઉદાસિનજ રહેશો ?”

આ લાગણી બર્યા પ્રશ્નની સાથેજ સદુની આંખમાં પાણી ઉભરાવા લાગ્યા, તે જેમ તેમ બોલી શકી,—“અખિલરાય, તે દિવસો સ્વપ્નવત્ હતા. ત્યારે સઘ સ્થિતિનું બાન નહોતું, માત્ર એક મૂર્ખ પણ મધુર વિચારમાં હું હારી નિમગ્ન રહેતી એ સ્વપ્ન મિથ્યા હતું અને મિથ્યાજ સામિત થયું. અખિલરાય ! આગલી પ્રસન્નમૂર્તિ સદુની પ્રસન્નતા હવે ગઈ ! સદાકાળને માટે ગઈ !” તેનાથી રૂદન અટકાવ્યું અટકાવાયું નહીં, તે ટોણ પડી.

“સદુ, મ્હારી પર દયા કરી રહ્યો નહીં. મ્હારાં પાપ ત્હમે બોગવો છે.” અખિલે ગદગદિત્ કંઠે કહ્યું.

સદુ ઉઠી, ઓરડામાં આંટા મારવા લાગી, તેનું દરેક પગલું, ચાલવાની ગતિ, તેનું ચિત્ત કેટલું અસ્વસ્થ હતું તે દેખાડી દેતું, ત્યારે તેનો અશુભવાદ ધીમે પડ્યો ત્યારે તે ઉભી રહી.

“અખિલ, આપને એક પ્રશ્ન પૂછવાની રમ છે ?”

“શા માટે નહીં ?”

“તે આપનાં અંગત જીવનને લગતો સવાલ છે, અને કદાપિ તે પૂછવાનો મ્હને હક્ક ન હોય.” સદુ બોલી.

“ના, ત્હમારે પૂછવું હોય તે પૂછો, ત્હમારો બધાયે હક્ક છે.” તેણે મિહાસધી કહ્યું.

૧૦

“નન્દકુમારી શા માટે આજે વર્ષ દિવસથી ત્હમને મૂકી જતાં રહ્યા છે ?” અખિલ આ પ્રશ્નથી ચુંચવાડમાં પડ્યો. તે ધીમેથી બોલ્યો,—

“એનો ઉત્તર આપવામાં એક અડચણ છે.”

“એ અડચણ ત્હમને છે કે ત્હમને ?” સદુ નિશ્ચિત એક સોદા પર ગોઠવાતાં બોલી.

“તેને પણ નહીં, તેમ મ્હને પણ નહીં, અને...અને કદાચિત ત્હમને હોય.” તેણે અચકાઈ અચકાઈને ઉત્તર દીધા.

“ઓ ! ત્યારે તો કંઈ નહીં, ને કે મ્હને શા માટે અડચણ હોય તે હું સ્વમજી શકતી નથી તો પણ ત્હમે કંઈ ફિફર કર્યો નહીં, હું ચાંતિથી સાંસળીય.” તેના ઉત્ક્રંક મ્હોં પર અખિલે તાકીને બેઠું, અને બોલ્યો—

“વાર, ને ત્હમારી ઈચ્છા છે તો સાંસળો,—” તે આમ બોલીને પાછો વિચારમાં પડ્યો, અને પછી ચલાવ્યું.

“મ્હારી મૂર્ખતાની તે વાત છે, સદુ, અને તે મૂર્ખતા એજ કે, એક પાંચ-રહાડા પાંચ વર્ષની છોકરી સાથે મ્હારું હૃદયતન્ત્ર સંધાયું. ત્હમે માન્યો નહીં પણ સદુ, તે વાત ત્હને સામી છે, મ્હે તેની જામી પડ્યવી, મ્હારી પાસે રાખી. મ્હારાં લગ્ન પછી થોડા દિવસ હું તેની સાથે રહેવાનો આનંદ મેળવી શક્યો. તે બ્યારે મ્હારી સાથે હતી, ત્યારે નન્દાએ તેની બહુ ધ્યાં કરી. એકાદિ વાર તેને તેણે રાવશની. એ સર્વ વિષે અમારા વચ્ચે ચર્ચા થઈ. કંકાસનું એ પ્રથમ મૂળ હતું, અને પછી સદુ, મ્હારી પત્નીના મનમાં ચંકા પ્રવેશ થઈ ! તે મ્હારા પ્રત્યે ઉચ્ચે મને રહેવા લાગી. અપેક્ષ વાતમાં તે સંકિત યતી, અને અનેક

દૈત્યગ્રિહ કંકાસનું ભાગવત બોલી મૂને મહારી વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં દુઃખી કરતી. વળી તેના મનમાં દબણે ખટકો રહેતો કે પેલી ન્હાની બાળા તેની પ્રતિસ્પર્ધી રૂપ હતી, મહારી પ્રીતિનું પાત્ર હતી. તેનેજ હું મહાતોતો અને નન્દાને ધિક્કારતોતો. પણ એ સદુ ખોટું હતું. સદૃશ્ય ! હું ના નથી પાડતો કે એ છોકરી મહારી પ્રેમમૂર્તિ ન્હોતી, પણ હું ઇશ્વરના સોગંદ લઈ કહું છું કે નન્દા પ્રત્યે મૂને હંમેશાં દયા અને તેને સતોષ આપવાનો ભાવ રહેતો. જો એણે મહારી સાથે પ્રેમાળ અને સુખકર વર્તન રાખ્યું હોત તો અમે સુખી થાત, પણ તેની વિરુદ્ધ ચાલો એ મૂને દુઃખી અને અસતોષી બનાવી મેલ્યો !

“ એક વાર હું ટ્રાઈમાંથી ઘેર આવ્યો, અને મહારો કબાટ કંઈ કાર્ય નિમિત્તે ખોલ્યો, પેલી ન્હાની બાળાની છબી મહારી દષ્ટે પડી, મ્હેં ઉપાડી, કાર્ય પ્રસંગ ભૂલી જઈ ત્યાંજ ઉભાં ઉભાં હું એ જોઈ રહ્યો. એટલામાં નન્દા આવી હરો, મ્હેં તેને ન જોઈ અને આંતરોર્મિને વશ થઈ એક ચુમ્બન કર્યું. ચોરી પકડાઈ, કદી ન થયેલો એવો મહાન કસેપ અમારા વચ્ચે વિદ્ભવિત થયો. એ સર્વનું પરિણામ આ... તથા તારો કયાં છતાં એ આવી નહીં. મહારી ભવભિન સિકનેસ... કે જેમાંથી જીવવા કરતાં મરી જતું મૂને વિશેષ પ્રિયકર હતું એ સિકનેસમાં ત્હમે આવી મહારી ચાકરી કરી પણ તેણે કેવી ચાત્ર ચલાવી તે જુઓ ? ” અખિંત થોડો. તેની આંખોમાં લાગણીનાં આંસુ ઉભરાતાંતાં, સદુ તેને સાંભળતી શાંત બિભી હતી. પણ તેનું મ્હેં દુઃખથી હલ પહાર ફિક્કું પડી ગયું હતું.

અખિંતે પાણી પીકું અને ફરી ચલાવ્યું:—

“ અમારો સંસાર દુઃખી નિવડવામાં બીજાં અનેક કારણો હતાં. જો હું વેકશનમાં ઘરે આવું તો એકજ કુચલો તૈયાર હોય. ‘બબુ’ ત્હમારું બાલ્યું. હવે મેલોને તો જુદાં થવાય. તમારા જવા પછી અમારી પર પરતાજ પડે છે. તમારી ડોશીની તાણી દપલી આપને અધમુર્તિ યજ્ઞિ છીએ. — જો મહારી મા પાસે ‘બેસું તો’ એ જીવ ખાઈ જાય. હું કહું કે પ્રભાતપ્રજ્વળ પાસેથી લખતાં શીખ. તો કહેશે કે, ‘અમારે બાણીને છત્રી નથી જવું.’ ... વળી ધર્માન્ધતા અને જૂના વિચારની મૂર્ખતાઓ દરેક ત્હમને કહેવા બેસું તો આખું ભાગ વત થાય. અહો સદુ ! સ્વર્ગસ્થ સાક્ષર શ્રી નરહરામભાઈએ ખોટું નથીજ કહ્યું કે:—

“ ગુણવું કનેકું જાંડું સર્વથી સંસારમાં,

લાલ જેની ના કદિ હોવાય, દેશી...”

આવી પત્ની સાથે પ્હાતું પડ્યું—તેમાં પણ ધર્મિત સંસાર અને વળી મહારું મન અ.ય સ્થળે અતુરાગિત થયેલું. સદૃશ્ય ! આ મહારી કહાણી છે. આવો દુઃખી મહારો સંસાર છે, અને સુખ ? તે ક્યાં છે ? કહે, સા માટે પ્રભુએ મૂને મારી ન નાંખ્યો ! ” તે દુઃખી યુવાનની આંખમાંથી આંસુ પડ્યા. સદુ—નિસ્તેજ મૂર્તિ દુઃખી બાલિકા કમળપત્ર સરખી હાથેલીમાં મ્હેં ટેકવી રાતી ‘તી.

“ અખિંતરાય, ત્હમે એ અપૂર્ણ બોલશે નહીં. એ ભવંકર શબ્દ બોલી મૂને દુઃખી કરશે નહીં.”

અખિંત દુઃખનું કડવું હાસ્ય હસ્યો. કે જે હાસ્ય રાવા કરતાંજ વિશેષ ખરાબ હતું. ફરી બોલી.

“ આપને જે બાળા આટલી દુઃખદાયિની બની તેનું નામ આપે કેમ ન કહ્યું ? ”

“સદુ! તમે જૂલો છો. તે બાળાના સ્મરણ માત્રથી મને સુખ થાય છે. મ્હારા દુઃખી જીવનમાં તે એક જ સુખસૂચનું પ્રકાશિત ચિન્ન છે. તે એક વારની શિશુબાળા મટી હવે મુશળ-મુરપસંપત્ત મંચુરી બની છે. અને તેનું નામ...નામ...મિત્ર સદગુણ, તમે સ્હમજ્યાં સદુ?”

પ્રીતિના આ મર્પાદિત એકરાયથી સદુના મ્હોંપર લાલારા ધાઈ આવી, પણ એક ક્ષણ માંજ સુંદર સુખ ફિક્કું બની ગયું. તે કરગરતા દુઃખી સ્વરે બોલીઃ-“મને માફ કરો! અખિલરાય, મને માફ કરો. નન્દાબહેનને દુઃખી કરનારી હુંજ પાપિણી છું.”

“ના, તમે તો પૂણ્યશાલિની દેવી છો. તમે અમને દુઃખી કર્યાં નથી. દુઃખરૂપ તો આપણી સાંસારિક દુષ્ટ રૂઢી છે. તોપણ સદુ! સાંભળો તમે મ્હારી મૂર્ખતાથી બંધનવશ નથી. હું ખરાં અંતઃકરણથી ઈર્ષ્યુ છું કે તમારી જીવનવેડી કાંઈ સુખદાયી યુવક સાથે બેઝાઈ આનન્દકુસુમથી કુસુમિત થાઓ. સદુ, તમને સુખી બેવાં એજ મ્હારી એક છેલ્લી મહેરજ છે. તમને સુખી બેવામાંજ મ્હારી સુખસૂચિ હવે તો સમાવલી છે.”

તેના અવાજ ધીમે અને નિરાશિત થતો ગયો. સદુ એક શબ્દ પણ બોલી નહીં, અને મુગી મુગી રાતીતી. તે થોડી વારે ઉઠીને બહાર ગઈ, અને ઉમિયામામી તથા લક્ષિતગી ગૌરી અખિલ પાસે આવીને બેઠાં. પણ તેઓએ જોયું કે અખિલનું મ્હોં આજે અપાળાગી વિચારવન્ત અને દુઃખપૂર્ણ હતું. તે શામાટે આજે આટલો સુખ બની બેઠો હતો? તેની ધેર સ્હમજી શક્યું નહીં.

૧૧

તે જ અધી પીડા ને દુઃખાદ્ય એકઠી

“હું છું, અને મ્હારા પતિને હમેશ પ્રસન્ન

અમદાવાદમાં આવ્યાને સદુને પાંચ મહિના સ્હારો પાડ્યા પછી આમ કરવું એ તો મધુરાય દ્વારા પત્ર મોકલતો.

નય છે. વળી, મ્હારા દમ્પતીજીવનના આરંભથીજ હું

આજે મધુરાય, સવિતા અને આ પ્રસંગે કરતી-દાખલા તરીકે એમનો આવરકોટ કાઢી લાઉં છું. સદુના નામનો પત્ર તેને ગાંઠીએ વળગાડતી, કત્યાદિ; અને આટલા દિવસ મુઠીમાં હજી સ્નેહબીની ચક્ષુએ તરત વાંચી રહી નથી.

માત્ર ચાર લાઈનનો મારો કાળજી માટે મ્હોંને ઉપકાર માનતા, પણ હવે તો મ્હોંથી નીકળે મૂંઝી દીધું છે, એટલું જ નહિ પણ, હું જે કાંઈ કરું છું તે, આત્મા. “ગરીબ બિચારા” હવે તું થયું હોય-પદામાથી જ પડ્યું હોય-એમ એ ગણતા હોય એમના માવિત્રપણ છે. જતાં તેથી, હું નથી કાંઈ એણું આણતી કે નથી લગાર પણ પાછી

“ગુજરી ગયાં, રોજ એમના તરફ કાળજી રાખી, ઉપર કહેલા હકીમની સલાહ પ્રમાણે

“હાં, અખિલનારી પ્રતિ આપનાર એવું બીજું કોઈક પણ હું હમેશાં કરી રાખું છું. મ્હોં અખિલરાયને જે તે ધરીએ બહુ હોય કે થોડી, તો પણ ગમે તેમ કરીને, એમને તે પી-એ આવ્યાંજ નહીં સાત કહું છું કે એની અસર ચમકારિક થાય છે.

આ બોલતાં રોષાંત બીજી કેટલીક બાજત માટે પણ હું ખાસ ચીવટ રાખું છું. શિયાળામાં

જાવવાને અમલે સ્વચ્છ ગડડીમાં દેવતા પાડી તેની પાસે એમની આરામપુરથી એક વર્ષ” મુકું છું, રાત્રિ જમવાને વખત જેમ અને તેમ નિયમિત રાખું છું, અને સંધાયું. અખિલનું ગુ લાગે છે તે જોળી કાઢી બોજનમા તે તૈયાર ગણવા હમેશ તત્પર આવી સુંદર અ

રહું છું. આવી આવી અનેક ન્હાની પરંતુ ઉપયોગી ક્રિયાઓથી, પતિની સત્કારવિધિ પાછળ નેટલો શ્રમ લેવો હોય તેટલો લઈ શકાય, અને પોતાની શક્તિ, રિપ્તિ, પ્રેમ ઇત્યાદિ અનુસાર આ વિધિને, ઇચ્છા યાય તેટલી આકર્ષક ને સફળ, કેટલે પણ હોંશીલી. પત્ની બનાવી શકે. પરંતુ આ સર્વ સામગ્રીમાં તારિકક આવશ્યકતાનો જે જે ચીજ છે તે, બુદ્ધિથી ન જોઈએ ને હમેશા હાજર રહેવી જોઈએ. એક તો એમના થાકેલા શરીરને માટે પ્રોત્સાહક આનંદપાન. અને બીજી એમના કંટાળેલા મનને માટે સુખસન્ન આનંદમય આત્મા.

“પણ આવી આવી ખોટી ટેવ પાડીને તું તારા વરને બગાડશે, હોં,” એમ મ્હારી એક સહીપણીએ મ્હને શીખામણ આપી-જે પોતે સારી પત્ની તરીકે પંકાઈ નથી. પણ આટલા સમયના મ્હારા અનુભવથી હું ખાત્રી આપું છું કે મ્હેં એમને બગાડ્યા નથી; એટલું જ નહિ પણ વાસ્તવિક પરિણામ તેથી તદ્દન ઉલટું છે. હું ના નથી કહેતી કે ધરમાં પગ મૂકવાની ક્ષણેજ મ્હારા પતિ દુનિયાના મીઠામાં મીઠા સ્વભાવવાળા મ્હાણસ જેવા લાગતા નથી, તેમ જ પત્નીએ આખો દિવસ ગૃહચિન્તા ને ગૃહકાર્યના બાર ઉપાડ્યો છે, તે પત્ની માટે તે બહુ થોડો સદ્ભાવ બતાવે છે. ખરેખર, તે ક્ષણે તો એમ પણ લાગી જાય છે કે આ સદ્ભાવ એમનામાં કદી આવશે પણ નહિ. આમ લાગવા જેવું યાય તો પણ હું એટલું સમજું છું કે એમાં એમનો વાંક કે ઉપાય નથી. આખા દિવસની દોડાદોડી ને ચિન્તા પછી કાંઈ પણ પુરુષની આવી દશા યાય. અને આ દશા ક્ષણિક જ છે એમ પણ હું જાણું છું. તેને સાફ હું જે જે ઉપાયો અજમાવું છું. અને જે અજમાવવાની પ્રત્યેક ગૃહિણીને હું બક્ષામણ કહું છું, તે ઉપાયો, ધરમાં પગ મૂક્યા પછી થોડીક જ મિનિટમાં મ્હારા પતિને સૌથી વધારે હસમુખા તથા સમભાવવાળા સોજતી કરી મૂકવામાં, સંપૂર્ણ રીતે વિશ્વવન્ત થયા છે. પત્નીનો પ્રેમ, દમ્પતીજીવનના ધર્મ વગેરે ઉચ્ચ દૃષ્ટિએને દૂર રાખીએ, (જે કે ધર્મ ને પ્રેમ એ દ્વન્દ્વની પ્રેરણા તથા નિયંત્રણા ખરી પત્નીને માટે, તેમ જ હરકોઈ ઉચ્ચ મનુષ્યને માટે બસ છે, પરંતુ દલીલને આતર પ્રેમ-ધર્મની દૃષ્ટિને બદલે કેવળ નફોટાટાની દુનિયાદારીની ફિલસૂફીથી આ વર્તન તપાસીએ,) તો પણ હું જે જે સ્વાર્થત્યાગ કહું છું ને શ્રમ વેઠું છું તેનો, સુખી આનંદી ને પ્રેમમય દમ્પતીજીવનથી, મ્હને તો સાળેસાળ આના બદલો મળે છે.

આમ હકીકત હોવા છતાં, એવી અગણિત પત્નીઓ છે કે જે આથી તદ્દન ‘ઉલટી રીતિ રાખી, પતિના થોડી પળના ખરાબ મિજાજને હમેશાના ચ્હીડીઆપણામાં પરિવર્તન પમાડે છે. પોતાના વરને બગાડનારી તો તેઓ છે. ખરે, મ્હારા પોતાના જાણખાણની એવી ઘણી સ્ત્રીઓ છે કે જેઓ, પતિને પાછા ફરવાનો સમય યાય ત્યારે બોજન માટે શણગાર સજવામાં રોજે ગુંથાય છે, બીજી કેટલીક તે સમયે અમુક ખદાર ગોલી હોય છે, ત્રીજી વળી ખાવાપીવાની કે છોકરાંની ભાંજગડમાં પડી હોય છે, ચોથી તે વખતે વાંચવામાં કે વાજંત્ર વગાડવામાં એવી તો નિમજ્જ બની જાય છે કે તેમાંથી રહેજ માથું ઉંચું કરવાની કે રિમતથી અજોસ આવકાર આપવાની પેણ જરૂર નેતી નથી, અને વાચન કે સંગીતમાંથી કાંઈ પણ દુરસ્ત મળે તો જમવાનું બહુ જ મોડું થયું હોય તેમ વાગુ લેતા મુંઘી લાંબાં બગાસાં ખાધાં દેર છે !

લગ્નમુખનો નારા કરવાનો આ ખરેખરો નિશ્ચિત માર્ગ છે.

જેંગવેર.

કાન્તિલાલ છગનલાલ પંડ્યા.

તહમારી ભવિષ્યની પત્નીને તહમે વફાદાર છે ?

Who is the happy husband ? He
Who scanning his unwedded life,
Thanks Heaven, with a conscience free,
' Thus faithful to his future wife.'

જુના જમાનામાં બાળવ્રતન હશે, બાળવિવાહ હશે અને હાલ પણ બાળવ્રત-ગ્રાહવિવાહ છે. મોટી વયનાં લગ્ન થાય છે અને એને પરિણામે લગ્નના સુખ દુ ખના વિચાર થાય છે. સ્ત્રીઓ અજ્ઞાન છે, કેળવણી નથી, બેઠેલી છે એટલે એ તિને સુખી કરી શકતી નથી એવા એમના ઉપર આશ્લેષ છે તે કેટલેક અંશે ખરો છે. પણ સ્ત્રીઓને એકલાં કે સખીનાં જોડે બહાર જવા દેવામાં નથી આવતી, પરપુરુષની હાજરીમાં સખત મલાજો પાળવા ફરજ પાડવામાં આવે છે, કાષ્ટની સાથે-પતિની સાથે પણ નાટક-પાર્ટી વગેરે સ્થળે જવા દેવામાં આનાકાની કરવામાં આવે છે. આ બધું શા માટે-કારણ એજ કે પત્ની-સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને વફાદાર જ રહે એવી આશંકા-કુમાર્ગે જવાની કે પડવાની ભીતિજ. સ્ત્રીઓનું મનોમગ્ન પુરુષો કરતાં વધારે હોય છે એ સર્વમાન્ય વાત છે અને એમની પોતાનીજ ઇચ્છા સિવાય સત્વ માર્ગેથી પતિત કરનાર વિશ્વમાં કોઈ નથી એ જાણતાં છતાં તહેમના પર વિશ્વાસના અભાવને લીધેજ એમના ઉપર આટલો અંકુશ રાખવામાં આવે છે. આવો અંકુશ મૂકતાં પહેલાં, મુકવાનો વિચાર ક્યાં પહેલાં કેટલા યુવાનોએ આત્મપરીક્ષા કરી છે ? તેઓ પોતાની પત્નીને વફાદાર રહ્યા છે ?" મન, કર્મ કે વાણીથી પવિત્ર રહ્યા છે ? આટલોજ વિચાર થાય-મતો હોય તો ખરેખર અનેક કુટુંબો સુખી થાય. નાટકશાળામાં, પાર્ટીઓમાં, મંદિરોમાં, લગ્નમંડપોમાં-પવિત્ર દિવસોએ રસ્તામાં જતી આવતી સુંદરીઓ પ્રત્યે પુરુષોના વિચારો અને પુરુષોની વાતો અને પુરુષો માટે સ્ત્રીઓની વાતો અને વિચારોની તુલના કરી શકીએ તો સ્ત્રીઓ કરતાં પુરુષો દોષીત કરશે એમ મહારી માન્યતા છે. આટલા માટે સ્ત્રીઓ સારી છે કે નહિ, તહેમનામાં દોષ કાઢતાં પહેલાં તહમે તહમારી પત્નીને વફાદાર છે કે કેમ એ પ્રશ્ન વારં-વાર ધડીધે ધડીધે પૂછ્યા કરો અને તહમે સર્વ સુખ મેળવશો.

રોમના સુપ્રસિદ્ધ વીર રુદ્રીપીઓની પુત્રી અને દેશભક્ત ટાઇપીરીયસ એકસ અને કેયસ એકસની માતા કોર્નેલીઆ પોતાની એક સખીના નવાં કરાવેલાં ધરેણું જોતી હતી. ત્યાર પછી સખીએ કોર્નેલીયાને એનાં ધરેણું જતાવવા કહ્યું. આના ઉત્તરમાં કોર્નેલીયાએ પોતાના બે પુત્રને લાવી કહ્યું કે-મહારાં આ ધરેણું અને તહેને માટે હું મગર છું." આ જગ વિખ્યાત વીરમાતા ક્યાં ધરેણું સદાને માટે ચળકતાં શી રીતે રહ્યાં તે જાણવાની જરૂર છે. આ બન્ને યુવાનોને માતાએ એવી તે શિખામણ શી આપી કે આ યુવાનો યુવાવસ્થાના વિષય રૂપી ખાડામાં ન પડ્યા ? બહાલ સોઇ વીરપત્નીએ બન્ને પુત્રોને ભવિષ્યની પત્નીને વફાદાર થવા-થતાં શિખર્યું હતું. જે સીને સહધર્મચારિણી નહિ કે પોતાના જેવા-પોતાના પિતા જેવા વીરપુત્રોની માતા કરવા માગતા હોય તહેમને પતિ તરીકે સર્વ રીતે લાયક થવા આગ્રહ કર્યો હતો. આ બન્ને પુત્રોને ઉચી ગાનસિક્ક અને નૈતિક કેળવણી આપવામાં કોર્નેલીઆએ અયાગ

* જે યુવાન પોતાની કુવારી જીંદગીનું સિંહાવલોકન કરતાં ધ્રુવર માથે રાખી શુદ્ધ અંતઃકરણથી રહી શકે તો તે આચાર તેમજ વિચાર પવિત્ર રહ્યો છે અને ભવિષ્યની પત્નીને વફાદાર છે તેજ સુખી પતિ છે.

શ્રમ વેદ્યો હોનો અને જ્યારે બન્ને વીરો દેશને માટે મૃત્યુને શરણુ થયા ત્યારે વીરમાતાને જાગે તેવી રીતે સહનશીલતા દાખવી હતી. એક જણ દોનેલીયાને આશાસન આપવા ગયો ત્યારે માતાએ એટલુંજ કહ્યું કે “એકાદ (બન્ને - ભાઈઓ) જ્યાંને જન્મ આપનાર હું હુલોંગી છું એમ માનતી નથી.”

પુત્રોને પવિત્ર-પીનિમાન-ઉચ્ચ વિચારવાળા જોઈ માતાના હર્ષનો પાર ન રહે તો પછી આપણા મંગલમય સ્નેહમય પ્રભુ પોતાના અંશજ યુવાનોની પવિત્રતા જોઈ આનંદિત થાય. એમાં શી નવાઈ? પવિત્ર જીવન માળ્યા પછી-પવિત્ર સંસ્કાર પાડ્યા પછી-પવિત્ર વિચાર રાખ્યા પછી લગ્ન સંસ્કારમાં-લગ્નની આશાઓમાં-ચનારો પત્નીના સહવાસસૌખ્યનાં સ્વપ્નામાં જે આનંદ-જે સત્યમુખ રહેલાં છે તે આનંદ તે મુખ અપવિત્ર જીવન ગાળનારને મળતાં નથી. પવિત્ર-નિર્દોષ-ક્રિસાહભર-શુદ્ધ હૃદય વાળી કન્યાનો હસ્ત આપણા હાથમાં હોય, ચોરીમાં શસ્ત્રના ઉચ્ચ મંત્રા ભણાતા હોય પવિત્રતાનું વાતાવરણ થઈ રહ્યું હોય ત્યાં આપણા જીવનનું દિગ્દર્શન કરતાં આપણામાંના કેટલા ધૈર્ય પ્રવક્ષ કહી શકશે કે તેઓ વિચારમાં-વાંતોપાં પવિત્ર હતા અને પાસે એકેલી ઉઠતી કુમુદ કળીને સર્વ રીતે લાયક છે? બાલ-વિવાહ અયોગ્ય છે એ વાત ખરી પણ તે સાથે મોટા વયે લગ્ન થતાં સુધી આચારમાં એટલુંજ નહીં પણ વિચારમાં પણ અપવિત્ર રહેવું એ અયોગ્ય છે-પાપ છે. મનુષ્યના હૃદય જોઈ શકાતાં હોત, હૈમતા વિચારો વાંચી શકાતા હોત તો જણાત કે પુરૂષો પોતાની સ્ત્રીઓ તરફ-હૈમતા વર્તન તરફ આશંકા દર્શાવે છે છતાં તેઓ જાતેજ કાચેકાચે દુષ્ટ વિચારોના ભોગ થઈ પડે છે. પોતાની ભવિષ્યની પત્નીને કેટલા વશદાર છે? એ મહા પ્રશ્ન હૈમને સુજાતો જ નથી.

દા. જ્ઞાનન એક સ્થળે કહે છે કે “સામાન્ય રીતે લગ્ન એ મનુષ્યની સારામાં સારી સ્થિતિ છે અને જેટલે દરજ્જે મનુષ્ય આને માટે ના લાયક તેટલે દરજ્જે તે સ્થિતિ અશાન” ધણાનું એમ માનવું છે કે પુરૂષો સ્વનંત્ર છે, હૈમને કેટલેક દરજ્જે છૂટ છે, અને લગ્ન થતાં સુધી હૈમને સ્વચ્છંદવર્તન રાખવામાં પાપ નથી. લગ્ન પછી પણ નિરંકુશ જીવન ગાળવામાં પુરૂષો કેટલેક સ્થળે માન-હિમત ગણે છે; જ્યારે સ્ત્રીઓ દુષ્ટ ગણાય છે. વળી કેટલાક એવો અભિપ્રાય આપે છે કે લગ્ન થતાં સુધી ગમે તેમ વર્તે પણ જો પછી જો તેઓ પવિત્ર રહે તો બસ છે. પરંતુ આ વિચાર હાનીકારક છે એટલુંજ નહિ પણ પરિણામે દુઃખદ છે. લગ્ન પહેલાં જેવું જીવન ગાળીયે તેવું જીવન પછીથી ઉદભવવાનું. બી ખરાબ રાખીયે, બી ખરાબ હોય તેની દરકાર ન રાખીયે તો પછી ત્રણ સારાં થાય એમ ઈન્દ્રિજીએ એ કેવી મૂર્ખતા?

એક સ્થળે ‘સ્રીકૃષ્ણવણી’ ઉપર એક વિદ્વાન વ્યાખ્યાન આપતો હતો. વ્યાખ્યાન દરમિયાન વક્તાએ પ્રશ્ન કર્યો “હાલની સ્ત્રીઓ-કન્યાઓ પત્ની થવાને યોગ્ય છે?” મહારી પડોશમાં એક નવીન કૃષ્ણાયેલી સ્ત્રી બેઠી હતી તેણે સહજ મોટે સાદે ઉત્તર આપ્યો “સ્ત્રીઓ તો પતિને માટે યોગ્ય છે પણ વાંધા એટલોજ છે કે યુવાનો-હાલના યુવાનો પત્નીને માટે લાયક નથી” દરેક યુવાન એમ જ સમજે છે કે પોને બી. એ., એમ. એ. એલ. એલ. બી, એલ. એમ. એન્ડ એસ. થયો છે. પેસાં કમાય છે એટલે લગ્નને માટે લાયક છે અને જે કન્યા ભાગ્યશાળી હશે તેજ હૈમને વરશે. હવે આજ કન્યાને માટે એમ ખચર મળે કે તે અમુકને ચાહતી હતી-તેના સખી મંડળમાં અગ્રવીર વાતો કરતી હતી અને પુરૂષોની અયોગ્ય રીકા કરતી હતી તો તેને પરણવા નૈવાર થશે કે? તેજ ઘડીયે-તેજ

કાળે ત્હેને અપવિત્ર કરાવી તિરસ્કારશે. પરંતુ પોતે પોતાની ભવિષ્યની પત્નીને કેટલે દરજ્જે વફાદાર રહ્યા છે ત્હેનો વિચાર કરશે ? મિત્રોમાં-કન્યાઓમાં-જામીયો ભેતાં-સ્ત્રીમાં-વાતોમાં સ્ત્રીઓની અણુજાળતી ટીકા કરતાં અટક્યાં છે ? જે પુરૂષ-જે યુવાન પોતાની ભવિષ્યની પત્નીને વફાદાર રહ્યો નથી તે યુવાનને પરણતાં બધી જગનાર કન્યાજ અરેખર ભાગ્યશાળી છે.

યુવાવય્થામાં-મિત્રો-કન્યાઓ-પુત્રતકો ને જનસમાજના અનેક સંયોગોમાં હોવા છતાં વૃત્તિ-એ ઉદભવે નહિ, વાસનાઓને અંકુર ન ધરે એમ માનવુ એ અયોગ્ય છે. પરંતુ એ વાસના વૃત્તિ દેખાવતાં રીખવામાં-ત્હેમના ઉપર અંકુશ રાખવામાં-ત્હેમને સ-માર્ગે લઇ જવામાં-જ મનોમગ-કેવલ કેળવણી-સત્સંગ-સ-માર્ગદર્શક પુત્રતકો અને ધર્મશ્રદ્ધાની જરૂર છે.

પોતાની ભવિષ્યની પત્નીને વફાદાર નિવડવા માટે પવિત્ર વિચારો-પવિત્ર કર્મો કરવાની યોગી આવશ્યકતા નથી. ક્ષુદ્રગ્રેહ-કામવાસનાને બદલે પવિત્ર સ્નેહ ખિન્નવલો એ પ્રયેક યુવાનનું કર્તવ્ય છે. એવા સંયોગોમાં આવતાં-એવા વિચારો ઉદભવતાં પોતે પોતાની પત્નીને વફાદાર છે કે કેમ ! એ પ્રશ્ન પૂછવો અને પરમકૃપાળુ પ્રશ્ન ત્હેને વફાદાર થવાને પુરતુ બળ આપ્યા વિના રહેશે નહિ.

ભોગીન્દ્રરાય ૨. દીવેટીયા. બી. એ.

વિદ્યાકલ્પ.

સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને ધરગતુ દવાઓ.

(અનુસંધાન ગયા વર્ષના ૩૩૫ પાનેથી.)

પ્રદરના ઉપાયો—બ્હેનો વાલુ પછી સ્ત્રીઓમાં બીજા જે મોટો રોગ છે તે પ્રદર અથવા લોહીવા છે. એ રોગથી પણ ઘણી બ્હેનો બહુ હેરાન થયા કરે છે, અને માત્ર રોગને લીધે શરીર દુબી યાય છે. એટલુંજ નહિ પણ એ રોગને લીધે શરીર અચક્ત થવાથી બીજા ઘણા રોગો તેમાંથી લાગુ પડે છે, અને એ રોગને લીધે વહેવું ધડપણ આવે છે. તથા વહેવું ચોત આવે છે; એટલુંજ નહિ પણ એ રોગને લીધે ઘણી બાઇઓને છોકરાંઓ થઇ શકતાં નથી, અને ઘણી માઇઓને છોકરાં યાય છે, તો પણ તે છોકરાં ગેબી હોય છે, તથા તે છોકરાંઓ ઓછાં આયુષ્યવાળાં હોય છે. આવી રીતે એ રોગની અસર બાળકોમાં પણ ઉતરે છે. માટે એ બાળકમાં ખાસ સંભાળ રાખવી જોઈએ; છતાં પણ ખોટી શરમને લીધે હાનિ બ્હેનો નહાતી ઉમરમાંથી જ એ રોગથી હેરાન થયા કરે છે. અને તેમ છતાં તેના કાંઈ પણ સાચા ઉપાય તેઓ લેતાં નથી. માટે એવા બહુ ખરાબી કરનારા રોગના સ્હેલા સ્હેલા ધરગતુ ઉપાયો આપણી બ્હેનોએ જરૂર જાણી લેવા જોઈએ. કારણ કે એ જાણવામાં તેઓનું હાનનું તથા ભવિષ્યનું સુખ રહેવું છે, માટે તેના થોડાક સૌથી સ્હેલાઈથી બની શકે તેવા સાદા સાદા ઉપાયો જણાવવાની રજા લઉં છું.

૧ એરંડીવાનો લુગાળ લેવો, અને પછી થોડું થોડું એરંડીયું થોડા દહાડા સુધી દરરોજ લીધા કરવું.

૨ યુવાળના પુલનો સુવકંદ જાગરમાં તૈયાર વેચાતો મળે છે. તે સુવકંદ દરરોજ બેથી ચાર તોલા સુધી ખાવો.

૩ મોટાં આમળાંતો મુરબ્બો થોડા દહાડા સુધી ખાવો.

૪ લીલાં તાળાં અંછર ખાવાં અથવા પીપળાની કે પીપરની પાકેલી પેપડીઓ ખાવી,

પાકિલાં ઉમરાં ખાવાં. પેપડીઓ તથા ઉમરાંમાં બહુ જીવાત હોય છે, માટે જેમાં જીવડાં ન હોય તેવી પેપડીઓ તથા ઉમરાં ખાવાં, અને પેપડીઓની મોસમ ન હોય તો પીયળાનાં કુણાં કુપળીયાં ખાવાં. તે ત્રણ ચાર દિવસ ખાવાથી પ્રદર મટે છે; અને લોહી યડતું બંધ થાય છે.

૫ જાસુદનાં ફુલ નંગ પાંચ સાત સાકરની સાથે ખાવાથી પ્રદર મટે છે.

૬ જીરું અને સાકર તેના ઘીમાં આથો કરીને ખાવાથી પ્રદરમાં દ્રવ્યો થાય છે.

૭ ખેરનો ગુંદ અથવા શીમળાનો ગુંદ ઘીમાં તળીને ખાવાથી અગર તેના પાક બનાવીને ખાવાથી પણ પ્રદર મટે છે.

૮ તાંદલજની લાજનાં મૂળીયાંને વાટી તેનો રસ તોલા ચાર લંછ તેમાં સાકર તોલો એક નાંખીને પીવાથી પ્રદર મટી જાય છે.

૯ બીલીયત્ર વાટી તેમાં મરી અને સાકર નાંખી જાંગની પેટ ગાળી લઈ તે પાણી થોડા દિવસ પીવાથી પ્રદર મટી જાય છે.

૧૦ પાકિલાં કેળાં લંછ તેમાં અરધા કેળામાં અરધા તોલો ફટકડી મીઠાવી તે ખાઈ જવાથી પ્રદર મટી જાય છે.

૧૧ સુખડના તેલનાં આઠ દશ ટીપાં પતાશમાં નાંખી તે પતાશું ખાઈ જવાથી પ્રદર મટી જાય છે. સુખડનું તેલ ન મળે તો સુખડના વહેરને રાતે પાણીમાં ભીંજી રાખી તેમાં સાકર નાંખીને પાણી ગળી લઈ, સવારમાં તે પાણી પી જવાથી પણ પ્રદર મટી જાય છે. એ માટે સુખડના વહેર તોલા ચાર પાણીમાં ભીંજવો, અને એ દવાડા સુધી તે પાણી વાપરવું. પછી બીજો તાજો વહેર ભીંજવો. પાણી પાશેર લેવું અને સાકર રૂચિ પ્રમાણે નાંખવી.

૧૨ ચાર તોલા તકને રાતે પાણીમાં ભીંજવી રાખવા, અને સંવારમાં તેને એ દાઢે ચોળી નાંખવાં એટલે તેની ઉપરથી ફેલતરી નીકળી જશે. પછી તે તલમાં નાગકેશર તોલો અરધા તથા જવંત્રી તોલો પા, સાકર તોલા ચાર માંખણ તોલા ચાર મીઠાવીને ખાઈ જવું. તેથી થોડા દિવસમાં પ્રદર મટી જાય છે. તલ માંખણ તથા સાકર ચાર તોલા ખાવામાં બધારે લાગે તો બધે તોલા લેવું.

૧૩ કેશર તોલો પા, એલચી તોલો એક, જાયફળ તોલો એક, વંસોચન તોલો એક, નાગકેશર તોલો એક, રાંખજીરું તોલો એક, તે બધાંનો છુકો કરી તેમાંથી અડધા તોલો છુકો લઈ એક તોલા ઘી તથા એક તોલા સાકરની સાથે ખાવું બેઘએ, અને તે પર દુધ પીવું. તેથી પ્રદર મટી જાય છે.

૧૪ બહેનો પ્રદરને માટે સૌથી સારો અને ખાતરી કરેલો તથા તદ્દન નિર્દોષ ઉપાય એ છે કે, દરડાં, બેડાં, અને આમળાં એ ત્રણે સરખે વજને લેવાં તેમાંથી દશ તોલા લઈ તેને કોરાં માટીના વાસણમાં રાતને વખતે ભીંજવી રાખવાં. અને તે વાસણ અગારીમાં અંધવા છાપરા પર ખુદ્દી દવામાં મુકવું. તે વાસણ ઉપર છુકું બાંધી રાખવું. તેમાં પાણી શેર અડધા માંખણ. તે પાણી બીજો દિવસ સવારમાં ગાળી લેવું, અને પછી તેમાં પાણું બીજું પાણી નાંખી મુકવું. એ ગાળેણું અડધા શેર પાણી દિવસમાં એ અથવા ત્રણ વખત ગાળીને પી લેવું. તેમ ત્રણ ચાર દિવસ કરવાથી બહુ સખ પ્રદર પણ તુરંતજ નરમ પડી જાય છે, અને જો દિવસ તે દવા પીવાથી પ્રદર મટી જાય છે. પણ આ પાણી પીવામાં ઘણી બહેનોને હાડકંટાળો લાગે છે, કારણ કે ત્રિકાળ પાણી બહુ પુરું લાગે છે. માટે જેનાંથી એ પાણી પી શકાય તેણે દરડાં બેડાં અને આમળાનો છુકો કરી તેમાં ઘી, સાકર નાંખી તેના આથો નાંખવો, અને તે આથો દરોજ એ થી ચાર તોલા સુધી ખાવો, તેથી પ્રદર મટી જાય છે. આથો પણ નાખતી શકે તેમ હોય તો દરડાં, બેડાં, આમળાંની બારીક છુકી તોલો એક

વજનમાં લઈ તેમાં સાકરનો ભુકા તોળો એક મીલાવીને ફાટી ભરી જવી, અને તે ઉપર ઠંડું પાણી પીવું અથવા દૂધ પીવું. તે પ્રમાણે કરવાથી પશુ પ્રદરના રોગમાં બહુ ફાયદો થાય છે. જ્યેનો આ બધી દવાઓ બહુજ રહેલી છે. અને સૌથી રહેલાઈથી બની શકે તેવી છે; છતાં પણ આ દવાઓની ખર્ચ ન હોવાને લીધેજ ઘણી બહેનો બહુ હેરાન થયા કરે છે, માટે પોતાની તન્દુરસ્તીને જરૂર હોય તેવી દવા તો દરેક જ્યેનોએ ખાસ જાણી લેવી જોઈએ. ખીલું આવી સાદી દરેક દવા માટે આ વાત સમજી લેવા જોઈ છે કે, એ દવાઓથી કાંઈ થોડાકજ કલાકમાં મોટો ફાયદો થઈ જતો નથી, પણ અઠવાડીયું, પખવાડીયું અથવા ભુનો રોગ હોય અથવા રોગનું જોર બહુ વધારે હોય તો એથી પણ વધારે દવાઓ મુઠી જેને જે દવા માફક આવે તેવું તેણે સેવન કરવું જોઈએ, તોજ ખરેખર લાભ મળી શકે. કારણ કે, આવી સાદી સાદી ઘરગણિ દેશી દવાઓ પેટમાં જાય તેથી કોઈ પણ જાતનું તુકરાન થતું નથી; પણ આગળ જતાં ધીમે ધીમે તેનો વધારે વધારે ફાયદોજ થતો જાય છે. માટે આવી સાદી દવાઓનું વધારે દિવસ સેવન કરવામાં કંટાળો આવો નહિ, પણ રોગનું મૂળ જાય ત્યાં મુઠી પરજેણ પાણીને દવા કર્યો કરવી. (અપૂર્ણ.)

મુસાફરીની ટોપી (જેટીકેમ્પ) મોટા ખુરેષો માટે ખાસ.

(સૌ. નર્મદા કાશીરામ ત્રિવેદી.)

આ ટોપી બે સોપાથી ગુંથાય છે, સોખંડના જરાક લાંબા બે સોપા લેવા. ને ઇન વાદળી અગર બહુ પરસેલા પસંદ કરવું.

પહેલેથી શરૂ આ ટોપીને માથાના ચાંદમાં નવ કળી આવે છે. માથાના માથે પ્રમાણે કળીઓ નવ અગર દશ જોઈએ. અને નાનાં બમ્બાને આઠ કળી, એકેક કળીએ એક ટાંકો સેવા હવે નીચે પ્રમાણે શરૂ કરે.

પહેલા નવ ટાંકા મોઝા ને બે હાર સાદી ગુચે; પહેલી હાર એકેક ટાંકે એકેક આટો લો એટલે બમણા ટાંકા થશે પછી એક પર્વ અથવા બખીઆની હાર લેવી. પછી એકહાર ખેત એટલે સાદી ગુચો.

- ૧ લી હાર-એક આટો લઈને એક સાદો ટાંકો લો ને ખીલને એક સાદો ટાંકો એમ હાર પૂરી થતા મુઠી લેવું. પછી હાર પર્વ.
- ૨ છ હાર-એક આટો લઈને સાદો ટાંકો પછી બે સાદા ટાંકા એમ હાર પૂરી થતા મુઠી-પછી હાર પર્વ.
- ૩ છ હાર-એક આટો લઈને એક ટાંકો સાદો, પછી ત્રણ સાદા ટાંકા એમ હાર પૂરી થતા મુઠી-પછી હાર પર્વ.
- ૪ થી હાર-એક આટો લઈને એક સાદો ટાંકો પછી ચાર સાદા ટાંકા સેવા એમ હાર પૂરી થતા મુઠી-પછી હાર પર્વ.
- ૫ મી હાર-એક આટો લઈને એક સાદો ટાંકો પછી પાંચ સાદા ટાંકા એમ હાર પૂરી થતા મુઠી-પછી હાર પર્વ.
- ૬ હી હાર-એક આટો લઈને એક સાદો ટાંકો પછી છ સાદા ટાંકા એમ હાર પૂરી થતા મુઠી-પછી હાર પર્વ.

હવે પહેલો આટો લઈને એક સાદો ટાંકો ફરી આટો લઈને એક સાદો ટાંકો, ફરી

રમણીરત્નમાલા.

શ્રીમતી સરોજિની નયનુ.

હિન્દુસ્તાનની હાલની સુશિક્ષિત સન્નારીઓમાં શ્રીમતી સરોજિની નયનુનું સ્થાન ધણું ઊંચું છે. વિદુષી તરીકે, લેખક તરીકે, કવિ તરીકે અને સ્ત્રીઓનાં હિતનાં તથા પરોપકારનાં સર્વ કાર્યોમાં હેમનું નામ આપણા દેશમાં જ નહિ પરંતુ યુરોપ દેશમાં પણ સુપ્રસિદ્ધ છે. આવી સન્નારીની જીવનકથા જાણવા જેવી જ હોય અને તેથી અહિં તે આપવામાં આવી છે.

૧૮૭૬ ની ફેબ્રુઆરિની તેરમી તારીખે સરોજિનીનો જન્મ દક્ષિણ હૈદરાબાદમાં યથો હતો હેમના પિતાનું નામ ડૉક્ટર અધેરનાથ ચંદ્રોપાધ્યાય છે. તેઓ પૂર્વ બંગાળમાં સંસ્કૃતના અને યોગવિદ્યાના જ્ઞાનમાં પદ્મવ્રતના ઇન્દ્રજીત કુટુંબના વંશના છે. અધેરનાથ ચંદ્રોપાધ્યાયે ૧૮૭૭ માં એલિનગરે યુનિવર્સિટિની ડૉક્ટર ઓફ સાયન્સની ડીગ્રી લીધી અને ત્યાર પછી બોનમાં બહુ દુરાગતથી અભ્યાસ કર્યો. હિન્દુસ્તાન પાછા ફર્યા પછી હેમણે હૈદરાબાદમાં નિઃશ્રમ કૌશલ રચાવી અને તે વખતથી હાલ સુધી તેઓ ત્યાં કંગવણીના પ્રસારના કાર્યમાં સતત ઉદ્યોગથી અને અનેક મુશીબતો વેદીને મંડ્યા રહ્યા છે.

સરોજિનીના પિતાનાં ધણાં સંતાનોમાં તે સદ્ગુણી મહોદા છે. હેમનાં બધાં સન્તાનોને બહુ ન્હાની વયથી અગ્રેજી શીખવવામાં આવ્યું હતું. તેઓ લખે છે “ મહે” હક પકડી અને અગ્રેજી જોતવાની ના જ પાડી. તેથી એક દિવસ, જ્યારે હું નવ વર્ષની હતી ત્યારે, મહારા પિતાએ મહેને એક ચોરડીમાં આવેલા દિવસ પૂરી રાખવાની શિક્ષા કરી. તે શિક્ષાની, અસર એવી યદ્ય કે ચોરડીમાંથી” મહાર નીકળ્યા પછીથી આજ સુધી મહે” હેમની સાથે કે મહારી માતા સાથે કદી અગ્રેજી સિવાય બીજી કોઈ ભાષામાં વાત કરી નથી. હું બાલક હતી ત્યારે વિચારશીલ, ગંભીર અને દૂર દૂરની દુનિયાના સ્વપ્નમય ખ્યાલોમાં મૂકાયેલી રહેતી પરંતુ કવિતા લખવાની તીવ્ર ઇચ્છા મહેને કદી યદ્ય નહોતી. મહારા પિતાએ મહેને ધણીજ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી શિક્ષણ આપ્યું એમનો વિચાર એવો હતો કે મહારે આગળ જતાં કોઈ મહા ગણિત કે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી નીવડતું; પરંતુ હેમની પોતાના તરફથી અને મહારી માતા જે બંગાળીમાં ધણાં સુંદર કાવ્યો લખતી હોતી તરફથી મહેના કવિતાના સંસ્કાર વધારે જગવાન નીવડ્યા. એક દિવસ, હું જ્યારે અગાધાર વર્ષની હતી ત્યારે, એકગ્રંથિ (અક્ષરગણિત)નો એક દાખલો મેળવવાની માયાદૃટ હું કરતી હતી; કેમે કર્યો એ દાખલો આવેજ નહિ પરંતુ તેજ શરૂ એક આખું કાવ્ય મહારા હૃદયમાં રચુરી આવ્યું. તેજ વખતે મહે” તે લખી લીધું. આ દિવસથી કવિ તરીકેનું મહારું જીવન શરૂ થયું. તેજ વર્ષની વયે “ લેડી ઓફ ધી લેક ” નામનું એક લાંબું તેરસો લીટીનું કાવ્ય ૭ દિવસમાં લખ્યું; તેજ ઉમ્મરે મહેને, તખીવત નરમ હોવાથી મહારા ડાક્ટરે ચોપડી નિષ્ક્રુશ હાથમાં લેવાની મના કરી હતી તેને ચીકવવા ખાતરજ મહે” જે હજાર લીટીનું એક આખું નાટક લખ્યું. આ નાટકનું વસ્તુ પુણેથી કાંઈ પણ મનમાં ધાર્યું નહોતું. જેમ આખું હેમ વિચાર કર્યો સિવાય હું લખેજ જતી આ વખત મહારી તખીવત હમેશને માટે લખડી ગઇ અને નિયમસર અભ્યાસ બંધ કર્યો હતો, તેથી મહે” એમુમાર આનુસ્તાથી પુતકો વાંચવા માંડ્યાં. મહેને જાણે છે કે ચૌદ અને સોળ વર્ષની ઉમ્મર વચ્ચેના વર્ષોમાં મહે” સદ્ગુણી વધારે વાંચ્યું હશે. મહે” એક નવલકથા લખી, માસિકો માટે પુષ્કળ લેખો લખ્યા. તે વર્ષો દર્મિયાન મહે” ધણું સગીન કામ કર્યું.”

પંદર વર્ષની ઉંમરના અરસામાં હેમના જીવનની મુખ્ય લક્ષણની શરૂઆત થઈ. ડૉ. ગોવિંદરાજુલુ નયડુ, હેમના પતિ, ધણી બૂના પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબના છે પરંતુ બાહ્ય જ નથી. જ્ઞાતિના ભેદથી આ બેના વિવાહ શ્દામે વાંધો વિદ્યમામાં આગ્યો-સરોજિનીના કુટુંબ તરફથી તેમજ ડૉ. નયડુના કુટુંબ તરફથી. ૧૮૯૫ માં સરોજિનીને નિર્જામ સરકારની રજા લેવાપથી હેમની મરજી વિરૂદ્ધ વિલાયત મોકલી દેવામાં આગ્યો. વિલાયતમાં તેઓએ લંડનની કિંગ્સ કોલેજમાં તેમજ ગર્ટન કોલેજમાં અભ્યાસ કર્યો, અને થોડો વખત વયમાં ઇટલીમાં મુસાફરી કરી. ગર્ટન કોલેજમાં હેમની તખીયત ફરીથી લંબડી. ૧૮૯૮ ના સપ્ટેમ્બરમાં તે વિલાયતથી પાછા ફર્યા અને તે વર્ષના ડિસેમ્બરમાં ન્યાત જતનો ભેદ ન ગણતાં ડૉ. ગોવિંદરાજુલુ નયડુ સાથે લગ્ન કર્યું. કુલવાન બાહ્ય કન્યાતું અન્ય વર્ણના મુદરય સાથે લગ્ન યુવાથી લોકામાં ઘણી ચર્ચા થઈ, જેને જેમ કાનું તેમ લોકો બોલ્યા, પરંતુ સરોજિનીતું હૃદય સામાન્ય સ્ત્રી હૃદય નહોતું. હેમનાં કાન્યોમાં દેખાતી હેમના હૃદયની જાડી લાંબણી પરથી સંમર્મનય, છે કે હેમનો પતિ તરફનો બાવ કેવો મુદ્દ અને જાડો હતો. એવો પ્રેમ-નિરુતાર્ય સાંત્વિક જાડો હૃદયનો પ્રેમ મનુષ્યે કરેલા ન્યાત જતનો કૃત્રિમભેદ સ્વીકારતો નથી. શ્રીમતી સરોજિની નયડુ સાથે જેમને પરિચય છે તેઓ જાણે છે કે આ લગ્ન કેવું સુખી નીવડ્યું છે અને હેમના અનેક રીતે આદર્શમય જીવનથી હેમના લગ્ન વખતે લોકોમાં થયેલી વિરૂદ્ધતા તોડી પાછી છે. એમને ધણાં સંતાન છે અને એ સંતાનો વિશે પણ એમણે કેટલાંક મુંદર કાવ્યો લખ્યાં છે.

આપણા દેશમાં એ બંગાળી સન્નારીઓએ અંગ્રેજીમાં મુંદર કાવ્યો લખી દેખાડ્યાં ખ્યાતી મેળવી છે-તરૂઆલા દત્ત અને સરોજિની નયડુ. તરૂઆલાએ અંગ્રેજીમાં તેમજ ફ્રેન્ચમાં બહુ મુંદર કાવ્યો લખ્યાં છે અને હેમનાં તથા સરોજિની નયડુનાં કાવ્યો સામાન્ય લોકોમાં જ નહિ પરંતુ આર્ય સ્નાત્કમન્સ અને અંગ્રેજ ડાક્તર જેવા સુપ્રસિદ્ધ સાક્ષર વિવેચકનાં પણ સન્માનપાત્ર ચર્ચા છે એ આપણને થોડા જોરવનું કારણ નથી. તરૂઆલા દત્ત માત્ર બોલીશ વર્ગ સ્વર્ગવાસી ચર્ચા છતાં તે પેઢાં હિન્દુસ્થાન ઇન્ડિયાન્સ, ક્રાન્સ અને અમેરિકા સુધી હેમનાં કાવ્યકુસુમોની મુલાકાત પસરી હતી. સરોજિની નયડુનાં કાવ્યો હેમનાંથી કાંઈ બૂના પ્રકારનાં છે અને હેમનાં ધણાં પુસ્તક રૂપે છપાયાં છે અને વખતો વખત ઇન્ડિયન લેડિઝ મેગેઝીનમાં તેઓ હજી કાવ્યો લખે છે.

તરૂઆલા દત્તની તખીયત ધણી નાજુક હતી અને તે કારણથી હેમના મન ઉપર પણ એક પ્રકારની જાડી શોકમરત જાણ પડી હતી. આ જાણ હેમનાં સર્વ કાવ્યો ઉપર રૂપે જણાય છે. અત્યંત ધાર્મિકતા હેમનાં કાવ્યોમાં સ્થળે સ્થળે જણાય છે. સરોજિનીતું જીવન વધારે આનન્દજનક તથા ઉત્સાહપૂર્ણ છે તેથી હેમનાં કેટલાંક કાવ્યોમાં "રમતિયાળ મુંદરતા" નિર્દોષ ખાલકો જેવી નિખાલસ રૂપિ જણાય છે. હેમનાં કેટલાંક કાવ્યો બહુ જ જાડા તત્વજ્ઞાનનાં અને જીવનના મહા પ્રશ્નો ઉકેલવાનો માર્ગ સૂઝાડનારાં પણ છે. અંગ્રેજ સાહિત્યમાં પણ કોઈનાં જેડે એવાં ઉત્તમ કાવ્યો આ બે આર્ય સન્નારીઓએ લખ્યાં છે એમ એમના અન્ય ના પ્રસિદ્ધ અંગ્રેજ વિવેચકોતું કહેવું છે.

હેમનાં સર્વ કાવ્યો અંગ્રેજીમાં દેખાથી તે કાવ્યોની પરીક્ષા અહિં અવશ્ય છે. "ગોડન પ્રેસોલ્ડ" નામના પુસ્તકમાં હેમનાં કેટલાંક કાવ્યો પ્રસિદ્ધ થયાં છે અને મી. આર્થર સાઇમન્સે આ પુસ્તકનો પુરસ્કરણ લેખ લખ્યો છે.

અનેક સુંદર કાન્યો લખવા ઉપરાંત શ્રીમતી સરોજિની નવલુએ થોડા વર્ષ ઉપર હૈદરાબાદમાં આવેલી લખકર દેસ વખતે સંકટમાં સપડાયતા કુટુંબોના દુઃખનિવારણાર્થે ધણી પ્રયત્ન કર્યા હતા. તેઓ ઉત્તમ કવિ હોવા ઉપરાંત બહુજ ઉત્તમ વક્તા છે અને સ્ત્રીજગત્સુધી તથા સ્ત્રીઓની ઉત્તતિના સર્વ પ્રયત્નોમાં અગ્રેમર ભાગ લે છે. આવા સ્ત્રીઓને દેશમાં ઠેર ઠેર થાઓ એ અમારી પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

D. ૧૦

શ્રીમતી સત્યબાલાદેવી.

આ વિદુષી સત્કારી કામાખ્યાનાથ યદોપાધ્યાય નામના જગીરદારની પૌત્રી છે અને તેનો જન્મ ઈ. સ. ૧૮૯૨ માં બેંગલુરુમાં થયો હતો. એના પિતા બાબુ શરતચંદ્ર યદોપાધ્યાયની એકની એક પુત્રી છે અને એણે એને ધણી સારી કેળવણી આપી છે. આઠ વર્ષની ઉંમરે એણે એના પિતા જોડે દિલ્હીમાંના આરે ધામની યાત્રા કરી હતી, ચૌદ વર્ષની ઉંમરે સુધી બેંગલુરુની નીશાળમાં રહેને કેળવણી આપવામાં આવી હતી. તેને વાણંતમાં અને ઇશ્વરનાં જ્ઞાનમાં સારૂ શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું છે. મહાગણના કોઈ શાસ્ત્રી પાસે તેણે સંસ્કૃત વાણંત, શાસ્ત્ર સંગીતરત્નાકર ને સંગીતપારીખનનો અભ્યાસ કર્યો છે અને બનારસના પંડિત દુર્ગાશંકર શાસ્ત્રીની શિષ્યા તરીકે તેને શુદ્ધ રીતે સામવેદનું જ્ઞાન કરનાં આવડે છે. આ બાબુને વીણા ધણી સારી રીતે વગાડનાં આવડે છે; ને તેની ખાતી છે. અમેરિકા સુધી યત્ન છે. સધળા વાણંતોમાં વીણા એ ધણું અધકું વાણંત છે; જે બસાબસા શીખતાં બાર વર્ષ લાંબે છે. તેને ધણી થોડી મુદતમાં સત્યબાલા દેવી શીખી શકી છે. તે ઉપરાંત તેને સંસ્કૃત, બંગાળી, ગુજરાતી, મરાઠી, પંજાબી, હિંદી, પરસ્પત, તામીલ, અને ઈંગ્લીશ ભાષાઓનું જ્ઞાન છે. આ બહેનની ઉંમર હાલ વીસ વર્ષની છે અને તેનું લગ્ન ડોક્ટર દેશાઈ નામના એક વિદ્વાન દાકતરની જોડે થયું છે. આપણા ગુજરાતમાં વીસ વર્ષની ઉંમરે માંડ લખી વાંચી શકવા જેટલું પણ જ્ઞાન આપણે પ્રાપ્ત કરી શકતાં નથી તેમને આ વિદુષી સત્કારીના દાખલો લક્ષમાં લેવાની જરૂર છે. આ સન્નારી હાલ અમેરિકામાં છે અને ત્યાં તેનું સંગીત એટલું બહું લોકપ્રિય થઈ પડ્યું છે કે હિન્દી અને સંસ્કૃત ભાષાઓ નહિ જનજનનાર અમેરિકનમાં પણ તેનાં ગાયનો આમેદોનની પ્લેટમાં ઉતારી સંખ્યાબંધ ખપે છે. મુનકમાં પણ તે મળે છે.

સૌ. અરવિંદા.

આનંદાશ્રમ.

માશીબા.

અમારા ઘરની પાસે એક ચરોતરના શુદ્ધ. રહે છે. જાતિએ તો બ્રાહ્મણ છે જનાં આચાર વિચાર બધા નાગર જાતિના જેવા જ રાખે છે. તેમના ઘરમાં મ્હારે કાંઈ મ્હેજ કામ હોવાથી જતું પડ્યું. હું તો મનમાં સંકેત્યાતો સંકેત્યાતો તેમના ઘરમાં ગયો ત્યારે તે શુદ્ધ. સ્થના ઘરમાં એક જદ વિધવા તાપણીના અંગારા હાથેથી દલાવતાં બેઠાં હતાં. “ઘરમાં ભાઈ છે ?” મ્હેં પ્રશ્ન કર્યો. ત્યારે તેમણે રહેજ મુજતે યગચરને સ્વરે જવાબ આપ્યો ‘કેણુ છે એ ? હેં ! લાઇ ?’ આંખોની લમર ઉપર હાથ મુકી પોપચાં ઝીણું કરી વળી. “ફાં” અરે ! હા !! ત્હમને આગળ્યા આવો, બેઝો. આ છેવો લગાર મુતો છે અને બાઈ તો

“ઉપર હશે, બેસોને બા ! બેસો હું તેને ધોડા પાડું છું.” મ્હેં કહ્યું “ના માથ ના, હુંજ ઉપર જઈશું, ત્હમે તકલી ના લેશો. બુઆ ! ધરહ હાડ છે તેથી ત્હમને યમ આપવા કરતાં હું જ ઉપર જઈશ.”

આવાં રદ્દ કેટલાં બધાં માયાળુ છે તેના ખ્યાલ કરતો હું ઉપર ગયો. વાતમાં ને વાતમાં મ્હેં પૂછ્યું “આપનાં માતૃશ્રી જે નીચે બેઠાં છે તેમની કેટલી ઉમ્મર થઈ ?” “એ મ્હારાં માતૃશ્રી નથી તેતો મ્હારાં માશીછ છે. મ્હારાં માતૃશ્રી તો મ્હારે ગામે રહે છે.” આ વાત સાંભળી મ્હારા મનમાં વિચાર થયો કે માશીછ પોતાની ભાણિયને ઘેર કેવી રીતે આવે ? પરંતુ તેનો સંશય પણ તે ગૃહસ્થે તરતજ ભાગ્યે કે “મ્હારી વાઈફ એકલી હોવાથી તેને ઘર ચલાવવામાં ખબર ન પડે તેથી તે અહીં આવીને રહે છે. વળી એમને બિચારાને કાંઈ પ્રભ નથી. તેથી ગામમાં પડી રહે તે કરતાં અહીંજ રહે તે સારું. હું પણ તેમના છોકરા છું ને ?” મ્હેં કહ્યું મ્હેં કરી જવાબ આપ્યો “હારનો. આપણા શાસ્ત્રમાં સામ્ય માતા સમાન ગણાય છે અને આ તો સામુનાં બહેન એટલે એમને તો માને ટેકણે પાળવાંજ એકધર્મ.” “ના ના આ તો મ્હારી સખી માશીછ ન હોય તે તો મ્હારી વાઈફના કાધરના મશીયાઈ પિત્રાઈ કાકાની દિકરી છે, એટલે લગાર ફરતું સગપણ ખરૂં પરંતુ તેનો મા કરતાં પણ વધારે ભાવ રાખે એટલે એમને અહીં રાખ્યાં છે.”

આ મા કરતાં પણ અતિશય સ્નેહ રાખનારાં માશીછ અમારા ધરની રહમિજ રહે છે. આપણને કોઈ એવી ખબર નહીં કે આતે આટલાં દૂરનાં માશીછ સુઆં હશે. કારણ કે આપણ ગામ ત્હમને અમારા પડોશીનાં માતૃશ્રી તરીકેજ જાણખતું. હવે મ્હને ત્હમને પુરે-પુરો પરિચય પડ્યો. રોજ રહવારમાં તેમનાં દર્શન કરું છું અને જન્મની સાક્ષ્યના સંપાદન કરું છું. કારણ કે માશીછના પરમ યાત્રી હોવાનો દોંગ રાખે છે. બે દાખ ગીતાનાં તો બે ભાગવતના—અને બે પત્નીકરણના વાતચીતમાં વારંવાર બોલવાના ! વળી રહવારના પહોંરમાં—જે કે પોતે માંદ હોવાનો સારી પેઠે દોંગ કરે છે તોપણ બધાં ના કહે તો પણ—સ્નાન કરવામાં બે તરફ સગડીઓ ધખાવવાનાં અને શુદ્ધ અશુદ્ધ વાક્યોથી લગવાનને દોસલાવવાનાં. કારણ કે ત્હમની મૂળ દષ્ટાંજ એ કે બધાં મ્હને ભાવિક ભક્તમાં ગણે. જે કે રસોઈ પોતે વરસમાં હોળી અને દિવાળી વચ્ચેજ કરે છે તો પણ પાંચ બૈરાં એકાં મળ્યાં હોય તો પોતાનો પાકશાસ્ત્રનો સંપૂર્ણ અનુભવ અતિશય વાક્યાવધેથી સર્પને કહી સંભળાવે છે. તે વખતે જે કોઈ ત્હમની બૂઝ કાઢવા પ્રયત્ન કરતું તો ભાગ્યેજ ફળિજૂત થતું. કારણ કે આ અમારાં માશીછના જ્યાંસુધી શાન્ત હોય ત્યાં સુધીજ હીક હનાં નહીં તો જોવા જેવી કરતાં. સગાર જે વાતમાં વાંધા પડ્યો તો ભલભલા માણસને ચરચરાવી નાંખનાં. તો પછી બીજાં બૈરાં શું પૂછતું ? એક વખતે એક પડોશીની બૈરી પાણી કાઢવાનું દોરડું માશીછ જાતી આઠા લઇને લઈ ગઈ. કારણ કે તેમના ઘરમાં તેમના શિયાળ કોઈનો અમલ આવતો નહોતો. દોરડું કર્મસંયોગે કુવામાં પડી ગયું. તે વાત માશીજાને ખબર પડી. પછી તો જોઈ શ્યો મત્રા ? ન થવાની થઈ પડી ! આખો મોહતો ગળતી મુગ્રો. અને મોટા મોટા મરદોને પણ પોતાના વિદ્યાળ તકુકાથી ગમરાવી નાંખ્યા. પેટી બીચારી એટલી બધી નરમ થઈ ગઈ. ખબરમાંથી તેના કરતાં પણ સારું દોરડું લઈ માશીજાને આણી આપ્યું ત્યારેજ માશીજા ત્યાર ટાકાં થયાં. આટલું જીતી માશીજા પોતે ભાગ્યાનો બીરૂ હોવાનો બહુ સારો પ્રયત્ન કરે છે. જે કાંઈ છોકરાને તેની માણે ધમકાવ્યું હોય તો અથવા તો બીજા કારણથી પાન

પત્ની ત્રાપ દિકરા વચ્ચે બોલાબોલી થઇ હોય તો સામા પક્ષની ઝાઝળ કાઢી નાખતાં ભોગ લાગ્યા હોય કે તેમની પાસે કોઇ ન્યાય સુકવવા આવે. આટલું હતાં પણ આ અમારાં મા-શીડ્યા જેમ મુઆઇ સરકારને Legal Remembrancer ન્યાય મન્ત્રી છે તેમ પોતે સમગ્ર ન્યાયોમાં Social Remembrancer અથવા સંસારી બાળબોના મન્ત્રીનો માન-વંત ઓઢો ભોગવતાં હતાં કારણ કે કોઇ મરી ગયું હોય અથવા તો કોઇને ત્યાં લમ થયું હોય અથવા તો કોઇનું વિવાદ કે વર્ષિ હોય તો તેની ચૂક્ષ્મ બારીકી ઝાળી કાઢી તરત તેના નીવેડો આણતાં. આમ હતુ ખત તો પણ પોને સાક્ષાત્ દયા સાગર ન હોય તેમ કોઇ ન્યાયે પોતાના દુઃખની વાતો માશીડ્યા પાસે કરતું ત્યારે તે ગળગળાં થઇ જતાં અને ગદામા મા-ણસને એમજ બતાવતાં કે ત્હારી બહુજ લાગણી મૂકેને થઇ છે ખરી તેની તો પાછળ નીંદા તો કરવાનાં. કારણ અમારાં આ માશીયા પુરેપુરાં વિદ્વસતોપિ છે. કોઇનું સાઠ તો ઇચ્છી શક્તાંએ નથી તેમજ જોઇ પણ શક્તાં નથી. આમ જરા શાન્ત હોય ત્યારે કાઢી કમરી વાતો થરથરતે ચરે કરે પરંતુ તરત કાંઇ થયું કે ત્હેની નીંદા કરવામાં પાછી પાની ન કાઢે. ધરમાં પણ ત્હેમનુંજ કશું થવાનું. અમારા પડોશીનાં પત્ની-અને વાદક. લગાર નરમ તખીય-તાનાં છે અર્થાત્ નાણુક છે તેથી પાણી બાણી તથા ધરનું કામ થઇ શકતુ નથી. તેથી સાક-રથી કામ લેવું પડે છે પણ મગદુર થી કે ચાકર આડો અવગો આવે ? કારણ કે તેને મ-મકાવીને પાણી પાણી કરી નાખે ત્યારે રહે. ઇશ્વર કૃપાથી આ અમારા પડોશીના ધરમાં ચૌદ મહીનામાં ચૌદ ચાકગે બદલાયા હતા. ત્હેમને કાઢી મુખી માશીયા પગાર બગાર નહીં આપવા દેવાનાં. કારણ ત્હેમણે 'ત્હેમની આત્માનું ઉત્પાદન કરું' તેથી ત્હેમના બારજ વાગ્યા. એતો એમનાથી થઇ નહોતુ શકતું. નહીં તો થઇ શકે તો ત્હેમને દુનિયાં પારજ કરવાનું બાકી રાખે. અમારાં પડોશીના ખરાં માણુશી આજ ક્લીએ તો બૂપ નથી કારણ કે જે મજ માના છે તે તો અત્રે આવી રહેવાની હીંમત કરી શક્તાં નથી તે બિચારાં બીજે કાષ્ટ-કને ત્યાં પોનાતું જીવતર પૂર્ણ કરે છે. પરંતુ આ માશીયા આગળ ટકુ ચલાવવા સમર્થ થયાં એ નથી ને થશે પણ નહીં. હોય બાઇ ! હોય ! હિન્દુ ધર સંસારમાં પણ તેવાં માશીયાની જરૂર છે.

આધ્યાત્મિક.

પાંડિત્યવર્ધક ચૂલુ.

(બે ઘડીની ગમ્મત)

(દોહરા)

અક્ષકરાનાં મળીઆં, લેજે અરધા શેર;	
ટાંગ મેતુરાનાં વળી, લેજે બી પામેર.	૧
વાતોની વડવાઇ તો, પંદર તોયા લ્યોજ;	
પોથીમાંનાં રીંગણાં, શેર સવા ખર્દિજ.	૨
વિદ્વતજ્ઞા સતોગતું, વંચકપુર પાશેર;	
આપવગઇ એગીઆ, લ્યો નવટાંક સુપેર.	૩
આપખુદીનો અક' તો, લેજે તોલો એક;	
ધરમ ધુનાની પુંઝી, લેજે તોલા બેક.	૪

હુંપદ હીરવણી તણા, પુલ અધાણ વિશેષ;	
સઘણું કરી એકત્રને, ખાડા બળથી બેશ.	૫
નિર્મળ જળ ગટરોતણું, લેજે અઢી શેર,	
ગળણે અતિચોક્કિત તણે, ગળાવજે શુભપેર.	૬
બુન ઝાપખાના તણે, દવા બતાવે એક;	
અસઘ્ય મેવક દાથથી, પીજે આપ સનેહ.	૭
પીવાથી મદા મૂર્ખ પણ, યાગે ઝાની કાં ન ?	
મહાપંડિત મહાસાની તે, યાશે બહુ વિદ્વાન.	૮
હવા એરઝાની મિથે, ચરી પાળવી એક;	
પંડિત વડચ્છો તણી, હવા જ લેતો તેહ.	૯
ઉજડ ન્યાં ખડેર છે, ભાણુ ભસવાં ત્યાં;	
જનું અરધ નહિ બળ્યતો, યાશે પંડિતરાય !	૧૦

શુક.

વાલમિત્ર.

બાલકાવ્યો.

[આપણે સંસાર અને જીવન પલટાંતાં જાય છે એવામાં બાલવિનોદનાં જૂતાં સાંધનાં—ગીતો, ઉપાણાં, વાતો, રમતો આદિ હુમપ્રાપ્ત થતાં જાય છે તે વખતે એ સાધનો સંધરવાનો, તેમનું રોધન કરવાનો અને નવીન ભાવના પ્રમાણે નવાં સાધનો યોજવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતો જાય છે. આવા પ્રસંગ પર યથાશક્તિ સેવા કરવા થયેલી ઇતિ બેવડી તે ઉત્તેજન પામી છે. ઇ. સ. ૧૯૦૪ માં આપણી વાંચનમાલાનું પુનઃરોધન થયું ત્યારે રા. રા. જ્ઞાનાલાલ દલપતરામ કવિએ કેટલાંક બાલકાવ્યો સ્વી વાંચનમાલા કમિટી પર મોકલ્યાં હતાં. કમિટીને પસંદ પડ્યાં તેટલાંને એમણે નવી વાંચનમાલામાં સ્થાન આપ્યું પણ બાકી રહેલામાં ધણો ભાગ રસિક અને વિચારપૂર્ણ હોવાથી તે અપ્રસિદ્ધ રાખવાં દુરસ્ત ન લાગ્યું. સંગ્રહ નહાનો હોવાથી કવિએ જાતે તે પ્રગટ નથી કર્યો. કેટલાંક બાલકાવ્યોને પોતાના અપ્રતિમ ઈન્દુકુમાર નાટકમાં એમણે સ્થાન આપ્યું છે. આ કાવ્યસંગ્રહ મ્હોડે કરાવી રા. રા. શિવાભાઈ જેઠાલાલ પટેલે પોતાના બાળકોની કેળવણીનાં બીજ નાંખ્યાં હતાં. એ કાવ્યો પ્રસિદ્ધ કરવાની મ્હને પરવાનગી મળી એવામાં રા. રા. હિમ્મતપ્રાણ ગણેશજી અંબરીઆએ મુંબાઈમાં બાલકાવ્યોના કાવેરો સંગ્રહ પણ મ્હારી પાસે આપ્યો. આ બે સંગ્રહ ઉપરાંત મ્હેં સ્વતંત્ર સંગ્રહ પણ કરવા માંડ્યો હતો. બાલકોના શિક્ષક, પિતા કે ભાંડુ તરીકે જોધે તેવો પરિચય ન હોવાથી સંગ્રહ છપાવતાં હિમ્મત ન ચાલી, અને સંગ્રહ એમને એમ પડી રહ્યો. દરમ્યાન એ સંગ્રહમાંથી વાનગીઓ વખતો વખત સુન્દરીસુબોધમાં છાપી માતા-આનું અને શિક્ષકાનું એ વિશા તરફ લક્ષ્ય જેવવાનું સ્પર્ધુ. આ પ્રસિદ્ધિથી આપણાં બાલ અને બાલિકાઓ માટે નવનવાં કાવ્યો રચાશે અને આપણાં બાલકોનાં જીવનમાં કવિત્વ અને અંગીતથી આવતો આનંદ ફેલાશે તો મ્હારો આ સુદ પ્રયાસ ફલદાયક થશે મનાશે.—R]

મા.

(ગજવની ધુન્ન)

અહો ! મા તે મા

બીજી વનના વા

લના ભોળા બા—

કરે હારે હા

અહો ! મા તે મા

૨

કાલા ઘેના મા—

ત કહે કંઈ ના

ઓળા ઓળા બા—

કરે ગાયા ગા !

અહો ! મા તે મા

૩

અહો ! એ તો મા—

સુણી ધાતા ધા

શૂરા પૂરા બા—

ઝીને આઝા ધા

અહો ! મા તે મા

મોઢી નજરે મા—

હારે દિનના દા

મોતી મોરી મા

અભયતુ ભૂ પા

અહો ! મા તે મા

લલિત.

દૂધ.

ગોરા	ઘીના	ગાવડીના	દૂધ
મીઠા	અમીના	માવડીના	દૂધ
નાઝી	ધાવે	ગાવડીના	દૂધ
બેનડી	ધાવે	માવડીના	દૂધ
વગડે	વગડે	ગાવડીના	દૂધ
ધરમા	ધરમા	માવડીના	દૂધ
દેહને	પાત્રે	ગાવડીના	દૂધ
પ્રાણને	પાત્રે	માવડીના	દૂધ

જહાનાલાલ દ. કવિ.

પત્રમંજૂષા.

મે. " સુંદરી સુબોધ "ના તંત્રી સાહેબ,

વિ. વિ. " સુંદરાલી કહેવત સંગ્રહ " નું પુસ્તક વાંચતા ગીચેની કહેવત સમજાવી શકી હોશી છે.

૧. ડાહી સાસરે નય ને ઘેલી શિખામણુ દે.

૨. ડાહી સાસરે ન નય ને ઘેલીને શિખામણુ દે.

૩. ડાહી સાસરે નય ને ઘેલીને શિખામણુ દે.

" સુંદરાલી કહેવત સંગ્રહ " માં " ડાહી સાસરે નય ને ઘેલી શિખામણુ દે " એમ છે. બસસંદે કૃત " સુંદરાલી-ઈગ્લિશ ડિક્શનરિ " માં " ડાહી સાસરે ન નય ને ઘેલીને શિખામણુ દે " એમ છે ને ત્રીજી કહેવત કેટલાક માણસોને બોલતા સાંભળી છે. જ્યારે ત્રણેનો અર્થ દરીયા બાજે ત્યારે દરેકમાં વિરોધ લાગે છે, તો ને કોઈ સાધાર પ્રસ્તુત કહેવતમાં કઈ કહેવત સાચી છે તે બાબત ખુલાસા સહિત જણાવશે તો લેખનો આભારી થઈશ. વળી આથી જન સમૂહાચને લાભ થશે એ નહીં!

લીબંડી.

દુબળા.

રોડકનનક મરણુ: જણાવતાં દિલગીરી થાય છે કે, આ પત્રના તંત્રીના જ્યેષ્ઠ પુત્ર ગિરી-શલાધનુ તા. ૭-૪-૧૨ ના રોજ વાદ વર્ષની ઉમરે ઘાંઘેઈ તાવથી મૃત્યુ મધુ' હતું. પરમ પ્રેમવરૂપ પ્રભુ લેખના અમર આત્માને શાન્તિ અર્પે, એ પ્રાર્થના છે.

ગિરીશલાઈની એક માસ લગભગની સખત ખીમારી અને તે પછી અકાળ અવસાનના દુઃખદ પ્ર-સંગ અનેક સહૃદય બહેનો અને બંધુઓ તરફથી જાતે તથા પત્રદ્વારા આ પત્રના તંત્રી તરફ પ્રીતિ અને દિલસોજ દર્શાવવામાં આવી છે ત્હેને માટે અન્યઃકરણપૂર્વક લેખનો આભાર માનવામાં આવે છે. તંત્રીની પોતાની તબિયત નાદુરસ્ત હોવાથી તથા માનસિક અસ્વસ્થતાને કીધે આવેલા ઘણા પત્રોના ઉત્તર ન અપાઈ શક્યાને માટે બહેનો અને બંધુઓ માફ કરશે એમ વિનંતિ છે.

સુંદરીસુબોધના અંક વખતસર નહિ પ્રકટ થઈ શક્યાથી માર્ચ, એપ્રિલ અને મે ના અંક એક સાથે બહાર પાડવાને બની શકતો પ્રયાસ કર્યો છે; અને જીન માસની પ્રસંગાત લગભગમાં તે મહિનાનો અંક પણ પ્રકટ થશે એટલે આ પત્રની અનિયમિતતા માટેની ફરિયાદ જોઈ થશે, એમ આશા છે.

સ્ત્રીસાહિત્ય ધ્યાનમાળા તથા લેટનું પુસ્તક-વેળાસર બહાર પાડવાનું જણાવવામાં આવેલું હતું, પરંતુ ઉપર જણાવેલ કારણને કીધે આ ગણેતા સંબંધમાં પણ ગ્રાહક બહેનો અને બંધુઓની પાસે અમારે દિલગીરી પ્રદર્શિત કરવી પડે છે. લેટનું પુસ્તક જોગસ્ટ માસની આખર નુકીમાં ગ્રાહકોને પહોંચાડી આપવા ગ્રાહકો કાવામાં આવશે અને સ્ત્રીસાહિત્ય ધ્યાનમાળાને પહેલા અંક સુંદરીસુબોધના નવીન વર્ષના એટલે સપ્ટેમ્બરના અંકની સાથે પ્ર-કટ થશે. આમ થવાથી આ પત્રના ગ્રાહકોને લગભગ બરવાનું પણ સુગમ થશે. સ્ત્રીસાહિત્ય ધ્યાનમાળાના ગ્રાહકો જેમણે અગાઉથી ચેસા કરેલ છે તેમના લગભગની પહેલેય થોડા વખ-તમાં આ પત્રમાં આપવામાં આવશે.

કૌટુંબિક વિપત્તિ અને અસાધારણ બનોવ્યથાના સમયમાં સુંદરી સુબોધના સર્વ ગ્રાહક બહેનો અને બંધુઓ તરફથી તંત્રી તરફ ને પ્રીતિ અને સામગ્રી દર્શાવવામાં આવ્યાં છે તથા પત્રની અનિયમિતતા તરફ ઉદાર રૂતિ પ્રદર્શિત કરવામાં આવી છે, ત્હેને માટે લેખનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

પધારો—આગળના અંક સાથે એમ્પાયર એજન્સી કાલકાલેથી શેટ મુલાકાવાયાના લેટનીય વહેંચવામાં આવ્યા છે તે તરફ ગ્રાહક લખિની તથા બંધુઓનું તથા મેળવવામાં આવે છે.

સવાજમની પહોંચ.

૨૮. સાકરલાલ અમૃતવાન	અમદાવાદ.	૩૧. સુનીલાલ જાદવજી મોદી	"
૨૯. હરિલાલ નાનાલાલ જાનની	"	૩૨. હુંગરશી નરસી	"
૩૦. મૂળજીભાઈ દ્વારકાંદાસ	મુમ્બાઈ.	૩૩. તારાચંદ શામજી	"
૩૧. મૂળજી દુર્લભજી વેદ	મુમ્બાઈ.	૩૪. મી. એમ. ત્રોફ	"
૩૨. સી. સર. ભગવતસીદજી લાલમેરી ગોંડળ.		૩૫. કરશનદાસ ત્રિસનજી	"
૩૩. કથનાયજી ગોંડળદાસ	રાવજી.	૩૬. જીવજીલાલ એમ. ઠાકોર	"
૩૪. શુ કન્યાશાળાના મહેતાજી	કરી.	૩૭. પોપટલાલ ધારસી	"
૩૫. એમ. સી. પરીખ	બીખાપુરા.	૩૮. એ. સી. ઇન્ડગનરી નાગરજી	"
૩૬. દાકરશી વાંઘજી ડોટક	વાંકાનેર.	૩૯. જ્ઞેન કમળાગીરી મગનલાલ કે.	"
૩૭. મોરારજી લાલજી કપાની	કાંચી	૪૦. હીરાજી રણજીડાસ	"
૩૮. જાંસીધરલાલ દામુભાઈ	અમરેલી.	૪૧. બાઈલાલ વનરાવનદાસ	"
૩૯. મીસીસ શુભાબાઈ એન. નૂરાની	લાલનગર.	૪૨. દામોદર કાનજી વૈઘ	"
૪૦. સી. ધીરજીલક્ષ્મી	ઉમરેદ.	૪૩. જીવજીલાલ નારણદાસ પોરેયા	"
૪૧. સી. ભદ્રામતી જસભાઈ	પેટલાદ.	૪૪. હરજીવન મોતીચંદ	"
૪૨. માણુકલાલ એસ. સંઘવી	મુમ્બાઈ.	૪૫. પુરસોત્તમ રતનસી	"
૪૩. કરશનદાસ વિરજી	જુનાગઢ.	૪૬. ખીમજી આસર વીરજી	"
૪૪. કન્યાજીજી જયદ્રુજી ભટ્ટ	મુમ્બાઈ.	૪૭. ત્રીકમદાસ મોરારજી	"
૪૫. કીડીજ્ઞેન નાનાલાલ	મોટાવરાજી.	૪૮. જીગટપ્રસાદ શંકરપ્રસાદ	"
૪૬. ભાઈશંકર નાનાભાઈ લાલમેરી અમદાવાદ.		૪૯. સી. દિરાકુવર C/o પ્રાગજી પ્રાણજીવન	"
૪૭. અંબાલાલ રતનલાલ	ખભાત.	૫૦. હરખચંદ એચ. શાહ	"
૪૮. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી	મુમ્બાઈ.	૫૧. ગીરજાશંકર ભાગવાનજી ત્રિવેદી વાંદરા.	"
૪૯. એ. ચીમનલાલ હરિલાલ રોતલગઢ	"	૫૨. સી. ઇન્ડોલી મહારાણી શંકર શામી	"
૫૦. ડી. કે. ઠાકોર	"	૫૩. સી. કુન્દનવિદ્યા અંબાલાલ જુનાખીરામ મુમ્બાઈ	"
૫૧. મીસીસ ઇન્ડગનરી કુંવરરાય	"	૫૪. કેસરજી દયાગ મીસ્ત્રી	"
૫૨. જગજીવન મોરારજી મહેતા	"	૫૫. જ્ઞેનશી જયુભાઈ C/o કાનજી કરશન	"
૫૩. વેવજી લધા	"	૫૬. મીમીસ હરજીવન નાણુદાસ	મુમ્બાઈ.
૫૪. ચીમનલાલ પોટલાલ શાહ	ધાટકુપર.	૫૭. માધવજી ખીતાબર	"
૫૫. કાનજી હંસરાજ ખત્રી	મુમ્બાઈ.	૫૮. મોતીલાલ વંડરાજી	"
૫૬. મૂળજી વિ. શાહ	"	૫૯. હરીનાથજી પંડ્યા.	"
૫૭. જયલાલ ખીમજી	"	૬૦. સી. નર્મદાગીરી	મુમ્બાઈ.
૫૮. ભગનવીચંકર ભવાનીચંકર	"	૬૧. લખમીદાસ કેશવજી	"
૫૯. ધનજી જાદવજી આણુદાદી	"	૬૨. મણીલાલ જાગદ્રુજી	"
૬૦. માણુકલાલ રાવજી દોરડી	"	૬૩. નરોત્તમ ભગવાનદાસ	"
૬૧. મંગળદાસ મંગળામ પકાસા	"	૬૪. જ્ઞેન હીનાવતી જીવનલાલ ખીતાબર	"

શા. ખટાઈ વસ્ત્રલકઠ બેશી	"	શા. એમ. એમ. વડીલ	"
મીસીસ માણેકગાંધી ડૉક્ટર	"	શા. ધર્મશાસ્ત્ર કે. દેસાઈ	"
સૌ. મોતીબાઈ ધનંત્રી લક્ષ્મીદાસ	"	શા. હાથમહમદ અદારખીયા	"
શા. લક્ષ્મીબાઈ અવેરદાસ	"	શા. મણીલાલ અંગારામ	હાટકોપર.
શા. જગજીવન જસરામ	"	શા. ગુણંત્રી રણછોડ ભાડીયા	મુંબાઈ.
શા. માણેકલાલ પુરશોત્તમ	"	શા. તુલસીદાસ વરદાસ	"
શા. મંજુલાઈ સાંકરચંદ અવેરી.	"	શા. વિલ્લદાસ વસનંત	"
શા. પુરશોત્તમ વીરજીભાઈ મેરઘ.	"	શા. કોરજી મુળંત્રી શેઠ	"
શા. હામોદર ત્રીકમજી ભાડીયા	"	શા. લંગવાનદાસ ચિત્રદાસ	"
શા. નારાયણ હિમરશી	"	શા. માધવજી દેશવજી	"
શા. હરિદાસ કૃષ્ણદાસ ચોપાળી	"	શા. જોડાલાલ વનમાળીદાસ	"
શા. ગોવીન્દલાલ નરમેશમ	"	સૌ. સુનીગવરી વરજીદાસ	મુંબાઈ.
શા. જોડાલાઈ મુળંત્રીભાઈ	"	શા. વરજીવનદાસ દારકાદાસ	"
શા. કેશવલાલ મુળંત્રીચંદ જીવરામ	"	શા. લીલાધર અવેચંદ	"
શા. જુલાલાઈ જી. દેસાઈ	"	જી. પદ્મની પ્રાણગોવિન્દ પટેલ શાન્દોકુ.	"
શા. મણીલાલ વાડીલાલ	"	શા. ધનંત્રી ખેતસી શાહ	મુંબાઈ.
શા. લક્ષ્મીભાઈ પ્રેમાનંદ	"	શા. રધનાયજી દાજીભાઈ	"
શા. મેધજી રામજી	"	અ. સૌ. સવિતા જી. ન	મુંબાઈ.
શા. હીરાભાઈ શામળભાઈ	"	શા. શંકરલાલ ઘેસાભાઈ	"
શા. મનહરરામ એચ. જી. નેતા	શાન્દોકુ.	જી. ન. ચંદન અમરચંદ	"
શા. હીમનજી મણેજીજી	"	શા. પુરશોત્તમ જીવજીદાસ મુળંત્રી	દાદર.
શા. મોતીચંદ જી. કાપડીયા	મુંબાઈ.	શા. જગનનાથ કાનંત	મુંબાઈ.
શા. મોતીલાલ નાનચંદ	"	શા. મગનભાઈ ડાહ્યાભાઈ	"
શા. બીમજી નારણજી	"	શા. હામોદર લક્ષ્મીદાસ	"
શા. રણજીભાઈ પ્રજુભાઈ	વડોદરા.	શા. રમેશદાસ નરમેશમ વડીલ	"
સૌ. ગંગાજીવન C/o ગોરધનદાસ વાપજી	મુંબાઈ.	સૌ. ગુણવંતલક્ષ્મી હિતમરામ કે.	"
શા. જોગાળ અદ્યક્ષી હિત્રામ	"	શા. કુવરજી એમ. જી. ન	"
શા. જુમેશ્વર લાવજેરીના ડૉક્ટરી	"	શા. ખીદારીલાલ મનજીભાઈ	"
શા. ભારદવાજી વિદ્યુદાસ	"	શા. ચીમનલાલ બીખારીદાસ	"
શા. રેવાશંકર જગજીવન	"	શા. જમનાદાસ કમ્પાણી	"
શા. મનમુખરામ સુર્યરામ ત્રીપાઠી	"	સૌ. પુણ્યવતી C/o જગજીવન	હાટકોપર.
શા. લક્ષ્મીભાઈ આશાશંકર શાહ	"	શા. જોડાલાલ જગનનાથ	મુંબાઈ.
શા. દયાશંકર ગંગાજીદાસ	વડોદરા.	જી. ન. મંદુમેતિ C/o સિવજીવન હ.	"
શા. માધવજીદાસ મોરારજી	મુંબાઈ.	શા. મોતીભાઈ લખમીદાસ	"
શા. ધરમદાસ લંગવાનદાસ	"	શા. મેનેજર હિન્દુભાઈ	"
શા. કેશવજીવન જોડાલાલ	"	શા. જોડાભાઈ અનુપરામ વડીલ	"
શા. જુલાલાઈ જી. જી. નેતા	"	શા. મીચીસ કુન્દનજીવી રમણીકરાય	"

રા. ગોવીંદલાલ શંકરલાલ	મુખ્યાઈ.	ગ. હોટાલાલ મોતીચંદ શેઠ	મુખ્યાઈ
રા. લક્ષ્મીદાસ દેવજી	"	ગ. તુષ્કમીદાસ હવરાજ	એડોની.
રા. કેશવલાલ ચન્દ્રલાલ	"	ગ. ધનરામાદ દીરાલાલ	અનમર.
રા. અમૃતલાલ માણેકલાલ	"	રા. મણિલાલ દયારામ	"
રા. કેશવલાલ વાડીલાલ	"	ગ. મણિલાલ નાગરામ	આણ.
સૌ. રતનબાઈ એ. આચાર્ય	"	ગ. શિવલાલ શંકરલાલ	"
રા. જમનાદાસ મનોરદાસ	મુખ્યાઈ.	ગ. વી. આર. મહેતા વડીવ	અમ્રાહવાદ.
જ્ઞેન સુરજગીરી	"	ગ. આણુ લક્ષ્મીગમ	આમ્રા.
રા. વસંતજી રામજી	"	રા. મોતીલાઈ લખાબાઈ	આણુંદ.
ગ. પ્રેમજી દેવજી	"	ગ. ચીમનલાલ કીરપાણી દવ	"
બાઈ પરસનકુંવર માણેકલાલ	"	ગ. રવજી ધરમશી	અકાલા.
જ્ઞેન ધનજીરી C/o મણિલાલ દિ.	"	રા. વપ્પજી કાનજી	"
સૌ. ધીઆયાઈ C/o શેઠ મુગરજી દયાળ	"	રા. ચતુરજી જોધવજી	"
રા. નરોત્તમ ભાણજી	ચાન્દાકુઝ.	અ. સૌ. જસવંતીજ્ઞેન	આમ્રાદ.
શાહ સુનીલાલ ચંપાજીચંદ	મુખ્યાઈ.	મે. આમ્રાદ જનરમ લાલચેરીના સૌ.	"
રા. ભોગીલાલ મોહનલાલ	"	રા. હરિયાંકર કૃષ્ણરામ	ઉમરેદ.
સંવિતાગીરી નારણદાસ	"	મે. ઉમરેક નેરીવ જનરમ લાલચેરી	"
ગ. પુરોહીત મુળદાંકર દેવજી	"	શાહ એ. ડી. ધરમશી	દગ્ગામ.
રા. વૈદ્યશાસ્ત્રી રત્નસિંહ ગોવીંદજી	"	બાઈ જમના C/o દેવચંદ ન.	કર્ણચી.
રા. હીમનરામ દેવરામ	"	રા. ઉદારામ તાગચંદ	"
રા. ભગવાનદાસ માધવદાસ	"	રા. નેરામદાસ દારકાદાસ	"
રા. લીલાધર મુંદરજી	"	ગ. લાલજી હરજીવનદાસ	"
ગ. મનસુખરામ કે. મહેતા	"	મે. મુજરાની હીન્દુ દન્યાયાળાના મારતર	"
સૌ. વસન્તલા C/o ચન્દ્રદાંકર ન. પંડ્યા	"	ગ. નારાયણજી લક્ષ્મીદાસ	"
સૌ. હીરાબાઈ	"	ગ. દાકરશી હંસરાજ	"
બાઈ ચુખામ હરિલાઈ	"	રા. માવજી વિસનજી આણુદાદી	"
રા. એમ. વસન્તરાય નરગેરામ	"	ગીમીસ મોરારજી વત્તલદાસ	"
સૌ. ચતુરસહજી આણકૃષ્ણ	"	ધી ગમગસ મોરારજી લાલચેરી	"
ગીમીસ ગવરીજ્ઞેન આણુબાઈ	"	ગ. મોરધનદાસ હરીલાઈ	"
રા. હવરલાલ ધીરજરામ	"	ગ. ઝીજાલાલ ચપ્પસાઈ	"
રા. કરંધનદાસ પિતાંગદાસ	"	ગ. મીજલાલ વામજી	"
રા. નારાયણ હરિલાઈ	"	ગ. હરિદાસ લાલજી	"
ધી. નુગોપ મેનુ. કંપની	"	રા. રૂપચંદ મોરધનદાસ	"
બાઈ સુનીગીરી કેશવલાલ	"	રા. સુનીલાલ ઉજ્જમશી	"
રા. દાકરશી દયાળ	મુખ્યાઈ.	રા. અમરશી લાલજી	દસકતા.
ગ. રેમચંદ અમરચંદ	"	રા. જેઠાંકર ગમચંદ	"

રા. રણુજીવ વી. મોહારજી	"	રા. અમૃતલાલ ઇ. શાહ	માંગ્રા
મીસીસ ત્રિવેણી દામોદર	"	રા. સોમાભાઈ કાળીદાસ	દહેમામ
રા. ચાંપરણી વિદ્યદાસ	"	રા. બા. પ્રદ્યાદજી સેવકલાલ	સિદ્ધપુર
બાઈ મીટીબાઈ નારણદાસ	"	મે. જ્ઞાનવર્ધક સમાજના સેક્રેટરી	દેવવાડ
રા. બાલકરામ એસ. દવે	કાનપુર	સૌ. કુદનં. બહેન	દહેગામ
સૌ. યુ. જ્ઞાનાશ્રમ લાયબ્રેરી	"	રા. હરિનારાયણ ગણપતરાય	ધર્મજી
રા. મોહનલાલ રણુજીદાસ	કાલ્યા.	રા. ચન્દુલાલ પરસોત્તમ	દેહદ
રા. ભાણુજીભાઈ પ્રામજી	"	રા. ચન્દુલાલ બાપુજી ત્રીવેદી	દોહડી
રા. દામોદરદાસ બી. શ્રોફ	ગણુદેવી.	રા. એલ. રતિલાલ છોટાલાલ	"
રા. મહારાજેશ્વર જગનલાલ જ્ઞેશી	ગોધરા.	રા. મગનભાઈ હરિભાઈ	ધર્મજી
રા. માર્તન્દરાય રતનલાલ	ગોધરા.	સૌ. ધર્મજી મેટીવ જનરલ લાયબ્રેરી	"
સૌ. અજયબાળી ગૌરી રણુજીદાસ	સુખ.	રા. ગીરધરલાલ બાપાલાલ	ધોળા
સૌ. મોંઘીબહેન	આરપાડ.	રા. યુનીલાલ લક્ષ્મીભાઈ	"
રા. ત્રંબકલાલ વીરજી રાવળ	જામનગર.	રા. મોહનલાલ વિ. નાગજી	ધોળા
રા. કૃષ્ણલાલ મોહારજી જામ બંભાળીયા.	"	અ. સૌ. પ્રભાવતી	"
રા. કરીમમહમદ મારતર એમ. એ જુનાગઢ.	"	રા. મણિલાલ નાંગરદાસ	ધધુડા
ગ્રો. હરિલાલ મા. ભટ્ટ	"	રા. પ્રતાપરાય છોટમજાલ	"
રા. જશવંતરાય મધાયેશ્વર	"	રા. ગીરધરલાલ શામળદાસ	"
રા. જગનલાલ હરિલાલ બી. એ.	"	રા. છોટાલાલ ત્રીભોવનદાસ	નડીયાદ
રા. નરસેરામ જસરાજ	"	રા. શિવલાલ જગનલાલ	"
રા. રામપ્રસાદ નૃસિંહપ્રસાદ	"	સૌ. મંગળાગૌરી C/o. યુનીલાલ	"
અ. સૌ. ચંપકમલની	"	સૌ. ગંગાગૌરી	"
રા. સી. જે. ભટ્ટ ડો.	જેતલસર.	રા. મુકુન્દરાય હરસુખરાય	"
રા. રામપ્રસાદ મગનલાલ	જેતલસર	અ. સૌ. મહાયથે	"
રા. નરસરલાલ કનૈયાલાલ	જેતપુર	સૌ. તંગલકમી છોટાલાલ	"
મીસીસ મણિબાઈ હરિભાઈ	જેતપુર	ત્રીપાડી રાજવેશ્વર હીરાજેશ્વર (વ.દ.દ.)	"
ધી યુનીયન રીડીંગરૂમ લાયબ્રેરી	જેતપુર	રા. નંદલા. ઘેલાભાઈ	નવાપાડ
રા. વરજીવનદાસ અમૃતલાલ	"	રા. છોટાલાલ દાસીવદાસ	નવાપુર
સૌ. લીલમંગેરી કનૈયાલાલ	"	રા. મોતીલાલ રૂ. રાતમદાસ	"
રા. મણિલાલ પ્રેમાનંદ	"	રા. આનન્દરાય હરિવલ્લભદાસ	નાગપુરસીડી
રા. પ્રાણુલાલ મગનલાલ	દાસરા	રા. મોગીલાલ અબોલાલ	"
રા. મારતર જટાયેશ્વર મોનજી	તાલાજી	રા. ભાગવાન	પાટણ
રા. તીરથમજી ચન્દુમજી	તાલાસીધ	બાઈબી છત્રા	"
રા. નારણદાસ ગેધજી	"	રા. ગણુપતરા	પાટણ
રા. ધર્મજીલાલ ગંગાદાગ	નગરદા	સૌ. ચંચળજી	પાટણ
રા. ધનરથામલાલ ધરમદાસ	તાનાસિધ	સૌ. ચંચળજી	"

રીમદ્ હેમચન્દ્રાચાર્ય ઈનપુરતકાલપના સે. ૧૧
 ૧. જગનનાથ પ્રેમચંદ શાહ પાદર
 ૨. મોતીલાલ રતનજી પાલજીપુર
 ૩. પરમાનંદ રણજીભાઈ " "
 ૪. મગનલાલ ત્રીમનલાલ " "
 ૫. ત્રીવેદી ગગનન બાલાજી પેટલાદ.
 ૬. મહેશરાય નટપરરાય " "
 ૭. એમ. ડી. દિવાનજી " "
 ૮. કનુબહેન " "
 ૯. દેશાઈ પરજીલાલ મળચંદ " "
 ૧૦. રાજ્યચંદ મણિચંદર આણંદજી પોરખંદર
 ૧૧. સુંદરજી હીરજી " "
 ૧૨. કલ્યાણજી જીવજીદાસ " "
 ૧૩. લખમીદાસ વસનજી " "
 ૧૪. જમનાદાસ રામજી " "
 ૧૫. હર્ષદરાય કરપુરરાય બારામતી
 ૧૬. છોટાલાલ ચણુભાઈ બોરસદ
 ૧૭. શીત્લીસ વિરમતી મગનલાલ બરૂચ
 ૧૮. બહેન ધનલક્ષ્મી " "
 ૧૯. કુંવરજી આનંદજી શાહ બાવનગર
 ૨૦. સો. સતોપલક્ષ્મી " "
 ૨૧. સો. કાન્તાદેવી માનસંકર " "
 ૨૨. સો. કુન્તાલક્ષ્મી એમ. દેશાઈ " "
 ૨૩. રતિચંકર ગીરખંદર " "
 ૨૪. મનસુખરામ પ્રાણજીવન પટેલ " "
 ૨૫. સારાભાઈ વિજયચંકર " "
 ૨૬. મોતીચંદ ગીરધર બી. એ. " "
 ૨૭. ચુખામચંદ આનંદજી " "
 ૨૮. રતિલાલ કાલિદાસ ત્રીવેદી " "
 ૨૯. મે. મુરારજી આણંદજી ટના. " "
 ૩૦. રામચંદ રતેચંદ " "
 ૩૧. સુનીવાન ત્રીભાવનદાસ કંકર " "
 ૩૨. સો. કુસુમકુમારી C/o રાંકરપ્રમાદ હ. " "
 ૩૩. મીમીસ એચ. પી. ત્રીવેદી " "
 ૩૪. સો. વિદ્યાલક્ષ્મી " "
 ૩૫. પ્રો. મણિચંકર રતનજી બટ " "
 ૩૬. દિવાનસાહેબ પ્રભાસંકરભાઈ " "

સો. શ્રી. દશાશીમાળી હિનેચ્છુ સમા બાવનગર
 ૩૭. સો. વિદ્યાલક્ષ્મી " "
 ૩૮. કાન્તીપ્રસાદ ચંજીપ્રસાદ " "
 ૩૯. કમ્બાચંકર દુર્ભભજી " "
 ૪૦. વિહલભાઈ સામગ્રીપ્રસાદ " "
 ૪૧. મે. બી. એ. એન્ડી સાહેબ " "
 ૪૨. કપિવરાય ભુપતરાય " "
 ૪૩. ત્રીકમલાલ કપાભાઈ " "
 ૪૪. કાન્તીલાલ માનસંકર મોહિડ " "
 ૪૫. આણંદજી નાનચંદ કુચ્છમુગ
 ૪૬. વીરજી પ્રાગજી કુચ્છમોહિડવી
 ૪૭. એ. સેફ્ટરી અધરદુડ મોહાસા
 ૪૮. એમ. જી. વાપડા મોગિયાર
 ૪૯. બડેગન અપસિંહજી દેવીસિંહજી બાવનગર.
 ૫૦. પુરમોતમ ડી. એસર મંદાસ.
 ૫૧. અરદેશર કરામજી ખમરદાર " "
 ૫૨. બહેન સાભામલક્ષ્મી નવંતિલાલ મોરબી
 ૫૩. ગોહેન રાધાભાઈ મગનલાલ " "
 ૫૪. સો. શાન્તાલક્ષ્મી માંગેરાજ
 ૫૫. રા. સાકરલાલ હરજીવનદાસ " "
 ૫૬. રા. સુંદરલાલ દેવગરામ વોરા " "
 ૫૭. રા. રમણિકલાલ ઉદેશિધ માલીયા
 ૫૮. ભગવાનલાલ નરમેરામ રનાલા
 ૫૯. બાલુમુખ નિર્મલજીરામ રાજકોટ
 ૬૦. ગાધાણી રામચંદ વિહલદાસ " "
 ૬૧. જાઈ દુધી દીપચંદ ધોગધા
 ૬૨. જગવંતરાય કમ્બાજીરાય રાજકોટ
 ૬૩. મીમીસ સાવત્રી મહેન્દ્રરાય " "
 ૬૪. અચરતલાલ પુરમોતમદાસ " "
 ૬૫. લક્ષ્મીલાલ કાનજી " "
 ૬૬. બહેન હરકુંવર દેવાચંકર " "
 ૬૭. રા. દામોદર ગોરધનદાસ " "
 ૬૮. મેસર્સ. પી. સી. જીય રીખડા
 ૬૯. રા. ચંદ્રરામ મોમેશ્વર છુલાવાડ
 ૭૦. શેઠ શ્રીજીલાલ સુનીવાલ વડોદરા.
 ૭૧. મનવંતરામ કુંજીયુખગમ " "
 ૭૨. મીમીસ સમજીયા ગોલીદભાઈ " "

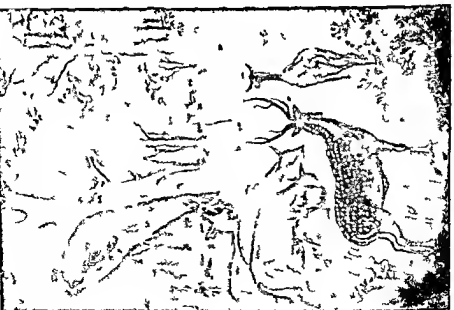
ધી. કાશ્વન નીડીંગ કુંપની	ખારેજડી	ડો. બદવણ હંસરાજ	ભુજ
રાં. હરીપ્રસાદ મંજારામ	આણંદ	અ. સો. મુખીઆઇ	"
રાં. છોટાલાલ મોહનલાલ	રાજકોટ	રાં. છોટુભાઈ ચકુભાઈ	બામેરા
ખેન વિજયગૌરી	ભાવનગર	રા. જવાભાઈ કુમેરભાઈ	મરેણો
રા. બીજાભાઈ બીમજીભાઈ	દાદર	રા. રતનશી રામદાસ ધાન્ડે	કચ્છ માંડવી
રા. ચીમનલાલ અંબાલાલ	મહેમદાવાદ	રા. પુલચંદ ભુગલદાસ	મુંબાઈ
અ. સો. બાબી પ્રતાપજી	ગાંધી	સો. તાપીઆઇ શીવગર મોતીવાળા	"
રા. મુલજી રાવચંદ	રંચુન	રા. સુગજરામ વી. દીક્ષીન	"
રા. વર્ધમાન રામેયા	કજગામ	રા. મોતીલાલ વાલુદેવ	"
મે. ચિદ્ધક પુસ્તકાલયના અધ્યક્ષ	વડોદરા	રા. દવાળજી કુંવરજી	"
મે. રેડટ લાયબ્રેરીના મેકેટરી	વડોદરા	રા. હીરાલાલ ધેલાભાઈ	"
રા. જગન્નાથ પુરસોત્તમ	રંચુન	રા. જગનલાલ કેસવજી	"
રા. મોહનલાલ સુન્દરજી	"	રા. હરિભાઈ ઝવેરભાઈ	ઝાંઝર
રા. જેવંત હરખચંદ	"	અ. સો. અંબજખેન	મુંબાઈ
રા. હરીદાસ ત્રીભોવનદાસ	"	રા. ચંદુલાલ એસ. (વ-૮-૬) વડવાલુકેપ.	"
રા. હંસરાજ નાનજી શાહ	"	રા. હરગોવીંદ ત્રીભોવનદાસ	રંચુન
" અ. આર. જીભાણી	"	રા. મોહનલાલ કશગચંદ	જેતુ
" વિજયશંકર વિશ્વનાથ	"	રા. પરસોત્તમદાસ રણછોડદાસ	ડોહકા
" વાલજી ત્રીકમજી મેલી	"	રા. રાંકર હરિભાઈ	પુન્ય
" વી. એમ. પંડ્યા	"	રા. હીરાલાલ એસ.	વડોદરા
" વિશ્વનાથ હરજીવન	"	" સુકુંદરાય, રણછોડરાય	અમદાવાદ
શ્રી. દિગ્ગજીરી	ધોધાદર	રાં. દિનકરેશવ મોતીલાલ (વ.૭-૮-૬)	"
મીસ દીવાળી પોપટલાલ	ભમનંગર	" નંદલાલ નાયોલાલ	"
બીમજી મુળજી	જેતલસર	" ઉમાભાઈ જસભાઈ (અ. ૮-૬)	"
ખેન સુરજઆઇ ભગવાનજી	ધોરાજી	" રોકે સુનીલાલ ત્રીજમુખજીદાસ	"
રા. બીમજી, નરસી	તોરપર	" જીવજીલાલ વરગરાય	"
રા. જયચંકર અંબાલાલ (વ ૮-૬)	ચાંગા	" વ્યંકટરાય મોતીલાલ	"
રા. ભાનુપ્રસાદ નાનાભાઈ (વ ૮-૬)	પેટલાદ	" હરગીશંકર રામકૃષ્ણ સામ્રી	"
રા. પરમેશ્વરાય મોતીલાલ	પ્રતાપગર	" ગીરધરલાલ પરમેશ્વરાય	"
મીસીસ મણિભાઈ મજલાલ	પાટડીયા	અ. સો. તારંગિરી	"
શ્રીમતિ લલિતાદેવી	બીડીમેરા	રા. અંબાલાલ નરસીલાલ	"
મીસીસ વિરંદગૌરી ડાહ્યાભાઈ	ભરૂચ	રા. નરસીલાલ માધવલાલ (વ. ૮-૬)	"
રા. બરબરજી અરદેયર	ભાવનગર	રા. ઈશ્વરલાલ નરમેશમ (વ. ૮-૬)	"
રા. રમણીકચંકર પ્રેસાશંકર (વ. ૮-૬)	"	રા. આ. કેશવલાલ હીરાલાલ (વ.૭-૮-૬)	"
રા. હીરાભાઈ મણીભાઈ	ભુજ	રા. મણિલાલ મંગાદાસ	"
રા. લક્ષ્મીદાસ પુરોષોત્તમ	દાહીકેટ	રા. ચીમનલાલ મોતીલાલ (વ.૭-૮-૬)	"

ધી. કાઈન નીર્દોગ કુપતી	ખારેજડી	ડો. બાદશાહ હસરાજ	ભુજ
રા. હરીપ્રસાદ મંજારામ	આણુંદ	અ. સો. મુખીઆઈ	"
રા. છોટાલાલ મોહનલાલ	રાજકોટ	રા. છોટુભાઈ ચકુભાઈ	ભીમરા
બહેન વિજયગૌરી	ભાવનગર	રા. જીવાભાઈ કુબેરભાઈ	મરોતો
રા. જીજીભાઈ ભીમજીભાઈ	દાદર	રા. રતનશી રામદાસ પોન્ડે	કચ્છ માંડવી
રા. ચીમનલાલ અંબાલાલ	મહેમદાવાદ	રા. પુત્રચંદ ભુગલદાસ	મુંબાઈ
અ. સો. બાપી પ્રતાપજી	ગાંધી	સા. તાપીઆઈ શીવગર મોતીલાલ	"
રા. મૂલજી શવચંદ	રંજુન	રા. સુરજરામ વી. દીક્ષીન	"
રા. વર્ધમાન રામેયા	કલગામ	રા. મોતીલાલ વાસુદેવ	"
મે. શિક્ષક પુસ્તકાલયના અધ્યક્ષ	વેડોદરા	રા. દયાળજી કુંવરજી	"
મે. રેડે લાયબ્રેરીના સેક્રેટરી	વેડોદરા	રા. હીરાલાલ ધેવાભાઈ	"
રા. જગન્નાથ પુરસ્કોત્તમ	રંજુન	રા. જગન્નાથ કેશવજી	"
રા. મોહનલાલ સુન્દરજી	"	રા. હરિભાઈ ઝવેરભાઈ	ઝોડેશ્વર
રા. જ્યેષ્ઠ હરખચંદ	"	અ. સો. અંજળીબહેન	મુંબાઈ
રા. હરીદાસ ત્રીભોવનદાસ	"	રા. ચન્દુલાલ એસ. (વ-૮-૯) વડવાણકેમ	"
રા. હસરાજ નાનજી શાહ	"	રા. હરગોવીંદ ત્રીભોવનદાસ	રંજુન
અ. આર. બીમાણી	"	રા. મોહનલાલ કશળચંદ	જોડેશ્વર
વિજયરાજંદર વિશ્વનાથ	"	રા. પરસોત્તમદાસ રણછોડદાસ	ડોહડા
વાલજી ત્રીકમજી મહેતા	"	રા. રાંદર હરિભાઈ	પુન
વી. એમ. પંડ્યા	"	રા. હીરાલાલ એસ.	વેડોદરા
વિશ્વનાથ હરજીવન	"	મુકેન્દ્રાય રણછોડરાય	અમદાવાદ
સી. દિરાગૌરી	ધોડાદર	રા. દિનકરરાવ મોતીલાલ (વ. ૭-૮-૯)	"
મીસે દીવાળી પોપટલાલ	ભમેનગર	નંદલાલ નાયકલાલ	"
ભીમજી મુળજી	જેતલસર	દિમાભાઈ જસભાઈ (વ. ૮-૯)	"
બહેન સુરજબાઈ ભગવાનજી	ધોરાજી	શેઠે ચુનીલાલ ત્રીજીજીજીજીજી	"
રા. જીમલ્દ, નરસી	રીસપર	જીજીજીજીજીજીજીજીજી	"
રા. જયરાંદર અંબાલાલ (વ. ૮-૯)	ચાંગા	બેંકેટરાય મોતીલાલ	"
રા. ભાવુપ્રસાદ નાનાભાઈ (વ. ૮-૯)	પેટલાદ	લક્ષ્મીરાંદર રામકૃષ્ણ શાસ્ત્રી	"
રા. પરમોદરાય મોતીલાલ	પ્રતાપગર	ગીરધરલાલ પરમોદરાય	"
મીસીસ મણિભાઈ વજલાલ	પાડોળીયા	અ. સો. તારંગિની	"
નોમલિ લલિતલદેવી	બીડીમોત	ગ. અંબાલાલ નરસીલાલ	"
મીસીસ વિરદગૌરી ડાંગાભાઈ	ભરૂચ	રા. નરસીલાલ માધવલાલ (વ. ૮-૯)	"
રા. બરબરજી અરદેશર	ભાવનગર	રા. ધીરજલાલ નરમેરામ (વ. ૮-૯)	"
રા. રમણિકરાંદર પ્રેમાશંકર (વ. ૮-૯)	"	રા. પ્રા. કેશવલાલ હીરાલાલ (વ. ૭-૮-૯)	"
રા. હીરાભાઈ મણીભાઈ	ભુજ	રા. મણિલાલ ગંગાદાસ	"
રા. લક્ષ્મીદાસ પુરોત્તમ	કાપીકટ	રા. ચીમનલાલ મોતીલાલ (વ. ૭-૮-૯)	"

Urtica-Urtica-Urtica-Urtica

Urtica-Urtica-Urtica-Urtica

સુન્દરી સુબોધ

વર્ષ ૯ મું.] ઇ.સ. ૧૯૧૨, જુન: જ્યેષ્ઠ-આપાદ, વિ. સં: ૧૯૬૮. [અંક ૧૦ મો.

ઉદયગુંજન.

ભારતવાસી બંધુઓ પ્રત્યે બે બોલ:

૧. ઓ ભારતવાસી બંધુઓ ! ત્હમે જ્યાં સુધી ત્હમારી ગૃહદેવીને સાક્ષાત્ ગૃહદેવી અને સાક્ષાત્ ગૃહલક્ષ્મી તરીકે ન સ્વિકારતાં-તેને પ્રાચીન પદવી ન આપતાં-તેના ચેત્ત્ય હક લૂંટી લેશે, ત્યાં સુધી તમારા પોતાના હકો પણ લુટાઈ જશે. ત્હમે ત્હમારી પદવીથી બ્રષ્ટ થશે અને ત્હમારા દેશને પણ બ્રષ્ટ કરશે.
૨. ત્હમે જ્યાં સુધી ત્હમારી ગૃહદેવીઓને સદ્ગુણના અલંકારોથી-સત્ય કેવળણીનાંજ આભૂષણોથી-તેના મનને નહિ શોભાવો-નહિ દીપાવો, ત્યાં સુધી ત્હમેએ સુવર્ણનાં રત્નજડીત આપેલાં આભૂષણો કેવળ ત્હમારું તથા ત્હમારા દેશનું લોપાણું, દેખાડનારા ચંપાનાં છે.
૩. ત્હમેએ ત્હમારી ગૃહલક્ષ્મીને ત્હમારા હૃદયમાં ઉચ્ચ સ્થાનકે નથી બેસાડી, ત્યાં સુધી ત્હમારા ભારતદેશ કે તમારી ભારતીપ્રજા કદાપિ પણ ઉચ્ચ સ્થાનકે બેસવાની નથી.
૪. ત્હમેએ ત્હમારી ગૃહિણીને નિખાલસ હૃદયની સંહાયક મિત્ર નથી માની; પણ ત્હને ઘરનું કામ કરનાર મજૂર જાણી છે, ત્યાં સુધી ત્હમે પણ શુભામગીરીમાંથી છુટી શકવાના નથી.

૫. ત્હમો ત્યાં સુધી ત્હમારી ગૃહદેવી તરફ માન ભાવથી નથી વર્તવાના ત્યાં સુધી ત્હમારી તરફ કોઈ પણ કેળવણીમાં આગળ પડેલી પ્રજા માન ભાવથી જોનારી નથી; ઇશ્વર પણ ત્હમારું કલ્યાણ કરવાનો નથી.
૬. ત્હમે ત્હમારા વ્યવહારમાં ત્હમારી ગૃહદેવીને પ્રકૃતિસ્વરૂપ નહિ ગણો, ત્યાં સુધી પ્રકૃતિ પણ ત્હમારાથી વિમુખ રહેવાની છે.
૭. ત્હમે ત્હમારી ગૃહલક્ષ્મીને અર્ધાંગના નહિ ગણો—તેને અર્ધાંગનાને ઘટતું માન આપશો નહિ—તેની સંભાળ રાખશો નહિ, ત્યાં સુધી ત્હમે નક્કી જાણજો કે તમારું અરધું અંગ નકામું છે—જડરાગ—પક્ષાઘાતના રોગવાળું છે. અને તે રોગને લીધે ત્હમો કોઈપણ ત્હમારી ધારેલી દેશોદય કે આત્મોન્નતિની મુરાદ પાર પાડી શકવાના નથી.
૮. જો ત્હમો ત્હમારા દેશનો, ગામનો, પ્રજાનો અને કુટુંબનો ઉદય કરવાની સ્હેજ પણ આશા રાખતા હો તો તે ઉદયનું બીજ—ત્હમારા દેશની બાલાઓને સુશિક્ષિતા કરવી. અને તેને ત્હમારી મિત્ર ગણી ત્હેની યોગ્યતા પ્રમાણે, કર્તવ્યપાલન શીખવવું તથા ધર્મમૂર્તિ બનાવવી.
૯. ત્હમે ત્હમારા દેશમાં જડ દેવીની મૂર્તિને અમૂલ્ય અલંકારોથી શોભાવો છો, અમૂલ્ય વખતનો ભોગ આપી તેની આરાધના કરો છો, તેને ખેસવાને વિશ્વાસ મંદિરો બંધાવી પત્થરા ખડકી હાથરો રૂપીયા ધૂળમાં મેળવો છો. તે માટે થતો પૈસાનો વ્યય પાણીની પેઠે કરો છો. તેને નમી નમીને માન આપો છો. ત્હેના ઉત્સવો કરો છો, તેને ત્હમો આદ્યશક્તિ ગણો છો, ત્હેને ત્હમો ભવમોચની, સુખદાયીની ગણો છો. ત્હેને ત્હમો સુખનું કેન્દ્ર સ્થાન ગણો છો; ત્હેને માટે પ્રાણ આપવા તૈયાર થાઓ છો. ત્હેને ત્હમો સંકટસહાયિની ગણો છો. ત્હેને ત્હમે સાક્ષાત્ લક્ષ્મીસ્વરૂપ ગણો છો. પણ શું તેથી ત્હમારો, ત્હમારા દેશનો કે પ્રજાનો ઉદય થવાનો છે? નહિ. પણ જેટલો શ્રમ તમો તે કાર્યમાં કરો છો, જેટલું ધ્યાન તેમાં રાખો છો, જેટલી શ્રદ્ધા ને આશા તેમાં રાખો છો, તેટલીજ શ્રદ્ધા વિગેરે ત્હમારા દેશની બાલાઓ—જગદંબા રૂપ જીવન્ત દેવીઓ ઉપર રાખો; જેથી ત્હમારું કાર્ય વિના વિલંબે ને વિનાવિધે સિદ્ધ થશેજ.
૧૦. ત્હમો ત્હમારા દેશની બાલાને કલ્પવૃક્ષ સમાન થા તો કામધેનુ સમાન શક્તિમાન નહિ ધારો ત્યાં સુધી ત્હમારી કોઈ પણ આશા ફલીત થવાની નથી.

૧. ગુરુકુલ: દેવલાલી

નાગરદાસ હ. પાઠક.

દેવની મૂર્તિને જો કે ત્હેની ભાવના દિવમાં રાખો; સદ્ગુણનાં વચનો સાંભળો, અથવા ત્હેનાં દર્શાવતો જીવનમાં ઉતારો; પણ એક સત્ય કદિ વીસરશો નહિ, અને તે એ છે કે—દરેક પ્રાણી અને વસ્તુ ઇશ્વરનું મંદિર છે, જેની સંભાળ તથા સદુપયોગ એ જીવન પ્રયત્નોમાં છે.

કાવ્યકુંજ.

ખિન્ન સખીને,

(લલિત) નજર ઠેરવી શન્ય વૃત્તિથી
 કયમ હિંસા પ્રિયે ! આમ ખેદથી ?
 ઉતરી મ્હો જતુ રક કા દિશે ?
 અપરિચિત ત્યાં દુખ શું નસે ?
 દરદી દિલનુ કા ન કહો મને ?
 હૃદય હેતથી એ સ્વીકારશે
 ન શિખિયે સખિ ! ખિન્ન તો થતાં.
 રિમતની સુરખા છાવી ખલકમાં !
 કષ્ટક દુખિયા ન્યા જગે ધુરે—
 વિતક આપણા ત્યા વિસારિયે
 ધતરનાં સખિ ! દોલલાં હરિ
 જીવન-માધુરી સગ મ્હાલવી !

લાલિત

ત્હારી છબિ.

ત્હારી છબિ પ્રિય ! બ્હાલી નખી છે,
 ત્હારી છબિ હરની હરમાં છે !
 તુ હરમાં તો એ હરમાં છે
 બ્હાની ! છબિ ત્હારી
 આકૃતિની તુજ એક પ્રતિકૃતિ,
 ભાવિ વિકૃતિ કાલ વિવે સ્મૃતિ,
 સાચા પ્રેમની આંધી નિશાની
 ત્હારી છબિ ! ખાલે !
 સામ્ય, મનોહર, શાન્ત અતિ છે,
 હિન્નલ ત્હારી પ્રિયે ! પ્રતિમા છે ?
 ભગૈ વરેણ્ય કપોલ વિરાળે
 ત્હારી પ્રતિકૃતિમાં
 ત્હારી છબિ, પ્રિય ! ત્હારી છબિ એ,
 દેવાની ત્હારી જ છબિ એ
 બ્હાલી એ મ્હારા જ હરે છે—
 ત્હારી છબિ, બ્હાની !

હાલરહું.

નહીં કોઇ દુવળેરે, અમારાં પુષ્પ રૂપાળનિ.

પુષ્પ રૂપાળું, સુગન્ધવાળું, વ્હાલું વ્હાલું વ્હાલું રે;
નહીં કોઇ દવલું કહેજે રે અમારાં પુષ્પ રૂપાળનિ.

શાન્તીદાતા સુખ વીધાતા, એપર અમ સહુ આશા રે;
રનેહેથી સાચવજે રે અમારાં પુષ્પ રૂપાળનિ.

કોમળ દીલનું, કઠે કુમળ, રહેજ મહીં રડનારું રે;
નહીં દાર્ઢ રડવા દેજે રે અમારાં પુષ્પ રૂપાળનિ.

જમતાં રમતાં હરતાં ફરતાં, વાત પરસ્પર કરતાં રે;
નહીં કોઇ કડવું કહેજે રે અમારાં પુષ્પ રૂપાળનિ.

એક ટકોરી ધીરી ધીરી, ઝીણી નખની ભારી રે;
નહીં કોઇ મારજે રે અમારાં પુષ્પ રૂપાળનિ.

જે જન કહેશે તે તે સહેશે, મન મુંઝાવ રહેશે રે;
પરન્તુ મુંઝાવા ના દેજે રે અમારાં પુષ્પ રૂપાળનિ.

જે માગે તે આપી દેજે, આપો નહીં તો અમને કહેજે;
પશુ ના એને હગજે રે અમારાં પુષ્પ રૂપાળનિ.

બુલ કરે તો માણી દેજે, સત્ય તજે તો તજશું કહેજે;
નહીંતર વ્હાવે મળજે રે અમારાં પુષ્પ રૂપાળનિ.

લિધુક.

“ વિનતિ. ”

મુંજાણી મધદરિયે ઘેરાણી મ્હને નાથ ! દુખતી બચાવો !
આત્મ તૃપાથી ટળવળું હું, મોહનજી ! પિયુષ પાઓ !

ઘોર અધારે ધૂમું વ્હાવરી, અધકારને ઉલટાવો !
અરધે મારગે પડીછું બૂલી, સત્યના રસ્તા ખતાવો !

ડોલે અધારા આંખે, આજ નેત્રે ઉજમાળો !
ધૂ ધૂ કરીને ધૂમે અગ્નિ, રહાય જ્વાળા માંદિ યાઓ !

ધૂધવે અંતરનો ધૂમાયે, હેવાની આગ ઉઘાપો !
જામતો બળતો દુખતો આત્મા, અમર શાંતિ ત્હેને આપો !

હાસમ હીરજી ચારણિયા.

લગ્નમાં 'સપ્તપદી' વેળા ગાવાનું.

(રાગ-સીમડીયે કેમ બરો વરરાત્ર)

મલકાતે મુખડે ગોરી ! વદીયા વરરાત્ર—આપણાં જે તન-મન જુદાં જોડીએ.
મનહર મગળ વરતાવા સાથે રહી સાનમાં—પ્રીતેથી પગ ઉપાડી ચાલીએ.
ભલું ! ભલું ! જૂપ મારા પ્રિતમ પાતળીયા ! પ્રીતેથી પગ ઉપાડી ચાલીએ.

પહેલું પગલું તે ધીરે ચાલો મૃગલોચની ! સંસારી કર્તવ્યોમાં રાચીએ.
ભલું ! ભલું ! જૂપ મારા પ્રિતમ પાતળીયા ! સંસારી સુખકરપથને સાધીશું.
પ્રિતમને તો ' પરમેશ્વર ' માનીશું; બહાલાને કાયા વેચી રાચીશું.

બીજું પદ ધીરે ધીરે ચાલો સુખદાયિની ! ભોજન અમૃત જેવાં આરોગીએ.
ભલું ! ભલું ! જૂપ મારા પ્રિતમ પાતળીયા ! ભોજનીયાં અન્ન સુધારી આપીશું,
પ્રિતમને તો ' પરમેશ્વર ' માનીશું; બહાલાને કાયા વેચી રાચીશું.

ત્રીજું પદ ધીરે ધીરે ચાલો સુખદાયિની ! અદળક ધન-સપ્ત વૈભવ માણીએ.
ભલું ! ભલું ! જૂપ મારા પ્રિતમ પાતળીયા ! આવેલું ધન વિવેકે રાખીશું,
પ્રિતમને તો ' પરમેશ્વર ' માનીશું; બહાલાને કાયા વેચી રાચીશું.

ચોથું પદ ધીરે ધીરે ચાલો સુખદાયિની ! દુઃખનો વિસામો તમને લેખીએ.
ભલું ! ભલું ! જૂપ મારા હૈયાના દારણા ! સુખના સાયરમાં રંગે રાખીશું,
પ્રિતમને તો ' પરમેશ્વર ' માનીશું; બહાલાને કાયા વેચી રાચીશું.

પંચમ પદ ધીરે ધીરે ચાલો મદકારિણી ! ગુણીપદ્મ-જયવંતા પુત્રો પામીએ.
ભલું ! ભલું ! જૂપ મારા હૈયાના દારણા ! ધર્મે રહી કુખવડી અજવાળીશું,
પ્રિતમને તો ' પરમેશ્વર ' માનીશું; બહાલાને કાયા વેચી રાચીશું.

છઠ્ઠું પદ ધીરે ધીરે ચાલો સદ્ધ્યારિણી ! ઋતુવત્ હસતાં મળતાં હાલીએ,
ભલું ! ભલું ! જૂપ મારા હૈયાના દારણા ! ઋતુવત્ હળતાં મળતાં હાલીશું
પ્રિતમને તો ' પરમેશ્વર ' માનીશું, બહાલાને કાયા વેચી રાચીશું.

સાતમું પગલું પ્રેમે ચાલો સદ્ધ્યારિણી ! જીવતર જોડી પલ્લુ નેહે બાંધીએ.
ભલું ! ભલું ! જૂપ મારા પ્રિતમ પાતળીયા ! સુખ દુઃખમાં સાથે રહીને ચાલીશું,
પ્રિતમને તો ' પરમેશ્વર ' માનીશું; સંસારને સ્વર્ગધામ બનાવીશું.

હરિશંકર વિદ્યાર્થી.

થોડા વખત પછી મ્હારી કમલાની મા માંદી પડી અને એને લાયક બીજી દુનિયામાં જ્યાં જગ્યા હોય ત્યાં નિદાય થઇ. પ્રેમ સ્વાર્થી છે. મ્હેં ધાર્યું હતું કે મ્હારી કમલા હવે પાછી મ્હારી થશે. તરત તો તે મહાન શોકસાગરમાં કુબી. એનું મ્હોડું નિસ્તેજ થયું, હસવું સમુગ્ધ ગયું અને આખો દિવસ માતા પાછળ વિલાપ કરવા લાગી. મ્હારા આશ્વાસનથી તે સ્ત્રીકાતી, મ્હારા સ્નેહથી તે રોદ્રસ્વરૂપ ધારણ કરતી. મ્હેં જાણ્યું કે વખત વખતનું કામ કરશે, માટે હું મુગેા રહ્યો. પરંતુ અફસોસ ! દિવસો ગયા પણ ફેર પડ્યો નહિ. તેણે ત્હેની માતા પાછળ રંડાપો લીધા ને સુખને છેલ્લી સલામ કરી. તે હીણલાગી માતા મરતાં મરતાં મારા પર વેર વાળતી ગઇ અને મ્હારા સંસાર—સુખ ઉપર પાણી ફેરવતી ગઇ !

આમ ક્યાં સુધી ચાલે ? હું અકળાયો; અને આ વર્તન સાંખી શક્યો નહિ. હું હજી ત્હેને મ્હારી લાડલી કમલાજી સહમજતો અને જે રીતે ત્હેને કહેવાની ટેવ હતી, જે રીતે કહેવાનો મ્હારી લાંબી સેવાએ મ્હને દૃઢ આપ્યો હતો તે રીતે મ્હેં ત્હેને કહ્યું—વિનમ્ર. તરત તે એક સિંહણુ સમાન ગાજી; એ સંબંધી બેલાવાના મ્હને તેણે પ્રતિવેદ્ય કર્યો, “ મ્હને હવે સંસારમાં સાર દેખાતો નથી. માના નિસ્વાર્થ પ્રેમ વિના જીવિની બધી રાખ સમાન છે. ” હું ચમક્યો. સાખાશ ઐરીની જાત ! સાખાશ મારી સહચરી ! સાખાશ મારી સંસારતારિણી ! સંસારત્યાગનો આ નવો પ્રચાર મ્હેં ત્યારે જ જાણ્યો. થોડા દિવસમાં બીજો નવો ફેર ફાર દેખાયો. હું ત્હેને અકારો થઇ પડ્યો. એકદમ મ્હારા સ્વભાવમાં, મ્હારા આચરણમાં એને અસંખ્ય ખામી માલમ પડી; અને તેનું રસ લઇને વિવરણ કરવા માંડ્યું. જેને એ એક વખત ઇશ્વર તરિકે પૂજતી તેમાં એને નખશીખ દુર્યોજા ખદબદતા દેખાયા. આખો દિવસ મ્હારી અધમતાના વર્ણનથી મ્હારા કાન પાડી ઉઠ્યા. મ્હારી જાતને હું ખરેખર એક રાક્ષસ જેવી માનવા લાગ્યો.

માણસ અન્યાય ક્યાં સુધી ખમી શકે ? ઇસુખ્રિસ્તની સહનશીલતા સહુને મુલભા નથી; અને તે ધરાવવાનું ડોળ પણ હું ધાલતો નથી. સુરદાસ આપોઆપ સીધા નહિ ચાલે; પણ ચિન્તામણીના ચેતતા કામથીજ ચમકે—જાગે ત્યારેજ ! હું પણ અંતે જાગ્યો; અને આટલા વર્ષ થયા મ્હારી કરેલી સેવા—જે જે દુઃખ, અગવડ, તુકશાન, ધર્મરખસન મ્હેં આ સ્ત્રી માટે સેવ્યાં તે સર્વે મ્હારી નજર આગળ ખડા થઇ મ્હને દોષ દેવા બેઠાં ! મને બેહદ સંતાપ થયો. હું પણ વિદ્યો. હિંદુ ધણીની જીભી વર્તણુક મ્હને યાદ આવી; પણ એ નીચતા અને કુરતા કાની સ્હામું ? મારી કમલા—મારી રમાડેલી, લગ્નવેત્રી, ખૂર્ખ પણ નિર્દોષ પ્રિયતમા સ્હામું ? નહિ. નહિ. એ પાપાચાર કરતાં ગમે તે દુઃખ વધારે સાર મ્હેં બને તેટલું કહ્યું. ઉત્તર મળ્યો “ તમે શું કર્યું ! જે કાંઈ કર્યું તેથીજ હું વધારે દુઃખી થઇ. ત્હમે ન રાખી હોત તો મ્હારી મા મ્હને સાથે રાખત—સુખી યાન—અને ત્હેની સેવા કરવાત્રી મ્હને વધારે તક મળત.” સાખાશ મારી કમલા ! આ શીરપાવ હું સહન કરી શક્યો નહી. કોધાવેશમાં જીભપરથી કાઢ્યું ગયો. બહુજી કહ્યું—બહુજી સાંભળ્યું !

એ દુઃખના મહિના પણ ચાલ્યા. પહેલાં એકસો હતો; હવે છતાં સ્વજને રખડતો રહ્યો; સંસારમાં નિર્જનતા તો હતી, તેમાં બડકો ઉઠ્યો ! હોંશ, આશા સર્વેના ચૂરા થયા. મનને દબાવી રકુરતા હૃદયઝરણને, સુકવી—દિવસને રાત અંતરને અશુપાનવડે નીચાવતાં દિવસો ગુજારવા લાગ્યો. મ્હારી મટી ગયેલી મ્હારી કમલા !—તે તો ગમગીનીમાં ગીરફતાર

રહી. તે શોકના નિરંકુશ સ્વચ્છંદમાં મસ્તાન રહી; હું અપમાનીત પ્રેમની મગરૂરીમાં દૂર રહ્યો. દુઃખ વેડવું દુઃસહ થયું. અમે છુટાં પડ્યાં!

અમે હવે ભાગ્યેજ યોગતાં. ગાઢ સંબંધી છતાં, નિર્બંધ થઈ વિખન થયાં. પણ જ્યારે હું વિચારમાં નિમગ્ન થતો અને તહેવું દારૂ કે શબ્દ કાનને અપડાતા ત્યારે મહારા મનમાં અનેક તરંગો ઉઠાળા મારતા; નહ યથેલી મધુરતાનું રમરણ મીઠાશ પ્રસારતું; જૂતકાલ વર્તમાન થતો; અને જે સુખ અનુભવ્યાં હતાં, જે અંતરની ઉમિંચો ભેળી અમે પ્રેમસાગર ઉઠાળતાં, જે હું અને તુનેા હુદ્ ભેદ ભેદી અમે અંધ અનુભવતાં, જે હૃદયના ઉભરાતા ઉમળકા શીલી અમે પ્રેમમયતાને પામતાં, તે સમય જ્યારે યાદ આવતો ત્યારે મહારાં હૃદય ચીરાઈ જતું.

મહેં બદલી કરાવવાનું નકી કયું. ગેરદાજરીથી અંતરના પ્રશ્ન રજાશે એમ ધારી મહેં દેશનિકાલ કબૂલ કયો. વખત વળો પણ ધારણા સહલ ન થઈ. પાંચસો ગાઉ દૂરથીયે મહારી કમલાની યાદ મહેને સાલતી, અને તહેની પ્રતિમા મહારી આગળ નીકળિન ખડી થતી. મહિને દહાડે પૈસાના મનીઝોરડર મોકલવા શીવાય બીજા સંબંધ અમારે રહ્યો નહિ હતો. હું કંઈક થવા માગતો, અને હૃદયપ્રેરણાએ નાશ કરવા કંઈ કંઈ ઉપાયો યોજતો, અનેક અજ્ઞાસો આરંભતો, પણ દુઃખાયેલું દીલ નહાનાં બાલકની પેઠે જાતું રહેવા ના પાડતું. પણ દિવસો કોની કયા ખાપ છે. અશ્રુ અને દારૂ જન્મેની અવગણના કરી સમયનો પ્રવાહ આગળનો આગળ વધે છે! મહારે પણ એમજ થયું.

ચોડાક વર્ષ પછી એક દિવસ બહારથી ફરી ઘેર આવ્યો. ચોમાસાનું ઘેરાયેલું આકાશ મનને ઘેચેન બતાવી, વિરહની લાગણીઓ પ્રેરી, મહારાં દુઃખ તાણું કરતું હતું. મહારા અરુણ જેવા ધરમાં પેસવું મહેને હમેશ માથા વહાડજેવું લાગતું; પ્રેમ વિના હૃદય નહી, ગૃહ દેવી વિના ધર નહિ; રમશાન પણ વધારે વહાલું લાગતું. નોકરે કયું “ ઉપર ઢાંધ મળવા આવ્યું છે. ” હું ઉપર ગયો. આ ઢાંધ ? શું મહારી કમલા ! ઢાંધ ભયંકર રોગથી પીડાતા શરીરનાં શુક્રાંશમાં અવયવોમાં મહારી કમલાનાં સુકામત્ર ગાત્રો ઝાળખતાં મને વાર લાગી. પણ શો ફેરફાર ! વાટ જોતાં યાંકેલું શરીર ઉંધને વશ થયું હતું. તહેને જોતાં મહારાં હૃદય કંઈયું. પ્રેમને મગરૂરી વચ્ચે હું અનિશ્ચીત ઉભો. પ્રેમ ઉજળ્યો. પાંજલી વાત વિસારે પાડી તહેને હેમાસરસી આંખના મન થયું; અનુભવેલાં દુઃખ અને અન્યાયે અતડા થવા કહ્યું; તહેની શારીરિક દુર્બલતા જોઈ મહારા મનમાં ધસકો પડ્યો. મહેં ધાયું હતું કે ઢાંધ દિવસ પણ એવો પ્રસંગ આવશે; અને પશ્ચાતાપથી પવિત્ર યથેલી પ્રિયાને હું એકંવાર ફરી મહારી કરીશ પણ આ શરીર—

તે જાગી; પીળાં પડી ગયેલાં નિસ્તેજ નેત્રો મહેને જોઈ ચમક્યાં. વાત શી રીતે કરવી એ મુંઝવણ પડી. જૂતકાલને આધિ ખસેડી મહેને વાત ઉપાડી. એમ થયું કે આ શિક્ષાપાત્ર સ્ત્રીને ભલમનસાથ દેખાડવી એ જોડું. પણ પ્રેમાળ હૃદય-વાટજોતાં યાંકેલાં, હારેલાં દુઃખો ત હમે કોણનું કદિ માન્યું છે કે મહારાં માને ? મહેં તહેની ખબર પુઝી.

ઉત્તરમાં તે રહી. દુસકે દુસકે પાપનો પશ્ચાતાપ કરી એણે મને શરમીન્દો કયો. સ્નેહ-સાગર ઉજળ્યો. એનું રૂદન હું સ્થિર ચિત્તે સાંભળી શક્યો નહી, ગમે તેવી રીતે, ભલે તો

(સર્વભરો)માં રહેલાં બે ત્રણ ડોસાં કંગરા, એ રીતે પાચ છ માણુઓ હોય, તેમા વળી એક દીવો સળગતો હોય અને જે દીરાને માટે એવી ગણના કરનામાં આવી છે કે બારથી સોગ માણુસના જેટલી હવા જોઈએ જીએ! અહિં દીરાને પુસ્તી ખુલી હવા મળતી નથી તો બાગકને શરીરેતે મળી રહે ? માટે ખુલી હવા વાળુ સ્થાન મેળવવુ બહુ નાનુ સ્થાન પસંદ નહિ કરે અને કદાચ અતુળતા ન હોય તો પુષ્કળ હવા અજવાસ મળે એવુ નાનુ સ્થાન પણ ચાનશે પરંતુ ત્યાં માણુઓની બીક તો નજ થવી જોઈએ અને દીવો બગતો રાખવો પડે, તે દૂર- અને તો ચોરડીના બારણા આગળ બહાર રાખવો

૩—પ્રસૂતિના સ્થાનમાં દિવસના ત્રેવિશ કલાક, આગણુસાક મીનીટ, અને સાઠ એકક, ખુંકી હવાને આવવા દો !—દિવસે કે રાત્રે, શિયાળામાં કે ઊનાળોમાં બારી બારણાને એક ક્ષણ પણ ન અડકાવવા, એ સમજુ બહેનોનેા ધર્મ છે ગરમ કપડાં પહેરવાં—સોફ મિળનાં અને આદવાના રાખવાં અને હવા તથા અજવાળાને માટે સર્વ માર્ગ ખુલા રાખવા

૪—તમને પોતાને અને બાળકને શરદી થઇ જશે, વાયુ થઇ જશે એ બધા વહેમોને માં હાથના ઊંઝા કુવામાં ફેંકી દેજો

૫—જે હવા જીવને આપનાર છે—જીવાંનાર છે, તેના વિના એક ક્ષણ પણ પ્રાણિ માત્રને ચાલતુ નથી, તેવી હવાને શ્વાસમા લેવાથી અને શરીર ઉપર તેના સ્પર્શ થવાથી શરદી થશે એ અજ્ઞાનપણાને બહેમી મત દૂર કરો

—બાલકૃષ્ણ.

સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને ધરગતુ દવાઓ;

(ગપા અકના પૃષ્ઠ ૩૪૮ થી અપુસધાન)

અશક્તિ દૂર કરવાના ઉપાયો —> જેનો આ પછી સ્ત્રીઓમાં જે મોટો રોગ છે, અને જે રોગ ધણી સ્ત્રીઓમાં છે તે રોગ અશક્તિ છે તે અશક્તિને લીધે નમગાઇ, સુસ્તી સાં પાઓમાં કળતર જઠરાગ્નિની મદતા દરતની કમજબન અથવા બદ દરત આવવા વગેરે ધણી બામતો અશક્તિને લીધે થયા કંઈ છે માટે અશક્તિના ધરગતુ અનુભવી સામાન્ય ઉપાયો જાણી લેવા એ પણ બહુ જરૂરનું છે માટે તે બામત પણ હું કહું છું

જેનો અશક્તિ મટવા માટે ધણી જાતની દવાઓ છે, અને એ બધી દવાઓમાં ધણી દવાઓ તો બહુ કિંમતી હોય છે અને તેમ છતાં જેટલી મટવી જોઈએ તેટલી અશક્તિ મટતી નથી, એવા ધણા દાખના હું જાણુ છું કારણ કે આપણી જોને એમ સમજ્યા કંઈ છે કે, બધા રોગો માત્ર કાંઈક દવા ખાધાથીજ મરી જાય છે, પણ જોને આ સમજણુ બહુ જૂનમરેલી છે કારણ કે ન્યાં સુધી પ્રકૃતિના નિયમો સમજીએ નહિ, અને તે નિયમો પ્રમાણે વર્તીએ નહિ, ત્યાં સુધી એકલી બહારની દવાઓ ખાવાથીજ કંઈ બધી જાતના રોગો મરી શકે નહિ માટે દવાની સાથે પથ્ય પાળીએ એટલે કે કુદરતના નિયમો પ્રમાણે વર્તીએ, અને જે કારણસર રોગ થયો હોય તે કારણો અટકાવવાના ઉપાયો કરીએ, અને એ કારણો વધે એની ચીજોથી દૂર રહેવું, તેવું નામ પથ્ય છે, આ પ્રમાણે કરી આસડ લખીએ તોજ પ્રાપ્તો થય માટે અશક્તિ મટવા સાફ પ્રથમ જે પથ્ય પાળવાની જરૂર છે તે હું કહું

હું, અને જે એવા સાદા સાદા નિયમો ધણા દહાડા સુધી ધ્યાન રાખીને પળાય તો કાંઈ પણ જાતની આકરી દવાઓ ખાધા વિના પણ નળજાઈ તથા ખીજા રોગો બહુ સહેલાઈથી મટી શકે છે, માટે એવા સાદા સાદા કુદરતી ઉપાયો બતાવું છું:—

૧. સારી સોજતમાં રહેવું, અને હસમુખો સ્વભાવ રાખવો, તથા જેમ અને તેમ પોતાનો વખત આનંદમાં જાય તેમ કરવું. એટલે થોડા દહાડામાં અશક્તિ મટી જાય છે.

૨. જે પુસ્તકો વાંચવાથી આનંદ મળે, જે વાંચવાથી હૃદયવું બળ વધે, જે વાંચવાથી વિકારો ઓછા થાય, જે વાંચવાથી કાંઈક ઉત્તમ પ્રકારના કામકાજમાં રોકાઈ રહેવાનું મન થાય અને જે વાંચવાથી આપણા અંતરમાં કાંઈક નવો પ્રકાશ થાય, તેવાં પુસ્તકો ખાસ કરીને જરૂર વાંચવાં અગર કોઈ પાસે વંચાવવાં. એમ કરવાથી પણ ધીરે ધીરે જેમ જેમ વિચારોની મજબુતી થતી જાય અને મન ઉંચા વિચારોમાં રોકાતું જાય તેમ તેમ અશક્તિ ઓછી થતી જાય છે. કારણ કે મન જ્યારે ઉંચી જાગ્યોતમાં રોકાયેલું રહે ત્યારે તેને દેહની નળજાઈના બહુ ખ્યાલો આવી શક્તા નથી, તેથી તનદુરસ્તી સુધરતી જાય છે. કારણ કે ઘણી જાતના મંદવાડાં લયને લીધે તથા આપણું મન મંદવાડાના વિચારો ક્યાં કરે તેને લીધે જ થાય છે. માટે મંદવાડાના વિચારો મનમાં ન આવી શકે એવી જાગ્યોતમાં મનને રોકીશું રાખવાથી પણ ઘણી જાતના રોગો ઓછા થઈ જાય છે માટે ઉંચી જાતના વાંચનમાં મનને રોકીશું રાખવાની જરૂર છે.

૩. દરરોજ બની શકે તો કસરત કરવી. એ કસરત શરીરને બારે પડે નહિ તેવી સાદા પ્રકારની તથા આનંદ આપે તેવી જાતની હોવી જોઈએ. અને કસરત કરવાનું ન બની શકે તો તાજી ખુદી દવામાં ગામ બહાર પા માછલ, અરધા માછલ, માછલ અથવા બે માછલ સુધી બની શકે તે પ્રમાણે સવાર સાંજ ફરવા જવું; એથી પણ ધીરે ધીરે અશક્તિ મટી જાય છે. કસરતને બદલે આપણી ગરીબ બહેનો પોતાના ઘરનાં સાદાં જરૂરનાં કામોમાં વધારે રોકાયેલાં રહે, અને પોતાથી બની શકે તે નાનાં મોટાં કામો ક્યાં કરે તો એથી પણ નળજાઈ દૂર થઈ જાય છે, કારણ કે કામ કરવાથી સોદી વધારે સારી રીતે ફરી શકે છે, તેથી શરીરમાં ગરમી આવી જાય છે અને જુબ લાગે છે તથા યાકને લીધે ઉષ્ણ પણ મળેની આવી જાય છે. પણ આ જાગ્યોતમાં આપણી બહેનો બહુ વિરૂદ્ધ રીતે વર્તે છે! જેમકે, જેઓ શ્રીમંત હોય તેઓ વિના કારણ વાત વાતમાં બિજાનામાં પડ્યાં રહે છે, અને એરંડીયું પીધા જેવું મોઢું કરી ચીરકાઠિ બની કાંઈ કામ કરતાં નથી, અને કંટાળા ભરેલા કસોડા બિજાનામાં પડે પડે કાઢે છે. ત્યારે તેને બદલે ગરીબ વર્ગની તથા અનિશય ધરસંસારમાં આસક્તિવાળી જે બાઈઓ છે તેઓ પોતાના ગળ ઉપરાંત વૈતરૂં ક્યાં કરે છે અને આશાએશ લઈ શકે તેવી સ્થિતિમાં હોય તથા આશાએશ લેવાની ખાસ જરૂર હોય, છતાં પણ પોતાના અતિશય હાવવાયવાળા સ્વભાવને લીધે જ તેઓ શાંતિમાં રહી શકતાં નથી. અને વિના કારણ વગર જરૂરની ઉપાધિઓ બોલત્યા કરે છે, તથા જે કામ પોતાની મદદ વિના સારી રીતે થઈ શકે તેમ હોય તેવા કામમાં પણ પોતાની અધીરતાને લીધે માથું માર્યાં કરે છે. અને વધુ દીકરીઓને વગર જરૂરે પોતાના સ્વભાવને લીધે જ ટોક્યા કરે છે. આમ થવાથી તેઓની તંદુરસ્તી સુધરી શકતી નથી, અને સારી સારી જાતની દવાઓ ખાધાં છતાં પણ આવી જાતની પ્રવૃત્તિ ન

પાળવાને લીધે તેઓના રોગો મટતા નથી. માટે તાજી હવા અને જરૂર જોઈતી કસરત અથવા કામકાજ એ પણ નબળાઈને મટાડનારી વસ્તુ છે.

૪. તબીબીત ન્યારે નબળી રહેતી હોય અને શરીરમાં સુસ્તી નબળાઈ આવ્યા કરતી હોય, ત્યારે આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે, કાંઈ પણ જાતનો ન પચે તેવો ભારે ખોરાક ખાવો નહિ, પણ જેમ અને તેમ હલકો ખોરાક ખાવો, અને તે પણ ચાહીને 'એક બે કોળીઆ એણું' ખાવું. આવો નિયમ રાખવાથી જલદીથી નબળાઈ દૂર થાય છે. કારણ કે પેટ ઉપર થોડો બોજ પડવાથી જલદીથી જાગી શકે છે. તેથી સુસ્તી જલદી મટે છે, પણ તેને બદલે આપણી બહેનોમાં એવી ઊંધી સમજણ પેશી ગઈ છે, તેઓ એમ એમ સમજે છે કે 'એણું' ખાઈએ તો શક્તિ ક્યાંથી રહે ? માટે અશક્તિના વખતમાં તેઓ ચાહીને દાખી દાખીને વધારે ખાય છે. કારણ કે તેઓ એમ સમજે છે કે, ખુબ ખાઈએ તો શક્તિ રહે તેથી તેઓ પોતાની જહરાગ્નિ પચાવી શકે તે કરતાં ઘણું વધારે ખાય છે, પણ તેવું પરિણામ એ થાય છે કે પેટ ઉપર અતિશય બોજ વધી જવાથી લોહીનું ફરવું મંદ પડે છે, માથું ભારે થાય છે, અને બેચેની વધતી જાય છે. પણ એણું ખાવાથી શરીરમાં જાગૃતિ રહે છે, અને જલદીથી તબીબીત સુધરી શકે છે. માટે ન્યારે શરીરમાં અશક્તિ હોય છે ત્યારે શક્તિ મેળવવા સારું ખાસ ચાહીને બે કોળીઆ એણું ખાવું. આ વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

૫. જેના શરીરમાં અશક્તિ હોય, તેથી માથું ભારે લાગતું હોય, ખોરાક પચતો ન હોય, પગમાં તથા કડમાં કળતર થતી હોય, અને જીવને ઉઘાસી જેવું લાગ્યા કરતું હોય ત્યારે સવારના પહેરમાં વહેતું ઉઠીને દિવસ ઉઠ્યા પહેલાં ગરમ પાણી દશ તોલા પી જવું. એ પાણીને સારી પેટ ઉકાળવું, અને પી શકાય તેવું ગરમ ગરમ પીવું. તે પ્રમાણે થોડા દિવસ પાણી પીવાથી દસ્ત સાફ આવે છે. આંતરડામાં ભરાઈ રહેલો મગ પાચન ચર્મ જાય છે, તેથી જહરાગ્નિ ખૂબે છે, ગળામાં તથા છાતીમાં બંધાઈ રહેલો હોય તે છૂટે પડે છે, અને શરીરમાં ઉષ્ણતા આવી જાય છે. તેથી થોડા દહાડામાં અશક્તિ મટી જાય છે. આ પાણી નો નિર્દોષ અને કુદરતી પ્રયોગ ધણા રોગોમાં ખાસ અજમાવવા જેવો છે, અને તેના કાયદા તમે હમણા ધારી શકો તે કરતાં ધણા વધારે છે એ ખાત્રી રાખજો.

૬. નબળી તબીબીતવાળી બાઈએને જમ્યા પછી બપોરને વખતે હલકી જાતના મોસમી ફળો જરૂર પ્રમાણે ખાવાથી બહુ ફાયદો થાય છે. કારણ કે ફળોમાં મગજને તાજગી આપનારું, તથા લોહીને સુધારનારું, અને રચિ ઉત્પન્ન કરનારું, તથા શક્તિ આપનારું તત્ત્વ છે. તેથી પોતાની તબીબીત સમજીને જો ફળોના ઉપયોગ કરતાં આવડે તો એથી પણ ઘણી જાતના રોગો મટી જાય છે. કારણ કે તે હોંશે હોંશે ખાઈ શકાય છે. એટલુંજ નહિ પણ બંધી જાતના ફળોમાં કાર્બિક કાર્બિક ઉત્તમ ગુણો રહેલા છે. અને બધા ફળોમાં અને બંધી મોસમમાં કાર્બિક કાર્બિક જાતના ફળો મળ્યા કરે છે માટે પોતાની પ્રકૃતિ સમજીને પોતાની રિયતિના પ્રમાણમાં ફળોનું સેવન કરવું એ પણ બહુ ઉત્તમ અને કુદરતી ઉપાય છે.

૭. નબળાઈ દૂર કરવા માટે બકરીનું દુધ એ બહુ ઉત્તમ ઉપાય છે. કારણ કે બકરીએ બંધી જાતની એપાધિ ખાય છે. એટલે બકરીનું દુધ ખિમાર માથાસોને ખાસ ઉપયોગી છે, પણ ઘણી બહેનોને બકરીનું દુધ પીવું ગમતું નથી કારણ કે બકરીના દુધમાં ઘણી બહેનોને

એક પ્રકારની અણુગમતી માસ લાગે છે, તેનો રસદ પશુ જરા ખારાશ પડતો લાગે છે તેથી એ દૂધ પીવું ગમતું નથી તેથી બકરીના દુધનો જેવો લાભ લેવો નહિયે તેવો લાભ લેવાતો નથી પણ જો એ દૂધનો લાભ લેવાય તો ધણી જાતના રોગો બહુ સહેલાઈથી વગર દવાએ મરી શકે તેમ છે. છતાં પણ જેને બકરીનું દૂધ પસંદ ન પડે તેણે ગાયના દૂધનો ઉપયોગ કરવો પણ એક દરે દૂધનો ખોરાક વધારે રહે તે મ નમળી તળીયતવાળાને વધારે ફાયદો થાય છે કારણ કે દૂધમાં નમળાઈ દૂર કરનારાં ધણી તત્વો રહેલા છે, અને તે બહુ સહેલાઈથી પચી જાય એવી વસ્તુ છે. માટે બીજા સાદા ખોરાકની સાથે અથવા આગળ ખાછળ પણ દૂધનો વધારે ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે.

જેનો આ બધા સાદા કુદરતી ઉપાયોના જે બગેરો લાભ લેતાં આવડે તે એથી અશક્તિ તથા બીજા ધણી જાતના રોગો બહુ સહેલાઈથી મટી શકે છે, પણ ધણા માણસોને આવી સારી સારી બાબતો ઉપર ભરોસો બેસતો નથી, અને તેઓને કાંઈક આકરી આકરી દવાઓ આપવામાં આવે ત્યારેજ તેઓને સતોષ થાય છે માટે થોડીક સારી સારી દવાઓ પણ જણાવરી નહિયે, તેથી હવે તેની ધરગતુ દવાઓ જણાવું છું.

૧ નમળી તળીયત માટે દ્રાક્ષારસનું એવન કરવું એ સૌથી ઉત્તમ વાત છે કારણ કે દ્રાક્ષારસથી શરીર તથા મન તુરંતજ તેજમાં આવી જાય છે તેથી સુસ્તી ઉડી જાય છે, દશત સાથે આવી જાય છે, જઠરાગ્નિ ખુલે છે અને શુભ આનંદમાં રહે છે. માટે તોફા જે તોખા દેશી બનાવટનો ચોખ્ખો સારો દ્રાક્ષારસ લેવાથી તુરંતજ ફાયદો થાય છે, પણ એની બનાવટ જરા કઠણ છે, અને તેમાં ધણી દવાઓ પડે છે, તથા તેને બનાવતાં ધણી વખત જાય છે, માટે તે ઘેર બનાવવા કરતાં ઘણા સારા વૈદને ત્યાંથી તૈયાર લેવાનો વધારે સારો છે.

૨ લાગ તોફા એક અને મરી તોના જે, -તેને ખારીક વાટી જુના ગોળમાં અથવા મધમાં તેની વટાણા જેવડી ગોળી કરી રાખવી તે ગોળી દરગજ એક સવારે તથા એક રાત્રે ખાવાથી, અને તે ઉપર થોડું ગરમ દૂધ પીવાથી થોડા દહાકામાં સાધારણ પ્રકારની નમળાઈ મરી જાય છે અને એ ગોળીનું સેવન કરવાથી ચોખ્ખી ભૂખ લાગે છે, તથા મ જેની ઊંઘ આવે છે, અને શરીરમાં જાગૃતિ આવી જાય છે માટે એ ગોળી સુરનીના વખતમાં ખાસ વાપરવા જેવી છે.

૩ પીપરી મૂળના ખારીક બૂકો કરી તેમાંથી પાવતી ભાર લાઇને, તે પાશેર અથવા અડધા શેર દૂધમાં ઉકાળી ઘર તેમાં સાકર નાંખી પીવાથી શરીરમાં અમઝમાટી આવી જાય છે, અને થોડા દહાકામાં કળતર થતી મરી જાય છે પીપરીમુળનો બૂકો ખુબ ખારીક વાટેવો અને તે લુગડે ચાળેલો વાપરવો એથી જલદી અસર થાય છે.

૪ ગળોનું સત્ત મધમાં ચાટવું, અથવા ગળોનો રસ કાઢી તેમાં મરીનો બૂકો અને મધ નાંખીને પીવો તેનું એવન ધણી દિવસ કરવાથી અશક્તિ મરી જાય છે.

૫ ધાળી મુસળી, સતાવગી, ગોખર, એખર, કોવચળી, આકસધ, પીપરી મૂળ તથા સફેદ મરી, -એ બધું સરખે વજન લઈ તેનો ખારી બૂકો કરી તેમાંથી તોવો એકે અડધા શેર દૂધમાં ઉકાળી તેની રામડી બનાવી તેમાં સાકર નાંખી તે પીવાથી નમળાઈ મટી જાય છે.

આ બધી દવાઓ ન મળે તો તેમાંથી જેટલી મળે તેટલી દવાની રાખડી ખનાવવી. એક બે દવા ઓછી હોય તો પણ કાંઈ અડચણ નહિ.

આ સિવાય અશક્તિમાં ખાવા માટે ઘણી જાતના પુષ્ટિ આપનારા પાક અને છે, તેવો કાંઈ સારો પાક પોતાના આરોગી પાડોશીમાંથી જે જાણતા હોય તેની પાસેથી શીખી લેવો, અથવા તેમની પાસે ખનાવવો. એવા પાકો ઘણી જાતના થાય છે. જેમકે, સૌભાજ્ય સુંકનો પાક, ચમેડનો પાક, ચોપમ્પીનીનો પાક, ગોખડનો પાક, સાલમનો પાક, લસણનો પાક, નાળીયરનો પાક, તુલસીના બીનો પાક, પીપરાની ચેપડીનો પાક, સફેદ ચણેડીનો પાક, શીલામાનો પાક, વિગેરે ઘણી જાતના પાકો ખનાવાય છે. અને તે બધા પાકો જુદી જુદી તબીયતવાળાને જુદા જુદા પ્રકારનો ફાયદો કરે છે, પણ એ બધા પાકો ખનાવવાની વિગત કંઈ આ ઠેકાણે આપી શકાય નહિ. કારણ કે એ બહુ લાંબી વાત છે અને આપણે તો માત્ર સારી સારી ધરગતુ દવાઓજ જાણવા ઇચ્છીએ છીએ. એટલે એવા પાકો શીખવાનો જેને શોખ હોય તેણે કાંઈ અનુભવી માણસો પાસેથી એ બાબતો શીખવાની તજવીજ કરવી જોઈએ, અને જો મને બીજા કોઈ નિશ્ચિતના વખતે પૂછશો તો હું પણ તે પ્રશ્નોથી બતાવીશ.

-વૈદ્ય અમૃતલાલ શુકલ પઢિયાર.

વિવિધવિહાર.

સ્ત્રીઓના જિવ્હાસ્રનું સંયમન.*

(મરાઠી ભાષામાં દર માસે એક સચિત્ર પત્ર નામે ' માસિક મનોરંજન ' છપાય છે. તેના સપાદક કાશીનાથ રઘુનાથ મિત્ર છે. એમના સતત પ્રયાસને લીધે એ પત્ર સર્વે ભાષામાં નમુનારૂપ થઈ પડ્યું છે. એ પત્રના ઓછોતર માસના અંકમાં થીયુત ' ચારદાત્રમવાસી ' નામના લેખકે ' સ્ત્રીયાંચં જિવ્હાસ્ર સંયમન ' નામનો એક લેખ લખ્યો છે તે ઉપરથી અને તેનો અનુવાદ કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. આ પત્રમાં ઘણા સારા લેખો આવે છે અને પ્રસ્તુત લેખ જ્ઞેનોને પસંદ પડશે તો ભવિષ્યમાં તેમાંથી કોઈ કોઈ વખત વાનગી ચખાડવાનો આ અનુવાદકર્તાનો નત્ર આશય છે.)

' બહુ' લાંબ, દુર્લભ તો હવે કંટાળી ગઈ. મુઝ્યા આ ધાખીથી ! ગઈ એપમાં જે કપડાં મસ્તીથી ખાળીને આપ્યાં ને આ એપે તણુ ખાળી નાખ્યાં !—ચંદ્રમુખ પણ ક્યાં પાંસરો છે ? નિશાબેથી આવતાં આવતાં સ્લેટ ફોડીને ઘેર લઈ આવ્યો. તેને કોઠાની જરા પણ ખીક પણ છે ? કહે છે કે ઠોકર વાગવાથી પડી ગયો અને સ્લેટ ટુટી ગઈ ! બીજાં છોકરાઓ સાથે ધીંગામસ્તી કરતો દરો, બીજું ' શુ ' હોય રૂ-પેલી કામ કરનારી કાંઈ પણ ખાધપીને પછવાડે મંડી છે. દરોજ કાઈક ને કાંઈક ફોડ્યા વિના, જાગ્યા વિના, અને છેવટે કાંઈ નહિ તો શા-ડ્યા વિના પણ તેને ચેન પડતુ જ નથી ! અપેરે વાસણુ વીજળતાં વીજળતાં પરમ દિવસે જ આણેવો પેસો વેલજીનીનો નૂવો પાલો એણે ફોડી માંખ્યો !—દાણાવાળાએ ચોખા મોક-લ્યા છે, તેમાંથી પણ જાળાં વગરના પારેર ચોખા તીકળે તો તેના ખાપના જ સોગન—!

વિનોદ્યકરે સંખ્યાકાળે કોટમાંથી આવીને ઉમરા ઉપર પગ મૂકતાં વેંત જ વસતે ઉપર મુજબ ધરના, જેઝેટના તારના તાર ફેડેફે વાંચી બતાવવાની ચર્ચાત કરી.

* ' જિવ્હા સ્ત્રીનું ' સંયમન—એટલે જીભ પણ રાખવી તે.

બહારથી થાકી પાકીને ઘેર આવ્યા પછી સરિમત વદનમાંથી નીકળતા મધુરાં શબ્દ અને ઉની ઉની ચાના પ્યાલાવડે આવકાર મળવાને બદલે ઉપર પ્રમાણે ધરગથુ 'રોઇંદર' ની સલામી મેળવવાનું જે પુરુષના કપાળમાં દુર્ભાગ્યે ચોંટાયું હોય છે તે પુરુષ ખરેખર દયાને જ પાત્ર છે । કેટલાકને આવી જ પરંતુ જરા ફેરફારવાળા સ્વરૂપની સલામી મળે છે. 'આજે તો ધરમાં લાકડાં નથી, 'કોલસા અત્યારે ચાલે તેટલા પછુ નથી, ' 'દુધની ખાંડ થઇ રહી છે,—એવી એવી કંઈ વરંધી પતિને બારણામાં જોતાં જ અપાય છે । ઉદાગ્ર ધધામાં થયેલા શ્રમને નિવારવાનું, બહારની દુનિયામાંના દુઃખો વિસરવાનું, વ્યવસાયની જાનજનમાંથી છૂટીને વિશ્રામ લેવાનું સ્થાન—એટલે કે ગૃહ જ માત્ર તે સ્થાન છે. પરંતુ ગૃહિણીની—ગૃહદેવતાની પ્રસન્નમૂર્તિ ન દેખતાં રોદણાં રડવાના સુર કાનના પડદા સાથે અથડાવા ધાગે, નજીવા કામ વિશેની કટકટનો પાક ધરમાં પગ મૂકતાંની સાથેજ સાંભળવો પડે, અથવા તો પાછે પગલે દાણાવાળાને ત્યાં, કોલસાવાળાને ત્યાં અથવા લાકડાવાળાની વખારે જવાનું દેવીનું ફરમાન ધ્રુવે તો દુનિયામાં કાંઈ જ રસ નથી એમ ધારીને કોઈ પણ પતિ નિરાશ થાય એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય છે ? પતિ ઘેર આવતાં જ—'પ્રમોદ તારથી ધીકી ગઇ છે; કલાકિક, મહેલાંજી ગભરાઇ ગઇ હતી; તાવનાં ચિન્હો સભાળ રાખવા જેવાં દેખાય છે; ડાકટરને હમણાંજ બોલાવો તો હીક ' એમ કહેવું, અથવા 'કુસુમ નિશાળેથી દરરોજ આ વખતે ક્યા રની ઘેર આવી ગઇ હોય છે પણ આજે હજીમુંધી તે આવી નથી; કાંઈ રસ્તો ખસ્તો ચુકી તો નહિ હોય ? કોઈ મોટર અથવા વિક્ટોરિયાની અડફટમાં તો નહિ આવી ગઇ હોય, જરા તપાસ તો કરી આવો' એમ જણાવવું એ જુદી વાત છે અને નાની નાની નજીવી ફરિયાદોની યાદી આગળ ધરવી એ જુદી વાત છે. પ્રમોદને ખરેખર વધારે તાવ આગ્રાથી પતિને તાપડતોય ડાકટરને ત્યાં મોકલવો, અગર કુસુમની તપાસ માટે પાછે પગલે જવાને કહેવું એ ગેરબ્યાજખી નથી, કારણ, એવા પ્રસંગ કાંઈ દરરોજ આવતા નથી; અને તે મહત્ત્વના હોવાથી તેવે વખતે સુખ તરફ ધ્યાન આપવું ઇષ્ટ પણ નથી.

હાલના વખતમાં અપચાનો અથવા તો અજીણનો વિકાર બહુ થઇ આવે છે. વીશી-આમાંના નિઃસત્ત્વ તથા સ્વાદ રહિત અન્નને લીધેજ આ વિકાર બહુ શ્રેણીએ પામ્યો હશે એમ કહી શકાતું નથી. ધરમાંજ અન્ન ખાવાનું જેમના નરીખમાં હોય છે તેવા પણ કેટલાક ગૃહસ્થોને આ ખરાબ વિકાર લાગુ પડ્યાનું જણાય છે; સંસારમાંની ચિંતા, તેનાથી થતો નિદ્રાનો નાશ, મગજ ઉપર થતું વધારે દબાણ વગેરે બીજી બાજુતો તેનું કારણ હોય તોપણ ધરમાં જમવા બેઠા પછી પત્નીએ અથવા ધરના બીજા કોઈ માણસે બડબડ કરવાનો અથવા શરિયા દો કરવાનો ક્રમ રાખ્યાથી ઘણાં લોકો નિશ્ચિતે જો કાળીયા અન્ન પણ ખાઈ શકતા નથી અને તેને લીધે પેટમાં ગળેણું અન્ન પણ સારી રીતે ન પચતાં ચુકાયા કરે છે. 'આજે આખો દિવસ મારા માથામાં દુઃખ દુઃખ થયા કયું છે, ઓપણી ચંદનનો અને પાડોસીના બાણુનો કજીયો થયો અને બાણુએ ચંદનને જોસ્થી ચુકો માર્યો તેથી મારી મોના સરખી દીકરી આખો દિવસ રોતી હતી । પાડોસણુ ચંપા પણ રોજને રોજ કાંઈ ને કાંઈ માગવા આવે છે—જે ઘડી મહેલાંજી થોડો લોટ મળશે કે એમ પૂછતી હતી. આસતેલવાળાએ ખાટલીનો એક પૈસો વધારે લીધો—મુઓ, કાંઈ જતાં કાંઈ સાંભળે જ નહિ । ભાવે, તેને દુઃશુકલ એમ કહેતો હતો' મહેલાં તમારા વિશે પૂછતો ના—તે હમણાં હમણાંનો ઉપરા જાપરા સમજાતું નથી. મોટો

હુએ દેખાય છે કાષ્ટ ! તમારે સ્વભાવ પડ્યો શંકુના જેવો ભોળો ! એકદેક, દિવસ કાંઈ નવી યુક્તિ કરીને ફસવશે હોં ! અપેરે મોટાભાઈ આવ્યા હતા તે કહેતા હતા કે હમણાં હમણાં બે ત્રણ દિવસથી પિતાજી તાવથી બહુ પીડાય છે. બાની તળીયત પશુ ક્યાં સારી રહે છે જે ? ને તેટલામાં તો પિતાજીનું દુઃખ—! એના પ્રકારની દિલમાં અશ્વિ ઉત્પન્ન કરનારી તમતમાટ વાનીઓ મળેથી અન્નનું પાચન થવું અને તેમાંથી શરીરને શક્તિ તથા ઉત્સાહ મળવા શક્ય પશુ છે ખરાં કે ? એકાદ સ્ત્રી વિનોદી બાપશુ કરનારી હોય અને તે જમવાની વખતે તેની વિનોદપૂર્ણ બાપમાં વાતો કરે તો અપચાની બીક રહે નહિ. પરંતુ વિનોદની કળા પશુ બહુ થોડાને જ સુલભ દ્રોણ છે. સ્વાભાવિક વિનોદ હોય તો જ ઠીક; પશુ તાણી તોડીને વિનોદ કરાવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ કાંઈ ઈષ્ટ નથી. કૃત્રિમ વિનોદ અંતઃકરણને વિશેષ કંટાળો આપવાનું જ સાધન થઈ પડે છે.

પોતાનો પતિ ચીડીયા સ્વભાવનો થાય નહિ એવી જો પત્નીની ઇચ્છા હોય તો તેને સુખેથી નિદ્રા આવે એવી બાબતો તરફ તેણે વિશેષ ધ્યાન આપવું જોઈએ. નિદ્રાસુખને અભાવે મનનતંતુ નિર્જળ થાય છે અને તેને લીધે મનુષ્યનો સ્વભાવ સ્વાભાવિક રીતે પ્રેમાળ હોય તોપશુ ચીડીયો તથા તીવ્રો બને છે. તેજ પ્રમાણે જિનગરા તર્યા અપચા પડ્યે પશુ ગાદ સંજય છે. અંતઃપુરમાંની વાતોમાં દર દમેશ રોદણાં સભિગવાનું 'જેમના નરીજમાં હોય છે તેમના સરખા દુર્ભાગી પુરવો બીજા હોતા નથી. 'જેઠાણીએ આજે સવારે ચીડાઈને મને આમ કહ્યું ' અને ' દેરાણીએ તો મને આજ આમ મેહણાં માર્યાં ' તથા ' સાસુએ જેઠાણીનું ઉપરાણું બેચીને મારી વગર ફેગટની પત્તર આપણી ! ' એવા પ્રકારની વાતો સિવાય-અથવા ' મારે અમુક જ ફાસીનનું છુગડું જોઈએ ' ' મારે ફલાણો દાગિનો તો અમુક ઘાટનોજ જોઈશે ' એવાં ફસણાં વિના-અથવા પોતે કેવા મૌનપણે બધું સાંભળી રહે છે, કેટલી અડચણો પોતાને ખમવી પડે છે અને તેમ જતાં પશુ ' દેડકાનો જીવ જાય છે અને છોકરોને મન મજા થાય છે ' એવી પોતાની સ્થિતિ કેવી થઈ છે—એ સિવાય બીજો આનંદજનક વિષય પયારીપુરાણમાં નીકળે નહિ, તો પતિને સુખે નિદ્રા કેમ કરીને આવે ? પૃથ્વીના તળઉપર જો કાષ્ટપશુ સ્થળે સ્વર્ગ હોય તો તે અહીંયાજી છે ' એવું તેને કેમ લાગે ? એરડાના ઝાડનાં લુથનાં લુથ જેવાં કંટાળા ભરેલાં અંતઃપુર પ્રવચન અથવા રોદણાંથી ભરેલા પયારીપુરાણ કરતાં પુરવના જીવનમાંના રસને નહિ જેવો કરવાને બીજા કસાથી પશુ વધારે મદદ મળતી નહિ હોય ! બહુ નવા ઉછરતા યુવાનોને તથા સ્વભાવમાં ઉત્સાહી મધ્યમ અવસ્થાના પુરુષોને યનારા નિદ્રાનાય રોગનું મૂળ તેમની અધીગનાની જિજ્ઞાસો (જોમો)માં જ હોય છે—એવું રોધને અંતે જણાઈ આવશે.

સાસરામાં રહેનારી સ્ત્રીઓએ પશુ અંતઃપુરમાં નિશ્વસપૂર્વક જિજ્ઞાસવમન કરવું (આંધું) જોણતાં રીખવું) જોઈએ. ઘરમાં વડિલ માણસો હોય એટલે પુરુષોને તેમની સ્ત્રીઓના સંજાવણનો લાભ અંતઃપુર સિવાય બીજા કાષ્ટ જગ્યાએ મળી રાકતો નથી. અંતઃપુરમાં બાજ 'ફુનીવાની વાતો ન થાય, તેમની કજ્યાકંકસ વિષયક અનેક અનિષ્ટ બાબતો અંતઃપુરની બહારજ રહે એવી સરકારી મનના પુરવતી સ્વાભાવિક ઇચ્છા હોય છે; પરંતુ જો અંતઃપુરમાં કે બાહ્ય જગતમાં એક સરખાજ રોદણાં રડવાનાં ભરેલાં હોય, દિવસની માફક રાત્રિના ચાંત વખતે પશુ કર્મની કટકટ અને ટકટક પછગાડે લાગેલી જ છે એવી તે પુરવતી ખાત્રી થાય તો તેને નિરાશા થાય, નવલકથાઓ તથા કાવ્યના ગ્રંથો વાંચીને મનમાં રચેલા સંસાર

સુખનો પાલો ટોળાઈ જાય અને સુખસ્વપ્નનો અર્થ ઉલ્લેખ હોય છે તથા મનોમય સૃષ્ટિ-
માંનાં રમણીય ચિત્રો જગતમાં કાંઈપણ દિવસ દૃષ્ટિગોચર થવા શક્ય નથી-એવી ખાત્રી થઈ-
જીવન નીરસ લાગે એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. ઘરટંટાનું-ભાઈઓ ભાઈઓ વચ્ચેના, વૈમનરથનું-
કુટુંબીમાંનાં મહાભારત યુદ્ધોનું-મૂળ પથારીપુરાણમાં નીકળેલી નજીવી ધરકથામાં જ હોય છે-
એ કાંઈ કહેવાની જરૂર રહેતી નથી.

પતિપત્નીના અંતઃકરણમાં આડો પડેલો ન હોવો જોઈએ એ વાત ખરી છે; પરંતુ
પતિને કંઈ વાત ન જણાવવી ઇષ્ટ છે એનો પણ વિચાર પત્નીએ કરવો જોઈએ. તેજ પ્રમા-
ણે પોતાની સખીએ કેવળ વિશ્વાસથી જો બાળતો કહેલી હોય અને જેની સાથે પોતાના પ-
તિને કાંઈજ સંબંધ ન હોય તેવી બાળતો તેની પાસે ન કહેવી એ સખીપણાની દૃષ્ટિથી
અત્યેક જીવનું કર્તવ્ય છે. બહેનો ! તમને તમારી સખીઓની બાળતમાં જેટલો રનેહ લાગે છે
અને તેમના સુખ વિશે તમને જેટલી કાળજી રહે છે તેટલી તમારા પતિને રહેવી શક્ય
નથી અને તેને લીધે કદાચિત્ તમારા ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખીને રહેનારી તથા તમારી પા-
સે પોતાના મનની સર્વ ગત પૂર્ણપણે દેખાડનારી તમારી સખીનું તુલ્યતાન થવાનો પણ
સંભવ છે.

શ્રીઓ કરતાં પુરૂષો યથા હોય છે એવી સમજ સર્વત્ર પ્રચલિત છે. પરંતુ પુરૂષોની સ-
હનશક્તિમાં એક મોટો દોષ છે તે આપણે વિસરી જવો જોઈએ નહિ. તરવારના બા રહે-
વાને પ્રસંગવશાત્ પુરૂષ તૈયાર થશે; પરંતુ રોજ તેને સોયથી ટોચ્છાં કરીએ તો તેનાથી સહન
થઈ શકશે નહિ. બંદુકની ગોળીઓનો વરસાદ વરસે તોપણ દરકત નહિ પરંતુ બણબણાડ
કરનારી માખીઓ શરીર ઉપર બેસવા માટે તે સહન ન થાય એમ શું ધણી વખત નથી
લાગતું ? સંસારમાં એકાદ મોટી આપત્તિ આવી પડે તો પુરૂષ તે ધૈર્યથી સહન કરી, શકે
છે, પરંતુ રોઢણાં સિવાય અન્ય કાંઈજ સાંભળવામાં ન આવે એવું થાય અને નજીવી બાળ-
તોમાં મહેણાં ટુણાં સાંભળવાં પડે એટલે તેને કાલાણે ॥ ૩ ચાણે ॥ જવાનો પ્રસંગ આવતો
ન હોય શું, એવી તેને બીક લાગવા માટે છે.

પોતાના પતિને સંસારની બાળતોમાં-વિશેષ કરીને વૈવાહિક સ્થિતિની બાળતોમાં- નાસ્તિ
તત્ત્વસુખલેશઃસ્તત્યમ્ —એમ થાય નહિ એવું જો પત્નીને લાગતું હોય તો તેણે પોતાની
ચર્પટ પજારી * બંધ કરવી જોઈએ.

બહેનો ! થોડા સીધાસટ રસ ચખાડ્યો, તેથી ચીડાશે નહિ. પોતાની પત્નીને નિષ્કારણ
મનનો તાપ ભોગવાવનારા તથા તેનું જીવન વિના કારણ દુઃખીદુઃખી કરવાને અગણપણે
કારણ થનારા પુરૂષોને પણ જિન્દગીસંયમનના ઉપદેશનો ધુટડો થોડા વખતમાં પાત્ર ઈશ્વરદ-
યજા અનુકૂળ હશે તો-વિચાર છે.

લાનુ.

॥ આ રચણાએ ગાંડા લોહિા માટે હોરખીતાલો (દવાખાનાં) છે.

* આ ચરણ શ્રીમન્નંકરાચાર્યે રચેલા દ્વાદશપચ્ચરિફા નામના સુપ્રસિદ્ધ સ્તોત્રમાં છે.
'તહેમાં (સંસારમાં) ખરે ખર જરા પણ સુખ નથી !' (મૂળમાં ચર્પટ પજારિ
શબ્દ છે પરંતુ આ ચરણ તે સ્તોત્રમાં જણાવું નથી.)

“ મરતી વખતની ધાંધલ તથા રોવા કુટવાની આલ. ”

લેખક:—ડાહારામ જોષ્ઠરામ શુક્લ. (સરસનાણી.)

ઓ પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર ! અમારા આર્થભાષ્યોના સંસારમાં પ્રચલિત કુરીતોને જડમુલથી નાશ કરી, અજ્ઞાન રૂપી અધકારના કુપમાંથી બહાર કાઢી અમે આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના પ્રકાશમાં લાવવા સદ્વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ સૂઝાડ.

બ્રહ્મા ભાષ્યો ! મનુષ્ય જીવન એક અમુલ્ય વસ્તુ છે, જગદીશ્વરે ત્યારે સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી ત્યારે દૃશ્ય અને અદૃશ્ય એવી બે વસ્તુનું સમર્થન કરતાં માણસ એજ સર્વશ્રેષ્ઠ વસ્તુ સિદ્ધ થઈ. આપું સર્વશ્રેષ્ઠ મનુષ્ય જીવન પ્રાપ્ત થયાબાદ તેનો કેવી રીતે વ્યય કરવો એ એક વિચારવા જેવી વાત છે. કારણ મનુષ્ય જીવન પુનઃ પ્રાપ્ત થવું સર્વથા અસંભવ છે. તો પછી આવી કષ્ટ સાધ્ય વસ્તુનો કેવળ નિર્થક, મનોહરિષિત વિદ્યારવા લાપક સંસારના ખોટા રીત રિવાજ પાછળ વ્યયકરવો એ ઘણું નિર્ણય ગણાય. જેમ વ્યસની પોતાના વ્યસનને પુજે છે. જુગારી પોતાના જુગારમાં મસ્ત રહે છે. ચોર પોતાના ધધાને સર્વશ્રેષ્ઠ માને છે. તેમ આપણે પણ અથોઅ જીજ્ઞાસુ છતાં પોતાના રીત રિવાજને વળગી રહીએ છીએ; એટલે જેથી જેને બાળપણથી ટેવ પડી હોય છે તેવાજ તે આગળ સંસારમાં નીકળી આવે છે. તેમ આપણે પણ થોડીક મુદતથી આલતા આવેશ રીત રિવાજના ભક્ત બની આજીવ-આજીવો-લાભ હાનીનો લગાર પણ વિચાર ક્યાં સિવાય “ ઇન્દ્રિયેભ્ય નિયમાનાયદ્યા ઇન્દ્રિયાઃ ” ની માફક આત્મા જીવે છીએ એ ઘણું શોચનીય છે. વર્તમાન જમાનામાં ત્યારે કૌત્યેસ-કાન્દરન્સદ્વારા અનેક પ્રકારના સુધારા પાછળ મહાન પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ ત્યારે આપણા સંસારમાં પ્રચલિત આવા કુધારા પ્રતિ દુર્લભ અપાય એ આજીવું ધરમાવા જેવું નથી. આપણા શ્રીમદ્ કૃષ્ણ પરમાત્મા ધર્મવીર અભુતજીને ઉપદેશ કરતા, યકા ગીતાજીમાં ૨૫૮ કહે છે કે —

વાસાંસિ જીર્ણાનિ યયા વિદ્યાય નવાનિરૂદ્ધાતિ નરોપરાણિ

તથા શરીરાણિ વિદ્યાયજીર્ણા નન્યાનિ સંયાતિનવાનિદેદિ

જેમ મનુષ્ય જીવું વસ્ત્રનો પરિચાલ કરી નવીન વસ્ત્ર ધારણ કરે છે તેમાં તેને શોક થતો નથી તેમ જીવનમાં પણ જીવું દેહનો ત્યાગ કરી નવિન દેહ ધારણ કરે છે. આવા ના-શવાનુ ચરિરનો શોક કરવો નિર્થક છે છતાં મ્હારા આર્થભાષ્યોના સંસાર બધારણમાં આ રિવાજ ક્યાંથી પ્રચલિત થયો હશે એ એક વિચારવા જેવી વાત છે. જેમ મનોહરિષિન વસ્તુ પ્રાપ્ત થતાં આનંદ થાય છે તેમ કષ્ટ વસ્તુનો નાશ થતાં શોક થાય એ વાત સ્વાભાવિક છે. પરંતુ હર્ષ અને શોકનીદ્વ દોરી બેઠીએ. આપણા ભાષ્યોમાં તો મુત્તા પાછળનો શોક દદ જોળગી એટલે તો આગળ વધી ગયો છે કે બીજી સુધંગેલી પ્રજા આગોક્કારક રિવાજનું દાન્ય કરે છે. મ્હારા ભોળા ભાષ્યોની મરણ સમયની અને ત્યાર પછીની રોવા કુટવાની આલ કંટાળો આપે તેવી છે. જેમ જગજ્ઞ સાક્ષ કરનાર ભગીને મહીન વસ્તુની વાસ આ-વતી નથી તેમ આ દાસ્યારપદ રિવાજની ગંધ આપણને આવતી નથી, પણ બીજી સુધંગે-લી પ્રજાનું તો તેથી નાક ફાટી જાય છે, કારણ તેઓ સમજે છે કે આ એક અથોઅ, મ-

હાહારિત નુકશાન તથા દુઃખ યાચ તેવી ચાલ છે. આપણામાં પણ થોડાક સમજી લેણી આ રીત સહન થતી નથી. પરંતુ ઘોર અધિકારમાં ગણ્યો ગાંધો સમજી વર્ગ તેના માટે શું કરી શકે તેમ છે ! ! જ્યોત્સની પામે પોતાની જોડ બતાવનાર ઝાનરૂપ દર્શણ નથી તેવા અઘાની અબણ બાઈજીમાં વિધાનો પ્રચાર કરી કુરીતિ-તગ્નવતી એ જોજી પુણ્યની વાત નથી !!

આપણામાં જ્યારે કોઈ મનુષ્ય બીમાર-મૌદુ પડી મરણીની અણીપર હોય છે ત્યારે તેના આત્માની શાન્તિ માટે પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવી બાળુએ મુઠી આપણે શાસ્ત્રોક્ત નહિ એવી કેટલીક કુરીતિથી તેના આ સંસારમાં થોડા સમયના પશ્ચાત્તપ્રાણને અનેક રીતે હેરાન કરીએ છીએ ! એટલે પ્રથમ તો આપણે તેને ઠંડા પાણીમાં ઝવોળીએ છીએ, ને તે પછી ગાયના છાણ વગેરેથી તરતમાં લી પેલી જમીનપર દર્ભ પાયરી ધણી અયોગ્ય રીતે બેજાળી જમીનપર સુવારી તેના પ્રાણ નીકળવા વિકાસ પામેલા વદનમાં દર્ભ-સુવર્ણ-નુકસરી વગેરે મુઠીએ છીએ ! આથી બિચારો બે ધડી વધુ જીવવાને બદલે તરતમાં જ મરી જાય છે. હવે મરી ગયા પછી પણ આપણે અઘાન વશ બની, મડદું લાગે યદ જરો-લોકમાં આપણી ખોટી વાત થશે-આપણે વધારે વખત ખોટી ચવું પડશે-માટે જલદી કાઢો, ચાલો ઉતાવળ કરો, આવા ઉદ્ગાગે કાઠતા મ્હોટા વાંસ લાવી દર્ભની દોરીથી બાંધી નિસરણી જેવું બનાવી તેપર મુઠાને સુવારી તેજ દોરીથી સખત બાંધી ઉપાડી 'રામ બોલો બાઈ ગમ ! રામ બોલો બાઈરામ !' -આવા શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરતા કાળવર કાળ મારતા ચાલીએ છીએ ! આથી મરનાર ઉપર આપણે કેટલી નિર્દયતા વાપરીએ છીએ એ વાત વધારે રપટ કરવાની આવશ્યકતા નથી.

મરણ કાળ શાન્તિનો છે ધાંધળો નથી ! ને આ વખતની શાન્તિથી આપણને 'ધણું જાણવાનું' મળે છે તો પછી આ સમયે આવું તોફાન શા માટે જોઈએ ? મરણ પામ્યું તેને બાળી મુકવાનું તો છેજ, તો પછી ધડી બે ધડી વધુ ખોટી ચવાય તે માટે કેમ ધિરજ રાખતા નથી ? ને મરનાર પર આગળ પાછાવું વૈર હોય એવો વર્તાવ શા માટે કરો છો ! તમે પોતે તો મ્હોટા રાગ તાણી 'મ્હારા બાપરે' 'મ્હારા બાઈરે' 'હું ત્હમારું મુખકમલ ક્યારે દેખીશ?' આવા ઉદ્ગારોદ્ગાર શોક જણાવે છે, ત્યારે મુઠાને ઉપાડી ચાલતી વખતે તમારા ટાંડીયામાં જોર ક્યાંથી આવે છે ! તમે રામ નામ લ્યો છો પણ સમજીને લેતા નથી. એટલે જેમ વજ્ર પોનાર માણસ પોતાને ઓછી મર્ડનત માત્રમ પડે માટે રામો રામો કહી ઝંકે મારે છે તેમ તમે પણ 'ઓહું' વગન લાગે માટે રામો રામો કહો છો ! પણ રામ ત્હમારી માયા અકળ છે. શરિરમાં બીજાં તત્વો હોવા છતાં રામ-જીવ રમી ગયા પછી શું દશા થાય છે આવા પ્રત્યક્ષ દશાન્તથી આપણે સમજવાનું છે કે જ્યારે આપણા રામ રમતાં આ દશા પ્રાપ્ત થવાની ! માટે જેટલાં દાન પુણ્ય ક્યાં-જેટલું પ્રજુરમરણ ક્યું તેજ સાથે છે, એવું સમજી રામ રામ કહેતા નથી. બાળતાં વખતની આપણી રીત ધણી ધિક્કારવા લાયક છે. જે પોતાના હૃદયને નિર્ધ્ય બનાવી મુઠાને કે થોડીક વાર પહેલાંના પોતાના સમ્મધીને બે ટાંસા વધારે લગાવે તેનેજ વધારે દિ-મ-તવાનું કહેતા અને લાગણીવાળો ગણે છે, આશુ આપણી રીત અયોગ્ય નથી ! દક્ષણી, પારસી, મુસલમાન વગેરે બાઈજીની મુઠાને ઉપાડવાની રીત આપણે જોઈ હોયને આવો વર્તાવ કદાપિ કરીએ નહિ એટલુંજ નહિ પણ જો આપણાં ધર્મશાસ્ત્રમાંના અતોષ સંસ્કારનો વિધિ જાણે દોન તો આ રિવાજ આપણામાં દાખલ ચાન નથી. અતોષ સંસ્કારના વિધિમાં

સ્પષ્ટ લખે છે કે મુઝદાની સદસ જમીનને જોદી વેદી બનાવી તેમાં શુષ્ક કાક પાથરી મુઝદાને સુવારવું. ને તેપર ચંદન કાટ, ચુંગળ, કોપર, સરસવ, વગેરે બીજા 'સુગંધિત પદાર્થો સાથે સત્તામણુ કે તેથી વધુ પ્રમાણમાં ઘૂત યુક્ત વેદમંત્રના ઉચ્ચારદ્વારા મૃતાત્માના પંચ મૃતાત્મક શરિરને પંચતત્વમાં લીન કરવું. આનાં શાસ્ત્રોક્ત વીધિને નહિ જાણતાં તમે જેમ જોઠે તેમ મુઝદાને ફૂંકી મુકવામાંજ તમારા કર્તવ્યનું ઇતિવૃત્ત માનો છે તે શું યોગ્ય છે? જુઓકે આ સંબંધમાં જેટલું લખાયે તેટલું આજુ છે. પરંતુ સમજીને દૂંકામાંજ સમજી આ રીત સુધારવાનો તથા પ્રાચીન પ્રજ્ઞાસ્રી પ્રમાણે મુઝદાને પંચતત્વમાં લીન કરવાનો માર્ગ પકડશેજ માટે હું પણ આ વિષયને આટલાથીજ સમાપ્ત કરી, રેવા કુટવાની. ચાલ વિષે યથામતિ જે શબ્દ લખીશ.

એક તરફ પુરૂષો મુઝદાને 'રામ બોલો બાધરામ' ના પોકાર કરતા ઉપાડી ચાલવા મંડે છે ત્યારે બીજી તરફ જાણે ધુધવાતો જ્વાળામુખી પહાડ ફાટયો હોયની તેમ આપણી સ્ત્રીઓ રડતી કકળતી—છાતીમાથા કુટતી—માથાના કેશ તોડતી—પડતી આખડતી એકદમ મુઝદાની પાછળ નીકળી આવે છે. આ દેખાવ જોનાર અજણો માણસ તો એમજ સમજે કે આ સૌ મરનારની પાછળ તેની બળતી ચીતામાં પડી બસીમૃત યવનાં જ હશે! પણ થોડેક દૂર ગયા બાદ તેમનો આ જુરસો એકાએક મંદ પડે છે; ને તે સૌ એક સ્થળે ઉભાં રહી છાતી ઉપાડી કરી 'હાયરે હાયરે' ના પોકારદ્વારા કુદી કુદી કુટે છે! આમાં પ્રથમ તો જાણે હાર પાંમેલી કાઈ સેનાનો નાયક પોતાની સેનાને મનોવેધક શબ્દોથી કેસરીઆં કરવા ઉશ્કેરતો હોય તેમ એક બાઈ સઘળી બાઇઓને ઉશ્કેરે છે, ત્યારે બીજી તેના તાલમાં તાલ મીલાવી કુટે છે. આ પ્રસંગે ધણે વિચિત્ર દેખાવ યદ્ય રહે છે. અહિં આટલું નાટક બજાવ્યા બાદ સઘળા છેડાવાળી—રડતાં (જ્યાં મરણ યદ્ય હોય ત્યાં) ઘેર જાય છે ને ત્યાં પણ ઉપર પ્રમાણે ધડીબા લીધા બાદ સૌ બેસે છે ને રડે છે. એટલામાં રિવાજ મુજબ પોતપોતાની સાતિની—લાગતા વળગતાની સઘળી સ્ત્રીઓ ત્યાં જમાં યદ્ય જાય છે, તે પછી એક સરઘસના આકારમાં સઘળાં જાણે એક લશ્કરની દૂંકડી ચાલતી હોયની તેમજ જળાશયના માર્ગ તરફ પ્રયાણ કરે છે. માર્ગમાં ચાલતાં પણ સૌ સ્થળે ('ચકલે—ચકલે') ઉભાં રહી ઉપર લખ્યા વિધિ પ્રમાણે કુટે છે—રડે છે—ચાલે છે; આમ કરતાં તેઓ દટલીક વખતે જળાશયે ('નદી, તળાવ કે દૂધા ઉપર) પહોંચે છે ને સ્નાન કરે છે. તે પછી જો મરનાર જીવાન હોય તો સઘળાં બીનાં વસ્ત્ર પહેરે છે, નહિતો જેને જેનાં ધોટે તેનાં વસ્ત્ર પહેરી સૌ તૈયાર યદ્ય જાય છે. ને જે 'રીતે આચ્યાં તેજ રીતે પાછાં ધરતરફ વળે છે ને તે પછી સૌ પોતપોતાના સ્થાનકે જાય છે.

બન્ધુઓ! આતો એક સામાન્ય રીત યદ્ય પણ બીજી દટલીક વિશેષ રીત કે જે હાલ આપણા સંસાર બંધારણમાં પ્રચલિત છે તે સંબંધી થોડું ઘણું લખવું ઉચિત સમજીશું. પ્રથમ તો જો મરનાર જીવાન હોય ને તેની પાછળ કાટ બાળા વિધવા યવતી હોય તો આપણી સ્ત્રીઓ તેને મ્હેરો ત્રાસ યથો માની જાણે જાણે રીતે કુટે છે અને પછાડશે ખાય છે. એટલુંજ નહિ પણ જેના સૌભાગ્યનો સ્વર્ગ અસ્ત પામ્યો છે ને રૂઢીના નિશાચળે જેનાં સૌભાગ્ય જૂવણુ ઘડી જે ઘડીમાં ઉતારી લેનાર છે તેવી બાળાને દાઝ્યાપર કામની માફક વસ્ત્રધાર વગેરેથી ખુશ સગવી જાણે કાંઈ રાજ્યમાં ખાસી પડેલું મદારાજીનું પદ તેને

પ્રાપ્ત થવાનું હોય ને ખાસ ધણું તેનાં સહાયક હોઈ મંગલિક પ્રસંગે ગીત ગાવા એકાં
 થયાં હોય એવી સધળી તૈયારી કરી આ સેનાની નાયક તરીકે સાથે લે છે. તેનું મહારાણી
 પદ ફક્ત જલાલપુર પહોંચવા સુધીનું જ હોય છે. ત્યાં તો સધળી બાધ્યા મલી, તેનાં સૌભા-
 ગ્ય શુભંજી લૂંટી લે છે. આથી બિચારી તે બાળા પોતાના બન્ને કરકમલોથી શિરોભાગને
 આચ્છાદન કરી ' મહને કોઈ આ બળતી આગમાંથી બચાવો ' એવા આર્તસ્વરથી ખૂબ
 રાગ તાણીને રડે છે. આ આર્ત રદનથી સાધારણ પુરુષનું તો કાળજી પણ ફાટી જાય છે
 બીજી બૈરીઆ નિર્દય થઈ તેને પોતાની સાથે (ધર તરફ) લે છે, જ્યાં આબાધન
 કરતાં વધારે જોરથી કુટવું પડે છે. જો આમ જોરથી કુટવામાં તે પ્રમાદ કરે તો બીજા
 તેની નિંદા કરે છે. આ (તથા મરનારના દશમાના દિવસે માથું મુંડાવના) પ્રસંગ ધર્મ
 દયાજનક છે ને ત્હેને 'યથાર્થ' ચિતરવા લેખનીમાં શક્તિ નથી. તોપણ એટલું તો લખ
 સિવાય ચાલે તેમ નથી કે ' આ વખતે મૃતાત્માના નજીકનાં સંબંધીને પછાડો ખાવી પ
 છે તેથી તેમને વચ્ચનું લાન રહેતું નથી. એટલુંજ નહિ પણ જ્ઞાતિનાં બીજાં બૈરાગ્યો માથ
 પરના સાક્ષાતો છેડાં ઉતારી કમરે બાંધી ગયું રાજ્ય પાછું વાળવા જેમ કોઈ બહાદુ
 લડવૈયો શત્રુની સેનામાં પોતાનું શૌર્ય બતાવતો હોય તેમ લાંબાટૂંકા હાથ કરી ફેટે છે. આ
 પ્રસંગ ધણો ત્રાસદાયક છે છતાં અમારા અજ્ઞાનથી તે ક્યાં સુધી આ દેશમાં પ્રચલિત રહે

(૫) મૃતાત્માના કુટુંબમાં યોડીક મુદત વિત્યાબાદ આ શોક વિસારે પડે છે ખરો પણ જ્યાં સુધી મરનારને પુરેપુરા બાર માસની મુદત યદ્ય નથી ત્યાં સુધી 'દેવાકુટવાતુ' આયુજ રાખવું પડે છે; તેમાં કેટલાક દિવસ સવાર સાંજ ને તે પછી એક સાંજે ૨૩વું પડે છે. આમાં વિશેષ વિચારવા જેવી વાત એ છે કે—ખાસ ઉત્સવ—પર્વના દિવસોએ તો શાંતિની સઘળી સ્ત્રીઓ ૨૩-વા માટે જમા થાય છે ને મરનારને ત્યાં બસે કોઇ મેળો ભરાયો હોય તેવો દેખાવ યદ્ય રહે છે ! બધાં એ કાંઇ લાગણીવાળાં હોતાં નથી. કેટલાંક ૨૩વા, તો કેટલાંક નવાલુની વાન સાંભળવા આવે છે. આ પ્રમાણે મિથ્યા લીટ-લાળ વગેરે નાંખી, વાતોના તડાકા ને છિંકણીના સપાટા મારતું સર્વે મંડળ વેરાય છે. આવા અયોગ્ય ચાલ સમજું ગણાતા આર્થલાભચોના સંસારમાં ક્યાંથી પ્રચલિત થયા હશે ?

(૬) ગામ પરગામનાં નજીકનાં કે લાગતાં વળગતાં સંબંધીઓ—શ્રી અને પુરુષ મરનારની મોકાણે આવે છે તેમાં જે ખાસ નજીકનો સંબંધી હોય તે આ ટોળાનો નાયક ગણાય છે. ને તેના તરફથીજ આ મુસાફરીમાં સઘળાં ને અન-વાહન વગેરે મળે છે. આ ટોળામાં કેટલાંક લાગણીવાળાં ને ધણાંક નિન લાગણીવાળાં હોય છે. માર્ગમાં યદ્યચિંત પશુ શોક બતાવ્યા સિવાય આખા દેશના તડાકા મારતું આ મંડળનો સંબંધ્યારે મરનારના ગામની પાદરે આવે છે ત્યારે સામાવાળાને ખમર પડનાં જેમ ચંચુની મેનાને પહેાંચી વળવા તૈયારી થતી હોયતી તેવી સઘળી તૈયારી યદ્ય રહે છે. પુરુષોને તો (સર્વશયે) રાતમાં રાત મીલાવી આરેરે-રેરે. ની-રાગણીજ કરવાની હોય છે, ત્યારે સ્ત્રીઓને છાતી ઘિઘાડી કરી ફટકું પડે છે ! નાલુક ગણાતી આપણી સ્ત્રીઓમાં આ શૌર્ય ક્યાંથી આવે છે તે સમજી શકાતું નથી. મરનાર જુદા હોય તો સઘળાં હસવા રમવા જેવું કરી વિદાય થાય છે.

આ સિવાય બીજા પશુ કેટલા શાંતિના ખાસ રિવાજ હોય છે પણ તે સૌ લેખ વિસ્તાર લખથી આ સ્થળે લખી શકતો નથી. પણ સમજી તો આટલાથીજ સમજી શકશે કે આ રિવાજ ધણેજ ત્રાસદાયક, નિંદા ! ને ધિક્કારવા લાયક છે. ગ્રિય પાહક ઘણે તરફ સમય મેં વધારે લીધા છે ખરો પણ તેથી ઘું નારાજ યદ્ય નહિ, કારણ હસ્તગ્રાહી વિષયને તાદૃશ્ય બતાવવો એ લેખકનો સામાન્ય ધર્મ છે છતાં હું હવે ત્હારા વધુ સમયને નહિ લેતાં ઉપસંહાર રૂપે બે શબ્દો લખી પ્રસ્તુત વિષયને સમાપ્તિ કરીશ.

બન્ધુઓ ! આ રિવાજ ક્યાંથી—ક્યારે—અને—કેવા પ્રકારે પ્રચલિત થયો હશે એ વિવાદાસ્પદ વિચારને બાલુએ મુકતાં અત્રે સદૃજ પ્રશ્ન થાય છે કે, આપણે કેનો શોક કરી એ છીએ ? આપ કહેશો કે આત્માનો, તો તેના જન્મમાં કહેવાતું માત્ર એટલુંજ કે આત્મા પોતાનાં પ્રારબ્ધ કર્મ ભોગવવા માટેજ અનેક જન્મ ધારણ કરે છે તે તે પૂર્ણ થતાં માયાના (શરિર) પાશમાં મુક્ત થાય છે. આ સંબંધી ગીતાગ્રંથમાં સ્પષ્ટ લખે છે કે.

નૈનં છિદંતિ શાસ્ત્રાણિ નૈનંદહતિ પાવકઃ

નૈવૈનં ક્રેદયંત્યાપો નરોપયતિ મારુતઃ

તેને (આત્માને) શસ્ત્ર છેદી શકતાં નથી, અગ્નિ બાળી શકતો નથી, પાણી ભિંજતી શકતું નથી, ને વાયુ શોષી શકતો નથી. આવા અમર અમર આત્માનો શોક કરવો મિથ્યા છે. હવે આપ કહેશો કે શરિર જે અમારા અનેક સુખદુઃખમાં મદદગાર હતું તેનો શોક કરી એ છીએ પણ તેનો એ શોક કરવો કેવળ નિર્મલક છે. કારણ આત્મા ગયા પછી નકામું સમ-

જી આપણે જ ત્હેને ભરમ કરીએ છીએ. એટલે ચૈતન્ય વસ્તુ દુર થયા બાદ જડ પ્રકૃતિથી કોઈ પણ અર્થ સિદ્ધ થઈ શકે તેમ નથી, આથી સિદ્ધ થાય છે કે આત્માનો કે શરીરનો શોક કરવો મિથ્યા છે કારણ 'જાતસ્પદિદૃવોમૃત્યુર્ધ્વજન્મમૃતસ્યચ' જેનો જન્મ થયો તેનો અવસ્થ નાશ થવાનો છે, ને જે નાશ પામ્યું તે અવસ્થ જન્મવાનું છેજ; માટે કોઈના નાશ પામવાપર શોક નહિ કરવો જોઈએ. વળી શુદ્ધપુરાણમાં પણ લખે છે કે,

મેતોયમશ્નુતે અશ્રુપાતં ન કુર્વીત દત્વાદાર્ધાં જલાંજલિ

શ્લેષ્માશ્રુવાન્ધર્મૈર્મુક્તં તદા મેતોયમશ્નુતે

ચીતા છાંટયા પછી તો આંસુ નજ પાડવા કેમ કે જે મરનારનાં સર્ગ લીટ, લાળ, આંસુ, વગેરે ગંદા પદાર્થ નાંખે છે તે મરનારને ખાવા પડે છે. માટે શાસ્ત્રથી વિરૂદ્ધ તેમ સુકિતથી પણ અયોગ્ય હાસતા આ કુધારાનો ત્યાગ કરવો જોઈ એવરકર છે.

બન્ધુઓ ! ધણા દિવસના રનેહને લીધે તમા આપણા સંસારિક સ્વાર્થને માટે છટ સંજ્ઞાધીના મુવાથી શોક થાય એ વાત સ્વાભાવિક છે. પણ આ રીતે શોક જાણાવવાથી આપણી મુખાંધ કરે છે, એટલુંજ નહિ આ રીતથી તનમનની ખરાબી થાય છે, માટે ધૃષ્ટ દયા લાવી માણસનું જીવન આપી જે સારા સારના વિવેકથી સન્માર્ગે ચાલવા શુદ્ધિ આપી છે તેનો સન્માર્ગે—સત્કર્મમાંજ વ્યય કરવો એ માણસપણું છે. જો આ પ્રમાણે આપણે ન વર્તિએતા ધૃષ્ટદત્ત શુદ્ધિનો ગેરઉપયોગ કર્યાનું મહાન પાપ ભોગવવા છતાં દુઃખરૂપ ભવાન્ધમાં વારંવાર જન્મમરણ રૂપ ધક્કા ખાવાનું પડે. માટે આપણા જુદો—જાતિના આગેવાનો પ્રતિ પણ મહારી નમ્ર પ્રાર્થના છે કે જેમ માઆપ પોતાનાં હિમ્મત્કર્મ છોકરોને સુધારવા તેમના નિસાસા લે છે, અને પોતે દુઃખ પામે છે તોપણ પોતાની ફરજ બજાવવામાં પાછાં પગલાં ભરતા નથી; જેથી છોકરાં મોટપણે 'માઆપ કહેતાં હતાં તે ખરૂં' આમ તેઓએ સંભારે છે, તેમ તમે પણ જો આવા કુધારાનો જડમૂળથી નાશ કરવા યત્ન કરશો 'તો હમણું તમે લગાર નહારા કહેવાશો પણ જેમ વખત જેમ તમારા કરેલા સુધારાનાં સ્વામિષ્ટ ફળો તેઓ આપતાં જરો તેમ તેમ તમારું યશોગાન કરશે ને તે પુણ્યના પ્રતાપે તમણે અમર આત્મા જીવન મુક્ત થશે.

બહેનો ! તમારી અજ્ઞાનતાએજ આ સિવાય બીજા પણ અનેક કુધારાએ અમારા સંસારમાં ઘર ઘાલ્યું છે તોપણ તે સંજ્ઞાધી અને કાંઈપણ નહિ કહેતાં માત્ર એટલુંજ કહું છું કે આ વિદ્યાના જમાનામાં તમેએ લણીગણી વિદ્વાન યજ્ઞ પુરુષોનાં સહાયક બની આ રિવાજનો સમૂહ નાશ કરવો જોઈએ. કારણ આ રિવાજથી પુરુષો કરતાં વધુ ખરાબી તમારી છે. તેમ બીજા સુધરેલા દેશની સ્ત્રીઓ હાંસી કરે છે. અને આ રિવાજથી તમારા શરીરમાં અનેક રોગ—શત્રુને દાખલ થવાનો માર્ગ કરી આપો છો એ ઘણું શરમાવા જેવું છે. માટે હું વધારે લખતો નથી તોપણ તમે સમજી છે એટલે સમજીને આ નહારા રિવાજને અવસ્થ નિલાંબલી આપશોજ. આ પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર ! અમારામાં એવું સમર્થ આપો કે

અમે રૂઢી રૂપી રાક્ષસીના ગ્રાસ નહિ બનતાં સદ્વિદ્યાથી પ્રાચીન પૂર્વજોએ પ્રાપ્ત કરેલી કીર્તિના અધિકારી થઈએ.

અમર !

હારાનાં વિદ્યોગ કરતાં બીજો વધુ દુઃખકર પ્રસંગ નથી પણ ખરો પ્રેમ રોવાના ધર્મથી અને ફરવાની ધાતુધૂમથી કદિ જણાઈ શકે કે પ્રભુ પ્રાર્થના અને શુભ દર્શન કરેલ મરણ પામેલાં સ્વર્ગનનું કંચાણ થાય છે

સમયતરંગ.

એક અત્યંત દારૂ અકસ્માત.

(ટાઇટનિક આગચોટનું દુષ્કાંડ.)

એપ્રિલ મહિનાની તા. ૧૪ મી રવિવારની મધ્યરાત્રીએ મહાસાગરના ધૃતિહાસમાં કદી નહિં થયો હોય એવો ત્રાસજનક અકસ્માત થયો હતો.

ટાઇટનિક નામની સ્ટીમર (આગચોટ) જમ્સની સર્વ સ્ટીમરો દરતા ધણીજ મોટી હતી. ધણીજ કાબેલ ધ્રુવરોએ મળીને તેની રચના એવી કરી હતી, કે ગમે તેટલો ભાર આવે પણ એ ઝીલી શકે ને કદી પણ મહાસાગરમાં ડૂબી જાય નહિં. એટલી એટલી સાવચેતી છતાં કુદરતના ગુઢ નિયમો આગળ મનુષ્યની અરુપ સુધિની નિર્બળતા માત્રમ પડી આવે છે તેનું આ એક દષ્ટાન્ત છે. સ્ટીમર ટાઇટનિક ભાગે વજનથી ડૂબે તેવી તો નહોતી, પરંતુ ઍલ્ફ્રેન્ડીક મહાસાગરના બરફના ભયંકર પહાડો આગળ તેનું જોર ચાલી શક્યું નહિં, ને એવા એક પહાડ સાથે અથગાધને એ સ્ટીમરના યુરેચુરા થઇ ગયા, ને તેમાં બેઠેલા ૨૪૪૦ માણસોમાંથી ૧૬૩૫ મનુષ્યના પ્રાણનો નાશ થયો. બાકીના ૭૦૫ ધણી વિટબનાઓ ભોગચા પછી બચી શક્યા.

આ દારૂ અકસ્માતના વર્ણન વાંચી વાંચીને આપણને દંપારી છૂટે છે. આખમાંથી આંસુ ગરે છે. પ્રભુ એવો વખત કોઈને પણ કદી ન દેખાડે.

દસમી એપ્રિલને દિવસે દુનિઆમાંની સહુથી મોટામાં મોટી સ્ટીમર—ટાઇટનિક—ઈંગ્લંડમાં આવેલા સાઉથમપ્ટનના બારમાંથી નીકળી. એ દિવસ ધણો મદ્યવનો મણાયો હતો. દારૂ કે એ સ્ટીમર ચલાવવાના કામમાં મેંકરો લોકો જેને આજ સુધી કાંઈ રોજ મળતી નહોતી તે લોકોને રોજ મળી હતી, અને બાળબચ્ચાંના રક્ષણાર્થે ચાર પૈસા કમાવ્યા, એ આશાએ સર્વ ખલાસીનાં મન મટુલ થયાં હતાં. આ વિદ્યાળ સ્ટીમરને પહેલ વહેલી ચાલતાં જોણે જોઇ દશે તેની નજર આગળથી એ દેખાવ કદિ વીસરાવાનો નથી.

ટાઇટનિક સ્ટીમર એક અપૂર્વ નૌકા હતી. આવી મોટી, આવી સુંદર, અને આવી સગવડ વાળી નૌકા આ એકજ હતી. જાણે એક આખું સુંદર શહેરનું શહેર સમુદ્રપર ચાલતું હોયની ! એનાપર ૧૭ તુલક હતા. અદર અગીઆરેક માગ હતા. ખાવાના, સુવાના, અને રમવાના ચોરસ સર્વ કોઈ રાજાધિરાજના મહેલ કરતાં પણ ચડીઆના હતા.

કેપ્ટન સ્મિથ નામનો ધણીજ અનુભવી, અને દીર્ઘદષ્ટિવાળો પુરૂષ આ સ્ટીમરનો કમાન હતો. ૨૪૪૦ મનુષ્યનો ભાર વહન કરતી આ સ્ટીમરે અનેક તાળીઓ હર્ષનાદ અને આશીર્વાદ લઈને પોતાનું પ્રથમ તેમજ કમનમીએ છેલ્લું પર્યટન શરૂ કર્યું.

સ્ટીમર ઊપડી ત્યાર પછી સદુ સદુને રસ્તે પડ્યાં, અને એના મદ્યવનો ખ્યાલ પણ મનમાંથી જતો રંવા. એટલામાં મંગળવાર તા. ૧૬મી ને દિવસે હૃદયમેદક સમાચાર આવ્યા. પરંતુ અકસ્માતની ગંભીરતાનો ખ્યાલ એકાએક તો કોઈને પણ આવ્યો નહિં. “ટાઇટનિક બરફના પહાડ સાથે અથગાધ, એનામાં ફાટ પડી!” આ પ્રમાણે તાર પ્રથમ આવ્યો, પણ

એ ડુંબે એવી તો હતી જ નહિં તેથી એમ લાગ્યું કે એ ધીમે ધીમે કિનારે આવતી હશે. અને 'વાયરલેસ ટેલિગ્રાફી' (દોરડાં વગરનાં તાર) ની મારફત બીજી આસપાસની સ્ટીમરો ની સહાયતા માગતી હશે. સહુને : એમ લાગ્યું કે એ 'વાયરલેસ ટેલિગ્રાફી' ના શોધકને ધન્ય છે. પરંતુ આ સર્વ આશા ભંગ થઈ ગઈ રહેતે રહેતે સમાચાર આવ્યા કે મનુષ્યનું બળ નિરર્થક ગયું છે. અને અનેક પ્રયાસ છતાં આ વિશાળ સ્ટીમર દાનવ રૂપ આઈસ બર્ગ (બરફનો પહાડ) સાથે અથડાઈને તેના ચુરેચુરા થઈ ગયા છે; ને ઘણાં મનુષ્યોના નારા થયા છે.

દોઢ બે દિવસ પ્રાણનો વિનાશ ! વિચાર કરતાં કંપારી છૂટે છે ! માત્ર ધૂટીં છવાયાં થોડાં માણસો બચ્યાં-આ અકસ્માતનાં પરિણામે અનેક સ્ત્રીઓ, અને બાળકો નિરાધાર થઈ ગયાં. બાલકો માત્રોપ વિનાનાં થઈ ગયાં. જીવાન. આશો ભૂખાં પ્રાણ જતાં રહ્યાં. પ્રેમી બેડાં તૂટી ગયાં અને સહાને માટે વિશેષી થઈ ગયાં ! કેટલી માતાઓનાં છોકરાઓનાં એવે એમાં ગયો હશે ?

ન્યારે સ્ટીમર આઈસ બર્ગ સાથે અડળાઈ ને ફાણે તો, ભયની ગંભીરતાનો યથાર્થ પૂણ્ય કોંઈને આગ્યો નહિં. માત્ર કુમાર અને બીજા અધિકારીઓના મનમાં ચિંતાનો પ્રવેશ થયો હતો. રાત એટલી શાન્ત હતી, અને અકસ્માતનાં કોઈ પણ ચિહ્ન જણાતાં નહોતાં તેથી જરા પણ ગભરાટ માનુષ પડતો નહોતો. સહુ સહુને કામે લાગેલાં હતાં. કોઈ નિદ્રાસ્થ થયાં હતાં, કોઈ મુલા જવાની તૈયારી કરતાં હતાં અને ઘણાં તો પ્રાનાં રમતાં હતાં. વહાણ તદ્દન સ્થિર હતું, અને કોઈક વખતે સંદેશ નીચે જતા હોઈએ એવો અંચોડ આવતો હતો. પણ લાગ્યેજ કોઈને તે માનુષ પડ્યો હશે ! બીજી જ ફાણે યવાના કાળજરા અકસ્માતનું કોઈ પણ ચિહ્ન માણુમ પડતું નહોતું. પરંતુ થોડીક વાર પછી વાત ચોક્કી કે સ્ટીમર બરફના પહાડ સાથે અડળાઈ, તોપણ કોઈને ભય લાગ્યો નહિં. એટલામાં 'લાઈફ બોટ્સ' (જીવંતીના રક્ષણાર્થે રાખેલા મજબા)ના ગવેડે ખમેડી નાંખેલા માણુમ પડ્યા. અને તે મજબા પાણીમાં ઉતારવાને માટે સજાગા ખજાસી તૈયાર થઈ ઉભેલા હતા.

પ્રભુકૃપાથી એક બચી ગયેલ ઉતાડ જણાવે છે કે, આગળના પૂલ ઉપર જે કુમાર ઉભો હતો તેણે સહુને Life-boat (જીવંતી બચાવવાના પટા) પહેરીને સળંગ યવાની તથા મજબા ઉતારવાની આજ્ઞા આપી. અમે પહેરેલાં કપડાં ઉપરજ 'લાઈફ બોટ્સ' ધીમે ધીમે પ્રહેરવા માંડ્યા. તે વખતે પણ અમને એમ લાગ્યું કે માત્ર અગમશુદ્ધિ વાંપરીને કુમારને એ આજ્ઞા કરી દશે. અને એમ ધાર્યું કે થોડા વખતમાં અમે સવા જઈ સરીશું. પરંતુ ન્યારે સ્ત્રીઓ અને બાલકોને મજબામાં બેસાડી દેવાની આજ્ઞા થઈ ત્યારે સર્વે સાવચેત થયાં અને સમય બારીક આગ્યો છે એમ લાગ્યું. હોકાની ગીરદી એકદમ યવા માંડી. પ્રહે ના મજબામાં ઘણા ખરા ખરા પુરોગાજ હતા કેમકે તુતક ઉપર પ્રથમ તેઓ જઈ પહોંચ્યા હતા. ન્યારે સ્ત્રીઓ તથા બાલકોની ધણી ગીરદી યવા માંડી ત્યારે એકદમ આજ્ઞા થઈ કે, "સર્વ પુરોગાજે મજબાથી દૂર રહેવું ને સર્વ સ્ત્રીઓએ નીચેના તુતક પર જવું." પુરોગાજ સર્વ માન ધારણ કરીને કંઈસાને પકડીને આગુપર ઉભા રહ્યા, અથવા સામાન બાંધવા લાગ્યા તુતક પરની હોડીઓને નીચેના તુતક ઉપર ઉતારવામાં આવી અને તેમાં સ્ત્રી બાલકો સુપડી

થી, કામલ થયાં. કેટલીક સ્ત્રીઓ જે પોતાના પતિ પાસેથી ખસવાને સાફ ના કહેતી હતી, તે ત્યાંજ રહી. કેટલીક સ્ત્રીઓને તો ઘેર જીવન કરીને ખસેડીને મજવામાં ધક્કેલવામાં આવી. માત્ર એકદિ કોણ કાંઈક અસહ્ય જણાયો. પરંતુ તરતજ અધુરું શાંત થઈ ગયું. અને ત્યાર પછી મહારાષ્ટ્ર એક પણ ચિદન માણુમ પડ્યું નહોતું. અવાસી તેમજ નાકાધિકારીઓને એ માટે ખરેખર ધન્યવાદ થઈ છે. જરા પણ ગરબડ, અન્યવચ્ચા, કે મજવામાં જેસવા માટે એ આજે એ કાંઈજ થયું નહોતું. સ્ત્રીઓ પણ જરા આક્રંદ કરતી નહોતી. એક કાણુ પછી બર દરીએ તરફડીમાં મારવા પડશે એવું સહુને માણુમ હતું તે છતાં સર્વે અત્યંત શાંત રહ્યાં હતાં.

પતિથી દૂર ખસેડીને સ્ત્રીઓને મજવામાં જેસાડવામાં આવી તે વખતનો દેખાવ અત્યંત હૃદયગ્રાવક હતો. કેટલીકે તો પોતાના પતિની પાસેથી ખસવાને સાફ ના કહી અને તેમની સાથેજ રહીને મૃત્યુવશ થઈ.

સ્ત્રીઓ અને બાળકોથી મજવા બરાદ થયા, અને જ્યારે તે દંદારાખ અને અંધારામાં અદશ્ય થયા ત્યારે પુરોષોને મજવામાં જેસવાની આતા થઈ, એ આજ્ઞાનો અમલ પણ મણીજ શાન્તિથી થયો.

સી બાળકનું પ્રથમ રક્ષણ કરવું એ સુધરેલી પ્રજા પોતાની મોટી ફરજ ગણે છે. સ્ત્રીઓ અને છોકરાં જેસે અને જમ્યા ખાતી રહે તો જ એકાદ પુરુષને તે મજવામાં જેસવાની પરવાનગી મળતી. ત્યાર પહેલાં તેનાથી રડીમર પડતી, ખરી શકાય નહિ. એકાદ પુરુષ વગર પરવાનગીએ મજવામાં જેસવા જતો હતો તેને એકદમ બંદૂકની ગોળીથી મોટી નાખવામાં આવ્યો હતો, એટલે સખ્ત આ કાયદો પજાતો હતો. એવે પ્રસંગે એવો સખ્ત કાયદો હોય તોજ અવસ્થા રહી શકે.

કર્નલ ઍસ્ટર (અમેરીકાનો એક ક્રોડાધિપતિ) અને અમેરિકાના યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના પ્રેસીડન્ટ મિ. ટાફ્ટના એ. ડી. કેં મેજર બદ્દ જોગ્યા આ કમનસીબ રડીમરમાં હતા તેમની ધીરજ અને સહનસીલતાની ધણી પ્રશંસા કરે છે. બંનેએ સ્ત્રીઓને ઉતારવામાં, તથા તેમને આશ્વાસન આપી આનંદમાં રાખવામાં ધણીજ મદદ કરી હતી. એક નાણુક તખીવતની નરવધ (નરીન પરણેલી બાલિકા) ને તો ઍસ્ટરે પોતેજ હાથ પકડીને મજવામાં જેસાડી હતી.

મિ. સ્ટેટ જે મહાન શ્રદ્ધ પુરુષ ઇંગ્લીશ વર્તમાનપત્રની તુવારીખમાં ધણેજ નામાંકિત હતો તે પણ આ રડીમરમાં ફાંપી ગયો. એક ઉતાર કરે છે કે રડીમર અચકાઈ તે પછી થોડીકવાર પછી સ્ટેટને તુલક પર ઉમેલો તેજે જોયો હતો. અને સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને મજવામાં ઉતારવામાં ધણેજ મદાવમુદ થયો હતો. અને છેવટની ધડીએ ત્યારે જાણુ કે હવે અચવાનો કાંઈજ ઉપાય નથી, ત્યારે પંખારીમાં જઈને સ્વરથ થઈને સૂતો અને એજ રિયનિમાં શાન્તપણે તેજે પ્રાણુ છોડ્યો.

જ્યોર્જ ઍડન નામનો ઉતાર કરે છે કે, "છેલ્લી ધડીએ કમાનને એકલો ઉમેલો મેં જોયો હતો. એક મોજું આગુ, અને તેનાથી તે નીચે પડ્યો, પણ પાછો તે ઉમે થયો. બીજું મોજું આગુ ને એ ફાંપી ગયો. છેવટ સુધી તેજે ધણીજ દિમિત ખતાવી હતી અને

ધણીજ સમય સુચકતા વાપરી હતી. પોતે પ્રાણુ છોડ્યો તે ક્ષણે લોકોને સૂચના આપી કે 'તહેમે બ્રિટિશ થજો' એટલે બ્રિટિશ પ્રજાને ઉત્તમ સ્વભાવ છોડ્યો નહિં અને બ્રિટિશનામ યશસ્વી બનાવજો. જે લોકો પાણીમાં તરફડીમાં મારતા હતા તેમને પણ તે મદદ કરતો હતો. તેના દષ્ટાન્તરુ અનુકરણ બીજા અધિકારીઓ, અને ખલાસીઓએ પણ કરવા માંડ્યું હતું."

સ્ટીમર ડૂબવાની ધાસ્તી ખરી બચાઈ કે તરતજ ઉતાર્યો અને પોતાના આત્માની શાન્તિને માટે હેના ઉપરના બેન્ડ (વાળુ વગાડનાર ટોળી)ના માથુસોએ એકઠાં થઈ ઇશ્વર સ્તુતિ કરવા માંડી હતી અને છેક છેવટની ઘડી સુધી એટલે આગચોટ પાણીમાં ડૂબી ગઈ ત્યાં સુધી તે બેન્ડમાંથી ગબીર અને શ્રદ્ધા ભર્યું અન્તઃકાળના અદ્ભુત સરોદ પૂરવું સંગીત ચાલુ હતું સર્વે કોઈ કશુંક કરે છે કે વહાણના અધિકારીઓ તથા ખલાસીઓની વર્તણૂક ધણીજ પ્રશંસનીય હતી. મજબાને પાણીમાં ઉતાર્યા તે વખતની વ્યવસ્થા ઉત્તમ હતી. મજબામાં બેસાડવામાં ઓછોની પદવીમાં કોઈ બેદ ગણવામાં આવ્યો નહોતો. કેટલાક મજબામાં પૂરતાં માથુસો નહોતાં તેનું કારણ તેમની પોતાની અનિચ્છાજ હતી.

ટાઈટેનિકના અકસ્માતમાંની એક વાત ખાસ ખ્યાનમાં લેવા જેવી છે. સંખ્યાબંધ ધનવાન મનુષ્યો તેમાં મૃત્યુવશ થયાં અને બધી ગરીબ ઓછો અને બાળકોને બચાવવામાં આવ્યાં હતાં.

મિ. વિન્ડર, અને મિ. હૅરિસ નામના બે લક્ષ્યાધિપતિઓએ પોતાની પત્નીઓને મજબામાં બેસાડી અને પછી તેઓ મૃત્યુવશ થયા.

મિ. ઈસીડોર સ્ટ્રોસ (એક ધણીજ શ્રીમાન સદૃશદરથ) અને તેની પત્નીએ સાથેજ પ્રાણુ છોડ્યા. પતિથી દૂર ન ખસવાના આગ્રહમાં એ ધણીજ દર રહી હતી.

ન્યુયૉર્કની મિસીસ ઝૅડગર ઍવર ટાઈટેનિક પરનાં સર્વ મનુષ્યની પ્રશંસા કરે છે તેના ધણીએ ઘેર રહેલા બાળકની સ્મૃતિ કરાવીને તેને મજબામાં ધકેલી હતી. તે કહે છે કે કોર્પેથીઆ (જે સ્ટીમરે આવી પહોંચીને હેમને મજબામાંથી બચાવી લીધાં તે) માં મારા સુદ્ધાં ૭૦ વિધવા હતી !

અકસ્માત થવાની આગમજ 'વાયર્લેસ ટેલિગ્રાફી' થી પાટોશમાં ફરતી સ્ટીમરોને ખબર આપવામાં આવી હતી. પણ તે સમાચાર પહોંચતાં ધાર્યાં કરતાં વધારે વિલંબ થયો અને એટલામાં આ સર્વ વિનાશ થઈ ગયો.

કોર્પેથીઆ નામની સ્ટીમર પર જેવા સમાચાર પહોંચ્યા કે તરતજ તે મદદ કરવાને ઉપડી જે લોકો કોર્પેથીઆ આવી પહેંચી ત્યાં સુધી મજબામાં રહી શક્યા તેમને માટે થોડોક ગરમ ખોરાક તૈયાર કરી રાખવામાં આવ્યો હતો. જેટલા બચ્યા તેટલા લોકોને કડકડતી ઠંડીમાં ચાર પાંચ કલાક મજબામાં મજબામાં રહેવું પડ્યું હતું. જે ઉતાર્યો બચ્યાં છે તે કહે છે કે આવા કારી અનુભવથી સર્વ સતબ્ધ થઈ ગયાં હતાં અને કોઈ પણ પ્રકારની લાગણીનું પ્રદર્શન કોઈએ પણ કર્યું નહોતું.

આ અકસ્માતનાં વર્ણન વાંચતાં વાંચતાં આપણી આંખમાંથી આંસ પડે છે. સમસ્ત જગત એ સ્ટીમર પરના ઉતાર્યો, ખલાસીઓ, સર્વની સદનયીલતા, અને હિંમતની

પ્રશંસા કરે છે. જે ધૈર્યવાન ઓછા પોતાના પુતિથી વિખુદી પડી નહિ. અને તેમની સાથે રહીને જ પ્રાણ છોડવા તત્પર થઈ તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ કારણ કે સતી ઓછા ચિરકાલ પૂજનીય ગણાયો. આવી ચોટી સ્ત્રીમરને નાશ થયો એ એક અતિ દારણ્ય અને ત્રાસજનક બનાવ બન્યો છે. પરંતુ આ બનાવથી સર્વ જગતને બાણ યંત્ર કે શ્વિટિક પ્રગ્ન અને સામાન્ય રીતે જોતાં પાશ્વત્ય પ્રગ્ન સૃષ્ટિપર અપ્રપલ્લી ધરાવે છે તેનું કારણ માત્ર શારીરિક બળ, કે વિજ્ઞાનને આધારે ઉપજાવેલાં પ્રાણધાતક શસ્ત્રો નથી. પરંતુ આત્મ ત્યાગ, વ્યવસ્થિત-પદ્ધતિ અને ઓળંગતિ પ્રત્યે સલા માનની-શ્રુતિ (chivalry)—માત્ર મુખ્યત્વે કરવાની નહિ, પરંતુ તે પ્રમાણે વર્તન કરવાની રીત,—આ ત્રણને આધારે સદનશીલ-તાથી મૃત્યુને પ્રસંગે ધીરજ અને શાન્તિ રાખવી—એ તેમનો મદાન સદૃશ્ય એજ તેમની ઉત્તમતાનું કારણ છે. ધનવાન, બળવાન અને પ્રખ્યાત મનુષ્યો બધી શક્યા હોત પરંતુ ગરીબ, અશક્ત, અને નિરાધાર, ઓ-જાલકનું રક્ષણ પ્રથમ કરવામાં આપ્યું. મિ. ચૌરટર, અને બીજા લક્ષ્યાધિપતિઓએ બતાવી આપ્યું કે તે-ઓની પાસે માત્ર નાણાં રૂપી ધન નહોતું, પરંતુ ઉદારતા, અને સ્વાર્થભાગરૂપી ઉત્તમ દ્રવ્ય હતું. આવા સદૃશ્યશીલ મનુષ્યના ઉત્તમ સ્વભાવ રૂપી દ્રવ્ય જનું રહેવાથી જગતને ખેદ પડ્યો. તે ખાતે આપણે શોક કરવો જોઈએ, સર્વ જગતના નિરાધાર, અશક્ત અને ગરીબનો મિત્ર, તેમનાં સંકટ નિવારણ કરવાને હમેશાં બાથ બીડનાર, શાન્તિ પ્રચારક મદાન વર્તમાનકાર બહાદુર મિ. સ્ટેડને માટે સર્વ જગત શોક કરે છે. જેનું તેનું જીવન હતું તેનું જ શાન્ત, નિરં તેનું મૃત્યુ થયું. જે દેવી સમાન ઓછાએ મૃત્યુ આગળ પ્રેમને પ્રથમ પદ આપ્યું, તેમને સર્વ જગત પૂજનીય ગણ્યો.

આપણે સર્વ એક મદાન પ્રતુની પ્રગાહીએ, અને આપણા બંધુઓએ આવા મદાન સદૃશ્ય પ્રદર્શિત કર્યા તે ખાતે એક પ્રકારની યોગ્ય અભિમાનની લાગણી આપણા અંતઃકરણમાં ઉદ્ભવે છે અને તેને લીધે આ મદાન વજ્રપાતના દારણ્ય દુઃખમાં ઘટાડો થાય છે. આ કારી અકરમાતમાં મૃત્યુવશ થયેલાં સર્વ મનુષ્યોના આત્માને મદાન પ્રણ સદા શાન્તિ આપો. શાન્તિ, શાન્તિ, શાન્તિ !

હમસ.

સૌ. શારદા મહેતા.

ગ્રાહકોને ખાસ વિનંતિ.

હાથથી લખાઈલાં સરનામાંમાં વારંવાર ભૂલો થતી હોવાથી, તેમ ભવિષ્યમાં ન થાય તેને માટે, આ ઓફિસ તરફથી સધળાં ગ્રાહકોનાં નામ છપાવી રાખવાનું વધારાનું ખર્ચ માથે લેવા કરાવ થયો છે. પરંતુ તેમ કરતા પહેલાં દરેક ગ્રાહકને વિનંતિ છે કે તેમણે પોતાનું ચોક્કસ નામ હાથ ઓ ગ્રાહક હોય તો, બહેન અથવા સાભાગ્યવતી, પોતે જે રિયલિ-માં હોય તે તથા પોતાને કાંઈ ડીયો—છંદગળ—અથવા ધંધાનું સૂચન કરતી કાંઈ પદવી અથવા દરજ્જો હોય તે, જણાવવાં તથા પોતાના સરનામાંમાં કાંઈ ભૂલ માલમ પડતી હોય તો તે પણ સુધરાવવી. આ પ્રમાણેનો ફેરફાર કરવાનો પત્ર આ અંક પ્લેગ્યા પછી જેમ જને તેમ વેળાસર લખવા કૃપા કરવા ખાસ સૂચના છે.

શિયાળાનું એક સહવાર.

ઉપેક્ષ

પ્રિય ! જો, રમ્ય આ સુ સહવાર !
 રવિનુ તેજ જો, સહુ ઠાર ।
 મેલી રહ્યું કરવું હાસ ।
 પૃથ્વીપર અને આકાશ ।
 દેવ ઉદ્ધ સુખમય આજ,
 જીતી શીતકેર સંભવ ।
 આવા તેજ સાગર માય
 પખીડાં પહેલે શા ન્હાય ।
 હિંમતા અહિતહિ સ્વચ્છદ,
 રમતા જુગલ ભર આનન્દ, ।
 જેમ એક ક્ષણ તરડાળ,
 પાછા જોડી જઈ તરડાળ, ।
 તરતાં તેજ સાગર માય
 મીઠું ગાન ગાતા નય ।
 ત્હેને પ્રેમભર જો આજ
 નિરખી શો રહો રવિરજ ।

નરસિંહગવ લોખાનાથ.

ધોળાં પુલ

આપાહ

સાજ પડે ને ફરવા નહિ.
 કુલ દેખીને રાજ થાઈ
 મ્હને ગમે છે ધોળા પુલ
 નાઇ જૂઠું લાગે અણુમલ
 ડાનર ને મોગરે જઈ ફર,
 ગૂંથી ગૂંથી મજરા કર,
 લાઈજેનના ન્હાના દાય
 કુલ લેવાની ડી છાન
 ગુનામને તો કાઠા હોય
 વેતા નાણે વાગી મોય
 ગુણ લેતાં દુર્યોધ જે દમે
 એ લેવાલુ કાને ગમે ।
 પુત્રમતા ચાલિયા સર્મા
 મ્હને મુઠ્ઠ સાપી એ ગમ્યા
 મેન વિનાના ન્હાના પાન
 એના ઉપર ઉપજે ન્હાન

સ્નેહજ્યોતિ.

હવે થોડીજ નકલો સિલિકમાં છે !

સુન્દરી સુખોદનો ખાસ અંક.

લગભગ ૧૮૦ પાનાનો, પંદર ચિત્રાવાળો, અને સ્ત્રીલેખથી ભરપૂર, આ ખાસ અંક, ગંધી તરફથી પ્રસંશા અને પ્રસન્નતા વાળા ગ્રાહક અને વાચક મંડળના પત્રો અમારો ઉપર વર્ષાવી રહ્યો છે. સુખોદક સતી ચરિત્રો, સ્ત્રીની વાર્તાઓ, મધુરી કવિતાઓ, ઉપયોગી વિદ્યાકલા નાં લખાણ, અને નામદાર સહેનશાહના કેશિનેશનને લગતા આકર્ષક લેખ તથા તે નામદાર તથા સહેનશાહજીના આદર્શ જીવન ચરિત્રથી મનોરંજક અને ઉત્કર્ષક બનેલો આ શહેનશાહી દરબારનો ખાસ અંક લગભગ ચાળીસ લેખક ખેડેનોની કલમથી સજ્જગણ્ય છે ! તે ક્રેષા સિવાય તેની અનેક ખુશીઓનો ખ્યાલ આવવો તદ્દન મુશ્કેલજ છે. અને તેની થોડીજ નકલો હવે સિલિકમાં છે, તેથી જેઓને આ ખાસ અંકનો લાભ લેવો હોય તેમને જેમ બને તેમ વેળાસર ગ્રાહક થવા અમારી સૂચના છે. કારણકે ખાસ અંકની નકલો ખપી ગયા પછી અમે નવા ગ્રાહકને તે ન આપી શકીએ. એ સ્વાભાવિક છે. આવા ખાસ પ્રસંગને માટે પ્રગટ થયેલા અંક વારંવાર બહાર પાડી શકાયજ નહિ, એ ધ્યાનમાં ગળ્યા વિનાં છે.

જે અનેક વાચક અને ગ્રાહક ખેડેનો તથા બહુઓએ સુન્દરી સુખોદ તરફ પોનાની પ્રીતિ બતાવી ખાસ અંક માટે સાગ અભિપ્રાય મોકલી આપવા તરફી લીધી છે, તેમનો અને અમારા પત્રમીત્રો જેમણે પ્રેરસાદક અભિપ્રાય લેને માટે પ્રગટ કરવા કૃપા પ્રીધી છે, તેમનો અત્કરણપૂર્વક ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

ખાસ અંક માટે (૧) The Indian Social Reformer, (૨) કેળવણી, (૩) સત્ય, અને (૪) જૈન, — એ સાપ્તાહિક તથા માસિક પત્રોમાં આવેલા અભિપ્રાય સુન્દરી સુખોદના ફેબ્રુઆરીના અંકમાં ઉપકાર સાથે પ્રગટ કરવામાં આવ્યા છે.

પ.

સુન્દરી સુખોદનો રાજ્યપ્રેસીડેન્ટ ખાસ અંક-ડિસેમ્બર ૧૯૧૧-જાન્યુઆરી ૧૯૧૨. સ્ત્રી ઉત્થાપન, સ્ત્રી કેળવણી, અને સ્ત્રીઓના શુદ્ધ ધર્મ વરતા જીવનને પરિચ અને શુદ્ધ રમતું સંજીવન પાવાના અનેક પ્રયાનો પછી 'સુન્દરી સુખોદ' માસિક પત્ર આજ એક ઉત્તમ સાહિત્ય છે. તેના વર્તમાન કાર્યવાહક શ્રી રામમોહનરાયના ઉત્સાહ, ખંત, ને જુદીથી દિન પ્રતિદિન 'સુન્દરી સુખોદ' ઉત્કર્ષ પામતું જાય છે. શ્રીમંત્રયોજના ગંભીરચિંતના મંગલ પ્રસંગના રમારકમાં કેવળ સ્ત્રીઓનેજ હાથે લખાયેલા આ અંક એક સફળ પ્રયાસ છે. તંત્ર કેતું રચાયું છે, તેમાં શા ઉત્તમ ગુણ છે, એ જાણુ પૃથકરણના કાર્યે તોયે શુંજાનની સ્ત્રીઓનાજ હાથથી. આ તંત્ર રચાયું છે, એ વાતથીજ હમને આનંદ થાય છે. શ્રી રામમોહનરાય તેમના પ્રયાસમાં સફળ નીરડયા છે અને પરમાત્મા તેમના આવા શુભ પ્રયાસો સંવેદા સિદ્ધ કરી, એ હમારી પ્રાર્થના છે.

સમાલોચક (ત્રિયાસિદ્ધપત્ર), મુંબઈ (જાન્યુઆરી-માર્ચ, ૧૯૧૨)

તીલતર પૂરૂન એક લેખ. ત્રિયાંનાંચ નિહલેએ આદેત, હી યા અંકાંતીલ વિશેષ આણિ અભિનન્દનીય ગોષ્ઠ હોય. પ્રકાશકાંચ્યા યા પ્રગંસનીય પ્રયત્ના વદલ ત્યાંચે, ત્યાચ પ્રમાણે આપલે કર્તવ્ય ઉત્તમ રીતીને વજાવલ્યા વદલ આમચ્યા પ્રિય ગુર્જર મહિલાંચે, આર્થાં મનઃપૂર્વક અભિનંદન કરિતોં, આમચ્યા મહારાષ્ટ્ર મહિલા દેસીલ આપલ્યા ગુર્જર મહિલાંચે યા વાવતીંત અનુકરણ કરતીંલ, અર્થી આઘ્યાંસ ડમેદ આદે. યા અંકાંત ગૃહિણીંસ ઉપયુક્ત અગા લેખાંચી રેલચેલ અમૂન કવિતાદિ મધુર આણિ સુરસ આદેત. ચિત્રે નિવડક આણિ પ્રેક્ષણીય અમૂન ત્યાંચી છપાઈ અત્યંત સુવક ગાલેલી આદે, હે હા પુસ્તકાચ્યા ઉત્સાહી પ્રકાશકાંસ, ત્યાચ પ્રમાણે ચિત્ર્યાંચા છપાઈચેં કામ કરણાચ્યા મુંવડે યેધીલ સુપ્રસિદ્ધ 'ધિ લક્ષ્મી આર્ટ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ' પ્રેસલ્યા અત્યંત ભૂષણાવદ આદે. અંક એકંદ-રીંત સર્વાંગસુન્દર જ્ઞાલા આદે. આમચ્યા હા ગુર્જર વંશુચા અસાચ અધિકાધિક ઉત્કર્ષ હોઝન અંગીકૃત કાર્ય ત્યાચા હાતૂન અધિકાધિક નેટાનેં આણિ ઉત્સાહાનેં હોયો, અસેં આર્થીં ડચ્છિતોં.

મામિક મનોરંજન (માસિકપત્ર), મુંવડે. (માર્ચ, ૧૯૧૨.)

૯

(મુંવડેરી સુબોધ)—પણ કોરોનેશનના પ્રસંગે ખાસ સચિત્ર "વિજય" ઉપર અવગણનાથે આપ્યું છે. જે કડી અમે જાણના ના તેમજે તો આપણા દેશ (ભરતખંડ) માં તથા તેમાં વિશેષ કડી મુઝાઈ દનાકાના સુન્દરતામાં ખાસ સુબોધના હાથથી લખાયેલાં બહુ સખાણો કાઢપણ મસિકમાં આવનાં હોય તો તે હાલતુ ફક્ત એકતુ મુંવડેરી સુબોધજ છે. દરેક દેશની સુધારણાને આધાર મુખ્યત્વે સ્ત્રીઓ ઉપર અને તેમની ઉઠરતી સારી નરતી આપાદ ઉપર રહેયો છે, તે સંબંધી અમારે મોટે વધારે પિટ પેશુ કરવું આજખી નથી. કારણ આપના સુધારના કેળવાયલા સમયમાં જો કાઢને પોતાની અંગત ગિતિ, કુટુંબ, નાત, દેશ, વિગેરેની લીધી મુકી માહેનથારી મજે જાય છે. માટે તે દરેક અવધરોને નિર્મળ કડી પોતાને (તથા પોતાના કુટુંબીઓ) વિગેરેને મુખી કરવા માગના હો તો 'સુંદરી સુબોધ' ધરમાં અત્યય મંગારી વચાવીને તેનું સાર્યક કાઢ તેનું ખિરનામુ નીચે મુજબ છે. મુંવડેરી-સુબોધ ઓફિસ, રાપુર, અમદાવાદ.

નાગરવિજય, (માસિક પત્ર), અમદાવાદ (કેલુઆગી ૧૯૧૨).

૧૦

મુંવડેરી સુબોધનો (કોરોનેશનના) અંક—તે માસિકના વ્યવસ્થાપકો તરફથી અમાગ ઉપર મોકલી આપવામાં આવ્યો છે. તેની પરોઝ્ય ત્રીકાગનાં અમે જણાવવાને અજ સહજે છીએ કે આ અંક મહિના બધા લેખો સ્ત્રી લેખકોએજ લખેલા છે. વિષયોની પસંદગી પણ સારી રીતમાં આવી છે ત્રીકાગેલી વિગેરેના જ્ઞાનને પ્રચાર કરવામાં આ મસિક જનસમાજની સારી સેવા બનવે છે.

દરેક વેપારી એગરનું માસિક પત્ર, મુંવડે (એપ્રિલ, ૧૯૧૨).

સવાળમની પાઉંચ.

૨૧. અમરતલાલ મોતીરામ	અમદાવાદ	૨૧. ગોરધનલાલ ખીમજી	કાનોનાર
૨૨. સુનીલાલ બાલાજી	"	૨૨. હંસરાજ મેધરાજ	"
૨૩. નરેશભાઈ ડેશવજી (વ. ૭-૮-૬)	"	૨૩. સરસ્વતી C/o વજલાલ હ. અમદાવાદ	"
૨૪. રાકરજીભાઈ આજીભાઈ (વ. ૮-૬)	"	૨૪. મહારા માધવજી બીમજી	"
૨૫. અનંતભાઈ શીખરભાઈ	"	૨૫. ચમનલાલ સારાભાઈ જવેરી	"
૨૬. ચિન્તામણી જ્યોતિષાઈ	"	૨૬. મુગચંદ ત્રાપજી	મુઆઈ
અ. આ. કારીમાઈ	સાગરમની	અ. સો. ડાહમણી	ખાંદીકુર્ષી
ગદાધરજી કન્યાશાળાના શિક્ષક	સિદ્ધપુર	જહેન ભાલુમની નરવરચાઈ	મુરત
સ. ગ. કન્યાશાળા	ઉમતા	૨૭. જગનલાલ શિવગજી	મહેસાણા
સ. ગ. કન્યાશાળા	મુરિયા	મેનેજર સારંગવત ઝોજીમી	મુઆઈ
સ. ગ. કન્યાશાળા	રણાસણ	૨૮. નરસિંહજી કુંવરજી તવાડીયા	"
મીમીસ રતનલાઈ જે. બાલાયા	મુઆઈ	૨૯. અમરજી વિરચંદ	ગજકોટ
૩૦. એ. પી. એન્જનીયર	ભાવનગર	મીસ નવનરાય કપુરચંદ	"
૩૧. યયવંતરાય નયુગમ માનકર	જસરાજ	૩૦. સુકન્યાજહેન	કાંડીનાર
" બેંગીલાલ શામગમ	મુઆઈ	જહેન કુસુમગેરી	દારકા
૩૨. છ. વી. શ્રીવેદી	દેડગદુન	૩૧. હરિદાસ વિદ્યુદાસ	"
" અમૃતલાલ સુનીલાલ	મુઆઈ	સ. ગ. કન્યાશાળા નં. ૨	મહેસાણા
૩૩. આ. ધનુષે એમ. એ.	એન્જેર	કસાવલાલ હ. કન્યાશાળા	ઉંઝા
૩૪. ટી. કે. મોતીલાલ	મુઆઈ	૩૨. ગોરધનલાલ દાહરગી	મુઆઈ
" મન્દુસલ લીમ્મતલાલ	નરીદાદ	મે. મદિદાસ વિહરેરીયા મેમોલાલગેરી સાદરા	"
" લેખીલાલ સુનીલાલ મોદી	મુરત	૩૩. પ્રેમચંદ કસ્તુરચંદ	મુરત
" અરજન કરમસી મેડ	પુડીયા	૩૪. દામોદર મુરારજી	માંડવી
મુક્ય પ્રાચારાઈ બાલવરામ	સરસંગળી	કુમારશ્રી ભાણુલાળા	બીલખા
૩૫. જીવકુંવર	વમેા	૩૫. વનમાળીલાલ નરસીંહલાલ	અધરી
મીમીસ પ્રેમકાર રણજીડલાલ	મુઆઈ	૩૬. જટારાંકર હરિચંદ	નલાળ
કપાળી મિત્રમંડળ લાયગેરી મેન્ટરી	પાટણ	૩૭. બાબાભાઈ ટી. દેસાઈ (વ. ૮-૬)	મુઆઈ
૩૬. ગોમજી વીરજી	મુઆઈ	૩૮. જગનલાલ નાથાભાઈ વ્યાસ	"
૩૭. ચીમનલાલ દ. કવિ. વ. ૭-૮-૬ ગોધરા	"	બાણુલા સાંગજીવાળા	જવાબીયા
જહેન મણીગેરી કાળીદાસ	ગીધપુર	૩૯. પ્રેમચંદરદાસ દેસાઈ	નંદુરનાર
૩૮. ખાનમદમર્મ પીરમાઈ વ. ૭-૮-૬ મુઆઈ	"	૪૦. પદમસી કસ્તુર	માંડવી
૩૯. મનનલાલ દરખચંદ ધીઆ	મુઆઈ	૪૧. મોતીચંદ મકનજી	રાંધ
૪૦. માણેકધર ગીરજાંકર વ. ૭-૮ અમૃતમ	"	માણેકલાઈ કી લાયગેરી (વ. ૮-૬) જોરાસદ	"
અ. સો. ચારદાગેરી બી. મેના, રાજકોટ	"	અ. રામરાજ દીનાનાથ	અમદાવાદ
મીમીસ છ. છ. દેસાઈ વ. ૮-૬ બીજાપુર	"	જહેન સમરજી C/o મેડ મોતીલાલ ૨.	"
૪૧. દેવીદાસ પ્રજીવનલાલ (વ. ૮-૬) મુઆઈ	"	૪૨. નરમીલાલ રવનાથ	અમદાવાદ

રા. કદનીદાસ દેવચંદ (વ. ૮-૬) મુંબાઈ
 રા. કન્યાશાળાના મહેતાજી
 રા. જનવંચી મહમદચંદી રંગુન
 રા. કીરચંદ અંદરજી રંગુન
 રા. કેશવજી બીમજી
 મણીજીને પોપટભાઈ
 સા. જહેન કમળાવંતી નાનાસોપારા
 રા. મણીજીજી છોટાવાલ ગાંધી વડોદરા
 સેક્રટરીયુગરાતી શ્રેયશોધક મંડળ કલોકટ
 રા. કેશવજી ગંગાદાસ એમીન
 „ મોતીલાલ ગોકળદાસ વડોદરા
 રા. અમરતલાલ રાયચંદ મુંબાઈ
 અ. સા. જયાકુંવર રંગુન
 રા. મનમોહનદાસ બુલાભાઈ મુંબાઈ
 રા. રતિલાલ પિતાંબરદાસ
 રા. કાલ્યાણજી પરાગજી મોખનીન
 રા. એસ. બી. ટેમ્પેની તારામકર ભરતપુર
 રા. છોટાલાલ જી. ભટ્ટ ઉમરેક
 રા. એમ. વી. કવેદીયા ઝરીયા
 રા. એન. એમ. દેસાઈ વેવાસર્ગદર
 „ મોહનલાલ બાપુભાઈ મુંબાઈ
 જહેન લીલાવતી સાકરલાલ (વ. ૭-૮-૯) „
 મયાચંકર દયારામ (વ. ૮-૬) સુરત
 મીમીસ રત્નપ્રકાશ મણિભાઈ (વ. ૮-૯) ચિત્રાલ
 રા. મગનલાલ કલ્યાણજી (વ. ૮-૯) ગેંગેચેર
 રા. દોરામજી શાહપુરજી (વ. ૮-૬) મુંબાઈ
 રા. કરશનદાસ દારકાદાસ દરેસલાલ
 ધી આન સેક્રટરી રીડીંગરૂમ (વ. ૮-૬) પારાવોડા
 રા. હરીલાલ જહેમર કચ્છમાંડની
 રા. ભાણુજી પ્રાગજી મીતેન
 ક. સ. ગુ. કન્યાશાળા જોરજુંગ
 ૧. ગુ. કન્યાશાળાના ચિકિત્સક માસોસજી
 ૧. ગોરીચંકર આચારામ ધોળકા
 ૧. ગુપ્તાચરણ જીવજીરામ સનુદકવાવડી
 વંદેશીયા જીમીલી લાયબ્રેરી પ્રાંકાનેર
 હેન વજકુંવરયા નારણજી આટકોટ

રા. અમરતલાલ મગનલાલ અમદાવાદ
 રા. પુરંમોતમદાસ જોડાલાલ „
 સ. ગુ. કન્યાશાળાના મહેતાજી ભાલક
 આ. સ. રા. બા. મોતીલાલ સુનીલાલ ભરૂચ
 રા. પરંમોતમ હરકીશનદાસ મુંબાઈ
 રા. ચીમનલાલ હરિલાલ નાણાવડી ચાંપાનેર
 ભાટવાડા સ. ગુ. કન્યાશાળા વિળપુર
 સા. ઇન્દુભતી ઠ/હરિસુતરામ વડોદરા
 રા. ત્રજકલાલ રામચંદ દાસરા
 સ. ગુ. ક. કન્યાશાળા ખેરવા
 સ. ગુ. „ ગણદેવી
 ગ. નરવરલાલ જી. શાહ શિનોર
 રા. હરિદાસ ત્રીકમદાસ ઝરીયા
 રા. નગીનદાસ હરગોવન ખંભાત
 રા. જગનલાલ કાળીદાસ મસકત
 રા. છોટુ ન વગી મુંબાઈ
 રા. દત્તપતરામ દોલનરામ „
 મહુમ પાઠક ગગનભાઈ વનમાળી કલ્યાણ
 રા. હીરાલાલ શિખીયારામ મુંબાઈ
 રા. અમરતલાલ હરગોવીંદ મોખમીન
 સ. સા. નર્મદા કાશીરામ જૈન કન્યાશાળા પાટણ
 રા. સુનીલાલ માણેકચંદ કલકત્તા
 અ. ગુ. ક. કન્યાશાળા ગુમ
 રા. મનુભાઈચંદ વિદ્યાનંદ મુંબાઈ
 રા. અમરચંદ પી. શાહ જેતપુર
 ગ. રામજી ગોરધનદાસ રાગકોટ
 સ. ગુ. ક. કન્યાશાળા ખેરોડ
 „ „ „ આગેલ
 સા. હીરામહેન ગોકળભાઈ ધર્મજી
 ધારી કન્યાશાળાના મહેતાજી ધારી
 રા. સા. રાજકુંવરયા ગોંડલ
 રા. બાપુભાઈ સુરજરામ (વ. ૭-૮-૬) ભરૂચ
 વડીલ ચતુરદાસ ધેલાભાઈ (વ. ૭-૮-૬) જામનગર
 રા. તાનવદન ર. (વ. ૭-૮-૬) સુરત
 રા. ગાંધીભાઈ વપવભાઈ (વ. ૮-૯) કતારગામ
 મીમીસ રીયંગંગા હરિલાલ (વ. ૮-૬) સીતાપુર

૫૯૧. કપિતા મણીલાલ મોદી મુખ્ય
 ગ. વિષ્ણુપ્રસાદ જુગટરામ કરંચી
 રા. જટારાંકર દેવાચંકર રાજકાંટપરા
 રા. અખાતાવ મોતીભાઈ (વ. ૮-૯) જોશી
 મે. રેટ લાયબ્રેરીના મેકેટરી (વ. ૮-૯) સચીન
 મે. સી. જે હાંસોદી (વ. ૮-૯) સુરત
 દેવવાડીયા કપોળ મિત્રમંજળ લાયબ્રેરી,
 (વ. ૮-૯) મહુવા
 ગ. જસરાજ ઉત્તમચંદ કાલીકટ
 રા. છોટાલાલ નરોત્તમદાસ મારવાડ જંક.
 રા. ખરભેરજી મચેરજી ગાંધી આશુરોડ
 રા. કસીમઅલી દાતુભાઈ જુજ
 રા. છોટાભાઈ વાઘજીભાઈ વડોદરા
 સો. દીવાળી બહેન પેટનાદ
 રા. હરજોવિંદ કુલભદાસ (વ. ૮-૯) મોતીમીન
 સો. વસંતગૌરી ત્રિવેદી (વ. ૮-૯) મહુવા
 રા. નરોત્તમ કેશવરામ દવે રંચુન
 રા. એચ. વી. કોઠારી ,
 રા. કાલજી દોસાભાઈ ,
 સ. ગુ. કન્યાશાળા બાસણ
 રા. દશરથનાથ રજુછાડનાથ રંચુન
 ગ. નારજી પુરસોત્તમ ચોથાણી મુખ્ય
 મીસીમ શિવજીકમી મુખ્ય
 અ. સો. જગજીકમી ચાંદો
 રા. મોમાભાઈ દ્વારકાદાસ જોરીઆવી
 મીમીસ ગુણવન્ત જોરી ભરંચ
 રા. જુદરજી હરિદત્ત કાકર ચાણા
 રા. ધનેશ્વર ઉમિયાશંકર દવે મુખ્ય
 રા. નારજીદાસ ભાણુભાઈ ધરમપુર
 , ત્રીમોવનદાસ રતનજી મુખ્ય
 , નંદલાલ તારાચંદ જોટાદ
 , મણિભાઈ જીવજી દેશાઈ વસાઈનોડ
 , હરીભાઈ છોટાલાલ સરંવા મુખ્ય
 અ. મો. નર્મદા બહેન ભરંચ
 રા. મુળચંદ અમચંદ અમદાવાદ
 ગ. મારકંડગય ગીરજાશંકર મુખ્ય
 રા. લક્ષ્મીદાસ પુરંજીતમ કાલીકટ ,

રા. મણિલાલ વિહવાસ (વ. ૮-૯) મુખ્ય
 રા. ગુલાબચંદ કેશવલાલ (વ. ૮-૯) ,
 શ્રી વિશ્વવંદ રમારંક લાયબ્રેરી પાનીતાણા
 રા. નંદલાલ મૂળજી મુખ્ય
 ગો. નાગરદાસ દયારામ ચીનીવાળા મુખ્ય
 રા. જસકરજી લલ્લુભાઈ શંધવી ધાનેરા
 અ. મો. ગીરજાબહેન ધાળા નંકશન.
 રા. ગીરજાશંકર કીરપાશંકર આણંદ.
 રોક પ્રાણજીવનદાસ મોતીલાલ યાણા
 રા. મોહનલાલ લલ્લુચંદ કલકતા.
 રા. ગોકળદાસ દામોદર ઉમરેક.
 અ. સો. સરસ્વતી નાનાલાલ મુખ્ય
 રા. ચતુરલાલ ભોળાશંકર દીક્ષીત કમોઈ
 રા. સતવંતલાલ સાકરેલાલ મુખ્ય
 રા. વેલાભાઈ દુવારકાદાસ હાંસોદ.
 રા. મણીલાલ મૂળશંકર મુખ્ય
 મો. મંગળદાસ ગોપાળજી ઘાટકોપર.
 રા. વીરજી ખીમજી કરંચી.
 રા. દયાગમ રંધનાથ મુખ્ય
 ગ. રામજી લાલજી મુખ્ય
 ગ. ખંડુભાઈ લગુભાઈ (વ. ૮-૯) મોરીશસ.
 ગ. સોમનાથ ગીરધરલાલ વડોદરા.
 ગ. માણેકલાલ ન. દમણીયા મુખ્ય
 રા. લખમીદાસ જીવરાજ મુખ્ય
 મહુવા ચંદુલાલ મુખ્ય
 માણેકજેવરી વિદ્યુત્તદાસ ,
 જીમનગવરી છોટાલાલ ,
 પ્રેમીલા દ્વારકાદાસ પાંચેપ સુરત
 પ્રાણવિદ્યા નગીનદાસ ,
 પુષ્પાવતી માણેકલાલ ,
 ઇન્દીરા છોટાલાલ નંદવ સકર.
 બહેનદેવ શામાભાઈ અમદાવાદ,
 રા. ગદુભાઈ ગોપીલાલ (વ. ૭-૮-૯) ,
 અ. સો. વિદ્યાબહેન ,
 અ. મો. શારદાબહેન ,
 અ. સો. વેણુગૌરી ,
 બહેન વિ. જીવજી (વ. ૮-૯) નવીવાદ

રા. ઈશ્વરલાલ ડાહ્યાલાલ	મુળધ	અધિભરી દયારામ આત્માનાન વધીન	
રા. પ્રેમચંદ રતનચંદ	"	ગે. મણીભાઈ નાથાભાઈ	
" હકમચંદ કુનચંદ નહતા	કીરકેન્ડ	રા. માણિકનાન દયારા કર	ભાદરજી
" માસ્તર મગનલાલ શીરામ	ખાવ.	રા. પ્રતાભાઈ મગનનાન	મુળધ
" નગીનદાસ કે કાપડીયા	સુરત	રા. પ મ નહેતા	વડોદરા
" મણીતાન ત્રીકમલાલ પટેલ	ગોટાદ	" વેનજી જેઠા	કનીકદ
" નાગજી દેવીચંદ બીન્ડે	કરાચી	જહેન સકીનામાઈ અમુલા	મુળ
" વજનાન રણુછોડજી	ભાવનગર	રા. જમનાદાસ રણુકોડ હોડી	મુળાઈ
" જ્યેશ્ઠામ દેવજી	દશકા	આદ્ય મુગજી ભુમભાઈ	રણુન
" રણુછોડદાસ ત્રીકમજી	ઝરીયા	રા. મગનનાલ ડાહ્યાભાઈ	મુળધ
" રામજી દયારામ મીઝા	ગોગાદ	રા. મુ દરનાન દામોદર (કરુ) માની	
" નાન નાન દેવરા કર	સુત	" દયાનાન જોગામ મથાનાના	મુળાઈ
" અમરજી ગોવિન્દજી દેશાઈ	વસાવડ	મેરાઈ પ્રમુદાસ નયુઆ	મુળાઈ
સધની પ્રાગજી નાગરદાસ	ધામ ૧	રા. ધનેશ્વર ઉમીયાશ કર	મુળાઈ
" મોતીરામ મગારામ પાંક	ગોધીમ	" હરગોવિન્દાસ વગલદાસ	રાણુના
" ધીરજલાલ દુર્ગભરામ	સુરત	" નરહરીનાન નમકનાન	ગોધરા
" ડાળાભાઈ સુનીયાન	આમલનેર	" રિજયશ કર હીમતગમ	રાદમા
સોજના દાઉન લાયબરી	સોજના	" છોગનાન જોડીશનવાસ	સુલ
રા. મોતીચંદ દેવીદાસ		વધીન સાદરનાન મણીશકર	ખેડા
ગ. માર્કેન્ડરાય ગુનામનય	ગોગાદ	ન. કૃણામય મોકો	રાધનપુ
અ. ગુ. કન્યાશાળા	કાસા	મોતીમનગી	મુરત
રા. મોરારજી ડી કાઠારી	ગે.ગ	અ. ડી બક્ષી	રણુન
નાથ પરગાતમ	અમના	અ. સૌ જયાનમી	વેરાવળ
બહેન લીનાનગી	પાટી	નાહીમાઈ પાદશાળા	અમદાવાદ
મયાશ કર દયારામ (વ. ૮-)			

નીમીસ રતનજી મણિભાઈ (૧૦ છે. આઉપયોગી નવું પુસ્તક.

રા. મગનવાન ક નાજી (વ. ૮-૮) મે

રા. દોરાનજી શાહપુરજી (૧ ૮-૮) મુળા

રા. કરશનદાસ દારકાદાસ દેસનામ સાહજ તથા એમ એમ મિત્રા અત્રેજી અન્યુ

ધી આન એક્ટરી રીડિંગરૂમ (વ. ૮) ખારાગોળયા સો. સોરવ મહેતા રૂ. ૧૫ અમેરિકામા આતી

રા. હરીનાન બહેચા કરુમાકરી દેશની સ્વામિને બાણુવા અને અનુસંગા જેવી પુ

રા. ભાણુજી પ્રાગજી મીનાન ૧૬ પ્ર જો બપાલની સ્વામિનુ રતન પ્રમુદ

દ. સ. ગુ. કન્યાશાળા જોરજીગ ક રૂપીઓ. પોસ્ટેજ અર્થ ભુદ.

સ. ગુ. કન્યાશાળાના શિષ્યક મારોસજી પેળી પુસ્તકોની ખાસ તૈયાર દેલી યાદી મો. રીથ

રા. ગોનીશકર આચારામ ધોળા ૧ વર્ક એન્ડ બુક્સ એજન્સી.

રા. ગુનામરાય જીવલારામ મનુલ્લાવી મીવીલ ઇસ્પીતાલ પાસે-અમદાવાદ.

વિદ્યારીયા ભુમીની લાયબરી વાકાને

જહેન વજકુવરમા નારજીજી આદ્ય

નકાચું' હે છાંલીલ ગમછ, રે'કી ન દેતાં મહાભાનાં આ અપ્રત્યક્ષ
સ્થિતકાદરી થયતા વાંચો, વંચોવા, પાળો ને મુખ આપી મુખી થાઓ.

વિવેકાનંદ-વાક્યામૃત*

પ્રભુની મહત્તા, પ્રાર્થના, સ્વાત્માપજ્ઞા.

આપણે જોઈ પ્રાર્થના કરવાની કે 'પ્રેમાય જ્યોતિ' મને દોર,
તમ્સો માં જ્યોતિર્ગમ્ય'। આથી અધારમાં પ્રાર્થનું એક કિશ્કુ આપતો
અને તેમાથી એક દાસ લાગે થઈ આપણને દોરશે

આ જગતમાં મનની ગોષ કરતાં મને જોમ માનુસ પડ્યું છે ૨ હે
પ્રભુ ! તું મદાનમાં મદાન રત્ન પુ દુ મારી જતને તોગ ચંદ્રમાં સમર્પું છું,
" પ્રીતિ બાધિયા માટે કાલ્પની ગોષ કરતા મને માનુસ પડ્યું છે ૨ તું જ
પ્રીતિ કરવા ગેય છે. હું તારામા માગી જનને થઈ છું' (યજુર્વેદ સદિતા)

હિંદમાંના વીશ કરોડ ગરીબો વિષે.

છેલ્લા દલ વર્ષ બુદ્ધાં સ્થાનોમા મુસાફરી કરતા મેં જોયું તે।
આખો દેવ સાંસારિક મુશ્કાત સલાઓથી ભરપૂર છે, પણ એ જોઈ પસ
ખાના-સંસ્થા, જે સોના લોની ચૂંચીને દાંતના ગણાતા 'ગદગદ' પોતે
ચંદ્રચંદ્ર' નરીમ જન્મ છે, અને તેવાં ચાલુ રહેવા માગે છે-તે લાચરને
પાટે થયેની જોઈ નહિ.

* 'વિવિધ અથમાળા' ના પુસ્તક ૧૭-૧૮ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલ,
સ્વામી વિવેકાનંદનાં પંચાંગમાંથી પ્રસિદ્ધ કર્તા. ગરુડ સાહિત્ય
૧૬૬ કાર્યોલય, મુંબઈ નં. ૨ અને અમાસાતો ગઈએ, અમદાવાદ.

ગરીમાઈ અને અદાનમાં હોયને માટે પૂજા વીશકરોડ સ્ત્રી પુરો
માટે ત્યા (હિંદમાં) કાણુ લાગની મરણ છે? તેજીને માટે તેમની અધમ
અવસ્થામાંથી બહાર આવવાનો રી રતો છે? તેજીને પ્રકાશ આપવા માન
મળી શકતુ નથી તેા કાણુ એક જાગૃતી બીજી બાજો તેજીને પ્રજાવણી
આપવા મુસાફરી કરશે? આ લોકોજ તમારો દુશ્મિર છે એમ માનો,
તેજીનો વિચાર કરો, તેમને માટે કાર્ષ કરો, તેમને માટે અતિથય પ્રાર્થના
કરો-પ્રભુ તમને માર્ગ બતાવશે જેનું હૃદય ગરીબોને માટે દ્રવે છે, તેનેજ
મદામા કહું છું. નહિતો તે દુરાત્મા છે. તેજીના ભવા માટે આપણી
જમનાની હૃન્નશક્તિઓ ચાલુ પ્રાર્થનામાં જોડન થાઓ

મારા આનંદ! લાગણી દર્શાવો, ગરીબ, અધાની, દયાહ ગેતા એવા
જોને માટે વાગણી રાંખો! ન્યસિમી લાગણી બતાવતાં બતાવતાં તમાર
હૃદય બંધ પડી જાય, મગજ જોશુદ્ધ બની જાય અને તમને જશુાય કે હૃદય

માન જનસેવાર્થે પ્રસિદ્ધ થતા ઉપયોગી અને લોકપ્રિય

સરતા સાહિત્ય વિષે માહિતી

આ યુગમાં છે, તેની પૃષ્ઠ અને વિવિધવાર અનુક્રમશિકા.

૪ નીતિ-ગિરિપા. ૬ વિવિધ અથમાળા. ૮ વિવિધ અથમા-
ળાનાં પુસ્તકો. ૧૦ ચરિત્રમાળા. ૧૨ ચરિત્રમાળાનાં પુસ્તકો.
૧૮ વેદાન્ત અથમાળાનાં પુસ્તકો. ૧૬ શ્રી જ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ ગીતા.
૧૮ પુરાણ અથમાળા. શ્રીમદ્ ભાગવત ભાષાંતર. ૨૦ ભગવદ્
ગીતા. ૨૨ ભાગવતનો કોકાગરકંથ. ૨૪ બાજોપણી પુસ્તકો.
૨૬ બીજા ઉત્તમ અને સરતાં પુસ્તકો. ૨૮ ત્રેપનકો પ્રતમાં જાહેર
પ્રખર. ૨૯ ચુલોધક પંચાંગની કોકલાખ પ્રત. ૩૦ મુખ્ય નિયમો.

“ચરિત્રમાળા”

જેના ગ્રાહક થવાથી—

દેશ વિદેશના ગ્રાચીન અર્વાચીન અનેક

મહાન્ પુરૂષો અને સીચોનાં ઉત્તમો-

તમ જીવનચરિત્રોનો બહાળો સંગ્રહ

દર માસે પૃષ્ઠ ૧૨૫ લેખે

દર વર્ષે ૧૫૦૦ પૃષ્ઠ જેટલો

વાર્ષિક માત્ર રૂ. ૨) માં મળે છે. પાકાં પૃષ્ઠાં રૂ. ૩) પોસ્ટેજ માફ આ યોજના સંવત્ ૧૯૬૮ ના કાર્તિક માસથી શરૂ થઈ છે. પ્રથમ વર્ષમાં જોઈ મુદત છતાં ૨૫૦ પૃષ્ઠ વધુ આવનાર છે તે દ્વારા નીકળેલાં પુસ્તકોની વિગત બાબત પર છે.

નીકળેલાં પુસ્તકો વી.પી.થીમાળા ગ્રાહક થવા લખો— સરસ્વતી સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, સુબાઈ અથવા અમદાવાદ.

આવા રૂ. આવા તા તમારા નાતને ખૂંચ્યા હોય, મરજી કે તમારા માલોના પુરેલામાં પગના ચક્રાની મત્તા કડી છે, તે તમારી આંડે આવે છે ।

ધનવાનો વિષે.

આપ ની સાતિના બેઠા નિરૂદ્ધ પાંચમવાસી જનો ગમે તેની દીકરીઓ દરે કે, છતાં તેઓમા ખરડામાં ખરાબ જાતિ છે—અને તે પૈસાદાર લોકોની છે અમજના કહેવાના મીનત અને સોના માલુસો તરફ સદાજાતી આરા ન રાખેા જેમને લોકો ધનવાન કહે છે તેમ બીનકુન વિશ્વાસ ન રાખેા તેઓ કલ્યા કરતા વધારે મહેલા છે

ન્યા સુધી કોઈકો માલુસો જૂથ અને આપાનમા જીવન ગાગરો, ત્હો સુધી જે માલુસ તેઓના ખર્ચે લાગી ફેળવારેના બન્યા હોના છતાં, તેમના તરફ યોગમાં થોડું પછી લસ આવેના નથી, તેમ દરેક માલુમને હુ કોલી ગાઈ છુ જે ધનવાનો ગરીબોના માથ વાળી ામા ગેળરી ચેતાના હાકમાહસળા પોતાકના આમ તેમ હરે ફરે છે, તેમને—ત્યા સુધી જાએ મરતા, જમી કરતાં જેની રિયાત ફાલ પછી રીતે ચરીઆતી નથી, કોવા વીસ કરોડ માલુ મીને માટે તેઓ કર્બ પચ કરતા નથી, ત્યા સુધી—તેમને હુ કુટા ગાઈ છુ.

ચેતાની બત વિષે.

ચું તમે કોમ કહેવા છડો છો કે જે સાતિના મેરમાં દમણેના વહેમી, યાદીન, દાલિક, નાસ્તિક બાવનાઓ કેળવારેના સિંદુઓમાં તમેને મળી આવે કે તેવામાં કોમ તરફ લુંકી શુભદવા અને મરજી પાગલા હુ ખન્નન લુંક હુ સીમકાળપણને ચિત્કારે છું. કિચકારા કે રાજનીય ચિચ્યા મનાપ કન્નારા આરે માટે કષ્ટપણ મેઘદેવા કે નિસાગત નથી. ખર્ડ રાજન- પિતિમાં મને અદા નથી ગજાતમાં પ્રભુ અને સાત્ય એવે રાજ્યનીતિ છે, પાકીલુ સન ચિચ્યા ં

કાર્ય કરના માટે મને સાવનોના ખપ પડરો પછુ હુ નિર્ભીખ પુરોમા સ્તર્માં મને ચૂંદના માગ્નો નથી તમારે તે બાનતની રીકગ રાખવાની નથી.

જે થોડું તમારાથી બને તે L મારે તો પહેલેથી તે હોય સુધી પડે કાર્ય કરવાનું રહ્યું છે.

મારી પીઠ પાછળ રહી સ્થલાય આપનાર, મનુષ્યશક્તિ કરતાં મહાન શક્તિ, વ્યથવા પ્રભુને વ્યથવા કાઈ દેવને હું જોઈ શકું છું.

સત્ય જો મોટો પરમેશ્વર છે, વિશ્વ તે મોટો દેશ છે.

હું સ્વતંત્ર છું, મારાં બધાનો કપાઈ ગયાં છે, તો હવે આ ચરીર ક્યાં ગય છે, (ને) ક્યાં જવું નથી જોની મને શી દરકાર છે?

હું પ્રભુનો બળક છું અને મારી પાસે બીજાને શિખવવા વારતે સત્ય ને છે, અને જેણે મને સત્ય આપ્યું છે; તેજ દુનિયાના ચરેચરીમાં શરણીર અને સરસમાં સરસ મારી સાથે કાર્ય કરનારાઓ મને મોકલાવશે.

મારી અંધંગી જગતની સ્તુતિગાન મેળવવામાં ગાળવા કરતાં વધુ કિંમતી છે. આ હો અર્પવાદને માટે મને બીજાકલ અપકાશ નથી મારા નિચારો આગળ વધારી હિંદમાં પદ્ધતિસર પ્રચારવા માટે તમે ક્યું કાર્ય કર્યું છે ?

કઈ નહિ, અરે ! લેશમાત્ર/પાંખ નહિ.

મારા બાલક જેની મારે જરૂર છે તે હોખંડ જેવા સ્નાયુ, અને પોલાદ જેવા માનતંતુઓની છે, કે જેની આંદર ને વસ્તુનું વજન બનેલું છે તે વસ્તુનું બનેલું ગન રહેયું હોય. (અને) બળ, પુશ્તત્વ, ક્ષાત્રતોર્ષ અને બહાદેજ (હિંમ).

મારા હૃદયનું સર્વેશ્વ કર્તવ્ય મેં એજ નિર્મિત કરેલું છે, કે એવું યંત્ર ગનિમાન કરવું કે જે દરેક વ્યક્તિને ત્યાં ઉમદા નિચારો લાવ્યાવે, અને પછી તેના પર સ્ત્રી અને પુરુષ પોતાનું ભવિષ્ય બાંધી લે. આપણા પૂર્વજેએ હૃદયનના અતિ મહત્વના પ્રશ્નો કેવી રીતે સિદ્ધ કર્યા છે તેનું જ્ઞાન દરેકને આપવું, અને ખાસ કરીને અપ્સારે બીજાઓ શું કરે છે તે દરેકને દેખાવું કે જેથી તે પોતાના માટે શું માર્ગ લેવા તેના નિર્ણય કરી શકે.

મારા પુત્ર ! (મને હંધિરમાં શ્રદ્ધા છે, અને મનુષ્યમાં શ્રદ્ધા છે, દુઃખીને

ચરિત્રમાળાનાં પુસ્તક ૧-૨ તરીકે બહાર પડેલું પુસ્તક.

શ્રી બુદ્ધ ચરિત્ર અને શ્રી બુદ્ધના ઉપદેશ.

લેખક:-મણિલાલ નથુભાઈ દોસ્તી. બી. એ.

દુનિયાની વસ્તીનો ત્રીજો ભાગ, પચાસ કરોડ મનુષ્યો જેના નામનું નિત્ય સ્મરણ કરે છે તે, આર્યોના નવમા ઈશ્વરાવતાર શ્રી બુદ્ધદેવના સચિત્તર અત્યંત ચરિત્ર ઉપરાંત તેમના ઉપદેશો, સુદર્ન ધર્મપદ, બુદ્ધનાં વિવિધ શિક્ષણો તથા મહાન અશોકના શિલાલેખો વ્યાપ્તિમાં આપેલા છે. પૃષ્ઠ ૨૮૦ હિં. ૦૧

ચરિત્રમાળાનાં પુસ્તક ૩ થી ૮ તરીકે નીકળેલું પુસ્તક

ભારતનાં સ્ત્રી રત્નો (અંશ ૧ લો.)

શુજાતી ભાષામાં અત્યાર સુધીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા સ્ત્રીવર્ગનાં ચરિત્રોના હરકેણ સંગ્રહ કરતાં સંખ્યામાં

અને કદમાં મહુલીઆતો સંગ્રહ.

લેખક:-શ્રીયુત્ શિવપ્રસાદ દલાપતરામ પંડિત.

શુજાતીમાં અત્યાર સુધીમાં સ્ત્રીવર્ગનાં વધુમાં વધુ ૧૬૨ ચરિત્રો પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે. ન્યારે આ સંગ્રહમાં દળદાર નજી અથોમાં મળીને ૪૦૦ થી ૫૦૦ ભારતવાસી મહાન સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રો આવનાર છે. જેમાંના પ્રથમ અંશે દાખલ નીકળેલું આ પુસ્તક ૭૨૦ પૃષ્ઠનું હોય તેમાં ગ્રામીન યુગની ૧૨૫ મહાન સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રો છે. છૂટકે મૂલ્ય રૂ. ૧) પાકું પૃષ્ઠ રૂ. ૧૫.

ભારતનાં સ્ત્રી રત્નો અંશ ૨ નો છપાય છે. જોમાસામાં બદ્ધાર પદ્મો. આનું પૃષ્ઠ કદ અને કિંમત ઉપર પ્રમાણે રહેશે. એમાં વચ્ચેનાં ઇતિહાસિક યુગની ૨૨૫ મહાન સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રોના સંગ્રહ છે.

*વેદાન્ત ગ્રંથમાળા.

વેદાન્ત ગ્રંથમાળા તેમજ પુરાણ ગ્રંથમાળાના પુરાતા ગ્રાહક યાજ નીચેના મુધી તેને નિયમિત રીતે ફેલાવવાની સગવડ ન હોવાથી, હાલતો અંકે પુસ્તક છપાવતા રહી, તે ખપી ગયેથી બીજું પુસ્તક ફેલાવવાનું ધોરણ રહેશે. જે ને પુસ્તક નીકળશે તેની ખખર 'વિવિધ ગ્રંથમાળા' દ્વારા અંગા હિથી પ્રસિદ્ધ થતી રહેશે. આ ખખર ઉપરથી તે પુસ્તકના ગ્રાહક યજવન આગાહિથી લખી જ્ઞાતવનાર પાસેથી ફરીજ્જ જે આના નેટલી કિંમત જોજી લેવાશે.

વેદાન્ત ગ્રંથમાળાનું પહેલું પુસ્તક નામે 'શ્રી માનસરી ભગવદ્ગીતા' કે જે થોડાક માસમાં પ્રસિદ્ધ થનાર છે. અને જે વિષે વધુ હકીકત આજખ આપી છે. તે પુસ્તક ખપી ગયા પછીથી વેદાન્તાનાં બીજાં પુસ્તકો, જેવાં કે ઉપનિષદો, શ્રી યોગવાસિષ્ઠ, અધ્યાત્મ રામાયણ, વેદાન્ત રતોત્તમ, શંકરાચાર્ય પંચરત્ન, પંચદશી, જીવન મુક્તિ વિવેક, વિચાર સાગર, સુંદરવિલાસ, ૪૦ મંત્ર તથા ભાંયાંતર સાથે તેમજ કોઈકા ભાંયાંતર કે જે ગયા સંયોગ પ્રસિદ્ધ થશે.

* આ સંસ્થા અને તેનું કાર્ય માત્ર માર્ગદર્શક-પ્રાથમીક અને જોકાદ વ્યક્તિપરજ અખ્ય આધારવાળું હોવાથી આ વેદાંતમાળા અને પુરાણમાળા તેમજ વિવિધ ગ્રંથમાળા અને ચરિત્રમાળા કો સર્વ ખીલવાનો આનવાનો કે ન ચાવવાનો આધાર વખતો વખતના સંયોગોપરજ રહેશે છે. આવાં કાર્યો વધુ સ્થાયી, નિયમિત, ઉત્તમ અને પુષ્કળ થવા માટે મનઃકિ અને વિદ્વાનો હસ્તે બંદોળાં સાધનાત્મકત યોજના થવી જોઈએ. 'મંત્રી'

૧૯૮૨૧૧ જાન્યુન ૧૯૫૫

આપણે પ્રયાસ અવશ્ય કરવો જોઈએ. આપણે વિદેશી જૂંમિમાં જનું જોઈએ. આપણે જે ફરીવાર જોઈએ ત્યાં થતા માંગતા હોઈએ તો સમાજનું પંચ બીજા દેશમાં ફેલી રીતે કાર્ય કરે છે અને બીજા પ્રજાઓના મજાજમાં શું વલણ છે તે આપણે જાણવું જોઈએ, તેની સાથે સીધા અને સ્વતંત્ર અવહાર રાખવો જોઈએ.

તમારા સાંકડા દેશમાંથી બહાર નીકળી બીજા લોકો તરફ જતા રોજા ઉધારી જુઓ! અન્ય પ્રજાઓ કેટલી કડપથી આગળ વધતી જાય છે! મનુષ્ય જાતિ પર તમને પ્રેમ છે કે? તમારી જનમજૂમિપર પ્રેમ છે? જો તેમ હોય તો ચાલો, આપણે બધા જે જે વધારે હિંમત અને સાફ છે તેને મારે જીવનમાં મહેનત કરીએ!

ગ્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા વિષે.

અહીંના (અમેરિકાના) પુરોજા નેટલી સરસ રીતે કચ્છીજી તેટલી સરસ રીતે ઓજા પ્રત્યે વર્તે છે, અને તેથીજ તે ઓજા જોટલી બધી આનાદ, જોટલી બધી વિદ્યાન, જોટલી બધી સ્વતંત્ર અને જોટલી બધી હિતસાહી છે. * * * વીશ કે પચીસ વર્ષની વય પહેલાં પરજોલી ઓજાની સંખ્યા પાળીજ પુજ છે. નેજા પેસ દરેક સુખી છે તેજા મરીજીનું બહુ કરવામાં ગંધારેલી હોય છે.

તારે આપણે શું કરીએ છીએ? કન્યાઓ રજોને બગડી જતી અતી-તિમાન બની જાય તે માટે આપણે આપણી કન્યાઓને અંગીઆર વર્ષની થાય તે પહેલાં પરજોલી દેવામાં વળા નિયમિત છીએ. આપણા મનુ આપણને સી આદા કરે છે? 'કન્યાઓનું' પુત્રવત્ લક્ષ અને ધ્યાન દરે રસાય કરવું જોઈએ અને તેને સુચિકિત કરવી જોઈએ.

તમે તમારી શ્રીઓની સ્થિતિ સુધારી શકો તેમ હો? તેમ થયે તમારા કથાશ્રુતી આશા છે. નહિતો તમે જેવા આચારે હો તેવાજ સદાને માટે રહેશો.”

સુધારો અને સુધારકો વિષે.

દિંદિમા જેટલા સુધારકો થયા તે અધાએ ગંભીર બૂલ જોજ કરી છે કે ૧) ધર્માચાર્યોના ધર્મટોંગ, અને અવનતિથી પ્રાપ્ત થતી બધી ભયંકર-તાઓ માટે ધર્મને જવાબદાર ગણેલ છે; એટલુંજ નહિ, પરંતુ (૨) તેથી માગજ વધી ને ધરના નાશ ન થઈ શકે તેથી હતી તેગે (નતિ આદિને) સદી પાડી છે. આડું પડિમાળુ શું આજુ? -નિરુદ્ધના !! છુદ્ધથી માંડીને ૧૭૩૦નરોલ સુધીના પ્રત્યેક સુધારકે માતિમધનને ધાર્મિક સંસ્થા અજુતની ત્રી કરી છે, અને માતિમધનને તોડી પાડવાને પ્રયત્ન કર્યો છે. અને તેમાં આખરે નિરુદ્ધ થયા છે. * * * અર્ધી સદી થયાં સામાજિક અસહ-એ સંબંધી બહુ ધરોળ-ધોધય મચી રહેલ છે.

પણ પ્રખુની છબ્બાથી મેં તેનો બેદ રોધી કાઢ્યો છે; મિત્ર ! તું અસ-પર લક્ષમાં રાખજે કે જામાં ધર્મના મુદ્દય દોષ નથી, એટલુંજ નહિ, પરંતુ બ મજો ધર્મ તો સાથે એવું પુકારી કહે છે કે ‘સર્વે સલ્લિદં’ પ્રણ-તેક આશ્વા તે તારા પોતાના આત્માને હિતોત્તર વધારતાં ને આપે તેજ છે. મારામત પ્રમાણે તો આ અનર્થનાં કારણ (૧) હિંદુ ધર્મના તરતના પાશ્વરિક મારપતે અનુરોધ, (૨) મદનુબુતિ-અનુકંપમાં ઉલ્લુખ, (૩) અને દેવમત ગુણોત્તે અભાવ છે.

માતિ એ ધાર્મિક સંસ્થા નથી. ધર્માચાર્યોની બધી ધર્મવેલજાઓ બદિનત્વમાં હતી તે જનાં ‘માતિ’ એ દેવત ધણા સમયથી જામીને દદ ચલેલી સામાજિક સંસ્થા છે. તે સંસ્થાએ પોતાની ગેલા બનત્યા પડી હિંદુના વા-પરબને પોતાના અલંકરણથી વ્યાપ્ત કર્યું છે. અને તેને દર કરવાને ફક્ત એકજ ઉપાય, ફક્ત એ જોગેનું સામાજિક અહિતલ તેમને પાછું ફર, એવું છે.

વેદાંત ગ્રંથમાળા ગ્રંથ ૧ લો.

શ્રી જ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા.

અથવા

મહામાત્રી જ્ઞાનદેવજીએ એકડા વર્ષ પૂર્વે ‘શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા’ પર રચેલી ‘ભાવાર્થ દીપિકા’ નામની ઓપીબદ્ધ વિસ્તૃત મરાઠી ટીકાને

ગુજરાતી અનુવાદ.

આવતા પુરુષોત્તમ (અપાદ) માગમાં પ્રસિદ્ધ થશે.” ગીતાપર વિદ્વાતપૂર્ણ અસંખ્ય ટીકાઓ પ્રસિદ્ધ થયેલી છતાં આ ટીકા તે અદ્વલુત્તમ છે. કદ ગણલ ૮ પેજ. ૫૮ ૬૪૦ સુમારે થશે.

(૧) કાગળ ૫૦) રતલી ૪૦૬ પૃષ્ઠ, ૩ ૧૫૦ પેજ ગંજ બુદ્.

(૨) કાગળ ૭૫, રતલી ૧૦૫, મળબૂત, પૃષ્ઠ ૩૦૦ મોનેરી કિ. ર. ૨)

અગાઉથી નામ મોધાવનારને ખામ લાલ.

અગાઉથી ગ્રાહક થઇ દેવકે પ્રત દીક આડ આના અનામત મોકલ આપનાર પસંદથી દર પ્રતે ચાર આના કરી લેવાશે.

અનુવાદ—(૧) રૂબરૂમાં અથવા રેલ કે ટપાલ રસ્તે પુસ્તક મોકલતે વખતે અગાઉથી મળેલી રકમ બાદ કરીને, બાણીની રકમજ વસૂલ લેવાશે. (૨) પાછળથી પુસ્તક ખરીદવાનો વિચાર કરી જન્ય તેમજ સવેળા બચ્ન-વાથી અગાઉ મળેલા પૈસા તેમજ અજો પાછા મોકલાશે. (૩) ૪ થી વધુ પ્રતો રેલ રસ્તે મંગાવનાથી અર્ધ પોસ્ટેજ કરતાં થણું અચરો. ‘અવસ્થાપક’ સંસ્થા સાહિત્ય વર્ચક માર્ચલેશની શાખા-અમદાવાદ.

ધર્મનો નાવ કરવાથી નહિ, પણ તે હિંદુધર્મના મદાન સિદ્ધાંતોનું અનુકરણ કરવાથી, અને તેની આંદો હિંદુધર્મ અને બ્રોહ્મધર્મ એ બંનેના કલિત્વ સરના વિદ્યાર્મનું અદ્યુત મમેયન કરવાથી આવશે.

અગ્નિન સદાહકારો, સ્વાર્થી દીકાકારો વિશે.

તમે દિદીપ્તો વિશે અને તેઓની સ્વાભાવિક દીકા વિશે જે કહે છે તે એ વાંચી ગુલામગીરીમાં ગ્રેહી દેકે ભતમાં છીંકો એ મુખ્ય કુર્ચો છે, અને તે અરેબાથી અને કોઈકતાના અભાને લઈને જુલામગીરી આવી છે, અને આંખી રહેવાની છે. આં સુધી હિંદુની બદાર ન આવે ત્યાં સુધી આ મારાં વાક્યોની સત્યતા તમને પૂછીએ સમજાવે નહિ. પશ્ચિમવાસી-શિના વિજયની યુધ્ધ કુળી એક ન યાત્રી શક્તિ છે, કે જેના પાશો પર-પરના રિશ્તર અને ગુલામગીરી ચલાવે છે. પ્રભાનેટની વધુ નજીની અને માયની, તેલુનું આ પાપ વધુ દરમયાન થશે.

મારા બદાર પૂંચા ! તમે સૌએ મદાન કારો કરવાને જન્મ લીધો છે, ૧ બાબતની શકા મળે ! નાનાં કુરકુરીઆના ભાસવાથી તમે લાગી જાઓ તદિ. બંને આકાશમાંથી નજ પડી તમારા પર સખ્ત પ્રકારે કરે છતાં ભીતિ ૧ રાજો, પરંતુ ટકાર હિંમત રહી કાર્ય કરો !

અમુક આમ મારા વિશે કહે છે, એવું લખીને હવે વધારે વાર માંડે મધું ખાશે નહિ. મારા વિશે અમુક ચુકારો આવે છે તે સાંભળવાને ; ગાંઠ જોતો નથી. તમે નાનાં અચાંચી ! યાદ રાજો કે મદાન પરિણામે મદાન થી, મદાન સદનદીપતા, મદાન પ્રચલનીજ પ્રાપ્ત થાય છે.

હૃદય વચનનાં અને ફક્ત શુદ્ધિ પર ચાલનારા લેખકો, તથા કોઈ ન જાણે વા એવાના લેખો માટે બીયકુન પરવા રાખતા ના.

* * * ફરી સદતા નથી અને મિથ્યા પ્રવાપ કરવો હોય તે તૈયાર રહે છે, અને જેને માટે તેઓએ કંઈ કર્યું નથી પણ જેણે તેમને માટે બની શકે તેલું બંધ કર્યું છે તેને તું આમ કર. તારે આમજન કરવું જોઈએ ! એમ

શ્રીમદ્ ભાગવત ભાષાંતર.

વેદધર્મ સલાવાળા ભાગવતની નવી આવૃત્તિ.
દરેક અધ્યાયના આદિઅંતમાં અષ્ટક શ્લોક સહિત.

માત્ર રૂ. ૨) માં દિવાળી પર નીકળશે એ. ૧૯૦૮ જી.

સસ્તા ઉપરથી અમદાવાદ છ. માં સસ્તાં નીકળતાં બીજાં ગમે.

તેવાં ભાગવતો જેવું આને ધારણ નહિ.

મુંબઈની વેદધર્મ સલા તરફથી રૂ. ૭ થી આઠની કિંમતે
અગાઉ પ્રસિદ્ધ થયેલો પ્રિય થઈ પડેલા શ્રીમદ્ ભાગવત
ભાષાંતરની આ નવીન આવૃત્તિ તે સલાની ખાસ પરવાન-
ગીથી છપાયે છે. જેને ઉત્તમ બનાવવાને દરેક તજવીજ ચાલુ છે.

કદ-સુપરોથ ૮ પેજ ફોર્મ ૧૨૫ પૃષ્ઠ ૧૦૦૦ થી વધુ
કાગળો-નોવેથી ખાસ મંગાવેલા ૭૫ સ્તંભી મજબુત બડા છે.
ટાઇપો, ખાસ નવા અને આ લખાણના જેવાજ મ્હેટા દેવાશે.
ચિત્રો, પંદર આવશે. પુઠાં, મજબુત પાકાં સોનેરી બંધાશે.
વિવિધ વ્યંજના અને ચરિત્રમાળાના ગ્રાહકોમાંથી અગાઉ લખી
જણાવનાર પોસેથી ખાસ લાભ તરીકે છ આના કમી દેવાશે.

સામગ્રી ચાર કે વધુ પ્રતો રહેવે રસ્તે મંગાવ્યાથી ખર્ચ ધણો બચશે.
સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયની શાખા-અમદાવાદ.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા.

જેના એકથી આઠ આના સુધીના.

પૃષ્ઠ ૩૦૦ ના સુંદર અને દળદાર શુટકા

નીચલા પ્રકારના તૈયાર છે.

(લખાણ સર્વમાં એક સરખું જ છે. કાગળ તે પૂઠામાં ફેર છે.)

કાગળની જાત.	પૂઠાની જાત.	મુલ્ય
૧. ખાસ ઉચા કાગળ.	ક્રાનખાખતું પાકું.	૦-૮-૦
૨. " "	અતિ સોનેરી પાકું.	૦-૮-૦
૩. જાડા સ્લેટસવરશી	સાધારણ સોનેરી.	૦-૪-૦
૪. " "	રેસમી પાકું.	૦-૪-૦
૫. " "	શાયમું પાકું.	૦-૩-૦
૬. " "	વિસાવતી કપડાતું.	૦-૩-૦
૭. " "	કાગળતું.	૦-૨-૦
૮. અનસ્લેટ પાતળા.	કાગળતું. અસર ન્દાવા.	૦-૨-૦
૯. પોલ્ટેજ દરેકનું ૦-૧ અને ૦-૨ કાગળીનું ૦-૧		

૪૯

આદેશ આપી તેને તે પગાવના મારો છે ! આવી ઉપદેશ વસ્તી-ફૂંટથી દુનિયા છે.

હવે અદ્વાતી લોકો, વિધવા વરગતો જોએ જાણ. આપણે ધીમતી મદદ શ્રાવતા નથી, તેમજ તે મદદ મળે તો તે સ્વીકારવાને ના પાડના નથી. આપણે તે મદદને પરમેશ્વરના એવકા ધીએ કુદ્ર માન્યતાના કુદ્ર પ્રયત્નો તરફ આપણે આગ્રહાન કરવા નોંધ્યો. આપણે તો આગળ ધસવાડું છે, અને એમને એમ આવા યુદ્ધના જાના વહી જરો ત્યારે ચારિત્ર્ય ખર્ચાશે. એ આગળ લખ્યુ હતું અને હવે પણ લખું છું કે ન્યુસપેરોમાં આવેલ દીકા કે લખાણ તરફ હું લક્ષ આપતો નથી. તે અગ્નિને સમર્પણ કરવામાં આવે છે, અને તમે પણ તેમજ કરજો. ન્યુસપેરની વિધવા વાતો અથવા દીકા તરફ ધ્યાન આપજો નહિ. અતઃ કચ્છપૂર્વક તમારે કર્નલ્ય ખર્ચવો. મીમે ધીમે. બધાં સાદાં વાતો યથ રહેશે. સત્યનો વિજય થશેજ.

ન્યારે એક વખત આપણે કામ કરવાનો આદેશ કરીએ હીએ, ત્યારે અગ્રતિદત ખૂન પડશે, પણ કાલે કરવા વગર જોડાણની હું જરૂર નેતો નથી.

પરોપકાર એજ 'ખડ' જીવન છે

જે બીજને મારે પોતાનું જીવન મારો છે તેજ જીવે છે; ખાલીતા તો મતા છતાં મરેલાજ છે.

બીજનું સાદું કર્ણું એ જીવનું છે, બીજનું સાદું ન કર્ણું એ જીવનું છે, પશુ મરણું છે. તમે જીવો, કે મરણું જાતો તેનું દક્ષા જીવો તો મરણું છે-પિસાવો છે, કાચું કે મારા પુત્રો! જે પ્રેમવાન છે તે પ્રત્યે કોઈપણ જીવનું નથી.

મારા ભાણીયા! આપણે ગરીબ છીએ. આપણે કંઈ વિસાતમાં નથી. આપણે જીવન, રક્ષાનું પત્ર મરણી કામ કરવામાં હોયો સાધનબદ્ધ છે. એ તો જ ન તાર્યે હશે.

તમારા લપચળ—સ્વચ્છતા ગરામ ફાલક દરજ્જાના પશુ ભવિષ્યનું લપચળ ઉદયની આસા છે. મરીબ માટે હૃદય ભાવથી લાગણી ગંજો અને મદદની જરૂર લાગે તો પરમેશ્વર તરફથી તે જરૂર મળશે ને મળશે.

જનસંવાદો ઉપયોગી સલાહ અને પ્રોત્સાહન.

ન્યારે બહુ સારું બનવાનું હોય છે ત્યારે સર્પ માણસો પશુ પોતાની પ્રયત્ન સામગ્રી એકદમ હિંમત થઈ જાય છે, અને નિર્મોહ્ય પશુ શરૂની જની જાય છે, પશુ ખરા શરૂની તો યુવકોની પોતાનું કાર્ય કરે જાય છે, (અને એક) કેટલાક બુદ્ધિ મરી જાય છે, તેની કંઈ ગણતરી નથી ! અંગ્રેજ લેફ્ટી વર્તમાનપત્રોમાં અંકુ જોઈ દેખાવ કરતા નથી પશુ , તેઓ માનવજી કાર્ય કરી શકે છે.

જનશ્રુત યાજ્ઞો અને સાધ્ય ન્યાયથી પ્રાપ્ત નથી કર્યું ત્યાંથી વિરમો નિહ-ઉત્તર જાગૃત પ્રાણ વાસ્તવોચિત-એક વેદ્ય કહે છે. હિંમત, હિંમત, હિંમત, હિંમત પસાર થઈ ગયું છે અને વિવસ આવે છે. સમુદ્યુત મોજી ઉછરે છે, હવે તે ભરતીનું રૂપ છે ત્યારે તેના વેગ સામે પ્રતિરોધ કરવા પશુ સક્તિમાન થઈ શકશે નહિ. તે ભરતી તે મારા શિષ્યો ! પ્રેમ છે ! પ્રેમ છે ! શ્રદ્ધા છે ! શ્રદ્ધા છે ! તો ભય ન રાખો, ભય તેજો મહાનરો મહાન પાપ છે.

શ્રદ્ધા દદ શ્રદ્ધા રાખો કે પ્રભુની આસા થઈ છે, ઇશ્વરનો જુરમો ન વધ્યો છે. હૃદય જનશ્રુત યજ્ઞો. હૃદયના સામાન્ય પ્રગળના અને ન્યાય સુખી થતાના છે. હૃદયના યાજ્ઞો, આધ્યાત્મિક જલવેગ હિંમતો છે; તે જલ ભુમિપર પસાર થાય છે, કાલ તેને અટકાવી શકતું નથી, અમાણ્યમાં સીમા વચ્ચેનું આગળ ખસે છે, અને સર્વને પોતાનામાં સમાવી દે છે એવું હું જોઈ છું. દરેક માણસ મોખરે આવે છે, દરેક સાઈ સારું તે વચ્ચે બસમાં હિંમતનું જાય છે, દરેક બધ પોતાના માર્ગને સહેલા કરે છે, અને તેનો જલ ઈશ્વરપર છે.

એકાદશ સંકેધ.

શ્લોક અર્થ સાથે, બહા સ્વદેશી એજ કાગળો, પૃષ્ઠ ૪૫૦.

મૂલ્ય ચારથી આઠ આના સુધી.

(કાગળ, હપ્પાઈ દરેકમાં સરખીની છે. પૂર્ણમાં દર છે.)

- (૧) કાગળનું પૃષ્ઠ. ૦-૪-૦
- (૨) કપડાનું પાકું પૃષ્ઠ. ૦-૬-૧
- (૩) કોનેરી પાકું પૃષ્ઠ. ૦-૮-૦

પોસ્ટેજ દર પ્રતે ૦-૧ વી. પી. ખર્ચ તે ઉપરાંત છે.

આ પુસ્તક—દરેક જ્ઞાસુ, અભ્યાસી અને હિન્દીને આવશ્ય વાંચવા વિચારવા યોગ્ય અને નિત્ય પાઠ કરવા યોગ્ય છે. શ્રીમંતેએ સાધુ, બ્રાહ્મણોમાં, મિત્રોમાં, નાતબંધમાં લેહાણી અને ભેટ આપવા યોગ્ય છે. સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય પોસ્ટ કાલબાદેવી—મુંબઈ.

વૈરાગ્ય મુમુક્ષુ પ્રકરણ મ્હોક રાહિત (યોગવાસિષ્ઠ્યું) ...	૦-૭-
શ્રીયોગવાસિષ્ઠ્યું નિર્વાણ પ્રકરણ (વેદધર્મ ચલાવું) ...	૩-૦-૦-
દશમસ્કંધ-પાઠ પૂરું ૦-૬-૦ તથા વસિષ્ઠસાર ગીતા ...	૦-૧-૦-
મુળોદ્ધરનાદર (નીતિ, ભકિતના દાખ્યાઓ) ...	૦-૫-૧
આયુધ્ય વધારવાનો પ્રીતિયો (વૈદ્યક પુનઃક.)...	૦-૫-૦-
મુખ્યોધ રતનમાળા છત્રીશી-ગ્રંથ ૭૨૦ (કવિતા) ...	૦-૧૪-૦-
જેસંગ કાવ્ય-ગ્રંથ ૬૦૦ પાઠ પૂરું. ...	૧-૨-૨-
રામચંદ્રી લગનદ ગીતા. [છપાય છે અગાઉથી રૂ. ૦૧ કપી] ૧-૧-૦-	૧-૧-૦-
શ્રીમદ ભાગવત ભાષાંતર (છપાય છે, અગાઉથી રૂ. ૧૧૫) ૨-૦-૦-	૨-૦-૦-
ભગવાનની છત્રી-ઉપદેશ સાથે, લીલા રંગની નથી. ...	૦-૧-૧-
ભગવાનનાં ચોટ દાર્દ-અર્ધ સેકડે ૦-૧-૧ પાતળાં ...	૦-૧-૧-
એકાદશ સ્કંધ-કાવ્ય પૂરું રૂ. ૦૧ પાકું ૦૫૫ ગોનેરી. ...	૦-૬-૮-
શ્રીમદ ભગવદ ગીતા-ગુ. અર્થ સાથે. ક્રિ. એક અનાધી આઠ આના મુખી	
'સદ્ગુણી બાળકો... ...	૦-૦-૩-૦-
બાળકોની વાતો... ...	૦-૦-૩-૦-
બાળકોનોધ... ...	૦-૦-૩-૦-
જ્ઞાનપાળ પ્રતાપ (કાવ્ય) ૦-૧-૬ તથા કથાવિનોદ ...	૦-૦-૩-૦-

દરેકનું ધોરણ વી. પી. અર્થ જુદું છે.

સરવું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય-કાલણાદેવી રોડ-સુ.અઇ.

અમદાવાદ શાળામાં દેલખર્ચ જોગી સહેજ વધુ કિંમતે મળશે.

આ કલ્પન આપે ને જાળ છે-સંપદા, કીર્તિ, ગોગવિવામ દુકલ શોધ દિવસોને માટે છે. જગતલા એક છુદ્દ કીડા માદક મરના કરતાં, સત્યનો ઉપદેશ કરતાં કર્તવ્ય ભૂમિ પર મરવું એ સાડાં-ચપ્પારે દરજ્જો સાદું છે. આગળ વધી !

હિંમત ધો ! અને કાર્ય કર્યા કરો. સખૂરી અને મદમ કાર્ય જોજ નત માર્ગ છે. કાર્ય આપુ રાજ્યો અને સદનશોધના, પવિત્રતા, ધર્મ અને મક્કમપણુ-જોજ રમરજીમાં રાખ્યાં જાઓ...જ્યા સુધી તમે પવિત્ર રહો છો ત્યાં સુધી તમે કદી પણુ નિર્જન થશો નહિ. જગજનની તમને કદી વીધા મકશે નહિ, અને તમાગપર બધા આસીર્વાદો આપશે.

મારા પુત્રો ! કાર્ય કરમ ધરો, તેથીજ અરો જુઓ તમારામાં પ્રકટરો, જલગ્યા કરવાની શક્તિનો આપણુ રાખામ તાન અમાર છે, પરંતુ તેને નવેસરથી લાવી પ્રકટાવવો ઘટે છે. આણું મારાનુ રદગ્ય હયાતો અમાવ છે. આપણું કર્તવ્ય મારને સાફ કરવાનું છે; ન્યારે બાઈવું ખમું પણ કરે છે.આપણે તો માત્ર રાસાયનિક પદાર્થોને એકત્રી કરવાના છે, ન્યારે નેન પચકરણ તો કુન્નતજ પીતાના કાપના પ્રમાણુ કરશે.

જે જે કાર્ય તમે કરો તે તે મળશે તે (કાર્ય) તમારી પૂજાનું પાત્ર રહેવું જોઈશે.

હવે ફરીવાર તમનેવાદ દેવાવું છું કે “તમને કાર્ય કરવાનો હક્ક-અધિકાર છે, નહિ કે તેના ફલનો-કર્મણ્યચાધિકારસ્તે મા ફલંનુ કર્મણ્વ” (ગીતાવચન). ખડક જેવા દૃઢ બાદા ગમે, સત્ય સર્વદા વિજયપતકાર છે.

જે મારે કહેવાનું હતું તે બહુ દું લખી ચકરો નથી, પણ મારા બહાનુ દર પુરો ! ભગવાન તમને બહુ સમજાવેની જુદી આપણે, (અને) તે તમને મારા પુત્રો ! પ્રભાણુ કરો પ્રભુને જગ યાજો !

ત્યાગ—આત્મલોગવિષે.

ત્યારે હવે આત્મલોગએ શું સદગુણ નથી? શું પોતાનું રૂપ, પોતાનું ક્ષણ, વધારે વ્યક્તિઓના સુખપાટે અપેક્ષા કરી તેના લોગ આપવા એ સદગુણી ક્યાં નથી? હેન.

પણ * * * જન્મથીજ જે વિષ્ણુ પરી હોય તે પદ્મોત્તિ ત્યાગ કરે તેમાં શું વળ્યું? ન્યાં દ્વિધમાં ચક્રિત ન હોય ત્યાં દ્વિધનિવૃદ્ધ રાખવો એમાં ક્યાં સદગુણ છે? ન્યાં વિચારશૂન્યતા, હૃદયશૂન્યતા-મહત્વાકાંક્ષાનો અભાવ અને સમાજનું બંધારણ કેવું હોવું જોઈએ તેના ખ્યાલનું હલ્ય અગ્રાન છે ત્યાં આત્મલોગ ક્યાંથી હોઈ શકે? વિધવાને બસાકારે સતી કરીએ, તેમાં પતિ-મૃત્યેની અનન્યમંજિત ક્યાં આવી? વહેમો ભગ્વાની સદગુણી-કાર્યો લોકો પાસે કટકવચમાં શું સનું?

બ્યારે નરો સમાજની ખાતર શુષ્કની સર્વ હજળતેલ લોગ આપવા સંક્રિતમાન થશે, ત્યારે તમે છુદ્ધ થશો, ત્યારે નરો મુક્ત થશે.

નિષ્પૃથ્વી, ગૃહસ્થાશ્રમી યવાની મહત્વાકાંક્ષા રાખતી એ ધારું સાહે છે પણ આપણે જેની કાલ પુરત જરૂર છે તે-તેવા ગૃહસ્થાશ્રમીની નવી-પણ ખુલ્લાયારીની છે.

મદ્રામીઓ ભક્ષા અને ઉત્સાહી છે એ બધું ખરું, પણ શંકડાર્યાની તે ભૂમિએ ત્યાગની ભાવના શુભાવી છે એવું દેખાય છે.

મારાં બાલકોએ ખાડીમાં કંદોડા મારવોજ જોઈએ, આ જગતનો ત્યાગ કરવોજ જોઈએ-અને પછી જોઈ દ્યો કે દંડ પામે આપણે નાંખ્યો છે.

આપણા સ્વરૂપવાન આશ્વાતંત્ર કુમારોમાં બધું બનેલું છે, પણ તે ક્યારે કે જ્યારે તેઓ કાલમાં લખના નામે ખરેખર રીતે કહેવાતાં પશુસ્તના પદમાં કંદોરિતે દોમી, તેઓની કંતવ કરવામાં આવે છે તે કતલ ન થતી દોલ તો. અરે ભક્ષવાન! મારાં ગોક કદનો સાંભળ!

દિગ્દ્રશ્યાને બાજુ ખસ એક દગ્ગર પોતાનાં યુવાન નરોના આત્મલોગ-ગતી જરૂર છે.—આ સર્વ નરો! શુદ્ધ વદ્યવજ્રણા હોનાં જોઈએ. પરંતુ નહિ.

દર વખતે ૫૩૦૦ પ્રેતમાં જાહેર ખખર ફેલાવવી છે?

જો હા, તો તે માટે વિવિધ પ્રથમાણા એક ઉમદા સાધન છે. તેના દરેક પુસ્તકની ૫૩૦૦ નકલો હાલમાં છપાય છે.

દર મધ્યમ છતાં તેમાંથી બચે તે વ્યાવા કમર્સિયમાં મદદરેખજ છે.

- ૧ એક પેઞની જાન ૫૦ એક પુસ્તકમાં છપાવવા બદલ રૂ. ૮.
- ૨ એક પેઞની બે પુસ્તકમાં રૂ. બે પેઞની એક પુસ્તકમાં રૂ. ૧૪.
- ૩ એક પેઞની ત્રણ પુસ્તકમાં રૂ. ત્રણ પેઞની એક પુસ્તકમાં રૂ. ૨૦.
- ૪ એક પેઞની ચાર પુસ્તકમાં રૂ. ચાર પેઞની એક પુસ્તકમાં રૂ. ૨૫.
- ૫ એક પેઞની પાંચ પુસ્તકમાં રૂ. પાંચ પેઞની એક પુસ્તકમાં રૂ. ૩૦.
- ૬ એક પેઞની છ પુસ્તકમાં રૂ. છ પેઞની એક પુસ્તકમાં રૂ. ૩૪.
- ૭ એક પેઞની સાત પુસ્તકમાં રૂ. સાત પેઞની એક પુસ્તકમાં રૂ. ૩૭.
- ૮ એક પેઞની આઠ પુસ્તકમાં રૂ. આઠ પેઞની એક પુસ્તકમાં રૂ. ૪૦.

સૂચના-(૧) વર્ષમાં આઠથી વધુ પુસ્તકોમાં જા. ખ. આવાવા સંભવ નથી. (૨) પૈસા આગાઉથી દેવાશે. (૩) જે જે પુસ્તકમાં જાન ૫૦ છપાશે તેની કોટિક પ્રત જાન ૫૦ અં આપનારને મોકલ આપાશે. (૪) પાસ હિપોથેસી અને બહુ મોર્ધાં નહિ હોય તેવાં પુસ્તકોની જાન ૫૦ પોલી કિમતે દેવાશે. (૫) લેન્ડગ્રીસ નહેં આમરી- વજનના પ્રમાણમાં દર એકેટ ૩૧. ૦૫ થી ૧. ૧.

સુબોધક પચાગ.

પ્રત એકલાખ દિવાળી અગાઉ નીકળશે.

વિચય—તિથી, વાર, તારીખ અને સ્થાન ગમતીયર્થનાં સુમોધક વચનો આવશે. દંદ—આ ખાતવાની બન બન સાથે દેવલ ૮ પેછ પછ ૩૨ થશે કિંમત—ગાન છપાસ, અને સાસર્ગી પ્રતો લેનારને ત્રણ પાછથી મળશે.

બાહુર ખળદેશીજ પંચાંગનો મોરો પોથો ન બનાવતા ખાસ પસંદગીની માત્ર આફ પેઠ જોડશીજ બદારની બન ખ સેવાનું રાખ્યું છે, જેથી મીઠા લખાણની પેઠને તે આણું વર્ષ વંચાતી રહેશે, માટે દરબા દેખ તેમજે સરેળા લખણું. ખાવા કે પીવાની દવાઓ, નિર્માણ ચોપડીયા, અને અતિશયે રોકિતવાળી બન ખ લેવાશે નહીં.

સમાવેશ—દેક પેઠમાં જે પ્રાલમ આવશે. એક પ્રવાસમાં અઢી પ્રય લાખી કોરી ૩૬ લાકડીના આવા પાત્રકા દાખખનો આવશે.

એક કોલમની બન ખ. પચાસ હજાર પચાંગમાં લેવાતા ભાવ. છેવટનાં પેઠમાં લેવા બદલ ૩. ૩૦, શરૂનાં પેઠમાં ૩. ૪૦, પંચાંગ અથવા ઉપદેશના લખાણની બેઠમાં ૩. ૫૦, ઉનાડનાં પહેલેજ પાને ૩. ૬૦, બદારને છેલ્લે પાને ૩. ૭૫, મુખ પટ (દાહલવપેજ) પર ૩. ૧૦૦.

પૂર્વ એકલાખ પંચાંગ માટેના ભાવ કોથી દળાય સમજવા. આમાં દ્રાક્ષમની બન ખ. બદલ રૂપીયે દસઆની ભાવ લેવાશે.

સરતું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યલય, કાલયાદેવી રોડ-મુંબાઈ, શાખા-અમદાવાદ.

વિવિધ ગ્રંથમાળા તથા ચરિત્રમાળા વિષેના

(૧) ચાલુ વર્ષનાં નીકળેલાં પુસ્તકા વી. પી. થી માગવા ઉપરાંત દરેક વર્ષનું 'પહેલું' પુસ્તક વી. પી. થી મોકલવાનું તથા ગ્રાહકમાંથી નીકળી જવું હશે ત્યારે અગાઉથી ખબર આપવાનું લખીનેજ ગ્રાહક યત્ન શકશે. (૨) ગમે તે માસમાં ગ્રાહક થવા છતાં તે વર્ષની શરૂથીજ ગણીને પુસ્તકને મોકલાય છે. (૩) પોસ્ટ ખર્ચ ઉપલી ગ્રંથમાળાઓ તથા તેને લગતા ધુત પ્રસ્તકોનું માર છે, વી. પી. ખર્ચ ભુંદું છે. (૪) વાર્ષિક મૂલ્ય મ. જોધા અથવા રૂબરૂ મોકલવાથી પણ ચાલશે. (૫) અને ગ્રંથમાળાઓનાં પુસ્તકો ઉંચા કાગળ તથા પાક પૂર્ણવાળાં પણ નીકળે છે. તેના વાર્ષિક રૂ. ૩) પોસ્ટે ગ્રાહ. (૬) અને ગ્રંથમાળાઓનું કદ રોપલ ૧૬ પેછ છે. (૭) ગ્રંથમાળાઓ સંબધી સર્વે બ્યરથા અમદાવાદની શાખામાંજ રાખેલી હોવાથી મુખાલ સિવાયના દેક જજો તે સંબધી સર્વ બ્યદાર ત્યાંજ રાખવો. અને તે સિવાયનાં સર્વ પુસ્તકો માટે મુબદના મુખ્ય કાયાલખ સાથે રાખવો.

ખીજાં પુસ્તકો વિષેના મુખ્ય નિયમો.

(૧) પોસ્ટેજ તથા વી. પી. ખર્ચ દેકનું ભુંદું સમજનું. (૨) બેપા અથવા ધર્મોદા બેઠેચના લેનાર ૩. ૧૦નાં વિશે તો રૂપીય એક આનો અને ૩. ૫૦ નાં લેશે તો દોઢ આનો કપાત થશે. (૩) વી. પી. થી માગ્યા વિના અથવા અગાઉથી તાણું મળ્યા વિતા મોકલાશે નહિ. (૪) છ આનાથી જોણું મંગાવનારે વી. પી. થી ન માગતાં દીકરીજ મોકલવી.

મંડેડા માણસો બહાર આવે ! આવ્યા ક્યાં છે ? મારે તેની જરૂર છે, હું તેઓને ભેવા ચાહું છું. તમારે આવ્યા માણસો શોધી કહાલવા આસ્થક છે. તમે મને ફક્ત મોટું નામ તથા મોઢા જણાવ્યા છે. અત્યાં નામ તથા જણ પર પૂછો મહેલ * * * મને તો ખરા હજારશાળા મનુષ્યો આવ્યા, તે મારા મતમાં પરાણે આવનારા માણસોનું ટાળું ભેજવું નયો.

મેં જતપાનમાં એવું સાંભળ્યું કે તે દેશની કન્યાઓમાં એવી માન્યતા છે કે તેઓની પ્રતજીવિયાન્દી ગુણોને પૂર્ણ હૃદયલાવથી ચાહવામાં આવે તો તેઓમાં ચેતન-પ્રાણ આવે. આથી જપાનની કન્યાઓ પોતાની પ્રતજીવે કદી બાંગલી-તોગલી નથી અને મદ્રાસ-ગાળાની શ્રીમતિ ! હું પણ એમ માનું છું કે હિંદને કાફલ પછી પોતાના સંપૂર્ણ ગુણથી ચાહતો તો હિંદ દરિયાર બજારો; સપતિતી દૂધ વગરના, કીચું ધનશાળા, માનના અલાવવાળા. ચગ-દાયેલા, હમેશાં બુલે મરતા, કહળ્યા કરતા અને ઈર્ષ્યાચાર એવા હિંદના મોડા ફરીવાર જંગલો.

પણ જ્યારે ઉદાર ચિત્તવાળાં સેકડો સ્ત્રીપુરુષો મોજશોખના બોજ બોજવવાની સર્વ હજીઓ તણ કોડેડો અદેશ સુખીઓ કે જે ઉતરતી પક્ષિમાં દિન પ્રતિદિન નિર્ગંધાર અને અમાની ફશામાં ધીમે ધીમે જતા જાય છે, તેઓના કલ્યાણ માટે સંસ્કર કરવાને, મમર્ષવાને કટિબદ્ધ થશે, ત્યારેજ આ ભારતની ઉન્નતિ થશે.

મારી કદ્ર હાંદગીમાં પણ મેં અનુભવ્યું છે કે શુભ ઉદ્દેશો, હૃદયનિર્મલ, અને અનંત પ્રેમ જગતને છતી રોકે છે. જોખન છવમાં ભે આ સદૃશ્યો દેખ તો તે એકધેડા કોડેડો મિથ્યાન્દરીઓ અને પિશાચ માનવોની ગુપ્ત યોજ-

પ્રકીર્ણ.

હિંદમાં મોટું વેચાણ થાય તેને માટે પુસ્તકોનો કિંમત બહુ મોંઘી હોવી જોઈએ.

મુસલમાની રાજ્યનાં સાતસો વર્ષમાં ૭ દરોહ મુસલમાનો અને ખ્રિસ્તી રાજ્યનાં સો વર્ષમાં વીસ લાખ ખ્રિસ્તીઓ હિંદમાં થયા તેનું કારણ શું ? આર્યનું મૂળ આર્યત્વ આ દેશને તદ્દન છોડી ગયું છે તેનું શું કારણ ? મુસલમાનો કામ કરતા ફરીગટે પુરોપીઅન સાથે ફરીફાલ કરતાં અશક્ત બને હમેશાં દેશમાંથી નાશ પામતા જાય છે તે શેને લેણને ? અફઝલ મલ્લોડો પોતાની મજબૂતાઈ ધણા શતકો થયાં સ્થાપિત કરી હતી તે તોડી નાખી જર્મન મળ્લો ફરીવાર કઈ શક્તિથી ફતેહમદ થયા ? ફગવણી, ફગવણી, અને ફગવણીથીજ.

ધણાં સમયથી જમાવટ ફરી રહેલા તમારા મુધારાને તોડવા માટે હમ્મરો સત્તાએ અગ્રેણ સંજ્ઞ મોકલેલ છે, જે પશ્ચિમના લોકો આપણી મન્ટે નહિ આવે તો આપણે ઉન્નતિ મેળવી શકવાના નથી.

સત્યનો એક શબ્દ પણ કદી નહ થતો નથી; જમાનના જમાના થઈ તે કાન નીચે ધૂપાયેલ દોષ, છતાં પણ તે વહેલો કે મોડો સ્વતઃ અદાન પ્રકટવાનોજ. સત્ય અવિનાશી છે, સદૃશ્ય અવિનાશી છે, પવિત્રત્વ અવિનાશી છે.

કદાચ આપણે કોઈ ન જાણે તેમ, કાષ્ટ દયા ન લાવે તેમ, કાષ્ટ શોષ ન કરે તેમ, કોઈ પણ સાધ્ય ક્યાં વિના મરી જશ્યે-તે બહેતર છે, પણ એક વિચાર છે તે કદી નહ પામવાનો નથી. તે વહેલો કે મોડો અમલમાં અપાવનોજ.

વિદુષી ભીસીસ એનીબીસેન્ટ.

સુન્દરી સુબોધ

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવર્ય ગોવર્ધનસાઈના રાખદોમા કહીએ તો,—“ઝીણો પડિત યાય, રસમ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, રસીરે બળવતી, રોગહીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબઅન્યનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને હ્યેશોમાંથી છુટી એ કુટુંબના ખર્ચ કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને ગૃહ વર્ગોની કલ્યાણવાસનાઓ વૃક્ષ કરે;” સાધ્વી પત્ની થઈ પતિનું જીવન ઉત્તર કરે, પતિતપાવન સેવાભગિની બની દુઃખમિતિમાં દુઃખતાં સાન્નિદ્યના આત્મા-હૃદય વેદારે માતૃભક્ત પુત્રી તરીકે દિનંદ્રમેયાના સંતાનોના વિશ્વાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રજાવત્સલ જનનિ રૂપે સ્પદેશમાં ઉદયસૂર્યના તેજસ્વી, હલ્લાસભરો કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે.—એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે. “હી વિના ગૃહ નથી, ગૃહવિના પ્રજા નથી, અને પ્રજા વિના રાજ્ય નથી... .. ઝીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૯ સુ.] ઇ. સ. ૧૯૨૨, જુલાઈ-આશાઠ, વિ. સં. ૧૯૬૮. [અંક ૧૧ મા.

ઉદય ગુંજન.

સ્વર્ગવસીનું સ્તોત્ર:

ઓ અમૃતહાયિની રે, ઓ રસમાલિની !
ઓ રનેહની સરિતા રે, ઓ અમ કુલમણિ !
તમ વદને ફૂલડાં રે; જગમાં પુલડાં વેરી,
શશીમુખી સજનીરે, દેવી સ્વર્ગવસી.
તમ પુલકને પગલે રે, પાવન અમ થઈએ,
પગલાં પધરાવીને પૂજું છું મમ હૈયે;
હૈયે પ્રગટાવો રે, કહેનાં ! નેહનદી,
શશીમુખી સજની રે, દેવી સ્વર્ગવસી.
અમ આંસુને આશા રે, છે તમ આત્મ સ્ફૂર્યો,
તમે પ્રભુને હૈયેરે, અમૃતધામ કહ્યો;
ત્યાં તો આવીશું હો, જગને હસાવી હસી,
શશીમુખી સજની રે, દેવી સ્વર્ગવસી !

૮૭૭ ક. વેદ કૃત ‘કુંજલીલા.

આંખમાંથી આંસુ સૂકાયાં હતાં મન પરની વેદનાનાં વાદળા વીખરાયાં હતાં નમ્ર વદને,
 શ્રદ્ધાળુ હૃદયે તે આત્મમાં જોયો. “ પ્રભો ! ત્હારીજ ઇચ્છા મ્હારી સંવૃત્તિ અને ત્હા-
 રીજ આગા મ્હારી જીવનનોકા યાચો—પ્રભો ! ત્હારોજ હું બાલક છું. મ્હારાં પ્રિયતમ રને-
 હોચ્છાનું શ્રેય એજ મ્હારા જીવનનું અતિપ્રિય છે. પરંતુ પિતા ! હેમના રનેહશીતલ નન્દન
 સહવાસમાં રાખવા, મ્હને દુઃખથી, વ્યાધિથી, ચિન્તાથી,—સર્વ રીતે તાવીને પશુ,—નિંદીનાં
 અન્ધારામાંથી ત્હારા પ્રભાવાન પુણ્યપદમાં લઇ જા, એજ હવે આ દીન બાલની યાચના છે ”

૨૯ જ.

કાવ્યકુંજ.

વેલી.

(લલિત.)

મધુર કામળી પ્રિય વેલડી, શીતળ હાથમાં તુંય ઉછરી;
 નહિં સળેા કદિ વાયુ વેગે તો, નહિં અમ્યો કદિ તાય આકરે
 દિવસ રાત્રિએ પ્રેમવારિમાં, હૃદય બીજનું દેખની સદા;
 અનિસ હ્રેરમાં ડેસતી, સુખી! ઉરઉદારતા દાખવી રહી
 હસતી ખેલતી શુદ્ધ બાવથી, પરમ સુખની આસ ધારતી;
 તુજ સમિપમાં ગ્લાનિ ન્હાસતી, તુજ સમિપમાં શાન્તિ બ્યાપતી
 મુજ કુટુંબના શુભ આગતી, અતુલ એકલી મોઢી વેલડી !
 નીરખી નીરખી ચિત્ત દારતી, મુજ કુસુમની પ્રાણ માનતી
 તુજ પરાગની હોશ બહુ યતી, મૃદુલ પુષ્પની આસ મહુ હતી;
 હૃદય શાન્તિની વાટય જોતીતી; તુજ વિકાસની રાહ જોતીતી.
 તુજ સહે ધણા દીન ગાળીયા, મુજ કને ધણા દાહ કાઢીયા;
 હૃદય ગાળતાં આંસુડાં યુખ્યાં, સરળ રનેહથી સ્વર્ગ પામીયા.

(અવશ્ય)

જતાં વર્ષો ખીલી ઉગી વલ્લરી પ્રેમપોષિના,
 ખીલતાં ખીલતાં ખીલ્યાં, રનેહ-આનંદ-કાન્તિ ત્યાં.
 શોષતાં શોષતાં દીકુ, યશ્ન એક સુગંધીત,
 અદેની પ્રેમથી ઉગી લાડતી તરણીકિત
 ઝુલતી કૂલનાં વેલી, આનંદે ડોલતી યદા,
 વાગતા પાસથી કાંટા, જરાયે ના ગણ્યા કદા
 ના આનંદે લોપાયો, રનેહના, સુકળ્યો જરા,
 સજા ત્હેં ભૂંગના દંશે ગણ્યા, ના તેહ આશમાં

(લલિત)

ઝમકીજગી હું એક રાત્રિએ, ગગન શામળું જોયું યોગમે
 હૃદય બેલતી ગર્જના યમ, વીજળી ત્યાં પડી ગાત્ર દાગતી.
 કંઈક કારમી ઝીસ સાંભળી, ઝડપથી ઉડી દોડતી ગત,
 નવ દીડી કંઈ મધુર વેલડી, એકલી બળી શુભ યમ પડી !

બળી ગઇ અને બાળતી ગઇ અનુભવી હતી ગધ મીઠડી;
 દિન દિને ખરે ખીલતી હતી, હૃદય સર્વનાં ખેંચતી હતી.
 બળી ગયું બધું સાથ તુજની, બળી ગઇ બધી હોંશ મુજની;
 વૃક્ષ બાગનાં ના ગમે મને, કુસુમ કોમળાં ના રૂચે મને.
 નીરખતાં વને અન્ય વસ્તરી, હૃદય દાઝતું ત્રાસથી, સખી !

સૌ. પ્રમિલા.

એક શુષ્ક પ્રદેશમાંથી.

તળાં સ્નેહી મારે, નિજ જીવનનું દિત કરવા,
 દહન્તાં ગાત્રોને ^૧મિહિર કિરણો ^૨સાથત સખા !
 ગણ્યું ના ^૩પ્રાગલ્ભ્યે ^૪પ્રણયજળ મિત્રો તમ તણ્યું,
 પેતડાગે સુકાયું નંદિ નદિ મળે પાન મધુર.
 અહિં વિદૂતયચાં ^૫કવન કરિતુ આપિત દિસે,
 નથી પૃથ્વી માંહી સહજ પથ મીઠાસ કંદિયે;
 વિના મિત્રો શાણા, હૃદય રમણીના વિરહમાં,
 દિનો આનંદે ના, નહિ નહિ વળી રાત્રી સુખમાં.
 ચખાડ્યાં જે ફળો મીઠાં, સ્નેહના તમ સંગમાં;
 મિષ્ટતા ના હજી મૂકે, વાસના વધતી સદા.
 વિસારી સંસ્કારો, ^૭અવનત થતો હું દિન દિને,
 ઉઘાડ્યાં ^૮પ્રાપ્ત્યોને, નવ ગણ્યું, રમું કુદ વિષયો;
 ન મિત્રો, ના વહાની, ^૯જનલિત કરવા કાવ્ય ^{૧૦}તણ્યો,
 ભુજનનો ચાહ્યો આ, મુજ જીવનનો ^{૧૧}આત્મ ઉમદો !
 અર્ધે નિદ્રિત સ્થિતિમાં, ચક્રોળે ચિત્ત છે ચ્હડ્યું;
 સંભારી સ્નેહની વાતો, ^{૧૨}અચ્યુ ત્યાં નેત્રથી પડ્યું.
 રપશીં રપશીં ^{૧૩}અનિદ્ર મંદુરો નેત્રને જ્યાં ઉઘાડ્યાં,
 ઝાંખી મૂર્તિ હૃદય મથતી, ^{૧૪}કૈામુદી નાથની ત્યાં;
 શોભન્તો ને જગ ગજન્તો, ^{૧૫}પદ્મનો સ્વામી દેખી,
 શાન્તિ, ભક્તિ, પ્રણય ^{૧૬}હિરમી બિજળી કો ^{૧૭}અનેરી.
 દિન સ્વપ્ન ચક્રું નષ્ટ, પત્ર બે હસ્તમાં પડ્યા,
 અક્ષરો આગખી ચાહ્યું, પુદ્ કો ^{૧૮}ચત્રચિત્રમાં.

સિંચું સ્નેહ જગાડ્યો ત્યાં તનખો અમી ^૧આતમને;
કયો ભડકો ^૨જીવનમિત્રે વાંચતાં અન્ય પવને.
ચુમ્બા પત્રો, લીધા પાસે, શાન્તિ ત્યાં ચિત્તમા યતાં;
પડીને ગાઢ નિદ્રામાં, ઉડ્યો હું સ્વપ્નમાં તદા

(મદાકાન્તા)

આવી બેઠો હૃદય ગમતી, કો સરિતા કિનારે,
પાસે પૂર્વે નજર પડતી, પુષ્પ ઉદ્યાન બારે;
સૂકાયાં ત્યાં કમલ, વિકસ્યાં ^૩કૌમુદીમાં ^૪કુમુદો,
ઉડતાં કો શીત અનિલની હોરમાંથી ચકોરો.

(અનુક્રુપ)

ભરી ફળે ધસે મળવા, ચન્દ્રને સરિતા ખેલે,
અત્યન્ત સ્નેહની મૂર્તિ, ચકોર ઉડતું ઉડે.

(શાફલ)

છાડીને, ^૫સવિતા, ^૬પ્રવૃત્તિકર, જે છે ચન્દ્ર ઉત્તેજક,
આપી હું, વધેભરી જળ સદા, જે પોપનો જીવન;
કંડા ચન્દ્ર શું મોહી, તું ઉજળની ઘેલી ધણ મહાલતી ?
પ્રેમાન્ધો નહિ દેખતાં જગમહી વિવેક બુદ્ધિ થકી.

(અનુક્રુપ)

ચકોર ! પ્રેમમાં હુબ્ધ, યોગ્યાયોગ્ય વિચાર, ના;
ઐષ્ટ સૂર્ય મુકીને તું- ચન્દ્રને ભજતો સદા.

તેજ કાંઈ નથી ચંદ્રે, સૂર્ય આધાર તેહનો,
જતાં માની મહાન તેને, ક્ષણ ના એક છોડતો.

(શિખરિણી)

ન દોષો દેખે છે પ્રજાથી હૃદયે, સ્નેહભર જ્યા,
વિના પ્રેમી, લેના નિરસ વ્યવહારો જીવનના.
કદિ હોયે પ્રેમી, અનધક, અને હુડગન જો,
મનાયે ઉત્કૃષ્ટ, સુવિનય અને જ્ઞાન મહી તો.

(અનુક્રુપ)

કમળ ને, ચન્દ્ર છે પામે, તોયે તે ચન્દ્રને તજે,
શ્રીમદ્ધૃ ^૭ દૂર છે લેના વિરહે મુરીને મટે.
કુમુદ ખાલે વિકાસે ને, અનિલે રમતો શરે,
તથાપિ આ' કમલ માને, સૂર્યને અધિકો ખરે.

(શાફલ)

આપે જો કો ફળ સુરસ, ને ચિત્ત આહ્વાદકારી,
હોયે જો કો અધિક, ગુણમાં, સત્ત્વમાં, જ્ઞાન માંહી,
રાખે જો કો પરમ મમતા સ્વાધેને દૂર મૂકી,
લોયે લેને અવગણી, ખરે, પ્રેમી ચાહેજ પ્રેમી!

સાંન્તા—કુચ

સોંગીન્દરાવ ૨-દિવેટીયા.

૧ છાકરો—સ્નેહ ૨ પત્ની. ૩ ચન્દ્રતેજ. ૪. શરે ખીલતાં કુમળમા ૫ સૂર્ય. ૬ પ્રવૃત્તિ અર્પણાર
૭ ચન્દ્ર ને તેજ આપનાર ઉ. ૮ વાદળ ૬ સૂર્ય

રમણિમણિમાલા.

“જેન આફ આફ”ની ઇશ્વર પ્રેરણા.

જેન મ્હને જૂમ પાડીને બોલવેતી હતી. આપી હું વિરમિત થયો, કારણ કે હું ત્યાં હતો, એવી ત્હેને ખબર નહોતી. મ્હારા મનમાં મ્હેં જાણ્યું કે આપે સ્વપ્ન છે. સ્વપ્નાં અને અદર્શનાં નાદો-આં સર્વ પરીઓની મોહકૃતિ હતી. મ્હારી છાતી ઉપર મ્હેં કાંસતું ચિહ્ન કર્યું, અને પ્રભુને ઈદ્રમણિક શક્તિ વિદારવા પ્રાર્થના કરી. હવે મ્હને વિદિત થયું કે હું જાગૃત હતો, કારણ કે મ્હને બંધનમુક્ત કરવા, પ્રભુ, નામનો ઉચ્ચાર બસ હતો. પુનઃ મ્હારા નામનો પોકાર મ્હેં સાંભળ્યો. ઘટામાંથી બહાર નીકળ્યો. મ્હેં જેનને જોયું. તે સ્વપ્નમાં હોય, એમ લાગતી નહોતી. તેની રૂઢિશા રમી ગઈ હતી, અને મ્હેં ત્હેને બે વર્ષ પૂર્વે દીડી હતી, તેવીજ દર્પમાં હુલ્લે હતી. તેના મુખાવિન્દ ઉપર આદિકાળની શક્તિ જળહળી તેની છાયામાં પ્રતિબિંબિત થઈ રહી હતી. જાણે ઇશ્વરપ્રેરણામાં કુખી જઈ હમણાં સંજીની નવંચેતનામાં આવતી હોય તેમ જાસણું હતું. એદિક દેહને ગાંળી નાખી જાણે પુનર્જીવન પ્રકટતી હોય, તેવી તેની કાંતિ યાદ દર્શાવતી હતી. જાણે હમણાંજ દોડી નજીક બધાને આ વાતથી વધારી લઈ, એવું મ્હને મન થયું. ઉતાવળમાં અને ઉતાવળમાં તેની પામે ધસી જઈ મ્હેં કહ્યું:—

“જેન, ત્હેને શું કહ્યું? ત્હેં તો કલ્પનાય નહિ કરી હોય. મ્હને એક સ્વપ્ન આપ્યું, અને એ સ્વપ્નામાં હું અહિંયાજ ઉભી હતી—”

હાય હલાવી જેને કહ્યું, “નહિ, નહિ, સ્વપ્ન નહિ—”

મ્હારું હૃદય ધ્રુવકવા લાગ્યું, મ્હને ખીક લાગી.

“જેન, સ્વપ્ન નહિ? ત્હેને કેમ ખબર પડી?”

જેને મ્હને પૂછ્યું, “હમણાં તો સ્વપ્નામાં છે.”

“હું? હું? હું ધારું છું કે જાગૃત છું.”

* “જેન આફ આફ” ફાંસના એક ગરીબમાં ગરીબ બેડુતની ઓકરી હતી. ત્હેને લખતાં વાંચતાં નહોતું આવડતું. ઇશ્વરની ગાદી ઉપર ઇ. સ. ૧૪૨૨માં છટ્ટો જેનરી આપ્યો, ત્યારે ફાંસ અને ઇશ્વર વચ્ચે લડાઈ સળગી. અંગેલ લોક વિચારી થયા, અને આપું ફાંસ પરદેરીઓની ખીકથી હલ-મલી ગયું. એવામાં આ બેડુતની ઓકરીને એમ લાગ્યું કે મ્હને “ફાંસ બચાવવા ઇશ્વર તરફથી પ્રેરણા થઈ છે, પહેલાં તો કોઈને ત્હેના સ્વર્ગીય સંદેશમાં અજ્ઞા નહોતી. પણ ધીમે ધીમે જેને પોતાની બહાદુરીથી લોકોનાં હૃદય હરી લીધા. ત્હેણે દુખ્ખને બોરલીઅસમાં સખત હાર આપી, અને એક પછી એક કિલ્લા જીતી લઈ, આખા ફાંસમાં ફેંચ સત્તા સ્થાપી. ઈ. સ. ૧૪૩૧માં ડયુક આફ બરગેન્ડએ ત્હેને કેદ કરી. ફાંસના ફૂટાડી લોકોએ ત્હેને બચાવવા કાંઈ પણ પ્રયત્ન કર્યા નહિ. છેલ્લે ત્હેને ઇંગ્લેંડમાં ડાકણ ડરાવી જીવતી બાળી નાંખવામાં આવી હતી.”

જેનને ઇતિહાસ ત્હેના સેક્રેટરીએ ફેંચસાધામાં લખેલ છે, ત્હેનો આ ચોડાક અનુવાદ છે. જેન શરવીર હતી. જેને સ્ત્રીની શક્તિ પરિપુર્ણ રીતે બતાવી. બહાદુરોનાં હૃદય હરી જતાં એવા રણસ-આમેમાં જેન સિપાહીઓને પાનો મ્હડાવી ધૂમતી. જેનના સાધુતા, સ્વદેશપ્રેમ અને આત્મત્યાગની જ્ઞતિઓ બહુ અસાધારણ હતી. એવી સદ્ગુણોવાળી બાવાઓ ગુજરાતમાં પણ ઘેરઘેર ભગો એવી લેખકની ઇશ્વર પ્રતિ પ્રાર્થના છે

“તું જાગૃત છે. જ્યારે તેને તે ઝાડ ઉપર ચિહ્ન કર્યું, ત્યારે ય તું જાગૃત હતો.”

મહારં શરીર થંડુગાર થઈ ગયું. કારણ કે હવે મહેને વિદિત યશ્ન કે જે સુષ્ટિ મહેને જોઈ તે દિગ્ગમિક હતી. મહારા પતિત પાદો પુનિત ભૂમિ ઉપર ઊભા હતા—પુનિત ભૂમિ જેના ઉપર સ્વર્ગીય છાયા સૂકી રહી હતી. મહારં શરીર યરયર મૂળવા લાગ્યું. બીકથી મહેને ચાલતી પકડી. જોને કહ્યું:—

“ભાઈ, બી મા ! મહારી સાથે ચાલ. આપણે પેલા અંરણના તટ ઉપર બેસી વાતો કરીએ. હું તને બધી વધુ વાતો કહીશ.”

અમે ત્યાં ગયા. જોને બોલવા મથી. પણ મહેને એટલાવી પૂછ્યું, “મહેને પહેલાં આ કહે. હું ઘટામાં હતો; તને કેમ ખબર પડી કે એ વૃક્ષ ઉપર મહેને નિશાની કરી?”

“જરાક સશુર કર. ભાષન એવ હું કહીશ.”

“નહિ, મહેને હમણાંજ કહે. એ પ્રૌઢ છાયા કોની હતી?”

“હું બધું કહું. તું બીચ મા. એમાં કંઈ બધ નથી. એ તો સ્વર્ગના લક્ષ્મીને અંદાર મીસલ હતો.”

મહે ફરી કોસતું ચિહ્ન મહારી છાતી ઉપર બંને હાથથી છાતી ઉપર અદ્ય કરીને વિપત્તી વિનાશકે આંક્યું. મહારા પાપી પગેએ એ ભૂમિ અભાગવી હતી. હું મૂંઝતો હતો.

“જોને, તને બીક ન લાગી? તેને તે મુખ જોયું? તેની છાયા તેને જોઈ?”

“ના. આ પહેલાંજ વખત ન હતો. પહેલાં તો મહેને બીક લાગી હતી.”

“જોને, તેને પહેલાં તેને ક્યારે જોયો હતો?”

“ત્રણ વર્ષ અગાઉ—લગભગ.”

“જોહો ! ત્રણ વર્ષ ઉપર ! પછી એ વારંવાર દર્શન દેતો હતો?”

“હા. ઘણી વખત.”

“એથીજ ત્યારે સ્વભાવ વિકૃત થઈ ગયો. એથીજ તને ગાંભીર્ય આપ્યું. હવે મહેને ખબર પડી. તેને મહેને પહેલાં કેમ ન કર્યું?”

“કારણ કે મહેને દેવતા નહોતી. હવે કહીશ. હવે રખ છે. પણ હમણાં તો તને શોડાકે દિવસ એ વાત ગૂઢ રાખવી પડશે, હો?”

“મહારા સિવાય કોઈએ એ આકૃતિ શું નથી દીડી?”

“ત્યારે અને બીજાની સામિપ્યમાં પણ મહેને એ આકાર દેખાયો હતો. પણ આજે રૂપ બદલાઈ ગયું. મહેને તેને નિમિત્ત પણ જણાવવામાં આપ્યું. પણ હવે એ છાયા કોઈ અર્થવ્યસ્થથી જોવા નહિ પામે.”

“ત્યારે મહારે માટે પણ સદેશ હતો? અને એમાં રહસ્ય પણ છે?”

“હા. પણ એની વાત પછી.”

“અજાણ્ય જેવું. એ જ્વલન તેજ પામે હોય અને દષ્ટિએ ન પડે?”

“વળી એ જાણે છે પણ દેવદૂતોને લઈને કેટલાક મોક્ષાત્માઓ પણ આવે છે અને

વાતો કરે છે. મ્હને એ નાદના ભણકારા વાગે છે, પણ બીજા નથી સામળતા એ પ્રેરણાથી મ્હને ઘણી પ્રિય છે. હું ત્હેને પ્રેરણા કહી બોલાવું છું." જ્ઞેન 'પ્રેરણા' શબ્દ ઉપર ભાર મૂકી બોલી.

"જ્ઞેન, એણે ત્હેને શું કહ્યું ?"

"બધું. ક્રિસ સંબંધી બધું."

"શું બધું ? ત્હેને શી શી ખાતમી આપી ?"

જ્ઞેન દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખી બોલી:—

"દુઃખ, દુઃખ ! દુઃખ અને આપત્તિ. એ સિવાય કંઈ નહિ."

"શું તેઓએ ભવિષ્ય બાપ્ત્યું હતું ?"

"હા. મ્હને પહેલાંથી જ બંધી ખબર હતી. મ્હારા મુખ ઉપરની ગંભીર મુદ્રા ત્હેના થીજ હતી. આનંદ અને આશાને અવકાશ તો હતો જ. વળી વધારે. ક્રિસને સ્થાય અને ક્રિસની સ્વતંત્રતા. પણ એ સર્વનું નિમિત્ત કાણ હતું, ત્હેની મ્હને ખબર નહોતી. પણ હવે—આજે મ્હને બધું વિદિત થયું છે."

જ્યારે જ્ઞેને આ કહ્યું, ત્યારે ત્હેનાં ચક્ષુ ઝળકવા લાગ્યાં. એ ચળકાટ હજી મ્હને યાદ છે. રજુશીંગા ફૂંકતાં હતાં, ત્યારે યોદ્ધાઓને શર મ્હડાવતો એજ ચળકાટ હતો.

જ્ઞેનની છાતી ધમકતી હતી, અને ત્હેના અહેસા ઉપર સુરખી છવરાઈ રહી હતી.

"પણ આજે મ્હને ખબર છે." જ્ઞેન બોલી. "હા, પ્રભુએ પોતાનાં પતિતમા પતિત આશીને પસંદ કર્યું છે. ત્હેની આગાથી—ત્હેના રક્ષણથી—ત્હેની શક્તિથી—મ્હારી શક્તિથી નહિ—હું લશ્કરોને રજુમાં ધૂમાવીશ, ક્રિસને સ્વતંત્ર કરીશ, અને ત્હેના રાજભક્ત રાજયુવરાજને મુગટ પહેરાવીશ. અને એ આપણો નૃપવર થશે."

હું નિરિમત થયો અને કહ્યું—

"તું જ્ઞેન ? નાતું છોકરું ? શું તું સરદાર બનીશ ?"

"હા એક બે પળ સુધી હું જલાઈ ગયો. કારણ કે હું હજી બાળકજ છું. બાળક અને અમ્મન. યુદ્ધકળાથી અમ્મન એટલુંજ નહિ, પણ જાવણીની હજારો અને યોદ્ધાઓની સગાતથી પણ અમ્મન. પણ એ સમો ગયો. હવે એ કાળ નહિ આવે. હું નિર્મોહ થઈ ગયો છું. હવે પ્રતિપક્ષીઓ ક્રિસ ઉપરથી હાથ નહિ ઉઠાવે, ત્યાંસુધી હું પાછો નહિ ફરું. મ્હારી પ્રેરણા સર્વદા સત્ય છે, અને આજે ખોટી હોય નહિ. હું વૈઠાલિઅરના ગવરનર(હાકિમ) પાસે જઈશ, અને મ્હને યુવરાજ તરફ રવાના કરવા થોડાક સિપાઈઓ માગીશ. એક વર્ષ પછી દુષ્મનોને એવો ધકકા પહોંચશે કે અન્તની શરઆત ચાલુ થશે, અને અન્ત પણ ઘૂરત દિશિગાયર થશે."

"એ ધકકા ક્યારે લાગશે ?"

"મ્હને ત્હેની પ્રેરણા નથી જાણ, ત્હેને માટે નિર્મિત થઈ છું. દશ અઠવાડિયામાં ઇસ્લાહની મહેનત ધૂળ આંધ્રીની છાંયે યુવરાજના શીર્ષ ઉપર ક્રિસનો મુગટ શોભશે. ધરની એ ધરજા જે નેઈ બોલ્યો— એ કહ્યું છે. હું નિશાંક છું. કારણ કે એ પ્રેરણા તો સત્યજ છે."

આ આશ્ચર્યજનક વાણી હતી મ્હારી તર્કશક્તિમાં આ બધું અશક્ય લાસત્વ હતું, પણ મ્હારા હૃદયમાં સત્યના ભાવુકારા વાગતા હતા. મ્હારી તર્કશક્તિ વિરૂદ્ધ મ્હારું હૃદય મ્હને ધસડી જતું હતું, અને એમાં મ્હેં હમણાં સુધી, સત્યભાવના રાખી છે. મ્હેં તરત કહ્યું —

“ જોન, ત્હારા વેણુમાં મ્હને થદા છે. હું આનંદમાં હું છું, કારણ કે એ દારણ યુદ્ધમાં હું ધૂમીય અને ત્હારી સાથે જ ધૂમવાનો છું. ”

જોન અન્યયળીથી બોલી, “ એ યુદ્ધમાં હું જઈશ, ત્હારે તું મ્હારી સંગાથે લકશે, પણ ત્હને ત્હેની કંઘાથી ખબર ? ”

“ હું ત્હારી સાથે કૂચ કરીશ—આપણા બાળગોઠિયા સાથે ”

“ સારી વાત એમજ વિધિમાં છે. હમણાંજ મ્હને ખબર પડી. પણ ત્હને કંઘાથી વિરિત થયું કે તું કૂચ કરશે તો મ્હારીજ સાથે, હ ?

મ્હેં જોનને કહ્યું, “ હમણાંજ ત્હેં જાણી વાત કરીને ? ”

પણ એ ત્હેના રમરણમાં નહોતું.

એથી મ્હેં જાણ્યું કે જ્યારે તે વાત કરતી હતી, ત્હારે તે સુપ્રતિ જેવી દાષ્ટિ રિય તિમાં હતી. વર્તમાનકાળમાં તો તેણે મ્હને બધું ધૂપું રાખવા કહ્યું, અને મ્હે ત્હેને વચન આપ્યું કે મ્હારા મોઢામાંથી આ બાળત વિષે ચૂંક ચાં નહિ નીકળે.

*

*

*

*

જોનની ફેરવાયલી પ્રકૃતિ તે દિવસે બધા જોઈ રહ્યા ત્હેની વાણીમાં આત્મશક્તિ ઉદ્દિષ્ઠ થઈ રહી હતી. ત્હેના ચક્ષુમાં નવહું ઓજસુ દીપતુ હતું. ત્હેની જટામાં નિયંત્રતા અને પ્રોઢતા દેહીપ્રમાન યથા. કંઈ પણ ગર્વ કે અહંભાવ વિના અધિકાર અને કાશુની જાયા પાડતા હતાં. પરિવશક્તિની આ આદ્યપરિવ્રતતા અને ત્હેમાંય ત્હેતું એ વિષે અસાન જ્યાં સુધી ત્હેના આદેશ પરિપૂર્ણ થયે, ત્હા સુધી ત્હેના અગોમાં કળાશી રચાં હતાં.

તે આશા રાખતી હતી કે ગવરનર ઉચ્ચ પુરુષ હોઈ ઉચ્ચ પુરુષને, સાંભળશે પણ નહિ, તેણે તે પણ ન વિચાર્યું ગરીબ ખેડુતની છોકરી, ગવરનર આગળ—એ કેવું દેખાય ? પોતાના સદૃશ્યોને તે ન હુલાવતી, અને અમત સુધી પોતાનું સારું નામ જાળવી રાખ્યું વૅકોલિઅર જઈ શુ કરવું તેનો મહે વિચાર કર્યો વૅકોની નજર ચુકાવી નહારે અગત્ય પડે ત્યારે હાઝર રહેવું, એ મુદ્દો મૂકે ગયો.

અપોરે હું ચાલ્યો અને વૅકોલિઅર જઈ એક શાત જગ્યામા ઉતારો લીધો ખીજે દિવસે બાદશાહી કિલ્લામાં ગયો અને ગવરનર સાથે જોળખાણ કરાંદી આવતે દિન બોજન દેવા તેણે મહેને પોતાને ઘેર આમ યો તે પોતે શરવીર યોદ્ધો હતો તેનામાં અજબ બળ હતું ઘણીખરી જીદગી ઓવણીમાજ પસાર કરી હતી, અને મુદ્દને તે પ્રભુત્વ વહાણ ગણતો તે જખતરમાં સજ્જ રહેતો, અને એક લાખી શમશેર તેને પડખે હમંથાં ચૂલતી હતી નહારે તેની લખ્યતા અને વિકરાળ ચહેરો મહે જોયો ત્યારે હું સમજ્યો કે તેને જોઈને એ બાપડી ખેડુતની છોકરીનાં હાજળ જગડી જશે, અને માત્ર પત્ર આપીનેજ સજુરી પકડવી પડશે.

ખીજે દિવસે હું શહેનશાહી કિલ્લામાં ગયો ગવરનર ખીજા મેજે કરતાં એક ઊંચા મેજ ઉપર બેઠો હતો મોટા મેજ ઉપર સરઘરો હતા, અને ન્હાના મેજ ઉપર હું અને ખીજા કેટલાક પરાણા બેઠા હતા બારણે જખતર પહેરેલાં સિપાઈઓની ચોડી પહેરેલાં જરતી હતી.

વાત એકજ હતી ક્રાંસની નિરાશ સ્થિતિ સામાપક્ષનો સરદાર બૅરલીઅન્સને ઘેરો ઘાલશે, એવી લોકવાયકા હતી વાતવાતમા બધા ઉશ્કેરાઈ ગયા અને વિચાર ઉપર વિચાર ચતાવવા મડયા કેટલાકે કહ્યું કે તે એકદર વિજયી થશે, અને કેટલાકે કહ્યું કે કિફતો ઘેરો ઘાલવા પછીજ મળશે કેટલાકે ખાત્રી આપી કે ક્રાંસના યોદ્ધાઓ બહાદૂરીથી લડશે પણ બધાએ કબૂલ કર્યું કે બૅરલીઅન્સ પડશે, અને સાથે સાથે ક્રાંસ પણ જખીનદોસ્ત થશે થોડી વાર પછી આ ચર્ચા પૂરી થઈ અને સઘળે ચાંતિ વ્યાપિ બધા પોતાના વિચારોમા મગ્ન હતા ઉશ્કેરણી પછીની આ શાંતિ ગભીર અકરની હતી એટલામા એક નોકરે આવી ગવરનરના કાનમા કંઈ વાત કરી ગવરનર બોલ્યો—

“ શુ મ્હારી સાથે વાત કરશે ? ”

“ હા. હુઝુર સાહેબ ’

“ હ ! અજબમ જેવું. અદર લાવ ”

અદર આવનાર જોમ અને તેનો કષ્ટિ હતો. બિચારો ખેડુત બધાને જોઈને, ગભરાઈ ગયો પોતાની રાત્રી ટોપી ઉચકી નમ્રતાથી સલામ કરતો લપકા અને આજુબાજુના દેખા વર્માં અજાણ જઈ વચ્ચમાં એકદમ અટકીને ઉભો થઈ રહ્યો પણ જોને મક્કમ પગલે આ ગળ વધીને ગવરનર રહામે આવી કુરનેશ બજાવી ‘ મહેને તેણે જોળખ્યો, પણ પોતાની મુ ખમુદા ઉપર તે વિષે એક પણ ચિહ્ન ન જતાવ્યું બધા ધન્યવાદ આપવા મડયા અને ગવરનરે પણ કહ્યું, “ આફ્રીન, આફ્રીન છોકરી તો બહાદૂર લાગે છે. ” થોડીક વાર જોનને માથાથી તે પગ મુકી જોઈ બોલ્યો—

“ વાર, તને શું જોઈએ છીએ, બાપુ ! ”

“ સાહેબ, મહારી એવી આકાંક્ષા છે કે ત્હમે મ્હને યુવરાજ પ્રતિ મોકલાવી કહેવાવશે કે હમણાં યુદ્ધ કરે નહિ, કારણ કે પ્રભુ તેને જલદી સ્થાપ મોકલશે. ”

બધા અનન્યબીમાં રૂબી માલી માલી, કહેવા : લાઆ, “ ચૂરખી છોકરી ! મિચારી માંડી થઇ ગઇ છે. ”

ગવરનરે ધૂરકી નાખી : “ આ શું ! રાજ અથવા યુવરાજને તું, કહે છે તેમ કોઇ પણ સંદેશની આવશ્યકતા નથી. તું ત્હેની શું કરવા શિકર કરે છે ? બોલ, બીજું ત્હને શું કામ છે ? ”

“ એ કે થોડાક સિપાઇ સાથે મ્હને યુવરાજ પાસે મોકલો. હું લશ્કરની સરદાર થઇશ, કારણ કે પ્રભુએ નિર્મયું છે કે હું દુષ્મનોને, ક્રીસની બહાર હાંકી કાઢી યુવરાજના રાજ્યાભિષેકની ક્રિયા કરીશ. ”

“ શું તું ? ઘેલી છોકરી ! ”

“ હા. પ્રભુએ મ્હને નિર્મી છે. ”

“ સાચું ! ત્હારી મુરાદ ત્હારે બર આવશે ? ! ”

“ આવતે વર્ષે યુવરાજના શીર્ષ ઉપર મુગટ શોભશે, અને તે આખા ક્રીસને નૃપવર થશે. ”

બધા હસી પડ્યા. શાંતિ પ્રસપાં પછી ગવરનરે કહ્યું :

“ ત્હને આવા સંદેશ કોણે કીધા ? ”

“ મહારા સ્વામીએ. ”

“ કયા સ્વામીએ ? ”

“ સ્વર્ગના સ્વામીએ. ”

ધણા બબડ્યા, “ અરે, મિચારી માંડી થઇ ગઇ છે. ” કેટલાક બોલ્યા, “ત્હેણું ચિત્ત ભ્રમિત થઈ ગયું છે.” ગવરનરે ત્હેના કાકાને બોલાવી કહ્યું :—

“ અભ્યા ! આ ઘેલી છોકરીને ઘેર લઇ જઇ ખુબ દટકાવ ત્હેની ઘેલજા માટે એ ઉત્તમ આપદિ છે. ”

જોન પાછી ફરી સાદાપથી બોલી.—

ગૃહધર્મ.

‘બાળશિક્ષણ અને માબાપોનો છોકરા પ્રતિ ધર્મ.

“ A child is the father of man. ”

(બાલક એ મનુષ્યનો પિતા છે.)

બાળકોની પ્રાથમિક કેળવણી ઉપર તેના ભવિષ્યનો અને ઉંચી કેળવણીનો આધાર છે. આપણા દેશમાં જેટલી સલાળ ઉંચી કેળવણી આપવા માટે લેવાય છે તેથી અર્ધી પણ પ્રાથમિક શીક્ષણ માટે લેવાતી નથી, એ શોચનીય છે. દેશની ઉન્નતિનો અને અવનતિનો આધાર ભવિષ્યની પ્રજા ઉપર છે, કોઈપણ દેશના ઇતિહાસના દિગ્દર્શનથી આપણને માલૂમ પડ્યા વગર નહિ રહે કે તે દેશની ઉન્નતિ તેના ભવિષ્યના ફરજદારી કેળવણીને આભારી છે.

બાળક પાંચ વર્ષનું થાય કે ગામડી નિશાળમાં કે સરકારી નિશાળમાં મુકવુ એજ માબાપનો ધર્મ આધુનિક સમયમાં મનાય છે, અને ગૂજરાતીશીક્ષણક્રમ પુરો કર્યો કે ઇંગ્લેન્ડ શાળામાં છોકરાને બેસાડવો એમાં માબાપો પોતાની વડાઇ અને લ્હાવો સમજે છે. પરંતુ નિશાળમાં બાળકને મુક્તતા પહેલાં જે મોટામાંમોટી જોખમદારી માબાપને માથે છે, તે તેના ભવિષ્યના વિકાસને માટે છે; અને તેમ કરવા માટે જે જે સાધનો જરૂર જોવા હોય તે યોજવા જોઈએ.

દરેક સુધરેલા દેશમાં બાળકની માનસિક શક્તિનો વિકાસ થાય તેવા પ્રકારની કેળવણી ખસુસ કરીને અપાય છે, આવી પદ્ધતિનું શિક્ષણ આપણા દેશની શાળાઓમાં નથી અપાતું એટલે કે આપણી પ્રાથમિક શીક્ષણ પદ્ધતિ હજી આશીવાળી છે; તેથી તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખી બાળકોને માબાપોએ ધરતું શીક્ષણ—રીતભાત (discipline) વિગેરે શીખવવા ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ છે.

માતા પિતાના વર્તનની છાપ બાળકોમાં હમેશાં પડે છે. માબાપ દુર્યોધી હોય તો તેમના ફરજદારોમાં તેવા દુર્ગુણો આમેલુજ આવે છે. માટે માતા પિતાએ પોતાના સંતાનોને નાની વયમાં સારા વિચારો, અને ઉમદા ધર્મ—નીતિના પાઠોની કેળવણી આપવી; અને પોતાનું વર્તન પણ શુદ્ધ અને સાલ્વિક કરવું.

સંતાનો સારા નીકળે તો ઉદય સત્વર થાય મનુષ્યો ફળને તારકાળીક મેળવવા તિવ્ર ઇચ્છા પ્રકટાવતા હોય છે, આ ઇચ્છા લેમને જલ્દીથી પ્રલ આપે છે. નિશ્ચયનું પરિણામ હમેશાં સાનુકુળજ હોય છે. બાળકોના સંબંધમાં પણ આજ પ્રમાણે છે.

બાળકુલ્ય હમેશાં અન્ય હુદયો કરતાં ઘણું સુશીલ અને કોમળ હોય છે. ન્હાના છોકરાને જેટલો વાળવા ધારીએ તેટલો વળે. બાળક એક પવિત્ર શુદ્ધ સાલ્વિક પ્રેમની પ્રતિમા છે. તત્ સંબંધિ ભાઈ દેવચંદનું કહેવું અક્ષરસઃ સાચ છે કે—

“ અરે એ! બાળ બાળક! બહિરને અંતરે રડા!

ફરે તું ગેય કરતો રે! ઉરે આનંદ ધરતો રે!

સ્વ-પરનો ભેદ નહિ તારે! કંઈ નહિ જોઈએ તારે!

ગમે ત્યાં જઈ ગમે ત્યાં રહે! નથી કંઈ જાન છુ ક્યારે!

ધિકારવા જેવી છે નોકરોના સરકારે બાળકોમાં આવે તો તેથી બાળકોની રહેણીકરણી ઉપર બહુજ ખરામ અસર થાય છે અને ભવિષ્યમાં ખરામ કુટુંબ પડે છે

બાળકોને અનુકરણ લાયક અને આચારનિચારમાં શુદ્ધ હોય એના મનુષ્યોના સંબંધ હોય તો કંઈ હરકત નહિ આવે શુભો નોકરોમાં હોતા નથી તેથી લાભને બદલે હાની થાય તે રપટ છે

મહા વિદ્વાન કોમેન્ટ કહે છે કે —

“ અમે છોકરાઓનું બહોળું કુટુંબ ચલાવ્યું છે અમારે ત્યાં નોકરો રહેતા, પણ શું અમે અમારા બાળકોને નોકર ચાકરની દેખરેખ નીચે રાખતા ? નહિ-કદી નહિ એક કલાક પણ નહિ જ્યારે અમે બહાર જતા ત્યારે અમારા બાળકો અમારી સાથેજ બહાર આવતા હોમની શાનશક્તિઓ વિકાસ પામે, નેમ અમે મદદ આપતા અને સારા સાત વિચારો-દેખાવોની હોમના કામગીર મગજ ઉપર છાપ પાડે તેવા પ્રયત્નો કરતા ” છોકરા એને ઉછેરવામાં નિયમ, નિશ્ચય અને પવિત્રતાની જરૂર છે

ધર્મનું જ્ઞાન, અને ધર્મને સહાતા બાળકોને નાનપણથીજ માતાપિતાએ શીખવવું જોઈએ છે તેનો ઉમદા દાખલો મુસલમાન, અને ક્રીસ્તીઅન (ખ્રિસ્તી) લોકોમાંથી આપણને મળે છે માબાપો નાનપણથીજ “ કુરાને શરીફ ” ના સોપારા (સૂત્રો) બાળકોને મુખપાઠ કરાવે છે, અને નિયમિતરીતે આઠે દિવસે દેવળમાં કૃપાળુ પ્રભુની પ્રાર્થના કરવા પોતાની સાથે હોમને તેડી જાય છે આથી બાળક પુખ્ત વયે પહોંચે છે, અને દુનિયાના વિવિધ રંગો અને વિવિધ અનુભવોની કમોગીએ હસાય છે, ત્યારે ઇશ્વરનું ભજન કરવાનું ભૂલી જતો નથી

અકવાડીઆમાં એક વખત પશુ જેણે આ પૃથ્વી, તારા, અને અગ્નિનું ગૂઢો રચ્યા છે તે મહાન પ્રજાનું અમરણ કરવાથી અને તેના દયાળુ શુભોનો યશ માવાથી ચિત્તને શાંતિ મળે છે

ખ્રિસ્તિ ધર્મપ્રવૃત્તક મહાન ઇસુ ખ્રિસ્ત સમીપ જ્યારે ન્હાના બાળકો આવ્યા, ત્યારે તેના શિષ્યોએ હોમને ધમકાવ્યા, પરંતુ કામાસાગર કાછરે કહ્યું કે —

“ ન્હાના છોકરોને હોમના ખરા અને વિશુદ્ધ પ્રેમથી મ્હારી સમીપ આવવા દો હોમને મના કરશો નહિ કારણ કે એવા વિશુદ્ધ હૃદયોથી સ્વર્ગનું રાજ્ય બનેલું છે ” સત્ય છે એવા પવિત્ર અત્તકરણોજ પરમ સાધુતાના દિવ્ય સ્વરૂપો છે બાળકને ફળવવા માટે અન્ધને ન સોપતા માતા પિતાએજ એ મહાન ડરજ સ્વીકારવી જોઈએ એકલી સ્ત્રીએજ બાળકને ઉછેરવાનું અને ફળવવાનું છે એમ માનવું બૂન ભરેલું છે પિતાનો ધર્મ બાળકની માતાને તેઓને ઉછેરવામાં અને ફળવવામાં સહાયતા આપવા રૂપ હોયો છટે છે

છેવટે, આપણા બાળકોને એવી રીતે ફળવણી આપવી જોઈએ કે ભવિષ્યને માટે લાયક થાય તથા દેશોન્નતિ, અને આત્મોન્નતિના કામો કરે રનેદ-પ્રેમનું સામ્રાજ્ય રચાપે, સમગ્ર જગતમાં બ્રાહ્મણ દેસાવે અને ઉત્કૃષ્ટ અનુકરણીય જીવન ગાળે

— પ્રભાકર, “ શ્રીદેસાઈ બંધુમણ ”

પ્રાર્થના.*

(રાજ બિભાસ તાલ ગા.)

યા, યા, મન સાવધ યા જરી
સાવધ થઇને ભજ તું શ્રી હરિં ... યા, યા.
તે સુખદાયક તે દુઃખહારક મૂર્તિ મનોહર પ્રેમભરી... યા, યા.
કરતા હરતા તે સદુ જગના લેશે વિદ્ય વિપતિ હરી .. યા, યા.
જગ દુહારક ભક્તજન તારક હિરરો પાપ વિમુક્ત કરી... યા, યા.
તે જગનાયક શાન્તિ પ્રસારક રમર તું રિયર તુજ ચિત્ત કરી... યા, યા.
પરમ પ્રભુત્વ રમરણ કર્યેથી ભવસાગર તું જઈશ તરી... યા, યા.
નલિનકાન્ત નરસિંહરાવ, દીવદીપા.

પ્રભુ પ્રત્યે દીન પ્રાર્થના. x

(પ્રભુ મદિમા ગુણ ગાયો રે, સર્વમંજળ યારો—એ શબ્દ)

જ્વારે અનાથને આવો રે, એ વિનતી હમારી.

દીનદયાળ પ્રભુજી ! હમારા દોષ ક્ષમા સદુ કરજો રે;
એ વિનતી હમારી.

તહારી પ્રભ ધણી દુખી થઇ છે, એ સદુ લક્ષમાં રેજો રે;
એ વિનતી હમારી.

પાપ ખલોરાં થાય છે હમણાં, જાન તું હમને દેજો રે;
એ વિનતી હમારી.

બાળ તહમારાં ને બારણે આવે, હાથ ઝટોળ હમારો રે;
એ વિનતી હમારી.

બાળક કેરા વચનો સુણીને, દીન બાણી તહમે તારો રે;
એ વિનતી હમારી. સૌ. અનુ.

* મૂળ બિભાસની સારી ગમઃ—

સારી જ પધ સા, સા ધ પ જરી સા.

(બધા ગા.)

ઉપર આપેલા પ્રદીપી બે ક્લીની સારીગમ—

સા સા ધપ ગધપ જરી જરીસા

અપધપ ધસાસા, ધધ સારી સાગરી સાધધ

અપધપધ સાસાસાધ, સારીસા જરીસાધપ

સાસાસાસા, ધપ જરી જરીસા...

સા, સા.

x ને સમયે જુદી નહિ થવાને લીધે, જવ વર્ષનો અર્થકર દુષ્કાળ ચાલુ રહેવાની ખાતરી ગુજ-
રાતમાં પ્રાણીમાત્રનાં ચિત્તને વ્યથિત કરતી હતી, તે વખતના, “એક સરળ હૃદયની બાલાની
આ હૃદયાર છે.”

સ્વજન વિયોગ.

૧. મૃત ભગિની પ્રત્યે ઉદ્ગાર.

શાશ્વી ! સ્વર્ગે તું શીદ સધાવે, બાળકાં તુજને પોકારે.— શાશ્વી.

નમાયાં તુજ બાળ રહેને, દામણાં દીસતાં બારે,
નયને બેઠેલી ધાર અસિની, તુજ વિણુ કાણુ દીકાસે
ભર્યા નીજ હૃદયે ઉદાસે.— શાશ્વી.

પિતા રહે, તુજ બાત રહે ને, ખારી પીયુષ પોકારે,
શાશ્વી સીતા ફરી ક્યારે મળે કહી, શોધે વાટે બગરે;
હૃદયાં સેતીનાં નેન જ્યારે.— શાશ્વી.

અપકવણું, મનહરણી પણુ, હૃદય કંકણુ શું ધારી,
તુજ વિયોગે પિયુ તલસે ને ઘેલો બન્યો ધૈર્ય દારી;
હવે ખ્યારી ક્યાં ગઇ મારી ?— શાશ્વી.

શુવન સર્વે શૂન્ય દીસે ને વૈભવ નિરસ બાસે,
તુજ રૂપી રવિને અસ્તજ થાતાં, જાયું તિમિર ચોપાસે;
સાતિ આ ઉર ધકી નાંસી.— શાશ્વી.

રૂપ ને ગુંથુ ઉભય હતા તુજમાં, રત્નની ખાણુ, આ બહેની !
પ્રાણપતિની પ્રતિમા તું પુરી, ક્યાં હવે મળશે, કહેની ?
હૃદયભરી વાત, તું બહેની !— શાશ્વી.

આશ ભર્યું તુજ નાવડું ભાંગ્યું, ભરદરીયામાં આવી,
નાવિક ખીચારા હાય ધસે, ત્યારે કનક કાયા ઝપલાવી;
અમર તુજ નામ દીપાવી.— શાશ્વી.

સૌ, બ.—

૨ પ્રિય બહેનડીનો સ્વર્ગવાસ.

ભક્તિ) અરર, બેનડી ! શું કરી ગઇ ? વીજુડી તુજથી કું પડી ગઇ;
તુજ વિના મને શી રીતે ગમે, મનડું મારું તુજમાં ભમે.

નથી વિસારતી તુજને ધડી, તુજ વિચારમાં જું સદા રહી;
તુજ રૂપી દીવો તો ફરી ગયો, ખરમતત્વમાં જઇ મળી રહ્યો.

નથી ક્યાં કદી કામ તે છુરાં, સદગુણી અને રીલયી ભાયાં;
જશ લીધા ઘણો આદિયી તમે, રહો સદા સુખી માગીયે અમે.
જુગલ જોડીઓ ક્યાં જતી રહી, મૃત્યુને છતી સ્વર્ગમાં ગઈ;
સ્વર્ગમાં જઈ, બેનીને મળી, માત તાહરી ભય છે બળી !
બહુજ બેનને લાડકી હતી, અરર ! તેહની શી યજ ગતી;
લધુવયે અરે તું જતી રહી ? સુખ તમે જરા ભોગ્યું નહિ.
વીરહ સહન તો પ્રિય ! યતો નથી, શું કહું મુખે શોકની કથી ?
વય વિના વધી તાહરી મતી, તેમ વાધતો શોક આ અતી.
ચુચુ શું આચર બેની ! તાહરા, સદગુણો સમર તાહરા ખરા;
સુખી રહો સદા બાળ એહનાં, માથું હું હવે ધસ માદગ !
(રોહરા.) સદુ સાથે સરખાં રહી, ક્રીધા વશનાં કામ;
અમર તમારું રહી ગયું, આ દુનિયામાં નામ.
સગાં સહોદરને તજી, ચાલ્યાં પ્રભુને પામ;
સદા શાંતિમાં રહો, અનુ યાચે કરી પ્રજામ.

જહેન અનુ—

૩. પતીનો વીયોગ અને અનુભવના ઉદ્ગાર.

(મહીત) અરર યો પ્રભુ ! શું હવે કરું ? વૈધવ્ય આપીયું, દુઃખ તો ખરું;
અરર ! ધસ યો ! હાય શું ચુચું ? પતિત્રી માહરા કો હરી ગયું !
અડપ મારીને કાળ લઈ ગયો, અમળ જીવને રજળતો કયો !
પ્રીય ! તંજ મને સ્વર્ગમાં ગયા, દીવ વિશે ન કાં લાતી કંઈ દયા !
મુજને મુકીને એકલા વસ્યા, વિપત દીવમે દેખવા રહ્યા;
દીલકું માહરું કંખતુ, પ્રભુ ! હીમત હારી છું હું હવે, પિતુ !
દુઃખદ કષ્ટ આ ભય ના સહ્યું, સુખદ પ્રાણ લે, તુજપરે પ્રભુ !
પ્રેમકોર બેઠાભાઈ.

૪. પુત્રનું મરણ માતાના શોકોદ્ગાર.

(ગમમ.) અરર યો કેસડાંચો રે ! ગર્ભાં ચું હાયથી ચાલી,
દીધાં ઊડી પીતામાતા, દયા શું કંઈ ના આવી ?
હસંતુ મુખકું તારું, મીઠા ચાળા ગયા ચાલી,
અરે રે ક્યાં નિહાળું હું, હૃદય મુજ શોકથી ભાગી.

નથી કાંઈ અરે કીધું, નથી સંભાળ મેં લીધી;
હૃદય મારું ધવાયેલું, પડ્યું છે તું વિના ખાલી

નિહાળું દોડતો તુજને, નિહાળું ખેલતો તુજને;
અરે ત્યારે હૃદય મારું, ભરાતુ હર્ષથી ભારી.

અચાનક દૈવતા કોપે, પડ્યું તું શુલ્લ ! અરે માંદું;
પ્રીતિના દાહથી મારું, હૃદય ત્રાસ્યું, જિગર ટેવું.

નથી તેં હિલ તો લીધી, દવાઓ અદુજ તે પીધી;
નથી કંઈ હિલ મેં લીધી, પ્રભુને પ્રાર્થના કરતી,

પરતુ ના પ્રભુજીએ, 'સ્મૃતિ કાંઈ સુણી મારી;
અરર ઓ બાલુડાં મારાં ! પ્રભુ શું પ્રિત તેં કીધી.

સ્મૃતિ પ્રિય તુજ મુખડાની, રડું છું જોઈને સ્વપ્ના,
રમતો મુજ બોલે તું, નિહાળું પશુ, બધાં ફાંદાં.

અરે સ્વપ્ના મધુરાં છે, પરંતુ શોકનાં સ્વપ્નાં,
રમઈ શું ને રમઈ શું ના, અવિચળ શાન્તિમાં તું રહેા !

મણીલાલ ગગલભાઈ પાઠક

—:૦:—

૫. એક બહેનનો વૈકુંઠવાસ.

(રામ મારું) હાય હાય અરે ? વિપરીત, ઓચિંતું રે શું થયું ?
દેવ માનવે પડીઓ શું વાદ, રતન રંકતું ગ્રથું !

રમતાં રમકડાં રૂપે બહેન ! સ્વર્ગે શું રિસાઇ ગયા ?
ઝુરે જીવનપ્રાપ્તિનાં જ્યેન, ભક્તિમા સમાઈ ગયાં.

બહેન ! હિન્દવળ કામળ પુષ્પ, ખીલીને ખરી પડ્યા;
કીર્તિ ભવનનાં વાળ્યાં વેર, કર્મ આદિ નડ્યાં !

હતાં સદ્ગુણ નીતિ ભંડાર, શોભાવશે સ્વર્ગમા,
શોચે છે તમ સાહેલી સાથ, હાય જાણી ચાલતાં.

દેખી દીનજનોનાં દુઃખ, શાન્તિ તેને આપતાં;
બહેની ! ક્યાં જઈ જોઈએ મુખ, હૃદય રચા જાપતાં.

માતા ભગિનીને પ્રિયભાત બેગા સ્વર્ગમા થયા,
દીધા વિસારી ભાતને તાત, વિશ્વતાત શુ ગયા

હવે મળવાની ફાગદ આશ ! ચિતામા બુકાવતી,
બહેની ! તમ વિણ મુઝે કાજ, ભક્તિ પણ ચુકાવતી

જાડી ફાતી આ દુનિયા, બહેન, પ્રભુ પાસે જઈ રમે,
પામી શાન્તિ-અભયપદ, નાથ-પદે નિત્ય વિલસે.

ધરી પ્રાર્થન તાતજી પાસ, કુટુંબ ઉદ્ધારજો,
ટાળી મોહને શોક સમસ્ત, અમોને તારજો

પડયા મણિલાલ મોતીલાલ

અનુરક્તતા:- એ બધાં વાનાં લઇને વિધાતાએ નારીની સહિ રચી અને પુરુષને સ્વાધીન કરી.
પરંતુ સાતેક દિવસ થયા એટલામાં તો પુરુષે આવીને બ્રહ્માને કહ્યું કે:- “મહારાજ !
આ બધા આપે મને વળગાડી પથુ એ તો મ્હારે જીવતર બગાડીને ધૂળધાણી કરી નાંખે છે.
આખો દહાડો એ બકબક કર્યા કરે છે. મને એટલું તો ચીડવે છે કે ત્રાણ તો આ ! ને એક
પળ પથુ મને એકલો રહેવા દેતી નથી. એની મ્હારે આઠે પ્રહર સંભાળ રાખવી પડે છે.
આથી મ્હારો બધો વખત એનામાં જાય છે. જરા જરામાં એ રોષ પડે છે, અને કામ તો
કરું કરતી નથી. તેથી હું એનાથી બહુજ કંટાળી ગયો છું અને આપને પાછી આપણ
આપ્યો છું. માટે કૃપા કરી આપજ સંભાળો, કેમકે મ્હારાથી તો એની સાથે રહેવાનું નથી.”
આ સાંભળી બ્રહ્માએ કહ્યું:- “હીક ભાઈ ! જેવી ત્હારી મરજી, ભલે મુઠ્ઠી જ.”

પથુ વળી પાછા થોડાક દિવસ થયા, એટલે પુરુષ પાછો આપ્યો અને પ્રત્યર્પાને
કહેવા લાગ્યો કે:- “મહારાજ ! મ્હેં એ પૂતળી આપને પાછી સોંપી ત્યારથી તો મ્હાર
જીવતર બગાડી ગયું છે. મને એના વિના એકલા એન પડતું નથી. એ મ્હારી પાસે કેવું
નૃત્ય કરતી ! કેવું મધુર ગાયન ગાતી ! એની આંખના ખૂણામાંથી કેવા કટાક્ષ મારતી ! મ્હારી
સાથે રમતી-મને આનંદન દેતી-આહા ! શાં એનાં નખરાં ! શું એનું હાસ્ય-ભવે
સુધાજ ! શું એનું રૂપ ! શું એનું માર્દવ ! શો કામલ રસ ! મહારાજ, એ તો મને પાછી
આપો. ” બ્રહ્માએ કહ્યું:- “ભલે ભાઈ, લૂંટ જાઓ ” એમ કહીને પાછી આપી.

વળી ત્રણેક દિવસજ થયા એટલે પાછો એ તો દેવ પાસે આપ્યો ને કહેવા લાગ્યો કે:-
“મહારાજ ! આ તો કંઈ સમજ પડતી નથી. મુઠ્ઠી તેમ જો પથુ હવે તો એજ નિશ્ચય
કર્યો છે કે આ સ્ત્રીથી મને આનંદને બદલે કષ્ટ વધારે થાય છે માટે એને રાખવીજ નહિ.
એનું મ્હારે કામ નથી. ”

પથુ બ્રહ્મા બોલ્યા:- “મૂખ ! ચાલ્યો જ અહીંથી; ધડી ધડી ત્હારી શરિપાદ હું સાંભ-
ળવાનો નથી; ત્હારે હવે તેમ કરીને ચલાવી લે. ”

પુરુષે કહ્યું:- “પથુ કૃપાળુ ! મ્હારાથી એની સાથે રહી શકાતું નથી. ” દેવે કહ્યું:-
“ને વળી એના વિના ત્હારે ચાલતું પથુ નથી ! માટે જ, ત્હારું હું સાંભળતો નથી. ”
એમ કહીને પોતાની પીઠ ફેરવી. આ જોઇને પુરુષ બોલ્યો:- “હવે કરવું શું ? એનો સમા-
જમ પથુ જુડા અને વિયોગ પથુ જુરો ” !!

છ.—

● વર્ણવતા-ગોળપથુ. વક્રતા-વાંકાપથુ. નવપદ્મવ-નવાં પાંદડાંની કુંપળો આલિંગન શક્તિ-
ભેટવું તે. વૃણ-ધાસ, તરવતા-ટૂટ, સ્થિર નહિ રહેવું તે. ફરાતા-સખતપથુ. કુસુમ-ફૂલ આરત
તા-રતાફ, લાગી. વૃક્ષપર્ણ-ઝડનાં પાંદડાં. લઘુતા-દાનાં હોવું તે. ગજ-દાથી. શુદ્ધામતા-સુંદરો
આગલો ભાગ, અપળતા. નયનરોભા-આંખોની ખુબી અમરાવલિ-સમરા. કટાક્ષ-વાંકાં ભેટું તે.
ચરાક-સસડું. સીકતા બીક, મયૂર-મોર, મિથ્યાગર્વ-ભૂડી બડાઈ. ઉદાસ-આનંદ ભરેલો ઉમંગ મેધ
વરસાદ. (અશુ) ધારાસ્થવ-(આંસુની) ધારા જહેવડાવતી તે. શુક્રવક્ત્ર-સ્વળ-પોપટની છાત્રી વજ-કા-
ણમાં કંઠલુ દ્વિપિપાસ. મધુ મધ. વ્યામ-વાધ-પ્રચંડજવાહા-જોરથી સૂળતી વહવું તે. લીમ-બરફ, કાકપક્ષી-
કાગડો કોડિલનો કલરવ-કાપલનો મીઠો અવાજ. બક્રત-બજારની પેડે સવમનસાઈનો ડાળ કરીને
પાપ હામ કરનાં તે. ચક્રવાકની અંતરજાંતો-ચક્રવાક પક્ષીઓ ન્યાં રહે છે ન્યાં સળેડે રહે છે,
લેમના જેવી (પુરુષની) સાથે રહેવાની પ્રીતિ.

વિવિધવિહાર.

જાપાનમાં સ્ત્રી-શિક્ષણ અને જર્મનીમાં બાલશિક્ષણ.

(લેખક—“ ન્હાતુ દેસાઈ. ”)

હિંદી ભાવામાં પ્રગટ થતા ‘સરસ્વતી’ માસિકના ‘એ’ મહિનાના અંકમાં પ્રસ્તુત લેખો પ્રગટ થયા છે. પ્રથમ લેખના લેખક સેઈન્ટ નિહાલસિંગ, અને બીજા લેખના લેખક ગુરુ કયાલસિંગ છે. મરાઠીમાં પ્રસિદ્ધ થતા માસિક મનોરંજને પોતાના ‘સાહિત્ય સમાચાર’માં આનું ટૂંકાણું આવેલું દીધેલું છે. આ લેખ હકત માસિકમાંથી ભાષાંતર કરી અને આપવામાં આવ્યો છે.

(૧) મી. સેઈન્ટ નિહાલસિંગે પોતે લીધેલી જાપાનની મુલાકાત, પછી જાપાનમાં સ્ત્રી-શિક્ષણ એ નામનો એક લેખ લખ્યો હતો, જેમાં નીચે પ્રમાણે જણાવવામાં આવ્યું છે:—

જાપાનમાં સ્ત્રી-શિક્ષણ:—

“ ઊકરીઓને ઊકરાઓ પ્રમાણે શિક્ષણ આપવું એવો જાપાનમાં કાયદો છે. ઊકરો હોય કિંવા ઊકરી હોય પરંતુ હવે ૭૫ી સોળ વર્ષ પર્વત ધર આગળ અગર શાળાઓમાં શિક્ષણ આપવું એવું હોવાથી જાપાનમાં હાલમાં ત્રીસ લાખ બાળાઓ શાળાઓમાં લાભ લે છે. જાપાનમાં દરેક માત્રાપો ઓછાવણીને ચઢતાં હોવાથી, તેઓ પોતાની બાળાઓને શાળાઓમાં મૂકતાં પહેલાં ધર આગળ ‘કિન્ડર-ગાર્ટન’ (રમત ગમતથી શીખવવાની) પદ્ધતિપર ચોક્કસ ધ્યાન આપે છે. બાળાઓની ‘પ્રાથમિક’ શાળાઓમાં—લખવા, વાંચવા, અને હિસાબ ગણવાનું; અને તેજ પ્રમાણે સ્વદેશીય સાહિત્ય, ઇતિહાસ અને ધર કામની રચૂળ શાહિતીનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. આ શાળાઓમાં વખત સ્ફુરારના આઠ વાગ્યાથી તે બપોરના બે વાગ્યા સુધીનો હોય છે, અને દરેક કલાકને અત્રે પંદર પંદર મિનિટની છૂટી આપવામાં આવે છે. આ રજાના વખતની અંદરે કસરત કરવા, રમવા તેમજ ખેલવા દેવામાં આવે છે. બાળાઓને માનસિક શ્રમ ઉપરાંત બીજી કંઈ કરવા દેવામાં આવતું નથી, અને તેથી આ બાળક પર ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવે છે. દરેક અઠવાડીયાના ત્રણ કલાક કસરત માટે રાકવામાં આવે છે. કસરત નીરનીરાળા પ્રકારની શીખવવામાં આવે છે, અને તેને લગતું સાહિત્ય તૈયાર કરાવવામાં આવે છે.

જાપાનમાં નીતિ શિક્ષણપર ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવે છે, આ શિક્ષણ પહેલાં ધોરણથી માંડીને તે શિક્ષણક્રમ પૂરો થતાં સુધી અપાય છે. નીતિશિક્ષણ માટે અઠવાડીયાના એકવીસ કલાકો રાકવામાં આવે છે જે નીચે પ્રમાણે છે—

ત્રણ કલાક માનપિતાની ભક્તિ, બે કલાક ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી સુખ, ત્રણ કલાક પ્રીતિ, ત્રણ કલાક રાષ્ટ્ર સંબંધી કર્તવ્ય, બે કલાક ઉલ્લેગાનું મહત્વ, બે કલાક કસંદ ન કરવા બાજત, બે કલાક જુકું ન બોલવા વિષે, બે કલાક પોતાના દોષો ન છુપાવવા માટે, અને બે કલાક બીજાને ત્રાસ ન આપવા માટેના ઉપદેશોમાં ગાળવામાં આવે છે. આ સિવાય સુધડતા, સ્વચ્છતા, સ્વપણ, નિયમસરપણ, ઓદાર્ય, જૂનદયા, કૃતજ્ઞતા, સ્વાવજબન, સાર્વજનિક કાર્યોમાં પોતાની મદદ, પરાપકર, દયાળુપણ, સહાનુભૂતિ, સ્વનંત્રતા અને બીજા

અન્ય વિષયોનું શિક્ષણ નામાંકિત સ્ત્રીપુરુષોનાં જીવનચરિત્રોનાં ઉદાહરણો આપીને શીખવવામાં આવે છે.

‘પ્રાથમિક શાળા’ હોડ્યા પછીના અભ્યાસ માટે ‘જાપાનમાં’ ઉચ્ચપ્રતિભા શિક્ષણ મેળવવાની ધણીજ સગવડો છે. આવી જાતની શિક્ષણ આપનારી પાઠશાળાઓનો પુષ્કળ વિદ્યાર્થીઓ ઉલટથી લાભ લે છે. આ શાળાઓમાં—ગણિત, ચિકિત્સાશાસ્ત્ર, શારીરશાસ્ત્ર, વનસ્પતિશાસ્ત્ર, પ્રાણિશાસ્ત્ર, ભૂગોળ, નીતિ, રસાયન શાસ્ત્ર, પાકશાસ્ત્ર, લાપાસાન, પોતાના દેશને ઇતિહાસ તેમજ ગૃહિણીનું ખરું કર્તવ્ય વિગેરે વિષયો મૂખ્ય શીખવવામાં આવે છે. ગૃહિણીના ખરા કર્તવ્ય સંબંધીનું જ્ઞાન ઔદયી સત્તર વર્ષ પર્્યંત આપવામાં આવે છે. આ સિવાય શિવજીકામ, સંગીત, ચંદ્રા તૈયાર કરવાનું, શિષ્ટાચાર, અને બાળકોને ઉછેરવા સંબંધીનું જ્ઞાન પણ આપવામાં આવે છે.

સ્ત્રીઓની શાળાઓમાં શિક્ષકનું કાર્ય સ્ત્રીઓજ કરે છે સ્ત્રીશિક્ષક તૈયાર કરવાને ‘નૉર્મલ સ્કૂલ’ ઉદાહવામાં આવી છે; આવી સ્કૂલોની સંખ્યા જાપાનમાં તેર છે. આ શાળાઓમાં શિક્ષકની પદ્ધિ મેળવ્યા પહેલાં ભાવિ શિક્ષકોને અનુભવાર્થે સરકારી શાળાઓમાં શિક્ષણ આપવા કેટલાક દિવસો સુધી જતું પડે છે. આ ‘નૉર્મલ સ્કૂલ’ના અભ્યાસક્રમના ત્રણ વિભાગ કરવામાં આવ્યા છે. પ્રથમ વિભાગમાં—અધ્યાપકત્વ, ઇંગ્રેજી ભાષા, નીતિ, ચિકિત્સાશાસ્ત્ર, રસાયન શાસ્ત્ર, ગૃહમંજર, બાળકોને ઉછેરવાનું, શિવજીકામ, સંગીત, ચિત્રકળા, આરોગ્ય, નકશા દોરવાનું વિગેરે... બીજા વિભાગમાં—અધ્યાપકત્વ, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ચિની ભાષાનું સાહિત્ય, ઇંગ્રેજી સાહિત્ય, જાપાની સાહિત્ય, નીતિ, સંગીત, અને આરોગ્ય. ત્રીજા વિભાગમાં—અધ્યાપકત્વ, રસાયન શાસ્ત્ર, ચિકિત્સાશાસ્ત્ર, ગણિત, ઇંગ્રેજીભાષા, પ્રાણિશાસ્ત્ર, નીતિ, સંગીત, કસરત વિગેરે વિષયોનો સમાવેશ થાય છે. કેટલીક હોશિયાર સ્ત્રીઓને સરકારી ખર્ચે પરદેશ આગ્રજ અભ્યાસ માટે મોકલવામાં આવે છે. ભણીને પાછા આવ્યા પછી સરકારી શાળાઓમાં છ વર્ષ રહીને શિક્ષણ આપવું, એવી રીતની સરત હોમની સાથે કરી લેવામાં આવે છે.

જે સ્ત્રીઓને સરકારી મદદ લેવાની ઇચ્છા ન હોય, તેઓ સરકારી શાળામાં ઠરાતેલો અભ્યાસક્રમ પુરા કરીને નિપ્પન જોરી દાઈ ગોકો’ નામના વિદ્યાલયમાં ઉચ્ચ પ્રતિભા શિક્ષણ લેવા માટે દાખલ થાય છે. આ મહાવિદ્યાલય સન. ૧૯૦૦ માં સ્થાપવામાં આવ્યું હતું. આ વિદ્યાલય ખાનગી માલિકીનું છે, અને તેથી હવે સરકારી મદદની જરૂર રહેતી નથી. આજ પર્્યંત ૧૦૦૦ સ્ત્રીઓ ઉચ્ચ શિક્ષણ લઈને બહાર પડેલી છે. આ પૈકી કેટલીક ચિન અને સિયામમાં શિક્ષકનું કાર્ય જનવે છે. કેટલીક વર્તમાન પત્રો ચલાવવામાં સહાય કરે છે, ત્હારે કેટલીક મોટા મોટા વ્યાપારીઓને ત્હાં નોકરીએ રહેલી છે. તેમાંના મોટા ભાગ સાર્વજનિક કાર્યોમાં રોકાયેલા રહે છે. આ વિદ્યાલયમાં આઠ પ્રકારની કેળવણી આપવામાં આવે છે, જે નીચે પ્રમાણે છે.—

(૧) વિજ્ઞાન (૨) સંગીત. (૩) શિક્ષકજ્ઞા (૪) ઇંગ્રેજી સાહિત્ય. (૫) જાપાની સાહિત્ય. (૬) અધ્યાપકત્વ. (૭) વ્યાયામ. (૮) ગૃહકેળવણી.

વળી અહિં રસાયન શાસ્ત્રોના પ્રયોગો કરવા માટે મોટી મોટી પ્રયોગશાળાઓ છે.

જાપાની સ્ત્રીઓને ઔદ્યોગિક શિક્ષણ આપનાર એક વિદ્યાલય ટોકિયોમાં છે. ચિકિત્સા શાસ્ત્ર (દાકતરી માહિતી સંબંધી)નું શિક્ષણ આપનાર એક વિદ્યાલય પણ છે. હાલમાં જાપાનમાં ઉત્તમોત્તમ ચિકિત્સકો આશરે ૧૫૦ છે, અને ૧૦૦૦ (માવજત કરનારી) નસો છે.

ઉપરની સર્વ સંસ્થાઓ ઉપરાંત 'સરદારોની પુત્રીઓને' સાર ત્હાંની મહારાણીએ એક મહાવિદ્યાલય રચાવ્યું છે. આ વિદ્યાલયમાં પાંચથી બારીસ વર્ષ સુધીની બાળાઓ અભ્યાસાર્થે આવે છે. તેઓનું હિંચામાં હિંચુ શિક્ષણ આપણા અહિંના બી, એ, અને એમ, એ, ના સરખુંજ છે. આ વિદ્યાલયમાં દાખલ થનારી બાળા એક સર્વશુશ્રુષપન્ન ગૃહિણી થઈને બહાર પડે છે. યુદ્ધમાં જળમી યયેલાંઓની મલ્લજત, લલિતકળા, આદિરાનિધ્ય, કૃતોથી ભરવામાં આવતું નકશી કામ વિગેરેનું જ્ઞાન બીજા વિષયો ઉપરાંત અહિં આવવામાં આવે છે.

(૨) "જર્મનીમાં શિશુ શિક્ષણ":—

જર્મનીમાંના 'બાલ શિક્ષણ' સંબંધી ગુરૂ દયાલસિંગ નાથે પ્રમાણે જણાવે છે:—

"ન્હાનાં બાળકોને સુલભ અને મનોરંજક રીતે શિક્ષણ આપનારી કળાનો ઉદય જર્મનીમાંથી થયો છે; અને હાલમાં સધળા સુધરેલા દેશોમાં તેનું અનુકરણ કરવામાં આવે છે. જર્મનીનું એકેએક ન્હાનામાં ન્હાનું ગામ 'કિન્ડર-ગાર્ટન' વગરની દમ શાળા વિનાનું નથી. કેટલાક ગામોમાં ગદીએગદીએ શાળાઓ છે, જદારે કેટલાક મહોલ્લાઓમાં ત્રણથી ચાર ચાર શાળાઓ હોય છે.

આ શાળાઓમાં જનરા બાળકોની ઉંમર ચારથી સાત વર્ષની હોય છે. રહવારમાં જાગતાંજ ચાર વર્ષનો બાળક પોતાની માતાને કોશી કોશી એમ કહીને બૂમ મારે છે. તેની સાથેજ તેની માતા ખાટલાપર એક ચિત્રની ચોપડી મૂકીને કોશી તૈયાર કરવા જાય છે. બાળક ચિત્રાવલોકન કરી રહે છે તેટલામાંજ કોશી તૈયાર થાય છે. તે પી રહ્યા પછી 'શૂલ-શૂલ' (School-School) નિશાળ-નિશાળ કહી પોતાની માતાને કપડાં પહેરાવવાની સૂચના કરે છે. ત્હારપછી માતા તેને કપડાં પહેરાવે છે, અને એક ટીનની પેટીમાં માખણ, પાંદિ, રાટલી વિગેરે મૂકીને તે પેટી તેના ગળામાં બેસવે છે. બાળક પોતાની ખાવાની પેટી ગળામાં નાંખી નાચતો ફૂંકો આનંદથી નિશાળે જાય છે.

આ શાળાઓનો વખત રહવારના આઠથી બપોરના બે વાગ્યા સુધીનો હોય છે. શાળાઓમાં શિક્ષકોનું કામ બહુધા સ્ત્રીઓજ કરે છે. બાળકો ક્લાસમાં આવતાંજ પોતાના સ્ત્રી શિક્ષિકા હાથમાં હાથ મેળવી 'ગુડેન-મોર્નિંગ' (Good morning.) 'આપનો દિવસ ખુશાલીમાં જાઓ'—કહી પોતપોતાની જગ્યાએ જોડવાઈ જાય છે. ત્હારપછી સ્ત્રીશિક્ષક તેમના ગળામાંથી ટીનની પેટીઓ કહાડી એક ખીટી પર લટકાવે છે પછી શિક્ષણની શરૂઆત થાય છે. પ્રથમ આજના દિવસનું નામશું? વિગેરે પ્રશ્નો પૂછીને અઠવાડીઆનાં નામ ક્રમે ક્રમે બોલતાં શીખવે છે. ત્હાર પછી આ મહિનાનું નામ શું? મહિનાનું નામ કહેવડાવ્યા પછી મહિનાના દિવસો અને વર્ષના મહિના વિગેરે બોલાવરાવે છે. પછીથી આજની તારીખ કય? આ પ્રશ્નોથી માંડીને કલાક, મિનિટ, સેકન્ડ વિગેરે કાલકો તૈયાર કરાવવામાં આવે છે. આટલું થયા પછી 'પ્રભુપ્રાર્થના' શરૂ કરવામાં આવે છે. તે પછીથી ક્લાસત કરાવીને પાંચ મિનિટની વિરાંતી આપી તેમની પાસે રાષ્ટ્રગીતો ગવરાવવામાં આવે છે. જેનો સારાંશ આ પ્રમાણે છે.—

“માતૃભૂમિ, પિતૃદેશ ધણો પ્યારો છે ! ધન્ય પ્રત્યે પ્રીતિ રાખવાથી તે આપણને દુઃખ માં મદદ કરે છે ! બહુભાવ એવી રીતે રાખવો કે ત્હમે પોતેજ બધાના પ્રાણરૂપ થઈ રહો ! સર્વની સાથે હળીમળીને રહેવું ! હાની યતી હોય ત્હાથી ઊડીને ચાલ્યા જવું.”

*

*

*

*

“દેશની નારી, દેશનો પૈસો, દેશની ભૂમિ, અને દેશની કામોને માટે જેટલું કરીએ તેટલું આણું છે ! દેશની શક્તિ, દેશનું રાજ્ય, દેશની સમાજો, વિગેરે આપણુજ છે, અને તે સંભાળી રાખતાં શીખવું જોઈએ ! આ પ્રમાણે કરવાથી યુગોના યુગો સુધી ત્હમારું ઐશ્વર્ય ટકી રહેશે !”

જે દેશમાં બાળકોને ચાર વર્ષની વયથી આવા પ્રકારના રાષ્ટ્રીય ગીતની છાપ ત્હમનાં કુમળાં મગજને પર પાડવામાં આવે છે, ત્હારે તે દેશના લોકો પ્રમાણિક, શૂરવીર તેમજ પૂર્ણ સ્વદેશાભિમાની થાય તેમા શું આશ્ચર્ય ?

રાષ્ટ્રગીતનો પાઠ આપ્યા પછી ત્હમને થોડીવાર સુધી ધૂની આપવામાં આવે છે. આ રગમાં તેઓ ધણીજ આનંદથી પોતાના વિદ્યાર્થી બહુઓ સાથે રમે ખેલે છે. ધૂનીના સમયપુરો ચર્તાજ શ્રીશિક્ષક સીટી વગાડે છે, એટલે બાળકો તરતજ એકઠા થઈ જાય છે. ત્હાર પછી ત્હમને ખીટીપર લટકાવેલી ત્હમની ટીનની પેટીઓ આજખાને લઈ લેવાનું કહેવામાં આવે છે. દરેક બાળક પોત પોતાની પેટીમાંથી ખાવાનું કઢાડી ખાવા મારે છે, અને જોમને ખાતાં ન આવડતું હોય ત્હમને ત્હમની શિક્ષકમાઇ ખાતાં ચોખવે છે આ વખતે સ્હવારના, બપોરના તેમજ સ્નાનના ખાણાનું લખાણથી વર્ણન કરાવવામાં આવે છે, અને તે સંબંધે પુષ્કળ શીખામણો ત્હમની શ્રીશિક્ષક આપે છે, જેવી કે બહુ ખાવું નહિ, સખ્યતા તેમજ સ્વચ્છતા રાખવી વિગેરે

સ્હવારનું બાળકોનું ખાણુ પુર ચર્તાજ ‘કિન્ડર-ગાર્ટન’ (બાલોવાન) પદ્ધતિ પર ત્હમને શિક્ષણ આપવાનું શરૂ કરવામાં આવે છે. આ શ્રીશિક્ષકોનું બોલવું એટલું પ્રેમાળ અને એવું તો મીઠું હોય છે કે સઘળાં ન્દાના બાળકો તે વખતે પોતાનાં બહાલા માતપિતા અને ઘરને પણ વિસરી જાય છે ! તેમજ હરરોજ નિયમસર નિશાળમાં જવાને, સાર પોતાની માતાને કપડાં પહેરાવવાનું કહે છે ! !”

હીંદુ સ્ત્રીઓના મરણનું મોહાટું પ્રમાણ.

(વડોદરા રાજ્યના વસ્તીપત્રકમાં જણાવવામાં આવેલા કારણો.)

વડોદરા રાજ્યના વસ્તીપત્રકને ગુજરાતી રીપોર્ટ હાવમાં બહાર પડ્યો છે. વસ્તીપત્રકતા રીપોર્ટો ઇંગ્લેન્ડમાંજ બહાર પડે છે પણ આ વરસ રાવજહાદુર ગોવીંદભાઈએ તે રીપોર્ટ ગુજરાતીમાં બહાર પાડવાની પહેલ કરી છે તેમાં આ દેશના પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા આછી હોય છે અને સ્ત્રીઓનું મરણ પ્રમાણ વધારે હોય છે ત્હનાં નીચે જણાવેલાં કારણો આપવામાં આવ્યા છે.

જુદી જુદી ઉમરનાં માણસોમાં સ્ત્રી પુરુષોનું પ્રમાણ.

જન્મ સખધી વસ્તીગણતરીના આંકડા ઉપરથી જણાય છે કે ઊંઠકરીઓ કરતાં ઊંઠકરાના વધારે સખ્યામાં જન્મે છે પણ જીંદગીના આરંભમાં ઊંઠકરીઓ કરતાં ઊંઠકરાઓ વધારે જીવે છે, તેથી ઊંઠકરાઓમાં મરણનું પ્રમાણ વધારે હોય છે અને પાંચ વર્ષની ઉંમરે ઊંઠકરા ઊંઠકરીઓ લગભગ સરખાં થઈ જાય છે પણ ત્યારપછી પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓમાં મરણનું પ્રમાણ વધે છે અને આ દેશના લક્ષ્યના અને બીજા સસારી રીતરીવાજોની વીચીત્રતાને લીધે ૧૦ થી ૨૦ વર્ષની સ્ત્રીઓમાં મરણનું પ્રમાણ વધતું હોવાથી પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓની સખ્યા ઓછી થઈ જાય છે

સ્ત્રીઓમાં મરણનું પ્રમાણ વધારે હોવાનાં કારણો.

૧) રાજ્યમાં પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓમાં મરણનું પ્રમાણ વધારે હોવાનાં કારણો નીચે લખ્યાં છે તે હોવાં જોઈએ.—(૧) નાની ઊંઠકરીઓ તરફ દુર્લક્ષ, (૨) બાળલક્ષ અને અકાળે ભ્રૂંધારણ, (૩) અણધારેની દાયણો, (૪) ગર્ભપાત (૫) સ્ત્રીઓનું ઘરમાં ગોંધાઈ રહેવું અને અપુરતો ખોરાક ખાવો, (૬) વીધવાઓને પડતા સહન અને (૭) અતીશય મજુરી

(૧) નાની ઊંઠકરીઓ તરફ દુર્લક્ષ—સાધારણ રીતે તમામ ન્યાતોમાં ઊંઠકરાના જન્મની ઇચ્છા રાખવામાં આવે છે અને કન્યાનો જન્મ થોડાં પસંદ પડતો નથી પુત્ર જન્મે છે તો સાકરો વહેવાય છે અને સર્ગાવહાવાં અને મીત્રમંડળમાં વધામણી મોકલવામાં આવે છે, અને ઊંઠકરી જન્મે છે ત્યારે એમનું કાષ્ટ થતું નથી ઊંઠકરીને પથરો કહેવામાં આવે છે અને ઊંઠકરા કરતાં તેના તરફ ઓછું લક્ષ અપાય છે જે ન્યાતોમાં વર મેળવવા સારું મોટું પર્થ કરવું પડે છે તેમાં તો આ સ્થિતિ ખાસ નજરે પડે છે

(૨) બાળલક્ષ અને અકાળે ગર્ભધારણ—સ્ત્રીઓમાં મરણનું પ્રમાણ વધારે માનવાના—અને ખાસ કરી હીંદુ સ્ત્રીઓમાં તેમ થવાના આ કારણો મુખ્ય છે બાળલક્ષ ધણી થાય છે અને તેનું પરિણામ એ આવે છે કે સ્ત્રીને બાળી પરિપક્વ થતાં પહેલાં સ્ત્રીઓના થાય છે, અને તેથી તેમના શરીરનું બધારણ ઘટી જઈ તેઓ અસ્વ વયે મરણ પામે છે આ કારણથી ૧૫ થી ૨૦ વર્ષની સ્ત્રીઓમાં મરણ ધણી થાય છે

(૩) અણધારેની દાયણો—સ્ત્રીઓમાં મરણનું વધારે પ્રમાણ આવવાનું આ પણ એક મુખ્ય કારણ છે. દાયણ તરીકે સાધારણ રીતે ગામની હજીમડીને જોતાવવામાં આવે છે અને એ એવો ગોટાળો અને એવી બૂલો કરે છે કે સ્ત્રીઓને કોયમંતી ઇજા થાય છે અથવા તેમને અસાધ્ય બાધો આપી દેવામાં રહી જાય છે

(૪) ગર્ભપાત—યુવાન વીધવાઓને ફરીથી પરણવાની છુટ નહીં હોવાથી તેઓ વીધવાની સાલસમાં ફસાય છે અને પોતાની આનંદ સાચવવાં સારું અણધારેની લોકો પાસે ગર્ભપાત કરાવવા સારું દવા લે છે અથવા સ્વહતિ કરાવે છે અને તેથી ધણીવખતે તે મનુષ્યકાળે મૃત થાય છે

(૫) સ્ત્રીઓનું ઘરમાં ગોંધાઈ રહેવું—અને અપુરતો ખોરાક ખાવો—ગરીબ અથવા સીવાય બીજા કાષ્ટ કારણથી સ્ત્રીઓને અપુરતો અથવા હલકો ખોરાક આપવામાં આવતો

હોય એવ જણાવું નથી. પણ ઊંચાને ધરમાં ગોંધી રાખવાનો બનાવ સામાન્ય છે અને તેથી તેપના આલુપ પર પાગી અસર થાય છે. ઉપરના વર્ગની ઊંચા ધરપાંજ ભરાઈ રહે છે, અને ધરોપાં હવા અજવાળાની સગવડ બેઠકથી તેથી હોતી નથી ઊંચા ખુદી હવાપાં ફરવા જતી નથી અને તેથી હાથ અને એવા બીજા વ્યાધીઓની તે ભોગ ઘટ પડે છે અને જુવાનીપાં મરણ પામે છે.

(૬) હીંદુ વીધવાઓની હુદ્દશા-હીંદુ વીધવાઓની સ્થિતિ દુ ખદાયક છે. ધરપાં એક ખુણાપાં તેમને ભરાઈ રહેવું પડે છે અને જીવનના ધણા સુખનો તેપને ત્યાગ કરવો પડે છે તેથી તેપની તદુરસ્તી ઉપર મારી અસર થાય છે.

(૭) અતીશય મજુરી-ઊંચાને-અને તેપાં ખાસ કરીને નીચાના વરખોમાંની ઊંચાને-ધરમાં બહુ મજુરી કરવી પડે છે. કેટલાંક તવંગર કુટુંબો શીવાય, સામાન્ય રીતે નોકરો રાખવાપાં આવતા નથી અને ઊંચાને ધરપાં દળવાવું, ખાંડવાવું, અને સાફસફા રાખવાવું કામ કરવાવું હોય છે. તેપને રાંધવાવું હોય છે એટલુંજ નહીં પણ રસોડું સાફ કરવાવું અને એમાં વાસણ માંજવાનાં હોય છે. તેપને ગાપના કુવામાંથી પાણી કાઢી મોટાં વાસણોમાં ભરી પાયા ઉપર મુકી તે ઘેર લાવવાવું હોય છે. બ્યારે એક બાલુએ ઉપરના વર્ગની ઊંચાની તદુરસ્તી કામના અભાવને લીધે બગડે છે ત્યારે બીજા બાલુએ હલકા વર્ગની ઊંચાને અતીશય શ્રમ કરવો પડેલો હોવાથી તેમના શરીરને બારે તુકશાની થાય છે અને તેઓ અઠાણે મરણ પામે છે.

૧. ઊંચાની સંખ્યા પુરતી ન હોવાથી લગ્ન ઉપર થતી અસર.

કણબી, વાણીઆ વીગેરે ન્યાનોમાં ઊંચાની સંખ્યા પુરતી નહીં હોવાથી કાઠીઆવાડ માંથી તે ન્યાતના લેણા બેરીઆ લાવે છે. જે ઊંચા લાવવાની હોય છે તેની સ્થિતિની બરાબર તપાસ કરવાપાં પોતાની ન્યાતપા ઊંચાની અછત હોવાથી જરા શીધીયતા રાખવા પાં આવે છે. અને ઊંચાના પાલક અથવા વેચનારા તેના સબંધપાં જે હકીકત કહે છે તે બરોસા ઉપર વગર તપાસે ખરી પાની લે છે કાંઈ કાંઈ વખત એવું બને છે કે કાઠીઆ વાડમાંથી આણેલી કન્યા પાછળથી વીધવા નીકળે છે, અથવા કુંભાર, વાધરી અથવા એવી બીજા હલકી ન્યાતની નીકળે છે, ત્યારે તેને કાઠી મુકવાપાં આવે છે, અને તેના ધણી થોડો વખત ન્યાત બહાર રહ્યા પછી ન્યાતને મોટો દડ આપી અને તે ઉપરાંત ન્યાતને જમાડી પાછો ન્યાતપાં પેસે છે.

કસબામાં ઊંચા પુરપોતું પ્રમાણ.

ગાપડાં કરતાં કરનાઓમાં ઊંચાની સંખ્યાવું પ્રમાણ એટલું હોય છે. અને આ ખોટ નાના કરના કરતાં મોટા કરનાપા વધારે જોવાપાં આવે છે. રાત્ર્યમાં ઊંચાની અછત વડોદરા શહેરમાંજ વધારે જોવામાં આવે છે શહેરમાં ઊંચાવું પ્રપાણ સહિથી આણું છે. બીજા કસબામાં આખા રાત્ર્યના એકંદર પ્રમાણ કરતાં ઊંચાવું પ્રમાણ વધારે જોવામાં આવે છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે બીજા રાત્ર્યના લેણા આપણા કરનામાં આવવાને બદલે આપણા કરનામાંથી લેણા બીજા જગ વધારે વસે છે.

—સાંજવર્તમાન ઉપરથી.

બાલમિત્ર-બાલોદ્યાન.

પાણીનાં ટીપા ક્યાંથી આવે છે ?

“બા, બા, જુઓ તો ખરા” વાડીમાંથી ચુટેલું. ગુલાબ હાથમાં લઈ દોડતી આવતી મેના બોલી: “પાંદડીની વચ્ચે લપાવલું આ ટીપું તો જુઓ. કેવું મજાનું છે?”

“ખરે મજાનું છે”, પુલ પર નજર નાંખતા તેની મા બોલી. હીરા પેઠે તેજ મારતું અંતર આકર્ષતું મિન્દુ પુલનાં અંતરમાં પડ્યું હતું “પણ માડી, ક્યાંથી એ આવ્યું?”

“વરસાદ ત્યાં મુકી ગયો હશે” માએ ખુલાસો કર્યો.

“વરસાદનાં નાનાં શેરાં પડે છે તે વાદળાં ક્યાંથી આવે છે?” મેનાએ પ્રશ્ન કર્યો “એ ક્યાંથી આવે છે તેની મને ખબર નથી”

“હાથમાં ગયા ત્યારે દરીયો જોયલો યાદ છે ને?” તેની માએ પૂછ્યું. “હવે, સૂર્યન ગરમીથી દરીઆના પાણીની વરાળ થાય છે અને એ ગરમીથી એવાઈ વરાળ આકાશમાં જાય છે, અને તેનાં વાદળાં બને છે.”

“વરાળ?” મેના બોલી “પણ વરાળ એટલે શું?”

“મહાકાલીમાં પાણી ઉકળતું હોય છે ત્યારે નાળયામાંથી વરાળ નીકળતી જોઈ છે ત્યારે?”

“હા હા એજ વરાળને?” મેના બોલી ઉઠી, તેની માએ કહ્યું: “એજ વરાળ સૂર્યની ગરમી હવામાં પાણીનાં ટીપાં આકર્ષી લે છે. ઉપર પાછાં બધાં ભેળાં થાય છે એટલાં વાદળાં થાય છે અને આપણી નજરે પડે છે. એવામાં પવન આવે છે અને પૃથ્વી પર તેમને ધકેલે છે એટલે જમીન પર પડી તેઓ જમીનને તાજાં અને ફલદુપ કરે છે.”

“આહો! બા! કેવું મજાનું! મને ખૂબજ નહિ”, મેના બોલી ઉઠી. જરા યાર કરી પ્રશ્ન પૂછ્યો-“પણ બા, છેવટે એમનું શું થાય છે? જમીનમાં બધાં મક્કા નાશ પામે છે?”

“ના, બેટા, ઈશ્વરના રાજ્યમાં કાંઈ નાશ પામતું નથી. આ પાણીનાં નાનાં મિન્દુ નીચામાં અહુજ ઉપયોગી છે. જ્યારે નીચે પડે છે, ત્યારે જમીનમાં વનસ્પતિ ઊગી શકે માં જમીન પોતી અને તાજાં કરે છે. જમીનની તળે ઢેક ઝાડ અને પુલના મૂળીઆં લગી તેઓ દોડી જાય છે, દરેક મૂળીઆને એમનો ખપ છે કારણ કે પાણી વિના તેમને ચાલતું નથી.”

“માડી, પાણીનો શો ખપ મૂળીઆને પડે છે?”

“જે, કેટલાંક ટીપાં ગુલાબના છોડના મૂળીઆ પાસે જાય છે એટલે મૂળીઆં તેમને ચૂસી લે છે; પછી તેઓ રસમાં બળી પાંદડાં અને પુલ ખનાવવામાં મદદ કરે છે. કેટલાં બીજાં ઝાડો પામે જાય છે અને કેરીનાં કે કેળાના રસનાં મદદગાર થાય છે. કેટલાંક જમીનમાં દટાઈ જાય છે અને કેટલીક વારે નીકમાં ભેળાં થાય છે; આમાંથી વહેજો વહે છે હુ ગરેા પરથી વહેજીઆં વહે છે અને રક્તે રક્તે તેમની નડી થાય છે; ને આખરે જે સમુદ્ર માંથી ટીપાં ગયા હતાં ત્યાં પાછી આવે છે.”

“હા બા, આનો તો વિચારજ કહિ મને થયો નહોતો”, મેના બોલી. “ફક્ત વાદળી! પણ કેટલાંક રસ્તે ભૂલ્યાં પડી નાશ નથી પામતાં?”

“ ના ઇશ્વરની સૃષ્ટિમાં નાશજ નથી કેટલાંક ટીપાં થોડીવાર રસ્તે ભૂતા પડે છે, પણ તેમનું કામ કાઢને મદદગાર થવાનું હોય છે. કેટલીક ધારે તરસ્યા પખીની તમ્મ છી-પાડે છે ત્યારે તે પાણીનાં ટીપાં જોઈ કેવું રાજ થાય છે ? કેટલીક વાર સૂર્યની ગરમીથી સૂકાયેલા છોડ હોય છે તે પાણીનાં ટીપાં મંજવાથી કેવો ફાલે છે ? અને કેટલીક વાર મ્હારી મેના તરસી હોય છે ત્યારે પાણી ન મળવાથી કેવી કોપે છે ? ”

“ પરંતુ પાણીનો એ અંત નથી ? ” મેનાએ પૂછ્યું. “ આવી રીતે નાનાં ટીપાં નાશ નથી પામતાં ? ”

“ ના, બહેન, કદી નાશ પામતાં નથી જૂહી જૂહી રીતે તને તારું યવામાં મદદ કરી તેઓ હવામાં ઉડી જાય છે અને ત્યાંથી બીજાઓની સાથે નદીનાળામાં પડે છે અને આખરે પાછાં પોતાને ઘેર સમુદ્રમાં જાય છે. ”

“ બા, કેવું અનન્ય એવું ! આવી સુદર વાત મ્હેં સાંભળીજ નથી. હવેથી એ ટીપાં મ્હને બહુ બહાલાં લાગશે. ”

“ વારે, બહેન, પરંતુ જેણે એમને આવા અનન્ય એવાં બનાવ્યાં છે તે પ્રભુ ના વીસરતી. દરેકને સુખી કરવા, ઇચ્છતા છોડને અને ગાંતા પખીને મદદ કરવા, જંગલમાં ફરતા રાત્રી પશુની તેમજ પોતાની માને વળગતી નાની છોકરીની તમીયત ખુશ કરવા પાણીનાં ટીપાં સ્વર્ગમાં વિરાજતો આપણું સર્વના પિતા મોકલે છે. બહેન મેના, પ્રભુની આટલી બધી કૃપા અનન્ય એવી નથી ? એના પર આપણું હેત કેટલું બધું દળે છે ? ”

મેનાએ પોતાની માના બોળામાં બહાલથી માથું મોકળું અને બોલી.

“ બા, એનાપર મ્હારી ધણીજ પ્રીતિ થાય છે. તે બહુ કૃપાળુ છે ”*

-R.

બાલકાવ્યો.

કોયલ.

કોયલ. કોયલડી ! તું કહ્યાં સંતાપ ?

મીઠાં ગીતડાં ગાતી જાય.

શોક થકી તું દીસે દૂર,

નિત્ય રમે હૃદયતણે પૂર.

મીઠો સ્વર ટુજ અનુપમ દીસે,

હું નવ જાણું તું કહ્યાં વસે

કહાંથી શીખી અદ્ભુત ગાન ?

ખરે સ્વર્ગ છે હેતું સ્થાન.

કહ્ કહ્ કરો વારંવાર,

અમી વરસતો ટુજ હિચાર,

સિખવે મુજને ગાન રસાળ,

આપુ આજામોરનો માગ

નરસિંહરાવ ભોળાનાથ.

સુન્દરી સુબોધ.

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવર્ચ ગોવર્ધનભાર્ગના સબ્દોમા કહીએ તો,—“જીયો પડિત યાય, રસજ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, સેમહીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમા કુટુંબબન્ધનમાથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને ક્લેષોમાથી છુટી એ કુટુંબના ખરા કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને જુદાં વર્ગોની કલ્યાણવાસનાઓ વૃદ્ધ કરે,” સાધ્વી પત્ની યદ્યં પતિનું જીવન ઉત્તર કરે, પતિતપાવન સેવાશગિની બની કુખતિમિરમા કુખતાં ભાન્ડુના આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે, માતૃભક્ત પુત્રી તરીકે હિન્દમેયાના સતાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રભવત્સવ જનનિ રૂપે સ્વદેશમા ઉદયસ્થાના તેજસ્વી, ઉદ્ધાસભર્યા કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે. “સી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્રિ નથી” સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૯ સુ.] ઇ. સ. ૧૯૧૨, ઑગસ્ટ-ગ્રાવણ, વિ. સં. ૧૯૬૮. [અંક ૧૨ મા.

ઉદય ગુંજન.

બહાણાંની વદાય

હું પ્રેમસ્વરૂપ પ્રભુ ! અમોને બધી વસ્તુઓનો આપનાર તું છે. વહીવટી, બન્ધુઓ, મિત્રો, તેમજ સર્વ સગાંસંબંધીઓ વગેરે ત્હારી કૃપાથીજ અમને પ્રાપ્ત થાય છે, અને ત્હારીજ ઈચ્છા પ્રમાણે તેઓ અમને આ લોકમાં છોડીને પોતે પરલોકમાં ચાલ્યાં જાય છે. ત્હારી ઈચ્છા શુભ છે, ત્હારો હેતુ મંગલમય છે ! ‘અમારાં પ્રાણપ્રિય’ થોડા દિવસ પહેલાં અમોને છોડીને ત્હારી પાસે આવ્યાં છે. તેના મરણના હું બધી અમારૂં અંતઃકરણ અત્યંત વિવિધ થાય છે, પરંતુ આ લોકનાં અનિવાર્ય હું, ક્લેશ, અને મોહમાંથી છૂટી હવે તે ત્હારા અમાગમના મુખનો અનુભવ લેછે એવી અમારી જે દૃઢ શ્રદ્ધા છે, તેને લીધે અમારૂં સમાધાન થાય છે. હું પ્રભુ ! તેના આત્માને સદાકાળ ત્હારા ચરણમાં આશ્રય આપ, આનંદ ભરેલાં મુખથી તેના તરફ તું જો; અને ત્હારૂં પ્રેમામૃત તેને સદાકાળ પા.

—શ્રીયુત કેશવચન્દ્ર સેનકૃત નવસંહિતા.

(વિવિધ મન્યમાના લાપાન્તર કરનાર, ગ. મા. ખર્ચે.)

સ્વજન વિયોગના દુઃખથી આપું જગત્ દુઃખી છે !

—સિદ્ધાર્થયોગી નદી આગળ આવી પહોંચ્યા. અહિં એક સુંદર યુવતી આંખોમાંથી ચોધારાં આંસુ વહેવડાવતી અને માયાના ઘૂંટા કેશને ટુપી કઢાકતી આવી અને નમસ્કાર કરી સિદ્ધાર્થયોગીને કહેવા લાગી: “ હે પ્રભો ! કાલે મને તપોવનમાં મળ્યા હતા અને મારાપર દયા બતાવી હતી, એજ આપ છે. હું થોડે છેડે એક ઝુંપડામાં એકલી પડી રહેતી હતી અને મારા એકના એક બાળકને ઉછેરતી હતી. તે છોકરો પાસે ઉગેલા પુલના ઊંડવાઓમાં રમતો હતો, તેવામાં ત્યાં એક સર્પ નીકળ્યો અને તે છોકરાને કાંડે લપેટાઈ ગયો. તે છોકરો તો હસતો હતો, અને તેણે રમતમાં તે સર્પનું મ્હોં પહોળું કર્યું અને પોતાનો હાથ તે મુખમાં નાખ્યો. પણ ચક્રસાસ ! ઝાઝો વખત થયો નહિં એટલામાં તો તે રમતો બંધ થઈ ગયો તે શિક્કો પડી ગયો, અને તેણે ધાવવાનું પણ બંધ કર્યું. મેં લોકોને તે બાળક બતાવ્યું ત્યારે કાઈકે કહ્યું. ‘ તુને જેર મ્હડ્યું છે. ’ એક જણે કહ્યું. ‘ તે મરી જશે ’ પણ અરે ! મારો તે પુત્ર મરે અથવા મારાથી જૂદો પડે એ વિચાર મને અસહ્ય લાગ્યો. આ બાળકની આંખમાં ફરીથી પ્રકાશ આવે, અને તે મને મા કહીને બોલાવે, એવી દવા વાસ્તે હું ત્યાં ત્યાં ફરવા લાગી, પણ કોઈએ મને તે દવા ન આપી. છેવટે એક સખસે મને એવી સલાહ આપી કે, ‘ પેલી ટેકરી ઉપર એક પવિત્ર મહાપુરુષ વસે છે, તે કાંધાપ વજ્ર પહેરે છે તેમને જઈને પૂછ, અને જો તેમની પાસે કાંઈ દવા હશે તો જરૂર તારા છોકરાનું કુખ્ય દૂર કરવા તે આપશે. ’ તે ઉપરથી હું મુજતી મુજતી આપની પાસે આવી, રહી; મારા બાળક ઉપરથી વજ્ર ખેંચી લેઈને આપને તે બતાવ્યું: અને આ બાળકમાં ઊવન આવે તેને વાસ્તે આપની પાસે દવા માગી. હે પ્રભો ! આપે ખીજઓની માફક મને ધિક્કારી દહાડી નહિં, પણ દવાલરી આંખોથી તે બાળક તરફ જોયું અને કામળ હાથથી તેનું શરીર તપાસ્યું અને પછી તે બાળકપર વજ્ર હાંકવાની મને આજ્ઞા આપી અને કહ્યું કે, ‘ ખડેન ! એક ઉપાય છે. જો તું, હું જે દવા કહું છું તે લાવી આપીશ તો આ દરદ મટશે. વેદો પાસે દવા કરાવવી હોય તો વેદ જે કહે તે પદાર્થ લાવી આપવા જોઈએ. માટે હું તને કહું છું કે, એક તોડો સરસવના દાણા મને લાવી આપ, —પણ આટલું યાદ રાખજે કે જે ઘરમાં આપ, મા, બાળક અથવા નોકર વગેરે કોઈપણ ન મરી ગયું હોય એવા ઘરમાંથી તે લાવજે. ’ હે પ્રભો ! આ રીતે આપે મને કહ્યું હતું.”

સિદ્ધાર્થ ગમણે દયા લાવીને કહ્યું. ‘ પ્રિય કિશોરોત્તમ ! હા. મેં એમજ કહ્યું હતું. પણ તું તને તે દાણા મળ્યા ? ”

“ હે દેવ ! મારા ખબે બાળક રાખીને હું અહિં જગતમાં તેમજ શહેરમાં ઝુંપડે ઝુંપડે અને ઘરોઘરે ફરી, અને ફેંક જગ્યાએ જઈને હું પછી વળી કે ‘ મારા આ બાળકને સાર દવામાં એક તોડો સરસવના દાણા જોઈએ છીએ તે મહેરબાની કરીને આપો, ’ અને જેમની પાસે તે હતા, તે સર્વેએ મને તે આપ્યા; કાણ કે મરીબ હોઝા, મરીબ લોકો તરફ, જહુ દયાળુ હોય છે. પણ ત્યારે હું પૂછતી કે ‘ અહિં તમારા ઘરમાં કોઈ મરી ગયું છે ? ’ પિતા કે માતા, બી કે બાળક કે નોકર, કોઈ મરી ગયું છે ? ’ ત્યારે

તેઓ કહેતા કે ' ખૂદેન ! આ શું પૂછે છે ? "જીવતાની સંખ્યા બહુ થોડી છે, પણ મરેલાની સંખ્યાનો પાર નથી.' આ શબ્દો સાંભળી હું તેમનો ઉપકાર માની તે દાણા પાછા આપતી અને બીજે વેર જતી, અને ઉપર પ્રભાણેજ માગણી કરતી ત્યારે જવાબ મળતા કે,

' દાણા આ રહ્યા, પણ અમારો નોકર મરી ગયો છે '

' દાણા આ રહ્યા, પણ અમારો બન્યા દાદો મરી ગયો છે '

' દાણા આ રહ્યા, પણ તેનો વાનનાર તે હોય તે પહેલાં તો ચાલ્યો ગયો છે '

" હે પ્રભો ! હું ઘેરઘર ભટકી, પણ કોઈપણ એવું ઘર ન મળ્યું કે જ્યાં કોઈને કોઈ મરી ગયું ન હોય આ ઉપરથી જે મારે બાળક ધાવતું ન હતું તેમ હસતું પણ ન હતું, તે બાળકને ઝરા આગળ દ્રાક્ષના વેલાઓમાં મૂકીને આપને રોધવા આવતી હતી, એવામાં આપ માર્ગમાજ મળ્યા બધા લોકો કહે છે કે ' તારા બાળક મરી ગયું છે, ' અને મને પણ ખાતરી થાય છે કે તે મરી ગયું હોય જોઈએ પણ જો તે મરી ગયું ન હોય, તો મને એવું ધર તમે જતાવો કે જ્યાં મરણ ન થયું હોય અને સરસવના દાણા મળી શકે "

અમણ સિદ્ધાર્થે ઉપરેશ આપવાનો આ યોગ્ય વખત છે, એમ વિચારીને બોધ ચલાવ્યો " વહાલી ખૂદેન ! તે શોધ કરીને, બીજાઓ જે નથી શોધી શકતા તે શોધી કઢાડ્યું છે મારે તને જે કડવો ખાવો પાવાનો હતો, તે તે જાતેજ શોધી કઢાડ્યો છે જે બાળકને તું ચાહે છે, તે ગદ કાલેજ મરણ પામેલું હતું આજે તને ખબર પડી કે તારા જેવાજ દુઃખથી આપણું જગત દુખી છે. જે દુખને ભોગવનાર ધણા હોય તે દુખ નો કબજો આપે છે જો તારાં આંસુ રોડી શકાતાં હોય તો મારું લોહો રેડવાને પણ હું તૈયાર છું. પણ ખૂદેન ! તે સત્ય હતું મને જડ્યું નથી તેની હું શોધમાં છું જ તારા બાળકને અગ્નિદાહ કે '

મ. ન. દોસી કૃત, ' શ્રીયુદ્ધચરિત ' (ચરિત્રમાળા.)

જીવન મરણ અને પ્રેમ.

" જીવન મરણ તો કોઈના હાથમાં નથી પ્રેમ એટલો બધો ગાઢ થવા કદા અમુ આપણને તૈયાર પાડે ખરો ? અને કદિ તેમ થાય તોપણ શું ?—આપણો અસ્પર્શનો સબન્ધ આટલો દૃઢ, શક્તિ-જીવન માટે હોત તો તે પ્રેમથી પાતાની દિવ્ય પ્રમા આપણા હૃદયોમાં શું કરવા પ્રેરત ?—તેને બંધ નથી કે ' પ્રભુ, જે કરે છે તે આપણા સારા માટે ' ?—આપણા આત્માઓની ઉન્નતિનો, અનન્તકાળ પચન્ત સંમીવનનો એજ માર્ગ હશે

" પોતાની પ્રણયમૂર્તિની ઉન્નતિ એજ પ્રેમી હૃદયનો ખરો ધર્મ છે—પણ સનાતનમળસાગરમાં નૃત્ય શું, મૃત્યુ શું ? . મદારે આ જીવનને બચાવતું નથી, મદારે તહેના આત્માનો ઉચ્ચ માર્ગ બંધ કરવો નથી મદારે મહાન પ્રેમની ઇચ્છાના પ્રવાહની આદિ આવડ નથી, પણ એવું જીવન વધારે વધારે પ્રીતિમય—સક્રિમય થઈ રહે અને અન્તે જગદબાના તેજમય સ્વરૂપને આત્મા પર જીવન પ્રાપ્ત કરે ' !

—યોગિની અથવા સરસ્વતી જીવન સુવાસ

કાવ્યકુંજ.

ધૈશ્વર સ્તવન.

ધન ઘોર પડી ગઇ રાત હવે ! નહિ સુઝતું યઇ ગઇ ઝાંખ અધે !
 ગભરાઈ ધણો દીલગીરી ભયો, રડતો રડતો અથડાઇ પડ્યો !
 પ્રભુ આંખ દીધો; અધકાર રમું ! પ્રભુ પાંખ દીધો; પરમારણ છું !
 દીલગીર થયો હૃદયું ધડકે ! જઈ હાથ ! કીર્વા ! મનકું ઇટકે !
 છઈ બાળક ! તારક તુંજ હવે, પ્રભુ ! સર્વ દિશા ધનઘોર બને !
 ચિન્તા ચટકે મનકું બળતું; તુજ પથ વિષે દિલકું ભળતું.
 પશુ હાથ, પ્રભુ ! વિકરાળ રણે; ધનઘોર પડી ગઇ રાત હવે !
 પ્રભુ ! બાળક છું; જગનાથક તું ! તુજને ધટતું નહિ કુર થવું.
 તુજ બાળક છું ! તું જ પાળ પિતા ! અમુરોથી બચાવ કૃપાલ ! સદા.
 કરી વહાર, પિતા પ્રભુ ! શાન્તિ ભરો; રડતું હૃદયું કરતું મજરો ! ! !
 વાસણા કેળીઆ

કાસાર.

પુનીત પ્રયાણ.

પ્રિય જન અધાં પ્રાતઃકાલે પ્રવાસ પ્રતિ વળ્યા,
 સમય મધુરો શાન્તિ આવાહતો ગિરિમાર્ગમાં !
 જનઊર તણી ધૂપી યાત્રી સચેતન ભાવના,
 રસિક હૃદયે ઉઠ્યા ભાવો પ્રદીપન પામતા !
 હૃદય ત્યજીને નિદ્રા પામે ફરી નવચેતના,
 ગહન રચના જોઈ હૈયુ રહે ઉછળી જ આ !
 અકલિત કલા દેખી હૈયું ધરેજ કૃતાર્થતા,
 ઉર બલ નથી ગાવા લીલા તથાપિ અવરણ આ
 ત્વરિત ગતિથી વાધે સર્વે પુનીત પ્રયાણમાં,
 ઉરસિકતા માર્ગે દેખે અધે કવિતા પ્રભા !
 મનહર જ આ માર્ગે હૈયું હરાય પ્રનિક્ષણે,
 રથ રથ વિષે અદ્રિશ્યો વિરાજત ન્યાં દિસે !
 વિભુકરથી આ બાધા માર્ગે પુનીત પ્રયાણના,
 મનુજ મયતાં મિથા ત્યાં કે યવા જ સુધારણા !
 ક્ષતિ રસની ત્યાં યાત્રી, યાત્રી ન કાંઈ વિશેષતા !
 રચિકર આ પદાડી રસો પુનીત પ્રયાણમાં !

પ્રિય જન બધાં આવી પેઠાંયા અસિદ્ધ સુકામમાં,
દરશન કીધાં પ્રેમે જ્યાં છે વસી જ પુનીતતા !
કુદરત પ્રતિ પ્રેમે આપે રણુ ઊર ઉછળી,
દ્રવી પડતું કેં ઉલ્લાસે ને અજલ્પતું કેં વળી !

કુંજ.

કુસુમસંચય.

(આવી રહી આંખલીયાની ડાળ મૂકીને કાચંત ક્યાં ગયાં રે—એ ચાલ.)

કુલડાં મધુરાં વેશ્યાં, વીણી લ્યો સાહેલીઆ રે !
સુગન્ધ પસારી જગતમાં, પ્રભુએ કૃપા કરી રે;
તદપિ ન્યાં કંટક દેખો, ત્વરિત છેલી નાંખજો રે !
મધુરાં મધુરાં રહ્યાં જે, અહો યાજ બરી રે ! !

(સાખી)

ગુલામ, કેતકી, માલતી, બૂધ, જાંબ, સદુ રહોય,
ચંબેલી, ચંપા અને કુસુમો વિધવિધ હોય;

વીણી લ્યો સાહેલીઆ રે !

(સાખી)

સુગન્ધ રંગ ભર્યાં કંઠી, રંગિત છે કંઠી માત્ર,
પરિમલ શુભ છે એક ન્યાં, રંગ રહિત છે ગાત્ર;

વીણી લ્યો સાહેલીઆ રે !

(સાખી)

શ્વેત શીલ શુદ્ધિ ગણો, પીત નમ્ર લેખાય,
શુભાખી સુચવે રનેહ ને, રક્ત ચૈર્ષ્ય ગણાય;

વીણી લ્યો સાહેલીઆ રે !

(સાખી)

રંગ સુચવે શુભને, સુગંધ સુચવે માન,
સુગંધ રંગ ભર્યાં મહી, ભરજો સદુ પુલકાન;

વીણી લ્યો સાહેલીઆ રે !

(સાખી)

મંદરિમત કરતાં સદુ, પુષ્પ રહ્યાં ચોપાસ,
કુસુમ પાત્ર ભરી લ્યો તમે, હૃદય કરશે દાસ;

વીણી લ્યો સાહેલીઆ રે !

(સાખી)

માન શુભ કુસુમો સમા, અધીને નિનરાત,
હૃદયથાળ ભરજો તમે, સુખીયાં યાત્રા કાજ;

વીણી લ્યો સાહેલીઆ રે !

—કુસુમ સ્નેહી,

ગોપ ગુથવા વખતે ગાવાની ગરબી.

(કુલડા કઠોરી...નો રાગ)

દિલમાં આનંદ તણી રેલ જલણી રહી રે બહેન,

સંગતમાં ગમત શું મચી રે:બહેન.

દિલમાં.

દિલડાના દોર આજ ગુથીએ રે બહેન,

મનડાના મોંઘા ખેલ લાણવા મઢી રે બહેન.

સંગતમાં.

સદગુણો સુદઃકામમાં ધરી રે બહેન,

જીવનમાં રાખીએ જડેલ જાંઘળી લગી રે બહેન.

સંગતમાં.

દોરે દોરે રંગ દોયલા રે બહેન,

સદગુણે સુવાસ જક છેલ લલણી રહી રે બહેન

સંગતમાં

એક ગુણમાં અનેક ગુથીએ રે બહેન,

શીલમાં અનેક ગુણમેળ રચના રચી રે બહેન.

સંગતમાં.

જ્ઞાન વીણુ શુણુ શોભતા નથી રે બહેન,

જાડવીણુ ચીમળી વેલ ધરણી લચી રે બહેન.

સંગતમાં.

દેવી વિદ્યાનું બહાલ બહોર શું રે બહેન,

દાળશું અજ્ઞાનના મેલ મનથી મચી રે બહેન.

સંગતમાં.

દુર્ગુણ તમામ દૂર તો થશે રે બહેન,

જેમ દોર દોરનો હિકલ એકની પછી રે બહેન.

સંગતમાં

ભાવનગર

—રસિક.

આત્મ કલ્યાણ.

(ભુજંગી) — ખરા આત્મકલ્યાણને જે ન જાણ્યું, યશુ શું ખડુ પેર તે સુખ માણ્યું;
 અમૂલ્યો તને માનરી દેહ આબ્યો, લજે ના પ્રભુ તો વૃથા એ ગુમાવ્યો.
 કરે સ્નાન કે દાન ને સેવના એ, વળી ભેખ લે કે વિભૂતી લગાવે;
 જપે જાપ માળા લઈ તીર્થ જાએ, વિના જ્ઞાન એ ભસ્મમાં હોમ થાએ.
 લણી શાસ્ત્ર તેં વાણીને શુદ્ધ કાંધી, વળી રાગ ને રાગણી ઠીક સીખી;
 વૃથા પુસ્તકોનો મહા ભાર તાણ્યો, ખરા જ્ઞાનનો સાર જે તેં ન જાણ્યો.
 બધું જાણ્યું તો એ નથી કાંઈ જાણ્યું, ન જે આત્મતત્ત્વે જરીએ પીછાણ્યું;
 અભાગી ખરા, સુખ ક્યાં ? જે છું જાગી, રૂડા જ્ઞાનના પાનથી થા સુભાગી.
 દહ ભાષણો માન પામ્યો નરોમાં, મયો જાણીતો લેખથી સાક્ષરોમાં;
 ભલે એ કહ્યું; તત્ત્વ જાણ્યું જરી ના, મજે ક્યાંથી તો સુખ ? બેની સફીના !

ગૃહધર્મ.

સત્સંગ.

(લેખક—ઈન્દુલાલ કનૈયાલાલ યાત્રિક. ખી. એ.)

એક પુરાણમાં એવી કથા છે કે એક પ્રસંગે એક તપસ્વી અને એક સત્સંગી પુરુષ એક દરીદ્રાઈ જતી. પહેલાંએ તપના પુણ્યને એક ગણુધું, ત્યારે બીજાંએ સત્સંગના ફલને ઉત્તમ માન્યું. આમ મતભેદ થતાં બન્ને શેપનાગ પાસે ન્યાય અર્થે ગયા. છેવટે એવો નિર્ણય આપવામાં આવ્યો કે હજારો વર્ષના તપ કરતાં સત્સંગનું ફલ બહુજ વધારે છે. આ ઉપરાંત બીજા ધણા ગ્રામીન ગ્રથોમાં ધણે ધણે રચેલે જુદી જુદી રીતે સત્સંગનું માહાત્મ્ય સમજાવવામાં આવ્યું છે. શાસ્ત્રીઓ, પુરાણીઓ, સંન્યાસીઓ વિગેરે આપણા ધર્મશુદ્ધિઓ હજારો વર્ષથી આપણા જનસમાજને આ પ્રકારનો ઉપદેશ આપ્યાં કરે છે. પરિણામે લગભગ દરેક હિન્દુના કાનમાં “ સત્સંગ ”—એ શબ્દ ખાસપણુથીજ વારંવાર પડવાથી હવે તે ધણોજ પરિચિત હોય છે, અને હવેનું માહાત્મ્ય સુચવતી કથાઓ અને ભજનો ધણીવાર સાંભળવાથી સત્સંગ કરવાના ધર્મની તેને જાણ હોય છે. પરન્તુ આ ઉપરથી જેઓ એમ માને છે કે હવે વિષે કંઈ પણ વધારે વિવેચન કરવાની જરૂર નથી તેઓ મ્હોટી ભૂલ કરે છે. આ વિષય એટલો બધો ઉપયોગી છે અને તે સખથી ખરા આમરણમાં સ્ત્રીઓ તથા પુરુષોનો મ્હોટો સમૂહ એટલે બેદરકાર અને નિસ્તાહ હોય છે કે તે વિષે જેટલું કહેવામાં અને સમજાવવામાં આવે તેટલું ઓછુંજ છે. બીજા સદૃશો આચરવાના ધર્મની માફક સત્સંગ કરવાનો ધર્મ ધણી ધણી દલીલોથી તથા જુદાં જુદાં આકર્ષક ઉદાહરણોથી વોહોને સચોટ રીતે સમજાવવાની જરૂર છે. વળી, જમાનો બદલાવાથી જુના ઉત્તમ સિદ્ધાન્તોને આચારમાં ઉતારવાનાં નવાં સાધનો પ્રાપ્ત થાય છે અને કેટલાંક જુનાં સાધનો પ્રાપ્ત થતાં નથી અથવા ઘટ લાલ આપી ચક્રતાં નથી. આપણા દેશમાં ઈંગ્રેજ રાજ્ય આવ્યાથી નવો જમાનો આવ્યો છે. એક બાલુથી નવા સંસ્કૃતિ આપણા ઉપર પડે છે અને બીજી પાસથી વ્યવહારની સ્થિતિમાં પણ ઘણોજ મ્હોટો બેદ થયો છે. આથી બીજી મહાન ભાવનાઓની માફક સત્સંગની ભાવનાને પણ નવી રીતે ચર્ચવાની તથા લોકોના હૃદયમાં ઉતારવાની ધણી જરૂર છે. આ દિશામાં કંઈક પ્રયત્ન કરવાના હેતુથી આ લઘુ લેખ લખવામાં આવ્યો છે. “ સુન્દરી સુમોષ ” માસિકમાં આ લેખ પ્રકટ થતો હોવાથી કહેવાની ખામ જરૂર નથી કે સ્ત્રીઓનાજ દષ્ટિબિન્દુથી આ નિબંધ લખવામાં આવ્યો છે.

સત્સંગથી થતા લાભ વિષે કંઈ કહેતાં પહેલાં સત્સંગ એ શબ્દ જે અર્થમાં હું સમજું છું તે સદ્ગુણમાંજ રચ્ય કરવો જોઈએ. “ સત્સંગ ” એ શબ્દ બે સંસ્કૃત શબ્દોનો બનેલો છે. સત્ અને સંગ, સત્ એટલે વિદ્વાન અને સદૃશુષી મનુષ્ય, પછી તે સ્ત્રી હોય કે પુરુષ, અને સંગ એટલે સખ અથવા ઉપરથી, કોઈ વિદ્વાન અને સદૃશુષી મનુષ્યનો સખ અથવા સત્સંગનો અર્થ થાય છે પ્રાપ્ત વિવાહી રાત્રિવિવન પોતાના શુકની સેવા કરે અને શાસ્ત્રાદિ ગ્રંથો હવેની પાસેથી શીખે તો તે સસંગ કરે છે એમ કહેવું છે. જે મનુષ્યો શાસ્ત્રોથી

અથવા પુરાણીઓની કથા સાંભળવા જાય તેઓ પણ સત્સંગ કરે છે. જે અવધૂન ખાવા-
ઓનાં અથવા સંન્યાસીઓનાં દર્શન કરવા તથા તેમનો ઉપદેશ સાંભળવા જાય તે પણ સ-
ત્સંગજ કરે છે. વળી જેઓ લગ્ન કરીતનું અવશ્ય કરે અથવા હરદાસની આનંદ સાથે
ધાર્મિક યોધ આપે એવી કથાઓ સાંભળે તેઓ પણ સત્સંગીજ ગણાય છે. આટલા દાખ
લાઓ ઉપરથી જણાય છે કે કોઇ પણ પ્રકારના ધર્મગુરૂના ધાર્મિક ઉપદેશોનું અવશ્ય કરવું,
ત્હેમની પાસે ધર્મના પ્રશ્નો ઉપર વાતચીત કરવી, એ અર્થમાં પણ સત્સંગ શબ્દ વપરાય છે.
સામાન્ય રીતે આપણા આધુનિક ધર્મગુરૂઓ તથા શ્રદ્ધાળુ લોકો સત્સંગનો આટલોજ અર્થ
કરે છે. મહેને આ અર્થે ધણો સાંકડો લાગે છે; ને વખતે સર્વ પ્રકારની ઉચ્ચ વિદ્યા તથા
સર્વ ઉચ્ચ આચરણો ધાર્મિક ગણાતાં તે વખતે આ અર્થમાં “સત્સંગ” શબ્દ વપરાય તે
યોગ્ય હશે. પરંતુ હવે એ વિચાર જલ્દલાય છે. “ધર્મ” શબ્દનો ઉપયોગ મધ્યર સંબંધી
વિદ્યા તથા આચરણના અર્થમાં વપરાય છે, માટે “સત્સંગ” શબ્દ હવે આપણે ઉપર વર્ણવેલા
મૂળ વિશાળ અર્થમાં સમજવો જોઈએ. કોઇ વિદ્વાન વક્તાનું સામાજિક કે નૈતિક વિષય ઉપરનું
ઉચ્ચ ભાવનાઓથી ભરપૂર ભાષણ સાંભળવું એ પણ સત્સંગજ છે એમ આપણે માનવું જોઈએ.
હાલ, ધણાં શ્રદ્ધાળુ અને સદાચરણી સ્ત્રીપુરુષો આવી ભાષણ સાંભળવા નથી આવતાં અને જે
વ્યાખ્યાનમાં મધ્યર વિષે કંઈ પણ કથા હોય તેજ સાંભળવામાં સત્સંગ સમજે છે. આ
ખરેખર ધણું શોચનીય છે. વાચક ભગિનીઓ ! આપણા પ્રાચીન ધર્મનું રક્ષણ કરવાનો
ધર્મ આપણે શિર છે; પરંતુ એ શિવાય આપણે બીજાં ધણાં કાર્યો કરવાનાં છે. આપણા
લોકોની નીતિ સુધારવાને તથા ત્હેને યોગ્ય માર્ગે દોરવાને સ્થલે સ્થલે તે સંબંધી વિષયો ઉપર
ભાષણો કરવાની, પુસ્તકો લખવાની તથા સંરચાઓ રચાવવાની જરૂર છે. બાળશબ્દ, વિદ્ય-
વાઓની રિથિતિ, ગરીબોની રિથિતિ, ન્હાની ન્હાની જાતિઓની મોટી સંખ્યા, વગેરે મોટા
પ્રશ્નો આપણી રહામે ઉભા છે અને તે દરેકનું કંઈ પણ અંશે નિરાકરણ કરવા માટે પણ
ભાષણો તથા પુસ્તકોદ્ધારા લોકમતની જાગૃતિ કરવાની જરૂર છે. આપણા હૃન્નરો તથા કેલ-
વણીના પ્રશ્નોના સંબંધમાં પણ એજ વાત લાગુ પડે છે. દેશની રિથિતિ જે વખતે આવી
છે અને કમર કસી કામ કરનારા થોડા છે તે વખતે, આ ધણા ઉપયોગી વિષયો ઉપર જે
થોડાં સારાં ભાષણો કરવામાં આવે તે આપણા સારા માણસો પણ “ધાર્મિક વ્યાખ્યાન
સાંભળવું” એજ સત્સંગનો અર્થ છે”—એમ માની સાંભળવા નહિ આવે અને પરિણામે
લોકમત જોઈએ તેટલે અંશે નહિ જાગૃત થાય તો પછી આપણા દેશનો ઉદ્ધાર કયારે અને
કેવી રીતે થશે ? આ વિષે કંઈક પણ વિચાર કરવા મહારી વાચકોને ખાસ વિનંતિ છે.
વિચાર કરતાં જણાયા વિના ભાગ્યેજ રહેશે કે આપણા દેશના હિનતી દૃષ્ટિથી તેમજ સત્યની
ખાતર, કોઇ પણ પ્રકારના ઉપયોગી વિષય ઉપર—પછી તે ધાર્મિક હોય કે સામાજિક,
નૈતિક હોય કે આલોચિક-વિદ્વાનપુરુષ કે સ્ત્રીનો ઉપદેશ મેળવવો એજ સત્સંગ છે. સારી
વસ્તુ કોઇ પણ સ્થલેથી ગ્રહણ કરવી એ નિયમને માન આપી વિદ્વાન મનુષ્ય કોઇ પરંધર્મી
પણ હોય અને ત્હેનો ધર્મ શિવાય બીજા વિષય સંબંધી ઉપદેશ પ્રાપ્ત કરવો એ પણ
સત્સંગજ છે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. વધારામાં જણાવવાનું કે મહાપુરુષોનો
ઉપદેશ જેમ અવશ્યથી તેમ વાંચનથી પણ પ્રાપ્ત કરી શકાય; માટે સારા વાંચન
કરવું એ પણ સત્સંગનો એક પ્રકાર છે.

હવે આપણે સત્સંગથી થતા લાભ તરફ દૃષ્ટિ નાંખીએ પહેલો લાભ એ છે કે સત્સંગથી આપણું જ્ઞાન વધે છે અને મન પણ ખીલે છે. સારાં પુસ્તકોનું વાંચન જેમણે કર્યું હશે તેમણે પોતે આ લાભનો અનુભવ કર્યો હશે. હિંચા પ્રકારનું જીવનચરિત્રો વાંચવાથી જીવ જીવ મહાત્માઓએ સારા સંસ્કારો કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી પોતાની શક્તિઓ ખીલવી તથા દેશની અથવા જગતની ઉન્નતિ સેવા બજાવી અને આ ઉપરાંત તેમણે લોકો, પોતાના મિત્રો તથા કુટુંબીજનો તરફ કેવું વર્તન ચલાવ્યું હતું, — એ બધું જ્ઞાન આપણને મળે છે. ધણી ઉપયોગી વિષયો ઉપર લખાયેલા પરંતુ પોતાને સમજણ પડે એવા સારા નિબંધો વાંચવાથી પોતાનું તથા બીજાનું હિત સાધવા માટે જરૂરનું ધણું જ્ઞાન મળી શકે છે. ધણી દીક્ષગીરીની વાત છે કે આપણા ગુર્જર સાહિત્યમાં બીજા દેશનાં પ્રમાણમાં સરલ તથા ઉપયોગી પુસ્તકો ધણાં થોડાં છે. પરંતુ જે સારાં પુસ્તકો છે તે પણ સંખ્યાબંધ ક્યાં વંચાય છે ? ઇન્ડિયામાં ધણાં સારાં પુસ્તકોની દુબી અને લાજો પ્રતો થોડાં વર્ષોમાં ખપી જાય છે. આ ઉપરાંત વિચારો કે ત્યાં કેટલા બધા લોકો આ પુસ્તકો વાંચતા હશે અને તેમના મન ઉપર કેટલી બધી અસર થતી હશે ! એમ કહેવામાં કંઈ પણ અતિશયોક્તિ નથી કે આ પણ તે દેશની ઉન્નતિનું એવી મોટું કારણ છે. બેનો ! તમારે તમારાં શરીર સુધારવાં હોય, તમારા વિચારો વધારે સુંદર કરવા હોય, તમારી નીતિ શ્રેષ્ઠ બનાવવી હોય કે બીજાનું લજી કરવું હોય તો એ વિવિધ વિષયોમાં માર્ગ દર્શાવનાર સારાં પુસ્તકો વાંચો. પરંતુ એ તો નિર્વિવાદ છે કે સારાં પુસ્તકોના વાંચન કરતાં પણ મહાત્માઓને પ્રત્યક્ષ સંભાગમ ધણો વધારે ફાયદો નીવડે છે. તેમણે ધણાં ઉત્તમ પુસ્તકો વાંચ્યાં હોય છે, મનુષ્ય-જીવનનું તથા મનુષ્યસ્વભાવનું દીર્ઘ નિરીક્ષણ કર્યું હોય છે અને તેમણે તે વિષે ઉંડું મનન પણ કર્યું હોય છે. આથી તેઓ પુસ્તકોના વાંચન સંબંધમાં ધણી ઉપયોગી સૂચનાઓ આપી શકે એજીજ નહિ પરંતુ તેઓ પોતાના વાંચન, અનુભવ તથા વિચારોનો અમૂલ્ય સાર આપણને સક્ષિપ્તમાં આપી શકે છે. આ ઉપરાંત આપણા મનમાં જે સંકલ્પો થતી હોય તે તેઓ દૂર કરે છે, અને આપણી સ્થિતિ સમજી આપણી ઉન્નતિનાં પગલાંનું સૂચન તેઓ કરે છે. આમ જીવ જીવ પ્રકારનું જ્ઞાન મળવાથી મન કંઈક વિશાળ થાય છે, અને આપણે જાણીએ છીએ તેટલુંજ ખરું છે અથવા ઉપયોગી છે એવા શ્રમ દૂર થાય છે. જે જ્ઞાન આપણે વાંચન અથવા શ્રવણથી પ્રાપ્ત કરીએ તે યથાર્થ રીતે સમજવા માટે આપણે પોતે થોડો થોડો પણ વિચાર કરવો પડે છે; અને શરીરની માત્રક મનની શક્તિઓ પણ વધારે વધારે કસાવાથી ખીલતી હોવાથી, જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી મન થોડે ધણે અંશે ખીલે છે. આથી વધારે હિંચા પ્રકારનું જ્ઞાન મેળવવામાં સરલતા લાગે છે, એટલુંજ નહિ પણ બ્યવહારની જીવી જીવી જાગૃતિમાં, આસપાસની સર્વ સ્થિતિનો ઉડા વિચાર કરી કામ કરવાની શક્તિ આવે છે.

સત્સંગનો બીજો લાભ એ છે કે તેથી હૃદય પવિત્ર અને ઉચ્ચ થાય છે અને નીતિ શુદ્ધ થાય છે. મનુષ્યમાત્ર સંસારમાં જીવે જીવે પ્રસંગે જીવી જીવી લાગણીઓ અનુભવે છે. કેટલીક લાગણીઓ ધણી ઉન્નતિ હોય છે, કોઈ મધ્યમ પ્રકારની હોય છે અને કોઈક નીચા પ્રકારની પણ હોય છે એ સર્વ કોઈ જાણે છે. આ સર્વ લાગણીઓના નિવાસ-સ્થાનને હૃદય કહેવામાં આવે છે. કુખી અથવા કંગામ સ્થિતિ ભોગવતા મનુષ્યોને બેઠને

ધણા મનુષ્યો દયાની લાગણી અનુભવે છે. કોઈ યદ્યાણુ ભક્તજનને અથવા સદાયરણી મનુષ્યને વ્યવહારની અનેક મુશ્કેલીઓ તરી જઈ મુખી થતા જોઈ ધણા સંસ્કારી જનોનાં અંતઃકરણ આનંદની ટેલ અનુભવે છે. વળી, પોતાનાં પ્રિય કુટુંબીજનો સાથે સંબંધમાં જુદે જુદે પ્રસંગે શુદ્ધ પ્રેમ તથા આનંદની અવનવી લાગણીઓ તો ધણા લોકો દરરોજ અનુભવતાજ હશે. આ ઉપરથી જણાય છે કે અમુક સ્થિતિ કોઈ રીતે પ્રત્યક્ષ યતાં સામાન્ય જનો પણ ઉચી લાગણીઓ અનુભવે છે તો પછી નવલકથામાં ઉઘાં પાત્રોનું ચિત્ર વાંચી, કાવ્ય નાટકમાં ઉત્તમ ભાવોનું આલેખન વાંચી અથવા કોઈ રસમય અને ઉચી ભાવનાઓથી ભરપૂર નિબંધો વાંચી, તેમજ કોઈ ઉન્નત જીવન ગાળનાર મહાકથાના સાક્ષાત્ સમાગમથી, આપણા આ સારા સંસ્કારો જાગૃત થાય અને ધીરપર પણ કંઈક ઉચી ભૂમિકામાં વિહાર કરવા શક્તિમાન થઈએ એમાં શી નવાઈ ? જેમણે “સરસ્વતી ચર” “કલાપીનો કેકારવ”, “કન્દુમાર” વગેરે ઉઘાં પુસ્તકો વાંચ્યાં હશે, તેઓ કેવી ઉત્તમ લાગણીઓમાં તક્લીન થઈ જાય છે તે તો તેઓ પણ શબ્દથી ભાગ્યેજ વર્ણવી શકશે એ પ્રમાણે રાનાડે, ગોવર્ધન રામ, ગોખલે, જૈનરજી, જૈનીબીસન્ટ વગેરે મહાકથાઓનાં ચિત્રદારા અને ખાસ કરીને પ્રત્યક્ષમાં દર્શન યતાં હોમનું ઉદાત્ત જીવન આપણી દષ્ટિ સમીપ આવે છે. અને તેના વિચારથી ધીરપર આપણું હૃદય હલમલી જાય છે. હુંકામાં જણાવવાનું કે આ બંને પ્રકારનાં સત્સંગથી સારા સંસ્કારો અને લાગણીઓ પ્રપલ્લ થાય છે અને તે સાથે કંઈક નીચી ભાવનાઓ તથા લાગણીઓનું બલ ઓછું થાય છે. અને નીતિનો ખંગ પામે હૃદયના સંસ્કારો હોવાથી હૃદય વધારે શુદ્ધ યતાં નીતિ પણ વધારે ઉચી બને છે.

સંસંગના બે મુખ્ય લાભ ઉપર વર્ણવવામા આઓ પરનું એજ લાભોને, અગે બીજા કેટલાક લાભ સત્સંગીને પ્રાપ્ત થાય છે. હૃદય વિશેષ શુદ્ધ થયાથી, શુદ્ધિ વધારે ખીલવાથી અને જ્ઞાન ધણું વિશાળ થયાથી, સસારમા પ્રાપ્ત થતા જુદા જુદા ધર્મો યોગ્ય રીતે બળવવાની શક્તિ અને વૃત્તિ વધે એ સ્વાભાવિક છે. દરેક મનુષ્યને પોતાના કુટુંબમાં પતિ વા પત્ની તરીકે, ભાઈ વા ભગિની તરીકે, માતા વા પિતા તરીકે ધણી વિવિધ ફરજો અદા કરવાની હોય છે. કુટુંબકલહના પ્રસંગોનું અવલોકન કરનાર ધણાને એમ લાગ્યા વિના ભાગ્યેજ રહ્યું હશે કે સસારના અનુભવ ઉપરાંત હૃદયની શુદ્ધિ અને શુદ્ધિની ઉડી પહોંચથી સમાધાન સહેલાઈથી થઈ શકે. આ ઉપરાંત પોતાના યાત્રિજનો, શહેરના પતનીઓ અને છેવટે દેશીઓ તથા મનુષ્યજાતિ તરફના ધર્મો દરેકને શિર છે.—અને જેમણે આવા મહોટા ધર્મો આચરી પોતાનું જીવન સાર્થક કર્યું છે તેમજ પોતાનું નામ થોડે ધણે અંશે અમર કર્યું છે હોમનું જીવન તપાસતાં આપણને શું જણાય છે ?—મહોટા ભાગે તો એજ જણાય છે કે હોમનું હૃદય ઉચી ભાવનાઓથી હલમલી ગયું હતું અને તે ઉપરાંત પોતાના કર્તવ્યના પ્રદેશ વિશે હોમને ઉંડી માહિતિ હતી. વાંચનાર જોહે. આમ જો સત્સંગથી પોતાનાં શુદ્ધિ અને હૃદય ઉચ્ચ થતાં હોય—અર્થાત્ આપણી પોતાની ઉન્નતિ થતી હોય અને બીજા તરફના આપણા ધર્મો પાળવામાં અનુકૂળતા મળતી હોય તો પછી સંસારમાં કરવાનું બીજું શું રહ્યું ? કંઈજ નહિ. ધર્મ પર પણ ઉચા પ્રકારના જીવનથી અને ધર્માચરણથીજ વધારેમાં વધારે પ્રસન્ન થાય છે. તો એમ સમજો કે સત્સંગ જીવન સફળ કરવાનું એક સમય સાધન છે. વળી, આ લાભની ઝાંખી પણ થયાથી જે ઉંડા સંતોષ અને આનંદ થાય છે તેનું, તો

વસ્તુને કરવું અંશકયજ છે. તો શું વધારામાં ઉમેરવાની જરૂર છે કે વ્યવહારનાં કામં ક્યાં પછી જે થોડો ઘણો સમય મળે તે કોઈ પણ પ્રકારના સત્સંગમાં ગાળવો એ સર્વેએ પોતાનો મોટો ધર્મ સમજવો જોઈએ ?

હવે સત્સંગ કરવાના જુદા જુદા પ્રકારો વિષે કેટલીક સૂચનાઓ કરવામાં આવશે. વિદ્વાન અને સારા મનુષ્યોના ઉપદેશોનું શ્રવણ અથવા તહેમનો પ્રત્યક્ષ સમાગમ એ સત્સંગનો પ્રથમ પ્રકાર છે. આપણા લોકોમાં કથાની સંસ્થા છે અને કથા સાંભળવી એ ખરેખર સત્સંગજ છે. પરંતુ આ સંબંધમાં ધ્યાનમાં રાખવાની વાત એ છે કે કથા કહેનાર વિદ્વાન હોવો જોઈએ એટલુંજ નહિ પરંતુ તેનું જીવન ધણું પવિત્ર હોવું જોઈએ. હાલના વખતમાં કથા કહેનાર વર્ગનો મોટો ભાગ સંસ્કૃત ભાષાનું સારું જ્ઞાન ધરાવતો નથી, અને સંસ્કૃત જાણતા હોય છે તો જે મહાન ગ્રંથો તેઓ લોકો આગળ વાંચે છે તેના ઉત્તર ઉપદેશો યોગ્ય રીતે સમજતા નથી અથવા તહેમાં રસ તથા ઉત્સાહ લેતા નથી આમ હોવાથી, તહેમ ની કથાઓ એ શુદ્ધ શબ્દોની ગ્રંથણી હોય તહેમાં શું આશ્ચર્ય ? કેટલાક કથા કહેનાર સારા પણ હોય છે. તો આ સંબંધમાં વિવેક રાખી, કોઈ ઉત્તમ શાસ્ત્રીની કથા સાંભળવાની તક મેળવવી. જે તેમ ન બની શકે અને સત્સંગનાં બીજાં કોઈ સારા સાધન ન મળતાં હોય તો તહેમણે સામાન્ય કથાઓ સાંભળવી જોઈએ પરંતુ જેમને એમાં રસ અથવા લાભ જણાતો ન હોય તેઓ સારાં પુસ્તકો વાંચી સત્સંગના લાભ મેળવે તે પણ ઘણું ધૃષ્ટ જ છે. ગુજરાતમાં હરદાસની કથાઓ, ભજનો તથા કીર્તનો ઘણાં થોડાં યાય છે; દક્ષિણમાં આ સંસ્થાઓનો પ્રચાર ઘણો છે. પરંતુ જ્યારે તે પોતાના ગામમાં થતાં હોય ત્યારે તે સાંભળનાં જોઈએ. આ ઉપરાંત નવા પ્રકારનાં ભાષણો વિષે કંઈક કહેવાની જરૂર છે. અમદાવાદ, સુભાઈ જેવાં કેટલાંક શહેરોમાં સ્ત્રીઓની સમાજો સ્થાપવામાં આવી છે અને તેની સલાહોમાં પુરોહિત આવવા દેવામાં આવતા નથી. તે સંસ્થાઓમાં વિદ્વાન પુરોહિતો તેમજ સ્ત્રીઓ ભાષણો કરે છે, તે ભાષણો સાંભળવા જવામાં કોઈ સ્ત્રીને બાંધેજ કંઈ હરકત હોઈ શકે. જે સ્ત્રીઓ વાંચી શકતી હોય અને ખાસ કરીને જે નહિ જેવું અથવા મિલકુલ ન વાંચી શકતી હોય તહેમને આવાં ભાષણો સાંભળવાથી ઘણો લાભ થવાનો સંભવ છે. આપણા દેશની હાલની સ્થિતિ વિષે, જુદે જુદે સ્થલે થતી હીલચાલો વિષે, દેશના મોટા માણસો વિષે તથા દેશ તેરફ અને તેને અંગે સર્વ તરફની આપણી શ્રદ્ધા વિષે ઘણું ઉપયોગી જ્ઞાન એ ભાષણોમાંથી મળી શકે. જે સ્થલે આવાં ભાષણો અપાય તે સ્થલોની સ્ત્રીઓએ આવાં ભાષણો સાંભળવા શુદ્ધ જોઈએ નહિ.

ઘણા વિદ્વાન નહિ પરંતુ પોતાના કરતાં ઘણું વધારે જાણનારા સારા મનુષ્યોનો સમાગમ એ સત્સંગનો બીજો પ્રકાર છે. આપણે જોઈ ગયા કે હાલ સ્ત્રીઓનાં મંડલો ઘણાં થોડાં સ્થલોમાં સ્થપાયાં છે અને બીજાં સ્થલોમાં કથાના શ્રવણ વિના બીજું સત્સંગનું સાધન મળતું નથી. જરા વિચાર કરતાં જણાશે કે સત્સંગના લાભ ઘણા વિદ્વાન મનુષ્યોના ઉપદેશો સાંભળ્યાથીજ મળી શકે એમ કંઈ નથી. હાલ ઘણા પુરોહિતો ઉંચી કેલવણીનો લાભ મેળવે છે; પ્રમાણમાં ઘણીજ થોડી છોકરીઓ અંગ્રેજી ભાષાને થોડો પણ અભ્યાસ કરે છે અને નિશાળમાં જતી છોકરીઓનો મોટો ભાગ ગ્રંથ, ચાર કે પાંચ, ધારણ સુધી ભણીને ઉડી જાય છે. પરિણામે, વયલી અને ઉંચી છોકરીમાં સ્ત્રીઓ કરતાં પુરોહિતો સાધારણ રીતે

વધારે કેળવણી હોય છે. મ્હને જામ લાગે છે કે આ સ્થિતિમાં સ્ત્રીઓ, પોતાના વધારે વિદ્યાનાં સંસ્કાર વાળાં સ્ત્રીઓ અને પુરુષોની પાસેથી ખાનગી રીતે કંઈક ભણ અથવા તહેમની સાથે કંઈક સારાં પુસ્તક વાંચવાથી ઘણું લાભ મેળવી શકે. હવે, એ લોકોની માફક આપણી હિન્દુ કોમમાં સ્ત્રીઓ અને પુરુષો ધૂટથી ભેગાં દરતાં દરતાં એટલે કોઈ સ્ત્રી, પોતાની ન્યાતના પણ ગમે તે સંસ્કારી મનુષ્ય સાથે આવો સંબંધ ખી શકે નહિ. આમ છતાં પણ પોતાના કુટુંબના કેળવણીના પુરુષોને લાભ કોઈ સ્ત્રી લઈ શકે. ઘણાં કુટુંબોમાં સ્ત્રીઓના પિતા, ભાઈઓ કે પતિ ભણેલા હોય અને બીજા સંબંધ કરતાં પતિ પત્નીને સંબંધ વધારેમાં વધારે ગાઢ હોવાથી કે યેલા પતિને સમાગમ દેકે સ્ત્રીએ સત્સંગનું ઉત્તમ સાધન ગણવેા નેપ્રમ્ય. મહાદેવ ગોવિન્દ રાનાડેનાં બીજાં પત્ની શરૂઆતમાં ધણીજ થોડી કેળવણી પામેલાં પરંતુ લગ્ન પછી પોતાના પતિની ઇચ્છાથી તહેમની સાથે એક પછી એક નુસ્તકો વાંચ્યાં ધીમે ધીમે તે સ્ત્રીનું જ્ઞાન ધણું વિશાળ થયું, તહેમના લેખમાં ઉત્તમ વનાઓએ વાસ કર્યો અને પરિણામે પોતાના મહાન પતિની ઉચી પ્રશસ્તિઓની કદર શક્યાં, તે મહાત્મા પ્રતિ ઉચ્ચ ગ્રેમની લાગણી અનુભવવા લાગ્યાં તથા તહેમના સંબંધ પોતાના વિચારોને પુસ્તક લખી જાહેર કર્યાં એટલુંજ નહિ પરંતુ હાલ પણ લોકહિત કરવામાં આવતી પ્રશસ્તિઓમાં પોતાનો ફિરસો આપવા ચૂકતાં નથી. બધી સ્ત્રીઓને રાજેવા વિદ્વાન અને ઉત્સાહી પતિ નથી મળતા અને આપણાં કુટુંબોની રચનાને લીધે વિત્ત પતિના સમાગમનો લાભ દરેકજ ધણો લાગ્યા સમય ન મળે; છતાં પણ સત્સંગ લાભની કદર કરનાર સર્વ ઉત્સાહી યુવતીઓએ પોતાના પતિને મળેલી થોડી ધણી કેલવણીના બનનો લાભ લેવા ચૂકવું ન નેપ્રમ્ય આ ઉપરાંત, પોતાના કરતાં વધારે સ કેલવણી પામેલી સ્ત્રીઓનો સમાગમ વારંવાર અથવા દરેકજ નિયમિત રીતે કરવાથી લાભ થવાનો સંભવ છે.

સારાં પુસ્તકોનું વાંચન એ સત્સંગનો ત્રીજો પ્રકાર છે. પહેલાં બે પ્રકારમાં ઉન્નત મનુષ્યોના સમાગમથી લાભ થાય છે. ત્યારે ત્રીજામાં પુસ્તકોનાં વાંચનથી કદાચિત્ એ જોજા છતાં પણ ધણા કોમતી લાભ થાય છે. પુસ્તકો આપણાં જોવા સન્નિત્રો છે કે તે સાથે આપણે વાત કરવી હોય ત્યારે તે ખુશીથી કરી શકીએ, ન્યારે આપણા મનમાં સ વિચારો લાવવા હોય ત્યારે તે દ્વાર લાવી શકીએ, અને દુઃખ અથવા ચિન્તાના સમય ન્યારે આપણે આશ્વાસનની જરૂર અનુભવતા હપ્રમ્ય ત્યારે તે પણ મેળવી શકીએ. વળી જોવા મિત્રો છે કે જે કદાપિ મરણ પામતા નથી અને જેની સાથે દરીદ્રાંધને લીધે કદ થવાનો સંભવ નથી. એક મહાન અગ્રેજ લેખક કહે છે તે પ્રમાણે સારાં પુસ્તકો એ માત્રાઓનાં આકાર પામેલાં જીવનસત છે. આમ હોવાથી ન્યારે આપણે ઉત્તમ પુસ્તક વાંચીએ છીએ ત્યારે મહાત્માઓના ઉપયોગી ઉપદેશોનું આપણે શ્રવણ કરીએ છીએ. માન, પ્રેમ અને ઉત્સાહની લાગણીઓથી આપણું ઉચ્ચ મહાત્માઓનો સાક્ષાત્ સમાગમ નુંભવતાં લરાઇ જાય છે તેજ લાગણીઓએ એક પુસ્તકો વાંચતી વખતે આપણામાં વ કરવો નેપ્રમ્ય. આ સંબંધમાં લક્ષમાં રાખવાની વાત એ છે કે જે પુસ્તકો આપણે વાંચીએ તે ધણા ઉચ્ચ પ્રકારનાં હોવાં નેપ્રમ્ય. આપણા સદ્ભાગ્યે અર્ધાં શોડાં, વર્ષમાં, કેટલ

સારી નવલકથાઓ બહાર પાડવામાં આવી છે. છતાં નવલકથાઓજ વાંચીને સંતુષ્ટ થવું ન જોઈએ. કવિતાનાં ધણાં પુસ્તકો આપણા સાહિત્યમાં છે અને તેમાં કેટલાંક તો હિંચા રસ અને ઉન્નત લાગણીઓથી ભરપૂર છે. પ્રેમભંદ, ક્રોધાપી વગેરે કવિઓનાં કાવ્યો તો એકંદર ધણી સરસ ભાષામાં લખાયાં છે. અને જેમણે આ કાવ્યો ન વાંચ્યાં હોય તે સર્વ વાચકોને તેમ કરવા મહારી ખાસ વિનંતિ છે. નવલકથાઓ અને કાવ્યો સાથે સારા નિ બધનાં પુસ્તકો પણ વાંચવાં જોઈએ. કેટલાકમાંથી સસાર વ્યવહારને લગતું ધણું ઉપયોગી જ્ઞાન મળી શકે અને બીજા કેટલાકમાંથી આપણા દેશ અને સમાજને લગતા વિવિધ પ્રશ્નો વિષે વિશાળ માહિતિ મેળવી શકાય. એટલા વાંચવામાં રસ ન પડે તો એ ત્રણ વ્યથા ચાર પાંચ જણે અનુકૂળ સમયે એક રથે મળી જોડે વાંચવું જોઈએ.

આ વિવેચન આપણે હવે ટુકડામાં વિચારી જમીશું. ઉત્તમ જ્ઞાન, પવિત્ર લાગણીઓ અને ઉન્નત ભાવનાઓને પારસમણિ સાથે સરખાવી શકાય; કારણ કે પારસમણિ લો ઢાલું સોલું બનાવે છે તેમ જ્ઞાન વગેરે મનુષ્યના હૃદયને તથા મનને હલંમવાવી મૂકે છે અને તેને હિંચી રિયતિએ પહોંચાડે છે. આ પારસમણિને ઉત્પન્ન કરનાર કોણ ? મહાત્માઓ. આથીજ એક સેખક જણાવે છે તે પ્રમાણે મહાત્માઓ પ્રતિ ઉત્કટ અનુભૂતિ અને અપ્રતિમ માનની લાગણી એ મનુષ્યહૃદયમાં વસતી સર્વ લાગણીઓમાં ઉત્તમ છે; અને આ લાગણીઓ પણ મનુષ્યને ઉન્નત બનાવે છે એવું પણ કારણ આજ. આ સર્વ ઉપરથી જણાય છે કે પોતાનું જીવન સફલ કરવા માટે તેમજ ધર્મને પ્રસન્ન કરવા માટે બને તેટલા વધારે સમય મહાત્માઓના સમાગમમાં ગાળવાની જરૂર છે. આ માટે આમદ અને ઉત્સાહથી પોતાનાથી થોડે કે ઘણે અંશે ઉન્નત મનુષ્યોનો સમાગમ શોધો તથા તેમના ઉપદેશોનું શ્રવણ કરો અને સારાં પુસ્તકો દ્વારા પણ મહાપુરુષોનાં વચન રૂપી સુધા રસનું પાન કરો.

વાર્તાલહરી.

ડોહર શરચંદ્ર.

જો દેખી કુ.ખી અન્યને, તમ હૃદય કુ.ખે ના દ્રવ્યું,
કદી ચબ્દથી, કદી કર્મથી, સુખ ના દીધું-કુ.ખ ના હૃદયું,
શા કામનું જીવ્યું, તમ્હાડે ? જીવી જગમાં શું કહ્યું ?

-ચંદ્રશંકર. નં. પંડ્યા.

રાત્રિના દશ વાગ્યા હતા. ગગન રૂપી ગરણીમાંથી ગગાળને વરસાદ ઝરમર ઝરમર આવતો હતો. સૃષ્ટિ ચોપાસ તમસથી બાધે હતી, પરંતુ મુખપમાં ઝાંટોડાના સરીવામ રસ્તા ઉપર કીટસન લાઇટનો જવલંત પ્રકાશ પ્રસરી રહ્યો હતો. અહિં સર્વત્ર શાંતિમય અંધકારમાં વિનંત્ર માત્ર સગીરનો સુસવાટ અને વરસાદનું ઝરમર ઝરમર ટપકવું-એ જો જ હતાં, છતાં પણ સર્વ શમશમાકાર અને મિથ્યાસ લાગતું હતું. આવી શાંતિમાં આ રસ્તા ઉપરના એક ઘરનું દ્વાર ઉઘડ્યું અને એક યુવાન અંદરથી આવી બારણા આગળ ઉભો રહ્યો અને આસપાસ નજર ફેંકતો વિચાર કરવા લાગ્યો.

વધારે કેળવાએલા હોય છે. મ્હને એમ લાગે છે કે આ સ્થિતિમાં સ્ત્રીઓ, પોતાના વધારે વિદ્યાનાં સંસ્કાર વાળાં સ્ત્રીઓ અને પુરુષોની પાસેથી જ્ઞાનગી રીતે કંઈક લણુ અથવા હેમની સાથે કંઈક સારાં પુસ્તક વાંચવાથી ધણો લાભ મેળવી શકે. હવે, આ લોકોની માફક આપણી હિન્દુ ક્રમમાં સ્ત્રીઓ અને પુરુષો ધૃટથી ભેગાં કરતાં દૂરતાં કરતાં એટલે કોઈ સ્ત્રી પોતાની ન્યાતાના પશુ ગમે તે સંસ્કારી મનુષ્ય સાથે આવો સંબંધ ખી શકે નહિ. આમ છતાં પણ પોતાના કુટુંબના કેળવાયેલા પુરુષોના લાભ કાઢ સ્ત્રી લઈ શકે. ધણાં કુટુંબોમાં સ્ત્રીઓના પિતા, ભાઈઓ કે પતિ ભણેલા હોય અને બીજા સંબંધ કરતાં પતિ પત્નીને સંબંધ વધારેમાં વધારે ગાઢ હોવાથી કે યેલા પતિનો સમાગમ દેકે સ્ત્રીએ સત્સંગનું ઉત્તમ સાધન ગણવેા જોઈએ. મહાદેવ ગોવિન્દ રાનાડેનાં બીજાં પત્ની સરસ્વતીમાં ધણીજ થોડી કેળવણી પામેલાં પરંતુ લગ્ન પછી પોતાના પતિની ઇચ્છાથી હેમની સાથે એક પછી એક પુસ્તકો વાંચ્યાં ધીમે ધીમે તે સ્ત્રીનું જ્ઞાન ધણું વિશાળ થયું, હેમનો હૃદયમાં ઉત્તમ વનાઓએ વાસ કર્યો અને પરિણામે પોતાના મહાન પતિની ઉચી પ્રવૃત્તિઓની કદર શક્યાં, તે મહાત્મા પ્રતિ ઉચ્ચ પ્રેમની લાગણી અનુભવવા લાગ્યાં તથા હેમના સંબંધ પોતાના વિચારોને પુસ્તક લખી જાહેર કર્યાં એટલુંજ નહિ પરંતુ હાલ પણ લોકહિત કરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિઓમાં પોતાનો ફિરસો આપવા ચૂકતાં નથી. બધી સ્ત્રીઓને રાજ જેવા વિદ્યાન અને ઉત્સાહી પતિ નથી મળતા અને આપણાં કુટુંબોની રચનાને લીધે કે થિત પતિના સમાગમનો લાભ દરેકજ ધણો લાખો સમય ન મળે; છતાં પણ સાસંગ લાભની કદર કરનાર સર્વ ઉત્સાહી યુવતીઓએ પોતાના પતિને મળેલી થોડી ધણી કેલવણીને બનનો લાભ લેવા ચૂકવું ન જોઈએ આ ઉપરાંત, પોતાના કરતાં વધારે સા કેલવણી પામેલી સ્ત્રીઓનો સમાગમ વારંવાર અથવા દરેકજ નિયમિત રીતે કરવાથી ધ લાભ થવાનો સંભવ છે.

સારાં પુસ્તકોનું વાંચન એ સત્સંગનો ત્રીજો પ્રકાર છે. પહેલા બે પ્રકારમાં ઉચ્ચ મનુષ્યોના સમાગમથી લાભ થાય છે. ત્યારે ત્રીજામાં પુસ્તકોનાં વાંચનથી કદાચિત એ ઓછા છતાં પણ ધણા કીમતી લાભ થાય છે. પુસ્તકો આપણા એવા સન્મિત્રો છે કે હેમ સાથે આપણે વાત કરવી હોય ત્યારે તે ખુશીથી કરી શકાયે, ન્યારે આપણા મનમાં સા વિચારો લાવવા હોય ત્યારે તે દ્વાર લાવી શકીએ, અને દુઃખ અથવા ચિન્તાના સમય ન્યારે આપણે આશ્વાસનની જરૂર અનુભવતા હોઈએ ત્યારે તે પણ મેળવી શકીએ. વળી એવા મિત્રો છે કે જે કદાપિ મરણ પામતા નથી અને જેની સાથે દરીદ્રાંધને લીધે કલ થવાનો સંભવ નથી. એક મહાન અગ્રેજ લેખક કહે છે તે પ્રમાણે સારાં પુસ્તકો એ મહાત્માઓનાં આકાર પામેલાં જીવનસત્ત્વ છે. આમ હોવાથી ન્યારે આપણે ઉત્તમ પુસ્તકો વાંચીએ છીએ ત્યારે મહાત્માઓના ઉપયોગી ઉપદેશોનું આપણે શ્રવણ કરીએ છીએ. જે માન, પ્રેમ અને ઉત્સાહની લાગણીઓથી આપણું હૃદય મહાત્માઓનો સાક્ષાત્ સમાગમ અનુભવતાં ભરાઈ જાય છે તેજ લાગણીઓએ એક પુસ્તકો વાંચતી વખતે આપણામાં વાસ્ત કરવો જોઈએ. આ સંબંધમાં લક્ષમાં રાખવાની વાત એ છે કે જે પુસ્તકો આપણે વાંચીએ તે ધણા ઉચ્ચ પ્રકારનાં હોવાં જોઈએ. આપણા સદ્ભાગ્યે ગયાં થોડાં વર્ષમાં કેટલીક

સારી નવલકથાઓ બહાર પાડવામાં આવી છે. છતાં નવલકથાઓના વાંચીને સંતુષ્ટ થવું ન જોઈએ. કવિતાનાં ઘણાં પુસ્તકો આપણા સાહિત્યમાં છે અને તેમાં કેટલાંક તો ઉંચા રસ અને ઉન્નત લાગણીઓથી ભરપૂર છે. પ્રેમાનંદ, કલાપી વગેરે કવિઓનાં કાવ્યો તો એકંદર ઘણી સરસ લાખામાં લખાયાં છે. અને જેમણે આ કાવ્યો ન વાંચ્યાં હોય તે સર્વ વાંચકોને તેમ કરવા મદારી ખાસ વિનંતિ છે. નવલકથાઓ અને કાવ્યો સાથે સારા નિબંધનાં પુસ્તકો પણ વાંચવાં જોઈએ. કેટલાકમાંથી સંસાર વ્યવહારને લગતું ઘણું ઉપયોગી જ્ઞાન મળી શકે અને બીજા કેટલાકમાંથી આપણા દેશ અને સમાજને લગતા વિવિધ પ્રશ્નો વિશે વિશાળ માહિતિ મેળવી શકાય. એકલા વાંચવામાં રસ ન પડતો હોય તો બે ત્રણ અથવા ચાર પાંચ જણે અનુકૂળ સમયે એક રથને મળી જોડે વાંચવું જોઈએ.

આ વિવેચન આપણે હવે ટુંકામાં વિચારી જઈશું. ઉત્તમ જ્ઞાન, પવિત્ર લાગણીઓ અને ઉન્નત લાવનારો પારસમણિ સાથે સરખાવી શકાય; કારણ કે પારસમણિ લોહાનું સોનું બનાવે છે તેમ જ્ઞાન વગેરે મનુષ્યના હૃદયને તથા મનને હલમવાળી મૂકે છે અને તેને ઉંચી સ્થિતિએ પહોંચાડે છે. આ પારસમણિને ઉત્પન્ન કરનાર કોણ ? મહાત્માઓ. આથીજ એક સેખક જણાય છે તે પ્રમાણે મહાત્માઓ પ્રતિ ઉત્કટ અનુરાગ અને અપ્રતિમ માનની લાગણી એ મનુષ્યહૃદયમાં વસતી સર્વ લાગણીઓમાં ઉત્તમ છે, અને આ લાગણીઓ પણ મનુષ્યને ઉન્નત બનાવે છે એવું પણ કારણ આજ. આ સર્વ ઉપરથી જણાય છે કે પોતાનું જીવન સફલ કરવા માટે તેમજ ધર્મને પ્રસન્ન કરવા માટે બને તેટલો વધારે સમય મહાત્માઓના સમાગમમાં ગાળવાની જરૂર છે. આ માટે આમદ અને ઉત્સાહથી પોતાનાથી થોડે કે ઘણે અંશે ઉન્નત મનુષ્યોના સમાગમ શોધો તથા તેમના ઉપદેશોનું શ્રવણ કરો અને સારાં પુસ્તકો દ્વારા પણ મહાપુરુષોનાં વચન રૂપી સુધા રસનું પાન કરો.

વાર્તાલહરી.

ડોહર શરચ્ચંદ્ર.

જો દુઃખી દુઃખી અન્યને, તમ સુખ દુઃખેનાં દુઃખ.

કદી ચાહતી, કદી કર્મથી, સુખ ના દીધું-દુઃખ ના દુધું,

શા કામનું જીવું તમ્હારું ? જીવી જગમાં શું કરું ?

—ચંદ્રચંદ્ર. નં. પંડ્યા.

રાત્રિના દશ વાગ્યા હતા. ગગન રૂપી ગરણીમાંથી ગગાજને વરસાદ ઝરમર ઝરમર આવતો હતો. સૃષ્ટિ ચોપાસ તમસ્વી બામ હતી, પરંતુ સુખપ્રમાં પ્રાંટરોડના સરીવામ રસ્તા ઉપર કોટસન લાઇટને જવલંત પ્રકાશ પ્રસરી રહ્યો હતો. આદિ સર્વત્ર શાંતિમય અંધકારમાં વિખરૂપ માત્ર સમીરનો સુસવાટ અને વરસાદનું ઝરમર ઝરમર ટપકવું-એ બે જ હતાં, જતાં પણ સર્વ શમશમાકાર અને મિમલસ લાગતું હતું. આવી શાંતિમાં આ રસ્તા ઉપરના એક ઘરનું દાર ઉઘડ્યું અને એક યુવાન અંદરથી આવી બારણા આગળ ઉભો રહ્યો અને આસપાસ ખજર ફેંકતો વિચાર કરવા લાગ્યો.

આ યુવાનનું નામ શરચંદ્ર હતું. તેણે ગ્રાંડ મેડીકલ કોલેજમાં ચાર વર્ષ અભ્યાસ કરી યુનિવર્સિટીની એલ, એમ, એન્ડ, એસની પરીક્ષા પસાર કરી હતી. આજ પાંચેક વર્ષથી એક ન્હાતું દવાખાનું કાઢ્યું હતું. પાંચ વર્ષની દુકં મુદતમાં પોતાના હસમુખા અને મીઠાનસાર સ્વભાવથી તેણે લોકોની પ્રીતિ મેળવી હતી. કોલેજ લાઇફમાં (વિદ્યાભ્યાસ કરતી વખતે) તેણે મોટા મોટા ઉદ્દેશો બાંધ્યા હતા અને તેની સિદ્ધિ અર્થેજ આ ધંધો લીધો હતો. જનસેવા અને પોતાના ધંધામાં ઉચ્ચ રચાન પ્રાપ્ત કરવું એ જ તેના અંતિમ સાધ્ય હતું.

અત્યારે ડૉ. શરચંદ્ર કોટ, પાટલુન, ટોપી અને વરસાદથી સંરક્ષણ કરવાના હેતુથી રબ્બરનો આવરકોટ (મ્હોટો ડગલો) પહેરી બહાર જવા બારણા આગળ આવી સાંકળ બહાર કાઢતો હતો. એટલામાં ડૉ. શરચંદ્રની પત્ની કાન્તા, આટલી રાતે પોતાના પતિને બહાર જતાં જોઈ સહજ આશ્ચર્યથી ઉતાવળી ઉતાવળી ડૉ. શરચંદ્ર પાસે આવી કહેવા લાગી, “અત્યારે તે આવા વરસાદમાં ક્યાં જવ છે ? એવું તે શું નથી ચાલતું ? ”

“ મ્હારે જરા જરૂરી કામ માટે અત્યારે બહાર જવાનું છે ” શરચંદ્રે ધીરે રહીને હસતે મુખે જવાબ આપ્યો. પાછો જરા બારણા બહાર નજર કરી અને મ્હીડાઈને બોલ્યો, “સાસો, વરસાદ જપવા નહિ દેતો, મ્હારે તો ગથા વિના નહિજ ચાલે.” કાન્તા ડૉ. શરચંદ્ર પાસે જઈને તેના આવર કોટના બટન કાઢતી કાઢતી બોલી, “ આજતો-આવા વરસાદમાં નહિ જવા દઉં, ” શરચંદ્રે હસતે હસતે તેના હાથ પકડ્યો અને ધીમે રહી અને યુક્તિથી વાત-મનિ વાતમાં આપો ખસેડી દીધો અને કહ્યું, “ મ્હારો ધર્મ છે ને મ્હારે અત્યારે જવું પડે. શે કારણ કે ધણું ગંભીર કામ આજુ છે.” આ સાંકળી કાન્તાને જે ગુરસો મ્હડ્યો હતો તે દબાવી તેણે નમ્રતાથી કહ્યું “ ધર્મ ? બહુ આવાં હંમેશનાં લક્ષ્યથી હોતો કંટાળી ગઈ છું. ” થોડીવાર સુધી કાન્તા તથા ડૉ. શરચંદ્ર શાંત રહ્યાં અને પાછું કાન્તાએ મ્હોંડું મ્હડાવી કહ્યું, “ શું અમારા તરફનો તમારો કંઈ ધર્મ નથી ? તમારા આજે આવેલા મ્હો-માનોનો સત્કાર કરવાનો છે તે કાણ કરશે ? જ્યારે કોઈ અગણણ માણસ તરફ તમારી ફરજ બળવવાની હોય છે ત્યારે ત્યારે તમે મ્હને તો બેઠીજ મુકો છો. હું જે તમારી સહધર્મ-ચારિત્રી જેની પ્રતિ તમારે પવિત્ર ધર્મ બળવવાના છે તેને અને તેની પ્રતિના તમારા ધર્મને વિસારો છો હોં ! ” એક પાસ અચાન દરિદ્ર માણસનું દુઃખમાંથી મોચન અને બીજી પાસ પ્રેમાળ પત્નીના પ્રેમનું સાંત્વન એ ઉભય ધર્મમાં પૂર્વે અગરથાન આપી તેણે ધીમે સ્વરે કહ્યું, “ દર્દ દુઃખથી પીડિત મનુષ્યોને...” કાન્તા વચમાંજ બોલી ઉઠી કે આરોગ્ય તેમજ અનારોગ્ય બંને સ્થિતિમાં જીવનનો પ્રેમમયજ ગાળવું જોઈએ; લગારે ત્હમે મ્હને ચાહો છો ? અચાત કોઈ રોગી તરફનાં ધર્મનું તમારું પરિપાલન મારા તરફ પ્રેમપૂર્ણ લાગણીનું દર્શન છે એવું શી રીતે કહેવાય ? કદાચ એવી વ્યક્તિયો તરફથી તમને તમારાં ધંધામાં કંઈક લાભ મળતો હશે પરંતુ મ્હનેતો તેમાં મિલકુલ રસ પડતો નથી. કદીએ ત્હમે મ્હારી ઇચ્છાને તો ગણકારીજ નથી અને જ્યારે ત્યારે જાણે આપણો કંઈ સંબંધ જ હોય નહિ તેમ વર્તો છો.” એકદમ અવાજ બદલી નમ્ર સ્વરે કાન્તાએ કહ્યું, “ આજ ન જવતો ! મ્હારો આનંદ સર્વોપરી છે તો તમારો એક વાર તો જતાવો. ” પોતાની ટોપી હાથમા લીધે શરચંદ્રે કહ્યું ‘કાન્તા, આ કંઈ અમરતું કામ નથી. એ અગત્યનું છે માટેજ મ્હારે જવું છે. જવા દે હવે મ્હને.” શરચંદ્ર પગથીઆં ઉતરતો હતો તેવામાં કાન્તાએ ગુરસામાં કહ્યું. “ ધણી ખરી

વખત ત્હમે આવુંજ કરો છો. કદીયે ત્હમે મ્હને ખુશી કરવા માટે ધંધામાંથી તો છુટા થયા જ નથી. નથી કરી મ્હારી સાથે ધડીક વાન સરખીયે, કે નથી લઈ ગયા કોઈ દિવસ મ્હને ખંદાર કરવા. નોકરોના કરતાંયે મ્હને કદી મ્હડતી ગણી નથી.” આ બધું મુંગે મ્હોડે સાંભળતા ડૉ. શરચ્ચન્દ્રે ઉપરે કૃત્રિમ ક્રોધયુક્ત યથ કહ્યું, “આ બધા નકામો બકબકાટ રો ? નથી ગણતી કે હું ડૉક્ટર છું ? નથી ગણતી ડૉક્ટરો કેવા પ્રકારની છંદગી ગાળે છે તે ? મ્હારે તો સદાયે ધર્મ ને આનંદ મ્હારું કામજ છે.” કાન્તા આ સાંભળી ધીરી પડી બોલી કે આટલી આ ફેરો—એક વખત—તો રહો. ડૉ. શરચ્ચન્દ્રે એકદમ પોતાના આવરકોટનાં બટન કાઢ્યાં ને અંદરના ખીસામાંથી એક કાગળ કાઢી કાન્તાના હાથમાં આપતાં કહ્યું, “લે વાંચ, અંદર લખ્યું છે તે. હમણા મ્હારા ઉપર ટેલીફોન હતો તેથીજ મ્હારે ખંદાર જવું છે ॥ કાન્તાએ તે કાગળ હાથમાં લઈને વાંચવા માંડ્યો. શરચ્ચન્દ્રે આતુરતાથી પૂછ્યું ” કેમ, વાંચ્યો ? તેનો ભાવાર્થ સમજી ? પાપધૂનિ આગળ એક ચાકમાં સ્થાય લાગવાથી થોડાં માણસો બળી ગયાં ’ છે, અને તેમને ઊગારવાનો મ્હાગો ધર્મ નથી ? તો પછી મ્હારો આ ધંધો શા કામનો ? આટલોએ પ રોપકાર ન કરીએ તો પછી છંદગીયું સાર્થક્ય શું ? બીયારાઓની શી દશા યથ હશે ત્હેની તો કંઈ કહવાની કરી જ. ॥ —જ્યારે હું જાણું છું કે આગથી દાઢેલાં માણસો આમ મરણ પથારીએ પડ્યાં છે અને ત્હેમને દવા કરી સેવા કરવાનું ગંભીર કાર્ય પ્રાપ્ત થયું છે ત્યારે પણ મિત્રમંડળ કે પત્ની સાથે શું વાતલાપ કરવો અને આનંદ પામવો ? ધાર કે કદાચ ફાયર એન્જન(આગના બંબા)વાળા તથા અન્ય જનો સ્થાય કરવા ન આગ્યા હતા, ને પોતાની ફરજ બજાવવાને બદલે આનંદ કરતા હતા; તો મિયારા એ દુઃખી લોકની શી દશા થાત ? ” “ત્યારે તો હું કંઈજ નહિ ને ? ” કાન્તાએ જરા મ્હોડું મ્હડાવી કહ્યું, “તું એક ડૉક્ટરની સહચારિણી છું—ધર્મપત્ની છું.” શરચ્ચન્દ્રે ગંભીર મ્હેરે કહ્યું.

“સહચારિણી ? ” હા શરચ્ચન્દ્ર પ્રતિ એકી ટશે જોઈ કાન્તાએ કહ્યું, “ના, ના, ધરતી રખવાળણી ! સહચારિણી નહિ હોઈ ! ” શરચ્ચન્દ્રે જરા જુરસામેર કહ્યું “કાન્તા, કાન્તા, તું સમજ્યું—ન સમજ્યું જોયે છે. ત્હારે ત્હારા ધર્મ બજાવવાના છે; ને મ્હારે મ્હારા છે. તું ભાગ્યેજ ત્હારી ફરજ ચૂકતી હઈશ.” કાન્તાએ નીચે જોઈ સવિનય જવાબ આપ્યો. મ્હારે તો એકજ ધર્મ છે ને તે તમારા પ્રતિભાજ. પરંતુ તમારો ધર્મ તો સારા નરસા બધ તરફનો—મ્હારી તરફનો તો નહિજ. કાન્તાના મ્હેરા ઉપર દિવસીરી પ્રસરી રહી તેણે જાણ્યું કે હવે કહેવું વ્યર્થ છે તેથી અતે નિરાશ યથ પાછી ફરી ઘરમાં ગઈ ને શરચ્ચન્દ્ર અધારામાં ઉભો રહ્યો. વરસાદનું જોર વધ્યું, કદી વધવા લાગી ને રાત્રિએ વધારે બિભત્સ સ્વરૂપ ધાધું. તેણે ધાધું કે આવા વરસાદમાં હીડતાં જવું સુરેલ યથ પડશે માટે સાષકલ પર જવું, ધરમાં ગયો ને સાષકલ લીધી ત્યાં વિચાર થયો કે લાંબ ને મ્હેમાનોની ક્ષમા માગતો જઈ. આવા વિચારે તેણે ઝિરડામાં જઈ મ્હેમાનોને કહ્યું, “આજ અગત્યના કામ માટે મ્હારે ખંદાર જવું છે એટલે તમારી સાથે રહી નહિ શકું. ક્ષમા કરજો મ્હને.” આટલું કહી ડૉ. શરચ્ચન્દ્ર સાષકલ ઉપર બેસી પોતાને રસ્તે પડ્યો.

સાષકલ સડસડાટ રતો દાપતી ચાલી ગઈ. વરસાદનાં ઝાપટાં અવારનવાર આવતાં હતાં, પરંતુ આવરકોટનું પૂર્ણ રક્ષણ હવે એટલે કંઈ પલંગવાની ચિન્તા ન હતી. થોડાંજ વખતમાં

કલાકમાં શરમ્યન્દ્ર પાપધૂની આગળ આવી પ્લેઝ્યો ને પ્લેલાં ક્યાં જવું તેનો વિચાર કરતો હતો. એટલામાં એક ઘરતું દાર ઉઘડ્યું ને દીવાનો પ્રકાશ બહાર પડ્યો. તે જોઈ શરમ્યન્દ્ર ત્યાં આગળ ગયો. મુજતે મુજતે પગલાં બરતી એક ડોશી બહાર આવી આસપાસ જોવા લાગી. “ ડોશીમા, કોને શોધો છો ? ” શરમ્યન્દ્રે પૂછ્યું. ડોશીએ પાસે જઈ કાને હાથ રાખીને “ હે ” કહ્યું, કારણ તે બહેરી હતી. શરમ્યન્દ્રે મ્હોટેથી પૂછ્યું “ કોનું કામ છે ? ” ડોશીએ મુજતે કંઠે કહ્યું “ હું ” દાકતરને શોધું છું. આજે સ્થાનિ મ્હારી એકની એક દીકરી સુમતિ આગમાં દાઝી ગઈ છે. બિયારી બહુ પીડાય છે. ” ડોશી બાપડી રડી પંડી. ડોશીને જોઈને શરમ્યન્દ્રને દયા આવી ને મ્હોટે સાંઠે કહ્યું, “ ડોશીમા, ધીરજ રાખો; હું ડાક્ટર છું. મ્હનેજ તમને શોધતાં હશે. મ્હને ખચર ક્યારનીયે મળી છે પણ આવતાં જરા વાર થઈ. ચાલો, જતાવો મ્હને, ક્યાં છે દર્દી ? ” શરમ્યન્દ્રે સાંકડા ઘરમાં લઈ એક ખુણામાં સુડી ડોશીએ દાર બંધ કર્યું. બન્ને અંદર ગયાં. અંદર જતે જતે ડોશીએ પૂછ્યું. “ તમારું નામ શરમ્યન્દ્ર ? ” ડાક્ટરે કહ્યું, “ હા ” સુમતિના ખાટલા પાસે બેઠે જણ્યું જઈ પ્લેઝ્યાં. સુમતિનું ડાણું પાસું બળી ગયું હતું. ઇળ સખત થઈ હતી. બચવાની બહુ આશા ન હતી. કદાચ કોઈ સારા ડાક્ટરને હાથે જરા લખ્યો હોયતો મટે પણ ખરું. શરમ્યન્દ્રે એવર-કોટ કાઢ્યો ને ખીંટીએ લટકાવ્યો. પછી તે ખાટલા પાસે ગયો ને સુમતિને તપાસવા લાગ્યો. “ કેમ સુમતિ બ્હેન, આમ પચારીમાં નિરતે સૂઈ રહેવું કોને ન ગમે ? ” તેની નાક તપાસતાં હસે હસે શરમ્યન્દ્રે ટોળમાં કહ્યું. “ કામતો ન ‘કરવું’ પડે. કેમ ખરું ને ? શ્રીકર નહિ હું તમને જલ્દીથી મટાડી દઈશ. ” શરમ્યન્દ્ર આ બોલતો હતો પણ સુમતિતો અચકા થઈ ગયેલ હોવાથી આંખો મીચી પડી રહી હતી. પરંતુ ડેટલીકવાર શરમ્યન્દ્ર સાથું ઉપકર દૃષ્ટિથી જોતી હતી.

“ હમણાં લ્યો આ એક દવા દાઝેલા લાગ ઉપર એ ચોપડો. તરત આરામ થઈ જશે. ” એમ કહી શરમ્યન્દ્રે પોતાની બેગ (થેલી)માંથી એક દવાનો લેપ કાઢી ડોશીને આપ્યો. તેની આંખમાં ઉપકારનાં આંસુ આવ્યાં. ડાક્ટરે જવા તૈયારી કરી. જતે જતે તેણે કહ્યું, “ તમને ટીકું કર્યું કે મ્હને તરત ખચર કરી. મ્હેં તમારું ઘર નહોતું દેખ્યું એટલે પ્લેલાં લગાર ગયાંયો હતો. આવતી કાલે હું કંઈક સારી દવા મોકલીશ જેથી સારો ફાળો થશે. લ્યો. ત્યારે જઈ છું. ” શરમ્યન્દ્રે આલવા માંડ્યું. સુમતિ તેના તરફ ઉપકારદૃષ્ટિથી જોઈ જ રહી હતી. ડા. શરમ્યન્દ્રે એવરકોટ પાછો પ્લેઝ્યો; ડોશી દીવો લઈ આગળ થઈ બારણું ઉઘાડ્યું એટલામાં કંઈ સાંભરી આવ્યું હોય તેમ બોલી ઉઠી “ અરે ! ઉભા રહો હું હમણાં આવું છું. ” આટલું કહી ડોશી લયડતે લયડતે ઉતાવળે અંદર ગઈ ને એક ન્હાના ઇન્કોતરી આમાંથી એક રૂપિયો લઈને આવી ડા. શરમ્યન્દ્રના હાથમાં રૂપિયો મૂકીને કહ્યું, “ આવજો ” શરમ્યન્દ્રે કહ્યું. “ માફ કરો, હું વિઝિટ શી લેતો નથી. બહુજ આગ્રહ હોય તો દવાનાજ પૈસા આપો. ” એમ કહી રૂપિયો પાછો આપી દીધો ને બહુ આનાકાની કરતે અડધી રૂપિયા લીધા. “ ગમે તેવું કામ હોય તો ગમે તે વખતે ખચર આપશો એટલે હું આવી હાજર થઈશ ” ડાક્ટરે જતે જતે કહ્યું ડોશી જરા આપી હતી તેથી તે સાંભળી ચડી નહિ. એ દવે પાસે આવી ને આવરતાથી “ હે ” કહ્યું, ડાક્ટરે તેને મ્હોટેથી કહ્યું. “ આવું ગમે

તેણે કામ હશે તો ગમે ત્યારે હું આવીશ, બોનાવજન ” ધીરથી લેણે કહ્યું “ પણ આનો કેસ બગડેલા છે ” “ તમારે બહુ અલેથી આવવું પડે છે, ” ડોશીએ કહ્યું “ હું કોકને મોકલીશ ” પરંતુ આવા મરણુતોલ સમયે તમારે ”શસ્ત્રચન્દ્ર બોનતો હતો એટલામા ડોશીએ “હે ૧” કહ્યું “ મ્હારે ત્યા કોઈ નોકરને મોકલવને ” ડોક્ટરે કહ્યું “ પણ મૂઆ નહિ આવે, હું ખ શું છે તે એ જાણુતા નથી ” ડોશીએ દિનગીઝ થઈ કહ્યું, “ પણ પેસાની કિમત તો જાણે છે ને ? આપો—” “હે ૧” વચ્ચે ડોશીએ પૂછ્યું, “ બચ્ચુ બ્હેરને બહુ દુ ખ ૧” મ્હને આપવાના પેસામાથી એકાદ આનો લેમને આપવને લ્યો હવે જઈ છું. ” ડોક્ટરે સાંકળ ઉપર બેસી રસ્તો પકડ્યો.

*

*

*

*

કાતાએ ઘણીવાર સુધી પતિની રાહ જોઈ પગી નવેક વાગતા ઉઘી મઠ લગભગ નહુ કલાકપછી ઉપરા ઉપરી ટેલીફોનની ઘટડી થઈ કાતા ઝમઝી ઉઠી ને અર્ધજાગૃતાવસ્થામા બમડી “ આ વળી બીજું લક્ષ્મ આગ્યુ ” ડયુગી ફરજ ! જ્યારે ઘટડીનો અવાજ બધ થયો ત્યારે કાતાએ પૂછ્યું “ ડોક્ટર, તમે આ ઘટડીનો અવાજ સાંભળો ? તમારે પાછું જવાનું આગ્યુ ” કંઈ જવામ ન મળવાથી લેણે હાથ લખાવ્યે જ્યાં સર ચન્દ્રને પથારીમા ન જોયો ત્યારે લેને સાંભરી આગ્યુ કે “ હાથ ! ક્યારના ગયા છે તે હજુ આવ્યા નથી ” એમ કહી ઉઠી દીવો લઈ ધડીમાગમા જોયું તો બે વાગ્યા હતા આશ્ચર્યથી “ બે વાગ્યા ! ” એમ લેના મ્હોડામાથી નીકળી મયુ, ‘ વખતે આ પા પછુ હશે ને મ્હને સુતેલી જોઈ ઉઠાડ્યા વિના સૂઈ ગયા હશે ને પાછા કોઈએ બોલાવ્યા હશે તો ગયા હશે ” એવા અનેકાનેક વિચારો લેના મગજને ભમાવવા લાગ્યા “ અરે વિચારાને આ અર્ધી રાતે જવાનું ક્યા આગ્યુ ? ” લાગણી ભપાં શબ્દોમા કાન્તા બોલી એટલા માં પાછી ટેલીફોનની ઘટડીએ વાગવા મડી ને તેથી એ એમ્દમ ટેલીફોનવાળા ટેમનપાસે ગઈ, પોતાના કાન બૂગળા આગળ ધરી ઉભી રહી “ દર વાગ્યાના ગયા છે અત્યારે બે થયા ચોર કલ્યાક ?... અસભવિત વાત હોય નહિ .. ! ” એવા વિચાર તે કરતી હતી ઘણા ભયકર વિચારોએ લેના મગજને ચક્રોએ મ્હડા પુ લેના હેયામા કંઈ કંઈ થઈ જવું અને હવે કાતાએ ટેલીફોનના બૂગળામા બોનવા માંડ્યું બના ભગવાન ! અરે ! પ્રભુ ! ” એમ કહી નિશ્વાસ ચૂકતા લાગી મ્હોડાની દોડતી તે પછી બારણા આગળ ગઈ ને સ્હામેના ડોહતામાથી પગલાગાને દાક પાડવા લાગી. “ એ, કાણ છે ત્યાં ? સભાગતુ નથી કે શું ? ” એટલામા એક પટાવાળો રથવાયો રથવાયો દોડતો ત્યાં આવી મ્હોડ્યો કાતાએ લેને ટેલીફોનની ઘટડી તરફ આંખો ખતાવી કહ્યું, “ સાંભળ, પોલીસ ચેકીમાથી આ ટેલીફોન છે ત્હારા રોકને ભયકર અકસ્માત થયો છે મારે જે રસિક ચન્દ્રલાખને જલ્દી બોનાવી આવ ફડેળે કે જાની આવ જાતી જાતે હો ” કાતાએ અદર જઈ કદાચ બ્હાર જવું પડે ધારી લુગડાં પેરવા માંડવા લેવું ચિત્ત હુકેક પ્રમો વિચારથી ઝરત હવે આંખમા પાણી ભગ્યુ હવે નિશ્વાસ ઉપર નિશ્વાસ નીમળવા લાગ્યા હવે ભરાઈ આગ્યુ લેણે આશાનો તદ્દન મૂકી દીડી હતી પરંતુ કિમત રાખી બારણા આગળ ગઈ ને રામાને બૂમ પાડી “રામા, રામા, અડીઆવ ” રામો આખ ચોગતો ચોગતો ત્યાં આવ્યો કાન્તાએ મ્યાનમુખે કહ્યું, “ જો ત્હાગ ગેરને ભયકર અકસ્માત થયો છે બહુ ઇન્ક

યમ હશે માટે જા'ધરમાં જઈ તેમની ઓરડીમાં પથારી પાથર. દેવતા પાડજે ને ગરમ પાણી
પણ તૈયાર કરજે. 'દાગળ કે વખતે શેક બેક કરવો પડશે.' આટલું કહી તે બીજી ઓરડીમાં
ગઈ. " પટાવાળો હજી કેમ પાછો ના આવ્યો? ડોક્ટર નહિ મળ્યા હોય ? શું થયું હશે ?
લાવ દુ'જ જઈ: લોકલાજ કેમ મૂકાય ? લોકો વાતો નહિ કરે ? " ઘડીકમાં જવા નિચાર
યતો તો ઘડીકમાં ન જવાનો યતો, પનિગ્રેમમાં લોકલાજને સંક્રાંત કરી હેલ્થે જવા નિશ્ચય
ક્યો. તબેલામાંથી ગાડી મંગારી ગાડીમાં બેસવા જતી હતી તેવામાં પટાવાળો હાંફેલા હાંફે-
લો પાછો આવી કહેવા લાગ્યો કે " મને તો ત્યાં કોઈએ જવાખ ન આપ્યો. ધણુયે બારણું
ઠોક્યું, ધણુયે જુમો પાડી પણ કોઈ બોલે ત્યારે ને ? " આવો જવાખ સાંભળી કંતાને
ત્રાભાવિક રીતે બીટ મ્હડી. મ્હડી, પછી "લાવને દુ' જ જઈ આવું," એવા નિચારથી તે ગાડીમાં
બેસી ડૉ. રસિકચન્દ્રના મકાન પાસે આવી પહોંચી. ગાડીવાનને બારણું ઠોકવા તથા જુમો પાડવા
કાન્તાએ કહ્યું. ધણુયે જુમો મિચારાએ પાડી પણ કોઈએ બોલ્યું નહિ. કંતાને એટલામાં
એક શુક્તિ સૂઝી આવી. એક દિગોણ લાઇ કાયની બહારીમાં મારવા કહ્યું. ગાડીવાને તેમ
કહ્યું ને કાય પુરવાનો મ્હોટો અવાજ થતાં બહારી પાસે સૂતેલ રસિકચન્દ્રે ઝગમગ ઉઠી બહાર
રોક્યું ક્યું તો નીચે ગાડીમાં કોઈ સ્ત્રીને બેઠી જોઈ. " દાક્ટરસા'બ, દાક્ટર સા'બ, શરમ્ચન્દ્ર-
ભાઈને લાઈકર અકરમાત થયો છે. ઉતારવજ કરી અમારી જોડે ચાલોને " ગાડીવાને જુમ
પાડી. ' ડૉ. શરમ્ચન્દ્રને ? હે ? ' ડૉ. રસિકચન્દ્રે આંખો યોગતે યોગતે પૂછ્યું. " હા,
હા, ઉતારવજ કરોને જરા. " કાન્તાએ અધીરાઈથી કહ્યું. " ચાલો આવ્યો, " કહી રસિકચ-
ન્દ્ર અન્દર શૃદમાં ગયો.

" મ્હારી સમસ્ત યુવાન આરાઓ નટ થશે, સદુયે આકાંક્ષાઓ તણાઈ જશે.
હાજુવાર પણ હેલ્થ હમમુખું મ્હોંડું જોવા ભાગ્યશાળી થવાશે કે નહિ ? " આવા આવા
અનેક: નિચારો કાન્તાના વ્યગ્રચિત્તને ડોળી ખાવા લાગ્યા. એટલામાં રસિકચન્દ્ર આવી
ગાડીમાં બેઠો અને ગાડી ડૉ. શરમ્ચન્દ્રને જ્યાં અકરમાત થયો હતો ત્યાં ચોરી વારમાં
આવી પહોંચી

* * * * *

વરસાદ હવે બન્ધુ થયો હતો. માત્ર નિજાણીના ચમકાર ને વાદળોના ગડગડાટ શાંતિમાં
નિસેપ કરતાં હતાં. બન્ને જણુ ગાડીમાંથી નીચે ઉતર્યા. ડૉ. શરમ્ચન્દ્ર રસ્તાની એક બાજુ
એ પડ્યો હતો. તેનો આવર-કોટ ફાડી ગયો હતો. સાઇકલ એક બાજુએ આધી પડી હતી.
ટોપી તો જણાતી પણ ન હતી. પગના નળામાંથી લોહી બ્હેલું હતું. નગ્નોગી પણ પુડી
હતી. સખંત ઈર્ષ યમને બેભાન થઈ ગયો હતો. પાસે એક ફાનસ ઝાંખું બગલું હતું. દેખાવ
ઉપરથી કોઈ પોલિસનું જણાતું. હતું. કાન્તા આ બધું જોતાં વારને ગભરાઈ ગઈ ને બોલી ઉઠી
" હાય હાયરે ! મ્હાડું નળીજ પુડી ગયું કે શું ? " હેલ્થે તો ફરવો મુક્યો. ડૉ. રસિકચન્દ્ર
હિમ્મત રાખી દર્દીની પાસે ગયો ને તેને બેગર તપાસીને કહ્યું " નહિ, કાન્તા જુન,
ગભરાવ ના, એ જીવે છે. કંઈ પણ હરકત જેવું નથી. " કાન્તા શરમ્ચન્દ્રની પાસે જઈ તેને
હાય ઝાંધી વ્હાલથી ઉઠાડવા લાગી ત્યારે રસિકચન્દ્રે કહ્યું " વખતે એ હાય કરમોડાયો હશે.
આધાં જાવ મને જોવા ઘો. " કાન્તા આધી ગઈ ને ગાડીના યમથીયા ઉપર બેસી એકી
નગરે પોનાના પનિ તરફ જોઈ રહી. રસિકચન્દ્રે જ્યારે શરમ્ચન્દ્રને ઉઠા કરવા માંડ્યો ત્યારે

કાંતા બોલી હતી “ મહેન તો બીલકુલ આસા નથી હોય ! હાથે ! ” એના સને અવાજ સંભળવા લાગ્યો. તેની આંખોમાંથી થાવણુ લાડકાં બહાર આવ્યાં. “ કાંતા મહેન, પૂર્ણ આસા રાખો. આમ ગભરાવ છે શું ? હમણાં એમને જોડતા કરું છું. આથીએ ઘણા બર્ષકર અનેક અકસ્માતોમાંથી મહેન મળીસોને જ્યાં-ત્યાં છે, ” રસિકચન્દ્રે દિવસ આપનાં કહ્યું. “ રસિકચન્દ્રબાપ આપણે એમને ઘેર લઈ જઈશું ? બીનાં લુગડાં બદલાવી દઈએ. મહેન લાગે છે કે ટાઢ ચઢી દશે. ” “ હા ચાલો એને ગાડીમાં મૂકીએ. ” બંને જણે મળીને એને ગાડીમાં સુવાડ્યો ને ગાડી ધસતરફ વળી. રસિકચન્દ્ર પોતાના ઘર આગળ ઉતરી પડ્યો. ને કહ્યું, “ હું હમણાં દવા મોકલાવું છું તે એને ચોપડાને ન બીજી પાંખે એટલે એને બાન તરત આવશે. હું સહવારે આવી જઈશ હોંકે ! ગભરાશો નહિ. લગારે ચિન્તા જેવું નથી ગાડી નિર્મિતસ્થાને આવી પહોંચી. શરચ્ચન્દ્રને ઘરમાં લઈ જવામાં આવ્યો, તેને પથારીમાં સુવાડ્યો. કોરાં કપડાં પહેરાવ્યાં. ગરમ છુતસ ઓઢાણું એટલામાં રસિકચન્દ્ર તરફથી દવા આવી પહોંચતાં કાન્તાએ દવા ચોપડી અને પાછ, ને થોડીવારે શરચ્ચન્દ્રને બાન આવ્યું. આંખો ઉઘાડી તો પાસે કાન્તાને દીડી તેથી કહ્યું, “ મહારા માયા ઉપર હાથ મૂક. ” કાંતાએ તેમ કહ્યું. શરચ્ચન્દ્રને તેથી શાંતિ વળી ને હાથ કરી આસ મૂક્યો. એ ત્રણ દિવસ સુધી તેને આ દરદ રહ્યું. રસિકચન્દ્ર દરરોજ આવતો હતો. શરચ્ચન્દ્રે એક રાતે કાન્તાને કહ્યું “ કાન્તા, તેને બહુ દિવસના ઉત્તગરા છે આજે તો સુષ જ. રામો મહારી પાસે બેસશે ને જોઈશે તે આપશે. ” ચિન્તા અને ઉત્તગરાથી અસ્વસ્થ મને કાન્તાએ કહ્યું, “ ન્યાં સુધી તમને તદ્દન આરમ થશે નહિ ત્યાં સુધી હું આ પથારી ત્યજવાનીજ નથી. ” ડૉ. શરચ્ચન્દ્રનો વખત આનંદમાં ગાળવા કાંતા તે વાંચતી કે ગાતી અથવા તો વાર્તાલાપ કરતી હતી. એક રાત્રે ત્રણ વાગ્યે શરચ્ચન્દ્રના રોગે પાછો ઉઘડ્યો આધો, શરચ્ચન્દ્ર એકજ પાસા ઉપર પડી રહ્યો હતો. જે ટેકાણે વાગ્યું હતું ત્યાં સખત સજીવ આવતા હતા. વારે ઘડીએ રસિકચન્દ્રને મહેનત આપવી યોગ્ય નહિ ગણી કાંતાએ પતિના, ડૉ. મંગેશ નામના, એક મિત્રને જોડાવ્યો. પોતાના મિત્રને એકાએક શું થયું તે જાણવા મંગેશ તરત જ આવ્યો. પોતાની બેગમાં પડી તેણે થોડીક દવા આપીને ચોપડવા કહ્યું. “ તરતજ આરામ થઈ જશે. લગારે ગભરાશો નહિ, ” મંગેશે કાન્તાને કહ્યું. ડૉ. મંગેશ ગયા ને શરચ્ચન્દ્ર નિરાંતે ઊંઘી ગયો. કાંતા ડેસાં ખાતી ખાતી તેના માથા ઉપર હાથ ફેરવતી હતી.

દિવસ ઉપર દિવસ જવા લાગ્યા. ડૉ. શરચ્ચન્દ્રની પ્રકૃતિ સુધરતી ગઈ. થોડાં દિવસમાં તો તદ્દન સારો થઈ ગયો. હવે કાંતાને માત્રમ પડ્યું કે લોકોને ડોક્ટરનો કેવો અપ પડે છે. “ મહારે મહારા પતિને માટે કેટલું કરવું પડ્યું ? આતું બીજાઓને કેમ નહિ કરવું પડ્યું હોય ? ડૉ. રસિકચન્દ્ર મહારી સાથે આખા તારે “ આટલી રાતે ક્યાં ગયા ? ” એવું એમની પત્નીને નહિ થયું હોય ? ડૉ. મંગેશને તેમ નહિ થયું હોય ? હું પણ એક ડોક્ટરની પત્ની છું તો મહારે પણ મજા-આનંદનો સ્વાર્થલાગ કરવો જોઈએ અને મહારા પતિના દરેક વિચારોને અનુમોદન, અનુમતિને સાદાપ્ત આપવાં જોઈએ. તેણે પોતાના પતિને કહ્યું, “ ડોક્ટર, આજથી હું કહું છું કે તમને તમારા ધર્મમાં મગ્ન રહેજો. હું પણ તમને અનુકરણ પૂર્વક સદાપ્રભૂત થઈશ. મહેન આજેજ ડોક્ટરની પત્ની તરીકેના ધર્મ માત્રમ પડ્યા છે ને તમારા જીવનના ઉચ્ચ હેતુ આજેજ મહેન જાણ્યા છે. ”

“ બહાલી હું તે કિવુંસે ત્હને મુક્તિને મધ્યરાત્રિએ આપ્યો ગયો હતો તેથી ત્હને લાગ્યું તો હશેજ સ્વર્ગ ધર્મ આગળ આનંદ ને મજાનો ત્યાગ કરવાજ જોઈએ. પ્રથમ ધર્મને પછી બીજું.” એમ કહી ડૉ. શરમ્પે કાન્તાને સ્નેહદાન દીધું.

લે. વિનોદી.

વિચાકલા.

લેખક—સૌ. નર્મદા દાશીરામ ત્રિવેદી. (હેડ મિસ્ટ્રેસ, જેન ગર્લ સ્કૂલ, પાટણ.)

૧. પુરૂષની મુસાફરીની ટોપી (ખુલ્લા મોંની).

ગૂંથવાની રીત.

સાધન—લોખંડના અગર છત્રીના પાતળા લાંબા સોયા ૪. કાળું ને લાલ ઊન તોલા ૭, અગર બ્લુ ને ઘેરા લાલ ટોપા ૭.

શરૂઆત—આ ટોપી ચાર સોલાપર ગુચાય છે. લોખંડના પાતળા નં. ૪ ના સોયા લાવો. પછી ટોપી શરૂ કરો.

૧૪૪ ટાંકા માડોને ત્રણ સોયા પર વહેચી લો. એટલે એક સોયા પર ૪૮ ટાંકા થશે. હવે એ સર્વ ટાંકાને નીચે પ્રમાણે ગુથો. હવે ત્રણ સોયા પર જે ટાંકા છે તેને સોયા સોયા વડે ગુથો. ત્રણ ટાંકા પર્લને ત્રણ પ્લેન એ પ્રમાણે ગુથ્યા જમ્યા પછી જટલો હવે ગળાપટ્ટીનો ભાગ પહોળો જોઈએ તેટલો પહોળો ગુથો. અથવા જો આશરે ગુથો તો આંગળ ચાર અથવા પાંચ આંગળ ગુથો, એટલે ગળાપટ્ટીનો ભાગ થશે. હવે કાન આગળનો જે ભાગ છે તે ગુચવા ગમે તે સોયા પરથી બે બાજુએથી ૭ ૭ ટાંકા પેલા બે સોયામાં ઉમેરો. એટલે તે સોયામાં ૨૬ ટાંકા રહેશે. જે ૩૬ ટાંકા રહ્યા તેને બધ કરો. એટલે તે મોઢાનો ભાગ ખુલ્લો રહેશે ને પેલા બે સોયા ઉપર ૫૪ ટાંકા ૫૪ ટાંકા થશે. એટલે બધા મળીને ૧૦૮ ટાંકા રહેશે. હવે એ ટાંકાને ગુથો, ત્રણ પ્લેન અને ત્રણ પર્લ—આ પ્રમાણે મોઢું લાંબુ કરવાને વારતે છે, અથવા સાત આંગળ લાંબુ કરો, એટલે મોઢાનો ભાગ પુરો થશે. ને પછી માથાનો ભાગ શરૂ કરો. ૩૬ ટાંકા જે કાઢી નાંખેલા છે તે ટાંકા પાછા નવા કરો. ને પછી જે ૭ ૭ ટાંકા બે સોયા ઉપર ઉમેરેલા છે તે આમાં ઉમેરી લો. એટલે ત્રણ સોયા પર ૪૮ ટાંકા પાછા થશે. હવે માથાનો ભાગ ૪ અથવા ૪૫ આંગળ ગુથો પછી ટાંકા સંકોચાવા સાડું દરેક સોયા અગાડીથી ને પછાડીથી બંને ટાંકા ભેગા ગુથો કે જોથી કરીને દરેક સાંધે બંને ટાંકા બધ થાય. એમ દારો ગુથ્યાજ કરવી જ્યાં સુધી ત્રણ ત્રણ ટાંકા રહે ત્યાં સુધી ગુથવું ને પછી ટોપીના ટાંકા બધ કરો. ટાંકાને ગળાને વારતે દોરી કરવી હોય તો દોરી કરો અગર કાર્ડપેશુ જાતનો ગજપટો કરવો હોય તો કરીને ટાંકા બધ કરો. એટલે ટોપી પુરી થઈ. આ પ્રમાણે ગુથવી.

હિન્દુ લોકોના અપવાસ કરતાં. જૈન લોકોના અપવાસ ઘણા કઠણ હોય છે તે લોકો કા. સુદ, વદ ૮-૧૪ આંબળ, દોળી, પળજીસણ ઇ તેહેવાને દિવસે દાતુણ પથુ કરતા નથી; જેથી મોંમાં દુર્ગંધી મારે છે અને પાંચે જનારને પથુ તેની ખરાબ વાસતું પરિણામ શોસવું પડે છે. અને તેથી નીચે લખેલી રકમોનું મજન તૈયાર બનાવી રાખવાથી અને અપવાસના અગાઉ દિવસે રાત્રે સારી રીતે ધસવાથી ઉપરની થતી અડચણ દુર થાય છે.

૧. મોરચુથુ	૩. ૨) બાર
૨. ૫૮કડી	૩. ૪) બાર
૩. ખડીઆખાર	૩. ૪) બાર
૪. સોનાગેર	૩. ૧૬) બાર
૫. હેડાં	૩. ૮) બાર
૬. બેડાં	૩. ૮) બાર
૭. આમળાં	૩. ૮) બાર

આ માલ સારો તાજો ને નવો લેવો. પ્રથમની ત્રણ ચીજોને દેવતા ઉપર લોદી મુકી પુલાવી નાખવીને બાકીની ચીજો દરેક જુદી જુદી કીણી વાટી તેને કપડ જણુ કરી નાખવી, અને આ પ્રમાણે સાત ચીજોનું મિશ્રણ કરી કાચની રીશીમા તૈયાર કરી રાખવું. આ દંતમજનથી મોંના રક્ત્વા, દાંતમાંથી નીકળતું મોઢી, અને દુર્ગંધી દુર થશે.

વૈદક.

(મળેલું.)

કૌલેરાનો તાત્કાલિક ઇલાજ:

કૌલેરા (કાગળિયું) અથવા રહેના જેવા પ્રકારનો જાડો-ઉલટી થાય તે વખતે નીચે જણાવેલી દવા તરતજ આપી દેવાથી દર્દીને વેળાસર આરામ થશે (દાકતર અથવા વૈદને યોગ્યતાવાની જરૂર નથી એમ સમજવાનું નથી, પરંતુ રહેને આવતાં વાર થાય, અગર તેનો પતો લાગે તેમ ન હોય તો આ દવા આપવાથી સારો ફાયદો થશે.)

કુંગીનો રસ. ૩. ૭ા બાર.

આદાનો રસ. ૩. ૭ા બાર.

કપૂરનો અર્ક. ૨ ટીપાં.

હીંગનો અર્ક. ૨ ટીપાં.

હીંગનો અથવા કપૂરનો અર્ક ન મળી શકે તો જરા જરા ચોખાપૂર હીંગ અને કપૂર કુંગી તથા આદાની સાથે વાટી નાંખવાં. દર્દી સખી જણાય તો તે આણું થાય ત્યાં સુધી દર અર્ધા કલાકે આપે જવું, અને પછી પ્રમાણ ધીમે ધીમે આણું કરવું.

વિવિધ વિહાર.

દુઃખીને દિલાસો.

(ગીતિ) મત્ત ચિદ્ર આનંદ લેવા, સેવા તત્ સત્ની કરવી પ્રેમે;

પરમહંસને પ્રણમો, કૃપાનિધિનિજ કરુણારસ રહે.

ખેનો, આ જગત મુસાફરીમાં સુખદુઃખના ચક્રો ફરે છે. આપણે એજ ચક્રોમાંથી વહન કરવાનું છે. અને આપણી મુસાફરી સફળ નિવડે તે માટે શ્રી કૃપાળુ પરમેશ્વરની સ્તુતિ કરી તેને આધિન રહેવું. શ્રી પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરની શક્તિ એવી સખળ છે કે—

મૂકંકરોતિ વાચાલં પંગું લંઘયતે ગિરિમ્

યત્કૃપા તમહં વંદે પરમાનંદ માધવમ્ ।

મૂંગાને તે ખોલાવી શકે છે, અને લંગડાને પર્વત જાળંગાવી શકે છે. માટે તે પ્રભુનિ પ્રાર્થના નિરંતર કરવી કે અંતરની આધિ દુર યદ્દ શાન્તીનું હૃદયમાં રાખ્ય થશે.

આ જગત મુસાફરીએ આવેલા જીવોનું એક નિર્ભય નાવ છે. શુદ્ધિ, વિનય, હ્દાપણ, ચાતુરી, લક્ષ્મી, વિદ્યા, જ્ઞાન, સર્વ એની કૃપાથી મળી શકે છે.

મનની ઇચ્છા સખળ રાખી, મનની સખળતા એ બળીષ્ઠ થવું. મન મનુષ્ય ઉપર રાજ્યકર્તા છે. સુખનું તેમજ દુઃખનું કારણ પણ મનજ છે. મનને જેમ વાળીએ તેમ વળે છે. સંસાર તારતાર ને શુરાડનાર મનજ છે. માટે મનની નિર્બળતા દુર કરી ઈશ્વર ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો જેથી આ ભવ-મુસાફરીમાં વિદ્યન આવશે નહિ.

સંસાર અસાર છે. પણ તેને ઈશ્વરની માયાથી મીઠો અમૃત જેવો માનેલો છે. દુનિયામાં કશું પણ મનુષ્યનું છે નહિ છતાં તે માર્ગ માર્ગ કરી મોહ કરે છે. આમ મોહવશ થયા વિના આવી પડતાં સુખદુઃખ સમાન ગણી ધિરજથી સહન કરી સંસાર સુખરૂપ માની લઈ સત નિયમે વર્તિ વહન કરવું એજ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.

જગત મુસાફરીમાં શ્રી હરિના નામરૂપ સાથી રાખવો નીતિ રૂપી નાવે સત્યતાનું શરૂ ચઢાવી આ અસાર સંસાર જે મહાનિધિ રૂપ છે તેને પાર ઉતરવું. શ્રી પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરની કૃપા મેળવવા યત્ન કરવા.

એ મુસાફરીમાં આદરેલાં યત્નમાં તોડાળી પવન નહિ ધારેલે માર્ગે ધસડી જશે. અને અનેક વિદ્વા આવશે તોપણ તે સમયે આપણા મનરૂપી મિત્રને શ્રીહરિને સ્વાધિન કરવું જેથી સર્વ દુઃખોમાં સુખની હાથ ધર્યા આત્માને આનંદ રહેશે.

જગત મુસાફરીએ આવેલા જીવો ઉપર સહોદર સખધ રાખી દુનિયામાં વહન કરવું. ધણાં હૃદય સરોવરમાં વસેલો હંસ સર્વનો એકજ છે. જે સર્વની સાથે એકજ નિયમથી વસેલો છે. એ હૃદય સરોવરનો હંસ સલરૂપી ચારો ચરી જ્ઞાનરૂપી માર્ગમાં વહન કરે છે. પણ અજ્ઞાનના અધિકારે તેને જાળખી સકાતો નથી. માટે જ્ઞાનરૂપી જ્યોતિ પ્રગટ કરવા યત્ન કરવો.

જેમ શરૂનું માન ચેલાથી વધે છે. તેમજ આ જગત મુસાફરીના જીવોનું માન તેના સારા કમોથી વધે છે. સંસારની મુસાફરીએ આવેલો જીવ તેની પૂર્વની કૃતિ પ્રમાણે માત્ર લઈ દુનિયામાં જન્મે છે તેથી તેના કર્મોત્સાર શુદ્ધિએ કર્તવ્યપ્રાપ્ત રહી સુખ દુઃખ પણ

કર્મ પ્રમાણે લઈ શકે છે. માટે સંસારમાં જે જે સુખ અથવા દુઃખ આવી પડે તે સહન કરી દેવ આધિન થઈ જગતનિષંતાની સાક્ષતાથી બીજાં કર્મ નહિ બાધવાની ઇચ્છાથી સંસાર મુસાફરીનો માર્ગ શુદ્ધ અને સરલ કરવો.

પૂર્વના ઋષિ મુનિઓના જેવો પરમાનંદ બોજવવાને શક્તિમાન થવાનો સત્સંગ કરી શુદ્ધ આચારવિચાર વર્તન રાખવું. પૂર્વના ઋષિ મુનિઓને ત્યાં શ્રી પરમાત્માએ કૃષ્ણરૂપે, કપિલદેવરૂપે વામનરૂપે એવા જન્મો લીધા છે, અને તેઓને પુત્રરૂપે સંતોષ આપ્યો છે, તે તેના શુદ્ધ આચાર વિચારને વર્તનવુંજ પરીણામ છે. આ જગત મુસાફરીએ આવેલા જીવોથી કાળનો શ્રેષ્ઠાર થવાને લીધે પૂર્વજી માત્ર રમરણ કરી તે માર્ગે વિચરવા યત્ન કરવાનું છે. હાલમાં તે પવિત્ર ઋષિઓ જેવાં કૃત્ય અને પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થવી આકાશના પુષ્પ માફક આશા રાખવી તેજ છે.

આ કળીયુગમાં તો બનતી ઠાણીશે, સત્ય શિષ્ય જળવી, સંતોષને દ્વંદ્વતા રાખી, શ્રી પરમાત્માનું રમરણ કરવાને માત્રને કીરતારનું નામ હૃદય ત્રયીમાં યુધાઈ રહે અને રીઝાલેખ માફક છપાઈ રહે એજ ઇશ્વર પ્રાર્થના કરવી, કે જેથી આ જગતયાત્રા સફળ થાય.

આપણા હૃદયમાં શાન્તીનું સામ્રાજ્ય સ્થાપવું એ આપણા પોતાનાજ હાથમાં છે. જેથી દુઃખ પ્રાપ્ત થાય તે વસ્તુનો “કુમારીકાના કંકણ”ની માફક ત્યાગ કરી ઇશ્વર સ્તુતિ કરવી જેથી શાન્તી થશે. સંસારમાં શાન્તી બોજવવીએ પણ કર્મોંધિન છે. જેવાં કર્મોં તેવુંજ શાન્તિ સદન મળે છે, માટે દુઃખથી કરવું નહિ અને સુખથી દસવું નહિ પણ જે સિધ્ધિમાં ઇશ્વર મુકે તે સ્થિતિ હવેથી બોગવીને સારાં કર્મોં કરવાં કે જે સંસારમાં બંધને મુક્ત કરે.

આ જગમાં કોઈજ સંપૂર્ણ નથી. આપણાથી સંપૂર્ણ થવાશે નહિ. આપણે પોતે અસંતોષથી આપણા ભાગ્યને દોષ દઈ જે કલેષ ઉત્તમ કરીએ તે નકામું છે. માટે સર્વ રીતે સંપૂર્ણ શ્રીપરમકૃપાળુ ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવી કે તે કૃપાળુ દુઃખ સમયે દિલાસો દઈ સંકટ વેઠવા શક્તિ આપે.

સંસાર સાગરમાં વસતા આધિ ઉપાધીને બાધી જેવા મગર મરચો બચવા માટે અને પરમાનંદને પામવા માટે બનતી કોણીસ કરતી જેથી ત્રિવિધ તાપમાંથી બચી શાન્તીનો માર્ગ મળશે. આપણે “મહાં મહાત્મિ” હું બ્રહ્મ છું એવી ભાવનાવાળાં) થવાની આશામાં રહીને સંસાર ચઢોના શ્રેષ્ઠ બનતી ઠાણીશે દુર કરવા યત્નવાન થવું અને અસાર સંસાર જે હાર જેવો છું—એવી ભાવનાવાળાં તેને અમૃત સમાન બનાવી પરમાત્માના રમરણરૂપી અમૃતનું પાન કરવું જેથી અસાર સંસારનો સમુદ્ર સુગમનાથી નિતિજ્ઞાનના નાવથી તરી શકીશું.

સંસારયાત્રામાં પૂર્ણ સંતોષથી આપણી જગત મુસાફરી સફળ કરવી. યોગનાસિકમાં પણ કહ્યું છે—

સંતોષઃ પરમોભામઃ સત્સંગ પરમંધનં

વિચાર પરમં જ્ઞાન સમંચપરમં સુત્તમ્ ।

સંતોષ પરમ લાભ છે, સત્સંગ પરમધન છે, વિચાર પરમજ્ઞાન છે, અને સમતા પરમ સુખ છે. એ શુદ્ધ વસિષ્ઠના બોધને અનુસરી જગત મુસાફરીમાં સંતોષ અને શ્રી હરિની કૃતિના વિચારોનું મનન કરી કોઈકરૂપી ચતુરનો પચાળ્ય કરીશું તો આપણે નિર્વિનિ શાન્તી ધામને પામીશું.

આ જગત સુસાદરીમાં રામચંદ્રજીની માફક વિસ્તૃત રહી સર્વ કાર્યોમાં સાવધ રહી પ્રભુ પ્રત્યે પ્રેમ ધારણ કરીશુ તો ભવસાગરને પાર જવા મુશ્કેલી નહીં. “પ્રેમ” આ શબ્દ ગોપીકાઓએ પોતાના હૃદય મંદીરમાં સ્થાપન કરી શ્રી કૃષ્ણ પમાત્માને વશ કર્યા છે. એ ગોપીકાઓને સમાધિ કે સાધના કરવી પડી નથી. પોતાના નિર્મળ પ્રેમથી પ્રભુમય બની હતી. માટે સંસારમાં આપણે પણ પ્રભુ પદમાં સ્વચ્છ પ્રેમનું બીજ અર્પણ કરવું જેનું મહાન વૃક્ષ થઈ આપણને મિષ્ટ ફળની આપી યશે.

જગત યાત્રાના શ્રવેને પ્રભુને જોવાની ઇચ્છા હોય, કહે છે કે “પ્રભુ ક્યાં છે ?” તો તે તેના અગ્નિનું જ કારણ છે. પરમેશ્વર તો સર્વવ્યાપી છે. એ પ્રભુ વિનાનો એક દામ ખાલી લાગતો નથી. શ્રવે જાણે છે કે પ્રભુ રમે છે કે શું ? પણ તેજ તેની જાન છે. એ મહાન પ્રભુ આ જગતનો મદારી થઈ આખા જગતને ખેત્રાડી માફક ખેલ કરી રમાડે છે. કુદી/રડાવે છે, કદી હસાવે પણ છે. સહુ શ્રવેના કર્માનુસાર શુદ્ધિ, બળ, જ્ઞાન, લક્ષ્મી વિગેરે આપે છે. એ પ્રભુનો પ્રેમ જોયે મેળવ્યો છે તે જગતમાં પ્રભુ સમાન પૂજ્ય છે, એ પરમાત્મા મનુષ્યના પંચભૂતના દેહમાં પણ વસેલો છે. જ્યારે એ દેહમાંથી ઇશ્વર દુર થાય છે ત્યારે દેહને એક ફાણ પણ ઢાંધ રાખી રેડ કરતું નથી. રેડી સર્ગ સર્વે કૃપાળુ પરમેશ્વરના આવાહનથીજ રેડલાવ દર્શાવે છે. આ ઉપરથીજ ઇશ્વરનો સર્વ સ્થળે વાસ છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

માણુમાના હૃદય સરોવરમાં હંસરૂપે રહેલા પ્રભુ અગ્નિથી દુર દેખાય છે પણ જ્યારે મિન્ટુ સ્પર્શ પરમાત્મા જ્યારે જ્ઞાનદિપકથી જોઈ શકાય છે ત્યારે તે નિરંતર સાથે અને સાથેજ છે. આ જગત જગતમાં જેમ જેમ તૃષ્ણાને તોડી સુસાદરી સફળ કરાય તેમ તેમ શાન્તીની છાયા પથરાઈ અમૃત ધારાએ સંતોષ થાય છે. માટે તૃષ્ણાને દુર કરી ઇશ્વર પરાયણ રહેવું એજ મનુષ્ય જન્મની સાર્થકતા છે.

જગત સુસાદરી સફળ કરનાર શ્રવે એ આડંબર બતાવી દુનીયામાં પૂન્ય, કર્તિવંત થવાનો ડોળ કરવો નહિ તેમજ અભિમાનથી દુર રહેવું. જેથી ઇશ્વરની કૃપારૂપી પુષ્પની સુગંધીઓ આત્મમાં ફેલાયો.

આ જગતના શ્રવેએ અસત્યનો ત્યાગ કરી મહાકષ્ટે પણ સત્ય જાળવવા કોશીસ કરવી તે માટે કબીર ભગતની કવિતા નિરંતર પાઠ રાખવી “સતીયા સત નવ છોડશે સત છોડે પત જાય.” સતને જાળવી સત ચિત્ત આનંદને પ્રસન્ન કરી જગત સુસાદરીમાંથી નિર્વિદ્ધ શાન્તી ધામ આવવું એજ કર્તવ્ય છે. જગત જગતમાં દુઃખી શ્રવે પોકારે છે કે અમે પરાધીન ક્યાં સુધી રહીશું ? પણ આ શબ્દને બોલવા અગાઉ પિયારવું કે દુઃખી અથવા સુખી શ્રીમંત અથવા ગરીબ દરેક આ સંછિન્ના શ્રવે સ્વાધીન છેજ નહિ કોઈ પરાધીન છે. આપણા જગત નિર્પનાથ થરજ સુધીજ આ જયનમાં સ્વાધિનપણું બોગવી, શ્રવણ અને જીતવું છે. તે પ્રભુ જગતરાજની મરજ સિવાયે યશ, કર્તિ, કર્તવ્ય આયુષ્ય, આપણા હાથમાં નથી, ચક્રવર્તી શ્રી હરિ છે જ્યાં સુધી તેની કૃપા હશે ત્યાં સુધી આ માટેની જગતખાજમાં રમવું, જીતવું અને જીતવું છે. માટે તે પ્રભુની કૃપા મેળવવાને કર્તવ્ય પરાયણ રહેવું જેથી શાન્તી ધામ મેવાય. સંસાર સાગરથી પાર ઉતરવા માટે સત્ય નિયમ દયા ધીરજ અને શાન્તી

માટેના શુભોને સેવવાથી શ્રી નિવંતરૂપ નાર મનુષ્યને દાય લાગશે અને ભવસાગરમાં પાર ઉતરવા તે સુક્તિમાન થશે. આ ભવસાગરની મુખાશ્રીમાં પિંગલાએ કરેલા પુસ્તાવો ૨૨૨ માં રાખવાનો છે.

આશા હિ પરમં દુઃખં વૈરાગ્યં પરમં સુખમ્

યથાસંસિદ્ધ કાન્તાશામ્ સુખં સુલાય પિંગલા ।

પિંગલાની માફક સર્વ આશાનો ત્યાગ કરી, શ્રી પરમેશ્વરમાં વૃત્તિ દોરી, મન વૈરાગી કરવું, એજ પરમાનંદની પ્રાપ્તિનો માર્ગ છે. હેવટે આપણે શ્રી સંન્યસ વાક્ય પછી યાદ રાખવું:

યત્ર યોગેશ્વરઃ કૃપ્તો યત્ર પાર્યો ધનુર્ધરઃ

તત્ર શ્રીવિજયો ભૂતિર્ધ્રુવા નીતિર્મર્તિમ્મ ।

માટે આ જગત યાત્રામાં શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા આપણી સાથે રહેા અને આપણી મુ-
શાશ્રી નિર્વિનિ સદૃશ થાઓ, એ પ્રાર્થના કરી વિરમું છું. અસ્તુ ।

અ. સૌ. હરિમુખગૌરી.

આહક ખડેનો અને બન્ધુઓએ અવશ્ય વાંચવી !

પત્ર વ્યવસ્થાની સૂચનાઓ.

સેટનું પુસ્તક. સ્ત્રી-સાહિત્ય વાંચન માળા. આહક વધારનારને લાભ.

સેટનું પુસ્તક અને નવા અંકઃ વી.-પી.

શ્રીલેખનો, ખાસ અંક. સેટ ખડેલી કેમ એળવવી ? પરદેશના આહકોને વિનંતિ.

૧. આ અંકનું હેલ્થ પાનું વાંચેથી, આ પત્ર પ્રકટ કરવામાં કેમ વાર થઈ અને તેને નિયમિત કરવામાં કેવા સંયોગો નડ્યા હતા તે સમજવા વિના રહેશે નહિ. અમને શ્રદ્ધા છે કે જે ખડેનો અને બન્ધુઓને સુન્દરી સુમોધના આપુ અંકો ખંદાર પાડવામાં આ ફરીથી થયેલી દીન અયોગ્ય જણાઈ હતી, તેઓ પણ દાનમાં આપવા કૃપા કરશે.

૨. સપ્ટેમ્બરથી નવું વર્ષ શરૂ થાય છે. આ માસથી બનતી તાકીદે અનિયમિતતા દૂર કરવા સંકલ્પ છે. પરંતુ વ્યુત્કાષ્ટ-એગ્રસ્ટનો આ અંક બનતી તરત કપાઈ જનાર ઓગસ્ટ મહિનાની આખર લગભગમાંજ ખંદાર પડી શકશે, એમ ધારતી છે. તેથી એવી યોજના કરવામાં આવી છે કે, સપ્ટેમ્બર અને ઓક્ટોબર મહિનાના અંકો ઓક્ટોબરની શરૂઆત સુધીમાં પ્રકટ કરવા આથી સાધારણ નિયમિતતામાં પત્ર આવી જશે.

૩. સેટનું પુસ્તક-એ વર્ષ માટેનું-ત્રેમમાં જવાની તેપારીમાં છે તેથી તે પણ ઓક્ટોબરની શરૂઆત સુધીમાં ખંદાર પાડી શકશે અને આહક ખડેનો તથા બન્ધુઓના સવાજમ વસુલ કરવા માટે તે યોગ્ય અને ઉત્તમ સાધન છે એમ અમારી ખાત્રી થયેલી રહેવાથી તે નવલ કથાનું 'મોહન' પુસ્તક અને સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબર મ-

- હિનાઓના બે અંક (જે હવેથી જૂદા જૂદા જ ફહાડવામાં આવશે તે) મળી ત્રણેનું એક મહોટું પાકીટ દરેક આહક જેનું લવાજમ બાકી હશે તેના તરફ વી. પી. કરી મોકલવામાં આવશે. આ વી. પી. સ્વીકારવા દરેક આહક ખેડેન અને બંધુને ખાસ વિનંતિ છે. કારણ કે વી. પી. થી આવેલું પુસ્તક લઈ પૈસા લારી દેવાને બદલે તે પાછું ફહાડવાથી અમોને ધણુંજ નુકશાન થાય છે; તે અમે ફરીથી એકવાર ઝાહેર કરવા રજા લઇએ છીએ. આ પત્રના આહકો સઘળા સદ્ગૃહસ્થ અને સન્નારીઓ છે, અને તેથી જાણી નેમને તો કાઈ તેનો અસ્વીકાર કરેજ નહિ. પણ અમારો અનુભવ એવો છે કે, બેઠકારીથી પોતાનો મુકામ બદલ્યો હોય, પોતે પરમામ અથવા ધધા રોજગાર માટે બહાર જવાના હોય તો, વી. પી. સ્વીકારવા ગોઠવણ ન કરવાથી, અમારી પાસે તે પાછું આવે છે, અને ટપાલ ખર્ચ તથા મહેનત નકામાં જાય છે, વળી પાછા એના એજ આહકો તે ફરીથી મંગાવવા કૃપા કરે છે !-તો નમ વિનંતિ એટલીજ છે કે એફ્ટોબરની તા. ૫ થી ૧૫ મુધીમાં અથવા તે અરસામાં આ પત્રની એફિસ તરફથી જે વી. પી. આવે તે સ્વીકારવા દરેક આહક ગોઠવણ કરવા તરફી લેવી અને તે અરસામાં પોતાનો મુકામ બદલાવાનો હોય તો તે પણ જણાવવા મહેરબાની કરવી.
૪. મુન્દરી મુખોધ અને તેના અંગના અનેક લાલ આહકોને એટલી ઓછી કિંમતે આપવામાં આવે છે કે, તેને માથે ટપાલ ખર્ચનું વધુ નુકશાન આવે તે બહુ ભારે થઇ પડે છે ! આ વાત અમારા પ્રિય વાચકોથી અજાણી નહિજ હોય એમ અમે માનીએ છીએ. માટે જે વી. પી. સ્વીકારવા ગોઠવણ થઇ શકે તેમ ન હોય તો તે આહકોએ પહેલેથી મનીઓર્ડરથીજ લવાજમ મોકલી આપવા કૃપા કરવી.
૫. દરિયાપારના દેશોના આહક મહાશયેરને જણાવવા રજા લઇએ છીએ કે તેમને એક કાગળ લખવામાં એક આનાતું ખર્ચ થાય છે તે જાણીતું છે. બીજા પત્રો પરદેશના આહકો માટે ઘણો વધારે ભર રાખે છે તે વાત અમારા પ્યાન ઉપર પણ લાવવામાં આવી છે. પરંતુ મુન્દરી મુખોધ દરિયાપારના દેશોમાં વસતાં ગુજરાતી ખેડેન અને લાઠીઓની પણ જેમ બને તેમ વધારે સેવા યથાશક્તિ બજાવે, માટે અમે ખાસ જરૂર ઉપરાંત લવાજમ વધારવા માગતા નથી. પણ તેની સાથે પરદેશનાં આહકોએ મહેરબાની કરી મનીઓર્ડર કિંવા પોસ્ટલ ઓર્ડર મારફત વર્ષની શરૂઆતમાં જ બાકી રહેલાં લવાજમ મોકલી આપવાં નેમણે. કારણ કે તેઓને આ પત્ર નિયમિત રીતે વખતસર પહોંચે છે કે નહિ, તે પણ અમને ખબર પડતી નથી; તેમજ તેમનું લવાજમ પણ આવતાં ઘણીવાર થાય છે અને વી. પી. ત્યાં થઇ શકતું નથી. માટે એફ્ટોબરની લગલગ મુધીમાં જેમનાં લવાજમ આવ્યાં હશે તેઓ તરફજ ભેટનું પુસ્તક મોકલી શકશે, એમ પરદેશના આહકોને ઝાહેર કરવા અમે રજા લઇએ છીએ.
૬. ભેટના પુસ્તક તરીકે-‘બાલા’ નામે સાંસારિક નવલકથાનું રસીકું; મુખોધક પુસ્તક મુન્દરી મુખોધના બે વર્ષના આહકોને ભેટ આપવાનું છે, આ સુન્દર નવલકથા, યોગિની અથવા સરસ્વતી (સાધ્વીઓ) ના

જીવન સુવાસ નામની નવલ કથા જે સુન્દરી સુબોધના આક્રોશને હેવા વર્ષની બેટ તરીકે આપવામાં આવી હતી અને જેની બીજી આવૃત્તિ અનેના સરના સાહિત્ય વર્ષક કાર્યાલય તરફથી પ્રસિદ્ધ થઈ છે (અર્થાત્ જે આવૃત્તિમાં મળી તેની ૬૮૦૦ નકલો બહાર પડી ચૂકી છે, તેના સ્વતંત્ર અનુસંધાન તરીકે, દેશોન્નતિ અને સ્ત્રી-કેળવણી ને લગતા વિષયોની રસભરી ચર્ચા શરૂ થઈ ગઈ. સુન્દરી સુબોધની ભેટનાં પુસ્તકો કરતાં કદમાં તે પુસ્તક લગભગ બમણું મોટું થશે.

૭. સુન્દરી સુબોધની હાલ સુધીમાં જે વર્ષની ભેટ બાકી છે. આઠમા એટલે ગયા વર્ષની તથા નવમા એટલે ચાલુ વર્ષ જે આ ઓગસ્ટમાં પૂર્ણ થાય છે તેની દસમું વર્ષ જે આ સપ્ટેમ્બરથી શરૂ થાય છે, તેની ભેટનું પુસ્તક હાલ તૈયાર થાય છે; તે કેળુઆરી લગભગમાં પ્રકટ થયેથી આક્રોશમાં હોવામાં આવશે.

૮. જેઓ આ પત્રના આઠમા વર્ષમાં એટલે ઇ. સ. ૧૯૧૦ ના સપ્ટેમ્બર પૃષ્ઠાં અથવા તે પછી આદરક થયા છે, તેમને તો આ જે વર્ષની ભેટ ઉપર-આઠમા અને નવમા વર્ષના આદરક તરીકે હક થઈ ચૂક્યો છે. તેથી તેમના તરફ આજાની નવલકથા મોકલવામાં આવશે.

પણ જેઓ આ પત્રના નવમા વર્ષમાં એટલે ઇ. સ. ૧૯૧૧ ના સપ્ટેમ્બર પછી આદરક થયા છે, તેમની આગળ જે રસના ખુલાસા મુકવામાં આવ્યા છે:

(૧) તેમણે નવમા અને દસમા વર્ષની ભેટ તરીકે આજાનું પુસ્તક ભેટ લેવું (પણ તેમને પછી દસમા વર્ષની જૂદી ભેટની આપડી મળી શકશે નહિં.)-અથવા

(૨) તેમણે સુન્દરી સુબોધ માન્દરમાં મળતાં સ્ત્રી-ઉપરોગી પુસ્તકો પૈકી, મૃદુલા (ઉત્તમ, સુબોધક નવલ કથા-મૂલ્ય રૂ. ૦-૮-૦) અથવા ગીતમાળા ભાગ. ૨. (રસીલાં ગીત ગરબીનો સુન્દર સંગ્રહ-મૂલ્ય રૂ. ૦-૬-૦), એ બેમાંથી એક પસંદ કરી તે વી. પી. યી મોકલવા આ ઓફિસ તરફ વેળાસર લખવું.

(૩) જેઓની તરફથી ઉપર જણાવ્યા મુજબ સૂચના નહિં આવે તેઓને, આજાનું પુસ્તક લેવા તેમની સંમતી છે માની તે વી. પી. યી મોકલવામાં આવશે.

૯ જે આદરક બહેનો અને બાલકોઓ આ પત્રના નવા આદરક વધારવામાં મદદ કરી છે તેઓ બનતી તાકીદે પોતાની મારફત વધેલા આદરકોનાં નામ ઠામ તથા સંખ્યા આ ઓફિસ તરફ લખી મોકલવા તરફી લેશે તો ઉપકાર થશે. આપેલાં નામ અને સંખ્યા અમારા દફતરની સાથે-કાંઈ જુલ ન થાય માટે-મેળવી, તેમણે કરેલી ઉત્તમ સહાયના બદલા તરીકે તો નહિં, કારણ એવા પ્રપત્નો તો ફક્ત અંતરના ઉમંગથીજ થઈ શકે છે, પરંતુ અમારી હેને માટે આભારવૃત્તિ પ્રદર્શિત કરવાને તેમને આપવાના ખાસ લાભની વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે, આશા છે કે આ હકીકત આપવામાં વિવંચ નહિં થાય. સપ્ટેમ્બરની આખર સુધીમાં નવાં આદરકો મેળવી આપનાર આદરકને પણ આ લાભ મળી શકશે.

૧૦ સ્ત્રીસાહિત્ય વાંચનમાળાની યોજના હજી સુવ્યવસ્થિત થઈ શકી નથી અને તાત્કાલીક નાદુરસ્ત તબિયત વગેરે કારણોને લીધે, તેમાં કાંઈ આગળ પગલાં કરી

શક્યાં નથી. તેથી દિલ્લીની સાથે જણાવવું પડે છે કે, હજી આશરે છં મોસ પછી તે કામ ઉપાડી શકાશે.

સ્ત્રીસાહિત્ય વાંચનમાળાનું અગાઉથી લવાજમ ભરવા કૃપા કરનાર બ્રાહ્મણને વિનંતિ કરવાની કે તેઓનું આટેલું લવાજમ (રૂ. ૧-૨-૦) સુન્દરી સુબોધના લવાજમ પેટે જમે કરવામાં આવશે અને તેથી જો હેમની પાસે એક વર્ષનું એટલે નવા વર્ષનું જ લવાજમ હોય તો હેમણે ફક્ત ચાર આંનની ટપાલની ટિકિટો (એક પૈસાવાળી) મોકલી આપેથી હેમનું તે વર્ષનું કુલ લવાજમ વસુલ જણવામાં આવશે.

સ્ત્રી—સાહિત્ય વાંચનમાળાની યોજના આથી મૂકી દીધી છે એમ માનવાનું જરા પણ કાંચુ નથી. થોડાજ વખતમાં તે શરૂ થઈ શકશે, એમ ખાતરી છે. પરંતુ સુન્દરી સુબોધના પ્રકાશકની તંદ્વર પૈસા લઈ રાખી મૂક્યાનો આક્ષેપ થઈ ચલા પામે નહિં એટલા માટે જ આ પગલું ભરવું થોડું ધીરું છે. એ વાંચનમાળાનું લવાજમ ભરનારમાંથી જો નવા વર્ષમાં સુન્દરી સુબોધના બ્રાહ્મણ નહિં માગતા હોય, હેમણે નોટપેડ કાગળ લખેથી આ આક્ષેપને ખર્ચે હેમને રૂ. ૧-૧-૦ પાછો મોકલી આપવામાં આવશે (એક રૂપિયો હેમણે ભરેલા લવાજમનો તથા એક આંન જો હેમણે ટપાલ ખર્ચમાં વાપર્યો હશે તો તે પણ પોછો મળશે.) સ્ત્રી સાહિત્ય વાંચન માળાનું લવાજમ ભરનાર બ્રાહ્મણ, તે પ્રકટ થાય તે દરમિયાન પૈસા આ આક્ષેપમાં જમે રાખવા માગતા હશે તો હેમણે લખેથી તેમ કરવા હરકત નથી.

માટે ખાસ વિનંતિ કે સ્ત્રીસાહિત્ય વાંચનમાળાના બ્રાહ્મણ જેમણે લવાજમ ભરી દીધું હોય હેમણે કાગળ સાથે ચાર આનાની (એક પૈસાવાળી) ટિકિટો જેમ અને તેમ વેળાસર મોકલી આપવા કૃપા કરવી. કે જેથી હેમના ઉપર વી. પી. મોકલવાની બુલ થવા પામે નહિં; અને એટલું પુરતક વહેલું મળી શકે.

૧૧. સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબરના અંક તથા એટલું પુરતક વહેલું મેળવવું હોય તો હેમણે પોતાનું લવાજમ મનિઓર્ડરથી મોકલી આપવું. આથી વી. પી. કરતાં થોડો સ્વાભાવિક વિલંબ હેમને નહિં નડે. પરંતુ મોકલનારે હેના મનિઓર્ડર ફારમના કુપનમાં નામ કામ તથા રકમ સ્પષ્ટ લખવાં; કારણ તેમ નહિં કરવાથી બુલ થવા સંભવ રહે છે.

૧૨. નવા વર્ષમાં અનેક તરેહની નવી નવી યોજનાઓ ધારવામાં આવી છે, તે ધીમે ધીમે જેમ જેમ નવા વર્ષના અંક જોવામાં આવશે તેમ તેમ પ્રત્યક્ષ થયા વિના રહેશે નહિં. સુન્દરી સુબોધના પત્રજવનનું દસમું વર્ષ જ શરૂ થાય છે તે નિઃસંશય હેની સોફિસ્ટિકેશન શક્તિમાં મદતવનો વધારો થયેલો જતાં આ વિના નહિં જ રહે, એમ અમને સંપર્ષ થઈ છે.

સુન્દરી સુબોધનો સ્ત્રી-લેખનો ખાસ મોહોટો અંક જેમાં સુન્દર અને મનોહર ચિત્રો પણ પ્રકટ કરવામાં આવશે, તે આ વખત દીવાળીના શુભ પ્રસંગ ઉપર બહાર પડશે. આથી નવેમ્બરના અંક આ વખત ખાસ અંક તરીકે પ્રકટ થશે અને તેથી સઘળી લેખક બહેનોને વિનંતિ છે કે, તેઓએ કૃપા કરીને વેળા

સર પોતાનાં લેખાણ મોકલી આપવાં; કારણકે મોડાંમાં મોડાં તા: ૩૦ મી સંપ્રેષર મુઢીમાં મંગેલાજ લેખ પ્રકટ થઈ શકશે. એમ વખત ફેટલાક લેખ બહુજ મોડા આવવાથી ખાસ અંકમાં નહિ લઈ શકવાને લીધે અમારે ફેટલીક લેખકભગિનીઓને યોગે લેખોંડવું પડ્યું હતું; અને તેથી જ આ નિમિત્ત કરવી પડી છે.

—પ્રકાશક, મુન્દરી સુબોધ.

પત્ર મંજૂષા.

ભારતનાં રમણી-રત્નો:

(હિન્દની ઉત્તમ સત્તારીઓ-એક ત્રાસાહક ચર્ચા.)

૧.

મુન્દરી સુબોધ પત્ર નવ વર્ષથી ગુજરાતની, ગુજરાતીઓની અને ગુજરાતી સાંહિત્યની નિરવાર્ય સતત સેવા બજાવે છે. આ સુવખ્યાત માસિકની અંદર ફેટલાંએક ઉત્તમ સ્ત્રી-લેખોનાં લેખો, વાર્તાઓ, અને નિબંધો એટલા બધા રસિક અને ઉપદેશક હોય છે કે આપણે ખરેખર એ પત્ર વચિતાં આપણી ગરીબડી ગુજરાતનાં ભવિષ્ય માટે ધણી ઉચ્ચ આશાઓ બાંધી શકીએ. સ્ત્રીઓને માટે પ્રકટ થતું, સ્ત્રીઓના લેખો પ્રસિદ્ધ કરતું અને સ્ત્રી-કેળવણીના પ્રસારાર્થે સતત પ્રયાસ કરતું, આપું માસિક ગુજરાતમાં એ એકજ પ્રસિદ્ધ થાય છે. અને તેમાંના સુશિક્ષિત સત્તારીઓના લેખો, તેમજ સાંસારિક આદિ વિષયોના બહુઓ તથા ભગિનીઓના લેખો, તેમાં આવતા વિચારોની વિવિધતા, તેની લોકપ્રિયતા અને તેહનું ઓછું સરાજમ આ બધું જ સંપૂર્ણરીતે વિચારીએ તો તે ગુજરાતનાં ઉત્તમોત્તમ પત્રોમાંનું એક છે એમ કહી શકાય, એ નિઃસંશય છે.

સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતાં-યજ્ઞ નાર્યસ્તુ પૂજ્યંતે રમન્તે તથા દેવતાઃ એ આદર્શ વચનો વાળા આ માસિકમાં પત્રમંજૂષાના વિભાગમાં અનેક ખંડેન અને બંધુ ચર્ચા કરે છે. અને એ ચર્ચાની ઉપયોગીતા અને રસિકતા ઉપરથી હું જો ચર્ચા કરતા માણું છું તે અયોગ્ય અને અરધાને નહિ ગણાય, એમ હું માનું છું.

૧૯૧૨ ના " રીવ્યુ ઓફ રીવ્યુઝ " એ નામના અંગ્રેજી માસિકના જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરીના અંકમાં દુનિયાના મોટા માણસો વિષે એક રસિક ચર્ચા ઉત્પન્ન થઈ હતી. એ ચર્ચાથી પ્રેરાઈ રા. રા. વિજયશાસ્ત્રી દુનિયાના પ્રુવ (એલ. સી. ઇ.) એ વેશ્યાપ્રમાસના વસંત માસિકમાં " અભ્યાસોત્તેજક ચર્ચા " એ નામના એક લેખ મોકલી ભરતખંડના વીસ મહાપુરુષોનાં નામો આપ્યાં હતાં; અને એ પત્રના તંત્રીને પણ અન્ય વિદ્વાનોને નિમંત્રણ કરવા લખ્યું હતું; જ્યેષ્ઠના માસનાં એ પત્રના એકમાં ધણી વિદ્વાનોએ પોતે પસંદ કરેલાં નામો મોકલ્યાં હતાં અને હજી પણ એ ચર્ચા ચાલે છે.

આ ચર્ચા ધણી શાનોત્તેજક, રસિક અને ઉત્કર્ષક લાગવાથી, હું એજ વિષય જૂદી રીતે રજૂ કરવાની રજા લઉં છું.

આપણી પ્રુવ ભારતભૂમિ ધણી પનિપરાયણ સતીઓ, યુદ્ધમાં વિજય પ્રાપ્ત કરનારી વીરંગનાઓ, તેમજ અસંખ્ય વિદુષી અને ધર્મચારિણી સત્તારીઓની જનતા છે.

તેથી ભરતખંડની દશ મહાન નારીઓની ચર્ચા મ્હારા ધારવા પ્રમાણે ધણી રસિક અને ઉત્તેજક થઈ પડશે તથા મ્હારી શુભરાતી ભગિનીઓને તે જ્ઞાન સાથે ગમ્મત આપશે; એ ઈરાદાથી આ ચર્ચા હું ઉપરિચિત કરું છું.

આ પત્રના તંત્રી પણ આ વિષય સંબંધી શુભરાતના સુવિખ્યાત સાક્ષરો તેમજ લેખક—સન્નારીઓને નિમંત્રણ કરશે તો આ ચર્ચા વધારે ફલદાયી થશે એ નિઃસંદેહ છે.

દશ એ સંખ્યા મ્હારા ધારવા પ્રમાણે બહુ મોટી તેમ બહુ ન્હાની પણ નથી. મ્હારી મંદમતિ પ્રમાણે હું હિંદુસ્થાનની દસ સન્નારીઓના નામ આપવાની રજા લઉં છું.

સીતા	સાવિત્રી	અનસૂયા	લક્ષ્મીદેવી	ગાર્ગી
દુર્ગાવતી	હાંસીની	મહારાણીલક્ષ્મીબાઈ	અહલ્યાબાઈ	ચાંદબીબી
				સરસ્વતી
				રમણીક ત્રીવેદી.

૨.

સુન્દરી સુબોધના શ્રીયુત તંત્રી સાહેબ,

સેવામાં વિવરિત છે, મહંમ મહાત્મા સ્ટેડના “ રિંયુ ઓફ રિંયુઝ ” માં અને તેને અનુસરીને સા. શ્રી. આનન્દશંકરભાઈના “ વસંતર્મા ” વીસ મહાન પુરુષોના નામ પસંદ કરવાની પ્રેરણાદેવ ચર્ચા લેખી થઈ છે. આવી ચર્ચામાં મહાન સ્ત્રીઓનાં નામ પણ ભેળવવાં જોઈએ, એવી સહજ સૂચના—હું જૂથ ન કરતો હોઉં તો—સા. શ્રી. નરસિંહરાવભાઈ તરફથી થઈ છે.

વીસજ નામ કેમ, અને વધતાં કે ઓછાં કેમ નહિ?— એ વિષે ચર્ચા ચલાવવા કરતાં, તે સંખ્યા સ્વીકારવાથી કાંઈ બહુ લાભ કે હાનિ થઈ જવાની નથી; કારણ આ વિષયની ભૂમિમાં એટલી વિશાલ છે અને આપણું જ્ઞાન એટલું બધું સંકુચિત છે કે, કાંઈ ને કાંઈને તો બલિ-પાચ કે અન્યાય થવાનોજ !

મારા નત્ર મત મુજબ સ્ત્રી અને પુરુષો જનમાંથી ઉત્તમ નામ પસંદ કરવાં એ જેટલું લાભકારક છે તેટલુંજ ન્યાયપુરઃસર પણ છે; કારણ કે જગત્પત્ની ઉત્તમ એકલા પુરુષો અથવા એકલી સ્ત્રીઓથી નહિ પણ જનના એકત્ર પ્રયાસથીજ થઈ છે અને થાય છે. પરંતુ પુરુષોનાં નામની ચર્ચા ચાલી ગયા પછી, હવે એક કર્તવ્ય બાકી રહે છે. અને તે એ કે હિંદની (હુનિયાની પછી લખ્યું તો ચાલશે) વીસ મહાન નારીઓનાં નામની પસંદગી કરવી. તો “ સ્ત્રીઓને મોટેજ પ્રકટ થતા અને પ્રયાસ કરતા ” આપના માસિક દ્વારા હું તે નામ મારા નત્ર વિચાર મુજબ આપના વાચક વર્ગ સમક્ષ મૂકવા રજા લઉં છું અને આશા રાખું છું કે તેની ચર્ચા આગળ વધતાં બોધદાયી નીવડવા વગર રહેશે નહિં.

વૈદિક-પૌરાણિક.

પતિતપાવન મહિલાઓ:

સીતા.

અનસૂયા.

સાવિત્રી.

દમયન્તી.

તારામતી (હરિશ્ચન્દ્રનાં મહારાણી.)

વિદુષી સન્નારીઓ:

ગાર્ગી:

મૈત્રેયી.

ખન્ના.

દીલાવતી.

ભારતી (મંડનમિથનાં ધર્મપત્ની.)

પૈતિહાસિક.

ધાર્મિક સતીસ્ત્રીઓ:

યશોધરા. (બૌદ્ધ)

રાજેન્દ્રી. (જૈન)

રાણિકદેવી.

મીરાંબાઈ.

અહલ્યાબાઈ હોલકર.

રાજકાર્યકુશળ બાતુઓ:

મયણકદેવી.

ચાંદબીબી.

નૂરજહાન.

છઝબાઈ. (શિવાજીનાં માતૃત્રી.)

લક્ષ્મીબાઈ. (ઝાંસીનાં રાણી)

આ લિસ્ટમાંથી કંઈક સુચોગ્ય નામ સંખ્યાના અંધનને લીધેજ મુદ્રી દેવાં પડ્યાં છે. સુપ્રસિદ્ધ પૌરાણિક સન્નારીઓનાં બાકી રહેલાં નામ ન ગણીએ, તોપણ રજવાબેગમ, સુમતાજમદાલબેગમ, સંયુક્તા, પદ્મિની, જવમતી, કૃષ્ણકુમારી, રૂપચંદરી, લક્ષ્મીદેવી (જેમણે ન્યાયનો એક ગ્રંથ લખ્યો છે), મુલરા (જૈન સતી), બેદુલા, સુગતા, બેગમ સમર, દેવી ચૌધુરાણી, દેવી અધાર કામિની, રામકૃષ્ણ પરમહંસનાં પત્ની,—આદિ અનેક ભારતગૌરવ દી પાવતી સન્નારીઓનાં નામ પણ ઉપર જણાવેલાં સાથે મુદ્રી શકાય તેવાં છે.*

લિ. સેવક, એક ગ્રંથગુચ્છ.

[આશા છે કે અમારાં સ્વદેશ પ્રેમી પ્રિય વિદ્યુષી બહેનો અને સાક્ષર બંધુઓ આવી સુરસિક અને પ્રેતસાદક ચર્ચામાં ઉત્તમગથી ભાગ લેવા પ્રવૃત્ત થશે.

આ વિષયને લગતાં પૈકી નીચે જણાવેલાં પુસ્તકો પણ ઉપયોગી થઈ શકશે. સુન્દરી સુબોધનાં પાછલાં તથા ચાલુ વર્ષની બધી શ્રાવણ, ભારતનાં સ્ત્રીઓ (ભાગ ૧-૨), સતીમંડળ, પતિવ્રતા સતીઓ, સતી ચરિત્ર સંગ્રહ, તથા સ્વ. શ્રી નારાયણ હેમચન્દ્ર દ્વં જીવનચરિત્રનાં પુસ્તકો. વગેરે.

—તન્ત્રી, સુ. સુ.]

આ દૂર કરવાનું કેટલાક વર્ષો ઉપર તેઓએ ઘણા પ્રયત્નો કર્યા હતા તેઓ
 રેપેક્ટેટર " નામનું મધ્યમ વિચારનું અઘ્વાડિક પત્ર તથા ' ઇસ્ટ એન્ડ વેસ્ટ
 ઇન્ડી પંક્તિનું માસિક પત્ર ઇંગ્લેન્ડ લાખામાં ચલાવતા હતા; અને કેટલાક
 હેમજો લખ્યાં છે. મહુમ મિ. મયનારીમાં સાર કનિત હતું અને શુદ્ધ ગુજરાતી
 વાની સ્વચ્છતા કરનાર થોડા પારસીઓમાંના તેઓ એક હતા. હેમનાં "
 "નીતિવિનોદ," અને "અનુભવિકા," વગેરે કવિતાનાં પુસ્તકો પણ લોકપ્રિય
 મરણથી હિન્દુસ્થાને એક વિચારવત સત્પુત્ર અને "હિન્દની આત્માએ પોતાં
 બહાલો વીંગે ગ્રમાન્યો છે." પરમપ્રાણુ પ્રભુ હેમના અમર આત્માને શાન્તિ આપે.

અ. સૌ. કાન્તા બહેનનો વૈકુંઠવાસ:—દિલગીરી સાથે જણાવવું પડે છે કે,
 'તંત્રી' ના એકનાં એક પુત્રી અ. સૌ. કાન્તા બહેનનું, તા. ૨૦-૬-૧૨ ના રોજ,
 કાનના ટાંકામાં પણ ખરા જઈ પડી જવાથી, મરણ નીપજ્યું હતું આ ત્રાસદાયક બ
 બાઈના પરલોકગમન પછી બરોબર અડી મહિને બન્યો હતો. સ્વર્ગસ્થ બહેન
 સમયે ક્રૂરા આરાધ વર્ષની ઉમ્મરનાં હતા, હેમનાં હૃદયની સરળતા, નિખાવસપક્ષ
 જુના વગેરે સ્વાભાવિક વચ્ચે ઝળો વિશે તંત્રી ઉપર આવેલા સહૃદય બહેનો અં
 અનેક આશ્વાસન પત્રોમાં બહુ વખવામાં આવ્યું છે. પરંતુ પ્રભુની બધીય
 વેગ તથા શક્તિ કોઈ ક્યારેય પણ સમજી શક્યું નથી અને હૃદય તે માનવજાતિથી ર
 નાંજ નથી. તેથી એ પરલોકનિવાસી બહેન... અમર આત્મતત્ત્વને પરમપ્રેમસ્વરૂપ
 અર્પો, બેરહી પ્રાર્થના કરવાનોજ આપણો અધિકાર છે. કેવળાભૂતિ પ્રભુ તેમ કરો.

સ્વર્ગસ્થ કાન્તાબહેન સુન્દરી સુબોધ અને હેના વા. પ્રક મંડળ તરફ ધણીજ મમત
 કાંઈ કદિ બહેન ક-ની સહીથી આ પત્રમાં સ્ત્રીરૂપથી લેખ લખતાં; અને આ દિલગીરી
 બન્યો એ અરસામાં વાંચનાર વર્ગના હિતાયે ઉપયોગી બનાવેલાં નાં લખાણોની નોંધણી
 હમીસને માટે અધૂરીજ રહી છે.) સુન્દરી સુબોધમાં યથાનુકૂળતા એ પ્રકટ કરવાને
 કરવામાં શકાયલા હતાં તેથી આ પત્રને પણ હેમના અઘણ મરણથી એક
 એમ સમજવા વિના રહેશે નહિં.

આ પત્રના 'તંત્રી' ઉપર આવી પડેલી આવી અસાધારણ વિપત્તિઓના પ્ર
 સુબોધના વાચક મંડળ તથા અન્ય સહૃદય વર્ગ તરફથી ખરા નિગરની જે લા-
 દર્શાવવામાં આવી છે, હેને માટે અન્તઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માનવામાં આવે છે
 પ્રસંગને લગતા પત્રોના ઉત્તર ન લખાયાને માટે પણ તે ક્ષમા ચાહે છે. જણાવવાં
 જ મનાય કે, દૂર દેશોમાં વસતાં વાચક-ભાન્ડુઓ તરફના સ્વર્ગસ્થ ગિરીશભાઈના
 ન્ધના દિલસોહતા પત્રો તો હજુ ચાલુજ હતા, એવામાં આ હૃદયભેદક અકસ્માત
 તંત્રીને કાંઈ પણ લખવાને યદ આવેલ માનસિક અશક્તિને લીધે તેમ યથા પામ્યા.

સહૃદય બહેનો અને બન્ધુઓ તરફથી આવેલા કેટલાક પત્રોમાં—“અમારી રીંચો
 આશ્વાસન આપજો,” “મારી પવિત્ર બહેનને તેમના આ અસાધારણ દુઃખોપિણ
 રૂથી શાંતિ આપજો,” આવા આવા મમતા બદલા વચ્ચે તંત્રીનાં ધર્મપત્ની, અને
 બાઈનાં માતૃશ્રીને હૃદયેશીને લખાયલા છે. હેમને માટે પણ દિલગીરી સાથે
 છે કે, તંત્રીનાં ધર્મપત્ની અ. સૌ. પ્યાડુ બહેનનો લગભગ બે વર્ષ ઉપર
 અને હેમજો પાછળ મૂકેલાં પણ સંતાનો (જે પુત્ર અને એક પુત્રી) માટે
 આમ થોડા સમયમાંજ પરલોકવાસ કીધો છે. ક્યાણુ પ્રભુ હેમના આત્માને
 પુણ્યપામમાં અનન્ત શાન્તિ આપવા કૃપાવાન થાઓ, એ નમ્ર નિવેદની યાપું તેઓ.

પતિવ્રત:—પતિની એકાંતી પત્ની

પત્નીવ્રત — પત્નીને નમન કરતો પતિ

સુન્દરી સુબોધ

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવર્ચ ગોવર્ધનભાર્ગવ શબ્દોમા કહીએ તો,—“સીયો પડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, શેગદીન અને સુન્દર યાય, ચોખ્ખતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબબન્ધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખરા કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગની કલ્યાણવાસનાઓ વસ કરે;” સાધ્વી પત્ની યઈ પતિનું જીવન ઉત્તર કરે, પતિતપાવન સેવાસગિની બની દુષ્ટિભિરમાં રૂબતાં ભાન્ડુનાં આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે, માતૃભક્ત પુત્રી તરીકે હિન્દુમેષાના સંતાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રભવસ્રવ જનનિ રૂપે સ્વદેશમાં ઉદયસૂર્યનાં તેજસ્વી, હલ્લાસભર્યા ઠિરછો પૂલું વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સફળતા છે. “સ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી..... સ્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૧૦ મું.] ઇ. સ. ૧૯૧૨, સપ્ટેમ્બર-ભાદ્રપદ, વિ. સં. ૧૯૬૮. [અંક ૧ લો.

ઉદયગુંજન.

સમર્પણ અને નિવેદન:

૧.

અન્ત વિનાના, અનન્ત ઉપવાળા, અને અનન્ત અગ-દાય, પગ, નેત્ર, તથા મસ્તકો-વાળા સાચિત પરમાત્માને નમ્ર વન્દન હો. અનેક નામવાળા, અમોઘ બળવાળા, અને સહસ્ર-કોટિ યુગોને પણ પોતાની પાંખનાં એક ખુણામાં ધારણ કરનાર મહાકાલ જેનો અંશ માત્ર છે, એવા સર્વકાલ સ્વરૂપ પરમાત્માને સપ્રેમ પ્રણામ હો.

મહાસાગર રૂપી ખડીયામાં નીલગિરિ પર્વત જેટલું કાળજી હોય, કલ્પવૃક્ષની ડાળીની કલમ હોય, અને તે વડે પૃથ્વી રૂપી કાળજી ઉપર સાક્ષાત્ સરસ્વતી દેવી કદાપિ સર્વકાળ સુધી લખ્યાં કરે, તોપણ હે નાય ! તમારા શુભનો પાર આવે તેમ નથી.

ઉપમાથી, દૃષ્ટિથી, કે, અનુભવથી પણ જેનો પ્રભાવ સમજ—માપી ન શકાય એવા, હે પ્રજો ! આ ચરાચર લોકના તમે પિતા છો, પૂજ્ય છો, શુરુ છો, આપ મહાનથી પણ મહાન છો ત્રણે લોકમાં, અને સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં પણ આપના સમાન કોઈ નથી, તો પછી આપનાથી અધિક તો ક્યાંથીજ હોય ?

તમેજ મ્હારી માતા છો, તમેજ મ્હારા પિતા છો, તમેજ મારા બન્ધુ છો, તમેજ મ્હારા મિત્ર છો, તમેજ મ્હારી નિદ્રા છો, અને તમેજ મ્હારું દ્રવ્ય છો હે દેવના દેવ ! તમેજ મ્હારું સર્વસ્વ છો.

કાયા, વાણી અને મનથી,—ઇન્દ્રિયોથી, બુદ્ધિથી, અહંભાવથી, કે પ્રકૃતિના સ્વભાવથી, હું જે જે કાંઈ કરું છું, તે સર્વ આપ પરબ્રહ્મા નારાયણને સમર્પણ કરું છું.

તેટલા માટે દેહને નમાવી, પ્રણામ કરીને, આપ પૂજ્ય પ્રભુને “ પ્રસન્ન થાઓ ! ” એમ પ્રાર્થના કરું છું. માટે હે દેવ ! જેમ પિતા પુત્રના, મિત્ર મિત્રના, અને પતિ પ્રિયાના અપરાધો સહન કરે છે, તેમ દયાસ્વરૂપ પ્રભો ! પિતા—સન્મિત્ર—અને પ્રિય બનીને આપ મ્હારા નિરંતર ધ્યાન કરતા અપરાધો સહન કરો—ક્ષમા કરો.

૨.

ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષને સારી રીતે પ્રાપ્ત કરવામાં પતિપત્નીએ એક સરખાં આચરણ અને વૃત્તિથી તથા એકચિત્તથી અહોનિશ રહેવુંઃ આમ થાય ત્યારેજ દંપતી જીવનમાં અભેદ આવી શકે.

ધન, વસ્ત્ર, પ્રેમ, શ્રદ્ધા, અને મીઠાં વેળુથી સંવદ્ધ સ્ત્રીને પતિએ પ્રસન્ન રાખવીઃ તેહનું અગ્રિય કલ્પણુ ઇચ્છવું—કરવું નહિં.

જે પત્ની નિરંતર પ્રીતિપૂર્વક અને નમ્રતાથી એકચિત્ત વડે પતિ અને કુટુંબની સેવા કરે છે, તે પતિની ધર્મસંપત્તિમાં સંહભાગિની થાય છે.

જ્યાં પતિ પત્નીથી અને પત્ની પતિથી નિલ સંતોષ પામે છે, ત્યાં સુખ, સંતતિ, આખાદી અને કલ્યાણ નક્કિજ પ્રાપ્ત થાય છે.

મન, વચન, અને કર્મને નિયમમાં રાખનાર, સતી જી અને પવિત્ર પતિ જે સ્થાનમાં વસે છે, તે ખરેખર પૃથ્વી ઉપરનું સ્વર્ગજ છે.

વહુનું સારું બોલનારી તથા તેહના ઉપર પ્રેમ રાખનારી સાસુ, સાસુને અન્તઃકરણથી મહાનારી તથા તે પાસે ન હોય ત્યારે પણ તેહનું માન સોચવનારી વહુ, બાબીનું સૌભાગ્ય સુખ જેઠ આનંદ પામતી નણુંદ, નણુંદ તરફ અંતરના ઉમંગકાથી વર્તતી ભાભી, એક બીજાને બહેન સમાન ગણતી દેરાણી જેઠાણી, અને વધારે કામ પોતેજ કરવું એવી અસ્પર્શની દરીયાઈ કરતી કુટુંબ જીઓ, જ્યાં છે;—અને ક્ષમા, શ્રદ્ધા, તથા સન્માન વૃત્તિથી જીઓની સાથે વર્તનારા પુરુષો, તથા દયા, પ્રેમ, અને સહનશીલતા પુરુષો તરફ રાખનારી જીઓ, જે કુટુંબમાં છેઃ તે સ્વર્ગ, કૈલાસ, અને વૈકુંઠથી પણ અધિક છે. કારણ કે, ત્યાં લક્ષ્મીજીને હૃદયમાં ધારણ કરતા સાક્ષાત્ શ્રીપૂર્ણપુરુષોત્તમ—નારાયણ નિરંતર વાસ કરીને રહે છે.

૩.

જેવાં માખાપ, તેવાં બાલક !—હોકરને સારાં કરવાં હોય, તેમને સત્ય, શીલ, પ્રેમ, ધર્મ, અને કલ્યાણનો વારસો આપવો હોય, તો માતા અને પિતાએ પોતે તે મહાન ગુણો સર્વદા હૃદયમાં અને જીવનમાં ધારણ કરવા.

જેવાં બી વાવશો, તેવાં ફળ પામશે !—ઝેરી બી જમીનમાં વાવીને કાંઈએ પણ અમૃતફળ મેળવ્યાં છે ? કાઢી ગયેલાં બીજમાંથી મધુરતા ભરેલાં ફળપ્રલ કાઢને કલ્પિ પ્રાપ્ત થયાં છે ? અતીતિ અને કુવિચારમાં વસતાં માખાપનાં બાલકો સુનીતિવાન, ધર્મપરાયણ અને પ્રજ્ઞપાવાળાં થાય એવી આશા રાખવી, એ શડી ગમેલા દાણા વાવીને ઉત્તમ અન્નની રાક જેવા સરખું છે !

મનુષ્યો જેટલાં પોતાનાં કુવિચાર અને કુકર્મોને માટે જોખમદાર છે, તેટલાંજ તેઓ હોવા પ્રકારની વૃત્તિ અને આચારવાળાં બાલકો પેદા કરવા માટે પણ જવાબદાર છેજ.

બાલકોની અનીતિ, અવિવેક, ગેરવર્તણૂક અને દુર્વિચાર, વગેરે માતા પિતાની નજરે રહે છે તો, કોઈપણ વખત, હેમને સુધારવાની પણ વીતી ગઈ છે, એમ કહિય ન માનવું ! પ્રભુએ આપેલી પ્રત્યેક મિનિટ તેહની પ્રેરણાથી ઉત્પન્ન થયેલા ધર્મનું પાલન કરવાના પ્રયાસમાં જાય તેના જેવું શુભ બીજું શું ?—અપભ્રમમાં સફળતા મળે કિંવા ન મળે, તોપણ આપણે તો આપણું કર્તવ્ય અવશ્ય કરવું.

બીજો ઉપાય ન જડે,—અને એમ લાગે કે બાલકો સારાં થવાના સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળજ છે, તથા પણભર નિરાશા ચોતરફથી આપણને ઘેરી લે, તોપણ બાલકોની મા બાપદ્વારા સુધારણા અને ઉદ્ધારનો રાજ્યમાર્ગ કહિય બક્ષ થતો નથી, એ સ્મરણમાં રાખવું.

પ્રથમ પોતે પોતાનાં વૃત્તિ વિચારમાં જેજે દોષ જણાય તે સુધારવા; અને પછી તે પ્રભુપન્થે વાળવા. તથા શ્રી હરિનું અહોનિદ્રા પૂજન તથા પ્રાર્થન વડે શરણ લેવું. પરોપકારનાં કામ તે પણ પ્રભુની ઉત્તમ પ્રકારની પૂજા છે; અને “ હે ઈશ્વર ! હું કંઈ કરતો નથી. પ્રિય પિતા !, તું જ સર્વ કરે છે; અને તહારીજ કૃપાવડે અમારાથી સઘળું કર્તવ્ય બને છે. માટે પ્રભો ! સન્માર્ગે જવાની પ્રેરણા કર અને બળ આપ. ” આવી આત્મ-અભિમાન વિનાની સ્તુતિ આપણને ઉત્તર કરતી પરમાત્માની પ્રાર્થના છે.

આત્મા સુખપ્રત્યોનાની સાથે ધીમે ધીમે બાલકોને,—કોઈથી નહિં પણ પ્રીતિથી,—આપણી સાથે પ્રભુપન્થ પર સ્થાપવાનું શુભ કામ ચાલુ રાખવું. ધૈર્ય, આગ્રહ, વિવેક અને શ્રદ્ધા વડે, હેમાં મચ્યા રહેવું. ફળ આપવું ઈશ્વરની હસ્ત ઉપર છે અને તેને યોગ્ય લાગશે તો તે ક્યેમ નહિં આપે ?—પરંતુ આપણને તો માત્ર કામ કરવાનોજ અધિકાર છે, એ ભૂધી જવું નહિં.

જે દલાલ પિતા મૂંગાને પણ બોલતો કરે છે, અને પાંગળાને પણ પર્વત જોળગના બળ આપે છે, તે—માબાપમાં થયેલો સુધારો, બાલકોને સારાં કરવાના હેમના ચાલુ પ્રયાસો અને પોતાના પવિત્ર ધામમાં આવ્યા કરતી હેમની નમ્રતાપૂર્ણ વાચના જોઈ, ગમે તેવાં બાલકોનાં અન્તઃકરણમાં પણ તે પોતાની પરમકરણાનું કિરણ પ્રેર્યા વિના રહેશે નહિં. પ્રભુની કૃપાને શું અસક્ય છે ?

૪.

બાપુ ! થોડું કલ્યાણ કરનારની પણ કદિ દુર્ગતિ થતી નથીજ.

જેના મન, વાણી, કર્મ અને બુદ્ધિએ પાપકર્મમાંથી દૂર રહે છે, તેઓજ ખરા મહાત્મા છે; માત્ર શરીરનું દમન અથવા શેષણ કરનારાનું કરેલું તપ નથી.

જેના હૃદયમાં વસે છે, તે દૂર હોવા છતાં પણ પાસે છે; અને જે જેના મનમાં વસતાં નથી, તે સમિપ હોવા છતાં પણ દૂર છે !

તું જે જે કરે છે, જે જે વિચારે છે, જે જે બોલે છે, જે જે લે છે, જે જે આપે છે, અને જે જે વ્રત—તપ—ભક્તિ વગેરે કરે છે, તે તે સર્વ પ્રભુજને અર્પણ કર.

કાયા, વાણી અને મનથી,—દ્વિત્રિયોથી, બુદ્ધિથી, અહંભાવથી, કે પ્રકૃતિના સ્વભાવથી, હું જે જે કાંઈ કરું છું, તે સર્વ આપ પરબ્રહ્મ નારાયણને સમર્પણ કરું છું.

તેટલા માટે દેહને નમાવી, પ્રણામ કરીને, આપ પૂજ્ય પ્રભુને “ પ્રસન્ન થાઓ ! ” એમ પ્રાર્થના કરું છું. માટે હે દેવ ! જેમ પિતા પુત્રના, મિત્ર મિત્રના, અને પતિ પ્રિયાના અપરાધો સહન કરે છે, તેમ દ્વાસ્વરૂપ પ્રભો ! પિતા—સન્મિત્ર—અને પ્રિય બનીને આપ મહારા નિરંતર યથા કરતા અપરાધો સહન કરો—ક્ષમા કરો.

૨.

ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષને સારી રીતે પ્રાપ્ત કરવામાં પતિપત્નીએ એક સરખાં આચરણ અને વૃત્તિથી તથા એકચિત્તથી અહોનિશ રહેવું : આમ યાચ ત્યારેજ કૃપાથી જીવનમાં અભેદ આવી શકે.

ધન, વસ્ત્ર, ગ્રેમ, શ્રદ્ધા, અને મીઠાં વેણુથી સંવર્ધા સ્ત્રીને પતિએ પ્રસન્ન રાખવી : હેતુ અપ્રિય કદિપણ ઇચ્છવું—કરવું નહિં.

જે પત્ની નિરંતર પ્રીતિપૂર્વક અને નમ્રતાથી એકચિત્ત વડે પતિ અને કુટુંબની સેવા કરે છે, તે પતિની ધર્મસંપત્તિમાં સંદભાગિની યાચ છે.

બ્યાં પતિ પત્નીથી અને પત્ની પતિથી નિલ સંતોષ પામે છે, ભાં સુખ, સંતતિ, આબાદી અને કલ્યાણ નક્કિજ પ્રાપ્ત થાય છે.

મન, વચન, અને કર્મને નિયમમાં રાખનાર, સતી સ્ત્રી અને પવિત્ર પતિ જે રચનામાં વસે છે, તે ખરેખર પૃથ્વી ઉપરનું સ્વર્ગજ છે.

વહુનું સારું બોલનારી તથા હેના ઉપર ગ્રેમ રાખનારી સાસુ, સાસુને અન્તઃકરણથી મહાનારી તથા તે પાસે ન હોય ત્યારે પણ હેનું માન સાર્યવનારી વહુ, ભાભીનું સૌહાર્દમ મુખ જોષ આનન્દ પામતી નણદ, નણદ તરફ અંતરના ઉમંગકાથી વર્તતી ભાભી, એક બીજાને બહેન સમાન ગણતી દેરાણી જેઠાણી, અને વધારે કામ પોતેજ કરવું એવી અસ્પૃશ્યની હરીશાષ્ટ કરતી કુટુંબ સ્ત્રીઓ, બ્યાં છે,—અને ક્ષમા, શ્રદ્ધા, તથા સન્માન વૃત્તિથી સ્ત્રીઓની સાથે વર્તનારા પુરુષો, તથા દયા, ગ્રેમ, અને સહનશીલતા પુરુષો તરફ રાખનારી સ્ત્રીઓ, જે કુટુંબમાં છે : તે સ્વર્ગ, કૈલાસ, અને વૈકુંઠથી પણ અધિક છે. કારણ કે, ભાં લક્ષ્મીજીને હૃદયમાં ધારણ કરતા સાક્ષાત્ શ્રીપૂર્ણપુરુષોત્તમ—નારાયણ નિરંતર વાસ કરીને રહે છે.

૩.

જેવાં માખાપ, હેવાં બાલક !—છોકરોને સારાં કરવાં હોય, હેમને સત્ય, શીલ, ગ્રેમ, ધર્મ, અને કલ્યાણનો વારસો આપવો હેય, તો માતા અને પિતાએ પોતે તે મહાન શસ્ત્રો સર્વદા હૃદયમાં અને જીવનમાં ધારણ કરવા.

જેવાં બી વાવશો, હેવાં રૂઝ પામશો !—ઝેરી બી જમીનમાં વાવીને કાંઈએ પણ અતરૂણ મેળ્યાં છે ? કોહી ગયેલાં બીજમાથી મધુરતા ભરેલાં રૂઝપુલ કોધને કદિય પ્રાપ્ત થાં છે ? અતીતિ અને કુવિચારમાં વસતાં મામાપનાં બાલકો સુનીતિવાન, ધર્મપરાયણ અને જીવકાવાળાં થાય એવી આશા રાખવી, એ ચીડી ગયેલા દાણા વાવીને ઉત્તમ અગ્નિની રાક તેવા સરખાં છે !

પ્રેમ, ભરી આ આરતી પ્રિયની,
આધિ, આધિ, ઉપાધિ હોનાં (૨)
(રંગુન.)

જે કાષ્ઠ પતિ ગાશે; (૨)
કવેશાદિક જાશે ! —ધન્ય
વિઠ્ઠલરાય ગોતીરામ પંડ્યા.

પ્રિયની આરતી.

જયજય-જયજય-જયજય દેવી !	જય દેવી ! જય દેવી !	
તું રસદેવી, તું અમિદેવી,	પ્રેમદેવી, ઉરદેવી !	—જય૦
શાન્તિ રસ વર્ધાવી, (૨)	ત્રિવિધતાપતનુ હરનારી;	
આત્મ અમીરસ સિંચી, (૨)	ઉન્નતિ ધિરિપર સહચારી !	—જય૦
નીરસ આ સંસાર, (૨)	સ્વર્ગસમુદ્ર સુખ ભરનારી;	
સુલક્ષણા પ્રિય લલના ! (૨)	ગૃહદેવી ગૃહ રચનારી !	—જય૦
જોજ્ય સમે જગજનનિ, (૨)	જીવન સુખકર કરનારી;	
સંકટ મિત્ર મધુરી, (૨)	દિલમાં હિમંગ ભરનારી !	—જય૦
નયન દેવી, ઉર ન્યોતિ, (૨)	વિશ્વ વિષે રસ ઝરનારી;	
પ્રિયવદા, પ્રિયમૂર્તિ, (૨)	મધુરકંઠી ઉરસરનારી !	—જય૦
ગુરુ મુજ હિતમ છે તુ, (૨)	સહનરીક્ષતા સજનારી,	
કોમલ સુદયવતી, ને (૨)	સહુણી, પૈર્થગ્રીતિ ધરનારી !	—જય૦
ગુણીયલ ! તુજ ગુણો આગળ,	પ્રેમિણી ! તુજ પ્રીતિ આગળ,	
રસીકી ! રસ સિંચન આગળ,	મધુરી ! તુજ માધુરી આગળ,	
ખનિયો હું તુજ શિષ્ય, અને	તુ મુજ નાયક પ્રિય મારી !	
રવે રવે વસી રામા, (૨)	દૃઢ દેવી, જીવન પ્યારી !	—જય૦
સાચે સાચું આ બહાવી ! (૨)	સ્થૂલ જુદાં, નવ તું ન્યારી;	
અંતર એકજ, ને છે (૨)	સ્વર્ગ મૂજ ન્યાં તું પ્યારી !	—જય૦

પરીખ.

પત્નીની આરતી.

શિવ શક્તિ સ્વરૂપ,	શક્તિ રૂપ પત્ની !	—ટેક.
પારી નાંખું જીવન આ, (૨)	તન, મન, ને ધનધરી;	
સ્થાપી પ્રિય ! અર્ધાંગે, (૨)	તુજને શાસ્ત્ર વચનથી.	—જય શિવશક્તિ.
અખિ દેવ સાક્ષી રાખ્યાંતા, (૨)	સુદૃઢ થવા સંસાર;	
દક્ષીણા રૂપ તુજ પ્રસાદી, (૨)	પુત્ર અને પરિવાર.	—જય શિવશક્તિ.
આનન્દે રહું તુજ દર્શનથી, (૨)	પત્ની પ્રેમ પ્રભાવ;	
દુનિયાં-દરિયો સહજે તરવા, (૨)	તું મુજ સુન્દર નાવ.	—જય શિવશક્તિ.
વેદ વચનથી એકપત્ની મુજ(૨)	સ્થાપી હિર તુજને;	
એ મત શુભ સંસાર સુધારો, (૨)	પ્રિય અમ દંપતીને !	—જય શિવશક્તિ.

ત્રિવેદી.

[ગત વર્ષના ખાસ અંકમાં અમે કરેલી વિનંતિ ઉપરથી અમારા ઉપર “ પત્નીની આરતી ” એ અથવા એવા મથાળાનાં કેટલાંક કાળો આવેલાં હતાં; તે બે હપતે થઇને- ગયા વર્ષના સાતમા તથા આ અંકમાં પ્રકટ થયાં છે. પરંતુ એના એજ વિષય ૧૨૧ ફરીને સ્વીકારવાથી અમારા વાચકોને કંટાળો ઉપજે, એ સ્વાભાવિક હોવાથી, - હવે એ વિષય લેવાનો બંધ કરવામાં આવ્યો છે. અમારા એક મિત્રે આ આરતીઓ કૃત્રિમ હોવાનું અમને જણાવ્યું હતું; જ્યારે બીજાને ત્હેમાં અતિશયોક્તિ જણાઇ હતી ! અમને પણ ભાર્યું છે કે ત્હેમાં કેટલુંક ત્હેવા પ્રકારનું છે. તથાપિ પત્નીને માથેજ પતિવ્રત અને સતીત્વની લાવનારોના ભાર રાખી, પુરુષો પોતાને માટે કાંઈ પ્રકારનું વ્રત અથવા ધર્મ છેજ નહિં એવી રીતે વર્તે, પત્નીઓ પાસે ઉમંગભેર પોતાનું પૂજન કરાવે અને આરતીઓ ઉતરાવે, તથા પોતાને ઈશ્વર સ્વરૂપ ગણાવે, - ત્હેવા મનુષ્યોની સમક્ષ—દુનિયામાં બીજું કાંઈ કર્તવ્ય ત્હેમને પોતાને માથે પણ છે અને ત્હેમણે સ્વીકારવાનું એકપત્નીવ્રત તથા પવિત્રતાનું જીવન એવું ને એવુંજ આવશ્યક તથા કઠિન છે, —એ સત્ય રજુ કરાવવું, એટલો આ આરતીઓ પ્રકટ કરવાનો હેતુ હતો અને છે. જે જે જનુઓએ કૃપા કરીને આ ચર્ચા પૂર્ણ કરવામાં સહાય કરી છે, ત્હેમનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે; અને જીઓ તરફની ત્હેમની સન્માન વૃત્તિને માટે ત્હેમને ધન્યવાદ ઘટે છે.

J. I. 11

આવા પ્રયાસો તરફ જ્યારે નવીન વિચારનાં મનુષ્યોને કૃત્રિમતા અથવા અતિશયોક્તિ લાગે છે; ત્યારે જૂના જમાનાનાં માણસોને ત્હેને માટે શો અભિપ્રાય થાય, એ પણ જાણવા જેવું છે !—આ અંકના જ્ઞાનન્દાશ્રમમાંની “ રતન ડોશીની ધમકી ” વાંચેથી પણ આનન્દ થયા વિના રહેશે નહિં.

—તન્ત્રી મુ. મુ.]

વાર્તાલહરી.

હરમુખરાય.

મુરત શહેરના ગોપીપુરામાંની સંગાડીઆ વાડના નાદામાં પેસતાંજ તાર આરિસનો પટાવાળો “ હરમુખરાય દીવાન ” “ હરમુખરાય નૌતમરાય ” એમ બંને પાડવા લાગ્યો. થોડે થોડે અંતરે બંને પાડતાં પટાવાળો આગળ જતો હતો, ત્યાં એક આઠ વરસની બાલિકાએ પટાવાળાને બોલાવ્યો. “ ઓ તારવાળા ! મારા મામાનો તાર જલદી આપી જા તેઓ આજે પરીક્ષામાં પાસ થવાના છે. અને ક્યારના તારી રાહ જોયા કરે છે. ” તારવાળો તે બાલિકાને તેના મામાનું નામ પૂછી તેની પાછળ હરમુખરાયના ઘરમાં ગયો. તારવાળાને દેખતાંજ સર્વ કુટુંબીઓના અંતઃકરણમાં આનંદનાં આદિલનો ઉજળવા લાગ્યા, અને એક આધિક વયની બાલિકાએ મોટે સ્વરથી બૂમ પાડી “ હરમુખભાઈ ! મેડી પરથી નીચે ઉતરો, તમે પાસ થયા છો હો. તારવાળો તાર લાવ્યો છે. હવે મારી કુછીને ઝીરીગ તો જરૂર કરારી આપવાં પડશેજ. ” બહેનના ઉંચા સ્વરથી મળેલા ઇંટ ખચરથી હરમુખરાય તરતજ ઉઠ્યા.

સમાં આવી ગયા અને જોસલેર દાખર ઉતરી નીચે આવ્યા. તાર લખ કાર્મપર સહિ કરી. પરમીડીઈ ઉદ્ઘાટન વાંચ્યું કે "Congratulations on your success with second class Honours." (બીજા વર્ગના મન સહિત પરીક્ષા પસાર કર્યા બદલ ધન્યવાદ) માતૃશ્રીને તથા દત્તર કુટુંબીઓને રૂબ સમાચાર હરમુખરાયે જણાવ્યા; અને તરતજ તેઓ પોતાની મેડીપર ગયા. કાગળની પેટીમાંથી એક કવર કાઢી તે પર ખંયાનના દીવાન સાહેબના નામનું શીરનામું કરી તેમાં અગાઉથી લખી રાખેલી અરજ દાખલ કરી કવર ટપાલમાં નાંખવાને તૈયાર કર્યું. (અરા વિદ્યાર્થીઓ પોતાની મેળે પોતાની દીન અંકી પરીક્ષાનું પરિણામ અગાઉથી નહીં કરી શકે છે.) ખંયાતમાં હાઈકુલના હેડ માસ્તરની ખાત્રી પડેલી જગ્યા વારતે આ અરજ હતી. પોને સેકન્ડ ક્લાસ એમ. એ. હોવાથી તથા ખંયાતના દીવાન સાહેબના કાકા તરફથી ભલામણનો પત્ર મેળવેલો હોવાથી પોતાની અરજ મંજૂર થવાની હરમુખરાયને પૂર્ણ ખાતરી હતી.

હરમુખરાયના નાના બાપ કરમુખરાય મુનઈમાં ગ્રેડામ કંપનીની ઓફિસમાં ધણુ વખતથી નોકરીમાં જોડાયા હતા. મુનઈમાં તેઓ કુટુંબ સાથે રહેતા હતા અને હરમુખરાયે એમ. એ. સુધીનો અભ્યાસ કર્યો ત્યાં લગી હરમુખરાયની રોકાવરશીખી રકમ ઉપરાંત સૂરતમાં રહેલા મોટા કુટુંબને જે ખર્ચ થતું હતું તે કરમુખરાય પૂરું પાડતા હતા એટલે કુટુંબીઓની તેમના તરફ સારી પ્રીતિ હતી. હરમુખરાયની બહેન અને વિધવા ફેણને હરમુખરાયની પત્નિ તથા તેના બે નાના છોકરાઓ કુટુંબપર યોગદાન લાગતા હતા અને ધણીવાર તેઓ તરફથી હરમુખરાયની પત્નિને ધણું મેણું સાંભળવાં પડતાં આ મેણાંને પ્રહાર તે બાપ આરસીપર પડતાં કીરણના પરાવર્તન પેઠે ફરીને પોતાના પતિને મુનઈમાં પેત્ર દ્વારા મોકલતી હતી. હરમુખરાયના પિતા ગુજરી ગયેલા હોવાથી હરમુખરાયની મા તોતલને સાંત મનથી પોતાથી બનતું કામ કરીને દિરસો કાઢતાં હતાં. બપોરે જ્યારે તેમને યાદ આવતું હતું કે હરમુખ ધણીને પરવારશે ત્યારે મોટી પડવી વાળી નોકરી તેને મળશે ત્યારે ત્યારે પોતાના ભવિષ્યના મુખની આજ્ઞા માટે હરમુખની પત્નિનું ઉપરાણું કરતાં અને પોતાની દીકરી તથા વિધવા નણંદને બહુ વધારે બોલવા દેતાં નહિં. હરમુખરાયની બહેનની છોકરી તથા વિધવા ફેણને છોકરા મુનઈથી કરમુખરાય તરફથી મોકલવામાં આવેલાં સુંદર કપડાં પહેરતાં અને હરમુખરાયના છોકરાઓને તે જોઈને મનમાં બળાપો થતો તેના કરતાં તેની માને વધારે યતો હતો હરમુખરાયના આપ દાખલે દીવાનશીરી ભોગવેલી હોવાથી સંસારીક બવહારમાં તેમના કુટુંબને પોતાના કુળની ક્ષાત્ર આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાને ધણીવાર ઇચ્છા-અનુકૂળતાની વિરૂદ્ધ વધારે ખર્ચ કરવું પડતું હતું; અને કેટલીકવાર વિધવા ફેણ ચાંદીને વધારે ખર્ચ કરાવતાં હતાં. આના કાણવું ખર્ચ હરમુખરાયની રોકાવરશીખમાંથી કે કરમુખરાય તરફથી મોકલતાં નાણાંમાંથી યથ શક્તિ નહિં; તેથી હરમુખરાયે પોતાના સહ-અભ્યાસી એક મિત્રના વ્યાપારી પિતા પાસેથી કરજે પૈસા લેવાની ગોઠવણ કરી હતી, ત્યાંથી જરૂર વખતે જોઈતા પૈસા વિધવા ફેણ લાવતાં હતાં.

આવી રીતે લગભગ પાંચ વરસ સુધી હરમુખરાયનું કુટુંબ તંત્ર ચાલતું હતું. તેવે વખતે ખંયાતની દીવાન ઓફિસથી તેમને હાઈકુલના હેડ માસ્તરની જગ્યા પર માસિક રૂ. ૧૨૫ થી નીચાનો હુકમ અપ્રત્યક્ત આવકાર પાત્ર થયો.

મળવાથી શા માટે ચીડાના હશે ? બહેનની કીડી અને ફેલિયાનો બચુ નાના બાળક હોવાથી ચોમાસાનાં દિવસોમાં ખંડિયાગા-પેંડા ખાતાં માંદા પડે તેથી તેને પેઠા ન અપાય અને મનુ (પોતાનો પુત્ર) મોટા દેવાથી તેને પેડા આપવામાં આવે, તેમાં ફેલિયા અને બહેન તરફથી વૃદ્ધ માતૃશ્રીને આવડો મોટો સંતાપ શા માટે થયો હશે ? ધરમાં હમેશાં સારા કપડાં લાવી આપતાં છતાં આજે બહેનને એકાદશી નિમિત્તે જે રૂપીઆની સાડી લાવી આપતાં મનુની મા ધરમાં પેસતાંજ માયું કુટી ગને શા માટે વધાવતી હશે ? મનુને રોજ બહુવું અને એક દિવસ બચુને શીખવવા બેમતાં મનુની મા સાંખી ન શકે ? પોને રાત આખી દીવો બાળી સુઇ રહે અને માતૃશ્રીથી એક દહાડો પોતાની ચોરડીમાં દીવો આખી રાત બૂલથી બળતો રહ્યો તેમાં કુકુબનું સર્વસ્વ ધન હરામ ગયા જેટલો ઉત્પાત ?-પ્રભો ! આ ઉત્પાત દૂર કરવા કેળવણીની જરૂર છે તે હું જાણું છું છું કેળવણી આપવાની લાપશ્ચવ ધરાવું છું છતાં કેમ આખી શકતો નથી ? આવા ઉત્પાત હું સંસ્કારી જન દૂર ન કરી શકું તો ખીજ ક્યાંથી કરી શકે ? ખીજન્યાને એ-ઉત્પાત, ઉત્પાત લાગના હશે ! જાજર સાફ કરવાની કામગીરીને લીધે દેવાઇ ગયેલાં માણસોને વિષ્ટાની ગંધ નજ આવે. સંસ્કાર વિનાના માણસોને તો આવા ઉત્પાત ઉત્પાતજ નહિ લાગતા હોય ! મને તો તે બહુ ત્રાસ આપે છે; અને મારા જીવનમાં કદી શાંતિ નહિ આવે એવું કાનમાં ધડીએ ધડીએ કલા કરે છે. આ ચકડોળે ચડેલું પાણી તેમાં તજાતાં કાલ લાકડાં હાડકાં અને કચરો ક્યાં શાંતિ ધરાવે છે ! તેને કદી શાંતિ મળશે ખરી ? અહો ! કેટલી બધી અશાંતિ ! કેવલું મોડું વમળ ! અહા ! જડ પથર સાથે કેવડી મોટી પછડાડો ! સસારમાં પણ તેમજ છે ના, ત્યાં તો શાંતિ નથીજ. આ વમળ થોડા વખત પછી બંધ થશે. પથર સાથેની પછડાડો બંધ પડશે. લાકડાં હાડકાં કાલ કચરો બધાં સુષ્ટ્રમાથી કોમ કિનારે જશે, સમુદ્રને તળીએ જશે યા જનાવરોના પેટમાં જશે, અને અતે શાંતિ મેળવશે. હું ક્યારે શાંતિ મેળવીશ ? અરે આ મરેલું વાહરડું પણ શાંતિ મેળવશે ! હું તેની સાથે હોઉં તો !.....”

ભાવનગર શહેરમાં સુર્યોદયનો સમય થતો હતો. મોટા વિશાળ રસ્તાપર આવેલી “બાર્ટન લાયબ્રેરી”ના મકાનમાં વર્તમાન પત્ર વાંચવાના બ્યાસંગીઓ એક પછી એક આવતા જતાં હતા. વરસાદના પાણીથી રસ્તો ધોવધને સાફ જતી ગયો હતો. નાગરસન્નારીઓ પોતાના પતિને ઘેરથી પિનાને ઘેર તે રસ્તાપર થઇને જતી હતી; અને દીવાનોનાં બોલ્ય પણ આલી પડેલાં મકાનોથી શોસના માર્ગને વધારે શોસાવતી હતી. એજ રસ્તાપર ભાવનગર સંરંધાનના પોલીસ કમીશનર સાહેબનું મકાન આવેલું હતું, જ્યાં કેટલાક પોલિસના સિપાઇઓ બંદર પરથી એક લાસને ગાડીમાં નાખી લાવ્યા હતા. રસ્તે જતા માણસોને જેમ જેમ આ લાસ વિષે ખબર પડતી ગઇ તેમ તેમ માણસોની હડ વધતી ગઇ. કમિશનર સાહેબ ચાલ પી બંદર આવ્યા. માણસોની હડમાંથી એકબે પારા દેખાતા માણસોને જમાનાર સમક્ષ જોવાના અને જે ચાર માણસો “બાર્ટન લાયબ્રેરી”થી જોવાવામાં આવ્યા. તત્કાલ એ પચની રૂબરૂ લાસની તપાસ કરી પંચ કેસ ત્રા લાગ્યો. લાસના કપડાંમાંથી કેટલાક કાચા અને દાચની આંગળી પરથી એક સુવર્ણ મુદ્રિકા મળી. કાગલોમાં “હંચુબરાય નોનમરાય દીવાન” એ નામ ધણી જગ્યાએ જોવામાં આવ્યું. તે ઉપર, તથા તે ઉપરાંત અખાત દાદરકુલના હેડ માસ્ટરનું “ચેકેડ ટા”

છમટેગય" અને સુવર્ણમુદ્રિકા પરના H. N. D ના મોનોગ્રામ (સિક્કા) ઉપર પંચતુ લક્ષ્યે ચેત્તવામાં આગ્યું, જે ઉપરથી ઠરાવવામાં આગ્યું કે આ લાસ હરમુખરાય નૌનમરાય દીવાન ખાતા હાઇસ્કૂલના હેડમાસ્ટરની છે. સમુદ્રમાં તેમનું ખૂડવું થાથી થયું, તે વિશે ચોક્કસ અનુમાન થઈ શક્યું નહિ તરતજ લાસને દરનારી ખર્ચે ઠંકાણે પાડી, મુઝદા માત્ર પોલિસ કચેરીમાં રાખી ખાતાના પોલિસ ખાતાપર તાર કરવામાં આવ્યો. Harmukhrai N. Divan, High School Head Master, found dead ashore (હાઇસ્કૂલના હેડમાસ્ટર હરમુખરાય એન. દીવાનની લાસ કિનારે મળી હતી).

ખાતામાં આવે ગમગીની ફેલાઈ રહી છે, દરેક પોળમાં સ્વ હેડમાસ્ટરનાં વખાણ થાય છે; તેના મૃત્યુ માટે આંસુ ખેરાય છે આવા મૃત્યુનાં અકળિત કારણ શોધવા અનેક કલ્પનાઓ રોકાયેલી છે.

હરમુખરાયનું કુટુંબ બહુ દીલગીર હોયજ. માતૃશ્રીને હરમુખરાયે મુંબઈ ખાવાની લીધાં હરમુખરાયની ફેાઈ પોતે જે કંઈ થોડું ઘણું નાણું લુચ્ચાઈથી એકઠું કર્યું હતું તે લઈ પોતાના છોકરા સહિત તેના બનિજ પામે બંધ્ય રહેવા ગયાં અને બંહેન કીકીને લઈ પોતાને સાસરે પતિ પાસે રહેવા ગયાં. હરમુખરાયની પત્નિ પોતાના બાગકો સહિત સુરતમાં સસરાના ઘરમાં રહેવા ગઈ; હરમુખરાયની વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં કરેલું કરજ હતું બરાબર નહોતું બાપારી તેની પત્નિ પામે ઉધરાણી કરવા લાગે. છેવટે નાઇબાજે સુરતનું ધર વેચી બાપારીનું કરજ ભરવામાં આગ્યું. નિરાધાર બની છતાં તે બાઇએ પોતાનો ઢઠ ઊડી નહિ, મુંબઈમાં દીપરને ત્યાં બોલાવ્યા છતાં ગઈ નહિ. માત્ર પોતાની દાગીનાની થોડી ધણી મીઠકતપર તથા હરમુખરાયની હાંડગીના વિમાના રૂપિયા જે હજાર મહા મુશ્કેલીથી મળ્યા હતા તે ઉપર બરેસિા રાખી તે બાઇ દિવસે કાઢવા લાગી.

— કલ્યાણરાય એન. બેશી.

(વગદાર)

વિદ્યાકલા-વૈદક.

“ માતાએને શીખામણ, ” અને ઇચ્છાનુસાર સંતતિ.*

(લેખક — હાનુ દેરાઈ.)

આરિયન પોણડની સૌર્ગ યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર ઇથેયોફિલસ ફેમલે માતા-પિતાની ઇચ્છાનુસાર સંતતી ઉત્પન્ન થઈ શકે એવો પ્રયોગ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. પુરુષ અગર સ્ત્રીસંતતીજ નહિ, પરંતુ સંતતીના સ્વભાવાદિ ગુણ ધર્મ સુદાં માતા હોતી ગર્ભ અવસ્થામાં પોતાની ઇચ્છાનુસાર ધડી શકવાને સમર્થ છે.

* “ મરજી બુજી પુત્ર કે પુત્રી પેદા કરનાં અને તેઓમાં લાવવાના ગુણ ” મરાઠી માસીક મનોરંજનના ફેબ્રુઆરી અને માર્ચ (૧૯૧૨) ના અંકોમાંના માતૃત્વાચી ચોરસી એ લેખ ઉપરથી.

જન્મ આપનારી સ્ત્રીની હાલત અને તેના મનમાં ધોળાતા ખેરામ અથવા સારા વિચાર ની તેના ગર્ભમાંથી ઉત્પન્ન થનારી સંતતી પર સારી છાપ પાડી શકે છે આ સિદ્ધિનાં અને તેના વિચારોનું આપણે અવશ્ય અનુકરણ કરવું જોઈએ. સારા દેખાવો, અને સારા વિચારો વિગેરે માતાની નજરે પડવું જોઈએ, જેથી ઘણા પ્રાયદા થઈ શકે છે.

માનસિક અને શારીરિક સપત્તાથી જન્મ લઈ આપણી જીવિતમાંના સુખમાં ગાળ વાનો દરેક બાળકને દેવ છે, અને આ તેનું આર્પણપરતું કર્મ યોગ્ય રીતે ફેડવા બદલ પ્રત્યેક માતૃપિતાએ કાળજી રાખવી જોઈએ આપણાં છોકરાંઓ સારા હોવા જોઈએ એવું જન્મદારે પ્રત્યેક મા આપ હમ્મે છે ત્યારે તે સારાં નિપજાવવા બદલ યોગ્ય પ્રયાસ કરવા જોઈએ. જન્મ આપનારાં માઆપ હૃદયપુષ્ટ તેમજ નિરોગી હોવાં જોઈએ. તેમને કોઈ પણ જાતનો રોગ હોવો જોઈએ નહિ, કારણકે આ વડિલોપાજીત સંપત્તિનો વારસો તેમનાં બાળકોને અવશ્યમેવ મળે છે. બાવિ માતૃપિતા સુસ્વભાવવાળાં, સુવિચારી અને સારાં વર્તન વાળાં હોવાં જોઈએ. નહિતર તેમની અનિષ્ટ પ્રકૃતિનાં પ્રતિબિંબો તેમની સંતતીપર પડે છે. અને તેથી આ મનુષ્યદેહમાં સુખને બદલે દુઃખ અને કલેશ તેમને તેમજ તેમનાં સંતાનોને ભોગવવાં પડે છે.

ખરાબ માર્ગ તરફ વળતા મન અને તેનાથી ધડાતા કર્મોનો વિકાસ સંતતીને લાગે વો જોઈએ નહિ; તે માટે તેવો વિચારોને ઉત્પન્ન થવા દેવાજ જોઈએ નહિ. બાધચારણ કાળસ કહાડી, અને તેથીય વધારે ખરાબ, ચેષ્ઠાઈસત્તામાં કુસંપ બીજ, વાવી પોતાના હાથમાં રાખ્યની લગામ ધારણ કરવાની ખટપટ કરનારી આનંદીબાઈની દુષ્ટપાપાવાસના, તેના પેટે જન્મ લેનારા બાહ્યરાવને લાગી, તેની ઇતિહાસ ચોક્કસ સાક્ષી પુરે છે આનંદીબાઈનાં આ કારચાન આલતાં હતાં તે વેળાએ બાહ્યરાવ ગર્ભવાસમાં હતો તેજ દશમાં લેવાની મુખ્ય વાત છે. આ પરથી માતાના ખરાબ આચાર અને વિચાર સંતતીને કેવી રીતે લાગે પડે છે, તે સ્પષ્ટ દિસે છે.

સંતતી પેદા કરવાને લાયક નહિ હોનારાં માતૃપિતાની સંતતિ અનિષ્ટ અને અયોગ્ય થાય છે. આથી દુષ્ટ સંતતી પેદા કરનાર માતૃપિતા માઆપ પદને યોગ્ય નથી માનપિતાનું જેકું અનેક શુભોથી ભરેલું હોયું જોઈએ, એટલે કે એકની શુદ્ધિ આલોક, ત્યારે બીજાનું શરીર હૃદયપુષ્ટ, કિંવા પિતાનો સ્વભાવ જલદ ત્યારે માતાનો નમ્ર હોવો જોઈએ. ગર્ભધારણા દેવડ પ્રસંગોનુસાર નરહેવી જોઈએ. બાવિ સંતતીના આયુષ્યક્રમ માટે કાર્યક્રમો વિચાર કરી પોતાની શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિ સારી હોય તે વખતે તથા તેમજ સંતતીના આયુષ્યક્રમ માટેની કોઈ સ્થિતિનો વિચાર સંતોષકારક લાગે તે વખતે ગભધારણ થવો જોઈએ.

આવી સ્થિતિમાં ગર્ભધારણા થયા પછી માતાને શીર જવાબદારીની શરૂઆત થાય છે. સંતતીને સારી નરસી બનાવવી તે તેના હાથમાં છે. ગર્ભપિંડની આહકચંકિત ત્રીજ હોય તેવે વખતે માતાએ પોતાનું અંતઃકરણ શુદ્ધ રાખવું જોઈએ. ગર્ભવાસમાં ગ્રહણ કરેલા સરેકેરો પર બાળકની બાવિ જીવનચાલનું ધોરણ બનાવ્ય છે. બાળકોને નહિ મળી શકે તેવી કૃત્રિમ શક્તિ તેમનાં જન્મ સાથેજ આણવી જોઈએ; તેમજ ચરણી થવાનું સામર્થ્ય પણ લાવવું જોઈએ ગર્ભપિંડની શારીરિક સ્થિતિ સારી કેવી રીતે રહી શકે તે આગળ પર જણાવ્યું છે.

બાળક બળવાન અને આલોક થવો જોઈએ, તે માટે માતાએ આસાધાસ ક્રિયા, પાચન ક્રિયા, લોહી ફરવાની ક્રિયા, તથા પાચન શક્તિ, યોગ્ય કસરત મળે ત્હેવાં કામચળતાથી કરી સારી રાખવી જોઈએ. આ ક્રિયા શુદ્ધ રાખવું તેમજ વધારવા માટે માતાએ પોતાના હાથ, પીઠ તેમજ પગના આયુષ્યોને કસરત આપવી જોઈએ; તેમજ યાક ન હાગે ત્હેવી રીતે રોજ નિયમીત ખુબી હવામાં ફરવું જોઈએ, કેમકે યાક લાગવાથી ગર્ભપિંડની ઉત્સાહશક્તિ કમી થાય છે. દિવસમાં બે ત્રણ વાર પ્રાણાયામની ક્રિયા કર્યાથી પણ ફેફસાને કસરત મળે છે. [ચિટ્તે પ્રણાયામ એક નરકો-૩' દાખી બીજા નરકોમાં વડે જેમ અને તેમ ધીમે ધીમે આસ લેવો આસ લેતાં જોટલી વાર યઈ હોય તેટલી વાર આસને ઘુંટવો, અને પછી તેટલાજ સમયમાં ધીમે ધીમે બીજા નરકોમાં વડે બહારકે હાડવો.] આ શુદ્ધહવામાં છાતી કઢાડી આનંદિત અંતઃકરણે ફરવું જોઈએ. આ રીતે વ્યાયામ, અને પ્રાણાયામ હંમેશાં કર્યાથી ફેફસાં બળવાન થઈ માતા તેમજ બાળકની લોહી ફરવાની ક્રિયા સારી રહી શકે છે.

આપણા ગર્ભવાસી બાળકની પાચનશક્તિ ખરાબ ન થવી જોઈએ, માટે માતાએ પોતાની પાચનક્રિયા તરફ યોગ્ય કાળજી રાખવી જોઈએ. ક્ષણિક જામતિ આપનાર પરંતુ પરિણામે નુકસાન કારક પીણાં [દાઢ તેમજ, અમુક પ્રમાણમાં ચ્દા અને કોરી] પીવાં જોઈએ નહિ. સાદો અને પૌષ્ટિક એવા ખોરાક હંમેશાં લેવો. બંધેકાશથી ધણી પ્રકારના રોગ ઉત્પન્ન થાય છે, માટે માતાએ પોતાની મળશુદ્ધિની યોગ્ય કાળજી રાખવી જોઈએ. ઉપલી સર્વ પ્રકારની અને વિરોધમાં મળશુદ્ધિની યોગ્ય કાળજી લીધાથી ગર્ભપિંડની પાચનશક્તિ અને પાચનશક્તિ સારી રહી બાળક બળવાન અને આલોક નીપજરી ત્હેમાં કંઈ સંશય નથી. સરીરસામર્થ્ય સિવાયનું જીવન નકામું છે, માટે માતાએ પોતાના બાળકનું સરીરસામર્થ્ય વધારવા માટે પ્રયત્નોજ મહેનત લેવી જોઈએ.

બાળકનો સ્વાભાવ પ્રેમાળ હોવો જોઈએ. આ સંસારયાત્રાનું 'વિકટપથ' સુલભ અને સુખકર કરવાને સંપ અને મિત્ર સિવાય બીજું એક સાધન નથી. માટે મિત્રતા કરવાને માટે બાળકનો પ્રેમાળ સ્વભાવ હોવો જોઈએ. આ શુભનો ગર્ભપિંડપર વિકાસ પાડવા માટે પોતાનામાં તે શુભ આણુઓ જોઈએ. એકલસુરો સ્વભાવ ન રાખતાં પોતાની બહેનપણીઓમાં અને સમાજમાં ત્હેણે બળવું જોઈએ તેની કુટુંબ પ્રત્યે પ્રેમાળ વર્તણૂક હોવી જોઈએ, અને આવી રીતે બળવાથી છોડામાં સંસારી વાતપર પ્રેમ બંધાય છે. સારોશકે બાળકનો પોતાના કુટુંબમાં સલાહ સંપ રાખવા માટે પ્રેમ થવો જોઈએ. માતાને પોતાના ગર્ભવાસી બાળક માટે માન હોવું જોઈએ, તેમજ ત્હેનાંપર પ્રેમ અને વિશ્વાસ રાખવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ત્હેની મ્હોટી ઉમ્મરમાં, ત્હેના સ્વચ્છદીપણાપર ત્હમોગે દાખ આધી ચક્રો નહિ; માટે ત્હેના જન્મ અગાઉ ત્હમેજ પ્રેમ રાખતાં રીંચો, -કારણ, તે વખતે જ પ્રેમ ત્હમે બાલકપર બતાવશે-અહીં-દહ કરશે, તેજ પ્રેમ ત્હમારા પ્રેમાકુળ બાલકમાં વૃદ્ધિ પામી ત્હમારી સંતતી તરફથી ત્હમને યથાભોગ પાડો મળશે. નહિતર સંતતી એટલે એક જાતની આપત્તિ, એવી સમજણીમાં જોને પેટે બાલકનો જન્મ થાય છે, તે પ્રેમને બદલે દેવ તરફ વળી કુમારો જાય છે !

આનન્દાશ્રમ.

રતનડોસીની ધમકી.

સવસની શરી અમદાવાદમાં લાઈ મુન્દરીમુખોષવાળાને પોચે — સીનીમારથી લખત મ રતનડોસીના આસરવાદ વાચવા વારે મુન્દરીમુખોષ ! તમને તો હવે સુ ઠરું, કે આટલે પચોતેર વરસે મારી ધમકી આપે ચક્ષમા ચડાવીને ધુજતા હાથમાં કલમ લેવડાવી. પેલા તમારા ખાચલા વહુધેલા ધણીઆની આરતીઆ સાબળી મારા પેટમાં એવું તો, થઈ આવ્યું, કે મારા સમ, જે તમે પાસ હોતા અથવા એ રાગડો તાણુનારી જે મારી આવાલ્લી વહુ પાસ હોતે તો મારી લાકડી વતી વાસોજ ભાગી નાખતે. પણ મુઆ કળલુગના કારસ-તાનજ એવા, કે કોષકોષને પાસે રાખેજ સાનો ! મારી લાકડી ઉઘડી છેડા પરથી ભાગી ગઈ. પણ ભાઈ !-તમે તો હવે ખરે ખરો કળલુગ બેસાડો છે, ને અમારી જુની આપે રોજ રોજ નવા કઠિતક દેખારો છો. નષ્ટાક્રમે હવે તમારા સંસારમા પારજ રહો નથી. બળ્યો હવેને સંસાર ! ધણીએ ધણીઆણીના તે વળી ગીત ગાવા સા ! પેલુ કે છે જે પદ્મો મારો પરમેશ્વરને બધરી મારો ગઝ-તેના કરતા પણ હવેના છોકરાઓ તો ચડી ગયા, ને બધરીને પરમેશ્વર સુ પણ તેના કરતા પણ કોષ મોટો હોય તો તાં બેસાડી આવે. ને હવેની છોકરીઓ તો-નામ લેતાએ ઉઘડી થઈ આવે !-ધણીઓ એના ગીત ગાતાં લજવાય નહી, ને એને ધણી આના ગીત ગાતાં લાજ નહી ને આજે પરણે ને કાલે જુના થઈ જાય. અમારા વખતમાં તો ભાઈ કાંઈ એવું નોતુ. મારા જીવનાજ સમ જે ખોટું કેતી હોઈ તો. પણ પચણીને ચાર વરસ મુધી ધણીએ માઝ મોટું બેસુ હોયતો, કે મારે આંડેલુ ધણીના દેખતા મારા મોઝા પરથી કાઢુ હોયતો, પણ-હવેની છોકરીઓ તો, બધા બળે છે રતો ! મારે સુ કામ ધમકે ધડપણુ લખવું પડે !

બીજુ, ધણી પોતાની બધરીના દેખતા એના વખાણુ કરે ને, ને દોસદોસોમા જુજ ગાતા કરે, એ તો, બા, આજના વખતમાં સાંજણુ અમારા તો કોષ ઘડે જુવાનીમાં સાંસ વખાણુ કરે તો આંખમાંથી ટપટપ આંસુ પડે ને આંખો રાતી રાતી ને જુજી થઈ જાય ને ધણીની બરીને તો વખાણુ કરતા જે જુજ ઉપડે ને તો-સાસુજ કડકા કરી નાખે એવા હતા ! ને હવે તો ખાચલાઓ ધેરીને છડે ચોક વખાણુતા લજવાતા નથી. ને એ સાબળનારોએને આખમા સુ, ગાયપર કંકે ઢોળાય છે. ગાલ પર ને આંખો તો મોટી દરણુ જેવી થાય છે, ને કોષને તો એમા કષ્ટ નવુજ લાગતુ નથી. ને વળી કે છે સુ જે અમારા તો કાગળ એક ને ખોળીઆ જુદા. તે એમ કરીએ રતો !-એત તારીની !

ને બીજુ, ધણીઆણીને તાવ આવવો જોઈએ, પછી જુઓ નાક વગરના ધણીનું મોઝું ! અહીં દોડે ને તદ્દિ દોડે. બરફ લાવે ને દાકતર લાવે. કુલાગવાંટર મુકે ને આપે કમાલ મુકે. અરે, પગ દાખતાએ સરમ નહી ! મારી દેરાણી મરી ગઈ તારે ચાળીસ વરસની હતી, ને તીસ વરસ ફેગી રહી ને મારા દીવર 'વનમા' * હતા, પણ દેરાણીના આરકામા પગ મુકતાએ સરમ લાગે, ને રડવું આવે તો ખતાવે નહી, ને ઉઘટા હમે ને વળી હેત હોય પણ જે

* ૫૧ થી ૫૮ મુધીની ઉમરનો મનુષ્ય વનમાં પડેલો કહેવાય છે; અને તેનું કારણ તે વયેને છેડે વન આવે છે તે છે જેમકે એક-વન આદા-વન, વગેરે

નાના હોય તો, બીજા ઘરની વાતો યાવ તો સાબળી રહે ને ગઇ બેરીને ખાટલાના પાપા બરો-
બર ગણે । હવેના તો લડવા ઉભા થાય, ને રડવા મારે, ને નદી તો નાસી જાય, ને ઘરની રાણી
ગઇ એમ કે' ને છબીઓ ચીતરાવે 'ને એક ટેમવપર મુકે, ને એક બીતે મારે, ને એકને
લાકોટમા બીડે ને બે દાડા મુધી ખાતું ભાવે નહીં ધન ધનરે તમારી અક્ષ !

બીજી, ભાષ, હવે આરતીઓ બનાવી, તારે મંદીર ચણીને ચાપન કરો, તેટલું રહ
છે, ને પછી આરતી ઉતારો. કોણ જાણે મરી જઇસ તાર પેલા સુસુ જોવાનું બાકી રેશે.
ઠાકારજીના પદને બદલે બધરીના કીરતનની ચોપડીઓ વેચાતી હોય તો તો મારા લેણુને માટે
મોકલાવી આપજો, કે જોઈ તો ખરી તમારી ચતુરાઈની ટોચ હાલ એજ. વધારે એણુ
લખાઈ હોય તો માફ કરજો, પણ જો મારી વહુને બગાડી ને મારી સામે કે મારા લેણુ સામે
જો રાણી થવા આવી, તો ખબરદાર-મારી લાકડીને તમારા બનેને વામે । તથયાર રાખજો.
મીતી જોઈ વદ ૨ ને રવેઈ સવત ૧૯૬૮.

(રતન ડોશીના નમૂનેદાર કાગળ ઉપરથી વચાય એણુ સાફ કરી છાપવા મોકલનાર)

—K. G. M.

ગુહધર્મ.

હિન્દુ લગ્નની ભાવના.*

કોઈ પણ દેશની પ્રગતિ અને ઉત્થર્ષ ત્યાંની પ્રજાના વિચારમાં લગ્નના આદર્શ તથા
ઉદ્દેશ સા છે અને તે ઉદ્દેશ તેઓ કેટલે મુધી જીંદગીમા ઉતારી શકે છે તે પર આધાર
રાખે છે. જો અને પુરુષનો સળધ દુનિયાની ઉત્પતિ વેળાથીજ થયેલો છે અને ત્યાર પછી
સંસારમાં રીનરિવાજો, સલાહ સંપ વિગેરે ઉદ્ભવ પામ્યાં છે. તેટલા માટે લગ્નનો આશય
ફેરવતી વખતે ધણી સાવધાનતા, પુખ્ત વિચાર અને દીર્ઘદષ્ટિ રાખવાં જોઈએ છીએ.
પરંતુ વાસ્તવિકરીતે એ સાવધાનતા અને પુખ્તવિચાર તથા દીર્ઘદષ્ટિ રાખવાં તે તો ભાગ્યેજ
બની શકે છે, કારણ કે લગ્ન એ અમુક અમુક વ્યક્તિનો સળધ છે અને તેથી ઉત્તમ થતાં
સુખ દુઃખ એ અમુક અમુક વ્યક્તિને બોગવવા પડે છે

કેટલીક વખતે સાહસિક અને અવિચારી સુચનાઓ જદાર જણાઈ આવેલીજ હરકતો-
ને દૂર દરવાને આગળ કરવામાં આવે છે અને કદાચ ત્હેમાંની એકાદ સુચના એકદેશીય અથવા
એકગતીય વિધિ નિવારવા માટે ક્રિયામા મુકાય છે, તો ઘણે ભાગે લાંબા કાળ મુધી ધણાં સંઘર્ષો,
વેકવાં પડે છે અને તેમાં ખામ કરીને જીવાન વર્ષ આવા વિચારમાં ઝટ દોરવાઈ જાય છે કે
તેમનું ઉછળવું લોહી, સંસાર વ્યવહારનો બીન અનુભવ વિગેરે કારણો એકાં મળ્યાથી બનીત-
ર જણાયથી હરકતો દૂર કરવાને તેઓ ' સુધારા ' કરવામાં માણુ મારે છે પણ તેઓ જો
નથી વિચાર કરતા કે આવા ' સુધારા, જે વિધિને દૂર કરે છે તેનાથી ચારી પડતાં ગાઢત
ગટાટાં વિધિ દૂર કરવાને તે સમર્થ થશે કે કેમ ? સમાજ એ ધણા પામે પામે જોડ મા-
અવયોની રચના છે અને કોઈક અગત્યનાં ભાગમાંનો ફેરફાર બીજા ભાગોને અસર કર્યા વગર
રહેતો નથી. લગ્નના નિયમોમાં કોઈ પણ લાભદાયક અને ઉપયોગી ફેરફાર કરતી વખતે
બહોળા અને પાકા અનુભવ, વિપરીત વિવેચક શુદ્ધિ, દીર્ઘદષ્ટિ અને શાંત સ્વભાવ ધણાંજ

* હિન્દુ યુવાનોને અપાયેલા એક ઉપદેશ (ઇંગ્રેજ) ઉપરથી.

જરૂરના છે. વગર વિચારે કરેલા ફેરફારોથી લગ્ન રૂપી પાપા ઉપર બાધાપણ અને તેને લીધે જ જળવાયલા સંસાર રૂપી ઇમારતને નુકશાનકારક ધક્કો લાગે છે.

મહારાથી બનતે પ્રપાને હું તમને જણાવીશ કે લગ્નના ઉદ્દેશની છાપ સંસારના મુખ અને ઉન્નતિ પર, સામાન્ય ચાલ ચલગત પર અને સામાજિક વિકાસ પર, અને સાથે સાથે સુધારા સંબંધી આજ કાલના વિચારો છે તે પર, કેવી પડે છે; જેથી કરીને લગ્ન એ શું અને તેના પર કેટલી કેટલી બાબતો આધારભૂત છે તે તમને સારી રીતે સમજાવું પડી શકશે અને વારંવાર ચર્ચાતા આ વિષય પર તમારે કેવા વિચારો બાંધવાના છે તે પણ તમને માલુમ પડી આવશે. કારણ કે અમુક વર્ષો પછી તમારે પણ આ પ્રશ્ન તરફ ઉતરવું પડશે અને તેના નીચેના આશુવાને તમારો પોતાનો ભાગ પણ લગવવો પડશે. હું 'ધમ્મ' છું કે તેના ઉત્તર શોધી કાઢતી વેળાએ ઇશ્વર તમને એવી રીતે સહાય આપે કે જેથી 'હિંદુ' શ્રેય થાય અને અવનતિ થતી અટકે.

હેલાં આપણે સૌ પુરૂષનો અસ્પર્શ સંબંધ કેવો છે તે પર વિચાર કરીશું.

વિશાળ દૃષ્ટિએ જોતાં આપણને જણાય છે કે સ્ત્રી અને પુરૂષ તે માણસ જાતના અર્ધ ભાગ છે. 'અર્ધભાગ' એ શબ્દથીજ તેમનો અન્યોન્યનો સંબંધ શો છે તે જણાઈ આવે છે. બન્ને વર્ગ કંઈ સરખા નથી તેમ વિરોધી પણ નથી. ખરી રીતે તો તે એક બીજાની ઓટ-ન્યૂનતાઓ પૂરી પાડે તેવા છે. પ્રાથ્મિક પ્રજાતિ વંશજ હોમને જીવનચક્રમાં એક એકથી ચઢીઆતાં થવાનો ચત્ન કરે, ધંધા રોજગારમાં અને આખરે હોદ્દામાં પ્રતિસ્પર્ધા થાય તેવા બનાવવા તરફ છે. સ્ત્રીઓના હક પુરૂષોના કરતાં જૂદા હતા અને તે પર ધણી ધણી ચર્ચાઓ કોષ અને તિરસ્કાર સાથે વાણી તેમજ લેખિની દ્વારા થાય છે, સ્ત્રી પુરૂષ ખરી રીતે એક બીજાનાં વિરોધી નથી કારણ કે એકની મદદ શિવાય બીજાની ઉન્નતિ થવી મુશ્કેલ છે. અક્ષરશઃ તેઓ અસ્પર્શસની ન્યૂનતા પરિપૂરક છે અને સંયુક્ત થવાથી એકતા પામે છે. દરેક અર્ધ 'ભાગ' અસંપૂર્ણ છે અને જ્યારે બન્ને એક એકની સાથે સંયુક્ત થાય છે ત્યારેજ એક અખંડ સ્વરૂપ બની રહે છે. આ એક નૈસર્ગિક સત્ય છે અને જે નૈસર્ગિક છે તે હિંમત પણ છે પરંતુ જે કુદરતના નિયમોથી વિરુદ્ધ છે તે ઇશ્વરના નિયમોથી પણ વિરુદ્ધ છે અને પ્રથમથી જ તેના નાશ સરળથો છે. આટલું જોઈ ગમે ને માણસ ગમે તેવા પ્રમાણેથી સાબીત કરી આપી શકે, કારણ કે કુદરત એ ઇશ્વરનો બહિર્ભાવ છે અને જે જે નિયમો તેમાં રહેલા છે તે તે ઇશ્વરનાજ વિચાર અને મનોરથનું પરિણામ છે. વનસ્પતિઓમાં, જાંતમાં તેમજ મનુષ્ય વર્ગમાં બન્ને જાતિઓ પરિપૂરક છે તેના કુદરતીજ રચના છે અને આજ 'જતનું' સર્વગત સત્ય હિંદુ શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલું છે, એજ હિંદુ લગ્નના આશયનો મૂળ પાયો અને એજ સત્ય તેના સાહિત્યમાંથી જણાઈ આવતા વિચારોમાં સર્વત્ર પ્રસરી રહેલું છે. અહીં ઉત્પત્તિ વેળાએ બ્રહ્માએ પોતાના શરીરના બે ભાગ કર્યા એક ભાગ સ્ત્રી અને બીજા અર્ધ પુરૂષ. દેવની સાથે દેવીને પણ બેસાડવામાં આવી છે. વાસ્તવિક રીતે એ સ્ત્રી અને પુરૂષ, એ દેવ અને દેવી એકજ છે. ભાગ્યવત્તમાં પણ કહ્યું છે કે શક્તિ જ્યારે સંસાર તરફ ફરે છે ત્યારે માયા છે પરંતુ જ્યારે પોતાના સ્વામિ તરફ ફરે છે ત્યારે નો તે તદ્દપજ છે. આ પ્રમાણે હિંદુધર્મમાં પુરૂષ અને સ્ત્રી પ્રથમથીજ, જૂદા જૂદા રૂપમાં છે છતાં એકજ છે અને આજ વિચાર નેમના લગ્નના આશયનો પાયો છે કહ્યો કંકામ એ અસં-

ભવંત અને સહિકમવિરહજ છે. દરેક પશુ ઇન્દ્રિયો અને મનને કહ્યો યદ્ય શકે ?

શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી જોતાં જોકે સ્ત્રી પુરુષ જૂદાં પડે છે પણ ન્યારે તેમની જિન્નતાને એકત્ર કરીએ છીએ ત્યારે સમગ્રતા આવી દહે છે.

સ્ત્રીઓમાં શુદ્ધ કરતાં પ્રેમ વધારે હોય છે ત્યારે પુરુષોમાં પ્રેમ કરતાં શુદ્ધ વધારે હોય છે. સ્ત્રી ચંચળ, તાત્કાલીક અને ગ્રાહક શુદ્ધિની હોય છે ન્યારે પુરુષ સાવધાન અને વિચાર-પૂર્વક વર્તનારો હોય છે. જો આ બેદને સરખાવીશું તો પુરુષને સ્ત્રી ઉદ્ધત અને મનમોહ લાગશે. પણ બન્નેને એક યુગલ તરીકે એકઠાં કરે અને તરતજ તેઓ પરસ્પર સદાય કરનારાં લાગશે. સ્ત્રી સાદસિક વિચાર અને કર્મ કરતી અટકશે. પુરુષને સ્ત્રીની શુદ્ધિમાં વધારે હોંસિયારી જણાઇ આવશે.

આટલા વાસ્તેજ, આપણે જો કોઇ પણ વિષયનું પૂરેપૂરી રીતે નિરીક્ષણ કરવું હોય, તો સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેને એકઠાં ગણીનેજ કરવું જોઈએ. એકઠાં હોવાંથી સંમાનતા થાય છે. એકઠાં હોવાથીજ તેઓ બન્ને ન્યાયપૂર્વક વિચાર કરે છે અને આગમચેતીથી વર્તે છે. આવી એકંની ખીજથી રતી પૂર્ણતાને પ્રાપ્તીનકાળના દિવ્દુઓ એ અગ્નીકાર કરેલા છે. જો પતિ આચાર્ય હોય તો પત્નિ આચાર્યા હોય છે. કાંઇ પણ ધાર્મિક ક્રિયા કરતી વેળાએ પુરુષની સાથે સ્ત્રી હોવી જોઈએ છીએ. બહારથી આવી ક્રિયાઓ કરી શકતો નથી કારણ કે જેમ રાજાને પ્રધાનની જરૂર છે તેમજ પુરુષને સ્ત્રીની જરૂર છે. અગાઉ ઇજ્જતમાં પણ એવો રિવાજ હતો; કોઈ પણ જાતનાં પવિત્ર ધાર્મિક કર્મો એકલા આચાર્યોથી કરી શકતાં નહિ. ત્યાં તો એથી પણ એક પગલું આગળ હતું. પુરુષ કરતાં સ્ત્રી ત્યાં વધારે પવિત્ર ગણાતી અને ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોમાં તો પતિ પત્નિ કરતાં ઉતરતા પદનો ગણાતો. કેટલાંક ગૃહ અનુષ્ઠાનોમાં તો સ્ત્રીઓની હાજરીની ખાસ જરૂર હતી. અને જો આચાર્ય પરણેલા નહોતો તો કોઇક વૃદ્ધ સ્ત્રીને તેની સાથી બનાવવામાં આવતી.

પછીના વખતમાં સ્ત્રીઓને જુદેજ પ્રકાર ગણવામાં આવી અને ખ્રીસ્તિ ધર્મ જોકે સ્ત્રીઓનો વધારે અપરાધી છે, છતાં પણ તે વખતના દિવ્દુઓ આ ગુન્હામાંથી મુક્ત થઇ શકશે નહિ.

તે સમયના કહેવાતા તપસ્વી પુરુષો જોયો પોતાને દલકો સ્વભાવ છોડી શક્યા નહતા અને અકલે તપસ્વી બનીને બેઠા હતા તેમજ સ્ત્રીઓને ઘણાજ ભયંકર શત્રુ જેવી, અને પોતાના લક્ષ્ય તરફ પહોંચતાં રસ્તામાં પાયરેલી જાળ સરખી ગણવા માંડી. દિવંદો અને ખ્રીસ્તિ બન્નેએ સ્ત્રીઓને, વાર્તે, પુરુષને, હેતરનાર, હાહ્યર્થ અને ત્રિશગમાંથી. ચત્. દરજ્જા, કરનાર, ચાકરી, વગેરે અત્યંત નિંદા ઉપનામ વાપર્યાં છે. આ વખતે એટલું સ્મૃતિમાં આણવું જોઈએ કે આ બાબતો જેમણે લખી છે તેઓ બધા પુરુષો હતા અને પોતાના નીતિ બળની શિથિલતાને અને ઉચ્છૃંબલ વિકારોને હોય દેવાને બદલે સ્ત્રીઓનો વાંક તેઓ કાઢતા હતા. જો સ્ત્રીઓએ પોતાના અનુભવની ખાતો લખી હોત તો તેવાંજ ઉપનામો તેઓ પુરુષોને લગાડત. થોડી થવાને ઇચ્છતો પુરુષ સ્ત્રીમાં ઘણે ભાગે ઇન્દ્રિય ભોગનાં સાધન તજવા જોને એ માગતો હતો તેજ દેખતો હતો. તેવીજ રીતે શોગિની ધવા ઇચ્છતી સ્ત્રી પુરુષને પણ પોતાની યોગ પ્રાપ્તિમાં વિધ્ન જોવો કેમ ન દેખે ?

ઉચ્ચ દૃષ્ટિથી જોતાં પેલાં કહી ગયા તેમ સ્ત્રી એક સદાય સરખી મનાઈ છે, પણ અધમ દૃષ્ટિએ તે એક બંધનરૂપજ છે, એમ મનાવું હતું. —કાંચન.

‘જે’ ખન્યું હતું’ સે સધળું જલદીથી તેઓએ તેને કહ્યું: હવે એ ન્દાના ગાળકને ખેંચાવવાને ક્યો ઉત્તમ માર્ગ છે એમ વિચારતો તે થોડીવાર શાંત ઉભો રહ્યો. તે ખોની કોનારી ઉપરથી નીચે નેચર કરતાં તેને માવૂમ પડ્યું કે પોતાનો તે બાલક મિત્ર કે સુધી પાણીમાં એક ખડક ઉપરના ઘાસને ઝાલીને તરતો હતો. પાણી પૂર જોસમાં વહેતું હતું અને તે છોકરાની જીંદગી હવે થોડા વખતની હતી. એટલામાં બહાદુર સાધરસે ઉપરથી જુમ પાડી, “ થોડી વધારે વાર તે ઘાસને મજબૂત પકડી રાખજો, હું ત્હારી મંદે આવું છું. ” ત્યાર પછી સાધરસ ખોમાં ટેકરાવાળી જમીન ઉપર પગ અને હાથ ટેકવી ટેકવાને ધીમે ધીમે હતથોં ત્યાં ગયો—અને તે બાલકને ત્હેણે મજબૂત પકડ્યો.

ન્યારે તે બાલ-રાગના મજબૂત હાથથી તેને પકડવામાં આવ્યો હશે, અને “ હિ-મ્મત રાખ. પેલા ગોડીઆએ વધુ મદદ લાવે ત્યાં સુધી હું તને બચાવીશ ” એવા ધીર શબ્દો ન્યારે તેને ર્જાને પડ્યા હશે ત્યારે તે ન્દાના બાલકના હૃદયમાં કેટલો આનંદ પ્રસર્યો હશે ? *

વર્તમાન રંગ.

અમારું ગયું વર્ષ.

સચિત્રમાસિક:—પરમ પ્રેમવશ થી પ્રસુતી દયાથી મુન્દરીમુખોષ પત્રનું દસમું વર્ષ ચરૂ થયું છે. શહેનશાહી દરબાર અને આ પત્રનો ૧૦૦ મો અંક એ અને મગલ પ્રસંગો એકજ સમયે પ્રાપ્ત થવાથી, ગયા વર્ષમાં ૧૦૦ પૃષ્ઠો, અનેક છબીઓ વાળો, સચિત્ર ખાસ અંક પ્રકટ કરવામાં આવ્યો હતો. ત્હેણે ઘણી લોકપ્રિયતા મેળવી હતી, એમ જણાવતાં આનંદ થાય છે. ખાસ અંક પછીના આ પત્રના બધા અંકોને સચિત્ર કરવામાં આવ્યા હતાં અને જો કે તે વ્યવસ્થા ફક્ત કામ ચલાઉ હતી, તોપણ અમારા વાંચક મેંડળને પ્રિય થઇ પડવાથી હજુ પણ એક વર્ષ તે અજમાવશ લાંબાવવાનું દુરસ્ત ધાર્યું છે. આવી ખર્ચાળ યોજનાઓને કાલમના સ્વરૂપમાં સ્વીકારતા પેલાં આ પત્રની આર્થિક સ્થિતિ અને સ્થિતિ સુધરવી જોઇએ; જેનો આધાર અમારાં આદક ખેડેનો અને જન્યુઓની પ્રીતિ ઉપરજ રહે છે. મુન્દરીમુખોષ વધુમાં વધુ સંખ્યામાં વંચાય એમ ગોઠવણ થાય, તો જ આ અજમાવશી ગોઠવણને કાલમની તરફ સ્વીકારતાં કાંઇ દરકત આવે તેમ નથી.

ના. શહેનશાહનું આગમન અને રાજ્યરોહણ-તેથી લાભ:

ગત વર્ષમાં નામદાર શહેનશાહ તથા શહેનશાહબાનુની માનવન્ત પધરામણી આપણી પુરાણ પ્રસિદ્ધ ધર્મભૂમિમાં ગઇ હતી; અને સ્વદેશી જન્યુઓને તેથી વિવિધ પ્રકારના લાભ પણ થયા હતા. દુનિયાના ઉજન લોકજીવનનાં રાજસંકિત અને પ્રગ્ન સેવા એ પ્રધાન સુચિન્દ છે, જે આ સમયે પ્રવશ થયાં હતાં. શ્રીમાન રાજદાનેશ્વર જ્યોર્જ મદારાજે પ્રગ્ન કેશવણી માટે કરેલો પચાસ લાખ રૂપિયાનો વાર્ષિક ઉપહાર, ગંગાજના અસંતુટ જનસમાજને સાન્તવન કરવા માટે તે પ્રાન્તના વિલાઓની કરેલી પુનર્નિવસ્થા, સમસ્ત લોક

* આ સાધરસ ઇશન અને ત્હેના આસપાસના મુલકોનો શહેનશાહ થયો હતો. તે દંપતીમાં સાત બાલકો અને ત્હેને પોતાનો હુમન ગણતો.

સમૂહને આપેલો “આશા” નો સુખોદક મહામન્ત્ર, અને શહેનશાહીદેવેદમાં પ્રાનિયન્ત્રિત રાત્ર્ય રચના તરફ વળવાનું આપેલું વચન,—એ સહુ નવીન ભારતને નવાસેકાની શરૂઆત લગભગમાં રાજમન્દિરમાંથી મળેલો મહાપ્રસાદ છે. આ ઉપરાંત નામદાર શહેનશાહ તથા શહેનશાહબાનુનું દરેક મનુષ્ય તરફ ધણીજ દિલસોજી અને પ્રીતિભર્યું વર્તન આપણી પ્રજાની સ્વાભાવિક રાજભક્તિવાળી લાગણીઓ તે મહાન પરાજીઓની સેવા તરફ વાળે તથા હેમને અતિ લોકપ્રિય બનાવે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી.

હિન્દુ દિતૈષીઓનાં મરણ:

ગત વર્ષમાં દિટ્ટેનિક આગમોટ લગભગ પંદરસો માણસો સાથે જળથપન કરી ગઈ, એ અકસ્માત ખરેખર કુદરતનો એક મહાક્રોધ હતો. જે અનેક મનુષ્યો હંમાં કુખ્યાં, તે બધામાં કરોડાધિપતિ કર્નલ એસ્ટરે પોતાની નવીનવધૂને ત્યજીને પણ અબળ થઈ પડેલાં સ્ત્રી બાલકોને બચાવવામાં પોતાનો પ્રાણ સમર્પ્યો, અને તેની સાથે દુનિયાના પત્રકારોમાં ઉચ્ચપદ ધરાવનાર, અનાથનો બેલી અને જૂલમગારનો કુખન, મહાન શહેનશાહોનો માનવન્ત મહેમાન અને મિત્ર છતાં ગરીબ રહેવામાં માન લેનાર, હિન્દુનો પ્રમુખ સહાયક અને દુનિયાની સર્વ ઉત્તિની હીલચાલોનો અગ્રણિ, તથા ફક્ત સત્યને ખાતર કરોડો રૂપિયાનો વારસો નાકબૂલ કરનાર, સમર્થ પત્રકાર “રિવ્યુઓફ રિયુઝ” નો અધિપતિ વિલિયમ ટિ રટ્ટે પણ-જદ વયમાં હોવા છતાં-કર્મ ક્ષેત્રમાંજ દેહ ત્યાગ કર્યો સ્ત્રીયુત રટ્ટેડના જેવા આ વર્ષમાં હિન્દુ બીજા પણ મહાન સન્મિત્રો ગુમાવ્યા છે, અને તે સ્ત્રીયુત એલેન. એ. હુમ, કર્નલ એલ્ફોર્ડ તથા જનરલ છુથ છે. સિન્ડીલ સર્વિસમાં દાખલ થઈ, મહાત્મા હુમે પેન્શન લેતાં સુધી હિન્દી પ્રજાનું દરેક ગીતે દિત કરવા પ્રયત્ન કર્યા; અને તે પછી ધૈર્યપાથી હેમનેજ મગલ હસતે હિન્દી નેશનલ કોન્ગ્રેસ મ્યુપાઈ, જેમાંથીજ હાલની અનેક પરિષદો, સમાજો અને કાન્ફરન્સો જન્મ પામવા લાગી છે. હિન્દી લોકો એકજ મહાપ્રજા છે, એ ભાવના ભલે પહેલાં હશે પરન્તુ હેને સર્વમાન્યસ્વરૂપમાં રજુ કરનાર કોન્ગ્રેસના પિતા સ્ત્રીયુત હુમના ઉપકાર તો ભારત હરગેસાં રહેવાનું. આ મહાત્મા વિલાયતમાં હિન્દુનાં દિતની અનેક હીલચાલોમાં ભાગ લીધા કરના હતા અને હેમના મરણથી આપણે એક પરમ દિતૈષી મિત્ર ગયા છે. કર્નલ એલ્ફોર્ડ પણ બહુ ઉદારચિત્ત અને પ્રાર મહાક્રમ પુરુષ હતા. તેઓ થિયોસોફિકલ સોસાયટીના પ્રમુખ અને હિન્દી પ્રજાનું દિત હૃદયે ધરનાર સન્મન હતા.

આ દેશમાં સુકિતકોજના નામથીજે અસ્પર્શ્ય જાતિઓનો ઉદ્ધાર કરવા માટે એક મોટી સરચા મચી રહી છે, તેના સમર્થ સંરચાપક અને પ્રધાન મન્ત્ર જનરલ છુથના મરણથી પણ અ.પણ દેશને તથા આખી દુનિયાની પછાત પડેલી રાષ્ટ્રોની ઉત્તિની હીલચાલોને એક સરખી હાની થઈ છે. સ્વર્ગસ્થ ધર્મગુરુ અને સંસાર સુધારક સ્ત્રીયુત છુથ હિન્દુસ્થાનમાં પધાર્યા હતા અને હેમની ધાર્મિક સરચા દ્વારા આપણાં હજારો અમાન, અસહાય, અનાથ ભાન્ડુઓનું કલ્યાણ થયું છે.

સેવાભગિની નિવેદિતા (મિસ આર્મોટ નોમલ) જેમની જમી અને જીવન તથા વિચાર ગયા ફ્રેજુઆરીના અંકમાં પ્રકટ થયેલ છે, હેમને તો સ્ત્રીયુત મનમારીની સાથે અને હિન્દુનાં મહાન સન્તાનોમાંજ ગણીએ છીએ. આ બંનેના દેહત્યાગથી પણ ભારતની કષ્ટ

ઉદય પ્રવૃત્તિઓને વિચારવંત નેના. અને પ્રમુખ કાર્યભારીઓની ખોટ પડી છે, એ સુવિદિત છે.

વડોદરાના એક સાધક મંડળના પ્રધાન મન્નિ શ્રીયુત છોટાલાલના દેહાવસાનથી તે ધાર્મિક સંસ્થા તથા તેના અગ્રગણ્ય માસિક મહાકાવને મોટી ખોટ પડી છે; અને ગૂજરાતે એક સાક્ષર લેખક યુગાવ્યો છે. શ્રદ્ધા છે કે, ઉક્ત મંડળની પ્રગતિની હીલચાલો તેમના વર્તમાન આચાર્ય શ્રીયુત ઉપેન્દ્ર લગવાનના આધિપત્ય નીચે પણ તેવીજ આશાવાન અને સફળ નીવડશે.

નવા જાપાનના રચનાર, મહાપ્રારબ્ધશાળી, કર્મચોગી શહેનશાહ મુસ્લુહીતોનું અવસાન પણ આ વર્ષના મહાન પુરુષોનાં મરણની યાદીમાં શોકજનક વધારો કરે છે. શ્રીમત મહારાજ મુસ્લુહીતોના સમયે રાજ્યછત્ર નીચેજ જાપાને પોતાનો હર્ષ દેહ ત્યજ્યો, નવીન જીવન સ્વરૂપ ધારણ કીધું અને જમતની મહાન પ્રજાઓમાં પોતાની ગણના કરાવવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો. આ યશસ્વી રાજરાજેન્દ્રની કાર્કિંદી જાપાની બાન્ધુઓના પ્રજા જીવનને તેની અનેક પ્રવૃત્તિઓમાં એક સરખી રીતે અજવાળે છે. નવીન શહેનશાહનું રાજ્ય તથા જીવન એવાજ પ્રકારનું યોજાસ્વી, સપતિવાન, અને સુખમય નીવડે એમ પ્રાર્થના છે. જાપાનના ઉદયની સાથેજ એશિયાના પ્રજાજીવનની જમતિ યદ્ય છે અને આખો એશિયા એટલા પુરતો તેના મહાન ઉપકાર તળે છે.

દુષ્કાળ કબૂત્ર નિવારણ.

ગયા વર્ષમાં જે સખ્ત દુષ્કાળ ગુજરાતના કેટલાક વિભાગો અને કાઠિયાવાડના ધણા ભાગને વ્યથિત કરી રહ્યો હતો, તેનો ત્રાસ એછો કરવા કેટલાંક મોટાં કુંડો ઉઠા કરવામાં આવ્યાં હતાં; અને નામદાર સરકારની સાથે પ્રજાસમૂહે પણ યથાશક્તિ નાણાં તેમાં ભરી સહાય કરી હતી. ગુજરાત સેન્ટ્રલ રિવીફ કુંડ, મુંબાઈનાં ધરધર પત્રો “ગુજરાતી” અને “સાંજ વર્તમાન” ને આગે તેમના દયપ્રેમી આધિપતિઓએ ઉઠા કરેલાં કુંડો, તથા સા. જમના બહેન સરકારના પ્રમુખ પદ નીચે મુંબાઈની સમાચારીઓએ કુંડ કરી કીધી નાણાંની સહાય, એ સહુ ઉત્તમ પ્રકારની યોજના હતી. આ સર્વ પરોપકારી બહેનો-બાન્ધુઓના મોટા ઉપકાર નીચે આખી ગુજરાતી પ્રજા છે સા જમનાં બહેન સરકારે મિસિસ શેઠના વગેરે દેશદિતેથી બહેનોની સાથે આખા ગુજરાત-કાઠિયાવાડના દુષ્કાળપીડિત વિભાગોની જાતે મુલાકાત લઈ પત્રો સકતી મદદ દેકે રચે આપી હતી. મદ્રાસ દાનવીર શ્રીયુત બ્રહ્મચારીના ધર્માદા કુંડના ટ્રસ્ટીઓ અને શ્રીયુત ગોખલેવાળી પુણાની સર્વેન્દ્રસ ઓફ ઇન્ડિયા સોસાયટીના લક્ષ્મણસેઠેએ પણ આ ધર્મકાર્યમાં બહુ ઉમંગજેર સહાય કરી હતી.

રાજભક્તિ અને સાહિત્ય, વગેરે:

નામદાર શહેનશાહને હિન્દમાં રાજ્યારોહણનો આ પ્રથમ પ્રસંગ હતો, અને તેને અંગે કેટલાંક રાજભક્તિનાં કાવ્યો તથા સન્માન સૂચક ખાસ અંકો પ્રકટ થયા હતા. આ પત્રના ખાસ અંક ઉપરાંત ગુજરાતી ભાષામાં “ગુજરાતી પત્ર”, “વસન્ત” વગેરે પત્રોના ખાસ અંકો પણ પ્રકટ થયેલા હતા અને તે ઉત્તમ વિષયોથી ભરપૂર હતા. દરેકે દરેક માસિકમાં નામદાર શહેનશાહ અને શહેનશાહજાનુની હામીઓ આવી હતી અને વિવિધ પ્રકારના લેખો તે સભ્ય-લખાવેલા હતા. ઇનામી હરિશ્ચંદ્રી “ગુજરાતી” પત્રને અંગે શ્રીયુત તાલિયારખાન તરફથી રાજગીત માગવામાં આવ્યાં હતાં, જેમાં એક ગુજરાતી બહેન (અ. સા. હરિસુખગૌરી) નું રાજ્ય પ્રથમ પકિતમાં મૂકાઈ ઇનામને પાત્ર

ગણાણું હતું: અને ગયા વર્ષના ખાસ અંકમાં તે પ્રકટ કરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે અંગે પ્રકટ થયેલાં કાવ્યોમાં શ્રીયુત્ત ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ (અમ. એ.) નું “રાજરાજેન્દ્રને” નામનું સુન્દર, લાવપૂર્ણ, પ્રતિભાભર્યું કાવ્ય નિઃસંશય પ્રથમ સ્થાનને યોગ્ય છે. અને તેને સચિત્ર પ્રકટ કરીને શેઠ હાજી મહમ્મદ અપાગખિયા શિવજી તથા માવજી ગોવિન્દજી શેઠે આપણી લાપામાં એક મનોહર પુસ્તકનો ઉમેરો કર્યો છે. “ગુજરાતી પંથ”માં આવેલાં શ્રીયુત્ત નરસિંહરાવ ભોજાનાથ તથા શ્રીયુત્ત “લલિત” નાં કાવ્યો અને આ પત્રના ખાસ અંકમાં પ્રકટ થયેલ યૌ જમનાબહેન સંકષ્ટનો રાજ્યા ગ્રહણ પ્રસંગનો લેખ બહુ સારી લાવનારો આપણી સમક્ષ રજુ કરે છે. “વસન્ત” માં સિકનો આપો અંક હિન્દ અને ઓરિસ્સાના સંબંધ તથા આંધ્રાખ્યને લગતા વિવિધ વિદ્વાપૂર્ણ લેખોથી ભરપૂર છે. તે તથા “શ્યામા પત્ર” ની જ્યુનિલિને અસાધારણ પ્રસંગે જે ખાસ અંક પુસ્તકનાં સ્વરૂપમાં અનેક ઉપયોગી તથા જ્ઞાનોત્તમક વિષયોવાળા, વિદ્વાનોની દક્ષમતી લખાવેલાં પ્રકટ થયે છે, તેને માટે તે બંને પ્રથમપ્રકૃતિનાં પત્રોનાં સાક્ષર તન્ત્રીઓ એ પંજુ નિઃસંશય બહુ સારી સાહિત્યગેવા કીધી છે. સસ્તાસાહિત્યવર્ધક કાર્યાવધાન પૂર્વક મન્ત્રિ શ્રી અખણ્ડાનન્દજીની સમાજસેવા પંજુ ચાલુ છે. હેમનાં સ્તુત્ય પ્રયામોથી સ્થાપિત અને પ્રગતિમાન ચપ્પી વિવિધ અન્યમાત્રા અને ચરિત્રમાત્રા બહુ સચ્ચ અને સારૂં વાંચન ફેલાવી રહી છે. મહારાષ્ટ્રના સાહિત્યરત્ન શ્રી જ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતાનું ભાષાન્તર પંજુ તેઓએ ગુજરાતના પ્રભુ વર્ગને બહુ સુલભ કીધું છે, જે ઉત્તમ કામ થયું છે.

દેશ સેવા:

દક્ષિણ આફ્રિકાનાં આપણાં ભાનુઓના સ્વદેશનું આત્મમાન સાચવી રાખવાના મહાભારત અપાસ લગભગ નિષ્પૂજ્ય જેવાજ દંત્ત સુધી નીવડ્યા છે, એ શોક વાર્તા છે મહાત્મા મોહનલાલ ગાંધીને અમે હેમની આત્મતાગી દેશભક્તિને માટે પ્રીતિવન્દન કરીએ છીએ, અને અમને શ્રદ્ધા છે કે જે પરિત્ર કાર્ય ક્રમમાં અમારી સ્વદેશભિમાની બહેનો પંજુ પુરાણી સતીઓની પેઠે અસાધારણ સંકટો સહન કરવા તૈયાર થઈ છે, હેયું સૂરજ બહેન મોહું પંજુ જરૂર પ્રાપ્ત થવાનું.

આપણા પ્રાન્તમાં, સુરત અને અમદાવાદનાં વનિતા વિશ્રામ, સુબાઈનું સેવાસદન, તથા નડિયાદ-અમદાવાદના અનાથાશ્રમ વગેરે જગતનાં અનેક દુઃખદર્દીઓ કરવાને પ્રયત્ન કરી રહેલી સંસ્થાઓ ધણજ ઉપયોગી અભિનન્દનીય કામ કરી રહી છે. વડોદરા રાજ્ય તરફથી પ્રભુ કેળવણી અને અરપશર્વ જાતિઓના ઉદ્ધાર માટે ચલાવવામાં આવતી શુભ પ્રવૃત્તિ, સુબાઈમાં ‘સૌશિયલ સર્વિસ લીગ’ તરફથી ચરૂ થયેલી લોક સેવા અને આપ સમાજના લોકોદ્ધાર માટે સતત પ્રયામો,—એ સર્વ પંજુ આપણી વધતી જેતી વિશિષ્ટ ધર્મસંપત્તિ છે.

ગત વર્ષમાં સમાજિક સુધારણાને પ્રમુખ સક્તિ આપવાના હેતુથી રજુ કરવામાં આવેલ હિન્દુ લગને લગતો કાયદાનો ખગડો હિન્દી ધારા સભામાં પસાર થઈ શક્યો નહોતો, એ દિલગીરી ઉપજાવે છે. આશા છે કે જ્યારે ફરીથી બીજા રજુ કરવામાં આવશે ત્યારે તે વધારે સારો સત્કાર પામશે; અને એ. મિ. દાવ જાણ્યે દાલમાં રજુ કરેલું હિન્દી સ્ત્રીઓને અનાચારમાંથી બચાવવાનું ખાસ આવકારણીયક બીજા સર્વ લોકપક્ષોની સંમતિથી પસાર થશે.

લેખકો-સહાયકોનો ઉપકાર:

સુન્દરી સુબોધાના નવમા વર્ષમાં અનેક દેશપ્રેમી બહેનો અને સાહિત્ય રસિક

બન્ધુઓએ હેમાં લેખ મોકલી, આપવા કૃપા કીધી હતી. સા. વિદ્યાગૌરી (બી. એ.) સા. શારદા ગૌરી (બી. એ.) સા. હરિસુધર્માગૌરી, સા. ચન્દ્રા, સા. ઇન્દ્રા, મં. સ્વ. કૃષ્ણાબહેન વગેરે ભગિનીઓ,—તથા ગ્રે. ન્દાનાલાલ કવિ (એમ. એ.) રા. મુલ્લભાઈ વેદ, રા. અમૃતલાલ પદિયાર, રા. શિવપ્રભાસ પવિત્ર, રા. રણજીતરામ વાવા ભાઈ, (બી. એ.) ગડુલાલ કુંજ (બી. એ.), રા. ભોમીન્દ્રરાવ દિવેટિયા (બી. એ.), રા. ઠાલાભાઈ લક્ષ્મણભાઈ, રા. જન્મશંકર (લલિત), રા. દાનિલાલ પડ્યા (એમ. એ.), રા. રમણીયરામ ત્રિપાઠી, રા. ઇન્દુલાલ યાત્રિક (બી. એ.), શેઠ અરદેશર ખચરદાર, અને મિ. કૃષ્ણ મહમ્મદ (એમ. એ.),—વગેરે બન્ધુઓએ આ વર્ષમાં કરેલી પ્રજા સહાયને માટે હેમને ઉપકાર માનવામાં આવે છે, આ બધા કરતાં પણ અમારે વધુ આભાર તો ખામ અંકમાં પોતાનાં લખાણ મોકલી, તે અંકને પોતાની હૃદય ભાવનાઓથી શોભાવનાર વિદ્યુષી બહેનોનો પ્રદર્શિત કરવાનો છે. કારણ કે જે હેમની ઉમંગોરે સહાય ન હોત તો ઝીંચેખવાળો તે અંક પ્રકટ થઈ શકત નહિ, એ ખાતરી છે. તેથી તે અંક માટેનો સર્વ ધન્યવાદ, જે આ પત્રને મળ્યો છે તે, હેમનેજ ધટે છે.

“ ધી લક્ષ્મી આર્ટ પ્રીન્ટિંગ પ્રેસ, મુબાઈ ”—ના મેનેજર રા. બળવંતરાવ ત્રિપાઠી તથા “ સત્યવિજય પ્રેસ ”—અમદાવાદના મેનેજર રા. સાંકળચંદ શાહનો પણ અર્થ સપ્રેમ ઉપકાર અમે માનીએ છીએ. વગેરે રાજ્યની જાહેર લાયબ્રેરીઓની લોક કેળવણી માટે ચાલુ પ્રયાસ કરી રહેલી ઉત્તમ સંસ્થાનો પણ અકિળવણીના વધારા તરફના હેના સપ્રેમને માટે આભાર માનવા રમ્મ લખ્યે છીએ.

ધણી સજ્જનોએ આ સહાયને સહાય કીધી છે અને કેટલાકે હજી વધારે મદદ કરવા ઇચ્છા દર્શાવી છે, તે બન્ધુઓનો પણ આભાર આ પત્ર ઉપર છે. ગત વર્ષમાં સુન્દરી મુખોષ કેટલીક અનિવાર્ય મુસીબોને લીધે વારંવાર બહુ અનિયમિત થઈ ગયું હતું. પરંતુ માદક બહેનો અને બન્ધુઓ, જેઓ તે અનિયમિતતાનું કારણ માનવશક્તિની બહારનું હોવાનું સમજ્યાં હતાં, તેઓએ તે તરફ ધણીજ દિવસો, મંમતા, યદ્દા, અને સહન શક્તિ બતાવ્યાં હતાં હેને માટે અમે હેમને અન્ત કરણ પૂર્વક ઉપકાર માનીએ છીએ.

નવીન વર્ષની આશાઓ

પ્રભુની ઇચ્છા તો, નવીન વર્ષમાં સુન્દરી મુખોષ મંડળની યોજના જે બે વધ્યા અમે નિર્ધારી છે, તે સફળ થઈ શકશે. હેને અંગે (૧) ફેરવું પુસ્તકાલય, (૨) અબલા સહાય ફંડ, અને (૩) સાહિત્ય વાંચનમાલાનું પ્રકાશન—આ ત્રણ વિભાગોમાં કામ કરવાનું તો ટૂંકી મુદતમાં થઈ થઈ શકશે. જેવા બે પેટા વિભાગોના નિયમો વગેરે, ઇશિર-આતો, આવતાં અકર્મ પ્રગટ થઈ શકશે હજી પણ બીજી લેક્ષણયોગી અને સમાજસેવાની યોજનાઓ વિચારમાં છે. ૨૬ સુન્દરી મુખોષ પોતાની અલ્પ શક્તિથી આમાંનું ઠાંકણું કરી શકે તેમ નથી, એ અમે પણ માનીએ છીએ. પરંતુ હેના તરફ શુભ્રાતી પ્રજાની જે ગાંઠ પ્રીતિ છે તે પોતાનું આત્મજાળ ગ્રેરી હેને આગળ કરવા મોગશે તો પોતાનો ધર્મ પૂર્ણ કરવાને તે તત્પરજ છે. અને પ્રભુ દયાળુ છે, તે સર્વ ન્યૂનતાઓ ફર કરવાને સમર્થ છે.

‘મુંદરી સુબોધ’ મંડળ.

બહાલી બહેનો અને પ્રિય ભાઈઓ !

આ પત્રના (ગયા વર્ષના) છેલ્લા અંકમાં વિદિત કર્યા મુજબ, હવે મુંદરી સુબોધને અગે, હેના ગ્રાહકો અને સન્મિત્રો દ્વારા, શુજરાતી બહેનો અને બંધુઓની યથાશક્તિ વધુ સેવા કરવા સંકલ્પ થયો છે. અમને સંપૂર્ણ અને દૃઢ શ્રદ્ધા છે કે, પરમપ્રેમસ્વરૂપ ક્યાણુ પ્રભુ તે કર્મક્ષેત્રમાં પણ આપણો ધર્મનેતા થશે.

મુંદરી સુબોધ અમારા તરફથી પ્રકટ થાય છે, અને તદ્દમે તેને વાંચો છો, તેમાં લેખ મોકલો છો, તેને તદ્દમારું સુખશાન્તિ, કેલવણી અને સુધારણાનું સાધન ગણો છો; તેની ન્યૂનતાઓ-ખામિઓ તદ્દમે માફ કરો છો, તેમાં આવતાં લખાણમાં રહેલો સુબોધ તદ્દમે દિલમાં લ્યો છો, અને તેના તરફ અસાધારણ પ્રેમ રાખો છો. આટલું તો તદ્દમારું અમારા ઉપર આવતા પત્રોથી સાબીત થાય છે. પણ એટલુંજ શું બસ છે ?

આપણે શુજરાતી પ્રજાને હિન્દી સામ્રાજ્યમાં હેતુ જે ઉતરતું સ્થાન છે, તેના ઉપરથી વધારે ઉચ્ચપદે લઇ જવાની છે; આપણે આપણી માતૃભાષાને ભગિની ભાષાઓની સમો-વક્ર બતાવવાની છે; આપણે આપણા દુઃખ દર્દથી પીડાયેલાં બાંધુઓને સુખશાન્તિ, ઉત્કર્ષ અને કલ્યાણની બક્ષીસ આપવા પ્રયાસ કરવાનો છે, એ તદ્દમારું સ્મરણમાં છે !

આ જાગૃતિની હીલચાલ માટે હવે મુંદરી સુબોધ તૈયાર થયું છે; તદ્દમારીજ તદ્દમાં બજાવવાની વાર છે ! તેને અગે ઉભા થતા આ મુંદરીસુબોધમંડળમાં બજાવવા અને તે દ્વારા સ્વદેશસેવા કરવા અમે તદ્દમને સર્વને એક સરખી પ્રીતિથી આમંત્રણ કરીએ છીએ.

આશા છે કે આ પત્રના સઘળા ગ્રાહકો તથા વાંચનારા-બહેનો અને બંધુઓ અમને આ સત્કાર્યમાં ઉમંગભરે સહાય આપશે. આ મંડળને લગતા નિયમો તૈયાર થાય છે, તે તથા હેનો કાર્યક્રમ સ્વીકૃતિપાળા સચિત્ર ખાસ અંકમાં પ્રકટ થશે.

શરૂઆતની પ્રવૃત્તિ.

૧. ફરેલું પુસ્તકાલય:—કેટલાક દેશપ્રેમી સન્મિત્રોની સહાયથી વડોદરા રોજની બહેર લાયબ્રેરીઓને અગે તથા મુંબાઈમાં સોસાયટી સર્વિસ લીગને અગે જેવી રીતે પુસ્તકોની પેટીઓ ફેરવવાની યોજના છે, તેવાજ પ્રકારની આ પુસ્તકાલયની ગોઠવણ થઈ છે. હાલ છ પેટીઓ ચોપડીઓથી ભરેલી તૈયાર છે; અને બીજી છ પેટીઓની સગવડ થોડા સમયમાં થશે, એમ અમે માનીએ છીએ. દરેક પેટી બૂદે બૂદે ગામે પ્રતિષ્ઠિત સદ્ગૃહસ્થોને લાં, સોકોને કાંઈ પણ લવાજમ લીધા શિવાય વાંચવા દેવા, મોકલવામાં આવશે. દરેક પેટીનું અર્થ આશરે રૂ. ૧૫-૦-૦ થી રૂ. ૨૫-૦-૦ (ચોપડીઓ સહિતનું) સુધી થાય છે અને આપનારનું નામ તેમાં ઉપર, ઇન્જા હોય તો, લખવામાં આવે છે. આશા છે કે શુદ્ધ-કેળવણીના પ્રસારની આ ઉત્તમ યોજનાને અમારી ઉદારચિત્ત બહેનો તથા બંધુઓ ઉત્સાહથી ધિપાડી લેશે. આ કામની સાધારણ શરૂઆત માટે પણ ૧૦૦ પેટીઓની જરૂર છે.

૨. અખલા સહાય ફંડ:—આ ફંડ ખાતે હાલ વીસ રૂપિયા થયા છે. જે બહે-
૧ મુંદરી સુબોધનું લવાજમ ચૂકવવું ભારે પડતું હશે, અને તેમની તરફથી બલામજ કરનાર કોઈ પણ બહેન અથવા બંધુ જો અર્ધું લવાજમ આપવા પ્રુથી હશે તો, બાકીનું અર્ધું લવાજમ આ ફંડ તરફથી ભરવું, એટલી હાલને માટે વ્યવસ્થા થઈ ચકી છે.

મન્ત્રી-મુંદરી સુબોધ મંડળ.

અન્ય સ્વીકાર.

(નીચે જણાવેલાં પુસ્તકોની ખોંચ ઉપકાર સાથે સ્વીકારવામાં આવે છે. અને તેમનું સમા-
લોચન વિષય-વિસાગવાર ધીમે ધીમે પ્રકટ કરવામાં આવશે.-ત'ત્રી. સુ. સુ.)

ભાષા-સાહિત્ય.

૧. ત્રીજી સાહિત્ય પરિષદનો અહેવાલ.
૨. "વસન્ત"નો બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય અંક.
૩. "સાળાપત્ર"નો જ્યુબીલી અંક.
૪. નવલ ગ્રન્થાવલી-ભાગ ૧. રા. હીરાલાલ શ્રેષ્ઠ.
૫. સાહિત્ય વિલાસ રા. રતનરામ ભટ્ટરામ ભટ્ટ.
૬. પ્રેમાનન્દની પ્રસાદી રા. ભાનુસુખરામ મહેતા.
૭. લેન્ડોરના કાલ્પનિક સંવાદો. રા. મોહનલાલ દવે.
૮. જીનસાલી નવલકથાનું સાહિત્ય રા. મણિભાઈ તંત્રી.
૯. શ્રીમાયજીનું રહસ્ય. રા. મોદીલાલ ત્રિ. દલાલ.
૧૦. પ્રેમાનન્દનાં નાટકો-નિબંધ. રા. નરસિંહરાવ.
૧૧. વડોદરા રાજ્યની સાહિત્ય સેવા. રા. મોદી.

કવિતા.

૧. ભગવદ્ગીતાનું ભાષાન્તર. } પ્રો. ન્દાનાલાલ
૨. રાજ રાજેન્દ્રને. } દલપતરામ કવિ.
૩. ન્દાના ન્દાના રાસ.
૪. લલિતાનાં કાવ્યો-મે. લક્ષ્મીચંદ માસ્તરની કં.
૫. કુંજલીલા, વિદો. ૧-૨ના મૂલ્ય ૬૬૯૫૪ વેદ.
૬. કૃષ્ણકુંજ. રા. ચિમનલાલ દામોદરદાસ ત્રિપાઠી.
૭. કાવ્ય કવિકા. રા. "અંબુજ" અને રા. "અમર."
૮. કાવ્ય પીયૂષ. } રા. મણિલાલ
૯. સિમંતિની આખ્યાન. } જળારામ ભટ્ટ.
૧૦. સતીસંગીતાવલી-રા. કવિ મહારાણી સુંદર રામી.
૧૧. હયમલીલા. રા. મણિસુંદર મનલાલ અચારી.
૧૨. મહન્ત. મિ. K. V. Mehta.
૧૩. ચન્દ્રોદ્ધાત. રા. વાલજી શાહુજી.
૧૪. બ્રિટિશ રાજ્યની જલિદારી. } રા. હમીયાર
૧૫. "જહોનલાલી. પ્ર-૧. } રા. જી. જી. જી.
૧૬. ચર્ચા પ્રકાશ. રા. શિવજી દેવરા.
૧૭. ગીતસંગ્રહ. } રા. નેમચંદ
૧૮. સ્વલિભદ્રજીની રીયળવેલ. } કાપડિયા.
૧૯. હર્મિભાવા. રા. સત્યેન્દ્રરાવ દિવેદિયા.

સ્વ. સૌ. સુમતીબહેન કૃત ગ્રન્થો.

૧. ગીતાર્થ સંગ્રહ. ૨ દક્ષિણ ચાત્રા.
- ૩-૪. પ્રજ્ઞ પ્રસાદી, ભાગ. (૧-૨.) ૫ રાજનિર્વાહ.
૬. સુરેશ ને ચરોધરા. ૭ કમળકુમાર.
૮. પરમાર્થની પ્રતિમા. ૯. મધુરી.
૧૦. શ્રીગુણરત્ન કોષ. ૧૧. અરવિન્દકુમાર.
૧૨. દિવ્ય મેષપાળ બાલ.

વિવિધ ગ્રન્થમાલા.

- ૧-૨. આર્ય ધર્મ નીતિ અને ચાણક્ય નીતિશ્રાર
૩. અળલા દિત દર્શન.
- ૪-૫-૬, ૨૦-૨૧. સ્વામી રામનીચંદના સંપૂર્ણદેશ.

૭. લઘુ લેખસંગ્રહ. ભાગ ૧ લો.
૮. સંસારમાં સુખ ક્યાં છે ?
- ૯-૧૬. નવાયુગની વાર્તા.
- ૧૦-૧૧. યોગિની અથવા સરસ્વતીના જીવનસુવાસ.
૧૨. અક્ષરમાળા.
- ૧૩-૧૪. નવસંહિતા.
- ૧૫-૧૬. કારમીરનો પ્રવાસ, ક્લાપીના સંવાદ.
- ૧૭-૧૮. સ્વામી વિવેકાનન્દના પત્રો
- ૨૨-૨૩-૨૪. દુર્ગાદાસ અથવા માર્ગ સરદારો.

ચરિત્ર માલા.

- ૧-૨. શ્રી જીવચરિત અને ઉપદેશ.
- ૩ થી ૮ } ભારતનાં સ્ત્રી-રત્નો.
- ૯ થી ૧૨ } પુસ્તક ૧ તથા ૨.
- જીવન ચરિત્રો.
૧. રાનારેડું ચરિત્ર. રા. સુર્યરામ દેવાશયી.
૨. માયુપ્યાં તીલ માઠવળી-રમાચાર રાનદે.
- ૩ શ્રીયુત ગોવર્ધનરામ રા. કાન્તિલાલ પંડ્યા
૪. હર્ષચંદ વિદ્યાસાગર. } રા. શિવપ્રસાદ
- ૫ દેવી અપાર કામિની. } પંડિત.
૬. સામ્રાટ જ્યોર્જ. રા. "જીવજીવ."
૭. પ્રેસિડેન્ટ માર્કિસ-મિત્રમંડળ, પેટલાદ.
૮. સુર્યદાસ-પંડિત નારાયણ પુરોષોત્તમ.
૯. રાજ્યી મોહનજીત-રા. ખીમજી વાલજી.
૧૦. સીતારામ ચરિત્ર } રા. નેમચંદ કાપડિયા.
૧૧. અંજના સુંદરી. }

નવલકથા-વાર્તા.

- ૧ વિપિન-રા. રાજેન્દ્ર સોમનારાયણ
૨. જીવન પ્રસાદ. } મિત્રમંડળ, પેટલાદ.
- ૩ જીવન સંધ્યા. }
૪. દિવ્યમૂર્તિ-શ્રીમદ્ હરેન્દ્ર ભગવાન.
૫. લલ અને લલિતા-રા. સુનીલાલ વર્ધમાન.
૬. ટોડરમલ-પંડ્યા કાલાભાઈ ધનસુખરામ.
- ૭ વિદ્યુત જીવિતો વિલાદ-રા. જીવનલાલ અમરસો.
૮. પ્રિયકાન્ત-રા. રણજીતભાઈ વજુભાઈ.
૯. સંસાર સા માટે ૧-૨. કાલાભાઈ જીતમરામ.
૧૦. મોહન ગુપ્ત-રા. ગણપતિરામ ઉ. ભટ્ટ.
૧૧. ટેલિસમેન-રા. ધીમવરામ પંડિત.
૧૨. વિચાર ચિલાસિત-રા. ગોપાલ માટે.
૧૩. સુધારા. 'શારદાથમવાસી.'
૧૪. દરિયા-સા પ્રિયમતી સુદ.
૧૫. સદગુણી સુશીલા-રા. ભગુભાઈ કારભારી.
૧૬. મ્હારી ફેરનેલજ ભેરી-રા. એલચંદ્ર આચાર્ય.
૧૭. શેતમાનુ-રા. માધુભાઈ દિવેદિયા.

વિદ્યાકલા-વૈદક.

૧. સારી સંતતિ-રા. વૈદ જટારાંકર લીલાધર
૨. પાકરાંત્ર-સ્વ. સૌ. કેસરબા.
૩. ઉમેછ શિક્ષક.-રા. વીરબલ મહેતા.
૪. ક્ષયરોગ-ડૉ. મહાદેવ પ્રસાદ.
૫. દરેક મનુષ્ય જાતે વૈદ -જે. પી. પંડિત અને કું.
૬. A Chart of Natural Orders in Botany.-M K. Desai.

વિવિધ.

૧. શ્રીજ્ઞાનેશ્વરીભગવદ્ગીતા. સરસ્વ સાહિત્ય મંડળ.
૨. સ્વર્ગની સુન્દરીઓ. } રા. અમૃતલાલ
૩. સ્વર્ગનાં રત્નો. } સુન્દરછ પદિયાર
૪. હિન્દુસ્થાનના સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રીનું સ્થાન-સૌ. વિદ્યાગૌરી. તથા સૌ. શારદાગૌરી.
૫. ગૃહિણી સુવિચારમાલા -સૌ. માલુકબાઈ.
૬. મહિપ્રવાસ દાર.ભાગ ૨ } રા. અનંતપ્રસાદ
- ૭ બ્રહ્મસૂત્ર (હિન્દી.) } શ્રીવૈષ્ણવ.
૮. રાજમાર્ગનો મુસાફર } રા. ભોળાનંદરાવ
૯. જીવનકલા } દીવેટિયા.
૧૦. સંગીતનીતિ વિનોદ.-મિત્રમંડળ, પેટલાદ.
૧૧. શ્રી કૃષ્ણજીવન. રા. જીવનલાલ અમરશી.

૧૨. ખીલું બ્રહ્મક્ષત્રીય મહિલા પરિષદનો અહેવાલ.
૧૩. છઠ્ઠી બ્રહ્મક્ષત્રીય કોન્ફરન્સનો અહેવાલ.
૧૪. બ્રાહ્મણ કૌટલ્ય. રા. ત્રીકમલાલ દવે
૧૫. વૈદિકમાર્ગ નિરીક્ષા. રા. મુનશી બળવંતરાય.
૧૬. નારીદર્પણમાં નીતિ વાક્ય. સૌ. રંજાબાઈ
૧૭. રવિસાગર મહારાજની જયન્તિ.
૧૮. ગુજરાતી હિન્દુસ્ત્રી મંડળના સભાસભોને નવા વર્ષમાં બે બોલ.-રા. ઉત્તમભાલ ત્રિવેદી
૧૯. વિદ્યાર્થીઓને બોધવર્ચન.-રા. જગન્નાથ.
૨૦. ઇશ્વર સ્વરૂપનું વર્ણન. } રા. અમૃતલાલ
૨૧. સુદામા ચરિત્ર સાર. } પદિયાર
૨૨. માંસાહાર વિરુદ્ધ અને વનસ્પત્યાહાર ના પક્ષમાં વૈદકીય સિદ્ધાન્તો-ડૉ. જનકલાલ
૨૩. સુવિચારમાળા. રા. મણીલાલ નયુભાઈ.
૨૪. પતિવ્રતા બારાખડી રા. ખીમજી વાલજી.
૨૫. અમૃતવાણી સૌ. જમના બહેન સકે.
૨૬. નવધા ભક્તિ. વનિતાવિશ્રામ, સુરત.
૨૭. કાલ્ય ધર્મ જ્ઞાન શિક્ષા.-રા. ભક્ત.
૨૮. જૈનશ્વે કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ: પર્થસાહુ અંક.
૨૯. લાયબ્રેરી મિસલેની, અં-૧. વડોદરા

પત્ર મંજૂપા.

ભરતખંડની વીસ મહાન સ્ત્રીઓ.

૧. સતી સ્ત્રીઓ.

૧. સીતા સદ્ગુણી તથા પતિવ્રતા સ્ત્રી.
૩. દમયન્તિ પતિવ્રતા સ્ત્રી.

૨ સાવિત્રી સતી સ્ત્રી.

૨. ધાર્મિક તથા કૃતવ્યનિષ્ઠ સ્ત્રીઓ.

૧. દેવદાસી ધાર્મિક સ્ત્રી.
૩. યશોધરા (મુહુર્તની પૂર્વાશ્રમમાં ધર્મ પતિ) બોદ્ધ ધર્મની ખેલી સેવિકા.
૪. સંગમિત્રા (અરોહની પુત્રી) ... ૧૯ વર્ષની ન્હાની વયે સિંહલ દ્વીપમાં જઈ ત્યાં રાજા તિષ્ઠ્યની રાણીને દીક્ષા આપનાર તથા સ્વાયંત્યાગ કરી તે બેઠમાં બોદ્ધ-ધર્મનો સંકળ રીતે પ્રસાર કરનારી સાધ્વિ.
૫. ગાન્ધારી આત્મલોભ આપનારી સ્ત્રી

૩ રાજનિતી નિપૂણ તથા શૂરી સ્ત્રીઓ.

૧. પદ્મિની ચિત્તાડની શૂરી રત્નપતાણી ર કૃષ્ણ કુમારી શૂરી રત્નપતાણી.
૩. એણુમિસા રાજકાર્ય કુરાળ સ્ત્રી. ૪ આદ્યોખી રાજ કાર્ય કુરાળ તથા શૂરી રાણી.
૫. નૃસિંહજીવન કુરાળ રાજ્ય કર્તા. ૬ હોંસીની રાણી શરવીર રાણી
૭. અહલ્યાબાઈ હોલકર ... રાજકાર્ય કુરાળ સ્ત્રી.

૪. વિદ્વંસિ સ્ત્રીઓ.

૧. ગાર્ગી તત્ત્વજ્ઞાન જાણનારી સ્ત્રી. ૨. મૈત્રેયી-તત્ત્વજ્ઞાન જાણનારી સ્ત્રી.
૩. લક્ષ્મીદેવી ઉર્દૂ બાલમહટ્ટ મિતાક્ષરા ઉપર બાલમહટ્ટિકા નામની પ્રમાણ ભૂત દીક્ષા લખનારી વિદ્વંસિ સ્ત્રી.
૪. જનિ (દક્ષિણના ભક્ત નામદેવની ઘસી) ભક્તિના અગ્રણી લખનારી સ્ત્રી કવિ
૫. તરબાલી દત્ત અંગ્રેજી ભાષામાં ઉત્તમ કવિતા રચનાર બંગાળી સ્ત્રીકવિ

—નલિન કાન્ત નરસિંહરાવ દીવદીયા.

સુન્દરી સુબોધ.

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવર્ચ ગોપર્ધનશાઈના રાખોમા કહીએ તો,—“હીયો પડિત યાય, રસજ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, તેગદીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઈચ્છાઓ અને ક્લેશોમાથી છુટીએ કુટુંબના ખરા કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શાંતિ આપે અને 'ટુફ વર્ગોની કલ્યાણવાસનાઓ વૃદ્ધ કરે,' સાધ્વી પત્ની થઈ પતિનું જીવન ઉજાડ કરે, પતિતપાવન સેવાશગિની બની દુષ્કૃતિમિત્રમાં દૂષણમાં બાન્ધુના આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે માતૃશક્તિ પુત્રી તરીકે હિન્દુધર્માના સંતાનોના વિશ્વાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રભવતસવ જન્મતિ રૂપે સ્વદેશમા ઉચ્ચસૂર્યના તેજસ્વી, ઉદ્ધાસભર્યા કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે “શ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી... . સ્ત્રીની જન્મતિ વિના દેશની જન્મતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૧૦ મું.] ઇ. સ. ૧૯૨૨, ઓક્ટોબર-આશ્વિન, વિ.સં. ૧૯૬૬. [અંક ૨ જો.

ઉદયગુંજન.

વાંચવાનું કોને સૂઝે છે ?—જેનાં પુણ્ય ઉદય થયાં હોય તેને સારાં પુસ્તકો વાંચવાનું સૂઝે છે; જેનું નશીબ સુધરવાનું હોય તેને વાંચવાનું સૂઝે છે; જેની વિધાત્રી પાધરી હોય તેને વાંચવાનું મન થાય છે; જેના શ્રદ્ધા સારા હોય તેને સારાં પુસ્તકો વાંચવાનું સૂઝે છે, અને જેની ઉપર ભગવાનની કૃપા થઈ હોય તેનેજ વાંચવાનું સૂઝે છે.

પુસ્તકો એટલે શું ?—પવિત્ર ઋષિયોએ એમ કહેલું છે કે જે વેદ છે, એટલે કે જ્ઞાન છે, તે પ્રભુના શ્વાસોચ્છવાસ છે. તે જ્ઞાન પુસ્તકો દ્વારા આપણને મળે છે, એટલે પુસ્તકો તે દેવો છે, પુસ્તકો તે મહાત્માઓની પ્રસાદી છે; પુસ્તકો તે વિદ્વાનો, પંડિતો તથા સતો તરફથી મળેલો સીધો કીર્તી વારસો છે, પુસ્તકો તે જ્ઞાનનો ભંડાર છે; પુસ્તકો તે જુદા જુદા વિદ્વાનોની બુદ્ધિનું પ્રદર્શન છે, પુસ્તકો જુદા જુદા દેશને તથા જુદી જુદી કોમને એક સાંકળમાં બેઠનારી કહી છે; પુસ્તકો તે તેના અધિકારીઓના હૃદયમાં ઉદય પાથલ કરનાર રસાયન છે, પુસ્તકો તે નવી જાગી આપનાર ફિરત્તા છે; પુસ્તકો તે જાગીમાં અમૃત રેઠનાર મહાન શુર છે; પુસ્તકો તે જીવાંતમાના

કાવ્યકુંજ.

કોયલને.

રૂલી, રૂલી આ સખી ! રૂલી મહારી ખડેનડી, હો ખડેન !

કોયલ કૂમળી આ ખડેન !

દેતી ટહુકે મહારા હિરમાં વાતો અવનવી, હો ખડેન !

અતિ સોહામણી, હો ખડેન !

(સાખી.) હિંચો આજ પ્રભાતમાં, ટહુકો તુજ સંભળાય;

કુખ શોક ભૂલી ગયો, સ્વર્ગીય જન્મ જણાય.

સાથે ટહુકો લેતો જશે મનનાં મેલને, હો ખડેન !

સંસારે સધળા મેલ્યાં મનનાં વેરને, હો ખડેન !

(સાખી.) કાળી પશુ કોયલ રૂડી, ભગ રૂડો ન કદાચ;

શુંજે જગે પરખાય, તો આનંદે દિન જાય.

એવા એવા મનમાં ભાવ રૂડા ઉભરાય છે, હો ખડેન !

તેવા ભાવોને તું સદા પ્રીતે વિકસાવજે હો ખડેન !

(સાખી.) પ્રતિ વસન્તે આવજે, ભૂલીશ નહિં તું લગાર;

ટહુકે તુજ અજવાળતી જગત ઘેર અન્ધાર.

એવી કોયલ બહાલી ! રાત્રે મહેને જગાડજે, હો ખડેન !

હેત વધારજે, હો ખડેન !

છાડી મુજને કોઈ ખીજાં હલ્લો વધાવજે, હો ખડેન !

પ્રેમ સુધાવજે, હો ખડેન !

(અમદાવાદ. ગુજરાત કૅબેજ.)

-૭૬-

મૃગપતિ વ્યાધાદિ, હિંસક જે, પશુ જનતાં પરંવશ લીલાં તે;
ચરતાં નિજ સ્વભાવ મુકીને, તાપસીની આગે.

જડ જન જંગમનાં આવીને, અંતરમાં ઉજમાજ ખતીને;
નમવે મરતક વનદેવીને, પૂજ્ય દષ્ટિ ભાવે.

પ્રભુવ રાતદિન હૃદયે ધરતી, મૂર્તિ સુમંગલ સંકટ હરતી;
ઉર ઉજ્જ્વલ કરતી તરુણી તે, નિજ વિભૂતિ વાટે.

અહમચર્યાનો મહિમા ભારિ, દૂર હૃદય યાતાં વશ દારિ;
સર્તીએ અજિત પ્રભુ પશુ જિત્યા, તેજ પ્રભાવ વડે.

(ભાવનગર કોલેજ.)

—“ કાન્નિદાસ ”

બાલ-હાલરડું.

મ્હારં લાડીલું કુંલ,

મ્હારં કોડીલું ગુન:

મ્હારં બાલ-ભુલભુલ, હું ગુલાવું જુલે.

બાલકનાં નયણીમાં નવલખ નર છે,

નયણીની નિંદમાં નવાણું લખ ફૂલ !

—મ્હારં૦

બાલ-દંતકળીના હાસે હુલામણી,

મલકાવું ઉંધમાં અગીથી અમૂલ

—મ્હારં૦

કાલુડા બાલ મને દોષજ્ઞ વધામણી,

ઉંધના અવ્યક્તવાદ છદો મંજુલ,

—મ્હારં૦

જાગે બાલુકું અખિય વિધ મ્હારં જાગવું,

શય્યાની સોડ સ્વર્ગ-સમણાં પ્રકુલ

—મ્હારં૦

(ભાવનગર)

—રસિક.

રમણીમણિમાલા.

રવ. ડૉક્ટર સૌ. આનંદીબાઇ.

૧.

યમુનાબાઇનો જન્મ ઈસ. ૧૮૬૪ના માર્ચની ૩૧મી તારીખે પુનામાં થયો હતો. તેમના પીતાનું નામ ગણપતરાવ અમૃતેશ્વર જોશી હતું. તેમને એક પુત્ર અને ત્રણ પુત્રીઓ હતી, જેમાં યમુનાબાઇ વચોટ હતાં. ગણપતરાવ કલ્યાણીમાં રહેતા હતા. જન્મથી ત્રણેક માસ પછી યમુના કલ્યાણીમાં ગયાં. દિન પ્રતિદિન તેમનું શરીર વધવા માંડ્યું. પાંચ ૭ વરસની વયે પાડોશીનાં સમવયી બાળકોને બોલાવી રમતમાં દિવસ ક્હાડવા લાગ્યાં. ઘર પાછળ

વાડે હતો. તેમાં જુદી જુદી જાતનાં બીજો રાષે, ઉગ્યા પછી મૂળ જોવાની લાલચે ઉપાડે, છોડ સૂકાય; અને એનોએ પ્રયત્ન કરી આરંભે, તેથી પ્રસંગોપાત્ત તેમની દાદી ધમકાવે. ઇપ્પે આપે, પણ એકાગ્રહી યમુના તે છેડે નહીં. બાળક-રચતિમાં હોવા છતાં એકાગ્રહી વૃત્તિ, ધારણા શક્તિ, અને જીવિતનો વિકાસ સાગે હતો.

યમુનાબાઈને સાતેક વરસ થવા આઠ્ઠા. પિતા લગ્નની ચિંતામાં ઘેરાયા. કેટલીક અગાળ માતિઓમાં જેમ કન્યાવિક્રય વિશેષ જોવામાં આવે છે. તેમ કૃળવાનો શોધતાં વરવિક્રય-કરવામાં પાણું જોવામાં આવતું નથી; આ બદીમાંથી ગણપતરાવ છૂટવાને પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. કંકુને કન્યા આપીશ પણ કૃળવાન શોધી કુવામાં નહીં પડું, એવી ગણપતરાવની પ્રતિજ્ઞા હતી. વરની તપાસ કરતાં કરતાં તેમને એમ ખબર પડી કે બદીની પોષ્ટ આશીસમાં કોઈ ગૃહસ્થ આવ્યા છે, તેથી ગણપતરાવ, યમુનાબાઈનાં દાદી વગેરે જોવા ગયાં. તેમણે તેમની સાથે લગ્ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને તે ગૃહસ્થને પોતાના પાડોશીને ત્યાં ગોઠાવ્યા.

રા. ગોપાળરાવ વિનાયક જોશી સંગમનેરકર, સંગમનેરના વતની હતા. કેટલાક વખતથી તેઓ પોષ્ટની નોકરીમાં જોડાયા હતા. તેમની પ્રથમ વિવાહિતા પતિન એક બાળકને મૂકી થોડાજ વખતપર સ્વર્ગમાં સિધાવી હતી ગોપાળરાવને હવે લગ્ન ન કરવું એવો નિશ્ચય હતો; પરંતુ કાળ-લાવિની સત્તા આગળ એ નિશ્ચય ઝાઝો સમય ટક્યો નહીં. ગોપાળરાવ સુધારક હતા. કોઈ દુઃખી જીને તેઓ આત્મકલ્યાણના માર્ગે દોરવાને ઉત્સુક હતા માત્ર માતાપિતા અને કુટુંબ વર્ગ એ યોજનાથી વિરુદ્ધ હતા. એટલામાં ગણપતરાવે માથું કધું અને વડિલની તેમાં પૂર્ણ સંમતિ મળી ગણપતરાવ સાથે “હું” એને કેળવણી આપું તેમાં તમારે વાધો લેવો નહીં,” એવી પ્રતિજ્ઞા કણુવ કરાવી તેમનું માથું રિવકાધું. યમુનાનાં લગ્ન ગોપાળરાવ સાથે બન્ને તરફનાં કુટુંબોના પૂર્ણ પ્રેમથી કરવામાં આવ્યા.

૨.

લગ્ન થવા પછી ગોપાળરાવે પોતાની પ્રતિજ્ઞા સંજારી. નોકરી કરવા થાણે જતા, અને સાંજના કલ્યાણી આવતા. અભ્યાસ માટે તેમણે બહુ પ્રયત્ન કર્યો, છતાં વિજય ન મળ્યો. આથી ગોપાળરાવે અક્ષીબાગ બદલી કરાવી. યમુનાથી ગોપાળરાવને સતોષ અને આનંદ થયો, જેથી મૂળનામ બદલી હવે તેને આનંદી સંસારી બોલવવાનું તેમણે ઉચિત માન્યું. અક્ષીબાગ આવ્યા પછી ભૂગોળ, વ્યાકરણ, ગણિત, મરાઠી ઇતિહાસ વગેરેની માહિતી આપી. આ અરસામાં આનંદી બાઈને પુત્ર જન્મ્યો અને મરણ પામ્યો. પુત્રના દેહવિશ્વ પછી આનંદીબાઈનું લક્ષ અભ્યાસ તરફ વધારે વળ્યું, પરંતુ સાધનના અભાવથી ગોપાળરાવે પોતાની બદલી કોલ્હાપુર કરાવી.

કોલ્હાપુરમાં શ્રીશક્ત્યુથાળા હતી. તેની અધ્યાપિકા મીસ માયસી નામની એક ઇંગ્લેજ સ્ત્રી હતી. ગોપાળરાવે મીસ માયસીને મળી, આનંદીબાઈના અભ્યાસ સંબંધી ચોક્કસ કથું. મીસ માયસી પોષ્ટ આશીસ પાંચેના જંગલમાં રહેતાં હતાં, એટલે શાળાનો વખત થાય ત્યારે આનંદીબાઈને સાથે તેડીજતાં, અને વખત પૂરો થયે મૂકીજતાં. હિન્દુ-ઓના નરીમમાં જન્મથી “દ્રેષ” એ શબ્દ ઉતરી આવ્યો છે. સાકં થતું નથી, અને કોઈનું કંઈનું સાંખાતું નથી. કેટલાક કારભારીઓએ મીસ માયસીને આડું અવળું ભરખું; જેના પરિણામે આનંદીબાઈના અભ્યાસમાં રિદ્ધિ આવ્યું !

આ સંધિમાં ગોપાળરાવને કેટલાક મિશનરીઓ સાથે સારી ઝાળખાણુ થઇ. અને વાર્તાવિનોદમાં પ્રસંગોપાત્ આનંદીઆઇના અવ્યાસનો વિષય ચર્ચાવા લાગ્યો. દેવરન્ડ શુદ્ધીને આનંદીઆઇને અધિક અવ્યાસ માટે અમેરિકા મોકલવાનું સમજાવ્યું; અને આ સંબંધમાં પોતાની સ્થિતિનો પત્ર લખી લાવવા કહ્યું. ગોપાળરાવે પોતાની તમામ હકીકત લખીને મિ. શુદ્ધીને આપી. આ સાથે રે. શુદ્ધીને એક લાંબો પત્ર માત્ર સ્વાર્થરૂતિનો લખી અમેરિકામાં રે. વાઇડર પર મોકલી આપ્યો. આ પત્રો ક્રિશ્ચિયન રિન્ચુ નામના પત્રમાં છપાયા.

કોલ્હાપુરમાં દરકત આવવાથી ગોપાળરાવ લાંબા પોર્સિટિકલ એજન્ટ સાહેબને મળ્યા. પોતાની હકીકત નિવેદન કરી; એજન્ટ સાહેબે ગીસ. ગ્રેસકાર પર એક લલામણુ પત્ર લખી આપ્યો અને તેમની બદલી મુંબાઇ કરી આપી. ગોપાળરાવ ઇ. સ. ૧૮૭૬ માં મુંબાઇ આવ્યા. એજન્ટ સાહેબના પત્રવાણી રફલ પોષ્ટ ઓફીસથી દૂર હતી તેથી તેમાં આનંદીઆઇને ન. મોક્ષતાં એસ.જી.પી. ખ્રીસ્તીધર્મપ્રસારક મંડળીની નીચાળમાં તેમને દાખલ કર્યાં. અહીંના અવ્યાસમાં આનંદીઆઇને બહુજ સહન કરવું પડ્યું. નિશાળે જતાં લોકોની મરકરીઓ, કાંકરા ફેંકાવા, ચાળા પાડવા, વગેરે દેખવું, વેઠવું પડ્યું !

૨૧. ગોપાળરાવના પિતા વામનરાવ તેમને મળવા મુંબાઇ આવ્યા. પુત્રવધૂના દાઢ માઠથી તેમની આંખો ફરી ગઇ; આ સંબંધમાં પુત્રને દદ કરતાં જાદે કપડા આપ્યો; અને છેવટે આ વર્તન આગળ ચાલુ રખાવશે તો પુત્ર પુત્રનું મોં નહીં જોવા સહનતું કહ્યું અને મરણુ સુધી એમજ પાળ્યું,

કેટલાક વખત પછી ગોપાળરાવે દેશાટન કરવા માટે રજા લીધી. પત્નિને કોઇ મિત્રને લાં મૂકવાનું પૂછવા માટે મિત્રોના ઘેરે ઘેરે ફર્યા. આવી સદ્ વર્તનખાળી, કેળવણી સેનારી જીને રાખવા માટે, તેનો ખાવા પીવાનો બદોબરત કરવાનું કોઇએ માયે રાખ્યું નહીં. છેવટે આનંદીઆઇના ભાઇને ત્યાં ગોઠવણુ કરી ત્યાં મૂકી તેઓ દેશાટન કરવા ઉપડી ગયા. ગોપાળરાવના આવા વર્તનથી કોઇ ચાકિત થતું હશે પરંતુ આ પાઠ અત્યારથી ન શિખવાકામ તો આગળ જો કાર્ય કરાવતું હતું તે ન યાત.

કેટલાક વખત પછી ગોપાળરાવની ભૂજ તદ્દલી થઇ. ભૂજમાં અવ્યાસ કરાવવાનું કાંઇજ સાધન નહોતું. પત્નિએ પતિ પરજેજ અવ્યાસ ચાલુ રાખ્યો. દાદી સાથે નહોતાં, એટલે જમવાનું આનંદીઆઇને તૈયાર કરવાનું માયે આનંદ્યું. આથી કેટલેક પ્રસંગે તો ચણા-મમરા ખાઇને પડી રહેવું પડતું ! ભૂજ રહ્યાં તેટલામાં અંગ્રેજ બોક્ષનાં આવડ્યું અને સંસ્કૃતમાં ઠાં લાપકારકરનાં જન્ને. પુસ્તકોનો અવ્યાસ પૂરો કર્યો

પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે વાઇડરનો પત્ર તેમને ભૂજમાં મળ્યો. એમાં માત્ર તમો ઈશુને દેવ-ધર્મ માનો, તેની ઉપર ચકા રાખો, અને તે ધર્મ શેલાવો એ સૂત્રોના વિવરણુ શિવાય કાંઇ નહોતું ! આ પત્રો પશુ ક્રિશ્ચિયન રિન્ચુમાં છપાયા. એક દિવસ રોશલ ગામમાં એક બાઇ દાંતના દરદને માટે ડોક્ટરને ત્યાં ગઇ; ડોક્ટર ખીજા કામમાં હતા, તેટલા વખતમાં ઉપરના પત્રોવાળો અંક તે બાઇના વાંચવામાં આવ્યો; તે ઘેર આવી, અને આનંદીઆઇને દીકાસાથી પત્ર લખ્યો; તેમજ અમેરિકા આવવામાં પોતે પુરતી મદદ આપશે એમ પશુ જણાવ્યું.

દોઢ વરસ ભૂજમાં ગાળ્યા પછી ગોપાળરાવની બદલી કલકત્તામાં થઇ. ઇ. સ. ૧૮૮૧ ની એપ્રિલની ૪ થી તારીખે તેઓ કલકત્તે પહોંચ્યા, કલકત્તામાં કૃષ્ણરાવ કરીને કોઇ

દક્ષિણી રહેતા હતા. તેમણે અહીંની પોષ્ટ ઓફીસમાં કોઇ દક્ષિણી આવ્યા છે એમ સાંભળી ગોપાળરાવને ઘેર ગયા. અહીં આનંદી બાઇને ઘરની નીચે રહેતું પડતું. તે જમીન ભેગળ હતી; આથી તેમની તંદુરસ્તી બગડી. રા. કૃષ્ણરાવ આ બધું જોઇ આનંદીબાઇને પોતાને ઘેર તેડી ગયા સારી તબીબત થયા પછી આનંદીબાઇએ પાછો અભ્યાસ ચાલુ કર્યો. એવામાં કાંઇક અણધારેલી આપત્તિથી ગોપાળરાવની બદલી શ્રીરામપુર થઇ. શ્રીરામપુરની દુગ બગડેલી હતી. ગોપાળરાવે આ બધી અડચણોથી દૂર થવા બે એક વરસની રજા માગી, પરંતુ દુર્ભાગ્યે રજા ન મળી.

ઉપર જણાવી ગયા તે બાઇ જેમનું નામ મિસિસ કાર્પેન્ટર હતું, તેમણે શ્રીરામનગરથી ફોરેલ આવતા સુધીનાં ખર્ચાના બદલેજત કરી કાગળ લખ્યો. આ પત્ર મળનાજ આનંદીબાઇએ અમેરિકા જવાનું નક્કી કર્યું. અમેરિકા જવાને વિચાર સાંભળી તેમના કુટુંબમાં કલેષ—ધર્ષો થઇ. પરંતુ દૃઢાઇથી ગોપાળરાવ આગળ કાઢતું ચાલ્યું નહીં.

એક દિવસે આનંદીબાઇએ શ્રીરામપુરમાં સમર સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે પોતાનું અમેરિકા જવું” એ સંબંધમાં બાપણ આપ્યું. જેથી કેટલાક લોકોએ તેની બહુ પ્રસંસા કરી હિંદુસ્થાનના પોષ્ટ ખાતાના ડાયરેક્ટર જનરલે તો એક પત્રમાં રૂપિયા સોની નોટ પણ મોકલાવી.

અમેરિકાને વિચાર નક્કી થયો હતો. હવે કોઈના સંગાથનીજ માત્ર રાહ જોવાની હતી. બે ત્રણ મિશનરીઓનો સંગાથ પણ મળ્યો, અને “સીડીઓફ કલકત્તા” (નામની આગળોટ) જે નવમી તારીખે અમેરિકા જવાની હતી તેમાં જવા નક્કી કર્યું.

૩.

કાંઇક કારણવશાત “સીડી ઓફ કલકત્તા” વહેલી ઉપડી અને સાતમી તારીખે હિંદુસ્થાનને નમન કરતી આનંદીબાઇ અમેરિકા જવા ઉપડી ગઇ. તેને મીસિસ જોન્સન નામની બાઇના સંગાથ ગોપાળરાવે કરી આપ્યો હતો પરંતુ આ સંગાથ કરી આપવામાં ગોપાળરાવે સજ્જ થાપ બાધી હતી. કારણ કે અમેરિકા પહોંચતાં સુધી આ બાઇએ આનંદીબાઇને જેટલો ત્રાસ આપવામાં આવે તેટલો આપતાં બાકી રાખી નહોતી. એક હિન્દુ જાતિની બ્રાહ્મણીમની સ્ત્રીને ખ્રિસ્તી ધર્મમાં લાવવાનું પ્રથમ માન પોતાને ખાટી જવું હતું; પરંતુ તે બાઇ સનજતી નહોતી કે આનંદીબાઇ એક ચૂસ્ત હિન્દુ સ્ત્રી હતી. મીસિસ જોન્સનનું જ્યારે કાંઈજ વળ્યું નહીં ત્યારે તેણે મીસિસ કાર્પેન્ટરની વાત ઉપાડી. આનંદીબાઇએ ખુશ્ખુશ થઈ કહ્યું કે તેણી કોઇ ધર્મને માનતી નથી. માત્ર એક ઈશ્વર છે અને તેનાં આપણે બાળી છીએ. એ સ્પષ્ટિકરણ સાંભળતાં મીસિસ જોન્સન સડક થઈ ગઇ. તેણે કહ્યું કે—હું તને ધનની બોડમાં મુકવાને રાજ છું. પરંતુ તે બાઈના રક્ષણ તજો જવા દેવાની નાબુશી દર્શાવે છે. એના કરતાં બોરટનમાં મીસિસ પારકર પાસેજ અને તેની મદદ માગઃ ઉપરની હકીકત સાંભળતાં, અને પોતાના પ્રત્યે અનહદ પ્રેમ રાખનારની વિરૂદ્ધ વાત જણતાં આનંદીબાઇએ ધ દાખી શાન્તિથી પણ કડક શબ્દમાં ચેકડી કરી કહ્યું:—“મીસિસ જોન્સન! તમે કહો. તમે કદાપિ કશું દશે, પરંતુ બીજા દેશમાં તમારી તારવાની સુકિત કામે વળગાડતા પહેલે મારા દેશને તોગો. તમારો દેશ તરશે તેવું અનુકરણ પાછળથી બધા કરશે. જ્યાં સુધી તમારા દેશમાં મીસિસ કાર્પેન્ટર જેવાં તથાં નથી, ત્યાં સુધી તમે બીજાનું આત્મકલ્યાણ શીરીને

કરી શકશે ? ” આ ઉત્તર સાંભળ્યા પછી મીસીસ બેન્સને પથ્થરપર પાણી ઢોળ્યું જાણી એને ઉપદેશ આપવાનું માંડી વાળ્યું, અને તેના પ્રત્યે માયાળુ વર્તન દર્શાવવા ચુકી નહીં.

‘આનંદીઆઈ અમેરિકામાં ન્યુગ્વરસી પહોંચ્યાં. મીસીસ કાર્પેન્ટર અને બીજાં કેટલાંક માણસોએ તેમને બહુ આવકાર આપ્યો. આનંદીઆઈ મીસીસ કાર્પેન્ટરને ઘેર ગયાં, અને અહીંજ કેટલાક દિવસ ગાળવાનું ઉચિત ધાર્યું. મીસીસ કાર્પેન્ટરની છોકરીઓ સાથે આનંદીઆઈ રમતમાં ભળી ગયાં. તેની ગાવાની મધુરતા સર્વને આશ્ચર્યચકિત કરતી. મીસીસ કાર્પેન્ટરે તેા આનંદીઆઈનું નામ “ આનંદનો ઝરો ” પાડ્યું હતું.

એક દિવસ આનંદીઆઈએ પોતાની દેશી મીઠજાની મીસીસ કાર્પેન્ટરને અને પોતાની બહેનપેણીઓને આપી. પોતાની સાડીઓ દરેકને પહેરવા આપી. દરેકના લલાટમાં સુંઘાગ્ય દર્શક ચાંદલો કર્યો. અને પત્રાળીપર નીચે બેસવાનું આસન આપ્યું. આગળ રગોળી પુરી, અગર બત્તીઓ ગોઠવી દીધી દાળ, ભાત, દહી, શાક, અથાણાં, મુરખ્ખો ચટણી વગેરે વાનીઓ પીરસી; અમેરિકાની સ્ત્રીઓને હિન્દુદેશથી કેમ આવું તેની સમજણ પડી નહીં. જ્યારે આનંદીઆઈએ જમવાનું ચાલતું કર્યું ત્યારે બીજાંએ અનુકરણ કર્યું. મીસીસ કાર્પેન્ટર કહે છે કે આવી મજા અમે અમારી આખી જીંદગીમાં બોગની નથી ! પરદેશગમન કરનારી આનંદીઆઈનું આક્રમશક્ષણ અને દેશ પ્રત્યેની પ્રેમ વૃત્તિ, પોતાના દેશનુંજ અનુકરણ કરાવવાની તિતેચ્છા, શું દર્શાવી આપે છે ?

૪.

ફિલાડેલ્ફિઆ અને ન્યુયોર્ક એ બે સ્થળો અભ્યાસ કરવા માટે હતાં. ફિલાડેલ્ફિઆમાં શિક્ષકા માત્ર સ્ત્રીઓજ હતી. તેથી ત્યાંજ અભ્યાસ કરવાનું ઠરાવ્યું. તેની ઉપરી મિસ બ્રાંડેલે કરીને એક પ્રેમાળ બાઈ હતી. તેવીજ રીતે સેક્રેટરી મિસ. જેમ્સ પણ માયાળુ હતી. પોતાની કાલેજમાં આનંદીઆઈને બોલાવવાને તેમણે આમત્રણ આપ્યું. ત્રણ વરસના અભ્યાસ પેટ છેડે ડાહ્યર એટલે લગભગ ઝોગણીસે રૂપિયા આપવાના ઠરાવી ત્યાં જવા નહીં કર્યું. મીસીસ કાર્પેન્ટર આનંદીઆઈને મુકવા ફિલાડેલ્ફિઆ ગયાં. કાલેજની ડીન (અધિષ્ઠાતાએ) આનંદીઆઈ માટે બધી ગોઠવણ કરી રાખી હતી. ફિલાડેલ્ફિઆમાં બીજે દિવસે પહોંચ્યાં. ડીન અને મીસ જેમ્સ સામાં આવ્યાં. બીજે દિવસે ડીને આનંદીઆઈનું સ્વાગત મોટા સમારંભથી મોટા બંજલામાં કર્યું જ્યાં આશરે પાંચસો માણસો એકઠા થયાં હતાં.

અભ્યાસ ચાલુ કર્યો. કેટલાક દિવસે સખન ટાટથી “ ડિપેરીઆ ” એટલે ગળાને ચેપી રોગ લાગ્ય થયો. એમાં આનંદીઆઈની સ્થિતિ બહુ લથડી, પરંતુ ઈશ્વરકૃપાથી આરામ થયો, અને અભ્યાસ આગળ વધાર્યો ચોવીસ કલાકમાં સાત આઠ કલાક કરતાં તે વધારે વિસામો લેતાં નહોતાં. બે કલાક પત્રો લખવામાં, દોઢ કલાક જમવાને, એક કલાક પરચુરણ કામમાં અને બાકીનો તમામ વખત અભ્યાસમાં ગાળતાં.

બે એક વરસ પછી ગોપાળરાવ અમેરિકા આવવા ઉપડ્યા. એક દિવસ તેઓ આનંદીઆઈની ઓરડીમાં આવીને બેઠા આનંદીઆઈ અદ્યાર ગયાં હતાં. મીસીસ કાર્પેન્ટરે તેમને બીજી ઓરડીમાં બેસાડ્યાં હતા. આનંદીઆઈ આવ્યાં તેાંજ પોતાના ઓરડામાં ગયાં. અહીં ટેગલ ખુરશીપર ન્યૂસ વાંચતા એક માણસને જોઈ જઈ થઈ ગયાં. પોતાના પતિની સ્નેહાક્ષ મૂર્તિ જોઈ અર્ધ ઘટિકા સ્થિર ઉભાં રહ્યાં. પતિ પત્નિ મળ્યાં. આનંદસાગર ઉભરાયો !

ત્રીજે વરસે તેમણે દાકતરની પરિક્ષા આપી. પરિક્ષાનું પરિણામ જણાવા અઘણી એક શ્રીમંત ઓચિ તેમને સોનાની ઘડીઆળ ભેટ આપી. પાંચેક અડવાડીઆ પછી રીઝલ્ટ (પરિણામ) જણાયું તેમાં આનંદીઆઈ પાસ થયાં. પતિપતિને આ સમાચાર જાણી વિશેષ આનંદ થયો અને ૧૮૮૬ ના માર્ચની ૧૧ મી તારીખે પદવી દાન આપવાનો મોટો સમારંભ થયો. તેમાં પંડિતા રમાબાઈ પણ આવ્યાં હતાં. ગોપાળરાવ કહે છે કે કેટલીક આઘેની સગાઈ જોતાં તેઓ દોષ થતાં હતાં. તેજ દિવસે આનંદીઆઈએ ડિપ્લોમા મેળવી.

૫.

અભ્યાસ પૂર્ણ થયા પછી કોલ્હાપુરમાં દાકતરની જગ્યાએ નોકરી મળવા સંબંધિ ખજાર આવી. હવે ઘેર જલદી ઉપડી જવું એવું આનંદીઆઈએ ઇચ્છ્યું. કોલ્હાપુર સરકાર તરફથી આનંદીઆઈ તથા ગોપાળરાવને પહેલા વર્ષનું ભાડું પણ મળ્યું હતું. આ અરસામાં તેમની તબીબત લયદી. હવે જેમ અને તેમ જલદી દેશમાં જવું એમ ધારી ઇટ્લીઆ સ્ટીમર. આગમોટની ટીકીટ લીધી અને ૨૦મી તારીખથી હિન્દુસ્થાન આવવા અર્થે આરંભ્યું. દરીયાઈ મુસાફરીમાં તેમને કષ્ટ તો સહેજે આજુ થયું, પરંતુ અસહિત દિવસે દિવસે વધવા લાગી. સ્ટીમર પરના ડોક્ટરને મીસીસ કાર્પેન્ટરે બહુજ લક્ષ્મણ કરી હતી, તેથી ડોક્ટર દસ દસ મિનિટે દવા આપતો અને સંભાળ લેતો. આમ કરતાં તેઓ લંડન પહોંચ્યાં ત્યાં રહેવાનું આનંદીઆઈને બહુ મન હતું પરંતુ મંદવાડના કારણથી આજુ રહી શકાયું નહીં. તેમણે “ હેનઆપા ” નામની સ્ટીમરની ટીકીટ લીધી, પરંતુ સ્ટીમરના માલીકને ખજાર પડી કે તેઓ નેટીવ છે, એટલે તુરંતજ ટીકીટ પાછી લેઈ પૈસા પાછા આપી દીધા. ચઢાવેલો સરસામાન ત્રીજે ઉતારી નાખ્યો. આ ભાજગથી આનંદીઆઈને બહુજ ત્રાસ પડ્યો.

૫ી.એન્ડએન્ડ પનીની સ્ટીમરમાં તેઓએ મુસફરી ચાલુ કરી, અને ૨૬મી તારીખે જીલ્લાહટર પહોંચ્યાં. વચમાં કષ્ટથી રિયતિ નરમ થઈ. તથા પોતાના દેશનું જમણું જમવાની તિને રજા થઈ. આમ કરતાં કરતાં ૧૬મી નવેમ્બર અને ૧૮૮૬ના સવારમાં તેઓ સુખાઈ આવી પહોંચ્યાં. કેટલાંક માનપત્રો અર્થાત્. પેપરોમાં પણ આનંદીઆઈ એમ. ડીની પદવી સંપાદન કરી હિન્દુસ્થાન આવ્યાં એ સંબંધે લખાણો પર લખાણો આવવા લાગ્યાં. આ બધું જતાં તેમની તબીબત તો દિવસે દિવસે નરમ થતી ચાલી. પૈસાની તંગી પડી મળેલી નોકરી સરકારે ના પાડવાથી છોડી દીધી. પૈસાની કડંગી રિયતિથી તેમને બહુજ ત્રાસ થયો. છેવટે લેડી જે તરફથી સો રૂપીઆ મળ્યા. કેસરી અને મરાઠા પત્રોના પ્રકાશકે પણ કેટલીક મદદ કરી જતાં મંદવાડમાંથી બચાયું નહીં. અંતે ૨૮મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૭ના અશુભ દિવસે સ્વર્ગમાં સીધાંચાં !

આનંદીઆઈએ અનેક કષ્ટ વેડી પોતાનો નિશ્ચયપાર પાડ્યો. પરદેશમાં રહેવા છતાં સ્વદેશવૃત્તિનો ત્યાગ ન કર્યો. ભાવિએ ગમે તેમ કહ્યું, પણ પુરુષાર્થ વૃત્તિએ તો સિદ્ધ કરી આજુ છે કે અર્થ સાધયામિવા દેહં પાતયામિ !*

પરમાત્મન ! આર્થમહિલાઓમાં આવા કષ્ટિક સંસ્કારો પ્રેરિ આત્માન્નતિના માર્ગે તેમને ચઢાવો એવી દીન પ્રાર્થના કરું છું. શતિશિવમ્ !

(ચિદ્વિલાસ મંદિર, ધમીજ.)

—હીરાલાલ ગોપાલદાસ દેસાઈ

* કામ સિદ્ધ કરું છું, અથવા—નેમ ન થાલ તો—દેહ પાડું છું !

વિદ્યાકલા-વૈદક.

સ્રીઓ તથા બાલકો માટે ધરગતુ દવાઓ.

(ગયા વર્ષના દસમા અંકના પૃષ્ઠ ૩૬૭ થી ચાલુ.)

ઝાડો બંધ કરવાના ઉપાયો.

અસંકિત પછી આપણી બહેનોમાં બીજા જે મુખ્ય રોગ છે, તે ઝાડોના તથા મરડાનો છે. માટે એના પશુ થોડાક સાદા સાદા ધરગતુ ઉપાયો આપણે જાણી લેવા જોઈએ. ઝાડોના રોગમાં પ્રથમતો એજ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે, જ્યારે હોઝરી ઉપર ધાતકીપણું ચુમેરવામાં આવે અને હદ ઉપરાંત તેમાં બાર બરવામાં આવે ત્યારેજ ઝાડની બિમારી થાય છે. માટે જ્યાં સુધી એ બધા વધારે પડતો નકામો કચરો પેટમાં ભરેલો હોય ત્યાં સુધી ઝાડને બંધ કરવો એ સારી વાત નથી. કારણકે જો બગાડારે તેને બંધ કરી દેછે અને પેટમાંથી કચરો નીકળવો રહી જાય તો પાણું તેમાંથી કાંઈ બીજું દરક ઉત્પન્ન થાય છે, કારણકે શરીરની અદરતા પરમાણુઓની રચના એવી છે કે કોઈ પશુ નકામી/સીજ તેઓ પોતાની અંદર રહેવા દે જ નહિ. આમ હોવાથી પેટમાં વધી ગયેલા મળને જો આપણે નીકળવા ન દેછે અને એકદમ તેને અટકાવી દેછે, તો તેમાંથી કાંઈ બીજો રોગ થવા શક્ય રહે છે. માટે જ્યારે ઝાડો અથવા મરડો થાય ત્યારે પ્રથમ જે ઉપાય કરવાનો છે તે એજ કે, પોતાનેજ અનુકૂળ હોય તેવા એક હલકો જીવાળ લઈ લેવો. જેમકે, ચિરડીઆનો અથવા સોનામુખીનો અથવા એવોજ બીજો કોઈ સાદો જીવાળ લઈ લેવો અને ત્રણ ચાર દરત સફાઈથી આની જાય તેમ કરવું. એ પછી જ્યારે એમ લાગે કે, હવે પેટ સાવ હલકું પુલ જેવું થઈ ગયું છે, અને તેમાં કંઈ બાર જણીતો મંથી એમ જણાય ત્યારે તે પછી ઝાડો બંધ કરવાની દવા લેવી અને તે પશુ જ્યાં સુધી સાદી સાદી દવાઓથી ઝાડો બંધ થાય તેમ હોય ત્યાં સુધી કોઈ પશુ જાતની આકરી દવાઓ પેટમાં ધાલવી નહિ; કારણકે આકરી દવાઓ કોઈ વખત એજ વખતે બારે પડે છે અથવા કોઈ વખત કેટલીક મુદત ગયા પછી પશુ બારે પડે છે. માટે જ્યાં સુધી સાદી દવાથી કામ ચાલે ત્યાં સુધી આકરી તથા અગ્નણી દવાઓનો ઉપયોગ કરવો નહિ, અને દેશી દવાઓ મળે ત્યાં સુધી પરદેશી દવાઓ વાપરવી નહિ. કારણકે વેદક ચાત્રનો એવો સિદ્ધાંત છે કે, જે દેશમાં જે માણસનો જન્મ થયો હોય તેને તે દેશની દવા સૌ કરતાં વધારે સારી રીતે લાગુ પડી શકે છે. કારણકે તેની પ્રકૃતિમાં જે જાતનાં હવા પાણી રહેલા છે તેજ જાતનાં હવા પાણી તે દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલી વનસ્પતિઓમાં જણી રહેલાં છે માટે દરેક માણસને પોતાના દેશી ઔષધિ વધારે માફક આવે છે. અને એ કુલ્લી નિયમ છે. માટે જાતનાં સુધી સાદા સાદા ધરગરાઉ દેશી ઉપાયોજ આપણે કરવા જોઈએ.

૧. ઝાડો બંધ કરવા માટે સૌથી મહેલો / ઉપાય એ છે કે, મોણું દહીં અને ભાત ખાવો, પશુ જો તાવ હોય તો દહીં ખાવું નહિ. મોણું દહીં અને ભાત ખાવાથી ઝાડો મરી જાય છે. જે ત્રણ દલાડા સુધી તેજ ખોરાક લેવો અને તે પશુ હલોહન પેટ ભરીને નહિ, પશુ બહુ ઓછા પ્રમાણમાં જરૂર જેટલોજ લેવો જોઈએ. જો એમ કરવામાં આવે અને પેટ અગાઉથીજ સાફ થઈ ગયેલું હોય તો એથીજ ઝાડો મરી જાય છે.

ત્રીજે વરસે તેમણે દાકતારની પરિક્ષા આપી. પરિક્ષાનું પરિણામ જાણ્યાં આઠ ઈ. શ્રીમંત સ્ત્રીએ તેમને સોનાની ધડીઆળ ભેટ આપી. પાંચેક અઠવાડીઆ પછી રીઝલ્ટ (પરિણામ) જાણાવું તેમાં આનંદીબાઈ પાસ થયાં. પતિપતિને આ સમાચાર જાણી ત્રિ-શેષ આનંદ થયો અને ૧૮૮૬ ના માર્ચની ૧૧ મી તારીખે પદવી દાન આપવાનો મોટો સમારંભ થયો. તેમાં પડિતા રમાબાઈ પણ આજ્યાં હતાં. ગોપાળરાવ કહે છે કે કેટલીક આધેની સગાઈ બેતાં તેઓ ફોઈ થતાં હતાં. તેજ દિવસે આનંદીબાઈએ ડિપ્લોમા મેળવી.

૫.

અભ્યાસ પૂર્ણ થયા પછી કોલ્હાપુરમાં દાકતારની જગ્યાએ નોકરી મળવા સંબંધિ ખંજર આવી. હવે ઘેર જલદી ઉપડી જવું એવું આનંદીબાઈએ ઇચ્છ્યું. કોલ્હાપુર સરકાર તરફથી આનંદીબાઈ તથા ગોપાળરાવને પહેલા વર્ગનું ભાડું પણ મળ્યું હતું. આ અરસામાં તેમની તબીબત લયડી. હવે જેમ બને તેમ જલદી દેશમાં જવું એમ ધારી ઇટ્લીઆ સ્ટીમર. આગમોટની ટીકીટ લીધી અને ૨૦મી તારીખથી હિન્દુસ્થાન આવવા પ્રસાદ આરંભ્યું. ફરીપાઠ મુસાફરીમાં તેમને કષ્ટ તો સહેજ આણું થયું, પરંતુ અશક્તિ દિવસે દિવસે વધવા લાગી. સ્ટીમર પરના ડોક્ટરને મીસીસ કાર્પેન્ટરે બહુજ બનામજી કરી હતી, તેથી ડોક્ટર દસ દસ મિનિટે દવા આપતો અને સંભાળ લેતો. આમ કરતાં તેઓ લંડન પહોંચ્યાં ત્યાં રહેવાનું આનંદીબાઈને બહુ મન હતું પરંતુ મંદવાડના કારણથી ઝાણું રહી શકાઈ નહીં. તેમણે “ હેનઝાબા ” નામની સ્ટીમરની ટીકીટ લીધી, પરંતુ સ્ટીમરના સાલીને ખંજર પડી કે તેઓ નેટીવ છે, એટલે તુરંતજ ટીકીટ પાછી લેઈ પૈસા પાછા આપી દીધા. ચડાવેલા સરસામાન નીચે ઉતારી નાખ્યો. આ ભાંગજાડથી આનંદીબાઈને બહુજ ત્રાસ પડ્યો.

પી.એન્ડ.એમ.કે.પનીની સ્ટીમરમાં તેઓએ મુસાફરી ચાલુ કરી, અને ૨૬મી તારીખે છાંદાદર પહોંચ્યાં. વચમાં કષ્ટથી રિયતિ નરમ થઈ. તથા પોતાના દેશનું જમણું જમવાની તિને જાણ થઈ. આમ કરતાં કરતાં ૧૬મી નવેમ્બર સને ૧૮૮૬ના સવારમાં તેઓ મુંબાઈ આવી પહોંચ્યાં. કેટલાંક માનપત્રો અપાયાં. પેપરોમાં પણ આનંદીબાઈ એમ. ડીની પદવી સંપાદન કરી હિન્દુસ્થાન આજ્યાં એ સંબંધ લખાણો પર લખાણો આવવા લાગ્યાં. આ બધું જાં તેમની તબીબત તો દિવસે દિવસે નરમ થતી ચાલી. પૈસાની તંગી પડી મળેલી નોકરી સર-કારે ના પાડવાથી છોડી દીધી. પૈસાની કઠંગી રિયતિથી તેમને બહુજ ત્રાસ થયો. છેવટે લેડી જે તરફથી સો રૂપીઆ મળ્યા. કેસરી અને મરાઠા પત્રોના પ્રકાશકે પણ કેટલીક મદદ કરી જતાં મંદવાડમાંથી બચાવું નહીં. અતે ૨૮મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૭ના અશુભ દિવસે ૨૪મી માં સીધાજ્યાં !

આનંદીબાઈએ અનેક કષ્ટ વેડી પોતાના નિશ્ચયપાર પાડ્યો. પરદેશમાં રહેવા છતાં સ દેશવૃત્તિનો ત્યાગ ન કર્યો. ભાનિએ ગમે તેમ કહ્યું, પણ પુરૂષાર્થ વૃત્તિએ તો સિદ્ધ કરી આ પુત્રું છે કે અર્થ સાધયામિલા વેદં પાતયામિ !*

પરમાત્મન ! આર્થમહિલાઓમાં આવા કાંઈક સંસ્કારો પ્રેરિ આત્માન્નનિના મર્મે તેમને ચડાવો એવી દીન પ્રાર્થના કરું છું. શિતિશિવમ્ !

(ચિદ્વિજ્ઞાસ મન્દિર, ધમીજ.)

—હીરાલાલ ગોપાલદાસ દેસાઈ

* કામ સિદ્ધ કરું છું, અથવા—નેમ ન શાય તો—દેહ પાડું છું !

ત્યાંથી નાઠો છું લેઈને તે નિર્ગદેશ,
 " આજો પતી પિય / કહીશું મરીગંધ વાટમાં રે. "
 અહીં પડી બિચોરી મરણ સંકટે તે સતીર,
 પણ કદી હરિની એકેળે કાળા ને કળાય,
 આગ્યો કે પયી ત્યાં કાઠી કુંપથી છૂવતી રે,
 આ નીચ કૃત્ય મનમાં નવં આણ્યું પતિ તેણું રે,
 અંતરમાં સમજીને ગંધવદી પિતાને ધર,
 ત્યાં નહીં ગમ્યોથી આવી હું ધર આપણું રે,
 હવે માતે પિતાને મેળી વેળ્યો કુર કર્મના રે,
 જ્યાં પેસે તે પુરુષ દાર બની હોરીયાંધાર,
 દીકી આવે પેત્રી ભરી ધડો પાણી તેણું રે,
 થયું ગભરાટે મુંબ બેઠું સ્થોમ અંતે આગ્યા લેયી રે,
 આહા ! શું થાશે ? આ દે ધરા ! તું મુંજને મારી,
 હવે છવવાના નહીં કીંમત કહ્યું, - કયોથી બચારે ?
 નહીં ગભરાયો ભરી ! રંખે તમે ચમકા ધણું રે,
 જે બૂલ થેછે ગાંધ તે થાય કદી મુંજનાંથ !
 નથી મહે જણાવીયું મુંજ માંત પિતાને તે તેણું રે,
 કહીને અંતેક વચન આશ્વસિનનાં મુંદરી રે,
 તેડયો ગંભરાયેલો ધર ભણી નિજ ભરંધાર,
 માંડી સેવા કરવા કંઈ તણી પ્રેમે ભરી રે,
 કરતાં એમ ધણા દિન ગાંધ ત્યાં આનંદથી રે,
 પ્રસંગે પુત્ર એકદા દિજકન્યાને પેદ,
 પ્રેમે ઉછેરે તે માત પિતા સંતાપથી રે,
 હરખ્યું સકળ નગર આ વાત થકી પ્રીતે ધણું રે,
 પણ સંસ્કારો જન્મ તણા તે કયાંથી જાય ?
 પ્રગટ્યું કર્મ અદૈયાક્રિક દિન જતે તે શિશુ તણું રે,
 જ્યાં આપું ઉપવિત બ્રહ્મચિન્દ સોહામણું રે,
 માંડ્યું ભણાવતા તે બ્રહ્મતનુજને જ્ઞાન;
 પણ તે કર્મ પ્રભાવે જુસે શીખવિયું ધણું રે,
 તણને સંધ્યા કર્મ કરે અહીં તહીં રેણુ વિષે,
 મારે કાપે તોડે પક્ષિ પિગ્ગ પશુ હાડ;
 હણુતો જ્ઞાન અનેક કરે લઈ વિષા જુતળે રે
 અતિ ખેદ થકી અટકાવે માતા પુત્રને રે,
 મારી લાવે તેને નિજ પતિ કરી પાસ;
 ધણું સમજાવે પણ સમજે નહીં ધરસૂત્રને રે,
 આપું ચરિત્ર દેખી વિમાસે મનમાં સતીરે,

નથી મ્હારામાં કંઈ બેદ કદી આ જન્મ;
 ત્યારે ક્યાંથી પાપી પુત્ર થયો આવો અતિ રે.
 પ્રજ્ઞુ' સંકાપી સંભારી પ્રતિજ્ઞા કર્મને રે,
 આવો પુત્ર થયો શો ! કેમ ફરી તમ મત્ય;
 સાચું કહો મુજને સહિ છોડીને નિજ શર્મને રે.
 આ સાંભળતાં ગભરાઈ તે બનીઓ રાંકડો રે,
 પણ નહિં ત્રાસ થઈ ત્યાં ઉત્તર કંઈ દેવાય;
 સમજી શાણી મનમાં બેદ દિમે કંઈ ઉડો રે.
 સતીની કોષ થઈ આંખો ધમ રાતી ધણી રે,
 ખોલી વદન થઈ તે બની બહુ વિકાળ;
 સાચું કહે તું કોણુ અને શી સાતિ તવ તણી રે.
 જોઈ કોપ થઈ જ્વલતું સતી શરીર બિદામણું રે,
 માંડ્યો ધુજવા ભયથી વાગે પિપળ પાન,
 લાગ્યો પગે સતીને પરતાર્મ મનમાં ધણું રે.
 'જેવિ કોપ શમાવો ! દયા કરો આ દીનને રે;
 ' નિમ્ણે ક્ષમા કરો ! હું નિચ જાતિ અંગળ ! '—
 હા ! હા ! થજો ત્હને ધિકાર ! હજો શતધા ત્હને રે.
 જો દુષ્ટ ! મ્હને ત્હેં ઇષ્ટ કરી અવતારમાં રે,
 પણ છે તું પાપી આ દેહ તણો ભરથાર,
 તેથી નહીં ધટે મુજને જીવું સંસારમાં રે.
 વદીને એમ ત્વરાથી લીધા નિજ સુત અંકમાં રે,
 ને ધ્યાન ધર્યું ત્યાં મનમાં શ્રી યદુનાય;
 પ્રગટી જવાળા પગથી ભરમ ચમ્પ ક્ષણ એકમાં રે.
 જોવા મળીયા ત્યાં સહિ લોક સુણી આ કર્મને રે.
 દે સહિ કોષ થઈ તે નિચ જનને શીટકાર;
 લાવે રમરતા ભક્તિ થઈ તે સતીના ધર્મને રે.
 નવ કરશે સંજવ દગાથી કે અવિચારથી રે,
 જોવું સધળું, વિદ્યા-પવિત્રતા-શીલ-ધર્મ,
 તો આનંદે પ્રજુલ અર્પે સહિ સુખ પ્રેમથી રે.

વિવિધ વિહાર.

આપણી સ્ત્રીઓમાં વધતી જતી નબળાઇ.

હાલના વખતમાં આપણે દિન પ્રતિદિન આગળ વધતા જાય છે, કેળવણી પણ વધતી જાય છે. ધણાક જૂના હાનિકારક રીવાજો દૂર થયા છે. પુરૂષ તેમજ સ્ત્રી વર્ગ વધારે કેળવાયેલા તેમજ સમજુ થતા જાય છે, બાળકોમાં વિગેરે ખીળ તંદુરસ્તીને નુકસાન કરતા રીવાજો લગભગ નાબુદ થયા છે. સામાન્ય જનસમાજના જ્ઞાનમાં વધારો થયો છે સ્ત્રી કેળવણી વધી છે; અને ઝપાટાબધ આગળ વધતી જાય છે. તેમ છતાં પણ આપણા ધણા ખરા કેળવાયેલા કુટુંબોમાં ખાસ કરીને ઉચ્ચ શાલિઓમાં સ્ત્રીઓની શારીરિક સ્થિતિ આપણને કેવળ દયાજનક લાગે છે, અને દિવસે દિવસે આપણી સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તી સુધરવાને બદલે વધારે લયડતી જતી હોય એમ દેખાય છે.

અને સુધારા થવા છતાં પણ આપણી અબળાઓનાં શરીર તવાયેલાં અને હંમેશાં કાપ-લીજ ઘેરે ઘેર જોવામાં આવે છે, આના વિચાર આપણને ધણીવાર આવ્યા કરે છે. આવી સ્થિતિ થવાનાં શાંશાં કારણો હસ્તિ ધરાવે છે તે શોધી કહાડવા આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કારણ કે વાસ્તવિક સ્થિતિ બદલે સમજવા સિવાય તે સુધારવાનાં સર્વે ઉપાયો ધણે ભાગે બર્થ જાય છે, માટે જે મુખ્ય કારણોને લઈ આ પરીણામ આવતું હોય તે શોધી કહાડી સત્વર તેના યોગ્ય ઇલાજ લેવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

માતાના બાધા નબળો હોવાથી પુત્રીઓ પણ સ્વાભાવિક રીતેજ નબળા બાધાની ધાવ. કારણ કે મા તેવાં છોકરાં; તેથી જન્મથીજ નબળા બાધાના સંસ્કાર તેા આપણી પુત્રીઓને મળેલા હોય છે, પણ ત્યાર પછી પણ પુત્રીઓને ઉછેરવાની રીતથી પણ તે સંસ્કારોને વધારે પુષ્ટી મળે છે. કેળવાયેલાં કુટુંબોમાં પણ પુત્ર અને પુત્રીઓને ઉછેરવાની રીતમાં ધણેજ ફરક જોવામાં આવે છે, છોકરીઓને છોકરાઓ જેટલો પુષ્ટીકારક ખોરાક આપવામાં આવતો નથી. હાથ વિગેરે તેા લાગ્યેજ છોકરીઓ સુધી પહોંચે! આ બાબત વિષે પુરતી ચર્ચા થયેલી હોવાથી આપણે હવે છોકરીઓની કેળવણીનાં વિષય લઈશું.

કેળવણી જો કે છોકરા છોકરીઓ બંનેને અપાય છે, પણ તે ફક્ત માતૃસીક અને નૈતિક કેળવણીની બાબતમાંજ. શારીરિક કેળવણી કે જે કેળવણીનું મુખ્ય અંગ છે તે તેા છોકરીઓની બાબતમાં તદ્દનજ વિચારી મુકવામાં આવે છે. છોકરાઓ નાનપણથીજ રમતગમત, મોહકડા, પાછળથી ફૂટબોલ, હોકી, ક્રિકેટ વિગેરે રમે છે. બહાર ખેલી હવામાં ફરવા જાય છે, કદાચી કસરત પણ કરે છે. પણ છોકરીઓને તેા આમાંનું કંઈ પણ મળતું નથી. તેા ફક્ત સીદી નીચાણે જઈને ઘેર પાછી આવે છે. જાણી કુટુંબની સ્થિતિ સારી હોય તેા ઘરકામની પણ કોઈ જાતની તસદી તેને આપવામાં આવતી નથી. આવી રીતે બાળપણમાંજ કોઈપણ પ્રકારની અંગકસરતને અભાવ રહેવાથી હીનતા, દબતા, સદનશીલતા, ઉમંગ વિગેરે શ્રેણી તેનામાં બરાબર ખીલી શકતા નથી.

બાળકોએ જે તંદુરસ્તીને ધણેજ હાનીકારક રીવાજ છે અને તે ધણે ભાગે તેા બધા પાંખમાં આવ્યો છે પણ તે ફક્ત પુરૂષોની બાબતમાંજ-હવે છોકરાઓને સાધારણ રીતે

અરાઠ, વીસ, કે તેથી પણ વધારે વર્ષની મોટી ઉંમરે પરણાવવામાં આવે છે. પણ છોકરીનાં તો તેર વરસમાંજ—તેનો બાપા પૂરેપૂરો ખીલ્યા શિવાલગ્ન—લગ્ન કરી દેવાનો દીવાજ ચાલુ છે. એટલે જારે છોકરાઓનાં લગ્નની ઉંમર આપણે યોગ્ય રીતે વધારી છે ત્યારે પણ છોકરીઓનાં તો બાળલગ્ન ચાલુજ છે. આપણા આવા એકતરફી બાળલગ્ન સુધારાથી કાંઈપણ રીતે સ્ત્રીઓને ફાયદો થઈ શકે નહીં તે કુદરતી છે, પણ ઉલટું તુકશાન થાય છે. એક ગાડીનાં પૈડાં માંતું એક નાતું, નીચું અને નમણું હોય અને બીજું મજબુત, મોટું અને ઉચું હોય તો ન્યારે 'ગાડી આવે ત્યારે નીચા પૈડા ઉપર વધારે બોલે પડે અને છેવટે તે ભાગી પડે એવી કાંઈક સ્થિતિ છે બાળલગ્ન હોવા છતાં પણ આપણી પહેલાંની સ્ત્રીઓ વધારે તંદુરસ્ત રહેતી હતી. કારણ કે અસલ છોકરાની ઉંમર પણ લગ્ન વખતે તેર કે ચૈદ વરસની હોવાથી લગ્ન થયા પછી ઓછામાં ઓછા બે વરસ સુધી તો કન્યા સાસરે જતી નહોતી અને માબાપો પણ પુત્ર અને પુત્રવધૂને સંબંધમાં આવવા દેતાં નહોતાં. બે વરસ પછી બીજાં બેત્રણ વરસ સુધીમાં વધુ વરસમાં ભાગ્યેજ ધૂટક ધૂટક થઈને મહીનો માસ સાસરે રહેતી થતી. તે વખતે વળી મર્યાદાના નિયમોને લીધે એકબીજાના સમાગમમાં દીવસે તો અવાતું નહીં. અને રાત્રીએ પણ ધણાંજ મોડાં મળી શકે આવી સ્થિતિ હોવાથી સ્ત્રીના ખરો સસાર વહેવાર તો લગભગ અરાઠ વરસની ઉંમર પછીજ શરૂ થતો. પણ હવે તો વરની મોટી ઉંમરને લીધે લગ્ન પછી તુરતજ લેમનો સહવાસ થાય છે અને પરિચય વધે છે. વળી વર વધુ યંત્રે બહુલાં હોવાથી વિવિધ પ્રકારની રસીક નવય કથાઓ વચ્ચેથી હોય છે. તેમાં નાપક નાપકાના પ્રેમની હકીકતો, એકબીજા વિના જીવન પણ અશક્ય થઈ પડે તેવા વર્ણનો વાળી, જોષ હોય છે નાટકોમાં પણ યુવાન છોકરા છોકરીઓ પ્રેમ અને તેનાં અનેક સ્વરૂપ નિહાળે છે ! આ બધાથી પોતે પણ તેવા પ્રેમના બોક્તા ક્યારે થાય તેવી તીવ્ર ઇચ્છાના અંકુરો મનમાં ફૂટેલા હોય છે. તેથી લગ્ન થયા પછી તુરતજ એકબીજાના ગાદા સંબંધમાં આવે છે. બાળવધૂ ધણે ભાગે સાસરે રહેવું પસંદ કરે છે અને તેથી ખરી રીતે જોતાં બાળલગ્ન છતાં તે વખતે કરતાં હાલના વખતમાં સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તીને લગ્ન વધારે તુકશાન કરતાં થઈ પડે છે. કેળવણીના પ્રસાદ તરીકે દાખ પતિ પોતાની પત્ની વિના લાંબો વખત રહી શકતો નથી અથવા રહેવાતું પસંદ કરતો નથી અને અનેક બદલાને તેને તેડાવી લે છે. સંયુક્ત કુટુંબની પદ્ધતિ કરતાં પતિ પત્નીનું એકાંત સુખ વધારે પસંદ કરવામાં આવે છે અને વડીલોની મર્યાદા તથા દાખ દૂર થવાથી સહવાસ હદ ઉપરાંત વધી જાય છે. આથી પણ અસવના નજા બાંધાને સખ્ત ઘોડા ભાગે છે.

યુવાન ઉંમરે પણ શરીરને કાંઈપણ પ્રકારે કસરત મળી શકતી નથી. અસલની ખાંડવા, દળવાની તથા કુવેથી પાણી ખેંચી લાવવાના રીવાજો તો કેળવણીના વધારા સાર્થે લગભગ નાશુદ થયા છે અને ન્યાં સુધી આપણી સ્થિતિ અત્યુક્ત હોય ત્યાં સુધી તેવા બાળ-જો બીજી રીતે યોગ્ય વ્યાયામ મળતો હોય તો-સ્ત્રીઓને માથેથી ઓછા કરવાની ખાસ જરૂર છે. વળી અનીતિ અને ભટ્ટાચારની ધાસ્તીને લીધે આપણે તેમને દેવ દર્શન કે નદીએ નહાવા ધોવા જવાતું અને ખૂંટી દવા મેળવવાતું સાધન પણ બંધ કર્યું છે ! આ પ્રમાણે ધરમાં કે બહાર આરોગ્યવિદ્યાના નિયમ મુજબ તેમને અંગકસરત કે ખૂંટી દવા મળતી નથી. વળી આપણે પાશ્ચાત્ય રીતે મુજબ સ્ત્રીઓને બહાર ખૂંટી દવામાં નીયમસર

કરવા, ટેનીસ કે એવી બીજી રમત રમવા લાઇ નહીં શકતાં નથી. કારણ કે તેમાં આપણાં સાધનો તથા રીવાજો આડે આવે છે અને જાપાનીઝ સ્ત્રીઓ માફક કસરતની પદ્ધતિસરની લેલી પછુ તે લાઇ શકતી નથી આ પ્રમાણે પૂર્વ કે પશ્ચિમ બેમાંથી એકે પછી જાતની અમ બળવર્ધક રહી હાલ આપણે સ્વીકારી શકતા નથી અને તેથી સ્ત્રીઓની સ્થિતી એક વધારે બગડતી જાય છે.

કળવાયેલાં કુટુંબોમાં સ્ત્રીઓને બે વખત રસોઇ કરવા શિવાય બીજી કાંઈ કામ હોતું નથી અને વળી સારી સ્થિતીવાળા ગૃહસ્થોને ત્યાં તો રસોઇઆ હોનારો તેટલું પછુ કામ સ્ત્રીવર્ગ કરતો નથી. આથી દૂરસદનો વખત પુરકળ મળે છે આ દૂરસદનો વખત વાંચવા લખવામાં કે ભરવા ગુથવામાં ગાળવામાં આવે છે ધરકામ માટે ભરવુ ગુથવુ ઘણુજ સાર છે પણ ઘણીક વાર તો આ શીખ એટલી હદ સુધી વધી જાય છે કે સ્ત્રીઓને પોતાનું ભરત કામ મુકવાનું ગમતુંજ નથી, અને પરીણામે, આ વૃત્તિ બહુજ ખર્ચાળુ થઈ પડે છે, એટલુંજ નહીં પણ લાંબા વખત સુધી એકજ નજરે ખારીક કામ કરવાથી સ્ત્રીઓની આંખોને પણ નુકશાન થાય છે, તે પણ બૂલી જવામાં આવે છે ! કુદરતી નીચમ મુજબ મન એક એકજ પણ વિચાર વગર રહી શકતું નથી. જો આ પછે કાંઈ કામમાં, ગુથાયેલા હોઇએ તો વિચાર ઓછા આવે છે પણ જો કાંઈ પણ કામ ન હોય તો મનમાં અનેક પ્રકારના વિચાર ઉદ્ભવે છે પતિપરાયણ સાધ્વી સ્ત્રીને પતિનાજ વિચાર આવ્યા કરે એ સ્વાભાવિક છે, વળી ઓપડીઆ, વાંચવામાં મુખ્ય પસંદગી નેવલ કથાઓને આપવામાં આવે છે, જે વાંચતા પણ પ્રેમ ઉભરાઇ આવે છે. આપણાં દેશમાં સ્ત્રીઓ અસહ્યથી પતિ તરફ અત્યંત પ્રેમમયજ હતી પણ કદાપી આધુનીક સ્ત્રીઓની માફક પ્રેમની બાબમાં તેઓ સમજતી નહીં હોય, તેથી પ્રેમની લાગણીઓ છતાં તેના તીવ્ર વેગ અને પોતાની વૃત્તિઓને સમાવી શકતી હતી અને પતિ પરદેશ ગયો હોય તો લાંબા સમય આશામાં દિન નિર્ગમન કરી શકતી હતી પણ હવે તો પ્રેમમય હૃદયમાં પ્રેમની લાગણીઓનો વેગ એટલો બલવત્તર હોય છે કે પતિ સાંજના ધાપાં વખતે પોતાનાં કામ છોડી પાછા ન આવી શકે તો મનમાં અનેક ચિન્તાઓ થાય છે. એટલે પછી લાંબા વિશેષ સહન કરવાની તો શક્તિજ ક્યાંથી હોય આધુનીક અમળાઓની સ્થિતી, કષ્ટિક આવા પ્રકારની થવાથી સહજ બાગતોમાં મનોવ્યથા બોગવે છે અને અજાણતાં તદુરસ્તીને નુકશાન કરે છે જેને પરીણામે ઘણાખરા દાખલામાં હીરદીરીશ (તાણ) જેવા માનસીક રોગની તે બોગ થઇ પડે છે

સ્ત્રીઓની નમળી તબીયતનાં અનેક કારણોમાંનું એક છપરા છપરી આવતી સુવાવડ છે. એક સુવાવડના બોગમાંથી બરોગર સુકત થયાં પહેલાં બીજીની તૈયારી થાય છે. કેટલીક બીચારી કાપલી અને મદવાડ બોગવતી સ્ત્રીઓ ગર્ભિત થાય છે અને પછી હર્મશને માટે અશક્ત અને મંદિજ રહે છે ! ઘણા ખરા દાખલાઓમાં આને માટે પુરેણજ જવાબદાર છે. કારણકે પોતાની વાસના વૃદ્ધ કરવા માટે પોતાની પત્નીની તબીયતનો તેઓ વિચાર કરતા નથી અને આ રીતે તેમના નાણુક બાધાનુ સત્યાનારા વાળે છે.

વળી સુવાવડ વખતે પણ યોગ્ય કળવાયેલી દાખણની મદદ ન મેળવીથી અને સાંસ્કૃતિક રીતે બરોગર માવજત ન થવાથી પણ શરીરને હર્મશનું નુકશાન પહોંચે છે. અંબણ દાવણો, જેમને શરીરના જુદા જુદા ભાગનું તથા તેઓના એક બીજની સાથેના સંબંધનું પણ પૂરે

ચાન હોવું નથી, તેમને આપણી પર્નીઓનાં અંતરમાં જીવંત રાખી સોપાન છોડી આવી પરીણામ ધણજ શોચનીય આવે છે. હીંદુઓમાં સ્ત્રીઓની જટલાં મરણો થાય તેમાં અંરધા અંરધ મરણો સુવાવડમાં અથવા તે પછી તેની રહેલી કસરને લીધેજ થાય છે. આપણાંમાં સુવાવડ એક ઘાત ગણાય છે. અને જટલાક કેસામાં આપણી સ્ત્રીઓ સુવાવડ પછી સંત્રેહથી, કાંઈ અથવા તેના બીજાં રોગથી પીડાની સાંભળીએ અને જોઈએ છીએ.

ઉપર મુજબ આપણી સ્ત્રીઓને એક અર્થપૂર્ણ પ્રાદ ઉમર થાય ત્યાં સુધીની જીવંતી દુઃખ નીરસી કસરતાં માલૂમ પડે છે કે તેઓ જન્મથી તે મોટી ઉંમર સુધી એવ સંભોગમાં રહે છે કે, તેમના નબળા બાંધા સુધરવાની નજીએ ઉલટો વંધાર ન વધારે બગડતો જ નોંધે છે.

હાલમાં આપણે સંસાર કાંઈક પરીવર્તન રિચતીમાં છે. આપણા અસલનાં જટલાં રીવાજો દાસના સંભોગને પ્રતિકુળ હોવાથી આપણે હોડતા જઈએ છીએ, પણ હજી તે મને બહેલે આપણે પાશ્ચાત્ય લાભદાયક રીવાજો ગ્રહણ કરી શક્યા નથી. હાલ આપણે બનેલી વચ્ચે ગોળાં ખાઈએ છીએ. અને જેમ એક ટેકરી ઉપરનું રહેણાં આપણને માંદક આવે નહીં અને બીજી ટેકરી ઉપર આપણે રહેતા જતા હોઈએ તેવી હાલતમાં છીએ. પહેલી ટેકરી ઉપરથી આપણે ઉતર્યા છીએ. પણ બીજી ટેકરી ઉપર હજી આપણે યોગ્ય સાધનો મેળવ્યાંથી ચડી શક્યા નથી. એટલે આપણે બેની વચ્ચે નીચી ખીણમાં છીએ. અને તેને પરિણામે આપણી સ્ત્રીઓની શારીરિક રિચતી પણ ઘણીજ નીચી (કંઠાળ) થઈ ગઈ છે.

આંબી. શૈક્ષણિક સ્થિતિ સુધારવાને, તથા તેવી રિચતી બરિધમાં થતી અટકાવવા માટે આપણે આપણી બાળાઓને બચપણમાંથી ઉછેરવામાંજ તેમના બાંધા મેળવું અને તેવી યોગ્ય સંભાળ જોઈએ. વળી પાશ્ચાત્ય રીતી મુજબ એક મોટી ઉંમરે નહીં તોપણ આંખમાં આંખો મોળવરસ પડેલાં તો આપણી કન્યાઓનાં લગ્ન નજર કરવાં જોઈએ, કે જોઈ તેમનાં ચરીરનું બંધારણ સુદૃઢ થઈ શકે. શારીરિક જગવણી કાંઈ પણ પ્રેક્ટિસ મળતી રહેવી જોઈએ, અને તેમને હમેશાં ખુશી ચોખ્ખી દેવાના લાભ આપેલા જોઈએ. તેમનાં હૃદયો. લાંગણીવાળાં, પ્રેમાળ, પંજ સંદર્ભરોગ, જીવોને દયાવી શકે તેવાં હૃદ બેનાવંચાં જોઈએ. પુરૂષ વર્ગે ખાસ કરીને પોતાની વાસનાઓને કાંઈમાં રોંપી સ્ત્રીઓની શારીરિક હાલતપર બરાબર લક્ષ આપવું જોઈએ. વળી યોગ્ય રીતે જગવણેલી સર્મણ શાસ્ત્રીય પદ-નિના અભ્યાસ કરેલા હોય તેવી દાયણોનીજ મદદ મેળવવી જોઈએ. અધવાં સંજોગ પંજ વાંધા શિવાંધ સુવાવડ ખાતાઓને લાભ લેવા જોઈએ. આ બાબતમાં મુંબઈનું રૂઢમેણી સુવાવડ ખાતું જટલું ઉપયોગી કામ બજાવે છે અને જટલા કીમતી જીવો બચાવે છે તે તેના રીપોર્ટ વાંચવાથી જાણીશે.

આ પ્રમાણે ઉપાયો લેવાથી થોડા સમયમાં આપણે આપણી સદચારીઓને તંદુરસ્ત બનાવી, પોતે પણ ધણે ભાગે સુખી થઈ શકીએ અને તેમની તરફની હમેશની ચિન્તાઓથી કાંઈક મુક્ત થઈએ.

એલેક્સી-રેડન હોર્સકુલ, મુંબઈ.

લોગીલાલ કેશવલાલ પટવા.

(બી.એ. એસ.ડી.સી.ડી.)

“ બાળલક્ષણો.”

સુજ્ઞ ભગિનીઓ અને હિંદની પવિત્ર બાળાઓ,

આ વિષય ઉપર જેટલું વિવેચન ના થાય એટલું આપણું છે. સંપૂર્ણ વિવેચન કરવા મારી શક્તિ નથી. છતાં મારી અલ્પ મતિ પ્રમાણે “ કુલ નહિ તો કુલની પાંખડી ” અર્થે જે શબ્દો લખવા રજા લઉં છું ! આપણી કહેવત પ્રમાણે “ પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી જણાય ” એ વચન કટલેક અંશે ખરું પડે છે પણ સર્વ રીતે એમાં સત્ય રહેલું નથી. જે બાળકોને આપણે નાનપણમાં આજ્ઞાક જ્ઞેષ્ઠ્યે છીએ, તેઓ મોટી ઉંમરે મૂઢ જેવા લાગે છે અને જેવો કુમળી વયમાં મૂઢ જેવા લાગે છે અને જેઓ મ્હોં ઉપરની માંખ પણ ઉઠાવી શકતા નથી તેઓ મોટી ઉંમરે પરાક્રમી નીનરો છે. આ લક્ષણોમાં જે ફેરફાર દેખાય છે તેનું ખરું કારણ (૧) માં આપની તથા શિક્ષકની બાળકોના લક્ષણો તથા રહેણી કહેણી સુધારવાની કાળજીથી, (૨) પોતાના દેશના માણસોના આચાર વિચારની અસરથી (૩) કેળવણીથી અને આ શુભ પ્રયાસોના સેવનથી બાળક પરાક્રમી નીવડવા ભાગ્યશાળી થાય છે. “ કુમળુ ઝાડ જન્મ વાળીએ તેમ વળે ” એ સૂત્રના આધારે દરેક માં આપે, પોતાના બાળકના ભવિષ્યના હિત માટે, પોતાના કુટુંબ અને દેશના કલ્યાણ માટે ‘ બાળકોના સ્વભાવને લગતું ચારુવિદ્યાન ’ જાણવાની ખાસ અગત્ય છે. બાળકોના સ્વભાવ સુધારવાની ફરજ પુરૂષ કરતાં સ્ત્રીને માથે વધારે છે. કારણ કે માતાને બહાલ પોતાના બાળક (૭ વર્ષ સુધીનાં છોકરાંઓ) પ્રત્યે અપાર છે. અને તેઓની માનસિક અને શારીરિક રિયાત સુધારવી એ કેળવાયેલી માતાઓની પ્રથમ ફરજ છે; તેમજ મ્હેંદેથી તેમ કરી શકવાની ત્હેમને પૂર્ણ અતુલ્યતા પણ છે. દેશની ઉન્નતિને આધાર આપણા બાળકો ઉપરજ છે. તે માટે જો માતા પોતાનાજ બાળકોના સ્વભાવથી અજ્ઞાન હોય, કેળવણી ના પામેલી હોય, તો તે પોતાના બાળકોને કેવી રીતે કેળવણી આપી શકશે? માટે બાળકોનું હિત સાધવા, અને દેશને આનંદ કરવા, તથા બાળકોના લક્ષણો સુધારવા તરફ ચાલો જાહેનો! આપણે નજર કરીએ, જર્મની, ફ્રાન્સ, યુરોપ જાપાન વગેરે દેશોના વિદ્વાનોએ આ લક્ષણોની નોંધ લેવા પાછળ અધ્યાગ મહેનત કરી, આવું ઉત્તમ કાર્ય પાર પાડ્યું છે. તે ઉપરાંત એક ફ્રેંચ સ્ત્રી લેખકે “ બાળ સ્વભાવ ” નો ખાસ અભ્યાસ કરેલો છે, અને જન સમુદ્ધના હિતને માટે લેખ પણ પ્રગટ કર્યો છે. બાળકોના લક્ષણો સુધારવા આપણે તેઓની તરફ પ્રેમથી આપણું હૃદય અતિ કામળ રાખવું જ્ઞેષ્ઠ્યે બાળકોને શાળા રાખવા હમેશાં નવા નવા પદાર્થો બતાવવા તેથી તેમની ધુલિ વધે છે. અને ત્યારે તેમને તે વિષયનું જ્ઞાન થાય છે, ત્યારે તે પદાર્થ વિષે પુછપરછ કરવા લાગે છે. આપણે જો તેઓની ટેવો સુધારવા તરફ લક્ષ નથી આપતા તો, તેઓનામાં રમતી બાળપણના શુભો આવે છે. અને એકદમ તેમનું ચિત્ત હમેશા રમત તરફજ વળી જાય છે. માટે તે ટેવો સુધારવા ખાસ કાળજી રાખવી. બાળકોની અવલોકનશક્તિ કેળવવા માટે આપણે જાત જાતના રંગ ઘેરંગી આનંદ ઉપજાવે તેવા નવીન પદાર્થો તેઓની પાસે રજુ કરવા. જે પદાર્થો લેવા તેમને બહુજ ગમે છે, તે પદાર્થના શુભ જાણવા પણ તેમને શ્રુતિ યત્ન તે શીએ છે. બીજું, હવે બાળકોની કુટેવો સુધારવા આપણે તેમની રમણશક્તિનો લાભ લેવો જ્ઞેષ્ઠ્યે, તેઓના મન ઉપર નાનપણથીજ (૧) સત્ય જોડવાની, (૨) વહેલા ઉઠવાની, (૩) આજ્ઞા પાળવાની, (૪) ઉદ્યમી રહેવાની, (૫) ચોરી ન કરવાની, (૬) અપશબ્દો ના જોડવાની, (૭) ઇશ્વર ભક્તિ કરવાની, (૮) પ્રયુક્તિત મન રાખવાની, (૯) કસરત કરવાની, અને (૧૦) સત્સંગતની, વગેરે - સારી ટેવો પાડવાની જરૂરીઆતો ઠસાવવી. અને તે દર્શાવે વાર્તારૂપે સમજાવવાથી બાળકને

ગમત સાથે જ્ઞાન મળે છે; અને તેની છાપ મન ઉપર ઊંડી પડે છે. બાળપણમાં લાકડીના ઘોડા, દીંગણા દીંગથીઓની રમતો વગેરે રમવાથી મન આનંદમાં રહે છે. નીલુ, બાલકોની વિવેકશક્તિ અને તર્કશક્તિ ખીલવવા એ પણ જરૂરનું છે. કોઇ ગૃહસ્થ આપણે ત્યાં આવે તેને માન આપવું વગેરે રીતે આદરસન્ધાર કરતાં શીખવવાથી ગૃહની શૌભા દીપી નીકળે છે. તર્ક શક્તિથીજ વિવેક શક્તિ ખીલે છે. અને વિવેક શક્તિની મદદથીજ નવા નવા આચારવિચાર ઉત્પન્ન થાય છે. એણે બાળકની બધી લાગણીઓમાં બીકની લાગણી વિશેષ રહેલી છે. એક વિદ્વાન લખે છે કે “ત્રણે બાળકોનું અવલોકન કર્યો પછી ફક્ત બેજ બાળકો બીક વિનાનાં માલૂમ પડ્યા હતા.” માટે આપણે બાળકોની બીક મટાડવાને તેઓનું અજ્ઞાન એણું કરવું. તથા સત્ય વસ્તુનું જ્ઞાન કરાવવું જોઈએ. અને જેમ જેમ તેઓ અનુભવથી સમજતા થશે તેમ તેમ તેઓનામાં બીક ઓછી થશે. જ્યારે બાળક બહુ તોજાન કરે છે અને રૂવે છે ત્યારે તેઓનાં માથાપો “જે બાવો આગ્યો! જે વાઘ આગ્યો! સીપાઈ પકડી જસે!” એવી એવી ધમકી આપી બાળકને ધાર્તીમાં નાખે છે. આ છોકરાંઓ બીકણુ બાવજા નીવડે તેમાં કોનો દોષ? માટે બહેનો! આપણે બાળકોને ડરાવવા કરતાં તેઓને દ્વિ મતવાળા બનાવી અજ્ઞાન દૂર કરાવતાં શીખવવું જોઈએ.

પાંચમું બાળક છે. આપણામાં ચાર જાતની દૃઢ છે. તેમાં બાળકનું સમાધાન કરવું એ વધારે મુશ્કેલ છે. બાળકની દૃષ્ટિએ જે નવીન પદાર્થ દેખાય છે તે પ્રાપ્ત કરવા પોતે ધણી ઇતિજાર હોય છે. એટલેથીજ પતનું નથી પણ પ્રશ્ન ઉપર, પ્રશ્ન કર્યાં કરે છે અને એવી આડાઇ લઇ બેસે છે કે “મને ફક્ત આણી આપો, ફક્ત આમ છે તેનું શું કારણ?” વગેરે માઆ કે પુછ્યા કરે છે પ્રશ્નોના જવાબ બરાબર નથી મળતા તોજા લઇ બેસે છે. હવે આપણાથી ન્યાંમુઠી બાળકના કહેવા પ્રમાણે થઈ શકવું સંભવિત છે ત્યાં મુઠી તો ઠીક છે. પણ જે કંઈ અસાધ્ય છે, તે કરાવવા તે જ્યારે આમદ કરે છે, ત્યારે તેને ધમકી આપવાની ટેવ બહુજ ઓટી છે. કેળવણીમાં માથાપે પોતાની શુદ્ધિને ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આ પ્રસંગે નાની વયના શ્રીકૃષ્ણનો દાખલો બૌદ્ધિકર તેમજ અનુકરણ કરવા લાયક હોવાથી અહીં આપું છું “શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે નાના હતા ત્યારે તેમણે તેની માતા યશોદાજીને કહ્યું કે “મા મને આદો આકાશમાંથી નીચે ઉતારીને રમવા આપો.” હવે આમ કરવું અસાધ્ય હતું. છતાં શુદ્ધિશાળી યશોદાજીએ શ્રીકૃષ્ણને રાજ કરવા એક યુક્તિ લાડવી; એક જળપાત્રમાં ચંદ્રમાનું પ્રતિબિંબ પાડ્યું ને તે પ્રતિબિંબ જતાવી ચંદ્રમાને નીચે ઉતાર્યો છે, તેવી શ્રીકૃષ્ણને ખાતરી કરી આપી, તેના મનનું સમાધાન કર્યું. આ ઉપરથી આપણે એ સાર લેવાને છે કે બાળકોની સાથે કામ લેવામાં હમેશાં જળ કરતાં કળ વાપરવી એ બહુજ ફળદાયક છે, યશોદાજી જેવી શુદ્ધિમાન માતાઓ આપણા દેશમાં નીવડે એજ મારી નમ પ્રાર્થના છે.

બાળકોનું મન પ્રકૃષ્ટિત રાખવા આપણે તેઓનાં વખાણુ પણ કરવાં. અને તેઓને સાબાશીના પોકારોથી વધાવી લેવાં. તેથી તેમની ઉત્સાહશક્તિ ખીલે છે. અને તેઓ ઉત્તમ ધારણને અનુસરવાજ પ્રયાસ કરશે. આથી તેઓ સદ્ગુણી બની પોતાનું કાર્ય આગળ સાધતા શીખશે. જે બાળકોનો સ્વભાવ રમુજી હોય છે, તેઓને રમણવા બહુજ ગમે છે. નાના બાળકોને વિદ્યોગ રમતમાંજ સમાયેલા છે. એનજીબડાંધર, રાગ, ગાડ, વગેરે યવું બહુ ગમે છે. એટલે તેઓ દેખે છે તેવું કરે છે. આ તેમના અનુકરણ સ્વભાવનો લાભ લેવા માથાપે ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ કારણ તેથી તેઓની શુદ્ધિ ખીલે છે અને નીતિને પુષ્ટી મળે છે. વળી ઉપર કલા પ્રમાણે બાળક એ નક્ક કરનાર પ્રાણી છે માટે તેઓને

વિત્તમ વસ્તુઓનું અનુકરણ કરતા શીખવવું કહેવત છે કે “જાપ દક્ષણ પ્રણ ન જાપ લક્ષણ ।” માટે બાળકના હિત ખાતર તેમને માન્યપે, ગુરુએ અને જન સમાજે સર્વોત્તમ વાણી, સર્વોત્તમ વર્તન, સર્વોત્તમ વિચાર, અને સર્વોત્તમ કર્મ શીખવવાની ખાસ જરૂર છે.

સાતમું, આ બધા વિષયો ઉપરાંત માતાની પ્રથમ ફરજ તો એ છે કે બાળકને નાન પણથીજ દરેક વસ્તુમાં નિયમિતપણે જાળવવા શીખવવું જોઈએ. રમત ગમતમાં, ખાવા પીવામાં, નિશાળનું લેસન કરવામાં, વગેરે દરેક આમતમા નિયમિતપણે જાળવવા શીખવવું આથી તેઓતી તદુરસ્તી ધણીજ સચવાય છે અને બાળકને તદુરસ્ત રાખ્યાથી આપણને “આ રોક્ષતા” નો મોટો આશીર્વાદ મળે છે. આરોક્ષતા વિના દરેક સુખના સાધનો એક એકા વિનાનાં સો મીડાં જેવાં છે । માટે તેઓની તદુરસ્તી સાચવવા બહુ લક્ષ આપવું બાળકને તિ-રોગી અને તદુરસ્ત રાખવા પુરૂષ તથા સ્ત્રીએ લાગા વખત સુધી જ્ઞાતશ્રય પાળવું જોઈએ. અને પછી બ્યારે બાળકને કેળવણી લેવાનો લાભ મળે તે વખતે કસરત વગેરેથી શરીરનો બાધા મજબુત કરાવવો જોઈએ.

ખંડિનો । બાળકમાં સર્વોત્તમ ટેવો પાડી સર્વોત્તમ કાર્ય સાધવા મનુષ્ય પ્રપલ્લ ઉપરાંત ક્ષી ઇષ્ટદેવની સદ્ગુણતાની પણ ખાસ અગત્ય છે તેથી હમેશા ક્ષી પ્રભુની આર્થના કરવી કે ‘હે પ્રભુ ! અમારા બાળકમાં, સર્વોત્તમ ટેવ પાડવાની અને તે દૃઢ કરવાની અમને શક્તિ આપ’ આ મંગલ્લી પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી કરશો, તો ઇશ્વરકૃપાથી આપણા બાળકમાં જરૂર સર્વોત્તમ ટેવો પડશે અને તેથી તે ઉત્તમ મનુષ્ય થશે, એટલે ક્ષીક ટકાના તેરના ટોળામાંથી નીકળી “સો લાખોએ ના મળે એવી ઉત્તમ મનુષ્ય કોગીમાં, આવશે એ બે વર્ગમાંથી જેમાં રહેવાના મરજી હોય તેમાં રહેવા વાંચકની મુનકસરી ઉપર સોપી આ વિષય સમાપ્ત કરે છું. શ્રી ઇષ્ટ અમારા બાળકમાં સર્વદા સર્વોત્તમ ટેવો બક્ષાજી અસ્તુ ।

—નવનીધરાય ન. મેઠા.

પત્રમંજૂષા.

૧. દસ મહાન હિન્દુ સત્તારીઓ.

એ “સુંદરીસુબોધ” ના તાન્ત્રી સાહેબ ।

જા રા રમણિક ત્રિવેદીના રચનને અનુમોદન આપતા,
હું નીચેનાં દસ નામ મોકલાવે છું, જેને અવધાર્ય આપવા કૃપા કરશો.
સીતા લક રહ્યાં, ઘણા દુઃખ સહ્યા, હોયે રહ્યા રામને,
સાવિત્રી સતીયે કૃતાન્ત યમને તોખ્યા, પતિસેવથી,
શ્રીતારામતિ આલિયા પતિપથે, સેવા ન સ્વપ્ને લહી,
પૂજે પુણ્ય પતિવ્રતા અનમૂયા, છે ધન્ય તે નાયને,
ગાર્ગીયે પદવેદ જ્ઞાન ધરીને, મોડયા ઘણા માનને,
દુષ્ટો કૌરવ કીચકાદિક હણ્યા, તે તો સતી દ્રૌપદી
તુચ્છી સ્વર્ગ મુખો, ઘણા વન દુઃખો વેઠ્યા દમયન્તીયે,
મીરાં પ્રેમમયી, કર્યું વિષ મુખા, રાખ્યા ઘનશ્યામમા
રાણી રાણકદેવડી બળીમુવા ના તે વધી સિદ્ધને,
લક્ષ્મીબાઈ વીરાંગના રણ ચઢકયા ઝાંરીપદે રાજતા,
આવા રત્ન અનેક બારત । બહા । ત્હારા મહિ સચવા,
આશા અન્તરની બિલો । “વરતમાં એવાં મતી સંપરે ।”

(સાવનગર કોલેજ)

—કાલિદાસ

૨.

શ. શ. સુન્દરી સુબોધના તંત્રી સાહેબ,

સેવિનય નિવેદન કે, ઔખાના અંકમાં જે વીર આદર્શ ભારત લલનાઓના સંબંધે આનંદ-કાયક ચર્ચા કરવામાં થઈ છે, તે અરેખર ધણી ઉપયોગી છે. તેથી તે ચર્ચામાં હાજર થવા આ નીચે વીર સન્મારીઓનાં નામ જણાવ્યાં છે.

પૌરાણિક-

વૈદિક-

પતિતપાવન મહિલાઓ. વિદૂષી સન્મારીઓ.

ધાર્મિકસતીત્રીઓ. શાસ્ત્રકુશળવીરોજના.

સીતા. ગાંધી.

મીરાંબાઈ. જાનબાઈ.

સાવિત્રી. મેત્રેયી.

અહલ્યાબાઈ દોલકર. લક્ષ્મીબાઈ.

અનસૂયા. લીલાવતી.

નિરમતી. ચંદ્રાબાઈ.

નર્મદા. ભારતી.

નસમા. મયણ્ણલલિત.

કમળાદેવી. દેવદાસી.

વારાહ. સરસ્વતી.

ઉપરપ્રમાણે મેં મારી મતિ અનુસાર નામ જણાવ્યાં છે. આ શિવાય અનેક ભારતીય વીરોજના છે, પણ વીરના નામની ચર્ચા ઉપસ્થિત થઈ છે; એટલે કેટલીએક મહત્વની મહાન લલનાઓનાં નામ પણ બાકી રહી જાય છે.

(સંતોષ)

૩.

સીડિપયોગી પુસ્તકો ભેટ !

શ. શ. સુન્દરી,

અમારા તરફથી અવાર નવાર જલદાર પહેલ છોકો, - ત્રણ મણકા * આપના ઉપર મોકલ્યા છે..... તે છોકો (સીડિપયોગી) ટપાલ અર્થે ભેઈ જે કોઈ મ ગાવે તેને મારા તરફથી મોકલવામાં આવે છે. આપ આપના પત્રમાં જલદાર કરો કે આ સીડિપયોગી છોકો જે મગાવશે તેને મારા તરફથી મોકલવામાં આવશે. આટલું પરોપકારનું કાર્ય આપ જલદાર કરો, એટલી વિનંતિ છે.

(ભાવનગર)

કાપડિયા ભાતીયંદ ગીરધરજી.

પચીસ રૂપિયાનું ઇનામ !

(‘હિન્દુ સીસંસાર’-વિષે લખવાનો ઇનામી નિબંધ.)

મેહેરવાન તંત્રી સાહેબ,

નીચે લખેલો મજકુર અથવા લેખનનો કોઈપણ જાજ આપને પચંદ પડે તો તે પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરો.

* આ પુસ્તકોના નામ નીચે મુજબ છે:

૧ ગીતસંગ્રહ, (સીડિપયોગી) - બહેન મોંઘી ગીરધર

૨ અંજના સુન્દરી - કાપડિયા નેમચંદ ગીરધર

૩ શ્રી સુવિભવદ્રાણી સીયળવેલ - પંડિત શ્રીવીર વિજયજી

ટપાલ અર્થે એક પુસ્તકનો

અર્થો આનો અને ત્રણનો

એક આનો થશે.

શ્રીકૃષ્ણવણી અને શ્રીસુધારણાનો હું ચુસ્ત હીમાયતી હોવાથી નીચે મુજબની યોજના તે વિ-
ષયના સંબંધમાં આપણાં ગૃહરાત્રી ભાઈબહેન આગળ મૂકવા રજા લઉં છું.

‘હિન્દુ સ્ત્રીસંસાર’ આ નામનો એક ઇનામી નિબંધ (મદારી વરંધી રિપ્ત કરવામાં આવેલી
સૌ. ચંચલ-ચંદુલાલ દેસાઈ સીરીઝન અંતે) નીચેની રીતેતોએ લખાવવો; અને ત્હે-
માંથી ઉત્તમ જણાય તે છપાવી, વિના મૂલ્યે લોકોમાં બહેઓ, આપણા સ્ત્રીવર્ગને ત્હેની પોતાની
અંબાર જલાવવારીઓનું જ્ઞાન આપવા વયાશક્તિ પ્રયાસ કરવો,—એ આ ઇનામી હરીફાઈ થકી
કરવાનો હેતુ છે.

- શરતો: ૧. ઉત્તમ જણાયતા ‘નિબંધને પચીસ રૂપિયાનું’ ઇનામ આપવામાં આવશે.
૨. ઇનામી નિબંધ ઉપર તે છપાવવા વગેરેનો સર્વ રીતે મદારો હક રહેશે.
૩. સ્ત્રી અથવા પુરુષ, કંઈપણ આ હરીફાઈમાં ઉતરી શકશે.
૪. નિબંધ સુન્દરી સુબોધનાં પાનાં ત્રીસથી ચાલીસને આશરે જેવો થવો જોઈશે.
૫. કોઈના જેમ અને તેમ રહેલી, ધરમણ, રસીલી, અને સંધિરિણુ ભણેલી બાળાઓ હેતુથી
વાંચે એવી રાખવી.
૬. સદ્ગુણી ઉત્તમ એક જ નિબંધ ન લાગે, અથવા એક કરતાં વધુ નિબંધોમાં, ત્હે-
માંના સુલ્લેખ વિષે વિચાર કરતાં ઇનામ બહેઓનું યોગ્ય જણાય તો પરીક્ષકને
તેમ કરવા સત્તા રહેશે.
૭. પરીક્ષકતરીકે સુન્દરી સુબોધના તંત્રી સાહેબ કામ કરશે તે ઉપકાર થશે
૮. આ હરીફાઈ માટેના સંબંધ નિબંધો તા ૩૧ મી ડિસેમ્બર ૧૯૧૨ ખેલાં મળે
જવા જોઈશે.
૯. નિબંધના સરનામાં ઉપર “ઇનામી નિબંધ-હિન્દુ સ્ત્રી સંસાર વિષે” આ પ્રમાણે
લખવું; તથા અર્ધાઆનાની રપાલની ટિકેટ સાથે મોકલવી આમ કર્યા શિવાય ત્હેની
ખેાચ સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.
૧૦. ઇનામની રકમ સુન્દરી સુબોધના અવસ્થાપક પાસે અનામત રાખવામાં આવી છે સર્વ
લેખક બહેનો અને ભાઈઓને ઇનામની હુલ્લકતા તરફ ન જોવા વિનંતિ છે.

જેમને: (પૂર્વે જાનવેર.)

—ચંદુલાલ અખાલાલ દેસાઈ.

(એલ, એમ, એન એસ.)

૫

સ્ત્રીઓ અને બાળકોની ધરગતુ દવાઓ.

“સુન્દરી સુબોધ” ના માનવંત અધિપતિ સાહેબ,

તરફે દેવાની કે, “સ્ત્રીઓ તથા બાળકોની ધરગતુ દવાઓ.”—એ નામથી એક લેખ
સુન્દરી સુબોધમાં લાંબા વખતથી છપાય છે, ત્હેનો લાભ આપણી બહેનો લે છે કે કેમ ? અને એ
ઉપાયો તેઓને જોઈ છે કે નહીં તથા એ ઉપાયોની અજમાએ કાંઈ બહેનોએ લીધેલી છે કે નહીં
અને ‘એ એનંઓએસનું’ શું શું પરિણામ આવેલું છે ? તેથી કૃપા કરી યથા છે કે નહીં ? એ બાબતની
આપના આદેશ તથા વાંચનારાઓમાં ચર્ચા અને તપાસ ચલાવી ખુલાસો પુછવા મેહેરબાની કરો છો.
કારણ કે જો એ ભતના લેખોથી આપણી બહેનોને કૃપા થતો હોય અને તેનો સારી રીતે લાભ
લેવાનો હોય, તો ‘બીબ’ એ ભતનાં વધારે ઉપયોગી લખાણ લખી મોકલે. માટે એ બાબતનો ખુલા-
સો મેળવવા સારું ચર્ચા ચલાવવો વિનંતી કરું છું.

૧૬-અમૃતલાલ સુન્દરજી પંડિયાર.

“સુન્દરી સુબોધ”ને અભિનન્દન.

(દરિગીત)

જય જય વિષે તુજ જન્મ છે !
 દુનિયાં બચાવા રૂબતી,
 ધણી ભગીનિઓના સાચામાં,
 ઓ સુન્દરી સુબોધ ! તુજને
 આભાદ કરવા દેયને, તું
 મહિલા દીવાળા મહો વિષે,
 શુભ જ્ઞાન વરી લોકમાં,
 ઓ સુન્દરી સુબોધ ! તુજને
 જન કિમ્મતે તું આવડું,
 બેઠા મજેરી, ચિત્ર સુન્દર,
 રૂબતાં જનોને દોર નાંખી,
 ઓ સુન્દરી સુબોધ ! તુજને
 કંઈ આંધળાં આંખ આપી,
 હૃદયો વીંધી નિર્દય, નડોર,
 છે સ્વર્ગ આ દુનિયાં મહિ” —
 ઓ સુન્દરી સુબોધ ! તુજને
 બાપુ ! સફળ તુજ જન્મ છે,
 માલીક બસો આપશે,
 શ્રદ્ધા-સબળતાથી તું વધ
 ઓ સુન્દરી સુબોધ ! તુજને

પરમાર્થ કાળે અવતરી,
 સત્ય સેવ ત્હેં હાથે ધરી;
 કરે દિવ્ય નિત ફેરફાર છે,
 ધન્ય, તુજને ધન્ય છે !
 સતત મહેનત કરે ધરે,
 નિજસ્વાર્થને અગ્રગો કરે,
 પરમાર્થ કરવા ચિત્ત છે,
 ધન્ય તુજને ધન્ય છે !
 અમ ગરિબધર અજવાળવા,
 ચિત્ત અમ આકર્ષવા;
 તારવા તુજ કૃપાન છે,
 ધન્ય, તુજને ધન્ય છે !
 દેખતાં ત્હેં છે ક્યાં,
 સુપ્રેમતા અંકુર સર્વા;
 કર્યું સત્ય એ નહિ સાધ્ય ત્હેં,
 ધન્ય, તુજને ધન્ય છે !
 કલ્પ્ય પ્રિય થર તું ધરે,
 દુનિયાં બિચારી છું કરે !
 આગળ ! મદદમાં ઈશ છે,
 ધન્ય, તુજને ધન્ય છે !

૭.

—કાસાર.

શ્રી લેખનો ખાસ અંક—

સુન્દરી સુબોધનો દીવાળીનો ધણાં ચિત્રો વાળો મહેરો ખાસઅંક, ઉતા-
 વળ ક્યાં છતાં, હિસેમ્મરની રાડઆત કરતાં બહેનો પ્રકટ થઇ શકશે નહિ;
 એમ ધાસ્તી છે. હિસેમ્મરનાઅંકથી પત્ર નિયમિત સ્વરૂપમાં આવશે, એમ
 અમે માનીએ છીએ. શ્રી લેખના આ ખાસઅંક માટેનાં લખાણ મોડામાં
 તા. ૨૦ મી ઓક્ટોબર મુદ્દીમાં મળશે, તોજ પ્રકટ થઈ શકશે.

—પ્રકાશક, સુન્દરીસુબોધ

સ્વાગત સદન.

[જે જે સાહિત્યપ્રિય બહેનો તથા બન્ધુઓ તથા પત્રપ્રકાશક સન્મિત્રો તરફથી
 ‘સુન્દરી સુબોધ’ મન્દિરને અવલોકનારો પુસ્તકો, પત્રો, વગેરે મળ્યાં છે, તેમનો ઉપ-
 કાર માનવામાં આવે છે; અને તેમનો યોગ્ય સત્કાર થતા થયેલા નિલંબને માટે અનન્તઃકરણ
 પૂર્વક શુભા માયવામાં આવે છે. આશા છે કે હવે યોગ્ય વખતમાં તે ધર્મકાર્ય અમે પૂર્ણ
 કરી શકીશું.

શ્રીસાહિત્ય અને શ્રીવાંચન (અર્થાત્ શ્રી ઉપયોગી પુસ્તકો) જોને લખતી
 બાદીઓ આ પત્રમાં તેમ અન્ય રચને પ્રકટ થઈ છે, તે ઉપરથી સંપૂર્ણ માદિની આપતો.

એક દેખ અમારા તરફથી તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. અને તે ગયા હિમેચ્છર-જાન્યુઆરીના ખાસ અંકમાં આપવાની પણ યોજના કરવામાં આવી હતી; પરંતુ અમારી લેખક ભગિનીઓના લખાણ વધી પડવાથી તે મુલતવી ખાતે રાખવો પડ્યો હતો. થોડા વખતમાં તે પણ મુન્દરીમુખોષના માહકોની તેમજ શુજરાતી વાંચનારી આલમની સેવામાં રજુ કરી શકશે, એમ શ્રદ્ધા છે.

સમાલોચનાર્થે મળેલાં પુસ્તકો તથા બદલામાં મળતાં પત્રો વિષે ધીમે ધીમે આ વર્ષમાં અભિપ્રાયો પ્રકટ કરવામાં આવશે. લગભગ બે વર્ષની દરમિયાન મળેલ સાહિત્યનું આ પ્રમાણેનું ચાલુ અવલોકન, અને તે પણ વિષયવિભાગ મુજબનું, અમે માનીએ છીએ કે, અમારા વાચક મંડળને નિઃસંશય સુંદર લાભ આપશે અને આપણી સાહિત્યસમૃદ્ધિનાં કેટલાંક ઉચ્ચ જાતનાં રત્નો તથા સુગન્ધ અને સુવસ્તુવાળાં પુષ્પો વિષે તેને સુગત કરશે.

—તન્ત્રી, મુન્દરીમુખોષ.]

ઉપકાર સાથે સ્વીકાર.

૧. નીચે જણાવેલા રિપોર્ટો તથા અહેવાલોની પૃથક સ્વીકારવા રજા લઈએ છીએ:—

શ્રી વડનગરા કણુખી હિતવર્ધક સભાનો ૧૯૬૭ ની સાલનો વર્ષાત-(બોર્ડિંગ હાઉસ અને વિદ્યામંડિરના રિપોર્ટ સાથે,) અમદાવાદ.

શ્રી ખેડા જિલ્લાની પ્રથમ બેંતાળીસ ઓર્ફિઅલ ક્લબ સમાજનો રિપોર્ટ તથા નિયમો વિષેર. (કિંમત એક આનો, પેરટેજ સાથે દોઢ આનો)

નડિયાદ હિન્દુ નિરાશ્રિત ફન્ડનો ત્રણ માસનો રિપોર્ટ (૧૯૧૧) નડિયાદ.

શ્રી મહુવા બાળ ખેડાવાળ હિંદુસલામી મંડળ, દ્વિતીય વાર્ષિક રિપોર્ટ (૧૯૦૯-૧૦)

શ્રી જીવદયાદાનપ્રસારક ફન્ડનો રિપોર્ટ તથા હીસાબ (૧૯૬૬-૬૭), મુંબઈ.

અમદાવાદની બહેરા-મુંગાની શાળાનો બીજો વાર્ષિક હેવાલ, (૧૯૧૦).

શ્રી નડિઆદ પાંજરાપોળનો પ્રથમ રિપોર્ટ, (૧૯૧૨)

રા. સા. શેઠ વચનજી ત્રીકમજી જે. પી. તથા શેઠ ખેતસિંહ ખીઅશી જે. પી.

પાલીતાણા જૈન બોર્ડિંગ સ્કૂલનો તૃતીય ત્રિવાર્ષિક રિપોર્ટ. (૧૯૬૫-૬૭)

શ્રી જૈન ધર્મ વિદ્યા પ્રસારક ધર્મના નિયમો, પાલીતાણા

શ્રી કેસેસિંહરાવ આર્ય અનાયાત્રમનો ત્રીજો વાર્ષિક રિપોર્ટ (૧૯૧૧), વડોદરા

શ્રી ભગુપુર હિન્દુ અનાયાત્રમનો ત્રીજો વર્ષનો રિપોર્ટ (૧૯૧૦) ભરૂચ.

નડિઆદ હિન્દુ અનાયાત્રમનો ૧૯૦૮-૧૧ સુધીનો રિપોર્ટ.

શ્રી જૈનસ્વેતાંજલ મૂર્તિપુજક બોર્ડિંગનો ૧૯૦૯-૧૦ નો રિપોર્ટ, અમદાવાદ

શ્રી જૈનધર્મવિદ્યાપ્રસારક વર્ષનો તૃતીય ત્રિવાર્ષિક રિપોર્ટ, (૧૯૬૫ ૬૭) પાલીતાણા.

શ્રી કચ્છી જૈનબાળાશ્રમ (કચ્છ-માંડવી) નો ત્રિવાર્ષિક રિપોર્ટ (૧૯૧૨) પાલીતાણા.

શ્રી જ્ઞાનમંદિરનો રિપોર્ટ (૧૯૧૦-૧૧ નો) વડવાણ સહેર

૨. પચાંગો.

[૬ લક્ષ્મી આર્ટ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, મુંબાઈ-તરશુ ધં સ ૧૯૧૨ નું છમેજ કેસેન્ડર-જેમાં વેલનાં પાંદડાંથી લગી પડતા અને પુષ્પપાત્રોવાળા એક સુંદર " પેનસ ફ્રેમ "માં,

ને માટે હેમને આપવું યોગ્ય છે. ફક્ત ચારજ રૂપિયામાં દર મહિને લગભગ સો પાનાં જેવડું પ્રકટ થતું, અને પ્રથમ જે અથવા વધુ બેટનાં પુસ્તકો આપતું, અનેક મનોહર ચિત્રો અને છબીઓવાળું આ માસિક દરેક દરેક મરાઠી સમજનાર માણસે અવશ્ય લેવું જોઈએ. અને તે ઘણું વચાતું હોવા છતાં—હિન્દુસ્થાનનાં પ્રશસ્ત માસિકોમાં રયાન લેનાર આ પત્રના આહોકાની સંખ્યા તેથી પણ વધી થોડા વખતમાં વીસ પચીસ હજાર અને વધારે થાય એમાં અમને કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું જણાતું નથી.

આ ખાસ અંકમાં ઉત્તમ, અભ્યાસ પૂર્ણ લેખ અને સુંદર છબીઓ તથા ચિત્રોની એવી રસબેલ યથેલા છે કે હેતુ ગમે તેટલું લાંબું અવલોકન પણ અપૂર્ણ રહે.

રાજ્યારોહણ (આશરે ૩૦ પાનાં), ઇસ્ટિશ સામ્રાજ્ય અને હિન્દુસ્થાન (આશરે ૫૪ પાનાં), દિલીની તવારિખ (આશરે ૧૬ પાનાં), અને સામાજિક સુધારણા તથા પ્રગતિ (આશરે ૪૪ પાનાં),—વગેરેને લગતા વિષયો, લોકમાન્ય વિદ્વાનો જેમાં ડૉ. લા. પ્લાઝારકર અને સર નારાયણ ચન્દાવરકરનાં નામો પણ જોવામાં આવે છે, હેમની કસાયલી કલમથી લખાયેલા છે. પૂંઠા ઉપરતું નામદાર શહેનશાહ અને શહેનશાહબાનુના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે પૂજન કરવાને રાજબનમાં પ્રવેશતી હિન્દ સુન્દરીનું ભાવ 'પૂર્ણ' ચિત્ર સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર ત્રીધુત દુરધરની જાદુઝરણી પીંછી વડે આલેખાયલું છે. મહારાષ્ટ્રીય રાજા મદા. રાજાની છબીઓ ઉપરાંત અનેક યુરોપિયન અને હિન્દી કૌસિકરો અને મ્યુનિસિપલ પ્રેસિડેન્ટોની છબીઓ પણ આ અંકમાં જોવામાં આવે છે. પુરાણી ઇમારતો, નખૂનેદાર મકાનો દરબાર વખતના દેખાવો અને દિલ્લીના નકશો, વગેરે એટલું બધું સુંદર ચિત્રકામ આ અંકમાં એકલું કરવામાં આવ્યું છે કે મરાઠી ભાષા ન જાણનારને પણ દિલ્લી દરબારની યાદગીરી રૂપે તે રાખવા અમે ભક્ષામણ કરીએ છીએ. આવો સારો અંક પ્રકટ કરવા માટે અમે પૂર્ણ પ્રીતિથી રા. મિત્રને અભિનંદન આપીએ છીએ.

“ જૈનશાસન ” નો દીવાળીનો ખાસ અંક: (ગાયલ આઠ પેજ ૧૪૦ પાનાં તથા ૨૦ છબીઓ સહિત. મુખ્ય વિષયો કાવ્યો-૧૪, ધર્મ-૧૦, સમાજ સુધારણા-૧૦, ઇતિહાસ-૫, વગેરે.)—પ્રકાશક, શાહ હર્ષચંદ બ્રહ્મભાઈ, સમ્પાદક “ જૈન શાસન, ” બનારસ.

ઇંગ્રેજ, હિન્દી ગુજરાતી તથા પ્રાકૃત ભાષાઓમાં લખાયેલો અને જૈન સાંકે મહારાજો, પશ્વિંતો, તથા યુરોપિયન વિદ્વાનોની મોટી છબીઓ વાળો આ ખાસ અંક અમને મહેરબાનીની રાહે હેના સમ્પાદકે મોકલી આપ્યો છે, હેને માટે હેમને ઉપકાર માનીએ છીએ. સામાજિક, ધાર્મિક અને ઐતિહાસિક વિષયોનાં ઉત્તમ લખાણો હિન્દી અને યુરોપિયન વિદ્વાનો તરફથી લખાયેલાં હેમાં પ્રકટ થયા છે અને ધર્મ ગુરુઓના શાસ્ત્રીય લેખ પણ હેમાં જોવામાં આવે છે. બનારસ સિટીમાં પ્રકાશનની અનેક મુસીબતો નડ્યા છતાં આવો ખાસ અંક પ્રકટ કરવા માટે “ જૈનશાસન ” ના અધિપતિને નિઃસંશય ધન્યવાદ થટે છે.

શ્રી નાગરવિજય-હાટકેશ્વર ચતુર્દશીનો સચિત્ર અંક: (ગાયલ આઠ પેજ, લગભગ ૭૪ પૃષ્ઠ અને ૭૬ આખાં પાનાં વાળાં આટલે પેપર ઉપર ચિત્રો તથા છબીઓ સહિત—) પ્રકટ કરનાર, હેના તત્ત્વી રા. રા. હાલ્લાભાઈ ધનસુખરામ, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ ૧-૦-૦

દેવુઆરી અને માર્ચનો આ સંયુક્ત અંક રા. હાલ્લાભાઈએ નાગર યાત્રિના ઇષ્ટદેવ શ્રી હાટકેશ્વરના ઉત્સવની નિધિને અગે પ્રકટ કરવામાં જે ઉમંગ દર્શાવ્યો છે, તે ખરેખર

સન્માનપ્રદ છે. નાગર બ્રાહ્મણો હિન્દી, સામાજિક રચનામાં જે ઉચ્ચ પદ પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે તેને જેમ અને તેમ લાંબા વખત સુધી ટકાવી રાખવા માટે પ્રયાસ કરવાને પ્રકટ થયેલા આ પત્રને તે આપી જ્ઞાતિએ અવશ્ય સહાય કરવી જોઈએ.

આ પત્રનું વાર્ષિક લલાજમ ફક્ત બે રૂપિયા છે, જે પ્રમાણમાં ખૂબ નથી. રા. દાલાલાઈએ તીર્થો તથા દેવતાઓનાં ચિત્રો અને ગૃહસ્થો તથા સજારીઓની છબીઓને જેમ અને તેમ આકર્ષક કરવા જે અભિનન્દન યોગ્ય સુપ્રવાસ કીધો છે, તેને પરિણામે આ અંક ખૂબ મનોરંજક થયો છે. આશા છે કે નાગર જ્ઞાતિની બહેનો અને બાલ્યુઓ આ પત્રનાં પ્રાદક થઈ તેના પ્રચાર અને ઉપયોગિતામાં વધારો કરશે.

સુવર્ણમાલા: (વર્ષ ૩ જી. અંક ૧ થી ૯.—દરેકમાં ગેપન સોગ પેજ ઉપર આર્ટ પેપરનાં ચોવીસ પાનાં વપરાયાં છે. સુવર્ણરત્ન-શકુન્તલા નાટકનો ઉત્તરાર્ધ, દીપાવલી-મૃગશીરષ નાટક, મહા શિવરાત્રી-શિવપુરાણમાંથી શંકરભક્તિ અને કાશીસ્થાનનાં મહાભય, હુતાશની-નક્ષત્ર દ્વંધવતીની કથાનો ઉત્તરાર્ધ, વૃત્તન વર્ષ-ગીત ગોવિંદ, રામનવમી-રામાયણનો અયોધ્યા કાંડ, નારાયણી પૌર્ણિમા-ભાગવતી ભાગવતમાંથી સુકન્યાની કથા, જન્માષ્ટમી-ભાગવતમાંથી પ્રભુજન જન્મ અને સ્વમન્તક આખ્યાન, અને ગણેશચતુર્થી-ગણેશ મહાભયમાંથી કથા એમ દરેક અંકની બજારબાજી યથા છે. પ્રકટ કરનાર, શ્રીયુત પુરુષોત્તમ અને કંપની, પિ. લક્ષ્મી આર્ટ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના માલિક, મું. માર્ક. વાર્ષિક લલાજમફર-૦-૦-૦.

ચિત્રો અને છબીઓ છાપવામાં તથા ચિત્રોની યોજના અને ગોઠવણી કરવામાં આપા મુંબાઈ ઈલાકામાં ઉત્તમ ગણાતા “ પિ. લક્ષ્મી આર્ટ પ્રેસ ” નું આ કામ છે; એટલે તેની સાથે એકવાર પણ કામ પાડનારને તો તે કામની સુન્દરતા, સફાઈ, ઉત્તમતા અને આકર્ષકતા વિશે કાંઈ આશ્ચર્ય લાગેજ નહિ. આ પ્રેસનું કામ એટલું તો સુરપટ અને મનોહર થવા લાગ્યું છે કે બીજી વધારે જૂની ચિત્રકામ કરનારી સંસ્થાઓને પણ હવે સુધરવાના પ્રયાસ કરવા પડે છે, તેથી એક રીતે શ્રીયુત પુરુષોત્તમ અને કંપની તથા “લક્ષ્મી આર્ટ”ના ઉત્સાહી એનેજનના ઉપકાર તળે આપા ઈલાકાનાં જાણનાં છે, એમ કહેવામાં અનિશ્ચયોક્તિ નથી.

“ સુવર્ણમાલા ” સીરિઝમાં દર વર્ષે નવ અંક પ્રકટ થાય છે અને તેને માટેનાં ચિત્રો શ્રીયુત પુરુષ અને બીજા સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકારો પાસે તૈયાર કરાવી ગોઠવવામાં આવે છે તેથી તેમની વિશિષ્ટ રચના અને શૈલિ સર્વત્ર મનોરમ થઈ રહે છે. દરેક વખતે જૂદા જૂદા વિષયો-ઈંગ્રેજ, મરાઠી, ગુજરાતી અને હિન્દી એમ આરંભાપાઓમાં-આપણાં પુરાણો, નાટકો વગેરેમાંથી તેને માટે લઈ, પ્રકટ કરવામાં આવે છે અને એમ કરવાથી આપણી પ્રાચીન ભાવનાઓ ખૂબ સુન્દર રીતે આપણી સમક્ષ મૂર્તિમન્ત બને છે. પૂઝા ઉપર રંગબેરંગી ચિત્ર આપવા ઉપરાંત દરેક અંકમાં બાર ચિત્ર આપવામાં આવે છે. નિર્મલરાવ આ ચિત્રમાલા આપણા દરેકે દરેક ઘરમાં રાખવા યોગ્ય છે અને તેમાં આપણાં નાટકો ધર્મ પુસ્તકો વગેરેનાં સુન્દર ચિત્રો આપના હોવાથી તેને ખાતર બે રૂપિયા જેવી રકમ ભાગે નજ પડે એમ અમે માનીએ છીએ. તેમનાં આવા ઉત્તમ કામ માટે અમે પ્રકાશકને અન્તઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

શ્રી જૈન ચિત્રમાળા, પ્રકટ કર્તા-રા. રા. ભાગ્યમાઈ કારભારી, તથા રત્ન મન્થી (વાર્તાસંગ્રહ) રચનાર-રા. ચતુર્વર્ણ માણેકેશ્વર ભટ્ટ, તેમના પ્રકાશક અને વેપક તરફથી મળેલા, તે માટે ઉપકાર માનવામાં આવે છે. (સમાજોચન દ્વે પૃષ્ઠી)

સમય તરંગ.

સ્ત્રીઓ માટે હિંદી તળીબી નોકરી—સ્ત્રીઓ માટેની ખાસ હિંદી તળીબી સરવીસ સ્થાપનાના સંબંધમાં એક યોજના હિંદી રજર સમક્ષ રજુ કરવામાં આવી છે. તેના ખરડા ઉપરથી જણાય છે કે, એ યોજનાનો હેતુ બાનુ તળીબીને હાલના કરતાં વધુ લાભ આપવાનો રહેલો છે. દરેક જિલ્લામાં સ્ત્રીઓ માટે એકથી હોસ્પીટલ સ્થાપી તેને બાનુ તળીબીના હાથ નીચે મુકવાનું આ યોજનામાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે. ઉપરાંત હાલની સિવિલ હોસ્પીટલ સિવાય દરેક જિલ્લામાં ખીજ એકથી હોસ્પીટલ ઉઘાડવી, જેને સરકારે નાણાંની મદદ આપવી અથવા તો સ્થાનિક સરકાર ખર્ચ આપે એમ પણ કહ્યું છે. ગામડાંની હોસ્પીટલો પણ સ્થાનિક સરકારે નાણાંની મદદથી ખીલવવી. તેમાં બે પ્રકારની પંક્તિઓ રાખવી, જેમાંથી ચરતી પંક્તિની રાખામાં બાનુ સીવીલ સર્જનોને ત્રણ કે ચાર મેડમાં ગોઠવવી અને તેમનો માસિક દરમાયો રૂ. ૪૦૦ નેટલો રાખવો. ઉત્તરવી પંક્તિની રાખાની બાનુઓની પરીક્ષા લઈ તેમને ચરતી પંક્તિમાં લાયકાત મુજબ મુકવી.

મુવાવડી સ્ત્રી માટે ખાસ સરકાર તરફની મદદ—એસ્ટેલીઆમાં દરેકને ત્યાં જન્મતાં બાળક માટે ચોક્કસ રકમ આપવા ઉપરાંત, સરકારે હાલ એવી યોજના ટાંખેલ કરી છે કે, જેની રકમ દરેક મુવાવડી સ્ત્રીને તળીબી અને નર્સની મદદ મફત અને ફરજિયાત આપવામાં આવશે.

મિશિસ બિસેન્ટની રાખ ગંગાજીમાં પધારાવવાની છે.—મીસીસ બીસન્ટે 'ધ યોસોફી ઇન ઇડીઆ'નામના પત્રમાં હાલમાં એક લેખ મોકલ્યો, તેમાં બનારસ આખી દુનીઆમાં પવિત્ર લાગેશ્વર નજીવી તેણીને ગંગા નદીના પુલ નીચે બાળી પોતાની લાસની રાખ ગંગા નદીમાં નાંખવાની ઈચ્છા દર્શાવી છે.

લગ્ન પછી થોડા કલાકમાં મરણ પામેલો વરઃ કરાંચી ખાતે સાહય કામમાં રોકના ઠાકરાનાં લગ્ન ગ્રામજનઅટમીને દીવસે કરવામાં આવ્યાં હતાં અને જે દીવસના સવારના અગ્નિચાર લાગે પછીની ઘેર આવ્યાં તેજ દીવસે સાંજના માંડવામાં એક સ્પીરીટની બત્તી સળગાવતાં બત્તી ફાટી હતી અને વરરાજા સખ્ત રીતે ઢાંચી નજી તે થોડાજ કલાકમાં લગ્ન પછી મરણ પામ્યા હતા. રૂઢવારના લગ્નમાં ભાગ લેનારા રાતે તેને બાળવાને ગયા હતા. આ ઠાકરી પરણ્યા પછી થોડા કલાકમાં લીધવા થવાથી કરાંચીના હોંદુઓમાં ભારે ચર્ચા થઈ રહી છે.

હિંદુ પતિવ્રતાના પવિત્ર શબ્દો.—જગજીવનું "નાયક" પત્ર જણાવે છે કે, કલકત્તા મ્યુનીસીપાલિટીના માછ કલેક્ટર મી. એ. સી. દત્ત હાલ મરણ પામ્યા છે. મરણ વખતે તેઓની વય ૭૭ વરસની અને તેઓની સ્ત્રીની વય ૭૦ વરસની હતી. મીસીસ દત્તે ગયા સોમવારે પોતાના મરણની પધારીએ પડેલા બરથારની નાડ તપાસી અને જોઈ લીધું કે જે પળભય છે તેમાં તે મરણ પામશે. નાડ તપાસવા પછી તેણી ઉઘી અને બોલી કે "હું લીધવા થવા જાહેલો નથી અને જ્યાં સુધી હું જીવું છું ત્યાં સધી હું મારા

હિન્દની મહાન બાનુઓ.

(ત્રણસો રૂપિયાનાં ઈનામો! જાહેર હરીફાઈ!)

હિન્દની મહાન સન્નારીઓનાં નામની યોત્સાહક ચર્ચા—શ્રીઓના દિત અર્થે પ્રગટ થતા અને પ્રવાસ કરતા સચિત્ર સુંદરી સુબોધ માસિક પત્રમાં શરૂ થઈ છે. 'પરંતુ તે તરફ જોમ અને તેમ વધુ સખ્યામાં આપણા ગુજરાતી બહેનો અને બાઈઓનું ધ્યાન ખેંચવા, હેને જાહેર હરીફાઈના રૂપમાં મૂકી, હેને 'અગે' કાંઈ ઈનામો કહાડવાની કેટલાક સન્નિપ્રોતી સૂચના વિપત્તી, સુંદરી સુબોધના અધિપતિએ હેની અગત્ય સ્વીકારી, લગભગ ત્રણસો રૂપિયાનાં પુસ્તકોનાં ઈનામ આપવા જણાવ્યું છે.

એ 'ખંડ' છે કે, ફક્ત નામોની યાદીઓથી કાંઈ પ્રગળે દેખીતો ક્ષયો સમગ્રપણે એમ નથી, 'પરંતુ દરેક સ્ત્રી જે ઉત્તમ ગુણકર્મથી મહાન પદને પ્રાપ્ત થઈ છે, હેના આદર્શ સદ્-ગુણો, ઉચ્ચ જીવન, અનુકરણીય ચારિત્ર્ય, અને અસાધારણ બુદ્ધિપ્રભા, -વિષે દરેક કુટુંબમાં વિચાર, ચર્ચા, અને તુલના કરવામાં આવે તો તેથી અવસ્ય લોકહિત ઉપર થોડી વધુ પણ ડાપ પડ્યા વિના તો રહેજ નહિ.

તેથી કાંઈ પણ ધર્મ અથવા કામની અને પ્રાચીન અથવા અર્વાચીન હિન્દની વીસ, મહાન બાનુઓનાં નામ લખી મોકલવા સર્વને આમત્રણ કરવામાં આવે છે અને એની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે કે, આ ચર્ચાની હરીફાઈમાં ઉતરનાર દરેક સ્ત્રી પુરસ્કૃત કાંઈક ઈનામતો મળી શકશે, તો પણ સ્ત્રીઓને મટે મુખ્ય ઈનામોમાંથી કેટલાક ખાસ જૂદાં રાખવામાં આવ્યા છે.

નિયમો—આ ઈનામો ચર્ચાની હરીફાઈમાં ઉતરવા ઇચ્છતા રાખનારે એક આનાની (એક પંસાવાળી ટપાવની) ટિકિટો સાથે—“ઈનામ કમીટી, સુંદરી સુબોધ, અમદાવાદ” એ સરનામે કાગળ લખવાથી, ઈનામની વિગત તથા શરતો અને આશરે ૮૦ મહાન બાનુઓનાં નામ, તથા હેમના સત્કર્મોની દૃઢ નોંધ સહિતની, એ યાદી હેમને મોકલવામાં આવશે. અને તેથી નામોની પસંદગી કરવામાં બહુ સરળતા કરશે, એમ આશા છે.

જે એક આનાની ટિકિટો કમીટી તરફ મોકલવામાં આવશે, હેમાંથી અર્ધો આનાની, ટિકિટો ઈનામોની શરતો તથા નામની યાદી મોકલવામાં, —અને બાકીની અર્ધો આનાની ટિકિટો ઈનામની ચોપડીઓ (એક અથવા વધુ) જે દરેક હરીફાઈ કરનારને મળી શકશે, તે મોકલવામાં વપરાશે. આથી સમગ્રપણે વિના રહેશે નહિ કે, આ ટિકિટો ફક્ત હરીફાઈ કરનારનાં પેતાના લાભ અર્થેજ માગવામાં આવે છે અદિ એટલું જણાવવાની જરૂર છે કે આ યાદીઓ તા. ૩૦ મી નવેમ્બર સુધીમાજ મળી શકશે તે પછી માગવામાં આવશે નહિ, અને ડાહ્યો તેમ તેમ મોકલવામાં આવશે તેથી હેની વેળાસર માગણી કરવા વિનંતિ છે. હિન્દુસ્થાનની ખબર રહેનારને માટે પદર દિવસની મુદત વધારવામાં આવશે.

આશા છે કે, દરેક બહેન અને બન્ધુ સુંદરી સુબોધના અધિપતિની આ ઉદાર યોજનાનો લાભ લેશે આથી હેમને આપણા દેશની મહાન બાનુઓનાં નામ તથા ગુણકર્મનું સ્મરણ થશે એટલુંજ નહિ પણ તે ઉપરાંત એકાદ ચોપડી તો હેમને વિના મુશ્કેલી હેમને મળશે, એ પણ દેખીતો એક જ ફાયદો છે.

‘સુંદરી સુબોધ’ મન્દીર—

ડાહ્યાલાઈ લક્ષ્મણભાઈ પટેલ,
જયેન્દ્રગઢ ગુલાબરાય મુન્દી,
મન્ત્રીઓ

સુન્દરી સુબોધ.

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવર્ય ગોવર્ધનભાર્ગવેના રાજદોમાં કહીએ તો,—"સીથા પંડિત યાય, રસમ યાય કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, રોગદીન અને સુન્દર યાય, થોડ્યતાના પ્રમાણુમ કુટુંબબંધનભાથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ધ્વશ્રીઓ અને દલેષોભાથી છુટી એ કુટુંબના ખર્ચ કસ્યાણુ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણુ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની કસ્યાણુવાસનાઓ વૃદ્ધ કરે," સાધ્વી પત્ની યઈ પતિનું જીવન ઉત્તત કરે, પતિતપાવન સેવાભક્તિ બની દુઃખતિમિરમાં હબલ માન્ડુનાં આત્મા-હૃદય વેદારે માતૃભક્ત પુત્રી વરીકે હિન્દુમેવાનાં સંતાનોના વિકાસ અને પ્રગતિન સદાયક યાય, તથા પ્રભવસત્ત્વ જનનિ રૂપે સ્વદેશમાં ઉદયસૂર્યનાં તેજસ્વી, ઉલ્લાસભર્યા કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે.—એજ આર્યસુન્દરીએના જીવનની સફલતા છે. " સ્ત્રી વિના ગૃહ નથી, ગૃહવિન પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાજ્ય નથી..... સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે. "

વર્ષ ૧૦ મું.] ઇ. સ. ૧૯૨૨, નવેમ્બર-કાર્તિક, વિ. સં. ૧૯૬૮. [અંક ૩ જો.

સ્ત્રીલેખનો खास अंक.

૧. ભેટનું પુસ્તક તૈયાર થવામાં વિલંબ થવાથી, સ્ત્રી લેખનો-ચિત્રો વાળો ખાસ અંક નવેમ્બરમાં નહિ, પણ ડિસેમ્બરની આખરે બહાર પડી શકશે. આમ હોવાથી નવેમ્બરનો અંક બહેલો પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.
૨. ભેટનું પુસ્તક આહકોને તા. ૨૦ મી ડિસેમ્બર લગભગમાં મળી શકશે એમ આશા છે. જેમનું લવાજમ વસુલ થયેલું નથી, તેમને તે વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે-વી. પી. સ્વીકારવાને આહક મહાશયોને વિનંતિ છે.
૩. ખાસ અંકમાં બને તેટલા સારા લેખ અને સુન્દર ચિત્રો આવે તેમ ગોઠવણ થઈ છે; અને તેથીજ તે તૈયાર કરવામાં ધાર્યા કરતાં પણ વધુ વિલંબ થયો છે.
૪. આશા છે કે સુન્દરી સુબોધનાં વાચક બહેનો અને બંધુઓ તેનાં આહક વધારી, આ પત્રની ઉપયોગિતામાં અભિવૃદ્ધિ કરશે."

—વ્યવસ્થાપક, સુન્દરી સુબોધ.

ઉદયગુંજન.

નવા વર્ષનાં આશીર્વચન.

“ જય જય ગરવી શુભરાત !

“ જય જય ગરવી શુભરાત !

“ દીપે અરણ્ય પ્રભાત :

“ ધ્વજ પ્રકાસરો ઝળઝળ કુસુંખી, ‘ત્રેમશૌર્ય’-અંકિત;

“ તું ભણવ ભણવ નિજ સંતતિ સહિત ત્રેમભક્તિની રીત.

“ ઉચી તુજ સુન્દર જાત,

“ જય જય ગરવી શુભરાત ! ”

—કવીન્દર નર્મદાશંકર.

શુભરાતની ગૃહદેવીઓ ! આર્યભૂમિની આશા મૂર્તિઓ ! મહારી સુભગા ભગિનીઓ !—
નૂતન વર્ષની મંગલમય, સુવર્ણમય, સુખમય, શાન્તિમય, અને આનન્દમય પ્રભાતમાં, ત્હમને—
મંદારા શુર્જર લાન્ડુઓને અન્તરના ખરા ઉમળકાથી અભિનન્દન આપું છું.

સર્વવ્યાપક, સર્વ શક્તિમાન, સર્વદર્શી, વિશ્વનિયંતા પ્રજા ત્હમારું જીવન સુખમય,
ત્રેમમય અને દયામય બનાવી,—ત્હમને આદર્શ ગૃહિણી, ત્રેમાજ પત્ની, મમતાળુ માતા,
અને સદ્ગુણી ભગિની બનાવી,—ત્હમારા સુન્દર મનોમન્દિરમાં શાનદીપ પ્રકટાવી,—સત્ય,
સ્નેહ, શ્રદ્ધા, અને નીતિથી ત્હમારું અન્તર અજવાળી,—ત્હમને આત્મગૌરવ અને સૌભાગ્ય
તથા દીર્ઘાયુષ અને આરોગ્ય બક્ષો !

અમીઝરતી ભગિની ! નવીન યૌવનમાં અવિવાહિત હોઇ માતાના મમતાળા મંદિરમાં
નિરોપતાથી—સરજતાથી—આત્હાદથી તું આમતેમ સરતી રહો. હિંદુગૃહસંસારના દુઃખનો
ત્હને જરાય અનુભવ ન હો. ત્રેમનાં મીઠાં રમણીય ઝરણાંઓમાં પ્રજા ત્હને સ્નાન કરાવે,
ત્હને યોગ્ય પતિ અર્પો સુશીલ ગૃહરાત્રી બનાવે !

અશ્વરગૃહે તું સ્નેહાળ પતિની મીઠી આત્મકુંજેમાં રમણ કરે, અને ત્હારું દંપતી જીવન
સુખ સન્તોષ, ઉત્કર્ષને કલ્યાણમાં વ્યતીત થાઓ.

જે ઉલ્લાસ આજે ત્હમારામાં, ત્હમારા ગૃહમાં, ત્હમારા સ્વજન મંડલમાં વિશ્વમાન છે, તે
આનંદ સર્વદા જગત સર્વપર પ્રસરી રહો !—એક દિન લઘુ બન્ધુ બીજાં શું ઇચ્છે ?

મંગલમયી ગૃહરાત્રીઓ ! કલ્યાણકારી દેશભગિનીઓ ! સેવાધર્મનું સેવન કરજો !
સેવા એ મહાધર્મ છે, સેવા ધરે ત્હમે ત્હમારા કુટુંબમાં—ત્હમારા ગૃહમાં—ત્હમારી સખીઓમાં
પ્રીતિનું પાત્ર થશો ! સેવાથી—કિંતું નહિં કે સવાથી—ત્હમે સર્વનું હૃદય ત્હમારા તરફ આકે-
ર્ષિ શકશો. સેવાથી ત્હમે ત્હમારા પતિને તથા ગ્વશુર ગૃહમાં સર્વને અવશ્ય પ્રિય થશો.
...છહેને ! આપણા નામદાર શહેનશાહના ગુવંરાજ મહારાવ I serve ‘—હું’ સેવા
કરું છું’ એ જીવનમંત્ર ધારણ કરે છે, તે મહામંત્રને ત્હમે પોતાનો કરજો...છહેને ! સુંદર,
શોભાપમાન મૂલ્યવાન નવીન વસ્ત્રો અને મનોહર અલંકાર ધારણ કરવાં, સસારના દાણિક
ભોગોમાં લુપ્ત રહેવું—સુવ્યય કરવા અર્થે મળેલું ધન તથા જીવન મોજશોખમાં—આદાર

વિહારના ઉપભોગમાં ખચ્ચા કરવું, હેના કરતાં તેજ-દ્રવ્યનો, જિંદગીનો, સમયનો સદુપયોગ કરવાનાં અનેક સાધનો આપણી પાસે નથી ? દુઃખાર્ત, અજ્ઞાન, નિરાધાર, નિર્ધન વિધવાઓને—આલિંગ્યોને સહાય કરી, હેમની શોચનીય સ્થિતિમાંથી હેમનો ઉદ્ધાર કરવામાં મદદગાર થવું, એ શું વધારે પ્રશંસનીય નથી ? એથી શું સ્વર્ગની સીડીનું પગથીયું આપણે ચઢતાં નથી ? એથી શું પ્રભુત્વ પ્રીતિપાત્ર આપણે ખનતાં નથી ? એથી શું હૃદય અને જીવન ઉદ્ધાસ તથા વિકાસ પામતાં નથી ?...ખેડેનો ? સેવા વહેજ ” ક્ષીમાંઅન દ્વ-ડાઇ ”માં દેશ બન્ધુઓને અમૂલ્ય સહાય કરનાર, ગરીબની માવજત કરનાર, પાપાણુ હન-યના સૈનિકોની ભગિની અને માતા બનનાર, મિસ ફ્લૉરેન્સ નાઇટજેલિંગ નામની કેતાથી અભણવું છે ? એ સૈનિકા પાસે જ્યારે તે પેરોપકારી, કલ્યાણકારીણી સ્ત્રી જતી ત્યારે હેમના લગાઇના ધાતું દર્દ ઝાણું થતું અને હેમનામાં નવું જીવન ઉત્પન્ન થતું. હેના પડછાયાતું પણુ સુખન કરવાને એ સૈનિકા કેટલા બધા આતુર રહેતા ?...અહા ! સેવા વહેજ સર્વ જીતાય છે. માટે સેવા કરતાં શીખજે ! ક્ષુધાર્તને અન્ન આપી રહેતું અંતર દારજે, તૃપાર્તને જલ આપી રહેનાં આશીર્વાચન લેજે રોગીને—મૌઘને—અશક્તને મીઠાં સુધામય વચનો બોલી, મધુરી સહાય કરી, આશ્વાસન આપી કૃતાર્થ થજે !

પરમ પવિત્ર દેવિઓ ! રનેહાલ બનજે ! ખીજઓ ત્હમારા પર પ્રીતી રાખે એમ ત્હમારી ઇચ્છા હોય તો ત્હમારે અન્યપર પ્રથમ પ્રેમ દર્શાવવો જોઇએ. શરૂ થવાની મદતના કાંક્ષા હોય તો શિષ્ય થવું જોઇએ. સેનાપતી થવાની હૃદયશક્તિ હોય તો પહેલાં સામાન્ય સૈનિક થવું જોઇએ. આઠા આપવાની ઇચ્છા હોય તો પહેલાં આઠાપાલક થવું જોઇએ, પ્રીતીનું પાત્ર થવું હોય તો પહેલાં પ્રીતિની પ્રતિમા થવું જોઇએ ! જે પ્રેમને લીધે ત્હમારું હૃદય અન્ય પ્રત્યે આકર્ષાય છે એજ પ્રેમને લીધે ત્હમે અન્યનું હૃદય અવશ્ય આકર્ષશે ! માટે ખેડેનો ! રનેહાલ બનજે !

ભવે અસંખ્ય મહા વિપદો—મહા સંકટો ત્હમારા પ્રેમના અને સેવાના વિકટ મા-ર્ગને વધારે કંટકમય, વધારે દારણુ, બનાવવા મથે—પરંતુ દિવંમત અને ધૈર્ય રાખી, દયાના દેવ, કૃપાનિધિ જગત્પિતામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી, એ દિવ્ય પથે પળવા સતત પ્રયાસ કરજે. એ રનેહ અને સેવાનો પંથ ત્હમને અવશ્ય પરમધામમાં લઇ જશે. એજ પંથ ત્હ-મારું જીવન વધારે હિન્નત અને વધારે દૈવી બનાવશે. ત્હમને પ્રજ્ઞુની દયાનું પાત્ર કરાવશે ! રનેહ, સેવા અને સ્વામીભોગના મહાનતથી સાધિત્રીએ દેવી જીવન, દેવી શક્તિ અને દેવી પવિત્રતા પ્રાપ્ત કર્યા અને રહેને લીધે યમરાજના કૂર પાશમાંથી પણ પોતાના પતિને બચાવ્યો. એ પથે વિરહતા જ સીતાદેવી અનેક મહાસંકટોનું ઉદ્ધાધન કરી ચક્ર્યા હતાં; એ પથેજ દેવી તેજ પ્રાપ્ત કરી પોતાત્રી પવિત્રતા અને પતિવ્રતનું રક્ષણ કરી ચક્ર્યા હતાં. પુણ્યપવિત્ર પતિત પાવન હિન્દની મૈયાઓ, ત્હમને ધન્ય છે ! એ પવિત્રતા, સાધુતાના—ફૂલ નહિં તો ફૂલની પાંખડી—પણ મ્હારી ખેડેનો ! ત્હમે જિગરમાં ધારણ કરો; અને અમને ત્હમારા નિર્જ-ળ, અચેતન મથે જતા દીનબન્ધુઓને ત્હમારા કલ્યાણમય જીવનથી, હિન્નત વિચારથી, ધર્મ્ય સત્સંમતી સહાય થાઓ; અમારો ઉદ્ધાર કરો ! ગૃહસંસારની કુપદેર્શિણી ! મીઠાં, રસીકાં વચનો બોલજે ! ત્હમારા પર અજ્ઞાનના અથવા કૂટાથી ભુલમ શુભરવામાં આવે તોપણ ત્હમારી મિહાઇ ત્હમે ત્યજશો નહિં ! ત્હમારું પર અન્યાય થાય તોપણ ત્હમે ચાન્ત અને નમ્ર રહેજે ! જે ત્હમારે મીઠાં વચનો સાંભળવાં હોય તો મીઠાં વચનોનાજ ઉચ્ચાર કરજો !

જે સર્વને “ બાધ બ્હેન ” એ મીઠાં શબ્દોથી બોલાવશે તો તે સર્વ પશુ ત્હમને એ મધુર શબ્દોથી બોલાવશે !—બ્હેનો ! અગ્નિમાં ઘૂતની આદૃતિ આપી હોય તો ત્હેની વૃદ્ધિ યાવ કિંતુ તે શાન્ત પાડવા માટે તો જોઈએ શીતલ પાણી ! કદુ વચનોને પ્રયુક્ત, ત્હેવાજ શબ્દો-માં વાળશે તો કલ્લહનો અંત નહિ આવતાં તે વૃદ્ધિ પામશે. માટે ત્હમે જ્યાં જ્યાં જાઓ, ત્યાં ત્યાં મીઠાં શબ્દો બોલો. ત્હમારી મીઠાચ, ત્હમારું માધુર્ય ત્હમારા ગૃહમાં, જીવનમાં સર્વજ પ્રસારી, ત્હેની સુગંધિનો દહાવો લ્યો અને આપો ! વિચાર કરો કે જે માનસિક શાન્તિનો અનુભવ એક મહા માણસ મીઠાં શબ્દોથી કરે તે શાંતિ શું ત્હેને દવાથી વા દ્રવ્યથી મળવાની હતી ? જે કોઈ પશુ મનુષ્ય દુઃખમાં હોય, તો ત્હેને ત્હમારી પાસે બોલાવો અને “બાધ બાપુ ! કેમ રહે છે “બાધ ત્હને શું થાય છે ?” એવાં એવાં-સુધામય વચનોનો ઉચ્ચાર કરો અને તેથી શું ત્હેનું દુઃખ અધુરું નહિ થાય ? અન્યને દુઃખમાં સહાય આપી અંતરની આશીષ મેળવશો, તો ત્હમે ગમે તે રિચતિમાં હશે તોપણ ત્હમારા તિમિરશોકનો નાશ થઈ, ત્હમારા જીવનમાં ઉદાસ જરૂર પ્રસરશે.

પૂજ્ય લગ્નિનીઓ ! ત્હમારી અજ્ઞાન બ્હેનોને ત્હમારા જ્ઞાનની દહાણી કરજો અને ત્હેમનું જીવન વધારે ઉન્નત, વધારે પ્રેમાળ, વધારે કલ્યાણકર બનાવવા પ્રયાસ કરજો—ત્હેમને વિભળ સુખનો દહાવો દેરાવજો, ત્હેમને જીવન પ્રમાતનાં દર્શન કરાવજો ! જે વિદ્યાને લીધે ત્હમને સ્વચ્છતા, સાદાઈ અને સરલતા પ્રાપ્ત થયાં છે, જે વિદ્યાવડે ત્હમે સુંદર, પ્રેમાળ અને લાલ્લા બન્યાં છો, જે વિદ્યાથી સર્વને પ્રિય થયાં છો, અને જે વિદ્યાદારા ત્હમે ત્હમારા સ્વજનમંડલમાં નિર્મલ આનંદની લહેરો પ્રસરાવો છો, તે સદ્વિદ્યાનું દાન કરી ત્હમારી અધિકારમાં દુબેલી લગ્નિનીઓને સહાય કરવાનો મહાધર્મ પૂર્ણ કરજો. જે બ્હેનો કલહ કંકાસમાં જીવન ગાળી કરી દુઃખી થઈ અન્યને દુઃખી બનાવે છે, ત્હેમના ઉપરનું અજ્ઞાનનું આવરણ બેઠી નાંખજો. ત્હેમની હૃદય વાટિકામાં વિદ્યાવારિનું સિંચન કરજો. જ્ઞાન વિમાનમાં ત્હેમનાં જીવનને ઉત્તરિના-કલ્યાણના જ્યોતિર્મય સન્માર્ગે વહાવજો. સારી કેળવણી પામેલી બાનુ પોતાના પતિને, સંતાનને, અને સર્વને આનંદનું ઝરણું અને સુખનું સ્થાન થઈ શકે. ઇશ્વર ત્હમને આ સત્કર્મમાં સહાય કરે !...પ્રભુપ્રેમના પવિત્ર પાઠો લખજો અને જગતને બહાવજો. હરત બુમિની વીર બાલિકાઓ ! ત્હમારી આંતર શ્રદ્ધા અને ગૌરવને વિકસાવી,—સીતા, સાવિત્રી, દમયંતી એ આદર્શ ગૃહિણીઓ, પુત્રીઓ, પત્નીઓ અને માતાઓનું રમરણ કરી, ત્હેનું આદર્શ, ઉન્નત જીવન કરવા પ્રવલ્ત કરજો. બ્હેનો ! ત્હમારા દેવી, ઐશ્વર્યપૂર્ણ જીવનને અધમ કરનારા, ત્હમને પતિત કરનારા,—કલહ, ક્રોધ અને કંકાસથી—દુર્વિકાર, દુષ્ટ વિચાર તથા અધમ આચારથી ત્હમે નિરંતર દૂર રહેજો !...યજ્ઞ નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તદ્વ દેવતાઃ એ મનુ મહારાજના મહાવાક્યનું રમરણ અમને રનેદ, સેવા, શાંતિ અને સ્વાત્મ બોગના ઉદાત્ત પાઠોમાં કરાવજો ! જેમ એક સુદર ગુણાત્મ જ્યારે તે ન્દાનકડી કળી હોય ત્યારે પશુ મનમોહન હોય છે. અને પ્રચલિત બને છે ત્યારે પશુ ત્હેની મોદિની ઝરતી સુગંધિથી સર્વ અંતઃકરણ સંતુષ્ટ કરે છે; તેવી જ રીતે બાલ્યાવસ્થામાં ત્હમે મીઠાં વાક્યોથી, મધુરાં રિમત હાસ્યોથી, નિર્દોષ આનંદથી, બધે આનંદનાં ફીરણો પ્રસરાવજો, તથા પોતન અને રહાવસ્થામાં પશુ આદર્શ ગૃહિણી અને વત્સલ માતા તથા સચ્ચારિત્રવાન સેવાભગિની બની ગૃહ-ઉદ્યાનના ગુણાત્મ રૂપે ત્હમારા જીવનની મીઠી સુગંધ સર્વ હૃદયોમાં અને જીવનમાં રેલાવજો !

ખહેના !—When pain and anguish wring the brow, a ministering Angel Thou.* કવિવર સ્ફોટનાં એ મહાવાક્યો અશ્વરથ સત્ય પાડજો. ઉત્તમ પરિચારિકા બની દયાની દેવી, મમતાની મૂર્તિ અને સૌન્દર્યની સૃષ્ટિ બનજો. પુત્રી તરીકે, પત્ની તરીકે અને માતા તરીકેની ત્હમારા ધર્મનું સત્યસેવન કરજો ! અને સર્વને સંતોષ આપી, સર્વ રથસે આનંદ પ્રસરાવજો !—ત્હમારા પતિની સદ્ધર્મચારિણી, રનેદ મૂર્તિ અને પ્રિય સેવિકા બની ત્હેની પાસેથી—

“ માદરા કુલમાં, બીજ, જ્યાં હો ત્યાં આ તપસ્વીની !

“ નમો નમો મહા દેવી ! મોમ્ નમો કૃત્યોગિની ” !

એવા સુંદર, પ્રભુ પૂર્ણ, અર્થ ગંભીર વચનો કહ્યાવજો.

ખહેના ! નૂતન વર્ષના મંગલમય દિને બીજું શું ઇચ્છું ?—બીજું શું કહું ? ત્હમારાથીજ આપણી હારતીમેષા ત્હેની પુરાણપાવન-ઉન્નત રિયતિ પ્રાપ્ત કરી શકશે. ત્હમારે લીધેજ બાલ, યુવાન અને વૃદ્ધ જનોમાં કર્તવ્યનો ઉત્સાહ આવશે. ત્હમારા વચનો અને કર્મોજ ત્હેમનાં હૃદયને જવલન્ત અને ઉગ્ગ્રવ્રજ બનાવશે. ત્હમારે લીધેજ પ્રભુનું રનેદ રાજ્ય સર્વ જગાએ પ્રસરશે. ત્હમારી સહાયથીજ આપણી દેશમેષા સમૃદ્ધિનું રથાન, શારદાની શાલા, કલાનું કેન્દ્ર, ધનનું ધામ અને વીરાની વસુધા બનશે. ધૈર્ય ત્હમને તે સદર્ધ-સન્માર્ગ ખતાવે ! શ્રદ્ધા રહે છે કે પ્રભુ કૃપા અને ત્હમારી સહાયથી યોગ્ય વખતમાં—

“ સખત જોડાં જાત ભોગથી પરહિતમાં પરવરશે,

“ અડમ ધૈર્યનાં શૌર્યભયાં સંતાન હિંદમાં સરશે;

“ ત્યારે દેવો અવતરશે, વિરલા નરવીર તરવરશે.

“ પોતાના પ્રિય દેશી જનનાં દુઃખ પરપર ધરશે,

“ જન્મ બ્રહ્માનાં ભોળાં ભાંડુ ભેળાં હજશે મળશે;

“ ત્યારે પ્રભુતા સચરશે, સ્વર્ગસમ સુંદર હિન્દ ધરશે. ”

પ્રભુ ત્હમારો વિકટ માર્ગ નિષ્કંટક કરે ત્હમને તે ધર્મ કાર્યમાં સહાય કરે.

ખહેના ! નૂતન વર્ષ ત્હમારું સફલ થાઓ ! ત્હમારું સર્વ રીતે મંગલ અને કલ્યાણ થાઓ અસ્તુ !

—રમણીક ત્રીવેદી.

કાવ્ય કુંજ.

“ એ દિવ્યમૂર્તિ મન હરતી ! ”.

એ દિવ્યમૂર્તિ મન હરતી, ઉરમાંથી રનેદસુર સરતી;

ધરી પ્રેમ વિવેકે ત્રિચરતી, કરી કવેચ કદી નહિ દમતી.

એ દિવ્યમૂર્તિ મન હરતી, મંદ હાસ્યથી મુખ દીપવતી;

વહે નયન નેહની જ્યોતિ, કરી પ્યાર પતિ રીઝવતી.

એ દિવ્યમૂર્તિ મન હરતી, “રનેદ વારી” સરિતા ભરતી;

વીણ પતિ ગાંડી યથા ફરતી, પ્રભુ જાણી પતિને નમતી.

* જ્યારે-કૃષ્ણ અને હર્દ અત્યંત પીડા કરે છે, ત્યારે સહાય કરનાર કૃષ્ણસ્તો તે વૃંજ છે !

એ દિવ્યમૂર્તિ મન હરતી, ન્યાં જાળ જીવનની શમતી;
 ને “શાન્ત” શાન્તિ પ્રસરતી, ઉદ્ધવાસ વૃષ્ટિ ન્યાં રમતી.
 એ દિવ્યમૂર્તિ મન હરતી, સંસાર સ્વર્ગ સમ કરતી,
 પરમાર્થ કાજ નહિ કરતી, દીલ લેશ કલેશ નહિ ધરતી.
 એ દિવ્યમૂર્તિ મન હરતી, કટુ વચન સહન પણ કરતી;
 કદિ વેણ કોપી નહિ વદતી, મીઠું મીઠું બોલીને હસતી.
 એ દિવ્ય મૂર્તિ મન હરતી !

--કાસાર.

સ્વામીસંજ.

(ગરબી.)

પ્રાણના વિકાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 સુખના સુભાવ ન્યાં સુદાય જો,
 પ્રાણના વિકાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 રનેહના સુપાર સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 પ્રિયિ ઉરઉરની ન્યાં સંધાય જો.
 પ્રાણના વિકાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 પ્રેમના પ્રકાશ સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 રસની સમધાર ન્યાં રેલાય જો.
 પ્રાણના વિકાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 ઉરના ઉગરા સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 જ્યોતિ ન્યાં મીટમીટ પ્રગટાય જો.
 પ્રાણના વિકાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 અમીના પ્રસાદ સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 રસજસ ન્યાં ધુટા પીવાય જો.
 પ્રાણના વિકાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 આશા-સુવાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 સુખદુઃખ ન્યાં પળપળ પલટાય જો.
 પ્રાણના વિકાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 શાન્તિ-શણગાર સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 અંતરનાં દુઃખ ન્યાં સમજાય જો.
 પ્રાણના વિકાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 પ્રેમ વેલાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ,
 અનુપમ ન્યાં બદાય ઉભરાય જો.
 પ્રાણના વિકાસ સ્વામી સંગમાં રે લોલ.
 ચાંપરી વિફલદાસ. ઉદશી.

છપાં થકી જગના દગો, કેં જોમ બીજો રોપરો;
 ચાંતિ તણો સંહાર કરવા સાધનો સૌ રોધરો,
 ધારી હૃદયમાં ધૈર્ય વળી વિશ્વાસ રાખી દદ બને;
 સહન કરવું સર્વ: સિંચન રનેહતું કરવું ઘટે. —સદ્વિલાપી.

સીતાનું સુખ.

(ચાલો સાહેલી બુવનેશ્વરીનાં સહુ મળી દર્શન કરીએ એ રાદ)
 રાજ્ય રઘુવર ચરણ-કમળમાં, ત્યાં હોએ, ત્યાં ભોગવીએ;
 સુખ વૈભવ સહુ આ સીતાનાં, સ્વામી સેવનમાં લાઇએ. 'રાજ્ય.
 વલ્કલ મ્હારે વચ્ચે સુરોભિત, વનરૂળ મધુ મેવા ગણીએ;
 રામ સાયની મદૂલી મ્હારી, મહેલ ઉંચા મન લાઇએ. —રાજ્ય.

સાખી— રઘુ-સુખ-ચંદ્ર, ચંદ્રાર હું, ઝરતું અમી, અમીત,

દુહો— પ્રજુપ-પુષ્પ માલા ધરું હિરે, ૫૨ હું અભીત;
 હું સૌભાગ્ય-શિખર, પરવરતી, સુખ-સરિતા સરતી રહી એ;
 આધિ, બાધિ, ઉપાધિ સધળી, પ્રભુ પાસે જૂઠી જાઇએ. —રાજ્ય.

દરિગીત— નથી અવધમાં, નથી જનક પૂરીમાં,

સખી-સહોદરમાં નથી,

નથી સાસુ પાસે, માત પાસે નથી, નથી, બીજે નથી;
 નથી અવનીમાં, નથી રવર્ગમાં, નંદન વને, ગણતી નથી,
 સુખ સાચું; સ્વામિન ! આપ ચરણે, લેતી તે ક્યાંઈ નથી.

તન-મન, ત્રિશુવન પતિને આપ્યું, કેમ પાછું લાઇ એ કદીએ ?
 વિજય, હારે, મંગળ સહુ, મ્હારા ' રામ ' અક્ષરો એ કહીએ. રાજ્ય.

—જન્મશંકર વિ. ગિરિજાશંકર વૈદ્ય.

પ્રભુ સ્તુતી.

ચરણ ત્હારે ગમન મ્હારું, તવ પાદ ક્યારે પાસું પ્રભુ ! હું ? ૨૬.

ચરણે નમીને વંદુ તુજને, તરણ તારણ તું પ્રભુ !

ચરણે લાઇને કૃપા કરીને, ઉગારે પ્રિય ! ઉગાર તું !

રક્ષક બાલકનો યજ્ઞને તું, કર રક્ષાએ અવિનાશા ! —ચરણ.

પાપો કરેલાં માફ કરજે, આત્મજળ પ્રભુ ! આપજે;

પતિતને પાવન કરી, દુઃ, સત્ય મોર્ગ વહાવજે;

સદ્ગુણિની જક્ષીસ કરીને, પૂર્ણ પ્રભુ ! કર શિશુ આશા. —ચરણ.

અમ અંતરે સજ્ઞ શિક્ષતા, પ્રિય ! જ્ઞાનપન્થ બતાવજે;

સદ્લાવના હિર ખિલનીને, ગૂંદ પંક જળગર્થી રક્ષજે;

પરિપુથી બાલ બચાવી, કરણ કરજે અહોનિશા. —ચરણ.

રમરણ ત્હારું કરાવજે નિત, સત્ય નિયમ પળાવજે;

કલિનતા અમ મન-શૃવનની, ભેદી પ્રીતિ રદ્ધરાવજે;

અપપ્રયોગે સ્તુતિ કરે દીન બાલક, સ્વીકારજે પિતૃ જગદીશા. —ચરણ.

રમણી માણુમાલા.

પેશ્વાની સ્ત્રીઓ.

(૨)

ગોપિકા બાઈ—બાળાજી બાણરાવની સ્ત્રી.

આ બાઈ મહારાજ સિદ્ધાજી રાવતેનાં બહેન હોઈ મહારાષ્ટ્રના ઇતિહાસમાં તે ધણી પ્રસિદ્ધ છે. એમનું લગ્ન તા. ૧૧ જાન્યુઆરી ઇ. સ. ૧૭૩૦ ના રોજ મોટા ઠાકમાઈથી થયું હતું અને તેમાં રૂ. ૩૪૩૫૫ ખર્ચાયા હતા. આ બાઈની કારકીર્દિ મોટી થઈ છે. એ સાણી, રાજ્યકારણી અને મહત્વાકાંક્ષી હતાં. એમનું ચરિત્ર ધણું મહત્વનું છે.

નાનાસાહેબ પેશ્વા ઇ. સ. ૧૭૬૧ માં પર્વતીપર સ્વર્ગસ્થ થયા બાદ એ પતિમરણથી વિંદળ થઈ નારીક નજીક ગંગાપુરમાં આવી રહ્યાં. મોટા માધવરાવ પેશ્વાની સ્ત્રી રમાબાઈને અને આ બાઈને ઠીક ન હતું. પરંતુ માધવરાવને દાખ અને ધાક વિશેષ હોવાથી કલહાગ્નિ પ્રજ્વલિત થયો નહિ. મોટા માધવરાવનું મૃત્યુ થયા પછી નારાયણરાવ પેશ્વા માઠી પર બેઠા તે વખતે એ પુનામાં આગ્યાં. એમના મનમાં રાજ્ય કામમાં પડી સર્વ રાજ્ય-કારભાર પોતાના તંત્રથી ચલાવવાની ઇચ્છા હતી પરંતુ એમની અને રઘુનાથરાવની પત્ની આનંદીબાઈ વચ્ચે મનસ્વી વેર ઉત્પન્ન થઈ નારાયણરાવ પેશ્વાના ખૂન સુધી વાત આવી. આ કલહનું વૃત્તાંત ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે. એનો દોષ અનેક વ્યક્તિ તરફ છે.

ગોપિકાબાઈ પંચવટીમાં ગંગાતીરે રહેતાં હતાં. તેમનો ખર્ચ દરસાલ રૂ. ૪૦૦૦ નો હતો. કારભારી તરીકે રામચંદ્ર નારાયણ ગોરે હતા. આ બાઈ જો કે મોટા માધવરાવની સાનિધ્ય પુનામાં નહતાં તોપણ તેમની કારકીર્દિમાં તેમનું મહત્વ કમી થયેલું નહતું. એમની સંમતીથી મોટાં મોટાં રાજ્યકાર્ય થતાં હતાં. મોટા માધવરાવ ધણા માનુષકત્વ હોવાથી તેમણે આ બાઈની મરજી વિરૂદ્ધ વર્તન કરી પણ કયું નથી. હિલટું તેમણે સર્વ રાજ્યકાર્ય સંભાળીના પત્ર આ બાઈને પોતે લખેલા છે. બીજા પ્રતિપર સ્વારી લઈ માધવરાવ જતા તે વખતે તે પોતે તમામ હકીકતના પત્ર આ બાઈને લખતા હતા. તે પૈકી કેટલાક પત્ર બાળબોધ સિંધીમાં છે; તે ઉપરથી ગોપિકાબાઈ બાળબોધ પત્ર સ્વતઃ વાંચતાં હતાં એમ જણાઈ આવે છે. આ પત્રો પૈકી એક પત્ર નમુના દાખલ અદિર્ધા જેવો ને તેવો ઉતારીએ છીએ.

શ્રી

“ તીર્થ રૂપ પ્રાણી બાણસાહેબ વડીલની સેવામાં.—

“બાળક માધવરાવના ચરણપર મસ્તક રાખી સાદાંજ નમસ્કાર વિતાવના. ચંદ્ર જ. ૪. ૭. હજેજ સુધી અત્ર કુશળ.—મુ. સિવગંગા નજીક શ્રીરંગપદ્મજીમાં વડીલનાં આસિર્વાદથી સુખ-રૂપ છીએ. વિશેષ આ તરફના સમાચારમાં હૈદરનાથજીની સાથે સલાહ થઈ તે આ પ્રમાણે થઈ. મીઠાસાણપુર તથા નંદીગઢ, ગણેશગઢ અને દેવનહલી આ પ્રમાણે હૈદરખાનને આપવાં. આ પ્રમાણે કરાર થઈ બાકી તાલુકા સરકારમાં લઈ ત્રીસ લાખ ખંડણીનો કરાર થયો, મહારાજ શેઠશીયને તેમના સરકારમાં મોકલેલ છે. જવાબ આવેથી સેવામાં લખીશ. ચિરંજીવ રાજશ્રી

નારાયણગયને પુને રવાના કરશે, કેમકે તીર્થસ્વરૂપ રાજશ્રી દાદાસાહેબ આપ્યા પછી તેને પુને મોકલવા કીક પડશે નહિ. તેથી હાલમાં જ રવાનગી કરવી. વધુ વર્તમાન બાબાએ સેવામાં લખ્યું છે તે ઉપરથી સમજાશે. સેવામાં શ્રુત યાવ એ વિજ્ઞાપના.”

મોટા માધવરાવ પ્રમાણે રઘુનાથરાવ ઉર્ફે રાધોબા દાદા પેશ્વા સુધા આ બાઈથી ધણી બહીતા હતા અને તેમને સર્વ રાજકાર્ય કહેતા હતા. એ ઉપરથી આ બાઈ ધણી માની, આખરૂદાર અને અધિકારી હતી, એમ દેખાય છે. રઘુનાથરાવ પેશ્વાના એક બે પત્ર અને નમુના દાખલ રહી કરીએ છીએ. તે ઉપરથી તેમના જેવા શરવીર સુધા આ બાઈની કેટલી મહત્તા માનતા હતા તે સિદ્ધ થાય છે.

શ્રી શંકર.

તીર્થ સ્વરૂપ માતૃદેવી:બાઈ વડીલની સેવામાં—

“બાળક રઘુનાથના સાદાંગ નમસ્કાર, લવનંતી. અત્ર ૭-૧૯ રમજન ચૈત્ર, વદ ૭ સપ્તમી સોમવાર સુધી કુરાળ. મુકામ પરડિની નજીકમાં વડીલની કૃપાથી સ્થાપરૂપ છીએ. વિશેષ બહુ દિવસથી વડીલ તરફથી પત્ર આવતો નથી, એથી કરી આશ્ચર્ય થાય છે. ચિરંજીવ માધવરાવ અને નારાયણરાવ એમના ઉપર વડીલની કૃપા છે તેવી અમારા ઉપર નથી એમ દેખાય છે. પહેલાં તો વડીલ હમેશા કૃપા કરતાં આપ્યાં હાલમાં પત્ર આવતો નથી, એ ઉપરથી વિલક્ષણુ લાગે છે. અમે પણ બહુ દિવસ રાહ જોઈ, પરંતુ સવિસ્તરપત્ર આવ્યો નહિ, તેથી કૃપા કરી સર્વદા પત્રદ્વારા સંતોષ આપવો જોઈએ. આ તરફના વર્તમાન તો-જનોજી મોસલે મોગલ સાથે મળ્યા તેમ અમારા તરફના પણ ચાર નીમકહરામ મળ્યા, વીસ પચીસ હજાર ફોજ અમારા તરફની મળી. તેથી કરી મોગલોએ જાસ્ત શેખાઈ કરી અમારા ઉપર દબાણ આરંભ્યું, પરંતુ ઇશ્વર સાતુકૂળ છે. આ બેઠમાનીથી કંઈ થવાનું નથી. બે મહિના પછી પુરેપુરો નીકાલ થશે. વડીલે સર્વદા કૃપા કરી આશિર્વાદ આપતા જવો. તેથી કરીને સર્વ રાત્રી જીતારો. અમારી ફોજ દેશમાં કંઈજ નથી. મોગલોથી અમારી પાછળ અવાતું નથી, તોપણ હોડી આપ્યાથી અમે મારી નાખીએ છીએ, એમ સમજી બચ પામી ગયા છે સાંપ્રત કેટલીક ફોજ પુને, જુનર, સાતારા, નારીક એ પ્રાંતોમાં મોકલી જામિ કરશે માટે વડીલે સાવધ રહેવું. આજકાલ કિલાખર રહેવું, નહિ તે હોજા થયે સર્વ દોષકર્મને નુકસાન છે. હરેકોના મુખ માટે નીચે નહિ રહેવું. ચાર દિવસ તરફી પડે તો કબુલ રાખવી. ગમે તે સમયે ફોજ અમાનક આવે તો પુનાથી શીદીગડ (ગિંદગડ) પહોંચવામાં સંકટ આવશે. પછી અમે લખીએ છીએ તે સાંભરશે. પરંતુ યાદ આપેથી ફળ નથી. તેથી બહુ સાવધ રહેવું. નિદાન પાર્વતીબાઈ અને રમાબાઈ અને સગણાબાઈ વગેરે સ્ત્રીઓ અને ચિરંજીવ નારાયણરાવ એટલાને તો સિંદ્ધીગડખર મોકલવા. આપણે યોગ્ય વખતે જશે તો કામમાં આવશે. હું લખું છું તેથી વડીલે ખાતરું નહિ લગાડવું. હું બાળક છું. આ કાળ સંકટનો, તેમાં બહુ સાવધ રહેવું. મહાશ્વ અને પદ્મકે આપ્યા છે. અને કંઈ આ વર્ષમાં બે ચાર યોગ ફરજ આપ્યા છે, તેથી પુનાના બરોંસાખર રહેવું નહીં. દગો થયે તો ફજીતીના પાર નથી. ગોપાળ ગોવિંદ વગેરે કાંઈ મોગલના લશ્કરમાંથી લખશે. તે ઉપર બુદ્ધિશી નહિ. તે લગાડ છે. આજસુધી દોષકર્મની ખરાબી કરી. દવે મોગલની પણ દોષકર્મ શુરાડશે. તે બાળુએ બધા નિમકહરામ બેઠમાની બેગા થયા છે, ઇ-

શર તેમનો સત્વરજ અંત લાવશે. જે દિવસ તેમણે આપણી બાલુ સાચવી રાખી પરંતુ તેનું કંઈ પરીણામ આવતું નથી. તેમાં કંઈક ઈચ્છા પ્રમાણ. અમોને સૂઝે છે તે લાગીએ છીએ. આપ વડીલ છે. વિચારમાં આવે તે કરવું. બહુ શું લખવું ? એ વિનંતી.”

શ્રી શંકર.

“તીર્થરૂપ માતૃશ્રી બાલો વડીલની એવામાં—

“ બાળક રઘુનાથના સાદાંગ નમસ્કાર. વિનંતી વિશેષ—વડીલે પત્ર મોકલ્યો તે મળ્યો. પરમ સમાધાન થયું. ખુલાસાથી લખ્યું એ પક્ષ ઉત્તમ. મનમાં જે સારી નરતી વાત આવે તે લખતા જવી. મને મળશે તે હું લખતો જઈશ. ચિત્ત પ્રશસ્તતા થશે તેમાં ખોટું નથી. વડીલે કેમ લખ્યું એથી મને ખોટું લાગતું નથી. આપ વડીલ છે, તીર્થરૂપ નાનાસાહેબ બાઈસાહેબ એમની જગ્યાએ આપ છે અને વડીલને વિચાર પણ સૂઝે છે. કેવળ જોવી તેવી શ્રીઓ પ્રમાણે આપ નથી. પ્રપંચ પરમાર્થ જન્મે વડીલને સમજાય છે તેથી વિસ્તારથી શું લખવું ? તથાપિ, વડીલને માહિતગીરી થાય માટે અહિંના કારભારનો હેવાન અસાહીદા પૂરવણીમાં લખ્યો છે. વાંગી જે વખત જોવો, અને આગળની વ્યવસ્થા કારભારી સમજવવાની કરવી. સારાંશ મને ચિરંજીવ શાણો કરવો, તેણે દોલત કરવી. તેથી હાલમાં કરીએ છીએ. વિશેષ અમારું નામ પાદદાસ્ત પૂર્વથી છે. હવે વિશેષ આસ્થા નથી. વડીલની આજ્ઞા પ્રમાણેજ કરવું એજ હેતુ છે. રવાના રવીવાર પ્રાતઃકાળ. વધુ શું લખવું ? એજ વિનંતી.”

ઉપક્ષા પત્રો ઇ. સ. ૧૭૬૨-૬૩ ના સમારના છે; પરંતુ પછી નારાયણરાવનો વધ થયા બાદ આ બાધ અને રાધોબા દાદા વચ્ચે અલંબ વિરોધ થયો અને તે બાધએ પુનાને સૂર્ય મહાજી લાગ્યું એમ કહી નારીકમાં ગંગા કીનારે વાસ કર્યો. આગળ સ્વામી માધવરાવનો જન્મ થયે તે મોટા થયા પછી તેમણે જ્યારે પત્ર વ્યવહાર શરૂ કર્યો તે વખત આ બાધએ તેમને તે વખતે વડીલપણાના નાતાથી ઉત્તમ ઉપદેશ કર્યો છે. તે ધણો મૂલ્યવાન છે. આ પત્ર ધણા વર્ષ પૂર્વે પ્રસિદ્ધ થયો છે તથાપિ તેમાંનું બોધાત્મક ધણું સુરસ હોવાથી તે પત્ર અહિંયા ઉતારવા જોવા છે. તે નીચે પ્રમાણે—

શ્રી.

“ ચિરંજીવ રાજશ્રી માધવરાવ પ્રધાન એમને—

“ પ્રતિ ગોપિકાબાઈ સુકામ નામીક. આશિર્વાદ વિશેષ અહિંયા છે. ૪ માહે સપ્ત-પર્વત કુશળ જાણી. આપના કુશળ વર્તમાન યથાર્થિયન હશે. વિશેષ તારો મોકલ્યો પત્ર મળ્યો. હું નાનો છું, અને વડીલે તો સર્વ ત્યાગ કરી શ્રી ક્ષેત્રમાં વાસ કર્યો છે. તે વળી બધી માહિતી વડીલને છે. તેથી કંઈ રીતે ચાલવું તે સર્વ લખવા આજ્ઞા ચવી, એમ લખ્યું.—સૂર્યમહાજી સંધિ અન્વયે કૃષ્ણપક્ષ થયે લોપ થયો હતો તે હાલમાં વડીલના પુણ્ય ઉદય થઈ દુષ્ટનો સંહાર અને સુષ્ટના પોષણાર્થ તમે આ કુળમાં જન્મ લઈ પુરંદરમાં ઉદયમા આવ્યા. તે કરતાં આ તરફથી લખવાનું કારણ દેખાતું નથી. પરંતુ માનવદેહ—અને તમે લખ્યું તેમ કરતાં વર્તે ચાલવાનું જે સૂઝ્યું તે લખ્યું છે. તપનીય દલમ બંધી—

૩. પ્રાતઃકાળની ધડી રાત્રે ઉડી દિશાએ જઈ પાદપ્રજ્ઞાસન—મુખપ્રજ્ઞાસન કરી, દિવાન ખાનામાંના શ્રી મૃતિકા ગણપતીનું દર્શન કરી પ્રાતઃરમરણના શ્લોક બોલવા પછી સૂર્યોદય;

ખરોખર વૈદ્યે હાથ જોડો. પ્રકૃતિ અન્યથે ઓપધ લેવું. પછી લખવા બેસવું. કિતા ઉપર હાથ ફેરવી પછી જે કાગળપર નીચાની કરવાની હોય તે લખ્યા પ્રમાણે વાંચવી. તે સમયે નજીક ગુરૂ અને બીજા એક જે સંભાવિત થોડા ગૃહસ્થ હોય તે હોવા જોઈએ. જરૂરી હોવા જોઈએ નહિ. આ પ્રમાણે ત્રણ ધડી—કલમ ૧.

૧. કસરતચાળામાં જઈ દંડ કરવા. દિવસે દિવસ શક્તિ પ્રમાણે ચઢતા દંડ કરવા જોઈએ. સાથે સંભવિત ગૃહસ્થના ચાર પાંચ છોકરાં સમાન વયનાં હોવાં જોઈએ અને એક જે મલ્લ અને હમેશા વિશ્વાસુ ગૃહસ્થ સાથે રહેવાના તે હોવા જોઈએ. ખિન્નમદદાર કારણ પ્રસંગે હોવા જોઈએ. મલે કુત્તીના દાવ શીખવાડવા. પછી સમાન વયનાં છોકરાં સુદા પ્રકૃતીને માફક હોય તે ખોરાક નીચમિતપણે લેતા જવો, આ પ્રમાણે દોઢ ધડી. અને કુલ ધડી સાડા ચાર.—કલમ ૨.

૧. રનાન કરવાના સમયે જોશીએ પંચાંગ વાંચી સંકલ્પ કહેવો. બાદ ગંગાદુધ બોલવું. સંધ્યા થોડી પણ બોલ્યા વગર કરવી. તર્પણ કરવું. ઉપાઘાએ પૂજા કરવી. તે સમયે દેવ ધરમાં પુરાણ અને બહારની બાજુએ ગાયન થવું જોઈએ. આપણે તુળસી પુલ માત્ર ચઢાવવાં. પછી નિત્ય દાન આપી ક્ષણવાર બેસવું. તે સમયે શાસ્ત્રી વૈદિક મહા શ્રેષ્ઠ આવેલાને નમસ્કાર કરી યોગ્યતાનુરૂપ આદરસન્ધાર કરી કંઈ વાતચીત કરવી, બાદ ઉપહાર કરવા જવું. આ પ્રમાણે સાડાત્રણ ધડી. અને કુલ આઠ ધડી—કલમ ૩.

૧. કચેરીમાં આવવું, તે સમયે સર્વને દર્શન આપી યોગ્યતા પ્રમાણે સુદષ્ટિ અને લાપણ થવું જોઈએ. કચેરીમાં વધુ રાખે બોલવા નહિ. પ્રકીર્ણ પણ બોલવું નહિ. મનુષ્ય પરિક્ષા હોવી જોઈએ. એકાદ જણ ગેરશીસ્ત રીતે સમજાવે તેને પકડો વિચાર કરી અપરાધ માહુમ પડે બીજા પાસેથી તેને નિર્ણય કરાવવું. આપણે નેત્ર દટાક્ષથી જોવું. અપરાધાનુસાર શાસન કરવું. પરંતુ સંભવિત ગૃહસ્થ ઘણા દિવસના આત્રપનો, પ્રમાણીક, એવા એ જુલસુક કરી હોય તો ક્ષમા કરવી. બીજાનાં છીદ્ર કાઢવાં નહિ. આથી તેનું અપમાન થાય છે અને તે તેના મનમાં દંશ રહે છે. સાથે થયેથી તે નાશ કરશે. આપને લઘુપણ આવશે. સાનિધ્યના લોકમાં હલકા માણસ રાખવાથી જે કરીએ તે હાજી હા બહે છે, પરંતુ જનસમાજ ખરાબ કહે છે. મદદતાને હાની પહોંચે છે. આ પ્રમાણે ત્રણ ધડી. અને કુલ અગીયાર ધડી—કલમ ૪.

૧. મોજનના પૂર્વે પીતાંબર પહેવાં બાદ મોટા દેવ ધરમાં જઈ પુલ ચઢાવી નમસ્કાર કરી બ્રાહ્મણને જળ મૂકી મોજને બેસવું. તે સમયે વાતચીત કરવી, તે રાજસૂય યજ્ઞમાંના બ્રાહ્મણ મોજનસંજ્ઞી વગેરે સર્વને યોગ્ય દેખાય તેમ બોલવું. રસોઇ કરનાર અને શિષ્ય મંડળ સુચિંક્ષિત વિશ્વાસુ હોય તે રાખવા. ધડી બે. આ પ્રમાણે તેર ધડી.—કલમ ૫.

૧. મોજનોત્તર આચમન કરી, ચતપદી કરી તાંબુલ-પાન ખાવું. બાદ બે ધડી રાજનિલાસી રમત રમવી. એકાદ દિવસ નિદ્રા આવે ધડી અરધી ધડી સુવું. આ પ્રમાણે બે ધડી એકંદર પંદર ધડી.—કલમ ૬.

૧. શાસ્ત્રી પાસે ભારતમાના વિરાટ પર્વથી ચિંતનીય કરાવવી જોઈએ, અને વૃદ્ધ આશ્રિત જુના મનુષ્ય અને અન્યત્ર શાણા હોય તેમનાથી દિલ્હી અને મદારાજ સંબંધી બનાવ

કેવા બન્યા તે સાંભળવામાં આવવા નેમ્મએ, પોતાના મડીલની વાતો કારભારીને એકાંતમાં પુછતા રહેવી, અને તસખીરો તથા નકયા અનેક જોતા બેસવું. તે સમયે ચાણા સુદ્ધિમાન હોય તે નજીક હોવા નેમ્મએ. આ પ્રમાણે ચાર ધડી એકંદર કુલ યોગણીસ ધડી.—કલમ ૭.

૧. ખરડો લખવા બેસવું તે વખતે એક બે સંભવિત ગૃહસ્થનાં સુદ્ધિમાન છોકરાં જોવાને હોવાં નેમ્મએ. કુરદન બસ્તન, ચુણાકાર, બાગાકાર કરવાનો સહવાસ બહુ હોવો નેમ્મએ, અને ગુરજીએ વિદ્યાભ્યાસ માટે બોલવું (હપકો આપવો) જરૂરનું છે. પરંતુ લખવાની જગ્યાએજ બોલવું. ત્યાં વિશેષ કોઈ હોવા નેમ્મએ નહિ. ધડી ચાર. એકંદર ત્રેવીસ ધડી.—કલમ ૮.

૧. લખવાનું થયા બાદ થોડો કંઈ હિષાહાર કરવાની ઇચ્છા હોય તો છોકરોને સાથે લઈ કરવો. ત્યાર બાદ પાન ખાવું. ધડી એક. એકંદર ચોવીસ ધડી.—કલમ ૯.

૧. ઘોડી ફેરવવા ચાર દિવસે જતા રહેવું. તે સમયે સાથે પટવર્ધન મંડળ અને અન્યત્ર સરદાર હોવા નેમ્મએ. તેમની સાથે બાપણ કરવું તે સંતોષ વૃત્તિથી કરવું. પરંતુ અત્યંત લોભ ન હોવો નેમ્મએ અને વિરહતા પણ ન દર્શાવવી. કંઈ ચૂક થયે ક્ષમા થશે નહિ એવો ભય હોવો નેમ્મએ. ચોખ્ખતા નેમ્મ તેમની સાથે સંતોષથી બાપણ કરવું. આઠ દિવસે બાગ જોવા ગયેથી ત્યાં ફળ અને યુલ જે વસ્તુ લાવી આગળ મુકે તે ચોખ્ખાચોખ્ખ નેમ્મ તેમને આપવી, અને આપણે આપવાનાં હોય તેમને આપણે આપી પછી આવવું. જે દિવસે સ્વારી જવાની ન હોય તે દિવસે કાગળ પત્ર દોલત પ્રકરણ હોય તે કારભારીએ સમજાવવાં નેમ્મએ; તે સમયે કોઈ હોવું નેમ્મએ નહિ.

ચાર દિવસે એક વખત ભેટ લેતા રહેવું. તેમણેજ વાઝમાં (વંડામાં) આવવાનો વેત રાખવો. પછી તેમને બહુ સંતોષથી બોલાવવા અને બાળકપણે બોલવાનો ડોળ દર્શાવવો. વાઝમાંજ આજ રહેવું એવો આગ્રહ કરી રાખતા જવું. દિવાને રાજકારણના વર્તમાન અને આગળની યોજના કરવાનો વિચાર કરી વિનંતી કરતા રહેવું નેમ્મએ. તે સમયે અન્યત્ર કોઈ હોવું નેમ્મએ નહિ, અને તેમના અભિપ્રાય બીજા પાસે નીકળવો નેમ્મએ નહિ. તેવી મસલત અસાધ્ય થતી નથી. બાતમી દરેક તરફની રખાવવી, તેથી મસલતને બહુ બળ મળે છે. પદરના મનુષ્યને ચલાવવાને જીકર કરવી નહિ. એ કુલ ચાર ધડી. એકંદર અઠત્વીસ ધડી.—કલમ ૧૦.

૧. તીરબાજી કરવા જવું. ત્યાં સરદાર, પાગે અને માનકરી બરોબર તીર કોણ કુવું મારે છે તે ધ્યાનમાં હોવું નેમ્મએ, અને હજી રમતો જોવી તે સર્વત્ર સમાનતાથી જોવી. આ પ્રમાણે બે ધડી. એકંદર ત્રીસ ધડી.—કલમ ૧૧.

૧. દીપદર્શન થયા પછી સંધ્યામાં વજ્રાતર કરી બેસવું, સંધ્યા થયા પછી રતોત્ર પાક બોલવો. ત્યારબાદ પુરૂષ સૂક્ત અથવા પવમાનમાંના અધ્યાય બોલવા. તે સમયે આશ્રિ-તોએ નજીક રહેવું. પછી ભોજન માટે જવું. ભોજન થઈ હિંતા સુધી ચાર ધડી.—કલમ ૧૨.

૧. ભોજનોત્તર પાન ખાવાને દિવાનખાનામાં ફાજુલર બેસી પાન ખાવું. ત્યારબાદ કાષ્ઠ કારણ મંડળી નજીક હોવી નેમ્મએ. તે વખતે બાતમીદારે શુભ વર્તમાન કહેવા નેમ્મએ અને હરેક બાતમીના આવેલા પત્ર જોવા જોગ હોય તે જોવા. બાકીના પત્રનું વિશ્વાસુ મનુષ્ય હોય તેના તરફ કામ યોજવું. તેને કહેવું અને તે પર આ બાતમી પ્રમાણ અથવા

અપ્રમાણ કહે છે તેની પરિક્ષા હોવી જોઈએ. ત્યારબાદ નિદ્રા માટે જવું. આ પ્રમાણે તથા ઘડી. એકદંર સાત,—કલમ. ૧૩.

એકદંર તેર કલમ લખી છે તે પ્યાનમાં લઇ ચાલવાને ઉપયોગી થશે. વધુ શું લખવું? એજ આશિર્વાદ.

ગોપિકા બાઈ તા. ૩ અગષ્ટ ઇ. સ. ૧૭૮૮ના રોજ ગગાતીરે નાશીક પંચવટીમાં સ્વર્ગવાસી થયાં. તેમની ઉત્તર ક્રિયામાં નગદ રૂ. ૨૭૯૫૦ અને રૂ. ૫૫૭૯ નું કાપડ મળી ૩૨૫૨૯ રૂપિયાનો ખર્ચ થયો. ક્રિયા કર્મ નાશીકમાં દસ દિવસ સુધી ગંગાધર ભિક્ષાજી રાસ્તેએ કર્યું. પછી પેશાએ પુનામાં કર્યું. આ બાદને સર્વ પત્ર વ્યવહાર ધણો મહત્વનો છે.

* *

રાધાબાઈ—બાળાજી બાણરાવ પેશ્વાની બીજી સ્ત્રી

બાળાજી બાણરાવ પેશ્વાએ કાકણરથ, દેશરથ, કરાડા એ બ્રાહ્મણની પેટા જાતિમાં લગ્નવ્યવહાર રીવાજ દાખલ કરવા માટે પોતે દેશરથની કન્યા સાથે લગ્ન કર્યું. આ જીતું નામ રાધાબાઈ. એ નારોબા નાઇક નાખરેની પુત્રી. એનું લગ્ન તા. ૨૭ ડીસેમ્બર ૧૭૬૦ ના રોજ થયું. આ બાઈ તા. ૧૧ નવેમ્બર ઇ. સ. ૧૭૭૦ ના દિવસે મરણ પામી. આ સ્ત્રીવિષે અધિક માહિતી મળતી નથી.

* *

સચુબાબાઈ—જનાઈન બાણરાવની સ્ત્રી.

એ રામાજી નાઇક બીડેની કન્યા હતી. એનું લગ્ન તા. ૨૦ એપ્રિલ ૧૭૪૪ ના રોજ થયું. જનાઈન બાણરાવ અલ્પવયસ્માં સ્વર્ગવાસી થવાથી આ બાઈને પોતાની જીવગી વૈધવ્યમાજ દેહાડવી પડી. પેશ્વાએ આ બાઈની યોગ્યતા સારી રીતે સાચવી હતી. એ નાસિકે નજીક મોજે જલાલ પોરમાં તા. ૧૩ નવેમ્બર ઇ. સ. ૧૭૮૮ના રોજ મરણ પામી.

—જયન્ત.

વિદ્યાકલા.

સ્ત્રીઓ તથા બાળકો માટે ધરગતુ દવાઓ.

લેખક. અમૃતલાલ સુન્દરજી પઠિયાર. (ગયા અંકના પૃષ્ઠ ૪૨ થી).

દવા લેવામાં સાવચેતી, શ્રદ્ધા અને હિંમતની જરૂર.

જેનો ! આ બધી દવાઓમાં જે વજન બતાવેલું છે તે વજન પ્રમાણેજ બધા માણસોને કાંઈ અપાય નહિ. પણ દવા આપતી વખત રોગીની ઉંમર, રોગનું ન્નેર, તેના શરીરની સ્થિતિ, તેણે કયા કયા ઉપાયો અજમાવેલા છે તેની સમજણ, તથા રોગીની પ્રકૃતિ કષ્ટ છે કે નરમ છે અને તે સહન કરી શકે તેમ છે કે ગભરાય તેમ છે, એ બધી બાબોને વિચાર કરીને પછી જેમ યોગ્ય લાગે તેમ દવા આપવી. બીજું એ પણ પ્યાનમાં રાખવું કે, કાંઈ ઘા ભેળા દીડા પડી જતા નથી. તેમજ દવા લખ્યે કે તુરંતજ એકદમ એજ વખતે કાંઈ મોટો લાભદાયક જતો નથી; પણ બ્યારે તેની અસર શરીરમાં સારી રીતે પહોં

એ ત્યારેજ તેના લાભ દેખાય છે. માટે દવા લીધા પછી ધીરજ રાખવી, પણ ગેરવાજબી ઉતાવળ કરીને વગર મદતની અનેક દવાઓ પેટમાં નાખવી નહિ. એ સિવાય એ વાત પણ ધ્યાનમાં રાખવી કે, કોઈ પણ દવાથી મોટા રોગો કે જામી ગયેલા રોગો કોઈ ધરીકમાં મટી જતા નથી, પણ ધીરે ધીરે મટે છે. માટે જે દવા લેવી તેની એક દહાડા, બે દહાડા, ત્રીસ દહાડા, પંદર દહાડા કે વધારે મુદત સુધી, જેમ યોગ્ય લાગે તેમ લેવી જોઈએ, અને કોઈ દવાથી કદાચ તુરંતજ મોટો ફાયદો ન જણાય, પણ રોગ વધે નહિ અને એટલો રહે અથવા કોઈક જગાં પણ ફાયદો લાગે નો ઉતાવળ કરીને દવા બદલવી નહિ. પણ જે દવાથી જગાં પણ લાભ દેખાતો હોય તેનું ધીરજથી સેવન કરવું. એ વધારે ફાયદાકારક છે. આ બધી સુચનાઓ દરેક રોગની બાબતમાં તથા કોઈ પણ જાતની દવા કરતી વખત ધ્યાનમાં રાખવાની છે. કારણ કે ઘણી બહેનો બહુ ઉતાવળ કરીને ઉલટું ચરીર બગાડે છે. એમ ન થાય માટે રોગના પ્રસંગોએ ધીરજ રાખવાની તથા હિંમત રાખવાની પણ બહુ જરૂર છે અને એટલુંજ નહિ પણ જો સાચી હિંમત હોય તો ઘણી જાતના રોગો આવતા અટકે છે. માટે નિમારી વખતે બિમાર માણસો તથા તેનાં સગા વહાણાઓએ ખાસ હિંમત રાખવી જોઈએ. કારણ કે એવી મજબુત હિંમત રાખવી એ પણ રોગને અટકાવવાનો તથા રોગને મટાડવાનો એક કુદરતી મહાન ઉપાય છે. માટે બહેના નિમારી વખતે ધીરજ તથા હિંમત રાખતાં શીખવું જોઈએ.

ઉલટીના ઉપાયો.

બહેનો ૧ ઝાડા પછી બીજો જે મોટો રોગ આપણી બહેનોમાં છે, તે ઉલટીનો રોગ છે. માટે એના પણ સાદા સાદા ઉપાયો જાણી લેવા જોઈએ. કારણ કે અજીજન લીધે, કસેજમાં જગાડ થવાને લીધે તથા મહિના રજા હોય તેને (ગર્ભ ધારણને) લીધે, એમ ઘણા કારણોને લીધે ઘણી બહેનોને વારંવાર ઉલટી થવા કરે છે. માટે સાદા સાદા ધરગતુ ઉલટીના ઉપાયો પણ જાણી લેવા જોઈએ. અને તે એજ કે.

૧. આમળાનો રસ, સાકર નાંખીને પીવો. તેથી ઉલટી મટી જાય છે. લીલાં તાજાં આમળાં ન મળે તો-સુકાં આમળાં મળે તો સુકાં આમળાંને રાત્રે પાણીમાં ભીંજવી રાખી તે પાણી સવારમાં સાકર નાંખી પીવાથી ઉલટી બેસી જાય છે. આમળાં ચાર તોલા લેવાં, અને પાણી તેમાં પાંચેર નાંખવું તે પીવાથી ઉલટી બેસી જાય છે. કદી તુરંતને તુરંત આમળાંનો રસ જોયતો હોય, અને તાજાં લીલાં આમળાં ન મળતાં હોય, તથા ઘણા કસાક સુધી આમળાંને પાણીમાં ભીંજવી રાખવાનો પણ વખત ન હોય તો ચાર તોલા આમળાંને અડધા શેર પાણીમાં ઉકાળી, તેમાં સાકર નાખીને તેમાં પાંચેર રહે ત્યારે ઉતારી લઈ તે પાણી સાવ ઠંડુ થઈ જાય તે પછી પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે. એટલુંજ નહિ પણ આમળાંને મુરબ્બો ખાવાથી પણ ઉલટીના રોગમાં બહુ ફાયદો થાય છે.

૨. મીઠાં લીંણુ, દાડમ, લીલાં દ્રાખ વગેરે ફળોનો રસ પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે, તથા એવાં ફળોનું શરબત પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે.

૩. લીલાં નાનિયેરનું પાણી સાકર નાંખી પીવાથી ઉલટી મટી જાય છે, તથા કાચું નાનિયેર હોય તેમાંથી મલાઈ જેવું કુણું ટાપણું કાઢીને સાકર સાથે ખાવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે.

૪. વરીઆળીને પાણીમાં બીજવી રાખી તેમાં સાકર નાંખી તે પાણી પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે.

૫. ધાણાને પાણીમાં બીજવી રાખી તેમાં સાકર નાંખી તે પાણી પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે. તથા ધાણાની તાજી ભાજી કે જેને કામગીર કહે છે તેને વાટી નાંખી તેના રસ તોલા ચાર સુધી સાકર નાંખી પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે.

૬. હરડેના બુકા મધની સાથે ચાટવાથી તથા હરડેના મુરખા ખાવાથી પણ ઉલટીના રોગમાં બહુ ફાયદો થાય છે.

૭. ચંદન (સુખક) ને ધણી તેમાં સાકર નાંખી તે પાણી પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે. અથવા સુખકના વહેરને છ કલાક પાણીમાં બીજવી તેમાં સાકર નાંખી તે પાણી પીવાથી પણ ઉલટીના રોગમાં બહુ ફાયદો થાય છે.

૮. જે ઉલટીની સાથે તાવ ન હોય, અને સખ્ત પ્રકારની ઉલટી ન હોય તો લીંછુનાં બે ફાડ્યાં (ચીરીઆ) કરીને લીંછુને જરા દેવતા ઉપર શેકી તેમાં મરી મીઠું બઝારાવીને તે લીંછુ ચુસી જવાથી ઉલટી મટી જાય છે. એ સિવાય લીંછુના રસમાં સાકર નાંખી તેનું સરખત બનાવી પીવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે. તેમજ આંબલીનાં પાંદડાં વાટી પીવાથી તથા પાકેલી 'આંબલીનું' સરખત પીવાથી પણ કેટલીક જાતની ઉલટી મટી જાય છે, કારણ કે ધણી જાતની ઉલટી થોડી ધણી ખટાશથી મટી જાય છે. કેટલીક જાતની ઉલટી ગળાશથી મટી જાય છે. અને કેટલીક જાતની ઉલટી ઠંડી દવાઓથી મટે છે.

૯. તુલશીના રસ મધમાં મીઠાવી તેમાં બે દાણા મરીના નાંખી તે રસ એક અમચો પી જવાથી પણ ઉલટી મટી જાય છે.

શર્લવંતી સીઆને જે ઉલટી થાય છે તેના ઉપાયો.

૧. કુણી કુણી વડવાધને અધકચરી બાળી તેની કાળી રાખ બનાવવી તે રાખ ત્રણ વાલથી માંડી પાવલીબાર સુધી મધમાં ચાટવાથી ઉલટી મટી જાય છે.

૨. પીપળાની છાસનો ઉકાળો પીવાથી ઉલટી મટી જાય છે.

૩. આવળનાં ફુલ તોલો એક દૂધમાં વાટી તેમાં સાકર નાંખી તે પીવાથી ઉલટી મટી જાય છે.

૪. કમ્બોના બારીક બુકા એક વાલથી ચાર વાલ સુધી મધમાં ચાટવાથી ઉલટી મટી જાય છે.

૫. દ્રાક્ષરસનું સેવન કરવાથી ઉલટી મટી જાય છે, અને તેથી ગર્ભને પણ બહુ પોષણ મળે છે. આ બધા ઉપાયો ગર્ભિણી સિવાય ઉલટી હોય તેમાં પણ કામ લાગે છે. માટે તખ્તીયત સમજીને, દેશ કાળ જોઈને, રોગનું જોર વિચારીને તથા દરદીની સ્થિતિ સમજીને અને રોગનાં કારણો જાણીને જે દવા આપી હોય તો સાદી સાદી ધરણુ દવાઓથી પણ ધણી જાતના મોટા મોટા રોગો પણ મટી જાય છે માટે બહેનો ! આ બધા નિદોષ ઉપાયો પાનમાં રાખજો અને પ્રસંગોવાત અનુભવીઓની મારફત તેની ખાતરી કરી તેના જામ તમારા કુટુંબીઓને તથા પાડોશીઓને આપવાની મહેરબાની કરજો.

આનન્દાશ્રમ.

અધિક માસની અધિકતા.*

(પુરુષોત્તમ લંગવાન પધાર્યા !)

આજે રવીવારનો દીવસ હતો. રવીવાર એટલે નીવૃત્તીનો દીવસ ! આજે કાલેજમાં જવું નહીં, અબાસની ઉપાધી નહીં ! હું કંઈક લખવા બેઠો, પરંતુ કંઈ સારો વીધય ધ્યાનમાં ઉતર્યો નહીં. અચાનક મને રમરણ થઈ આવ્યું. રવીવારે સવારમાં સર્વ સ્નેહીજનોને મળવા જવાનો મારો નીધમ હતો. લખવામાં ચીત્ત ન પરવાતા હું ઉઠ્યો. મારા ઘરથી થોડેજ દુરના માળામાં મારા કેટલાક સ્નેહીઓ રહેતા હતા ત્યાં ગયો. અને આ સ્થળે ત્યાંથી મને જે સામગ્રી મળી તે હું આપની સમક્ષ રજુ કરું છું.

પહેલે દાદરે પગ મુકતાજ * પધારો, પધારો માસ્તરના શબ્દોચ્ચારથી સ્વાગત કરી મારો એક મીત્ર મને પોતાના દીવાનખાનામાં લઈ ગયો. અમે બંને હીડોળા ઉપર બેઠા. તરતજ ચાહના ખાલા આવ્યા. હૃદયનો ચાહ આ ચાના ખાલામાં આવી વરચો હોય તેમ તે પીવાનો મને અત્યંત આગ્રહ થયો, અને છતાં ન હોવા છતાં પણ તે ચાહને ઇન્સાફ આપવો પડ્યો.

અમે બંને મીત્રો હીડોળે હીંચતાં વાતો કરતા હતા, એટલામાં મારા મીત્રની પત્ની નાની પોટકી જેવું કંઈક સોડમાં સંતાડતા બહાર નીકળ્યાં. મેં પુછ્યું, “ ભાભી આજ આ બધી શી ધામધુમ છે ? ”

ભાભીને બહારે મારા મીત્રેજ વચમાં માથું માર્યું. “ શું તને ખબર નથી કે પુરુષોત્તમ સ્વામી પધાર્યા છે ! આતો બેરમિનો અધીક માસ ! આપણને-પુરુષને તે સાથે કંઈ પણ લાગે વળગે નહીં. એકઠી ઓઝિજ પુરુષોત્તમ માસમાં પુણ્યના પોટલા બાંધી આપણો ઉદ્ધાર કરવાની છે ! પુરુષને અગવડ અને દુઃખ વેઠવું પડે તેની કંઈ પરવા નહીં. બસ સવારનો હોર થયો કે બગલમાં બે ચાર લુગડાંની પોટકી લઈ આ ચાલ્યા-” રત્નાકર સાગરકી જ્ય * કરવા ! ઇશ્વરી ભક્તિ જીવ્યો મરે કે હાથે ચુસે પૂંદીને જીવ આપવે, પણ તેની તેઓને શું પરવા ! એ પણ અધિકમાસની અધીકતા જ તો ! ”

મારા મીત્રના મુખમાંથી વધારે શબ્દો નીકળે, તે પહેલાં તો મારા મીત્રપત્ની જીજીકો કરી ત્રાડ પાડતાં બોલ્યાં, “ હવે રાખો. ધણું થયું. તમારી ટેવ તો હજીજી ન ગઈ. આટલી આટલી તમારી સગવડ સાચવીજી તોપણ તમને તે બાજતનો કંઈ હીસાજ છે ? ઇશ્વરી ખીચારી મારી બ્હેનપણી મને બોલાવવા આવીંતી, પણ તમને તો આ વગર ઇશીજી સાથે નહીં !-એટલે ન છુટકે મારે તેને ના પાડવી પડી, અને મારે સોના જેવો સાથ ગ્રમાવવો પડ્યો તેની સાથે જો ગઈ હોત તો સરખી સરખીને કેવી મજા આવત. બચ્ચું,

* આ લેખ અમને પુરુષોત્તમ મદિનાની લગ્નમગમાં મળ્યો હતો પરંતુ બીજા વિષયોના જવાબથી તે મુલતવી રાખવો પડ્યો હતો. આજે છેકે દાહ પણ ત્હેની પ્રસિદ્ધિ લાભકારક થયો. હારણકે આવા વિષયોની ઉપયોગીતા અમુક સમય અગત્ય અમુક પ્રસંગ ઉપર આધાર રાખતી નહિં હોવાથી, તે કોઈ પણ સમયે વંચાયેથી * જમ્મત સાથે જ્ઞાન * આપી શકે એમ છે, એવું અમે માનીએ છીએ.-ત્રાંત્રી, સુ. સુ.

કાષ્ટ દહાડોય મનનું ધાર્યું તો થયું નહીં જ્યો દહે ધર સંભાળજે હું દરીએ ન્હાવા જઈ છું ”

ભાભી માહેજ રોશ્માને રોશ્માજ આ નાં મારી સમક્ષ પોતાનું અપમાન થવાથી મારો મીત્ર પોતાનો ‘ કષ્ટ ’ બતાવવા હીડોળા ઉપરથી કુદકો મારીને ઉઠ્યો, પરંતુ ભાભી સાહેબ તો ક્યારનારે દા ૨ ઉતરી ગયાં હતાં એટલે બડબડ કરતાં તે ધરમાં પાછો આવ્યો. તેનો શરસો શાંત પાડવાને મેં વાત બદલી નાખી પૂરસમા આવેલી અમારી વાતોમાં અચાનક ભગાણું પડ્યું પાડોશમાં કંઈ કંઈએ થતો હોય તેમ જણાયું શાંત થીતે અમે સાંભળવા લાગ્યા

“ તમને ડોશીએને તો કંઈ ધધાજ નથી તમારે પોતાને માટે તો કીક પરંતુ બીજાને શા માટે આશ્રદ કરો છો ? ધર્મદાન જેની ઇચ્છા હોય તેનું છે ધોકા મારીને ધર્મ કરાવતું નથી તમારે માટે તો અપવાસ કરવા દરીયામાં ન્હાવું બીજેરે કર્મો ચોગ્ય છે, પરંતુ જેએને પોતાના ધણીની એવા કરવાની છે, જેએનો ખરો પ્રભુ પોતાનો પતી જ છે તેએને જો પતીની સમર્થ ન હોય તો તે કર્મોથી શું ફાયદો થાય ? ”

૪૬ ડોશી બળબળી ઉઠ્યા ‘ તમે આજકાનના જીવાનીઆ કહેવાયા એટલે તમારામાં શરમનું તો નામ નીશાને નહીં ’ અમારી બેરોની વાતોમાં તમે વળી શું જાણો ? આ બધા અધીક માસમાં આટઆટલાં ખટકર્મો કરે છે તે શું જખ મારવા કરતા દરો ? તમાગ મનમાં તો એમજ દરો કે રખે અમારી બાઈડીએ દરીયા સુધી ચાલીને કે અપનાસ-એકગણાં કરીને કરમાઈ જાય ! એમ હોય તો બધા સુધરેલાએ પોતાની બાઈડીએને આરામપુરથી ઉપર બેસાડી રાખો, એટલે તમારો ઉદ્ધાર થઈ જશે ‘ — ’

“ માતૃશ્રી, માગી કહેવાની મતલબ એવી નથી તમેજ નીચાર કંગે કે સ્ત્રીએ અ સખ્ય માણસોની વચ્ચે ન્હાય, એ શું મર્મદા જણાય ? વળી ત્યાં અસખ્ય માણસોની બીડ હોય એ બીડમાં કચરાતા જવું એ શું સ્ત્રીએને જાજે છે ? ”

“ તમે અગ્રેજી બણ્યા એટલે ઉધરી ગયા તમને તો શરધાનું નામ નહીં ! અરે તું અધીક માસના માતમની વાત તો કાઠની પાસેથી સાંભળ અધીક માસમા ન્હાવાનું અને એક વખત જમવાનું કેટલું બધું પુન્ય કરેલું છે ? ”

“ તમે તો માન બ્રાહ્મણના મોટેથીજ સાલજ્યુ દરો, પરંતુ મેં તો એ વાચેલું છે, શ્રી પુરુષોત્તમ ભગવાને સતીએના ધર્મ વિગે કેવો ઉપદેશ કર્યા છે ? તેણે પોતેજ કહ્યું છે કે પ્રથમ પતીની દરેક પ્રકારની સગવડ સાચવવી-પતીમાં જ પ્રભુની ભાવના રાખવી જે સ્ત્રી પતીની અવગણના કરીને મને પુજે છે તેના ઉપર હું કદી પણ પ્રસન્ન થતો નથી ”

‘ દરો બાપુ ! તું જાણે ને હું દારી પણ આજે તો તારી વડુને તેડીજ જવાની ! સધળી બાઈડીએ ‘ બીચારી વડુને કેમ સાથે નથી લાવ્યાં ? ને બીચારીને તમારી સાથે લાવતા હો તો બે ધડી તેના પગ પણ મોખો થાય ’ એમ કહી મને પીળી નાંચે છે અમે જીવતાં છઈએ ત્યાં સુધી તો તમારો વીચાર કંઈ કામ લાગવાને નથી, ને અમે નહો છઈએ ત્યારે તમે શાવે તેમ કરજો

દસમાર સ્ત્રીએનું ટોળું ધીમે સાદે કંઈ ગાતું હોય એમ ગજગજત દાદર ઉપર ચડ્યું, અને માઝ લક્ષ તે તરફ બેસાયું હું મ્હાર આગ્યો સધળી સ્ત્રીએ બીનાં વચ્ચે

પણ શું કેવું ? એને રડવાને કાંઈ હાથવાતું જડતું નથી, જે આવાં આવાં વહિવારને બગાડવાનાં હાથે છે ? પણ આપણે શું, બા ? મેં તો મારે નાના હેમાને બોલાવીને કહ્યું, જે આવા પ્રાટમા વેડા મારે ત્યાં નહિં ચાલે. ત્યારે રડ્યો. એતો હસ્યો. (આ કળજીગનાં આદમીએ શાં થયાં છે ?) નથી કાંઈ કહીએ એની રીસ ચડતી, ને નથી કાંઈ માનતું. ત્યારે આપણે શું બા ? એમનું લાગ્યું એ ભોગવશે. ને મારું ચાલે ને તો સુદરીસુખોધ વાળાનું હાથું તો મારા ધરમાં શું-ડેલીએ ને શેરીમાં આવતું બંધ કરીદઉં. પણ નાનો હૈયો તો પીટ્યો કે છે જે ધરની ચારે વહિઓ જૂદુ જૂદુ મગાવે છે (છે રડીને કંઈ કમાવાની ફર અંતા ?-ભાપડો કમાય ને તમે તમારા આજા ચટકામાં ઉડાવે જાઓ, મારો બાપો કડી)-ને કે છે જે હું પૈણીશ ત્યારે હું મે મગાવીશ. મરો ત્યારે-કરો તમને ફાવે તેમ. ને પસનાઓ ત્યારે સંભારજો, ડાહી દાહીમાને ! પણ ન માને ત્યારે મારે શું બા ? આપડે તો કેવાનાં શરીરગત ! કેમ બોલું કઈ છું, રતનકાર વહિ ?

(ડાહીડાહીના બોધદાયક કાળજી ઉપરથી, હેમના સુધારા વધારા સાથે ઉતારો કરી, હેતી નક્ક સુદરી સુખોધ તરફ મોકલવાર-)
—K. P. C.

વિવિધ વિહાર.

રૂપાર્તન રાજ્યમાં સ્ત્રીશિક્ષણ.

ગ્રીસદેશ જૂદા જૂદા સંસ્થાનામાં વહેંચાયેલા હતા અને પ્રાચીનકાળમાં હેમાં જુદા જુદા પ્રકારની, રાજકીય અને સામાજિક સંસ્થાઓ અસ્તિત્વમાં આવેલી હતી, તે વાત છ. તિદાસ પ્રસિદ્ધ છે. ગ્રીસનો ઇતિહાસ એટલે સામાજિક અને રાજકીય સંસ્થાઓની એક પ્રકારની પ્રયોગશાળાનો અહેવાલ, એમ કહેવું અયોગ્ય નહીં ગણાય. ગ્રીસદેશના એક મુખ્ય સંસ્થાન રૂપાર્તમાં આવેલી સંસ્થાઓ સર્વ રીતે ચમત્કારીક હતી. રૂપાર્તને લોકોમાં બે રાજ હતા; અને એક લોકસભા હતી કે, જેમાં પ્રજા તરફના સ્ત્રી સભાસદો વિરાજતા. રૂપાર્તમાં કાયદા વગેરે બાંધનારાં મનુષ્ય પૂર્ણજાની, પૂર્ણઅનુભવી અને પૂર્ણવિચારના હતા અને તે સર્વેનું લક્ષ સંસ્થાનની પ્રજા બલવાન સ્વાતંત્ર્યપ્રિય, સ્વદિતકારીશી અને દેશદિત તેજ સ્વદિત એમ માનનારી યાવ, એ હેતુ તરફ હતું. તેમણે પ્રજાવર્ગમાં દાખલ કરે સામાન્ય નિર્વમો પણ એટલા બધા ચમત્કારિક હતા કે લોકોએ તે પ્રજા વડે સેકંડો વર્ષ પર્વત કેમ ચલાવ્યું હશે ને મારે આશ્ચર્ય થાય છે. લોકો ધેર રહી વિદ્યાસમાં લોભાય અને તેમ થાય તો પ્રજા સમૃદ્ધ નિર્બળ થાય, તેથી એ અટકાવવા તે લોકોએ સાર્વજનિક બોજનશાળાની વ્યવસ્થા કરી હતી. આ ઠેકાણે ૨૧ વર્ષ થી ૬૦ વર્ષ સુધીની ઉંમરના મનુષ્યો જન્મવા જતા. ત્યાં તેઓને આપણાં ગામડાંના લોકો જે ખોરાક ખાય છે તેવો ખાવાને મળતો, ને અમુક પ્રમાણમાં અને નિમેસે સમયેજ મળતો. આજ પ્રકારની આજમસંવમ અને સ્વાર્થ ત્યાગની શિક્ષકરની સંસ્થાઓ રૂપાર્તનામાં શરૂ કરવામાં આવી હતી અને તે તેવીને તેવીજ અવિચિન્ન રીતે સેકંડો વર્ષ પર્વત દવાળીમાં રહી શકી હતી. ઉક્ત સંસ્થાઓ મારે ખુટાક વગેરે ઇતિહાસકારોના જુદા આદર હતા. રૂપાર્તનો શુરવીર, ૬૮ મનના, બળવાન અને સ્વદેશાભિમાની હતા. તેનું કારણ તેમની વિશિષ્ટ સંસ્થાઓ જ હતી, એવો તેમને અભિપ્રાય છે.

* શ્રીયુત રા.બ. ચિંતામણી વિનાયક વૈદ્ય (એમ. એ. એલ. એલ.બી.)નાં લેખ ઉપરથી.

સ્પોર્ટ્સ સહેરમાં ઇતરઃ આગતો પ્રમાણે શ્રીશિક્ષણ માટે પણ ચમત્કારિક નિયમ હતો. પ્રથમ સુદૃઢ અને નિરોગી થાય તે માટે બાળકની માતા પણ સુદૃઢ અને નિરોગી જોઈએ, એ લક્ષમાં રાખીને ત્યાંના વિચારકોએ શ્રીઓની શારીરિક કેળવણી માટે યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી હતી. એ શિક્ષણ બહુધા શારીરિક હતું અને પુરુષોનાં શિક્ષણ કરતાં તે થોડુંજ જૂદું હતું. બાળકના વગેરે પ્રમાણે, બાળકની વર્ગમાં શિક્ષણ અપાતું. કુસ્તીકરવી, દોડવું, રમવું, વગેરે શારીરિક કસરત કરાવેલ રીતોએ અને કરાવેલ સમયે કરવામાં આવતી. મુખ્ય લક્ષ શરીર સુદૃઢ અને સુંદર થાય તે તરફ હતું. તે શિક્ષણથી તેવાર થયેલા પુરુષો પ્રમાણે શ્રીઓ પણ ઉચી, સુંદર અને મજબુત બાંધાતી હતી. બાલકાળમાં બાળક બાળિકાના વગેરે એક સ્થળે ભેગાજ શિક્ષણ લેતા. સર્વને વર્ષમાં એક સ્થળે ભેગા થવું પડતું જે દિવસ પવિત્ર અને આનંદકારક તેઓ આનંદતા અને તેથી બધા સ્પોર્ટ્સના તે દિવસે એક સાથે મળી આવે. દિવસ આનંદમાં ગાળતા. તે દિવસે તરણ પુરુષો અને તરણ શ્રીઓની કસરત જોવાને સર્વલોક ભેગા થતા. રનેહ લગ્નો કરવાનો રિવાજ સ્પોર્ટ્સ લોકોમાં હતો અને શ્રીઓને કાંઈ પણ પ્રકારનું શિક્ષણ લેવામાં બાધ નહોતો. સ્પોર્ટ્સ શ્રીઓ સશક્ત, સુંદર અને સખળ હોય તો સર્વ રીતે તે સન્માનપાત્ર ગણાતી અને તેથીજ સ્પોર્ટ્સની શ્રીઓના રૂપસંદર્ભની ખ્યાતિ જે સમગ્ર શ્રીસ દેશમાં હતી તે કાંઈ ખોટી નહોતી.

આવી શ્રીઓની પ્રતિબા પુરુષો ઉપર સર્વદા પડે તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. લગ્ન કરવાનો રિવાજ પણ સ્પોર્ટ્સનામાં વિલક્ષણ હતો. લગ્નને દિવસે અથવા તેની એકાદ દિવસ અગાઉ નૂતન વધૂના સર્વદેશ કાપી નાખીને તેને કદૂથી બનાવવામાં આવતી. પોતાની શ્રી ઉપર પતિની તેના રૂપને લીધેજ વિશેષ આસક્તિ થાય નહી, એવો હેતુ આ રિવાજનો હતો. કન્યા કુવારી હોય, ત્યાં સુધી તે પોતાના પિતાને ત્યાં રહેતી, અને તે પ્રસંગે તે કન્યા અને તેના પતિનો મેળાપ કવચિતજ થતો. તાત્પર્યે કે કાંઈ પણ રીતે શ્રી પુરુષોનાં શરીર તથા પ્રકૃતિ અશક્ત ન થતાં, તેમની પ્રથમ સુદૃઢ અને નિરોગી થાય એવા પ્રકારના બની શકે તેટલા સર્વ ઉપાયો લોક વર્ગ માટે યોજેલા હતા. સ્પોર્ટ્સ લોકોની શ્રીઓને માટે—જ્યારે એક બીજા રાજ્યની રાણીએ સ્પોર્ટ્સ રાજ્યની એક રાણીની મરકરીમાં કશું હતું કે, સ્પોર્ટ્સની શ્રીઓ ત્યાંના પુરુષો ઉપર અમલ કરે છે । ત્યારે તે સ્પોર્ટ્સ રાણીએ પ્રતિઉત્તરમાં જણાવ્યું હતું કે “ સ્પોર્ટ્સ શ્રીઓને પેટે પુરુષોનો જ જન્મ થાય છે. ” અને આવા બળવત્તર, દેશાભિમાની જવામથી હોને બોલતી બધ કરી નાખી હતી. કહેવાનો ભાવાર્થ એ કે સ્પોર્ટ્સ દેશની શ્રીઓ પુરુષોની સમાન જ હતી અને આ સત્ય પણ હતું.

સ્પોર્ટ્સમાં શિક્ષણનું ધારણ એક પ્રકારનું હતું એ આપણે ઉપરજોયું, ત્યારે હાલમાં આપણે ત્યાંના શ્રી શિક્ષણ માટે વિચાર કરતાં હજી વગર ચાલતું નથી કે, આપણું શ્રી શિક્ષણ પણ તેજ દિશાએ એકમાર્ગીજ છે । સ્પોર્ટ્સ શ્રીશિક્ષણ શારીરિક હતું ત્યારે હાલનું આપણું શિક્ષણ કેવળ જીવિને લગતું છે જીવોના વિકાસ પ્રમાણે શરીરની વૃદ્ધિ બરાબર થવી જોઈએ, એ સ્પષ્ટ જ છે. કેવળ પુસ્તકો દ્વારા વિદ્યા શીખેલ શ્રીઓ કાંઈ પણ ઉપયોગની નથી. તે સંસારના ઉપયોગની નથી, તેમ કાંઈ પણ પ્રકારની પ્રગતિના ઉપયોગની પણ નથી રહેતી. હાલ રાજ્યમાં જનારાં બાળક બાળિકાઓ અશક્ત, હાથ પગ નિર્મળ, કુચળા બળદ પ્રમાણે ગળી ગયા, નિરતેજ, આંખો ઉઠી ગયેલી, અને કેટલાંએક ચરમાની જરૂરીયાતવાળાં જોઈને દિલ-

ગીરી યાત્રિના રહેતી નથી. આમના ઉપર અમારી હમીરી પ્રગતી મહાન આશાઓ છે !—
 એવા વિચાર મનમાં એક પ્રકારની નિરાશા ઉત્પન્ન કરે છે, અને સ્પોર્ટ્સન શિક્ષણની પદ-
 તિની આપણા દેશમાં ફેટલી જરૂર છે તેવું ચિત્ર આંખોની સામે મૂર્તિમાન થાય છે. ન્યારે
 આપણે આપણા પુરુષ શિક્ષણના સુધારા માટે પણ પૂર્ણ દુર્લક્ષ દષ્ટિ આંખ આડાકાન કર્યાં છે અને
 ક્યેં જમ્યાં છીએ, ત્યારે પછી સ્ત્રી-કેળવણી માટે તો પુછવું જ શું ? પુરુષ શિક્ષણ માટે
 જો થોડું ધણું આપણે લક્ષ દષ્ટિએ છીએ, તેનું ધ્યેય તો ઉદરપોષણ માટે છે. પણ સ્ત્રી
 શિક્ષણમાં તે સવાલ નથી. સ્ત્રીઓના ઉદરપોષણની ફરજ પુરો ઉપર હોવાથી તેમના શિ-
 ક્ષણ માટે તો આપણે પૂર્ણ બેદરકારજ રહીએ છીએ અને ફેટલેક રથજો તો એમ સ્પષ્ટ બોલાય છે
 કે ક્યાં સ્ત્રીઓને નોકરી ધંધા, કે વકિલાત કરવા જવી છે, કે તેઓને બહુલીએ ? બહુલું—
 કેળવણી લેવી એ તો પુરુષોનું કામ, સ્ત્રીઓનું નહીં ! આમ બોલીએ અને આવી રીતિને આપણે
 જીવનચલવારમાં ગ્રહણ કરીએ છીએ, તેનું વિપરીત ફળ પ્રસક્ત છે ! હાલ જો શિક્ષણ
 સ્ત્રીઓને આપવામાં આવે છે, તેમાં સારીરિક શિક્ષણ ઉપર જો વધારે ધ્યાન
 આપવામાં આવે તો તેમાં હરકત શું છે ?—તેવું લક્ષ આપણે દેતા નથી, એ કેવળ
 એક જાતનો આપણો અધોપો અને આત્મહત્યા છે સ્ત્રીઓને શિક્ષણ દેવું જ નેહએ, એમ
 પશ્ચિમની પ્રજાઓ બોલતી અને બોલે છે; તે પ્રમાણે આપણે પણ આરંભવા લાગ્યા છીએ !
 પણ હૈમની રીતિઓનો વિવેક પૂર્વક સ્વીકાર આપણે નથી કરી શક્યા એ ખુલ્લું છે. સુવા-
 નાને તેમ કન્યાઓને દેવાના શિક્ષણમાં ફક્ત શુદ્ધિને લગતું શિક્ષણ આપી તેમનાં સારીર આપણે
 બગાડીએ છીએ; અને તેનું પરિણામ સુધરેલી કેળવણીની ઝાતિઓમાં સુવાન પુરુષો અને સ્ત્રીઓનાં
 મરણની વધતી જતી અખ્યામાં ચોખ્ખું જણાઇ આવે છે. સ્પોર્ટ્સનો ઇનિટિયસ સારીરિક કેળવ-
 ણીની જરૂર આપણને સીખવે છે, કારણ તન અને શુદ્ધિ અને એક સરખાં ખીલાવવાની જરૂર છે.*
 —અન્દશંકર કંરણશંકર કિરેલી.

પત્નીનું મરણ અને પતિનો શોક ।

(હરિજીત) આ જગતમાં છે ન્યાય કે અન્યા (પ) સમજ કે ના પડે,
 સંસારમાં સ્વાર્થી પુરુષના સ્વાર્થની ગતિ ના દીએ ।
 નિજ પતિ પાછળ બાવિઝા સતી ધર્મ ધારી સૌ તજે,
 યોવન બધું જીવન દમી, રડતાં મરણ નિચે ચઢે.
 પત્ની જતાં, આ જગત ઉંદરડી મુઠા સમ લેખીને,
 ' જોવાયું જનુ ખાસડું, કાવે નવી લાલીશું, ' કહે :
 કરી તિલક, ગ્રથે પાથ, મ્હેયિ પાન,—અધુરે લાલ છે ।
 પ્રેમી પુરુષના પ્રેમની દદ આર્થો બીજા ક્યાં દશે ?
 મુકી આગ, ને હુંકો મુકી, રાજ અધુરે જગ્યું હોય ના,—
 પાછા ફરી સમસાનથી, તજી શોક દે કંસારમાં ।

* Physical exercise is an indispensable part of education since brain and muscle alike atrophy—if neglected, but grow and help each other greatly if used and not abused. "

કાઠિઆવાડ તરફનાં કેટલાંક ગામોમાં એવો રીવાજ ચાલે છે કે, ન્યારે કાંઈ સ્ત્રી મરી જાય છે ત્યારે તેના પતિ વરવા લાવક ઉમરનો (અથવા ઉંચા કુળનો અગર પૈસાવાળો) હોય તો તે સ્ત્રી ગમે તેટલી નાની વયની હોય, ગમે તેવી સારી સુલક્ષણી સન્નારી હોય, તોપણ તેના બિલકુલ શોક કરવામાં આવતો નથી; ને એક ગૃહિણી તરીકે તો નહીં, પણ એમ મનુષ્ય તરીકે પણ તેના મૃત્યુ માટે જરા પણ કાર્ષ દિલગીરી ખતાવતા નથી. ઉલટું તેઓ (ધરના વડીલો) બોલે છે કે “ એમાં શું થયું ? વહુ ગઈ તેતો ધરની એક ઉદરડી મરી, પગલું જૂલું ખાસડું ફાટ્યું ! કાલે સવારે તેના કરતાં બીજી સવાઈ આણીશું. ” આ શબ્દ ખરેખર લાગણીવાળા મનુષ્યને હૃદયભેદક થઈ પડે છે. આવા પાપાણુ હૃદયનાં મનુષ્યો તે વિધુર (જેની સ્ત્રી મરી ગઈ હોય છે તે) ને તેજ વખતે નવડાવે છે, કપાળે લાલ કંકુનો ચાંદલો કરે છે, ને કંસાર રાંધી જમાડે છે ! આ નિર્દય નિષ્કૃર હૃદયના માણસો માટે જે કહીએ તે થોડું છે. કારણ કે આ પાપી લોકો તો આવી વર્તણૂકને શુકન માને છે !

આટલેથીજ તેઓ અટકતા નથી. પણ રમશાનમાં જાય છે, ત્યાં પણ તેઓને રમશાન વેરાગ્ય થયું નહીં થતાં, તેઓ પોતાના દુષ્ટ કૃત્યમાં રમ્યા પમ્યા રહે છે. હજી તો એક ખડકાઈ અભિસરેકાર થયો ન થયો ને અભિ લાગી ન લાગી હોય, ત્યાં તો એ દાંભિકો ખોટા મગન શ્રી જાય તેવા અવાજથી તાણીને ખુખવો (-કુંઠવો અથવા બેઠકો) મુકી, હૃદયમાં કાંઈ ન હોય પણ ડોળધાણ ખોટે ખોટાં આંસુ છુછતા, નાક છીંકતા, શ્વાસ મુકી શાન્ત થયાનો દેખાવ કરી ફેરે જઈ બેસે છે. પણ શું તેઓ ત્યાં શોકના ભારથી દબાએલા હૃદયને સ્વસ્થ કરવા જાય છે ? ના લાઇ ના. તેઓને ખેદ નથી તેઓના હૃદયમાં શોકનું એક મિન્ટુ પણ નથી ! ત્યાં જઈ તેઓ તો નવા વેવીશાળની વાતો કરવા મડી પડે છે. ફલાણે ઘેરે કન્યા છે, ફલાણીની કન્યા સારી છે, ફલાણે કરીએ તો સાઈ, એમ અદર અદર વિચાર ચલાવે છે. એટલામાં વળી જેને ત્યાં કન્યા હોય છે તે બીજા ડાણુ (સર, ચાર્નિયા) મારફત કહેણુ મોકલાવે છે, વાત કહેવડાવે છે, ને એમ વાતચીત ચલવતાં હજી તો અરધું રાત્ર ખળી પણ નથી રહ્યું હોતું, ત્યાં નવા વેવીશાળની વાત પણ નકી કરી લે છે; ને ઘેર ગયા પછી ખાનગીમાં ગોળ પણ ખાઈ લે છે !

આ રીતિ કહો કે યમકૃતિ કહો, તે એટલી તો મને દુષ્ટ લાગે છે કે તેને માટે જેટલો ધિક્કાર દર્શાવીએ તેટલો આછો છે. ને તે નાણુ થવાની જરૂર છે. આપને યોગ્ય લાગે તો આ વિષયને આપના સ્ત્રી-હિતેષ્ઠુ માસિકમાં ઉપાડી લેશે.

—કાકરશી મકનજી પરિખ.

સ્વાગત સદન.

ઉપકાર સાથે સ્વીકાર : (અવલોકન અનુકૂળતાએ હવે પછી.)

Critical Examination of the Transcript of Aitpoor or Atapura Inscription.—By Panditji Mr. Mohanlal Vishnulal Pandia. First Report of the Seva Sadan, (Bandra centro). From 15th January 1911 to 30th June 1912.

દુષ્કાળપીડિત વિભાગોમાં મુસાફરી; (સચિત્ર) સૌ. જમનાબહેન સક્ષ્મ, મુંબાઇ.
કલાપી કૃત 'માલા અને મુદ્રિકા.'—પ્રકાશક, રા. મણિચંદર રતનજી બટ. બાવનગર.
કાઉન્ટ ટાઇટોપાની ટૂંકી વાર્તાઓ. (વિભાગ ૧ લો.)— રા. ભોગીન્દ્રરાવર રતનલાલ
દિવેશિયા, બી.એ. સેન્ટાફ્રાન્સિસ્કો.

નારી દર્પણમાં નીતિ વાક્ય. (આવૃત્તિ ૩ જી)—સૌ. રંભાબહેન રામજી. બાવનગર.
શ્રી પર્વતાશ્વાનમ્-શાસ્ત્રી કાશીરામ કૃષ્ણ શર્મા. 'આનન્દ' ઑફિસ. (પાટણ)
મહાત્મા ગોતમ બુદ્ધ. (સચિત્ર)—રા. દર્પદ રાય મહેતા વડોદરા.

સત્ય ધર્મ પ્રકાશ. (શાસ્ત્રોક્ત)—રા. મૂળચંદર માણેકલાલ યામિક, બી. એ, ભરૂચ.
શ્રી ગોતમ સ્વામીનો રાસ શ્રી જૈનધર્મ પ્રસારક સભા, બાવનગર.

લેખમાળા મણકો-૧. "લગ્ન," " " " " " " " " " " " "

ઉત્તમ બોધ—(આવૃત્તિ ૨ જી) "ઉત્તમનું મિત્રમંડળ," બાવનગર.

સુવર્ણમાલા—"સુવર્ણરત્ન" અને "દીવાળી"ના અંકો-લક્ષ્મીઆર્ટ પ્રેસ, મુંબાઇ.

જૈન સ્વેતાંબર કોન્ફરન્સનું સિંહાવલોકન. શ્રી જી. એ. કોન્ફરન્સ, મુંબાઇ.

વનિતા વિશ્રામનો અહેવાલ (૧૯૧૭-૧૮ નો) અમદાવાદ.

"ત્રિમાસિક."—(નાગરજાતિના હિતાર્થે પ્રકટ થતું પત્ર.) બાવનગર.

અનાવિલ વિજય, અને સંસાર સુધારણું દર્પણ. (માસિક પત્ર.) મુંબાઇ.

ગુજરાતીનો દીવાળીનો સચિત્ર ખાસઅંક, ૧૯૧૨.

(રાષ્ટ્ર ચારપેજ, ૧૧૨ પૃષ્ઠો, ૪૭ છબીઓ—ચિત્રો—આકૃતિઓ સહિત. મુખ્ય વિષય-
થા: ૧૫ કાવ્યો, ૩ ઇતિહાસ, ૮ સમાજ-સાહિત્ય, ૧ પ્રાણિવિદ્યા (સચિત્ર), ૧૦ વિદ્યા-
વિજ્ઞાન, ૭ વિવિધ, ૩ વાર્તાઓ, ૮ હિન્દુ દાનવીરોનાં જીવનચરિત્ર, અને ૨૩ ચિત્રપરિચય,
વગેરે.) પ્રકાશક, "ગુજરાતી"ના આધિપતિ, મુંબાઇ.

ભાષા સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ, લોકોપયોગી જીવન પ્રવૃત્તિ, અને સમાજની નિરુપચાર્ય સેવાને
માટે ઇલાકાનાં આપણી ભાષાનાં હિન્દુ પત્રોમાં 'ગુજરાતી' બહુ વાગળી રીતે પ્રથમપદ પામ્યું છે.
લોકપ્રિયતા અને શ્રેષ્ઠતામાં આ સામાજિક દૈનિકપત્રો કરતાં કોઈ રીતે ઉતરતું નથી, એટલુંજ
નહિ; પણ 'દુષ્કાળ દુઃખ' જેવા અગ્રહિતના પ્રયાસો તથા તેની કર્તવ્ય પરાયણ નિશ્ચિતા
માટે તે દિનપર દિન લોકો તરફથી વધુ વધુ પ્રેમભર્યો સત્કાર પામતું જાય, એ સ્વાભાવિક છે.

'ગુજરાતી'ના ચાલુ સાલનો ખાસઅંક અમને મળ્યો છે, તેને માટે તેના પ્રકાશકનો
ઉપકાર માનીએ છીએ. આ અંકની છપાઈ, સફાઈ, વસ્તુ, અને ચિત્રો તથા વિષયોની
પસંદગી, એ સર્વ ઉત્તમ છે. તેમાંનાં ધર્મી અર્થ લખાણ સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાનોએ લખેલાં
છે, અને કેટલાક વિષયો અસાધારણ મહત્વના હોઈ, આ ખાસઅંક સાહિત્યનું એક ઉપ-
યોગી પુસ્તક બન્યો છે. ઇતિહાસ-ભાષાસાહિત્ય-અને વિદ્યા વિજ્ઞાનના ગંભીર લેખોની સાથે,
રસભર્યો-વિનોદ પૂર્ણ વિષયો તથા મધુર કાવ્યો આ અંકની વિષયવિવિધતા પ્રતીત કરે
છે. હિન્દુ દાનવીરોની છબીઓ તથા મુરત અમદાવાદનાં ઐતિહાસિક-ચિત્રોની પસંદગી
પણ પ્રશંસનીય રીતે થઈ છે; અને જીવન ચરિત્રો તેમજ 'ચિત્ર પરિચય' તે વિશે સારી
માહિતી આપે છે. મોટાં ચિત્રોમાં 'શ્રમવ્યથિતા,' 'પ્રાણજીનો સ્વાર્થ,' અને રમણીય'

મુંઝવણ ' બહુ આકર્ષક છે, પરંતુ હેમનાથી અને સર્વથી ઉત્તમ તો અમને ' એક મિશ્ર-
નું સેવાશ્રય ' વાળું ભાવપૂર્ણ ચિત્ર લાસે છે. એકંદરે જોતાં આ ખાસઅંક સર્વોગ
સુન્દર છે અને તે પ્રકટ કરવાને માટે 'ગુજરાતી'ના અધિપતિને સર્વ રીતે અભિનંદન થતે છે.

મનોરંજન—દીવાલીનો અંક, ૧૯૧૨,

(રામલ આઠપેજ, ૨૪૦ પૃષ્ઠ, અને ૧૦૦ કરતાં વધુ ચિત્રો—છબીઓ અને રંગીન
ચિત્ર વાળો. મુખ્ય વિષયો: ૮ કાવ્ય, ૭ વાર્તા, ૨ વિદ્યા-વેદક, ૩ સમાજ, ૩ વિનોદ,
૭ વિવિધ, તથા ૧૨૭ વર્તમાન ઝાહેર સંસ્થાઓની હકીકત, વગેરે.) સંપાદક, શ્રીયુત
કાશીનાથ રઘુનાથ મિત્ર, અધિપતિ—મનોરંજન, મુંબાઇ.

મનોરંજનના ગત વર્ષના ખાસ અંક વિશે અમે ગયા માસના અંકમાંજ અમારો
અભિપ્રાય આપ્યો છે. અને આ ખાસ અંક હેની વિશિષ્ટતા, વાસ્તવ અને સમાજની સેવા,
તથા ચિત્રોની આકર્ષકતામાં હેનાથીયે વધે તેમ છે, એ મનોરંજનના સંપાદકના શ્રમ,
ઉત્સાહ અને સાહસને સર્વ રીતે શોભા ભર્યું છે. મનોરંજનના ખાસ તથા સામાન્ય અંકો
જોઇ, ફક્ત ચાર રૂપિયાના વાર્ષિક લવાજમમાં કેટલું બધું અને કેટલું સારું—કલાકરપના
પૂર્ણ અને રસિક, સુબોધક સાહિત્ય હેના વાચકોને પ્રાપ્ત થાય છે, એ સમજવા વિના રહેવું
નથી; તથા ભગિનીભાયાઓનાં ઉત્તમ માસિક પત્રો મનોરંજન, પ્રજાસી, સાહિત્ય, તથા
સરસ્વતી; જેવાંની ગુજરાતીમાં કેટલી મોટી ન્યૂનતા છે તે પણ સ્પષ્ટ થાય છે. મનોરંજન
જે લોકપ્રિયતા અને ફેલાવો મેળવ્યાં છે, તે પૂર્ણરીતે યોગ્ય છે; અને મરાઠી સહજ સમ-
જનારને પણ આ પત્ર વાંચેથી ફાવેજ છે, એમ કહેવાની જરૂર નથી. કારણ કે કોઇપણ
નિર્દોષ બાલક બાલિકાના હાથમાં પણ તે પત્ર નિઃશંકપણે મૂકી શકાય એવું છે.

આણ વર્ષનો ખાસઅંક ૪૦ કરતાં પણ વધારે (વિદ્વાનોનાં લખાણથી શુભગરામલો
છે, અને હેમાં વિશેષ ખૂબીની વાત એ છે કે, ૧૨ લેખ સંભાનિત વિદ્યથી બહેનોનાં છે.
મુખ્ય પૃષ્ઠા અને પૂંઠા પરતું, એ ચિત્રો બહુ મનોહર છે, એટલુંજ નહિ પણ મસ્તાની,
ગાન મુગ્ધા, કુંજવિહારી, ત્યાંત યવદો કા મૌજ આદિ? તહોનતા, અને વિચારતરંગ
વાળાં ચિત્રો ખરેખર અનુપમ છે. હિન્દુઓના સોલ્લસકારનાં ચિત્રો અને મહારાષ્ટ્રીય
રંગભૂમિના ઉત્તમ દેખાવો અને હેમાં તુકારામ, અને પ્રલ્હાદ નાટકમાંથી તથા હેમ્લેટ
વગેરેમાંની પસંદગી બહુ સારી થઇ છે. મહારાષ્ટ્રની ઝાહેર સંસ્થાઓનાં ચિત્રો તથા હકીકત
અને પુણા ફેન્સીફર (ધર્મોદા બજાર)નું સચિત્ર વર્ણન આ અંકની લોકોપયોગિતામાં પણ
વધારો કરે છે. નિઃસંશય આ અંક મરાઠી સમજનાર તથા ન સમજનાર સર્વને પસંદ પડે
હેવો થયો છે અને હેને માટે અમે હેના સંપાદકને પ્રીતિપૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

કરમજૂક—દીવાલીનો અંક, ૧૯૧૨.

[સુપરરેમલ આઠપેજ, લગભગ ૮૦ પૃષ્ઠ, અને ૨૫ આખાં પાનાનાં ચિત્રો—છબીઓ
તથા પૂંઠા ઉપર રંગીન ચિત્ર સહિત. મુખ્ય વિષયો: ૭ કાવ્યો, ૫ વાર્તાઓ (સચિત્ર),
૨ વિનોદ, તથા ૨૫ રમુજ પ્રસંગો (સચિત્ર), વગેરે.]—સંપાદક, શ્રીયુત હ. ના.
આપટે, અધિપતિ—“કરમજૂક, ” પુણા. મૂલ્ય, રૂ-૬-૦.

કરમજૂકનો દીવાલીનો અંક હેના સંપાદક અમારા ઉપર મોકલી આપવા માટે

અમે ઉપકાર માનીએ છીએ. આપેા અંક શરૂઆતથી અંત સુધી વાંચવા લાયક છે અને મનોહર ચિત્રો તથા સચિત્ર પ્રસંગોથી તે ભરપૂર હોવાથી એક- રસીલું પુસ્તક બન્યો છે. પ્રારંભની વાર્તા એક લેખક ભગિનીની કલ્પમયી લખાવણી છે. દરેક પૃથ્વી શરૂઆતમાં જૂદા જૂદા વિદ્વાનોનાં પુસ્તકોમાંથી જે સદ્વિચાર ઉતારવામાં આવ્યા છે, તે ખરેખરા સુબોધક છે. પૂંકા ઉપરનું રંગીન ચિત્ર, 'હેલા પાને આશીર્વાચનવાળો ચિત્ર સમુદાય, " ઉગતાં ફૂલ " તરીકે તે પછી આપેલાં બાલકોનાં ચિત્રો અને અન્તે " નિર્ગર્ગ દેવીની બેઠ " રૂપે પુષ્પ પત્રોનાં ચિત્રો એ વ્યવસ્થા બહુ આનન્દન બની છે. સચિત્ર વિનોદી પ્રસંગોમાં મૃદુવકેશિત રથે રથે જોવામાં આવે છે અને તે ' જન્મ કયાં શિવાય ' ગમ્મત સાથે જાન આપે તેમ છે. માતૃ પ્રેમ, જલદેવી, આશા, અને હૈલી પક્ક ફુલ ચ, એ ચિત્રો આ અંકની સુંદર ચિત્રમાલામાં પણ પ્રથમપદ લે છે. દુઃખનિવેદનવાળું ચિત્ર પણ તહેવું જઈતમ છે. આવો સારો અંક પ્રકટ કરવાને માટે ત્હેના સંપાદકને અભિનન્દન ઘટે છે.

આર્યપ્રકાશ-મહર્ષિઅંક, ૧૯૧૨.

[રોયલ આકેડમી, લગભગ ૧૨૦ પૃથ્વી, ૩ છબીઓ સહિત. મુખ્ય વિષયો: (ચાર ભાષામાં) ૯ ઇંગ્રેજીમાં, ૩ હિન્દીમાં, ૧૦ ગુજરાતીમાં, -મહર્ષિ દયાનન્દની જીવનપ્રવૃત્તિ વિશે ગદ્ય લેખ; તથા ૧૧ કાવ્યો, ત્હેમાંથી ૧ સંસ્કૃતમાં અને ૧૦ ગુજરાતીમાં અને ત્હેનાં સંપાદક-સંપાદક શ્રીયુત્તમ પરમુભાઈ બહાલાભાઈ શર્મા, મુંબાઈ. મૂલ્ય, ર. ૦-૧૦-૦

મહર્ષિ દયાનન્દજી આપણી ગુજરાતીમાં અમૂલ્ય પુત્રરત્ન હતા, એ સત્યની સ્મૃતિ આત્મારે અમને ઉત્સાહ અને આનન્દ આપ્યા વિના રહેતી નથી. એ મહાત્મા હિન્દુસ્થાનની ઉન્નતિના ઇતિહાસમાં જે ઉચ્ચસ્થાન મેળવી શક્યા છે અને દુનિયાના મહાન પુરુષોમાં પણ ગણના કરાવવાનો અધિકાર ત્હેમનાં ભારતોદ્ધારનાં સત્કર્મો અને સદ્વિચારને લઈને ત્હેમને પ્રાપ્ત થયો છે, તે નિઃસંશય ગૂજરાતી પ્રજાને દરેક રીતે શોભાભર્યું છે. તથાપિ ત્હેમની જીંદગીના પ્રસંગો અને ત્હેમના જીવનના મહાન ઉદ્દેશોની જે અસર હિન્દ ઉપર થઈ છે, ત્હેવું સવિસ્તર આલેખન શરૂ થતાં ત્રીસ વર્ષ ચાલ્યાં ગયાં છે એ પણ આપણા ગૂજરાતી બંધુઓની ખુશીજ છે. પરંતુ આવા એક નહિ પણ અનેક ખાસ અંકોની જરૂર છે. નવીન ભારતમાં પ્રજાતંત્રી ભાવના અને સામાજિક તથા ધાર્મિક એકતાની આરક્ષકતા સચિત્રવાદી જાગૃત કરનાર આ મહર્ષિની સ્વદેશોદ્ધારક પ્રવૃત્તિઓ અને ત્હેની દિનપર દિન વધતી જતી અસરના ઇતિહાસ લખાવો આપણી ભાષામાં તો હજી બાકીજ છે; અને તે લખાશે ત્યારે ત્હેના લેખકને આમાં સાધનો બહુ ઉપયોગનાં થઈ પડે એ સ્વાભાવિક છે.

આર્યપ્રકાશના સંપાદકે "મહર્ષિ" અંક પ્રકટ કરીને ગૂજરાતી પ્રજા ઉપર ઉપકાર કરીધો છે, અને એમના આ શુભ પ્રયત્નને માટે ત્હેમને નિઃસંશય ધન્યવાદ ઘટે છે. પ્રારંભમાં આપેલી આર્ય સમાજના પ્રવર્તક તરીકે શ્રીમદ્ દયાનન્દ સ્વામીની છબી દ્વારા ત્હેમની વિચારશીલ, બન્ધુ મુખામુતિનું દર્શન થાય છે; અને દેવલાલ શુરકુશનાં બાલકોની તથા મુંબાઈ આર્ય સમાજની વ્યવસ્થાપક સભાની છબીઓ પણ સુંદર છે. વિષયોમાં યૂરોપિયન અને ભારતીય વિદ્વાનોનાં સ્વામીજી અને આર્ય સમાજ વિશેનાં જૂદા જૂદા દૃષ્ટિબિન્દુથી લખાવણાં લખાણો આવેલાં છે, જેમાં એક વિદેશીય ભગિનીનો લેખ પણ જોવામાં આવે

છે. આ અંક એક સફળ પ્રયાસ છે અને તેમાંથી ધર્મ નવું જાણવાનું, વિચારવાનું મળે છે. જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરલ્ડ-પર્ચુપણ અંક, ૧૯૧૨.

[રાયલ આક પેજ, લગભગ ૧૬૦ પૃષ્ઠો, ૪ છાપીઓ સહિત, -સપ્ટેમ્બર-ઓક્ટોબરનો ત્રણ ભાગમાં પ્રકટ થયેલો સંયુક્ત અંક. મુખ્ય વિષયો: ૨૫ કાવ્ય, ૭ ધર્મ, ૪ ઉદ્યોગન, ૬ જીવન ચરિત્ર, ૩ સાહિત્ય, ૭ વિવિધ, વગેરે. તેમાં ૩ ઇંગ્રિજીમાં અને ૧ સંસ્કૃતમાં છે] - તંત્રી, શ્રીયુત મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઈ, બી. એ. એલ. એલ. બી મુંનાઇ.

જૈન બન્ધુઓની ધાર્મિક અને સામાજિક સુધારણાની વિશાળ પ્રવૃત્તિમાં "જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ"નું આ પત્ર આગળ પડતો ભાગ લેતું આવ્યું છે એ જાણીતું છે. પર્ચુપણ અંક પ્રકટ કરીને તેના તંત્રીએ જૈન સાહિત્યમાં એક સારા પુસ્તકનો વધારો કરી દીધો છે. જૈનધર્મના અને બીજા વિદ્વાનોના ઉપયોગી લેખ આ અંકમાં પ્રકટ થયા છે અને એક લેખકલગિનીનાં પણ એક કરતાં વધુ લખાણ તેમાં જોવામાં આવે છે. કેટલાક જૈન અગ્રેસરોની જીવનચરિત્ર સાથે છાપીઓ તેમાં આપવામાં આવી છે. અને કાવ્યો તથા ગદ્ય લેખ જૂદા જૂદા દષ્ટિબિન્દુથી તથા વિવિધ પ્રસંગોને લઈને લખાયા હોવાથી, અંક રસિક તેમજ ઉદ્યોગક થયો છે, જેને માટે તેના તંત્રીને ધન્યવાદ ધરે છે. આવા ધાર્મિક અને સામાજિક ચર્ચા ચલાવતાં ખાસ અંકોની ઘણી જરૂર છે, કારણ કે તેમાં આવતું સાહિત્ય પુસ્તકોમાં ભાગ્યે પ્રાપ્ત થાય છે અને ઘટક અંકોમાં સાધારણ રીતે જોવાઈ અપ્રાપ્ય થઈ જાય છે.

પોલ બન્ધુ-દીવાળીનો ખાસ અંક, ૧૯૧૨.

[રાયલ આક પેજ, ૧૧૨ પૃષ્ઠો, એક છાપી વાળો, નવેમ્બર-ડિસેમ્બરનો સંયુક્ત અંક. મુખ્ય વિષયો: ૧૪ કાવ્યો, ૫ કૃષિ, ૪ આધ્યાત્મિક-માનસિક, ૨ સમાજ, ૨ સાહિત્ય-વિજ્ઞાન, ૮ વિવિધ, ૩ વાર્તા વિનાદ, વગેરે.] તંત્રી, શ્રીયુત કુંવરજી વિઠ્ઠલભાઈ મહેતા, પાટીદાર યુવક મંડળ તરફથી, સુરત.

ગુજરાતની વસતિમાં પાટીદાર કોમ મહેનત, ધૈર્ય, ખત અને ઉત્સાહ માટે ધર્મ ઉચું સ્થાન ધરાવે છે. કુસંપ, અજ્ઞાન, અને દુર્દેવને પરિણામે કેટલોક સમય પડતી હાલત અનુભવ્યા પછી, છેલ્લા પચીસ વર્ષથી પાટીદાર બન્ધુઓ જે મહાપ્રયાસ કરી રહ્યા છે, તેવું સ્પષ્ટ તેમને પ્રાપ્ત થવા લાગ્યું છે; અને હજી પણ તે પ્રયત્નો આજુ રાખ્યે-એક બે દશકમાં અનેક રીતે અવશ્ય તેમને મળવાનું, એમ દૃઢ શ્રદ્ધા છે. તેના અનેક રાજદારીઓ, વિદ્વાનો, સુધારકો અને દેશદિતચિંતકો દ્વારા આ કોમ જે સામાજિક ઉત્થાન માટે મહેનત કરી રહી છે, તેનો અહેવાલ " પાટીદારોની પ્રગતિ " એ નામથી ખાસઅંકમાં આપવામાં આવ્યો છે તે ઉપરથી સિદ્ધ છે.

આ ખાસઅંક પાટીદાર કોમના એક અગ્રેસર વિદ્વાન રા. બા. ગોવિન્દભાઈ હાથી-ભાઈ દેસાઈને અર્પણ થયેલો છે, અને તેમની છાપી પણ સર્વસ્વાતમાં મૂકેલી છે. પાટીદાર અને બીજી કોમોના લેખ આ અંકમાં જોવામાં આવે છે અને તે સઘળા વાંચકો લાયક તથા ગ્રોત્સાદક છે; પરંતુ તેમાં કૃષિ તથા કૃષિકારને લગતા છે તે ખાસ ઉપયોગી થઈ પડે તેવા છે. આવો સારો અંક પ્રકટ કર્યાને માટે પત્રના તંત્રીને તથા ' પાટીદાર યુવક મંડળ 'ને અમે અભિનંદન અર્પીએ છીએ.

લાયબ્રેરી મિસલેની: ઑગસ્ટ ૧૯૧૨. પુસ્તક ૧. અંક ૧.

પુસ્તકાલયોની સુધારણા અને અભિવૃદ્ધિ માટે પ્રયાસ કરતું આખા હિન્દુસ્થાનમાં પહેલું અને એક જ પત્ર. (રામલ આઠ પેજ, લગભગ ૬૦ પૃષ્ઠ તથા એ છબીઓ વાળું—સચિત્ર ત્રિમાસિક) ઇંગ્રીજ, મરાઠી અને ગૂજરાતી, ત્રણ ભાષામાં પ્રકટ થાય છે] તંત્રી, શ્રીયુત જે. એસ. કુડાલકર, એમ. એ, એલ એલ. બી; વડોદરા. વાર્ષિક લવાજમ, રૂ. ૨-૦-૦

“ જાહેર લાયબ્રેરી એજ પ્રાપ્તું મહાવિદ્યાલય છે, ” એવું કર્તવ્યસૂત્ર ધારણ કરતું આ પત્ર, વડોદરા રાજ્યના નામદાર મહારાજ સાહેબના લોકોદ્ધારના અનેક પ્રયત્નો પૈકી ફક્ત એકની પ્રગતિ સૂચવે છે; છતાં એ એક જ પ્રયાસ ફેટલો મહાન, ફેટલો આરાજનક, ફેટલો ભવિષ્યવાન છે, એ વિશે ત્હેનો આ અંક જોવાથી ખાતરી થયા વિના રહેતી નથી. જાહેર પુસ્તકાલયોની હીલચાલ શ્રેષ્ઠતાત્ કલવણીના પરિણામરૂપ છે, એ સત્ય છે. તથાપિ પ્રાથમિક કેળવણીથી શરૂ કરીને મહાવિદ્યાલય પર્વન્તતું જ્ઞાન આપવાનો ત્હેને અધિકાર છે, એ પણ વિસારવા જેવું નથી. નામદાર મહારાજ સાહેબના આ શુભ પ્રયાસનાં ફળ વડોદરા રાજ્ય ખંદારે પણ થવા લાગ્યાં છે, એ ત્હેની “ ફરતી લાયબ્રેરીઓ ” વાળી યોજના બુખાપ અને અમમદાવાદમાં સ્વીકારાવાથી પ્રતીત થાય છે. અને હજી તો કાર્યક્રમની શરૂઆત માત્ર થયે છે. વડોદરામાં પ્રગતીય પુસ્તકાલયોની અભિવૃદ્ધિને માટે એક “લાયબ્રેરી કલબ” પણ રચવાઈ છે. આ ત્રિમાસિકનો પહેલો અંક ત્હેના ઉદ્દેશ પૂર્ણ કરવાની સક્રિયતાની સારી ખાતરી આપે છે, તથા આપણે જ્યારે અજ્ઞાનમાં ઉંઘીએ છીએ ત્યારે ખીજ ગતિમાન દેશોમાં જનસમાજની જાગૃતિ અને ઉદ્ધાર માટે શું શું કરવામાં આવે છે અને આપણી પોતાની ફેટલી બધી ન્યૂનતા તે કર્તવ્ય પરચે છે, એ પ્રત્યક્ષ કરે છે. આવા ઉપયોગી પત્રનો ગૂજરાતી સામયિક સાહિત્યમાં વધારો સર્વ રીતે આવકાર દાયક છે. આ અંકમાં નામદાર સર સાયબજીવ મહારાજ તથા જાહેર લાયબ્રેરીની હીલચાલના ડાયરેક્ટર મિ. ખોડનની છબીઓ આપવામાં આવી છે. અમને આશા છે કે હાલતું ત્રિમાસિક લોકપ્રિય યજ્ઞ યોજના વખતમાં માસિક થાય, એવો આશ્રય ત્હેને પ્રજા સમૂહ તરફથી મળશે.

ખાલકોનો બન્ધુ, (પુ. ૧-અંક ૧: આધિન, ૧૯૧૮) પ્રકાશક, થી શ્રેયઃસાધક અધિકારી વર્ગ. લેખક, શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્ર ભટ્ટરાય, વડોદરા. (ડેખી જોગપેજ, ચોસક પૃષ્ઠતું,—ખાલકો માટેનું પ્રકટ થતું માસિક પત્ર.) વાર્ષિક લવાજમ, રૂ. ૧-૦-૦

હિન્દની ભગિની ભાષાઓમાં ખાલકોને માટે ફેટલાંક સારાં માસિક પત્રો છે, અને યુરોપ-અમેરીકામાં તો ત્હેવાં ઉત્તમ પત્રો ધણાં છે. આપણી ગૂજરાતી ભાષામાં અત્યાર સુધી અમારી જાણમાં આવું એક પણ પત્ર નહોતું, પરન્તુ તે ખોટા લોકોપયોગી સાહિત્યની ઉન્નતિ માટે પ્રયત્ન કરતા વડોદરાના શ્રેયઃસાધક અધિકારી વર્ગના આ સત્પ્રયાસે પૂરી પાડી છે. એ વર્ગના એક સન્માનિત વિદ્વાને ‘ વિદ્યાર્થીને સાચો મિત્ર, ’ ‘ ખાલકોને કેવી રીતે કેળવવાં, ’ ગૌરે ખાલકો અને તરણોને માટેનાં પુસ્તકો તો પ્રકટ કીધાં હતાં, પરન્તુ ખાલકોને માટેના આવા એક ચાલુ પ્રયત્નની ધણી જરૂર હતી અને તેથી આ પત્ર સપ્રેમ સહકારને યોગ્ય છે.

આ અંકમાં ચારેક મધુરી, ખાલકોને ગમે ત્હેવી, કવિતા છે; હીવાળીના દિવસોનો

તેમને વાંચવો ગમે તોયો જતાં છે, ઉદ્યોગ અને સદ્વિચાર માટે સુબોધ છે, તથા ગમ્મત મળે તોયો ન્હાની મોટી વાર્તાઓ છે. સર્વ નીતિ તે બાલકોના હાથમાં મૂકવા લાયક છે. અને લવાજમ પણ બહુ નથી. ઉપરાંત બાલકોમાં વહેંચવા માટે ફક્ત એક રૂપિયામાં એક અંકની ૨૫ નકલો આપવાની યોજના કરવામાં આવી છે તે પણ આશા છે કે, તેના દેશવામાં સહાયક થશે. નિર્દોષ, રસિક અને ઉપયોગી વાંચન પૂરું પાડવાના આવા ભવિષ્યવાન અને પ્રશંસનીય પ્રયાસને માટે આ પત્રના તાંત્રી તથા પ્રકાશકને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ.

બાલશિક્ષક, (પુ. ૨-અંક ૧: ઓગસ્ટ, ૧૯૧૨)-સંપાદક, શ્રીયુત મહાશંકર લલુભાઈ ભટ્ટ, વડોદરા. (સુપરરૉયલ-સોળપેટ, બનીસ પૃષ્ઠ અને તે ઉપરાંત ૧૩ ચિત્રો. તું, -બાલકો માટેજ પ્રકટ થતું, સચિત્ર માસિક પત્ર.) વાર્ષિક લવાજમ, રૂ. ૧-૪-૦.

આ પત્ર તેના પહેલા વર્ષમાં અમારી દૃષ્ટિએ મહત્વનું નહતું. તથાપિ, તેના આબુ અંક જોતાં તે પણ ધણું સારું કામ કરે છે, એ સ્વીકારતાં આનંદ થાય છે. કારણ કે આપણી બાપામાં એક કરતાં વધારે આવાં પત્રોને માટે સ્થાન છે, એ આપણી વધતી જતી જરૂરિયાતો આપણને જણાવ્યા વિના રહેતી નથી. આ સચિત્ર માસિકનું મુખ્ય પૃષ્ઠ ' કેળવણી બાલશિક્ષકને વધતી છે ' એ આર્ટિપેપર પરનું ચિત્ર, તથા યૂરોપિયન પ્રગતિનાં બાલકોનાં ચિત્રો, તેની આકર્ષકતામાં વધારો કરે છે.

આ અંકમાં છોકરાંને વાંચવા ગમે તોયો બોધદાયી કવિતા છે, અને ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપે તેવા વિદ્યા તથા સુબોધના જૂદા જૂદા વિષયો અને વાર્તાઓ છે. એકંદરે તેને રસિક, મનોરંજક અને સરલ બનાવવા માટે સારો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. બાલકોને આ પત્ર ઉપયોગી થઈ પડશે એમાં કોઈ સંશય નથી. લવાજમ પણ બહુ નથી તેથી શ્રદ્ધા છે કે તેને જનસમાજ તરફથી યોગ્ય આદર મળશે. રા. મહાશંકરના આ સ્તુત્ય અને આશાજનક પ્રયાસને માટે તેમને ધન્યવાદ થતો છે.

લીતે લટકાવવાનું કાર્તિકી પંચાંગ, ૧૮૬૯-૨૦-સુબોધના મુપ્રસિદ્ધ "ધિ લક્ષ્મી-આર્ટ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ" તરફથી પ્રકટ થયેલું આ પંચાંગ તેનાં બધાં કામની પેટ કંપના-હવાથી વિભૂષિત અને બહુ મનોહર છે. શ્રી વિષ્ણુ અને લક્ષ્મીજીનાં ત્રિરંગી સુંદર ચિત્રો તેને આકર્ષક બનાવે છે. વિક્રમ સંવત અને ઇસ્વીસન બંનેની તિથિઓ તેમાં આપવામાં આવી છે આ પ્રેસ તરફથી ખંડાર પડતી ચિત્રાવલી "સુવર્ણમાલા"ની બેટ તરીકે તે આપવામાં આવ્યું છે, આવું સુંદર પંચાંગ તૈયાર કરવાને ગ્રાહકોને બેટ આપવાને માટે "લક્ષ્મી-આર્ટ પ્રેસ" ને અમે પ્રીતિપૂર્વક અભિનંદન આપીએ છીએ.

શ્રી સત્યનારાયણ ડાયરી, વિ. સં. ૧૯૬૯.-અમદાવાદના " પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ એન્ડ બુક્સ એજન્સી "ના હિસાબી અને સાહસિક મેનેજર શ્રીયુત જીવનજ્ઞાન અમરશી તરફથી પ્રકટ થયેલી પાઠા પૂરોની સોનેરી અક્ષરના નામવાળી, સારા કાગળ ઉપર છાપેલી આ ડાયરીમાં ઘણી ઉપયોગી હકીકત સમાવેલી છે. અને તે ગજવામાં રહેલાઈથી રહી શકે તેવી છે. રા. જીવનજ્ઞાનના આ નવીન પ્રયાસની અભિવૃદ્ધિમાં તેમને અમે વિશ્વ મુશળીએ છીએ.

બાલ-અન્યાવલી માટે યોજના.

આ પત્ર તરફથી રચાવેલ યોજના, શ્રી-બાલકોની સુધારણા અને પ્રગતિ માટે પ્રયાસ કરતા, 'મુન્દરીસુબોધ મંડળ' ને અંગે એક સ્વદેશપ્રેમી બંધુ તરફથી 'બાલો ઉપયોગી અન્યાવલી' પ્રકટ કરવા મટેના ફન્ડની શરૂઆત કરના નીચે મુજબ ઉદાર ભાગણી થઇ છે.

"મુન્દરી સુબોધના અધિપતિ જોગ,

અમદાવાદ.

"શ્રિયબાહ,

ચિનંતિ કે, આપણાં સાધારણ કેળવણી પામેલાં બાલકો અને બહેનો માટે રહેલાં અને સસ્તાં, ઉપયોગી પુસ્તકોની ગૂંચરાલી લાપામાં ધણી જરૂર છે. તેથી આર્વા પુસ્તકો રચાવવા તથા પ્રકટ કરવા માટે જો કોઇ ફન્ડની શરૂઆત તહે કરી શકતા હો, તો રૂ. ૩૦૦ (ત્રણસો) ની રકમ તહેને માટે હું 'મોકલું' છું: જેની વ્યવસ્થા તહેમને ઠીક લાગે તેમ સદ્ગૃહ કામને માટે કરશે. સિ. રનેહાકિત.

અમદાવાદ તા. ૨૮-૧૧-૧૨.

બળદેવજી લાલજીભાઈ ધુ ના યથાયોગ્ય.

રા. રા. બળદેવજી તરફથી રૂ. ૩૦૦ (ત્રણસો) મળ્યા છે, તે ઉપકાર સાથે ઉપર જણાવેલ કામને માટે સ્વીકારવામાં આવ્યા છે. 'મુન્દરીસુબોધ મંડળ' ના અંગત આ ફન્ડને ગણવા છતાં તહેની વ્યવસ્થા એક સ્વતંત્ર કમીટી દ્વારા કરવામાં આવશે.

નીચે જણાવેલ સદ્ગૃહસ્થોએ આ ફન્ડ કમીટી તરીકે કામ કરવાને સંમતિ આપી છે: (તહેને માટેના નિયમો દ્વે પછી પ્રકટ થશે)

ગ. રા. બળદેવજી લાલજીભાઈ ધુ બી. એ, એલ એલ. બી.

" " મણિલાલ ડાયાભાઈ નાણાવટી, બી એ, એલ એલ. બી., સાક્ષીસીટર.

" " હરસિદ્ધભાઈ વણુભાઈ દિવેટિયા, એમ. એ., એલ એલ. બી

" " શિવભાઈ વાપુભાઈ દુર્ગાવ.

" " રામમોહનરાય જસવંતરાય, તંત્રી-મુન્દરી સુબોધ.

આ ફન્ડની વ્યવસ્થા વગેરે સધળું કામ માટે 'તંત્રી-મુન્દરીસુબોધ' આ ફન્ડના 'મંત્રી' તરીકે કરશે. તહેમાં હાલ સુધીમાં નીચે મુજબ રકમો ભરવામાં આવી છે:

રૂ. ૩૦૦-૦-૦ રા. રા. બળદેવજી લાલજીભાઈ ધુ.

" ૩૦-૦-૦ સ્વ. સી. કપિલજી (તરફથી).

" ૨૦-૦-૦ તંત્રી. મુન્દરીસુબોધ.

૩. ૩૫૦-૦-૦

આશા છે કે દેશપ્રેમી બહેનો તથા બંધુઓ તરફથી આ ફન્ડને ઉત્સાહભરી સદાય મળશે.

રામમોહનરાય જસવંતરાય.

મંત્રી મુન્દરીસુબોધ મંડળ, અમદાવાદ.

સમય તરંગ.

બાળકોનું બચકર મરણપ્રમાણ—મુંબઈના આરોગ્ય ખાતાના અમલદાર ડૉ. દર્નર ગયા જુલાઈ, એપ્રિલ અને સપ્ટેમ્બર માસનો મુંબઈની મુખ્યાલયીનો રીપોર્ટ બહાર પાડ્યો છે. તે ઉપરથી જણાય છે કે, એ વખતમાં રોટેરની મુખ્યાલયી સારી નહોતી કોલેરા ચિંતાય જો કે બીજી

સેગેનો ઉપદ્રવ નહોતો. તોપણ આંતરડાનાં, દમના, જ્ઞાતવંદુ નબળાઈના અને ક્ષયના સેગેથી વધુ મરણો થયાં હતાં. દુહલે નીચઝેલાં ૯૬૩૪ મરણોમાંથી ૪,૦૪૬ અથવા તો ૪૨ ટકા જેટલાં મરણો એકથી પાંચ વર્ષનાં બાળકોનાં થયાં હતાં અને ૨,૬૮૬ મરણો દુધમત્ત બાળકોનાં નીપજ્યાં હતાં. દુધમત્ત બાળકોનાં મરણ ૧૯૦૮-૦૯ ની સાતમાં ઉપર નજીવિલા મારેસમાં થયાં હતાં તે કરતાં જરાક ઘટાડો દેખાડે છે તોપણ ૧ થી ૫ વર્ષનાં બાળકોનું મરણપ્રમાણ જ્યાં પાંચ વર્ષ કરતાં સૌથી વધુ આવ્યું છે. તેમાં તાવ, અતિશ્વર અને દમનાં સેગેનાં મરણ પ્રમાણ બહુ હતાં; એ મરણ પ્રમાણ નીચેનાં આક્રાંતિ ઉપરથી નજીરો:—

સત	એક વર્ષની અંદરના	૧ થી ૫ વર્ષની અંદરનાં
	મરણ-ટકા.	મરણ-ટકા.
૧૯૦૭ ૨૬.૮૫	૧૯૧૨	૧૯૧૦ ૨૮.૩૨ ૧૩.૩
૧૯૦૮ ૨૬.૨	૬.૬૭	૧૯૧૧ ૨૭.૬૫ ૧૧.૬
૧૯૦૯ ૨૭.૨	૬.૪૨	૧૯૧૨ ૨૭.૬૧ ૧૪.૮.

બાળકોનું મરણપ્રમાણ અટકાવવા માટે (૧) ગરીબ સ્ત્રીઓ માટે સુવાવડખાનાં સ્થાપનાં અને મફત ડોક્ટરી મદદ સાથે કેળવાયેલી દાઈઓની મદદ આપવી (૨) દેશી દાઈઓને કેળવણી આપવી તથા તેમને પરવાના આપવી (૩) સર્ટીફિકેટ કે પરવાના વગરની સ્ત્રીઓને દાઈઓ તરીકે કામ કરતી અટકાવવી. (૪) અને મ્યુનિસિપાલિટીએ દુધરાગના સ્થાપવી ન્યાંથી ગરીબ સ્ત્રીઓ સરુને પેસે સ્વચ્છ દુધ ખરીદી શકે આ સુચમાર્ગોનો અમલ થોડા વખતમાં થઈ શકે એમ લાગતું નથી અને ન્યાં લગી આ પ્રશ્ન ગંભીરતાથી હાથમાં ધરવામાં નહીં આવે ત્યાં લગી મામલો સુધરવાનો સંભવ નથી ગરીબોને ઊકારા ઉઠેરવાનું શિક્ષણ આપવાની મ્યુનિસિપાલિટી તરફની કોશિશ ઓછી થતી નથી. મ્યુનિસિપલ દાઈઓ ગરીબોનાં મકાનોમાં ભય છે અને ત્યાંની સ્ત્રીઓ સાથે એ બાળતમાં વાતચીત કરી તેઓને સમજાવી આપે છે. સેનીટરી વીઝીટરો પણ સેનીટરી એસોસિએશન તરફથી ભય છે આદર્ય ખાતાને બીલ કામે હોવાથી તે આ કામ આટલી હદ સુધી કરે છે આવતા વર્ષના અંદાજ પત્રમાં રૂ. ૧,૦૦૦ ની માગણી કરી છે. જો તે આપવામાં આવશે તો ગરીબ સ્ત્રીઓને સુવાવડો વખતે મદદ કરવામાં તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે. ગરીબ સ્ત્રીઓને બાળકોને બોરાક આપવાની રૂઢિ સીબવવાની જરૂર નથી પરંતુ તેમની બીમારી દરમિયાન સારી મારવાર માટે હોસ્પિટલની સગવડ અને માતાઓ કામે ભય ત્યારે બાળકોને બોરાક આપવા સાફ નાણાં સંબંધીની મદદ આપવાની જરૂર છે. કોર્પોરેશને આ પ્રશ્નની તપાસ ઉપાડી લેવી જોઈએ, અને સુવાવડ વખતે તે સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા અને દુધમત્ત બાળકોની માવજત કેવે પ્રગટે થવી જોઈએ. તે સંબંધી વિચાર દરવા એક કમીટી નીમવી જોઈએ.

લંદેર રસ્તાઓ ઉપર કુટ્યાંની રૂઢિ, ઉપર અંકુશ-વડોદરા રાજ્યમાં કહી પ્રાંતના ફેઝદારી ન્યાયાધીશે લંદેર ક્યું છે કે-એ પ્રાંતમાં મરણ પ્રસંગે સ્ત્રીઓ છતી ઉપાડી મુકી, યજ્ઞ નિર્વજ દેખાય એવી રીતે લંદેર રસ્તાઓ ઉપર ફેટે છે કેટલીકવાર તો છાતીમાંથી લોહી વહે અને કુટનારને કાયમની ઈલ યાય એવી રીતે સ્ત્રીઓ પોતાના હાથના પ્રદાર કરે છે કોઈ કોઈવાર તો સ્ત્રીઓની દાર તથા બીડથી રસ્તો બંધ થઈ જાય છે અને એમ સાંપ્રતનિક રસ્તો બંધ થવાથી અને ઉપર કહેલી સ્થિતિ જોવાથી જનરાઓને ઘણો ત્રાસ પુત્પન્ન થાય છે. અબળા સ્ત્રીઓ આવી રીતે છાતી ઉપાડી મુકી જોઈએ રસ્તામાં ફેટે તથા લોકો તે તમારો જુએ, એ બીવકુલ અયોગ્ય, ત્રાસદાયક નિર્વજ અને અનિવિવરક છે; માટે તે બંધ પાડવાને સાંપતા ઈલાજ લેવાની જરૂર છે. આથી લોકોને ખતર આપવામાં આવે છે કે કોઈ પણ કસબ કે ગામની સ્વજ સીમામાં લંદેર રસ્તા ઉપર સ્ત્રીઓ કુટ્યું નહીં જો કુટીરો તો લંદેરનામા વિરૂદ્ધ વર્તન કરવા બદલ કામ ચલાવી શિક્ષા કરવામાં આવશે દરેક નાતના લોકોએ આ લંદેરનામાની ધંધીકન પોતાના સ્ત્રી વર્તને સમજવી તે વિરૂદ્ધ નહીં વર્તવા સમજવવી કે જેથી કામ ચલાવવાનો પ્રસંગ આવે નહીં.

હવયગુજન.

શ્રી જીવણી અને શ્રી કર્તવ્ય-
સૌ. વિદ્યાગૌરી અને સૌ શારદા ગૌરી ૬૯
વર્તમાન રંગ.

૧. દેશોદયની હીલચાલ:

પ્રાત્સાહક સંસ્થાઓ.

- ૧ સુખોષ સરિતા-એક મહારાષ્ટ્ર ભગિની ૧૦૦
- ૨ મન્યાસય-સૌ મનુગૌરી. ૧૦૨
- ૩ મહત દરની લાયબેરી-સૌ. મનુગૌરી ૧૦૪
- ૪ શુભરાત લેડિઝ ક્લબ-સૌ. વિદ્યાગૌરી ૧૦૬
- ૫ જૈનધર્મ વિદ્યાપ્રવર્ગ-પ્રહેન વેળ્યાપ ૧૦૯
- ૬ બ્રહ્મજ્ઞિયમદલાપરિષદ- 'સેવિકા' ૧૧૨
- ૭ શુભરાત વર્નાશુભર સોભાપદી-
સૌ. ધનલક્ષ્મી. ૧૧૫
- ૧૪ જૈન ધાર્મિક-વિદ્યાવિષયક સંસ્થાઓ
-પ્રહેન નિર્મળા. ૧૨૨

સહાયક સંસ્થાઓ.

૮. વનિતાવિદ્યામ, સુરત-ગં. રત.
બાહ્યગૌરી. ૧૧૬
૯. વનિતા વિદ્યામ, અમદાવાદ-પ્રહેન
સુભાયાના. ૧૧૯
- ૧૦ સેવાસહન, મુંબાઈ-પ્રહેન રાજકુમાર ૧૨૧
- ૧૧ મહીપતરામ અનાયાત્રમ-સૌ. વિદ્યા
ગૌરી (બી.એ) ૧૧૭
- ૧૨ હિન્દુ અનાયાત્રમ, નડિયાદ-સૌ.
સુરજ પટેલ. ૧૨૮
- ૧૩ રૂક્મણી હિન્દુ સુનાવડખાનુ-સૌ.
ઈન્દુમતી સખીસ. ૧૩૦
- ૧૫ કાઝી-હિન્દુ સેનેટોરિયમ-સૌ પ્રમિલા. ૧૩૫
- ૨૦ હિન્દુ દિર્ઘર્ષી (સ્વર્ગસ્થ) મહાત્માઓ:
૧ ના. બ. લાલશંકર -સૌ. શારદા
ગૌરી (બી.એ) ૧૩૭
- ૨ પ્રહેરામજી એમ મલખારી-સૌ. સુ. ૧૪૨
- ૩ વિલિયમ ટોમસ રેડ-સૌ. પ્રમિલા ૧૪૬
- ૪ જનરલ વિલિયમ શુધ-સૌ. સુ. ૧૫૧
- ૫ શ્રીયુત ઇન્દીરામ આર્યભગિની. ૧૮૪

પાલુ ઘર્ષા:

આપન બધરદુડ રોન્કર-સમાં બાપુ
-સૌ. જમનાબાઈ સમર્પ. ૧૫૪

૨ આપન બધરદુડનું પ્રીતિ ભોજન
(નિરૂદ્ધ અને તરેશ્વરમા-)

- ૧ અમેદ વિહારીઆ-પ્રહેન N. V. ૧૧૭
- ૨ બધરદુડનું ખાણ-સૌ. મોહીનાથ ૧૧૦
- ૩-બધરદુડનું જમણુ-સૌ. જ્ઞાનમણી. ૧૧૨
- ૪ બધરદુડનું ભોજન-આર્યભગિની. ૧૧૫

૪. નિવિધ વિચાર.

- ૧ દુષ્કાળનો અનુભવ-સૌ જમનાબાઈમકે ૧૧૭
- ૨ ટર્કિ-આલ્કન દહાણ-પ્રહેન ર.- ૧૭૦
- ૩ પારસીકામનીજરીઆતો મિલસજર. ૧૭૩
- ૪ ઇસ્લામી ખાનુઆને પરદો-પ્રહેન હુમીરા. ૧૭૫
- ૫ ભાવનગરના કુંવરીનું લગ્ન-સૌ. હરિ
સુખ ગૌરી. ૧૭૬
- ૬ અનીનિને અટકાવ-સૌ. પ્રમિલા ૧૭૮
- ૭ પરસ્પર રાહાય-સૌ. મનોરમા ૧૮૧
- ૮ મહાવના વિષયોની દૂહી નોંધ-સૌ.
આર્યભાગિની. ૧૮૩
- ૧ ના. વાહસરાય ઉપર ફેંકાયેલા બોળ
૨ આર્ય સમાજની હિન્દાત.
૩ ઇન્દીરામભાઈનો સ્વર્ગવાસ.
૪ હિન્દુ યુનિવર્સિટી.

૫ સંયામક અને હિન્દુ સ્ત્રીઓ.
૬ અહમદનગરમાં દુષ્કાળ-સૌ. અરવિન્દા ૧૮૫

પત્ર મંજૂવા.

- ૧ ધરમતુ દવાઓ-સૌ. બાલુબા.
- ૨ ભયકર રત્નાજ-એક આર્ય સ્ત્રી.
- ૩ સુંદરી સુખોષ-સૌ મોહી પ્રહેન.
- ૪ 'પત્નીને પ્રસન્ન કરતો પતિ-' સૌ કલા.
- ૫ ' સ્ત્રીઓ વળી લખી શકે ? ' એક પ્રહેન.
- ૬ પત્નીની આરાતીઓ.-પ્રહેન સત્યા.
- ૭ અંબલા સહાય પ્રન્ડ અને બાસઅન્યાસી
-સૌ. દેવકાબાઈ.
- ૮ સુંદરી સુખોષ સ્ત્રીઓ માટેજ છે.-સૌ.
મંજરી.
- ૯ સુંદરી સુખોષ કેવું કામ કરે છે ?-
પ્રહેન ગૌરી.
- ૧૦ ફેશન પુરતકાલય અને અંબલા સહાય
પ્રન્ડ-સૌ. પારવતી.
- ૧૧ આત્મ નિવેદન-સૌ. મદિલા.
- ૧૨ સુંદરી સુખોષના લેખકો-સૌ. 'કુખગૌરી.
સમયતરંગ.

નાનાર લેડિ દાર્ડિંગનો પત્ર. ૧૮૪

ઉદયગુંજન.

પ્રથમ ભગવાનનું પ્રાર્થન. એક દીન ખાલિકા ૧૬૫
ધાર્તાલહરી.

૧ પ્રથમાલો બહેન ૨- ૧૯૭

દેખીઆ અને ભયલીઆ. સૌ વિમળા
સેનલવાડ ૧૯૮

ચરમાની કયા બહેન. ૨.- ૨૦૯

નિતવાયં પ્રેમ. સૌ બમી બહેન ૨૧૩

દીવાસાનો પવિત્ર દિવસ. બહેન હેમકુંવર. ૨૧૫

લોહલ રૂંદનમાં વાતચીત. બહેન P- ૨૨૬

વસન્તને ઘેર. સૌ જ્ઞાનમણી, ૨૨૭

સામાજિક ચિત્ર. સૌ મંજરી. ૨૨૭

વિનોદનીનો અણુપ કોપ. પ્રમોદિની. ૨૩૧

એક રવિનું સૌ સાક્ષર બહેન દિ-દી. ૨૩૩

ખૂંડ વરીકરણ બહેન સરખા ૨૩૪

એકચિત્ર સૌ મધુરી. ૨૩૬

હરસિદ્ધમાતાની

પદ્યમણી. બહેનો P. અને R. ૨૪૦

કામાન્યાયાના. સૌ ચંચળકદમી જોશી ૨૪૧

કલિયુગ પ્રભાવ. હીરા બહેન મયુરભાઈ ૨૪૨

પરમેશ્વરનેદીવાનો પનાવવો! સૌ ભયોનીમંચી ૨૪૪

ચાલમિત્ર:-

૧. ચાલકયા.

ખાલકોનું રામાયણ, સૌ પ્રમિલા. ૨૪૧

૨. ચાલ કાવ્યો.

ખાલક અને ચાંદવીઆ. સૌ મધુરી ૨૪૮

ઈશ્વરપામે માગેલો બાળ. સૌ બાલા. ૨૪૬

૨ ચાલ વિનોદ:-

દેડકા દેડકી અને દાથી. બે બહેનો. ૨૫૦

સાહુભટ્ટ ! બહેન બાપુ ૨૫૦

ખાલકેના વિખાણા સૌ તારામની ૨૫૧

વિજાકલા-ચૈદક.

૧. પાકશાસ્ત્ર.

કેટલીક પાસુરણ દ્રષ્ટીકનો. બહેન નિર્મળા. ૨૫૧

અથાણું, કરવા રીત રવ. સૌ કાન્તાબહેન ૨૫૫

૨. ચૈદક

નાના બાળકના રોગ. સૌ લક્ષ્મીમાધવ ૨૫૧
ઉપયોગી દવાઓ. રવ. સૌ. ખ્યારબહેન. ૨૫૮

૩. ગુંચળકલા.

મોઝું ગુંચવાની રીત. સૌ. નર્મદા. ૨૫૭

કોરાનું લોચણ કરવાની રીત. બહેન. A-૨૫૧

કાવ્યકુંજ:

૧ વિવિધ.

એકકળીને. સૌ. હસા. ૨૬૧

રમ્ય રાત્રિ. સૌ મંજરી ૨૬૧

સ્ત્રી મહિમા સૌ. મંજરી ૨૬૧

હું પડી સૌ બમી બહેન ૨૬૨

વર્ષા સૌ. મૃદુલા ૨૬૨

વૃષ્ટિ-પ્રાર્થના સૌ 'અનુ' ૨૬૩

આશાસન બહેન સંધ્યા. ૨૬૩

આશા સૌ. બમી બહેન ૨૬૪

આશા બંગ સૌ. વિ- ૨૬૪

પાવાગડ સૌ. મૃદુલા. ૨૬૫

૨. સ્વજન વિયોગ:

બન્ધુને.- સૌ. 'ભગિની' ૨૬૬

રમણ 'હારી બહાલી બહેની' ૨૬૭

કરમાવણ કુટુંબ સૌ બમી બહેન ૨૬૭

શોકોદ્ધાર સૌ તારામણી. ૨૬૭

ક્યા હો? સૌ કુન્દન બહેન. ૨૬૮

મિત્ર પતિનો વિયોગ બહેન 'વિયોગીની' ૨૬૯

શોકોદ્ધાર સૌ હરિમુખ ગૌરી. ૨૬૯

યુગલ ભગિની વિયોગ મં રવ દસમન બહેન ૨૭૧

વિમળાને નિવાર્પન સૌ હરિમુખ ગૌરી ૨૭૧

મીલિ રમણ સૌ. વિજયાલક્ષ્મી ત્રિવેદી. ૨૭૨

૩ પ્રમુ સ્તવન:

ઈશ્વરની સ્તુતિ સૌ ભાલિની ગૌરી. ૨૭૪

ગુરુશ્રવણ રવ. સૌ રતિમન બહેન. ૨૭૫

પ્રાર્થના સૌ દિનાલક્ષ્મી દેશાઈ ૨૭૫

દૌપદીની પ્રાર્થના સૌ 'બાળા'. ૨૭૫

રત્રિયે સચરે અચરે રામ ! સૌ. વ.- ૨૭૧

પ્રજુગ પદ્યપીકા સૌ વિજયાલક્ષ્મી ૨૭૧

૪ ધર્મ સુબોધ.

દેશપ્રીત. સૌ. બાલુમા સંગિણવાવાળાં. ૨૭૭

ભામિની બૂપણ સૌ. માલિની ગૌરી ૨૭૮

અભિમાનીજીવનેસ બોધન બહેન સફીનાબાઈ ૨૭૯

સખીબાને બોધ. સૌ. મહાલક્ષ્મી પાઠક. ૨૭૮

સખીબાને શીખાવું સૌ. કુંદન બહેન ૨૮૦

રમણી મળિમાલા.

મહારાણી પદાવતી. સૌ. ગમન ગૌરી. ૨૮૧

દ્રોપદી અને સાય બામા. સૌ. માણેકબાઈકવિ. ૨૮૧

કલાવતી. બહેન મ- ૨૮૬

સીતાજીવું સનીત. રત્ન. સૌ. કવિલયા. ૨૯૦.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

ના. લેડી સીકનદામતું બાવણ. (પુઠાઉપર)

ખાકી રહેલા સ્ત્રી-લેખ.

આ નીચે જણાવેલા લેખ, હવે પડીના અધિકારમાં ખનતી અનુકૂલતાએ પ્રકટ કરવામાં આવશે.)

વિવિધ વિહાર:

૧. જીવન ચરિત્રો.

૧ શ્રી ભરત ચરિત્ર સૌ. ધનવદ્ધમી.

૨ શુદ્ધચરિત્ર. બહેન નિર્મળા.

૩ રાનાડે અને શુદ્ધતંત્ર. સૌ. ગમનગૌરી

૪ પ્રહલાદ ચરિત્ર. સૌ. હિરાલક્ષ્મી.

૨. વિવિધ ચિપચાં.

૧ સ્ત્રી કેળવણી. સૌ. બાલુમા.

૨ સ્ત્રી કેળવણી. સૌ. મેંઘીબહેન.

૩ સ્પાટાની સ્ત્રી કેળવણી સૌ. પ્રિયમતિ શુક્લ

૪ સ્ત્રીઓએ શુ જાણવું જોઈએ બહેન અંદરનિધા

૫ વેદમાં સ્ત્રીનું સ્થાન. મિત્તિસ સુરજબહેન.

૬ સ્ત્રીઓમાં દેશપ્રેમની ખામી સૌ. જ્ઞાનમણી

૭ જ્ઞાન મેળવવાની જરૂર બહેન નિર્મળા

૮ સ્ત્રી પરીક્ષા. બહેન કીટીબહેન

૯ સુવર્ણમાલા સૌ. જ્ઞાનમણી.

૧૦ રત્નહાર. સૌ. બાલુમા

૧૧ અભિમાની સગાને કપડો સૌ. કૃષ્ણગૌરી

૧૨ દીપાવલી બેઠ થતા વિચાર સૌ. કુસંગમૌરી.

૧૩ ઉપલક્ષ્યો સુધારો. સૌ. મહિલા.

૧૪ પ્રાસંગિક ઉદ્ગાર. સ્વ. સૌ. વસન્તી બહેન.

૧૫ આપણી વફાદારી સૌ. મુકનાબહેન.

૧૬ પ્રાસંગિક નોંધ. સૌ. ગમનગૌરી

૧૭ સંકનની વિખ્યાત નગરી. સૌ. ગમનગૌરી

૧૮ અમેરિકામાં ધનાઢય સ્ત્રીઓ સૌ. ગમનગૌરી.

૧૯ આગમસખીનાં પત્રો. સૌ. જ્ઞાનમણી.

૨૦ મનના વિચાર. સૌ. સવિતાગૌરી

૨૧ સુંદરીને શિખામણ. નિર્મળાદેવી

શુદ્ધધર્મ.

૧ અધિકારીસ્ત્રી બહેન લાડકુંવરબાઈ.

૨ સ્ત્રીની ઉમતિનો ઉપાય સૌ. અનસુયાદેવી.

૩ માતૃધર્મ. બહેન હિરાબહેન.

૪ સ્ત્રીઓમાં હોવા જોઈતાગુણ સૌ. અલક્ષ્મી.

૫ શુદ્ધ મંદિરની સ્વચ્છતા. સૌ. કૃષ્ણગૌરી.

૬ સ્ત્રી ધર્મ. બહેન કલાવતી જે ગણેશ

૭ આપણે કરવાનાં દાન. સૌ. વિજયાલક્ષ્મી.

૮. અમારી બહેનોની અધિકાર. બહેન જડાવબહેન

૬ કાવ્યકુંઝ.

૧ મહાન બાલિકાઓને સૌ. વિજયાલક્ષ્મી.

૨ ઉઠો બહેનો બણે વિદ્યા સૌ. બાલુમા

૩ મિત્રને બોધ. બહેન સંતોષમાર્ક.

૪ પુત્રીને શિખામણ. બહેન કીટીબહેન

૫ સનાતન આધર્મ. સૌ. કનુબહેન.

૬ સ્ત્રીબોધ. સૌ. હિરાલક્ષ્મી.

૭ ગંગા લગ્નો. સૌ. મણિબહેન

૮ જંગલ જીવન. સૌ. વ -

૯ સ્વામી રનેહ. સૌ. વિજયાલક્ષ્મી.

૧૦ પતિ રતન. સૌ. વસન્ત -

૧૧ પતિ પ્રભુનું પૂજન. એક સજારી

૧૨ મુઘ્ધાની પતિ પૂજા સ્વ. સૌ. ત્રિગુણીબહેન.

૧૩ અમે ઘેરો. સૌ. હેમકવર.

૧૪ પતિસેવા. સ્વ. સૌ. દુમનબહેન.

૧૫ પતિભક્તિ. બહેન પતિયક્તા.

૧૬ ગયેલ ભગિનીને સૌ. વિનોદબહેન.

૧૭ વીર સ્વાગત. સૌ. જ્ઞાનમણી.

૧૮ લગ્ન ઉત્સવ. સૌ. હરિસુખગૌરી.

૧૯ સ્ત્રી-સુબોધ ગ. સ્વ. હારા બેન.

૨૦ વિશ્વની માયા. સૌ. સવિતાગૌરી.

૨૧ પ્રભુ પ્રાર્થના. સૌ. સવિતાગૌરી

૨૨ ચંકા સમાધાન. બહેન સખા.

૨૩ માતાને શીખામણ. નિર્મળાદેવી.

ધાર્તાલહરી. બહેન શાન્તિ.

પાપી. હૃદયનો પશ્ચાત્તાપ.

ખાસ અંકની છબીઓ.

મુખપૃષ્ઠ—સ્વર્ગસ્થ શ્રી ગિરીશલાલ તથા સ્વર્ગસ્થ સૌ કાન્તા બહેન: આ પત્રના તન્ત્રિના ગત વર્ષમાં પરોક્ષવાસી થયેલ—પુત્ર અને પુત્રી.

૧ ના. વાઇસરોયની તન્દુરસ્તી માટે ગુર્જર સુન્દરીની પ્રભુ પ્રાર્થના.

૨ મુખાલ્પના માથ ગાંઢનું સાહેબનાં બાતુ, ના લેડિ સિડનરામ.

૩ ગોંડળનાં ના રાણીસાહેબ, શ્રી સૌ નંદુવરયા, સી. આઇ. ત્રીજી ગુજરાત સાહિત્ય પરિષદનાં સ્વાગત મંડળનાં પ્રમુખ અને: 'ગોમંડળ પરિક્રમણ'નાં લેખક. ઓ. બેરોનેટ સરદાર સર ચીનુલાલનાં પત્ની, શ્રી સૌ. મુલોચન બહેન (અમદાવાદ)

૪ ગોંડળનાં રાજકુમારી, ના. શ્રી બાકુવરયા તથા શ્રી લીલાબા.

૫ બાંકીપુરની મદિલા પરિષદનાં પ્રમુખ, શ્રી સૌ. રાધાબાઇ મુષાલકર. (નાગપુર) ઓ. ન્યા. સર નારાયણરાવ ચન્દાવરકરનાં પત્ની, શ્રી સૌ. લક્ષ્મીબાઇ. (મુંબઇ)

૬ સ્વર્ગસ્થ રા. બ લાલસંકર ઉ ત્રિવેદી.—શ્રી ઝેજણી, અજલોતિ અને બાલ સરેક્ષણનાં ધર્મકાર્યોમાં જીવન ગાળનાર ભારતભક્ત મહાત્મા (અમદાવાદ) સ્વર્ગસ્થ રા. રા. બળદેવજી લાલજીભાઇ ધુ. બી. એ. એલ એસ. બી. 'સુન્દરી મુખોધ મંડળ' ને અંગે 'બાલ અન્ધાવલી' ફેંટની સરખાત કરનાર દેશ મૈયાનો ઉત્સાહી સત્યુત્ર (અમદાવાદ)

સુન્દરી મુખોધનું લેખક મંડળ:—

૧ સૌ. જમનાબાઇ નગીનદાસ સક્ષી (મુખાઇ).—ગુજરાત હિન્દુ સ્ત્રીમંડળનાં પ્રમુખ, અને સેવાસદનનાં ઉપપ્રમુખ. 'અમૃતવાણી' ના સંપ્રદ કર્તા, 'કુબ્જાળો અનુભવ,' વગેરેનાં લેખક.

૨ સૌ. વિદ્યાગૌરી રમણલાલ નીલકંઠ, બી. એ. અમદાવાદ આર્થમહિષા પરિષદનાં પ્રમુખ તથા સૌ. શારદાગૌરી સુમન્તરામ મહેતા બી. એ, 'પુરાણની વાતો' નાં લેખક.—ગુજરાતની પ્લેલી ગ્રેન્યુએટ બહેનો: અમદાવાદ.

૩ 'મુખાહાસિની,' તથા 'હિન્દુસ્થાનના સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રીનું' સ્થાન, 'નાં લાયાન્તકાર.

૪ શ્રી મુલોચના બહેન, અમદાવાદ.—વનિતા વિદ્યામનાં સંસ્થાપક અને બપરચાપક.

૫ સૌ. ઈન્દ્રબા આ પત્રના તન્ત્રિના વડીલલાઇ સ્વ. રા. રા. નીલકંઠરાય જસ-વંતરાપનાં પુત્રી, અને આઘ સંપાદક શ્રી બન્ધુ સમાજના સભાસદ રા. રા. ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેટિયાનાં પત્ની (ધારણ કરેલા નામથી કવિતા, વાર્તા, વગેરે, લખે છે.)—તથા સૌ. અમરિન્દા બહેન, આ પત્રના આઘ સંપાદક શ્રી બન્ધુ સમાજના સભાસદ રા. રા. શિવભાઇ બાપુભાઇ દુર્ગાવાનાં પત્ની. વિવિધ વિષયોપર ગદ્યલેખ લખે છે—અને, 'વાનાં હૃદય' નાં સંપ્રદ કર્તા. (અમદાવાદ)

૬ સૌ વિજયા લક્ષ્મી હરિદાસ ત્રિવેદી, મુખાઇ.—પોતાના નામથી તથા ધાણુ કરેલા નામથી કવિતા, વાર્તા, વગેરે લખે છે.

૭ સૌ હરિસખગૌરી, રા. રા. વામનરામ કપિલરામનાં પત્ની, બાવનગર.—કવિતા તથા ગદ્ય લેખ લખે છે.

સા. બાબી બહેન, સુબાષ-કવિતા, વાર્તા, વગેરે લખે છે.

સ્વર્ગસ્થ સૌ વસન્તી બહેન, રા. રા. કુંવરારામ જ્યેષ્ઠારામ બંદનાં પત્ની. અમદાવાદ-કવિતા તથા ગદ્યલેખ લખ્યાં છે.

સા. કૃષ્ણગૌરી હીરાલાલ રાવળ, સુવંશરામપુર-વિવિધ વિષયોપર ગદ્યલેખ લખે છે. 'સદ્ગુણી હેમનુભારી' નાં લેખક.

સ્વર્ગસ્થ સૌ ખ્યાર બહેન, આ પત્રના તત્ત્વિનાં પત્ની-તથા સ્વર્ગસ્થ સૌ કપિલબા, આ પત્રના તત્ત્વિનાં ભગિની તથા સ્વ. રા. રા. બળદેવજી ધ્રુનાં પત્ની. અમદાવાદ-સુન્દરી સુબોધની ભેટનાં પુસ્તકો 'બાલા' અને 'યોગિની' હેમને અર્પણ થયેલાં છે-હેમની તથા સ્વ. સૌ કાન્તુ બહેનની નોટશુકોમાંથી વિવિધ વિષયો વખતોવખત આ પત્રમાં પ્રકટ થાય છે,

ખાસ અકના વધારાની છબીઓ.*

૧	નાડિયાદ, અનાયાત્રમમા ઉછરેલું અનાથ બાલક.		
૨	અનાથ બાલકોનું સુખ	}	પૃષ્ઠ સામે
૩	અનાથ અપંગોનું સુખ		

* આ છબીઓ પ્રકટ કરી શકવાને માટે અમે શ્રીયુત્તમ મંત્રીજી, 'અનાયાત્રમ નડિયા

દ જ્યેષ્ઠાનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

પત્રમંજૂષા:

પત્ર ૭ નો: સૌ ગોંધી બહેનની ઉચ્છિન્ન મુળબ, -સ્થળ સંકોચને કીધે ચાલુ નવલકથા હાલ શરૂ થઈ શકે તેમ નથી પરંતુ આવતા વર્ષથી આ પત્રનો મોટો માસિક વધારો (ધણું ચિત્રો-ખાળો) પ્રકટ કરી, પત્રનું કદ ૧૦૦ પાનાંનું કરવા વિચારે છે, તેમાં તે અવરજી હાખવ થશે.

પત્ર ૪ થી: બહેન સૌ દક્ષિણે હેમના સવિવેક પ્રસ મોટે અને ધન્યવાદ આપીએ બીએ બી રાધાનો શ્રી કૃષ્ણ સાથે અમે કલ્પેલો દાપત્યસબન્ધ પુરાણ મન્યો કરતાં વૈષ્ણવ ધર્મની ઉચ્ચ ભાવના ઉપર વધારે આધાર રાખે છે શ્રીમદ્ ભાગવત, ગીતગોવિન્દ, વગેરેમાં નૃસીંહ વસ્તુ સ્થિતિ છે, એ અમને સુજાત છે પરંતુ ગ્રાહ્યમૈત્રીના વિવેકાણુ સ્વરૂપ તરીકે આ દાપત્ય ભાવના કોઈ હૃદયમાં પ્રચલિત છે, અને અમે એજ અર્થમાં તે સ્વીકારી છે. શ્રીકૃષ્ણને અહીં પરશુરામો કહી કે કેમ ?-આ સવાલ પણ વિચારવા જેવો છે. તેને માટે શ્રીયુત્તમ બાઈમ ચન્દ્ર સેન ચટ્ટોપાધ્યાય કૃત 'શ્રીકૃષ્ણ ચરિત્ર' એ મન્ય રા કૃષ્ણવાલ મોહનલાલ ઝવેરી, જેમએ, જેલજેલ બી, જેઓના સુન્દર ભાષાન્તરમાં આપણને પ્રાપ્ત થયો છે, તે જેવા આમારી ખાસ લક્ષ્યાંક છે.

પત્ર ૬ થી: બહેન 'સત્યા'ને પોતાની ભગિનીઓ મોટે વધુ સહનશીલતા, વધુ મદદ રાખવા સમ્રેમ વિનંતિ છે. જેવાં દુષણો તેઓ જીવિમાનુભવે છે, તેવાજ અને તેથી અધિક દોષો પુરોષમાં પણ હોય છે. અર્થાત્ એકલી આપણી બહેનોજ સદાય છે એમ નહિ. હતા અને માનીએ છીએ કે, સારા વિચાર હૃદયમાં આવ્યા શિવાય સારાં લખાણ લખી શકાય નહિ; અને કદાપિ આચાર અને વિચારમાં ભેદ રહેતો હશે, તો તે પણ આપણે યાદના આ એક સન્માર્ગ છે, જેમાં કોઈ સંસાર નથી કારણ કે શુદ્ધ વિચારને હૃદયમાં સ્થાન આપ્યાં કરવાથી સમય જતાં તેનું સત્કળ મંત્રણા વિતા રહેજ નહિ, એમ અમને ખૂબ અહીં છે.

સહાય બંધુ રા. વાસાર, તથા બહેન સૌ ગૌરી, વગેરે બહેનો અને બંધુઓ સુન્દરી સુબોધને પોતાનું જાણે છે, એવી હેમની શુભ ઇચ્છાઓ માટે હેમને અમે ઉપકાર માનીએ છીએ.

-તત્ત્વ, સુ. સુ.

સુન્દરી સુખોધ મંડળ, અમદાવાદ.

- ૧ સુન્દરી સુખોધ માસિક પત્રના સર્વ ગ્રાહકો, લેખકો, તથા સહાયકો, સ્ત્રીઓ અને પુરુષો, આ મંડળમાં સભાસદ થઈ શકશે.
- ૨ હેમાં સભાસદ થવા ઇચ્છનાર સ્ત્રી અથવા પુરુષે નીચે મુજબ સંકલ્પ લેવો પડશે.
“ સ્ત્રીની ઉત્પત્તિ ઉપર જગતની ઉત્પત્તિનો આધાર છે; તેથી પવિત્ર શુદ્ધિ-સ્ત્રીઓ વડે શુદ્ધ, સુજ્ઞાતાઓ વડે પ્રજા, અને સાધ્વી સ્ત્રીઓ વડે સ્વદેશનો ઉદય થાય; તથા પ્રાણી માત્રનાં સુખ, સન્તોષ, આનન્દ, ઉત્કર્ષ અને કલ્યાણમાં વધારો થાય, એમ કરવા હું નિરંતર યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરીશ.” અને તે પ્રમાણે બને ત્યાં સુધી વર્તવા પ્રયાસ કરવો પડશે.
- ૩ આ મંડળનું મુખ્ય જીવન સૂત્ર ‘ સ્નેહો આને સેવો ! ’ (LOVE AND LABOUR !) એ રાખવામાં આવ્યું છે; અને હેતુ વર્તન રાખવામાં સભાસદોને બની શકતી સધળી મદદ મંડળ તરફથી આપવામાં આવશે.
- ૪ આ સંસ્થાને અગ્રે હાલ ત્રણ પ્રવૃત્તિ શરૂ કરવામાં આવી છે. ૧. ફરતું પુસ્તકાલય, ૨. બાલ અન્ધાવલી, અને ૩. અખલા સહાય ફંડ.
- ૫ સભાસદ થવા માટે કોઈ પણ લવાજમ રાખવામાં આવ્યું નથી. જેની ઇચ્છા-અનુકૂળતા હશે, તેઓ તરફથી જે કોઈ મદદ મંડળનાં ફંડને મળશે, તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારવામાં આવશે. સૌ. પારવતી બહેન તરફથી આવેલ રૂ. ૧-૦-૦ ઉપકાર સદિત મંડળ ખાતે જમે કરવામાં આવ્યો છે. મંડળ તથા હેના અંગતી સંસ્થાઓનો અહેવાલ અને ફંડોનો હાસાજ સુન્દરી સુખોધમાં વખતો વખત પ્રકટ થશે.

૧. ફરતું પુસ્તકાલય.

૧. સારાં વાંચવા લાયક પુસ્તકોની પ્રવાસ પેટીઓ વાચનાર વર્ગમાં વિના ખર્ચે (અથવા બોહા માં બોહા ખર્ચે) ફેલાવી, કેળવણીનો વધારો કરવામાં મદદ કરવી, એ આ પ્રવૃત્તિનો હેતુ છે.
૨. હેતુ નામ સુન્દરી સુખોધ ફરતું પુસ્તકાલય રાખવામાં આવ્યું છે. લગભગ પંદરથી પ્રત્યેક ચોપડીઓની અકેડી પેટી કરી, નૂદી નૂદી પેટીઓમાં હેના પુસ્તકો ગોઠવી વાંચનારામાં ફેરવવામાં આવશે. દરેક પેટી ઉપર નૂદો નંબર રહેશે; અને પુસ્તકોની યાદીઓ (પેટી દીઠ-તથા વિશામ વાર રાખવામાં આવશે, અને તે) અનુકૂળતા મુજબ સુન્દરી સુખોધમાં પ્રકટ થશે.
૩. રૂ. ૧૫ થી રૂ. ૨૫ સુધીનું ખર્ચે અકેડી પેટી (પુસ્તકો સાથે) તૈયાર કરાવતાં થાય છે. આ સંસ્થાને સહાય કરનારામાંથી જેમની ઇચ્છા રૂપિયાને બદલે તૈયાર પેટી આપવાની હશે, તેઓ તેમ કરી શકશે. પરંતુ સામાન્ય નીતિની અથવા રાજ્યકર્તાની વિરુદ્ધતા, તેમજ કોઈ પણ મોમ અથવા ધર્મની લાગણી દુઃખાય હેવાં પુસ્તકો કોઈ પેટીમાં આવી ગયાં હશે, તોપણ તે ખાતલ થશે. પેટી તૈયાર કરાવવા માટે આપેલી રકમમાંથી જે કોઈ વધશે, તે ફરતા પુસ્તકાલયના ફંડમાં ઉમેરવામાં આવશે.
૪. પેટી આપનારની ઈચ્છા મુજબ પુસ્તકોની યાદીઓમાં તે પેટી જેના તરફથી અથવા જેના સ્મરણ્યે આપેલી હશે, હેના નામથી ઓળખવામાં આવશે.
૫. ફરતા પુસ્તકાલયની નૂદાં નૂદાં સહેતે માટે સાખાઓ સ્થપાતી હશે, તો હેમને અનુકૂળતા મુજબ મદદ કરવામાં આવશે.

શ્રી સત્યવિજય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શ્રી સાંકલ્પદ હરીવાસે ડાઉનું—અમદાવાદ.

૧. ફરતા પુસ્તકાલયની પેટીઓ મંગાવવા મોકલવાનું દેહ્વે કાઢું-હાલને માટે આ સંસ્થાના ફન્ડમાંથી આપવામાં આવશે. અર્થાત્ તે મંગાવનારે આપવાનું નથી. પરંતુ નીચે મુજબના નિયમો લેણે પાળવા પડશે.

અ) પેટી મંગાવનારે રૂ ૧૦ અનામત આ સંસ્થા ખાતે રાખવા પડશે. ચોપડીઓ, પેટી વગેરેને નુકસાન થયું હશે તો તે સદર્જ રકમમાંથી વસુલ કરવામાં આવશે. ચોપડીઓ નહિં મંગાવવી હોય, ત્યારે તે આખી(અથવા બાકી રહેલી)રકમ પાછી આપવામાં આવશે. પેટી આપનારની ભલામણ ઉપરથી, અથવા મંત્રીને યોગ્ય કારણ જણાશે તો, રકમ અનામત લેવાનો નિયમ અમુક મંગાવનાર માટે સુલતવી રાખી શકશે.

આ) પેટી તથા, લેખનાં પુસ્તકો અને લેખનું પત્રક વગેરે માટે મંગાવનાર જવાબદાર રહેશે, અને કાંઈ નુકસાન થયેલું જણાશે તો તે ત્રણ માસની અંદર મંગાવનારે ભરી દેવું પડશે. (ઈ) મંગાવેલી પેટી એક માસમાં પાછી મોકલવી પડશે; પરંતુ તે મુદતમાં વધારો માગવાની જરૂર જણાય તો મંત્રીને લખેયી, અનુકળતા મુજબ, તેમ થઈ શકશે.

૭) પેટીની ચોપડીઓ લેવાનો પ્રથમ દરક સીઓનો, અને પછી પુરોનો છે. સુન્દરી સુબોધના માલક હોય કે નહિ, પણ સર્વને તે પુસ્તકો વાપરવાનો દરક છે. ચોપડીઓ વગેરેની જવાબદારી મંગાવનારને સિર હોવાથી, તે આપવાની બાબતમાં, તથા નુકસાન થઈ અટકાવવા અથવા વસુલ કરવાની બાબતમાં યોગ્ય બ્યવસ્થા કરવાની પેટી મંગાવનારને સત્તા છે. ૮) આ પુસ્તકાલયની પેટીઓ મંગાવનારે સમજી બાબતમાં મંત્રી (અથવા અ્યવસ્થાપક કમીટી)નો કશવ છેવટનો મણવો પડશે.

૯) પેટીઓ તથા પુસ્તકો વગેરેને સ્વાભાવિક ઘસારાથી થતા નુકસાનનું ખર્ચ આ પુસ્તકાલયના ફન્ડમાંથી કરવામાં આવશે.

એક સ્વદેશ પ્રેમી સન્મિત તરફથી કે પેટીઓ પુસ્તકોથી ભરેલી મળી છે, 'લેખનો' અને બીજાં ૧૪ પેટીઓ તૈયાર કરાવવાની બ્યવસ્થા થઈ છે. તે આપનાર જાહેનો અને બંધુઓનો અમે ઉપકાર માનીએ છીએ. દરેક પેટી યાદીઓમાં નહાં નહાં નામથી ઓળખવામાં આવશે. આ રીતે પોતાનાં સ્વજનનાં પ્રીતિસ્મારક તરીકે લેખનો ઉપયોગ કરવાનો સન્માર્ગ અમારા પ્રિય વાંચનાર સમક્ષ ખુલ્લો મુકી શકાય છે, તે માટે, અમને આનન્દ થાય છે.

અમદાવાદ શહેર ખાતે 'ફરતા પુસ્તકાલય' ની એક શાખા સ્થાપવામાં આવી છે, જે માટે કામ કરવાનું કેટલાક સન્મિત્રોએ સ્વીકાર્યું છે; જે કે હજી કાંઈ ધ્યાન ખેંચવા લાયક કામ શરૂ થઈ શક્યું નથી. અમારા એક બંધુએ આ યોગજાને અંગે અઠવાડિયામાં એક બે દિવસ (અથવા વધારે) જૂદે જૂદે રથજો સીચિંગ માટે વાંચન ક્લસાસોની શરૂઆત કરવાનું પણ માથે લીધું છે, એમ જણાવતાં અમને સન્તોષ થાય છે. પ્રભુ કૃપાથી આ સાકાર્ય ધીમે ધીમે વધારે વધારે સફળ થતું જશે, એમ અશ્ક છે.

૨. અવલા સહાય ફન્ડ,

૧. આ ફન્ડનો હેતુ આપણી જાહેનોને યથાયોગ્ય સર્વ રીતે સહાય કરવી એવો છે. પરંતુ હાલને માટે લેખને સરવું વાચન પૂરું પડવું, એટલી શરૂઆત થઈ શકી છે.
૨. જે જાહેનોને મુન્દરીસુબોધનું લવાજમ આપવું ભારે પડતું હશે, લેખને માટે ભલામણ કરનાર અર્ધું લવાજમ આપવા ખુશી હશે, તો બાકીનું અર્ધું લવાજમ આ ફન્ડ ખાતેથી આપવામાં આવશે; અર્થાત્ આ પત્ર અર્ધો ફીમતે લેખને મળશે.
૩. આ ફન્ડમાં નીચે મુજબ રકમો ભરાઈ છે, જે માટે તે ભરનારનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે:

૧. ૧૦-૦-૦ એક સન્મિત્ર.

,, ૧૦-૦-૦ તન્ત્રી, સુન્દરી સુખોધ.

,, ૫-૦-૦ સા. દેવકાખાઇ ટોકરશી છેડા (ડેબિ-૪૨૭)

કુલ ૩. ૨૫-૦-૦

૩. વાલ ગ્રન્થાવલી.

૧. બાલકો અને સાધારણ બહેની સ્ત્રીઓને માટે સારા પુસ્તકો લખાવી સસ્તી કિંમતે પ્રકટ કરવા, એ આ ગ્રન્થાવલીનો હેતુ છે. તેની શરૂઆત ૨૧. શ્રી. બળદેવજી. લાલજીભાઈ ધુ. બી. એ, એલ એલ બી. એએએ ૩૦૦-૦-૦ ની મોટી રકમ આપીને કીધી છે. આ ૧૦૩માં નીચે મુજબ રકમો ભરાઇ છે.

૩. ૩૦૦-૦-૦ ૨૧. શ્રી બળદેવજી લાલજીભાઈ ધુ.

,, ૩૦-૦-૦ ૨૧. સા. કપિલમા.

,, ૨૦-૦-૦ તન્ત્રી, સુન્દરી સુખોધ

,, ૪૦-૦-૦ ૨૧. રા. મણિલાલ ડાભાભાઈ નાણાવડી,

બી. એ, એલ એલ બી, સોશીસીટર.

,, ૧૦-૦-૦ ૨૧. રા. શિવભાઈ ખાપુભાઈ દુર્ગા.

,, ૫-૦-૦ ૨૧. રા. ટોકરશી પુંગભાઈ છેડા (ડેબિ-૪૨૭)

કુલ ૪૦૫-૦-૦

હાલમાં આ ગ્રન્થાવલીને અંગે જે પુસ્તકો પ્રકટ કરાવવા તૈયારી ચાલે છે.

હિન્દની મહાન બાલુઓનાં નામની ત્રણસો રૂપિયાની ધનામી હરીશંક જે આ મંડળને અંગે ઉભી થઇ છે, તેની છેલ્લી મુદત કમીટી તરફથી તા. ૧૫ મી મે ૧૯૧૩ની કરાવવામાં આવી છે.

‘ હિન્દુ સંસાર ’. આ ત્રણ ઉપર સૌ ચંચલ-ચંદુલાલ દેસાઈ સીરીસને અંગે, ડૉ. ચન્દુલાલ અંબાલાલ દેસાઈ, એલ. એમ. એન્ડ એસ, તરફથી ગયા એપ્રિલ-બરના સુન્દરીસુખોધમાં રૂ. ૨૫ નું ધનામ આજેર થયું હતું. આવેલા નિમંત્રણ પૈકી રા. સન્મુખલાલ ઝવેરીલાલ (સુખોધ), એએના નિમંત્રણને માટે રૂ. ૨૦ અને બહેન હીરા બહેન મયુરભાઈ (હુવાલડી) એએના નિમંત્રણને માટે રૂ. ૫ આપવાનો નિર્ણય થયો છે. બહેન હીરા બહેનને આ ધનામ ઉપરાંત સુન્દરી સુખોધ અન્દર તરફથી ૩ પ નાં વાંચવા લાયક પુસ્તકો પણ આપવા કરાવવામાં આવ્યું છે. આ બહેન અને બન્ધુને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ. સદર્જ રકમ તથા પુસ્તકો તેમને મોકલી આપવામાં આવ્યા છે. ડૉ. ચન્દુલાલના કેળવણી અને સંસાર સુધારાની અભિવૃદ્ધિના આવા સામ્રવાસ માટે તેમને અમે ઉપકાર માનીએ છીએ.

કરાવ: તા. ૧૪-૪-૧૩. ‘ બાલગ્રન્થાવલી ’ ની રૂ. ૨૫ કમીટી કરાવે છે કે, આ ગ્રન્થાવલીના સંસ્થાપક શ્રીયુત બળદેવજી લાલજીભાઈ ધુ—અને કમીટીના સભાસદ રા. રા. હરસિદ્ધભાઈ વજુભાઈ દિવેદિયાનાં પત્ની ચૈ. લાલુમતી (અમથી બહેન)—ના શોકગ્રસ્ત મરણ માટે તે અન્તઃકરણ પૂર્વક દિલગીરી પ્રદર્શિત કરે છે, અને તેમનાં સંબંધીઓને સપ્તેમ દિવસોજ આપવા રજા લે છે.

‘ સુન્દરી સુખોધ ’ મંડળ તથા તેને લગતી સર્વ સંસ્થાઓ માટેના પત્ર વ્યવહાર નીચેને સરનામે કરવો. મંત્રી, ‘ સુન્દરી સુખોધ ’ મંડળ, અમદાવાદ.

અમારા વાચક મંડળનો અભિપ્રાય.

સુન્દરી સુખોદ-માસિક વધારા સાથેનું પ્રકટ કરવાની જે એક નવી યોજના અમે આ ખાસ અંકમાં અમારા પ્રિય વાંચનાર છહેનો અને બન્ધુઓ સમક્ષ મૂકી છે, તે વિશે અમે હેમનું ખાસ ધ્યાન ખેંચવા માગીએ છીએ.

જેઓ પોતાનાં સ્ત્રીઓ, બાલકો અને કુટુંબીજન માટે એક મોટા, ઉપયોગી, ઉત્તમ પત્રની જરૂર જુવે છે, તેઓને માટે સુન્દરી સુખોદનો માસિક વધારો પ્રકટ કરવાની ખાસ ઉપયોગી યોજના તૈયાર થઈ છે. જતીસ પાનાંનું આ પત્ર જ્યારે આહોરને સવા રૂપિયામાં મળે છે, ત્યારે હેનો ચોસક પાનાંનો ઘણાં ચિત્રોવાળો 'માસિક વધારો' હેમને ફક્ત સવાળે રૂપિયાજ વધુ અર્પેથી મળી શકશે. અર્થાત્ સુન્દરી સુખોદનાં આહોરને દરેક અંકમાં પાંચથી દશ ચિત્રો-છબીઓ સાથે, ૧૦૦ પાનાંનું માસિકપત્ર ફક્ત વાર્ષિક રૂ. ૩-૮-૦ ના લવાજમમાંજ આપવામાં આવશે !

આ અંકમાં અમારા પ્રિય વાચક છહેનો અને બન્ધુઓનો અભિપ્રાય મેળવવા અમે છાપેલાં કાંડે મૂક્યાં છે, જેમાં દરેક દરેક આહક અને વાંચનાર આ શુભ યોજના વિશે પોતાનો મત લખી મોકલવા કૃપા કરશે તો ખાસ ઉપકાર થશે. સુન્દરી સુખોદ તરફ હેનો વાચક મંડળની જે ઉંચા પ્રકારની લાગણી છે, તે જાણવાને પણ આ અભિપ્રાયો સારું સાધન થઈ પડશે.

આ યોજનાને અંગે અત્યારથીજ સુન્દરી સુખોદના વિશાળ લેખક મંડળ તરફથી જૂદાં જૂદાં કામે ઉપરી લેવાની અનેક ઉદાર માગણીઓ થવા લાગી છે. તેથી જે અમારાં વહાલા વાંચનાર આવી મહત્વની પ્રવૃત્તિને પોતાની સંમતિ આપશે, તો ખરેખર હેમને એક મોટામાં મોટું ગુજરાતી સચિત્ર માસિકપત્ર ધણીજ સરતી કિંમતે મળી શકશે. હાલ સુધીમાં અમારી ન્યૂનતાઓ તરફ સદ્ભાવ અને આ માસિક વધારાની લોકોપયોગી યોજના તરફ સહાય દર્શાવવામાં આયા છે, તે જોતાં અમને તેની સંપૂર્ણ સહ-જતા માટે જરા પણ સંશય રહેતો નથી. પરમ કૃપાળુ પ્રજા તેમ કરવા કૃપાવન્ત થાઓ અરજ !

આહકો અને વાચકોને વિનંતિ.

અમારા વહાલા આહક અને વાંચનારને સવિનય વિનંતિ કરવા અમે રજા લઈએ છીએ કે, જુદાં લવાજમમાં આ પત્ર કેટલું ઉપયોગી અને મદદવતું કામ કરે છે; અને હેની ભેટ, ખાસ અંક, વગેરે જતી શકે તેટલાં સુન્દર, ઉત્કર્ષક બનાવવા શ્રમ લેવામાં આવે, તે તેઓથી અ-જાત નથી. નો તેઓ પણ આ પત્રનાં જેટલાં અને તેટલાં આહકો વધારી, હેની ઉપયોગીતામાં અભિવૃદ્ધિ કરવા કૃપા કરશે. સુન્દરી સુખોદનાં આહકો વધેથી હેનાં વાંચનારને પણ લાભજ છે; કારણ કે આ પત્રના આહકોની વધતી જતી સખ્યાના પ્રમાણમાં દિનપર દિન સારી સારી યોજનાઓ હેને અંગે થયેજ આવે છે, એ જાણીતું છે.

લખો:—સુન્દરી સુખોદ મન્દિર, અમદાવાદ.

સુંદરી સુખોધનાં ગ્રાહકો અને વાંચનાર માટેજ ખાસ !

એક નવી યોજના.

સુંદરી સુખોધ માસિકની ઉપયોગીતામાં દિનપર દિન વધારો થયે જાય છે. પૂર્ણ

આ પત્ર ફક્ત ચોવીસ પાનાંનું હતું. તેના માસિક બત્રીસ પાનાં

ઉપયોગિતામાં
થયેલો વધારો:

કરવામાં આવ્યા; અને ગયા વર્ષથી તેમાં ચિત્રો પણ દાખલ થયાં,
સ્ત્રી લેખનો ખાસ એક ધીમે ધીમે બમણો મોટો, અને પછી સો
પાનાંનો, અનેક ચિત્રો વાળો કરવામાં આવ્યો છે. આ ઉપરાંત

સેટનું પુસ્તક વિના મૂલ્યે, અને વીસ પત્રીસ રૂપિયાનાં વાંચવા લાયક પુસ્તકો સ્વલગ પડત
કિંમતે, ગ્રાહકને મળે છે !—આટલું થયા છતાં લવાજમમાં વધારો થયો નથી અને
કરવાનો વિચાર પણ નથી સચિત્ર સુંદરી સુખોધ ગ્રાહકને સવા રૂપિયામાં મળ્યાંજ જશે.

પરન્તુ એક મોટા પત્રની ધણીજ જરૂરિયાત દેક રીતે હવે જણાવા લાગી છે. સ્ત્રી

લેખના ખાસ એક માટે જાન્યુઆનાં લખાણ સ્વલગ ૩૦૦ પાનાંનાં

વધી ગયેલી
જરૂરિયાતો

અમને મળ્યાં હતાં પત્રમાં ઉપયોગી અને જરૂરના વિષયો ફક્ત જગો
નહિં મળવાથીજ પ્રકટ થઈ શકતા નથી અને લાંબી ચાલુ નવલ
કથાની પણ વારંવાર માગણી થવા લાગી છે. ગયા વર્ષના ખાસ એક

માટે મળેલા અભિપ્રાયોમાં તથા અમને મળતા કામગીરીમાં સુંદરી સુખોધ નેપું પત્ર ધણું
મોટું હોવાની બહુ જરૂરિયાત દર્શાવાઈ છે. અર્થાત્ સ્ત્રીઓ-ખાસકો-અને કુટુંબીજન માટેના આ
માસિકનું ૬૬ વધારવાની ફરજ હવે સર્વ રીતે તેના પ્રકાશકને સમજવા લાગી છે.

સુંદરી સુખોધ મોટું કરવાના વિચારમાં એક ફરિયાદ અમને નડી છે. ધણી

સન્નિવેશ અને ગ્રાહકો તરફની આ પત્રનું ૬૬ વધારવાની યોજનાને

અનિયમિતતા
માટે ફરિયાદ:

સંપૂર્ણ સમિતિ મળી છે; પરન્તુ તેઓએ સુંદરી સુખોધની ચાલુ
અનિયમિતતા માટે વાજબી ફરિયાદ કીધી છે !—આ અનિયમિતતા

ધણે ભાગે અનિવાર્ય કારણોને લીધે થતા પામી હતી; છતાં પણ અ

મારા જહાસાં ગ્રાહકોને તે વિશે અમારો એટલોજ જવાજ છે કે, હવે પછીના એકો પણ જે
નિર્ધારિત રીતે પ્રકટ નહિં થઈ શકે, તે અમે આવતા વર્ષથી સુંદરી સુખોધને મોટું
કરી, જે માસિક વધારો ફાડવા વિચાર કર્યો છે, તે બદલ પાડીશું નહિં આ પત્રને નિ-

યમિત ક્યાં પછીજ તેના વધારા માટેના વિચાર અમલમાં મુકવામાં આવશે.

આ માસિક પત્રને જે વધારો ફાડવા વિચાર છે, તેથી આ સુંદરી સુખોધની

પોતાની ઉપયોગિતામાં પણ અલિપ્તિ થશે, એમાં શક નથી. છતાં

સુંદરી સુખોધને
પણ થતો લાભ:

આ પત્રનું લવાજમ એનું એ રહેશે, અર્થાત્ બત્રીસ પાનાંના સચિત્ર
સુંદરી સુખોધનું સ્વાજમ ફક્ત સવા રૂપિયો હાલ છે તેમજ
રાખવામાં આવશે અને તેનાં ગ્રાહકો વધતાં જશે તેમ તેમ તેમાં

વધારા વધારા હાલ થાય છે, તેમજ કરવાના ચાલુ રહેશે.

‘ માસિક વધારા ’ સહિત-સુન્દરી સુખોધ.

પત્રમાં ‘શુ’ આવશે ?-જાણીસ પાનાં તો ચાલુ પત્રનાજ ત્હેમાં દાખલ થશે; અને આજીનાં ચોસઠપાનાં માટે વિષયોના ચાર વિભાગ નીચે મુજબ નિર્માણ થયા છે.

૧. વાર્તા-નવલકથા: આ વિભાગમાં એક સુખોધક, રસીદી, ચાલુ નવલકથા સંપૂર્ણ મધુરી વાર્તાઓ, નાટકો અને ગમ્મતનાં લખાણ આવશે.

૨. ઉપયોગી વિષયો: સુન્દરીસુખોધ માટે આવતી, પરંતુ રચણ સંદાયને લીધે કંટ નહિં થઈ શકતી, જૂદી જૂદી ઉપયોગી આમતો, સ્ત્રીઓના હિત માટેજ લખાયેલાં ખાસ લખાણ, મહાત્માઓનાં ચરિત્રો, અને વર્તમાન સમયમાં ખનતા ખનાવેલી નોંધ, અને એવા વિષયો વગેરે ખીજા વિભાગમાં દાખલ થશે.

૩. સાંપ્રત સાહિત્ય: દરેક પત્રમાં આવતા વાંચવા લાયક વિષયો, પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકોમાંથી ઉત્તમ ગ્રન્થોના સાર, પાના-પ્રવાસોનાં ખાસ વર્ણનો, ઉત્તમ વ્યાખ્યાનોના સાર, વગેરે, ત્રીજા વિભાગમાં આવશે.

૪. ખાસકો માટે વિભાગ-માં: સુન્દરીસુખોધમાં નહિં આની શક્તા ખાસકોને રસ પડે તથા ઉપયોગી થાય એવા વિષયો, વાર્તાઓ, કવિતાઓ, વગેરે પ્રકટ થશે.

દૂધમાં કઢીએ, તો મરાડી મનોરંજન, હિન્દી સરસ્વતી, અને બંગાળી પ્રવાસો, જેવાં સ્વદેશી ભાષાઓમાં પ્રકટ થતાં મોટાં માસિકોને પગલે મોટામાં મોટાં: પગલે ચાલવા આ પત્ર પ્રવાસ કરશે. કદમાં એ માસિક પત્રોના સોંધામાં સોંધ ! કરતાં તે મોટાં અથવા સરખું થવા છતાં, કિમ્મતમાં ત્હેમનાથીય ત્હેને વધારે સસ્તું રાખવા ખનતો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, અને આપણી ગૃજરાતી ભાષામાં તો તે એક મોટામાં મોટાં અને સોંધામાં સોંધું માસિક પત્ર થશેજ, એમાં જત પછુ સંશય નથી અમારી તરફથી આટલું ક્યાં પછી, હવે જે કાંઈ રહે છે, તે કરવાનું અમારા પ્રિય આદકો અને વાંચનાર છહેનો તથા બંધુઓને માર્ગ છે.

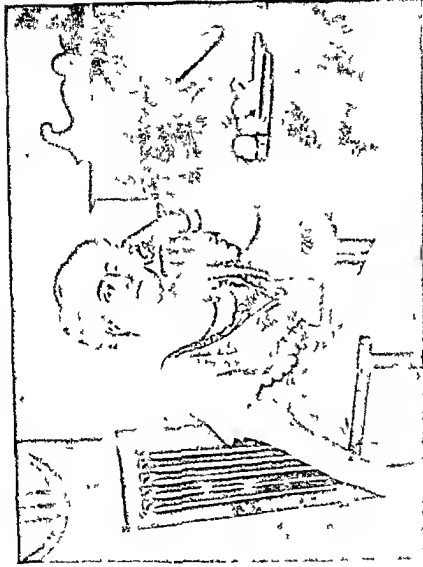
સ્ત્રી સાહિત્ય વાંચનમાલાની ગયા વર્ષમાં ધારેલી યોજના આ ‘ વધારો ’ કદાચવાની વધારે અગય જણાયાથી હાલને માટે મુલતવી રાખવામાં આવી નવી યોજના છે. તેથી આશા છે કે, ત્હેનાં અગાઉથી થયેલાં આદકો પછુ આ યોજના સંકળતા: જનમાં સામેલ થશે. સુન્દરી સુખોધનાં આદકોને ખાસ લાભ તરીકે ત્હેમની પાસેથી તથા હાલમાં આદકોમાં નામ નોંધાવનાર ત્હેના સઘળાં વાંચનાર પાસેથી, જે તેઓ આદક થવા પ્રથમથી પોતાની ઇચ્છા જણાવશે, તે વાર્ષિક લવાજમ રૂકા રૂ. ૩-૮-૦ (ટપાસ ખર્ચ સાથે) લેવામાં આવશે. જૂન માસની આખર સુધીમાં નામ નોંધાવનારનેજ આ લાભ મળી શકશે. ત્યારપછી આદક થનાર પાસેથી રૂ. ૪-૦-૦ લેવામાં આવશે. હિન્દુસ્થાન ખ્દારના આદકોમાં, પ્રથમથી થનાર માટે પાંચ શિલિંગ અને પાછળથી આદક થનાર માટે છ શિલિંગ રાખવામાં આવ્યા છે. કાંઈ પછુ આદકે લવાજમ પ્રથમથી મોકલવાનું નથી અગાઉથી એક હજાર આદક રૂપા શિવાય આવી ભારે ખર્ચની યોજના સંકળ થઈ શકે નહિં. તેથી જે પૂરતા આદકો તરફથી સંમતિ અમને મળી જશે, તોજ આ માસિક વધારો પ્રકટ થશે. અને ત્હેનો પહેલો અંક વી. પો. કરી લવાજમ વસુલ કરવામાં આવશે.

લખો.—સુન્દરી સુખોધ મંદિર, અમદાવાદ.

આપણા લોકપ્રિય વાર્ધમર્ચે નામદાર લૉર્ડ હાર્ડિની
તન્દુરસ્તી માટે ગુર્જર મુન્દરીની

પ્રભુ પ્રાર્થના.

This Photo taken by special permission & withy granted

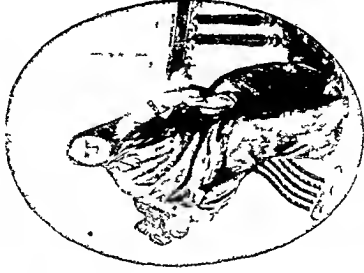
નામદાન હેતિ ચિત્રનામ.

ગોરખનાં માનવન્ત નણીમાણેઅ-

નામદાગ સૌ, તન્દકુ વરખા, મી આપ

પહુલા હિન્દુ બેદોનેર સર ચીનુભાઇનાં પત્ની-

માનવન્ત સૌ બુદોચના બહેન,

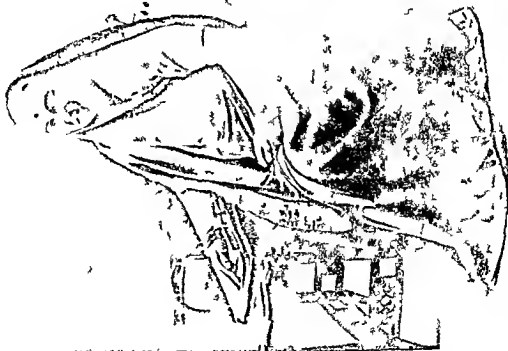
ગોંડળના નામદાર રાજકુમારી

શ્રી બાદુ નરમા.

શ્રી લીલાબા.

મૌ. વિદ્યાગૌરી, (બી એ)

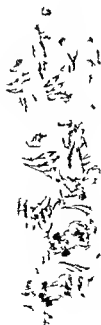
મૌ. શારદાગૌરી (બી એ)

શ્રી મુલોચના જીહેન.

સૌ. ચન્દ્રા.

સૌ. મુખજૌરી.

સૌ. બબી બહેન.

સ્વ. સૌ. વસન્તી બહેન.

સૌ. દુષ્કાગૌરી.

સ્વ. ગૌ. ધ્યાત્રી બહેન.

સ્વ. સૌ. કપિલબા.

સ્વ. ન. બ. લાલજી

સુન્દરી સુબોધ

સ્વસ્થ સામરથ્ય યોગ્યનરામભાઈના શબ્દોમા કટીએ તે,— સ્ત્રીઓ પાંચ થાય, રસજ થાય કુટુંબપોષક થાય સ્વસ્થ થાય શરીરે બળવની રોગહીન અને સુન્દર થાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમા કુટુંબજનનમાથી તેઓ રક્ત-સ્વતંત્ર થાય ને તે સુવતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ધા ધરાવે અને કલ્પોમાથી પુત્રી એ કુટુંબના સ્વચ્છ રવા સન્નિભતિ અને ઉત્સાહિની અને કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષા અને સન્નિ આપે અને મૂલ્ય વળાની કમ્યાણુવાસન ને તૃપ્ત કરે” સામ્ય પત્ની યદ્યપતિનુ જીવન ઉત્તર દરે, પતિતપાવન સેવાસગિની બની દુઃખતિમિરમા રૂબતા ભાનુંના આત્મા-હેલ્થ ઉદ્ધાર, માનુષ-ત પુત્રી તરીકે હિન્દુમાના સત્તાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સહાયક થાય, તથા પ્રત્યક્ષ જનનિ રૂપે સ્વદેશમા ઉદયસૂર્યના તેજસ્વી, ઉદ્ધારણી કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે,—એવ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સફલતા છે “ સ્ત્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રગત નથી અને પ્રગત વિના રાજ્ય નથી સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અસાધ્ય છે ”

વર્ષ ૧૦ સુ] ધ સ. ૧૯૨૨, ડીસેમ્બર-માર્ગશિર્ષ, વિ. સ ૧૯૬૬ [અંક ૪ થો

ઉદયગુંજન.

શ્રીકેળવણી અને સ્ત્રીકર્તવ્ય:-

શ્રીઓના શિક્ષણ માટે (વરોદરાનાં નામદાર મહારાણી સાહેબ . લખે છે કે. આદર્શરૂપ શ્રી કેળવણી એવી હોવી જોઈએ કે તે વડે વિદ્યાર્થીઓ મનુષ્ય તરીકેનાં સર્વ કર્તવ્ય બજાવવાને યોગ્ય થાય—માતા તરીકેના પુત્રી તરીકેના પત્ની તરીકેનાં કૌટુંબિક કર્તવ્યો તથા પ્રજાનાં ઉપયોગી અંગ તરીકેનાં, રાજ્ય તરફના કર્તવ્યો બજાવી શકે ” દરેક જાતનો ધર્મ કરવા માટે પછુ ઉચ્ચ આમાન્ય શિક્ષણની જરૂર તેમણે સર્વત્ર સ્વીકારી છે “ પોતાનાં સત્તાનની માતા તરીકેનાં કર્તવ્ય બજાવવાં એ બેશક સ્ત્રીની દરજ્જા છે પોતાના કુટુંબની સભાળ ઉપરાત સમસ્ત જનસમાજને પોતાનુ કુટુંબ સમજીને તેનુ રક્ષણ કરવું અને પોતાની આસ્વાદ્ય જગતમા ને દુઃખ દષ્ટિઓચર થાય તેનુ નિવારણ કરવું એ વધારે મોટી દરજ્જા છે. ”

—“ હિન્દુસ્થાનના સામાજિક જીવનમા સ્ત્રીનુ સ્થાન.

(ભાગ ૧૨ દરના-સૌ. વિદ્યાગૌરી તથા સૌ. શારદાગૌરી.)

વિશેષ રીતે આ કાર્ય ત્રિકાલાગ્રાધિત છે. માનવી હૃદયમાં પ્રેરણા કરી અંધરે તેજ પ્રગટ થાય છે. તેથી અંધ, સમાચારપત્રો, ચોપાનિયાં દેવદૂતો જેવાં ઘણે તો તેમાં કંઈ નવાઈ જેવું નથી. ગુજરાતી ભાષામાં પ્રગટ થતાં ચોપાનિયાંમાં 'સુંદરી સુગંધ' નામનું આ ચોપાનિયું દેવદૂત જેવું સ્ત્રીઓને ચિત્તાકર્ષક લાગતું હશે એવું સહેજ દેખાઈ આવે છે. તેનાજ નામ પરથી જાણવું મથાણું સગી આવ્યું. સુંદરી સુગંધ પોતાના નામને અનુરૂપ કૃતિ કરતું આવ્યું છે. વાંચક બહેનોનું માનસિક સૌંદર્ય તે વધારવા સહાય કરે છે, એવું મારી બહેનો કબુલ કરશે. સુંદરી સુગંધ તેના સ્ત્રીચિહ્ન, અને પ્રેમી વાંચકો હાલના જમાનાની સ્ત્રીઓને અને સ્ત્રીકળવણીને એક ભૂખલુજી છે. સ્ત્રી જાતની આશાઓ, ભાગ્ય અને સાધ્ય, મુશ્કેલી અને સુખ યોગ્યરિતે ચર્ચાવા અને સુવિચારોનો પ્રસાર તે દ્વારા કરવા આર્થાં પુરેવડાં એક ઉત્તમ સાધન છે. અને હાલના જમાનામાં તે પોતાનું કામ કરી શકે છે તેથી સ્ત્રીઓનું હિત સ્થાનારાધોને તેથી ધણી સારી આશાઓ લવિષ્યમાં પૂરી થવાનો સંભવ જણાય છે. આ માસિકના પ્રસારથી આપણને સ્પષ્ટ જણાય છે કે સ્ત્રીઓમાં વાંચનની અભિરચિ ઉત્પન્ન થતી જાય છે. આ વાત કંઈ નાની નથી. વાંચનાભિરચિ એ દેશના ઉદયનું પૂર્વ સુચિન્દ છે. અને સર્વ પ્રકારની પ્રગતિ, સુખશાંતિ એ તેનું લવિષ્ય અને દિવ્ય અંતિમ ફળ છે !

સ્ત્રીઓમાં આવી રીતે જ્યારે વાંચનની પ્રીતિ ઉત્પન્ન થયેલી જણાય, ત્યારે તે યોગ્ય રીતે અને જનના પ્રયત્નોથી અવરન ઉત્તેજન આપના યોગ્ય છે. તેમને સંમળાય, પસંદ લાગે, મનનું રંજન થાય, સર્વ વિષયો સુગમ યથા જ્ઞાન મેળવી શકાય, આવી યોજનાઓ જરૂર કરવી જોઈએ. અમદાવાદ, સૂરત, ભરૂચ જેવાં તથા તેથી જરા નાનાં શહેરોમાં પણ સ્ત્રીઓ માટે સારા અંધાલયો હોય અને તેમાં તેમને પ્રિય થાય એવી સર્વ સગવડો કરી આપવામાં આવે તો એક તેમની વાંચનાભિરચિ વધારવાનું શ્રેષ્ઠ આપણને મળ્યા વગર રહેશે નહિ. લાપ-ચેરીઓ એટલે અંધાલયો સ્ત્રીઓ માટે એક ખરેખર 'સુખોદસરિતા' જ છે. મહાપર્વ સમયે સ્ત્રીમતિ પુણ્યસંગિતા, સ્નાનથી સ્નાન અને પવિત્રતા મેળવી શકે છે, અને ઉત્તમ સરસ્વતી તેના મન-વિપરં થાય છે તેમ આ હાલના જ્ઞાનપર્વમાં અંધાલય સ્ત્રી સુગંધસરિતા આપણને ધણી લાભકરી થશે.

પડોદરા શહેરમાં તેના લોકોપકારી નરેશની કૃપાથી સેંદ્રલ લાપચેરી નામની એક અપ્રતિમ સંસ્થા સ્થાપન થઈ છે. અર્ચક શિશોની પેઠે તે આખા રાજ્યમાં જ્ઞાનપ્રકાશ ફેલાવા માંડી છે. તેના દેવ, વ્યસ્થ, ડાળો સડું આધાર અને સતોષ પમડે એવાં છે. પુરતો

અને પુસ્તકાલયો દવાની પેઠે સાર્વજનિક અને મોક્ષ દોષો જોઈએ, ત્યારે તેથી જનસુધારણા થઈ શકે એ સવ મહારાજશ્રીને સારી રીતે જણુ થયેલી તે અમલમાં મૂકાયું છે.

પુરુષવર્ગ કરતાં સ્ત્રીવર્ગને આત્મસુધારણા કરવામાં વધારે અગવડો હોય છે: પુરુષ-વર્ગ શાળા, કોલેજો વ્યાખ્યાના, શુદ્ધ ધર્મદિનો જોડેલો અને જોડેલા વખત સુધી લાભ લઈ શકે છે તેવા સ્ત્રીગતિ લઈ શકતી નથી. તેથી તેમની પરિસ્થિતિ પૂરી રીતે ધ્યાનમાં લઈ તેમને અનુકૂળ થાય એવી રીતે તેમને માટે લાયકેરીની સર્વ વ્યવસ્થા કરી આપવી અવશ્ય છે. જેમને નાનપણમાં થોડી ધણી કેળવણી મળેલી હોય છે, એવા સ્ત્રી વર્ગ મોટાં શહેરોમાં અને મધ્યમ પ્રકારની લોકસ્થિતિમાં મોટા પ્રમાણમાં મળી આવશે. જૂના રિવાજો, રહેણી કરણી, અજ્ઞાન સ્ત્રીઓના મોટા લાગ ધર્મદિ કારણથી તેમને ધણી દુરકનો આવે છે. ગૃહ-કૃત્યોના બોલો સવારથી સાંજ સુધી ધણીખરી સ્ત્રીઓને જાણવે પડે છે એ, ખરું છે તોપણ વાંચનથી થનો નિર્મળ દિવ્ય, ગાનસિક્ક આનંદ તેમજે અનુભવેલા હોવાથી તેઓ તે છૂટે એ સ્વાભાવિક છે. ઘર બેઠાં સહેલાઈથી તેમને મો, સમજાય, વ્યાવહારિક અને નૈતિક, ધાર્મિક ઉપયોગી કેળવણી મળી મનોરંજન કરે એવાં પુસ્તકો મળવાની સગવડ કરવામાં આવે તો આજના કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ તેના લાભ ઉભંગથી લઈ શકશે એ મિથ્યા નથી. વડોદરાની સોંદ્ર લાયકેરીના ખાતાએ આ બાબત વિરે સામે વિચાર કરેલા છે. શહેરમાં એક સ્વતંત્ર મદિયા-પુસ્તકાલય છે. તથા આગળ જતાં ખાસ સ્ત્રીઓ માટે અને બાળકો માટે સર્વ પ્રકારની રમતગમત, મનોરંજન અને સુખકારક વ્યવસ્થાથી પૂર્ણ એવાં પુસ્તકાલયો બનાવવાની મહારાજશ્રીની યોગજના પણ આવે છે. તથા જ્યાં ધણી વખતી છે એવી પોળોમાં તથા મહેલામાં કોઈ સગવડ સ્ત્રીની દેખરેખ નીચે એક (Travelling Box) પુસ્તકોની ફરતી પેટી ત્રણ મદિયા સુધી સોંપવામાં પણ આવે છે તેથી આડોશી પાડોશી સ્ત્રી વર્ગ ભેગો થઈ અથવા સ્વતંત્ર પોતાને ઘર બેઠાં આવી પેટીનો લાભ સારી રીતે લઈ શકે છે. આવી રીતે વધારે સ્ત્રીઓ વાંચી શકે અને સાંભળી પણ શકે. તેમના દુરસદનો વખત સારી રીતે ગાળવામાં આવી, સંસાર ચિંતામાંથી તેમને ધણીવાર વિચારિત મળે છે, સ્ત્રીવર્ગ ભેગો થઈ શકે, તેમને અરસપરસ સંગતીથી પણ કોઈ લાભ થાય, શીખાય, રીતભાત-સારી થાય ધર્મદિ અનેક લાભ થાય એવું છે. આવી ફરતી લાયકેરીની વ્યવસ્થા મોટાં શહેરોમાં ઢેકાણે ઢેકાણે સુચિસિત સન્નારીઓની મદદથી કરી જોવામાં આવવી છટ છે. તેથી તરજુ સ્ત્રીવર્ગ અને પ્રાદેશિક સ્ત્રીઓને સાઝું વપણુ મળશે અને ભારી પ્રજામાં એનાં સુપરિણામ જણાઈ આવશે.

સ્ત્રીગતિએ કેવળ સંસારભારવાહક જ બની રહેવું, અને વિદ્યાનો આનંદ તથા સુખ બીજાકુંચ આખવુંજ નહિ, એવા ઇચ્છરી ઉદ્દેશ નથી. તે પરમ પિતા અને પ્રેમાળ માતા તો એવુંજ છૂટે છે કે, તેમજે પણ સર્વ દિવ્ય સુખો તથા જ્ઞાન આપી પોતાની ફરજો ઉપમ રીતે બળવવા સમર્થ થવું, અને પોતાની પ્રજાને પણ તેવી રીતેજ જોડેરતી. એક સામાન્ય માનવી દેહધારી માતા પણ પોતાના પુત્રોની પેઠે કન્યાઓને સુખી જોવા ચાહે છે, ત્યારે તે જન્મમાંતા પોતાની બાળકોઓને અજ્ઞાનાવસ્થામાં પડી ગ્રહેલી જોઈ, શું સુખી થશે? નહીંજ થાય. માટે બહેનો ! અધ્યાત્મક ડી મુખેષ મરિતામાં અલ્પજ્ઞ જ્ઞાન અને અમૃતપાન કરી સુવિચાર સંકલ્પ પ્રાપ્ત કરી ખરી સુદરીઓ બનવા જરૂર વળ કરશો એવી વિનંતિ કરવા માગું છું.

(વડોદરા) - —એક મહારાષ્ટ્ર ભગિની.

૨. ગ્રંથાલય.

પુસ્તકોના સંગ્રહને “ લાયબ્રેરી ” અથવા “ પુસ્તકાલય ” કહે છે. હાલમાં ધણું કરીને આવી સંસ્થાઓમાં “ વાંચનાલય ” સાથે વર્તમાનપત્રો, દૈનિક, પંખવાડીક, માસિક અને ત્રિમાસિક વિગેરે મુકવાની ગોઠવણ કરેલી હોય છે. વાંચનનો શોખ જુના સમયમાં જ્યારે છાપખાનાં નહતા ત્યારે પણ હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો વિદ્વાન વર્ગમાં હતો. આવા હસ્તલિખિત પુસ્તકોના લઠારોનું સરક્ષણ પ્રાચીનકાળમાં મોટા મોટા રાજાઓને ત્યાં અથવા ધર્મસંસ્થાઓમાં થતું અને પુસ્તકાલયના રૂપમાં ચોપડીઓનો સંગ્રહ થતો.

એશીયાખંડની પશ્ચિમે આવેલા જુના સમયમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલા બાબીલોન શહેરનાં ખંડેરોમાંથી પુરાણી વસ્તુઓની શોધખોળ કરતાં, જે સમયે લોકો કાગળ અને શાકીનો ઉપયોગ કરતાં શિખ્યા નહતા તેવે સમયે પકવેલી માટીની છંટાના ઉપર લખેલા પુસ્તકોનો એક મોટો સંગ્રહ હાથ લાગ્યો હતો.

ત્યારપછી મીસર દેશમાં એનેક્સેન્ડ્રિઆ શહેરમાંથી અને પૂર્વ યૂરોપમાં કોન્સ્ટાન્ટીનોપલ (ઈસ્ટંબુલ)માં ગ્રંથનો મોટો સંગ્રહ હાથ લાગ્યો હતો એષિતિહાસમાં જગપ્રસિદ્ધ વાત છે.

પુરાણી કાળમાં સામાન્યવર્ગમાં શિક્ષણનો પ્રસાર ઘણો થોડો હતો તેથી આવા ગ્રંથોનો ઉપયોગ બહુજ થોડા લોકોમાં પ્રચલિત હતો. અર્થાત્ વિદ્વાન વર્ગમાંજ હતો. હાલમાં સુધ રેલા દેશોમાં સામાન્ય લોકોમાં પણ વાંચનનો પ્રચાર વિદ્યાના પ્રચારને લીધે ઘણો થાય છે, અને તેથી કરીને “ પુસ્તકાલયો ”ની સ્થાપના તથા ઉપયોજિતા ઘણા પ્રકારે બહોળા વિસ્તારમાં આવતી જાય છે. સુધરેલા દેશોમાં ‘ શાળા ’ એ વિદ્યાનું મુખ્ય સાધન ગણાય છે. ગરીબવર્ગને ત્યાં મફત શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. તેમજ “ પુસ્તકાલય ” પણ શિક્ષણના સાધનરૂપ ગણાય છે, અને મફત વાંચન પુર પાડવામાં આવે છે.

ઈંગ્લાંડમાં કેલવર્ણના ખર્ચને પુણી વગરામટે મ્યુનિસીપાલીટી અને લોકપ્રમોડ જેવી જાહેર સંસ્થાઓને લોકો ઉપર કર નાખવા સત્તાઆપી છે તેજ પ્રમાણે સાર્વજનિક લાયબ્રેરી કાઢવા સાડ કર નાખવાનો અધિકાર ઉપનો સંસ્થાઓને મ. સ ૧૮૫૦ ની સાલથી કાયદા-પૂર્વક આપવામાં આવ્યો છે.

અંથ સંગ્રહ અને રક્ષણ કરવા માટે સ્થાપેલા “ પુસ્તકાલયો ”માં પેરીસની “ બીબ્લિયો થેક નેશનલ ” ન્યૂયોર્કમાં “ સાર્વજનિક લાયબ્રેરી ” અને લંડનની “ બ્રીટીશ મ્યુઝિયમ લાયબ્રેરી ” એ સૌથી મોટાં છે. પહેલામાં ૩૫૦૦૦૦૦, બીજામાં ૧૯૨૦૦૦૦ અને ત્રીજામાં ૩૫૦૦૦૦૦ થી ૪૦૦૦૦૦૦ પુસ્તકોનો સંગ્રહ છે (અને અમેરિકાની કોન્ગ્રેસ લાયબ્રેરીમાં લગભગ ૧૭૬૦૦૦૦ તથા ઝિસિયાની શહેનેશાહી લાયબ્રેરીમાં લગભગ ૧૮૮૦૦૦૦ પુસ્તકો એકાં થયાં છે.)

બ્રીટીશ મ્યુઝિયમમાં ૧૦૦ કરતાં પણ વધારે વર્તમાનપત્રોની કાઢના રાખવામાં આવે છે. બ્રીટીશ ઈન્ડિઆ (હિન્દુસ્થાન)માં છપાતાં દરેક પુસ્તકની એકેક નકલ સરકારના કાયદા મુજબ બ્રીટીશ મ્યુઝિયમમાં મોકલવામાં આવે છે.

હિન્દુસ્તાનમાં આવી મોની લાયબ્રેરીઓ ઘણી થોડીજ છે, અને તેનું મુખ્ય કારણ

વિદ્યાના પ્રસારનો અભાવ છે એમ લાગે છે. વાંચનનો શોખ હિંદીપ્રજામાં કેવળખીની અંતરને લીધે બહુધા થોડો છે; એમ કહેવું જુલભરેલું નથી.

કેમકતામાં ઇંગ્લિશ અને મુંગ્ઝમાં રોષ્ટ્ર એશિયાટીક સોસાયટીની લાયબ્રેરીઓ સાથી મોટી છે. પરંતુ ઉપર દર્શાવેલી લાયબ્રેરીઓ સાથે સરખાવી ચકાષ તેમ નથી.

હિંદુસ્તાનમાં સાર્વજનિક લાયબ્રેરીઓ બહુ થોડી છે. હવે થાલુ જમાનામાં લાયબ્રેરી અથવા પુસ્તકાલયની જરૂરીયાત છે એમ લોકોના માનવામાં આવ્યું છે. અને તેને અંગે (જેના લાખચાપરથી બીજી સ્થાપના વૃત્તિ થાય એવી) “ મોડેલ ” લાયબ્રેરીઓની યોજનાઓ અમેરિકા વિગેરે દેશોમાં થઈ છે. વિદ્વાન લોકોને લાભ વાંચનનો મળે અને સાધારણ વર્ગ તેવા લાભમાં લાગ સહ નાજ થકે એવી માન્યતા તદ્દન દૂર થઈ ગઈ છે. મલુરી કરનાર વર્ગને પુસ્તકો દ્વારા શિક્ષણ આપવાના સાધનો આવી લાયબ્રેરીઓ પુરાં પાડે છે. સમાજના સર્વ પ્રકારના તેમજ સંધર્મ દરમિયાન લોકોને માટે જુદા જુદા વાંચનની વ્યવસ્થા થઈ છે. આ દેશોમાં નાનાં બાળકોને માટે સરકાર તરફથી તેમને ઉપયોગી “ કિન્ડર ગાર્ટન ” (બાલકોને રમત ગમત સાથે જ્ઞાન આપવાના સાહિત્ય) વિગેરેથી સંપૂર્ણ લાયબ્રેરી રાખવામાં આવે છે. “ પુસ્તકાલય ”ના અહોળા પ્રસારથી વિદ્યા પ્રતિ અભિવ્યક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે અને જીવનપર્યંત વાંચનમાં સમય ગાળવાના લાભો મળે છે.

અમેરિકા સાર્વજનિક લાયબ્રેરીઓમાં ઘણું આગળ વધેલું છે. લાયબ્રેરીમાં સાથે સાથે મુંદર સ્ત્રીજેના પ્રદર્શનની વ્યવસ્થાઓ પણ તે દેશમાં કરેલી જોવામાં આવે છે. જેથી કરીને જનસમાજનું તેના તરફ આકર્ષણ થાય છે. ઓકગેઓને ક્યા વાચનની જરૂર છે, અને તેમની હાજતો કેવી રીતે પુરી પાડવી, વિગેરે વ્યવસ્થા કરવા માટે ખાસ બાજુઓ દ્વારા લોકમન કેળવીને પ્રજાની અભિગતિને તે તરફ વધારો કરવામાં આવે “ મેજક લેનન્ટ ” (દીવા આગળ કાચ રાખી તેનાં લીંતપર પડનાં ચિત્રો) દ્વારાજી બાજુઓ આપી છેવટે પુસ્તકોની સૂચનાઓ પણ કરવામાં આવે છે. આવી યોજનાઓથી વાંચનનો શોખ વધે એ સ્વાભાવિક વાત છે.

લાયબ્રેરીમાં એક “ ટેલીફાઇન ” (દૂરથી વાત કરી ચકાષ એવું પંચ) રાખવામાં આવે છે જેની મદદથી ઘેર બેઠાં પુસ્તકો મંગાવી ચકાષ છે. એકાદી ન્હાની લાયબ્રેરીમાં પુસ્તક ના હોય તો બીજી મોટી લાયબ્રેરીમાંથી મંગાવી વાંચનારને આપવામાં આવે છે.

લાયબ્રેરીની આટલી બધી સગવડતા જના પણ જે લોકો તેના લાભ લઈ શકતાં નથી તે લોકો સાથે “ ટ્રવેલીંગ લાયબ્રેરી ” (Travelling library) ની વ્યવસ્થા રાખવામાં આવી છે.

આવી ટ્રવેલીંગ લાયબ્રેરીઓમાં એક પેટીમાં ૨૫ અથવા ૫૦ પુસ્તકો રાખી એકાદ ગીય વસ્તીવાળા લાગમાં, એક જોખમદાર મદરસાને સોંપે છે, એક પેટીની ચોપડીઓ વચાંમ રહે કે તરતજ બીજી પેટી મોકલવામાં આવે છે.

મુંદરેલા દેશોમાં અને ખાસ કરીને અમેરિકામાં જે પ્રકારે લાયબ્રેરીનો પ્રચાર છે તેના પ્રમાણમાં હિંદુસ્તાનમાં કશુંજ નથી એમ કહીએ તો ચાલે. અદિયા જે થોડી સાર્વજનિક લાયબ્રેરીઓ આવે છે નેમાં સર્વ લોકોને ઉપયોગી પુસ્તકો રાખવામાં આવતાં નથી આવકાના ખર્ચાં પુસ્તકો બહુધા રાખવામાં આવતાં નથી.

લાભમાં વડોદરામાં શ્રીમંત સપાટચાવ મદારાજ તરફથી અમેરિકાની પદ્ધતિ ઉપર

એક " લાયબ્રેરી " ક્લબમાં આવી છે. આ લાયબ્રેરીમાં " ફરતી લાયબ્રેરી "ની વ્યવસ્થા પણ છે.

મુખ્યમાં હાલમાં આવાજ પ્રકારની " ફરતી લાયબ્રેરી "ની ગોઠવણ " સોશિયલ સર્વિસ લીગ " તરફથી કરવામાં આવી છે.

આવો પ્રયત્ન હિંદમાં દરેક મોટાં શહેરોમાં થવો જોઈએ તેથી વિદ્વાનો પ્રસાર થશે અને વાંચનનો શોખ વધશે. " સોશિયલ સર્વિસ લીગ "ની સંસ્થા તરફથી આ પ્રયાસ થશે સ્તુત્ય છે. અને એમાં સાર્વજનિક ફરતી પુસ્તકાલયો અજાણતા માટે દરેક જૂની પુસ્તકો એ તબ મન અને ધનથી મદદ કરવી જોઈએ. અશુભ !

(મુખાધ)

—ત્રી. મતુગૌરી.

૩. મદત ફરતી લાયબ્રેરી.

(મુખાધની ધી સોશિયલ સર્વિસ લીગ તરફની લાયબ્રેરી.)

મદત ફરતી લાયબ્રેરીનો ઉદ્દેશ થશે સ્તુત્ય છે. આવા ઉદ્દેશવાળી લાયબ્રેરીઓ અમેરિકામાં પ્રચલિત છે, અને આપણે અહિં હાલમાં થોડા સમયથી વડોદરા રાજ્ય તરફથી ઉધાડવામાં આવી છે. ઉપર જણાવેલા બંને સ્થળોના ઉદ્દેશો સારા અને સંતોષકારક હોવાને લીધે મુખાધની " સોશિયલ સર્વિસ લીગ " (સમાજ સેવક મંડળ) ના નેતાઓને આવા પ્રકારની યોજનાવાળી અર્થાત્ મદત ફરતી લાયબ્રેરી સ્થાપિત કરવાનો વિચાર ઉદ્ભવ્યો, અને તેને પરિણામે અમમમાં પણ મુકાયો છે.

આવી મદત ફરતી લાયબ્રેરીનો ઉદ્દેશ જનસમાજની તાન મેળવવાના સાધનો અર્થાત્ પુસ્તકો વિગેરે પુરા પાડી મેલા કરવાનો છે. સામાન્ય અશિક્ષિત વર્ગો ને આવા પ્રકારની મદદથી સામાજિક સુધારણામાં સારો ટેકો મળે છે. અજ્ઞાનતાને લીધે પડત વર્ગમાં અનાચાર અને દાડ પીવાની બીજી દાખલ થઈ છે તે વિદ્વાનો પ્રસાર થવાથી અટકે છે એ અપ્રસન્ન સત્ય છે. મેજક લેન્ટર્ન દ્વારા આવી બીજા વિશે તહેવારોના દિવસોમાં તેઓ તેમાં ન ફરે તેટલા માટે બનાવીને અટકાવવાનું કાર્ય પણ ઉપરી સંસ્થા કરે છે. તે ધન્ય પ્રયત્નનિષ છે.

પ્રથમ તો મદત ફરતી લાયબ્રેરીવાળો ઉદ્દેશ કેવી રીતે પાર પાડ્યો એ મુખ્ય વિચાર લીગના કાર્યવાહકોને થઈ પડ્યો, કારણ લીગની પાસે આવા સાર્વજનિક કાર્યમાં તે રાષ્ટ્ર સંકે. એવી તેની આર્થિક સ્થિતિ નહતી અને કાર્યમાં ગેરવા માટે જોઈતાં નાણાં સાદે તે કાર્ય આરંભ્યા પહેલાં અને તેમાં થોડીક પણ કનેડ મળ્યા સિવાય જનસમાજને વિનંતિ કરતી એ અચકા હતું. વસ્તુ સ્થિતિ આમ હોવાને લીધે મિત્રોદ્વારણે, આ સંસ્થાના શુભેચ્છકો તરફથી અને પુસ્તકોના પ્રકટ કરનારા તરફથી એપીએલો સમુદ્ધ મેળો કરવો એવો નિર્ણય થયો, આશરે ૪૫૦ મરાઠી પુસ્તકો, અને ૨૫૦ ને આશરે ગુજરાતી પુસ્તકો એકઠા કર્યા.

* અમદાવાદ શહેર માટે તથા ગુજરાતી પ્રજા માટે આવા " ફરતી પુસ્તકાલય "ની યોજનાની શરૂઆત 'સુન્દરી સુમેધ' પત્રને અગે સ્વપાયકા સુન્દરી સુમેધ મંડળ તરફથી કરવામાં આવી છે. જે કે આવી યોજનાઓનાં સુકળ પ્રાપ્ત થતાં વિવેચ જણાય એ સ્વાભાવિક છે, છતાં એ લોક કેળવણી 'સાળા-ગિફ્ટ' પ્રવૃત્તિની પ્રમજ મદદગાર હોવાથી, તેના જોડીજ દેશોદયની સહાયક છે.

તત્ત્વી. સુ. સુ.

તા. ૨૩મી જુન ૧૯૧૨ ને શુભ દિવસે આ કાર્યની શરૂઆત કરી. ૫૦ પુસ્તકોનો એક જથ્થો એક નાનકડી લાયબ્રેરી બનાવે છે. આ સમુદયમાંની ૨૫ ચોપડીઓ સહેલા, સાહિત્યની રાખવામાં આવે છે, આશરે ૧૦ પુસ્તકો ઇતિહાસ, જીવનકથા, ચારિત્ર, નિબંધ, પ્રવાસ વર્ણન ક્ષયાદિની હોય છે. વળી ધર્મશાસ્ત્ર અને પુરાણને લગતાં ઓછામાંઓછા આશરે ૫ પુસ્તકો આવી પેટીઓમાં મુકવામાં આવે છે.

આ સર્વ પુસ્તકોને એક લોખંડની પેટીમાં મુકવાં હોય છે. આવી પેટીઓ જોડે પુસ્તકોનું એક જુદું લીસ્ટ તથા વાંચક અને લાયબ્રેરીઅનને માટે નિયમ અને સૂચનાપત્રની નકલ તેમજ એક લાયબ્રેરીઅનના ધરની બહાર “ ધી સોશિયલ સર્વિસ લીગ મફત ફરતી લાયબ્રેરી મુખાઇ, ” એ નામનું પાટીકું રાખવામાં આવે છે. તેની સાથે લીગનો રીપોર્ટ, કાર્ડ અને લીગ તરફથી પ્રગટ થયેલી ખચર અંતરોની છાપેલી નકલો રાખવામાં આવે છે.

આવી લાયબ્રેરી ગમે તે સ્થળે ખોલી શકાય છે, અને એકાદ સંભાવિત સદ્ગૃહસ્થને ઉપર જણાવ્યા મુજબની પેટી સોંપવામાં આવે છે. તેણે તેના રીપોર્ટ લીગને આપવો પડે છે. કે કેટલા માણસોએ આવાં પુસ્તકોનો લાભ લીધો જે લોકો વાંચી નથી શકતાં તેમને લાઇબ્રેરીના ચાર્જ લેનાર સદ્ગૃહસ્થને આજ્ઞાપાત્રમાં એકાદ વખત વાંચી સંભળાવવાની વિનંતિ લીગ તરફથી કરવામાં આવે છે અગર એકાદ સ્વયં સેવકને તેમ કરવા લીગ તરફથી મોકલવામાં આવે છે. આવી રીતે દરેક પેટી બે માસ એક સ્થળે રાખવામાં આવે છે, અને તે જગ્યાએ ખીજા પુસ્તકોની ખીજી પેટી મોકલવામાં આવે છે.

આ ફરતી લાયબ્રેરીનું કાર્ય શરૂઆતમાં નાણાંની તગીને લીધે થતું મંદ ચાલતું હતું પરંતુ મુખ્યત્વે એક સુપ્રસિદ્ધ સમી ગૃહસ્થ શેઠ હમોદરદાસ ગોરખનદાસ મુખબવાળાએ જ્યારે આ મફત ફરતી પુસ્તકાલયની યોજના જાણી ત્યારે શ. ૨૦૦૦)ની નાદર રકમ આ પુસ્તકાલયના ખર્ચ માટે બેટ આપી પોતાની હમેશની ઉદારતા બતાવી આપી છે. અને આ સંસ્થાને જે યશ મળ્યો છે તે ઉપરાંત સદ્ગૃહસ્થને લીધે છે તેમજ અન્ય ઐક્યકારો તેમજ પ્રકાશકો અને મુખ્યત્વે કરીને વડોદરાના નામદાર ગાયકવાડે વડોદરા રાજ્ય તરફથી પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકો અને ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ પોતાના તરફથી પ્રગટ થયેલાં તમામ પુસ્તકો આ સંસ્થાને મોકલી આપી મદદ કરી છે. અન્યારે આ પુસ્તકાલયમાં ગુજરાતી તેમજ મરાઠી પુસ્તકો ૪૭,૦૦૦ ને સુમારે છે. અને બધા મળીને કુલ ૪૮ સ્થળોએ આવાં નાના પુસ્તકાલયો ખોલવામાં આવ્યા છે- તેમાંના ૨૮ મરાઠી અને ૨૦ ગુજરાતી મથક છે, મરાઠી લાયબ્રેરીમાંના ૧૨ એકદમ ગરીબવર્ગના લતામાં, અને ૧૬ પછાત પડેલા વર્ગોમાં છે, ૨૨ પછાત પડેલા વર્ગમાં, અને ૬ સાધારણ ભણેલા પરંતુ ગરિમ સ્થિતિના લોકોમાં તથા બે ગરીમ પારસી વસ્તીમાં આપવામાં આવેલ છે.

પછાત વર્ગોમાં વાંચમનો શોખ હજી યથો નથી તે પ્રવર્તવાનો આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ છે. શેઠ મુખબવાળા તરફથી પુન. કા. ૧૦૦૦) ની મદદ મોકલી આપવામાં આવ્યાથી આ સંસ્થાએ આવાં પુસ્તકાલયો સ્વીચો તેમજ પુરૂષો માટેનાં ઔપધાયો જેવાં કે, કામા ઈરિપ-તાંત્ર, ગોકમ્બાસ તેજપાત્ર, રૂક્મણી સુતિકાગ્રહ, જે. જે. હોસ્પીતાલ વગેરે દવાખાનાંમાં રાખ્યાં છે. સ્ત્રીવાંચન માટે મુખ્યમાં સારી લાયબ્રેરીઓ નથી તેથી આ સંસ્થા તરફથી તે ખોટ પુરી પાડના જુદી જુદી ચાલોમાં સ્ત્રીલાયબ્રેરીઓ ઉઘાડી છે. તેના બાબ માગી સુન ભાગિનીઓ લેશે એ સંપૂર્ણ આરા છે.

આ લાયબ્રેરીઓ કેવી રીતે આવે છે તે તપાસવા દરેક આંતરાડીએ આ સંસ્થાના કાર્યવાહકો અને સ્વયં સેવકો પોતાનાં મધ્યે તપાસીને લાયબ્રેરીઓને યોગ્ય સજ્જાદ આપે છે. આવી તપાસ કરવાનું કાર્ય ધણું જરૂરનું છે કારણ કે તેથી આ સંસ્થાને તે ઠેકાણાઓની સંસારિક સ્થિતિ, માનસિક કેલવણી તથા તેમના આરોગ્ય વીગેરે બાબતોની માહિતી મળે છે.

વળી આ હીલ્થચાલની સાથેજ એક “ લાયબ્રેરીઅન્સ કલ્પન ” ઉઘાડવાનું પગલું આ સંસ્થાએ ભર્યું છે. આના ઉદ્દેશ ફરતી લાયબ્રેરી પછાડી મહેનત કરનારા સજ્જનો, તેની તપાસ રાખનારાઓ, તથા લાયબ્રેરીઓના, વિગેરે સૌને મહિનામાં એક વખત ભેગાં કરી લાયબ્રેરી કેમ ચલાવવી ? અન્ય દેશોમાં આવાં કાર્યો કેમ કામ કરે છે તેની માહિતી ગૂજરાતી તેમજ મરાઠીમાં આપવામાં આવે છે. આ કલ્પનની બે સભા, પુરોણી મળી હતી.

શ્રીલાયબ્રેરીઓની આવી સભા સ્થાપવાની જરૂર છે.

ઉપલા મારા નાનકડા હેવાલથી વાંચકોને માનુષ તે પડ્યું હશે કે સુબોધમાં શ્રેણિયત્વ સર્વિસ લીગનો ઉદ્દેશ, પરમાર્થિક કાર્યો કરવાનો છે. ગરીબોમાં વિદ્યાનો પ્રસાર કરવાનો છે અર્થાત્ આના લોકોપયોગિ કાર્યો કરવાથીજ આપણી ઉન્નતિ છે. છેવટે ઉપની સંસ્થાને આના પરમાર્થિક કાર્યોમાં દિન પ્રતિદિન વધુ ફોજ મળે તેમજ આ સંસ્થાનું અનુકરણ અન્ય સ્થળોએ થશે એમ ઇચ્છી આ લખુ લેખ પુરો કરું છું. આસ્તુ !!

(સુબોધ)

—સૌ. મનુગીરી.

૪. અમદાવાદની ગુજરાત લેડીઝ કલબ.

આજકાલ પુરુષવર્ગમાંટે જનજનની કલ્પો (મંડળો) છે. રમત ગમતની કલ્પો, ગ્રંથસાર સુધારાની કલ્પો, સાહિત્ય વિશે ચર્ચા કરવાની કલ્પો, વસ્તુલક્ષકિત ખીલવવાની કલ્પો, વગેરે જુદા જુદા ઉદ્દેશવાળી કલ્પો સ્થપાતી જાય છે. એવાં મંડળોમાં જનારાં પરસ્પર સમાગમનો મોટો લાભ મેળવે છે. એક બીજાના વિચાર જાણવા જણાવવા એ દરેક કલ્પમાં ઉપયોગી પરિણામ થાય છે. આવાં મંડળોમાં યુરોપમાં સ્ત્રીપુરુષો સાથે ભાગ લે છે. આપણા દેશની જૂદી રીતલાતને લીધે પુરુષો માત્ર એવાં મંડળોનો લાભ લે છે. સ્ત્રીઓ તેમની સાથે જતી નથી તેથી એવાં મંડળના લાભ તેઓ પામતી નથી. સ્ત્રીપુરુષો એકત્ર થઈ એવાં મંડળોમાં જઈ શકે નહીં તો સ્ત્રીઓ માટે ખાસ એવાં મંડળ જોઈએ.

સ્ત્રીજનવણીનો ધીમે ધીમે પણ સુદૃઢ રીતે દેશવો થાય છે અને તેને પરિણામે સ્ત્રીઓનાં ખાસ મંડળો ધણાં મોટાં શહેરોમાં સ્થપાયાં છે અને સ્થપાતાં જાય છે. સુબોધમાં “ હિંદુ સ્ત્રીમંડળ, ” પુનામાં મીસીસ રાનડેની “ લેડીઝ કલબ ” અને એવાં ધણાં મંડળ ચારે તરફ પોતાનું કાર્ય કરે છે. અમદાવાદ શહેરમાં તેવા મંડળની આવશ્યકતા લાગવાથી ૧૮૮૮-૮૯ ની સાલના અરસામાં - મીસીસ મેરકાઈ તથા મીસીસ ડોબ્સ અને મીસ સોગ્રાજી બહેનોના પ્રયાસથી “ ગુજરાત લેડીઝ કલબ ” નામે એક સ્ત્રીમંડળ સ્થાપવામાં આવ્યું છે. સ્થાપનારાં ઉત્સાહી બાનુઓના શુભ ઉદ્દેશ આપણી સ્ત્રીઓ તથા યુરોપીયન અને પારસી સ્ત્રીઓ એકત્ર થઈ એકબીજા તરફથી શીખવાનું જાણી પોતાની ઉન્નતિ કરે એ હતો. તે માટે તેમાં અંગ્રેજી શીખવાનું, સીવચા બરવાનું તથા ચિત્રકામ શીખવવાનું રાખ્યું હતું. જેને જે ઇચ્છા હોય તે શીખવવાનું એ સત્તારીઓએ માથે લીધું હતું. પરંતુ શીખનારાં કેવળ નિઃઆદ હોવાથી કક્ષાસે આવી શકી નહીં. આ નિગરાજનંક પરિણામથી

હારી ન જતાં આ કક્ષાસેને બદલે એકદંડ યદ્ય રમત ગમતનો આનંદ મેળવી પરસ્પર પરિચય વધારી સહવાસનો લાભ મેળવવાનું શરૂ કર્યું. એ પ્રમાણે આ કક્ષાનાં હિંદુ, યુરોપીઅન, અને પારસી મેંબરો શરૂઆતમાં વારાફરતી દરેક મેંબરને ઘેર દર અઠવાડિયે એકદંડ યતાં. ત્યાં બેઠી રમતો રંગી વાતચીતનો આનંદ મેળવી રીફ્રેશમેન્ટ (ઉપાહાર) લઈ વિદાય થતાં. આ પ્રમાણે લગભગ સાત વર્ષ ચાલ્યા પછી મહૂંમ લોળાનાથ સારાભાઈના રમારક ફંડના વ્યવસ્થાપકોએ લોળાનાથ લીટરરી ઈન્સ્ટીટ્યુટ ફોર વીમેનનું વિશાળ મકાન એલ્ફીઈટ રોડ પર બંધાવી નેશનલ ઈંડિઅન એસોસિએશનને સોંપ્યું અને એસોસિએશને એ મકાન “ગુજરાત લેડીઝ ક્લબ” ને વાપરવા આપ્યું છે. ખાનગી ઘરમાં કક્ષા લાવવામાં આવતી ત્યારે કેટલીક અડચણ પડતી તે એ મકાન મળવાથી દૂર થઈ છે. વળી ખુલામાં રમવાની રમતો-બેડમીન્ટન, ટેનીસ, વગેરે રમવાનાં સાધન આ મકાનમાં છે. તે ઉપરાંત લીટરરી ઈન્સ્ટીટ્યુટની લાઇબ્રેરીનાં પુસ્તક તથા માસિકો અને વર્તમાન પત્રો કક્ષાનાં મેંબરો વાપરે છે. એ રીતે માનસિક ઉન્નતિનું સાધન પણ ત્યાં આવનારાં મેળવી શકે છે. એ લાઇબ્રેરીમાં વાંચવા લાયક પુસ્તકોનો સંગ્રહ છે. એક પુસ્તકોનું કગાડ કચ્છના રાવસાહેબના પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી મહૂંમ રા. રા. છોટાલાલ સેવકરામે પોતાની દેવર્ગવાસી પુત્રી લીલાવતી રમણુચી બેટ આપેલું છે. ગુજરાતીમાં ઇનિકાસ તથા જીવનચરિત્રનાં ધર્મખર્ચ પુસ્તકોનો સંગ્રહ એ બેટમાં છે. ત્યાર પછી કેટલાંક અંગ્રેજ અને ગુજરાતી પુસ્તકો રા. બા. લોળાનાથનાં પત્ની અને ઓનરેબલ મિ. લક્ષ્મીલાલ સામળદાસના પત્ની રવ. સૌ. સત્યવતી તરફથી એમનાં દેવર્ગવાસી પુત્રી સૌ. જ્યુમિતીના રમણુચી બેટ આપવામાં આવ્યાં હતાં. પ્રથમ પુસ્તકાલય શરૂ કર્યું ત્યારે “ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી” તરફથી ધણી પુસ્તકો તેમજ રા. બા. લોળાનાથ સારાભાઈના કુટુંબ તરફથી એમની લાજેજ રવ. સૌ. કમળાબેનના રમારક તરીકે બેટ આવેલાં હતાં. રથાનિક જ્યુનિસીપાલીટી તરફથી દર વર્ષે તે પુસ્તકાલયને રૂ. ૨૦૦ ની મદદ મળે છે તેમાંથી ઉપયોગી પુસ્તકો અને માસિકો લેવામાં આવે છે. પરંતુ ખેદની દૃષ્ટિકત એ છે કે આપણી હિંદુ બહેનો એ સંસ્થાનો લાભ લેતી નથી. કક્ષાની શી માસિક રૂ. ૦-૮-૦ છે જે રમવાનાં સાધનો જોતાં ભારે નથી. અને પુસ્તકો અને માસિકો તો સાર્વજનિક હોઈ સડુ તેના લાભ લઈ શકે તેમ છે. તે માટે કંઈ ખર્ચ કરવાનું નથી. કક્ષામાં હિંદુ સ્ત્રીઓ મેંબરો છે પરંતુ તેઓ જવડેજ ત્યાં આવે છે. પારસી તથા યુરોપીઅન સ્ત્રીઓ એના લાભ લે છે. આપણી હિંદુ સ્ત્રીઓને ખુદી હવા ને કસતનો લાભ મળે એ ઉદ્દેશથી એ જગ્યાએ ઈન્સ્ટીટ્યુટ રાખી હતી. આપણી સ્ત્રીઓ જોનો શોખ દોષ તે માટે ગમે તેટલે દૂર જાય પણ આ જાળવનો શોખ નથી તેથી જતાં નથી.

આતું કારણ એક એ છે કે આપણા લોકોમાં અને વિશેષે કરીને સ્ત્રીઓમાં રમતગમતનો શોખ નથી અને વાંચનનો પણ જોઈએ તેવો શોખ નથી. રમતગમત માટે આપણા લોકોનો સામાન્ય અભિપ્રાય એ છે કે અમુક ઉમર-આવય પુરું થતાં રમન રમતી એ આ-છંદાપણાની નિશાની છે, -ગંભીરતાથી ઉલટું છે. આવી માન્યતાને વીધે, બાળપણ છોડવાની સાથે રમન ગમતો છોડી દેવાનો અભ્યાસ થાય છે. એ ખરું છે કે બાળ્યવસ્થામાં જે નિશ્ચિંતના અને પ્રયુક્તિન મન હોય છે તે સંસારના અનેક વ્યવસાયને લીધે મોટી ઉમરે રહેતાં નથી પણ તેથી એમ નથી દરવું કે ન હોવાં જોઈએ. વ્યવસાય મનને તેનાથી દૂર કરી કંઈક બૂદી પ્રવૃત્તિ તરીકે રમન ગમતની ખાસ આવશ્યકતા છે. એથી ખિન યજોક્ષાં ચિત પ્રયુક્તિ

યય છે અને યાકિનાં મગજ વિશાંત પામે છે. રમવાનો નિર્દોષ આનંદ છે અને તે આનંદ ન ભોગવેલો એવું કંઈ કારણ નથી. શરીર અને મનમાં ઉત્સાહ આણનાર એ સાધન છે તો શા માટે તેનો ઉપયોગ ન કરવો ? ઉત્સાહથી જીવનની શિથિલતા દૂર થઈ ખીંચ પ્રવૃત્તિ સુખ અને છે. એકને એક જાતનું કામ કરનારનાં-કંઈ ફેરફાર ઉદ્ભાગથી-મન અને શરીર સચક્ર બને છે. માટે સર્વાંશે રમતગમત ધટતા પ્રમાણમાં સર્વ ક્ષેત્રે કરી નેમ્મ. આ વાત આપણા પુરુષ વર્ગે સમજવા માંડી છે. આપણી સ્ત્રીઓને પણ તે સમજવાની ખાસ જરૂર છે.

આપણી સ્ત્રીઓમાં એક જાતનો ચોતાને હલકાં પાડવાનો સ્વભાવ હોય છે. અમારે બેરોને રમત ગમત શી, અમારે જે હોય તે હાલે, એવી એવી માન્યતાથી આપણા મનમાં ફસી ગયું છે કે આપણે સમાજનું નિરૂપયોગી અંગ છીએ. અને એમ માની આપણી સંભાળ અને ખીલવણી નેમ્મએ તેવી આપણે ચોતે કરતાં નથી. તેનું પરિણામ એ થાય છે કે પુરુષોથી ક્યાંનાં ક્યાં આપણે પાછળ પડી ગયાં છીએ. સમય પ્રમાણે ચક્રવી લેવું એ જરૂરું છે, પણ આપણે ક્યાંની જરૂર નથી-દલાની-કલાની-ચાંચવાની-ફરવા હરવાની-ટુંકામાં સુખ ભોગવવાની જ આપણે જરૂર નથી એ માનવું ભૂલ ભરેલું છે. અનુકૂળતા પ્રમાણે આપણાં શરીર, મન અને આત્મા ખીલવવાના સર્વ પ્રયત્ન કરવા જરૂર છે. તે માટે કક્ષય જેવાં મંડળો રચાવવાં. તેમાં શરીરકેળવણી માટે રમતો અને મન તથા આત્માની કેળવણી માટે વાંચન, નિમ્મ, ભાષણ એ વગેરે રાખવાં નેમ્મએ દરેક માટે જૂદાં મંડળો અણકય છે તેમ શરૂઆતમાં તેવી જરૂર પણ નથી. એકથી રમત ગમત નેમ્મ વાંચન વગેરે રાખવાથી બધી જાતની પ્રવૃત્તિવાળીને અનુકૂળ પડે એવો સંભવ છે. આવાં મંડળો સમસ્ત નિમ્મ વાંચવા માટે કોઈ એમ દહેશે કે પુસ્તકો ઘેર વાંચી શકાય છે. વાંચનાં લખતાં બધાંને આવડે છે તો તેનો ઉત્તર એ છે કે આટલી બધી ઉચી કેળવણી પામેલા આપણા દેશના અને અન્ય દેશના પુરુષોને પણ એવી જરૂર છે. દરેક જણ બધાં પુસ્તકો તથા બધાં વિષયોનો અભ્યાસ કરી શકે નહીં તેમ દરેક બામન વિષે વિચાર પણ કરી શકે નહીં. દરેક જણ એક દહિમિંદુ પણ રાખી શકે નહીં. અમુક બામતના એક જણના વિચાર એવા નિમ્મ-ભાષણદ્વારા જાણી તે ઉપર સ્વતંત્ર વિચાર કરતાં શીખવાનો એજ રસ્તો છે. આ જરૂર પુરુષોને વિદ્વાનોને પણ છે તો આપણી સ્ત્રીઓને તો શનગણી વધારે છે. એકાદ પુરુષ આ રીતે કોઈ સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન વાંચે છે ત્યારે ઘણાં વર્ગથી પાસ યએવા એમ. એ. યએલા એક્યુએટા પણ તે સંભળવા જાય છે. એ શું બતાવે છે ? પુસ્તકો તો સર્વ કોઈ વાંચી શકે છે પણ વાંચવા વાંચવામાં ફેર છે. તેમજ નિમ્મ અને ભાષણથી ઘણા નવા વિચારનાં દ્વાર ઉઘડે છે. માટે સર્વ કોષ્ટ્યે શીખવા માટે તત્પર વૃત્તિવાળાં થવું નેમ્મ. જાણવાનું ધણું છે અને સમય થોડો છે. માટે જે જાણ્યું તે ખડં.

સ્ત્રીઓના ખાસ મંડળો-કક્ષો થાય તો તેમને શરીર-મન અને આત્મા કેળવવાનો વધારે પ્રસંગ મળે. રમવાથી મંબીરતા જતી નથી રહેતી એ ઘણાં વિદ્વાન અને મંબીર કાર્યો દરનાર ગુરોપીઓને જાગખનારથી અજાણ્યું નહીં હોય. ન રમનાર પણ બીજકુલ છુછાં હોય છે એવા દાખલા પણ હોય છે. માટે ચોચ મર્યાદામાં રમતગમત સાથે શાનરદિ થાય એવા ઉદ્દેશથી કક્ષોમાં ભાગ લેવામાં આવે તો એ ઉદ્દેશ પરરપરના સહવાસથી ઘણી સારી રીતે પાર પાડે.

૫. શ્રી “જૈનધર્મ વિદ્યાપ્રસારક વર્ગ” એ શું છે?

(તેની સંક્ષિપ્ત રૂપરેખા.)

પાલીનાણામાં “ શ્રી જૈનધર્મ વિદ્યાપ્રસારક વર્ગ ” નામક સંસ્થાને સ્થપાયાં આજ લગભગ દસ વર્ષ થઇ જતાં આવ્યાં છે. ઉક્ત વર્ષ દરમ્યાન આ સંસ્થાએ શું શું કર્તવ્યો કર્યાં છે, તેવું પ્રદર્શન જે કે સંસ્થાદ્વારા સુપ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા રીપોર્ટોમાં કરવામાં આવ્યું છે તેપણુ એક પરોપકારી સંસ્થાની યોગપાણુ અતારનવાર પ્રમુખે આપ્યા કરવી અત્યંત આવશ્યક છે જેથી આ સ્થળમાં તે જૈનદિનશરિણી સંસ્થાની સંક્ષિપ્ત રૂપરેખાનો ઉદ્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

શ્રી જૈનધર્મ વિદ્યાપ્રસારક વર્ગ સ્થાપન કરવાનો ખાસ ઉદ્દેશ જૈનોમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર જેમ અને તેમ ઘુરતમાં કેવી રીતે થાય તથા જૈનના આગ્રહોની કેળવણીદ્વારા ભવિષ્યમાં સારી ઉત્પત્તિ સુગમ કયા પ્રકારે થાય તથા જૈનમહિમાવર્ધને વિદ્યાનો આસ્વાદ આપી અજ્ઞાનતાના ખાડામાંથી સત્વર ઉદાર કયા પ્રકારે થાય હતાદિ જૈન સંપ્રદાઈ દિનમાંજ સમાયેલા છે. જે કે ખાસ કરી કુચી જૈન આગ્રહો-મહિમાઓ વિગેરેની ક્રિયતિ સુધારવા આ વર્ગ વિશેષ પ્રવૃત્તિ રેની ચક્રો છે તેપણુ વર્ગની આર્થિક સ્થિતિનો મજબૂત પાયો નિરચના ભવિષ્યમાં આ વર્ગ વિશેષ ઉપકારક થઇ પડે એમાં આશ્ચર્ય નથી.

જૈનવર્ગમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવો, જૈન યથોની પ્રસિદ્ધિ કરવી અને જૈનવર્ગમાં સાંસારિક સુધારાની યોજના કરવી એ પ્રકારના ત્રણ વિભાગોમાં વર્ગે પોતાના ઉદ્દેશની રચના રચી છે તેમાં પ્રથમ ઉદ્દેશ પાર પાડવા નિમિત્તે શ્રીજૈનધર્મવિદ્યાપ્રસારક વર્ગાન્તર મન ફેટલાંક પેટા ખાતાં ખોલવામાં આવ્યાં છે જેમાં રાવસાહેબ સર વિસનથ ત્રિકમજી, નાઇટ જે. પી. તથા શેઠશ્રી ખેતસિંહ ખીખસિંહ જે. પી. ના ઉદાર આશ્રયથી એટલે કે પ્રત્યેક તરફથી રૂ. ૫૦૦૦૦ ની પ્રાપ્ત થએલી મળી એક લાખ રૂપિયાની રકમના વ્યાજમાંથી ચલાવવામાં આવતી ‘ શ્રી જૈન યોર્ડિંગ સ્કુલ ’ ની નિદાગતું એક ખાતું છે.

આ યોર્ડિંગ સ્કુલમાં લગભગ પચાસ વિદ્યાર્થીઓ સારી રીતે લાભ લઇ શકે છે. આ સ્થળમાં ખાસ જણાવવું જોઇએ કે આ વર્ગના ખાસ આકારપ શ્રીયુત શિવજી દેવસિંહ કે જેઓના ભગીરથ પ્રયત્નોનાં ફળરૂપ આ વિદ્યાપ્રસારકવર્ગ અને તેમાં સમાયેલા ખીખ અને ખાતાંઓ તથા તે તે ખાતાંઓથી થએલા ઉત્તમ લાભો છે. તેઓ શ્રી જૈનધર્મ વિદ્યાપ્રસારક વર્ગના યોગદારી એટલેથી તરીકે પોતાની પવિત્ર ફરજે અદા કરે છે અને તમામ ખાતાંઓના રીપોર્ટોદ્વારા તેઓથીએ દરેક ખાતાંની ફેટલી ઉપયોગિતા તથા ઉત્તમતા દેખાઇ ચકી છે તે સ્પષ્ટ થયું છે; જેથી શ્રી જૈન યોર્ડિંગ સ્કુલ એ શું વસ્તુ છે, તેની શું આવશ્યકતા છે, તેજુ આજ સુધી શું શું કર્યું છે, તે સંસ્થાને હજુ શું શું જરૂર છે, અને તેને આગળ વધારવાથી ભવિષ્યમાં શું ફળ દષ્ટિમાં આવવા સંભવ છે, હતાદિ ખામનો વર્ગના એટલેથીએ સુપ્રસિદ્ધ કરેલા યોર્ડિંગ સ્કુલના રીપોર્ટોદ્વારા (અહેવાલ) જાણી શકાય તેવી છે. આ યોર્ડિંગનાં સ્થાપનથી દેખીતા લાભો થયા છે જેથી એ ખામન તેના રીપોર્ટોદ્વારા જાણી શકા જરૂર દર્શાવી એટલુંજ લખવામાં આવે છે કે વિદ્યાનો પ્રચાર કરવારૂપ વર્ગનો જે ઉદ્દેશ છે તે ઉદ્દેશને અમુક અંશે આ ખાતાંએ પાર પાડ્યો છે,

જેનોમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવો એ-પ્રકારના ઉદ્દેશને પાર પાડવા નિમિત્તે વિદ્યાપ્રસારક વર્ગે જૈન યોગીજીથી જૈન બાળકોનો ઉદ્ધાર થવા પ્રવૃત્તિ કરી છે તેમ જૈનમહિલાઓનું પણ જીવન સુંધારવા આ વર્ગે દુર્લભ સેવ્યું નથી તેની ખાત્રી આપવારૂપ પાલીતાણામાં વર્ગ-હસ્તક ચાલતું બીજું 'શ્રીજૈનવિધવાશ્રમ' નું ખાતું છે તથા આ સિવાય આજ વર્ગ-હસ્તક ચાલતી રોક રૂપથી ભારમય જૈન આવિકાશાળા તથા મુંમઈ મહિલા સમાજ નામનાં બે ખાતાંઓ છે. ઉક્ત ખાતાંઓ સંબંધી સંપૂર્ણ દલીલ તો તે ખાતાંઓના ગત વર્ષમાં સુપ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા રીપોર્ટોદ્વારાજ જાણી શકાય તેવી છે તોપણ આ સ્થળમાં એટલું તો કહી શકાય તેમ છે કે પાલીતાણામાં ચાલનાં 'શ્રી જૈન વિધવાશ્રમ' નામનાં ખાતાંથી વર્ગ પોતાના ઉદ્દેશનો ધણો ભાગ સફળ કરી શક્યો છે. આ બંધી દુઃખશ્રુતિઓમાં ખાસ હેતુરૂપ વિદ્યાપ્રસારકવર્ગના આત્મારૂપ શ્રીયુત શિવજીગાંધ છે કારણ કે તેઓના અપાર પરિશ્રમના ભોગે આ વર્ગ દસ વર્ષમાં એક ન ધારવા જેટલી પ્રગતિ બતાવી શક્યો છે. આવી સંસ્થાઓ તરફ જે ધર્મપ્રિય સજ્જનોની ધન સંબંધી સારી સહાયતાઓની અભીદૃષ્ટિ રહ્યા કરતી હોય તો તેના કાર્યવાહકોને પ્રત્યેક સહાય મળે. આવા પરાપકારી સજ્જનો ધન દાનથી પણ કેટલેક અંશે ધર્મકાર્યમાં સહભાગી બને છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી અને આવા પ્રકારનો ધર્મ પ્રેમ જેઓને વર્ગ એ મું વસ્તુ છે તેની જાણ થાય છે તેઓ દર્શાવતા પણ આવે છે. વિધવાશ્રમની જરૂર, વિધવાઓની પ્રાચીન અર્વાચીન સ્થિતિ, શ્રી જૈન વિધવાશ્રમના નિયમે, શ્રી જૈન વિધવાશ્રમનાં અગ્રણ્યનાં ધારણ, બે વહારિક કેળવણી, વિધવાઓને ધાર્મિક શિક્ષણ, આંત્રમ માતા, રક્ષિત, પુસ્તકાલય, શિક્ષણ પ્રકાર, ભરત ચિત્રનું કામ, ધૃત્યાદિ અનેક પ્રકારનાં સુંદર બંધારણથી 'શ્રી જૈન વિધવાશ્રમ' ને વિસ્થવામાં આવ્યું છે અને હુંક સમ-યમાં આ ખાતાંએ પોતાની ધણીજ આગળ વધતી સ્થિતિ વર્ગને અને જનસમાજને પ્રત્યક્ષ દર્શાવી દીધી છે જનાં પણ કોઈપણ પ્રકારનાં સ્થાયી ફંડવિનાનું આ અંશ સાધનવાન વિધવાશ્રમ જે સારા પ્રકારે સરસિન હોય તો તેમાંથી જે ફાયદાઓ એવા વર્ગે આશા રાખી છે તે ફાયદાઓ સમીપમાં આવ્યા વિના રહેજ નહિં.

શ્રી જૈન યોગીજ રુકુપ અને વિધવાશ્રમનાં વાર્ષિક પરિક્ષા પત્રો તથા તે બંને ખાતાંઓએ તેઓની હુંક સમયની સ્થિતિ જનાં જે જે ઉત્તમ પ્રકારની આશાઓ આપી છે, તે બાબત ખાત્રી આપતા કેટલાએક પ્રતિષ્ઠિત વિદ્યાપરાયણ સજ્જન વર્ગોના અભિપ્રાયો તથા બીજી કેટલીએક તેઓની ઉત્તમતાની ખાત્રી આપનારી વિગતો વિગેરેનો જે કોઈ મનુષ્ય તે તે ખાતાંના રીપોર્ટોદ્વારા ધડા લે તો તેને એ ખાતાંઓ પ્રત્યે અપૂર્વ પ્રેમ થવા વિના રહેજ નહિં. સારાંચમાં કહીએ તો શ્રી જૈનધર્મવિદ્યાપ્રસારકવર્ગે પોતાના ઉદ્દેશની સાધારણ સફળતા અનેક દિશાઓમાં શ્રી જૈન યોગીજ રુકુપ, શ્રી કચ્છી જૈન બાલાશ્રમ, શ્રી જૈન વિધવાશ્રમ, આવિકાશાળા અને મુંમઈ મહિલાસમાજ દ્વારા પ્રતીત કરી છે. પગતુ ઉક્ત યોગી સ્થિતિ ન્યાંમુધી તેની ટટના થતા સારી આર્થિક સ્થિતિપર વિસ્થાપ નથી મુધી તે ખાતાંઓ ધર્મપ્રિય પુરુષોની ઉદાર મદદ માટે ખાસ આવશ્યકતા દર્શાવે એ વિક છે.

પોતાના દવાવામાં ચાલનાં તમામ ખાતાંઓનું પોતાના ઉદ્દેશ અનુસાર પ્રવર્તન થતા જૈનધર્મવિદ્યાપ્રસારક વર્ગની વ્યવસ્થાપક કમીટીના અધિકારીઓ તથા મેમ્બરો અને

સહાયકો સંપૂર્ણ કાળજી ધરાવે છે એ જાગૃતતા પુરાતાંમાં વર્ગ તરફથી ગતવર્ષમાં બહાર પાડવામાં આવેલા જુદા જુદા ખાતાના છ રીપોર્ટોજ બસ છે.

જૈન ગ્રંથોની પ્રસિદ્ધિ દરવી એ વર્ગના ઉદ્દેશની બીજી યોજના છે. તેમાં વર્ગ પોતાની દર વર્ષની નાની વયમાં લગભગ ૭૫) પૌણ્યો સાથે અંગ્રેજી પ્રદર્શન કરી જૈનપ્રજાની ખાસ જૈનસાહિત્યની સેવા ઉઠાવી છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ વર્ગ પુસ્તકો પણ એવા ઉચ્ચ પ્રકારનાં સુપ્રસિદ્ધ થયાં છે કે જેઓ આજુ જમાનાને ધણાં અનુકૂળ આવે અને જૈન ધર્મનું ગૌરવ સર્વોચ્ચ સચવાય આ પ્રકારની યોજનાનું નામ “પુસ્તક પ્રસિદ્ધિ ખાતું” રાખવામાં આવ્યું છે અને તે ખાતાં સંબંધીના તમામ નિયમો તથા બીજી કેટલીક ગણતરી બેગ હકીકતો વર્ગના રીપોર્ટમાં ખાસ દર્શાવી છે જેથી જેઓને જૈન સાહિત્ય પ્રતિ ખાસ લક્ષિત હોય તેઓએ વર્ગના રીપોર્ટનાં અવલોકનરૂપ થમ લેવો એ ખાસ અગત્યનું છે. આ યોજનાને સર્વોચ્ચ વિજયવંતી કરવા વર્ગના આત્મારૂપ શ્રીયુત શિવજી દેવસિંહે પણ ખાસ પોતાની લેખક તરીકેની હાંદગીના વર્ગને એક મોટા ભાગમાં ભોગ આપ્યો છે તેમજ વર્ગના આખા ઉદ્દેશનું સમર્થન થવા પોતાનાં એક વક્તા તરીકેનાં જીવનનો ભોગ આપવા આ મહાવીર પુરૂષે તાઠ તકની પશુ દરકાર કરી નથી અને હજુ પણ એમનું જીવન એજ કક્ષામાં ચળકે છે.

પ્રાચીન જૈન ગ્રંથોનાં લાભાન્તર, તથા આજુ જમાનાને અનુકૂળ થાય તેવાં ધાર્મિક પુસ્તકોને નોવેલ-નાટક-કથાઓ વિગેરેના રૂપમાં રચી બહાર પાડવાં તથા જૈન ઇતિહાસ સર્વ પ્રકારનો સુધારો થવા બોધ આપે તેવાં ખાસ પુસ્તકો બહાર પાડવાં ઇત્યાદિ વર્ગની યોજનાના સંકેતો છે તેને પુસ્તક પ્રસિદ્ધિ ખાતાંએ સંપૂર્ણ રીતે સાચવ્યા છે એટલુંજ નહિ પરંતુ જૈનોને ઉપયોગી સાહિત્ય સાકં, સુંદર, અને સત્વર કેમ બહાર આવે એ હેતુથી શ્રી જૈનધર્મવિદ્યા-પ્રસારક વર્ગ પોતાના તરફથી લાવનમરમાં “આનંદ પ્રીતીંગ છાપખાતું” ખાતેનું છે કે જેમાં પુસ્તક પ્રસિદ્ધિ ખાતાંએ પોતાનું સંપૂર્ણ પ્રકાશ ન પામવાની ગતિ પકડી છે. આ સાધનથી પુસ્તકો સત્વર છપાય છે એટલુંજ નહિ પરંતુ એથી પણ ત્વરાથી જૈનોને ઉપયોગી ખાતેનું વાંચન પ્રાપ્ત થાય એ ઉદ્દેશથી વર્ગના તરફથી એક “આનંદ” માસિકપત્ર પણ તૈયાર છે. આ સિવાય વર્ગનો પ્રત્યેક ખાતાંઓમાં “લાભપ્રેરિયા”ની યોજના પણ રાખવામાં આવી છે કે જેથી વાંચનના અનુરાગી બાળક, પુરૂષ તથા મહિલાને ઇચ્છિત લાભ મળી શકે. “વિવાચન-સુમતિ” જેવા અનેક સુંદર ગ્રંથોથી ગુજર્જર લાભદાયક જૈનોને સંસાર-સુધારો થવારૂપ વર્ગના ઉદ્દેશની યોજનાઓની અંદર સમાવેશી યોજના, વર્ગના આત્મા શિવ-જીભાઈએ ખાસ કરીને સંપૂર્ણરીતે સાચવી છે એટલુંજ નહિ પરંતુ બાળકો, કન્યા-વિદ્ય, પૃથ્વીચાહ, વિગેરે કુરુદિઓના શ્રીયુત શિવજીભાઈ એવા તો દડા થયું છે કે તેઓ પોતાની હાંદગીના બહુ વિશેષ ભાગ બાળકોનાં તે ગરિઓનું નિકંદન કાઢવામાંજ ગાળે છે.

સારાંશમાં, આ સિવાય હજુ વર્ગ તરફથી આજનાં નાનાં ખાતાંઓ ધણાં છે પરંતુ પ્રત્યેક ખાતેનું રચીદરજી કરવા અવકાશ નથી તેમ વર્ગ તરફથી એ જાગૃતનો અર્થાત્ વર્ગ એ શું વસ્તુ છે અને તેના અંતર્ગત શું શું ખાતાંઓ શું શું ઉદ્દેશથી ચાલે છે ઇત્યાદિ તમામ પ્રકારનો પરિચય વર્ગના પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલા રિપોર્ટમાં ધણીજ રચના સાથે

દર્શાવનામાં આપ્યો છે જેથી ધર્મવંશની સંસ્કૃતિને વર્ગ અને વર્ગાન્તરગત પ્રત્યેક સંસ્થાના રીતિરિવાજો અવગણન કરી ખાસ તનથી મનથી અને ધનથી પોતાનાં ધર્મપરાયણ જીવનનો ઉપયોગ આપી આ વિદ્યાપ્રસારક વર્ગના ઉત્કર્ષ વહેતો વધતો જોવા જરૂર છે. કલ્પલક્ષ

(મુંબાઈ.)

—વેળખાઈ ખીમજી, સેક્રેટરી,
શ્રી કમ્પી જૈન મહિલા સમાજ.

૬. બ્રહ્મક્ષત્રિય મહિલા પરિપદ.

જુદા જુદા ધરસંસાર મગીને ગામની વસી થાય છે, અને જુદાં જુદાં ગામ મગીને એક પ્રજા થાય છે, એમ કહેવાય છે. પરંતુ આપણે અહિંઆનો જુદા જુદા ધરસંસાર મગીને એક નાન થાય છે, અને જુદી જુદી નાનો મગીને પ્રજા થાય છે. આમ હોવાથી એક નાતની અંદર મુખવાની જે કંઈ હોવાય થાય તે બીજી બધી નાતો આગળ—સામાન્ય પ્રજા આગળ—રજુ કરી જોઈએ, એમ ધારીને આ અમારી નાતની હીલચાલ સંજ્ઞા આ લખાવું યોગ્ય ધાર્યું છે.

અમારી નાનની પેઢી મહિલા પરિપદ આમોદમાં મગી હતી. તે સંજ્ઞાથી એક લેખ. ગા. પ્રાણુલાલ ડીરપારામે મુન્દરીમુખોપમાં લખ્યો હતો બીજી મહિલા પરિપદ અમદાવાદમાં ગયે વર્ષે મગી હતી. તેમાં યોગેશ કામનો દૂક અડેલા અહિં આપ્યો છે.

પરંતુ એ અડેલા આપના પેઢાં મહિલા પરિપદની ઉત્પત્તિ શી રીતે થઈ તે જોવું ફીક પડશે. આ સંજ્ઞામાં લખનાં બીજી મહિલા પરિપદના સ્વામી મંડળનાં પ્રમુખ અસી રૂક્મણી બેન જણાવે છે કે:—

“ પહેલું બ્રહ્મક્ષત્રિય અનેક પ્રકારની મૃદિ રચી પણ તેમાં શ્રદ્ધિ રહી નહિ; પણ ત્યારે “ સ્વર્ણમૂ અને શનિપા એ પ્રમાણે સ્ત્રી પુરુષનું જોડું ઉત્પત્તિ થયું ત્યારેજ મૃદિની રચના “ ચોરસમ ક્ષત્રિય જિહ્વા થઈ. તેજ પ્રમાણે પુરુષને જોમ લાગે છે કે કંઈક વિચારે, જુદીની “ અભિવ્યક્તિઓ, અને અવધારીક જાગૃતિમાં, એકા પુરુષથી ચોમ કાર્ય પુરું જતી રાખે “ નથી; તેટલા મારે પુરુષ જીવનના બધા પ્રસંગોમાં સ્ત્રીને સખી-સહચરી અને સત્તાકારક “ તરીકે રાખવા પ્રયત્ન કરે છે

“ ઉપરના કથાન પ્રમાણે આપણી નાતમાં કેળવણી અપ્રુષ્ટાએ ધાર્યું કે આપણે એકલા “ મગી નાતના સુધારા વિગેરે કરીશું તેમાં જોઈએ તેવો ફાયદો થનાર નથી. મારે સ્ત્રીઓ આવા “ કાર્યમાં લાભ લે તોજ અન્યોઅન્યના વિચારદ્વારા ધારેલી મુશ્કેલી સત્તર બર આવશે. ”

ઉત્પત્તિ સંજ્ઞાથી મૈ. રૂક્મણી બેનના વિચારો જણાવ્યા પછી પરિપદ સંબંધમાં તેનાં પ્રમુખ ગં-રવ-કૃષ્ણ બેનના વિચારો હું જણાવીશ. તેઓ જોઈતાં હતાં કે:—

“ આવી સખાઓ ભરવામાં આપણે દેખાદેખી વાંદર નક્કર કરીએ છીએ, એવું કંઈજ “ નથી. આપણા દેશમાં ચોતરફ જોઈએ તો રાષ્ટ્રીય સમાની ઉત્પત્તિ થવા પછી તેને અંગે “ અનેક પ્રકારની કો-ફરન્સ (સમાજો)ની ઉત્પત્તિ પણ આનુંજ પરિણામ છે. આપણી નાતના પુર- “ યોની કો-ફરન્સ આ ચિત્રાય બીજું શું છે? આ ઉપરથી આપણે જોઈએ છીએ કે, જમાનાને “ અનુસરીને આ બધાં કામો ભરવા છે; એક માણસની કૃતિ નથી ઉત્પત્તિનાં ચિન્હો ચોતરફથી “ જણાય ત્યારે તેને વધારી લેવાં એજ લાભકારક છે. ”

આ પછી આગળ ચાલતાં પરિપક્વ થતા લાભ અને તેના ઉદ્દેશ સંબંધી તેઓ જણાવે છે કે:—

“કાઈ કહેશે કે આપણી નાતના પુરુષોની કૌશલ્ય-સંધી શું લાભ થશે? આના જવાબમાં એટલું જ કહેવાનું કે એક તો આપણે (સ્ત્રીઓ) એમને જોઈએ તેવી ધારેલા સુધારામાં મદદ કરતાં નથી; એટલે એમનાથી એક હાથે કેટલું ધાય? નિયમો એ કરે, પણ તેનો અમલ ક’નો આપણે છે. એ આપણને ઘરનો કારભાર કરવામાં મંત્રી તરીકે માને છે અને આપણા ઉપર એમનો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, તેથી એમના ધારેલા સુધારા પણ પાર પાડવા એ આપણા હાથની વાત છે. X X X

“પરિપક્વ જેવા મેળાવડાને મુખ્ય ઉદ્દેશ તો દૂર રહેવાથી થતા મતભેદ અને બૂઝ ભરેલા વિચારો દૂર કરી આપણામાં ખરેખરા સંપનો વધારો કરવો એજ છે. હમારા ગ્રંથા જીવાનો નાના મનમાં આના વિચારો આવ્યા છે, તે ભવિષ્યમાં જે સાઈં પરિણામ નિપજવાનું છે તેનું ચિન્હ છે. પણ માગી જેમ જી વારીને ગેસી રહેતો નથી પણ ધીરજથી ફળ આવે ત્યાં સુધી તેની માવજત કર્યોજ કરે છે તેમ તમારે પણ ધર્મભુક્તિથી આ પરિપક્વ રૂપી છોડતી માવજત કરવાની છે.”

બીજા ધ્યાનકર્તા મહિલા પરિપક્વમાં અચંપાને નીચેના વિષયો પસંદ કરવામાં આવેલા હતા.

૧. સ્ત્રીઓ યોગ્ય ગૃહિણી થી રીતે ધાય?
૨. મોટી ઉંમરની સ્ત્રીઓની કેળવણી આગળ ચાલુ થી રીતે રહી શકે?
૩. કન્યા કેળવણી આપણી નાતમાં કેવી રીતે આગળ વધારી?
૪. નાતદિન અને દેશદિનમાં સ્ત્રીઓની મદદની જરૂર?
૫. રડવા કુટવા તથા ધાણીઆટાના હાનિકારક રીવાજો થી રીતે દૂર થઈ શકે?
૬. વિધવાઓની નિયતિ સુધારવા માટેનાં અવહાર પગલાઓ?
૭. સ્ત્રીઓની ધર્મ સંબંધી માન્યતાઓ, અને તેના અણુદોષ?
૮. બાળકોનું ગૃહ શિક્ષણ?
૯. સ્ત્રીઓ પોતાનાં તથા બાળકનાં શરીર તંદુરસ્ત રાખી મજબૂત થી રીતે કરી શકે?

આ બધા વિષયો ઉપર, તેમજ તે ઉપરાંત વરવિધ, અને દસાવિસાના સવાલ ઉપર પણ, લેખો વંચાયા હતા. પ્રથમ તથા સ્વાગત મંડળનાં પ્રમુખનાં ભાષણો સુદાં બધા મળીને ત્રીસ લેખ વંચાયા હતા. આ વિષયોની યાદી બેતાં જણાય છે કે તે ધ્યાન ઉપયોગી છે. આજકાલ સ્ત્રીકેળવણીનો, તથા તેમની તંદુરસ્તીનો, તેમજ બાળશિક્ષણનો, તથા બાળકોને ઉછેરવાનો અને વિધવાઓની નિયતિ સંબંધના સવાલ આપણા દેશના આગેવાનોને પણ ધણી દીકર કરાવે છે. આવા વખતમાં મુખ્ય કરીને પોતાની જાતનેજ લગતા સવાલો સંબંધી ચર્ચા સ્ત્રીઓ કરે તેથી લાભ થવા સંભવ છે. જે દરેક નાનની સ્ત્રીઓ આવા સામાન્ય તેમજ કેટલાએક પોતાની નાનને લગતા ખાસ વિષયો સંબંધી ચર્ચા કરી વિચાર ચલાવે તો ધણી કંજુ દેખાતી વાતોનો રહેલાઈથી ઉકેલ થઈ જાય. આવી નાતોની પરિપક્વમાં ખાસ યાદ રાખવાની વાત એ છે કે અમુક નાતે બીજા નાનો પણ છે એ બૂઝી જવું જોઈએ નહિ. તથા વખત આવે, પ્રસંગ મળે, બીજા નાનોની સ્ત્રીઓ પણ કેળવણી વગેરેમાં આગળ વધે, તે તરફ લક્ષ આપવા રહેવું જોઈએ. કારણ કે કોઈપણ એકાદી નાત એકનીજ કડી પણ આગળ વધી શકવાની

નથી. આખા દેશમાં સામાન્ય મુંધારો કરવો હોય તો સમસ્ત સ્ત્રીવર્ગે સાથેજ આગળ વધવું જોઈએ. ફક્ત એકાદ બે નાનો એકસી આગળ વધવાથી દેશને ખાસ લાભ બહુ ઓછો છે.

આ વખતે એક પ્રશ્ન ઉપર ખાસ વિચાર કરવો જોઈએ. તે પ્રશ્ન એ છે કે સ્ત્રીઓની પરિપક્વતામાં શાં શાં કામ યથા રહે. આ પ્રશ્નનો આધાર સંસારમાં સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય શું છે, અને તેઓએ કરવાનાં કામ કયાં કયાં છે, તેના ઉપર છે. આ વિષય ઉપર હાલમાં બે જુદા જુદા મત યથા ગણા છે. આપણામાંના સંરક્ષક વૃત્તિવાળા તથા રૂઢીચુસ્ત વર્ગનું કહેવું એમ છે કે સ્ત્રીઓનું આપણું જીવન કેવળ પુરુષવર્ગના હિતને ખાતરજ છે, તેથી સ્ત્રીઓનો કર્તવ્ય પ્રદેશ માત્ર પુરુષોની સેવા કરવામાંજ સમાપ્ત યથા જવો જોઈએ બીજા પ્રગતિ મ્હાનારા પુરુષોનો મત એ છે કે સ્ત્રીઓનો કર્તવ્ય પ્રદેશ માત્ર ગૃહકાર્યમાં સમાપ્ત યથા જવો જોઈએ નહિ. પણ નાનહિતની, દેશહિતની, સંસારીક તેમ બીજા અનેક પ્રગતિઓમાં સ્ત્રીઓએ પણ પુરુષોની માફક ભાગ લેવો જોઈએ.

આપણા ગૃહસ્થાશ્રમને અગે ગૃહસ્થસ્થામાં, સમગ્રને ખાતર, તેમજ સ્ત્રીપુરુષના શારીરિક બાંધાને અનુસરીને, સંસાર ચક્ષાવતમાં સ્ત્રીપુરુષ વચ્ચે કામની બહેનપણી યોગેથી લાગે છે. પુરુષને માથે બહારથી પૈસા રગી લાવી કુટુંબનું પોષણ કરવાનું છે. સ્ત્રીને મથે આ પૈસાની સુવ્યવસ્થા કરી ઘર ચક્ષાવતનું કામ છે પુરુષને મથે બહાર જાનર કરવાનું કામ છે. સ્ત્રીને મથે ઘરમાં ઊંડાં ઉઠેરવાનું તથા બાળપણમાં તેમને શિક્ષણ આપવાનું કામ છે. પુરુષને માથે ઊંડાં મોઢાં યથા પછી તેમને ઠેકાણે પાઠવાનું કામ છે. આ રીતે કામનાં વિભાગ પડેલા આપણે જોઈએ છીએ. પરંતુ આ કામ ઉપરાંત પણ પુરુષવર્ગ પાસેથી, લોક સેવાનાં, શહેરસેવાનાં, દેશસેવાનાં, અને એવાં બીજાં અનેક કામોની આશા રાખવામાં આવે છે. અને આ બધાં કામ પુરુષો કરે છે પણ ખરા. આપણે ત્યાં લોકહિતને લગતાં કામ કરવાને વારને કંઈ જુદો વર્ગ નથી. પણ એવાં કામ પુરુષો પોતાના ધધા ઉપરાંતના વખતમાં કરે છે. જે રિયતિ આમજ છે તો સ્ત્રીઓએ પણ પોતાનાં ઘરકામ ઉપરાંતના વખતમાં પુરુષોની માફક સમાજહિતના કામ તરફ લક્ષ યા માટે ના દેવું જોઈએ? જે પુરુષોને પોતાનું નિત્ય નિર્વાહનું કામ કયાં પછી પણ આવો વખત મળે છે, તો સ્ત્રીઓને પણ તે માટે વખત કેમ ના મળી શકે? માટે જો સ્ત્રીઓ આવા સામાન્યહિતના સવાનો તરફ લક્ષ આપવી યશે, તો પોતાનું ગૃહકાર્ય જોરજોર સંભાળી શકશે નહિ. એમ જો જુના વિચારના લોકો લખ રાજો છે તે તદ્દન જીવ ભરેસો જણાશે. મ્હારો તો નવ્ર પણ દ્વંદ્વ અભિપ્રાય એવો છે કે સ્ત્રીઓ જનસમાજના કામો તરફ લક્ષ આપવી યશે તો તેમનાંમાં પોતાના કર્તવ્ય(ફરજ)નો ખ્યાલ વધારે આવશે અને તેથી પોતાનું નિયમિત ગૃહકાર્ય ઉત્તરુ વધારે સારી રીતે કરશે.

આ પ્રમાણે ધરસંસારનાં કામ ઉપરાંત સ્ત્રીઓને માથે સમાજનાં બીજાં કામો સજથી કર્તવ્ય છે, એમ સ્વીકારીએ તો મહિલા પરિપક્વતા કાર્યક્રમમાં છેક ધરસ સરને લગતી બાજનો ઉપરાંત બીજા સામાન્ય જાજનોનો પણ સમાવેશ કરવો જોઈએ. પરંતુ આ બધાં બહારનાં કામ કરવાની પોતાનામાં ચકિત આવે તે માટે પોતાનું જ્ઞાન વધારવું જોઈએ.

આ વાત લક્ષમાં રાખીને દરેક રીતે, દરેક જગે, સ્ત્રીજીવણીનો અને તેટલો ફેલાવો તેમજ વધારો કરવા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ જોરજોરે દેશવાયકી સ્ત્રીઓની પરિપક્વતા ધણું ધણું કામો હાથમાં લઇ શકાય દાખલા તરીકે બાળ કેજવણીમાં સ્ત્રીઓની નજર સારી પડેયે.

આ પ્રાથમિક કેળવણીનું કામ મ્યુનિસીપાલિટીના હાથમાં હોય છે. બાળકેળવણીના સંબંધમાં જુદી જુદી નાતોની મહિલા પરિષદમાં સારી ચર્ચા ચલાવીને ઘણી જાતના સુધારા મ્યુનિસીપાલિટીને સૂચવી શકાય. વળી મ્યુનિસીપાલિટીના તાજાની ઐરાશીની ધરપીતાલની વ્યવસ્થા સંબંધમાં પણ ઘણું ઘણું સૂચવી શકાય. આતો એકજ દાખલો આપ્યો, પરંતુ આવા ઐરાશીને લગતા, પણ જનસમાજના હિતના કામો સાધવા યુનિવર્સિટીની સભામાં કે છેક ઓર્વનર અને વાઇસચાન્સલરની ધારાસભામાં પણ ઐરાશી ઘણી સૂચનાઓ મોકલાવી શકે. તે ઉપરાંત બસ બીલ જેવી મહત્વની બાજતોના સંબંધમાં પણ આ પરિષદમાં ચર્ચા ચલાવી સરકારને પોતાનો અભિપ્રાય જણાવી શકે.

છેવટે મ્હારી વિનંતી એટલીજ છે કે દરેક નાતે પોતાની પરિષદ વખતે બીજી નાતોના સંબંધમાં ઉદાર વર્તન રાખવું જોઈએ, અને વૈરભાવ થવા દેવા ન જોઈએ. તેમજ બધી નાતોએ એક બીજા સાથે સંપ વધારી ભેગા મળીને ઐરાશીના હક સંબંધી તેમજ તેમના કર્તવ્ય, કેળવણી અને સુધારણા સંબંધી ચર્ચા કરવા કેન્ગ્રેસ જેવી મહા પરિષદો પણ વખતો વખત મેળવવી જોઈએ.

—સૌ, “ લેલિકા. ”

૭. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, અમદાવાદ.

ગુજરાતી સાહિત્યના અભ્યુદયને ઇતિહાસ જાણનાર ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી જેવી સંસ્થાથી ભાગ્યેજ અજાણ રહી શકે. આ સોસાયટીની સ્થાપના પૂરેલોદાસી અધિકારીશ્રી કિન્લોક ફોર્બ્સ સાહેબે ઇ. સ. ૧૮૪૮ ના ડીસેમ્બર માસમાં કરી હતી. આ સંસ્થા આપણા ગુજરાતના પાટનગર અમદાવાદમાં ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્યના અંગે ખીલવવા, વિદ્યાર્થિને ઉત્તેજન આપવા અને દેશીભાષા દ્વારા જ્ઞાન પ્રસારાવવા આજ લગભગ બાસઠ ત્રેસઠ વર્ષથી સત્તજ પ્રયત્ન આદરી રહી છે. તેમાં જીંદગી પર્યંતના ૫૮૩ મેમ્બરો છે જેમાં ૧૪૩ જેવડી મોટી સંખ્યા સ્ત્રી-મેમ્બરોની છે. એકા વખતે ૫૦ રૂપિયા ભરનાર જન્મ સુધીનો મેમ્બર બની શકે છે. પરંતુ ઐરાશીને માટે જન્મ પર્યંતના મેમ્બર થવાની માત્ર રૂપિયા ૨૫ જ શ્રી રાખી છે; તેમજ જન્મ પર્યંતના સિવાય દરેક વર્ષની શ્રી આપીને વાર્ષિક મેમ્બર પણ થઈ શકાય છે. મેમ્બરોના બે પ્રકાર છે. જે દર વર્ષ પાંચ રૂપિયા લવાજમ ભરે તે પહેલા પ્રકારના અને જે બે રૂપિયા ભરે તે બીજા પ્રકારના મેમ્બર ગણાય છે. દરેક મેમ્બરને સોસાયટી તરફથી પ્રસિદ્ધ યત્ન માસિક “બુદ્ધિ-પ્રકાશ” બક્ષિય મળે છે, તેમજ સોસાયટીની લાવજેરીનાં પુસ્તકો અને ચોપાતીયાના ઉપયોગ કરવા દેવાય છે. એ ઉપરાંત જન્મ પર્યંતના મેમ્બરોને સોસાયટી એક રૂપિયાની કિંમત સુધીનાં જે નવાં પુસ્તકો છપાવે તે દરેકની એક એક નક્કલ બક્ષિય મળે છે. આટલાં વર્ષથી સાહિત્યને અભ્યુદય આદરી રહેલી આ સંસ્થાએ જનસમાજમાં એટલી તો પ્રતિષ્ઠા જમાવી છે કે રૂપિયા બે લાખ જેવડી મોટી રકમના ટ્રસ્ટફંડોની વ્યવસ્થા તેને હસ્તક જુદા જુદા ગૃહરથો તરફથી સોંપાઈ છે. તે ઉપરાંત સોસાયટીની પોતાની મિલકત લગભગ પોણા બે લાખ રૂપિયા જેટલી ગંજાવર ચલા પામી છે. આટલી મોટી મિલકતવાળી સોસાયટી જેવા ઉદેશ ધરાવતી બીજી કોઈ પણ સંસ્થા આ દેશમાં નથી. સોસાયટી પોતાની મિલકતમાંથી લગભગ ૪૩ હજાર રૂપિયા ખર્ચીને ૭૩ હજાર પુસ્તકો રચા-

વી અથવા અનુવાદ કરાવી બહાર પ્રાપ્ત છે, તેમજ ગ્રંથકર્તાશ્રીને ઉત્તેજન આપવા લગ-
ભગ બે હજાર રૂપિયા ખર્ચીને તેમણે રચેલાં પુસ્તકોની વધતી ગોળી નક્કો ખરીદી છે.
સોસાયટીએ પ્રસિદ્ધ કરાવેલાં પુસ્તકોમાં સ્ત્રી ઉપયોગી પુસ્તકો પણ ધણાં છે. વળી સ્ત્રીઓમાં
ગાનનો ફેલાવો થાય એ હેતુથી સોસાયટીમાં દર વર્ષે સ્ત્રી-શિક્ષણ પરીક્ષા લેવાય છે,
જેમાં પાસ થયેલી સ્ત્રીઓને બહોળે હાથે ધનામો અપાય છે. તે ઉપરાંત એક ગૃહસ્થ સો-
સાયટી હસ્તક સંપેદા રૂપિયા બે હજારના ફંડમાંથી ખાસ સ્ત્રી ઉપયોગી લાયબ્રેરી ઉઘાડી
છે અને સ્ત્રીઓ જ તેના ઉપયોગ કરે એવા હેતુથી રાત્ર બહાદુર રણછોડલાલ છાટાલાલ
ખાડીયા કન્યાશાળામાં આ બધાં પુસ્તકો રાખવામાં આવ્યાં છે. સદ્ગત-કવીશ્વર દલપતરામ
ભાષાએ એમણે જીવન સોસાયટીની સેવામાંજ ગાળ્યું હતું.

સોસાયટીના જીવનની ચર્યાઆતથીજ સદ્ગત કવીશ્વર તેમાં જોડાયા હતા અને તેમના
સતત પ્રયાસથીજ આ સંસ્થા દિર્ઘાયુ થવા પામી છે. એ નર રત્નની કદર સોસાયટીએ
પણ જીજ્ઞાસુ હતી. કેળવણીના સુરત દિમાયતી અને ગુજરાતના મથકર મુધારક રા. સા.
મહીપતરામભાષા આ સંસ્થાના ધણા વર્ષ સુધી સેક્રેટરી હતા. તેમની પછી સોસાયટીની
આર્થિક સંપત્તિ અને વિદ્વાન મંડળમાં પ્રતિષ્ઠા વધારનાર સદ્ગત રા. બા. લાલશંકર
ઉમિયાશંકર ત્રવાડી ધણા વર્ષ સુધી સેક્રેટરી રહ્યા. સોસાયટીની કારકીર્દિને સંપૂર્ણ બહો-
ળસાદીપે પેહિયાડનાર આ ખતીબા અનુભવી અને કાર્ય કુશળ નરની તેમના મરણથી
આ સંસ્થાને તો ખરેખરી ખોટ પડશે. અત્યારે આ સંસ્થાનું કાર્યતંત્ર મહંમ મહિપત-
રામભાષાના પુત્ર અને ગુજરાતના જાણીતા સાક્ષર ને મુધારક ધી ઓનરેબલ રા. બા.
રમણભાષાને સોંપાયું છે. આમ એક પછી એક બાહોશ સેક્રેટરીઓએ આ સંસ્થાની કાર-
કીર્દિમાં ઉત્તરોત્તર વધારો કર્યો છે અને હવેના આ વિદ્વાન સેક્રેટરીના અમલતજે પશ્ચિમ તરફના
દેશોમાંની આવીજ સંસ્થાઓના જેવી નામના આ સંસ્થા પણ મેળવશે, એવી આશા રખાય છે.

ત્રેસક વર્ષની આ વયોવૃદ્ધ સંસ્થાનું જીવન અત્યારે લખવું તે પિષ્ટપેપણુ કરવું ગણાય,
જતાં મારી સુત જાગિનિયોતું લક્ષ તે તરફ ખાસ ખેંચાય માટે બે બોલ લખવા લલચાઇ છું.

(અમદાવાદ—ખાડિયા)

—સૌ. ધનલક્ષ્મી.

૮. વનિતાવિશ્રામ, સુરત.

૧.

આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ બહુ કટંગી થઇ પડી છે. મોટી વયની સ્ત્રીઓ
અજણ હોવાથી તેના જીના વિચારો કેમે કરી બદલાતા નથી. આવાં કારણોને લીધે ગૃહબ્ય-
વહારમાં તથા પ્રજાને બાલ્યાવસ્થાથી કેળવવાને આપણે ધણાં પછાત પડીએ છીએ, એ હવે
સર્વને સમજાયું છે.

સ્ત્રીઓની માનસિક સ્થિતિ સુધારવી એ પ્રથમ કર્તવ્ય છે. વિદ્યા શીખવેલી આવડે
છે, કળા શીખવેલી આવડે છે, પણ મનોવૃત્તિમાં સદૃજ સુધારો થતો નથી. એમાં ખાસ
કરીને પૂર્વના ઉચ્ચ સંસ્કારોની આવરણકતા છે. તથાપિ યથાસંગસ્તથા જનઃ (જેવી સોજાત
તેવી અસર) એ ન્યાયે પતકિંચિત જે સુસંસ્કારોની હાથ કુમળા હૃદયપર પડે તો તેથી
અવિશ્વમાં લાજ થવાની આશાથી, સ્વગ્નનિની સેવા કરવાનું આ કાર્ય સંવત ૧૯૧૩ ની
સાલથી આરંભ્યું છે.

જે કલાક ધાર્મિક, નૈતિક શિક્ષણસહ શાળા યાન આપવાની જરૂર છે. દરેક ગૃહ દીક વાર્ષિક રૂ. ૧૫ની શી લાઈ તેની જે રંકમ થાય તેની તે તે ગામમાં કેળવણી આપવા બવરયા કરવી જરૂરની છે. અને આવી બવરયા જો કરવામાં આવે તો શ્રીશિક્ષકોની તાણુ ધણે અંશે ઓછી થશે. અને બવહાર સુખમય કરવાનો સર્વોત્તમ ઉપાય આજ છે.

કેળવાયલી બહેનોએ પ્રથમ આવા કાર્યમાં જાતિ ભેગ આપવા મત લેવું જોઈએ. જો આવી બહેનો પહેલ કરશે તો પછી અન્યને બોલવાનો અવકાશ રહેશે નહિ. યજ્ઞદાચરતિઃ ઐષ્ટસ્તત્તદેવેતરોજનઃ (મોટાં મનુષ્યોને પગલે પગલે ધતર માણસો ચાલે છે.) એ આજે મોટાની પાછળ નાનને ચાલવાનું સુગમ યર્ષ પડશે. નાનાને બધી વાતનો ભય નડે છે તો તે ભય મોટાં માથે લઇ લે તો બીજાં સુખથી પગલાં ભરી શકશે. આમ છે માટે બધુઆ તથા બહેનો ? અંતિમ મારી એજ વિનંતિ છે કે તમો જે જે વાતનું જ્ઞાન ધરાવતા હોય તેમાંથી કિંચિત્ અંશે આવી સંસ્થામાં જ્ઞાન આપવા કૃપા કરો કે જેથી થોડા સમયમાં ને થોડે ખર્ચે વિશેષ લાભ થાય.

આપણા હિંદમાં વિધવાઓની ઈર્ષ દિવસે દિવસે વધતી જાય છે. અનેક કારણોને લીધે ધુસી ગયેલા રીવાજો એવા છે કે તેમાં બાળકોઓના ધાણુ નીકળી જાય છે. એ બાળાનો જન્મ શી રીતે જાય અને શા આધારે જાય, એના વિચાર સંબંધીઓ પણ ભાગ્યેજ કરતા દુશે. અરે ! આપણી રાંક અબજાઓનું બળ શું? તેના હિતાહિતનો વિચાર આ જગતમાં કોણુ કરે ?

આવી રાત્રી દિન નિશ્વાસ નાંખતી અને દુઃખથી ખુરતી બાળાઓના શાંતિમય, આનંદમય, નીતિમય, ધર્મમય, અને સંપમય જીવન બનાવવાના આ જે ઉદ્દેશ છે તેને બનતી મદદ આપી તે બાળાઓના અંતરની ઉડી આશીશ મેળવવી.

આ સંસ્થા હવે શહેર બહાર પોતાનું મકાન બાંધવા ઇતિ રાજે છે તેને સાર લાઇ-ન્સમાં વિશાળ જગ્યા ખરીદી છે. અને ત્યાં મકાન બાંધવું છે. જે ગૃહસ્થો આ કાર્યમાં લાગણી ધરાવતા હોય અને મદદ કરવાની ઇતિ હોય તેમણે પોતાના ઉદાર હાથ લંબાવી આ કાર્યમાં મદદ આપવી એ વિનંતિ છે.

(હરિગાત.)—હે સુર ગૃહસ્થો ! દેશના આ કાર્યમાં ઇતિ કરો,

બહુ શ્રેમ ને ઉર્મગથી નિજ શક્તિઓને વાપરો;

આ કાર્યમાં ધનની મતિ કરવા કૃપણતા ના ચહો,

સાર્થક કરી શ્રમ ધન તણું ને એવના માર્ગે વહો.

પરિવાર અર્થે સંચતા બહુ શ્રમ દરી આ જગત્રિષે,

નિજ પુત્રીઓના શ્રેય અર્થે પૂઠ તે ધરતા દિસે !

અબજા અનાથો ધર્મ સાધે એવી યુક્તિઓ કરી,

આશીશ હ્યો દુઃખી તણી સુખ પામશે તો ઉર ભરી.

ધન માર્ગે આવામાં ગયું તે સાર્ય બનીયું જાણવું;

અર્પણ થયું એ ઈસને, ઉર અવરય પ્રમાણવું;

એથી અનર્થો અટકશે, પાળો સદા નિજ ધર્મને,

તમ આશ્રયે આ છે પ્રવૃત્તિ, ઉરમાં લહો સદુ મર્મને.

(સુરત.)

—બાળગૌરી મુનશી.

૯. વનિતા વિશ્રામ-અમદાવાદ: તહેના હેતુ અને સાધનો.

આ આશ્રમને સ્થપાયે લગભગ પાંચ વર્ષ થયાં છે. તેના ઉદ્દેશ વિધવા બાળકોનું જીવન ધર્મનીતિ પ્રાપ્તિ અને, સંસારમાં વસતાં છતાં હૃદયની ઉચ્ચ સ્થિતિ તેઓ અનુભવે અને પોતાનું જીવન સંબંધીઓને બોખરૂપ ન થતાં તેઓનાં જીવનની રહીને સદુદ્દેશ કરવામાં તેમને સહાય મળે, એવો છે. અને તેની સાથે, કુમારિકા, સામાજિકવતી અને વિધવા, એ સર્વ બહેનોનો જીવનપ્રવાહ સાધુતામય બની, તેમની માનસિક અને આધ્યાત્મિક સ્થિતિ ઉચ્ચ મર્યાદાએ પહોંચે, એવી રીતનું ધર્મનીતિનું જ્ઞાન આપી તેમની જીવનની સદુદ્દેશમાં પ્રવૃત્ત થાય એમ કરવું, એવો પણ છે. આ સંસ્થામાં કન્યાઓને તથા સધવાઓને તેમના ધર્માનુસાર કેળવણી અપાય છે.

જે વિધવા બાળકો આશ્રમમાં નિવાસ કરે છે, તેમની પાસે ખાવા પીવા વગેરે માટે કાંઈ લેવામાં આવતું નથી. સધવા અને કન્યાઓને માટે પણ તેમના ખર્ચે રહેવા તથા ખાવા પીવાની ગોઠવણ કરવામાં આવી છે હાલમાં ૧૧ વિધવાઓ અને કેટલીક સધવા તથા કન્યાઓ પણ અહિં રહે છે. જે વિધવા બાળકોની સ્થિતિ સારી હોય અને પોતાને ખર્ચે રહેવા ઇચ્છા હોય તો તેમ રાખ્યા પણ ગોઠવણ છે. આશ્રમને અગે જે શાળા ઉદ્ધારવામાં આવી છે તેમાં મોટી ઉમરની બાળકો જે તદ્દન નિરક્ષર હોય છે અને બીજી શાળાની કેળવણીનો લાભ લઈ શકતી નથી તેવો શિક્ષણ અપાય છે. તેવી બાળકો આ શાળાનો સારો લાભ લે છે. મોટી ઉમરની ગુજરાતી શિક્ષણ લીધેલી બાળકોને સંસ્કૃત અને ઇંગ્લિશનું જ્ઞાન તથા શીવણ, ભરત વિગેરેનું શિક્ષણ આપવામાં આ સંસ્થા બહુ ઉપયોગી કામ બજાવે છે. આ શાળાનો શિક્ષણનો સમય બપોરના બાર વાગતાંથી સાડાચાર વાગતાં સુધીનો નિર્ધારિત છે, અને તે સમય મોટી ઉમરની બાળકોને વિશેષ અનુકૂળ પડે છે.

નાની ઉમરની કન્યાઓ પણ દાખલ થાય છે ગુજરાતી, ઇંગ્લિશ, સંસ્કૃત, ભરત, ગૂંચણ, વિગેરે, જેનું શિક્ષણ જે બાળકે લેવું હોય તેને તેનું શિક્ષણ લેવા સવગ ગણી આવે એવી ગોઠવણ આ શાળામાં રાખવામાં આવી છે. શિક્ષણને માટે કંઈ પણ શી લેવામાં આવતી નથી.

આશ્રમને અગે એક સારું પુસ્તકાલય પણ સ્થાપવામાં આવ્યું છે. સંવત ૧૯૬૭-૬૮ ની સાલનો અહેવાલ જોતાં માલમ પડશે કે શિક્ષણશાળામાં ૨૩ વિધવા, ૨૭ સધવા, તથા ૫૨ કન્યાઓ શિક્ષણ લે છે. પરીક્ષામાં ૯૭ માંથી ૭૦ પસાર થઈ હતી સનાતન ધર્મ નીતિની પરીક્ષામાં ૧૩ માંથી ૧૧ પાસ થઈ, અને તેમાંથી ૬ શિક્ષણીઓ પદ્મ મેળવ્યું હતું. ગુજરાતી વર્નાક્યુલર સૌસાયટીની ઔચિક્ષણ પરીક્ષામાં ૫ માંથી ૨ પાસ થઈ હતી, જે બનેલે પદ્મ મેળવ્યું હતું.

આશ્રમનું કામ જોઈ આપેલા અભિપ્રાયો —

શુભાષના નામદાર ગાંધીજી સાહેબનાં જાતું લેડી સિડનહામે આ આશ્રમની સુવાકાત લેવા મહેરબાની કરી નીચે મુજબ અભિપ્રાય દર્શાવ્યો હતો:

“ વનિતાવિશ્રામ જોવાની અને બાઈ સુવોચના તથા તેમનાં માતૃશ્રીની ઓળખાણ કરવાની તક મળે કાલે મળવાથી ધણે આનંદ થયો છે. આ સંસ્થાથી મારા ઉપર થાળીજી અસર થઈ છે. અને જે બાળકો આવા ઉપયોગી કામમાં પોતાની જીવનની ગાળવા પ્રુણી બતાવી છે તેમને થણાજી ધન્યવાદ થઈ છે. તેમની ઉદારતાથી ધણી દુઃખી જીવંતીઓ કે

પણ આશ્રમના વ્યવસ્થાપકો પાસે કાંઈ આધાર છે કે કેમ તે વિચારવા જેવું છે. આ બાબત પ્લાનમાં લેતાં, ૧૦૨ બાઇબેલીની સંખ્યા સંતોષકારક ગણવી જોઈએ. આપણે સ્વેચ્છાથી કે અમદાવાદના કોઈ શ્રીમંત તરફથી તેને ધરતું મકાન કરાવી આપવામાં આવે અને વળી અમદાવાદી શહેરીઓ તરફથી તેનું કાયમકુંડ પણ લગભગ એક લાખ જેટલું કરી આપવામાં આવે. આ સાટે એક વગવાળી કમીટી તાકીદે નીમવાની સૂચના અમદાવાદના શહેરીઓ તાકીદે ઉપાડી લે એ ઇચ્છવા જોગ છે. ” તે ઉપરાંત આ સરચા માટે નિરુપાર્થી જીવન ગાળનાર બહેનોની પણ ઘણી જરૂર છે.

ગૃહસ્થી બહેનો પણ પોતાના ગૃહકાર્યથી થોડો થોડો વખત બચાવી આવાં સત્કાર્યને મદદ કરી શકે તેમ છે. અને શહેરમાં વસતી વિધવા બહેનોના વડીલો તેમને અઠવાડીયામાં થોડા કસ્ટા-કો આવાં સત્કાર્યોમાં ગાળવા માટે સમય આપેતો તેમથી તેઓ પોતાનું તથા પારકું બંને હિત સાધી શકે છે. બપોરનો સમય સાધારણ રીતે અવકાશનો હોય છે અને તે ઉદ્ય, આળસ, કે કુચથી-માં ન ગાળતાં આવી સંસ્થાઓમાં આવી તેનો સદુપયોગ કરે તો તેથી સર્જને અવસ્ય લાભ છે. સ્ત્રીઓની હિતિના કાર્યમાં સ્ત્રીઓજ આગળ પડતો ભાગ લે એ ઇચ્છવા જેવું છે અને તેમ થાય ત્યારેજ આવી સંસ્થાઓનો ઉત્કર્ષ સુસાધ્ય થવાનો—ધર્મરૂપાથી વેળા-સર તેમ થાઓ, અસ્તુ ।

—સુલોચના.

૧૦. સેવાસદન, મુંબાઈ.

૧

આ વર્ષના સેવાસદનનાં પ્રમુખ બાઇ ૨માબાઈ રાનાડે અને એક જોડાં રોકેતરી બાઇ જમનાબાઈ નં. સરકારી દુકાન બદલ બહુ ધર્મ દાનનું કાર્ય ઉપાડી લીધું હતું. અને એ આતાના સહાયક કુંડ તરફથી લગભગ રૂ. ૧૧૦૦ દુકાનમાં સહાય કરવા માટે ખર્ચવામાં આવ્યા હતા.

સેવાસદન તરફથી ધર વિનાના નિરાધારો માટે મલાડમાં એક આશ્રમ કાઢવામાં આવ્યું છે, કે જેનો અત્યાર સુધી ૪૫ નીરાધાર બચ્ચાં અને બાઇઓએ આશરો લીધો છે. આ આશ્રમનો ખર્ચ દીનપર દીન વધતો જાય છે. કારણ કે વખતના વહેવા સાથે અનાથ માણસો વધુ મોટી સંખ્યામાં તેનો આશરો લેવા આવે છે. મહાં વર્ષમાં—એટલે કે તા. ૩૦ મી જુન ૧૯૧૨ સુધી—એ આશ્રમ માટે રૂ. ૨૩૬૯ ખર્ચવામાં આવ્યા હતા. પોલીસ અને મેજિસ્ટ્રેટો તરફથી મોકલેલાં રસ્તે રખડતાં છોકરાં એ આશ્રમનો મોહરો લાગે લાલ લે છે. એ બચ્ચાં પાછળ રહેવા ખાવા અને કેળવવા માટે ખર્ચ બહુ કરવો પડે છે. વળી ૪૫ આ-સામીઓને રાખવા માટે હાલનો મકાનનો જગ્યા પણ બહુ નાનો પડે છે અને એમને માટે એક મકાન બાંધવાની જરૂર દીનપર દીન વધતી જાય છે.

સરકાર મહેરબાની કરી ૧૧૫ એકર જમીન અધરીની નજદીક આંબોલીમાં આપી છે, કે જ્યાં ગરીબ આબરુદાર બાઇઓ અને બચ્ચાં માટે એક ઉદ્યોગશાળા બાંધવાનો ખરાદો છે. હવે આશા રાખીએ છીએ કે “ મુંદરી સુબોધ ” વાંચનાર બાનુઓ અને ગૃહસ્થી સદનનાં આ ભક્ષાં કાગ માટે યત્નથી મદદ આપશે. હાલ પુરત સદનનાં ગામદેવીનાં ધરમાંજ એક ઉદ્યોગશાળા ચાલુ છે પણ પુરતી જગા ન હોવાથી તે હજી મોહલા પાયા ઉપર

મુકાબ નથી. એ ખાતામાં સીક્વાનું, વેતરવાનું, સંચા ઉપર મોજાં વગેરે ગુથવાનું, એવું એવું કામ શીખવવામાં આવે છે. તે ઉપરાંત કાપક વણવાનું, મીઠાઈ વીગેરે બનાવવાનું, અને છાપખાનાનું પણ કામ શીખવવામાં આવનાર છે. એ ખાતા ઉપર ગયે વર્ષે ૩. ૧૫૭૧ ખર્ચવામાં આવ્યા હતા.

આ ઉપરાંત ગુજરાતી, મરાઠી અને અંગ્રેજી શિક્ષણ પણ આપવામાં આવે છે. એટલુંજ નહીં પણ દરેક બાઈ પાસે દરરોજ ધરતું પણ કામ કરાવવામાં આવે છે; જેમ કે ધર સાફ રાખવું, દળવું, કપડાં ધોવાં, બત્તી કરતી વીગેરે, ધરને લગતું સર્વે કામ કરાવવામાં આવે છે, વળી ગાણાં ગાવાનું, ડ્રોઈંગ (ચિત્રકામ), વગેરે માટે પણ વર્ગો ચાલુ છે.

સદનનાં ગામદેવીનાં ધરમાં ગરીબો માટે એક દવાખાનું પણ ચાલુ છે કે જ્યાં ગરીબોને મુક્ત તપાસી દવા આપવામાં આવે છે. એટલુંજ નહીં પણ જરૂર પડે તો બીજી રીતની પણ મદદ કરવામાં આવે છે. આ દવાખાનામાં ત્રણ સ્ત્રી-ડોક્ટરો કામ કરે છે કે જેઓમાંના એક સદનનાં એમ ડી. (ની ઉચી પરીક્ષામાં પામ થયેલાં બાઈ) છે. આ મહીનાની આખેરીથી એક હાંદુ બાતુ તખીજ (કે જેઓ પણ વીલાયતની ડીગ્રી ધરાવે છે તેઓ) આ દવાખાનાનું કામ કરવા ધારે છે. ગયે વર્ષે જે વોર્ડ ગરીબો માટે સદનમાં ખોલેલા હતા તે હાલ જગ્યાની તંગાસને વીધે બંધ કરવામાં આવ્યા છે. નાણાંની સગવડ યશો તો એક નવી ઇમારત બાંધવાનો ઇરાદો છે, કે જેથી ગરીબ બાઈઓને નસીંગનું કામ એજ ખાતામાં શીખવવાનું બને. દવાખાનાં અને વોર્ડ પાછલ ગયે વર્ષે ૩. ૪૩૮૩ ખર્ચવા પડ્યા હતા.

હાલ સેવાસદન તરફથી ચાર બાઈઓ નસીંગ (માંદાની માવજત) નું કામ જે. જે. હોસ્પીટલ (દવાખાના) માં શીખે છે અને બીજી એક સદનની પુનાની શાળામાંથી સાચુન હોસ્પીટલમાં જાય છે આ બાઈનો સંબંધો ખર્ચે મુખ્યાલનાં સદનથી પુરો પાડવામાં આવે છે. એ ઉપરાંત બીજી ત્રણ બાઈઓને થોડીક મુદતમાં નસીંગ શીખવવા મોકલવાની છે. એક સિવાય આ સર્વે બાઈઓ હાંદુ છે. આ કામ માટે (અભ્યાસ કરનારને માસિક અમુક રકમની મદદ મળી શકે એવું) એક ખાસ સ્કોલરશીપ ફંડ ઉઘાડવામાં આવનાર છે, કે જેની મદદથી ગરીબ બાઈઓ નર્સ, તખીજ, શીક્ષક, વીગેરે, વીગેરે, જે કામ કરવા ઇચ્છતાં હોય તે કરી શકે. એવી અરજીઓ દીનપર દીન વધતી જાય છે અને હાલ બી દેટલીક બાઈઓએ નસીંગ શીખવવા માટેની અરજીઓ મોકલેલી છે અને ત્રણ હાંદુબાઈઓ મુખ્યાલની મેડીકલ કોલેજમાં જોડાવા ઇચ્છે છે. આ ફંડ માટે નાણાની બહુજ જરૂર છે.

સેવાસદનનાં હાંદુઆશ્રમમાં હાલ ૧૩ દક્ષિણી અને ૪ ગુજરાતી બાઈઓ પોતાનાં નાનાં છોકરાં સાથે રહે છે. દક્ષિણી અને ગુજરાતી બાઈઓ પોત પોતાના રીવાજ પ્રમાણે રહે છે અને સર્વેના ધર્મને માનથી સાચવવામાં આવે છે. દક્ષિણીઓ માટે એક ચંચલ દક્ષિણી બાઈ મેટ્રન (સંભાળ અને દેખરેખ રાખનાર) તરીકે રહ્યાં છે અને ગુજરાતીઓ માટે એક પુખ્ત ઉમરનાં ગુજરાતી બાઈ નીમાળાં છે કે જેણી સંસ્કૃતનું સાફ જ્ઞાન ધરાવે છે એ બન્ને આશ્રમનાં રસોડાંએ લુદાં છે. એક જગ્યામાં રાખવાનું કારણ એજ કે અર્વે બહેનો એક બીજાં સાથે હળીમળીને રહે અને એક મેકને પ્રેમની લાગ.

છીથી જીવે અને સર્વે સાથે મળી. ગરીબનાં સંકટ ટાળે. એ આશ્રમ પાછળ એ વર્ષે રૂ. ૧૦૧૫ ખર્ચવા પડ્યા હતા.

પારસી આશ્રમ પાછળ ગયે વર્ષે રૂ. ૯૪૩ ખર્ચવામાં આવ્યા હતા. એ આશ્રમ માંથી એક બાઇ આવતે વર્ષે છી. એ. ની પરીક્ષામાં જવાનાં છે.

બીજાં એક બાઇ સંચા ઉપર મોજા વગેરે ગુંથવાનું શીખવે છે, એક બાઇ સદન તરફથી નર્સનું કામ શીખી, હાલ પારસી જેનરલ હોસ્પિટલમાં કામ કરે છે. બીજાં એક બાઇ જે. જે. હોસ્પિટલમાં નર્સિંગનું કામ શીખે છે. એક બાઇ તાઇપ રાષ્ટ્રીય, શોર્ત-હેન્ડ (વગેરે વ્યાપારી ઉદ્યોગને લગતી વિદ્યાઓ) શીખી ગયાં છે; અને એક બીજાં શ્રી કાક તરીકે પોતાનું યુજ્જ્વાન કરે છે.

સેવાસદનના આશ્રમનાં નીચમ એમ છે કે કોઇ પણ ગરીબ પણ આખરદાર છોકરી અથવા બાઇ કે જેણી પોતાનો અભ્યાસ ચાલુ રાખવા માગતી હોય પણ જેણી પોતાને પૈસે તેમ કરવા અશક્ત હોય તો તેણીને સદનમાં લેવી અને ખાતાને ખર્ચે તેને કેળવવી એ ખાતાના મુખ્ય હેતુ એ છે કે ગરીબ આખરદાર બાઇઓને કેળવી તેમને ખરી સેવીકા બતાવવી અને તેઓ પાસે ગરીબોનું ભણું કરવા મુક્ત કામ મેળવવું. એવી બાઇઓ માટે સેવાસદનમાં સર્વે સગવડ છે. હાલ ગામદેવીની જગા ઉપર એક નવું મકાન બિંદુ કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં ૩૨ બાઇઓ સહેલાઈથી રહી શકશે; ને કે પૈસાની તં. ગાને લીધે સર્વેને ખાતાની અંદરજ શીખવવું બની શકતું નથી અને તેથીજ બીજાં ચાલુ ખાતાઓ-જેમકે સ્કુલો, કોલેજો, વગેરેના ઉપયોગ કરવો પડે છે. અગર ને એક બાઇ આખી છાંદગી સેવા કરવામાં અર્પણ ન કરી શકે તો જેટલો વખત તેણીએ સેવાસદનમાં રહી અભ્યાસ કીધો હોય તેટલોજ વખત વધુ તેણી ખાતામાં રહી ગરીબોને પોતાના અભ્યાસનો લાભ મુક્ત આપે એ હમારો કાયદો છે. ને એક બાઇ કંઇક સમજથી આ પણ ન કરી શકે તો જેટલો ખર્ચ સદનમાં તેણી ઉપર થયો હોય એટલો બધો ખર્ચ હર-તે હરતે તેણીએ વાજબી રીતે ભરી આપવો જોઈએ.

સેવાસદનનાં ગામદેવીમાં નવાં મકાન બાંધવાથી હવે બહાર ગામના અથવા મું. બાઇનાં કોઇ પણ બાઇ કે જેઓ સ્કુલ કે કોલેજમાં જતાં હોય અને જેઓને મુંબઈમાં કોઇ જગોએ રહેવાની જગા નહીં હોય તો તેઓને એ ખાતામાં લેવા સર્વે ગોઠવણ થઈ શકશે.

સેવાસદનના ધર્મસ્તી રખડતાં છોકરાંને માટે ગયે વર્ષે રૂ. ૧૦૦૦ ખર્ચવા પડ્યા હતા. પરદાનુશીલના ખાવા અને કેળવવા માટે, ધરના વર્ગો ખોલ્યા છે, કે જેથી ગરીબ બાઇઓને તેઓ માટે હાલનો મકાનનો બંચો પણ બહુ વગેરે શીખવવું અને, એ વીભાગ તર-મર્કન બાંધવાની જરૂર દીનપર દીન વધતી જાય છે. ૭ અને બહુ સારું કામ થતું જાય છે.

સરકારે મહેરબાની કરી ૧૧૧૧ એકર જમીન અધિરીની આપવામાં આવ્યા હતા એ ઉપરાંત છે, કે જ્યાં ગરીબ આખરદાર બાઇઓ અને બચ્ચાં માટે એકાદુ વર્ષમાં એ શાખાને વધુ મદદ છે હમે આશા રાખીએ છીએ કે “ સુન્દરી સુબોધ ” મદદવાદની શાખા રૂ. ૪૦ ખર્ચી નર્સો સદનનાં આ ભક્ષાં કામ માટે ઘટતી મદદ આપશે. હાલ

ધરમાંજ એક ઉદ્યોગશાળા ચાલુ છે પણ પુરની જગા ન હેમાં આવેલો છે, કે જ્યાં બહુ સારું કામ શી ખાતાં પાછળ રૂ. ૨૨૧૭ ખર્ચવામાં

આવ્યા હતા. ધરતું ભાડું વર્ષ દહાડે રૂ. ૨૨૭૦ થાય છે અને ગરીબોને તે લોકોનાં ધરમાં શીખવવા, નર્સ (સારવાર) કરવા વગેરે માટે રૂ. ૧૫૦૦ વર્ષ દહાડે ખર્ચવા પડે છે. ઉપર લખેલાં ખર્ચ જોઈ વાંચનાર ખ્યાલ કરી શકશે કે એ ખાનાંને પૈસાની કેટલી જરૂર છે.

સેવાસદનમાં એક લાયબ્રેરી પણ જોવામાં આવી છે કે જે સવારથી સાંજ સુધી દ્વંધી જાતનાં આખરદાર બાઈઓ માટે ખુલી છે. એ લાયબ્રેરીને બનારસની થીઆસોફીકલ મંડલી તરફથી મીસીસ એનીબિસેન્ટનાં સધર્મા ચોપાનિયાં અને ચોપડીઆ બધાં મળી ૬૦ બેટ મળ્યા છે અને પરમહંસ રામકૃષ્ણ મીશન તરફથી સ્વામી વીવેકાનંદના સધર્મા ત્રણે બેટ મળ્યા છે. એ ઉપરાંત કેટલીક કીમતી ચોપડીઆ નામ આપવા નહિં આપનાર દેશપ્રેમી માણસોએ બેટ મોકલી છે.

હિન્દના યુવકોએ હમે અંતઃકરણથી વિનંતી કરીએ છીએ કે, વધુ સેવીકા મેળવવા માટે હમને તમે મદદ કરો અશ્વસા ! અજ્ઞાનતાને લીધે કેટલી ગમગીની; કેટલી લાચારી, કેટલું અભણપણું છે ? શું હિન્દમાં એવી દેશપ્રેમી બહેનો નથી કે જેઓ અધિકારમાં દુબીતાં ધરોમાં જીંદગીની રોશની ઝળકાવવા ઉમંગ ન કરે ? પરાપકારી જીંદગી ગુજારવાને શું કોઈજ ઇચ્છતું નથી ? ધર વગરની અનાથ, અબળ, અગ્રાન સ્ત્રીઓ અને રખડતાં, લાચાર અને દુઃખી બાળકોની સંભાળ લેવા તૈયાર થાય એવી શું કોઈ બહેનો નથી ?-હિંદ આવી સ્ત્રીઓની ખાસ જરૂર છે. નબળાંને રક્ષણ આપવું, દુઃખીને દીલાસો આપવો, અજ્ઞાની ગુનેહગારો અને કમનસીબ માણસોને આપણાથી બનની મદદ આપવી એવા મહાન હેતુથીજ સેવાસદનને સ્થાપવામાં આવ્યું છે. એ લોકોપયોગી ખાનાંને મદદની તેમ મદદ કરનારની બહુ જરૂર છે. બહેનો ! જાગ્રત થાઓ. તમારા વખત અને શક્તિ ઉપર તમારા દેશનો હક છે. જેઓ શીખવી શકતા હોય તેઓ શીખવવાનું કામ કરો. જેઓ બી. મારેને સાજાં કરી શકતાં હોય અથવા તો સારવાર કરી શકતા હોય તેઓ એ શક્તિઓને ઉપયોગ કરો. મોટે અથવા વહેલે આપણને સર્વેને જે મળ્યું છે તેનો દીસાજ પરમેશ્વર પાસે આપવો પડશે. તે વખતને માટે આપણે તૈયાર રહેવું જોઈએ. જીંદગી ટુંકી અને ભરંસા વગરની છે. તેથી જે આજે કરી શકા તે કાલ ઉપર મુકતવી ન રાખો જો બન્ને ન બને તો વખત અથવા પૈસાનો ભોગ આપો. દુનિયામાં સ્વર્ગ ઉતારવામાં મદદ કરશો. તમને પણ સ્વર્ગ તરફથી મદદ નહિ મળશે અને તમારી પોતાની જીંદગીમાં પણ સ્વર્ગ જરૂર ઉતરશે.

(સુબાઈ.)

-રાજકુંવર.

૨. સેવાસદનનાં જીજ્ઞાસુ આશ્રમનાં સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ.

સેવા એજ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. દીન, અનાથ, અપંગ, દુઃખી, રોગી, એ સર્વ માટે સેવા એ મહાન ઉપદેશ છે. માનવદેહની સાર્થકતાને માટે સેવા એ ઉત્તમ ઉદ્દેશગાળા છે.

સેવાસદનમાં સ્ત્રીઓને ડ્રેગવણી, પોષણ, વિકર્ષ અને કલ્યાણના માર્ગે ચલાવવામાં આવે છે. ભરત ગૃંથણ, શીવનું વેતરણ, રાંધણું કામ કરણું, ભણવું બહાવવું અને છાપ-ખાનાનું કામ, વધુકરણું તથા શાળ ઉપર શીખવાનું કામ, બાળકોને ઉછેરવાનું કામ, ગરીબને દવા આપવાનું-તેમની માવજત કરવાનું કામ, મોંઢાને મદદ અને સ્ત્રીઓને સ્વાસ્થી તરીકેની સહાય, નિરાધારને આધાર, દુઃખીને દિલાસો તથા અપંગને સાધન, આખરદાર સ્ત્રીઓને જલ્દીથી બચાવવાનું કામ, -કુમારો ચઢતી અટકાવવાનું કામ, અને કોર્ટમાંથી સ્ત્રીઓ

ને દંડ ભરીને પણ છોડાવી લાવી સન્માર્ગે ચઢાવવાનું સાર્થક થાય છે. ઇંગ્રેજ, સંસ્કૃત, ગુજરાતી, ગણિત, વિદ્યા હુતરક્ષા, તથા બીજી વિવિધ ઉપયોગી અને જરૂરની વસ્તુઓ શીખવવામાં આવે છે.

આમનંદણ.

૧. આવો આવોને ઠહેની ! આજ, સદન માંહિ શીઘ્ર વધારો;

ટક,

કરવાને ઉત્તમ કામ, વિદ્યામાં પ્રેમ વધારો.

(સાખી) સેવાસદન સોહામણું, નામ સુણી નિરધાર,

આવે ને હમંશયી, તેને લાલ છે અપરંધાર.

સદનમાંહિ,-

બાલ અવસ્થામાં સદા, કરવો વિદ્યાભ્યાસ;

પણ વય ગદ્ય નહિં ધારતાં, મૂકો નહિં કદિયે નિશ્ચાસ.

”

માતાને મન બાલકી, પણ તેંયારો નાર,

ગુણીયલ ઘર સોજવતી, અન્તે માતાએ એ યનાર

”

સુશીલ, શાણીએ સખી ! સમજે સારી પેર,

કેળવણી ક્યાંથી મળે, સુખે જોસાડી રાખો પેર.

”

સોપો બાળા સ્નેહથી, શીખે સેવા કામ,

ખોટી મોટપથી નહિં અટકો, એ છે પવિત્રજ ધામ

”

સદગુણી સન્માન ઠહેનીએ, લેશે અલભ્ય લાભ,

પુણ્ય તીર્થમાં ચૂડીએ, તો તે આપણું મોટું અભાગ્ય !

”

બાલપણે હુન્નર શણે, વૈવનમાં પણ તેમ,

વૃદ્ધાવસ્થામાંય પણ, તમે વિદ્યાનો રાખોને નેમ.

”

ઉત્તમ માનવ દેહ છે, મળ્યો કર્મ શુભ કામ,

હાન શ્રદ્ધાને, એક્યતા, તમે રાખોને સદૃશ સમાન.

”

સુખ, સંપત્તિ સૌ મળે, મળે વળી કાંઈ માન,

ધર્મ ગણી સેવા કરે; ત્યાનો તેનું સદુ અભિમાન.

”

પરોપકારી પ્રેમદા, આર્ય તણે અભિલાપ

નોતમ કર્યો એ કરે, ઠહેનો ! જન્મ ભૂમિની એ આરા.

”

શરત ભરોને અનનવાં, ચૂંચણ શીવણ કામ,

જ્ઞાન લહો, વિદ્યા શ્રદ્ધા, રાખો લગરતી માતનું નામ

”

કરો પ્રેમથી ઉત્તમ કામ, નથી લેવા તમારા દામ,

આવો વનિતા ! કરો પિત્રામ, સેવાસદન મધ્યે આરામ.

સોપો નિર્દગી પર ઉપમારે, ધાએ દુર્બલજનની ંકારે.

તન મન ધનથી સેવા સારી, કરો ઉપકાર એછે ભારી

કાળો દુઃખીયાંનાં દુઃખ નતે, શીખે નર્સનાં કામ સલી સાતે.

આપો સ્કોલરશીપ રૂઢી રીતે લહો સુન્દરી ! સુબોધ પ્રીતે

કરો બાળા-આવકની ગેના, તેથી રાજ રહેરો દેવા,

અધ, અપંગ જનની ંકારો, કરો દીન દેવા સલી નારો !

બાળ કંઈક છે માળાપ લીન, ધણી ઠહેનો છે નાથ વિલીન,

તેની સેવાનાં કામ રક્ષાળ, દેવે ધરજે ઉત્તમ કુળ બાળ !

પ્રભુએ તમને ધણું દીધું, પેટ ભરીધું તે નવ કાંઈ કીધું,

અન્ય ઉપર કરી ઉપકારે, ઠહેનો ! જીવન તમારું સુધારો.

(સુબોધ)

૧૧. મહીપતરામ રૂપરામ અનાયાશ્રમ, અમદાવાદ.

સુરતના વતની પશુ અમદાવાદ શહેરને પોતીકું ગણી તેની ઉન્નતિ માટે સર્વથા પ્રયાસ કરનાર રા. સા. મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ સી આઈ. ઇ. નો ઇ સ. ૧૮૯૧ ના મે માસમાં દેહાંત થયો. એ સગમે અમદાવાદના કૃતઘ જનોએ એ પરાપકારી પુરુષનું સ્મરણ વિરકાલ એ શહેરમાં રાખવા માટે તેમનું સ્મારક ફુંડ એકઠું કર્યું. તેનાં નાણાંમાંથી દુઃખી, અસહાય, અનાય, અને નિરાશ્રિત મનુષ્યોને સહાયતા આપવા માટે એક અનાયાશ્રમ કાઢવાની યેજના કરી જેઓ જાતે પોપણ કરવાને અશક્ત હોય અને જેમનું પોપણ કરનાર કોઇ હોય નહીં તેવાં કમનશીબ નિરાધાર મનુષ્યોનું પાવન પોપણ કરી તેમને નીતિને માર્ગે ચઢાવવાં એ આ આશ્રમ સ્થાપવાનો હેતુ હતો. એ પ્રમાણે એ આશ્રમની સ્થાપના ૧૮૯૨ ના ડીસેમ્બરમાં થઇ. શરૂઆતમાં ખારતેર હુંબર રૂપીઆના ફુંડથી એનો આરંભ થઇ, તેમાં બીજાં કેટલાંક નાણાંની મદદ આવી. કેટલાંક પરાપકારી પુરુષોએ જમીન, મકાન, તથા નાણાંનું દાન એ આશ્રમને કર્યું અને એ ફુંડમાંથી આશ્રમ માટે મકાન બાંધ્યું. એ મકાન અને બીજી મીલકત યઇ. આશ્રમની સ્થાપર જંગમ કુલ મીલકત હાલ આશરે દોઢ લાખ રૂપીઆની છે. વળી તે ઉપરાંત ઘણા સદ્ગૃહસ્થો અને સત્કારીઓ તરફથી વારંવાર પેસા, કપડાં તથા ભોજનની મદદ આશ્રમમાં રહેનારોને સતત મળતી રહે છે. એ આશ્રમમાં નીચે પ્રમાણે મનુષ્યોને દાખલ કરવામાં આવે છે:—

(૧) નિરાધાર, અધિળાં, લૂંટા અને અપંગને.

(૨) માખીપ વગરનાં નિરાધાર છોકરાંને, તે ઉમર લાયક થાય ત્યાં સુધી.

(૩) શુભ રીતે જન્મેલાં અને માખાપે તથા દીધેલાં બાલકને ઉમર લાયક થાય ત્યાં સુધી.

(૪) વૈધવ્ય સ્થિતિમાં નહીં નીતિપૂર્વક સદુદ્યમથી પોતાનું શુજરાન ચલાવવાની ઇચ્છા રાખનાર અનાય અને નિરાગર વિધવાઓને તે સુનીતિ સુક્ત સદુદ્યમથી પોતાનું શુજરાન ચલાવવાને શક્તિમાન થાય ત્યાં સુધી

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેની સ્થિતિવાળાં મનુષ્યોને આશ્રમમાં રાખી તેમનું પાલણપોપણ કરવું, તેમને ઉપયોગી શિક્ષણ આપવું અને સ્વચ્છ રીતે તથા સુનીતિથી તેમને પોતાનું શુજરાન કરવા શક્તિમાન કરવા માટે આ સંસ્થાનો પ્રયાસ છે આજથી વીસ વર્ષ ઉપર આ સંસ્થા સ્થપાઈ ત્યારે આપણા દેશના આ ભાગમાં એવી કોઇ સંસ્થા નહોતી. અને તેમાં દાખલ થવા આવનાર ખરેખરાં નિરાશ્રિતજનોની સંખ્યાપરથી આ સંસ્થાની જરૂરીઆત બિંદુ યદ આ પ્રાંતનાં ધણાખરાં નાનાં મોટાં ગામથી અહીં આવી આશ્રય લેનાર મનુષ્યો દિનપરદિન વધતાં ગયાં. વાણીઆ, અહાણ, કણ્ણી, કોળી, વગેરે ધણી જાતનાં મનુષ્યો તેમાં દાખલ થવા લાગ્યાં તેમાં વખત જતાં મોટી ઉગરના કરતાં નિરાધાર બાલકોની સંખ્યા વધવા લાગી. છેવટે છપતીઆ દુકાળના વર્ષમાં એ આશ્રમમાં આદેશથી નવસો બાળકો આશ્રય લેતાં હતાં, એ સંકટ પ્રસંગે એ સંસ્થા ન હોત તો એ બાળકોમાંનાં કેટલાંક રક્ષણી રખડી મરી જાત અને કેટલાંકને ખ્રિસ્તી ધર્મના પરહિતકારી પુરુષો લઇ જાત ! આવા આશ્રમની જરૂરો પરિપૂર્ણ અનુભવ થયા પછી મુનાઇમાં એક આશ્રમ અને નદીઆદ તેમજ વડોદરા અને સુરતમાં એવા આશ્રમની સ્થાપના થઇ છે. આશ્રમમાં આ-

વર્તા મનુષ્યો જ્ઞેતા એમ જણાય છે કે મોટી ઉમરનાં અપંગ મનુષ્યો આવે. આશ્રમ રવીકારવાનું પસંદ નથી કરતાં. તેઓને કદાચિ બિશ્વાવૃત્તિ વધારે અનુકૂળ પડતી હશે પરંતુ બાળકોને માટે આ આશ્રમ એક આશીર્વાદ રૂપ થઈ પડ્યું છે. જે બાલકો નિરાધાર હોઈ રખડી જાય અને અનીતિને માર્ગે ચઢી જગતને બોળ રૂપ થાય તેઓ પોતાની શક્તિ અનુસાર સુઉદ્યોગ કરી પોતાનું જીવન ગણે એ લાલ જોવા તેવો નથી. વળી ગ્રામ રીતે જન્મેલાં અને છોડી દીધેલાં બાળકો આવાં આશ્રમના આશ્રય વિના મૃત્યુને શરણ થાય, તેમને જીવિતદાન એ સરથા આપે છે અને તેને લીધે કેટલી બધી દ્વિંસા થતી અટકે છે એ કહેવાની જરૂર નથી.

લગભગ દોઢસોથી બસો અને કોઈવાર તેથી પણ વધારે બાળકોની સંખ્યા આ આશ્રમનો આશ્રય લે છે. એ છોકરા અને છોકરીઓને શાળામાં મોકલી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. કેટલાક છોકરાઓને મિત્રમાં ધંધા શીખવા મોકલવામાં આવે છે અને ખારા કરીને ખેડુત વર્ગના છોકરાને આશ્રમની પોતાની જમીન છે ત્યાં ખેતીનું કામ શીખવવામાં આવે છે. છોકરીઓને મોટી ઉમરની યતાં યોગ્ય વર સાથે લગ્ન કરી આપવામાં આવે છે કેટલીકને હોસ્પિટલમાં નર્સનું કામ શીખવવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત છોકરીઓને શીવવાનું તેમજ રસોઈ કરવાનું કામ શીખવાય છે. ત્યાં રહેનાર બાળકો એક બીજા પ્રત્યે એવી મમતાથી વર્તે છે કે જ્ઞેતાને સાનંદાશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે. મનુષ્ય સર્વ એક પિતાનાં બાલક છે એ અનુભવ આ બાલકોના રોહના દર્શનથી પ્રત્યક્ષ થાય છે. ખાસ કરીને છોડી દીધેલા બાળકો પ્રત્યે આશ્રમની કન્યાઓ અને છોકરાઓ અતિશય માયા રાખે છે. તેમાંનું કોઈ માદું થાય તેવે પ્રસંગે એ છોકરાંની લાગણી કુટુંબી કરતાં કાંઈ રીતે ઓછી હોતી નથી.

આ આશ્રમમાં પગારદાર સુપરિન્ટેન્ડન્ટ, કોઠારી રસોઈઆ, નોકર છે. આ શહેરના કેટલાક સત્પુરુષો તેના ફૂંડમાં નાણાં વધારવા માટે રાત દિવસ પ્રયત્ન કરે છે. વળી કેટલાક દાકતરો ત્યાં કાંઈ પણ લીધા વિના બાળકો માર્દા પડે ત્યારે સહાયતા કરે છે. શહેરના દયાળુ શુદ્ધરથો ધણીવાર પોતાને ત્યાં જમણવારના પ્રસંગે આશ્રમનાં બાળકોને બોલાવી જમાડે છે. વેયારી વર્ગ, અહીંના તેમજ બીજાં મોટાં શહેરોના, પોતાથી બનતી પૈસા, વજ, પરચુરણ સામાનની કાયમ મદદ કરે છે તેથી આશ્રમનો નિર્ભય થવામાં ધણી સહાયતા મળે છે.

આ આશ્રમની વ્યવસ્થા આદર્શરૂપ થવા માટે તન મન અને ધનથી સહાયતા કરનાર પરદુઃખભાંજન સ્ત્રી-પુરુષોની જરૂર છે અને એવાં લોકકલ્યાણનાં કાર્યમાં તત્પર રહેનારાં મનુષ્યોની સંખ્યા વધશે ત્યારે જ આવી સત્સંસ્થાઓ ઉત્તમ દશાને પામશે.

(અગદાવાદ)

—સૌ. વિદ્યા રમણભાઈ

૧૨. હિંદુ અનાથ આશ્રમ, નડીઆદ.

મારી બહાવી બહેનો ! આપણી ઓ જાતી આદિકાળથીજ દયા અને દાનને માટે પંકાતી આવી છે, અને તેમાં પણ હિંદુસ્થાનની સ્વાર્થ બાલુઓ તો દયા, દાન અને નમ્રતા માટે ધણુંજ બીચું રચાન બોગવતી આવી છે; પણ કાળે કરીને ત્હેમાં કાંઈક ન્યૂનતા આવી છે. આપણે દુઃખીઆંચીનું દુઃખ જોઈ બેસી રહેવાનું નથી પરંતુ દુઃખીનાં દુઃખ ટાળવા

માટે યથાશક્તિ તન, મન અને ધનવટે સદાચ કરવાની અતિ આવશ્યકતા છે. બહેનો ! આપણી પાસે દયા, દાન અને નમ્રતાનો અખુટ ખજાનો ભરેલો હોવા છતાં જો તેનો ઉપ-યોગ ન કરીએ તો ઈશ્વરનાં ચન્દ્રેગાર યજ્ઞે છીએ. કેમકે સાધુપુરુષો પોકારીને કહી ગયા છે કે, " ત્હારી સંપત્તિ અને ત્હારાં સુખનાં સાધનો ત્હારા પોતાનાજ ઉપયોગ માટે નથી એ તું ભૂલીજાં નહિ " તેમજ શ્રી કૃષ્ણ માહારાજે પણ ગીતાજ્ઞાના ૧૭ મા અધ્યાયના ૨૦મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે " દાન કરવું એ આપણું કર્તવ્ય છે, એવા હેતુથી પ્રત્યુપકારની આશા વના જે દાન પુણ્યક્ષેત્રમાં અને સત્પાત્રને આપવામાં આવે છે તે સાત્વિકદાન છે." માટે દરેક સ્ત્રીએ પોતાનાથી બનતું કુખીતું, દુઃખ દૂર કરવા હમેશાં યત્નવાન રહેવું જ જોઈએ. આપણે હમેશાં ધણું દાન કરીએ છીએ. પરંતુ તે દાન સત્પાત્રને યાપ છે કે કુપાત્રે યાપ છે ત્હેનો વિવેક કે વિચાર કરતાં નથી. હાલમાં જોને દાન આપીએ છીએ તેઓ તદ્દન ઠગારા, ચોર વ્યસની, અને તદ્દન અનીતિનાં કૃત્ય કરનારા ઠરતા જાય છે. માટે આપણા દાનના પ્રવાહનો રસ્તો હવે આપણે બદલવાની જરૂર છે. નહિં તો દેશમાં આજસુ અને નિર્જનમીએનો વધારો કરવામાં આપણુ કારણભૂત ગણાઈશું. હવે આપણા દેશમાં જગો જગોએ અનાથ આશ્રમો, બાળાશ્રમો, ચરકુળો નિરાશ્રીતાશ્રમો, વિધવાશ્રમો, વિગેરે ધણાં પરાપકારી આશ્રમો નિકળતાં જાય છે કે જોને દાન આપી પોષણ કરવાની ખાસ જરૂર છે. બહેનો ! આજે હું આપણું ધ્યાન " નડીઆદમાં સ્થપાયેલા હિન્દુ અનાથાશ્રમ " પ્રત્યે દોરવા માયું છું. સદર-હુ આશ્રમનું સ્થાન સુબાઈથી અમદાવાદ જતી તથા નડીઆદથી કપડવણજ જતી રેલ્વે લા-ઈન ઉપર આવેલું છે અને ગાડીમાં બેઠેજે દરેક ઉતારે તે જોઈ શકે છે. હાવાં આશ્રમોને પ્રથમ મદદ-દાન આપવાની આપણી ફરજ છે. આ આશ્રમમાં ખાસ, અખાત, વૃદ્ધ, અપંગ અનાથોને પાળી ત્હેમની શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક ઉન્નતિ યજ્ઞ તેઓ સહિષ્ણુમયી નીતિપૂર્વક પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે હેવા બનાવવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. આશ્રમમાં અનાથશ્રી હોપરન, શાળા, દવાખાતું, ઝાંઝાળા, પુસ્તકાલય વિગેરે, પણ રાખવામાં આવ્યાં છે. અનાથ બાળકોને હારમોનિયમ (વાણું વગાડવાની) સાથે સગી-તણું પણ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. હાલમાં આ આશ્રમમાં ૭૫ (પોણેસો) અનાથ અને અપંગોનું પોષણ કરવામાં આવે છે. અને ત્હેમને સુધારી, દરજી, ભરત, ગ્રંથણું તથા મિલોમાં કામ શિખવવાનો પણ પ્રયત્ન કરવામાં આવેલો છે. રમત માટે પણ રમત ગમતનાં સાધન પુરાં પાડવામાં આવે છે. આ આશ્રમના અનાથોનું સ્વાસ્થ્ય કેવું સચવાય છે તે આ ખાસ ચરકુમાં પ્રકટ થયેલા અનાથોના ફોટા (છબીઓ) ઉપરથી જોઈ શકાશે. આ આશ્રમે એક દોઢ માસના અનાથ ધાવણા બાળકની પ્રાચુરક્ષા કરી તે બાળકને ગામમાં ઉછેરવા એક બાઈને સોંપ્યું છે જ્યાં તે સુખપૂર્વક ઉછેરાય છે. બહેનો ! આપણે આપણાં બાળકોનું લાલન પાલન કરીએ છીએ તેવી જ રીતે જો દરેક બહેનો એમજ ધારે કે આપણે એક એક સંતાન વધારે છે અને તેનું લાલન પાલણ કરી ઉછેરવું એ આપણી ફરજ છે એમ સમજી યથાશક્તિ દાન આપવું જોઈએ, તો આપણા દેશીજનોની હાલત સુધરતાં દેટલીવાર લાગે ! આપણું સમજનાર જો માત્ર એક સૌ આર્થ બહેનો નીકળે તો આશ્રમમાંનાં ચો (૧૦૦) એ અનાથ બાળકો મઝાથી પળે જાય. માત્ર ચાર વર્ષની અવસ્થામાં આ આશ્રમના કાર્પવાહકોની વિવેકપૂર્વક વ્યવસ્થાથી તેણે જાહેર પ્રજામાં ધણું સારું માન

મેળવું છે. આવી રીતે આ પરાંપકર સંસ્થાનો આરંભતો સામે થયો છે. અને હવે તેને ઉચ્ચતર સ્થાન પ્રાપ્ત કરાવવાની જરૂર છે. અને તેના બધા આંધાર દાનવીર માતાઓ અને બહેનોના દાન ઉપરજ અવલબેલો છે. આવાં કર્યો ધન વગર ચાલે તેમ નથી તેથી તેને આર્થિક મદદની ઘણુંજ અગત્ય છે. પ્રત્યેક માતાઓ અને બહેનો ધારે તો કંઈને કંઈ આ સંસ્થા માટે જવારી અનાથ બાળકોના લાભ માટે ઉપયોગ કરી શકે તેમ છે. આ આશ્રમની વીજીટ લઈ અ. સૌ. જમનાંબહેન સક્રિય અને ગંગા સ્વરૂપ નહાની બેન ગળજરે પોતાનો પૂર્ણ મનોવ પ્રદર્શિત કર્યો છે. આ આશ્રમમાં નહાનામાં નહાની રકમ (એક મુદ્રિ અનાજ) તું પણ દાન સ્વીકારવામાં આવે છે. આ આશ્રમમાં રૂ. ૨૫૦ દાન આપી અનાથોને રહેવાનાં મકાનો બંધાવનાર ૫૮ દાનાઓ મળેલા છે. અને રૂ. ૭-૮-૦ તથા રૂ. ૩-૮-૦ આપી મહોટા અને નહાના અનાથોના પાલકપિતા અને પાલક માતાઓ ૧૮ મળ્યાં છે એમ હોસાજ ઉપરથી જણાય છે. બહેનો! આ બાળકમાં જેટલું બોલુ-જેટલું કહું-જેટલું લખું તેટલું થોડુંજ પડવાનું. માટે આ લેખ પુરો કરતા પહેલાં મહારી વ્હાણી બહેનોને નમ્ર વિનંતિ કરું છું કે તમારે ત્યાં આવનાં દરેક ટાણું, લગ્ન, ઉપવિત, સીમતોલસવ, મરણ, સંવત્સરી, આદિ, તથા દરેક મન અને તહેવારોના દાનના પ્રસંગે આ અનાથ બાળકોને સંભારી કંઈ પણ દાન આપવા સંબંધિ આ મહારી શિક્ષા યાચનાને પૂર્ણ કરશો.

(નડિયાદ.)

—સૌ. મુરજ પટેલ.

૧૩. રૂક્મણી હીંદુ સુવાવડખાનું અને મહારો જાતિ અનુભવ.

ધન્ય છે તે દયાળુ, ધર્મોભા શેઠ. ત્રિજલુખજીદાસ આગારામ મહેતાને કે જેમણે પોતાના અર્થથી પોતાની વહાણી માતા રૂક્મણીજીમણું નામ તેની પાછળ રૂક્મણી હીંદુ સુવાવડખાનું (સંનિકાગૃહ) કહાડીને અમર કરી પોતાની કીર્તિ વધારી હમો હીંદુ સ્ત્રીઓ ઉપર મહોટો ઉપકાર કરીધો છે.

આ સુવાવડખાનાની યોગ્યતા જે સ્ત્રીઓએ તેને જાતી અનુભવ લીધો છે તેઓને જેટલી ખજાર પડી છે તેટલી કોઈ બીજાને કવચીતજ પડશે આ સુવાવડખાનાના બે વખતના મદારા અનુભવ ઉપરથી મને એમ સમજાયું પડે છે કે આવા વખતમાં સુવાવડખાનું સ્ત્રીઓને માટે ખાસ જરૂરી અને બહુ ઉપયોગી સંસ્થા છે. કારણકે મહાગ જીવામાં અને સાંમગવામાં ઘણુંજ વખત આગ્યું છે કે ‘ અમુક બાળને છોકરું આગ્યું અને ગુજરી ગયું; ’ ‘ ક્ષણથી સ્ત્રીને છોકરું આગ્યું ને તેને સુવારોગ લાય પડ્યો; ’ ‘ હમારી સ્ત્રીને છોકરું આગ્યું પછી મંદી પડી છે; અમુક સુવાવડી સ્ત્રીનું છોકરું મરી ગયું ’ અને ‘ અમુક સ્ત્રી હંમેશ આગરી રહે છે, ’ વગેરે, વગેરે. આવું કેમ થાય છે તેની મને હમણા લગી ખજાર નહોતી અને મને શીકર લાગી કે સુવાવડમાં મારું કેમ થશે? હું સમજી કે એ સઘળું પ્રશ્નની ઠગ્ગા પ્રમાણે થાય છે. તેમાં કોઈનું આવતું નથી. પણ જ્યારે મેં રૂક્મણી સુવાવડ ખાનાનો અનુભવ લીધો ત્યારે ઉપલી રૂપોદ્ધત કારણ સમજાયું અને મારે પોતાને માટેની ફીકર દૂર થઈ અને હમો અજ્ઞાનો પ્રશ્ન નિર્વ્ય છે એમ સમજતા હતાં એવો તે નથી એવી ખાત્રી મદ.

તેઓ જે પ્રમાણે પોતાને ઘેર સુતાવડ કરે છે. તે પ્રમાણેજ આ સુવાવડખાનામાં પણ થાય છે; પણ ઘેર સુતાવડ કીધેલી બાઈ તથા તેનાં છોકરાંને માટે જેવા મૃત્યુ અને રોગ નો ભય રહે છે તેટલો આ સુવાવડખાનામાં રહેતો નથી. મારા જે વખતના અનુભવમાં-જેવા પ્રમાણે જેટલી સ્ત્રીઓ આ સુવાવડખાનામાં આવી, તેટલી સર્વ સુખશાંતિથી સુતાવડ કરી પોતાનાં બાળક સાથે ઘેર ગઈ, એનું કારણ મારા જાતિ અનુભવ ઉપરથી એવું લાગે છે કે, હમો હિંદુ સ્ત્રીઓના જુના રીતિ રીવાજ, ગાંડી સમજ, ખીન અનુભવી દાઈ, અજવાળા વગરની જગા, અસ્વચ્છ હવા, સારી દવા વગર, વગેરે કારણથી ઘણી સુવાવડી સ્ત્રીઓને ભયંકર રોગો થાય છે, અને તેઓનાં છોકરાં નિર્જીવ થાય છે; પણ શેડજીના રૂક્મણી સુવાવડખાનાંએ તે સર્વ કારણો દુર કીધાં છે. અને તેજ કારણથી સુવાવડીયાઈ તથા તેનાં છોકરાંઓ સુખરૂપ રહે છે.

આ સુવાવડખાનું શેડીની ભુવેશ્વરમાં આવેલી ત્રણ માગતી મોટી હાલેલીમાં છે. ૧૯૧૦ ના અફ્ટેમર મહીનામાં શેડે પોતાનું ઘર ખાલી કરી ત્યાં પોતાને ખર્ચે પોતાની પ્રજા માતૃથી રૂક્મણીના નામની પાઠશાળી માટે આ સુવાવડખાનું રચાવ્યું અને પોતાના પુત્ર ડો. મંગલદાસ પ્રજાભુષણદાસ મહેતા બી. એ, એલ એમ એસ, એમ. આર. સી. પી. આર્થ. ને સ્વાધીન કર્યું. આ સુવાવડખાનામાં હાલના નવા સુધારા પ્રમાણે પ્રસૂતીને ઉપયોગી અને હિંદુ સ્ત્રીને અનુકૂળ એવી બધી દવા અને સાધનો રાખ્યાં છે. છેક નીચે દવાખાનું રાખ્યું છે. તેમાંથી છોકરાં તથા સ્ત્રીઓને સહવારે મફત દવા આપવામાં આવે છે. ત્યાં એક ટેલીફોન છે જે જરૂરની વખતે ડો. મંગલદાસને બોલાવવા માટે ઉપયોગમાં આવે છે પહેલે માણે અને બીજે માણે સુવાવડી સ્ત્રીઓને રહેવાને માટે, પ્રસવ માટે, અને પ્રસવ થયા પછી સુવાને માટે, જુદાં જુદાં દીવાનખાનાં રાખ્યાં છે. સુવાવડખાનામાં અજવાળું, હવા, શાંતિ, સ્વચ્છતા, ગોઠવણ, વિશાળ જગો પલંગ ખીજાનાની ગોઠવણ અને બીજાં સરસામાન જોધને કાષ્ઠપણ નવા જોનારને આનંદ થયા વગર રહેશે નહીં અને આ બધાની ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓના મન ઉપર એવી અસર થાય છે કે તેમના મનમાંથી સુવાવડની ખીક ઘણી ઓછી થઈ જાય છે. મેં પણ જ્યારે પહેલું આ સુવાવડખાનું જોયું ત્યારે મનમાં નિશ્ચય થયો કે પોતાને ઘેર સુવાવડ કરવાં કરતાં આવી રીતની સારી ગોઠવણવાળી જગ્યાએ સ્ત્રીઓ સુવાવડ થાય એ વધારે સારું છે અને તે પ્રમાણે હું અહીં જે વખત સુવાવડ માટે આવી ગઈ છું. અહીંયાં માતા અને તેનાં છોકરાં માટે જુદા જુદા પલંગ, ખીજાનાં, ગરમ તથા સુતરાઉ કપડાં, ખાવાનું, વગેરે બીજાં રાખવાને માટે પાંજરાં વગેરે રાખ્યાં છે. ને તેજ પ્રમાણે સુવાવડીને સ્વચ્છ કપડાં હમેશાં આપવામાં આવે છે. સુવાવડીને પચે એવો ખોરાક, તાજું ફુલ, વગેરે, યોગ્ય વખતે યોગ્ય પ્રમાણમાં આપવામાં આવે છે, આ સઘળી વ્યવસ્થા સારી રીતે થાય તે માટે એક કંપાઉન્ડર, પાંચ પાસ થમેલી હેંશીયાર નસો અને આઠ દશ પુરૂષ અને સ્ત્રી નોકરો તથા એક બ્રાહ્મણ રમોહાણો વગેરે રાખ્યાં છે અને તેઓને ત્યાં જ રહેવાની ગોઠવણ કરી આપી છે. આ સઘળાં માણસો. ડોક્ટરના હુકમ પ્રમાણે આવે છે ને તેથી સુવાવડીની તથા તેનાં બાલકની પુરતી સંભાળ લેવાય છે. ગર્ભવંતી ઉંચી કામતી (ગુજરાતી અથવા હક્ષિણી) સ્ત્રીઓને દિવસ અથવા રાત્રે કાંઈ પણ વખતે અંદર લેવામાં આવે છે અને તેની ધંધા પ્રમાણે એના સર્ગ વદાલને સુવાવડી પાસે થોડો વખત રહે.

વા દેવામાં આવે છે એજ પ્રમાણે ગર્ભવંતીઓનાં સ્ત્રી તથા પુરુષ સર્ગા વદાંત્રાને કરાવેલા વખતે રોજ મળવા દેવામાં આવે છે.

ડો. મહેતા ને તેમનાં હાથ નીચેની નસોં આ 'સુવાવડખાનાં'ના કામમાં ધણીજ કામેલ છે. નર્સ મીસીસ રેચેલઆઇ એવી તો કામેલ તથા હીંમતવાન છે કે ધણીવાર તો ડોક્ટરની મદદ નહીં લેતાં પોતેજ ધણી કાળજીથી સ્ત્રીઓને પ્રસવ કરાવે છે.

ડો. મહેતાએ કેટલાક કહ્યું અવસરમાં સરુને ઉપયોગ કરી છોકરોના છુટકો કરીને ધણી કીમતી જાનોનો ખચાવ કીધો છે. આ ગર્ભવંતી સ્ત્રીઓએ જો પોતાને ઘેર સુવાવડ કીધી હોત તો ખીન અનુભવી દાઇ પાસે સહેલાઈથી છુટકારો ન થતાં તેઓ નાહકનાં શત્રુ પામ્યાં હોત ! તે કારણથી ડો. મહેતાનાં જેટલાં વખાણુ કરીએ તેટલાં આજો છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ જે સુવાવડ માટે પોતાને દેશ જવાની હતી તેઓએ આ સુવાવડખાનાનાં વખાણુ સાંભળીને મુંઝાઈમાંજ રહીને તેનો લાભ લીધો છે.

આ સુવાવડખાનું અને દવાખાનું ધર્માંદ છે, તેથી કરીને કાઠપણ આશામીને આ સંસ્થાના રજુમાંથી છુટવાને માટે એવી જોડવણુ કીધી છે કે જતી વખતે ગરીબના લાભાર્થે એજ દવાખાનામાં પોતાની રાકતી પ્રમાણે પૈસા આપી બદલો વાળે; આ સગવડને લીધે પૈસાદાર તેમજ મધ્યમ સ્થિતીનાં આણુસો આ ખાનાનો લાભ લેવાને સંકોચાતાં નથી. છેવટે હું મારી બહેનોને એવી વીનંતી કરું છું કે તેઓએ પોતે સુવાવડખાનું જોઈને પ્રસંગે તેનો લાભ લેવો.

આ સુવાવડખાનાના નિયમો તથા કાંઈ પણ જાતની બીજી માહેતી એ ખાતાનાં અવસ્થાપક પાસેથી મળી શકશે અને મ્હોટા આનંદથી તેઓને આપશે.

(મુંબઇ)

સૌ. ઇંદુમતી અનંતરાવ સખનીસ.

૧૪. જૈનોની ધાર્મિક અને વિદ્યાવિષયક સંસ્થાઓ.

ગુજરાતમાં જૈનોની વસ્તી ઠીક છે. જૈનોના વર્તમાન ચોવીસીમાંના છેલ્લા તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યાને આજે ૨૪૦૮ વર્ષ થઇ ગયાં છે. તીર્થંકર એટલે તીર્થના સ્થાપનાર. તીર્થમાં ચાર સંસ્થાનો સમાવેશ થાય છે. સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક ને શ્રાવિકા. એ ચારે સંસ્થાઓ આજે પણ કાયમ છે.

જૈન સાધુઓ કંચન તથા કામિનીના ત્યાગી હોય છે. સચેત (જીવવાળી) વસ્તુને તેઓ ખોરાક પાણીમાં અથવા જીભ કાંઈ પ્રસંગમાં લઇ ચકતા નથી તેથી સચેતના ત્યાગી અને અચેતના તેઓ ભોગી કહેવાય છે. પૃથ્વી, પાણી, વાયુ, અગ્નિ, વનરપતિ વગેરે સ્થાવર જીવો તેમજ બાકીના જંગમ (તસ) જીવો-એ સર્વે જીવોનું તેમણે રક્ષણ કરવાનું છે ને તેની દયા પાળવાની છે. દયા એ જૈનોનો પરમ ધર્મ છે. સર્વથા હિંસા કરવી નહિં, જુક ખોત્તવું નહિ, અદત લેવું નહિ, બહુચર્ચ પાળવું, ને પરિબ્રહ્મોનો ત્યાગ, એ પાંચ મહાવત તેઓ જીભ પ્રતો સાથે પાળે છે. અચુક પાંચ વસ્ત્ર ને પાંચ પાત્રજ તેઓ રાખી ધકે છે. તેઓ નિર્દોષ ને ધર્મમાં ફરમાવેલી જાનિનો (સુજનો) આહાર હોય તોજ લઇ ધકે છે ને બીજી ચીજો પણ તેજ પ્રમાણે હોય તો લઇ શકે છે. એક ગામમાં ચાતુર્માસ સિવાય, ઉપકાર થઇ શકે તેમ હોય તો વધારેમાં વધારે એકમાસ નહિતર એક દિવસથી વધારે રહી શકે નહિ. તેઓને એક સોય ઝીંકતી હોય તો પણ તેઓ શ્રાવકને ત્યાંથી યાચી

જાય છે, પણ તે સર્જન સુધીમાં પાછી પહોંચાડી જતી પડે છે. રાત્રે તેમનાથી આહાર પાછી વગેરે કશું લેવાતું નથી કે રાતવાસી કશુંએ 'રખાતું' નથી. સવારસાંજ તેઓને પ્રતિક્રમણ કરવાતું હોય છે ને ધર્મના ફરમાન પ્રમાણે સ્વાધ્યાય, વ્યાખ્યાન, વગેરે કરવું પડે છે. તેઓને જીવનપર્યંત સામાયિકવનમાં (સમતાલાવમાં) રહેવાતું હોય છે. આ અને બીજી આવી ઘણી બાબતો જૈનસાધુઓ પાળે છે અને સાચા સુખ મેળવવા માટે આવકોને ધર્મજ્ઞાન આપે છે.

દિગંબર, શ્વેતાંબર અને સ્થાનકવાસી,* એવા ત્રણ મુખ્યભાગ જેનોના છે. તેમાં દિગંબરમાં તો વર્તમાનકાળમાં તેમના ધર્મચાએ પ્રમાણેનાં સાધુ, સાધ્વી છે નહિ; કારણ કે; આજ કાળે ધર્મમાં કલા પ્રમાણેની સ્થિતિમાં સાધુ, સાધ્વીઓથી રહી શકાય તેવા જમાનો-સમય નથી. શ્વેતાંબર અને સ્થાનકવાસીના સાધુસાધ્વીઓ છે. તેમાંથી કયા ફિરકાના સાધુ સાધ્વીઓ તીર્થંકર પ્રભુના ફરમાન પ્રમાણે વિશેષ કરીને વર્તે છે તે જોવાતું કામ સૌ સૌના પંથના આવક આલિંગ્યોતું છે. જે તેમાં સુધારે થાય તેવા ઉપાય લેવા તે પણ તેમનું કામ છે.

સાધ્વીજની સંસ્થાની પણ સાધુજના જેવી સ્થિતિ સમજવાની છે.

સાધ્વીજઓ ધારેતો આજ કાળે ઓકળવણીમાં ધણેજ અગત્યનો ભાગ ભજવી શકે. સાધુ સાધ્વી માટે ખાસ શાળાઓની જરૂર છે. અને તેમાં યોગ્ય અભ્યાસ કર્યા પછી જ તેમને દીક્ષા દેવામાં આવે તો ચતુર્વિધ સધ (તીર્થ, અર્થાત્-સમરત જૈન કામ)ની ઉન્નતિ વેળાસર થાય.

બ્રહ્મ થયેલા સાધુઓમાંથી કે સંસારિક, રાજકીય સ્થિતિમાં જૈનને ટકાવી રાખવા માટે જોરજની સંસ્થા ઉભી થયાતું જણાય છે, પણ તેની સિદ્ધસમાં હાલ કશું બાલવાતું મન નથી. એ સંસ્થામાં વિશેષ સુધારાની આવરપકવા છે.

આવક અને આલિંગ્ય એ જૈનધર્મ પાળનાર સંસારી લોકો છે, અને સાધુ સાધ્વી ત્યાગી છે. સાધુ સાધ્વીને નિયમમાં ચલાવવા માટે આવક આલિંગ્યને પ્રભુએ ફરમાય કરી છે. અને આવક આલિંગ્યને નિયમમાં ચલાવવા સાધુ સાધ્વીને ઉચ્ચ-પદે સ્થાપવામાં આવ્યા છે. એટલે કે ઉચ્ચ વર્ગ એક બીજાની બૂલ-ખામિ બનાવીને નિયમમાં ચાલવાતું કહી શકે છે. જૈન ધર્મમાં ખાસ, સાધુઓને કાષ્ઠપણ પ્રકારનું કાર્ય કરવાના હોકા કે સ્વતંત્રતા આપેલી છેજ નહિ.

હાલમાં પાશ્ચાત્ય સંસર્ગોથી આવકોમાં નાસ્તિકપણ અને દુધાને રચાને બેદરકારી

*દિગંબર, શ્વેતાંબર અને સ્થાનકવાસી જેનોના બહુ તફાવત નથી; પહેલા બે મૂર્તિને પૂજે છે અને સ્થાનકવાસી નથી પૂજતા. દિગંબર મૂર્તિ પૂજે છે પણ ચક્રવિનાની અને તેઓના સાધુ મુનિઓને વસ્ત્ર દિશાદ્ધ (અર્થાત્ વસ્ત્ર નહિ) -હોવાં જોઈએ એમ માને છે. આ પ્રમાણે મૂર્તિની વાત સિવાય ને સદજ ક્રિયાના તફાવત સિવાય શાસ્ત્રતત્વો પ્રાયઃ એક સરખાજ છે. હાલના જમાનાને અનુસરીને ત્રણે ફિરકાઓ (વિભાગો)ની એકચતાની વિશેષ જરૂર છે. તેમજ ત્રણે ફિરકાની એકજ હેન્ડરન્સ ભરવાની પણ જરૂર છે. હંમેશાં સંપત્તીજ દરેક કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે, તેમાં પણ એકજ ધર્મ અને એક પ્રભુને માનદારાઓમાં સંપ હોય તો વધારે સાર કામ તેઓ કરી શકે છે. સ પીને કોઈ પણ કાર્ય કરવામાં આવે તો પૈસા અને વખત વગેરેની બરબાદી થતી અટકે અને થોડી મહેનતે લાભ થણેજ થાય.

કે નિષ્કૃષ્ટતા જોવામાં આવે છે; તેથી સ્થળે સ્થળે જૈનશાળાઓ સ્થાપવામાં આવે છે, તેના હેતુ એવા છે કે નાનાં બાળકોને જોઈ ધર્મના સંસ્કાર બાલપણમાંથીજ આપવામાં આવશે તે માટેપણ તેઓ આસ્તિક ને ધર્મી યશે.

જૈન બાળક અને બાળાઓને માટે જૈનશાળાઓ જ્યાં જ્યાં સ્થપાયેલ છે, ત્યાં તેની અંદર બાળક અને બાળાઓને નીતિ અને ધર્મને લગતું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. આથી કરીને બાળકોનાં હૃદયમાં નાનપણથીજ નીતિ અને ધર્મની ઉડી છાપ પડે છે. આવી શાળાઓની સંખ્યા વધારવાની જરૂર છે.

જૈનોના ત્રણે ફિરકાની અલગ અલગ કોન્ફરન્સો ભરાતા લાગી છે અને અલગ અલગ કોન્ફરન્સ ઓફિસો પોત પોતાના ફિરકાને લગતું કામ ચલાવવાકે કાર્ય કરે છે. દોઢ, બે વર્ષને અંતરે જૂદે જૂદે સ્થળે કોન્ફરન્સો ભરાય છે. તેમાં પણ સ્વધર્મની, અને સ્વઅધ્યુષા, વગેરેની પ્રગતિનાં કાર્યો માટે ધારા ધોરણો બંધાય છે. જે કે હજી જોઈએ તેવા લાભ લોકોને યથો નથી, પણ આ સત્કાર્ય આરંભાયું છે તેથી પ્રગતિ થતા આશા બંધાય છે.

સ્વસ્થામાં જૈન ટ્રેનિંગ કોલેજ અને કાર્યોમાં જૈન પાઠશાળાઓ તથા મુજબ અમદાવાદ, વગેરે સ્થળે બોર્ડિંગ હાઉસ જેવી સંસ્થા સ્થપાય છે, જેની અંદર આજીવન અર્થથી રહેવાતું અને નીતિધર્મ અને વ્યવહારોપયોગી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. તે પણ પ્રગતિના પાત્ર છે. 'બોર્ડિંગ' ને બદલે 'ધર્માર્થ' તો માત્ર 'લોજીંગ' છે.* તેમાં હજી ધણા મુશ્કારાને અવકાશ છે.

જૈનોની જૂદી જૂદી સંસ્થાની પણ જરૂર હોવાને લીધે પન્નાલાલ જૈન હાઈસ્કૂલ વગેરે સ્થપાય છે ને હજી પણ સુધરેલા જૈન ગ્રેજ્યુએટોના સ્તુત્ય પ્રવાસથી તેવી સંસ્થાઓ ખુલવા સંભવ છે તે પણ એક પ્રગતિનું સાધન છે.

વનિતાવિશ્રામ-શ્રાવિકાશાળા જેવી સંસ્થાઓ પણ રાજકોટ, મોરબી અને જામનગર વગેરે સ્થળોમાં સ્થપાય છે. જેમાં વિધવા, સંધવા તેમજ બાળાઓને નીતિધર્મ સંબંધી, વિદ્યાકળા સંબંધી, અને વ્યવહારોપયોગી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે.

બહુજ થોડે સ્થળે જૈન લાઈબ્રેરીઓ પણ છે, જેની અંદર નીતિનાં, ધર્મનાં, વિદ્યાકળાનાં, કેળવણીનાં અને વ્યવહારોપયોગી પુસ્તકો તથા સામાજિક અને માસિક ચોપાનીઓનો ભંડોળ કરેલો હોય છે, તે દરેક લવાજમ ભરનાર-મેજરને લાઈબ્રેરીમાં આવીને વાંચતા માટે તેમજ ઘેર વાંચતા માટે લઈ જવાને અમુક દિવસની મુદત સુધી આપવામાં આવે છે. તેથી પણ લોકોને આજે ખર્ચે જ્ઞાનનો લાભ ફીક મળે છે. લાઈબ્રેરી જેવી સંસ્થાઓ તરફ જૈનોનું ધ્યાન હજી જોઈએ તેવું ખર્ચાયું ગયાતું નથી. આવી સંસ્થાઓની સંખ્યા વધારવાની જરૂર છે.

દરેક જાતના સદૃશ્યો સંબંધી અને અધ્યાત્મિક જ્ઞાનથી ભરપૂર વિષયવાળા તેમજ વ્યવહારને પણ લગતાં પુસ્તકો, માસિક તથા સામાજિકને શુદ્ધ અને સરસ (જૂદી જૂદી) લાખાઓમાં પ્રકટ કરવાનો-પ્રસિદ્ધિમાં આણવાનો પ્રયત્ન ચાલુ થયો છે.

જૈનોમાં ધર્મ ધ્યાન કરવા બાંધવા જુદાં મકાનો હોય છે તેને ઉપાશ્રય-અપાસર-

* 'બોર્ડિંગ'માં વિદ્યાર્થીઓને ખાવાપીવા તથા રહેવાની અને અભ્યાસ કરવાની બોર્ડિંગના સ્થાપકોની કેબરેજ નીચે સર્વ રીતે સગવડ કરવામાં આવે છે. 'લોજીંગ' એટલે ફક્ત બાટે રહેવાની જગ્યા.

કહે છે. ઉપાશ્રય એ એક પવિત્ર ધર્મની જગ્યા છે. જેની અંદર સાધુઓ અને સાધ્વીઓ ઉતરે છે. ઉભયને માટે ઉપાશ્રય જૂદા જૂદા હોય છે. ત્યાં આગળ સત્તારના અને બપોરના સાધુ મુનિઓ પ્રિરાજતા હોય ત્યારે તેઓ ધર્મનું વ્યાખ્યાન આપે છે. સાધુને ઉપાશ્રયે ઓછોથી તેમજ સાધ્વીને ઉપાશ્રયે. પુરુષોથી વ્યાખ્યાનના સમય સિવાય, ઓછા અને પુરુષોની અમુક સંખ્યા હોવા સિવાય એકલા દર્શનાથે જવાની પણ જૈનના ધર્મ શાસ્ત્રમાં નહીં. રાત્રીએતો વિવરૂપ ઓછોથી સાધુને ઉપાશ્રયે તેમજ પુરુષોથી સાધ્વીને ઉપાશ્રયે ગમે તેટલી મોટી સંખ્યામાં હોય તો પણ જન સંગમજ નહિ. આ ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, પ્રતિક્રમણ ને પોષક વગેરે ધર્મક્રિયા સિવાય કાંઈ પણ જનની ક્રિયા થઈ શકતી નથી-કરવામાં આવતી નથી. ઉપાશ્રયમાં સાધુ સાધ્વી પ્રિરાજમાન હોય તો પણ શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓ ઉપાશ્રયમાં સામાયિક, પ્રતિક્રમણાદિ ધર્મક્રિયાઓ કરવા જાય છે. ઉપાશ્રય એ એક શાન્તિગૃહજ છે.

દિગંબર અને શ્વેતાંબર જૈનોમાં પ્રભુની મૂર્તિવાળાં દેરાસરો હોય છે. દેરાસરોના શ્લોકોદાર કરવો કે ઉદ્યોગશાળાઓ સ્થાપીને શ્રાવકોનો ઉદ્ધાર કરવો ?-તેવા પ્રશ્નો પણ હાલ કાંઈ કાંઈ સ્થળોમાં ચરચાય છે, તે પણ સુભાગ્યની વાત છે. કારણ કે દેરાસરોનો ઉદ્ધાર કરવા કરતાં સ્વખંધુઓને ઉદ્યોગે લગાડીને તેમનો ઉદ્ધાર કરવામાં આવે તો ધર્મનો ઉદ્ધાર સાથેજ થશે. માણસની આગાદી પધવાથી પૈસાની આગાદી થશે એટલુંજ નહિ પણ તેમાં શ્રદ્ધ થાય છે. અને પૈસાથીજ દરેક કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. માટે હાલના કેળવણીલા જૈન બંધુઓના મગજમાં પોતાના ધર્મ બંધુઓનો ઉદ્ધાર કરવાનો પ્રશ્ન ઉઠ્યો છે તે ચલેજ પ્રશંસાને પાત્ર છે.

હાલતો જૂદી જૂદી જૈન સંસ્થાઓ વિષે ટુંકામાં આટલુંજ કહેવું બસ થશે. મણે કિરકના વિચારશીલ અને વિદ્વાન બંધુઓ અકબળાથી મળીને જૈનોના ઉદ્ધારાર્થે (નકામાં પૈસા બચાવ નહિ કરતાં) ઉદ્યોગ શાળાઓ, જૈન ટ્રેનિંગકોલેજો, બોર્ડિંગ હાઉસો, જૈનબાળશાળાઓ, વગેરે સંસ્થાઓ સ્થાપીને, ધર્મનું, નીતિનું, વિદ્યાકક્ષાનું તેમજ વ્યવહારોપયોગી શિક્ષણ આપી જૈન બંધુઓને સદ્ગતિનિશાળી, સમનિષ્ઠ અને કર્તવ્ય પરાયણ બનાવવામાં સહાય આપશે તો જૈનકોમની જાહેરજલાલી પૂર્વના જેવીજ પાછી પ્રાપ્ત કરી શકાશે એમ આશા રહે છે સંપ અને સમદર્શિ થશે તથા દષ્ટિમર્યાદાનું ક્ષેત્ર અને હૃદયભાવનાનું ક્ષેત્ર ટુંકા અને સંકુચિત મટીને વિશાળ થશે, ત્યારેજ ઉન્નતિના સિખરે પહોંચી શકાશે, એ નિશ્ચય છે. અરણ્ય !

(ગોરખી.)

-નિર્મળા.

૧૫. કાર્લા-હિન્દુ સેનેટોરિયમ.

(ક્ષય રોગથી પીડાતા દર્દીઓને માટે આરોગ્ય ભવન.)

ક્ષય રોગ જેવા મહાપ્રજન્ય રોગમાં હજારો ઓ પુરુષો તેમજ બાલકો દરવર્ષે સપડાય છે; અને તે સખ્યા દિનપર દિન વધતી જાય છે. આ દર્દીના રોગીઓમાં ઓછા વિશેષ હોય છે. શહેરની ગલીઓમાં ગાંઠી વરતીવાળા ભાંગે, ત્યાં પવન કે દવા ઉત્તરવતું નામ ન હોય, તેવી જગ્યામાં ક્ષયનો પ્રચાર થતો વધારે થાય છે. દષ્ટા, ખાંડણા વગેરે ગૃહકોમમાં મદદ કરતા તૈયાર મળતા સંસ્થાની અનુકૂળતાને લીધે મોટા શહેરની ઓછાને લેવાની મદદત ઓછી થવાથી તેઓ દિવસે દિવસે નુકસ થતી જાય છે. ને ન્હાનાં ન્હાનાં શહેર કે ગાંધીમાં પણ એ રોગ ભોગમાં શરૂ થયો છે. ક્ષય રોગને દૂર કરવાના ઉપાયમાં દરદીને સ્વચ્છને

ખુદ્ધી હવામાં રાખવો. જોઈએ. ને તેને માફક આવતો સ્વચ્છ ને હલકો ખોરાક આપવો એ દવા કયાં બગેબગ છે. આવો યુરોપ. દેશના લોકોનો અભિપ્રાય છે. ઈંગ્લાન્ડ, જર્મની, વગેરે, દેશમાં લોકો પોતે અથવા સરકાર-સારી હવા વાળી જગ્યાઓ એ ક્ષય રોગવાળા માટે આરોગ્યગૃહ (Sanitaria) બાંધે છે ને તેથી ક્ષયરોગથી થતા મરણની સંખ્યામાં ઘણો ઘટાડો થાય છે.

સુબાઈ હાલાકમાં ક્ષયથી પીડાતાં પાશ્વરી કામનાં માણસો માટે આરોગ્યલવન દેવલાલીમાં છે અને ત્યાં તે લોકો તેના સારો ઉપયોગ પથ કરે છે. હિંદુ લોકોને એવી સવડ નથી. હિંદુઓની સખ્યા ઘણી છે, નેના પ્રમાણમાં ક્ષયરોગથી મરણ પણ પુષ્કળ થાય છે. એ હરકત દૂર કરવા ક્ષયરોગી હિંદુને મદદ મળે તોને માટે એક આરોગ્યલવન સ્થાપવા ડૉ. પિચી ક્રિસ્ટને કરેલી સૂચના ઉપરથી કેટલાક હિંદુ ગૃહસ્થોએ ૧૯૦૬ માં માધવ બાગમાં હિંદુ લોકોની એક જાહેર સભા ભરીને હિંદુ ક્ષય રોગી માટે એક આરોગ્યલવન બાંધવાની વ્યવસ્થા કરવા માટે એક કમિટી નીમી. આ કમિટીએ કાલાં ગામની જગ્યા આરોગ્ય ગૃહ માટે પસંદ કરી શુભારે એંશી હજાર રૂપિયા કમિટીએ એકઠા કર્યા હતા. અત્યાર સુધીમાં એક લાખ રૂપિયાનું ખર્ચ તો થઈ ચૂક્યું છે, તોપણ હજી ન્હાનાં ન્હાનાં મકાન બંધાવાનાં બાકી છે. આરોગ્યલવન તૈયાર થયા પછી તા. ૧૩ એપ્રિલ ૧૯૧૨ ને દિવસે નેક નામદાર સુબાઈના બજાર સાહેબ લોડ રિડેન હામને હાથે તેને ઉઘાડું મૂકવાની શુભ ક્રિયા થઈ હતી. સર્વ જાતની હિંદુઓને માટે આ સંસ્થા હોઈ, ગરીબ લોકોને ઔષધ, અન્ન, લૂગડાં, વગેરે જરૂરની સર્વ વસ્તુઓ મફત આપવામાં આવે છે. મધ્યમ સ્થિતિનાં માણસોને જગ્યાના ભાડાના દસ રૂપિયા આપવા પડે છે. હિંદુ ક્ષય રોગી માટે આખા પ્રાંતમાં આ એક જ આરોગ્યલવન છે વડોદરાના નામદાર મહારાજ શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડ એપ્રિલ મહીનામાં એ સંસ્થા જોવા ગયા હતા. બંધી વ્યવસ્થા જોઈ મહારાજ સાહેબ થણા પ્રસન્ન થયા હતા ને ઉદાર સહાય આપના મહેરબાન થયા છે.

ભાવનગરના નામદાર મહારાજ સાહેબ, મેરબીના નામદાર ઠાકોર સાહેબ, વિગેરે બીજા રાજા રજવાડા તથા શ્રીમંતો તરફથી આ સંસ્થાને મદદ મળી છે; પરંતુ હજી પૈસાની તાણ ધણી છે. કારણ કે ઉપર કલા પ્રમાણે કેટલુંક બાંધ કામ કરવાનું બાકી છે અને ચાલુ ખર્ચ ઇરિપટાલ તથા તહેની દવાઓ, ડોક્ટર, આસિસ્ટન્ટ, કમ્પાઉન્ડર, માળી, નોકરો દીવાળતી, રોગીને ખાવા પીવાનું, જરૂરનો સર સામાન, વિગેરે માટે સુભારે એક હજાર રૂપિયાનું છે, જે આપવા માટે એક કાયમનું ફંડ જરૂરનું છે. મુખ્યત્વે કરીને ડૉ. સર લાલચન્દ્ર કૃષ્ણ લાટવડેકર આને માટે મહેનત અહીં કરે છે. આવી પરાંપકારી સંસ્થાને માટે દરેક હિંદુભાઈઓ અને જહેનતોએ યથાશક્તિ મદદ કરવી જોઈએ.

(સેન્ટાક્રુઝ.)

સૌ. પ્રમીલા.

* કર્તવ્ય પાલન:—આપણાં કર્તવ્યનું પ્રેમથી પાલન કરવાથી નિઃસંદેહ આપણે તેનું ફળ પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ, અને તે ફળ પણ કદી આજ સુધી કોઈએ પ્રાપ્ત ન કર્યું હોય તેવું સુદર તે કર્તવ્યમાં આપણી દરખાના શક્તિ ખોઈ ચી રહે ત્યાં સુધીના વીચાર સી ગો, અને જ્યાં સુધી તે કર્તવ્યમાં સંજ્ઞતા ન મળે ત્યાંસુધી દરપણે મંડવા રહો. આ પ્રમાણે કરવાથી દરકોઈ સુખ તથા ધન તથા વિજય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. જ્યાં સુધી કર્તવ્યમાં પાલનમાં આપણે શ્રદ્ધાથી લાગીશું નહીં, ત્યાંસુધી આપણે કદી પણ ક્ષેત્ર મેળવીશું નહીં. સંસારનું કોઈ પણ કર્તવ્ય શ્રદ્ધાથી અને શુદ્ધ હૃદયન દ્વારા થયે; તે સુદરજનો તેજ મુજબ વર્તે અને આખરે તેની ફલિદમાં દેવી સદાય પણ અવસ્થ મળશે.

સૌ. ગમન-ગૌરી.

૧. હિન્દુ હિતૈષી મહાત્માઓ.

૧. રા. બ. લાલશંકરભાઈનો સ્વર્ગવાસ.

જન્મ અને મૃત્યુ એ દેહધારી માત્ર માટે નિર્મિત છે. તે મનુષ્ય માત્ર સંપૂર્ણ રીતે જાણે છે, તે છતાં મૃત્યુની પાતનાથી સતત મુક્ત એવા મનુષ્યો તો વિરલાભ છે. એવા ભાગ્યવાન મનુષ્ય જીવનને ધન્ય છે. એવા જીવનમુક્ત મનુષ્યને માટે તો રા. રા. નરસિંહરાવ કહે છે તેમ “ મૃત્યુ મરી ગયું રે લોલ ” એ ઉચ્ચાર સહજ કરી શકાય. એવા મનુષ્યો આ જીવનમાંથી દેહ છોડીને જાય છે, પરંતુ તેમનો આત્મા-તેમના સદ્ગુણોની છાપ તો અનન્તકાલ સુધી રહે છે. અને એવા મહાન પુરુષોના અમર જીવન ઉપરથી જગજગનને ચેતવણી મળે છે કે, આપણા જીવનની ઉલ્લેખ કરવી તે આપણે સ્વાધીન છે, અને તેજ કારણ સર મહાન એ પુરુષોના જીવનવૃત્તાન્તનું વારંવાર મનન કરવું અતિ ઉપયોગી છે. એક મહાન નર મૃત્યુવશ થાય તો ત્યાર પછી શોક પ્રદર્શિત કરવો, એ એક રૂઢી જેવું થઈ ગયું છે. પણ એ માત્ર જ્યારે રૂઢીજ રહે અને તેના કંઈ બ્યાવહારિક ઉપયોગ ન થાય તો એ શોક પ્રદર્શન મિથ્યાજ કહેવાય. એવા નરના જીવન ચરિત્ર ઉપરથી બોધ લઈને તેનું અનુકરણ કરવાનો પ્રયાસ સદા થવો જોઈએ અને તેજ જીવન વૃત્તાન્ત લખવાનો હેતુ છે.

અમદાવાદ પ્રાર્થના સમાજના અધ્યક્ષ, અનાયના બેલી મુરબી લાલશંકરભાઈએ ચાર પાંચ મહિનાની મહાગી ભોગવી, ઓક્ટોબર મહિનાની ૧૮ મી તારીખે આ ક્ષણભંજર દેહને ત્યાગ કરી સનાતન શાન્તિમાં વાસ કર્યો. અમદાવાદમાં, બધે સમસ્ત ગુજરાતમાં એમનો કામ તો ખાલી જ પડ્યો. એવા ‘હિત્સાદો કાર્યપરાયણ, દીન દયાળુ મહાત્માની ખાલી યોડેલી જગ્યા સેનાર હાલ તો કાંઈ માણસ પડતું નથી.

અમદાવાદની-અને ગુજરાત પ્રાન્તની પ્રત્યેક લોકોપયોગી સંસ્થા સાથે તેમનો અત્યંત નિકટ સંબંધ હતો; અને પ્રાર્થના સમાજ તથા રા. સા. મહીપતરામ રૂપરામ અનાયાત્ર-મના તો તેઓ આધારસ્તંભ અને પ્રાણાધાર હતા એમ કહીશું તો જરા પણ અનિશ્ચયોક્તિનો આરોપ આવશે નહિ. આ પ્રકારના ઉદાર જીવિના, વિશ્વકુટુંબી મૃદસ્થનું ચરિત્ર અત્યંત અનુકરણીય અને ઉત્સાહજનક હોય, એ સર્વ કાંઈ કસુધ કરશે.

સત્કૃત્ય એ એક સુવાસિત પુષ્પ છે. પુષ્પની સુરભિથી સહુને આનંદ થાય છે. દુઃખિત જનો તેનાથી ક્ષણભર પોતાની પીડા વીસરી ચકે છે. તે પ્રમાણે સત્કૃત્ય રૂપી પુષ્પની વાસ એક રથાને ન રહેતાં લોકોને અતિ સુખકારક થાય છે. લાલશંકરભાઈએ નિરવાર્ય જીવિ-થી અને નિરભિમાનથી અનેક પ્રકારની જે લોકસેવા જાળવી છે, તેનાં સુલભ ગુજરાતમાંજ નહિ, પણ છેક દક્ષિણ સુધી જ્ઞેવામાં આવે છે. પારકાના દુઃખને પોતાનું કરવું, એ ભાવનાથી પ્રેરાઈને જીવન પર્વત તેમણે કેવી રીતે જનસેવા કરી હતી, તે નીચેના વૃત્તાન્ત વાંચ્યાથી કંઈક સમજશે.

રા. બ. લાલશંકરભાઈનો જન્મ અમદાવાદ પાસે આવેલા નારદીપુર નામના ગામડામાં ઇ. સ. ૧૮૪૫ માં આગસ્ટની ૨૩ મી તારીખે થયો હતો. તે ગામડામાંજ તેમના શિક્ષણનો આરંભ મળ્યો હતો. થોડું શિક્ષણ લીધા બાદ તેમના પિતા તેમને લઈને અમદાવાદ આવ્યા,

અને ત્યાર પછી થોડું યુજરાતી શિક્ષણ ત્યાંની જ શાળામાં લીધું. તેમના પિતા યાત્રિક હતા. તેથી એ શિક્ષણ પણ તેમને તેજ વખતે લેવું પડ્યું. પરંતુ તેની સાથે યુજરાતી અભ્યાસ તેમણે મૂકી દીધો નહિ. તેમની શુદ્ધિ ધણી તીવ્ર હતી, તેથી થોડા વખતમાં તે સમયની ના-
મંદ શક્યતા દાખલ થયા, અને ૩.૫ ની સ્કૉલરશિપ તેમને મળવા લાગી. થોડા વખત પછી ટ્રેનીંગ કૉલેજમાં ૩.૧૦ ની સ્કૉલરશિપ શરૂ થઈ. આને લીધે તેમને મોટી મદદ મળી. પરં-
તુ થોડાજ વખતમાં પિતાની ગૂંચિત્વ સ્થિતિ, અને જુના વિચારને લીધે, તેમને નોકરી લેવાની ફરજ પડી. નોકરીમાં પડ્યા છતાં અભ્યાસ તો જારીજ રાખ્યો હતો. ગમે તે આપદ વેડીને પણ અભ્યાસ તો કરવો એ એમની મોટી ઉમેદ હતી. તેમના માતૃશ્રી નહાનપણમાંજ અત્યુ પામ્યા હતા, તેથી માનું સુખ તેમણે ઘરમાં જોયું નહોતું. તે ઉપરાંત સાવકીમા ધરમો હતી. નાગર બ્રાહ્મણ જેવી શ્રેષ્ઠ ગણાતી જાતિમાં તે પ્રસંગે બાળકમની રહી હતી; તેથી તેમનું લગ્ન ધણીજ બાલ વયમાં થયું હતું. સ્વતંત્રપણે શિક્ષણ લેવા માટે, તેમજ સ્વતંત્ર થવાના માર્ગમાં આ એક મોટું પ્રતિબંધન હતું. તેમના પિતાએ કહ્યું કે, “મારા કમો પ્રમાણે નોકરી ધણ ન રહેડો તો મારા ઘરની બહાર જઈને રહો.”

આથી કરીને રા.બા. લાલશંકરભાઈને મોટી આપદ આવી પડી. તે વખતે સ્વ. રા. શા. મહિપતરામ સ્વરામ અમદાવાદની ટ્રેનીંગ કૉલેજના પ્રિન્સીપાલ હતા. તેમની પાસે તે સલાહ લેવા ગયા. રાવસાહેબને સર્વ હકીકત નિવેદન કરે. લાલશંકર જેવા હોંશિયાર વિદ્યાર્થી અધવ-
ચ અભ્યાસ મૂકી દે એ વાત તેમને જરા પસંદ પડી નહિ. તેથી તેમને એવી શીખાણ આપી કે, “પિતા જે ઘર બહાર કઢાડી મૂકે તો બલે કઢાડે. સહકુટુંબ તમે સ્વતંત્ર જગ્યાએ જઈને રહે-
જો ને આપદ પડે તો બેસારાક મારી પાસે આવજો. લાલશંકર પોતાના ગૃહની શીખામણ અક્ષરે અક્ષર અમલમાં આણી. અનેક અડચણો વેડીને માત્ર પોતાની દિમ્મત ઉપર તેમણે ટ્રેનીંગ કૉલેજનો અભ્યાસ સંપૂર્ણ કર્યો. રા. શા. મહિપતરામભાઈએ કરેલો ઉપકાર તે કદી વીસવા નહિ, અને પ્રસંગે પ્રસંગે તેમના શુભાનુવાદ ગાતા. ગણિતનો વિષય તેમણે અથાગ શ્રમ લઈ આગળ વધાર્યો. એટલે સુધી કે એંડ્રી-ન્ટન કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓની સાથે

સોલાપુર પરગણામાં સંખ્યાજથા મનુષ્ય અને દેવતા તુલ્યાન થયું. તે વખતે મુંબાઈના નામાંકિત મિત્ર એન્ટ શેઠ મોરારજી ગોક્ષાદાસની સોલાપુરમાં મિત્ર હતી. તેમણે તે પરગણાની વસ્તુશિથિ ધ્યાનમાં લઈને મુંબાઈના શેઠીઆ પાસેથી પૈસા એકઠા કરીને દુકાળ સંકટ નિવારણાર્થે ફંડ જીત્યું કર્યું. તે વખતે લાલચંકરભાઈ પંડરપૂરના સમજાજી હતા. જુએ મરતા લોકોનું દુઃખ ઘટાડવામાં તેમણે અથાગ મહેનત કરી. પરંતુ દુકાળને પરિણામે આખા વગરનાં નિરાધાર યૃષ્ટ જતાં બાલકોની સંખ્યામાં અત્યંત વૃદ્ધિ થતી જોઈને તેમને ત્રાસ પડ્યો. જુએ મરતા લોકોનું રક્ષણ કરવા ઉપરાંત અનાથબાળાશ્રમની અગત્ય તેમને જણાઈ. તેટલા માટે તેમણે તન તોડીને મહેનત કરી. દાર્દ્ર્ય કામ સમાપ્ત થયાં પછી દર શનિવારે સાંજે તે પંડરપૂરથી મુંબાઈ જવા નીકળતા. ને રવીવારે આખો દિવસ શેઠીઆની મુલાકાત લઈને પંડરપૂરના બાળાશ્રમની અગત્ય વિશે તે લોકોને સમજાવ્યું પાડતા; ને તેમની પાસે પૈસા ઉઘરાવતા. પાછા રાત્રે મુંબાઈથી નીકળીને સોમવારે સવારે પોતાના કામખર હાજર થતા. એક પ્રસંગે શેઠ મોરારજીએ કહ્યું હતું કે “લાલચંકરભાઈમાં સાક્ષાત્ સંકરનો જુરસો છે. તેમના હિસાબ અને ખતનો પાર નથી. બીજાં મનુષ્યો દુઃખની જૂમો પાડ્યાં કરે છે ત્યારે એ દુઃખની સામે બાથ બીડે છે અને હેવટે વિજયી થાય છે.” ખરેખર બોલે બોલ આ શબ્દો સત્ય છે. ગમે તે પંથના, ગમે તે ધર્મના લોકો પાસે જઈને તે અનાથ બાલકોનું દુઃખ નિવારણ કરવાને પૈસા માગતા. ‘મુધારક’ તરીકે એમની વિરૂદ્ધ ગમે એટલી લાગણી હોય તો પણ આવા જૂતધવાના પારમાર્થિક કામમાં લોકો તેમને મદદ કરતા. પંડરપૂરમાં તો એ ‘દેવમુનરસદ્’ નામે હજી પણ ઓળખાય છે.

અનાથ બાળકો, અને અનાથ વિધવાઓ એ બન્નેનાં દુઃખનું નિવારણ કરવું એજ તેમનું લક્ષ્યબિન્દુ હતું. તેથીજ પોતાના ગુરુ રા. સા. મહાપતરામભાઈનો સ્વર્ગવાસ થયો તે વખતે તેમની યાદગીરી કાયમ રાખવાને ફંડ એકઠું કરીને અમદાવાદના અનાથાશ્રમ સ્થાપ્યો; જે સંસ્થાની ખરી કદર ઓપનના દુકાળ વખતે જણાઈ. તે વખતે પણ તેમણે અત્યંત કટ વેડીને, પોતાના દ્રવ્યની મદદ કરીને, તેમજ બીજા ગૃહસ્થો પાસે પૈસા ઊઠરાવીને પુષ્કળ ખર્ચ ઉપાડ્યો, અને સંખ્યાજથા રડતાં બાલકોનું પોષણ કરીને તેમને આશીર્વાદ લીધો. અમદાવાદના આશ્રમના તો એ ખરેખર પિતા હતા; ને તેમાં નિવાસ કરતાં છોકરાંઓ તેમને આપાછનેજ નામે ઓળખતાં. તેમના મૃત્યુને દિવસે જેટલાં બાલકો રડ્યાં હશે તેટલાં દાઈ દિવસ નહિં રડ્યાં હોય ! છપ્પનના દુકાળ વખતે દરેકજ અપરજમની મુલાકાત લેવા ને જતા. દાઈ માંદગી આશ્રમમાં હોય ત્યારે તો સાંજ સવાર બે વાર તે જતા. દાકરને, મુખરિન્ટેન્ડેન્ટને ચેતવણી આપતા; અને પોતાનાં પેટનાં બાળકોની માફકજ સર્વે અનાથ બાળકો ને ગણતા. તેમને પોતાને દાઈ પણ સંતાન નહોતાં, પરંતુ આ અનાથ બાળકોના ઉપર તે ખરે પિતા સમાન ભાવ રાખતા.

અનેક પ્રકારનાં લોક હિતાર્થનાં કાર્યમાં તેમનું ચિત્ત પરાવાએજ રહેતું. તે સર્વનું સવિસ્તર વર્ણન કરવા બેસીએ તો તો મોટું પુસ્તક થઈ જાય. તેથી જે જે જાહેર સંસ્થાઓ સાથે તેમનું નામ જોડાયેલું છે, તેમાંની થોડીકનાં નામ આપીનેજ સંતોષ માનીશું.

૧ ગુજરાત વનોદયુવર સોસાયટી. ૨ અંજુમને ખસ્તામ. ૩ પ્રાર્થના સમાજ. ૪ મહાપતરામ અનાથાશ્રમ. ૫ રા. બ. રજીસ્ટ્રારના આડીઆ કન્યાશાળા. ૬ શેઠ મહિલાલ લાખંધેરી. ૭ આપારાવ મોગાનાથ લાખંધેરી. ૮ કાઉન્ટેસ ઓફ ડફિન ફંડ-અમદાવાદ પ્રાંત.

૯ નેશનલ ઈન્ડિઅન ઍસોસિએશન-અમદાવાદ ખાંચ. ૧૦ અમદાવાદ, સેવાસદનખાંચ. ૧૧ ગુજરાત સંસારસુધારાસમાજ. ૧૨ પુનર્વિવાહ ઉત્તેજક સભા. ૧૩ પરમેન્દ્ર સીનીફ ફંડ. ૧૪ મિસ મેનીંગ ફંડ. ૧૫ લીલી મેમોરીઅલ. ૧૬ લોગાનાથ લેડીઝ લીટરરી ઇન્સ્ટીટ્યુટ. આ વિગેરે ઉપર લખેલી સર્વ સંસ્થા માટે તેઓ તન તોડીને તેમજ વ્યવસ્થા કરીને પ્રયત્ન કરીને શ્રમ લેતા. જેવી રીતે માતૃપિતા પોતાની સંતતિની ઉન્નતિ માટે પ્રેમ સહિત પ્રયાસ કરે છે, તેજ પ્રમાણે પોતાને હેતુક લીધેલી સર્વ સંસ્થાને તેઓ વાતસલ્ય ભાવથી ઉછેરતા. ઉપર વર્ણવેલી સંસ્થાઓમાંથી ઘણીનાં મહાન પોતે માથા ઉપર ઉભા રહીને ઘણીજ કરકસરથી તૈયાર કરાવ્યાં છે. તે સર્વ તેમના સમારકસતબાજી જેવા સદા કાયમ રહેશે. તેમનાં સંતત ઉદ્બોધ, દૃઢ આશ્રય, કરકસર, ખર્ચ, અને ઉત્સાહના પરિણામે તેમણે ચલાવેલી સર્વ સંસ્થાઓના પાયા ઉંડા અને મજબુત છે.

માત્ર હિન્દુ કોમનીજ તેમણે સેવા કરી છે એમ નથી. અમદાવાદની અંગ્રજીમાનને ઇસ્લામના; તે એક આધાર રૂપ-આત્મારૂપ હતા.

આપણા હિન્દુ સંસારમાં અનેક પ્રકારના સુધારાકરવાની જરૂર છે, તે વાત તેમના મનમાં ઘણીજ દૃઢ હતી. અને અનેક રીતે તે માટે તેઓ પ્રયાસ કરતા. સામાન્ય જીવણી અને તેમાં વિશેષ કરીને સ્ત્રીઓની જીવણી તથા ઉન્નતિ માટે તેમણે અનેક પ્રકારના ઉપાયો યોજ્યા હતા. ગુજરાત વનોકીયુધર સોસાયટીને તો તેમણે પુત્રીવત પાળી હતી; ને તેમાં પશુ સ્ત્રી-ઉપયોગી પુરતકો તૈયાર કરાવવા, ભાષણો અપાવવા, તથા રોકાવરસિંધો અપાવવી, તે તરફ એમનું વલણ વિશેષ જોવામાં આવતું.

“જીવણી અને સંસાર સુધારાના વિષયમાં તેઓ થયા વાદવિવાદમાં ઉતરતા નહિ પરંતુ શિષ્ટ હિંદુ લોકને લોકોપયોગી કાર્ય કરવા, એ તેમને વધારે પસંદ હતું.”

આ કાર્યમાં એમની પદ્ધતિ માટે મતભેદ ભલે હો! પણ એમની કાર્ય પરાયણતાની પ્રશંસા તો એમના સહવાસમાં આવેલાં દરેકને કબુલ કરવી પડશે.

આપણા દેશમાં અનેક મોટાં કાર્યોના આરંભ થાય છે, પણ તે પૂર્ણપણે ફલિશ્રુત થતાં નથી એનું મુખ્ય કારણ એજ છે કે આપણા લોકમાં દેવભાવનું પ્રાપ્ત્ય ઘણુંજ છે. કોઈ પણ મહાન કાર્યના આરંભ કાષ્ટએ કયો તો તેમાં જોડા શી છે તે તરફજ દષ્ટિ કરવામાં આવે છે. ને કાર્યવાહકના સ્વભાવમાં ખામી કંઈ રહેલી છે તે શોધી કઢાડવાનો પ્રયાસ થાય છે. આ પ્રમાણે ખીલતી કળીનું મર્દન થાય છે. અને તેથીજ આપણી ઉન્નતિ થતી અટકે છે. અત્યુચ્ચ માત્રમાં કોઈ કોઈ પ્રકારની તો ખામી હોય, પરંતુ તેને માટે કોઈમાં જે કંઈ સદૃશ હોય તે શા માટે જૂસી નાખવા જોઈએ? આપણા દેશના અનેક વ્યવસાયમાં Resultant pressure* નથી. કારણકે એક જીજ્ઞાસુ વિરૂદ્ધ વર્તન કરવામાં આવે છે, તેથી તેનો નાશ થાય છે. આ રિયલિટી શું દર્શાવતું નથી? આવું કારણ શું છે? કારણ કેદરેક પક્ષ સામા પક્ષના હોય તરફજ લક્ષ્ય આવે છે. આ પ્રમાણે દલીલ એકત્ર થવાય નહિ. ગુલાનના ઝાડમાં કાંટા હોય તેથી કાંઈ ગુલાન ફેંકી દેવાય નહિ. નવાં સૂધી આપણે દરેક વસ્તુમાં સુન્દરતા નહિ જોઈએ ત્યાં સૂધી પ્રેમનું બાન આપણને થવાનું નથી. સુન્દરતા એટલેજ પ્રેમ. અકબર પાદશાહે એક લીંટી દોરી, અને પોતાના પ્રધાન ખીરખંને કહ્યું

* શ્રમ પરિણામ તરફ લક્ષ્ય આપવાની દષ્ટિ.

કે એ લીટીને એકે બાજુથી લૂછવા વગર ટુંકી કર. બીરંગલે તે લીટીની નીચે એક બીજી પથ ઉપરની લીટી કરતાં લાંબી Parallel (સમાન્તર) લીટી દોરી અને તેથી અક્ષરની લીટી ટુંકી માલુમ પડી આવી. વધારે લાંબી લીટી દોરવામાંજ ઝઢાપણુ છે. બચાટ કરવા એ કેવળ વ્યર્થ છે.

આ પ્રમાણે એક સંપત્તી રેહેતી દૃષ્ટિ રાખીને કાર્ય કરીયું, તોજ આપણું ક્ષેત્ર યશ. અને એજ વૃત્તિથી આપણે રા. બા. લાગણ્યકરભાષના જીવનનું નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ. તેમના સદૃશ્યો એટલા આગળ પડતા હતા, કે તેમની ખામી શોધવાનો કે જોવાનો અવકાશજ ન રહે. તેમનું જીવન અત્યંત સાદું, નીતિમય, અને મિતાદારી હતું. રહેણી કરણી અને પહેરવેશ વગેરે સર્વમાં એક સરખી સાદાઈ માલુમ પડતી હતી. Plain Living and High Thinking (સાદું જીવન અને ઉચ્ચ વિચાર) નો આદર્શ સંપૂર્ણ રીતે તેમણે પાળ્યો હતો. તેમનાં દરેક કાર્ય ઉત્પાદ, દલતા, અને એકનિષ્ઠાથી ઝગડી રહેતાં. તેમનામાં એક જાતનો નીતિનો આગ્રહ એવો હતો, કે સર્વ કાંઈ તેમને આગેવાન તરીકે સ્વીકારતા ને માન આપતા. કામ એજ તેમના જીવનનો શોખ હતો.

નમ્રત્વેનોન્નમંતઃ પરગુણ કથનૈઃ સ્વાન્ ગુણાન્ રૂપાપયન્તઃ ।

સ્વાર્થાન્ સંપાદયન્તો વિતત વહુતરાંરંભયત્નાઃ પરાર્થે ॥

સાત્પૈવા ક્ષેપરૂક્ષા ક્ષરમુખ રમુલાન્ દુર્મુલાન્ દુઃસ્વયન્તઃ ।

સંત સાશ્વર્યચર્યાજગતિ વહુમતાઃ કસ્યનામ્પર્યનીયાઃ ॥

નમ્રતાથી જેઓ ઉંચા છે, પારદાના શુભું કથન કરીને જેઓ પોતાના શુભ જાહેર કરે છે; પરાયા હિતને ખાતર જાણે તે સ્વાર્થ હોય એવી રીતે મત્તમાં મંડ્યા રહે છે; તથા નિંદાઓર દુષ્ટ લોકોને મુગે માટે જેઓ કષ્ટક આપે છે; એવા અકિત કરી નાંખે તેના અચિન્તવાન સાધુ પુરુષોને કોણુ પૂજનીય ન મણે ? ઉપર વર્ણવેલા સર્વ સદૃશ્યોથી અવકૃત મહાન્ નર લાગણ્યકરભાષના આ માને પરમાત્મા સદા શાન્તિ આપે એટલી પ્રાર્થના છે.

તેમની રમૃતિ તેમના કરેલાં સાકાર્યો અને તેમના સમ્પાદિત અને લીધે કાલમ રહેશેજ. પરંતુ તેમણે જનસમાજના ક્ષેત્રને માટે જે જે અનેક કાર્ય કર્યા છે, તેના જાણનાં યથાશક્તિ આપણે ઉપકાર વૃત્તિ પ્રદર્શિત કરવી એ આપણું કર્તવ્ય છે. અને એ રીતે વંશ પરપરા એમની રમૃતિ જીવંત જાગત રહે એવું કાંઈક રમારક કરવું જોઈએ. સ્ત્રીજનવણી, સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ એ એમનો અતિ પ્રિય વિષય હતો. તે જે સાધનથી સ્ત્રીઓની ઉન્નતિનો માર્ગ સરળ થાય, એવી કાંઈ સંસ્થા સ્થાપી હોય તે તેમનું નામ ચિરમરણીય રહેશે. પ્રાથમિક શિક્ષણ માટે આપણા પ્રાન્તમાં અનેક કન્યાશાળાઓ છે, પરંતુ આપણો દેશ, આપણી સામાજિક સ્થિતિ એ સર્વને અનુકૂળ ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે એક પથ યોગ્ય સંસ્થા નથી, તે તેવી એક સંસ્થા સારા મજબૂત પાયા ઉપર સ્થાપવાની અતિ અગત્ય છે. અમદાવાદ શહેર, તેમજ સમસ્ત ગુજરાત પ્રાન્તનાં સર્વ જનુઓ અને લગિનીઓને ગારી એટલીજ નમ્ર વિનંતી છે કે સદગત યશસ્વિ આ મહાન્ નરની રમૃતિ કાલમ રાખતામાં સર્વ કાંઈ મદદ કરીને આ પકારની એક લોકોપયોગી સંસ્થા સ્થાપશે તે યોગ્ય રમારક કહ્યું કહેવાશે.

નવસારી.

—સૈ. શારદા મહેતા.

૨. બહેરામજી એમ. મલખારી. *

જુલાઈ ૧૯૧૨ ની સાલમાં. મી. બહેરામજી.

મહેરવાનજી મલખારીનું મૃત્યુ શરીરમૃતિ નરમ હોવાથી સોમલામાં થયું. એમણે ભારતના હિતાર્થે પોતાનું તન મન અને ધન સર્વ અર્પણ કર્યું હતું. તેઓનું ચિત્ત પારકાનું બલું કરવામાં નિરંતર પ્રવૃત્ત રહેતું, અનેક પ્રકારનાં કષ્ટો, ટીકાઓ અને લાંછનો સહન કરીને પણ પોતાના ઉદ્દેશોમાંજ તેઓ લાગી રહેતા. મી. મલખારીનું જીવન બહુજ ઉચું હતું. દેશની વિધવાઓની દુર્દશા દેખી એમના કરુણ હૃદયમાં બહુ દુઃખ થતું. ભારતની સ્ત્રીઓની દશા સુધારવાને માટે સદા પરીશ્રમ લાઇ વીચાર કરવાથી તેમને માલુમ પડ્યું કે અખળાઓના ઉત્કર્ષ માટે એક આશમની પૂરી જરૂર છે.

તે પોતે બાળ્યેતા સંસાર સુધારક હતા; પરંતુ તે સાથે બહુ જખરા લેખક પણ હતા. એમના વિનોદપૂર્ણ સમાજ-સુધારણા સંબંધીના લેખ જેમણે વાંચ્યા છે તેઓ તેમના ઉપર બહુ પ્રતી યથા છે. અસાધારણ લેખનશક્તિના બળથી તેમણે પોતાનું નામ ધણું બહાર પાડ્યું હતું. ભારતના ઉપરાંત યુરોપના દેશો સુધીના મોટા મોટા વિદ્વાનો એમની યોગ્યતા જોઇ તેમના મિત્ર થયા હતા. આજ એમના જેવા વિદ્વાન સુધારકના મરણથી દેશ હિતૈષીને કેમ દુઃખ ના લાગે !

શ્રીયુત મલખારીનો જન્મ ૧૮૫૩ માં વડોદરામાં થયો હતો. એમના પિતા ધનજી બાઈ મહેતા વીસ રૂપિયાના પગારમાં વડોદરામાં નોકર હતા. મલખારી મુશ્કેલીથી ૭ સાત વર્ષના થયા ત્યાં તો એમના પિતા ગુજરી ગયા, ખાવા પીવાનું કાંઈ દેખાણું નહિ હોવાથી એમની માતા લીખીજાઈ પોતાના દૂરના સંબંધી મહેરવાનજી નાનાબાઈ મલખારીને ઘેર નાનપૂરા ગામમાં રહેવા લાગ્યાં.

મહેરવાનજીની સ્ત્રી મરી ગઈ હતી. એમને એકે પુત્ર પણ નહોતો. તેથી એમણે લીખીજાઈ સાથે લગ્ન કર્યું. અને આ ચરિત્રના નાયક, (શ્રીયુત મલખારી) ને પોતાની પાસે રાખવા માંડ્યા. પાંચ વર્ષની ઉંમરમાંથીજ મલખારીએ શાળામાં જવાનો આરંભ કર્યો હતો. અસલી રીતી મુજબ પ્રથમ ગુજરાતીનો બળ્યાસ ત્યાં તેમને કરાવવા માંડ્યો. વિદ્યાર્થી અવસ્થામાંથીજ તેઓ બહુ સચળ હતા. એમના શરીરની ગરદન ભરેલી અને મજબૂત હતી. ખેલ અને તમાશા એમને બહુ પસંદ હતા. આઠ નવ વર્ષની અવસ્થામાં પણ પોતે એવા મધુરા સ્વરથી ગાયન ગાતા કે જેથી આસપાસનાં દીંગ થઇ જતાં. પોતાના શિક્ષા ગુરૂથી હરી બીજા હોઝરને ગાર ખાતા દેખી તેમને ધણુંજ દુખ થતું; છતાં શાળાની બહાર એમની મસ્તી થોડી નહોતી. થોડા વખત પછી મહેરવાનજીએ એમને વઢીને એક જગ્યાએ કામ શીખવાને મુક્યા. પણ ત્યાં એમણે જરોજર કામ ન કર્યું ત્યારે તેમને ફરીથી શાળામાં મુકી ગુજરાતી અને ઇંગ્લેજ શીખવવા માંડ્યું. એમની મરતી અહીં પણ બંધ રહી નહોતી. શાળામાં બહુ તોફાન-કરતે કરતે એક વખત તે પકડાઈ ગયા. હેડમાસ્તરે એમને એક ડઝન (૧૨) સોદીના ફટકા મારવાની સજા કરી. પહેલી સોદી પડતે જ મલખારી બેહોશ થઇ પડ્યા. શિક્ષકે તેમને પાણી છાંટી શુદ્ધિમાં આણ્યા. શુદ્ધિમાં આવતાં પહેલું કાગ મલખારીએ એ કર્યું કે હેડમાસ્તર ઉપર જે હાથમાં આવ્યું તે કા-

ગંગા વીગેરે ફેંકીને પોતાના ઘર તરફ નહાલી ગયા. નાસને નાસતે પોતાના મન સાથે દીનગીર યતા દતા કે, ઘરે પહોંચને મહારી માતાને આસ્તર આ વાત કેમ નહીં કહે? પરંતુ ઘેર પહોંચ્યા અને જોયું તો પોતાની માતા લીખીયાઈ અચેત પડ્યા હતાં મનગારી પોતાની બધી વાત બુની ગયા આજો દિવસ બેસી રહી એના ચાકરી કરવા લાગ્યા ત્રણ દિવસ અને ત્રણ રાત સુધી મનગારી નીરંતર પોતાની માતાની સેવા કરતા રહ્યા તોપણ તે બધી શક્યા નહીં.

માતાના મરણથી મનગારીને બહુ ચિન્તા થતા લાગી તે પોતે એક ચચા બાળક દતા અને તેજ સુગમ તે હોરિયાર, ચતુર અને ગભીર માણસ પણ થતા પામ્યા એમને પોતાની માતાના એ-એક મૃત્યુથી બહુ દુઃખ થયું એમની માતા બહુ શુદ્ધ ચરિત્રવાળા અને ઉદાર હૃદયવાળા હતાં દન અને દયાની લાભસ્વી એમના હૃદયમાં એટલી બધી હતી કે પોતાની વહાલાંમાં વહાની ચીજ તેઓ આપી દેતા અને હનકામાં હવળી જાનિના માણસો જોડે પણ સાંગે વ્યવહાર ચલાવવા સુકતા નહીં. કાંઈ કાંઈ દિવસ એમને પોતાની આ વૃત્તિ ને લીધે પાંચરી સમાજમાં બહુ અનાદર પણ સહન કરવો પડ્યો હતો એમને બીજા વિવાદથી કદી સુખ મળ્યું નહોતું. માતા લીખીયાઈના શુદ્ધ ચરિત્રના કાળાવ પુત્ર મનગારી ઉપર બહુ પડ્યો માતા અને પુત્રમાં સ્નેહ પણ ઘણો હતો એક બીજા જીવનનથી ચઢાનાં પોતાની જીવનમાં મનગારી એમની માતાને બહુજ વખત યાદ કરતા

માતાના મરણ વખત મનગારી ૧૬ વર્ષના હતા તેમ એમના કાંઈ પણ સબધી એમને તે સમયે લાગુ પડે તેમ નહોતું. તો પણ એમણે પોતાના જ દેહ નિશ્ચયથી લાગુ પડતું ધાર્યું તેથી સુરત આવી ત્યાંની મીશન સ્કૂલમાં તેઓ ઇંગ્લેન્ડ શીખવા લાગ્યા ત્રણ વર્ષ સુધી ત્યાંની પાઠશાળામાં લાગ્યા કર્યું. પાઠશાળાના મુખ્ય ઉપરી મિ. ડી. સનને એમને મહેલે જોઈ એમના ઉપર બહુ પ્રીતિ થઈ હતી અને તેઓ કહેતા કે ભવિષ્યમાં મનગારી અવશ્ય મહાન પુરુષ થશે તે મનગારી સાથે બહુ પ્રેમ દર્શાવી જાણતા મનગારીને પણ એમની જોડે જાણવાથી થોડા દિવસમાં ઇંગ્લેન્ડ સાર જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું શેફરિયન, મિલ્ટન, ટેનિસન, આદી મહા દનિજ્ઞાના ગ્રંથો તેઓ સારી રીતે વાંચી તેમજ સમજી તેમના રસ લેવા લાગ્યા ૧૮૬૮માં મનગારીએ મેટ્રિક્યુલેશનની (પ્રવેશક) પરીક્ષા આપી પરંતુ ગણિતમાં કમજોર હોવાના કારણથી તે પાસ કરી શક્યા નહીં ત્યાર પછી તેઓ મુંબાઈ આયા ગયા, અને ત્યાંની એક શાળામાં વીસ રૂપિયાના પગારથી શિક્ષક થયા થોડા મહિના પછી એમને એક શાળામાં મહિને સાત રૂપિયા મળવા લાગ્યા અને ત્યાં વિદ્યાર્થીઓનાં ટ્યુશન (ખાનગી શિક્ષણ) ના મળીને દોઢ મો રૂપિયા એમને પડતા લાગ્યા હવે એમને દ્રવ્ય સમધી કંઈ કંઈ રહ્યું નહીં આની દરમિયાન એમણે પોતાને અભ્યાસ છોડ્યો નહોતો તે ગણિતમાં બહુ કાચા હોવાથી ત્યાર વર્ષ સુધી તે પાકું ક્યાં બાદ ૧૮૭૧ માં તેમણે મેટ્રીકની પરીક્ષા પાસ કરી.

મનગારીના દિવસ હવે સારો આવ્યો, મુંબાઈના પ્રસિદ્ધ ડૉક્ટર વિલ્સનને એમની જોડે પરીચય થયો ડૉક્ટર વિલ્સન ગુજરાતી ભાષા સારી રીતે સમજતા હતા મનગારીએ ગુજરાતી ભાષામાં કવિતાઓ બહુજ સારી રીતે રચી હતી. તે વત્સાની ત્યાં રખડતી પડી હતી. એક દિવસ કોઈ મિત્રની સુચના ઉપરથી ડૉક્ટર વિલ્સનની નજરે તે આવી ડૉક્ટર સારેમને તે બહુ પસંદ પડી એનો મત્તલ કરી ૧૮૭૫ માં "નીન્ડિવિનાદ" ના નામથી તે બહાર પાડી. ગુજરાતી સાહિત્યની દુનિયામાં એ પુરતકની બહુ પ્રસન્ન થઈ હતી તે વડે મનગારીનું નામ પ્રસિદ્ધ થયું ત્યાર બાદ એમનો બીજો ગ્રંથ "India as seen in India Garb" (હિન્દની કવિતા-ઇંગ્લેન્ડ લેગાસમાં) એ નામનો ઇંગ્લેન્ડમાં

નીકળ્યો. એ પુસ્તકે મહાજારીની વધારે પ્રસિદ્ધિ કરી. નામદાર મહારાણી વિક્ટોરીયા, મિસ ફ્લોરેન્સ નાઇટીંગેલ, પ્રો. મેક્સમુલર, રાજકવિ ટેનિસન, વગેરે ધણા વિદ્વાનો અને મહા-જનોએ એ ગ્રંથ વાંચી મહાજારીનો યોગ્યતા સ્વીકારી હતી.

૧૮૭૬ માં તેઓ પત્રકારની આશ્રમમાં ઉતર્યાં. મુંબાઈમાં કેટલાક યુવકોને મળીને ‘ ઇન્ડિયન રેપ્રેઝેન્ટેટર ’ નામનું પત્ર કહાડ્યું હતું. તેમાં મહાજારી લેખ લખવા લાગ્યા અને પાછળથી તે બધું થતું જોઈ ખરીદી પણ લીધું. મહાજારીની લેખનશક્તિ જેવી જાણી હતી, તેવી તેમની આર્થિક શક્તિ નહોતી. એને લોધે એમને એ પત્ર ચલાવવા બહુ બહુ મુશ્કેલીઓ સહન કરવી પડી. આરંભમાં માંડ માંડ એના પચાસ સાંઠ માહક થયા. પણ મહાજારીને પોતાને લેખો અને પ્રેરે તપાસવાં પડતાં; અને સ્થાનીક આંકડોને ત્યાં પણ પોતાને પત્ર વહેંચવા જવું પડતું. ખર્ચની રકમ વધી જવાથી એમને પોતાની પત્નીનાં આશ્રપણોં સુધી વેચવાં પડ્યાં હતાં ! આ બધી વિપત્તિઓને ધૈર્યપૂર્વક સહન કરી, તેઓ પોતાનું કામ કરતા ગયા; અને અંતે એમને એ કઠિન પરિશ્રમનું ફળ એ મળ્યું કે ૧૮૭૬ થી ‘ ઇન્ડિયન રેપ્રેઝેન્ટેટર ’ જાણીતું થવાનો આરંભ થયો. અને થોડા વખતમાં તે ભારતનાં મુખ્ય મુખ્ય પત્રોમાં તો થું પણ અમેરિકા, ફ્રાન્સ, અને ઇંગ્લેન્ડનાં પણ એકે એક પત્રો સુધીમાં તેમની લેખનશક્તિ, ગ્રાંથ વિચાર, અને નિરાશિમાનની પ્રસંશા થઈ. ભારતના તે સમયના વાર્ષિકરોય લેાડ રિપન સુધી તેની બહુ કિંમત સારી રીતે સમજી, તે પત્ર વાંચવા લાગ્યા. પોતાના પત્રની આટલી ઉન્નતિના કાળમાં મહાજારીને સુપ્રસિદ્ધ અર્થશાસ્ત્રવેત્તા મી. દીનશાહ એલ્લજી વામ્બાની સલાહથી ‘ વોર્ષસ ઓફ ઇન્ડિયા ’ (હિન્દનો અવાજ) એ નામનું એક પત્ર કહાડ્યું. પરંતુ તે બહુ દિવસ ચાલી શક્યું નહીં. અને તેને રેપ્રેઝેન્ટેટરની જોડે ભેળવી દેવું પડ્યું.

મહાજારી આ સમયમાં સમર્થ વિદ્વાન મેક્સમુલરનાં “ હીમર્ટ ” લાપણોના કેથ-ની જુદી જુદી ભાષાઓમાં અનુવાદ દરાવવાને કન્ડ એકઠું કરવા ભારતનાં મોટાં મોટાં નગરોમાં ફરવા લાગ્યા. એમણે રેપ્રેઝેન્ટેટરમાં એવા દારય પૂછું લેખો લખ્યા, કે જેના ઉપર લોકોની બહુ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ, અને “ ગુજરાત અને ગુજરાતી ” નામના પુસ્તક રૂપે તે પ્રકાશિત થયા ડૉક્ટર વિલ્સનના મૃત્યુ ઉપર એમણે “ વિલ્સન વિરહ ” નામનું ગુજરાતી કાવ્ય રચ્યું. એ કારણથી ગુજરાતી સાહિત્યમાં એમને એક મોટું ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત થયું. ૧૮૮૧ માં તેમનું “ સરોદ-ઈતિહાસ ” નામનું કાવ્ય પ્રકાશિત થયું. લોકોએ તે ગ્રંથ પણ બહુ પસંદ કર્યો. અને તેને પણ ‘ વિલ્સન વિરહ ’ અને ‘ નીતિવિનોદ ’ ની સાથે સ્થાન મળ્યું.

૧૮૮૩ માં મહાજારીનું ધ્યાન દેશની વિધવાઓ ઉપર થતા અત્યાચારો તરફ ખેંચાયું. સામાન્ય રીતે સ્ત્રી જાતિનું કષ્ટ દેખીને હૃદય સદા દુખી રહેતું. એમણે પોતાના પહેલા ગ્રંથ નીતિવિનોદમાં વિધવાઓનાં દુઃખો ઉપર બહુ આંસુ વહાવ્યાં હતાં. એમનો ગત એવો હતો કે, કોઈ વિધવાની ધમ્મણ પુનર્વિવાદ વિરૂદ્ધ હોય તેણે પુનર્વિવાદ કરવો નહીં, પરંતુ બાળવિધવા કે જેણે પતિ કે વિવાદ એ શબ્દનો અર્થ પણ જાણ્યો ન હોય, તેણે આખું જીવન વેધવ્યમાં વ્યતિત કરી, પારખી ખુશામતમાં તે ગાળવું, એ એક હેના ઉપર ભારે જીરમ થાય છે. બંગાળના સુપ્રસિદ્ધ સુધારક પંડિત ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગરે બહુ ઉદ્યોગથી વિધવાઓના પક્ષમાં વિધવાવિવાદનો કાયદો પસાર કરાવ્યો હતો. મહાજારીએ પણ તન મન ધનથી એવા પ્રકારનો એક વિષય હાથમાં લીધો. બાર વર્ષની

અંદરની છોકરી અને તેમજ સોજ, વર્ષની અંદરનો છોકરો, એનું લગ્ન ન કરવું, એવો કાયદો પસાર કરાવવાને પ્રયાસ કરવા માંડ્યાથી લોકોએ તેમને બહુ ધુરા અગર ભયા કહ્યા. પારસી હોષ હિન્દુ જાતિ સુધારવાનું કામ પોતાને હાથ લેવાથી દેટલાક લોકોએ એમને બદનામ કર્યા. દેટલાક લોકોએ તો એમના ખાનગી કામમાં અંતરાય અને હરકતો પણ નાંખી. પરંતુ તે પોતાના કામમાં મશગુલ અને નિડર રહી, પોતાની લેખિની અને સહાયકાના બળ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને લોકોની એવી ખરાબ વર્તણૂક ઉપર તેમણે ધ્યાન આપ્યું જ નહીં. લોર્ડ રીપનને મળીને એમને ભારતની વિધવાઓની મુસીબતોનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ એમણે આપેલ પહેલાં તો લોર્ડ રીપન જરા વિચાર કરવા લાગ્યા, પણ પાછળથી તેઓ મનઃપારીના પક્ષમાં ગયા. મનઃપારીએ પ્રયત્ન કરવામાં તો કાંઈ પણ બાધી ન રાખ્યું. પરંતુ લોકોના મોટા ભાગના વિરોધના કારણથી સરકાર બાળ-વિવાહ રોકવાનો નિયમ હાથમાં લઇ શકી નહીં. થોડા દિવસ પછી ૧૮૮૪ માં એમના પ્રવચનનું ફળ એ થયું કે, " સહવાસ-સંમતી " (અથવા સમતિવચ) નો કાયદો પાસ થયો.

આ ધાંધળા સમય પછી મનઃપારીએ બે કામ મહત્વનાં કર્યાં. એક તો એ કે એમણે સુવિખ્યાત થ્રીયુટ દ્વારામ ગીડુમલની સહાયતાથી સેવાસદન નામની એક સંસ્થા સ્થાપિત કરી. અહીં ભારતની સ્ત્રીઓને શિક્ષક, ગુણાણી વિગેરેનું કામ શીખવવામાં આવે છે. બીજું એમણે સીમલાની પાસે ધર્મપુરમાં " ક્ષાપના રોગીયો માટે અપારોઅગૃહ " ની સ્થાપના કરી.

આ સમયની દરમિયાન પણ મનઃપારીની લેખિની શિથિલ નહોતી. વિશાળત . જઈ આગા પછી ૧૮૮૪ માં એમણે પોતાની વિશાળતની મુસાફરી વિશે " The Indian Eye on English Life " (ઈંગ્લેન્ડના જીવન ઉપર હિન્દુવાસીની દૃષ્ટિ) એ નામનો ગ્રંથ પ્રકાશિત કર્યો. આ ગ્રંથ પણ લોકોએ બહુ પસંદ કર્યો. સ્પેક્ટેટર તો નીકળતુંજ હતું. અને તેના ઉપરાંત એમણે પોતાનાજ તત્ત્વીય નીચે " East and West " (પૂર્વ અને પશ્ચિમ) એ નામનું એક માસિક પત્ર કહાડ્યું, જે હજી સુધી નીકળે છે. મનઃપારી બહુ નિરાભીમાની પુરૂષ હતા. તેમને મન નીચ કે ઉચનો ખીસકુલ બેદ નહોતો. એમનો સ્વભાવ બહુ સરળ હતો. જેને એમનો એકવાર પરિચય પડતો, તે કોઇ દિવસ તેમને જુલતા નહીં. ગરીબના તો તેઓ ખરા મિત્ર હતા. એમનામાં આનંદ પણ બહુ હતું. પોતાના ઉદ્દેશો પૂરા પાડવા, એમને આર્થિક દુશ્વાણ અને શારીરિક મહેનત ગમેતેટલી સહન કરવી પડે તે લેતાં; પરંતુ તે પોતાના સિદ્ધાંતને કદી મૂકતા નહીં.

૧૮૮૭ માં મહારાણી વિક્ટોરીયાની મુવર્થ જન્મીથી ઉપર એમને મું'નાઈમાં શેરીફની અને સર નાઇટેની માનવન્ત પદવી તથા ખિતાબ મળતાં હતાં, પરંતુ એમણે બેમાંથી એકનો સ્વીકાર કર્યો નહોતો. લોર્ડ કર્ઝને " કેસેલેન્ડિન ' નું પ્રથમવર્ગનું મુવર્થપદ અને લોર્ડ મિન્ટોએ "સર" નો ખિતાબ આપવા માંડ્યા હતાં તેના પણ તેમણે ઉપકાર સાથે અસ્વીકાર કર્યો હતો. એવા એ સરળ હૃદયના, અને એકમાર્ગી હતા. નામ કહાડવાના તેઓ જરા પણ ભૂખ્યા નહોતા; પરંતુ કામ કરીજ નજીવતા હતા. આતું પગિલામ એ થયું હતું કે તેમની નિન્દા કરનાર માણસોને પણ તેમના હેતુની પવિત્રતા કબ્જ કરવી પડી હતી; તથા તેમનાં સહમોએજ તેમનું નામ જગપ્રસિદ્ધ કર્યું હતું.

૩. વિલીયમ ટોમસ સ્ટેડ.

પ્રસિદ્ધ પત્રકાર વિલીયમ ટોમસ સ્ટેડનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૪૯માં થયો હતો. એના પિતા રેવરંડ વિલીયમ સ્ટેડ વિલાયતમાં હાઉડન-આન-ટાઇન નામના ગામમાં ધર્મોપદેશક હતા. સ્ટેડના જીવનમાં જે સદ્ગુણો પ્રકાશી નિકળ્યા હતા, તે ગુણો બાલ્યાવસ્થામાં જ તેનામાં તેનાં માગાપે રોપ્યા હતા. સ્ટેડના પ્રાથમિક શિક્ષણની શરૂઆત તેના પિતા પાસે થઈ હતી, જેના પુરસ્ક્રમે સઘળો વખત સ્ટેડના શિક્ષણમાં જ ગાળવામાં આવતો. આ પ્રમાણે તેનો પિતા તેનો ધર્મ ઉપદેશક, શિક્ષક, મિત્ર અને રમતનો સાથી બન્યો હતો. બાલકનો કંટાળો કદિ તેને આવતો નહિ. પોતે વાંચતો હોય, કામમાં હોય તોપણ બાલકો તો તેની પાસેજ રમતાં.

સ્ટેડના પિતાની શીખવવાની પદ્ધતિ બહુ ઉત્તમ હતી. મધુર શબ્દોમાં બાળકની હોશિયારી અને ઉદ્યોગતા વખાણ કરી તેમને તે ઉત્તેજન આપતો. બાલ્યાવસ્થાથીજ પિતાએ સ્ટેડને ચિત્રકલા શીખવવાનું શરૂ કર્યું હતું. અને તે માટે એક ન્હાની રંગની પેટી પણ આણી આપી હતી. કુટુંબની આર્થિક રીતિ બહુ સારી ન હોવાથી, તેમજ તે સમયે કાગળો બહુ મોંઘા મળતા હોવાથી, જુના કાગળો કે લખેલા કાગળોની પાછલી બાજુએ ચિત્ર કાઢતો; અને તેવાર થયેલાં ચિત્રો પોતાની અબ્યાસની આરડીમાં ખીસા મારી ભીંત ઉપર ટાંગતો. આ પ્રમાણે નાના સ્ટેડની આરડીમાં છેક હેઠળથી ઉપર સુધી ચિત્રો લગાઈ ગયાં હતાં. આ ચિત્રો કંઈ બહુ સારાં નહોતાં, છતાં ચિત્રો જોઈને સ્ટેડ હમેશાં અભિમાનથી પ્રસન્ન થતો. સ્ટેડની માતાને એક રીતે, આ ચિત્રો નકામાં કાઢતાં. પોતાનાં બહાણા બાળકનાં અભિમાનનાં કારણે રૂપ આ ચિત્રો એક દિવસ તેણે ઉખાડી લઈ શાડી નાંખ્યાં અને ભીંત સાફ કરી નાંખી. આથી નિર્દોષ બાલક સ્ટેડ બહુ દિલગીર થયો.

સ્ટેડને થોડું વાંચતાં લખતાં આવડ્યું એટલે એના પિતાએ એને લેટીન ભાષા શીખવવાનું શરૂ કર્યું. સ્ટેડની ઉંમર પાંચ વર્ષની થતાંજ, તેના પિતાએ ધર્મજ્ઞાન આપવાનું પણ થોડું ધારી પવિત્ર બાઈબલની કથાઓ વાંચી સંભળાવવા માંડી. સ્ટેડ અને તેની મ્હોટી બહેન બન્ને સાથે ભણતાં અને બન્ને એકજ વર્ગમાં હતાં તેથી એકજ પુસ્તકો વાંચતાં. સ્ટેડના પિતાએ એવો નિયમ કર્યો હતો કે, જેના પૂરેલો નંબર હોય તે આરામ પુરશી ઉપર બેસે ને બીજો નંબર હોય તે પુરશી ઉપર બેસે. હવે આ પુરશી માટે બાઈ બહેન વચ્ચે હરીશાઈ ચાલતી. બન્ને હોંશીયાર હતાં, પરંતુ ગરીબ સ્વભાવનાં ન હોવાથી બન્ને વચ્ચે બહુ તકરાર થતી. તેમને પિતા બહુજ શાન્ત હતો. બાલકો ચોક્કસ થાય એ ઉદ્દેશ ૧૬ સ્ટેડના હતા.

બાલકો અનેક પ્રશ્નો પુછતાં જેનો તે હમેશાં ધીમેથી ઉત્તર આપતો. સવાલ ગમે તેવો ગોઠા હોય, ચિચાર ગમે તેવો ભેવકુરી બરેલો હોય, ગમે તેટલી સમજદાર હોય, અથવા જવાબ ભુલ બરેલો હોય, તો પણ સ્ટેડના પિતા કદિ ગુસ્સે થતો નહિ. પણ તે હમેશાં પ્રેમથી વાત કરી ભુલ જનાવતો. બાલકો પણ પિતા પાસે ખુદશા ઉદયથી વાતો કરતાં અને પિતાને ઉત્તર આપતાં કે સાંભળતાં તેમને કદિ કંટાળો આવતો નહિ. પુરસ્ક્રમે વખતે પિતા બાલકોને જૂડી જૂડી તરેહનું રાત આપતો. પુસ્તક કે વર્તમાન પત્રમાં વાંચેલી હકીકત તથા યોગ્ય લાગે એવી ખબરો, જમની વખત કિંવા ફરવા ગયા હોય ત્યારે બાલકોને તે

કહેતો. સ્ટેડના પિતામાં એક એ ખૂબી હતી કે, ગમે તેવી નિરસ વાત હોય તો પણ તે રસિક બનાવી શકતો.

કેષ પથુ વાતનો મુદ્દો ખોળી કહાડી તે પ્રમાણે વિચારશક્તિ ખિલવવાનું કામ સ્ટેડના પિતાને બહુ ઉત્તમ રીતે આવડતું. આ શક્તિ પુત્રમાં પણ ઉતરી. દરેક બાલકને પોતાના પિતા સમક્ષ સ્વતંત્રપણે પોતાના વિચાર દર્શાવવાનો હક હતો, એટલે સ્ટેડના ગૃહમાં પ્રગસત્તાક રાજ્ય જેવું હતું. ગમે તેનો, ગમે તે, મત હોય તે ઉપર શાન્તિથી વિચાર કરવામાં આવતો. તેથી પ્રત્યેકને પોતાના વિચાર જણાવવાનો ઉમંગ થતો અને એમ કરવા સ્ટેડનો પિતા મદદ આપતો. સર્વે નાનાં મોટાં એક બીજના મત ઉપર ટીકા કરતાં, પિતાની ભુલ બાલકો પ્રેમથી સ્પષ્ટપણે જણાવતા અને જરાપણ સંકોચાતાં નહિ. અગણ્યને આ વર્તન ઉદ્ધતાઈ બરેલું લાગે પણ સ્ટેડના પિતાનો ચોખ્ખો હુકમ હતો અને ત્હને પોતાને જરાએ ખોટું લાગતું નહિ.

રવીન્દરે ધર્મશાસ્ત્રમાંથી દરેક જથ્થેને અમુક સૂત્રો મોઢે કરવાં પડતાં. દર રવિન્દરે અંકેક અધ્યાય સમગ્રવચમાં આવતો અને તેમાંથી અમુક સૂત્રો મ્હેંચિ રખાતાં મ્હેંચિ કરેલા સૂત્રના અર્થ બધાં બરાબર સમજતાં, ત્યારેજ બીજું સૂત્ર લેવાતું. આ અર્થ કરવામાં વાદ વિવાદ ચાલતો. દરેક જથ્થે પોત પોતાનો અભિપ્રાય કેવી રીતે આપવો, બીજની ભુલ કેવી રીતે શોધી કાઢવી, વાદવિવાદ કેમ કરવો, તે સર્વ બાજતરું જ્ઞાન ઊકારને અપાતું.

રવિન્દરે દેવળમાં, —તથા બીજાંને ઘેર ગયાં હોય ત્યાં, જે કંઈ સાંભળ્યું હોય તે ઘેર આવતાંજ પિતાને કહેવાની ટેવ બાલકોને પાડવામાં આવી હતી. મોટા યથા પછી જાહેર બાપણોની નોંધ કરતાં શિખવવામાં આવ્યું હતું. કેટલાક સાધારણ સાયન્સ (વિજ્ઞાન)ના પ્રયોગ કરવા દેવામાં આવતા અને પિતા બાલકોને ત્હેમાં સ્નેહપૂર્વક મદદ કરતો. ઇ. સ. ૧૮૬૧માં સ્ટેડને સીલ કોલેજની નિયામમાં મૂકવામાં આવ્યો. તે નિયામમાં માત્ર બે વર્ષજ રહ્યો. ત્યાં ગણિતશાસ્ત્રમાં કંઈ આગળ વધ્યો એટલુંજ; બાકી ત્યાં તેને બીજાં કાંઈ થયો નહિ. ચૌદ વર્ષની ઉંમરે એટલે ૧૮૬૪માં સ્ટેડે નિયામ છોડી. અને ન્યુકેસલ શહેરમાં એક ઓર્થોડોક્સ હિસાબ કિતાબ શિખવાની પદ્ધતિ શીખવા ઉમેદવાર રહ્યો. થોડા દિવસ પછી તેને ત્યાં કારકુનની જગ્યા મળી. આ અરસામાં “ધ બોયલ્ડ એન બેગેઝીન” નામના માસિક પત્રમાં ત્હેણે છનામી નિગંધા લખ્યા. આમાંનો ‘એન્ડ્રીવર કોમ્બેલ’ ઉપરનો નિગંધ પરીક્ષકોને પસંદ પડ્યો અને સ્ટેડને છનામ મળ્યું.

સ્ટેડની આંખે દરદ હોવાથી કેટલોક વખત તેને વાંચવા લખવાનું મુકી દેવું પડ્યું હતું. આ વખતે તે બીજા પાસે વંચાવી સાંભળતો પણ એથી એ વાંચનમાં આગળ વધી શક્યો નહિ. આ દરમિયાન રવિન્દરની યાજ્ઞા તથા શહેર અને રસ્તાની આરોગ્યતા સુધારવાના કામમાં સ્ટેડે મન પરાંત્યું. કેટલાક દિવસ પછી સ્ટેડની આંખે આરામ થયો.

જે ઓર્થોડોક્સમાં સ્ટેડ કારકુન હતો, તે ઓર્થોડોક્સ આગળ બિખારીઓના ટોળેટોળાં આવતાં; અને ત્હેને લીધે બિખારીઓની રિયલિટી તરફ સ્ટેડનું લક્ષ ગયું. “ધ નોર્થર્ન ડેલી એક્સપ્રેસ” રાજ્યના પત્રમાં બિખારીઓ સંબંધ એક સંસ્થા સ્થાપવાની સ્ટેડે સુચના કરી કે જેથી લોકો ધ્યાન નહિ. બિખારી ધ્યાને પાત્ર છે કે નહિ તેની તપાસ કરી, બિખારીઓની વાસ્તવિક રિયલિટી શી છે તે જાણવાની કેટલી જરૂર છે, તે તેણે એ નિગંધમાં જણાવ્યું હતું.

ડાલિંગ્ટન શહેરમાં પ્રસિદ્ધ યર્વા “ નોર્થર્ન એક્સ” નામના પત્રમાં સ્ટેડ વારંવાર લેખ મોકલતો. એ લેખો વિશે તે પત્રના અધિપતિને બહુ સારો અભિપ્રાય હતો. ઇ. સ.

૧૮૭૧ માં ત્યારે સ્ટેડનું વય બાવીશ વર્ષનું થયું, ત્યારે તે પત્રના સંપાદકની જગ્યા ખાલી પડી. પત્રના મોલિકે તે જગ્યા સ્ટેડને આપવા ઇચ્છા દર્શાવી. સંપાદકની જગ્યા માટે જોઈતી યોગ્યતા પોતાનામાં છે કે કેમ તે માટે સ્ટેડને શક હતો. પરંતુ અન્યે એ જગ્યા હેતુ સ્વીકારી અને હેમાં તેને બહુ યશ મળ્યો. એ પત્ર સ્ટેડ પાસે આપ્યા પછી વધારે પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. ઇ. સ. ૧૮૭૩ ના જુલાઈની તા. ૧૪ મીએ સ્ટેડે હેત્રી વીલ્સનની પુત્રી એમા દયુસીની સાથે લગ્ન કર્યું. પોતાના મહેલો પુત્ર ગુજરી ગયો ત્યારે સ્ટેડે એક મૃત્યુ લેખ લખ્યો હતો. આ મૃત્યુલેખમાં લગ્ન પહેલાં પોતાના મનમાં તેમજ દયુસીના મનમાં કયા વિચારો ઘોળાતા તે સંબંધી વિવેચન કર્યું છે. માઆપનું કર્તવ્ય તે પતિપત્ની અને સમજતાં. અમર આત્માને મનુષ્ય રૂપમાં જન્મ આપ્યો છે, તે કાંઈ નકામો નહિ, એમ તેઓ સમજતાં. જગતમાંના દુઃખ અને પાપનો વિચાર કરનારને સાથે જવાબદારી ભારે છે. કર્તવ્યનિષ્ઠ, સુશીલ, સદ્ગુણી, સશક્ત માનવદેહ ધર્મ શિવાય મનુષ્યની ઉન્નતિને બદલે અવનતિ છે, એમ તેઓ માનતાં, પતિપત્ની દરેરાજ એક ચિત્તથી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરતાં. કારણ મૃત્યુની સદાય શિવાય કાંઈજ બનવાનું નથી, એવી તેઓને દૃઢ શ્રદ્ધા હતી.

બ્રહ્મેરિયન લોકોના ઉપર આલેશા જીલ્લમ વખતે મિ. ગ્લેડસ્ટને જે હીલચાલ શરૂ કરી હતી તે સમયે પોતાનામાં કેટલું પાણી છે, તે દેખાડવાની તક સ્ટેડને મળી. આ હીલચાલમાં આગળ પડતો ભાગ લેવા તે લડન ગયો. આજ સમયે તે કાલાઈલ, ઈનોન લાડન, વગેરે પુરણના સમયમાં આગ્યો અને તેઓ વચ્ચે પત્ર વ્યવહાર થયો. આ હીલચાલમાં સ્ટેડે લીબરલ (આગળ વધતા વિચારવાળા) લોક પક્ષને બહુ મદદ કરી હતી. આના સંબંધમાં સ્ટેડની લેખનશૈલીના ધણી વખાણ થયાં હતાં. ૧૮૮૦ માં મિ. (હાલ લોર્ડ) મોર્લિ " પોલમોલ ગેઝેટ " પત્રના સંપાદક થયા, તે વેળા સ્ટેડને મદદનીશ સંપાદકની જગ્યા હેમણે આપી. ત્રણ વર્ષ સુધી આ પત્ર આ બે સુપ્રસિદ્ધ લેખકોના હાથમાં રહ્યું. મોર્લિ રાજદારી વિષયો લખતા, પત્રના લખાણ ઉપર દેખરેખ રાખતા અને ખાસ લેખ લખતા. સ્ટેડ ખીજી વ્યવસ્થા કરતો. મોર્લિ એકસ, એક ધારણવાળા, અને દૂરદર્શી લેખક હતા. આવા વિદ્વાનના હાથ નીચે કામ કરવાથી અને એમનાં સંસર્ગમાં આવવાથી સ્ટેડમાં નિયંત્રિતપણું આગ્યું. મોર્લિના વિચાર અને લેખનશૈલીની અસર સ્ટેડ ઉપર ખરેખરી થઈ.

ઇ. સ. ૧૮૮૩ માં મોર્લિ સાહેબે સંપાદકનું કામ છોડી દીધું અને સ્ટેડ સંપાદક થયો. ત્યાર પછી ૭ વર્ષ સુધી આ પત્ર દ્વારા સ્ટેડે રાજકીય ચર્ચામાં પુષ્કળ ભાગ લીધો. કોઈ પણ પ્રગતીય વિષય ઉપર લોકમત જાગ્રત કરવા યત્ન કર્યો, એમાં સ્ટેડ એકલો હતો. આ વર્ષે દરમિયાન આ પત્રનું મહત્ત્વ પણ વધ્યું. કોઈ પણ નવીન દેવના એના મનમાં આવતી કે તરત તે સંબંધી ઉચ્ચ પાથલ શરૂ કરતો. આપરલેન્ડના લોકોને "હોમરૂલ" સ્વ-રાજ્ય" આપવા તે તૈયાર હતો.

૧૮૯૮ માં સ્ટેડે " લડાઈ વિરૂદ્ધ લડાઈ " નામનું એક અઠવાડિક પત્ર કાઢવા માંડ્યું. ૧૯૦૪ માં દક્ષિણ આફ્રિકા જઈ ત્યાં રાજ્તિ કરવા, બોપર લોકોને સમજાવવા હેતુ પ્રયત્ન કર્યો હતો. ૧૯૦૬ માં સ્ટેડે જર્મની જઈ ત્યાંના પત્રના અધિપતિઓ વિશાપત આવે એવી વ્યવસ્થા કરી અને ખીજી વર્ષ ઇંગ્લેન્ડના પત્રના અધિપતિઓ જર્મની ગયા.

અમેરિકાને રાજકીય તેમજ ખીજી કેટલીક બાબતમાં સ્ટેડ બહુ મદદ આપતો. તેણે અમેરિકા સંબંધી કેટલાંક પુસ્તકો લખ્યાં છે. ન્યુયોર્ક શહેરમાં દુનિયામાં રાજ્તિ એ વિષય બાબ્યાન આવવા તેમજ એક ખીજી હીલચાલ શરૂ કરવા તે " ટાઇટેનીક સ્ટીમર " (આ

ગ્યોટ) માં અમેરિકા જતો હતો. અને આજ પ્રવાસમાં તે ડૂબી જવાથી તેનો અંત આગ્યો. જગતને આશ્ચર્ય કરી નાંખે એવા કામોમાં તેણે જીવન ગયું અને તેણે મૃત્યુ પણ એવી રીતે જ ગયું !

સ્ટેડને શાન્તિ પ્રિય હતી અને જગતમાં શાન્તિ ફેલાવવા તે હંમેશા પ્રયત્ન કરતો. રાજ્યો રાજ્યો વચ્ચેના કલહ કાઢી નાંખી પંચમાર્જિત સંધી થાય, એસાર તે અધાગ પ્રયાસ કરતો.

સરઆતમાં આવા પ્રયત્નો ફળદાયક ન નિવડે એ સ્વભાવિક છે, પણ હેંગ શહેરમાં મળતી સુલેહની કોન્ફરન્સ એ રાજકીય પંચ છે. આ કોન્ફરન્સ (સમાજ)માં સ્ટેડ હંમેશા જતો. બોયર લડાઇ વખતે બોયરો માટે સ્ટેડે બાંધી મહેનત કરી નહોતી. રૂઝવિયા સંબંધી ફેટલીક ગેરસમજ દૂર કરવામાં પણ સ્ટેડ હતો. સ્ટેડમાં ઘ્યા અને મદદ કરવાની વૃત્તિ આ બે ગુણ બહુ ખીલ્યા હતા. જુલમમાં કચરાપલા લોકોને મદદ કરવી, દુખીયોને સહાય આપવી, નિરાશિનોને આશ્રય આપવો, આ એનો જાતિ સ્વભાવ હતો. આ માટેજ તેણે જન્મ ક્યો હતો, એમ કહીએ તો ખોટું નહિ. આ સંબંધી કેઇ દિવસ તેણે આજસ ક્યું નથી તેમજ જાનિનો બેદ રાખ્યો નહોતો. હિંદવાસિઓ માટે તેણે પક્ષપાત હતો. અનેક પ્રસંગે હિંદના હિનના વિષયે સ્વતંત્રીતે ચર્ચા લોકસેવા બજાવી હતી. છાયાની સ્વતંત્રતા માટે તેણે અનેક લેખ લખ્યા હતા એટલુંજ નહિ, પણ જ્યારે જ્યારે તેની મદદ માગવામાં આવતી ત્યારે ત્યારે તે આનંદથી આપતો, આતુ એક ઉદાહરણ બંગાલ સુપ્રસિદ્ધ વક્તા અને “બંગાલી” પત્રના અધિપતિ ઓરિયન સુરેન્દ્રનાથ બેનરજીએ આપ્યું હતું. એક “સ્વદેશી”ની તરફેણદારી કરનારને કંઈક તમામ સ્વદેશી હોત્યાલના સંબંધમાં પકડવામાં આવ્યો હતો. આ ગૃહસ્થ ખરેખર નિર્દોષ હતો. પરંતુ તપાસ દરમિયાન એને છ મહિના કેદખાનામાં રહેવું પડ્યું. છેવટે છ મહિને હાઇકોર્ટે નિરપરાધી તરીકે તેને છટો કર્યો. કેદખાનામાંથી છુટા થયા પછી તેણે સુરેન્દ્રનાથ પાસે જઈ કેદખાનામાં વીતેલી બધી હકીકત જાહેર કરી. સુરેન્દ્રનાથે તે હકીકત સહી સાથે લખી આપવા તેને કહ્યું અને તેણે તેમ ક્યું. સુરેન્દ્રનાથે એ હકીકત તરતજ સ્ટેડ ઉપર મોકલી અને સ્ટેડે તરતજ તે સમયના હિંદુસ્થાનના સેક્રેટરી (પ્રધાન) મિ. મોલિંગ ઉપર મોકલી, લવિષ્યમાં એણે ન બને એમ કહેવડાવ્યું. અન્યાય ન થાય એમ કરવા માટે તે ફેટલો તપર અને આતુર હતો તે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાશે. ઓરિયાને રાજ્યકીય તેમજ ખીજ હક મળવા બેઠકે, એવો સ્ટેડનો અભિપ્રાય હતો. ઓરિયાને રાજ્યકીય કાર્યમાં ભાગ મળ્યો એટલે એમનાં છોકરાં ઉપર કંઈ કંઈ જવાબદારી પડવાની છે એની તેમને સમજણ પડવાની અને તેથી કામ બહુ સારું ચલાવું આમ તેણે કહેવું હતું.

આર્લેન્ડને સ્વરાજ્ય આપી પછી ત્યાંના લોકોને ઇમ્પીરીયલ પાર્લામેન્ટમાં હક આપવો એવો સ્ટેડનો મત હતો. લઘુકરી સુધારણા સંબંધી વારંવાર લેખ લખી પ્રધાન મંડળનું ધ્યાન તેણે ખેંચ્યું હતું. ૧૮૯૫માં રૂઝવિયા સાથે યુદ્ધ કરવાની જરૂર નથી, એવું એણે પ્રમાણે સાથે બતાવી આપ્યું હતું.

ત્યાર પછી “એપીરેલો” સંબંધી હિંજયાલ ચર્ચ થઈ. અને એ સંબંધી સર્વ બ્રાત્રી મેળવવા તેણે અધાગ પ્રયત્ન કર્યો. આ બ્રાત્રી મેળવવા સ્ટેડે જ્યાં ચર્ચાન કરી, કે તે જગતી લોક દીકાને પાત્ર થયો. બ્રાત્રી બ્રાત્રી ખરી હોય તો પણ ખંદાર કહેવાય નહિ. અને પ્રસિદ્ધ કરવી હીક નહિ, એમ લોકો કહેતા; એટલુંજ નહિ પણ સ્ટેડની બ્રાત્રી તફાળ ખોટી દેરાવવા પણ યત્ન થયો હતો. સ્ટેડે મેળવેલી વિવિધ પ્રકારની બ્રાત્રીના સંબંધમાં એક વાત આવી છે. એક ન્હાની છોકરીને તેના બાપે પૈસા માટે વેચી. ‘લોખંડૂ ન્યુઝ’ નામના અઠવાડિક પત્રના સંપાદકને તપાસ કરતાં એણે માર્ગમ પડ્યું કે આ છોકરી સ્ટેડ

પાસે હતી ને હેના માખાપને કાંઈ ખબર નહોતી. આ ઉપરથી ઊંકરીને ફેસવારી લઈ જવાનો આરોપ સ્ટેડ ઉપર આવ્યો. ખરું જોતાં આમાં સ્ટેડનો વાંક નહોતો છતાં 'પાડા' નો દોષ પખાલી ઉપર'—એ આવ્યો, ૧૮૮૫ ના નવેમ્બર મહિનામાં સેંટ્રલ કીમાંનલ કોર્ટમાં સ્ટેડને ત્રણ મહિનાની કેદખાનાની સજા થઈ

શુદ્ધ મનનાં મનુષ્યોને લોકહતનાં કામ કરતાં કેવી મુશ્કેલી નડે છે, એ આ ઉપરથી જણાય છે. સ્ટેડને ખમણું તો પડ્યું પણ જે અનીતિ ઉપર તેણે હથિયાર ઉગામ્યું હતું તે અનીતિ માટે કાયદો ઘડાયો. કેદખાનામાં રહીને સ્ટેડ પોતાનું પત્ર ચલાવતો અને ત્યાં બેઠે બેઠે રાજકીય હીલચાલ કરતો. અનેક દુઃખી લોકો તેનો આશ્રય માગવા આવવા લાગ્યા. ૧૮૯૦ માં " પોલ મોલ ગેજેટ " ના સંબંધ છાડી, સ્ટેડે પોતે " રીઝ્યુ ઓફ રીઝ્યુઝ નામનું માસિક પત્ર કહાડ્યું. આ માસિક કાઢવાનો ઉદ્દેશ એટલોજ હતો કે ઈંગ્લેન્ડ ભાષા બોલનારી પ્રજાની નૈતિક અને આર્થિક સ્થિતિ સુધારવી, અને તેમના ઉત્તમ ગુણોને વિકાસ થાય, તેવી સ્થિતિ કરવી.

ઉત્તમ વિચાર અને તે સમયના સુપ્રસિદ્ધ પુરૂષના અભિપ્રાય એ પત્રમાં આવવા લાગ્યા. પોતાના ઉચ્ચ હેતુ બર લાવવા માટે સ્ટેડને રીઝ્યુ ઓફ રીઝ્યુઝ મોડું સાધન યઈ પડ્યું; કારણ કે તે ઘણું લોકપ્રિય થયું હતું. ૧૮૯૧ માં ભૂત સંબંધી કેટલીક હકીકત તેણે પ્રસિદ્ધ કરી અને "અમેરિકન રીઝ્યુ ઓફ રીઝ્યુઝ " નામનું બીજું માસિક કાઢ્યું. આ પત્રની સર્વ વ્યવસ્થા કેટલાંક વર્ષ ડૉ. એ. શોના હાથમાં રહી—તેને તેના અર્થની જવાબદારી સ્ટેડ ઉપર હતી. ૧૮૯૨ માં " ઓસ્ટ્રેલીઅન રીઝ્યુ ઓફ રીઝ્યુઝ " કાઢી, તેમાં પણ કેટલી ભૂત સંબંધી હકીકત દાખલ કરી. ૧૮૯૩ માં સ્ટેડે " બોર્ડર લેન્ડ " (અથવા આસોક અને પરલોકની વચ્ચેનો પ્રદેશ) એ નામનું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્યું. ૧૮૯૬ માં રૂશિયા જઈ સ્ટેડે રૂશિયાના ઝાર બીજા નીકોલસની બે વાર મુલાકાત લીધી. આજ વર્ષમાં તેણે યુરોપખંડમાં પ્રવાસ કર્યો અને રાજ્યો વચ્ચે સલાહ જાગવવા ધણે પ્રયત્ન કર્યો. ૧૮૯૮-૯૯ માં હેગ કોન્ફરન્સ સાર અનેક સભાઓ તેણે ભરી. વર્તમાન પત્રમાં નવીન જીવન તેણે ધાવ્યું હતું. જાગ્રતી ઉત્પન્ન કરાવવાની હીકમત સ્ટેડમાં અસાધારણ હતી. મોટા મોટા માણસોની તે મુલાકાત લેતો, પત્રોમાં અનેક રીતે ચરિત્રો આપતો, અને જુરસાદાર લેખ લખતો. ઈંગ્લેન્ડ ભાષા ઉપર તેને જબરો કાણુ હતો. વિકટમાં વિકટ વિષયના મુદ્દા રહમત જઈ, તેના ઉપર સજડ વિવેચન કરવાની તેનામાં સક્તિ હતી. તેનું માન વિશાળ હતું અને લખાણનો પ્રવાહ અજબ હતો. ગમે તે માણસ તેની ભેટ લઈ શકતો. કામ હાથમાં લે કે તરત તે પૂરું કરતો તેની સ્મરણશક્તિ પણ અજબ હતી. મુલાકાત દરમિયાન થયેલી વાતચીત અવિધ્ય સાર નેધિ લીધા વગર તેને સાંભરતી. તે હમેશાં ઉત્સાહીજ રહેતો; કંટાળો થું તે રહમજતો નહિ.

સ્ટેડનું લગ્ન ૨૪ વર્ષ થયું હતું. અને પતિપત્ની વચ્ચે ગાદો ગ્રેમ હતો. સ્ટેડના કાર્યમાં તેની પત્ની સપ્રેમ મદદ કરતી. ઘરમાં કામ કરનાર એક ચાકરડી હતી; બાકી બધું કામ સ્ટેડની પત્નીનેજ કરવું પડ્યું. ઊંકરો યતાં તેમને ઉછેરવાનું કામ, તેમનાં કપડાં શીવવાનું કામ, રસોઈમાં મદદ કરવાનું કામ, લૂમડાં ધોવાનું કામ, અને તે ઉપરાંત સ્ટેડના કામમાં મદદ કરવાનું કામ, પત્ની કરતી. ઊંકરો મોટા ઘર્તા ગયાં તેમ તેમ પિતાને મદદ કરતાં ગયાં. હાર્લિંગટનમાં તેનું ઘર ગામથી બહુ દૂર હતું અને ઘરની પાસે ત્રણ એકર જમીન હતી અને ત્યાં ગાય—બોડા—બકરી—સસલાં—કુતરાં તથા ગિલાડાની મંડળી રાખવામાં આવી હતી.

રેડેડ સાહેબ પત્રનું કામ કરી, આ સર્વ ઉપર દેખરેખ રાખતા હતા. ગામથી દૂર રહેલા હોવાથી ચહેરાની ધૂળ, ધમાલ તથા ગરબડ રેડેડના ધરમાં નહોતી. બાગમાં નાના પ્રકારના સુંદર ફૂલો ચતાં. વૃક્ષની ઘટા હતી અને બાલકો આનંદથી રમતાં. હેમન્ટુ જીવન હમેશાં શાન્તિમાં ગયું નહોતું; એમને પણ અનેક વિટમ્બણા આવી હતી. દુઃખી લોકોને ધણીવાર શાન્ત કરવાનો પ્રસંગ પડ્યો. ૧૮૭૬ માં રૂશિયા સાથે યુદ્ધ ન કરવા રેડેડે બહુ પ્રયત્ન કર્યા હતા; આ વખતે લોકો યુદ્ધ તરફ એટલા હતા કે રેડેડ રૂશિયાનો મિત્ર છે, એમ માની તેમને મારી નાખવાની ધમકી આપવામાં આવતી. એક વેળા મધ્ય રાત્રિયે ઘેર આવતા "રખેને કોઇ ધમકી અમલમાં લાવે ને મને મારી નાખે" એવું એમને થયું; ઘેર પહોંચતાં પોતાની સ્ત્રી બાલકોને લઇ શાન્તિથી ઉઘનાં જોઇ બોલી ઉઠ્યા કે, "મને મારી નાખવામાં આવે તો આ મિચારાં સ્ત્રી તેમજ બાલકનું શું થાય?" પણ તેજ ધડીયે બીજો વિચાર આવ્યો કે, જ્યાં લડાઇમાં હાગરો સ્ત્રીઓ અને બાલકો અનાથ થાય છે તો તેવો પ્રસંગ ન જ થાય તેમ કરવાનાં કામ કરતાં મદારી એવો સ્ત્રી અને આટલાં છોકરાં અનાથ થાય તો શું થઈ ગયું?" પોતાના સુખ માટે જનસમાજનું સુખ તેણે કદિ વિચાર્યું નથી સ્ત્રી તેમજ બાલકને લીધે કર્તવ્યશ્રદ્ધ થવા કદિ પણ હેમને વિચાર થતો નહિ.

પારકાના હકોનું રક્ષણ કરનાર, સ્વદેશનું કલ્યાણ ધમ્મી દેશજનનું ઉન્નતિ કરવા અહોરાત્રિ પરિશ્રમ કરનાર, દુઃખી અને જીલમમાં કચરાવવાને નિરંતર મદદ કરનાર, રેડેડ જેવું રત્ન ઇંગ્લાન્ડમાં પણ વિરલજ હોય છે. X

(સેન્ટાક્રુઝ)

સૌ. પ્રમિલાં દીવેટીયા.

૪. જનરલ યુથ.*

જનરલ યુથ દુનિયાના મહા પુરુષોમાંના એક હતા, એ વિશે બે મત નથી. વર્તમાન કાળમાંના શૌધબોજની પ્રગતિને સૌ કોઇ માઇ રજા છે, અને લોરો ભૌતિક ઉત્થાનના મેદાનમાં પોતાનું અર્થ કર્તવ્ય સમજી કામ કરી રજા છે; ત્યારે જનરલ યુથે એમની બુદ્ધિના બળથી નહીં, પરંતુ-એમના દૃઢ ચરિત્ર બળથી મુક્તિદેશજ નામની જગતમાં સર્વ રથજો પ્રસરી રહેલી ધાર્મિક સંસ્થાને જન્મ કીધો તથા સારીરીને તેને યજ્ઞાવી એવું મહાન કામ કર્યું કે, એમના ચરિત્રની મહત્તા પોતાની મેળે સિદ્ધ થઇ. એમણે પોતાના આ કામમાં બહુ અડચણો સહન કરી હતી. કટુ વયન અને અપરાધો તેને સાંભળવાં પડ્યાં અને ઉવટ કેદખાના સુધી પણ જવું પડ્યું હતું; છતાં તેમણે પોતાના ઉદ્દેશ કદિ તજ્યા નહીં. એમને મિત્રો પણ દૃઢ મળ્યા હતા. મિત્રોની સહાયથી તે પોતાનું કામ કરતા ગયા, અને ઉવટે ફળ એ મળ્યું કે બધી મુશ્કેલીઓ તેમની આગળ નાશ પામી. જે લોકો પહેલાં એમનું અપમાન કરતા હતા તેજ એમનો આદર કરવા લાગ્યા; અને પછીથી એમને સહાયતા કરવા લાગ્યા, મોટા મોટા રાજાઓની સમાન એમને ગણવા લાગ્યા, અને ગરીબ-દીન લોકોને મન તો તે સદાના રાજા કરતાં પણ અધિક બની ગયા હતા.

યુથ મહાશયનો જન્મ ૧૮૨૯ માં ઇંગ્લાન્ડમાં નોટિંગ્હામ નગરમાં થયો હતો. એમના પિતા આપાર દ્વારા ધન ભેટું કરવાની ધમાકમાં નિરંતર રહેતા વિલિયમ યુથ ન્દાનપણમાં તો કાંઇ બહુ બધ્યા નહોતા, પરંતુ હીસાગ કીનામ રાખવાને પિતાને આ શુભ પુત્રમાં પણ આવ્યો હતો જનરલ યુથ જેમ હીસાગમાં હુશીયાર નીકળ્યા, તેમ બીજા કેટલાક શુભ એમને એમની

માતાના આગ્યા હતા. એમની મા બહુ સુધીલ અને ધાર્મિક સ્ત્રી હતા. માતા અને પુત્રના પ્રેમ પણ અતિશય હતો. એમનું હૃદય બહુ ઉદાર હતું. તે દીન મનુષ્યનું દુઃખ દેખી શકતા નહીં. એમને આ વિચાર બચપણથી છુટ્યો હૃદયમાં પ્રવેશ પામ્યો હતો; અને આનું સત્કર્ણ એ યુવકે, “ મુક્તિદેશ ” દ્વારા તેમણે પોતાની માતાની એ ધાર્મિક ભાવના મૂર્તિમાન કીધી. અત્યાર સુધીમાં એમનું લગ્ન થઈ, એમને ચાર સંતાન પણ થયા હતા. તેઓ પત્ની સહિત શહેરેશહેર ફરી ધર્મોપદેશ કરતા હતા. પાછળથી ૧૮૬૪ માં તે લંડન આવ્યા; ત્યાં એમણે એક ધર્મસભા સ્થાપિત કરી. આ સભાનું નામ “ ખ્રિસ્તી મિશન ” હતું. છુથ અઢી લોકોની સંઘાવતાથી ધર્મ ઉપદેશ કરતા હતા. ૧૮૭૮ માં એ સંસ્થાનું નામ “ મુક્તિ દેશ ” અને પોતાનું નામ “ જનરલ છુથ ” પાડવામાં આવ્યું.

પહેલાં લોકોએ મુક્તિ દેશ સામે બહુ વિરોધ જણાવ્યો. આ દેશના સૈનિકોના રંગ ઢંગ નવીન હોવાથી સાધારણ લોકો ધણે ભય પામતા. આ વગેરેને લીધે ન્યાં સૈનિકો ગાંધને ધર્મોપદેશ કરતા, ત્યાં લોકો બહુ ધમાધમી કરતા તથા એમને એટલા હેરાન કરતા કે સાચાર બની જઈ ત્યાંથી તેઓનાં માથુસોને ખસી જવું પડતું. છોકરાઓ એમને રસ્તે ચાલતાં ચીઢવતા. લોકો એમના પોશાકની દારી કરતા. ગલીએગલી અને ઘેરેઘેર એમનાં ગાવાના અને ધર્મ ઉપદેશ કરવાના ચાળા પાડવામાં આવતા. કોઈ એમને પાગલ કહેતા, કોઈ એમને મૂર્ખ કહેતા; કોઈ એમને ઢોંગી ગણતા, ને કોઈ કંગ માનતા, એટલુંજ નહીં પણ લોકોએ પણ એક એવી દેશ તૈયાર કરી, જે શેજનું નામ એવું રાખ્યું કે જેના અર્થ “ મુક્તિ દેશ તોડનારા ” થાય. બહુ દિવસ સુધી એમની એજ અવસ્થા રહી. પાછળથી લોકો તેમની દૃઢતા અને સુજનતાથી આક્રિષ્ટ થયા. મોટા મોટા વિદ્વાનોએ અને રાજપુરુષો સુધીએ એમનાં કામ વખાણ્યાં અને ધીમે ધીમે મુક્તિદેશની પ્રસંધા થવાને આરંભ થયો. સ્વર્ગીય સમ્રાટ એડવર્ડ મહારાજ, મહારાણી એલેક્ઝાન્ડ્રા, જાપાનના શહેનશાહ, અમેરીકાનાં સંયુક્ત રાજ્યોનાં પ્રેસિડેન્ટ વીગેરે મોટા મોટા પુરુષોએ જનરલ છુથનું કામ જોઈ પ્રસન્નતા દર્શાવી હતી.

૧૮૮૦માં અમેરીકાનાં સંયુક્ત રાજ્યોમાં અને ૧૮૮૧માં ઑસ્ટ્રેલિયામાં એમની આ ધર્મસંસ્થાની શાખાઓ સ્થાપિત થઈ. થોડા દિવસમાં યુરોપ અને બીજાં રાજ્યોમાં પણ મુક્તિદેશ આગળ પડવા માંડી. ૧૯૧૧ના સપ્ટેમ્બર માસ સુધી મુક્તિદેશનો પ્રચાર દુનિયાના જુદા જુદા ૫૯ (આગળસાઈ) દેશોમાં થઈ ગયો હતો, અને એમનાં પુસ્તકો લગભગ ૫૫ લાખ આખાઓમાં જપાઈ ગયાં હતાં. તથા આ સમય સુધીમાં એની શાખાઓ ૮૫૨૨ દરમિયાન થયેલી વૅલિંટા. એમનું મુખ્ય સ્થાન લંડનમાં હતું. ફક્ત બ્રિટિશ દ્વીપોમાંજ હોજ રહેતો; કંટાળો થું તે સ્થમજેતણે કરોડની મિલકત હતી. અને ત્યાંથી “ All the સ્ટેડનું લગ્ન ૨૪ વર્ષે થયું હતું એક માસિક પત્ર પણ નીકળતું હતું, જેમાં બધી વર્ષમાં હેતી પત્ની સપ્રેમ મદદ કરતી. બધા દેશોમાં ન્યાં મુક્તિદેશ ધણી આગળ કામ સ્ટેડની પત્નીનેજ કરવું પડતું. છોક. ધુમથી ચાલતું હતું. હિન્દી, ઉર્દુ, મરાઠી, ગુજ. વીવવાનું કામ, રસોઈમાં મદદ કરવાનું કાવિગેરે કેટલીક આખાઓમાં એમણે પુસ્તકો જાપ્યાં કામમાં મદદ કરવાનું કામ, પત્ની કરતી. જેમાં દસ હજાર કરતાં પણ વધારે આળોક શિક્ષણ કરતાં ગયાં. ડાલિંગટનમાં હેતું ઘર ગામજા ધીમે ધીમે દુકાનદારી કરવા લાગ્યા. ભારતના જમીન હતી અને ત્યાં ગાય—ઘોડા—જેવાયું હતું. ઉનનાં કપડાં બનાવતાં શીખવવાને આખામાં આવી હતી.

। અને અન્ય હલકી વર્ણને સુધારવામાં પણ આ

ફાજને સારી સજ્જતા મળી. કાંઈ જરૂરના સમયે મુક્તિફાજ વાળા બૂખ્યા લોકોને જોજન અને સરતા બાવે અન્ન પણ આપે છે—એ સોડો દેવી વેશમાં રહે છે; અને સારું કામ પણ થયું કરી શકે છે.

૧૮૯૦ માં જનરલ યુથે “In the Darkest England and the Way out” (અન્ધકારમય ઇંગ્લેન્ડ અને તેમાંથી બહાર નીકળવાનો માર્ગ) એ નામનું પુસ્તક પ્રકાશિત કર્યું. આ પુસ્તકમાં સોડોની હાલત સુધારવા સંબંધી ઘણા ઉપાય બતાવ્યા હતા. સોડો એમનું કામ તો દેખી ચુક્યા હતા; અને તેથી તેમને પસ્તાવો પણ યથા ચુક્યો હતો. આથી થોડા દિવસમાં જનરલને પંદર લાખ રૂપિયા મળી ચુક્યા. અને કામનો આરંભ પણ યથા ગયો. ટેકાણે ટેકાણે આશ્રય વગરના માણસ માટે સેવાશ્રમો ઉઘડ્યા. સમુદ્ર કિનારે અને અન્ય સ્થળે વસતિ કરવા માંડી. આશ્રય વગરના ગરીબ લોકોમાં મુક્તિફાજને જે કામ કર્યું છે એનું અનુમાન નીચેના આંકડા પરથી જણાયો. ૧૯૦૯ માં ૬૪૨૫ પુરોએ ફાજનું શરણ લીધું અને ૨૫૫૯ સ્ત્રીઓ અને બાળકો માટે સેવાશ્રમમાં સ્થાન કરવામાં આવ્યું. શરણમાં રહેલા સોડો ધર્મ અને સદાચરણની શિક્ષા લીધે જતા અને એમની ફાજદારતા ચાલતાં કારખાનામાં કામ પણ કરતા હતા.

જો એમને પોતાના દૈવ વિશ્વાસ અને આખો સમય મહેનત કરવા વાળો સાચો મિત્ર મળ્યો ન હોત, તો જનરલ આટલું બધું સારું કામ કરી શક્યા નહિં હોત, એ નહિ છે. એમનાં ધર્મ પત્ની કેથરાઇન યુથ એમને આ કામમાં નિરંતર મદદ કરી હતી. ટદી જો કેવી કેથરાઇન દરિદ્રતાના સમયમાં પતિની સહાયતા કરવા સાથે ન હોત, તો આજે મુક્તિ ફાજનું અસ્તિત્વ આટલું હોત નહીં. મુક્તિફાજનું કામ શ્રીમતી કેથરાઇન ઉપર સુધી બહુ ઉત્સાહથી દરતાં હતાં. તે આ ઉન્નતિની દીક્ષાલેખો એક મહાન ટેકા હતાં. ૧૮૯૦ માં એમનું મૃત્યુ થયું. આથી મુક્તિ ફાજના કામમાં બહુ બીડ પહોંચી. ૬૭ જનરલ યુથે આ દુઃખનો અનુભવ પણ કરવા માંડ્યો ન હોતો, એટલામાં તેમના ઉપર કુટુંબ સંબંધીની વિપત્તિઓ એક સાથે નુકડી પડી. એમની એક પુત્રી રેલ્વે તળે અકસ્માત ક્યારાઈ મરણ પામી. અને એમના બીજા પુત્ર એમનાથી લડી અમેરિકા ચાલ્યો ગયો. આ સર્વે પરિવારનાં દુઃખને યુથ બહુ ધેરથી સહન કરી પોતાના કામમાં પ્રથમનાજ ઉત્સાહથી મશગુલ રહ્યા.

જનરલ યુથ બહુ સાદાશી રહેતા હતા. તે આહાર અને વિહારમાં નિષ્ક્રિય રાખતા હતા. દારૂ અને તમાકુ પણ તે પીતા નહીં. એમનાં બધાં કામ નિયમસર હતાં. નિષ્ક્રિય રહેવાના કારણથી એમનું શરીર મજબુત હતું; અને એથી વર્ષની અવસ્થામાં પણ મોટર ગાડી દ્વારા હજારો માઈલ સુધીની મુસાફરી તેઓ સહન કરી શકતા. ૮૦ વર્ષની ઉંમરે ૧૯૧૨ ના એપ્રિલ મહીનાની વીસમી તારીખે તેમનો આત્મા પરલોકવાસી યથા આપ્યા ઇંગ્લેન્ડમાં અને આખી દુનિયામાં શોક જવાઈ રહ્યો અને નાના મોટા સર્વે લોકોને એમને માટે અતિશય દિલગીરી યથા સમ્રાટ જ્યોર્જ મહારાજ અને અન્ય બ્રાહ્મણોએ મુક્તિ ફાજના સંરચાપકના મરણ માટે ખિન્નતા દર્શાવી.

જનરલ યુથના મોટા પુત્ર જનરલ બ્રામવેલ યુથ પોતાના પિતાની ગાદી ઉપર બેસી “મુક્તિ ફાજ”નું કામ કરવા લાગ્યા છે.

૩. ચાલુ-ચર્ચા.

૧. આર્યન પ્રધરહૂડ કોન્ફરન્સમાં ભાષણ.

માનવત્વ પ્રમુખ સાહેબ, વડિલો, બહેનો અને બંધુઓ,

અતઃ ત રંગોના પ્રવાહથી રંગાયેલી આર્યભૂમિ આજે અનેક વિધવાની ચર્ચાથી એક રંગભૂમિ સ્થાન યથા પડી છે.

હિંદુઓનું બેસતું વર્ષ. માંગલીક તહેવારો અને માંગલીક કાર્યોનો આરંભ આ બધું શું સૂચવે છે ? સર્વત્ર હિત સૂચવે છે. પ્રભુનું હિત ઇચ્છનારા બુદ્ધિમાન પુરુષોની, દરેક કાર્યમાં સુધારાવાદ કરવાની ઇચ્છાઓ, અહિતકર્તા છે અથવા યરો, એવો મત-ભવ્યા સમજ્યા વગર આજળ પડત ફેળવણીના વિચારની ખામીએ એકદમ બાંધી દેતાં, ધીરજથી ભવિષ્યને માટે, યોગ્ય વિચાર કરવાની બોલ જરૂર નથી. કર્મધર્મ રીતિનીતિની અજ્ઞાનતાએ, હિંદુસ્થાનમાં વસતી હિંદુ કોમના બચાવેલા ધોર અન્યાય, ધીમે ધીમે દૂર કરી હિંદુ વ્યક્તિને સર્વ સાહિત્યમાં ખીલવવાના પ્રયાસમાં, હિંદુપણમાં ભિન્નત્વ ધરાવતી દરેક હિંદુ વ્યક્તિએ, મતભેદની ભાવનાથી જેમાં યોગ્ય કોમના હિતના સવાલો સમાયલા હોય, તેમાં જ ભેદબુદ્ધિથી સહાનુભૂતિ નહિ દર્શાવતા વિવરણ યત્ન તે બોલું જેદ કરતા નહિ સમભવ. એટલું તો હવે કોઈસ યવા લાગ્યું છે કે દેશ અને પ્રજાની સ્થિતિરીતિનો મુખ્ય આધાર, દેશનો સ્ત્રીવર્ગ છે. આવી બુદ્ધિની ગેરહાજરીમાં ઘણાં વર્ષો યથા આપણી સ્થિતિરીતિમાં કલેરાકુસંપનાં દાણુ દુઃખો સદન કરતાં આવ્યાં છાએ. હવે કાંઈક જળ કાઢે થયો લાગે છે. સ્ત્રી તે શું બિચારી અજળા ! એક નારીભૂતિ ! ! હિંદુસ્થાનની સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કોઈ પૂછે તો કહેવી ? આ સવાલનો જવાબ આપવાને આજની "આર્યન પ્રધરહૂડ કોન્ફરન્સ" તરફથી મને આમંત્રણ કરવામાટે કોન્ફરન્સના સેક્રેટરી મી. કીસનલાલ રતનલાલ કંતરીનો મારે આભાર માનવો પડશે.

પ્રથમ તો સ્ત્રીને-એટલે કન્યાનો અવતાર જ દુઃખજન મનાય છે. જેમતેમ બિચારી હજી દશ-બાર વર્ષની વયે પહોંચે છે, અને તુરત એક વરરાજી રોધી સાસરે પહોંચતી કરવામાં આવે છે. બસ પત્યું-જળ છૂટ્યા ! ! સાસરે ગયાં-સાસુ, નણુંદ, દેરાણી જેઠાણીની સાથે જોડાય કલેરાકુસંપમાં જીવન ગુલરતાની સાથે, શરીર ઉપર સોળ ઉઠે તેવા, કાચા કાનના બુદ્ધિહીન ધણીઓના માર ખાતાં શીખ્યા-ફક્ત રાંધણીક, ચૂલાઓના વાસીદાં, વખત મળે તો એકબીજાની નિંદાકુશલી કદાચ જરાક શીખ્યા હોયએ તો સાસરે ગયા પછી, અભ્યાસની ગેરહાજરીએ તદન જૂલી જતાં શીખ્યાં-તેની સાથે આવી કાચી ઉમરે દુર્ભગ અને દૂંક મુદતે મરી જતી પ્રજા ઉત્પન્ન કરતાં શીખ્યાં-અને તેને લીધે સ્ત્રીઓમાં નાની અને કાચી ઉમરે મરવાનું પ્રમાણ પણ વધ્યું ! દયાની લાગણીથી ફક્ત મારે એટલું જ પૂછવાનું છે કે ઉપરની બાજતોમાં યોગ્ય સુધારો કરવા, આપણા હિંદુપણાનું અભિમાન શું નાશ પામ્યું છે ? આ બધું શું સૂચવે છે ? મને તો અજ્ઞાનતા અને બુદ્ધિબળની ખામી જ લાગે છે. દેશ આર વર્ષની છાકરીઓને ૫૦-૬૦-૭૦ વર્ષના ડોસાઓ કન્યાનાં માળાપને રૂપીઆની થેલીઓ આપી પરણવા લાગ્યા, અને આથી વિધવાની સંખ્યામાં પણ વધારો થયો. આ તે હિંદુકોમની વત્તતિ કે અધોગતિ ! ! 'બા, બા,' કે 'બાપા,' કરતો દેશ બાર વર્ષનો કાણુંકાણું બાલતો બેટા, ધરેણાં વગેરે પહેરી ઘોડે ચડી વહુ પરણવા લય, વરથોડામાં માળાપ હરખાય ! અને બિચારાં અજ્ઞાન નાદાન છાકરો કે છાકરી પરણવાનો બાલકુલ ભાવાર્થ સમજતાં નથી કે પરવડ્યાં એટલે શું ?

દેશ કે કોમમાં એક મહાન કાર્યનો આરંભ કરવામાં-સેંકડો મૂરકેલીઓ મતભેદથી હણી થયે. સલાહ, સંપ અને ઐક્યતામાં અંતરાય દેખારો. સમજૂ અને નહિ સમજૂ. ધનનેજણ પરસ્પર વિરોધ પાડશે. પણ હિત અહિત અને લાભ-ગેરલાભના પરિણામ માટે જ્ઞાન, અભ્યાસ અને અનુભવથી યોગ્ય વિચાર કરવાનો અવકાશ નહિ લેતાં, ફક્ત વિતંડાવાદ શરૂ થશે. આથી પરસ્પર મમત

ખંધાય છે. અને ઉત્પત્તિને બદલે અધીગતિ જોવાનો સમય હશે. યાય છે. આમ યવાનું મુખ્ય કારણ મને તો હિંદુકામમાં અજ્ઞાનતા અને કેળવણીની. મોટી ખામી જણાય છે. પાંચ પચાસ કે સો બસો પાંચસો-બેસીસ્ટર, બી. એ, એમ. એ, કે પ્રાઈસર થયાં, તેથી શું મદદકારત જેવી હિંદુ-કામની સાંસારિક સ્થિતિ સુધરી ગયેલી સમજાવી ૧.

કામના દિતમાટે એક સવાલ ખાસ વિચાર કરવા જેવો છે. જો હિંદુસમુદાયની દૈન્યમાં, અસં-તોષનું કારણ સમાયેલું હોય-તો સમય, વ્યવહાર અને સ્થિતિનો યોગ્યતાથી વિચાર કરી, જેમાં હિંદુપણાનું દિત સમાયેલું હોય, એવા દીર્ઘદષ્ટિવાળા રસ્તાઓમાં હું નથી ધારતી કે કોઇને નાખુ-શ યવાનું કારણ મળે.-બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર વગેરે ભતિઓ, જે અત્યારસુધી હિંદુપ-ણાનો દાવો ધરાવતી આવી હોય, તેવાંઓને કેટલાંક કારણોને લઈને બહિષ્કાર થયેલા ગણવામાં આવ્યા હોય, તેઓને હિંદુપણાના હકનો દાવો ભાગવવા દેવામાં, કાંઈ મુશ્કેલીઓ જણાતી હોય,- તો સંતોયકારક નીચેના લાવવામાં હિંદુ વ્યક્તિના એકત્ર બળનું પરિણામ કામને પ્રબળ કરતાઈ ગણાયે.-આટલું તો ચોક્કસ જણાયે કે ક્રુતિ, સ્મૃતિ, વેદથી-બ્રાહ્મણ તે બ્રાહ્મણજ, અને વૈશ્ય તે વૈશ્ય,-બ્રાહ્મણ ક્ષત્રીય નહિ ગણાય,-અને તેમજ શૂદ્ર વગેરે જન્મપ્રમાણે ભતિદર્શક તો ગણવાનાં નેહ્યે, તેમાં શું ભલ છે ૧ પણ જો તે સર્વને ગુણકર્મથી ભતિ સોંપવામાં આવે અને ભતિરૂપ નહિ રાખતાં-એકરૂપનો દાવો કરવાના વિચાર ધરાવવામાં આવે, એ પણ એક અગત્યનો પ્રશ્ન સમજાય તેમ છે.-આટલું તો ખરું જ છે કે કામની ગતિનું શુભ પરિણામ ન આવવાનું કારણ કેળ-વણી અને બુદ્ધિબળની ખામીજ જણાય છે. આવી ધણી ખરી બાબતોનું અવલોકન કરતાં આટલું તો કહેવું પડશે કે આ સંસારના ખંધારણમાં સમયને અનુસરતાં-પ્રગતિને આગળ વધવામાં, કેવા કેવા પ્રકારની અટકાયતની મુશ્કેલીઓ સામે વલ્લી યાય છે, તે સમજવા છતાં તે પ્રત્યે વેદરક્ષાર બનવાની જોખમદારી કાંઈ ઓછી નથી. આ પ્રમાણે યતી અધીગતિનું મૂળ શું છે તે તપાસવાની અજત્ય છે. હિંદનાં દરેક બારણાં કુસંપ, અજ્ઞાન અને બુદ્ધિબળ વગર કેવાં દોરે છે તે શું આપણે જાણતાં નથી ૧ 'સંસાર સુધારો-સંસારસુધારો' આ બધું ખરું, પણ સંસાર કેમ સુધારવો-તેની મુખ્ય અજત્ય છે. મારું માનવું તો એમ છે કે સ્ત્રીપુરુષનું જોડું એજ સંસાર છે.

અને જો તેમજ હોય, તો દેશ અને કામના ભલા માટે-આ સ્ત્રીપુરુષોના જોડાને કેળવણી, જ્ઞાન અને બુદ્ધિબળની મોટી આવરયકતા છે. આપણે સંસાર સુખરૂપ નીચે એ સવાલ શું ઓછો અજત્યનો છે ૧ આવાં અજ્ઞાન જોડાંઓજ હિંદુસંસારની અધીગતિનું મૂળ સમજવું પડશે. અમણ અજ્ઞાન સ્ત્રીની સાથે દાહના કેળવાયેલ પુરુષનું જીવન, વિદ્યાના સંસ્કારવાળી કેળવાયેલ સ્ત્રીજનનું જીવન, અમણ અને અજ્ઞાન પુરુષની સાથે-જીંદગીના તમામ દિવસો કલહ અને દુઃખ રૂપ દેખાય છે. વળી કદાચ બન્ને ચતુર અને વિદ્વાન હોય છે તો પણ ગતિ તેવીજ જણાય છે. આવાં અનેક કારણોને લઈને દાહનો કેળવાયેલો પુરુષ ઉત્તમ કેળવાયેલી સ્ત્રી (કન્યા),-તેમજ કેળવાયેલી સ્ત્રી, સંસ્કાર પામેલા પુરુષ (વર) ને ઈંગરો. દાહ સંસારમાં આવી ભાવના પ્રદીપ થઈ લાગે છે. સુધારાવધારા અને કેળવણીમાં આગળ વધેલા પુરુષોને ભણેલીગણેલી સ્ત્રીઓ નેહ્યે અને ભણેલી દુશીઆર છાકરીઓ માટે લાયક પતિ નેહ્યે. આ પ્રશ્ન પણ વિચાર કરવા જેવો છે. કારણ કે આખો ભવ કહો, કે સંસાર કહો, તેનાં મુખ્યદુઃખ અને આ ભવસાગર તરવાને આ સ્ત્રી પુરુષનું જોડું જ છે. સંસારમાં સ્ત્રીપુરુષો યોગ્ય કેળવણી વગર પોતાની વલ્લતિ તો શું પણ વલ્લતિનો વિચાર કરવામાં ભાગ્યેજ બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતાં હશે. હિંદુસમાજની દુઃખી સ્થિતિ કામના સમજી વર્તેને કંપારી દૃષ્ટે તેવી છે ૧ દુઃખી, દુઃખી દરેક જાગતમાં આખી સમાજ દુઃખી-શું હિંદુસમાજની સ્થિતિ સુખી જણાય છે ૧ સ્વકામમાં તેમજ કુટુંબમાં અને દરેક નિર્ધનશ્રીમંત-નાં બારણાંઓમાં દિન રોજ કુસંપલેશની જ્વાળાઓ સળગતીજ દરે. જેમાં પણ સ્ત્રીવર્તની દુઃખી સ્થિતિનું અવલોકન કરતાં છાતી ફાટી નય તેલું છે ૧ મુખ્યત્વે સ્ત્રીઓની શારીરિક સ્થિતિ દાહમાં ખાસ બેદ કરવા જેવી થઈ પડી છે. નાની મુઝ જાળાઓ બિચારી પરણીને ઘરત દુઃખ સમયમાં

મરવા લાગી છે. ધણી પ્રકારના છુરા રોગોને વેઠતી જીંદગીસુધી ડાકટરો અને વેઢોની દવા ખાનારી થઈ પડી છે ! ! અરે શું બુલો છે ? પંદર સોળ કે વીસ વર્ષની ઉમરમાં એ બાળકી દુર્બળ અને રોગીષ્ટ બેન્ડલ છાકરાં છાકરીઓને નન્મ આપનારી માતા થઈ પડી છે ! ! બસ-હવે આ જીવન શું ખતમ થવાનું ! આહાહા ! ! આજે આ હાસરતની ભૂમિ કદાવર, નેરાવર, હિમ્મતવાન અને બુદ્ધિશાળી પ્રભને ઉત્પન્ન કરવાને બદલે સેગીષ્ટ, બુદ્ધિહીન અને એક દુર્બળ ટીંગુલ જેવી પ્રભ ઉત્પન્ન કરવા લાગી છે ! હિંદુ પ્રભની ધરતુર અને બુદ્ધિની રાક્ષિત્યો લોપ થવાનું મૂળ કારણ રોધી, તેમાં યોગ્ય સુધારો કરવાની પહેલ કરનાર-આપણે! હિંદોના “ રૂઝ્વેલ્ટ ” નામદાર સચા-જીરાવ ગાયકવાડ ન છે. કોઈપણ પ્રકારના કોમના હિતને લગતા સુધારા-વધારા કરવાના વિચારો કરનારાઓએ, પ્રભનું શારીરિક, માનસિક, અને નૈતિક બુદ્ધિજળ ખોલવવાના પ્રયાસ પ્રત્યે પ્રથમ પૂરતું લક્ષ આપવાની ઓછી જરૂર નથી. નામદાર ગાયકવાડ સરકારે પોતાના રાજ્યમાં પ્રભના લાભ માટે બાળલગ્નની અટકાયત કરવા-તેની સાથે ફરજિયાત શિક્ષણ અને સ્ત્રીતંત્રસ્તીને બગાડો કરનાર કૂટવાના રિવાજ માટે ખાસ કાયદો બંધાયો છે. જો કે અગાઉના રિવાજને વગર વિચારે વળગી રહેનારી પ્રભ અમુક હંડ આપી કાયદાની બારીમાંથી છટકી એવાં લગ્ન કરે છે, પણ આ કાયદાની અસર લવિચ્યતા પરિણામ માટે ઉત્તમ ગરજ સારે તેમ છે. ગયા દુઃકાળ જીવખતે અગ્રો શહેર ગામડાંઓની મુસાફરી કરતાં હતાં. એક વખતે અગ્રો સ્ટેશન ઉપર ટ્રેનની રાહ જોઈ લેટફોર્મ ઉપર ફરતાં હતાં. બાળકનાં લગ્ન કરી એક જાન સ્ટેશન ઉપર આવેલી અગ્રોએ જોઈ. રસાલને તેની માએ કેડમાં ઉચકી લીધા હતા—અને બિચારી પેલી કન્યાને તેના બાપે કમર પર બેસાડી હતી ! વરસાલને જાણાવી મેં મારા બાળામાં બેસાડયા. છાકરાની ઉમર છ કે સાત વર્ષની જણાતી હતી. છાકરાસાથે પ્રેમથી મેં વાત કરવા માંડી, પણ વરસાલ તો રડવા લાગ્યા. ! આ વખતે મને ધણું દુઃખ લાગી આવ્યું કે, આવા ધાતકી રિવાજોને વરા થયેલાં રાખ્યાબંધ અજ્ઞાત માળાપો દેશની પ્રભને કેટલાં શ્રાપસમાન છે ?

દેશની ગરીબ પ્રભ બિચારી અજ્ઞાનતાના અંધકારમાં આધડ્યાં કરે છે. હિંદની કોરોડો સ્ત્રીઓમાં કોઈ કવચિત્ત એવી સ્ત્રી પોતાની પ્રભ, કોમ અને દેશનું હિત ધ્યાનવાના વિચાર ધરાવતી નથી ! ! દેશપ્રદેશમાં શી શી દિલચાલોની સજ્જાત છે, તે શું આપણી કોમની તેમજ દેશની પ્રીતિ લજવાની હોંરા, હિમ્મત કે વિચાર કરતી હશે ખરી કે ? સ્ત્રી ઉન્નતિની આવી યજ્ઞી ગળતોમાં હું જાણું છું ત્યાંસુધી પુરુષ વર્ગનેજ ખેદરકાર ગણું છું. પોતે મોટી કોન્ટ્રન્સ, સભા મંડળમાં સંસારસુધારાના કે દેશની ઉન્નતિના સવાલોમાટે લાપજો કરી કૃતાર્થ થયેલા સમજશે. પણ અફસોસ ! કે ધરમાં આવી જાણવા લાયક બાળતો બિચારી ધરની સ્ત્રી જાણતીજ નથી—બિચારી જાણે ક્યાંથી-પોતાના પતિ તેને પાસે બેસાડી, આવી બાળતો જ્ઞાનપૂર્વક સમજવે છે ખરા ? સ્ત્રીઓને તેની લેરા પણ ખબર હોતી નથી ! સ્ત્રીએ રસોઈ કરે, ધરનાં કામકાજ કરે, સંખ્યાબંધ પ્રભને જાણી તેની રખેવાળી કરે, માંદેસાજ કોઈને મળવા જાય, મરણ પ્રસંગે રડવા કૂટવા જાય, અને આવી આવી બાળતોમાં આખો ભવ પૂરો કરે !—બસ યશું ? નહિ ! નહિ ! વડીલો અને બપુઓ ! આર્યદેવીઓને સુધારો. યોગ્ય કેળવણી વગર સ્ત્રીનૈતિક બિચારી તદ્દન અન્ધ-કારમાં અચકાય છે. સીતા, તારામતી, દમયન્તી, અનસુયા, ગાર્ગી, મૈત્રેયી-ચૂરી રાજપૂતાણીઓ, વગેરે મહાન સ્ત્રીઓ આ ભરતખંડમાં શું ન્હોતી પાકતી ? આ પ્રસંગે એક વાત યાદ કરે છું. જેટલા પુરુષો સભામાં દાનજરી આપે છે તેટલી જ દાનજરીની સ્ત્રીઓની જરૂર નથી ? જો પુરુષો પોતેજ સભા કે કોન્ટ્રન્સમાં દાનજરી આપે છે, તેઓજ સામાજિક પોતાની વહુદીકરીઓને આવવાની અટકાયત મૂકતા હશે ? પોતાની કોમના હિતના સવાલમાટે આવા પ્રસંગોમાં પુરુષોની સાથે

* “ દુઃકાળના અનુભવથી મળતું શિક્ષણ ”—એ નામનો શ્રી. જમનાબહેને ખાસ લખેલો લેખ આ અંકમાં પ્રકટ થયો છે, તે જોવા વાંચનારને બહામણ કરવામાં આવે છે. ત. સ્ત્રી, સુ. સુ.

શ્રીઓની હાજરીની શું અગત્ય નથી ?-વળી એક વાત બીજી છે. કેટલીક સંખ્યા તો મુધારાનું નામ સાંભળતાં ભટકે છે. રખેને 'મુધારાવાળા' કહેવાઈ શું ! શ્રીઓ સત્તા, મંડળો અને પરિપટ્ટોમાં જવાથી 'મુધારાવાળી' થઈ જશે, ક્ષણે કેટલોક અજ્ઞાનવર્ગ ઓછી જરૂર પીકાને; પણ તેની સાથે ખેદથી કહેવું પડશે કે જે કેળવણીથી શ્રેષ્ઠ-સુદ્ધિબળમાં આગળ વધેલા છે, તેઓ પણ પોતાની ગૃહસ્થીને ઉન્નતિની હીલચાલોમાં હાજરી આપવાને કે તેમાં ભાગ લેવાને સા માટે અટકાવતા હશે ?-આ ખોટું નથી ? જેનાથી બની શકે તેમાં કામ અને દેશના હિત ખાતર મદદ કરવી જ નેહએ અને તે સ્વીકૃતિ બળને આસ કુદરત તરફથી સોંપાયતી ફરજ છે. સ્વાર્થ વગર અંતઃકરણ જ એક ક્યાં છે ? ઉપદેશ તો એટલું પણ કહી શકે, સંસારમુધારા કરવાનું કામ પુરોની મદદથી સ્ત્રીઓએ જ લપાડી લેવું નેહએ. પુરોને દેશના ભલામાટે ધણાં કામો કરવાને પડી રહેલાં છે,—પણ જ્યાંસુધી આપણી સ્ત્રીઓ કેળવણી વગર બેઠી, લગ્નગણ, નબળી, હિંમત વગરની, અને પડદેનશીન જેવી છે,—ત્યાંસુધી કાંઈ થઈ શકે ખરું ? એકલા પુરો આગળ વધે પણ તેની સાથે ધરમાં અજ્ઞાન સ્ત્રીની દયા મુધારવાની ઓછી જરૂર નથી. સ્ત્રીઓની સારીરિક માનસિક અને નૈતિક સ્થિતિમાં મુધારો કરવાને તેઓને માટે કેળવણીનાં સાધનો યોગ્ય પ્રમાણમાં જતાં કરવાની જુદી જાણ છે. આસ અગત્ય નેહાં. ઉત્કંઠ, ભપાન, કાન્સ, અમેરિકા, વગેરે, દેશોની સ્ત્રી કેળવણી નેતાં દિ'દુસ્થાનની સીકેળવણી ક'ગળ સ્થિતિ ભાગવે, એ દેશ અને કામના દુર્ભાગ્ય નહિ તો બીજું શું કહેવાય ? કહે છે કે, દિ'દુસ્થાનની સ્ત્રીઓ ને ફ્રેન્સી દાખીના અને રંગબેરંગી કપ-કાંઠાં પહેરવામાં જ કેળવણી માનવી હોય તો આ દિ'દુસ્થાનની સ્થિતિ દિલ્લીની થવા જેવી છે.

આ પ્રસંગે માનવંત વડીલોને યાદ કરવાં નેહએ. કામ અને દેશસેવામાં પોતાના શુદ્ધ અંતઃકરણના ભાવે વન મન અને ધનથી પરિત્રમ વેકનાર માનવંત જ્ઞાન. સર. જસદીસ ચંદા-વરદાર તેમજ જ્ઞાન. મી. ગોકલદાસ કદાનદાસ પારખના ખાસ આભારી છીએ. તેઓનાં જીવન પ્રભને ખાસ ધડાકા છે.

“કાંઈપણ કાર્યની હદેતો છે જ અને તેની કાર્યના આરંભમાં દરેકજાએ જરૂર જણાયેલી છે.”
ઉપર, કોનકરંસમાં મુકવામાં આવેલા કરાવોમાં મારે ફક્ત સીકેળવણી અને તેઓની સ્થિતિ સંબંધી ખાસ જાણવાનું હોવાથી, વિશેષ જાણતો હાથ નહિ ધરતાં અને સીકેળવણીના વિષય ઉપર આટલું ટૂંકાણમાં જાણી માફ જાણવું સમાપ્ત કરતા પહેલાં જણાવી શકે, સ્ત્રીઓની સ્થિતિ રીતે ઉપર—દેશ અને કામની સ્થિતિનો મુખ્ય આધાર સમાયેલા છે.

(મુખાઈ)

—સૌ. જમનાબાઈ નગીનદાસ સક્ષુ.

૨. આર્યનપ્રધાનુદ્ધનુ પ્રીતિભોજન: (વિરૂદ્ધ અને તરફેણમાં.)

૧. અભેદ વિહારીઓ વિષય.

જમાનાની સાથે આગળ વધતા મુધારાને-આર્યપ્રભના અભેદ સંસારમુધારાને, આ આર્યદેશના રીતરીવાજ, પોચાક અને ખોરાક, લાજસરમ, પરતંત્રતા, ધર્મ અને જ્ઞાતિભેદ વગેરે ધણા કાળથી ચાલતી આવેલી રૂઢીઓ તરફ અતિ પરિચયને લીધે કંટાળો, છીટ, જુગુપ્સા, વિગેરે ઉત્પન્ન થવા લાગ્યાં છે. અને દૂરથી શોભાયમાન પણ પાસે જઈ દેખતાં પશ્ચરમય હુંગરની પેઠે યુરોપિયન પ્રભના રીતરીવાજ, ખોરાક પોચાક, સ્વતંત્રતા વગેરેને, લાજસરમ છોડીને, ધારણ કરી જ્ઞાતિભેદ તોડી એકીકરણ કરવાને પાશ્ચાત્ય પ્રભનું અનુકરણ કરવા લોકોને હાલમાં દોરવાય છે. અને તે પ્રભાણે અંબધમાં 'આર્યન બધરદુડ' નામની સંસ્થા સ્થપાઈ છે. તેમાં અભેદમાવથી સખળાએ સાથે ભોજન લીધું. થયું ! તેથી જ જ્ઞાતિભેદ દુષ્ટી ગયો ને અભેદમાવ પ્રસરી ગયો ! કેવી સરસ વાત ! માત્ર સાથે જમવાથી જ સંપ અને અભેદમાવ આવી જશે ?

સંપને અલેદ ધારણ કરવાનું પ્રથમ ક્ષેત્ર શૂદ્ર છે. પછી કુટુંબ, પછી પોતાની જ્ઞાતિ, પછી પોતાની કોમ, પછી પોતાનો દેશ, પછી સમસ્ત પ્રજા અને પછી આખું જગત્. આ રીતે ક્રમે ક્રમે આખા જગતને કુટુંબ તુલ્ય માનવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરી રાકાય છે. પહેલા પગથિયા ઉપર રહી રહેવાની આપણામાં શક્તિ ન હોય ને કુદીને ઠેક ઉપર ચડવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવે તો છેક બેથિતલીયેજ ગચ્છી પડાય !

છતાં પણ પોતાના એક ધર્મનો કે એક જ્ઞાતિ (હાજલા તરિકે-૮૪ જતના બ્રાહ્મણો, અનેક જતના વાલિયાઓ) નો લેદ ટાળીને અલેદ કરવાના પ્રયત્નો આદર્યા હોત તો પ્રશ્નસ્થ હોતું. મહેનત અને ઇચ્છા કંઈક અંશે પણ બર આવત ને લોકોનું હિત પણ યાત.*

અલેદ બાવ પ્રકટાવનાર સુધારકોના મત કે વિચારો પણ ક્યાં એકત્ર છે ? અને જ્યાં અંદર અંદર એકત્રતા ન મળે, ત્યાં બીજાઓ સાથે તો તે ક્યાંથીજ યાય ? પ્રથમ હૃદયેહૃદયની, વિચારે વિચારની, મને મનની, અને આત્માએ આત્માની એકત્રતા કરીને અલેદ બાવ કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો વ્યવહારનો લેદ સ્વયં નાશ પામશે. માત્ર વ્યવહારનોજ લેદ તોડવાથી જીવનના મહા લેદ ઘટવાના નથી. માટે જ્ઞાતિલેદ તોડવાની ઇચ્છાવાળાએ બુદ્ધિ અને જીવિતનાં બંધનને પ્રથમ તોડવાનાં છે. હૃદયનાં બંધન અને લેદ ભે તોડવામાં આવશે, તો વ્યવહારનાં બંધનો અને બેદો સમેળે ટુટી જશે, એમાં કાંઈ સંશય નથી.

‘ સ્વ ’ ‘ પર ’ નો લેદ ટાળ્યા સિવાય, હૃદયના બેદો અને બંધો તોડ્યા સિવાય, જ્ઞાતિલેદ તોડવા પ્રયત્નશીલ યનાર માત્ર દાંભિકો અને બજલસ્ટોજ છે-અનંતવિદારી-સ્વેચ્છાચારી વર્તન કરવાનેજ માત્ર સંપ અને અલેદના નામમાં છુપાપલા એમના પ્રપંચોજ છે.

પ્રથમ સુધરો, કેળવણી અને તરવા તારવાને લાયક યાઓ અને પછીજ અન્યને તારવા પ્રયાસ કરો. આમ ધરી તોજ તમે તરીને તારી રાકશો. નહિ તો પોતે જુદશો ને અન્યને જુદાડશો. હૃદયક્ષેત્ર અને દૃષ્ટિ મર્યાદા વિશાળ બનાવીને સમબાવ ધારણ કરી અલેદ વિદારી બનો ! એજ હૃદય બાવના અમરત્વ પામે, ધારણ કે તેમાંજ મનુષ્યનો અને જગતનો ઉત્કર્ષ છે.

(મોરબી.)

—બહેન ‘ N. V. ’

૨. આર્યન બ્રધરહુડનું ખાણું.

(ઉછાંછળાપણું અને સાદસ એ અધર્મનાં બીજ છે.)

બહેનો અને બંધુઓ ! આ લખાણના દોષ તરફ લક્ષ ન આપતાં ફક્ત સાર જેવા બે બોલ જણાય તે ગ્રહણ કરશો.

હાલમાં સુબોધમાં “ આર્યન બ્રધરહુડ ” નામની સંસ્થાએ તા. ૧૨ મી નવેમ્બર સન ૧૯૧૨ ને દિવસે બે જગજે સાદસ કર્યું છે, તે કોઇના ધ્યાનથી બહાર નહીં હોય. એ મંડળમાં ભોડાઓ યજ્ઞ છે, પણ થોડાજ વધારે સાહસીક જુદી બતાવી નાહક ફોત યાય છે !

શ્રીદીશ રાજ્ય યતાં કેળવણીની ઘણીજ સારી સગવડ યથ છે. તેનું પરીણામ જેમ બીજા દેશોમાં વિદ્યારથી જુદી વધે છે અને નવી રોધો યાય છે, તેમ આપણા દેશની પણ આખાદી યાય અને ફક્તર ઉદ્યોગ વધે. પણ તે દેશના કાયદાની વાત બાબુપર રહી અને દેશ તો પાયમાલીની યોગ્યપર ચડવા

*આપણા દેશમાં અસંખ્ય જ્ઞાતિઓ છે તેણે દેશને પાયમાલ સ્થિતિમાં ચૂક્યો છે. એથી કુસંપ બહુ વધ્યો છે. હર્ષા, સ્વાર્થ અને સંકુચિત દૃષ્ટિ તેથી એટલી બધી વધી પડી છે કે તેણે વર્ણન કરતાં આંખમાં આંસુ આવે છે ને હૃદય તોઈ પડે છે. આમ છતાં પણ બુદ્ધિ આર્યન બ્રધરહુડનાં ઉત્કર્ષ જગણની ધાંધલિયા રીતિ પસંદ કરતી નથી. વાલિયા બ્રાહ્મણ તથા બીજા કોમોમાં એકને બદલે અનેક નાતો યઈ છે; તો ‘ જ્યાં રાહી વહેવાર ત્યાં બેહી વહેવાર ’ એટલી એકતા કરવા, દરેક કોમમાં પ્રથમ પ્રયત્નથી પ્રારંભ કરવાની જરૂર છે.

લાગ્યો છે; કારણ આપણા દેશીભાઈઓમાં કુસંપ અને અદેખાઈ બહુ છે. પણ વળી આ વળી નવું ધર્તીંગ ઉત્તું કર્યું છે, જેથી દેશમાં પ્રાતુભાવ ફેલાવાને બદલે સુધારકોના એ “અધરદુડ” ના ખાણને લીધે પરીણામ તદન ઉલટુંજ આવ્યું છે ! સાહસીકપણા અને ઉછાંછલાપણાનું ખીલું શું પરીણામ આવે ?—આનું કારણ એટલુંજ છે કે આપણા દેશમાં ફેલાતી કેળવણીમાં ધર્મના શીક્ષણનો અભાવ. દરેક યુવાનને પોતાના ધર્મની કેળવણી મળતી હોત તો આવે. વખત ન આવત.

હાલમાં દ્વીલતિ એટલે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, અને વૈશ્ય, એ ત્રણે કામમાંથી પોતાનો ધર્મ અને ગૌરવ તદન નાણુંદ ઘઈ ગયાં છે, તેનું મૂળ કારણ પણ ઉપર મુજબ સમજવાનું છે. જરૂર નેશું મુજરાતી ભણી મરજી મુજબ વર્તે; અને ઈચ્છેજ ભણ્યો તો પછી પોતાના શૈક્ષમાં રહે, ને જ્ઞાતિખંધારણ તેને કંટકાર જણાય તેથી તેનાથી દુર રહી ગૌરી પ્રભાતી રીતભાત અને રહેણી કરણીનું અનુકરણ કરવા લય. એમ કરવાથી ધરમા વડીલોનું અને સ્ત્રીનું મન કચવાય, તો તેની પરવા નહિ; ને કહેરો અમને ફાવે તેમ કરશું. તમને ધર્મ પાળવો હોય તો પાળો ને કોઈએ બારીકીથી તપાસ કરી હોય તો માહુમ પડરો કે સોંકરે પંચાણુ ટકા ખાવા પીવામાં, રહેણી કરણીમાં, તથા પરજી સંબંધ કરવામાં હદ બાહર છૂટ લે છે. ખોરાકની જાણસ સુસલમાનના હાથની રાધેલી હોય, અને તે ગમે તે ચીજ હોય તો ખી વાધો નહિ. પીવામાં સોડા, લીમલેટ, બ્રાંડી, વીગેરે તો સહેલ થઈ પડયાં છે. અને કોઈ પણ અધમ અથવા રહેજી નતિની જી હોય તોપણ તેનો પ્રસંગ પાડવામાં વધી નહીં. પુરૂષો આમ વર્તે છે; ફક્ત સ્ત્રીઓનેજ માટે બધા નિયમો છે. પણ એવા એકપક્ષી કાયદા ક્યા શાસનમાં છે તે કોઈ બતાવરો તો હું અત્યંત ઉપકાર માનીશ. અને છતાં પુરૂષો ધર્મ જાણે છે તેમના પાતકનાં ફળ સ્ત્રીઓને પણ સાથે ભોગવવાના છે.

આપણા મહાન પુત્ર્ય શ્રીકૃષ્ણ બચવાને સ્ત્રીમુખથી અર્જુનગીતામાં કહ્યું છે કે,

“સંસાર શું સરસો રહે, ને મન મારી પાસ,

“સંસારમાં લેપાય નહિ, તે ભણું મારો દાસ.”

આ ઉપરથી આપણે ગ્રહસ્થાશ્રમની કિંમત સમજવાની છે અને શાસ્ત્રોની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાનું છે. માટે દ્વીલ નતિએ ધર્મ જાણ ન થતાં પોતાનો ધર્મ સાચવવો નેહએ, અને સ્ત્રીઓ તથા શુદ્રોએ ફક્ત સેવા કરવાની છે. એમને બોલું લગાડવાનું નથી, પણ શાસકોએ એ બંનેને સરખાં જણી બાકીની નતિઓને માથે વધારે મોટી ફરજ નાંખેલી છે. સ્ત્રીઓને માસિક જનસ્વભા, સુવાવડ, કસુવાવડ, બચ્ચાની માવજત, ધરતું કામકાજ, માણસો અને પશુ હોય તો તેનું પાલણ વગેરે કરવાનું છે, તેથી તેઓ પવિત્રતા આપો દિવસ જાળવી રાકે નહિ. અને શુદ્રોને પણ એવુંજ ઉત્તરતા પ્રકારનું કામ કરવાનું હોવાથી, શાસનની સઘળી ફરજ તથા ધર્મની શુદ્ધતા તથા પવિત્રતાઈ ઈશ્વરના ફરમાન મુજબ દ્વીલતિને પાળવાની છે. પણ એથી ને આર્વા ખાણું જેવી જગોએ જઈ જમી આવે છે અગર બીજા કોઈપણ સ્થાને ધર્મ જાણ થાય એવી રીતે વર્તે છે તે પુરૂષવર્જને એવ લગાડનાઈ છે. સ્ત્રીઓએ પણ પોતાનો વખત ફાડટ નહિં ગુમાવવો. પણ સારાં ધર્મનાં પુસ્તકો વાંચીને તેમાંથી અલ્પુત અને અમુલ્ય જ્ઞાન મળે છે તે જ્ઞાનવડે સંસારમાં શું સાર છે તે સમજવો. અભ્યાસ અભ્યાસને વધારે છે ને થોડું સમજેથી વધારે સમજવાનું મન થાય છે.

આપણા હિંદુધર્મની અને હિંદુસ્થાન દેશની ઉન્નતિ કરવાના ધણા રસ્તા છે. પણ સાહસ અને ઉછાંછલાપણું કરી અધર્મનો ફેલાવો દેશી ભાઈઓમાં કરવો એના જેવું ખરાબ વર્તે, કોઈ નથી. તેથી તેમ કરનારને ગેરફાયદો થાય છે એટલુંજ નહિ, પણ તેમનાં સર્ગાં સંબંધી તથા ન્યાતભતમાં કુસંપ અને કડેરા થઈ પછી અધર્મને લીધે તેમની બધી રીતે પડતી થાય છે. માટે હાલ પુરૂષોએ હિંદુઓનો સનાતન ધર્મ પાળી, દેશની ઉન્નતિમાં મદદ કરવી નેહએ. મને આશા છે કે “અધરદુડ” સ્થાપનારા ગ્રહસ્થો આ વિષય ઉપર વિચાર કરીનેજ ફરીથી આવું સાહસ કરશે. કારણ કે તેમ કરવામાં કોઈ સાર આવતો નથી અને કરનારા તથા તેમનાં સર્ગાંમાં કંઠાસ થઈ તેઓ દુઃખી થાય છે.

(કરાંચી.)

—સૌ. મોંધીબાઈ.

૩. આર્યન પ્રધરહુડનું જન્મણ અને તેથી ઉદ્ભવતા વિચારો.

"આર્યન પ્રધરહુડ" (મંડળ) ની હવેલિ આસારે ચાર વર્ષ ઉપર સુખાઈના નભીતા સોલીસીટર મી. દફતરીએ કરી હતી. પ્રધરહુડનો હેતુ આપણા દેશમાં જે જ્ઞાતિભેદ પ્રચલિત છે તે દૂર કરવાનો છે. જ્ઞાતિભેદમાં નહિ માનનારા કેટલાએક ગૃહસ્થો આ સંસ્થામાં ભેડાયા હતા અને "પ્રધરહુડ" યથારાજિત આજ દિવસ સુધી પોતાનો હેતુ પાર પાડવાના પ્રયાસ કરતું હતું.

આ સંસ્થા હજી બાલ્યાવસ્થામાં હતી તેટલામાંજ તેના સાહસિક સંસ્થાપકે જ્ઞાતિનું દુઃખ એક જ સપાટ ટાળી નાંખવાના ઉદ્દેશથી એક કોન્ફરન્સ (પરિષદ) મુંબઈમાં દીવાળીના દીવસોમાં બોલાવી અને તેનાજ અનુસંધાનમાં જ્ઞાતિભેદ અથવા તે પંક્તિભેદ વગર હિંદુઓનું એક જન્મણ થોડું. આ જન્મણમાં આસારે બસોએક હિંદુઓએ દાખરી આપી હતી; તેમાંના લગભગ સોએક ગુજરાતી હિંદુઓ હતાં. આપણે ગુજરાતી છદ્ધે તેથી અને આપણામાં જ્ઞાતિઓનું પરિબળ વિરોધ હોવાથી ગુજરાતી બધુઓની સંખ્યા અહિંજ જણાવવાનું યોગ્ય ધણું છે.

આ જન્મણથી ગુજરાતી જ્ઞાતિઓમાં મોટો ખળભળાટ ઉભો થયો છે અને તેમાં ભાગ લેનારા હિંમતવાન નરોનો જ્ઞાતિઓએ બહિષ્કાર કર્યો છે.

જ્ઞાતિઓનું આ પગલું સા આધારે લેવામાં આવ્યું છે, તે સમજી શકાતું નથી. સાત્ત, રૂઢી તેમજ સાધારણ બુદ્ધિથી વિચાર કરીએ તો દરેક સુદ્ધ પુરુષને એમ લાગ્યા વગર રહેશે નહિ કે, આ પગલું ધણું અપરિણત અને જન્મણમાં ભાગ લેનારને અન્યાય કરતાં છે. શાસ્ત્રાધારે તપાસતાં જ્ઞાતિઓની આટલી મોટી સંખ્યા કોઈ પણ ટેકાણે દૃષ્ટિગોચર મતી નથી. બહુમાં બહુ ચાર જ્ઞાતિઓ ભેવામાં આવે છે, આ ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે, જ્ઞાતિના અગ્રેસરોની ફરજ આ જન્મણમાં ભાગ લેનારાનો બહિષ્કાર કરવા કરતાં જ્ઞાતિઓની સંખ્યા ઠીક કરવામાં રહેલી છે. આપણે પોતાનો ધર્મ પણ ચાર જ્ઞાતિથી વધારે જ્ઞાતિ કબુલ કરતી નથી અને "પ્રધરહુડ" ના જન્મણમાં જન્મવાથી નેટલું પાતક-માણસ માથે વેરી લે છે, તેના કરતાં વિરોધ પાતક શાસ્ત્રોએ જેને સરખી પાયરી આપેલી છે તેનામાં ભેદ બહુવામાં છે.

સાધારણ બુદ્ધિથી વિચાર કરતાં પણ જ્ઞાતિબંધનમાં પરિણામે હામ કરતાં હાનિ વિરોધ છે. જ્ઞાતિમાં જે ઈર્ષ્યા, મત્સર, વૈર, ઇત્યાદિ દુર્ગુણોએ નિવાસ કર્યો છે, તેને લીધે જ્ઞાતિથી મતા થોડા યજ્ઞ કાયદાઓને પણ તેણે નિર્મૂળ કીધા છે. યજ્ઞી ખરી જ્ઞાતિઓ દારિદ્ર્યની દુહિતાઓ છે, અને તેને લીધે અનેક કુઝો પ્રતિ જ્ઞાતિના નિર્ધનો મળ્યા રહે છે. જ્ઞાતિના પટેલોને વિચિત્ર ન્યાય છે, કારણ કે તેઓ પોતાની પટેલઈ જોઈ બેસવાના બચથી વિદ્યા અને લક્ષ્મીમાં આગળ પડતાં જ્ઞાતિના કુટુંબો પ્રતિ તિરસ્કાર અને દ્વેષ રાખે છે અને તેને લીધે જ્ઞાતિના વિદ્વાન અને લક્ષ્મીવાન ગૃહસ્થોમાં જ્ઞાતિ પ્રત્યે જે ભાવ હોય છે તે નષ્ટ કરવામાં કારણભૂત થાય છે. પરસ્પરી સંબંધ, દ્વિત, માંસ, મદિરા, અને તેનાજ અન્ય દુષ્ટ ફલો તથા વસ્તુઓના સ્વીકારમાં પ્રવૃત્ત રહેનાર ન્યાતીલાઓ જેને જ્ઞાતિ બહિષ્કાર કરવાનું ફેણી વખત યોગ્ય ધારતી નથી, તેજ જ્ઞાતિઓને કોઈ જામીની, લતપાન, અથવા ઇંગ્લેન્ડ વિદ્યા અથવા કુન્ડળા સીખવા માટે નય તેનો ખર્ચાકાર કરવા નીકળી પડે છે.

આપણી જ્ઞાતિના આગેવાનો ધણા અજ્ઞાન છે ને તેમને દેશકાળને અનુસરીને કરવો ભેઇતો ફેરફાર અમાલ હોય છે. કેવળ અધશ્રદ્ધા, અજ્ઞાન, ને રૂઢીનું ઘસતવ એ તેઓને લલકે લખાયેલું હોય છે. લક્ષ મરણનાં જોડા ખચેના મોઢા વસાઓ થાય છે ત્યારે સાધુ અને શયતાનને એક પંખતે બેસવું પડે છે. જ્ઞાતિઓની અન્દર દાખલ થયેલાં કુઝો ને સડો જે જ્ઞાતી પટેલો ભેઇ શકતા નથી તે કળચાંચેલાઓ ભેઇ શકે છે ને તેમની તેમની જ્ઞાતી ઉપરની શ્રદ્ધા યોછી થાય છે.

વળી જ્ઞાતિબંધનને લીધે આપણે જે લોકોના આચાર તથા વિચાર આપણી સાથે સમાન છે તેમનો સાથે ખાનપાનાદિનો બચદાર રાખી શકતા નથી, હાલ અન્ય કોમના મિત્ર સાથે

ખાનપાનાદિ બ્યવહાર રાખવામાં કેળવણીને લીધે આપણને ખાધ નજીકો નથી, તોપણ જ્ઞાતિના ભયને લીધે આપણે તે કામ ચોરીથી કરવું પડે છે. આવા ખોટા બંધનથી જ્ઞાતિઓ દેરાતું નૈતિક બળ કેટલું ઠમી કરવામાં કારણભૂત થાય છે, વાઝ ? ઉધરાંત આ બંધનને લીધે વરને યોગ્ય કન્યા અથવા તો કન્યાને યોગ્ય વર મળવો થણે લાગે મુશ્કેલ પડે છે. કેટલીએક જ્ઞાતિઓ તો એટલી બધી નાની થઈ ગઈ છે કે તેમનાં ધણાં કુટુંબો દરેક પ્રકારનું સાધન હોવા છતાં પોતાનાં બાલકોને માટે પોતાની જ્ઞાતિમાં યોગ્ય ભેટીદાર શોધવા અસમર્થ હોય છે. પરિણામે મુશીબ, વિદ્યાવતી, અને સદ્ગુણી શ્રીમન્તની પુત્રીને મૂર્ખ, દુષ્ટ, અજ્ઞાન અને નિર્ધન એવા જ્ઞાતિમાંથી મેળવેલા એકાદ પુરુષ સાથે પોતાનો જન્મારો બ્યતિત કરવો પડે છે. એવી સ્થિતિ કન્યાની થાય છે તેવીજ વરની પણ થાય છે. દુઃકામાં જ્ઞાતિ બંધનને લીધે યોગ્ય યુગલો લાગ્યેજ હાલમાં આપણા ગુજરાતમાં નજરે પડે છે. આવાં કલેડાંની પ્રભ પશુવત્ નીવડે તો તેમાં કંઈ પણ નવાઈ જેવું નથી, ઉપરનાં દુઃખોનો ભોગ બિચાર કરીએ છીએ તો આપણી બુદ્ધિને દાલનો પ્રચલિત જ્ઞાતિભેદ રાક્ષસ લાગ્યા વગર રહેતો નથી.

વળી રૂઢી તપાસવું તો પણ આપણને માલમ પડશે કે ન્યાતીલાઓને જન્મભૂમાં લાગ લેનારાઓનો બહિષ્કાર કરવાનો જરાપણ હક્ક નથી. દરેક કોમના અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓ કોલેજની રેસીડન્સીમાં રહી અભ્યાસ કરે છે. રેસીડન્સીમાં કોઈકન ઠેકાણે પંક્તિભેદ સચવાય છે, છતાં ન્યાતીલાઓ આ વિદ્યાર્થીઓ સામે કોઈપણ પ્રકારનાં પગલાં લેતા નથી. કેટલાએકો ન્યાતીલાઓનો જરાપણ ડર રાખ્યા વગર અભિપ્રાયભક્ષ અને અપેચાપેચ કરે છે છતાં પણ આવા કુકર્મીઓ તરફ ન્યાતિજ્ઞાઓ એક અથવા બીજા કારણને લીધે આંખ મીચામણી કરે છે, તે કોનાથી અભયુ ? આનો અર્થ માત્ર એટલોજ કે તમે ગમે તેમ કરો પણ તમારે તમારાં કૃત્રી ન્યાતીલાઓ પાસે મોટેથી કબુલ કરવાં નહિ; તો પછી ન્યાતીલાઓને તમે કેમ વતોલો તેની દરકાર નથી. પરંતુ જન્મભૂમાં લામ લઈ તે કબુલ રાખવા માટેજ તમારો બહિષ્કાર થવો જોઈએ, એમ લાગે છે. અર્થાત્, ન્યાતીલાઓ જન્મભૂમાં લામ લેનારને શિક્ષા કરવા નીકળ્યા તેનું કારણ જન્મનારા સત્યવાદી થયા તેજ છે. દુઃકામાં આ વખતે તો ન્યાતિલાઓએ સત્યનેજ શિક્ષા કરવાનો હેતુ રાખ્યો હોય, તેમ પરિણામ ઉપરથી લાગે છે.

હવે સવાલ એમ ઉદ્ભવે છે કે, ન્યાતોના આટલા અન્યાય છતાં, જ્ઞાતિઓથી સહેવાં પડતાં અનેક દુઃખો સહન કરવા છતાં અને લગભગ પચાસ વર્ષની અંગ્રેજી કેળવણી છતાં, ન્યાતીત્વ જોર તેહ ને તેહ જ ભેવામાં આવે છે; તેનું કારણ શું ? કેળવાયેલા પુરોષોમાંથી ન્યાતોમાં માનનારાઓ બહુજ થોડા છે. છતાં શા માટે રૂઢી સો ગુજરાતી સંપુરણીય લાગરી આપી ? આ સંખ્યા કોઈ પણ રીતે બહુ કહેવાય નહિ લાગેલી સુબંધની વસતીમાંથી આટલાજ માણસોએ લામ લીધો તે કોઈ પણ રીતે "અધર દુડ" ના જન્મભૂની ફેલ કહેવાય નહિ. જો લોકોએ તેમાં હિમ્મતથી લાગ લીધો હતો તેઓ કદાચ કહેરો કે આ સંખ્યાની ગણતરીમાં બીનકેળવાયેલા વર્ગને ગણતરીમાં લેવો ન જોઈએ કદાચ તેઓ કહે તે કબુલ રાખીએ તોપણ તેઓને એટલું કબુલ કર્યા વગર ચાલશેજ નહિ કે, આ સંખ્યા સુબંધની કેળવાયેલી વસતીના પ્રમાણમાં પણ ઘણીજ ઓછી છે. આરારે પચાસ વર્ષની યુનીવર્સિટીની કેળવણી પછી, તેમજ ત્રીસ વર્ષના સામાજિક સુધારકોના પ્રયારો લક્ષમાં લેતાં, આ સંખ્યા ઘણીજ હુદ્દ દેખાય છે. તેનું શું કારણ દરો, વાઝ ? મને તો એમ લાગે છે કે જેમ આત્મા વગર દેહ કાષ્ટવત્ છે, તેમ દરેક સંસ્થા પણ આત્માના અભાવે નિર્જીવ રહે છે અને પ્રગતિ કરવા અશક્ય નીવડે છે. સંસ્થામાં આત્મા મૂકવા માટે સંસ્થાપકોમાં સંપૂર્ણ આત્મભોગની જરૂર છે. પશ્ચિમના રાજ્યદ્વારી વિચારોએ આપણા ઉપર સંપૂર્ણ રીતે કેળવાયેલાઓમાં અને કેટલેક અંશે બીનકેળવાયેલાઓમાં પણ સારી છાપ બેસાડી છે અને તેનું કારણ આ વિચારો આપણને બક્ષનાર હોય તો વર્ષના સ્વદેશાભિમાની પુરોષોનો આત્મભોગજ છે. આપણા સમસ્ત દેશમાં અસંખ્ય માણસોએ રાજ્યદ્વારી નૃત્યતિ પ્રગટાવવા પ્રયાસ

કરી આત્મભોગ આપ્યો છે તે સર્વના નામ સ્મરણ કરી આ લેખ લખાવવા કરતાં આપણા ઇલાકાના હયાત પુરોહિ પેઠી લોકપ્રિય હાંદાભાઈ, તીલક, તથા ગોખલેનાં નામ હાલને માટે બસ છે. આ ઉપરાંત સ્વર્ગસ્થ તથા હયાત બીજા અનેક વ્યક્તિઓએ રાજ્યદારી યજ્ઞવળ વધારવા ભતિ ભોગ આપ્યો છે અને આપણી થોડી ઘણી રાજ્યદારી ભગ્નિત તેનેજ આભારી છે.

તેવીજ રીતે પાંચ વર્ષના ટુંક સમયમાં શ. શીંદેએ અસ્પર્શ્ય ભતિના ઉદ્ધાર માટે એક માણસ આત્મભોગથી કેટલું કરી શકે તે બતાવી આપ્યું છે. આ ફોલેટ્ટું નહિ સંસ્થાપકોએ તેમની સંસ્થાઓને અર્પેલા પોતાનાં જીવનનાજ પરિણામમાં છે. મારી અલ્પ માન્યતા પ્રમાણે મી. શીંદેનું કાર્ય જ્ઞાતિબંધન તોડવા કરતાં વધારે દુર્લભ છે, છતાં પણ મી. શીંદે તેમાં ફાળો તેથી હું એટલાજ અનુમાન પર આવી શકું છઉં કે જ્ઞાતિ બંધનનાં દુઃખો નિવારણ કરવાની દાસ 'સત્ય' રીતે કોઈ સુધારકના ક્રદ્યમાં નથી અને તેથી કોઈ પણ સુધારક વ્યક્તિ પોતાની આખી જીંદગીનો ભોગ તેમની સંસ્થાને આપવા તૈયાર નથી. એને લઈને તે સંસ્થા નિર્જીવ, શુષ્ક અને આત્મા-વગરની માત્રમ પડે છે ! મારી અલ્પ ભતિ પ્રમાણે જો ફક્ત એકજ વ્યક્તિ ગામે ગામ અને શહેરે શહેર જાડી મેમ્બરો (સમાસદો) એકઠા કરે અને દરેક જુદા જુદા ગામમાં જ્ઞાતિ વિરોધ નાની મોટી સંસ્થાઓ સ્થાપે, તો જરૂર સો કુટુંબો તો શું પણ સો હજાર કુટુંબો તે સંસ્થાઓમાં જોડાય. પરંતુ આ કાર્યને માટે સ્વાર્થ ત્યાગી, હિંમતી અને કેળવણેલા એકાદ જે વ્યક્તિના જીવનની જરૂર છે. અને આવી કોઈ પણ વ્યક્તિ નહિ હોવાથીજ આવી ઉત્કૃષ્ટ સંસ્થાઓ ઉપર પણ લોકોની અદ્ધા બેસતી નથી. તેમજ આ સંસ્થાઓ માત્ર જ્ઞાતિઓમાં ખળભળાટ કરવા સિવાય કંઈ પણ સંજીન કામ કરી શકતી નથી. અને સંસ્થા વિરોધ લોકોને બોલવાનું કારણ મળે છે કે સુધારકો “ પેટના બળ્યા મામ બાળે છે ! ” એટલે કે નેટલા જ્ઞાતિબદાર રહેવા છે, તેઓ પોતાને માટે જ્ઞાતિ વિરોધ સંગમદાર ખુલ્લું કરે છે.

હવેજ હાથથી આપણા ઉપર એ થેજ રાજ્ય છે અને તેને લેઈને આવા કાર્યમાં તેઓ આપણાથી ધણા આગળ વધેલા હોવાથી આપણને તેઓ તરફથી સહાયકુતિ મળે છે. જો હિંદુ રાજ્ય દોષ તો હું ધારી છઉં કે આવી ભતના સામાજિક વિશ્લેષ કરનાર દિલ્લયાલો દાખલ કરવાને માટે રાજ્ય તરફથી પણ કારે વિરોધતા દરોવાઈ હોત. સુમાએ આડું નથી; તે છતાં પણ આપણા હાલના સુધારકોમાં સંપૂર્ણ ક્રદ્યની લાગણી અને નિરર હિંમત ધરાવતી કોઈ પણ વ્યક્તિ નથી. તેઓ તો બૈદિક મોજરોખ અને માનનાં સાધનો પોતાને અને પોતાના કુટુંબને માટે મેળવવા વાસ્તે લક્ષ્મીના પુત્રી થઈ રહે છે; અને બીયારી અજ્ઞાન જ્ઞાતિઓને અને શંકા હિંદને “ કન્ડરવેલિવ, ” “ ઓરોડોક્સ ” (સંરક્ષક અને ન્દના ચિચારવાળા) આદી શબ્દોથી સુધરેલી ટંબમાં બાળે છે છે ! વિલાયત આદીનાં દ્રશાન્તો આખી-ત્યાંના લોકો કેવા આગળ વધેલા છે તે બતાવવા પ્રયાસ કરવામાં આવે છે; પરંતુ ત્યાંની માફક હિંદુસ્થાનના દરેક સ્ત્રીપુરોને કેળવવા તે તેઓ પોતાની ફરજ સમજતા નથી. સુધારકો “ વિધવા વિવાહ ” વિરોધના સુધારા કરવા કરાવે પસાર કરેરો પણ તે પ્રમાણે ચાલવાનું કેટલામાં જોઈએ બીએ ? અને એવા માત્ર કરાવે કરવામાં પણ જેઓ ધામધૂમ કરી મૂકેરો તેઓ એ. ગોખલેનાં “ કેળવણીના બીજ ” ને ટેકો આપવાની સલાહોમાં હાજર રહેવા કુરસદ લેરો પણ નહીં ! કેળવણી વિના સુધારો કરવો અસાધ્ય છે. તેવો સુધારો કરવાનો પ્રયાસ કરવો નાસ્તિ મૂર્છ કુતઃ જ્ઞાત્યા (મૂળજ નથી તો શાખા ક્યાંથી હોય ?) એના જેવું છે ! સર્વ અગમ્ય સુધારકોને પ્રથમ તો એજ વિનંતી છે કે પ્રથમ તેઓએ કેળવણીનો વિષય હાથ ધરવો. પ્રભના ગોટા લાગે કેળવણી લેવાથી રજીલને સર્પ ધારતા રૂઢી સેવકો ન્યારે જ્ઞાનનો પ્રકાશ પામરો ત્યારે તેઓની જ્ઞાતિ આપોઆપ દૂર થશે. ઉપસંહારમાં જણાવવાનું કે, એક રૂપીઓ આખી શંકુમેળામાં ઉદય વગર જમી આવડું, તે વિશીમાં કે હોટલોમાં જમ્યા બરાબર છે ! ત્હેનું પરિણામ માત્ર અજ્ઞાન જ્ઞાતિઓ જે ઉરકરવા શીવાય બીજું કંઈ આવી શકે નહિ અને તેથી કંઈ લોકોમાં ખરો સુધારો યાજન નહિ. માટે સુધારકોએ પોતાનાં બાળકોને થોમ્ય કેળવણી

આપી થોડા ઉમરે જ્ઞાતિભેદથી ડર્યા થીવાય લક્ષ કરવા હુઃ આપવી કે નથી કરીને જ્ઞાતિ એની મેલે દુર યવા ઉપરાંત કેળવણીની અભિવૃદ્ધિ થશે અને તેમનાં બચ્ચાંઓ આ સંસારમાં સુખનો પુરેપુરો ફાવો લઈ લેવિધ્યમાં ઘણી સારી સંતતિ પેદા કરવા કારણભૂત થશે. પરંતુ આટલેથીજ તેમની ફરજ અદા થતી નથી. તેમણે પ્રજા સમૂહને અને ખાસ કરીને સ્ત્રીવર્ગને બને તેટલી છટકી કેળવણી આપવી, કે નથી તેમના કામમાં પરિણામે બહુ સુખમતા થશે. એક સમયે જે દેશ વિદ્યા કળા ને બ્યાપારમાં, નીતી, ધર્મ, દયા ને ભાતુભાવમાં સર્વોપરિ હોતો, તે આપણા આર્યાવર્ત દેશમાં જે આધુનિક વહેમો, અધઃપદ્ધતિ અજ્ઞાન, ને કલ્પિત રૂઢીઓ હોત તો તે કહી પણ તેણે સર્વોપરિ પદ સંપાદન કરી શકતે નહિ. જે જે દેશોમાં ભત્તીભેદ નથી તે તે દેશોમાં પણ ગુણક-મૌનુસાર ઉચ્ચ નીચનો પ્રક્રિયેદ માલુમ પડે છે; તો પણ વિદ્યા બુદ્ધિ ને સદ્ગુણથી શ્રેષ્ઠતા મળે છે ને વિશ્વામીત્રની માફક વિદ્વતાથી પ્રદાર્પી થવાય છે.

માંહે માંહે કુસંપ, દેવ, વેર, ને કલ્લ, એજ આપણાં આર્યાવર્તની પકડીનું કારણ ઈતીહાસ ભેતાં માલુમ પડે છે, માટે સર્વ જ્ઞાની સુધારકોને અને જ્ઞાતિજનોને વિનંતી છે કે, લેખણે જ્ઞાનથી, વિદ્યાથી, ધર્મથી, વિવેકથી ને સમજથી ચેતાની સ્થિતિમાં દેશ કાળ ને સમયને અનુસરીને કરવો ભેદ તો સુધારો અવસ્ય કરવોજ ભેદજે.

(સુબાઇ)

—સૌ. જ્ઞાનમણિ.

૪. આર્યન પ્રધરહુડનું પ્રીતિભોજન.

હું આશા રાખું છું કે આ લેખ વાંચ્યા પછી મારા વાંચનાર બંધુઓ અને બહેનો પુખ્ત વિચાર કર્યા પહેલાં ઉતાવળથી નિર્ણય કરવા દોડી જશે નહિ. એ બહુ દિલ્લોરીની હકીકત છે કે, પહેલેથી પ્રીતિભોજનના શુભ હેતુઓનો બુદ્ધિપુર્વક અનાદર કરવામાં આવ્યો છે અને જેમની પાસેથી આવા સ્તુત્ય કામને માટે મહદ અથવા આશ્રયની આશા રાખી હતી, તેઓ પાસેથી તે મળી શકી નથી.

આર્યન પ્રધરહુડના હેતુઓ ભણીતા છે. આપણા હિંદુસ્થાનને જે કાંઈ પણ એક વસ્તુએ લાભની સાથે, તેના કરતાં પણ વધારે શ્રેષ્ઠતામય કર્યા હોય તો તે ન્યાતરું બંધારણ છે. આ ન્યાતી બંધારણની સખ્તાઈ આખા હિંદુસ્થાનમાં સૌથી વધારે ગુજરાતમાં છે. એનેજ પરિણામે ન્યારે દક્ષિણી ન્યાતોમાં કાંઈ બૂમાટ કિંવા યોષાટ નહિ થયો, ત્યારે આપણાં ગુજરાતીપત્રો અદ્ભુત શરોતનથી બિચારા પ્રધરહુડની સામે તુર્ગી પડ્યાં અને એક રીતે કહીએ તો ન્યાતોને પ્રીતિભોજનમાં ભાગ લેનાર સામે કરાવો ઉપર કરાવો પસાર કરવાની ફરજ પાડી.

આર્યન પ્રધરહુડના ઉદ્દેશ મિ કિરાનલાલ દત્તરી અને સર નારાયણરાવ ચન્દાવરકર તરફથી સ્થાપિત થયા છે. નામદાર ગાયકવાડ મહારાજ તેના સમાસદ છે. આર્યસમાજ જે કામ પ્રાર્મને નામે કરે છે, તેણે કામ ધર્મને આગળ કર્યા રિવાય કરવું એવા કાંઈ વિચારથી આ મંડળ ઉત્તું કરવામાં આવેલું છે. તેનો હેતુ કાંઈ પણ રીતે અપવિત્ર નથી, જેની સાબીતી તેમાં રાખેલી તફતન વનસ્પતિના ભોજન અને અન્નાહારની જોડવણમાં છે. એટલે જે કે ન્યાતિભેદ રાખવામાં આવતો નથી, પણ ખીજી બાજુપર મધ્યમાંસાદિ હાનિકરક મૂળે પણ તેમાં હાખત થઈ શકતી નથી. હવે તેના જે દોષ કાદવામાં આવ્યા છે, તે એ છે. એક તો બધા હિંદુઓ સાથે બેસીને ન-આ; અને બીજો એમાં અસ્પર્શ્ય ગણાતી ન્યાતોના જે જુદાસ્થાએ આપેલી હાજરી 'સુબાઈમાં' વસનાર માણસને આ બંને બાબતો બહુ અચંબા ઉપભવનારી વસ્તુઓ તરીકે માલુમ પડ્યા વિના નહિ રહે.

સુબાઈમાં હરદમેરા ન્હી ન્હી ન્યાતીનાં માણસો પીરીઓમાં, હોટલોમાં, ઘરાનીની દુકાનોમાં સાથે બેસીને ખાય છે, પીએ છે કામ કામનાં ખાણાંમાં પણ બાજ લેવામાં લોકો માન સમજે છે. તો પણ આ પ્રીતિભોજનમાં વિશેષ શું હતું? જાણી શકનારા હતા અને જમનારા એક બીજાની પત્રાવલીમાંથી ખાતા નહોતા. અસ્પર્શ્ય કામનાં આદમીઓ સાથે લોકલ (ટેન)માં નિત મુસાફરી કરીએ છીએ, અને ઘેર જઈ નહોતાં નથી. લાંબેની મુસાફરીમાં ખાઈએ, પીએ છીએ, છતાં ખીલકુલ અસહાતાં નથી અને મુકામ પર જઈ સામાન બાળીને નહોતાં નથી.

ન્યારે દુનિયામાં બધા ધર્મોમાં બીજા ધર્મનાં માણસોને આવવાને માટે દરેક રીતની સમ-
વડતા કરી આપવામાં આવે છે, ત્યારે સ્મનરીતી હિંદુ ધર્મ અને હિંદુ કેમ પોતાનાં સંતાનોને
પણ આપા પીવાની નજીવી સાંભળડો ખાતર પોતાના કાકામાંથી ધકેલીને બંદાર કાઢી મૂકે છે. એ
કાંઈનું તે લોકો ખાતા પીતા નહોત તે હું તેને ' નજીવી સાંભળડા ' ન કહેત. પણ ખાનગીમાં
બધા બધાનું ખાય છે, પીએ છે; અને બંદાર માત્ર એ ટોંગ ચલાવવામાં આવે છે, તેને ખાતરજ
બહુ દિલ્લોરી થાય છે. દુનિયામાં બધેથી ન્યાત બધ છે, તે હિંદુસ્થાનના એક ખૂણમાં પણ-આ-
વા ટોંગ સોંગથી પણ-ક્યાં સુધી જળવાઈ રહેશે ? વિદાયત, દક્ષિણ આફ્રિકા, જાપાન, વગેરે
ઠેકાણે જનારાઓમાં હિંદુ સુસલમાનનો બેદન નથી એ ન્યાતવાળા ક્યાં નથી જણતા ? જન્મ-
ન્યાયપુરીમાં હલકી કેમના હિંદુના હાથનું ઉંચા આઠણો મણ ક્યાં નથી ખાતા !. બંગાળમાં
આઠણો મચ્છાહારી છે, યહી જગેએ આઠણો મધમાંસિતું નેવેલ દેવને ધરે છે, વામ માર્ગવાળા
તે બધું ખાય છે એટલુંજ નહિ પણ તે ખાતી વખત ન્યાતિલેદ જણતા નથી, દૈધ્યવામાં પણ
પ્રસાદને માટે ન્યાતિલેદ નથી જણતો, દેડનું બનાવેલું રોડા હાંધી આપણે પીએ છીએ, તથા
સાહેબ લોકો એ અસ્પર્શ્ય ન્યાતીમાંથી નોકર રાખે છે તેમને આપણે કાંઈપણ ઠાણવગર મડીએ
છીએ, અને મુંબઈમાં ઘણા ખરા એક બીલનું ખાય છે, પીએ છે ! આ બધું શું ? બતાવે છે ?
તે એજ બતાવી આપે છે કે હવે ન્યાતી બંધારણ લોખંડી સાંકળો બાંધે પણ રહેવાનું નથી. અને
હિંદુ કેમ એટલાં માણસોને પણ બહુ પત્તવણી કદ રાખેથી ખોરો. મિ. બાહુ જેવા માણસને
કાંઈ પણ કેમ પોતાનામાં જણવાને તૈયાર થાય, તેમને આપણે અસ્પર્શ્ય છે એમ કહી દૂર કરીએ
છીએ, એ આપણી શૂદ્ધસ્થાઈ અને આમાર બુદ્ધી છે.

ન્યાતોનું બંધારણ ધર્મ ઉપર આધાર રાખતું નથી; આ વાત આર્ય સમાજના વિદ્વાનો-
એ પૂરતી રીતે સાબીત કરી આપી છે.

જન્મના જાયતે શદ્ઃ સંસ્કાર ક્રીજ મુચ્યતે । એ વાક્ય પણ આ વાત સાબીત
કરી આપે છે. વેદ લગવાનના રહેાંમાંથી આઠણ, હાથમાંથી ક્ષત્રિય, પેટમાંથી વૈશ્ય, અને પગમાંથી
શૂદ્ર પેદા થયા; આમ રાસ્રમાં લખેલું છે. તો પછી ભગવાન કેમ ન અમડાયા, કે કેમ ન વરલાયા ?
એટલે ખરું બોલીએ તો ધર્મનું નામ ન્યાતિબંધન માટે ને લોકો લે છે, તે બહુ બોલે છે.

જેમ ધર્મ ઉપર નથી, તેમ ન્યાતિ બંધારણને આધાર નીતિપર પણ નથી. કારણ કે દરેક
માણસને પોતાને દુનિયામાં સરખું સ્થાન, સરખો લાલ, સરખી અનુકૂળતા મેળવવા હક છે.

આટલાં બધાં કારણો ન્યાતિઓની સામે હોવા છતાં, એક પ્રીતિસોજનમાં નામ આવ્યાં
તેથી આટલો બધો બોળાટ મચી રહેો તેનું શું કારણ હોયું જોઈએ ? મારા પ્રિય વાંચનાર જોએ
લગભગ બધાને માંડે કહેવું રૂચરું નહિ હશે તેઓ મને માંડે કરશે પણ હું તો તેને ધર્મનો ટોંગ
માનું છું. આપણમાં કહેવત છે કે લાડુ ન અબડાય અને રાક અબડાય ! એટલે કે જે જોનેનો
ઉપાય નજરે ન પડે તે કરવા જઈએ તો કરવીજ પડે. દાકતરને ત્યાંથી ગમે તેવા પદાર્થ ખાવાપી-
વાજ પડે. પણ તેની સાથે એક કાંઈ દેખીની રીતે ન થાય. ન્યાતીના આગેવાનો પારકાં માણસોને
દરિયાપાર જઈ આવ્યા માટે સખત સર્જ કરવા તૈયાર થશે પણ પોતાનાં સંગને તે ઓછામાં ઓછી
યશે. અત્યારે જ્યાં સુધી ફરજ નથી પડી ત્યાં સુધી આવા હોખાળા આલશે. પણ હવે તેના પણ
દિવસ ભરાઈ ચૂક્યા છે. ન્યાતીઓ સમજશે નાહ, તો તેનો થોડો વખતમાં નાશ નક્કી છે.

ન્યાતીઓ સંભાળી રાખવા લોકો આટલો બધો આમદ કેમ કરતા હશે, એ પણ વિચારવા
જેવી વાત છે. ધર્મનું તો નામજ છે એ આપણે જોઈએ. તેનાં મુખ્ય કારણ બે છે. એક તો મોટાઈનું
બોલું અબીમાન છે. તેઓ એમ માને છે કે જેમ પોતે બીલનું ન ખાય અને બીલ પોતાનું ખા-
ણું ખાય તેમ પોતે ઉંચા અને પોતાની ન્યાત વડી છે. બીલું ઠાકરીઓની આપણેની કેટલીક
સગવડ ન્યાતોને લીધે છે. યહી રીતે પોતાનાજ બંધારણમાં પુત્રીઓ પરણાવવાથી જેની સાથે
પરણાવવાની તેની પસંદગી કરવી મુશ્કેલ છે, છતાં તે મુવાન વિશે દરેક દરેક દગીકત જણી ચકાવે છે.

એટલે અંધારામાં ભૂસકો મારવો પડતો નથી પણ ન્યાતના આગેવાનોનું આ કારણ નથી. તેઓનાં ઊંઠરાં ઘણું કરીને થોડું બાંહેવાં હોય છે, તે તેમને એવાં પોતાને મોટા ગણતા ન્યાતીલા હમંગથી પરણાવે તેવાં એ ન્યાતો વાળાને બીજીથી પણ સાચા માણસો મળતા હોય તેો કુદરતી રીતે ન પરણાવે. આજ પ્રમાણે બીજા બધા ન્યાતવાળાનું પણ આપણે તપાસીશું તેો નજરે પડશે.

આર્યન બધરહુડનો હેતુ સારો હતો, એ વિશે મારા મનમાં તેો બે મત બીજકુલ નથી. તેમ જમનારા જુદા જુદા બેસીને જમ્યા હતા તેથી જેને ન્યાતો વટાળ માને છે એનું પણ કંઈ હોયું જોઈએ નહિ. પણ ન્યાતોના ત્રાસ આગળ ઘણા જમનારાને માફી માગી ન્યાતોની દયા લેવી પડી છે, એ દિલ્લીની વાત છે. આને હું પાછા પચાડું માનવા ના કહું છું. કારણ પોતાનાં સગાં વડાધાંથી જુદાં પડવાનું, અને તે ફક્ત ખાવા ખવડાવવાના કારણસર, તે પણ કદાચ બહુ ગંભીર કારણ મનાય. પણ ક્યારે કે એ માફી માગનારા કદી પણ પછી બીજા સાથે બોજન લે નહિ ત્યારે પણ એ બનવું અશક્ય છે સુખાદિમા શું ચાલે છે તેનો જેને અનુભવ છે તે તેો એ માની ચકરોજ નહિ. ત્યારે શું એમનું એમજ ચાલશે ? ના. હવેના પાંચ કે દસ વર્ષ પછીના પ્રીતિબોજનમા આ વખતનો બદલો જરૂર વળશે.

(રાજકોટ.)

—સૌ. આર્યભગિની.

વિવિધ-વિચાર.

૧. દુકાળના અનુભવથી મળતું શિક્ષણ.

(દુકાળની આફતમાં ઢાંચે તથા લોકોની સ્થિતિ: ગામડાંઓમાં વસ્તી પ્રજાની દયાજનક સ્થિતિ: દેશના લોકોને મજબૂત અપીલ:)

ગઈ સાલમાં આપણા ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં પડેલા દુકાળમાં જેમ બને તેમ એક મનુષ્ય તરીકેની દુરજ બજાવવાને મેં હિંમત કીધી હતી. આવા પ્રસંગે તેવા દુઃખી પ્રાણીઓને મદદ કરવાને મારી તરફથી ફક્ત ઉધાડવામાં આપ્યું હતું. જેમાં જાહેર પ્રજા તરફથી રૂપીઆ વીસ હજારની મદદ મળી હતી. મહુમ મી. એન. એમ. વાડીઆ ફરડના ટ્રસ્ટીઓએ મારી દુકાળ પીડિત વિભાગોની મુસાફરી દર્મિયાન ઢોરો તથા ગરીબ નિરાધાર લોકો અને સ્ત્રીઓને અનાજ કપડાંની મદદ કરવાને રૂપીઆ પાંચ હજારની રકમ મારી ઉપર મોકલી આપી હતી. તેમજ સુમાછના માછ શેરીફ મી. નગેતમ મોરારજી ગોકલ-દાસે ઉધાડેલા દુકાળ દુઃખીઓ રૂપીઆ બે હજાર મારી ઉપર મોકલી આપ્યા હતા. આટલો પ્રયાસ થતાં બને તેટલાં શહેર કે ગામડાંઓમાં જાતે જઈ ત્યાંની સ્થિતિ નજરેાનજર નિહાળી ઢોરોને ધામ અને ગરીબ નિરાધાર લોકોને કપડાં-અનાજની બનતી મદદ કરવાને જ્યાં ત્યાં ફરવાનું ક્ષાહસ કરવામાં આપ્યું હતું. આપું મૂશ્કેલ કામ ઉપાડી લેવામાં હું ધન્યરનો આભાર માનું છું કે તે દયાળુ પ્રજાએ મને આવે વખતે હિંમત અને શક્તિની બક્ષિસ કરી:—

પ્રથમ પચમહાલ તાલુકામાં મુસાફરી કરવાને મારી સાથે ચાર હિંમતવાન બાનુઓ તૈયાર થયા હતાં.—જેમાં એક રૂળવાયેલા જૂદરથ પાગરી બાનુ, બે લુવાણા બાનુઓ અને એક દક્ષિણી બાનુ હતાં—એકવીસ દિવસ અમેએ પચમહાલ તાલુકામાં મુસાફરી કરી હતી. ત્યાર પછી ગુજરાતમાં પચીસ દિવસ બીજા બે હિંદુ બાનુ સાથે મેં મુસાફરી કરી

હતી. જેમાં પંચમહાલની દૂકડી જે સાથે હતી તે બાદ કરવામાં આવશે. ત્યાર બાદ કાઠિ-
યાવાડમાં મેં ફક્ત એક છુવાણ બાંધે કે જેણે પંચમહાલમાં મારી સાથે હતી તેમની સાથે
લગભગ એક મહિના મુસાફરી કરી હતી. આ પ્રમાણે જૂદાં જૂદાં ઈલાકાઓમાં પૃથક પૃથક
આશરે ત્રણ મહિના દુકાળ પીડીત વિભાગોમાં મુસાફરી કરવામાં આવી હતી. શહેર કે નાના
ગામડાંઓની મુલાકાત લઈ જેમ અને તેમ આવા દુકાળના બારીક પ્રસંગે તેઓને કેમ
રાહત મળે તેવા ઉપાયો લેવાને અમારાંથી બનતી કાશિસ કરતાં હતાં. જેના રિપોર્ટ વિગત
મુસાફરી પૂરી કીધાં બાદ બહાર પાડવામાં આવી છે. જેમાં ઉપરની મૂખ્ય બાબતોનો સમા-
વેશ કરવામાં આવ્યો છે સંપૂર્ણ વીગતો એકદમ બહાર પાડવાનું અનુકૂળ નહિ લાગતાથી
પ્રસંગોપાત દેટલીક બીનાઓ બહેરમાં મૂકવામાં યોગ્ય ધારવામાં આવ્યું છે, આટલું છતાં
સુન્દરી સુબોધ માસીક પત્રના તંત્રીના ખાસ આમંત્રણથી તે દુકાળ પીડીત વિભાગોની
મારી મુસાફરીનો થોડોક અનુભવ રજુ કરું છું. હવે તે વખતે અમારા અનુભવ પ્રમાણે
લોકો કરતાં વધારે દુઃખદાયક બીના તો એ હતી કે બિચારા 'મૂંગા' પ્રાણીઓની સ્થિતિ ધાસ
અને ખોરાકની તાણુને લીધે ભય ભરેલી દીસતી હતી. આવા ભૂખમરાથી સંખ્યાબંધ ઢોરોનો
વિનાશ થતો અને જે જીવતાં હતાં તે દુર્જન અશક્ત અને તદન દાડકાં ચામડાં જણાય
તેવી સ્થિતિ ઉપર જણાતાં હતાં. આ ઉપરથી એમ નથી માની લેવાનું કે ફક્ત ઢોરોનીજ
સ્થિતિ દુઃખી હતી—પણ તેની સાથે તેના માલીકો તેમજ ત્યાં વસતાં ગરીબ લોકોની દાલત
પણ દુઃખીજ જણાતી હતી. વિશેષ મુસલમાન પડદેનશીન સ્ત્રીઓ તેમજ હિંદુવિધવા
સ્ત્રીઓ કે જેઓ પોતાના બાળકો સહિત જીંદગી નિકાવવાના સાધન વગર અતિશય મુંઝ-
વણ ભોગવતી માલમ પડતી હતી. આ તમામ લાજ આશરદાર અને મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રી-
ઓની સ્થિતિનો ચિંતાર અમારી નજરે પડતાં અમારું હૃદય ધણું ભરાઈ આવતું. અને
દેટલીક જગ્યા તો એવી હતી કે તેવા દેખાવથી અમારી આંખમાંથી આંસુ પણ ખરતાં
અને પ્રભુને અરજ કરતાં કે હે દયાળુ ! અમો આ લોકોને શું મદદ કરી શકીએ ! શું
મદદ કર ! અને તેઓને નિકાવ ! બિચારા ઢોરો ઉપર તો મોટી વ્યાજ્ઞત આવી પડી હતી.
નાનાં ગામડાંઓમાં બળદ ગાડાંઓમાં બેસી અમો મુસાફરી કરતાં—સંખ્યાબંધ ઢોરોને
ત્યાં ત્યાં જંગલોમાં (ટાળા બંધ) ઉભેલાં જોતાં—ધાસ વગર ટળવળતાં હતાં—અને પગ
છતાં ખોરાક વગર દુર્જન સ્થિતિમાં જમીન ઉપર પડી ભૂખમરાથી મરણને સરણ થતાં
હતાં. સંખ્યાબંધ ઢોરો ઝાડની ડાંબળીઓ અને પાલા ઉપરજ નિજાતાં હતાં.—આ
પ્રમાણે ઢોરોને મરતાં મુમાવી ધણું માલિમ દયા ઉપજે તેવી સ્થિતિમાં આવી પડેલાં દીસતાં
હતાં—જેઓનું શુશ્રાવન—પોષણ અને ખેતીવાડીનો તમામ આધાર—એવા ઢોરોની સંખ્યા-
નો નાશ થતો જોઈ ગાભરા અને ચિંતાતુર જણાતાં હતાં. નાનાં નાનાં ગામડાંઓમાં જવા
આવવાને તેમજ ધાસ વગેરે ભાર લઈ જવા લાવવામાં બળદ વગર અથવા તો બળદોની દુર્જન
સ્થિતિએ લોકો કંદોડી દાલત ભોગવતાં હતાં. પોતાના ઢોરોને નિકાવી રાખવામાં માસીકો
પોતાનું પેટ અડધું ભૂખ્ય રાખી જેમ અને તેમ આવે વખતે ઢોરોના જન બચાવવા
જીવતોડ મહેનત કરતાં અમોએ જોયાં હતાં. આ વખતે ધણું ખરાં ઈલાકાઓમાં ધાસની
નીપજ તદન જુજ વિસ્તારમાં દોવાથી અસંખ્ય સંખ્યા ધરાવતાં ઢોરોને નિકાવી રાખવામાં
ધાસની તંગીથી ધણી મુશ્કેલીઓ ઉભી પડી જણાતી હતી. આવે વખતે પહેાંચી વળવાને મે

ત્યાંથી સેજમેળ કરી ધણી મુસીબતે આવતું ધાસ—સંખ્યાપદ દેરાને માફ નહિ પડતું હોવાથી તેવાં દેરાં સુધીને નહિ ખાતાં પડતું મૂકતાં હતાં. અને જૂખ દુઃખથી ટળાવળીને અશક્ત અને દુર્બળ થઇ મૃત્યુ થતાં અમો નજરે જોતાં હતાં. દલાકાના ધણાં ગામડાંઓમાં લોકોનાં નિર્વાહ અને સ્થિતિના આધાર આવા દુઝણાં મહેનતું અને જોરાવર દેરાં ઉપરજો હોય છે. આવી સંખ્યાનો નાશ થતાં તે લોકો બિચારા નિરાધાર થઇ પડ્યાં હતાં. વરસાદની અછતને લીધે ખેડૂતો—અને તેવે પ્રસંગે ખેતરોમાં બહોળા વિસ્તારમાં કામ કરતી સ્ત્રીઓ અને લોકો પોતાનું ભરણપોષણ કરવાને કામકાજના સાધન વગર અશક્ત નીવડે એ દયા ઉપજો તેવી સ્થિતિ જણાય છે. આવા લોકોને વખતસર મદદ કરી તેઓને નિભાવવા માટે નામદાર સરકાર તરફથી અને રાજ્યરજવાડા અને પ્રજાવર્ગ તરફથી બનતી કાળજી રાખવામાં આવતી જોઇ અમોને સંતોષ થતો હતો. મહેનતુ લોકોને રોજ આપવા જુદી જુદી જગ્યાઓએ તળાવો અને રસ્તાઓ બાંધવાના કામે લગાડેલાં અમોએ જોયાં હતાં. તેઓ સંતોષી અને આનંદી અહીં કામ કરતાં માલમ પડનાં હતાં. તેમાં સંખ્યાપદ સ્ત્રીઓને કામે લાગેલી જોઇ તેમને કપડાં વગેરે અમો આપતાં હતાં અને તે તેઓને ધણાંજ ઉપયોગી થઇ પડતાં હતાં. કેટલાંક ગામડાં એવાં હોય છે કે ત્યાં જઇ તે ગામડાંઓની સ્થિતિ જોવાને ખરાબ રસ્તાઓને લીધે ગાડાંઓ નહિ ચાલવાથી તેમજ પગે ચાલીને જવામાં પણ કેટલીક મુસીબતો હોવાથી એમજ સમજવાનું કારણ મળતું કે ત્યાંની સ્થિતિ વધારે ગંભીર અને દુઃખદાયક હોય એ સંભવિત છે. કારણકે તેવા ગામડાના લોકો અને સ્ત્રીઓ ત્યાંથી અમારા મકાન ઉપર હાજર થતી તે ઉપરથી અમારે કશું કરવું પડતું. વિશેષ અનાજ વગેરેની સખ્ત મોંઘવારીથી બિચારા રોજ મહેનત કરી રોજનું અનાજ લાવી પોતાનું અને પોતાની પ્રજાનું પોષણ કરનારી પ્રજાની સ્થિતિ ખરેખર જોતાં દયા ઉપજો તેવી જણાતી હતી; પણ વળી મધ્યમ અને ખાનદાન કુટુંબો કે જેઓ લાજ આપણાં રીતિઓ છે. તેઓની સ્થિતિ ખરેખર એક પ્રજામાં યેસી અફસોસ કરવા જેવી હતી. કેટલાક અચરવાળા હિંદુ, મુસલમાન વિધવા સ્ત્રીઓ, કેટલાંક અનાય રખડતાં રઝગતાં બાળકોની સ્થિતિ નિહાળતાં અમારાં હૃદય ભરાઇ આવતાં. હેવટે આટલું દુઃકાણુમાં ઉપર ઉપરથી જણાવી દાલ ઘુરત આટલીથી બંધ કરી વળી કોઇ બીજે પ્રસંગે વધારે બીના પ્રજા સમક્ષ મૂકી તેના ઉપાયો યોજવાની અપીલ કરવામાં—દેરાં તેમજ તેવા નિરાધાર લોકોની સ્થિતિ સુધારવાને હું ધારું કે દેશનો શ્રીમંતવર્ગ જરૂર મદદગાર બનશે. હિંદુસ્થાનમાં અગાઉની અને હમણાંની સ્થિતિમાં નામદાર સરકારની હકૂમત તળે લોકોના સુખ અર્થે અમલદારો અને અધિકારીઓ પોતાની યોગ્ય ફરજો જાળવતાં જોઇ, અમોને સંતોષ થતો હતો. આપણા દેશના લોકો કેળવણીમાં હજી ધણાં પાછળ છે. ગામડાંઓમાં બહુવા ગણવાની સ્કૂલો મારફતે સાધનો બીલવવાની જરૂર વિચારવામાં આવી છે. અને તેવી કેટલીક જગ્યાએ તેવા સાધનો જોઇ અમોને સંતોષ થયો છે. પણ કેળવણી ધણી કીમતી—ભારે હોવાથી જે માળ્યપોના છોકરાંઓ અભ્યાસ આગળ વધારવાને ઈચ્છા ધરાવતાં હોય છે તેઓ અગાડી જતાં ભારે બોળ સહન કરવાની શક્તિ નહિ ધરાવતાં હોવાથી ભણ્યાં ન ભણ્યાં જેવી સ્થિતિમાં મજૂરી-મહેનત કરવા મંડી બંધ છે. અને સુદ્ધિને અગાડી બીલવી શકતાં નથી. નિરાગતી શી જુદી જુદી ચોપડીઓના વધે વર્ષ થતાં અર્થ વગેરે કરનામાં આવી નિર્વન પ્રજા કે જેઓ પેટમાં ખા-

વાને પણ પૂરતું મેળવવા મુશ્કેલી ભોગવે તો પછી પોતાના બાળકોને આવી વરસોવરસ થતી મોંઘી કેળવણી આપવામાં પૈસાનો જથ્થો લાવે પણ ક્યાંથી ? આ સવાલ ઓછો અગત્યનો નથી ? આમ થવાથી સંખ્યાબંધ પ્રજા બીનકેળવણી અને અજ્ઞાન રહે છે, અને પોતપોતાના વેપાર ઉદ્યોગમાં ધણી પછાત રહે છે. કેળવણીનું મગજ ધરાવનારી પ્રજા ભવિષ્યમાં યોગ્ય સુધારા વધારા માટે પ્રયાસ કરે એ કેળવણીનાજ પ્રતાપ સમજવા. આવા ગામડાઓમાં કે શહેરમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ ફરજિયાત અને મફત કરવાની હીલચાલ શરૂ કરવામાં આવે તો ભવિષ્યમાં તેવા અજ્ઞાન લોકો છાદ્ધપડે પોતાનો નિર્વાહ સારી રીતે ચલાવી શકે. ફક્ત લોકોની શુદ્ધિ ખીલવવાની પ્રથમ જરૂર છે. આવા ગામડાઓ કે શહેરોમાં મુક્તિ-શ્રેણના માણસો સંખ્યાબંધ ફરતા ફરે છે અને લોકોને સંતોષ, આરામ અને વિરજ વડે કામ ધંધે લગાડી તેઓની દુઃખી સ્થિતિ સુધારવામાં અને પોતાના ધર્મનો શ્રેયોવો કરવામાં જોડાઈ જોડાઈને તે લોકો એવે છે તેમાંની એક રતીપુર પણ આપણા દેશમાંથી નિઃસ્વાર્થપણે સેવા કરવા હિંદના સપૂતો બહાર પડશે ખરા ? મારું-તારું કરી હુંજ સુખ ભોગવું એવી સ્વાર્થી ઇચ્છામાં જીવનારા લોકો કાંઈ વિચાર કરશે કે કેમ ? “ મુક્તિશ્રેણ ” ની માફક કામ કરવામાં આપણા દેશના મહેનતુ વિદ્વાન લોકો જે શ્રમ ખેડે તો હુતર ઉદ્યોગ અને કારખાના વડે તેવા ગામડાઓમાં દુઃખી થતાં લોકોને કામધંધે લગાડી એક મોટું આવકારદાયક કામ કીધું એમ ગણાશે. આટલું લખ્યા છતાં હજી તહેર પ્રજાને જાણવાની ધણી બાજોનો સમાવેશ મૂકી દેવો પડ્યો છે. પણ વખતો વખત પ્રજાને જાણવા અને તેવા સાધનો ખુશ કરવા આપણે આપણી ફરજ બજાવવાને તૈયાર રહીશું. લખવું, કહેવું કે બોલવું ધણું સહેલ છે પણ કામ કરવાને તૈયાર થઈ જવું ધણું મુશ્કેલ છે. જાણવાનું ખાસ એટલું છે કે આવા બાળસુ, અજ્ઞાન, શુદ્ધિવગરના દેશના ખૂણાઓમાં વસ્તી પ્રજાને કેળવણી અને શુદ્ધિબળમાં ખિલવો:—

(સુખાદ.)

સૈ. જમનાબાઇ નગીનદાસ સક્કલ.

૨. ટર્કી અને બાલ્કન રાજ્યો વચ્ચે લહસાઈ.

ટર્કીના પ્રાચિન ઇતિહાસ, તેના મહાન રાજ્યોનો વિસ્તાર, તેનાં સૈન્યબળનાં પરાક્રમે અને ઇસ્તંબુલ (કોન્સ્ટાંટિનોપલ) ની બહોળાલી ઇતિહાસના અભ્યાસકો—વાંચકોથી અનુભુ નથી. વળી તે ઉપરાંત ઇતિહાસનું દર્પણ આપણને બતાવે છે કે એક સયય એવો પણ હતો, કે ન્યારે લગભગ આખો એશિયાખંડ ઇસ્લામી રાજ્યથી બંધાયેલ હતો; અને આફ્રિકાખંડના ધણીક ભાગ ઉપર ઇસ્લામી ધર્મ માનનારાઓની વિજય પ્તલ ફૂટતી હતી. અર્વાચિન સમયમાં વસ્તુસ્થિતિ કલ્પી માલુમ પડે છે. હમણાં યુરોપખંડમાં માત્ર ટુર્કિસ્તાન, અને એશિયાખંડમાં ફક્ત ઇરાન એ મોટાં ઇસ્લામી રાજ્યો છે. આ તિવાઈ અફઘાનિસ્તાન વગેરે રાજ્યો છે, પણ તે પ્રમાણમાં ધણાં નાનાં છે. લગભગ ૧૬ મી સદીથીજ ટર્કી પર ભય ઝલ્યો છે. ઇરાલી સાથેની ટ્રીપોલી સંબંધી લડાઈનો શ્રમ હતર્યા પડેલાંજ ટર્કીને એક નવાં યુદ્ધમાં ઉતરવા જરૂર પડી છે. આ લડાઈમાં ટર્કીની સામી બાલ્કન બાલ્કન રાજ્ય છે. રુમાનીયા, બલ્ગેરીયા, સર્વિયા, મોસોલોનીયા, અને મોન્ટેનિગ્રો ગળીને બાલ્કન પ્રદેશ ગણાય છે. બાલ્કનપ્રદેશ યુરોપના અગ્રિ ખુણામાં આવેલું છે. તેની ઉપર નામે મોટી નદી, તથા ટીમોક નામે નાની નદી આવેલી છે. પૂર્વમાં કાળો ટર્કી અને અગ્રિમે ડાન્યુબ નદીનો થોડો ભાગ તથા સર્વિયા આવેલું છે.

લડાઈ સળગવાનું મુખ્ય કારણ એ હતું કે બ્રાહ્મન રાજાઓએ અમુક પ્રકારના અગાડના કાલકારની રૂઢિએ મેસીડોનીઆ નામના પ્રાંતને સ્વરાજ્ય આપવાની ટર્ફી સરકાર પાસે માગણી કરી. ટર્ફી મેસીડોનીઆમાં ધટતા સૂધારા વધારા કરવા કબુલ થયું પરંતુ તેને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપવામાં આનાકાની કરી. આવી વર્તણૂક બ્રહ્મેરીઅનોને અસંતોષકારક લાગી અને લડાઈ શરૂ થઈ.

તે સિવાય સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૨ ની ૯ મી તારીખે કેટલાક ટર્ફીશ લશ્કરી સીપાઈઓએ સરહદ ઉપરના કારાકેપ નામના એક ગામમાં બે બ્રહ્મેરીઅન લશ્કરી અમલદારોને ધેરી લઈને મારી નાખ્યા. આથી બ્રહ્મેરીઅનોએ સખત વાંધો લડાવી મુન્દેગારોને સિદ્ધા કરવાની માગણી કરી. આ બનાવના સંબંધમાં કોન્સ્ટાન્ટિનોપલના બ્રહ્મેરીઅન એલમીએ પણ ટર્ફી સરકારનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું.

વગેરે નાનાં કારણોથી ચક્રમ્મ કરવાની શરૂઆત થઈ. તે પછી તે અથવા એવાં બીજાં કારણો એટલાં નહીં હતાં, કે માત્ર તેજ કારણોથી લડાઈ થઈ થવા સંભવ યોગ્ય હતો. પરંતુ તેનાં પ્રાધાન્ય-મુખ્ય બાબત મેસીડોનીઆના સ્વરાજ્ય બાબતનીજ હતી. આ લડાઈની શરૂઆત ૧૯૧૨ ના અક્ટોબર માસની ૪ થી તારીખે થઈ

આ લડાઈમાં ટર્ફીશ લશ્કરના એટ્ટીઆનોપલ વિભાગના સેનાપતિ અબદુલપાસા નામે સરદાર છે. તેમણે જર્મનીમાં યુદ્ધકળાની પ્રવિણતા મેળવી છે. લડાઈખાતાના વજીર તરીકે હુસેનના ઝીમપાસા નામના એક વીરને નીમવામાં આવ્યા છે. અને સમગ્ર સૈન્યનું સેનાધિપતિપદ તેમને આપવામાં આવ્યું છે. તેમણે ફ્રેંચરાજાના “ સેન્ટીયર ” ખાતે લશ્કરી વાલીમ લીધી છે તે ઉપરાંત ટર્ફીના નામદાર મુલતાનના બાઈ પ્રિન્સ વાહીદ-ઉદ-દીન અને નામદાર મુલતાનના એક બત્રીલ પ્રિન્સ અબદુલ રહીમ માવુશમિ દેશબંધુઓની ખાતર આ લડાઈમાં સ્વયંસેવકો તરીકે બહાર પડ્યા છે. આવા દેશવત્સલ વીરોને ધન્યવાદથી વધાવી લીધા વિના ચાલતું નથી.

બ્રહ્મેરીઅન લશ્કરના વડા અમલદાર જનરલ ફીએફ નામે છે. સર્વિધાના રાજ પીટર નતે લડાઈમાં ઉતરેલ છે, જે કે તેના લશ્કરની સરદારી જનરલ ખુદનિક નામના અમલદારને સોંપવામાં આવી છે. મોંટિનીયો તરફથી રાજ નિકોલાસના પ્રિન્સ પીટરે સરદારી લીધી છે.

લડાઈ મોંટિનીયોની સરહદ ઉપરનાં “ જિરેન ” નામના મથકે તથા પૂર્વ સરહદપર આ-વેશાં “ સુતારી ” નામનાં સ્થાનપર ચાલે છે.

લડાઈમાં બીજાં નજીવા જેવી હાજીત એ છે કે તેમાં ફ્રેંચ અને જર્મન લશ્કરી સાળાઓની કસોટી થશે કારણ કે ધણાખરા ટર્ફીશ સરદારો જર્મને પાસેથી યુદ્ધકળા શીખેલા છે, અને મોટે ભાગે તેઓ જર્મન રાજોનો ઉપયોગ કરે છે. ત્યારે બ્રહ્મેરીઅન સરદારો ફ્રેંચ પાસેથી યુદ્ધ-કળા શીખ્યા છે, અને ફ્રેંચ રાજો વધારે વાપરે છે.

ઉપર કહેવાઈ ગયું છે કે ટર્ફી એક ઈસ્લામી રાજ્ય છે. અને આપણા ઉરતખંડમાં મોટી સં-ખ્યામાં ઈસ્લામી કોમ વસતી હોવાથી ટર્ફીના લાભારે અનેક ઠેકાણે સત્તાઓ બરી, કમિટિ નીમી, તે દ્વારા ફૂંડની વ્યવસ્થા તે કોમના આગેવાન બંધુઓ તરફથી કરવામાં આવી છે.

કલકત્તામાં એા મી ગુવામહુસેનના પ્રમુખપણા નીચે મોટી સત્તા બરાબ હતી. જેમાં કેટલાક હિન્દુ બંધુઓએ ભાગ લીધો હતો, અને મિ. જીતેન્દ્રલાલ બેનરજી નામના હિન્દુ સદ્ગુહ-રથે સભામાં એક દીવસોજ બરેલું ભાષણ કર્યું હતું

રંગુનમાં વિઠ્ઠાલિઆ હોલમાં મિ. અલમદ દાડના પ્રમુખપણા નીચે ઈસ્લામી બંધુઓની સત્તા બરાબ હતી. અને ટર્ફીના લાભ માટે ફૂંડ એકત્રી આશરે ચૌદ હજાર રૂપિયા ભરાયા હતા. ઉપરની બંને સભામાં ખ્રિસ્તી સરકારના મુલેહના પ્રયાસ તરફ પસંદગી બતાવાઈ હતી. કરાંચીમાં ઈસ્લામી કોમની સત્તા બરાબમાં આવી હતી, અને ટર્ફીની ફૂંડ માટે ખુદાની બંદગી કરવામાં આવી હતી

સુનાઈમાં, ટર્ફીશ અને બ્રાહ્મન યુદ્ધમાં ઘવાયેલા, ટર્ફીશ સૈનિકોની સારવાર માટે, તથા તેમાંના મરણ પામેલાઓની વિધવા તથા બાળકોને મદદ કરવાને માટે ફૂંડ એકઠું કરવાની સત્તા મળી હતી. તેમાં પ્રમુખ સર કરીમશાહ ઈબ્રાહીમે રૂ. ૨૦૦૦૦ (વીસહજાર), મી કાસમઅલી

જેરાળભાઈએ રૂ. ૨૦૦૦૦ (વીસ હજાર), મી. સુલેમાન, દાસમ મીઠાએ રૂ. ૧૫૦૦૦ (પંદરહજાર), અને મી. હાજી ઈસ્માયલ તુરમદમદે રૂ. ૫૦૦૦ (પાંચ હજાર) ભર્યા હતા. મુખોધમાં વસ્તા આરખ લોકોએ પણ પોતપોતામાં ઉધરાણું કરી આસરે રૂ. ૧૫૦૦૦૦ (દોઢ લાખ) ની રકમ એકઠી કરી હતી. તે ઉપરાંત લખનો, સીમલા, લાહોર, પેશાવર, સિંધ, નાગપુર વગેરે જુદાં જુદાં સ્થાનોપર સલામો દ્વારા ફંડ એકઠાં થયાં હતાં. નામદાર આગાખાને ટર્કીના લાલ માટે રૂ. ૩૦૦૦૦ (ત્રીસ હજાર) બ્રિટિશ રેડક્રેસ્ટ ફંડમાં ભર્યા હતા. સર્વથી લક્ષ ખેંચનારી અને સંતોષકારક ખીનાંએ છે કે આ લડાઈમાં આપણી બહેનોએ-સૌથી ખાસ ઉત્સાહ બતાવ્યો છે. પોતાની ફરજ અદા કરવાની તકનો રોડો ઉપયોગ કર્યો છે. તે સર્વ હંકીકત નીચેની વિમતપરથી જણ્યારો.

રેડક્રેસ્ટ સોસાયટીની આગેવાની નીચે ટર્કી ભગિનીઓ હોસ્પિટાલો માટે કપડાં, તથા પાટાઓ તૈયાર કરવામાં ધણું ઉમંગ ભર્યું હવે કરે છે. ઉપરાંત તે બહેનો સ્વયંસેવિકા તરીકે મહોલ્લે મહોલ્લા, ગલીએ ગલી, અને ઘેરેઘેર ફરીને ધાવણ ફેનિકાને માટેની સારવારને માટે નાણાં ઉધરાવે છે. અને લોકો તેમને પુણ્યભાવે નાણાંની મદદ આપે છે. આ પરોપકારને માટે-સેવાની ખાતર તેમણે સ્વાર્પણું કર્યું છે. (૧) પ્રેમ (૨) એક્ય (૩) આશા અને (૪) ઉત્સાહ એ દૃષ્ટજ્ઞ સમાન ચાકની વચ્ચે તેમણે પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર વિસ્તાર બતાવ્યું છે. જેંચ એલથીની પતિને પણ ટર્કી બહેનો સાથે આગેવાની ભર્યા લાગ બળ્યો છે. તેઓ જેંચ લોકોથી વસાયલા હતાઓમાં ફંડ ઉધરાવે છે. આવી પુણ્ય સેવાભગિનીઓને-પણ તે ગમે તે દેશ કે ધર્મની હો-તો પણ સર્વ પ્રકારનાં મર્તમર્તાતરોને દૂર કરી કોટિ ધન્યવાદ આપવો ધટે છે.

લેડી લેધર નામની એક માનવન્ત દયાળુ બહેને સેનિકાને મદદ કરવાનું એક ફંડ 'બોલ્યુ' છે. તેમાં નામદાર વોઈસરોય લૉડ મૌંટાસાહેબે રૂ. ૧૦૦૦ (એક હજાર) ભર્યા છે. નામદાર નિઝામે રૂ. ૧૫૦૦૦ (પંદર હજાર), અને તેમના વજીર સાહેબે રૂ. ૬૦૦૦ (છહજાર) ભર્યા છે.

મદ્રાસમાં રેડક્રેસ્ટ સોસાયટીના લાલ માટે પડદેનશીન બાનુઓની એક સલા તા. ૧૧ મી નવેમ્બર ૧૯૧૨ ને રોજ ભરવામાં આવી હતી. જેનાં પ્રમુખસ્થાને મિસિસ હાજી આદશાહ હતી. તે સલામાં રૂ. ૨૦૦૦ (બેહજાર) ની રકમ ભરાઈ હતી. કેટલીક દયાળુ બહેનોએ પોતાનાં કુલ્લ મુખત્યારીનાં બેરોસલો દયાથી પ્રેરાઈને ફંડમાં આપી દીધાં હતાં.

એવીજ બીજી સલા મિસ સાલેહ મહમદ તરફથી થયેલી સુચનાની રૂઠ્ઠાએ મેમજી કોમની બાનુઓની ભરાઈ હતી. તેમાં ભરાયલી રૂ. ૨૦૦૦ ની રકમ રેડક્રેસ્ટ સોસાયટીનાં ખાતરની પર મોકલવામાં આવી હતી.

લલકતમાં રેડક્રેસ્ટ સોસાયટીમાં નાણાં ભરવાનો ઠરાવ થયો ત્યારે કામદાર વર્ગની-ગરીબમાં ગરીબ મનુરજી બહેનોએ પણ પોતપોતાનો અકેક આસનો પગાર એ ફંડમાં ભરી દેવાની ઉદારતા દર્શાવી હતી.

તા. ૨૦ અક્ટોબર ૧૯૧૨ ને રવિવારને રોજ મુલ્તાઈમાં હાજી યુસુફ હાજી ઇસ્માયલના પ્રમુખપણા નીચેની મુસલમાનભાઈઓની સભામાં તેજ કામની એક ગરીબ બહેનોએ બીજી યોગ્ય વસ્તુને અમાવે પોતાની સાડીજ ફંડમાં આપી દીધી હતી, અને તેની આવી સ્વદેશ પ્રત્યેની એકી-નર્થ સભામાં એટલી ઘડી અસર પડી, કે તે સાડીનું લીલાઈ યતું તેના રૂ. ૧૫૦ ઉધર્યા હતા. દારિદ્રતાના અંધકારમાં પૃથ્વીના અગોચર અણુમાં છપાયલું આ સીસન સર્વદા પુણ્ય છે; સાળાશીને પાત છે.

કેટલીક સલામાં બાળકોએ પોતાનાં પુસ્તકો, સ્વેદો, ખડીઆ, ટોપીઓ, પેન્સીલો, અને ખડનો જેવી પોતાની મુખત્યારીની ચીજો અંતઃકરજીની ટંકી લાગણીથી, સામાન્યરીતે નજીવી પરંતુ સ્વદેશ ભક્તિ અને ફાના સંયોગથી બનેલી અમુક્ય વસ્તુઓ ફંડમાં અર્પણું કરી પોતાનો ભાવ-પ્રેમ દર્શાવી, સભાસભોને પોતપોતાની ફરજ બજાવવા વિરોધ ઉત્તેજીત કર્યા હતા. માતૃભૂમિની આ ભવિષ્યની આશાપૂર્ણ બાળકોને પ્રભુ દીર્ઘાયુષ્ય અપેા.

લડાઈના મેદાનમાં કોલેરાનો ઉપદ્રવ વધી જવાથી લડાઈ કરતાં પણ વિશેષ ખુદારી એ પ્રાણુધાતક રોગથી યાચ છે. એ નજીને મિસ્રઆલ્ટ નામની એક દવાથી ખાતુ કે જે એક કાગેલ નસે છે, તે “આનસ્ટીડ” ની કોલેરાની હોસ્પિટાલમાં સેગીઓની સારવાર માટે સેવા અર્થે મર્ફ હતી; અને પ્ર-સંશાપાત્ર કાર્ય બાંધવું હતું. પરંતુ હમણાં તેને પણ કોલેરાનો રોગ લાગી પડતાં તા.૪ થી ડીસેમ્બર ૧૯૧૨ ને રોજ બ્રીટીશ હોસ્પિટાલમાં લઈ જવામાં આવી છે અને તેનું કામ લેડીવેસ્ટ મેકેટ નામની ખીજ દવાથી બહેને માત્ર સેવા—પરોપકારાર્થે ઉમંગથી ઉપાડી લીધું છે. ધાયલ ટર્ફ સેનિકોની સારવાર માટે મુબાઈથી એક મેડીકલ મિશન ટર્ફ તરફ ગયું છે. તેમને નામદાર ગવર્નર સાહેબ લૅર્ડ ક્વાર્કે સંદેશો કહાવ્યો હતો કે—“તમારાં મિશનના દવાથી કામને માટે હું તેની અંતઃકરણપૂર્વક ફતેહ ધરું છું” ને તમે આ ચીકી કોન્સાંટિનોપલના બ્રિટિશ એજન્સીને આપશો, તો તેઓ તમારા પરોપકારી કહેશે. પૂરા પાડવાને લગતી તમને યોગ્ય સુચના આપશે.”

તે ઉપરાંત એક બીજું “એલ્ડ ઇન્ડીઆ ટર્ફ મેડીકલ મિશન” તા ૧૫ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૨ ને રોજ મુબાઈથી સ્ટીમર “સારડેના” માર્ફત ટર્ફ જવા ઉપડી ગયું છે. તેમાં મુબાઈ ના ડૉક્ટર ફ્રીડી, લાહોરના ડૉક્ટર નાર્થમ, દીલ્હીના ડૉક્ટર ચન્સારી, કલકત્તાના ડૉક્ટર વાટી, અને ડૉક્ટર મહમદઅલી વગેરે મળી કુલ ત્રેવીસ માણસો છે. કોન્સાંટિનોપલથી ડૉક્ટર સૈયદ ઉપરાંત બીજા બે ડૉક્ટરો તે મિશનમાં ભળશે. દીલ્હીના “કોમરેડ” પત્રના અધિપતિ મી મહમદઅલીએ આ સંબંધે આશરે દોઢલાખ રૂપિયાનું ફંડ એકઠું કર્યું છે. જેમાંથી આશરે રૂ. ૩૦૦૦૦) ત્રીસ હજાર મેડીકલ સારવારનાં સાધનો ખરીદી મોકલવા માટે ઇચ્છાંક મી અમી રમ્બેલીને મોકલવામાં આવ્યા છે.

છેલ્લાં અડવાડીઆના લડાઈ સમાચાર પરથી જણાય છે કે, સવાહ યવાની વિદિ ગાલુ યહ છે. આપણે હમણાં કે સત્તર સવાહ યહ કલહ બંધ પડે, અને લાખોની સંખ્યાનો એક ભયંકર યોદ્ધા સંહાર થતો અટકે ટર્ફ અને બહોરીઅન બહેનોની શોભાઅરક્ષિકા દેવિ તેઓનું સૌ-ભાગ્ય અખંડ રાખવા અને દયાની દેવી બાળકોને અનાથ યતા અટકાવવા, બન્ને પક્ષના નેતાઓના હૃદયમાં સલાહ કરવાનું વલણ—બળ પ્રેરે એજ મહેચ્છા. અસ્તુ શાંતિ ! શાંતિ ! શાંતિ !

(પૌરાણ.)

બહેન ૨.—

પારસી કોમના ખરી જરૂરીઆતો.

આ સવાહ યહો ગંભીર છે, એ વાંચનાર ક્યુવ કરશે મુંદરી સુખોધના અધીષ્ઠીના આ-મહાંથી હું લખું છું, પણ યોડી જગ્યામાં આ સવાલોને પુરનો ઇનસાફ ન આપી શકાય તેથી પહેલી વેળા મેં લખવા આનાકાની ઠીધી હતી પણ અધીષ્ઠી સાહેબે જે માન મને આપ્યું છે તેને લાયક યવાને કોઈથી યોગ્યતા મારામાં નહીં છતાં, આ ગંભીર ચર્ચા ઉભી કરવાનું સાહેબ હું કંઈ છું.

પારસી કોમને માટે બે મહાન સવાલ છે. એક બહારનો તથા બીજો અંદરનો આ કોમની લાયકાત, વિદ્યા, અક્ષય, અનુભવ અને કેળવણીની બધેસોને લીધે તે કૂંઠી હોવા છતાં આખા હિંદુ-સ્તાનમાં આગળ પડતો ભાગ ભજવે છે. તેની મેળવેલી યોગ્યતા ઉપરાંત, કુદરતી બધેસો પણ કાંઈ જેવી તેવી નથી. તેપણ નામદાર સર હીનરાજા હાવર જેવા જડજ સાહેબ જ્યારે તેના લવીશ માટે. અતી નીરાશા ભરેલ વિચાર બાધે છે, ત્યારે નામદાર સર ફિરોઝશાહ જેવા બહીતા વડા તે માટે બીજો અને તદન હલકો મત ઉચારે છે ! તો સવાલ ઉભો યાય છે—અને તે પૂરતો ગંભીર છે કે—આ બે સામસામા મતમાં સમ્યાહ શું છે અને કેટલી ?

પારસી કોમમાં બે સ્તુલ (મતવિસ્તાર) છે, જે એક બીજાથી તદન વીરોધી છે. માનપાત્ર પેપરોના અધિપતિઓ પણ આમલથી પોતપોતાના મતની સમ્યાહ માની ખરા છગરથી લડત ચલાવે નવ છે જરૂરોસ્વી કોન્ફરન્સ પણ એકમતી આકર્ષી શકી નથી; બધેકે ને ઉભી થયા પછી અગેડા વધી પડયા છે. હવે આપણે દેહાણમાં બેઠાં કે તે તકરારમાં કેટલી વલ્લુદ છે અને તેનો કચીરીતે નીચેડો આવી સકે

પહેલો સવાલ-કોમને બહારથી જે લય લાગુ છે-તે છે.

- ૧. પારસી કોમના મરદો બીજી (ઘણું કરીને યુરોપીયન) કોમોની બાનુઓ સાથે અને તે કોમોના મરદો (કોઈક) પારસી સ્ત્રીઓ સાથે લગન કરવા લાગ્યા છે.
 - ૨. બીજા ધરમના લોકો જરથોસ્તી ધરમમાં દાખલ થવા અને તેમ કરી પારસીકોમની સાંસારીક બાબતોમાં ભાગ લેવા આગ્રહ રાખે છે.
- આ વીરાય બહુ બારીક છે એમાં કાંઈ શક નથી. કુત્રામાંથી નીકળી હવાડામાં પડવા જેવો તેનો સુકાદો યાય એમ પરીણામ ન આવે માટે બહુ ઝીણી નજરે જોવાની અવત્યતા છે.
- એક હાથપર જોતાં બીજા ધરમનાં માણસો આપણા ધરમમાં આવે તો કોમને તો સજડ લાગે છે. પણ તે આપણા ધરમનાં ફરમાનને અનુસાર થાય છે કે કેમ, તે બાબત બંધીર મતભેદ છે. હાલ સુધીમાં બીજી કોમની ઊંચી પારસી જરથારને મોટી સંખ્યામાં પરણી છે. આથી આગળ જતાં તે કોમની સ્ત્રીઓને હાલ બી લગન કરવાનાં સાંસાં છે તેો પણ કેમ અને કેવી હાલત થવાની તે બાબત પુરતો વીચાર કરવા જેવો છે. ધરમના ફરમાનનો સવાલ હાથમાં નહીં ધરીએ, તો પણ આ વીચાર એક સમ્પત જવાબદારી ઉભી કરે છે, એમ સઘ કોઈ કબુલ કરશે.
- સામી બાનુનો જવાબ એ પણ છે કે એમ કોમકોમનાં લગનથી પુરકળ નહું લોહી અને તાલે જુસ્સો આપણી કોમને મળશે. તે ઉપરાંત આપણી નજીવી સંખ્યા છે. તેમાં બી પુરતો વધારો એ મારશે થશે. અને કોઈબી માણસે પ્યારમાં પડી લગન કરવું એ ખરા જીજ્ઞાસી વાતો છે, તેને ધરમ યા સંસાર તરફથી અણધરતું દંખાણ કરવું યદીત નથી.

બીજો સવાલ-કોમને અંદરની ધારતી લાગુ છે-તે.

- ૧. ઊંચીઓ અને મરદો વચ્ચે લગનનો એજલાસ થવામાં પેસાની લાયકાત જોવામાં આવે છે. ખ્યારતું, રખતું, તથા કેલવણીનું ફક્ત નામજ છે !
 - ૨. ફેસાન અને અણધરતો ખરચ કોઈબી સાધારણ હાલતના કુંડુંબને હરહમેશ તંગીમાં રાખ્યાં કરે છે. પારસીકોમ જેવી કેજવાએડી, આગળ પડતી વસ્તીમાં જ્યારે મોડા માણસો પુરકળ તબંગર અને અકળ વગવડીલા વાળા છે, ત્યારે યત્ના જણુ ગરીબ છે, લાચાર છે, અથવા સાધનોતી તંગીવાળા છે.
- આ બધ અંદરના છે. જેવાવમાં પારસી કોમ જેવી બાકોરા, વીલાવાન, ધુરંધર, તાલીમ બાળ, વેપારકુશળ અને પેસાદાર બીજી કોઈ કોમ થોડીજ હશે. પણ અંદર બધે અગર ધણે કેકાલે અંધારું ધબ છે ! લગનનાં સાટાં એ સારીકાની વેચાણના અથવા બીજા વેપારના ફેનાવેજ કાલકારો જેવા ધંધા છે. પેસાની મોહોંકાણુના મોટા ઝીસ્સા છે. અને નારીઓને પુરપો પસંદ કરે અગર મરદોને સ્ત્રીઓ કબુલ કરે, તે ગોઠવણીનો ધણો મોટો આધાર તેમની મેલીઓના લંબાણ પર આધાર રાખે છે, એ શરમી દગી સાથે કબુલ કરવું પડશે.
- પુરશે હવે વીલાયતની ચેટે બેચેલર (કુંવારા) રહેવામાં કાંઈ મોટી આબરૂ અને હુંશીઆરી જોવા લાગ્યા છે ને રમતગમત તથા મોજરોળમાંજ સમળો વખત અને સમળો પેસો ગુમાવવો એમાં કાંઈ બી ચોર મોટાઇ માનવા અને એકલવેટું સ્વાર્થપણું ખોલાવવા લાગ્યા છે આટલે બધે હીસ્સે તો નહીં, તોપણ ચોટ લાગે સ્ત્રીઓને પણ આ બાબતમાં વાંક છે. તેઓ મરદોને પેસાની સરમાજતા, માયાજુતા, કેલવણી, તથા અહલથી પેતાની તરફ આકર્ષી શકતી નથી અને કઠીક તદન બેપરવા પણ રહે છે. પ્રખ્યાંના લાગોમાં શહેર જેવી આ બધી પ્રસાર પામી નથી. તેટલા પુરતા તે લોકો સુખી છે.
- સાદેજ લોકોની મડમોને જોઈને આપણા તબંગર શેઠીઆ અને તે લોકોને અનુસાર આપણે સાધારણ હાલતનાં માણસો ખરચમાં, ફેસાન પાછળ, અને કાઠમાકમાં ગાંડાદુર થઈ જવા લાગ્યાં છીએ. વધારે દીલગીરીની વાત એ છે કે, આપણાં પેપતેનો આપણા નહેર લોકો કપર એટલો કાણુ ને રહેા હીસતો નથી, જેથી તે બઠીતું સેકણુ થઈ રાકે. અને નહેર પ્રદરથો, વીલાવો અને ધરમ

ગુરૂએ પણ આ બાબતમાં પરતુ ધ્યાન આપતા હોય એમ લાગતું નથી. આપણી આવક સારી હોય તો પણ આપણે તે બાહેર જઈ ખર્ચમાં કુદી પડીએ ને ભુસ્કા મારીએ, તેમાં કેટલો સાર નીકળે ? આ બાબત જે ચાલુકારક થઈ પડે એવી રીતે તે પર ચર્ચા ચલાવવાની જરૂર છે. અધાડન (૭) મોઢાં પેપરો અને ડન્નેક (બારેક) નાનાં પેપરો તથા માસીક પત્રો તેમની હયાતી માટે આપણી પાસે કોમનેજ આભારી છે. તો તેમાં આવા સવાલ વધારે ખુબીથી, વધારે જોરથી ચર્ચાવાની જરૂર છે, એ કાંઈ પણ કોમનો હિતેચ્છુ કહી શકે.

અધીપતી સાહેબ ! આ હકીકત વીરો લ'ખાણ કરતાં પાનાંનાં પાનાં ભરાય એવી છે. આ ઉપરાંત બીજા ગંભીર પણ એવીજ અગત્યતાના હાથમાં લેવા લાયક સવાલો છે. પણ લ'ખાણના ભયે તે મુલત્વી રાખવા ફરજ પડે છે. આજળ કાપર આપની કૌલમ તેને માટે ખુલ્લી હશે તો તે ઉપાડી લેવા તૈયાર થઈશ. કાંઈ પણ ગુજરાતી હીંદુ પેપરમાં લખવાનો મહાવરો મને નથી. તેથી આ પહેલાં ચત્રનમાં ધણાં દોષ થયા હશે તેની માફી હું ચાહું છું.

(કલકત્તા.)

—મિસિસ. જર.

ઇસ્લામી બાનુઓ અને પરદાનો રિવાઝ.

સુસલમાન કોમ સધળે સ્થળે પરદાના રીવાઝથી દેવધુક્ત અને પ્રિકારપાત્ર મનાઈ છે. પરંતુ ન્યાયની દૃષ્ટિએ જોતાં તે દોષ એટલે બધો મહાન અથવા રોચનીય ભાસતો નથી. જો કાંઈ પશુ ધર્મ ગુરૂએ સ્ત્રીઓને યાચે રાખીને ધર્મ પ્રવત્ત માન કીધો હોય તો તે હમારા પચ્ચ'બર હજરત મહમદ સાહેબ છે; અને પરદાના રિવાજના જેખીતા દોષ દૂર મુકી, પરદાની પાછળ જરા દૃષ્ટિ કરીશું તો, ઇસ્લામી સ્ત્રીઓમાં માત્ર પૂતળીઓ અગર રમકડાંજ નથી, એમ સમજવા શિવાય નહીં રહે, એમ મારી ખાત્રી છે. હિંદુઓએ તે રિવાજ આપ્યો અને તુર્કો પાસેથી લીધો અગર તેમનામાં પહેલાથી હતો, જેમ પણ મોઈ વીદાન જાણુવે છે, તો પણ તેના સ્વીકારવાથી હિંદુકોમની બાનુઓ કાંઈ બહુ અધીજગી પામી નથી અને હાલનાં ગ્રામાનાં પુરુષપણડગા સ્ત્રીઓનાં તોફાન અને નાદાની જોતાં ઇસ્લામી ધર્મ પાળનારી યોરનોનો કાંઈ રીતે બહુ અપમાત થયો મને ભાસતો નથી પરદા પાળતી યુગી સ્ત્રીપુતળીઓ હવિયારખંધ લડવા નીકળતી પરદા પાછળથી એકમ નૂરજ્વાન, સુવદાન રજિયા, એકમ ચાંદળીબી, એકમ હેસુન્નિસા, તથા એકમ સુમતાજ મહાલ, વીગેરે મહાન બાનુઓ પોતાનાં ઉજ્જવળ કમોની કીર્તિ આસમાન સુધી ઝગકાવી રહ્યાં છે. તાજે દાખલો જોઈએ તો, ભોપાળનાં નામદાર નવાબ એકમ સાહિબા, અને તુર્કી બાનુઓ, તાન્હર, મોરોક્કો તથા મિસરની સ્ત્રીઓ, તથા ઇરાનની સ્ત્રીઓ, પરદા પાછળથી પણ કેવા મહત્વનાં કાચે કરી રહ્યાં છે, તે જોતે જોનાર અથવા અનુસવ લેનાર જ સમજી શકે પરદાનો રિવાજ આથી સારો છે એમ કહેવા હું નથી માંગતી. પણ પરદાને જ માથે સર્વ દોષનો જોતે નાખનાર સમજતા નથી કે જ'ડી ખાઈ-માંથી, તેમ જ'વા ગળનમાંથી આદમજનને જે કાંઈ કરવું હોય તે, પરમેશ્વરની મદદથી, સારી રીતે કરી શકે છે.

હાલ જે તુર્કી-બાહકન સંગ્રામ ચાલે છે, તેનો પરીણામ પરમેશ્વર ચાહે તેવો લાવે પણ એક વાતની સત્યતા આપણે સ્વીકારવાનું માનવી પડશે. તુર્કી લોકોની નૃત્યતીની સર્વ હીવચાલમાં સ્ત્રીઓએ કપડોગી કાળો આપ્યો છે અને નવું તુર્કસ્તાન સ્ત્રીજીવણીનેજ ધણે અંશે આભારી છે. તુર્કી અને ઇરાનની લોકો એક પુરાણ સુધારાના વારસ છે. તેમનો ધર્મ આફ્રિકાના પશ્ચિમ ઉડાથી એસિયાની પૂર્વ સીમા સુધી ઉજ્જ્વળ અને સમરપ્રીતોષણ કળીજ'ધમાં પ્રવર્તેલો છે. તેમની અસલી ક્ષેત્રો અને હાલના પરજાણો એ કાંઈ સ્ત્રીઓને પરદામાં રાખવાથીજ પરીણામ પામ્યા છે એમ નથી. ઇસ્લામી વાવટો ખુલ્લું આકાશમાં ફરકેના હોતો ત્યારે, અને ખ્રિસ્તી પ્રજાઓનાં પ્રશં-સનીય વીરત્વ આજળ આરબો, તુર્કો અને ઇરાનની પાછા હડે છે ત્યારે, એમ માનવું એ બેદાક બોલું છે કે, પરદાના રિવાજથી અગર યોરનોને પછાત રાખ્યાથી એવા પરીણામ આવ્યા છે !

અતિ લાડથી હાઉરેલી પોતાની જાત મહેનતે કળા કોશલ્યમાં કુરાળ થયેલી રાજકન્યાની વિદાયગિરિ યતાં ભાવનગરના નામદાર મહારાજાશ્રીને તેમજ સૌ. નામદાર મહારાણીશ્રી નંદકુવર-ખાને હાઉંની સાથે છુટાં પડવા માટે દિલગિરિ બન્નેનો બોલો સહન કરવો પડે એ સ્વભાવિક છે. પરમેશ્વર સૌ. નામદાર મનહરખાને તેમજ તેના શિરદાજને દિર્ઘાયુષ બહે-સુખી જીંદગી ગુનરી ય-રાસ્તી થાએ એજ પ્રાર્થના કરી આસિવાઈ હઈ આ લેખ પૂર્ણ કરું.

૨.

ભાવનગરનાં નામદાર કુંવરીશ્રી મનહર કુંવરખાના શુભલગ્ન મહોત્સવ પ્રસંગે થયેલા સ્ત્રી મેળાવડામાં રજુ થયેલા હાંદુ બાનુઓ તરફનો સંવાદ, તથા ગરબો.*

કુમુદ—બહેન માલતી, આજે આ બાગ કેવો રમણીય લાગે છે. આ મધુમતીની વેલ પોતાના રંગ વીરંગી પુષ્પથી બહુ શોભી રહી છે.

માલતી—હા બહેન.

કુમુદ—પણ સખી જો તો ખરી—

જાઈ જુદા કેવો ડેસર દીસે, (૨)

મેઝરો ચપો ખીલ્યો અતીસે.

જાઈ જુદા

જોની સુગંધી ગુલાબની કેવી, (૨)

અંગે ઉમંગ વધારતી બહેની.

જાઈ જુદા

કુદરતની કૃતી ન્યારી રસીલી (૨)

જો જોઈ દુઃખે છું બહીલી બહીલી.

જાઈ જુદા

પંક્તિ પુષ્પે ભ્રમર ગુંગરે (૨)

કુમુદ ખીલ્યું નથી અંદ્ર આવારે.

જાઈ જુદા

આતક જંબે મેલને માટે (૨):

બહાલી સખી રહું સુખ લીકારો.

જાઈ જુદા

માલતી— હા બહેન એતો—

વસંત શોભા રૂઠ વસંતે (૨)

સ્નેહી જનો રહે અંગ ઉમંગે.

વસંત

ફળ ફુલ શોભે પ્રકૃતિત કેવાં (૨)

રૂઠ વસંત તણા સહુ મેવા.

વસંત

રસીલી મહારી સર્વ સુવારો (૨)

મગ્ન થઈ મન અતી ઉત્તારો.

વસંત

આહા મધુરી વેલી આ કેવી (૨)

જોની કૃતી પ્રભુની શુભ એવી.

વસંત

કુમુદ—બહેન આપણે પ્રભુની અલૌકિક કૃતી જોઈ મનને આનંદ આપ્યો પણ તેનું વર્ણન મહારાણી થઈ શકે તેમ નથી.

માલતી—હા બહેન, સત્ય છે. પ્રભુની અલૌકિક લીલા અને કૃતિનું વર્ણન કરતાં રોષનાગની સદમ્મ.

જાણ પણ પહોંચી શકતી નથી. બહેન, ચાલો હવે દેવમંદીરમાં જઈએ.

મધુમતી—બહેન માલતી, બહેન કુમુદ આપણે નક્કી કરેલે વખતે આપણી સર્વ સખીઓ આવી છે. તો ચાલો આપણે આનંદ મંગળનો ગરબો ગાઈએ અને પછી જઈએ.

*આ સંવાદ પણ યુવતીઓએ કયો દતો. સૌ. સોનામ્બલદમ્બી, સૌ. મધુમતિ, સૌ. શુભદ્રા,

(ગરબો.)

સુડના કાયલડીને વિનહરે, સવણું પાંજરું ધડાવું, રતેથી જડાવું;
મંડપમાં શોભાવવારે. સુડલા૦

બોલ મધુરા, વું બેઠલે રે, આવી છે પન્નેથી જન, દેને સન્માન;
ટહુકા મધુરો કરીરે. સુડલા૦

કાયલડી ટહુકી કહેરે, રોરીએ સેત્રંછ પથરાવો, ગાલીયા, બીઠાવો;
મનહરબાનાં લગ્ન છેરે. સુડલા૦

પન્નાના રાજવી આવીયારે, ભાવપાડી દેને માન, ગાઈ ગુણ આન;
ગોલીલ કુળ રીતથીરે. સુડલા૦

કાયલડી ટહુકી કહેરે, મનહરબાના રશિરતાજ, પન્નાના મહારાજ;
વધાવલે મોલીરેરે. સુડલા૦

રશિરપાવ સેલાંના આપલેરે, આપ્યાં સુકન્યાનાં દાન, કીર્તી આમેગામ
ગોલીલ કુળની વધીરે. સુડલા૦

કાયલડી ટહુકી કહેરે, નંદુવરબા શ્રી માત, દેવી સાક્ષાત;
કરીયાવર આપલેરે. સુડલા૦

ગજ, રથ ને પાલખી આપલેરે, આપલે શોભીતા ખમ, રાણુચારો સર્વસ્વ
મનહરબા મન:સીધીરે. સુડલા૦

કાયલડી ટહુકી કહેરે, પન્નાના રાજવી આપ, યરાસ્વી અમાપ,
અમારું રત્ન સાચવારે. સુડલા૦

વિદ્યા નિપુણ રત્ન મનહરબારે, સોંપ્યાં તમારે લાખ, યરા કીર્તીની સાધ;
સુશીલ છે યજ્ઞિ સમાં રે. સુડલા૦

કાયલડી ટહુકી કહેરે, રાજ કન્યા ને પન્નેરા, દીસે બાળે વેષ,
સીતા રામછ સમારે. સુડલા૦

રક્ષા મણીધર તેની કરોરે, આપલે દીર્ઘાયુષ, એવી દઇ આશીષ,
કુલદંભે વધાવલેરે. સુડલા૦

પન્ના પતિ ધણું જીવલેરે, રાણા મનહરબાના કંથ, અવિચળ અખંડ,
કરો રાજ ભૂમીએરે. સુડલા૦

રાજકુટુંબ ઉભય રહો સુખીરે, એટલી ગાઈ આશીષ, નમાવીને શિષ,
તરિસુખ કાયલ બોલવીરે. સુડલા૦

(બાવનગર.)

—સૌ. હરિમુખગૌરી.

અતીતિનો અટકાવ.

‘ બળતી બાળાને બચાવો, સુજન !

‘ કાઈ, ‘બળતી બાળાને બચાવો, સુજન ! ’

હિન્દની વડી ધારા સભામાં એ. મિ. દાદરાઈએ આ વિષયને લગતું એક બીજું રજુ કર્યું છે. અને તહેની કેટલી મોટી અગત્ય છે તે નીચે જણાવેલા કામલા જેમાં ધર્મને બદાને ખુબજી વય અને ભુદ્ધિની બાનિકાઓને ‘ નેગજી ’ તથા ‘ દેવદાસી ’ નું નામ આપી, અતીતિને માગે ચઢાવવામાં આવે છે, તે ઉપરથી માલમ પડશે. આ ઉપરાંત, બીજી અનેક રીતે અજ્ઞાન બાળાઓને દલકામાંથી પર ઉતારી દેવામાં આવે છે, તે પણ અટકાવવાનો એ પારસી સદ્ગુણસ્યના બીજા (કાયદાનો ખરડો)નો હેતુ છે.

૧. નારાયણ હુરોને અગુન નામની સ્ત્રી પાસેથી ગંગા નામની ઊંકરીને બચ્ચ પેપજી

કરવાના બદનાથી લીધી. ત્યાર પછી નારાયણે તે ઠાકરીને જમના નામની ગુણકાને દસ રૂપીયે વેચી. પેલીસને તે ઠાકરી ગુણકાને ત્યાંથી મળી.

૨. માધુસંગ અને ગુનીને એક ઠાકરી હતી. આ ઠાકરીને ધર્મશૂર ગોવાઈની મદદથી સોલાપુર જીલ્લામાં દેવીના મંદિરમાં પરજાવવામાં આવી. આવી સ્ત્રીએને મોરલી કહે છે. મંદિર માં આ ઠાકરીને અનીતિના ધંધા માટે રાખવામાં આવી હતી. પેલીસને ખબર પડતાં ઠાકરીને છોડાવવામાં આવી.

૩. બાનુ, અમીરી, અને કાસુ નામની ત્રણ નાયકણી હતી. આમાં અમીરીને ઠાકરી થઈ. આ ઠાકરી દસ વરસની થઈ એટલે અનિતી ધંધા તેને રાખવા માંડ્યા. ખબર પડયેથી તપાસ થતાં તે પકડાયાં.

૪. બીમાતાળને ઠાકરી હતી. માએ કોલાવા નામની ગુણકાની મદદથી ઠાકરીને મંદિરમાં વેચી. ત્યાં તે અનીતિની છંદગી ગાળતી હતી. પેલીસે ઠાકરીને શોધી કાઢી બચાવી લીધી.

૫. સરસ્વતીને તેર વર્ષની ન્હાની બહેન હતી. તેને શંકર ગોડા નામના મંદિરના ભટ્ટની મદદથી પરજાવી 'જોગણુ' કરી હતી. અહિં અનીતિમાં રહેતી તે ઠાકરીને પેલીસે મંદિરમાંથી શોધી કાઢી હતી.

૬. હાસમાવા તાઈ નામની એક વજ્ર હમ્મરની સ્ત્રીએ પોતાના ઠાકરાની ઠાકરીને દેવદાસી કરીને મંદિરમાં મુકી હતી, જ્યાંની અનીતિની જિંદગીમાંથી પેલીસે તેને બચાવી હતી. આ કેસમાં ખુબી એ હતી કે, વજ્ર માતાએ એવી બાધા રાખી હતી કે કુટુંબની જમીન પોતાના કુટુંબમાં જ રહેશે, તો ઠાકરીને દેવદાસી તરીકે અર્પણ કરીશ. ધિક્કાર છે, એવી દારીને કે સોલને લીધે અનીતિના ખાડામાં પોતાની બાલકોને ઝીંકી દેતાં ખંચકાતી નથી.

૭. બાસાવા વજ્ર હતી. તેની એકની એક ઠાકરીને પોતે મંદિરમાં દેવદાસી તરીકે મોકલી. પેલીસને તે ઠાકરી મંદિરમાંથી મળી આવી.

૮. માલાવા નામની વજ્ર સ્ત્રીને ઠાકરી હતી. તેણે બાધા લીધી હતી કે તેને ઠાકરી થશે તો તેને 'દેવદાસી' બનાવીશ. આ માનતા પાળવા, તેણે ઠાકરીને દેવદાસી બનાવી હતી.

૯. તુકામા નામની વજ્ર વિધવાને ચૌદ વર્ષની ઠાકરી હતી. તેણે ગુણકા બનાવવા પોતાની ઠાકરીને મંદિરમાં દેવદાસી તરીકે અર્પણ કરી હતી.

ઉપર જણાવેલી દંડીકત નામદાર સરકાર તરફથી એક યાદી બહાર પાડવામાં આવી છે, તેમાંથી લીધી છે. ઉપર જણાવેલી સઘળી બાલિકાએને બચાવી લેવામાં આવી હતી. કહેવાની જરૂર નથી કે તે દરેક કેસના આરોપીએને સજા કરવામાં આવી હતી અને આમ થતું અટકાવવામાં, ધર્મમાં આડે ન આવવા ખાતર, નામદાર સરકારે કાંઈ નવો કાયદો કરવાનાં આગળ પગલાં કરવાં દુરસ્ત ધાર્યો નહોતાં. પરંતુ દિન પર દિન અનીતિ વધતી ગઈ. સુકિતજ્ઞ વગેરે મંડળોએ અનિતીને રસ્તે નર્તી બાલકો માટે મંડળો સ્થાપીને લોકોનું ધ્યાન એમનું. ૧૯૦૩ માં આવી એક મંડળોએ કાયદામાં મુધારો કરવા સરકારને અરજ કરી અને લોર્ડ્સે કર્મન સાહેબે જુદી જુદી પ્રાંતિક સરકારોના અધિકારીઓ માંથી; પરંતુ લોકોનાં ધાર્મિક કામગામમાં સરકાર વચમાં પડે એ ઠીક નહિ, એ વિચારથી એ કામ અટકી પડ્યું.

શ્રીયુત્ જીવેન્દ્રનાથ બસુએ આ બાબતમાં ઘણી મહેનત લીધી હતી. સત્તાવાળા પણ પોતાથી બનવું કરે છે; પણ અનીતિ થતી નથી. લોકો દંછ થણા અજ્ઞાન છે અને લોકોની પોતાની તરફથી અનીતિ અટકાવવા હીલચાલ શરૂ થવી જોઈએ. શ્રીયુત્ દાદાભાઈએ વડી ધારાસૂત્રમાં બીલ (કાયદાનો ખરડો) રજૂ કરતાં જણાવ્યું હતું કે ચોડાં વર્ષ ઉપર કલકત્તામાં અનીતિનાં મકાનોમાં એથી ત્રણ હજાર નાની બાળકીઓ હતી. પુના તરફ આવી કન્યાઓનું વેચાણ પણ થાય છે. ધારવાડ તરફ મંદિરમાં અપાતી ઠાકરીઓની સંખ્યા પાંચ વર્ષમાં ૮૭૬ હતી. એવગામમાં ૮૩૬ તથા વીલપુરમાં ૪૧૧ ઠાકરીઓ દેવદાસીને નામે અનીતિનો ધંધો કરે છે; પુનાના બાલેરી પરામાં ૪૨૦ મુરલીઓ છે. આ ધર્મને નામે અજ્ઞાન કન્યાઓનાં વેચાણથી વધતી ન્તી અનીતિ અટકાવવી જોઈએ, એટલું તો હાલ ખાસ જરૂર પડેલું કામ કરવાનું છે. કેટલાક એમ કહે છે કે,

ખરાબ ચાલતી સ્ત્રીઓ પાસેથી અગર મંદીરમાંથી આવી છાકરીઓને ભેટાવીને તેનું શું કરવું? પરંતુ તે કંઈ સચાલ નથી. અનાયાસે જોઈએલાં લાગ્યાં છે ને સરકારની તથા લોકોની મદદથી આ છાકરીઓ સારાં જીવન ગાળી શકે, એમ સંપૂર્ણ સંવેદ યરો. આવી છાકરીઓનાં પ્રથમ કાંતો પેસા લઈ દલકી તરેહનાં લગ્ન કરવામાં આવે છે, વેચાણ થાય છે, અનીતિના ધંધામાં પડે છે, અથવા તે દેવદાસી થાય છે ! કાયદામાં એવાં સુધારો થવો જોઈએ કે, આવે કેમણે સગીર બાળકીઓને રાખી શકાય નહિં. ખોટાં લગ્ન તથા અનિતી માટે યતાં વેચાણને માટે બારે સમયથી જોઈએ.

ઉપર પ્રમાણે કમકમાટી ઉપલવે એવી અનીતિ દૂર કરવાનું કામ એક ઉદાર ચિત્ત પારસી ગૃહસ્થને સુઝ્યું, તે માટે એમને આપણે જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો એણે છે. આવી અનાય બાળાઓ સારાં આશ્રયસ્થાનને અભાવે, અજ્ઞાન-જોમને લીધે, કે પેસાને લોકો, અનિતીમાં પડે છે, તેમ કરતી તેને અટકાવવી, એ આપણા દેશનું બહુ મહાનાશાઓનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. આ સંબંધીની હિલચાલમાં આપણે સ્ત્રીઓએ પણ બાગ લઈ, લડત ચલાવી, અનાય બાલિકાઓની વફારે ધણું તથા તેમને બચાવવી એ આપણી પણ કાંઈ એણી ફરજ નથી. પરમેશ્વર આ અનાયોને સહાય થાઓ અને આપણી શ્રેયેઆ હટ અમલમાં આવે. †

(અમદાવાદ)

—સો. પ્રમીલા.

પરસ્પર સહાય.

(શાખ વધારનારી પરસ્પર સહાયકારી મંડળીઓ.)

હિન્દુસ્થાન જેવા ગરીબ અને અજ્ઞાન દેશમાં, જ્યાં કેળવણી અને લક્ષ્મી જોઈ છે, ત્યાંના ખેડૂત વર્ગ દુઝાળી અને નિર્ધન છે, અને જ્યાં દુઃકાળ વારંવાર ફરીતે દે છે, એવા દેશમાં પરસ્પર સહાય કરનારી અને શાખ વધારનારી મંડળીઓની સ્થાપનાની ખાસ જરૂર છે, એ વાત દરેક સમજી માણસ કબૂલ કર્યા વિના રહેશે નહિં.

આવી મંડળીઓ હિન્દુસ્થાનમાં આપણા માયાજી શ્રિદેવ રાજ્યકર્તાઓએ લોકલિત અર્થે સ્થાપવાની રાજઆત કરી છે. જર્મની અને ઇંગ્લેન્ડમાં આવી મંડળીઓએ બહુ સાચું લાભ ત્યાંની પ્રજાના નિર્ધન વિભાગને આપ્યો છે. આયર્લેન્ડ ને આપણા હિન્દુસ્થાન જેવા જ ગરીબ દેશ છે, તેના ખેડૂતોની સ્થિતિના સુધારા માટે પ્રયાસ કરવામાં આ મંડળીઓ ધણી જ મદદગાર થઈ પડી છે, અને હજી ધણા સુધારાની આશા ને રાખવામાં આવે છે, તે પણ તેને જ આશા છે. આયર્લેન્ડમાં સર હોર્ડેસ પ્લેટ સાહેબે ધણી જ ઉપયોગી, મહત્વનું. અને આશા ઉપલવે તેનું કામ કર્યું છે, એ જાણીતી વાત છે. તે દેશના ગરીબ અને અજ્ઞાન ખેડૂતોને અરસ્પરસ સહાયની વિવિધ હિલચાલોમાં ભેગવવા માટે તેમને કેળવવાનું કામ ૧૮૮૯ની સાલમાં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. લોકોની નિરૂદ્ધતા હોવા છતાં ધીમે ધીમે તેમાં ફતિહ અને યશ મળતો જાયો. માખણ, ઇંડાં, બી, એલર, વગેરેને માટે જેટલાં આવી મંડળીઓએ કામ કરવા માંડ્યું. પછી બેન્ક (પેટીઓ) પણ કંડાડવામાં આવી. અને આ સંપૂર્ણ કામમાં પ્રેટ્રિસ્ટનના અરસ્પરસ સહાયકારી મંડળ તરફથી સારી મદદ મળી હતી. હવે લોકોને ખેતી કરવામાં ઉત્તેજન આપવા અને ખેડૂતોને જમીનની માલિકી અપાવવામાં પણ આ સંસ્થાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ૧૯૧૧ની આખરે ૬૬૦૦૦ સભાસદો આ મંડળીઓમાં હતા; અને ૨૩૬ શાખ વધારનારી મંડળીઓ, ૧૭ મરથી ખતક વગેરેની ખીલવણી માટે મંડળીઓ; ૭૩ પરચુરણ મંડળીઓ; તથા ૧૭ સ્વદેશી ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપનારી મંડળીઓ હતી. અને બધી મંડળીઓએ મળીને તે વર્ષમાં સાઝાચાર કરોડ રૂપિ.

† આ લેખ લખ્યા પછી, જાણીને દિલગીરી થઈ છે કે, એ. મિ. દાદાભાઈ જેવા દેશપ્રેમી સદ્ગૃહસ્થ વડી ધારાસભા માટેની ચૂંટણીમાં ફોટબંદ થઈ ચક્રવા નથી. ચૂંટણીના ચોડા ગેરલાભોમાં, આવા સંસ્થાનોની થોડી કદર થઈ શકતી નથી એ પણ છે. આશા છે કે નામદાર સરકાર પોતાની તરફથી નીમાતા સભાસદોમાં એ મહાયયને જાખલ કરશે.

યાનું કામ કહી હતું ! શ્રીમ્મિ પણ આવી મંડળીઓમાં બહુ સારી રીતે બાળ લે છે. સર હોરેસ પેલેટ સાહેબના સંબોધમાં કહીએ તો, “અરસ્પરસ સહાય વિના ખેડૂત (અને ગરીબ) વર્ગને ફક્ત નથી.” વિલાયતમાં, આરોગ્યતા નબળવાનાં શહેરોની સ્થાપના કરવામાં, રોંધાં મકાન પૂરાં પાડવામાં તથા લોકોને ફળવણી આપવામાં, વગેરે અનેક રીતે આ મંડળીઓને લાભ લેવામાં આવે છે. તે દ્વારા પુસ્તકોનો અને સુબોધનો પ્રચાર પણ લોકોમાં થાય છે. ૧૯૧૦માં વિલાયત (ઇંગ્લેન્ડ, સ્કોટલેન્ડ અને આયર્લેન્ડ)માં ૨૨૭૩ મંડળીઓ હતી, જેમાં ૨૬૭૧૨૨૬ સભાસદ હતા. કમ્પી, વિદ્યા અને વ્યાપારમાં આગળ વધેલા દેશોમાં પણ આવી રીતે આ મંડળીઓની ઉપયોગીતા નેટલી સ્વીકારાયેલી છે, તેટલીજ અજ્ઞાત, ગરીબ દેશોમાં પણ છે. અર્થાત્ પરસ્પર સહાયકારી મંડળીઓની જરૂરિયાત વિશે બે મત નથી.

આખા સુબોધ ઉદ્ધાકામાં બહાં બહાં ગામોમાં આવી મંડળીઓની સ્થાપના થઈ ચૂકી છે અને હવે પણ ઘણી વધારે સ્થપાયે જાય છે. આ મંડળીઓ ખેડૂતોને નાણાં ધીરી લેખને ભારે વ્યાજે નાણાં ધીરનારાઓના પંજામાં ફસાતાં અટકાવે છે; સ્વદેશી હુન્નરોને ઉત્તેજન આપે છે; બી, યાસ, દોર તથા ઓલર પૂરાં પાડે છે; વ્યાપાર હોલમાં સહાયક થાય છે; અને સંયર્જી કામોમાં લોકો એક બીજાને મદદ નેટલી રીતે કરી શકે તેટલી રીતે લેખે ઉપયોગી બનાવી શકાય છે. આ મંડળીઓદ્વારા સુધારાનું કામ પણ શરૂ થયું છે; અને કોઈ કોઈ જગોએ લેખના સભાસદો અમુક વ્યસન વગેરે છોડી દેવા તથા બીજાં માણસોમાંથી ઓછાં કરવા તૈયાર થાય છે. દ્રુકમાં કહીએ તો આ મંડળીઓ એક એવી દેશોદયની સંસ્થા છે કે જે હિંદુસ્થાનના ભવિષ્યના ઇતિહાસમાં બહુ અગત્યનો ભાગ લેવાની છે, એમાં કંઈ શક નથી.

પરસ્પર સહાયકારી મંડળીઓની એક સભા (કોન્ફરન્સ) ઉદ્ધાકાના ઉત્તર વિભાગને મદિ, અમંદાવાદમાં આ છલ્લાના માનવન્ત કલેક્ટર મે. પેઇન્ટર સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી. લેખમાં બધા છલ્લાના યજ્ઞ નજીતા અને લોકહિત માટે પ્રયાસ કરતા સદ્ગુણસોએ હાજરી આપી હતી. સમાનું કામ મંડળીઓના હસાહી રજીસ્ટ્રાર મે. યુબેન્ક સાહેબની મારફત અલાવગામાં આવતું હતું. પ્રમુખ સાહેબે સમાનું કામ શરૂ કરતાં બહુ વિદ્વાત બારેલું બાપણ ક્યું હતું. તેઓએ જણાવ્યું હતું કે, આવા પ્રકારની વાર્ષિક પરિષદ ભરવાથી લેખમાં કામ કરનારાઓ અરસ્પરસ મળી શકે છે, લેખને પડતી મુશ્કેલીઓ વિશે તેઓ ખુલાસા માગી તથા આપી શકે છે અને ભવિષ્યમાં લેખના હિત માટે જેવાં પગલાં ભરવાં તે વિશે વિચાર થઈ શકે છે. આવી રીતે અનેક લાભ થાય છે. ૧૯૧૦-૧૧-૧૨ની સાલોના આંકડા નેતાં મંડળીઓની સંખ્યામાં સારો વધારો માલમ પડતો હતો. ૧૯૧ મંડળીઓ હયાતીમાં આવી હતી અને લેખમાં ૧૦૦૦૦ સભાસદ થયા હતા; તથા સાત લાખ રૂપિયાની મૂડી એકઠી થઈ હતી. મંડળીઓને સરકાર અથવા બેન્ક તરફથી મદદ મળે, લેખના કરતાં લોકોએ પેસેજ મદદ કરવાને આગળ આવવું જરૂર હતું છે. પણ ફક્ત આંકડા ઉપરથીજ આ મંડળીઓની ખરેખરી સ્થિતિ સમજાઈ શકે નહિ. તે તો જ્યારે પૂરેપૂરી તપાસ કરી શકાય ત્યારેજ ખૂણ રીતે સમજાય. મંડળીઓ જેમ બને તેમ લોકપ્રિય થાય એમ વ્યવસ્થાપકોએ કાળજી રાખીને પુરતી તબીબી શરૂ રાખવી જોઈએ.

ત્યાર બાદ રજીસ્ટ્રાર મે. યુબેન્ક સાહેબે એ વર્ષે દુષ્કાળને લીધે મંડળીઓના કામકામને જે હાનિ પહોંચી હતી, તે જણાવી હતી. તથા વાડિયા પરાપકારક ફેન્ડના ટ્રસ્ટીઓ તથા સર્વ હંટસ આફ ઇન્ડિયા (મહારાષ્ટ્ર ગોખલેની પુતાવાળી હિન્દ સેસ સમીતી)એ મદદ કરી. તે માટે લેખને તેઓએ ઉપકાર માન્યો હતો. કોન્ફરન્સનું કામ પછી આગળ અલાવવામાં આવ્યું હતું.

લેખમાં નીચે મુજબ ઠરાવ પસાર થયા હતા. (૧) પૈસા બચાવવાની પૈદીની પદ્ધતિથી સભાસદો માટે સેવિંગ્સ બેન્કનાં ખાતાં ઉઘડાવવાં (૨) સભાસદોના લાભ સારૂ ગામડાની મંડળીઓ તરફથી બીની ખરીદી અને વેચાણ માટે કોઈ પણ મંડળી તરફથી સળ કમિટી નીમી શકાય. (૩) સભાસદોને માટે રૂ. ૧૦૦૦ ની શેરની રાખેલી હદ દૂર કરવી તથા (૪) મંડળીઓએ ત્રિમાસિક ઉપજ ખરચની તારીખ મોકલવી, વિગેરે. યજ્ઞ સભાસદોએ હફતાની અગવડ તથા બાળને ફર ભારે દોષા બાળવની ફરિયાદ અને પૈસા મોકલવામાં થતી ટીલ સંજોગો

ચર્ચા થવાની હતી, અને ખેડૂત વર્ગ અને પાટીદાર વર્ગમાંથી જે સભાસદો ત્યાં હાજર રહેલા હોવામાં આવતા હતા તેઓને ધન્યા ખુલાસાઓ પરિષદ રૂપર મુકવાના હોય એમ લાગતું હતું. આ પરિષદના કામકાજમાં એક ખાસ વખાણવા લાયક પદ્ધતિ એ હતી કે સંઘર્ષ સભાસદોને જોલવાને તથા પોતાની ફરિયાદો રજૂ કરવાને તક આપવામાં આવી હતી. તથા મે. પ્રમુખ સાહેબ તથા રજીસ્ટ્રાર સાહેબ બહુજ દિલસોજ અને ધ્યાનપૂર્વક ફરિયાદો કહેવું સાંભળી યોગ્ય ન્યાય આપતા હતા.

પૈસા સંઘરવાની પેટીઓની ફરખાસ્ત રજૂ થઈ તે વખતે એક માનવંત સભાસદે દાણા સંમંદ કરવાની રૂઢિની જે તરફેણદારી જતાવી હતી, તે પણ ખાસ વિચારવા જેવી હતી.

પછીથી અમદમનગરના ઓનરરી ઓરગેનાઇઝરે અમદમનગરના જિલ્લામાં પડેલા 'દુકાળ માં મદદ આપવા સોસાયટી'ઓને વિનંતિ કરી હતી.

કોનફ્રન્સમાં ઓ. સરદાર રા. બા. ચેડાલીલાલ (ભરૂચ), બા. બા. મોદી (સુરત), રા. બા. ખંડુભાઈ (સુરત), દિ. બા. અંબાલાલ (અમદાવાદ) રા. સા. હરીલાલ દેસાઈભાઈ (અમદાવાદ), ઓ. રા. બા. રમણભાઈ (અમદાવાદ), ઓ. મિ. લલ્લુભાઈ સામગ્રાસ (મુંબાઈ), તથા ડૉ. મણિલાલ નંગાદાસ, વગેરે અનેક સન્માનિત સદસ્યોએ હાજરી આપી હતી અને તેમાંના યજ્ઞોએ ઉત્સાહથી ગાગ લીધો હતો. ઓ. મી. લલ્લુભાઈની ફરખાસ્ત અને ઓ. બા. જમનજી મોદીના અનુમોદનથી પ્રમુખનો ઉપકાર માની કોનફ્રન્સનું કામ પૂર કરવામાં આવ્યું હતું.

જણાવતાં સંતોષ થાય છે કે આ વખતની કોનફ્રન્સ ધણી ફેલોશિપની હતી છે, અને આશા રહે છે કે, ભવિષ્યમાં આવી કોનફ્રન્સો મંડળીઓનું દિન પ્રતિદિન સાથે થઈ કામ પ્રદર્શિત કરે +

(અમદાવાદ)

—શ્રી. મનોરમા.

મહત્વના વિષયોની ટૂંકી નોંધ.

૧. ના. વાઇસરાય ઉપર ફ્રેંકાયલો ઓરબ: નામદાર શહેરગાદે રાજ્યારોહણ વખતે દિલ્હીને હિન્દુ રાજનગર બતાવવા ઉચ્ચા નહેર કરી હતી આ શહેરગાદી ફરમાન અમલમાં લાવવા આપણા લોકપ્રિય વાઇસરાય નામદાર હોદ્દા હાડિંગ તથા તેમનાં બાનુની સ્વારીએ દિલ્હી શહેરમાં તા. ૧૩ ડિસેમ્બર ૧૯૧૨ ને દિવસે પ્રવેશ કર્યો લોકોના જર્વનાદ વચ્ચે વાઇસરાય સાહેબનો હાથી ચાંદનીચોકમાં આવી પહોંચ્યો, તે વખતે કોઈ ફુલુંદિ, પાપી મનુષ્યે તેમના ઉપર બોમ્બ (નાશાગરક ચીતોથી ભરેલો દારૂનો બગ્ગ બોલો) નાંખ્યો અને ત્યાંથી તે દુષ પલાયન કરી ગયો. હાથી ઉપર લોડ હાર્ડિંગ અને તેમનાં બાનુ સાથે બેઠાં હતાં. બોમ્બ પડવાથી વાઇસરાય સાહેબનો છત્રધર માર્યો ગયો અને પોતાને ૫૫ વાંસામાં મોટા નજમ થયો. લેડી હાડિંગ પરમેશ્વરની કૃપાથી બચી ગયાં. આ ગદાન બાનુની ધીરજ અને દિગંત, તેમણે જે હકીકતનો પત્ર લખ્યો છે, તેમાંથી હરકોઈ જોઈ શકે છે. અને તે ખરેખર અસાધારણ સહન શક્તિવાળાં સન્નારી છે એમ ખાત્રી થાય છે. આ પવિત્ર સતીએ પોતાના સ્વામીના ઉપર આમ કષ્ટ આવી પડ્યું છતાં ધૈર્ય રાખ્યું, અને ધણી સારવાર કરી છત્રરૂપાથી હવે આપણને બહુ પ્રિય થયેલા. વાઇસરાય સાહેબને આરામ છે. લેડી હાડિંગ ઉપર જે વિપત્તિ પડી તેમાં લાગ લેવાને બંધા દેશ દેશાન્તરમાં સ્ત્રીઓની સભાઓ મળીને મોટું ઉપચારણું કરવામાં આવ્યું છે, જેનો સારવાર કરનારી એક સંસ્થાને મદદ આપવામાં ઉપયોગ થશે. પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વર આપણા પ્રિય હાથેમ અને તેમનાં બાનુને કીર્ધાયુષ, સુખ, અને સંપત્તિ આપે, એમ તેને વિનંતિ છે. બોમ્બ ફેંકનાર નરાધમ હજી પકડાયો નથી, પણ તેને પકડવાને એક લાખ રૂપિયાનું ઈનામ નહેર કરવામાં આવ્યું છે

* આ લેખને લગતી કેટલીક હકીકત સુન્દરીમુખેદના તંત્રી તરફથી મળી હતી, જેને માટે તેમનો ધન્ય ઉપકાર ગાનું છે.

રીતે વરસાદ પડ્યા કરે છે, ત્યાં ગયાં ત્રણ વર્ષોં યયાં શોકજનક રીતે ઘણો થોડો વરસાદ પડવાથી નિર્વાહનાં સાધનો ઘણાં નબળાં થઇ ગયાં છે. અને તે ભાગ ઘણી દવાને પાત્ર બની રહ્યો છે; કારણ કે તે જીવંતાના અગ્નિઆરમાંથી આંક તાલુકામાં દુકાળની રિયતિ અસમ્ભવિત્વામાં આવે છે, તેની સામે ટકર લેવાની જરૂર છે. આને પરિણામે તે જીવંતા માંહેનાં ઢોરોનો મોટો ભાગ મરણ પામ્યો, અથવા બીજી રીતે અદસ્ય બન્યો, કે કાં તો ખાટકીના ઘરમાં વેચાયો !—અને તેનું કારણ માત્ર એજ છે કે ધામચારો સંપૂર્ણ રીતે મળી શકતો નથી. ગરીબ બીચારા ખેડુતો ત્યાં ઘણીજ ખરાબ રીતે દુકાળની અસર યવા પામી છે તેવાં ભાગોમાંથી દુર ચાલ્યા ગયા છે; અને કોઇ જગ્યામાં ગામડે ગામડાં ઉજડ થઇ ગયાં છે; તેમાં ફક્ત થોડા હળ ખેડનારાઓ, મજુરો અને ગરીબ કારીગરો રહેલા છે. વળી આ દુકાળનું ખાસ સ્વરૂપ એવું છે, કે પીવાના પાણીની પણ તંગીપડી જાય તેવી ખરેખરો ધાસ્તી રાખવામાં આવે છે ! નામદાર સરકાર પોતાનાથી બનતી મદદ કરે છે; અને આપણાં ભાઇ બહેનોની તથા ઢોરાન યતાં મુર્ગાં પ્રાણીઓની દવા લાવીને આપણાથી બનતી મદદ કરવી એ આપણી ફરજ છે.

કમીટીના ઉપ્પ્રેક્ષા.

- (૧) ઢોરાના રક્ષણને માટે જે પગલાં ભરવાનું કામ ઉપયોગી કે બચકાર લાગે તેવાં પગલાં ભરીને નામદાર સરકાર તરફથી સંકટ નિવારણ માટેના ઉપાયોમાં ઉમેરો કરવો (તે રચાનિક કમીટીઓ તથા રચાનિક અમલદારોની સાથે સહાનુભૂતિ વડે).
- (૨) માણસ જાતનાં દુઃખો કમી કરવા માટે દુકાળના વખતમાં જે બંધારણની બચરથા કરવી પડે, તે વડે સરકારી પ્રયત્નોમાં ઉમેરો કરવો; આમાં પણ સહાનુભૂતિ વડેજ વર્તવાનું છે. અને ગરીબ નિરાધાર ખેતીકારો તથા બીજા દુકાળની અસરથી પીડાતા લોકોનાં દુઃખો કમી કરવા માટે જે કોઇ ઇલાજો જરૂરના લાગે તેવાં યોજવા.
- (૩) આ ઇલાકાની જે જે જગ્યામાં દુકાળની અસર થઇ હોય ત્યાં ત્યાં ખાનગી ગૃહસ્થોના નાણાંની મદદથી બચરથા કરીને બહેચી આપવા માટે નાણાંની રકમો એકઠી કરવી.
- (૪) આ નાણાંને લેણ વધારવો તથા તે માટે જે જે પગલાં જરૂરી લાગે તેવાં ભરવાં.

દુઃખ નિવારણની બેવડી યોજના.

દુઃખ નિવારણ કરવા માટેની યોજના નીચે મુજબ કરવામાં આવી છે:

- (૧) ઢોરાનાં સંકટનું નિવારણ:—

ઢોરાને માટે રહેવાના વાડા; ઢોરાને માટે રસોડા; ઢોરાને માટે સસ્તા ધાસચારાની દુકાનો; સસ્તું ધાસ બહેચવું; ઢોરાને દેશવર મોકલી આપવાં; ઇત્યાદિ.

- (૨) માણસોનાં સંકટનું નિવારણ:—

બંધારની મદદ નહિ લેનારા આજરૂદાર ગરીબ લોકોને મફત મદદ આપવી; ગરીબ રીજાતો લોકોને મફત કપડાં બહેચવાં; કામ કરતા હોય તેવા લોકોની જરૂરીઆતો પુરી પાડવી; અનાજની સસ્તી દુકાનો ખોલવી; માણસ વિનાનાં છોકરાંઆને, વિધવાઓને, નિરાધારો અને નિર્બલ માણસોને મદદ કરવી; તથા ખેડુતોને ખેતીનાં સાધનની મદદ આપવી.

આ પરોપકારના કામને માટે રૂ. ૧૦૦,૦૦૦ નોંધાયે છે અને ઉપર જણાવેલા ફન્ડમાં અથવા તેના કોઇપણ ભાગને માટે ગમે તે રકમ આપી શકાશે.

અહમદનગર દુકાળ કમીટીના સેક્રેટરી, ગિરગામ: સુબાધ.—

એ સરનામે પૈસા મોકલવા તથા પત્રવ્યવહાર કરવો.

(અમદાવાદ.)

—સો. અરવિન્દા.

પત્રમંજૂષા.

૧ ઘરગણુ દવાઓનાં સુન્દરી સુખોદધમાં ને લખાણ આવે છે, તે ઘણું જ ઉપયોગી છે. ને અમે તો તેના ઘણા અનુભવ પછી કહ્યો છે તે હવા શુદ્ધકારક છે. માટે મેહેરબાની કરીને તેવી દવાઓની હકીકત કાઢીને નહીં. હમેશાં એવા લેખ આવેતો સારું. ઘણા ઉપયોગી છે.

—સૌ. બાલુખા સાંગણુવા વાળાં. (જવાશિયા.)

૨. ભયંકર રીવાજ. એક હમણાં તાલે દેખાવ લેયો, તે ધણીવાર લેવામાં આવે છે; પણ આજ વધારે ત્રાસદાયક લાગ્યો અને મારું હૃદય હજી કાયમ ધડકે છે એક અગીયાર વર્ષની છોકરી વીધવા યદ તેના વાળ આસપાસનાં સગા વડાલાએ મળી, તે બાળકીને પકડી રાખી, પરાણે જીવતાની નાંખ્યા ! તેમ હાથ પગ કે નાક કાન લાપી નાખ્યાં કે આંખ પર ફેરી નાંખવી એ રીવાજને જીવમ ગણવામાં આવે છે, તેમ વાળ કાઢી નાંખવાની રીત પણ એક જીવમ છે. કારણકે તે પણ પ્રજાની બંધીસ છે. વધુ શું લખુ ? વીધવાઓની દયાનુકર સ્વીકૃતિ કોણ અલગ્ય છે ?—અર્થાત્ બહેરી દુનીયાં સાંભળે છે ક્યા ? ઘણાં ઘણાંએ લખે છે, ને મોટા અવાજે સંભળાવે છે કે આમ કરવું એ પાપ છે. પણ રાક્ષસી રીવાજના પંજમા ફસાનાર આદર્શને બહેરા લોકોનાં પડજ ને કાનની ધાક ઉપડે છે ક્યા ?

—એક આર્થ સ્ત્રી.

૩ સુન્દરીસુખોદધ પત્રમાં આવતાં ઘણાંજાં લખાણ મને વાંચવાં મળે છે. વાર્તાલક્ષી, રમણીમણિમાલા, આનંદાશ્રમ અને વિદ્યાકળા, વેદકતા વિષયો બહુ રસથી વંચાય છે અને ઉપયોગી થઈ પડે છે. દરેક વાર્તામાં બોધ આવતો હોવાથી સુન્દરીસુખોદધની વાર્તાઓ ખીનપત્રો કરતાં વધારે વંચાય છે. અનેતો હવે બોધઆપતી ચાલુ મોટી નવલકથા આપો તો વધારે સારું.

—સૌ. મોંઘીબેન. (કલકત્તા.)

૪. પત્નીને પ્રસન્ન કરતો પતિ—સુન્દરીસુખોદધના ૧૯૧૨ના સપ્ટેમ્બરમાસના અંકમાંના ચિત્રમાં શ્રી કૃષ્ણની પત્ની રાધા છે, એમ જણાવ્યું છે,—તે વિષે મને રાંકાં જાણવા યદ તેથી મહેરબાની કરી મારી રાંકાવું સમાધાન પત્રમંજૂષા મારફતે કરશો, એ ચિનતિ છે. કેમકે ‘ શ્રીમદ્ ભાગવતના—દશમ સ્કંધ ’માં (શ્રીકૃષ્ણની) અષ્ટપદરાણી એવા નામમાં રાધાનું નામ જણાવ્યું નથી. રાધા ફક્ત ગોપપુત્રી હતી અને બીજી ગોપીઓ કરતાં શ્રીકૃષ્ણને તે વધારે પ્રિય હતી, એમ હું જાણું છું. ને એમ હોય તો રાધાને શ્રીકૃષ્ણની પત્નીની જગ્યાએ મુકવી એ યોગ્ય છે ?

—સૌ. દક્ષા. (અમરેલી.)

૫ સ્ત્રીઓ વળી લખી રહે ?—એક જાહેન પોતાના પત્રમાં કોઈ વિષય ઉપર લખતાં જણાવે છે કે) “આ પ્રશ્ન મને મારી મેળેજ...હવે યવે હતો. કોઈના કહેવાથી નહીં ધનુષકોને એવો રાક નય છે કે સ્ત્રીઓ વળી લખી રહે ?—તેથી આપની ખાનગી જાણ માટે જ મારે લખવું પડે છે, કે હું આપનું લેઝિમિય માસિક વાંચું છું અને સ્ત્રીલેખને ઉત્તેજન મળે છે તે હું જાણું છું; એટલેજ મને કાઈક લખવાનો શોખ થાય છે. પ્રજા એ માસિકને અને તેના કાર્યવાહકોને લાંબુ આયુષ્ય આપે એવી પ્રાર્થના છે.”

૬ પત્નીની આરતીઓ—વિશે ને કવિતાઓ સુન્દરીસુખોદધમાં પ્રગટ થઈ છે, તેના લખનારને ધન્યવાદ થઈ છે. પણ આપણી સ્ત્રીઓ એટલા બધા માનને લાયક થઈ છે કે નહીં, તે વીચાર કરવા જેવું છે. જ્યાંસુધી આડી યુગલી, નીંકાકુલલી, તથા કલેગકંકાસ વીગેરે કરીને સ્વામીને હેરાન કરતી તથા કુટુંબને રંજીતતી બાઈઓ સુધરે નહીં ત્યાં સુધી તેઓ આવાં ભારે વખાણને લાયક છે જ નહીં. બધા જાણે છે કે પેરપેર માલીના સુવા છે ! આપના પત્રમાં સારાં લખાણ લખી મોકલનાર સ્ત્રીઓ પોતાના ધરમા કેવી રીતે ધરસંસાર નીતારે છે, તેની આપ તપાસ કરો તો માહુમ પડશે કે, જનશું એટલું દુષ નથી !—સ્ત્રીઓને જીતારી પાડવાને હું લખતી નથી, પણ હુંતો ને ખરું છે ને જોઈશું, તે લખું છે

—અત્યા. (અમદાવાદ)

૭. અખલા સહાય ફન્ડ અને ખાલ અંથાવલી.—વિનંતી સાથે લખવાનું કે, આનંદોજ ૩.૧૦ મનિઓઈથી મોકલેલ છે. તેમાંથી રૂ. ૫ (પાંચ રૂપિયા) ' અખલાસહાય ફન્ડ ' ને તમેજે ઉપયોગે છે તેમાં મદારા તરફથી તથા રૂ. ૫) 'ખાલ અંથાવલી'નું ફન્ડ તમેજે ઉપયોગે છે તેમ જા. યા. દોહરથી પુનઃલાઈ છેડા તરફથી જમા કરાજો. અને રૂપિયા પ્લેચિથી પ્લેચિ લખજો.

—સૌ. દેવકાખાઈ ટાકરશી છેડા. (ડોલુ-૬૨૭)

૮. સુન્દરીસુબોધ સ્ત્રીઓ માટેજ છે.—બહેનો ! આપણે જાણીએ છીએ કે આ માસિક ફન્ડ આપણેજ માટે જન્મ પામ્યું છે. આથી ધણી બહેનોએ જેમ જેમ જાણવામાં આવતું ગયું તેમ તેમ તેનો લાભ લેવો શરૂ કર્યો હશે. આ માસિકથી જે લાભ મળે તેમજો છે તે આપ સર્વ બહેનો સમઃ સઃ મદારા નતિ અનુભવ તરીકે હું અત્રે નિવેદન કરું છું, જે વાંચી આ માસિકની સર્વ વાંચક બહેનો ખરેખર ખુશી અને મગજબ થશે.

આ માસિક જ્યારથી આપણા હાથમાં આવવા પામ્યું છે, એટલે કે જ્યારથી પ્રગટ થયું ત્યારથી હું તેના લગભગ દરેક અંક નિયમસર સમજીને વાંચતી આવી છું. હું એટલું પણ આંહિં જણાવું છું કે શાળા છોડ્યા પછી જે કાંઈ અભ્યાસવૃત્તિ મદારાથી રાખી રાખી હોય તે ફક્ત આ માસિકનું જ વાંચન છે. જેને પરિણામે આ સાથેના મદારા અલ્પ પ્રયાસની પ્રથમ પ્રસાદી બહેનોને ધરું છું.

જે કાંઈ વિચાર મદારામાં ઉત્પન્ન થવા પામ્યા છે, અને જે થોડા ધણા આ માસિકથી વિકાસ પામી કોઈપણ જાતના બંધારણ કે રૂપમાં આવી રહ્યા છે, તે ફક્ત આ માસિકને આધારે જ છે. આ માસિક દ્વારા કાંઈ પણ બહેનોની સેવા કરવાની મારી અભિલાષા ક્યારની હતી અને તે પરીપૂર્ણ કરવાને મહેં આ પ્રયાસ કર્યો છે.

આ માસિકમાં આવતા કેટલાક વિદ્વાતાવાળા અને જંબા આશયથી લખાએલા લેખો ધણા આવે છે. પણ તેનાં વાંચનારા અને પુરેપુરું સમજનારાં અને ખાસ કરીને તેની મંત્ર ઉપર અસર થાય તેવાં અમારી આ તરફની બહેનોના સહવાસ, અભ્યાસ અને કેળવણી ઉપરથી હું માનું છું કે બહુ જ ઘોડાં હશે; અને આ માન્યતાથી દોરાઈને મહેં વાતોરૂપે આનંદ અને ખોષ આપે તેવી પરબુ અને સાદી ભાષામાં આંહિંની અમારી સામાજિક સ્થિતિ અને કેળવણી ધ્યાનમાં લઈ એક પ્રયાસ કર્યો છે. તેથી કદાચ મદારી સુત્ર અને વિદ્વાન બહેનોને આમાંથી કાંઈ રસિક અને નવું ન મળી શકે તો ખુબ દુઃખાપાત્ર જણશે.

—સૌ. મંજરી. (પોરબંદર)

૯. સુન્દરી સુબોધ કેવું કામ કરે છે?—આપની તરફથી પ્રગટ થતાં ' સુન્દરીસુબોધ ' માસિક પત્રનાં જે વખાણુ વિદ્વાનજી સુ. કાસારે કવિતામાં લખ્યાં છે, તેમના અભિપ્રાય ને હું અંતઃકરણથી મળતી યાદ છું અને બીજાં પણ એ પત્રનાં ધણાં વાંચનાર થશે. આપના પત્રથી અમે સ્ત્રીઓને એક વાંચવાલાયક માસિકની ખોટ હતી તે પુરી પડી છે. અમારી છ'દગી આ પત્રના વાંચનથી સુધરતી જાય છે, અને અમને કુચલી નીંદા કરવાને બદલે સારા સારા રસીલા, ઉપયોગી વીસથા વાંચવા મળે છે. સાક્ષરજી સુ. અમૃતલાલભાઈ પંડિયાર જેવાં સાધુપુરુષનાં (જેમનાં દર્શન એક વખત મેં કર્યા છે તેમનાં) લખાણુ આપના પત્રમાં આવે તે થોડાજ છે. તે મુરખીભાઈના સવાલના જવાબમાં હું જણાવું છું કે, તેમની ' ધરગતુ દવાઓ ' વાળા વીસથ પદેપર ઉપયોગી થાય એવા છે. મને તેમની દવાઓને જાતી અનુભવ તો નથી, પણ મેં જ્યાં ત્યાં એનાં વખાણુ સાંભળ્યાં છે. એ એક વીસથ એવા છે કે જે સહુ કોઈને જામના થઈ પડે છે. આવા વીસથા આવે છે તેથીજ સુન્દરીસુબોધ સયળે પંદાય છે. તેમાંના કેટલાક લાગતો બહુ વચાવ છે. વાર્તાઘટ્ટી, રમણીમણીમાળા, આનંદાશ્રમ, જ્ઞાનસુખ, કાવ્યકુંજ, વીણાળા અને પત્રમંજૂષા વગેરે ઉપયોગી કામ કરે છે. સુન્દરીસુબોધ મંડળની ગોઠવણુ પણ સારી રાખી છે. તેના નીચેમાં પ્રગટ થશે ત્યારે અમે જે ત્રણ જાણીએ મેં જરૂર થઈ. પુરોપાધી મેં જરૂર થવાનું હશે તો જણાવશે. આપ મુરખી સાહેબને તરફ આપું છું તે માટે માફ કરશો. પણ સુન્દરીસુબોધ અમારું વદાઈ

* સાંપ્રત સમયનું સામાજિક ચિત્ર — જે નામની વાંતા આ અંકમાં પ્રગટ થઈ છે.

અને હંમેશનું સાથી થઈ પડ્યું છે, તેનું કારણ આપ ને મહેનત, જત્તાહ અને ખરચ લેવાનો છે તે છે. ચોરો પંજુ બહુ સારા આવે છે. ઇશ્વર તમારી મહેનત ખર લાવે, એમ અમારી વીનંતી છે. હજી આપના આવા સસ્તા અને સુંદર માસીકના ફક્ત અઢી-ત્રણ હજાર માલક થયા છે, તે આપણા લોકોની ખોટી કરકસર અને ખરા લાભ વીરો બેધરવાઈને લીધે છે. પણ સુંદરીસુખોધ થઈ વંચાય છે અને લોકો તેને ચઢાય છે, એમ હું જાણી અનુભવથી કહી શકીશ. એટલે યોગે ધીમે તેનાં માલકો થઈને થશે એમાં કંઈ શક નથી વિદ્વાનજી. મુ કાસારની જે એક ક્લીતા આ સાથે મોકલી છે, તે ખાસ અંકમાં પ્રગટ કરવા મહેરબાની કરો. એમના જેવી તે સારી નથી પણ મારા મનની જગીયા લખેલી છે.

(હરિગીત.) સુંદરીસુખોધ અમારો સુંદરોનો ખરો શણગાર છે,

સુંદરીસુખોધ નકીલ સાચો શ્રીઓનો વરહાર છે;

સુંદરીસુખોધ સદાય વાંચે બહેનીઓ તો લાજ છે,

સુંદરીસુખોધ અમારી સુંદર જીંદગીનો પ્રાણ છે.

વાંચન રૂઠું, ચિત્રો મહેતાં, અજબ ઓજા મુક્યમાં,

દર માસ આવી જીવન અમ ઓપે સુરાન અમુલ્ય આ;

ખાત્ર અમારા પ્રાણ જેવું, એક પત્ર એ થયું,

સહુ ધર અને કુટુંબમાં બંદાઈ બની હેવે વરસું.

સુંદર લખાણો શ્રીઓનાંથી બન્ધ ને ભરપૂર છે,

બહુ બોધદાયક ખાસઅંક ચિત્રોથી સુરોભિત ને;

મનહર અને સુખદાયી દુનિયાં તણું જ્ઞાન આપતું,

સંસાર મહિ સ્વર્ગ નહીં સુંદરીસુખોધ જીતારતું.

દર ધર્મનો સુખોધ પ્રેમે સેંકડો બહેનો તણી,

અજ્ઞાન, દુઃખી જીંદગી સુધારીને મીઠી કરી,

શીખ આપી, રોય બતાવી, મારો સુચવી સારા સદા,

બહુ બંધુ, બહેનો, બાળકોનાં જીવનમાં અમૃત ભરી.

વાંચો અમુલ્ય પત્ર આ, ધારો સદાયે ચિત્તમાં,

સુંદરીસુખોધથી બોધ ને આનંદ લો, બહેનો ! અહાં;

સમવાતું છે સૌભાગ્ય, ને વિધવા તણા નીતી મંપ તે,

સુંદરીસુખોધ સુંદરીનો સત્યચુર, સદમાર્ગ છે

—ગીરી. (સુરત)

૧૦. ૨૨તું પુસ્તકાલય અને અખતાર સહાય ૨૫—આ લખાણ જોકે નિરાશમાં કેળ-

વણી લેવાથી બેનશીબ રહેલી જીવું છે, તેપણ તે ખરાલિલતું છે; તેથી ધ્યાનમાં લેવા મારી પ્રેમાજ વાંચનારી બહેનોને તથા પુરબી વાંચક લાઇએને હું નમ્રતા ભરેલી અરજ કરું છું. સહુના સલામી તે વાત છે; તેમાંથી સાર લઈશું તો આપણને જ સ્વાસ્થ્યમાં ફાયદો થવાનો છે. હું ને બે અક્ષર વાંચી જાણી જાણું છું, તે મારા સ્વર્ગવાસી ભાઈઓના પ્રતાપ છે. મારી કેળવણી વધારવાને તે જમંગા બંધુએ પોતાનાથી બની શકતું સઘળું કાપું હતું; ને તેમના દિલમાં પણ ધણી ધણી નાતો હતો પણ તે ભગવાનને ન ગમ્યું. ને એ સલા લાઈને પોતાના ધામમાં વહેંચે બોલાવી લીધા ! અધીપતી સાહેબ ! હાલ મને આપનો કાળો એવીજ તરેહનો યાદ આવે છે. મેં જ્યારે આપ મહારાય ઉપરતું કુટુંબીકવીપત્તી અને કુખભરેલી આરંભની વાત જાણી ત્યારે મારાથી થઈને રડાઈ ગયું હતું. મારા ધરમાં બી બધા બહુ દીવંગીર થયા હતા. તેઓ એમ કહેતા હતા કે, 'સલામી સલામતસાઈની હાલ જેવા પરમેશ્વર આવી કસોટી પર આઈમીને લીએ છે. પણ સાચું કામ કરનારું હરહમેશ સારું થાય છે.'

આપ ને રૂઠું કામ કરે છે તે આપને તથા આદર્શપાલક બહુસમાજને બહુ પ્રસન્ન થઈ છે. સુંદરીસુખોધ બોધનીયું મારા ભાઈના સ્વર્ગવાસ પછી હું મંગાવી શકત નહીં, પણ મારા

વહીવને મારા ઉપર દયા આવી અને થોડા અંક જોયા પછી આ માસીકપત્રનું લવાનમ તેઓને દર વરસ ભરે જાય છે. જો કે હવે તે હું મારે ઘરથી પણ મંગાવી શકું. કારણકે અહીં પણ મારા ધરખાંબધાને તેમાં હવે રસ લાગવા માંડ્યો છે. એમને વાંચવાનો રોખ બહુ નથી; વેપારી લાઈન એટલે દુરસઈ જોઈ, ને ધંધામાં આવેલાં કાંઈક ગોંધાયા બી રહેવું પડે, એટલે વખત ન મળે. પણ ચિત્રો દાખલ થયા પછી તો તેઓ પણ ધડી ધડી નવરા પડે ત્યારે તે જીવે ને ફરી વાંચે પણ છે. તેઓ અચંબો પામે છે કે સવાર પીઆ નેટલી નાની. રકમમાં ખાસ અંક, ચોત્રો-વાળું માસીક અને ભેટનું પુસ્તક આપવાં ફોલે કેમ ?

પણ મેં તેઓને સમજાવ્યું પાડી છે. હું ચાર વર્ષ વરસથી સુન્દરીસુબોધ લઉં છું. ને આખી ફાઇલ મારી પાસેની પાસે રાખું છું. ફરી ફરીને વાંચવાથી અણુગમતું આવતું નથી ને જોર ફાયદો બી થાય છે. તેની ભાષા ને પદોમાં અધરી લાગતી અને જટ સમજાતી નહીં, તે હવે સમજાય પણ છે. મેં તેઓને અધુસમાજ અને મે. રામમોહનરાયભાઈના હસ્તક ચાલતા આ ચોપાનીયાની હકીકત તેઓને કહી કે, આ વીદ્યાનો સુન્દરીસુબોધ ચલાવે છે તે ફક્ત વેપારને માટે નહીં. એઓ સાહેબોએ હમણાં બી કેટલીક લાભકારક ચોપાનીઓની ગોઠવણી કરી છે. સ્વાર્થ વગરની, ધમ્મત્ર વગરની, સ્ત્રીઓનાં હિતની ખરેખરી સાચી હીલચાલ જોવી હોયતો અધુસમાજની. દેખરેખ નીચે ચાલતું સુન્દરી સુબોધ માસીકપત્ર અને તેનું મંડળ છે. મેં ત્રણ ચાર ગ્રાહક મેળવી આપ્યા છે, તેમાં કોઈ વધારે કીધું હું માનતી નથી. અને તેનો બદલો લેવા પણ માંગતી નથી. પણ અધી-પતી સાહેબે વાંચવા લાયક ચોપડી આપવાની, લાયક આપી છે; તેવી સારી ચીજ લેવાની કોણ ના કહે?

કોઈ વેપાર લોકના ફાયદા માટે હરહરેસ મહેનત લીધા કરતું હોય તો તે સુન્દરીસુબોધ છે. સુન્દરીસુબોધ મંડળની ને જાહેરાત આ માસીકમાં દાખલ થઈ છે, તે ઉપરથી તેના હેતુ જોરાક રહીપાત્ર લાગે છે. ફરતી પુસ્તકાલયો મારફત આપણી સ્ત્રીઓને ઘણીજ હિતકારક હીલચાલ શરૂ થઈ શકશે. કારણકે મફત, ધરજોડે, વાંચવા લાયકની ચોપડીઓ મળતી હોય તો કોણ ના વાંચે? ને વાંચેથી જ્ઞાન વધે, ને જ્ઞાન વધે તેથી ભણેલી બહેનોના સંસારની પેટે આપણાં કુટુંબની હાલત પણ સુધારી શકીશું. વાંચન બહુ સારી ચીજ છે ને સુન્દરીસુબોધ પત્રની તરફથી આપણને પાઈ બી ખરચ્યા શીવાય ધરને આંગણે પુસ્તકો મોકલી આપવા અધીપતી સાહેબ તૈયાર થયા છે. એ પણ આપણાં સારાં ભાગ્યની વાત છે. અખળો રાહાય ફન્ડની ગોઠવણી પણ એવાજ ઉદાર ચિત્તથી કરી છે. લાયક સ્ત્રીઓને ફક્ત પૈસાની તંગીને લીધેજ આ વેપાર વાંચવાન મળી શકતું હોય તેને, માટે જ્ઞાનનું આ ઉત્તમ સાધન છે. ત્રણરોડ રૂપિયાની ધંનામી હરીફાઈ મદાન સ્ત્રીઓનાં નામ માટે કપાડી છે તેમાંથી તેઓ સાહેબોની આપણી બહેનોના હિત માટે લાગણી દર્શાવી આપે છે.

હું તો એક ગરીબ સ્ત્રી છું. તોપણ સુન્દરી સુબોધ મંડળનાં ફંડખાતે રૂ. ૧ (એક રૂપિય) મોકલી આપું છું તે ન્યૂનરકમ કબજ રાખવા મહેરબાની કરશે. એક બહેનનો ઉમંગલેઈ સુન્દરી-સુબોધનાં હમરો વાંચનાર ફક્ત થોડું થોડું આપસો તો પણ સારી રાજઆત થશે. ઉપરે હું અંતઃ-કરજની આશીય આપું છું. કે, મહેરબાન અધુસમાજના મેંબર સાહેબાનું તથા મે. રામમોહનરાય ભાઈનું પરમેશ્વર બલું કરો.

—સૌ. પારવતી. (સુગાઈ)

૧૧. આત્મનિવેદન.—આ લેખ આપની હંમેશની સ્ત્રી-લેખકનો નહિં હોવાથી આશ્ચર્યના લાગશે, તેમ હું વિદ્વાન લેખક નહિં હોવાથી અનેક ભૂલો દૃષ્ટિએ પડશેજ. પણ વહેને, વદારા હં-દ્યમાં સારાં બીજા વચડાવી, અમૃત સંચિતાર આપનું પત્રજ છે. આર્યમંદિરાઓનાં ચારિત્ર્ય અને સદ્ગુણોની સુંદર દાખ મદારા હંદ્યમાં પાડનાર તેમજ સાહિત્યમાં પડવાને મદારી ઉર્મિઓને જાગડનાર તદમાર પત્રજ છે. તો આ અક્ષય પ્રવાસ આપના તરફ મોકલું છું તેની તરફ અવકાશ તો નહિંજ થાય, એમ હું આશા રાખું છું.

પ્રિય બહેનો ! મદારા હંવનનું સર્વ હિત સુન્દરીસુબોધે જ કરેલું છે; તેથી તે આસિક-પત્રમાં મદારો આત્મવર્તતા મૂકતાં વહેને આનંદ થાય, એ સ્વાભાવિક છે. સર્વ કોઈ વિદ્વાન અથવા ધનવાન હોય નથી; તેમજ ધનવાન અગર વિદ્વાન હોય તોપણ પોતાની વિદ્યા અને દૈન્ય સ-

માર્ગે વાપરતાં આવડતું નથી. તેવીજ રીતે ગદારામાં લેખ લખવાની શક્તિ નથી તેમ અનુભવ નથી. તેથી સુભાષે જે કાંઈ રચીકર લાગે તે સ્વીકાર્યો.

ગદારી હર્ષદ્યા-ગદાર પ્રથમ જીવન, જીવેના સમક્ષ ખુલ્લું યાદતાં હું સારમાઢું છું. અને આ સ્થાને ઉપાડાં પડતાં ગદને સંકાય યાય છે. છતાં ગદારા જેવી જાણતી જીવેનેને, હૈમાંથી થાય સદ્બોધ મળે અને તેઓ ધડો લેઈ સુધરે માટે હું આ હકીકત લખું છું: સંસાર સાગરનું ગદારું સરજ્યાતનું જીવન દુષિત તેમ દુઃખી હતું, એમ જણાવતાં આજ ગદને જ્ઞાની યાય છે. હું એક સાધારણ રીતે ભણેલી સ્ત્રી હતી. અને તે વખતે સાળામાં માત્ર ભણતરજ આપાતું; નૈતિક કેળવણી તરફ પૂરું લક્ષ નહોતું. આ પ્રમાણે ચારિત્ર્યની ખીલવણીને અમાને 'અધુરો ધડો હલકાય!' તેમ નાનપણથી થોડા જ્ઞાનને બહુ માની, હું ઓરા ખ્યાલમાં લણીને જતી હતી. જ્ઞાતિરીવાજના દુષ્ટ પ્રચાર મુજબ બાલ્યાવસ્થાથી અન્ય સર્વ બાલિકાની પેઠે હું પણ લગ્નવ્યવસ્થામાં હોમાઈ હતી. પરંતુ હર્ષ કાંઈ ઉચ્ચતમ તેથી પતિ સુચિન્નિત અને કરેલ મળ્યા નહિં. તો ગદારી વધારે અધોગતિ યાત. આ સમયે તો ગદારામાં સારાસારને વિચાર હતો નહિં. ગદારી મંદબુદ્ધિથી ગદને ભણેલી તરીકેનું અભિમાન, જ્ઞાનનો ડોળ, સારીરિક સુંદરતાનો મદ, અન્યની વધારે દેખાવડી વસ્તુઓનો મોહ, એવાં ખરાબ પરમાણુથી ગદાર મન દુષિત થયું હતું. પ્રેમ છું તોની તો ગદને ખબરજ હતી નહિં. પતિપ્રેમ જે આપણું ઇશ અને સર્વસ્વ છે, તેને કદયમાં સ્થાન આપી શકી નહોતી. પ્રથમનાં બે વર્ષે અશુરચૂડે ગદારાં બહુ ખરાબ ગયાં. નિરંતર ક્લેશાદિની વિષમ્બાળા સળગ્યાંજ કરતી. ગદારા પતિ સાહિત્ય પ્રતિ પ્રેમવાળા હોવાથી સારાં પત્રો, માસિકો, પુસ્તકો, વિગેરે, લાવી આપતા; તેમજ વખતે વખતે સારી સલાહ પણ આપતા. પણ ધરમાં જે વાચ્યુદ્ધ નિરંતર ચાલ્યાં કરતું હૈમાંથી મુક્ત યાઢું તો વાંચવાનું સુઝેને ? સાસુ, નણંદ, વિગેરે સાથે તકસાર અને કજ્યામાંજ દિવસ પસાર થતો. આવા જીવનમાં પ્રિયતમ વસ્તુનો સંભવ કયાંથી હોય ? કાંઈની સાથે ગદને મૈત્રિ થઈજ નહિં. કોઈ કાંઈ જીવેને સાથે યાય ને બે દિવસ ચાલે, પણ લગ્નિ સ્નેહ સંબંધ રહેજ નહિં; કારણકે ગદારો સ્વભાવ ઝડીકીયો, અદેખો, અને ટુંદ મીનજ વાળો. દોવાથી કાંઈની સાથે બનતુંજ નહિં. નવરાસનો વખત કદિ ગળે તો તે પણ નિંદામાંજ જતો; કારણ કે ગદારી સાથે વાતો કરવા બેસનાર પણ ગદારા જેવીજ સીઓ હતી. હાલ જીવનક્રમમાં ફેરફાર થયો છે અને જાંબી સત્તાગે વળી છે, ત્યારે સમભય છે કે પતિપ્રેમ જેવી અમૃતની વધી શિવાયનું શુદ્ધ જીવન ગદને તે સમયે કયેમ આનન્દ આપતું હશે ? પ્રિય પતિનો નિર્મળપ્રેમ જે સીના કદયમાં નથી, તેની જાંબી કેવળ વધા છે. હૈમની પ્રીતિ, કૃપા, સહાયતા વિના જાંબીનું રહસ્ય સમજવું મુશ્કેલ છે. સ્નેહના દિવ્ય ન્યાતિનાં શુદ્ધ કિરણો પ્રગટાવી પ્રમુખ્ય પતિ પ્રેમમાં આત્મા મગ્ન યાય છે, એ અદ્વૈતિક, અવર્ણનીય આનંદનું વર્ણન યદ્ય શકે તેમજ નથી.

ગદારો વિષમગ સંસાર ચાલેતો હતો તે અરસામાં અશુભાથી સો-જીવેને સાથે ગદને પરિચય થયો. તેના સ્નેહાળ, આનંદી, પવિત્ર કદયની બાજુ ગદારા અંતર હમર સચોટ પડી. હૈમણે 'સુન્દરી સુબોધ' નાં પાછલાં પુસ્તકોના લેખો ગદને વંચાવી, તેનું દિગ્દર્શન કરી, આધુનિક વિદ્યા અને આત્મત્યાગી રાજાનીઓનાં ચરિત્ર દર્શાવી, પ્રાચીન આર્ય સતીઓનાં જીવન સમજાવી, હૈમનું જ્ઞાન, બુદ્ધિ, અનુભવ, અને ત્યાગ-એ સર્વ મદાન ગુણોના વિવેચનથી ગદારું કદય જીવી લીધું. તે પ્રેમાળ જીવેનેના સમાગમ ગદને ધીમે ધીમે બહુજ ઉત્કર્ષક અને પ્રિયકર થઈ પડ્યો. તેની પવિત્રતા તથા પ્રીતિ ગદારા ચાન્ત-કાણુમાં સ્થાપિત થઈ આ જીવેને ગદારું જીવન નરહમાંથી ઉચકી લઈ સ્વર્ગીય બનાવ્યું છે, તેને માટે તેણે થોડા ઉપકાર માનવાને ગદને રાજો પણ જાડતા નથી. અશુભા આદેશને અંતુસરીને એક ગરીબ, કુપયે ચઢેલી અજાણને સન્માર્ગ ઉપરલીધી, એ કૃપા હું કદિ પણ કેમ વીસરું ? આ જીવેને પેસાવાળાં, વિદ્યારાળાં, અનુભવવાળાં દોવાથી તુચ્છ પેલવોની ખરી કિંમત સમજતા હતાં. તેથી આર્ય અજાણાને સલાહ દરતાં રહી તેઓ નિત્ય તન, મન, અને પનથી હૈમના ગુણમાં વધારો કરવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યાં છે; ને પોતાના પ્રસન્નમાં આવની દરેક સીની સુધારણા માટે જનતા સર્વ પ્રવત્નો લે છે. જીવેને ! ગદારી આવી ગતિનું કારણ માતાપિતાએ અજુપટનાં દેખાડેલાં લાડ અને અપૂરી કેળવણી, એજ હતું. માતા પિતાને

રનેહ ઉત્તમ છે. પરંતુ બાલક કુપયે ન ચઢે તેને માટે લેખણે લાડની સાથે કાળજી પણ રાખવાની છે. અને કેળવણી જે આપવાની તે જ્યાં સુધી કલ્પ અને સુદ્ધિને નિર્માણ, ઉન્નવળ ન કરે ત્યાં-સુધી તે હાનિકર્તાજ છે ! કલ્યાણ અને એ બહેનનું. (એમની ઈચ્છા શિવાય હાલ હું એ પવિત્ર સાધ્વીનું નામ આપી શકતી નથી-અને નામ આપવા એમની બિલકલ વૃત્તિ નથી)-પ્રભુ એમનું સર્વ રીતે સારું કરેલે, પરંતુ એમના સદવાસમાં હું ન આવી હોત તો ગદાર શું થાત, એ સવાલ વારંવાર મને લાગે છે. શ્રી રામચન્દ્રજીના ચરણસ્પર્શથી રાહ્યાની અદકલ્યા યદ તરી ગઈ, તેમ આ સતીનાં દર્શન અને સમાગમથી ગદાર પશુ બહુજ દિત થયું છે. હું જંગલનિયંત્રા પાસે એટલું યાચું છું કે, આવી વિદુષી-પવિત્ર-પરોપકારી સાધ્વી બહેને ગૃહેગૃહે ઉપવન થાઓ.

સિ. આર્ય મહિલાઓની કિંકરી, —સૌ. મહિલા. (લાવનગર.)

૧૨. સુન્દરી સુબોધ અને તેને લેખણે. —સંસાર સુધારા અને સ્ત્રીકેળવણીને માટે અત્યંત ઉત્સાહથી પોતાનું કાર્ય કરનાર મરહુમ રાવસાહેબ મહીપતરામ કૃપરામ નીલકંઠની દ્વાતિના તરફ વિદ્વાનો તથા લેખના બન્ધુસમાજે ' સુન્દરી સુબોધ ' પત્રને જન્મ આપી ગુજરાતના પાટનગર અમદાવાદ તથા ' વડનગરા નાગર દ્વાતિ ' ના ગૌરવ તથા કીર્તિમાં ધણે સારો વધારો કરેલો છે. સુન્દરી સુબોધ પત્રના જન્મથીજ એટલે પુસ્તક પહેલું, અંક પહેલો હું તેની શ્રાદ્ધ છું. તેથી તેના નવ વર્ષના લાંબા અનુભવ ઉપરથી હું ખાત્રીપૂર્વક કહી શકું છું કે આ માસિક કેળવાયેલા દરેક હિન્દુ કુટુંબમાં રાખવા જેવું છે, એટલુંજ નહિ પણ તેમાં આવતા વિષયો એટલા સાર્વજનિક છે કે, ગુજરાતી હિન્દુઓ ઉપરાંત જેમના કુટુંબમાં સરસ્વતિ દેવીએ પ્રવેશ કરેલો હોય તેવા પારસી તથા મુસલમાન અને ખ્રિસ્તીભાઈઓને તથા બહેનોને પણ તે વાંચવા-લાયક છે. કુટુંબના કેળવાયેલા આગેવાન ગૃહસ્થો તથા જીતમ ગૃહીણીઓએ પોતાને માટે આ માસિક ખરીદ કરવા ઉપરાંત પોતાના કુટુંબની બહારી બહેનો તથા બાબીઓ અને પુત્રીઓ તથા યુવતીઓ માટે લેખને રહેવાનાં નહાં નહાં સ્થાન (ગામ) પર આનંદદાયક અને વિવિધ વિષયોની ચર્ચા ચલાવનાર મનોરંજક ' સુન્દરી સુબોધ ' પત્રની નકલો દરમાસે મોકલતાં રહેવું જોઈએ. હું પ્રથમ એ પ્રમાણે કરતી હતી, પણ તેમ કરવા જતાં મને અતિ પ્રિય ' સુન્દરીસુબોધ ' ની આખી ફાઇલ મ્હારી પાસે રહી શકી નહિ અને તુરંક થઈ એ મને પસંદ પડ્યું નહિ; અને તેથી અંતઃ કરજીને કાંઈક બાબતી થવાથી મેં તેમ કરવું ઠાકી દઈ, મ્હારી પુત્રી સૌ. બહેન કુસુમગૌરી પર અમદાવાદ ખાતે નહાંજ માસિક મોકલાવવા મોકલણ કરેલી છે; અને ઈશ્વરકૃપા હશે તો પુત્રવધૂને પણ હવે પછી લોકપ્રિય માસિક સ્વતંત્રપણે વાંચવા મળે એવી રીતે મોકલણ કરવા વિચાર છે. અર્થાત્ એકજ કુટુંબમાં આ એકજ નતના માસિકની ન્હરી ન્હરી ત્રણ પ્રતો ખરીદ કરવા ઈચ્છા થાય છે. આ પ્રમાણે વિશેષ કિંમત ખર્ચવાનું મને કોઈ કારણ પૂરે તો તેને ખુલાસો એ છે કે, આજકાલ ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકટ થતાં અનેક માસિકોમાં ગૃહસંસાર અને સ્ત્રીકેળવણીના વધારા માટે સતત પ્રયત્ન કરનાર-શુદ્ધ અને જીતમ ગુજરાતી ભાષામાં નહાં નહાં તરણ અને અનુભવી વિદ્વાનોની કલમથી લખાઈને પ્રકટ થતું ' સુન્દરીસુબોધ ' માસિક લોકોને અને ખાસ કરીને કેળવાયેલી બહેનોને એટલું તો પ્રિય થઈ પડેલું છે કે, તે દરમાસે વેળાસર પ્રકટ થએલું લેખને તેના કેળવાયેલાં શ્રાદ્ધકો હંમેશાં ધણાં આત્મર રહે છે અને ટપાલમાં તેની રાહ જોયાં કરે છે; અને એકવાર હાથમાં આવ્યા પછી તેનો વિશેષ ભાગ ઉપર ટપકે જોયા (વાંચ્યા) વિના તેધાર થયેલી રસોઈ જમવા જવા ઈચ્છા થતી નથી.

આ લોકપ્રિય માસિક દિન પ્રતિદિન પોતાના વિષયોમાં તથા લોકોપયોગી સ્ત્રીકેળવણીના હિતને માટે વિશેષ જયંતિ બતાવતું જાય છે એ જોતાં તેનું અવિભ્ય દિરાની માફક ધણું ચળકતું જણાય છે. અને તેના આ અપ્રતિમ ઉત્સાહ અને ઉદ્યમને લીધે હું અને મ્હારા પતિ (રા. હિરાલાલ વિદ્યારામ રાવળ) બાળ-સદ્બોધ રત્ન ' વગેરે ગ્રંથોના કર્તા) ધારીએ જાણે કે, અવિભ્યમાં તે સુખદના ' ગુજરાતી ' પત્રની માફક બહોળો વિસ્તાર પામશે એટલુંજ નહિ પણ હમણાં જેમ સુપ્રસિદ્ધ ' ગુજરાતી ' પત્રે દુઃખાળ ફંડમાં એક સારી રકમ એકઠી કરી હતી, તેમ સુન્દરી સુબોધ પણ તેના ' અબજાસદાયકન્દ ' માં તેની ઉપરના વિશ્વાસ તથા પ્રેમને લીધે થોડો રકમ એકઠી કરી

હશે. હવે જોઈએ છીએ કે-ગુર્જરી માતાની આ નમ્ર ન્યાયિત્વ લેખક પુત્રીનું આ ભવિષ્યકથન ટલે દરજ્જે ખરાં પડે છે. ?

ચોડાજ સમય ઉપર ખેડાના શ્રીયુત રા. બ. કૃપારાંકર લગવાનજીએ પોતાનાં કેળવાએલી અને સદ્ગુણી ધર્મ પતિ-સા. શ્રીમતિ મહાલક્ષ્મીના મૃત્યુ પાછળ ત્યાંની સંસ્કૃતપાઠશાળાને રૂપિઆ નેક દબારની ભદારતા ભરેલી સખાવત કરેલી છે. એજ પ્રમાણે પદોપકારી સદ્ગૃહસ્થ રા. બા. કૃપા-કરભાઈ અને લેખના જેવા બીજા નર-રત્નોએ અને શ્રીમતીએ 'સુન્દરીસુખોધ' પત્રે ઉપાડેલી રતાં પુસ્તકાલયો (જીઓને ખાસ વાંચવા લાયક પુસ્તકોની પ્રવાસ પેટીઓ) ની પસંદ કરવા લાયક નવીન યોજનાને ઉપાડી લઈ પોતાના તરફથી યોગ્ય ઉત્તેજન આપવાની જરૂર નેવું છે.

'સુન્દરીસુખોધ'ના સ્ત્રી-લેખકો-સચિત્ર ખાસ અંક એટલે તો મનમોહક અને જીતમ વેષયોથી ભરપૂર હોય છે કે, હું દરવર્ષે મહારી શક્તિ અનુસાર લેખની બીજી પાંચ-સાત નકલો ખરીદ કરી જે જે મહોર્ણ સ્થાનોની કેળવાએલી અને શ્રીમંત બાનુઓ તરફ આ માસિક ન જઈ પણ ત્યાં-અને મહારી બીજી બ્લેનોને તે (સુન્દરીસુખોધના નમૂના લખવ) 'બેટ' તરીકે ઠીકઠું છે; અને આશા રાખું છું કે મહારી બીજી વિદ્યારસિક બ્લેનો પણ તે માર્ગ મઢણ કરશે. એ માર્ગે પણ તેઓ બીજી બ્લેનોમાં સ્ત્રી-ઉપયોગી વાચનનો સારી રીતે ફેલાવો કરી, તેમને પુરા કરી શકે; તથા લેખને ચાહુ આનંદ-ઉપયોગનું સાધન મેળવી આપશે. સુન્દરીસુખોધના ઉપયોગીપણા વિષે આટલી ટુંકે હકીકત જણાવી હવે હું ચાહુ વરસના અંક બીજાના પ્રથ પદ માં વેદ અમૃતલાલ સુન્દરજી પટિયારે પુણેથી બામત ઉપર મહારા નમ્ર વિચાર જાહેર કરવા છું.

શ્રીયુત અમૃતલાલ સુન્દરજી પટિયારે પોતાનાં નૂઠી નૂઠી જતનાં સ્વર્ગોનાં (અથવા દેવા-કના વૈભવ બનાવનારાં) અતિ ઉપયોગી-સુખોધક-અને લોકપ્રિય પુસ્તકો લખી-પ્રકટ કરી એટલા તો સુપ્રસિદ્ધ થયેલા છે કે, હવે લેખનાં પુસ્તકો વિષે અને લેખની મધુર ભાષા તથા ઉપયોગી ઉપયોગીપણાનાં વખાણ કરવાં તે-નેશનલ બેંકના સો ટથના મુવર્ષ ઉપર સોનાનો ગોલ્ડ (દોળ) ચડાવવા નેવું છે. રા. રા. પદીઆરના લેખોની ભાષા એટલી સરલ અને મીઠી છે કે, કોઈપણ બ્લેન સહેલથી તે સમજી શકે તેમ છે. તેમની ભાષા જેમ અતિ ઉત્તમ તેમ વિચાર પણ તેના પ્રકારના છે. લેખના સ્ત્રીઉપયોગી વેદક સંબંધીના લેખોથી સુન્દરીસુખોધ ના ઉપયોગી પ-કારમાં એક પ્રકારે મદદતબો વધારો થાય છે અને હરકોઈ કુટુંબ વત્સલ માતાઓ અને ભગિનીઓને તેમનો વિષય વાંચવો બહુ ખર્ચે છે; કારણ કે ગૃહસંસારમાં તેમના જેવી ઉપયોગી સલાહ અને (ના દેશી બોલધીની) ઘેર બેઠાં મજ્યાં નય એ કોને પસંદ ન પડે વાર ? હું અને મહારી બીજી કેટલી એક બ્લેનો લેખના વિષયો ધ્યાનપૂર્વક વાંચીએ છીએ. મ્હને તેમનાં બતાવેલાં દેશી બોલધો પણ પસંદ પડે છે અને ન્યારે જરૂર પડે ત્યારે હું મહારા કુટુંબમાં લેખો કોઈ વાર ઉપયોગ પણ કરું અને લેખની બતાવેલી સારી અને ધરમત બોલધથી મ્હને સારો લાભ જણાયેલો છે. હું એ લાભને વિનયપૂર્વક લઘામણ કરું કે તેઓ આતીજ રીતે 'સુન્દરીસુખોધ' માસિકમાં પસ-કાર જતિથી પોતાની અનુમતી લેખ થવાની ગુર્જરી બ્લેનો ઉપર નિરંતર ઉપકાર કરતારહેશે. શ્રીયુત પટિયારના બીજા વિષયો પણ ઘણી સારી રીતે લખાય છે.

સુન્દરી સુખોધમાં આવતા રા. રા. પટિયારના વેદક લેખ માટે ઉપર પ્રમાણે ટુંકે અભિ-પ્રાય આપેલો છે તે ઉપરથી કોઈએ એમ સમજવાનું નથી કે-હેમાં લખનારા બીજા વિદ્વાનોનાં ઉપાણો બોલ મહત્વનાં કે અપરી ભાષામાં લખાયેલાં છે. વાસ્તવિક રીતે કહેવામાં આવે તો ખરી હકીકત એ છે કે-જેમ સુરત જેવા શહેરમાં, નૂરી નૂરી જતનાં પકવાન, મીઠાઈ, ધારી, દહવા વગેરે મિઠ લોખન જમવાનાં હોય અને કોઈ પૂછે કે તમને શું લાગે છે, તે વખતે લેખે તો જવાબ દેવો ? કારણ કે સર્વ પદાર્થો એક એકથી અલગાતા અને સ્વાદીષ્ટ હોય, ત્યાં કોને સારા કહેવા અને કોને બોલ સ્વાદાચળા કહેવા ? જેને જે લાગે તેમ તે વખાણ કરે એજ પ્રમાણે 'સુન્દરી સુખોધ'માં આવતા દરેક ઉપયોગી અને આનંદાયક લેખોમાં કયા વિષયનું વર્ણન ન કરવું અને કોનાં વખાણ કરવાં એ એક ગુજરાતુ ભરેલો સવાલ છે. પણ હાલ તો એ સમગ્રી લખાણ બાજતો પડતો મૂકી રા. પદીઆરે પૂછેલા પ્રશ્નને જાહેરમાં ખુલાસો આપેલો છે.

'સુન્દરી સુખોધ'ના વિદ્વાન અને ઉત્સાહી તંત્રી પોતે એવાજ રાધળા વિષયો લખે તેના

કરતાં હેમનાં લખાણની સાથે નૂહા નૂહા વિદ્વાનોના વિધવિધ વિષયોં પણ પ્રકટ થતાં રહે, એ હમણેનાં ઇચ્છના લાયક અને પસંદ કરવા જેવું છે.

સુન્દરી સુબોધના ઉપયોગીપણા વિષે અને વિદ્યાવિલાસી રા. પદિયાર વિષે આટલું લખી માનપૂર્વક જણાવવાની રત્ન લઈ છું કે આ માસિકના ચાલુ વર્ષના અંક બીજાના પૃષ્ઠ પદ્માં રા. 'હાસારે' ને હરિગીત છંદવાળા કાવ્યમાં સુન્દરી સુબોધને ધન્યવાદ આપેલો છે, તે ખરેખર અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે. છેવટે હું સુન્દરી સુબોધના ઉત્સાહી અને વિદ્વાન તંત્રીને તથા હેમના અન્ય પ્રવર્તકોને હેમના ઉત્તમ કાર્યમાં નિરંતર મન્થા રહેવાને માટે ધન્યવાદ આપી ઇચ્છું છું કે, હેમના શુભ યત્નો બદલે પરમાત્મા તેમને આપે. અને ગુજર ભગિનિઓ તથા સર્વે દંપતિ સુખી થાય, એવી મહારાખરા અંતઃકરણની નિરંતરની પ્રાર્થના છે તે ઇશ્વર સંકળ કરે.

—સા. કૃષ્ણાગોરી હિરાલાલ રાવળ. (સુંદરામપુર.)

સમયતરંગ:—નામદાર લેડી હાઉંજનો પત્ર.

(આપણા લોકપ્રિય વાઇસરોય નામદાર લોર્ડ હાઉંજ ઉપર દિલ્હી પ્રવેશ સમયે કોઈ દુષ્ટજને બોમ્બ ફેંક્યો તોલું બયાન.)

“આંદની ચોક આગળ યજ્ઞને સ્વારી પસાર થતી હતી અને સર્વત્ર હર્ષ ગર્જનાઓ થઈ રહી હતી, એવામાં એકાએક કાંઈ તૂટાતૂટ યજ્ઞ મંદને સગળાઈ; અને હું (હાથીની બેઠક ઉપરથી) આગળ ઢળી પડી મહારી જગોપર પાછો બેસતાં, મંદને આંખે ઝાંઝાં આવી ગયાં અને માથામાં ‘થું થું’ અવાજ થવાની સાથે કાને ખેરરાશ મારી ગઈ. વાઇસરોયે મહારી તરફ વળીને કહ્યું કે, ‘બોમ્બ ફેંક્યો હોય એમ બીતી રહે છે.’ પાછા તેઓ ફરીથી બોલ્યા કે (હાથી) ‘આગળ ચાલાવો;’ આથી સરધસ આગળ ચાલ્યું. આટલા વખત સુધી મહેલોકાને તદ્દન શાન્તિમાં બેયા, પરંતુ અમે ફરી આગળ વધ્યાં એટલે પોપટો થયા અને હેમનાં ‘સાજાશ!’ એવા શબ્દ મહેલોલબો. તે પછી હું બધી તપસીલો બેચા લાગી; હોદો પાછળ હઠ્યો હતો અને વાઇસરોય શીકા પડી ગયા હતા. મેં હેમને પૂછ્યું, કે ‘તમારી ખાતરી છે, કે તમને કાંઈ ઈજા થઈ નથી?’ તેમણે ઉત્તર આપ્યો, કે ‘મારી ખાતરી નથી. મને મોટો ધક્કો લાગ્યો છે. પણ હું ધાર છું કે હું આગળ જઈ શકીશ.’ થોડીક પળ પછી તેમની પીઠ તરફથી બેચાને હું હગાર પાછી હડી અને (મારાથી છેતેના) તેમના જમણા ખભા પાસે પહેરવેશ ફાટેલા; હતો હેમની લાલચોળ માંસ મહારી નજરે પડ્યું. એટલે મેં વિચાર કર્યો કે ‘તમે ધાયલ થપ્પા હો, એમ કહેવાથી તો તેઓ ગભરાશે. વળી લાગ્યું કે, હેમને ન કહેવાથી હાથોની ચાવથી જે આંચકો હેમને લાગે તેથી ઇજા વધી પડશે. મેં પાછું આસપાસ બેચું અને જગારી પાછળનાં છત્રિ ધરનારનાં પગ બેચા અને તેને મુએસો દીઠા. એટલે મેં શાંત રીતે તેમને કહ્યું કે, મંદને સરધસ અટકાવા દો, કારણ મને ધાસ્તી છે કે આપણી પાછળનો માણસ મરી ગયો છે.’ (અમે લગભગ ૧૫૦ વાર આગળ ચાલ્યા હતા) હેમણે કહ્યું:—‘અલખત એવા સંયોગમાં આપણે આગળ જઈ નહીં શકીએ!’ મેં હાથીને અટકાવ્યો અને હાથી ઉપર આગળ બેઠેલા કર્નલ મેક્લેવેને ઇશારો કર્યો. તે દોડી આવ્યો અને વાઇસરોયે તેને કહ્યું: “પાછળના ગરીબ માણસ માટે હેમને કાંઈ કરી શકશો?” અને મેં કહ્યું કે, કર્નલ રોગર્ટસને બોલાવવાની મારી ઇચ્છા છે. મને લાગે છે, કે વાઇસરોયને ખબર થનારો છે. તેજ સમયે વાઇસરોયને હગાર મૂર્છા આવી અને તરતજ ચેતન બોવા માંડ્યું. પાછી શુદ્ધિ આવ્યા પછી હેમણે સરધસનું કામ ચાલુ રાખવાની ચૂનવના આપી. તે પછી હેમણે ઉપરથી હેમને હેઠળ ઉતારીને મોટરગાડીમાં બેસાડવામાં આગા, ને પછી ઘેર લાવી તેમનાં લુગડાં ઉતારવામાં પડેલી મુશ્કેલીઓ ક્રિયાવદંધપણ ઇતિહાસ કહેવાને નથી. છ ધારથી પુષ્કળ લોહી નીકળ્યું હતું. ધરમાં મોટાપણ ન હતું, પરંતુ ખાતાનાં માણસોએ સધળું કામ કર્યું અને સારી રીતે તેમની ખરદાસ્ત ઉઠાવી.”

નરીઆદ—હિંદુ અનાથાશ્રમમાં ઉછરતું
એ માસનું અનાથ બાળક. સને ૧૯૧૧-૧૨.

નીચા:—હિંદુ અનાથાશ્રમનાં અનાથ બાળકોનું ગ્રુપ સને ૧૯૧૧-૧૨.

નહીઆદ—હિંદુ અનાથ
જે માસનું અનાથ બાળક

નહીઆદ—હિંદુ અનાથાશ્રમનાં અગ્રગણુ એપ સને ૧૯૨૧-૨૨.

સુન્દરી સુબોધ.

પુસ્તક ૧૦. } પૌષ-માસ-ફાલ્ગુન, ૧૯૬૯ { અંક ૫-૬-૭.
જાન્યુઆરી-ફેબ્રુઆરી-માર્ચ, ૧૯૭૩. }

ઉદય ગુંજન.

પ્રજ્ઞા ભગવાનનું પ્રાર્થન.

ભગવન! મારા જીવનના પ્રશ્ન !-હાલા ! મારા પ્રાણના પુરોષોત્તમ !-પ્રિયતમ !
મારા હૃદયના નાગવશુ !

મારી પૃથ્વીના મૂર્તિમન્તા કામદેવ ! સૌન્દર્યના સ્વામી દેવેન્દ્ર ! સ્વર્ગસુખ અને
મોક્ષશાન્તિના દાતા ! પરમપ્રેમરૂપ પ્રભુ ! મન, વાણી, ઇન્દ્રિય, દેહ અને આત્માના
માલીક પરમેશ્વર ! દયા કરો, દયા કરો; પ્રિયનાથ ! દયા કરો.

સંસાર સમુદ્રના સમર્થ નાવિક ! જીવનવનના ધનપન્થના મુક્ત નેતા ! મારા કલુષિત,
વિસોલ અન્તરને નિર્મળ, શાન્ત, સૌમ્ય બનાવનાર કૃપાળુ કાન્ત ! ત્હમારે પદે આ રંગ જ્વલિત
પડ્યું છે, તે પર પ્રિય પ્રાણ ! ત્હમારી કરુણાબીની ! દષ્ટિ નાંખવા કૃપાવન્ત યાચી.

પ્રાણના યે પ્રાણ છે, દેવ ! દેહ પર સંપૂર્ણ ત્હમારું સ્વામિત્વ છે, નાથ ! આત્માનાયે
આત્મ છે, પ્રેમો ! પાલક, પોષક, અને શોષક, સર્વ આપજ છે; પ્રિયતમ ! હું રંગ,
દીન, અમથ બાલકના પ્રેમળ રખવાળ છે.

જીવનના સર્વાધાર સ્વામી ! આજ જીવનના યે જીવન છે. હું સંબોધું, નાથ !
પ્રજ્ઞાનાં વચનો શાં બોલું !-જે બોલું તે સર્વ આજું આજુંજ લાગે છે, જે વિચારું તે
બધુંજ અધૂરું, અધૂરુંજ લાગે છે, પ્રાણ ! હૃદયમન્દિરે મારા સ્ત્રીલા અક્ષમેશની મન-
મોહન મૂર્તિ સુરમ્ય, સુમધુર ડાલે છે; અવનવીન અણુમોક્ષા પ્રેમ વચનો કંઈ કંઈ-લલિત
હારવમાં બોલે છે. પણ પ્રિય પ્રેમો ! નથી તે આ દિલ્લગ્ગે માનવીથી પૂર્ણ સંભળાતાં, નથી
સમજાતાં. મન-વચન-અને કર્મથી, તપસી સગી તપ તપું છું, નાથ ! મારી અજ્ઞાન
અવધતામાં યથાચક્તિ, યથામતિ, પણ પૂર્ણ અદાથી પૂજું છું, દેવાના હાર ! ત્હમને:
તથાપિ સર્વદા પ્રસન્નવદને ભગવન ! આજ પ્રસન્ન કેમ નથી દેખાતા !

મારા નયનના તેજ ! મારા હૃદયના પ્રકાશ ! અમૃતના કુલ સરીખા મારા પ્રેમના
ન્હાનકમ જીવનધામ ત્હમારી પુણ્ય મૂર્તિ પધરાવીને, આ દેવાધિદેવનાથ મહાદેવ ! ત્હમને
શ્રદ્ધા, ભક્તિ, પ્રજ્ઞાના અભિચેક આદરું છું, હોય આજ પ્રસન્ન કેમ નથી થતા, નાથ !

વિશ્વના વાસુદેવ ! શુકિત, તૃપ્તિ અને શુકિતના સ્વામિન ! રીતિ, નીતિ અને પ્રીતિના
ઈશ્વર ! ઉક્તિ, શ્રુતિ અને સ્મૃતિના નાથ ! ત્હમારે પદેજ મારું સદા ધ્યાન, વન્દન, પ્રાર્થન
રહો ! વય, વિવા, અને વિચારના સન્નિવ્રત ! સરીર, ચિત્ત, અને પ્રાણના પ્રભુ ! મનોદર.

સૂરથી ત્રિલોકને મુગ્ધ કરનાર તહુમારી અનુપમ સુરલીના મધુરો સ્વર સંભળાવો; દેવદાનવ આદિ પ્રાણિમાત્રને દિવ્ય દર્શનમાં વિશ્વીન કરનાર તહુમારા અલૌકિક મોહિનીસ્વરૂપની આંખી ઠેરાવો. પ્રણયમૂર્તિ પ્રાણેશ્વર ! પ્રેમનો બદલો પ્રેમથી પ્રભુ । આપ સંગે જાહાંકને આપો છો; તહુમારા હિલદરિયાવનો પ્રણય પ્રસાદ ચરાચર વિશ્વને સમર્પો છો: એમ સર્વ ધર્મશાસ્ત્રો એકે અવાજે વદે છે; તો દીનવત્સલ ! આ સ્વરૂપ જીવિતમાં ઝૂરી મરતી-આપની પદ રજની રંક સેવિકા બાલ માછલી જેને આપના અગાધ પ્રેમસાગર-નું એકાદ ન્દાનકકું ખિન્દુ સજીવન, તૃપ્ત કરવાને સંકિતવાન છે, તેટલી દયા લેના ઉપર ઠરવાને માટે શા કાજે વિલમ્બ કરો છો, દયાનાય !

પ્રણય ભગવન ! આનન્દ, ઉલ્લાસ અને કલ્યાણનાં નિયંતા । આપ અમ અનાથના નાય છે, નિર્જળ અજળાના ઉદ્ધારક સ્વામી છો. જગ જગત્તા ચેતનમય દેવ ! ઉમતા સૂર્યની કાન્તિ સમાં, ખીલેલ ચન્દ્રિકાની પ્રભા જેવાં, મ્હારા તિમિર કાયા હૃદયમાં આપનાં સ્મરણ ઉત્સાહ અને ઉત્તેજ આપે છે, પ્રેમો !

પ્રેમભક્તિથી જગ પ્રતિમાઓ સુપ્રસન્ન થઈ કલ્યાણકર બને છે, નાય । ત્યારે શું આ રંક બાલિકાની પ્રેમભક્તિ અંગીકાર કરી, આ મ્હારા ચેતનવન્તા પ્રણયવત્સલ ! આપની અમોઘ કરુણા કલાના કિરણ રૂપ અભય વર નહિં આપો, પ્રભુ ?-પતિરેવ ગતિઃ સ્ત્રીણામ્-’ પતિ એજ સ્ત્રીની ગતિ છે, ’ એ ધર્મશાસ્ત્રોનું મહાન વચન અહોનિસ જગું છું, નાય ।-તહુમારા વિના મ્હારું જીવિત શું, તહુમારા સિવાયના પ્રાણ મણુ ક્યાં ? આ જગ જીવનમાં પ્રભુપ્રેમનું અમૃત સિંચો, પ્રિય !-અણુધર્માં જુદિતું, અગ્રદાણુમાં ગ્રદાણું, અજળમાં બળતું, અનાતમાં આપના અમર ચેતનનું, આપના સ્વર્ગીય ઉર સરોવરમાંથી સજીવન જીવનનાં કૃપા ઝરણુ વહાવો, પ્રાણ !-અજળાના સહાયક, દીન અજળાને ઉદ્ધારો, નાય । પ્રીતમજીનાં જ્ઞાન, માન, અને પ્રીતિ દાન;-મીઠાં પ્રેમનાં વેણું અને રસીલાં પ્રિય ફહેણું; પુલ સહરે સહકતી લીલીજમ સુરકુન્જોમાં આનન્દ પાન અને દિવ્ય પ્રીતિકુન્ડોમાં અમૃતરનાન;-વૈકુણ્ઠના અનેરા આચારનાં દર્શન અને આપની અમોલી પ્રણયમૂર્તિનાં કલ્લોલ લોલ હૃદયપૂજન તથા આત્મસ્તવન હજી અપ્રાપ્ય છે, પ્રેમો ।

પ્રણયનાય ! જગત્તા શુષ્ક અરણ્યમાં આપના પ્રેમની તરણથી પીડાતી બાલજેગણ આપ મહાન સાગરરાજને આંજણ ઉમી અલખ જગાણું છું: આ મ્હારા આત્મના મીઠા મહેરામણ ! મ્હારી તીવ્ર તૃષ્ણા છીપાવો. કૃપાસિન્ધુ પ્રીતમરાજ ! પ્રેમ-અલખને સખ બનાવો, સ્વામિન્ ।

શ્રીકૃષ્ણને હૃદયે રમતાં રાધિકાજી, શ્રીરામને અન્તર વેસતાં સીતાજી, નારાયણનાં ઉરમાં વિલસતાં લક્ષ્મીજી, અને મહેશ્વરના ચિત્તમાં વિદરતાં . ઉમાજી,-એમની રસકેન્દ્રિની સુખસુખા પીવા આ જિગરની દીર્ઘકાળની વાંચના છે. આ સંસારંગોકુલમાં રાસ રમાડો, નાય ! અને તહુમારા જાહાંક બાપી હૃદયમાં આ પ્રણયધેલડા હૃદયને એકાદ લઘુતમ સ્થાન બાપી, પ્રેમો ! આપની પ્રણય પ્રજામાં સમાવો લેને.

પ્રેમીશ્રી મીરાંના પારા . ગિરિધરલાલજી । સંસારસમુદમાં ડૂબ્યાં ખાતાં ધણીય વેપારી પીવા પડશે; પણ હોય શું ?-તહુમારી કૃપા કટાક્ષ તે સર્વ ઝેરના ધૂંટકાને અમૃત પનારી દેવાને ક્યાં અસમર્થ છે ? નાય !-તહુમારો સ્નેહ મ્હારા રંક હૃદયને સાથી છે, તો ! આ અન્ધારા અન્તરમાં આપના અન્ત પ્રેમનો અખંડ જ્યોતિ અવશ્ય પ્રકટાવશે.

મીરાં મહારા પ્રભુમાં સમાણી; ને હુએ એજ પ્રિયતમમાં સમાધરા. મહારા વિશ્વદા-
વનમાં જે સનાતન રાસ શ્રી રયામસુન્દર નન્દનન્દન, ખેલી રલા છે, તે બંનેને અન્ય
અનેક મીરાંઓ સાથે વિહરે ત્હેમાં મહારે શુ ? પ્રેમીજીવનની સાથે તેટતેટલાં સ્વરૂપ ધારણ કરતા
શ્રી પ્રણય બગવાન બંનેને એક હોય કે અનેક, પણ આ હૃદયમાં તો નિઃશંક તે એકજ છે !

અન્તઃકાગના છેલા આસ પણ સ્વામીને મુખડે મીંટ માંડીને ફલાડવાની હોશ છે;
પ્રાણના અવસાનને પ્રાણનાથની ઝાંખી કરતાંજ વિહરવાની તૃષ્ણા છે. પ્રભુ પોતાને ભક્તના-
પ્રેમિના દાસ ફહેવડાવે છે; તે અખળ, દીન, પરન્તુ પ્રણયપૂર્ણ હૃદયની એ એક આશ,
અનાથના નાથ, કાં નહિં પૂરે ?-જરૂર પૂરશે જ તો !

‘ માનવી પડછાયો છે, જિંદગી સ્વપ્ન છે ! ’ તથાપિ સ્વામીસુખનું ‘ મહારું જીવન
સ્વપ્નું’ અખંડ રહેજે, પ્રેમો !

આ વિના રંક માનવ ખાલિકા ખીજું વધુપ્રિય શું પ્રાપ્તે, નાથ ?

(સુખાધ)

એક દીન બાલકા.

વાર્તાલહરી.

પ્રિયબાલા:-પ્રભુને પ્યારં કાણુ ?:-*

લૉડઁ કર્મનની કારકીર્દિમાં પડેલા બેંગાલના બાગલાને લખને ઉત્પન્ન થયેલ “ બ.
દ્વિંકાર ” અને “ સ્વદેશી ” હીલચાલ ઉજવવાનો દીવસ હતો. જોકે મહાન શહેનશાહના
‘ યથવંત દાયથી તે બાગવા જોડી દેવામાં આવ્યા હતા, તો પણ “ સ્વદેશી ” ના વિજય-
ની ખાતર તે દિવસ ઉજવવાનું બેંગાલના લોકપ્રતિનિધીઓ તરફથી નહીં થયું હતું. પા-
ટનગર કલકત્તામાં પ્રજાતથીજ લોકસમુદાયમાં ઉત્સાહ દેખાઈ આવતો હતો.

આશુ અવિનાશચંદ્ર સેનની ખાનગી માલીફીની જગ્યા ઉપર એક મોટો મંડપ ઉભો
કરવામાં આવ્યો હતો, અને ત્યાં જાહેર સભા ભરાઈ હતી. તરફ પ્રિયબાલા પણ પિના સાથે
સભામાં હાજર થઈ હતી. સમવાતુસાર લુંદી લુંદી બાહોરા વ્યક્તિનાં બાપણો થયાં. હમણાં
પ્રખ્યાત વક્તા અજદુલકાદીરનું બાપણ ચાલતું હતું. તેના મુખમાં શબ્દ હતા કે “ બહેનો
અને ભાઈઓ ! મહારાં માતૃમુખિનાં સંતાનો ! ! પ્રભુને પ્યારં કાણુ ? ” પરંતુ તેજ દાણે
બાપણુ અટકી પડ્યું. સભા વિખેરી નાખરા પોલીસ ખાતાને હુકમ મળેલો હોવાથી મિ. કા-
દરી ખીજા શબ્દો બોલે તે અગાઉ તેના સંપૂર્ણ અમલ થયો.

દરેક નાગરિક કાયદાને સંપૂર્ણ માન આપીને ચાંતિથી સભાસ્થાન ખાલી કરતા હતા,
અને લોકપ્રતિનિધીઓ તે માટે તેમને રાજાગી આપતા હતા. “ પ્રભુને પ્યારં કાણુ ? ”
એ પ્રશ્ન કરાયો, પરંતુ તેના ઉત્તર આપવાનું ઉપર પ્રંભાણે બની શક્ય નહિ; તેથી ધણાં
ખરાના મગજમાં એ પ્રશ્ન રમી રલો હતો. પ્રિયબાલા પણ તેમાંની એક હતી.

ઘેર આવીને તેણે ઘાટીજીને પુછ્યું. દેવને માટે પુષ્પદાર પગેવર્તા ઘાટીજીએ જવાબ
દીધો-મેટા ! ભક્તિ કરનાર પ્રભુને પ્રિય છે. “ શાક સુધારતા માનાયે જવાબ દીધો. પતિવ્રત

* Leigh Hunt ના Abu Ben Adhem નામની કવિતામાં વાર્તા ઉપરથી ઇંગ્લીશ.

પાળનાર સ્ત્રી અને પત્નિવૃત્ત પાળનાર પુરુષ પ્રભુને પ્રિય છે. "વિધવા કૌશલ્યાએ જવાબ પરી-
પકારી અને નિઃસ્વાર્થ સેવા કરનાર પ્રભુને પ્રિય છે" ચોખ્ખા વીણુતાં મોટી મોઝાઈએ જ-
વાગ દીધા. "વડીલની આજ્ઞા પાળનાર પ્રભુને પ્રિય છે. "બાળક પુત્રને પપ્પાન કરાવતાં
નાની મોઝાઈએ જવાબ દીધા. "પોતાની દરજ્જા બંધવનાર પ્રભુને પ્રિય છે" પોપટનાં
પાંજરામાં મર્યા નાખતી બાળક બત્રીજીએ કહ્યું "કૌશલ્યા ! સાચાં બોલાં બાળક પ્રભુને
પ્રિય છે " જદ્દ દાદીજીને પુષ્પહાર પરીવવામાં મદદ કરતી માલીનીએ કહ્યું. "ઉઘોગી મા-
ણુસ પ્રભુને પ્રિય છે " અને કોઠારની કુચી માતાને આપતાં જદ્દ દાસી યમુનાએ કહ્યું. "પ્રમા-
ણિક અને વફાદાર માણુસ પ્રભુને પ્રિય છે. "

"પ્રભુને ખ્યાર કાણુ !" એ વિચારમાં ને વિચારમાં મોટી રાત્રીએ પ્રિયબાલા નિદ્રાવશ
થઈ. અર્ધ નિશા વ્યતિત થયા પછી તે જાગી અને ચંદ્રનું પ્રકાશીત અજવાળું કે જે તેના
શયનગૃહને ખીલતા કમળ જેવું લલકારતું બનાવતું હતું, તેમાં એક દેવીને પોતાનાં સોના-
નાં પુસ્તકમાં લખતી જોઈ. પ્રિયબાલા શુદ્ધિશાળી હતી અને કેટલાક સંજોગોએ તેણીને બહા-
દુર બનાવી હતી. તેણે દેવીને પૂછ્યું. "તમે શું લખો છો ?" દેવીએ પોતાનું મસ્તક
ઊંચું કર્યું અને ધણીજ મીઠાશ ભરેલી ચાન્તી અને વાતસલ્ય ભાવથી પ્રિયબાલા તરફ
જોઈને બોલ્યાં "જેઓ પ્રભુને પ્રિય છે તેઓનાં નામ લખ્યું છું." "અને તેમાં મ્હારું નામ
છે ?" પ્રિય બાલાને એ પ્રશ્ન હતો. દેવીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો "ના, તારું નામ નથી" પ્રિ-
યબાલાએ ધીમેથી તો પશુ આનંદી રવરે કહ્યું "દેવી હું તમને પ્રાર્થના કરું છું કે પોતાના
દેશ બંધુઓને ચાહનાર તરીકે મ્હારું નામ તમારાં પવિત્ર પુસ્તકમાં લખો." દેવીએ તેની
પ્રાર્થના સ્વીકારી અને "દેશબંધુઓને ચાહનાર" તરીકે પ્રિયબાલાનું નામ લખ્યું અને દેવી
અદ્રશ્ય થયાં. બીજાજ રાત્રીએ દેવીએ શયનગૃહમાં પ્રિયબાલાને દર્શન દીધાં, અને પ્રભુને ખ્યાર
એવાં નામો પ્રિયબાલાને બતાવ્યાં. અને જુઓ ! પ્રિયબાલાનું નામ સર્વથી ઉપર પહેલું હતું.
તેણે જોયું કે "દેશબંધુઓને ચાહનાર પ્રભુને પ્રિય છે."

(ધોરાજી)

—૭૬૯૨.

રેમીઓ અને જ્યુલીએટ.

(ચાલ્સ અને મેરી લેખક કૃત "શેક્સપિયરની વાર્તાઓ"માંથી.)

છટાલી દેશના વેરોના ગામમાં કેપુલેટ અને મોન્ટેગુ નામના બે, પૈસાવાળા, કુટુંબો
વસતા હતા. એ બે કુટુંબો વચ્ચે એક જુની તકરારને લીધે કઠી શત્રુતા હતી. આ દુશ્મ-
નાઈની લાગણી એટલી બધી વધી ગઈ હતી કે કદાચ એક કુટુંબનો નોકર રસ્તામાં બીજા
કુટુંબના નોકરને મળે તો બોલાચાલી થયાવગર રહેતી નહિ, અને ધણી વખત તો
મારામારી પણ થાય. આવી લડવાદોથી ધણી વખત વેરોનાના આંતર રસ્તાઓમાં બળ-
બળાટ થતો હતો.

એક વખતે જદ્દ લૉડ કેપુલેટે ખાણ આપ્યું. તેમણે ધણીક સુંદર સ્ત્રીઓ તથા
આખરદાર ગૃહસ્થોને આમંત્રણ કર્યું હતું. ખાણમાં વેરોનાની જાણીતી સુંદરીઓ આમંત્રણ
સ્વિકારીને આવી હતી. મોન્ટેગુના કુટુંબના માણસો મિલાપ દરકને આવકાર આપવામાં

આળો. ત્યાં આવેલી સુંદરીઓમાં એક રોએલીન પણ હતી. વૃદ્ધ લૉર્ડ મોન્ટેગુના પુત્ર રોમીઓ એની તરફ પ્રેમની નજરે જોતો હતો. ખાણને આગલે દિવસે રોમીઓએ એના મિત્ર બેનવોલીયોએ કહ્યું:—

“રોમીઓ, રોએલીનમાં તું એવું તે શું જુએ છે ? આવતી કાલે મ્હારી જોડે ઘું આવે તો હું ત્હને રોએલીન કરતાં ધણી મ્હડતી બીજાને બતાવું.”

રોમીઓને રોએલીન સારૂ ધણી લાગણી હતી તેથી એણે બેનવોલીયોનું કહેલું માન્યું નહિ. ધણી વખત રોએલીનના વિચાર કરવા એ એકાંત શોધના પણ રોએલીન એના પ્યારને ઉત્તેજન આપતી નહોતી. આ કારણથીજ રોએલીન તરફનું એનું મન ફેરવવા રોમીઓને ખાણમાં આવવા બેનવોલીયોએ આગ્રહ કર્યો. પોતે મોન્ટેગુ હોવાથી ત્યાં જવાનું ભયભરેલું હોવા છતાં રોએલીનને જોવાના મજનારા લાભથી છુપાવેષમાં મોઢાપર શુરખો નાખીને આ ખાણમાં જવાને, એ તૈયાર થયો.

તેમને વૃદ્ધ લૉર્ડ કેમ્બુલેટ ઘણો આવકાર આપ્યો. નાચવાનું શરૂ થયું. રોમીઓ એ કાએકજ, ત્યાં નાચતી એક સુંદરીની અનુપમ સુદરતા જોઈ રતબંધ થઈ ગયો. આસપાસના દિવાઓ પોતાનું તેજ જાણે એનામાંથીજ લેતા હોય એમ લાગ્યું. રાતના અંધકારમાં તેનો ઝળકાટ એક કાળા સિદ્ધીએ મ્હોરેલા જવાહીર જેવો લાગતો. એનું સૈદ્ધં આંખને આંછ નાખે એવું હતું. તે પોતાની સખીઓ કરતાં એટલી બધી ખુશસુરત હતી કે રોમીઓથી એકાએક બોલી જવાયું કે:—

“આ ખરૂં જેવું સફેદ કણ્ઠર કાગડાના ટાળામાં ક્યાંથી ?”

રોમીઓના મોટેથી બોલાવ્યા શબ્દો વૃદ્ધ લૉર્ડ કેમ્બુલેટના કામીંગ ટીમાઈટ સાંભળ્યા, અને અવાજ ઉપરથી એણે રોમીઓને ઓળખ્યો. ટીમાઈટ રાત્રાવે ધણેજ છતુની તથા લુરસાવાળો હતો. પોતાને ત્યાં આનંદને પ્રસન્ને એક મોન્ટેગુ છુપાવેષમાં આવે તે એ ખમી શક્યો નહિ. તે શરસાથી તપી ગયો, અને કદાચ રોમીઓને ત્યાં ત્યાંજ દાર કરત. પણ વૃદ્ધ લૉર્ડ કેમ્બુલેટ વચમાં પડ્યા ને કહ્યું કે—

“રોમીઓ આપણે ત્યાં પડેલો છે, તે ગૃહસ્થ છે અને આખું વેરના તેને સફળથી કહે છે.”

આવું આવું કહી ટીમાઈટને એમણે ઠડે પાડ્યો, ટીમાઈટને પોતાની મરજિવિરૂદ્ધ શાંત પડવાની ફરજ પડી. પણ મનમાં એણે આ વાતનું સખત વેર વાળવા નિશ્ચય કર્યો.

નાચ પુરો થયા પછી રોમીઓ આ સુંદરીનો પાસે ગયો. પોતાના શુરખાને લાભ લઈ તેણે દ્વિભૂત ધરી એ તેના હાથને અડક્યો અને અડકતાં અડકતાં એણે તે હાથને પવિત્રસ્થાનની ઉપમાં આપી. એ બોલ્યો:—

“આ પવિત્ર સ્થાનને અડકી મ્હેં અપવિત્ર કર્યું છે. એ અપરાધનું પ્રાયશ્ચિત હું હાથને યુબન કરીને કરીશ.”

સુંદરીએ કહ્યું:—“ભાલા પુજારી ! તારી ભક્તિ અતિશય સમ્મના ભરેલી છે. પવિત્ર જનના હાથને જત્રાણ અડોજ છે પણ યુબન કરના નથી.” રોમીઓ કહે “પવિત્ર જન તેમજ જત્રાણ એ બન્નેને ઓઠતો હોય છેને ?” સુંદરી બોલી “હા, પણ એ ઓઠ પ્રાર્થના કરવામાંજ વપરાય છે !” રોમીઓએ કહ્યું “ત્યારે આ મ્હારા બ્દાલા પવિત્રજન ! એ ઓઠવડે હું ત્હમને પ્રાર્થના કરું છું તે સાંભળજે અને મ્હને નિરાશ ન કરો.”

અને વચ્ચે આવી વિનાદ ભરેલી વાતચિત ચાલતી હતી તેવામાં તે સુન્દરીની માથે તેને બોલાવી લીધી. તેના ગયા પછી રામીઆએ આ સુન્દરી કાણ છે તેની તપાસ કરી. અને જ્યારે જેની અતુપમ કાંતિથી પોતે આટલો બધો અનન્ય ગયો હતો તે તરફથી, પોતાના કુટુંબના કદા શત્રુ લોહકેયુષ્મેટની એકની એક પુત્રી જ્યુલીએટ છે એમ એણે જાણ્યું ત્યારે અજાણતાજ પોતાના કદા શત્રુના કુટુંબમાં પોતાનું અંતઃકરણ આમ મુશ્કેલી ગયેલું જોઈ તેને દુઃખ તેમ પશ્ચાત્તાપ પણ થયો. પણ જ્યુલીએટ તરફનું બહાલ તે હૃદયમાંથી દૂર કરી શક્યો નહિ. જ્યુલીએટને પણ તરતજ ખબર પડી કે જેની જોડે પોતે વાત કરી હતી તે રામીઆ મોન્ટેગ્યુ હતો. રામીઆ માટે ઉતાવળો તથા અવિચારી પ્રેમ પોતાને ઉત્પન્ન થયો તેથી એને દુઃખ લાગ્યું. પોતાના કુટુંબના ધિકારપાત્ર રામીઆ, તેજ એના પ્રેમનો આમ એકાએક અધિકારી થાય તે એને બહુ વિલક્ષણ લાગ્યું.

મધ્યરાત્રી થઈ ગયા પછી રામીઆ પોતાના મિત્રોથી છુટો પડ્યો. ત્યાંથી તે જ્યુલીએટના ઘરના પાછલા ભાગના બાગની દિવાલ કુદી અંદર ગયો. એવામાં જ્યુલીએટ ઉપરની એક બારીમાં દેખાઈ. પૂર્વ દિશા સૂર્ય ઉગ્યા પછી જરાવારમાં તેજથી ઝળકી રહે તેમ આખી બારી એના સૌંદર્યના તેજથી છવાઈ રહી. બાગમાં ચંદની પાથરતો ચંદ્ર આ નવા સૂર્યની કાંતિથી દુઃખથી ઝાંખો પડ્યો હોય એમ જણાયું. એવામાં જ્યુલીએટે પોતાના ગાલ હાથપર ટેકવ્યા. રામીઆના મનમાં થયું કે એ સુન્દર હાથ ઉપરના મોઝાને કેવું સુખ છે ! હું એ મોજા બની શકું તો એ ગાલના સ્પર્શથી મને કેવો આનંદ મળે ? રામીઆની હાજરીથી અજાણ જ્યુલીએટ, પોતે તે રમણે એકલીજ છે એમ ધારી ત્યાં વિચારમાં ઉભી હતી. તેણે એક ઉંડો નિશ્વાસ નાંખ્યો, અને “ અરેરે ” ! એવા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા.

આ સાંભળતાં રામીઆ જ્યુલીએટ સાંભળે નહિ એમ બોલ્યો “ રાં તેજસ્વી કેવું દુત ! એક વખત ફરીથી તારો અવાજ સંભળાવ. ખરેખર, આમ ઉચે ઉભેલી તું માણસની આંખને ઝાંઝવા વળે એવા કાંતિમાન પાંખવાળા ફિરસ્તા જેવીજ જણાય છે.” રામીઆ પાસે છે અથવા પોતે બોલે છે તે કોઈ સાંભળશે એવો જ્યુલીએટને ખ્યાલ પણ નહોતો. તે રામીઆ જન્મેલા નવા પ્રેમના આવેશમાંજ એણે મોટે અવાજે બોલવા માંડ્યું, “ રામીઆ ! રામીઆ ! તારું નામ રામીઆ એ કેવું બોલું ? તું મારે ખાતર તારું નામ ફેરવી ન નાંખે ? તું એમ ન કરે તો ભલે; પણ મને તું મદાય છે એવી પ્રતિષ્ઠા તો લે. પછી મારે કેયુષ્મેટ રહેવું નથી.” રામીઆ તરતજ ઉત્તર આપત પણ વધારે સાંભળવાની હૃદયથી સુખ રહ્યો. જ્યુલીએટે તો પોતાનું અતુરાગી ભાવણ આગળ ચલાવ્યું “ હે, રામીઆ ! તારું નામ તું બદલી ન શકે ? તારું નામ કંઈ તારા ચરીરના ભાગ નથી. એટલું કાઢી નાંખે તો હું આખી તારી થઈ જઈ. આટલો બદલો બસ નથી ? ” આ સાંભળી રામીઆ વધુ વખત બોલ્યા વગર રહી શક્યો નહિ. આ બધા વાક્યો જાણે પોતાની હાજરીમાં પોતાનેજ સંબોધીને બોલાયા હોય તેમ રામીઆએ કહ્યું, “ તને જે ગમે તે નામથી મને બોલાવ. જોઈએ તો મને કામદેવ કહે. તને રામીઆ નામ અપ્રિય હોય તો હું રામીઆ નથી.”

જ્યુલીએટ બોલ્યામાંથી આવેલો માણસનો અવાજ સાંભળી બીધી. અરે ! મારી હૃદયની છાની વાત અંધારા તથા રાતનો લાલ લઈ દેણે સાંભળી હશે ? પણ એટલામાં તો રામીઆનો અવાજ ફરીથી સંભળાયો; અને રામીઆનો અવાજ આટલો અપરિચીત હોવા

જતાં પ્રેમ અને ખાતરી કરી આપી કે બોલનાર રોમીઓ પોતેજ છે. ખાતરી થતાંજ રોમીઓની ભયભરેલી સ્થિતિનું અને બાન થયું.

“ત્વમે દિવાલ કુદી વાડીમાં કેમ આવ્યા ? અરેરે ! મ્હારું કોઈ પણ સચું ત્વમને જોશે તો ત્વમને જીવતા જવા નહિ દે.”

“અફસોસ ! પણ જીવ્યોછોટ ! ત્હારી કરડી નજરમાં ત્હારા બધુઓની વીસ તરવાર કરતાં પણ વધારે ભય છે ! તું મ્હારી તરફ પ્રેમ ભરેલી આંખે જુએ તો તેમના વિષેની મ્હને જરાએ ખીંક નથી. ત્હારા પ્રેમવગર જીવવું તેના કરતાં એમને હાથે મરવું હું વધારે પસંદ કરું છું.”

“આ જગ્યા ત્વમે કેવી રીતે શોધી કહાડી ?”

“મ્હારા પ્રેમ મ્હને રસ્તો દેખાડ્યો ! તું મદ્રાસાગરને પેલે પાર હોય તો પણ મ્હારા પ્રેમને બળે હું ત્હને શોધી કહાડું.”

અભણતા રોમીઓએ પોતાની પ્રેમાતુર સ્થિતી જાણી લીધી હતી તે સાબરતાં જીવ્યોછોટ રાત્રી રાત્રી યથા ગર્ભ. આ મોટેથી બોલાવતા રાખે પાછા ખેંચી લેવાતા હોય તો કેવું સાચું ? સ્ત્રીઓના રીવાજ પ્રમાણે સ્વસ્થાતમાં કાંઈક બેઠકારી દેખાડી, થોડી હા ના કરી, જરા લજ્જાનો ડાંગ કરી પોતાનું મહત્વ વધારવાની અને પણ કમ્પ્લાય થઈ; પણ હવે એ અશક્ય હતું. એકાએક બોલાવતા અને રોમીઓએ અણધાર્યાં સાંભળેલા વાક્યો હવે મિથ્યા કેવી રીતે યથા કહે ? જીવ્યોછોટ ખુશ દિલથી બોલી. “સુદર મોન્ટેશ બહાલ રોમીઓ ! મ્હારો પ્રેમ ત્વમે આટલી સહેલાઈથી મેળવી ચક્યા તેથી એ પ્રેમને અસિયર અથવા મ્હને ઊઠાંછળી ગણુશો નહિ. આમાં મ્હારી કંઈ ક્ષમ હોય તો માફ કરજો. આ બનાવ તો ફક્ત, રાત્રીના ત્વમારા એકાએક અદિં આવી મ્હડવાના અકસ્માતનેજ આભારી છે. જુડી સ્વપ્ન તથા ખોટી લજ્જાનો ડાંગ કરતી ધણી સ્ત્રીઓના કરતાં મ્હારો પ્રેમ વધારે સિયર નીવડશે.” રોમીઓને આ વિચાર તો સ્વપ્ને પણ આવ્યો નહોતો. પોતાના મનમાં આ કશું આવ્યું નહોતું એમ જીવ્યોછોટની ખાતરી કરી આપવાને મેળઈ આવવાને તૈયાર થયો તેટલામાંજ જીવ્યોછોટ બોલી “આપણે આજે બહુ ઉતાવળું તથા અવિચારી પગલું ભર્યું છે.” પણ રોમીઓએ તેજ રાત્રીએ બહાલની પરસ્પર પ્રતિષ્ઠા લેવાનો આમદ કર્યો. જીવ્યોછોટે ઉત્તર આપ્યો “મ્હારી પ્રતિષ્ઠા તો મમ્મા પેલાજ મ્હેં આપી છે. ત્વમારા પ્રાપ્તિ મ્હારું બહાલ દરિયા જેવું ઉંડું અને અગાધ છે.”

પ્રેમગોષ્ઠિમાં પરોઢિયું થવા આવ્યું. જીવ્યોછોટની જોડે સુનારી દાસીએ સુવા વારને તેને વારંવાર બોલાવી. થોડીવાર જઈને દુરત એ પાછી આવતી. તેણે કહ્યું “ત્વમારો રનેદ શુદ્ધ હોય અને મ્હને પરજીવીની ત્વમે કમ્પ્લાય રાખતા હોનો ત્વમારી સાથે લગ્નથી જોડાઈ ત્વમારી દાસી યથા ત્વમાગ સુખ હું. ખર્ચમાં ભાગ લેવા હું તૈયાર છું. કાંયે હું માણસ મોકલું તેની સાથે લગ્નનો વખત નક્કી કરી મ્હને દહાવશો.” આરણું દહેતાં દહેતાંમાં અને આ વાત નક્કી કરતાં કરતાં મતિ નહીં આર વખત દાસીની જુમોને લીધે જીવ્યોછોટને અંદર આવગળવ કરવી પડી; ન્દાના પાળેલાં પક્ષીને જેમ નાનું છોકરું થોડે દુર સુધી જવા દઈ કુદા દે પણ જો જરા વધારે આંધે જાય તો બાધિયા સુદર દોતાથી પાછું ખેંચી લે તેમ, રોમીઓ દુર જાય તે જીવ્યોછોટથી ખમાવું નહિ. રોમીઓને પણ છુટા પડનાં એટલુંજ હું ખ

લાગતું. રોમી જોડાને રાત્રીના ચાતસમયે જોડાજોડના શબ્દો જોડું મધુર બીજું કંઈ સંગીત મળી શકે ? પણ આખરે, તેઓ જોડાજોડને આરામ અને સુખમય નિદ્રા ઇચ્છી છુટા પડ્યા.

રોમીઓ નીકળ્યો ત્યારે હો શાટયો હતો. એ આ સુખદ મેળાપના અને બહાલીના વિચારમાં લીન હતો. ઉઘ આવવી અશક્ય હતી તેથી તે ઘેર ન જતા, પાસેના મકામાં રહેતા કાપર લૉરેન્સ નામના સાધુ પાસે ગયો. આ બધો સાધુતો અત્યારમાં ઉઠી પુનર્નિગેરેમાં પ્રવૃત્ત થયો હતો. સાધુ રોમીઓના રોઝેલીન તરફના પ્યારની હકીકત જાણતો હતો. રોમીઓને આ ટેલો બહેલો એણે જોયો ત્યારે આજપ્યારે આ યુવાનને ઉઘવા નહિ દીધા હોય એવી કલ્પના એને થઈ. પણ વાતતો જુદીજ નીકળી રોમીઓએ રાતના બનેલી હકીકત કહી અને કહ્યું “ હમારું લગ્ન કરવામાં હમારી મદદની જરૂર છે. ” આ નવી વાત સાંભળી લૉરેન્સ સાધુના આશ્ચર્યના તો પારજ રહ્યો નહિ. એમના હાથ અને આંખો ઉઝા ચઢી ગયાં, અને એ બોલ્યા “ ખરેખર, જુવાન માણસોમાં ખરા અંતઃકરણનો પ્યાર હોતો નથી પણ સૌંદર્યના મોહજ હોય છે. ” રોમીઓએ કહ્યું “ રોઝેલીનતો મહારા પ્રેમનો બદલો વાળ્યો નહોતો પણ જ્યુલીએટ તો મને પૂર્ણરીતે મ્હાય છે, અને હું એને મ્હાઉં છું; તો હવે આ વાતમાં હમે ના ન કહેશો. અમારું લગ્ન કરી આપવા જરૂર. કલ્પનાત આપશે. ” આ બધા સાધુ કેપ્યુલેટ તેમજ મોન્ટેયુ એ બંનેના મિત્ર હતા. ઘણી વખત વચમાં પડી એમણે આ બે કુટુંબ વચ્ચેના કુસંપનેા ઉઠેા આણવા નિષ્ફળ પ્રયત્નો કર્યા હતાં. એમના મનમાં લાગ્યું કે રોમીઓ અને જ્યુલીએટ લગ્નની ગાંઠથી જોડાશે તો, કદાચ આ લાંબા વખતની તકરારનો ઉઠેા આવશે; વળી નાનપણથીજ રોમીઓ એમને બહુ પ્રિય હતાં તેથી રોમીઓને એ કરાની ના કહી શકતા નહોતા; માટે કેટલેક અંશે સલાહ કરાવવાના ઉદ્દેશથી, અને કેટલેક અંશે રોમીઓ ઉપરના પક્ષપાતને લીધે, એમણે આ બે જણનો હસ્તમેળાપ કરાવવા કુશળ કહ્યું. રાતના સકેત પ્રમાણે મોકલેલા દુત મારફતે જ્યુલીએટે આ બધી ગાંઠવણ જાણી. એ વખતસર ત્યાં આવી હોંગી અને લગ્ન થયું. લગ્ન વખતે બધા લૉરેન્સે પ્રાર્થના કરી કે “ હે ઇશ્વર ! આ જુવાન મોન્ટેયુ અને કેપ્યુલેટ વચ્ચેના સંબંધથી એ ઘરાની ધણી વખતની શત્રુતા હમેશને વારતે નાશ પામે એમ કર. ”

લગ્નવિધી પુરી થતાંજ જ્યુલીએટ ઘેર ગઈ. રોમીઓએ ગર્ભ રાત્રિની પેઠ ફરી, આજે પણ બાગમાં મળવા આવવાતું વચન આપ્યું હતું, તેથી, સારા સારા કપડાં પહેરી બહાર જવાનો વખતની જેમ અધિર બાળક વાટ જુએ તેમ જ્યુલીએટ પણ અધિરી થઈ અને સાંજ પડવાની વાટ જોવા લાગી.

તેજ દિવસે બપોરના રોમીઓના મિત્રો બેનવોટ્રીયો તથા મરકુશીયો ગામના રસ્તામાં આમથી તેમ ફરતા હતા. તેવામાં કેપ્યુલેટની એક ટોળી એમને સામે મળી. કે જેમાં કેપ્યુલેટને ત્યાંના ખાણમાં રોમીઓને મારવા તૈયાર થયો હતો તે કડક સ્વભાવના ટીગ્રાઈટ પણ હતો. કાંઈ વાન ઉપરથી ટીગ્રાઈટ અને મરકુશીયો વચ્ચે સખ્ત બોલાચાલી થઈ. એવામાં રોમીઓ અચાનક ત્યાં આવી હોંગ્યો. ટીગ્રાઈટ મરકુશીયોને પડતો મુઠી રોમીઓનેજ ગાળો દેવા માંડી. સ્વભાવે નરમ હોવાથી કેપ્યુલેટ કુટુંબ તરફનો રોમીઓનો દ્વેષભાવ એના કુટુંબીઓ કરતાં ઘણો ઓછો હતો, ને જ્યુલીએટ ટીગ્રાઈટને ભાઈ તરીકે ગણતી હતી તેથી, ને વળી જ્યુલીએટ જોડે પ્યારમાં પડ્યા પછી તો “ કેપ્યુલેટ ” નામ રોમીઓને પ્રિય અને

આનંદજનક યજ્ઞ પડ્યું હતું તેથી દીગોલ્ટ જોડે લાઠવાની કોને મિલકુલ ધૂંછા નહોતી. તેણે દીગોલ્ટને સમજાવી શાંત પાડવા ધણે પ્રયત્ન કર્યો. દીગોલ્ટ બધા મોન્ટેગ્યુ તરફ અતિશય તિરસ્કારની નજરેથી જોતો હતો. તેણે કેઈકું, પણ ન સાંભળતાં તરવાર ખેંચી. રોમીઓનો મિત્ર મરકુશીયો રોમીઓની શુભ વાતથી અભણથો હોવાથી રોમીઓની શાંતિ, અને દીગોલ્ટને સમજાવવાની આતુરતાનું કારણ કળી શક્યો નહિ. મરકુશીયોએ દીગોલ્ટને વધુ ઉશ્કેરનામાં ક્યારા રાખી નહિ. આનું પરિણામ એ આનું કે સરિયામ રસનામાં ઉધારી તરવારે મરકુશીયો અને દીગોલ્ટ સદયા, ને દીગોલ્ટને હાથે મરકુશીયોનું મરણ નીપજ્યું. પોતાના બહાલા મિત્ર મરકુશીયોને મરણ પામેલો જોઈ, રોમીઓ પોતાનો ક્રોધ દાખી શક્યો નહિ; અને રોમીઓએ દીગોલ્ટને દાર કર્યો.

વખત બપોરનો હોવાથી આ ઘોર અને ધુની બનાવની વાત શહેરમાં તરતજ ફેલાઈ ગઈ; તથા ગામના લોકો બેગાંઘણ ગયાં. મરકુશીયોના સંબંધીઓ અને મોન્ટેગ્યુ ને કેપુલેટના વૃદ્ધ લોકો પણ પોતાની પત્નીઓ સહિત આવી પહોંચ્યા. એમની પાછળ તરતજ ઘેરોનાનો રાગ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. રાગ ધણી વખતની સુલેહને ભંગ કરે એવી આ બે કુટુંબ વચ્ચેની તકરારોથી ઠંટાળી ગયો હતો. આથી આ પ્રસંગે કાયદા પ્રમાણે ગુંહેમારને સખતમાં સખત શિક્ષા કરવાને નિશ્ચય કરીનેજ આવ્યો હતો. આ બંધી દહીકત બેનવો લીધેની નજર આગળ બનેલી હોવાથી, રાગએ સર્વે દહીકત એની પાસેથી સાંભળી. ત્યાર-બાદ લેડી કેપુલેટ અને લેડી મોન્ટેગ્યુ રોમીઓની વિરુદ્ધ અને બચાવમાં અરજ કરી. રાગએ સર્વે દહીકતનો ન્યાયવૃત્તિથી તોલ કરી રોમીઓને દેશનિકાલની સજા ફરમાવી.

બિચારી કમનસીબ ન્યુલીએટ ! એના લગ્નને તો પ્રકટ થોડાજ કલાક થયા હતા તેવામાં હંમેશને વારંતે છુટા છેડા મળ્યા હોય એવી રિયતી એની યર્ષ ગઈ ! આ અખર મળતાંજ, પહેલાંતો રોમીઓ ઉપર રાપ ચઢ્યો અને ખૂબ આંસુ પાડ્યા. “રોમીઓ દેખા-વમાં કશુંતર જેવો સફેત પણ સ્વભાવે કામગી જેવો છે; બહારથી મેંદા જેવો ગરીબ પણ અંદરથી વર જેવો ફર છે; એની મુખાકૃતિ આનંદી અને આકર્ષક છે પણ એનું હૃદય દગો દે એવું છે;—આત્મા આવા વિચારો ન્યુલીએટને થયા. આમ થોડા વખત સુધી નવા ઉત્પન્ન થયેલા ક્રોધ અને રોમીઓ તરફનાં બહાલ વચ્ચે ન્યુલીએટના મનમાં ખુબ યુદ્ધ ચાલ્યું. પણ આખરે, બહાલે જીત મેળવી. દીગોલ્ટ સાથેના ઝઘડાના ત્વેષમમાંથી બચી પોતાનો પતિ રોમીઓ જીવંતો રહ્યો છે એ સાંભરતાં હર્ષનાં આંસુ આવ્યાં; અને ધણીએ દીગોલ્ટ મરણ પામે તેથી દુઃખ યાચ તેના કરતાં પણ વધારે દુઃખ રોમીઓના દેશપાર થવાથી થયું.

દીગોલ્ટ સાથેના યુદ્ધ મછી રોમીઓ સાધુ લોરેન્સની મુપડીએ ગયો હતો ત્યાંજ એણે રાગએ કરેલી શિક્ષાની ખબર જાણી. ગામ બહાર રહેવાની શિક્ષા એને મરણ કરતાં પણ વધારે કઠણ લાગી. તે મનમાં બાલ્કી ઉઠ્યો ‘વેરોનાની બહાર જ્યાં ન્યુલીએટ નહિ ત્યાં તે કાંઈ દુનિયા છે ? ન્યુલીએટ હોય ત્યાંજ સુખ છે. ખરેખર, બીજી બંધી જગ્યાએ રહી જીવવું એ નર્મમાં રહી જીવવા બરોખર છે આત્મા અનેક વિચારો એના મનમાં ઉભરાયા અને એ ગોડા માણસની પેઠે વર્તવા લાગ્યો એણે દુઃખમાં મથું કુટવા માંડ્યું ને ભોંયપર આજોટવા માંડ્યું. સાધુએ એને શાંત પાડવા ધણો પ્રયત્ન કર્યો પણ કાણ સાંભળે ! એટ-

લામાં જ્યુલીએટનો સંદેશો લઈ એક માણસ આવ્યો. તેથી એ ઊઠીને ઉભો થયો. રામી-
આને જરા સાંત પડેલો જોઈ સાધુએ કહ્યું “તહે ટીબોલ્ટનું તો ખુન કયું છે પણ હવે
તહાર તથા જેનું જીવન તહારામાંજ છે તે તહારી પેરીનું પણ તહારે ખુન કરવું છે? ને
મનુષ્યમાં પોતાને ટકાવી રાખે એવી દિવંમત ન હોય તો મનુષ્યની પ્રતાપી આકૃતિ અને
એક મીષ્ટના પુતળામાં શો ફેર? રામીએ તો તહારા ઉપર ધણી દયા દેખાડી છે. એ
મના મોંમાંથી ફક્ત, દેશપારનાજ હુકમ બહાર નીકળ્યો તેને બદલે ફાંસીનો હુકમ
નીકળ્યો હોત તો! એ આનંદની વાત નથી કે તહે ટીબોલ્ટને માર્યો છે? તું ટીબો-
લ્ટને હાથે મરણ પામ્યો હોત તો! જ્યુલીએટ તહને પરણી હમેશને વારતે તહારી
યજ છે એ આજાં સુખનું કારણ છે? રામીઆં જરા વિચાર કર. હું ખાં કહું છું કે
જે માણસ છેક નિરાશ થાય છે તેનો અંત દુઃખમાંજ આવે છે.” થોડા વખત પછી રામી-
આ વંધારે સાંત પડ્યો, ત્યારે સાધુ હોરન્સે રામીઆને સલાહ આપી કે “તું જ્યુલીએટને
મળી રહવારના પાસેના ગામડા માન્ડુઆમાં આવ્યો જા. ત્યાં થોડો વખત રહેજે. દિવસ
જતાં બધું અનુકૂળ થશે તેવે વખતે તહમારં લખની વાત હું જાહેર કરીશ. આથી તહમારં
ખન્નેના કુટુંબ વચ્ચે લઢવાલું સમાધાન થશે. આવા સંજોગોમાં રામી પણ સર્વેની આજીજી
સાંભળી તહને મારી આપશે; અને હાલ જેટલા દુઃખમાં જાય છે તેથી વીસગણા આનંદમાં
તું અહિં પાછો આવીશ.” રામીઆને હોરન્સે સુચવેલો રસ્તો ઠીક લાગ્યો, ને રાત્રી જ્યુ-
લીએટને ત્યાં ગુમરી સવારના માન્ડુઆ તરફ નીકળી જવાનું નક્કી કરી બાલા સાધુની રમ
લીધી. સાધુ હોરન્સે કાગળ મારફતે અહિંની સર્વે હકીકતથી વાંકે રાખવાનું વચન આપ્યું.

રામીઆ આગલી રાત્રે ગયો હતો તે બાજમાં. જઈ, ત્યાંથી બારીમાંથી જ્યુલીએટના
આરકમાં ગયો. આગલી રાત્રે પૂર્ણ આનંદ ને સુખની હતી. પણ દિવસે બનેલા અતિ-
ગંભીર બનાવો ને બહુ નજીક આવેલો છુટા પડવાનો વખત, આ રાતના આનંદમાં અને
વાતોવિનોદમાં દિલીગીરીનું તત્વ ઉમેરતા હતા. અણગમતું પેરોડિયું રાજ કરતાં બેઠું આવ્યું
હોય એમ લાગ્યું; પેરોડિયામાં બોલતાં લાર્કપક્ષિને મધુર અવાજ જ્યારે જ્યુલીએટ બેઠો
સાંભળ્યો ત્યારે, એતો રાત્રિએ મીઠા સરોહ કાઢતું નાઈટીંગેલ પક્ષી છે એમ મનને સમજાવતા
વધા પ્રયત્ન કર્યો; પણ અફસોસ! તે લાર્કજ ગાતું હતું. એનું મધુર સંગીત આજે જ્યુ-
લીએટને કંઠાર લાગ્યું. પૂર્વમાં દેખાતા સૂર્યના કિરણોએ, આ જોડાને છુટા પડવાનો વખત
હવે થયોજ છે એમ જણાવ્યું. રામીઆ દુઃખી હૃદયે જ્યુલીએટથી છુટા પડ્યો, અને માન્ડુ-
આ જઈ પ્રત્યેક કલાકે કાગળ લખવાનું વચન આપ્યું. રામીઆ બારીમાંથી ઉતરી નીચે
જમીન ઉપર ઉભો રહ્યો ત્યારે પોતાનું મન લયમાં હોવાથી, જ્યુલીએટને પોતે ક્યારની
અંદર સુતેલા રાજનેજ જોતી હોય એવો ભાસ થયો. રામીઆને પણ અમંગળ સંકાઓ
થઈ. પણ રહવારના ઠાણની નજરે પોતે પડે તો રામીઆનું તો મરણજ નીપજે તેથી ઉતા-
વળથી તેઓ છુટા પડ્યા.

આ કમનસીજ દંપતીપર આ વખતથી આફતો પડવામાં બાકીજ ના રહી. રામીઆને
ગયે થોડાજ વખત થયો હશે એવામાં લૉર્ડ ક્રમ્પ્ટોને જ્યુલીએટને પરજાવવાનો વિચાર કર્યો.
ને એક વર શોધી કઢાડ્યો. એનું લગ્ન થઈ ગયું છે એવું સ્વપ્ને પણ ન ધારનાર પિતાએ
પુત્રીસાર પેરીસ નામના દુઃશીઆર, ઉમદા અને શૈખીન જીવાન કાઉન્ટને પસંદ કર્યો હતો.

રોમીઆની નેડે જ્યુલીયેટનું મન મળ્યું નહોત તો જ્યુલીયેટ આ પસંદગીને જરૂર કશુંક રાખત. ન્યારે પિતાએ પોતાનો વિચાર જાહેર કર્યો ત્યારે એ ગભરાઈ ગઈ. તેણે આજીજ સાથે કહ્યું કે “ પિતાજી, લગ્ન કરવા માટે મ્હારી ઉંમર હજી ન્હાની છે. વળી બાઈ ટીગ્રાઈટના મરણના દુઃખને લીધે હું નેકરૂં થેટલી આનંદમાં નથી. હજી ટીગ્રાઈટની મરણ ક્રિયા પણ પુરી થઈ નથી તે ખેડેલાં આપણે ત્યાં લગ્નનો ઉત્સવ થાય તે આપણા કુટુંબને શોભે ?” આવી રીતે પોતાનું લગ્ન થઈ ગયું છે એ ખરી હકીકત ન જણાવનાં લગ્ન ન કરવાનાં બીજાં કારણો દેખાડ્યાં.

વૃદ્ધ લૉર્ડ કેપ્યુલેટે તેના કહેવા ઉપર ખ્યાન આપ્યું નહિ. અને ગુસ્સારે રહવારે પેરીસ નેડે લગ્નવિધીથી નેકાવા તેવાર રહેવા હુકમ કર્યો. વેરોનાની સૌથી ચઢતી કુમરિકા ખુશીથી કશુંક કરે એવો પૈસાદાર, સારા કુટુંબનો ને હુશિઆર વર પોતે પોતાની પુત્રી-વારતે શોધી શકાડ્યો તે છતાં, આવી રીતે લક્ષ્મી ચાલેલો કરવા આવે ત્યારે જ્યુલીયેટ ના કહે તે આનાથી ખમાયું નહિ. લૉર્ડ કેપ્યુલેટને તો એમજ લાગ્યું કે જ્યુલીયેટ ઉપર ઉપર-નીજ ના કહે છે આથી તેણે આવી આજ્ઞા કરવાનું યોગ્ય ધાર્યું.

હમેશાં દુઃખની વખતે જ્યુલીયેટ કામર લૉરેન્સની પાસે સલાહ લેવા જતી હતી. આ વખતે પણ તેણે એમજ કહ્યું. તેણે સાધુને બધી હકીકત જણાવી અને શું કરવું તે વિષે સલાહ પૂછી.

“ અતિ સાહસિક ઉપાય લેના ત્હારી હિંમત છે ? ” સાધુએ પૂછ્યું.

“ હું મ્હારા પિતાની ઇચ્છા મુજબ, મ્હારા બહાલા ધણી જીવતાં હોવા છતાં પેરીસની નેડે લગ્ન કરવા કરતાં મરણ વધારે પસંદ કરું છું.”

સાધુ કહે “ તું ઘેર જા અને આનંદમાં હોય એવો ડોળ કર ને પિતાજીની મરજીમુજબ પેરીસને પરણવા કશુંક થા. આવતી કાલે રાત્રે હું આ દવાની ખાટલી આપું છું તેમાંની દવા પી જા, આથી ૪૨ કલાક સુધી તું શુદ્ધિવશરની મરણ પામેલી હોય એવી જણાવશ. પરમદિવસે એટલે લગ્નની રહવારે ન્યારે પેરિસ ત્હને પોતાને ઘેર તેડી જના આવશે ત્યારે તું શંકા જેવી દેખાવશ. આ પછી ત્હને આપણા રિવાજ પ્રમાણે ખુલ્લી રાખી કેપ્યુલેટ કુટુંબના દાટવાના ઔરડામાં લઈ જવામાં આવશે. આ પ્રમાણે સ્ત્રીની સ્વાભાવિક બીકને મુકી દઈ તું ને હિંમત ધરીશ તો ખાતરીથી કહું છું કે બરાબર એતાળીસ કલાક પછી તું સ્વપ્નામાંથી જાગી હોય તેમ એ હંધમાંથી ઊઠીશ. ત્હારા હૃદયના વખત યશે તે ખેડેલાં હું રોમીઆને સર્વે હકીકત જણાવીશ, તે રાત્રે મેન્ડુઆથી આવી, તું જાગૃત થઈશ એટલે ત્હને પોતાની નેડે માન્દુઆ લઈ જશે.

રોમીઆ તરફના અતિશય ખ્યાર અને પેરીસ નેડે લગ્ન થાય તે લયને લીધેજ સાધુ-એ દેખાડેલા આ સાહસિક ઉપાય પ્રમાણે વર્તવા જ્યુલીયેટમાં હિંમત આવી ને જ્યુલીયેટ સાધુએ કરેલી સુચના પ્રમાણે વર્તવા કશુંક કર્યું.

મઝમાંથી ઘેર ગયા પછી જ્યુલીયેટ પેરીસને મળી થોડો લગ્નનો ડોળ કરી તેણે પરણવાનું કશુંક કર્યું. આ ખુશ ખજરથી માતપિતા ખુશ થયાં અને વૃદ્ધપિતા જીવાનીના

૧ ડિસ્ક્રિયન લોકો મડદાં દાટ છે. અને અમુક કુટુંબના મડદાં અમુક દેવળમાં ને અમુક જગ્યા-એ દાટાં એવો જગનામાં રિવાજ છે.

ઉત્સાહમાં આવી ગયો ને પોતાનું કશું ન માનવાને લીધે અંજાખામણી થઇ પડેલી પુત્રી પાછી માનીતી થઇ પડી.

ત્યારે આવતાં લગ્નની ધામધુમ ધરમાં ગાજી રહી. સઘળી ચીજો ખર્ચના વિચાર વગર આજીવામાં આવી અને વેરાનામાં ઢાઢ પશુ દિવસ નહિ થયેલી એવી ધામધૂમની તૈયારીઓ કરવામાં આવી.

ધુધવારની રાત આવી. જ્યુલીએટે બતાવેલી દવા પીધી. આ દવા પીતી વખતે એના મનમાં નંચેની શંકાઓ થઇ. “ વખતે રોમીઓ જોડે મહાઈ લગ્ન પોતે શ્રમ રીતે કરાવ્યું છે તે છુપાવવા એણે મહને ઝેર તો નહિ આપ્યું હોય ? ના, એતો ધણું પવિત્ર સાધ છે. રોમીઓના અવના પેલાં હું જાણું તો મારી શી વલે યાવ ? ત્યાં પડેલાં કેમ્પુસેટોના કુળો અને હમણાંજ મરણ પામેલા ટીબોલ્ટને જોઇ મહને બીક ન લાગે ? વળી લોકો કહે છે કે આવી જગ્યાએ શુભ હોય છે તે વાત ખરી હોય તો હું શું કરું ? આવી આવી ચિંતાઓથી તેનું મન ઘેરાઇ ગયું પશુ છેવટે રોમીઓ તરફના અનહદ વહાલે અને પેરીસ તરફના અજુગમાયે એની આ ચિંતાઓ દુર કરી. તેણે દવા પીધી અને તે મુર્છાવશ થઇ.

પેરોડિયે પેરીસ મધુર વાજતો સાથે બલિષ્ઠની વધુને ઉંઘમાંથી ઉઠાડવા આજો ત્યારે, છેવટી જ્યુલીએટને બદલે એના આરડામાં એનું શાખ નજરે પડ્યું. કેવો દુઃખમય દેખાવ ! રેરે ! પેરીસની આશાઓ કેવી નાશ પામી ? ધરમાં કેવો કાલાહલ થઇ રહ્યો ! દુષ્ટ મરણે ત્રિચારા પેરીસને તો પરણ્યા પેલાંજ પોતાની વહાલીથી જુદો પાડ્યો. જ્યુલીએટની પાછળ એણે ધણો શોક કર્યો. ધરડા માતપિતાના શોકોદગારની તો હદજ રહી નહિ. આટલી મોટી હિમ્મતે તેમને આ એકની એક પુત્રી હતી. એને જોવાથીજ એમની આંખ ઠરતી. વળી ત્યારે માતપિતા તેને સારે ઠેકાણે પરણાવી સુખી કરવાની તૈયારીમાં હતા ત્યારેજ દેવે આવી રીતે તેમની પાસેથી એને છીનવી લીધી ત્યારે પછી દુઃખમાં બાકી જ રહી રહી ?

લગ્ન વખતના જનશુ સારૂ આણેલી સામગ્રી મરણક્રિયા કરતી વખતે યત્ના બોજનમાં વપરાઇ; મગજ પ્રસંગે મવાતાં ગીતોને બદલે રાજ્યા મવાના લાગ્યા; મધુર વાજતોને બદલે દુઃખજનક ધંપટ વાગવા માંડ્યા. ને કન્યા જ્ય ત્યાં નાંખવાના પ્રલોભન શાખ ઉપર ગોઠવાયા. લગ્નની શુભ ક્રિયા કરાવવા આવેલા ધર્મગુરૂની જરૂર હવે મરણક્રિયા વારતે પડી. જ્યુલીએટને દેવળમાં તો લઇ જવામાં આવી પણ અફસોસ ! એ ત્યાં જઇ લગ્નથી જોડાઇ સુખી સ્ત્રીપુરુષોની સંખ્યામાં વધારો કરત તેને બદલે મરણ પામેલાઓની શોકનીય સંખ્યામાં વધારો કર્યો.

ખરાબ ખબર હમેશાં સારી ખબર કરતાં ઝડપથી ફરી વળે છે તેમ આ વખતે પણ બન્યું. કાયર લૉરેન્સે રોમીઓ ઉપર જ્યુલીએટ વિધેની સર્વે ખરી હકીકતવાળો પત્ર લખ્યો હતો પણ જનસુસ આ ખબર લઇ ત્યાં પેલાંજ જ્યુલીએટના મરણની શોકમય ખબર રોમીઓને મળી. આ ખબર સાંભળી તે પેલાં રોમીઓ અતિશય આનંદમાં હતા. આગલી રાત્રે એને એવું સ્વપ્ન આવ્યું કે જાણે પોતે મરણ પામ્યો છે. પણ પોતાની પ્રિયાએ આવી ધણું સુખન કરી તેને સજીવન કર્યો. આ પછી તે એક દિવસે રાજ થયો હોય એવી કદરના થઇ. આવા અમકારિક સ્વપ્નાથી એનું મન ધણું

૧ કિથયન લોકોમાં મરણ વખતે દેવળમાં ધંપટ વગાડવાનો રિવાજ છે.

પ્રસન્ન હવું તેવામાં વેરાનાથી એક માણસ આગ્યો આ માણસ કાંઈ પણ સારી ખબર લાગ્યો હશે એમ એણે ધાર્યું. પણ જ્યારે એ માણસે જ્યુલીએટના મરણની ખબર ઠહી ત્યારે એ અતિશય દિલગીર થઈ ગયો. રાત્રે સરખામાં તો મને જ્યુલીએટ સંજ્ઞાન કયો હતો પણ હવે મહારાણી મહારી જ્ઞાતીને સંજ્ઞાન કરી શકશે નહિ એવો દુઃખમય ત્રિગાર એને થયો. રામીઓએ હવે વેરાના જઈ જ્યુલીએટના શબને નિહાળવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે પોતાના નોકરને ઘોડો લાવવાનો હુકમ કર્યો.

વળી આ યુવાન યુરોપે એક સાહસિક પગલું ભરવાનું પણ નહીં હતું. એક કંગાળ હકીમ તથા તેની દુકાન તેને યાદ આવી માનદુઆના કાવત્રાવિરૂદ્ધ નહીં છુપીરીતે એ મળે એર વેચશે એમ તેને લાગ્યું. રામીઓએ આ દુકાન શોધી કાઢી. તેણે હકીમ પાસે એર માંગ્યું. હકીમે પહેલાં તો આનાકાની કરી પણ સીતામહેરથી મન લવચાધુ. તેણે રામીઓને, એક ટીપું એર પીતામાં તો ગમે તેવા મજબુત માણસને પણ મરણને શરણ કરી દે એવું એર આપ્યું. રામીઓએ જ્યુલીએટને મન ધરાય ત્યાં સુધી જોઈ એર પી એની જોડેજ સુષ્ઠ જઈ ત્યાંજ દટાઈ જવાનું નક્કી કર્યું.

રામીઓ વેરાના પહોંચ્યો. તેણે એક દીવો, કાદાળી ને એક બીજું હથિઆર સાથે રાખ્યાં હતાં. તેણે જ્યુલીએટની કબર ખોદવા માંડી તેનામાં “ કુટ મો-ટ્યુ ” એવા શબ્દો સંભળાયા. આ ખોસનારે આ માણસને “ આવું અધરીત કામ શા માટે કરે છે ” એમ કહ્યું.

આથી રીને રામીઓને અટકાવનાર કાઉન્ટ પેરીસજ હતો તે પોતાની જાણી જ્યુલીએટની કબરપર પુલ ચઢાવવા અને તે સ્થાને આંધુ પાડી પોતાના દુઃખનો ઉભરો કાઢવા આગ્યો હતો. આ વખતે રામીઓનું આદિ આગ્રહનું કારણ એ કલ્પી શકાયો નહિ. સઘળા મોન્ટેગ્યુઓની માફક રામીઓ પણ કૈયુવેટોને કદો રાત્રુ છે અને કૈયુવેટના મઠાઓને એ કાંઈ પણ રીને અપમાન કરવાજ અગ્યો દશે એમ એણે ધારી લીધું. આથીજ પેરીસે રાત્ર ઉઠેલા અવાજે રામીઓને દુષ્ટ કામ કરતાં યોજવાનું કહ્યું. રામીઓને જો વેરાનામાં જોવામાં આવે તો દેહાંત દહની શિક્ષા રાજ્યએ શરમારી હતી તેથી પેરીસે રામીઓને પકડી રાજ્યને સંવાધિન કરવા તત્પર થયો.

રામીઓ બોલ્યો “ હે પુરુષ ! ટીએસ્ટને મહે કરેલી શિક્ષા તારા સ્મરણમાં નથી ? તું શાંત થા, મળે જવાદે, મળે નાદક ઉચ્ચેર નહિ; એટલું ખુલ કરીને તો પાપમાં પડ્યો છું; હવે ત્હાંને વધ કરવાની ફરજ પાડી મળે વધુ પાપમાં ના નાખ. ” પેરીસે આ ચેતવણીને ભિન્નસમાં ગણકારી નહિ. તેણે રામીઓને પકડવા પ્રયત્ન કર્યો. તેઓ લડવા ને આ લડાઈમાં પેરીસે માર્યો ગયો.

રામીઓ સામે માણસ કાણ છે તે જાણતો નહોતો. તેણે દીવો પાસે લઈ જઈ જોયું તો તે પેરીસ હતો. આ પેરીસનું લગ્ન જ્યુલીએટ જોડે થવાનું હતું તે તેને ખબર હોવાથી પેરીસને પોતાના જોવાજ હતકાળી ને આથી પોતાના દુઃખનો સાથી જોવો ગણી રામીઓએ એને જ્યુલીએટની કબરમાંજ સુવાડવા નિશ્ચય કર્યો.

હવે રામીઓએ જ્યુલીએટની કબર ઉઘાડી. જ્યુલીએટના અતુપમ સૈદ્ધાંત ઉપર દુષ્ટ મરણે પણ અસર કરી નહોતી એ દુષ્ટ ગદામ જાણે એનાપર મોતી ના પડ્યો હોય અને પોતાનાજ આત્મક સાક્ષી એની કાંતી અને લાલ્લી રૂબીને એવજ રહેવા દીધી ના હોય !

ન્યુલીએટની પાસે ટીબાલ્ટુ શંખ પડેલું હતું. રામીઆએ ટીબાલ્ટુની મારી. માળીએ ન્યુલીએટને ખાતર તેને “ભાષ” તરીકે બોલાવ્યો ને કહ્યું, “હવે હું તારા દુરંભન રામીઆનો ખધ કરવાની તૈયારીમાં છું.” આણું કહી તરતજ રામીઆએ બહાલી ન્યુલીએટને એક છેલ્લું સુખન કયું. લારબાદ માનુઆના હકીમે આણેલું એર પીધું અને પોતાની દુઃખી દેહનો ત્યાગ કર્યો. આ દવા કાંઈ ન્યુલીએટ પીધેલી દવા જેવી નહોતી. એની સખ અને નાશકારક અસર તો તરત થઈ.

હવે બીજી બાબુએ દવાના ઘેનનો વખત પુરો થવા આવ્યો હતો ને ન્યુલીએટ પાની તૈયારીમાં જ હતી. સાધુ હોરેન્સને ખજર પડી હતી કે માનુઆ મોહલેલા માણસ કમનસીબે પહોંચ્યો નથી તેથી એ પોતે શનસ ને કુઢાડી સંધ ન્યુલીએટને કંબરમાંથી વખત સર કાઢવા આવી પહોંચ્યો. આવતાંજ ત્યાં એક સળગતું શનસ પડેલું હોયું. આ સર્વ જોઈ સાધુ તો અકિતજ થઈ ગયો. એક બાબુએ તરવારે અને લોહીની નિશાનીઓ તથા બાબુ માંજ રાખજેવા પડેલા રામીઆ અને પેરીસને દીઠા.

આ બધું કેમ બન્યું અને આ હલ્લબોલક મરણો કેવી રીતે નીપજ્યાં તે વિષે કંઈપણ પણ કરવાનો વખત હોરેન્સને મળ્યો નહિ. ન્યુલીએટ તરતજ જાગી. સાધુને પાસે ઉભેલો જોઈ ન્યુલીએટને પોતે ક્યાં છે અને સાથી આ જગ્યાએ આવી પડી છે તે સાંભળ્યું. સાંભરતાંજ “રામીઆ, રામીઆ” એ રાખડો એના મોઢામાંથી નીકળ્યા. એવામાં જરા દુરથી સંભળાતાં માણસોના અવાજોથી ભડકી સાધુએ કહ્યું. “ન્યુલીએટ આ ભયંકર રથજેથી બહાર આવ. આપણી બધી ગોઠવણો અનિવાર્ય હિંમરી બળે ઉઠી વળી ગઈ છે. આટલું બોલી વધારે પાસે આવેલા માણસોના અવાજથી ગભરાઈ સાધુ નહાસી ગયો.

બાબુએ નજર ફેરવતાંજ ન્યુલીએટ રામીઆને જોયો અને તેના હાથમાંના ખાલાને પણ જોયો. રામીઆએ એર પીને પોતાનો અંત આણ્યો છે એ વિષે એની ખાત્રી થઈ, આથી એણે પોતાનો પણ અંત આણવાનો નિશ્ચય કર્યો. ખાલામાં નજર કરી તો એક ટીપું પણ એ અંદર રહેલું જણાયું નહિ. રામીઆના હોઠ ઉપર થોડું એર રહ્યું હોય તો તે પણ સુખન દારા-એચી લેવા યત્ન કર્યો પણ આખરે લોહિત ધણા પાસે આવી પહોંચ્યા છે...

ના ઉડે રનેહ; લગ્નની વાત, બહાર પાડવાનો અનુકૂળ વખત આવે તે પહેલાં જ્યુલીએટનો બીજો વિચાર; ફરી લગ્નના મહા અપરાધમાંથી બચવા, પોતાની સલાહથી જ્યુલીએટ પીધેલી ઉધની દવા; જ્યુલીએટનું કૃત્રીમ મરણ; જ્યુલીએટની ઉધ પુરી થાય તે પહેલાં, આવી તેને લઈ જવા માટે આવવા રોમીએને પોતે લખેલો કાગળ; કમનસીબે તે કાગળ પોચા વામાં થયેલો વિલંબ; આ સર્વે હકીકતનું કાષ્ઠ લોરેન્સે લૉડ ક્રિસ્ટેટ અને લૉડ મોન્ટેગ્યની હાજરીમાં વિગતવાર વર્ણન કર્યું. આનાથી વધારે હકીકત ખબર ન હોવાથી તે કહી શક્યો નહિ. છેવટે, પોતે જ્યુલીએટને ઉઠાડવા આવ્યે ત્યારે પેરાસને અને રોમીએને મરણ પામેલા જોયા; તેટલુંજ એ કહી શક્યો. આ વાતને પૂર્ણ કરવામાં ખુટતી વિગતો પેરીસના નોકરે અને રોમીએ જોડે માનુષ્યાથી આવેલા નોકરે પુરી પાડી આ નોકરને પોતે મરણ પામે તો પોતાના પિતાને આપવાના કાગલો રોમીએએ આપ્યા હતા. આ કાગલોમાં રોમીએએ પોતાનું જ્યુલીએટ સાથેનું થયેલું લગ્ન, હકીમ પાસે પોતે લીધેલું ઝેર અને જ્યુલીએટની જોડે મરવાના પોતાનો નિશ્ચય એ સર્વે જણાવેલું હતું, અને માતૃપિતાની ક્ષમા માગી હતી. આ સર્વે વિગતો ગરોળ મળતી હોવાથી કાષ્ઠ લોરેન્સપર આવેલો શક તો દુર થયો, અને એ નિર્દોષ છે એમ પુરવાર થયું, પણ સર્વેને એમ તો લાગ્યું કે આ બધા સાધ્યે પોતાની બહીષ્કારી પાર પાડવામાં આજી : આડકતરા અને વધારે સરળ ઉપાયો યોજ્યા હોત તો કદાચ આવું ગંભીર પરિણામ આવત નહિ.

છેવટે રાત્રીએ કહ્યું “ લૉડ ક્રિસ્ટેટ અને લૉડ મોન્ટેગ્ય ! આ તમારા અવિચારી, હકીલા તથા જંગલી કલહનું પરિણામ જુઓ. ઈશ્વરે તમારા બહાલાં ઊકારાં તમારી પામથી છીનવી લઈ તમારા અયોગ્ય કર્મની શિક્ષા તમને કરી છે ” આ બનાવથી આ લૉડો પર ઘણી ઉડી અસર થઈ. પોતાના બહાલાં ઊકારાંને ભોગ લેનાર આ કલહને આ બે વૃદ્ધોએ તેમની સાથે તેમની કબરમાંજ દાટી દેવાનું નહીં કર્યું.

લૉડ ક્રિસ્ટેટ લૉડ મોન્ટેગ્યને “ભાઈ” કહી બોલાવ્યા અને લૉડ મોન્ટેગ્ય પાસે તેમનો હાથ પોતાના હાથમાં મુકવા કહ્યું. તેમણે કહ્યું “ ભાઈમોન્ટેગ્ય, તમારા પુત્ર અને મ્હારી પુત્રીનું લગ્ન થયું છે. હું મ્હારી પુત્રીના પક્ષમાં તમારી પાસેથી તમારો હાથ માંગું છું. ”

“ ભાઈ ક્રિસ્ટેટ, એટલાથી મ્હને સતોષ વળશે નહિ. બહી અને પવિત્રતા જ્યુલીએટનું મરણ દમેશ રહે એવું, આખાં વેરોનામાં સર્વોત્તમ, કારીગરીવાળું એક સ્વચ્છ સોનાનું જ્યુલીએટનું પુતળું હું ધરાવીશ. ”

લૉડ ક્રિસ્ટેટ પણ રોમીએનું એક તેણું પુતળું ધરાવવાને નિશ્ચય કર્યો. મૂર્ખ અને વૃદ્ધ લૉડો ! હવે આ બધું શા ઉપયોગનું ? નિર્દોષ અને પવિત્ર ફર્જનાનાં ભોગ આપ્યા પછીજ એમને એમની મૂર્ખાઈનું જ્ઞાન આવ્યું !

(સુખાઇ.)

—સૌ. વિમળા સેતલવાડ.

ચરમાંની કથા.

તા. ૧૭ મીએ અચાનક મ્હારા ચરમાંનો એક કાચ ફૂટ્યો. બીજેજ દિવસે એટલે તા. ૧૮ મીએ મ્હારી પરિક્ષા હતી. એ નજરના ચરમાં તરતજ કોઈ દુકાનપરથી મળી શકે તેમ નહોતું. અને ચરમાવિના એક કાચ પણ ચાલે તેમ નહોતું. હવે મ્હારે શું કરવું ?

મ્હારે નિખાલસ દીલથી કહ્યું કરવું જોઈએ કે સરસ્વતીમતી મ્હેં માત્ર શોખની ખાતરજ ચરમાં પડેલી હતા. ત્યારે હું ગુજરાતી બીજી ચોપડી શોખતો હતો અને અમારા નાનાં ગઝલમાં ડેપુટી એન્ડુકેશનનું ઈન્સ્પેક્ટર પદિલા લેવા આવ્યા ત્યારે તેમણે પહેરેલા ચરમાં મ્હેં જોયા, અને ત્યારથીજ ચરમાના શોખ મ્હને પેદા થયો હતો, તે વખતથી “ચરમાં એ વિદ્વાન” ખાસ ચિન્હ છે ! અને ચરમાં પડેલા એ ભણવાનું સાર્થક છે ! ” એ વાત મ્હારા મનમાં સળગડ ચોંટી ગઈ હતી વળી મ્હારી ઝીંઝી આંખો કે જેથી હું લખતો તેને ટાંકવાને માટે મ્હેં આ એક ઉત્તમ ઇલાજ માની લીધી હતો. ચરમાની સાથે મ્હારે સળગડ દોરતી યદ અને દિન પ્રતિદિન તે દોરતી એટલી ગાઢ બની કે હવે તો જમતાં કે ન્હાતાં પણ હું તેને છૂટા મૂવી શકતો નથી ? હેલાં આવાડીયાંથી તો ઉઘતી વખત પણ આંખ ઉપરજ રાખું છું ! પરંતુ કેમ કેમ વારે હું કંટાળું છું અને તેની મૈત્રિ છોડવા માન કરું છું. પણ તે એટલા વધારા દોરત છે કે મ્હને છોડે તેમ નથી !

હું તમને કહી ગયો કે મ્હારા ચરમાનો એક કાચ અત્યાનક તૂટી ગયો હતો. એ નખરના ચરમા એક વખત મ્હારા મિત્ર મણીલાલ તાસે મ્હેં જોયા હતા તેથી, તરતને માટે તેમના ચરમાથી ચલાવવું અને તે દરમિયાન ઇંગ્લાંડથી ચરમા મંગાવી લેવા એ ધારણાથી હું મણીલાલને ત્યાં ગયો.

“ મિ. મણીલાલ ! મિ. મણીલાલ ! મણીલાલના મકાનના દરવાજામાં પેસતાજ મ્હેં સાદ દીધી. મ્હને કંઈ પણ ઉત્તર ના મળ્યો. રૂમના આગલા ભાગમાં બે ત્રણ સ્ત્રીઓ એટલા વાળતી હતી. મ્હારો સાદ સંભળતજ નહોતો. “ મ્હારી આંખો યત્નથી તેઓ જેમ જીવ લઇને નાસે તેમ એક બીજી સાથે અથડાતી, પડતી આપડતી ચારડામાં દોડી ગઈ. તેમનામાં એટલી ગભરાટ ફેલાઈ ગયો કે એક સ્ત્રીના પગની ઠેસથી તેમનું કચેળું ફૂટી ગયું અને સઘળે તેલ તેલ થઈ રહ્યું. બીજીના પગ નીચે અગ્રીસો આવતાં તેના દુધડે દુધડા થઈ ગયા. ત્રીજીના હાથમાંથી દાંતીયો પડી જતાં તે ભાંગી ગયો. એકના ગાથા પરથી ઉતરી ગયું અને બીજીનો છોડો સરી ગયો. આ સઘળાથી હુંતો આઘોજ બની ગયો. હું આસપાસ જોવા લાગ્યો, પણ મ્હારા સિવાય ત્યાં કોઈ નહોતું. મ્હેં મ્હારા પોતાના તરફ ધારી ધારીને જોયું કે શું હું કોઈ ખદમાસ, ખુતી, ચોર કે લૂટારા જોવા દેખાઈ છું ? આટલા બધા ગભરાટને દોડાદોડીયું કારણ શું છે ? મ્હેં ફરીથી જોટલા બની શકે એટલા નસ અવાજથી કહ્યું “ મિ મણીલાલ ઘેર નથી ? ” પણ ઉત્તર નજ મળ્યો. અંદરના ભાગમાંથી ગર્જના જેવા જુદા જુદા સંભળાવા લાગ્યા. “ ભાબીજી કહેને જવાબ આપેને ” “ તમે જવાબ આપેને તમારા વરને માટે પૂછે છે ” હસવાનો અવાજ કાને પડ્યો “ અમારા વરને તમારા દિયર નહિ કે ? ” “ ના બા મ્હને શંકા આવે, આપણા જેવાં લાજવાળા બાંધી પુરુષ સાથે વાત થાય કે ? ” અત્રી અંદર વત્ત કહેને મણીલાલ, સંધારવાળાતો ધણી ધણીયાણીનાં નામે લેને બા, માળાએ નામની ફેરવે ” અતિશય હસવાને અવાજ આવવા લાગ્યો. પાકલાક સુધી આ હાસ્ય થયું નહિ મ્હારે શું કરવું ? ચરમાની ખાસ અગતસના હતી મારા ને મણીલાલના મકાન વચ્ચે ધણું જ અંતર હતું. જેથી ફરીથી આવી શકાય તેમ નહતું. હુંતો મુંઝાયો. ધરમાંથી તૂટક જુદા જુદા સ્વરથી સંભળાવા લાગ્યું “ એ ” હસવાનો અવાજ “ ઘરમાં ” ફરી હસવાનો અવાજ. આગળ કંઈ સલગણું નહિ. હું કંટાળ્યો ને પાછો વળ્યો.

પાડોરીના મકાનમાંથી બહાર નીકળના મણીલાલે મ્હને જોઈને સાદ દીધી. “ હરિલાલ,

કેમ ચાલ્યા જાઓ છો ? આવો આવો. " હું પાછો વળ્યો અને ચશ્માં માટે પૂછ્યું. મણીલાલ પાસેથી ખજાર મળ્યા કે દીનશાહ નાણાવટીએ મંગાવવાથી ત્યાં મોકલ્યા હતા. હું મી. દીનશાહ નાણાવટીને ત્યાં જવા નીકળ્યો. મને વિચાર આવ્યો કે " આપણી સ્ત્રીઓ નદી તટાવ પર પુરુષવર્ગની દ્રષ્ટી પડે એવી જગ્યામાં મર્યાદા ન જળવાય તેમ નહાય, ભટકીની લાંબા લાંબા રાગની પૌરાણીક કથાઓ સાંભળવા ખજાર વચ્ચે એકઠી થાય, મહારાજશ્રીના ચરણ સ્પર્શ કરવામાં રસથેલી બને. રડવા કૂટવામાં મર્યાદિત અવધવો ખુલ્લા રાખે, આપસ આપસમાં જાગતા ઝઘડા વખતે દુનિયાની પણ દરકાર ન રાખે તથા લગ્ન જેવા માંગલિક પ્રસંગમાં હલકી સ્ત્રીના મુખમાં પણ શોભે નહિ એવી જિભલસ ભાષા ફટાણા ગાવામાં વાપરે અને આંગણે આવેલાં સભ્ય માણસને વિવેકથી ઉત્તર આપવામાં અમમોદા માને. ત્યારે આપણા સ્ત્રીવર્ગમાં મર્યાદાનો અર્થ કયો હશે ? "

આંટરોડના પૂલ નજીક મિ. નાણાવટી રહેતા હતા. હું જોટલા પર ચડ્યો અને જો. લ્યો. " મિ. નાણાવટી " અરે કોણ છે રે ? મરે રે ? પધારોજી, પધારો, અંદર પધારો. " એક કોમળ સ્વર આવ્યો. હું અંદર ગયો. ત્યાં મિસિસ નાણાવટી " સારું વર્તમાન " વાચતાં બેઠાં હતાં. મને જોઈને ખુરશી તરફ આગળી કરી તેણી જોત્યા "આવોજી, બેસોજી. જોહો ! કેવી ગરમ સીઝન છે ? " પંખાવટી પોતાને પવન નાખતાં મિસિસ નાણાવટીએ વાક્ય પૂરું કર્યું. મહેં કહ્યું " જોનજી, મિ. નાણાવટીને મ્હારે મળવું છે. " " જોરે ! શી ઉતાવળ પડીય, મળજીને બા ! આ ચીનાઈ પંખા સારા બને છે. હા ! ચીનની સોન માટે જાણ્યું ના ! ચીન આ સોન લીધી તેથી કાયદો છે કે ઇંગ્લેન્ડ જર્મની વગેરે રાજ્યની સોન લીધી હોત તો કાયદો હતો ? આપનો શું મત છે ? " મ્હારે ઉતાવળ હતી. મહેં ટુંકા જવાબ લીધો " હાજી, ચીન સોન લીધી છે. " મિસિસ નાણાવટી જોત્યા-આ તેની પાસેનું નાનું સરખું જપાન જુઓને ! હમણાં હમણાં ફેટલી ઉન્નતિએ પહેલ્થી ગયું છે ! મીકાડોનો સ્વામભોગ અત્યાચિન રાજ્યકર્તાઓને શું શિક્ષણ આપે છે ? તેથી જ તેના પર પ્રાણ પણ આવારી નાખે એટલે દરજ્જે પ્રજા તેના પર ફીદા છે. તેની પાછળ આત્મહત્યા કરનાર યુગલ જનરલ નોગી અને તેના પત્નિ તેનું પ્રયત્ન દ્રષ્ટાંત છે. જપાનનાં આ જોડાં માટે આપનો શું મત છે ? " મહેં ટુંકામાં કહ્યું. " તેની રાજ્યભક્તિ પ્રસંશાપાત્ર છે. " આપણે આશા રાખી કે હવે વાતોના છેડો આવ્યો, પણ નહિરે બાઈ, મ્હારી બૂલ હતી. " અને જરનલ નોગીની પત્નિની હિમત અને બહાદુરી કંઈ જાણી ગણાય ? બાઈ ખજારચીના હાથમાંની ઊરી જોઈને જ મને તો ધુળરો ફૂટે છે બા ! વાત ટુંકી દરવાના ખાસ ઉદ્દેશથી મહેં કહ્યું " હાજી, " " અને કોંગ્રેસના પ્રમુખ ડૉ. મધોલકર નિમાયા તેને માટે આપનો શો મત છે ? દરખાસ્તમાં તો ડૉ. જોખલે, આફ્રિકાવાળા ગાંધી વગેરેનાં નામે મૂક્યાં હતાં. " ચશ્માંના વિચારમાંથી જાગી મહેં કહ્યું. " જી, હા, પ્રમુખ નિમાયા છે ખરા " " આ પ્રમુખ બાજતના મતનેદથીજ મિ. સોનાવાળા કે જેણે સાથે હું પ્રથમ લવમાં હતી તેમનાંથી હું છુટી પડી અને તે દરમ્યાન મિ. નાણાવટી સાથે મને ઈંગ્લેન્ડ પર જાણખાણ થયું, અને પછી તો જાણજાણે એને સ્ત્રીઓને વશ કરવાનાં પુરુષોનાં ચરિત્ર ! " તે ધીમું હસ્યાં. મિ. નાણાવટીનાં મેરેજ થવાને હજી માસ પૂરો થયો નહોતો. આવી વાતોથી હું કંઈક વિશેષ નારાજ થયો. હું જોણું તે પહેલાં તો મિસિસ નાણાવટીની જીભ ચાલવા લાગી " પણ હા ! પ્રમુખ માટે આપનો શું મત છે ? આપ પ્રમુખ તરીકે જાને પસંદ કરો છો ? " હવે તો હું બહુ અકળાયો. મ્હારા ધર્મના અંત

આળ્યો. આવતી કાલેજ એટલે તા. ૧૮ મીએ મ્હારી પરિક્ષા હતી. જેટલાંક પુસ્તકો હજી તપાસી જવાનાં હતાં. તેમાં આવા વાદવિવાદ અને મત આપવાનો વખત મ્હારે લાવવો જ્યાંથી ! મ્હેં ટુંકંભાજ પતાવ્યું. “ જી, ઓ. મધોલકર હુસીયાર માણસ છે. ” “ અરે ! મ્હારે ! તમે તો કંઈ સમજતા નહિતો ! હું તો પ્રમુખ માટેની તમારી પસંદગી પૂછું છું. ” પ્રમુખ નિમાઈ ગયા હતા અને મ્હારા જેવા વિદ્યાર્થીના મતને લઈને તેમાં ફેરફાર થવા સંભવ નહોતો ! મ્હારા મતની કાંઈને જરૂર ન હતી ! વાતોનો પાર આવતોજ નહોતો. હું બહુ મુંઝાયો અને પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર આપવાને બદલે મ્હેં સામે પ્રશ્નજ કયો “ બહેનજી, મ્હારે મી. નાણાવટીને મલવાની ધણીજ જરૂર છે, અને ઉતાવળ છે. ” “ મિ. નાણાવટી તમારા આવ્યા અગાઉજ દસ મિનિટે બહાર સીધાં આવ્યા છે. કહેતા હતા કે હીનાનાથજીને ત્યાં જવાનું છે અને રાત સુધી આવનાર નથી. ” મ્હેં તરતજ ચાલતી પકડી. મ્હને ગુસ્સો આવ્યો કે નાણાવટી નહોતા અને રાત સુધી આવનાર નહોતા છતાં મ્હેં મ્હારો વખત ગુમાવ્યો. તરતજ મ્હને ખબર અપાયા હોત તો ઉતાવળી ચાલે કદાચ હું તેમને પકડી શકત. હીનાનાથના ધર તરફ ચાલતાં મ્હને વિચાર આવ્યો કે “ પુરુષવર્ગમાં વધારે પડતું દરવું ફરવું, તેમની સાથે એકાંતમાં વખત પસાર કરવો, તેમની સાથે નાટક એટલે જેવા જવું, રાત્રીના કલાકો તેમની સીમતમાં બાંધીત કરવા, શુરેશ્વરનું અનુકરણ કરી “લવ”માં પડવું, નજીવાં કારણસર એક બીજાંથી છુટા પડવું, તે વખતમાં વધારે પડતી અણુધટતી છૂટ લેવી, મોં ઉપર શરમના શેરકા વિના તેવી વાતો દરેકાંક પુરુષવર્ગ પાસે ચર્ચાવી, અને પતિ, પિતા કે ભાઈને મળવા આવેલ પુરુષવર્ગ સાથે વિના કારણે નકામી લવરી કરી તેની મરજી ઉપરાંત રોડી રાખવો, આ બધું અતિ વિવેક ” માં ગણાવું હશે ? સ્ત્રીઓમાં મર્યાદાનો અર્થ કયો ગણાતો હશે ? ”

હીનાનાથની પત્નિ સુશીલા આશરીમાં ચોખ્ખા વીણતી બેઠી હતી, અને તેનું ન્હાવું બચ્ચું પાસે બેસીને રમકડાંવતી રમતું હતું, મ્હને જોતાજ તે માથાપરનો છોડો સરખો કરતી. ઉભી થઈ, મ્હેં પૂછ્યું—બહેન ! હીનાનાથ છે ! મ્હારે તેમનું જરૂરનું કામ છે. ” સુશીલા તરફ જોઈને ગંભીરતા અને નમ્રતાથી તેણે કહ્યું. જી, તેઓ બહાર ગયા છે, પછી સવારે આવવાનું કહી ગયા છે. આપને અવકાશ હોય તો હીવાનખાનામાં. બેસો અને નહિ તો આપને કામ હોય તે લખીને ટેબલ પર મૂકી જશો તો આવશે ત્યારે તેમને આપીશ. ” સવારમાં દસેક મિનિટની વાર હતી. મ્હેં કહ્યું. “ હમણાં સવાર થશે, હું તેમની રાહ જોઈશ. ” હું હીવાનખાનામાં જઈ પુરણી પર બેઠા. પોતાનાં ન્હાના બચ્ચાને હાથ પર લઈ સુશીલા અંદર આવી, અને બહાર તેમજ અંદર ચક્રચક્ર કરતો પાણીનો સોટો પાલા સાથે મ્હારી નજીકના ટેબલ પર મુક્યો. પાનની પેટી પછી ટેબલ પર મૂકી, અને તે બહાર ચાલી ગઈ. બે મિનિટમાં તે “ સુન્દરી સુખોષ ” ના ખાસ અંક લાવી મ્હારી નજીક મૂકી ગઈ, અને પાછી પોતાનાં ગૃહકાર્યમાં ગુંચાઈ. ચોડીએક વારમાં મી. હીનાનાથ, મી. નાણાવટી સાથે આવ્યા. જરૂરીઆત વાતચીત કરી ચરમાં લઈ હું મ્હારા મકાન પર આવ્યો. વાંચીને મોડી રાતે હું સૂતો. સ્વપ્નામાં મ્હેં “દેવી” ના દર્શન કર્યાં. દિવસનો બનાવ મ્હારા મગજમાં ઘોળાતો. તેથી તે વિષે મ્હેં તેમને પ્રશ્ન કયો “ માતા ! સ્ત્રીઓને માટે ખરો વિવેક અને મર્યાદા કંઈ ” દેવીએ : મીઠાસ બરેલી શાંતી અને વાતસલ્યભાવથી મ્હારા સામે જોઈને કહ્યું—“ બેટા પ્રશ્નનો ઉત્તર “ સુન્દરી સુખોષ ” નાં સુષ અને વિચારશીલ વાંચકોનેજ પૂછ ” કે “ સ્ત્રીઓને માટે ખરો વિવેક અને મર્યાદા કંઈ ? ”

નવીન અનુપુણને પગે પડી બોલ્યો, દેવી ! ક્ષમા કરજો. તારા નીર્મળ પ્રેમને મેં
લાત મારી મેં ! પાપ કર્યું છે. હું મારો અપરાધ ક્ષુધા કરું છું. હવે તારે શરણે છું, તારે
ગમે તેમ કર સાક્ષાત્ દયાનીજ મુર્તિ અનુપુણા મંદહારયથી બોલી, નાથ ! જેમાં તમે સુખી
તેમાંજ હું સુખી. તમારો પ્રેમરસ નિરામાં ઢોળાયો તો ત્યાજ કરવાં દેજો. એ પણ મહારજ
સ્વરૂપ છે. માટે તમે તેનું પાણીપ્રહણ કરીને રંક બાળીકાંના બાગ્યકાષને ઉધાડો. મને
સંસારની પરવા નથી. હું યોગીની યધને મારું દુર્ગમ જીવન ઈશ્વર સ્તવનમાં ગાળીય.
ના, ના, બહાલી, એ વાત કદી બનશે નહિ. તારો વિયોગ આ જગતમાં કોટા સમાન
પ્રુચારો. તારા મહાન દીવ્યથી સીન્ધુની નિરાતો માત્ર નહાની માછલી છે. નિરા મહારી ઘરો
છતાં આ હૃદય તો તને પુજશે. નિરા તારી દસીરૂપ છે. તું મહારો ઈશ્વર અને હું તારો
પુનરો છું, મહારા અપરાધની ક્ષમા આપી તું એ વિચાર છોડી દે.

નિર્જન રાત્રી જ્યોત્સનાના પુર બહારથી ખીલી રહી છે. પ્રાણી માત્ર યજ્ઞાખી નિંદ્રા
લે છે. એવા મધ્યરાત્રીને સમયે અનુપુણા પોતાના શયનગૃહમાં લેખન પીઠપર મસ્તક
મુકી શુન્ય હૃદયથી રૂદન કરે છે, નવીન ગાઢ નિંદ્રામાં સુતો છે. થોડી વારે હૃદયનો બાર હલકો-
કરીને સ્વરૂપ યજ્ઞ એક કાગળ લખવા બેઠી.

વાંચનાર, ચાલો એનો કાગળ વાંચીએ. દુઃખી અખળાનો કાગળ વાંચવામાં પાપભ્રુદિ
ગણાતી નથી. તેણે શું લખ્યું.

બહાલા નવીન ! વળી તે છેકી નાંખ્યું અને પ્રિય નવીન લખ્યું. બહાલા, છેકીને પ્રિય
લખતાં તેનું હૃદય પાછું બરાબ આગ્યું. પાછો તેણે લખવાનો આરંભ કર્યો.

પ્રિય નવીન.—હું જલિંછું, મારી પાછળ શોક કરશો નહિ. નિરાને ત્હમારી કરી સંસારને
સ્વર્ગ, બનાવજો એવી મારી આશિષ છે. ઘરમાં રહીને ત્હમારા સુખના માર્ગમાં કોટા નાંખવાને
ગમ્યાં નહિ. મારી શોધ કરશો નહિ, કારણ હું જડવાની નથી. સંસારનું અમૃત, મને
મળ્યું નહિ. આટલો વખત મેં વિષનું જ પાન કર્યું. હવે તે અમૃત, શોધીને જીવનમાં શાંતી
મેળવીશ. સ્નેહથી અંધાયત્રા તમે મને છુટવા નહિ દો; તેથી સાહસ કરીને છુટું છું ! ક્ષમા કરજો.
લી૦ એક વખતની ત્હમારી અનુપુણા.

‘ટેબલપર કાગળ મુકીને નવીનને છેલ્લું સ્નેહદાન દેવા ગઇ. આ વખત તેની આંખ-
માંથી અખંડ આંસ બહ્યાં જતાં હતાં. તે છુજવાની પણ તેને દરકાર નહોતી. અંતઃકરણ
ચીરાઇ જતું હતું. ધ્રુજતે પગલે નવીનના પદંગ આગળ જમ્પને પુણ્ય પ્રેમથી ધામેથી
તેને છેલ્લું પણ ખરી લાગણીનું સુગંધ લીધું અને આખરે સંકેત વિકેતને દુર ફેંકી,
આંસા તૃણાને હડસેકીને, મોઢમાયાની જળ તોડીને, તે સંસારના અજળ રસ્તે અદૃશ યજ્ઞ
ગઇ. આવો સ્વાર્થત્યાગ કાણ કરશે !

(મુંખાધ.)

—સૌ, બધી બહેન.

સી-કેલવણી.

“મળતાવડો સ્વભાવ, સાચુત વિચારશક્તિ, સારી સમજ, વાકેશ્વર મન, શુદ્ધ (વૃત્તિઓનો)
પ્રેમ, ધાર્મિક નિયમો, કેળવાયલાં મનની નાની પ્રવિણતાઓ, હૃદયોગીપણું, વર્તણૂકમાં સરસતા,
એ દિલમાં નરમાસ”

એ સંજીવ શુભો સંપાદન માથ એવી સીકેન્ડવર્લી જોએ. એ શુભો સોના કરતાં વધુ કીંમતી
જ. એ સીમાં એ શુભો દોષ તેને ખરીજ ધનવાન ધારણ.

—બહેન મુંદરી.

દીવાસાનો પવિત્ર દીવસ.

(સ્થળ: ચંચળ શેઠાણીનું દીવાનખાનું.)

ચંચળ શેઠાણી બધાની રાહ જોતાં એક કાચ ઉપર બેઠા છે.

ચંચળ—(સ્વગત) હજી સુધી કેમ કાંઈ આવ્યું નહિ ? રામા સાથે બધે કહેવરાવ્યું તો છે, છતાં હજી સુધી એક જણી આવી નહીં. આજે તો દીવસ કેમે કરી જતો નથી. જો વિજયાદશમિ આવશે તો ખુબ ગમત થાશે. તેને કહેવરાવ્યું છે એટલે આવ્યા વગર તો નહિ રહે. (બધી ઈચ્છા આવે છે.) આવો, આવો, બધાં, હું ક્યારની રાહજો જોતી હતી. હવે એક વિજયાદશમિ આવવાનાં રહ્યાં, તે આવે એટલે આપણી રમત શરૂ કરીએ. (વિજયા આવે છે.) આવો બહેન, તમે તો ધણેજ દીવસે મોં દેખાડ્યું હોં !

વિજયા—(રિમત કરતાં) અરે બહેન, તમેજ ક્યાંય શોધ્યાં જડતાં નથી ને ? શેઠને નવાં ખરાં ને ?

ચંચળ—બહેન, નવાં તો ખરાં પણ ભાણને ભાવે ખપીએ છીએ. તમે ભાડીઆની પેટ છે કે, “ વેચાય સહુ ત્યારે એક આવે વહુ ” ? આ જુઓને સોલીસીટર; તે વિના તમને ગાડીચોડે ફેરવતા હશે ? હો હવે, આજ દીવાસાનો દીવસ છે માટે ચાલો કંઈક ગમત કરીએ.

કમળા—બહેન, મારી મરજી તો ચોપાટ રમવાની છે. વખતે જશે અને ગમતે ધશે.

રાધા—ના ના, બહેન, ચોપાટ શું રમે ? તે કરતાં ગંજીશો સારા.

રૂક્મણી—હવે ગંજીશો અને ચોપાટ બંને ગયાં ઘેર, પાટલી પૈસાની રમત સૈથી સારી. કેમ બહેન ચંચળ ?

ચંચળ—હા, એ રમત ઠીક, મને પણ ગમે છે. કેમ વિજયા:બહેન, તમારા ભાટિ આણીમાં તો આ રમત જગજહેર છે.

વિજયા—હા, અમારી શાંતિમાં તો વાર તહેવારને દીવસ આજ ધંધા. તેમાંય આજ તો દીવાસો, એટલે કંઈ મણા નહિ !

ચંચળ—બોલો, કેટલા કેટલા રૂપીયા બધાં રમવા માટે લાવ્યાં છે ?

કમળા—બહેન, હું તો રમવા માટે રૂપીયા વીસ લાવી છું.

રાધા—આહો વીસજ ? જો રૂપીયા પચાસની નાટ, જોઈ લો.

કમળા—તે બહેન, તારો વર મોટો શેડીયો છે, અને અમારે તો કેટલો ટુકડો ખગાર છે ?

તારા—બહેન, મારી પાસે રૂપીયા નથી, પણ આ કંઠી પેટે કાંઈ રૂપીયા આપો, જો છતીસ તો ઠીક; ને હારીસ તો જે ચાર દીવસમાં રૂપીયા આપી કંઠી લઈ જઈશ, કેમ ચંચળ બહેન, રૂપીયા આપશો ને ?

ચંચળ—હો ! ચાલ, કેટલા જોઈએ ?

(બધી ઈચ્છા કુંડાળું વળી જાગમ ઉપર બેસે છે માત્ર વિજયા કંઈક વિચાર કરતી બિભી રહે છે.)

ચંચળ—કેમ વિજયા બહેન, તમે કેમ હિલાં છો ? આવી જાઓને.

વિજયા—બહેન, મને રમતાંજ નથી આવડ્યું.

અચળ—અરે, નહીં આવડે તો શીખવીશું. પણ આજે તો રમવું જ પડશે. ચાલો, આપણુ જાને ભેર થાયું.

વિન્યા—બહેન, એક તો મને રમતાં નથી આવડતું, અને ખીલું તો આ રમત જ મને પસંદ નથી.

કમળા—અરે, પસંદ શું ન હોય ? ગાંઠી પેસા જ નહીં છુટતા હોય. એમ સો-લીસીટરની વડુ થઈને લોભીયાં શું થાઓ છો ?

વિન્યા—બહેન, અમે કાઠીયાવાડનાં એટલે ગામડીયાં તો ખરા કે નહીં ? એટલે એ રમતમાં અમને શું ખચર પડે ? તમે જમે તેવાં તોય મુખમગરાં !

રાધા—અરે, એમ તો આ અચળ શેઠાણીનું પીપર ક્યાં કાઠીયાવાડમાં નહોતું ? પણ જીવેને થોડા વખતમાં કેવાં હોશીયાર થઈ ગયાં છે ?

કમળા—અરે, પણ સોલીસીટર આઠી આવીને ખુબ પેસા જમા કર્યાં છે. તેમાંથી ઓછા ન થઈ જાય ?

વિન્યા—(રિમત કરતાં) બહેનો, સોલીસીટર પેસા મેળવ્યા છે તે કાંઈ આવો ગેર-ઉપયોગ કરવા નથી મેળવ્યા. સદ્ઉપયોગ કરવા મેળવ્યા છે, સમજ્યાનિ. તેતો કમાઈ જાણે, પણ તેના ઉપયોગ તો આપણે સ્ત્રીઓને કરવાને છે.

કમળા—એમ કે, તમે આવી રમતને ગેરઉપયોગ કહેતાં હશો ? (આકું જોઈ મ્હોં મરડે છે.)

વિન્યા—ખીલું શું આવી રમત રમવી તે ગેરઉપયોગ નહીં ત્યારે શું સારો ઉપયોગ કહેવાય ? પારો કે, હું રમતાં રમતાં પચીસ ત્રીસ રૂપિયા હારી જઈ, તેના કરતાં એટલા રૂપિયાના દાણા લેઈ નીરાધાર-ગરીબ-અર્ધજીવાને ન સતોપુ? અને તેના આદમાના આશીર્વાદ ન મેળવું? બહેનો, રમતાં પહેલાં તો આપણને કાંઈ વિચાર નથી થાનો, પણ પાછળથી જે પરતાવાનો વખત આવે છે તે આપણને સાલે એવો હોય છે. માટે એ રમતથી દુરજ રહેવું ઉચિત છે. કમળા બહેન, તમારા વર મહેતાગીરી કરે છે અને મઠીને વીસ રૂપિયા તેમને મળે છે. અને તમે આજે રૂપિયા વીસ ઘણે રમવા આવ્યા છો. હવે એ રૂપિયા તમે હારી જશો તો ? ખીયારા હુરગોવીંદાસ સવારના આઠ વાગ્યાથી તે રાતના આઠ વાગ્યા સુધી જીવ-તોડ મહેનત કરે છે, ત્યારે રૂપિયા વીસ દેખે છે અને તમે ફટલી કરકસરથી ધરખરચ ચલાવો છો તે તમારું મન જાણતું હશે ? તેમાં તમે આજે એમના આખા મઠીનાની કમાણી લઈ રમવા આવ્યાં છો, તે બહુ દીવંગીર થવા જેવું છે. બહેન તારા તારા બહેન, તમે કંઠી માંડી રૂપિયા લ્યો છો. પણ હારી જશો તો ? અને સાસુ ડોકમાં નહિ દેખે ત્યારે પુછો તો ?

તારાં—તો કહીશું કે, પીપર પડી છે.

વિન્યા—અને તમારી મા પુછશે ત્યારે કહેશે કે સાસરે પડી છે. પણ તેવામાં નિ બેગાં થશે તો તમારી વાત પડકારો, તો સાસુ સસરા અને તમારા વરને શું કંઈ રશે, તેના તમને ખ્યાલ છે ? પહેલાં તો તમારી આલ ચલગતવિષે સૌને વહેમ આવશે; તમારા વરનો તમારા ઉપરથી વિશ્વાસ હીટી જશે, અને અભાવ થશે. સૌ તમને ફટ ફટ રશે. કારણ કે ખરી વાત તો તમે કહી ચકવાનાં નહીં, ત્યારે તમારે વીશે તમારા પતિનો વિચો મત છે તે ઉગતાજ શું કામ નટ કરો છો ? તમારા પતિ વિનાદાય કોલેજમાં રહે છે, હું અને સારી રીતે ઓળખું છું, દર રવિવારે તે અમારે ત્યાં આવે છે. બહુ બધા,

આનંદી અને માપાણી સ્વભાવના છે. તમારે વિષે એમને કશું કંઈ મત છે; કારણકે તમે સારા ધરની દીકરી છો. એટલે સારા યુવના જ છો, એમ તે વાતમાને વાતમાં જણાવે છે. તમે હજી સાસરે બહુ જતાં આવતાં થયાં નથી એટલે એના સ્વભાવની તમને કંઈ ખબર ? માટે એ બધાને જેમ આવે એવું આચરણ આપણે શા માટે કરવું જોઈએ ? આ રમત સીવાય બીજી તમને કંઈ રમતજ નહતી નથી ? બીજી રમતો રમવાની ક્યાં થોડી છે, બહેન ! કે જેથી આપણે આવા મૌલિક પતિના વ્રતના દીવસે જુગાર રમીએ ? માફ કરજો હો, તારા બહેન, કમળા બહેન, તમને આજે બહુ કહેવાયું છે.

(તારા તથા કમળા સરમથી નીચું જુવે છે.)

અચળ—બહેન ! તમે આજે કહ્યાં પણ બધાનાં હોતના વચન કહ્યાં છે. અને અમારી બધાની આંખ ઉઘાડી છે. ખરેખર બહેન, આ રમતનો ચડસ સૌથી ખરાબ તો છે. આ રમતનો ચડસ જેમ ધણી બહેનોને છે તેમ મને પણ ધણી વરસ થયાં લાગ્યો છે. અને ધણાય રૂપીયા હું દારી-ગંધ છું. પણ મારા ધરમાં મારો હોસાત કોઈ પુછવું નથી. અને શેઠ પણ મ્હોં માથું વાપરવા આપે છે, તેથી કોઈ દીવસ પકાઈ નથી. પણ આજે મને પરતાવો થાય છે, કારણ કે આ રમત ધણી ખોટી છે. 'હેર દીવાસાને દીવસ હું અડીંગા રૂપીઆ દારી ગઈ હતી, પણ શેઠને આ વાતની ખબર પડવા દીવી નહોતી. બહેન, તે દીવસ મારો એવો તો ગયો હતો કે મારું મન જાણે છે ! પદર દીવસ મને ખાતણું લાગ્યું નહોતું અને તે રૂપીઆ મારી નજર આગળ તર્યા કરતા હતા. અમારી ચાલીમાં રહેતા ગરીબ લાહુતણું લાહું એક દીવસ મોડું આવણું, અમે શેઠ લેવાને ધમકાવતા અને લેવા તો ગરીબ માણસોને; ધકા મારી આરડીમાંથી બહાર કાઢતો, ત્યારે મને પેલા રૂપીઆ સાંભરતા. તે ગંધ યુજરી વાત પાછી હું છુટી ગઈ હતી, અને આજે રમવા તૈયાર થઈ ગઈ, તે મારે પણ કેટલું સરમાવાણું છે, બહેન ?

રાધા—અચળ બહેન, તમે તમારી વાત કરી એટલે હું પણ મારી વાત કરું છું. ગયા દીવાસાને દીવસ મેં એમની પેટીમાંથી રૂપીઆ પચાસની નોટ છાની માની લઈ લીધી હતી અને દારી આવી હતી, હોસાત કરતાં પેટીમાંથી પચાસ રૂપીઆ ઓછા થયા જાણી પહેલાં મને પુછવું, હું તો દારી આવેલી તેથી વદવાની બીકમાં જાણે કંઈ જાણતી ન હોઈ તેમ નામુકર ગઈ. હવે ભોગ મળ્યા બીચારા ધારીના ! એમણે ધારીને ખુબ માર માર્યો અને પોલીસ ચોડીમાં બેસાડી આજ્યા. પણ જેણે લીધું ન હોય તે ક્યાંથી આપે ? છેવટે ત્રણ દીવસ પોલીસ ચોડીમાં બેસાડી અન્તે રજા દીધી. હું તો આ બનાવથી આશ્ચર્ય બની ગઈ, પણ કંઈ ખોટી શક્તિ નહી. કારણકે જોણું તો મારા પણ ખાર વાગી જાય ! મનમાં સમસમીને બેસી રહી, અને જુગાર રમવાના સોગન ખાધા, કારણકે મારે લીધે બીચારા ગરીબ માણસનો રોટલો ટળ્યો, પણ પાછો આજે દીવાસાનો દીવસ આજ્યો અને ગઈ વાત વીસારે પડી, એટલે વળી રમવાને તૈયાર થઈ ગઈ !

બહેનો, આ રમતનો ચડસ આપણી લાડીઆ ઝાતિમાં સૌથી વિશેષ છે. કંઈ પણ તહેવારને દીવસ, રાતને દીવસ, ન્યાં જુઓ ત્યાં આ રમત જ રમાય છે. તમે જે બહુ ભોળાં તથા સાચા હૃદયનાં છો, ગાત્ર તમને સાચા વીચાર અને દૃઢ નિશ્ચયની આત્મા છે. જુઓ આજે, તમારી યુવની વાત, તમે જન્મે જણીએ ખુદશા દીલથી કશું

કરીને ? વળી હવે તમને પસ્તાવો થાય છે, માટે સુધરતાં વાર લાગવાની નથી. ચ્યંચળ
 બહેન, તમે ધનાઢ્યતા ધરમાં આબ્યાં-છો અને વળી ચોથી વારનાં છો તેથી મો. માગ્યું તમને
 પહેરવા આદવા, ખર્ચવા મળે છે, તેનો હીસાગ પણ તમને કોઈ પુછતું નથી, માટે તેનો
 તમારે સદુપયોગ કરવો ધટે છે. બહેન, તમને યાદ છે કે પુનમને દહાડે આપણે ચોપાદીપર
 ફરવા ગયાં હતાં ત્યારે રસ્તામાં એક બીખારણુ આપણી પાછળ આવી હતી, તેની વસિ
 કેટલાં છોકરાં હતાં ?

ચ્યંચળ—હા, મને યાદ છે પાંચ સાત છોકરાં હતાં. બીચારાં કંગાલ બુદ્ધિ ટળવળતાં હતાં.

વિગ્યા—બહેન, તેમાંનું એક તો સાત આઠ દીનસતુંજ હવું અને ટાઢતું ચરચરતું હવું.
 તેના અંગ ઉપર નહોતું પહેરવા કે આદવા, તેની પાસે ટાઢથી બચવા માટે કપડાંનો એક
 કટકો પણ નહોતો. તેમનો આવો કંગાળ દેખાવ જોઈ, કોના હૃદયમાં દયા ન આવે,
 બહેન ? આપણને ટાઢથી બચવા માટે, શાલ, રમઝ અને કામળા તથા સુવા માટે પક્કંગ,
 ઉપર બે ત્રણ ગાદલાં બીજાવેલાં હોય છે, તેમ છતાં આપણને જાણે ટાઢ ઉપાડી જતી
 હોય, તેમ મોળાં અને રસ્તીપર વગર જમીન ઉપર પગ પણ મુકી શકતાં નથી ! કહો હવે
 એમનાંમાં અને આપણાંમાં કેટલો તફાવત ? આશામાન અને જમીનનો ને ! આપણી પાસે
 તેને મદદ કરવા ની શક્તિ હોય અને એ શક્તિનો ઉપયોગ કરીએ તો તે નીરાધાર અને કં-
 ગાળ માણસની આંતરડી, આપણને કેટલો આશિર્વાદ આપશે ? અને તેથી આપણને જે
 આનંદ થશે તે અનુભવથીજ ખબર પડે. આપણાં છુના કપડાં તે ગરીબને મન નવાં ધધ
 પડે છે. આપણું વધણું અને ટાડું અન્ન તેના ટળવળતાં જીવને સાંત કરે છે. આપણે અને
 તે એકજ પિતાનાં છોકરાં છેએ, અને તેને બુદ્ધિ ટળવળતાં મુકી આપણને મિથાલ ઉઠાવવાનો,
 અત્તર પુલ, ચુલાગજગ, સાત્ર, દુસાલા, વાપરવાનો કરીો હક નથી. ઈશ્વરે આપણને પૈસો
 આપ્યો છે, અને આવો સારો અવતાર આપ્યો છે, માટે જગતનિષંતાનો હમેશ ઉપકાર
 માની, ગરીબ દુઃખી મનુષ્યોને હમેશ મદદ કરવી અને બધાંને આપ સમાન ગણી તેમના
 સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવો, તે આપણા અવતારનું સાર્થક છે. નહીં તો પોતાનું પેટ તો
 જાનવરો પણ ભરવામાં સમજે છે, તો આપણામાં ને જાનવરમાં ફેર શું ? આપણામાં સાફ
 જોડું સમજવાની ઈશ્વરે શુદ્ધિ આપી છે, તો સારાનો સ્વીકાર કરી ખાટાનો ત્યાગ કરવો
 જોઈએ. કેમ ખરૂં કે નહીં બહેન ?

ચ્યંચળ—હાસ્તો બહેન ! આજે તો તમે ખુશ કરી હો. આતું આતું તમે સમજો છો,
 જાણો છો, તેની તો મને આજ ખબર પડી બહેન ! આતું કંઈ સમજાવતાં હો તો અમને
 પણ કંઈ આવડે.

વિગ્યા—બહેન ! તમે પોતેજ બહાં છો એટલે સારો અર્થ ગૃહણ કરી દ્યો છો. બીજી
 હોય તો કહેશે કે તમારે ગં પાછા પડ્યાન ?

અને તેને કાઢીએ છીએ; ત્યારે તે ગરીબ માણસની આંતરડી એટલી કઠળની હશે કે ન પુછે વાતે ! તે ગરીબ માણસ આપણને શાપ ઉપર શાપ આપતો હશે. એક તો જુગાર રમવાનું પાપ, રૂપીઆ જાના કાઢી લેવાનું પાપ, અને પતિ પાસે રૂપીઆ આવત નામુકર જવાનું પાપ, અને તેથી ગરીબ માણસને શાપો દબો એ એક પાપ ! કહેા કેટલાં પાપ ભેગાં થયાં, વળી રૂપીઆ ગયા બાજત પતિને ઉઠાસી, અને હારી જવાથી આપણા મનમાં ઉદાસી, પડકાષ જવાની બીક, ધરમાં નોકરો ઉપર ધડા માર ! બહેનો, જુઓ આ દીવાસાનો મેલીક દીવસ ! જુઓ આ પતીના વનને ઉત્સવ, બહેન, પતી છે તે આપણા પ્રેમ છે, તેમના વળી દગો શું ? એવી એક પણ વાત ન હોવી જોઈએ, કે આપણે તેમનાથી જાની રાખવી પડે. બહેનો, પતીથી વીમુખ રહીને તેમની આજ્ઞાને ભંગ કરીને તેમનાથી ક્રોધ કરીને, આપણે જે જપ, તપ, તિર્થ, વ્રત, વીગેરે કરીએ છીએ તે સર્વ વૃથા છે, આપણાથી એક દીવસ માગા ન ફેગવાય, અથવા મંદિરે દર્શન કરવા ન જવાય, આપણાથી સખીઓની રમત ગમતમાં ભાગ ન લેવાય તો તેનો મુખેયાં ત્યાગ કરવો, પણ પતીની સેવાનો, તેમની આજ્ઞાનો. જરાપણ ભગ ન થવો જોઈએ. પતી છે તેજ આપણા ઈશ્વર છે, તેજ આપણા પ્રાણના આધાર છે, જીવનની દોરી છે, તેમના વડેજ આપણે શે,ભીએ છીએ, તેમના વડેજ આપણને માન છે, તેમના વડેજ આપણે સુખી છીએ, અને તેમને લીધેજ આપણે રમત ગમતમાં અને આનંદ ઉત્સવમાં ભાગ લઈ શકીએ છીએ. તેમના વડેજ આપણે ચાંદો ચુડા અખંડ છે. ટુંકામાં, આપણાં બધાં સુખનું મૂળ તેઓ છે. તેમની સેવાથીજ આપણને ઇષ્ટીત ફળ મળે છે. તેમની સેવાથીજ આપણા ઉપર ઈશ્વર રાજ યદ્ર આપણને સ્વર્ગ સુખ આપે છે. કહેા હવે, આજા જે સર્વ સુખનું મૂળ જે પ્રથુરપ પતી તેમનાથી દગો કેમ કમવ ! નજ દ્રાવ. અને આજના મગીલીક દીવસે, આવી જુગારની રમત રમી નાહક આપણા ધરમાં ક્રોધ ઉભો કરવો ! આજે તો દીવાસાનો પવીત્ર દીવસ છે તેથી એવી રમત કરવી જોઈએ કે જેથી બધે આનંદ આનંદ યદ્ર રહે.

અર્થજા.—બહેન, સારી વાત છે હો. હવે અમે આજથી સોગત લઇએ છીએ કે કોઇ દીવસ પૈસા પાટલીથી નહિ રમીએ.

વીજયા.—બહેનો, આપણે જેઠ મહીનાની અગીઆરસને દીવસ અનેક બાધા લઇએ છીએ. કોઇ તો અમુક શાકની, દાળની અથવા હમેશ દર્શન કરી જમવાનું નીવમ લે છે, અને ખુશીથી આવી રમત રમવાને નીકળે છે. તેને ખદસે આવી બાધા લેવાતી હોય તો ખાટું નહીં. ચોમાસાના ચાર મહીના બહુ પવીત્ર છે તે મહીનામાં તો બહુ પવીત્ર કામોજ યર્વા જોઈએ, અને આજના આ પવીત્ર દીવસે તમેએ આ રમત કદિ નહીં રમવી એવો સંકલ્પ કર્યો, તેથી મને બહુ આનંદ થયો છે. ચાલો હવે આપણે ઈશ્વર મહીમાનાં ગીત ગાઇને, આજીને સમય પુરો કરીએ.

(જુનાગઢ.)

—હિમકુંવર કૃષ્ણદાસ સંપદ.

રત્ન હાર: ૧. માણસે માણસે મતિ સિન્ન હોય છે, કુંડે કુંડે પાણી સિન્ન હોય છે, ઉડે ઉડે પાણી સિન્ન હોય છે, અને દેશે દેશે રીતિ નૂરી હોય છે; પરન્તુ પ્રત્યેકને અનુકૂળ થઈ રહેનારજ સ્વાદિત સાધી શકે છે. ૨. ચિત્તને હરજી કરનારી પ્રિયા છે, અનુકૂળ સ્વજન છે, સારા બન્ધુ છે, અને આજ્ઞા પરાયણ પ્રેમાળનો કરો છે; હાથીના સમૂહ ઘેર બુલી ફૂલા છે તથા ઢંસનાં ટોળાં જુમાં નાચી રહ્યાં છે; આટલું છતાં જ્યારે આંખ મલિયશે, ત્યારે એમાંનું કાંઈ નથી. ૩. બલે રાત્ર્ય હોય, દરમી હોય, અથવા બીજી અપૂર્વ સમૃદ્ધિ હોય; પણ ત્હને માટે ગર્વ કરવો ઉચિત નથી. કારણકે ત્હને છોડીને આ કલેવર ભરંભ થવાનું છે.

—સૌ બાહુબા સાંગજુવા વાળાં.

તારા—ઓહો ! એમાં તો ગમે તે લખે ! ગોરખનરામ તો જુના વિચારના હતા. હવે તો એ વિચારનાં માણસો ગાંડાં ગણાય છે, મોદીની ? તારાથી રંધાપ છે કેમ ?

મહારાથી તો, બા, રંધાપ નહિ. મહારા ફાધર (બાપ) મહેને કાંમ કરવા દેજ નહિ ને મહેને આવડે પણ નહિ. મધર (મા)ને હરકત હોય ત્યારે ફાધર કરી લે. હું તો પુલ્લ વીણી લાવું, કે ભરવા યંચવાનું કરું—ચુકામાં કાકડીએ હજી મહેં મુડી નથી. આવડશે ઘણુંએ, મહોટાં યંચથું ત્યારે. ને નહિ આવડે ને રસોઇયા નહિ મળે, તો હોટલો (વીશીઓ) ક્યાં નથી ? એક વખત મહારા ફાધર ગામ ગયા હતા ને મધરથી યાપ એમ નહોતું; ને દસવાગે મહારે નિશાએ તો જવું. તે આખો શીસા ગ્યાસલેટનો કોલસા ઉપર રેડ્યો. પણ કોલસા રાગગ્યા નહિ ને ખાવાનું યયું નહિ. ટાઇમ (વખત) યઇ ગયો એટલે એ આના લઇને મુંગાઇ ગઇ ને ખાવાનું ખાધું. મધરે ગંગાકાકીને બોલાવી રંધાવ્યું ત્યારે. આપણને તો સાંડશી પકડતાં પણ ન આવડે !

ચંદા—તારા ! એતો બહુ ખોટું. એમ જરા જરા તો આવડવું જોઇએ. સાણું શાનિ રૂચીવારે ન યાપ એવું શા કામનું ! તે દિરસોએ તો રસોઇ કરવી જોઇએ.

તારા—પણ જગત્તા શિયાપ રસોઇમાં જવુંજ ન ગમે હોવું કેમ ! મને તો એમ લાગે છે કે સાહેબ પારસીની પેઠે આપણે પણ બહાર દેજત ઉપર ખાવાનો રીવાજ હોય તો સાને કે રંધણીમાં પેસવુંજ નહિ. મારાં ફાધર મધર પણ ના જ કહે છે. આહ પણ ફાધર કહે. મને તો એ કડાકુટનોજ કંટાળો !

મોદીની—તારા બહેન ! ત્યારે મને તો એવું એવું કરવાનો હડતો ઉમંગ યાપ છે. નાનપણથીજ શીખવાનો શીખ રાખીએ તો ભારે ન પડે. ધીમે ધીમે શીખાય. સિવરા ભરવાનું ગમે, તેવું રંધવાનુયે ગમે, રાત્ર હોય ત્યારે રસોઇ શાખીયે, એમાં શું ? ને વખતો વખત જગ નજર રાખીયે ધરમાં, નાંખેન કંઈ રસોઇમાં યવાનું હોય ત્યારે ખાન આપીયે, એટલે બધું આવડે.

તારા—મોદીની ! તુતો ક્રજ સાદીજ રહો. મહેનો ત્હને કોઇ દિવસ ફાક, કે લાંબી બાંધનો કગળ કે નવી દગનો ચણીયો પ્હેરતાં જોઇજ નહીં. માંધાના વાળની છુટી યુંચેથી સેર પણ ત્હારે માથે તો દીડીજ નહિ. મહેને તો તારી પેઠે નિશાએ જવું આપણને તો, બા, ન ગમે. ત્હારી પેઠે હું જાકેને તો મને બધી હોડરીયો ને માસ્તરો પીખી ખાપ. ચોપારી ઉપર જોઇયે છીયે કે સ્ત્રીઓ કેવાં દેશનેજ ડૂંચ પડેરી આવે છે ? મહેને તો સાદાં લૂગડાં નજ ગમે. એ લડી કોઇ આપણા સામું જોઇ ન રહે પછી શા કામનું ? રાજ નવાં નવાં પડાં ન હોય તો પછી શું એનાંએજ પડેલાં કરવાં ?

ચંદા—તારા બહેન ! હમારી નિશાગમાં પણ દરરોજ નવાં કપડાં જોઇયે. હમારી નિશામાં પારસીઓ નહિ એટલે દેશનેજ ડૂંચ નહિ એટલુંજ.

તારા—પણ ચંદા ! મોદીનીને તો જો ! કાનમાં જુની તરેહનાં એરીંગ ! અંબોડો મત્યારથી !—ને છુટા વાળ રાખી લાલ લીલી પટીઆ બાંધે તો ? ટોપી નહિ—પગમાં છુટ તે પણ ગામડીનાં જેવાં ! મહારાથી તો એક દલાડો એમ નિશાએ કે બહાર ન જવાય. આપણે જોડા (સુગંધી) વાળો આપણા મોખા ઉભાં ને ઝીણાં પગ દેખાય એવાં તથા બમાં રમખા કરો વાતો યાપ છે, ઘેર અને માંધામાં ધુણેવનો નજ નાંખવું, કે જ્યો વાળ અસર યાપ છે, તે આપણે જોતાં નથી ! ૧ રહે.

મોહીની—હશે, બહેન, મ્હારે લઘારા વાદ ન જોઈએ. અમે સાદાં બંને રજા-મેલાં ગંદાં તો લૂગડાં નથી પહેરતાં નિન્નકામો ડોળ શો ?

તારા—એમાં ડોળ શેનો ? જો આ ત્હારો કંચળો ! છીંટના ઢેઝા પૈસા આપ્યા ! એ આને વાર કે એક આને ?

એક આનાતું નામ પડતાં બધી ઊકરીયો હસી પડી ને મોહીની રાષ પડી. અંદા પશુ હસવામાં બળી હતી પણ જ્યારે મોહીનીને રાતી જોઈ ત્યારે તે પસ્તાઈ. ને પાસે જઈ મોહીનીને શાન્ત પાડી. ગરીબ બીચારી મોહીનીને સદ્ભાગ્યે લોઅર પરલ સ્ટેશન તરત આવ્યું ને બધાં ઊતરી ગયાં. મોહીની ઘેર ગઈ. સર્વ હકીકત માને કહી, ને કહેતાં કહેતાં કુસકે કુસકે રાષ. માથે મોહીનીને શાન્ત કરી—રહમખવી-પુત્રાવી-હસતી કરી.

સુબાષમાં કેટલીક મોહીનીઓને નિશાળ, સ્ત્રીસભા, અને સોસાયટીની ફેશનનાં અણુ ઘટતાં ખર્ચોની ફિશિયારીને લીધે ગણું પડ્યું હશે ? ને કેટલી મોહીનીઓ સાદી રહેતાં-કેટલું ખમતી હશે ? ને કેટલીક મોહીનીઓ ખરચાણુ થઈ પિતા-કે પતિની પૈસાની ચિંતા વધારતી હશે ?

બહેન. P.—

વસન્તને ઘેર.

વસન્ત—આવો મણિબહેન ! ત્હમે તો હમણાંનાં જળ્યાતાંજ ન્હોતાં. કેમ તનિયત તો સારી છે ને ?

મણિ—હા. તનિયત સારી છે. જીવો બહેન, રવિવરે તો હું આવી હતી. ને ત્યાર પછી અંભારે ઘેર મહેતા ને બધા રજાજના આવ્યા હતા, તે જમવા રોકાણા હતા. ને આજ રહવારે “ કુમુદ ” ને મળી આવી. તેથી ન્હોતું આવ્યું.

વસન્ત—(જાણીને) “ કુમુદ ” કેશુ વળી ?

મણિ—આપણા જાણીતા સાક્ષર દેવજીભાઈને ત્હમે જોળખતાં નથી ?

વસન્ત—(જાણીને) ના, બહેન એમને ત્હમે શું મળી આવ્યાં ને નાનો કરી ?

મણિ—ધણી નવાઈની વાત ! ત્હમારા જેવાં બંનેનાં ને વળી સારી કવિતાઓ લખો, ત્હમેને એવા મ્હોટા સાક્ષર સાથે જોળખાણુ નહિં ?

વસન્ત—ત્હમને ખાતરી ન્હોતી છે. હું કાંઈ બાંહેધી નથી. હું તો ત્હમારા જેટલુએ જાણતી નથી. પણ કહો તો ખરાં, શીથી વાતો કરી ?

મણિ—વાનો શી કરે ? આતો મ્હારા દિવર ગયા ત્યારે “ કુમુદ ” કહાવ્યું હતું કે, “ મણિ ” કેમ નથી જળ્યાતાં ? મ્હારે એમને મળવું છે. એમને જ્યાંને ધણો વખત થઈ ગયો. તેથી હું ગઈ હતી, હુંને મ્હારા દિવર ત્યાં ગયાં, બહેન. એમનાં ભાઈ બાણેજ સાથે આગળ કરાવીને એમની સાથે રોકેડેડ (હાથ હવાવવો તે) કાંધી અને મ્હા પીધી. કાલે એણે મ્હારે ઘેર આવવાના છે. ત્હમારી ઇચ્છા હશે ને આવશે તો ઇન્ટ્રોડક્શન (જોળખાણુ) કરાવીશ. હેં મરણ ?

વસન્ત—નાજી, મ્હને માફ કરો. મ્હને તો અજાણ્યા પુરુષોમાં ફરવું-એસવું કે બેલવું ગમવુંજ નથી, તે ત્હમે ક્યાં નથી જાણતાં !

મણિ—આણું મોટું માન મેળવવાની તક મળે તે ચા-સાર જોવી ! એવા મોટા માણસ સાથે યોગ્ય કરવામાં તો આપણી મોટાઈ વધે છે. ખરે, બહેન, ત્હમે બલેલાં છે, પણ વેદીયાં ઢોર ! અને પુરાં પાંચસો વરસ પેલાંનાં ! ત્હમે નવા જમાનાના વિચાર ગ્રંથ કરવામાં જરા પણ એક્ટિવ (ચપલ) નથી.

વસન્ત—દેવજીભાઈ ત્હમની પત્નીને તેવી છુટ આપતા નથી. ત્હમની સ્ત્રીનું ક્યાંઈ નામ સાંભળ્યું છે ? નામ તો નહિ પણ યોગ્ય જણે રખાવે છે. જ્યો આવી રીતે સ્ત્રીઓની છુટનાં હિમાયતી નથી, તેઓનાં હૃદય પણ દુગળાં ને મલીનજ હોય છે. ને ત્હવાંચો અન્ય સ્ત્રીઓ સાથે છુટનો લાભ લેવા ચુકતાં નથી. હું એવી છુટને કે મોટા માણસની યોગ્ય ને યોગ્ય નથી. પણ ત્હમારી આંખો કેમ રડેલી છે ?

મણિ—આ મ્હારે ગંગા આવ્યાં છેને, ત્હમની સાથે આજ સદવાક થઇ.

“ વસન્ત— ” દેરાણી જોડાણીને લક્ષ્ય તો થવીજ નેમ્મ, પણ ત્હમે તો મુકરેલાં છે. શા માટે લડ્યાં ? કંઈ કારણ હશે ?

મણિ—જુઓ, આ તો ત્હમારે મ્હારે માયા થઇ તે કહેવાય. પણ મહાગામ અમારે મોટે ઘેર ગયાં હતાં ત્યાં મ્હારી સાસુને વાત વાતમાં કહે છે કે “ મણિ ભાભીને તો પુ-રુષોમાં એસવું ને વાતો કરવી બહુ જ ગમે છે. મહેતાને ચોક્કસી આવ્યા તે રસોઇ કરતાં બહાર જઈને જોઈને તે ઘણજ દાઝી ગઇ ! ” આ જોશું કહેવાય ? મ્હને તે સમે એવું થયું કે, આને મારી લઉં તો સારું. પછી આજ ઘેર આવીને ખુબ રાઇ, જ્યો અને મણિભાઈ (દીવર) ખુબ વદયા. કીકાભાઈ ને એની વહુ તો એઠવાડ જવાં છે !

વસન્ત—હશે, કંઈ સૌનાં સ્વભાવ સરખા છે ! સહન કરી લ્યો.

મણિ—હશે શું ? નહોતો સ્વભાવ બહુજ ખરાબ છે. હું છુટ મોળાં ને સારાં કપડાં પહેરી છત્રી લઇ મણિભાઈની સાથે ફરવા જઈ ને એ તો ઘેરજ હોય ને તે-કામ રસોઇ પાણીનું કરે. તેમાં તો કાંઈ મોટું કરે, અને એ જો વહેલાં ઘેર આવે તો દાઈની સાથે કહેવરાવે કે એતો કપારનાં ગયાં છે. એ પુછે એટલે પણ એમ નહીં કે, હજી હમણાં ગયાં છે.

વસન્ત—આચાર વિચાર જુદા; ને એનો ધણી ન રજે એટલે એને અદેખી આવે ને ન ગમે-પણ ત્હમે “ કુમુદ ” નાં પુસ્તકો વાંચ્યાં છે. ધણાં સરસ છે ખરું કની ?

મણિ—હું તો નવરી થતી નથી. ને શું વાંચું ? કમ્મર દુખે છે. પણ તે રૂપાળા દેવા છે ? ને જોલે છે એવું તો મીઠું ને મધુર કે એનાં સીવાય દાઈને જોલતાંજ આવડ્યું નથી. ત્હમે બલેલાં છે અને “ સુન્દરી સુખેષ ” માંની ત્હમારી કવિતાનાં વખાણ મ્હારા સસરાજ બહુ કરતા હતા, પણ ત્હમે હવે કપડાં જરા દાઝીલાં ને સારાં પહેરો. ત્હમારા ડાળ-ત્હમેતો મૂર્ખ જવાં લાગે છે.

આ જુવો, મ્હે ગઇ દીવાળી ઉપર ત્રીસ રૂપીઆનાં આઠ પોલકાં ફિરંગી પાસે શી-ખત્યાં હતાં, કેવાં સારાં લાગે છે ? ને સાઈઠ રૂપીઆ સાણ, ધાધરા ને લેસના થયા, તોય જ તે કપડાં પુરતાં નથી. ”

વસન્ત—“ વધારે તો કપડાને ખર્ચ નકામો છે, પણ સાધારણ નેમ્મ ત્હવાં તો હું છું. પણ વખતે મુંબઈની રેલન પ્રમાણે નહીં હોય, પણ તેથી શું ? એ કપડાં કંઈ કી દેવાય કે ? વળી હજી તો ત્હમારા દીવર બલે છે, કંઈ રજતા નથી; આપણે ક્યાંદાઈને પડાં બતાવવાં છે ને ફરશીયાર ગણવું છે ? પણ મણિબહેન ! ત્હમે ક્યાં ક્યાં પુસ્તકો વાંચ્યાં છે ? ”

મણિ—મ્હને તે યાદ નથી. કદી કદી વળી વાંચીએ, મણીભાઈ વાર્તાની ચોપડી લાવે તે, ત્હમારી પેઠે હમારો એ ધધાજ નહિ તો.

વસન્ત—પણ ત્હમે જુલો છો જરા અપેરનાં સારાં સાગં પુસ્તકો લખને વચ્ચો. તો શું ? ત્હમને પહેલાં નહિં ગમે, પણ પછી જરૂર બહુ સારું લાગશે. ”

મણિ—ના, પણ બ્હેન, મ્હારે તો હવે ઇંગ્લેન્ડ શીખવું છે. ને તે મણીભાઈ શીખવાડશે. એમને તો ત્રણ ચાર ચોપડી જોડણીએ નથી આવડતું—ત્હમે ઇંગ્લેન્ડ બહુમાં છો કે નહિ ?

વસન્ત—ના, મ્હને ઇંગ્લેન્ડ નથી આવડતું. શીખવાને મન થાય છે પણ ક્યાંથી શીખાય ! શીખવનાર કોઈ નહિ ધરમામ પુરતું ને વળી છોકરાં. સાધારણ જુજરાતી વાંચુ લખું છું તે પણ માત્ર રાત્રેજ હવે ત્હમારા ભાઈ શીખવે; પણ અમે તો ઠાકજ રહીશું ને ત્હમે તો શીખશો.

મણિ—શું કહું વસન્ત બ્હેન ? ત્હમે કહેશો કે આવતી નથી. વળી ત્હમારા કરતાં એ મુંઝડભાઈ પાસે તો આવવાનું મન થાયજ છે. પણ આંહી સુધિ આવીયે ત્યાં રોવા પુરશે તો સાચું જોઈ જોઈને ચકવી નાંખે છે. જો કે હું કંઈ બહુ રૂપાળી નથી, પણ તોયે આ કપડાં ને છત્રી ને છુટ જોઈને કે કેમ— ?

વસન્ત—આપણે નીચું જોઈને ચાલીએ તો પછી શું ? વળી કોઈને સાથે લાવીએ. ભભોકો થોડો કરીયે ને જરા વધારે સાદાઈ રાખીએ.

મણિ—“ ત્હમે તે કેવાં આદરમી સદીનાં છો ? ખારસણો ને મડમો કેવી રીતે બધે એકઠી કરે છે ? તેમ ફરવાનું મ્હને તો બહુ મન થાય છે. આપણે તો,—થો ને, આ ફૂંજ મણીભાઈ સાથે કે ત્હમનાં ભાઈબધને હમારા પડોરી ચુંડુભાઈ સાથે ફરવા જઈ તેમાંએ લોકો વાતો કરે. બહુ આપણો તે અવતાર છે ?

વસન્ત—“ વળી ત્હમેજ કહો છો કે, ‘પુરુષો સાચું જોવાં કરે છે ! મ્હેતો ત્હને ઉપાય કહ્યો. ”

મણિ—ત્હમે ફરવા નથી જતાં ? અમારી સાથે આવતાં હો તો કેમ ?

મુંઝડભાઈને આપણે જાણ્યો. હમણાં એ તો નથી નવરા, પણ તમારા તો ધરમાં ઘાટીએ ના મળે ! ને વળી છોકરાં ! એ બધી માયાકુટ તમને કેમ ગમે છે. ? નહિં એસવું—હિંવું—હરવું—ફરવું ને નહિં કોઈ વાત કે ચીત—મણીભાઈ કે એ આવે ત્યારે હીંને કામો જુવળી જાએ. ”

વસન્ત—“ શું કરવું કામ તો હોયજ ને, વળી બાળક. પુરુષો સાથે વાતો કરીએ, પણ શી કરવી ? વળી અબળણ્યાં, નહિતો શા માટે ન બોલીએ ! પણ બહુ તો મ્હને પોતાને નથીજ ગમતું. કામ વિના શી વાત ? ફરવાતો એ મોડા આવે. ને વળી છોકરાંની જાંજા. ઘાટી નથી રાખ્યો એટલે કે કસરત થાય ને પૈસાએ બચે ને દીલમાં જરા સ્ફુરતી રહે. પહેરવું, આંડવું, ખાવું પીવું, હરવું ફરવું, છુટ મોળાં ને પુરુષોની સોસાયટી (મડળી) તથા સાક્ષરોની ઓળખ, એતો સૈને ગમે. પણ ધર ચલાવવું, કુટુંબ સભાળવું ને છોકરાં ઉછેરનાં તથા પતિનું સુંખ જોવું તે પહેલી ફરજ છે. બાકીનું તો સવળું એ, સમજ્યાં, ખોટા રોગ ને સધણું પોલ ! પણ મણીબ્હેન, ત્હમે જ કહેાને કે કપડાં લતાં સારાં કામતી હોય ને બહુ ભરે દાગીના, હીરામોતીના શરીરે પહેરે, પણ ત્હમાં મનુષ્યનું મનુષ્યત્વ શું વિશેષ છે, તે કહેશો ?

મણિ—ત્હમારી વાતમાં સમજ ના પડે. બાકી એ તો ખરુંજ તો. ત્હમે શું જાણો.

“ એક તુર માનવી, હજાર તુર કપડા, લાખ તુર નખરાં, કરોડ તુર લટકા ! ” તમેજ જોને આખા માગામાં જે સારાં કપડા પહેરતી હોય, ને ફેશનમાં રહેતી હોય, ને સારા દાગીના પહેરતી હોય, તેની પાસે સ્ત્રીઓ ને પુરુષો માખીઓની માફક હોય. ને બીજાં બધાંને સડુ ગરીબ ને જંગલી ધારે, સમજ્યાં.

વસન્ત—હીક, હીક, તેવી રીતે કપડાં આપણે નથી પહેરતાં. આપણે છે તે હીક છે. હા દોઢા જંગલી ને ગરીબ અમને ધારે ને આસમાસ ન રહે. પણ કહો ખડેન ! આપણે કૌદારાણીને વધારે માન દઈશું કે રાણકદેવીને ?

મણિ—“રાણકદેવીનું તો વડવાણમાં દેર છે તેજને ! જે તહેમે તે દિવસે ત્હેની વાતપણ કરી હતી. પણ કૌદારાણી કાણ તે નથી ખતર.*

વસન્ત—ખતર નથી તો તે વાત પછી કહીશ. પણ એક હીરામોતીવાળી ને બીજા તહેમે કહો હા તેમ જંગલી સમજ્યાં ! વળી, જસમાતો એક ઓડણી હતી (જેણે પણ પતિ મરણ પછી સિદ્ધરાજની રાણી થવા કરતાં મરણ વધારે પસંદ કીધું હતું) તે પણ હજી અમ્મર છે. બાકી હવડી સ્ત્રીઓ ધણીયે ધરણ પહેરે છે તેનું કેમ ? હોય ને બસે પહેરે. પણ તેથી કંઈ મનુષ્યન નથી આવતું અને નથી વધતું. સદગુણ કરતાં શુભગાર વધારે કીમતી નથી. આમાની નિમંજના કરતાં સતીરની સુંદરતા વધારે કીમતી નથી. આપણું સ્ત્રીઓનું સ્ત્રીય તેવીજ રીતે તપસ્વીની સમાનજ દીપે છે. યોગ્ય સ્વતંત્રતા સારી છે પણ સ્વચ્છતા કદિ પણ સારી નથી. ને પાત્રિના તે એકે હીક નહિ, સમજ્યાં. તહેમે તો આ વાતજ નહિ ગમે, પણ ખડેન ! હું તો બાળપણમાં એવીજ રીતે ઉછરી છું ને એ સંસ્કાર મનમાં દબ થયા છે. પરણેલી સ્ત્રીને પહેલો પતિ ને પછી ઘર, બાળક, સંજાળવાજ જોઈએ. ઉપરાંત ગમે તે માત્ર મેળવી જીવન ઉજવણ કરે. પણ તે સર્વમાં પ્રથમની વાતો મુખ્ય છે. બાકીને સુધારો નહિ પણ કુધારો ને ખાલી ડોળ ને ખુવાર થવાનું. બીજું શું ?

મણિ—દરી, ત્યો ત્યારે હું હવે ઉઠું. મુકુંદભાઈ તો હજી ના આવ્યા.

વસન્ત—એસાને હમણાં આવશે ?

મુકુંદરાય આવ્યા ને એ સુધરેલાં મણિખડેન વાતો કરીને ગયાં. તહેમેને સ્ત્રીઓના સહવાસ કરતાં પુરુષોની સાથે સહવાસ અને વાતચીત વધુ ગમતાં. પતિનું બહોણું મિત્રમંડળ તહેમનું પોતાનું હતું, અને સર્વે તહેમની વાદવા કહેતા. એ યુરોપીયન પારસી બાલુઓના સરખાં થવા પ્રયાસ કરતાં. પતિને પગાર દુકા હતો, ઘર ખાલી હતું. !

(મુંઝાઈ.)

—સૌ. “ જ્ઞાનમણી. ”

* ગુજરાતના છેલ્લા રાજ કરણ વાઘેલાને સુસલમાનોએ હરાવ્યા, ત્યારે તે પોતાની પુત્રી દેવજેવીને સાથે લઈ દક્ષિણમાં ન્દારણી ગયા હતા. ત્હેની રાણી કૌલાદેવી સુસલમાનોના હાથમાં આવ્યાથી ત્હેને દિલ્હીના બાદશાહ અલ્લાઉદ્દીન પાસે મોકલવામાં આવી હતી, જે ત્હેની જોઈ ત્હેને પરણ્યા. ધર્મ અને પતિવ્રતનો લગ્ન થવા દિલ્હીગીર નહિં થતાં, બાદશાહની મહેરમાનીનો લાભ લઈ, દુબ્બનોથી ન્દાસતા કરણરાજ પાસેથી પોતાની પુત્રીને પણ જોરજુલમથી મંગાવી લીધી અને ત્હેને પણ ધર્મજાત કરી શાહના એક પુત્ર સાથે ત્હેનું લગ્ન કરાવ્યું હતું.

રાણકદેવીના પાલક પિતાએ ત્હેનો વિચાર ગુજરાતના મહાન નરેશ સિદ્ધરાજ જયસિંહની સાથે કર્યો હતો, પરંતુ ત્હેની ખૂનસુરનીની ખબર સૌરાષ્ટ્રના રાજ રાઘવજીભાઈને પહોંચી તે ત્હેને ભુનાગઢ લઈ નઈ ત્હેની સાથે લગ્ન કીધું. સિદ્ધરાજે આ ઉપરથી યુરસે યઈ સૌરાષ્ટ્ર અને ગિરનારનો કિલ્લો કબજે કર્યો અને ખેંજારને મારી નાંખ્યો. પોતાના પુત્રોને મારી નાંખવાની ભીતિથી પણ રાણકદેવી પતિવ્રત ચૂકી નહિં, પુત્રોના મરણ પછી, સિદ્ધરાજની પટરાણી થવાનું કહેણ પણ ન સ્વીકારતાં, વડવાણ આજગ સતી થઈ બળી મરી હતી.

પાછની વાત તો તું રહેવા દે. મહારા તહારા જેવી બે ચાર વ્યક્તિ થોડુંક સામાજિક બળ કહું કરે, તો કાંઈ વાર લાગે તેમ નથી.” માત્રની—“તું ગમે તેમ કહે, પણ આદિની પિતિ જોતાં મ્હને તો કાંઈ પણ આશા આતતી નથી. બલે સુધારકા અને સ્ત્રી-ઉન્નતિ ધોકા બહુગાં પુક્યા કરે, પણ જ્યાં સુધી સમાજની ખરી રિયાતથી ભણીતાં યર્ષ તેને રતે આરતે તે તરફ વાળે નહિ” ત્યાં સુધી આપણી બહેનોનો સ્વોદ્ય થાય, ત્હને હજી વાર ” કુસુમ—“માત્રની, તારી વાત બધી સાચી છે પણ બધેય પ્રથમ તેવુંજ હોય છે, અને ભગતી બે છે ત્યારે બધું ધીમે ધીમે ફરી જાય છે. તું જોટલુંજ જોને કે, હું અને તું બે હત્યા, ના આ લતાકુમારી બળી. તો પ્રભાસ કરતાં રહીએ તો નકામાં કોઈ દિવસ નહિ” જાય.”

જોટલામાં કોઈના સાદ સબળાયો, તેથી બધાં નાચે ઉતંપા; કારણ કે સાંઝ પણ પડી હતી. માલતી કુસુમની રજા લઇને જુદી પડી અને બીજે દિવસે આવવાનું કહેતી ગઇ. રતાબહેન ! આવજો. કાલે પણ આવજો.” કહી કુસુમ પાછો ઘરમાં ગઇ.

(પોરબંદર.)

—સા. મંજરી.

વિનોદિનીનો પ્રણય કોપ.

ઉનાળાના દિવસ છે, ચૈત્ર ઉતરી વૈશાખ મહીનો હમણાજ બેઠો છે. ગરમી ધણી પડે આપણી વાર્તા શરૂ થાય છે. ત્યારે સાયંકાળ છે, સૂર્યપુરીના શોખીન મુવાનો નદી કી-રે અથવા બાગમાં ફરતા જણાય છે, શિરાય સર્વે શાંત છે. આવે સમયે, સૂર્ય સુતા, પી નદીને કીનારે જોઈ સુશોભિત બંગલીમાં, પાછળની નાની સરખી વાડીમાં, બેઠે ઉપર, કે યુવતી વિચારવંત બેઠેલી જણાય છે.

આ યુવતીની ઉંમર આશરે વીસેક વર્ષની લાગે છે, તેનું ગૌરવર્ણ, જોકે મુલાખી મ- અને કમળથી આચ્છાદીત છે. હાથે જોકે સોનાની અને જોકે કાચની બંગડી પહેહેલી પગમાંનાં સાંકળાં અકધાં ઉઘાડાં જણાય છે. અને મુખ ઉપર આંસો અને કાને સાધારણ રીંગ, એ વિના બિજા શણગાર જણાતા નથી. આ ઉપરથી તે સાધારણ અવરયાની ય જોમ લાગે છે.

વિનોદિનીનું ચંદ્ર સમાન સુશોભિત મુખ, આજે કેમ પ્રકુચિત જણાવું નથી ? આસપાસના દર દેખાવને આજે તે મગ્ન હૃદયે કેમ નિહાળતી નથી ? વિચારમસ્ત, ચિંતા ભરેલા મુખે તે આજે જમીન તરફ દૃષ્ટી રાખી રહી છે ?

તેનો પતિ પ્રેમરાય આજે સાયંકાળ થવા છતાં કચેરીમાંથી આવ્યો ન હતો. “આજે છ લગી એ કેમ ના આવ્યા ? બહુ થોડું થયું.” જોમ બોલી વિનોદિની આળસ મરડી મી થઇ. “હવે તો આવે તો ઘણું સારું.” તે ઘરમાં જવા ઉઠી.

પ્રેમરાય ધણેજ સંરળ દિલનો અને બલો માણસ હતો તેની ઉંમર લગભગ પચીસ ર્ષની હતી, અને પગાર સો રૂપિયાનો મળતો હતો. આટલી નાની ઉંમરમાં, આ પગાર સાથે, તે તેની બહેનોને કદાચ મદદ કરવા સમય આવે, તો તે હર્ષથી અને આનંદથી તેમ રતો, અને પત્ની તેમાં તેને ઉત્તેજન આપતી; પતિ પત્નીને હજી લગી ક્લેશ કોપ વખત જી થયો ન હતો; અને આજ પર્યંત સદા તે આનંદમાં નિમગ્ન રહેતાં. આજે પ્રેમરાય, જી લગી આવ્યો નહતો તેથી પત્નીને જીવ કળવિકળ થઇ રહ્યો હતો.

જમીનપર દહી રાખી, વિચારવંત પગલે ધીમે ધીમે વિનાદીની ધર તરફ વળી, એટલામાં એકાએક તે ચમકી ઉભી રહી. કાન માંડી કાંઈ સાંભળવા લાગી.

વાંડીના પાછલા ભાગમાં કોઈ એ જાણુનો વાત કરવાનો અવાજ ધિરે ધિરે આવતો તેણે સાંભળ્યો. તે, તે તરફ વળી, જરાક ચાલી પાછી અટકી, કારણકે એક સ્ત્રી પુરુષ વાત કરતાં તેની નજરે પડ્યાં. સ્ત્રી અધારામાં હતી અને પુરુષ અજળાણમાં હતો; વિનાદીની તેમની વાત સાંભળી ચકી નહિં, તેમ વધારે પાસે પથ જઈ ચકી નહીં; તેથી તે સાધારણ જીજ્ઞાસાથી, ત્યાંજ અટકી પડી. એવામાં પુરુષે પાછળ જોયું, તો “હાપ, શું પ્રાણુનાથ ?” એમ ઘોલતી વિનાદીની પાછળ દહી ગયું. “શું કોઈ સ્ત્રી જોડે ગુપ્ત વાત કરતાં મેં એમને દીઠા ? ના, ના, એતો ના હોપ, એમ એમની જાણના કરતાં, એમને એમનો આભાસ થયો, ના, ના, પણ એ તો એજ હતા, મેં પ્રત્યક્ષ જોવાને! શું એમ જને ? ના નહીંજ ! શું મને એ જોગો દે ? કદી નહિં. ત્યારે એ કાણુ ? ના એતો એજ હતા” એમ ઘોલતી સંકલ્પવિરક્ત કરતી, અંડધી ગાંઠા જેવી, અમગીન મ્હેરે વિનાદીની ત્યાંથી પાછી, દહીને ચાલી ગયું. હેંડપ કંઠથી કરી, ગમે તેમ રસોઈ કરી, પતિની રાહ જોતી બેઠી.

વિનાદીનીએ દેખેલાં પેલાં એ જાણુ ત્યાંથી આગેળ આંલ્યાં, અને વાત કરતાં કરતાં વાંડીના ઝાંપા લગી આંલ્યાં.

“જો, જો, પ્રેમરાય, કોઈને કહેશે ના. સમજ્યા ભાઈ, હું તમને છાની માની કહેવા આવી છું” તે સ્ત્રી ઘોલી.

“નમીત રહે, વિનાદને પણ નહિં કહું, જા.” પ્રેમરાય ઉત્તર આપી ધર તરફ વળ્યો.

વિચારમસ્ત પ્રેમરાયને, આજે વિનાદીની સામી મળવા ના આવી એ માત્ર રહ્યું નહિ. તે ઉપર ગયો, કપડાં ઠાડી એક આરામ ચેર ઉપર પડ્યો, એટલામાં વિનાદીનીના મોકલેલા નોકરે આવીને ખત્ર આપી કે વાળુની વખત થઈ છે. તેથી તે નીચે આવી કામ ઉપર જમવા બેઠો.

ચાળીમાં તવેયાના અવાજે, તેની વિચારમાળા તોડી. અને હિંચું જોયું તો ચંદ્ર મુખી વિનાદીનીના મુખ અંદર રાહુમસ્ત જોયો. “કેમ તું આજે દિલગીર છે ?” એમ ઘોલતી તે પાછો વિચારમાં પડ્યો; અને “કાંઈ નહિં અમયાં.” કુસકાં ભરેલાં જવાબ તેણે પુરો સાંભળ્યો નહિ.

જળતામાં થી હોમાયું ! પ્રેમરાયની આવી રીતથી, રહેનાં બહેમાણિ વધારે પ્રદીપ્ત થયો. પ્રેમરાય જમી રહ્યો કે, કુસકાં ભરતી વિનાદીનીએ હિંચી વધેલું ઢાંડી ઉપર જઈ પથારીમાં પડી, અને રડી રડી ઉભરો સમાવર્તા તે ગાદ નિંદ્રાને વશ થઈ. પ્રેમરાય વિચારમાંને વિચાર પોતાની આશિસનું કામ જાણી હતું તે પૂરું કર્યા પછી આવીને સુઈ ગયો. બીજે રોજ સ્વપ્નમાં બહેનો હિંચીને બહાર ગયો તે જમવા સમયે આજ્યો; અને જમીને પાછો ગેરીમાં ગયો.

વિનાદીનીના બહેમની અને દુઃખની સીમા આવી, અને પ્રેમરાય કચેરીથી પાછો ગેને જુવે છે તો વિનાદીનીને છાતીશટ રડતાં જોઈ, પ્રેમી પ્રેમરાય દુઃખની સાથે પામ્યો.

“પ્રિય વિનાદ ! તું કેમ રડે છે ?” એમ મનાવી મનાવી તે પુછવા લાગ્યો, પણ વિનાદીનીએ જવાબ આપ્યો નહિ અને વધારે રડવા લાગી.

હતી, પણ આજ પરમદયાળુની આજ્ઞા મળી તેથી હું આવી છું. આપણે આ મેંઝાપે ક્ષણિક છે; પરન્તુ પરલોકમાં જ્યારે તું હોારાં કર્તવ્ય પૂર્ણ કરી આવીશ ત્યારે આપણે પુનઃ મળીશું.

“ બહેન ! તને હવે જલદીથી આરામ થઇ જશે. પ્રભુને મ્હારી તે પ્રાર્થના છે; અને તું પણ શ્રીમન્ નારાયણના પવિત્ર નામોચ્ચારણું શરણ લે. તેથી પરમાત્મા કલ્યાણ કરશે.

“ બહેન ! તને હવે આરામ થશે. પણ આજ પછીથી જે હાંદગી તને મળે, તેના તું સર્વ રીતે સદુપયોગ કરજે. દરેક કામમાં ધૈર્ય, દયા, ક્ષમા, અને શાન્તિ રાખવાં. હૃદયને પ્રેમથી શણગારવું. ઉત્તમ પુત્રી, પવિત્ર ભગિની, આદર્શ ગૃહિણી અને સદ્ગુણી સ્ત્રી તરીકે વર્તી, તારે હાંદગીને પાવન કરવી.

દુઃખ સુખમાં એક સરખાં રહેવું; અભિમાન કે અતકાપણું ન રાખવું; સ્વસંગ, નમ્રતા, અને પરાપકાર વૃત્તિ રાખવાં. ખોટી નાણુકાષ્ટ, અને ખોટી શ્રીમન્તાઈ ન રાખવાં. દરેક વસ્તુમાં પૂર્ણ લક્ષ આપવું. ગમે તેવું મોટું દુઃખ સહનશીલતાથી હતાય છે; ગમે તેવું મહાન કષ્ટ પ્રભુ ત્રાડાથી આણું થાય છે. દુનિયામાં દુઃખ અને દર્દથી બચી શકે એવું કોઈજ નથી. માટે આ વાત અવશ્ય દિલમાં રાખજે.

“ સાસુરામાં રહેવા માંડ્યા પછી પિયરનો બહુ લોભ ન રાખવો. સાસુરિયા સાથે પ્રીતિ વધારવી. પતિની અને ધમ્મર પક્ષની સેવા કરવી. પતિપરાયણ થવું. કામમાં મંત્રી તરીકે, સેવામાં દાસી તરીકે, ગૃહકાર્યમાં માતા તરીકે, અને રસવૃત્તિમાં સહદયિની તરીકે,—પતિની મદદગાર, હેમની સેવક, હેમની સંભાળ લેનાર, અને હેમના પ્રીતિરધાન રૂપ સ્ત્રીએ બનવું.

“ બહાણી પુત્રી ! તમે બંને બહેનો શીયળવતી, સદ્ગુણી, સંપીક્ષી અને સુખી થજો. પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરે. ” આટલું કહેતાં કહેતાંમાં તો મને જાતી સાથે લગાડી જાંતીકાટ રોતાં મેં માતૃશ્રીને જોયાં ને હું બોલી ઉઠી કે, “ બાઈ, બાઈ ! આ શું ? મને શીખામણ આપો છો ને તમે રડો છો ? ”

હું નિદામાંથી જાગત થઇ કે તરતજ મારાં માયાણ, બહાણાં માતૃશ્રીની પ્રેમ અને દયાથી ભરેલી મૂર્તિ પાસેથી અદશ્ય થઇ ગઇ. હું ઝિજાનામાં એકલીજ પડી હતી. પરન્તુ તેમની કલ્યાણકારી આશીર્વાદી તાવ તદ્દન ઉતરી ગયો હતો. શ્રીહરિ જગન્મંગલ જ્યોતિ, તેમના પવિત્ર આત્માને અક્ષય સુખ અર્પો અને તેમની આપેલી શુભ વચન રૂપી શિક્ષા અમારાં હૃદયને નિર્મળ કરી, તે સન્માર્ગે યાત્રવા શુદ્ધિ પ્રેરે. અસ્તુ !

(જુજ-કચ્છ.)

—સા. સાકર બહેન વિકલસલભાઈ દ્વિવેદી.

ખરું વશીકરણ.

મ્હારી પ્રિય બહેનો !—મ્હારી અલ્પમતિ અનુસાર જે બે બોલ મહેં લખ્યા છે, હેમાં દોષ સુધારીને વાંચશો. કારણ કે મ્હારી ઉંમર ફક્ત ૧૩ વર્ષની છે. મ્હારી વિચારશક્તિ પ્રમાણમાં જ હું લખી શકી છું, પણ ત્હમે સદુ વડીલ બહેનોને હેમાંથી સારણુ કરવા હું વિનંતી કરું છું.

પતિની મરજી પ્રમાણે ચાલેથી, પતિ પોતાની મેળેજ વશ થાય છે.

સાતીત્રી, દ્રોપદી, દમયંતી, સીતા, સુકન્યા, રૂક્મણી, વગેરે, સતીઓતી રીત પ્રમાણે

ચાલી, ઓઝાના શીપળવનને ધારણ કરી, પતીને સંતોષ આપે એવી બહેનો હાલના વખતમાં ઘણે તો સર્વ ઠેકાણે જાય પમાડશે.

બહેનો ! જો આપણે હંમેશા પતીની મરજી પ્રમાણે ચાલીએ તો પતી પણ આપણી ઇચ્છા પાર પાડે છે. મંત્ર જન, દોરા ધાગા કરવાથી પતી વશ થાય નહીં. પતી વશ કરવાનો નીચેની વિધાનો ઉપયોગ કરો.

(દોહરા) હજૂરમાં હાજર રહી, કરવું પતીનું કામ,
પ્રેમ દેખાડો પ્રેમદા, બન્નવું તેવું નામ;
વચન વદો સાચું સદા, સ્વચ્છ કરો સૌ કામ,
ધર સંભાળો ખંતથી, મૂંઝે વસ્તુ કામ.
વ્યય કરજો વિચારથી, આવે જે ધન ધામ,
વખત વિચારી વર્તીએ, નહીં કંજુસાઈ કામ;
ટાપ દીપ ધરની કરો, સંગત તજો હરામ,
વચન નહારા નહીં વદો, પતી વશ કરવા કામ.
શીપળ ખજાનો સાચવો, પતી એ મુંદરસ્થામ,
પાળો પતિવત, પ્રેમદા ! વશીકરણ એ નામ.

હંમેશા સાચુ બોલવું, ધરની તમામ વસ્તુ સ્વચ્છ રાખવી, જેમકે અનાજ, પાણી, વાસણ કુસણ, છુગડાં ભત્તા વગેરે. કદી નહારાં વચન પતીને બોલવાં નહીં, નહારી જગાએ ઉભા રહેવું નહીં, નહારા પદાર્થ જોવા નહીં, નહારી જગાએ બેસવું નહીં, નહારી ઓની સંગત કરવી નહીં, રસોઈ સ્વાદીષ્ટ બનાવી પતીને બોજન કરાવવું.

બહાર જતા પતીને જે વસ્તુ ભેદેએ તે આપવી. બહારથી આવે ત્યારે મધુર શબ્દ બોલી, પાણી લાવી એમની પાસે મુકવું, પતીના વચનનું ઉલંઘન કરવું નહીં.

ખરા ભાવથી પતીની ભક્તિ કરવી. કોઈ વાર પતીને કોઈ થાય તો દીન થઈ પતીને શાન્ત પાડવા, તેમની મનની મરજીથી વર્તી નમ્રતાથી શાન્ત પાડવા. આ રીતે આધીન રહેવાથી પતી વશ રહેશે. અને તે પ્રેમની ગાંઠ કોઈ દીવસ છૂટશે નહીં.

જેવી રીતે જે દોરીના કટકાને વચેથી ગાંઠ મારીએ છીએ, અને જરા તાણીએ તો સખત ગાંઠ પડી રહે છે, ને તે છુટતી નથી તેમ, પતીનો પત્ની ઉપર અને પત્નીનો પતી ઉપર પ્રેમ વધે જશે, જેમ દોરીની ગાંઠ છુટે નહીં, તેમ પતીપત્નીનો પ્રેમ જન્મારા મૂંઝી છુટી શકશે નહીં.

સુરખાળાને સુશીલા એ જે બેનપણીએ છે. તે એક ખીજને ઘેર આવે જાય, ને, વાતચીત કરી આનંદમાં દીવસ દાટે છે. એકવાર સુરખાળા સુશીલાને ત્યાં ગઈ ને વાત કરવા માંડી, વાત કરતાં વાત નીકળી એટલે સુશીલાએ કહ્યું મ્હારા પતી હંમેશા આનંદમાં રહે છે, અને વળી આજે પણ તેઓને આનંદ થયો છે.

સુરખાળા—સાફ જંદેન, ત્હારા પતી આનંદમાં રહે છે તથા આનંદી આજે વધારે થયા તો મથું સાફ. પણ મ્હારે તો ત્હારાથી ઉઝડુંજ ચાલે છે.

સુશીલા—કેળવણી તને આછી તેથી એમ થતું હશે. પતી કેમ વશ કરવા તે વિશે આપણા જેની સહયોગી ઓઝાથી કેમ બોલાય ? તું વશીકરણવિદ્યાથી તદન અજાણી છે, ખરું કેની !

સુરખાળા—હા, એમ ખરું, પણ આજે ત્હારા પતી ચંદ્રકાન્ત વધારે પ્રસન્ન થયા, તેવું શું કારણ તે મને કહેશે ?

મુશીલા—હા, જો સાંભળ; હું કહું છું. એમણે મને કહ્યું કે આજે મ્હારે ઓશીસમાં વહેલા જવું છે, માટે રસોઇ વહેલી કરજો, મ્હેં કહ્યું સારું, એમ કહી રસોઇ ઉતાવળથી કરવા માડી. રસોઇ ચણને કહેવા ગઇ કે જમવાની વખત ચણ છે. ત્યારે એમણે કહ્યું હજી વાર છે. થોડી વાર પછી જમવા આભ્યા. પછી મ્હેં કહ્યું કે મ્હારે અગ્રેજી બણવું છે. થોડું બણી છું ને વધારે બણીશ. એમણે કહ્યું સારું. હું નવરાસના વખતમાં શીખવીશ. તું શુભરાતી ક્યાં સુધી બણી છે ? મ્હેં કહ્યું કે હું ચાર ચોપડી શીખી. છું. એ જમી રહ્યા ને હાથ મ્હોં ઘાઇ આનંદથી પોષાક પ્હેરી ઓશીસમાં ગયા. હવે થોડી વાર રહીને આવશે. જો આવી રીતે અંગે વારંવાર ગંભત કરીએ છીએ. મુરખાળા ! જો સાંભળ, મ્હારે ત્યાં બીલકુલ તકરાર થતી નથી. ત્હારા પતી રજનીકાન્ત સાથે ત્હારે કેમ તકરાર થાય છે ! તે મને સમજવું નથી. માટે આજે તું ત્હારી મને બધી વાત કર !

મુરખાળા—મુશીલા ! હું શું કરું ! મ્હારી સાથે જરા જરા વાતમાં વાંક પાડે છે. એટલે હું ચીડવાઇ જાઉં છું.

મુશીલા—મુરખાળા ! એમ ચીડવાઇ ન જઇએ. કાંઇ માણસનો સ્વભાવ એવો પણ હોય. પણ વિચાર કરી ધીમેથી શાન્ત પાડીએ.

મુરખાળા (મ્હીડાઇને)—કેવી રીતે એમને શાન્ત પાડીએ તે તું જ કહેની.

મુશીલા—અહો ! તેમાં શું ! તેમના કહેવા પ્રમાણે કરીએ, ને એમના સામું જરા પણ બોલીએ નહીં. કેલમાં હોય તે વખતે મધુર અને નમ્ર વચનથી શાન્ત પાડીએ. કાંઇએ કહ્યું છે કે,—

(ગિદગર.) કહી પતી કેલાય નહીં, એકજ નમ્ર વાણીથી,

કહી પતી કેલાય નહીં, સુન્દરી જે હોય ચાણીથી.

મુરખાળા—સારું, ત્યારે ચીડવાશે ત્યારે એમ કરીશ ને ત્હારી વશીકરણવિદ્યાનો ઉપયોગ કરીશ.

મુશીલા—ત્યારે ત્યારે એકું એક ના કહી અને આપણો વાંક હોય તો તે વાતની માફી પણ માગવી.

મુરખાળા—શું ! વાંક ન હોય તો પણ કહેવું કે મ્હારો વાંક છે ?

મુશીલા—વાંક ન હોય, તો પણ સામું ના કહીએ સમજી !

મુરખાળા—સમજી, સમજી, હવે એમ કરીશું.

મુશીલા—જો તું કેટલું જોરથી બોલે છે ? આવી રીતે બોલે તો રજનીકાન્તને બોલું લાગેજ તો ! જો એમ ન કહીએ. ત્યારે આનંદની વાત હોય છે, ત્યારે તું કેવી વિવેકથી વાત કરે છે ? તેવી રીતે પતી આગળ નમ્રતાથી બોલીએ અને તું આવી રીતે, ધાંટા પાડીને બોલે છે ને ધડી ધડીમાં મ્હીડાઇ જાય છે, તેથીજ રજનીકાન્ત ત્હારે વશ નથી.

મુરખાળા—બેન, મ્હેં સાંભળ્યું છે કે વ્રત કરવાથી પતી વશ થાય. માટે એમજ કરું

સુરખાળા—વત કરવા કરતાં એક મંત્ર છે ત્હેના જપ કરીશ. ઐટલે મ્હાન પતી એની મેળે મ્હારે વશ થશે.

સુશીલા—સુરખાળા ! ત્હારી આવી વાણીથી હું અત્યંત દીક્ષગીર છું; ઘરણુ કે પતી તો એકજ ઉપાયથી વશ થાય.

સુરખાળા—સુશીલ બ્હેન સુશીલા ! કેમ વળી પતી તો મંત્ર કે વ્રતથીજ વશ થાય તો ?

સુશીલા—ત્હારો મંત્ર કે વ્રત કોઈ પણ દેવ માનશે નહીં. ને મ્હારી વિદ્યા સર્વ દેવ માનશે, માટે એજ કર.

સુરખાળા—સારું ત્યારે ત્હારી વરીકરણવિધાનો હું ઉપયોગ કરીશ.

સુશીલા—અરે, સુરખાલિકા સમાન સુરખાળા ! હા બ્હેન, વિદ્યા મ્હેં તને બતાવી છે તે પ્રમાણે કર.

સુરખાળા—એવી હું ક્યા ખટખટ કરું ?

સુશીલા—એમાં ખટખટ ચાતી ! હું તને સહેલી રીત બતાવું છું, તેમજ કર.

સુરખાળા—(વિચાર કરીને ધીમેથી)—ડીક ત્યારે, એમ કરીશ.

સુશીલા—ચોખ્ખુ બોલ, કે તેમજ કરીશ. તેમાં કોઈ મહેનત પડવાની નથી. ફક્ત જીભ વાંકી સુંકી થઇ જાય તે અટકાવવાની છે. તું સારું બણી નથી, તેવું આ પરીણામ! મ્હારે ત્યાં થોડા દીવસ રહેજે, હું તને બતાવીશ, પછી તું રમનીકાન્ત પાસે અભ્યાસ વધારજે.

જે બીજી એક મ્હારી બ્હેનપણી હતી, તે પણ આમજાકરે મુખી થઇ. હેલે એક કવિતા પણ જોડી હતી.

(વસંતતિલકા) હે સુદર્શિણી, ચાલુ સંપન્ન પ્રાણુ પ્યારી !

છે બ્હેન ! એક વિનતી વ્રજ પાસ મ્હારી;

આધીન થાય પતી કેવળ જેવી રીતે,

તેવો ઉપાય દરશાવતું સીદ પ્રીતે.

યોગ્યા ઉપાય બહુ તો પણ સેય શાણી !

સ્વામી થયા ન વશ તેથી અતી મુંઝાણી.

આ ઉપરથી મ્હેં ત્હેને કહ્યું હતું કે:—

ચીતા વૃથા ન કર તું; વશ નાથ યાએ,

તેવો ઉપાય કહું, તે ધર ચિત્ત મહિ;

રાખી સદા વિનયને, પતિ સેવ બાવે,

થાશે સદા વશ, કહી નવ કંઈ આવે.

સુરખાળા—બ્હેન ! સ્વામી વશ કરવા સારૂ ઠીક ઉપાયો બતાવ્યા છે. હવે હું સંપૂર્ણ સમજ કે પતીની સેવા કરવાથીજ પતી વશ થાય છે.

સુશીલા—ઘેર જઇને મ્હારી વિદ્યાનો ઉપયોગ કરજે. (એ જણ્યા છુટા પડવાની તૈયારીમાં સુશીલાનો પતી ચંદ્રકાન્ત આદિસથી આવ્યો.)

ચંદ્રકાન્ત—કેમ ! શું વાતો કરો છો ?

સુરખાળા—કોઈ નહીં એતો અમારી બેનપણીએની વાતો.

હું જાઉં છું એમ કહી સુરખાળા જાય છે. ને જે પ્રમાણે મશીલાએ વરીકરણ

વિદ્યા બણાવી હતી, તે પ્રમાણે ઘેર જઈ વસતી-સુરખાળા સુખે દીવસ કાઢે છે.

સુરખાળા ઘેર જઈ લુગડાં કાઢી થે 'વાર ખુબ રડી. પછી વિચાર કરવા લાગી કે હું મહા 'મદારા પતી' આવશે એટલે મ્હોં ધોષ ન પોતાના પતી સાથે ખાવાનું કાઢીને ઘરની વસ્તુઓ સાફ કરતી હતી એટલામાં રજનીકાન્ત આવ્યો. રજનીકાન્ત કપડાં કાઢી બેઠો હતો, ત્યાં સ્વસ્થ લોટામાં પાણી સુરખાળા લાવી.

રજનીકાન્ત આ જોઈને વિરમય પામ્યો કે કોઈ દીવસ નહીં, અને આજે આવું ક્યાંથી ! રજનીકાન્ત વિચાર કરવા લાગ્યો કે લાવ આજ એની પરીક્ષા લઉં !

રજનીકાન્ત—કેમ, આજે ક્યાં ગઈ હતી ?

સુરખાળા—બહાલા ! આજે મહારી બહેનપણી મુશીલાને ત્યાં ગઈ હતી.

રજનીકાન્ત—આજે તારા આવા વિનય પ્રીતિના શબ્દ સાંભળી આશ્ચર્ય લાગે છે. આગળ હું તને પૂછતો તો તું—મને ખાવા ધાતી; કાંઈ મુશીલાને ત્યાં જીવું આજ શીખી લાગે છે, કારણ કે તે છોકરી ધણી ગઈ છે.

સુરખાળા—હા, તેમજ છે. હવે હું તમને કદી પણ હુંકારા હુંકારા કરનાર નથી. અને હવે પછી આપ મહેરબાની કરીને બૂતકાળતી વાત વિસારે પાડજો. કારણ કે તે વાત યાદ આવતાં મ્હારે કાળજી મારાઈ જાય છે.

રજનીકાન્ત—શું તને મુશીલાએ એક દિવસમાં આટલું બધું જ્ઞાન દઈ દીધું, તે તું બધીજ સુધરી ગઈ ? હું કાલે મુશીલા પાસે જઈશ અને તેને ધન્યવાદ આપીશ. અને તેના ઉપકાર માનીશ; ખરેખર મુશીલા સુશીલજ છે.

સુરખાળા—સ્વામીનાથ ! હું પણ મુશીલાનો ઉપકાર માનું છું; હું જે તદ્દન જ મૂર્ખ હતી તેને એક કલાકમાં સુધારી તે કાંઈ જેવી તેવી વાત છે ? હવે થોડા દીવસમાં સાસુજી, સસરાજી તથા મોટી બેન આવનાર છે. ખરું ?

રજનીકાન્ત—હા, ધણુંકરીને કાલે રહવારમાંજ આવનાર છે. એટલેથી વાત અધૂરી રહી, ને સુરખાળા કામકાજમાં પડી. પછી સુખરૂપ પતિપત્નીએ વાળું કપડું. પછી બીજા દીવસે રજનીકાન્તનાં માગાપ ને બહેન સવારમાં આવ્યાં, તે વખતે સુરખાળા પોતાના પરચુરણ કામથી પરવારી ગઈ હતી. સાસુજીનાં તથા સસરાજીનાં દર્શન કરવા સાથે સુરખાળા ઘરમાંથી બહાર આવી. અને પુનઃ વડીલોને પ્રજ્ઞામ કરી ખબરખાતર પુછી, પછી શું જોઈએ છે તે પુછી લઈ ઘરમાં કામ કરવા લાગી. સુરખાળાની નજરે કહ્યું કે, કેમ બાબી ! તમારામાં હમણું બહુ ફેર યથ ગયો લાગે છે ?

સુરખાળા—હા બહેન, તમારા આશીર્વાદથી. આવી રીતે અનેક પ્રકારથી ઘરનાં તથા બહારનાં માણસો તેને ધન્યવાદ આપતાં અને તે સુખમાં દીવસ કાઢવા લાગી. (બહેન ! સુરખાળા છોકરી કેવી ગઈ અને હાંશીઆર છે ? આ લેખમાંથી, આપણે જોઈ લેવો અને મુશીલાની માફક આપણે બીજાને જોધ આપવો. મુશીલાએ કહેલા વશીકરણવિદ્યાથી કલકટ યાદનારી એક સ્ત્રી દુઃખી યથ હતી તેવું દરખું નહીં.)—કુશુદી કરીને એક સ્ત્રી હતી, તે ધણી ક્રોધવાળી હતી, તેથી તેના ઘરમાં રોજ કંકાશ થતો તેથી તે એક વાર વિચાર કરવા લાગી કે મ્હારા પતીને મ્હારે વશ કરવો તેથી ઇચ્છાથી કોઈ મૂર્ખ માણસ પાછોથી તે દવા લાવી અને જાની માની રાતે તેને સ્વપ્નમાં. તેને પતી ધણો ગોળો હતો તે દવા ખાઈ ગયો. પેલી દવા

આધા પછી હોનો પતી ગભરાયો. કુશુદીએ હોનાં સર્ગવંદાવાને બોલાવીને કહ્યું કે, આ માંદ પડ્યા છે. એનાં સર્ગવંદાવાંએ વેદને બોલાવ્યો. વેદે નાડ જોઈને કહ્યું કે સારા થવાની આશા નથી. મૂર્ખાં આ ગભરાઈ અને કહ્યું કે જમે તે રીતે મહારા પતીને સાજું કરો. કરી પાછી વેદે નાડ જોઈને કહ્યું—સારા થવાની આશા નથી, તો પણ હું દવા આપુ છું. નસી-ખર્મા હશે તો સાજું થશે. વેદે દવા આપી પણ કાંઈ સાજું થયું નહીં. અને તે મૂર્ખાં આનો પતી મરી ગયો. પતીને વશ કરવા જતાં હલટો આખા જન્મારાનો રંડપો ભોગવવાનો થયો. માટે બહેનો પતીને વશ કરવાને આવી રીત કદી પણ સોધશો નહી, પણ પતિને વશ રહિ પોતાના પતિને વશ કરવાની ઇચ્છા રાખજો. એટલે-જેમ ભક્તને આધિન ભગવાન તેમ સતિને આધિન પતિ જરૂર થશે.

(વડોદરા.)

—સરલા.

એક ચિત્ર.

(ચોપાઇ.) શરદ પૂનમની શીતળ રાત, પ્રિયજન કરાં સુખની વાત;
સુન્દરી એક પદ્મગની માંદ, સુતેલી મુજથી જોવાય.
નિહાળી બાળાતું મુખ, ધાર્યું હોને છે કંઈ દુઃખ;
પળે પળે શસિ તે જીવે, નિઘાસો નાખીને રૂવે.
વૃષ્ટી કૃષ બન્યું છે તન, વેદના બહુ દોસે છે મન;
રિયતિ તેની નવ જોવાય, મન પાસે જવા લલચાય.
ધીમે પગસે ત્યતિ ગઈ, પર્થક પાસે ઉભી રહી;
બાળા મનમાં કંઈ ગણગણે, હળુ શબ્દ મુજ કાને પડે.
“બહાલાં તમ વિષ્ણુ નવ રહેવાય, મુકી કેમ ગયા છે જીવ ?
“પ્રિયનો વિરહ દહે મુજ કાય, ક્યારે મળી આશવશે દહાય ?
મહાં દુઃખ મને તો લહે, જાણે શું મુજ રથીતિ ? કહે.”
સુન્દરી આમ લવે છે જવાય, ધીમે રહી મહેં પુછ્યું ત્યાય,
“સખિ ! શાનેતું બાળેતન ? દુઃખ કહે શું તારે મન ?
“તુજ નયને શેં આંસુ વહે ? કારણ બહેની ! મુજને કહે.
“જે જે બનશે મહારાંયકી, સઘણું તેમ કરીશ હું નકી.”
જ્યારે આ શબ્દો મહેં કહ્યાં, આંસુ વહેતાં નયને રહ્યાં,
યજ્ઞ ધજ્જ દાખીને મન, હળવેથી તે બોલી વચન.
“સખિ ! હને હું શું કહું ? મ્હારે મન તો દુઃખ છે બહુ.
“હોનો છે એકજ જીવાય, તે તારા પકી નહિં થાય;
“અન્તર બળતું જો મુજ માટે, સાંભળજે કહું છું તે વાત.
“પ્રીતિ લગ્ને પરણી છું નાર, મલ્યા મન માન્યા ભરથાર;
“હુંમાં જોઈ પતિનો પ્રેમ, રહ્યો નહિ મને કંઈ નેમ.
“પતિ, પતિ ! સદા હું કેઈ, હદે અન્ય નહિ કંઈ ધર;
“જ્યારે પીયુ રહે મુજ પાસ, ચાલી મુજ હૃદયમાં હાસ.

“સખિ ! નાથ પરદેશે ગયા, આ રંકની નવ લાગ્યા દયા;
 “અરો દોષ એમનેશેા દઉ ?” સુન્દેગાર હું જાને થઈ ?
 “બહાલે વચન કહ્યા છે જોય, યાદ સધળાં મ્હને છે તેય;
 “વિયોગ હુંથી વેદાતો નથી, પ્રિયથી દૂર રહેવાણું નથી.
 “ખાવું પીવું મ્હને નાં ગમે, નિશ્ચીન મન પીધુમા રમે;
 “સાંભરણું પ્રિય કેરું સુખ, લાગે છે મ્હને બહુ દુઃખ.
 “તેથી નયને વહેણું નીર, પીધુને મળવા બની અધીર;
 “સખિ! ઉપાય મ્હને શો કહે ? જોથી મ્હાં દુઃખજ વહે.”
 “ખેડેન સુણી મ્હેં ત્હારી વાત, થાયે હેયે ધણો ઉચાર;
 “ફેડાય નહિ દુઃખ ત્હારી વતી, એનાં ઉપાય છે તુંજ પતિ.
 “તોયે સાંભળી કહું ખેડેનડી ! વિસારતી જીરીયે ના વળી;
 “રોયે ત્હાર દુઃખ નવ શમે, શે’ તુંજ કાયા વ્યર્થજ હમે !
 “વફાદેલા હોયે ભરથાર, વિયોગ સામે અપરંપાર;
 “કામ કરી ઝટ પાછા વળે, ઝટ પત્નીને આવી મળે.
 “માટે વિયોગનો જે કાળ, કેમે કરી વિતાડવો હાલ;
 “વાંચવું, શીવવું, ભરવું, આહિ, મન પરોવવું પ્રશુભ માહિ,”

કરીને સખિને શાન્ત, ત્યાંથી પાછોજ હું વળી,
 થયેલી તે અતિ કસાન્ત, પડી ગાઠ નિદ્રા વિશે.

(અમદાવાદ.)

—સૌ. મધુરી.

હરસિદ્ધ માતાની પધરામણી.

ધન ધન ! હરસિદ્ધી ઉજ્જનમાં, કે વરણુવ શાં કરું રે લોલ,
 માતા ! ત્હારું દર્શન મંડપ જોઈને, કે હું મનમાં કરું રે લોલ;
 સિંધિયો દોલતરાવ સમશેર, કે જીવો, જીવો માતથી રે લોલ,
 લીધું દિલ્હી કરું તખ્ત, કે તુંજ પ્રતાપથી રે લોલ.

જેપુર, જોધપુર, છુદી કોટ, કે જશે લીધા ધણા રે લોલ,
 લીધું લાહોર ને મુલતાન, કે બળમાં નહીં મણા રે લોલ;
 ત્યાં થકી સિંધિયે ડહા કીધ, કે સેના સાથે સહુ રે લોલ,
 પુતા ઉપર ઘેરા કીધા, કે વરણુવ શાં કરું રે લોલ.

પુને બાહરાવ બળવંત, કે બેઠા આ ધડી રે લોલ,
 એવો તરવારે જસ આપ્યો, કે હરસિદ્ધ માવડી રે લોલ;
 રાજા વિક્રમજી મહારાજ, કે દુઃખ લેવું દબડું રે લોલ,

- (વસંતતિથક્કા.) એકાન્ત આ સ્થળવિષે ઋષિ રાજ રહે છે,
ને હ્રદયસાથ અતિ તક્ષીન એ બને છે;
આહાર નિત્ય ફળનો કરી દિન ગાળે,
ને યોગ તેજ યજ્ઞ એ ઈશને નિહાળે.
- (અનુક્રુપ.) પર્ણકૃટી ભણી આવે, પસાણી અશ્વને નૃપ,
દારમાં ઋષિને દેખી, પૃથી માગે મીઠું જળ.
- (શાસ્ત્રી.) ' મહારો જીવ જશે અરે ! જળ વિના, લાગી તૃષ્ણા આકરી, '
રાગ દીન બની અને કરગરે 'વારી મને દેજરી; '
બાલી આમ પથિક અશ્વ પરથી નીચે ઉભો ઠેતરી,
મા આશુ' કષિ માન ધ્યાન નૃપને, ઋષિ ન બાલ્યા જરી.
- (મન્દાકાન્ત.) પાયે લાગી ફરી ફરી કહે, રાપ એ સિદ્ધને રે,
કિન્તુ ના હિતર કષ્ટ મળે યોગીથી પૃથીને રે;
કાપ્યો રાગ બુનિષર અતિ આખિમાં રક્ત લાવી,
બાલ્યો કોષે કટુચ્ચન તે દિશમાં રાપ લાવી.
- (અનુક્રુપ.) ' દેગ થું આ કયો છે ત્હે' ? પ્રતિકાર મળે ત્હને, '
પર્ણકૃટી યજ્ઞ આલ્યો, દાઝ દિલની કાઢવા;
મુગ્ધેલા સર્પને જોઈ, આપેથી તે ઉપાડીયો,
લાવી ઋષિની મીવામાં, ખેરાવી ચાલતો થયો.
ઋષિ પુત્રે દીઠા સર્પ, મરેલા પિતૃ 'કંઠમાં,
સ્નેહીને દુઃખમાં જોઈ, રહે થું પૈર્વ સાકમાં !
- (ઉપભત્તી.) વધો બની બાળક કુંદ તાપસી,
તેને ડસો તપક નાગ તામસી;
ધાયે અગલે પથ દોહ જેઠનો,
મીઠા ન ધાયે કદી રાપ તેઠનો.
- (અનુક્રુપ.) સમાધી સુનીનિ ધૂગી, કંઠામૂળ જોઈને,
શાળનું કૃત્ય માનીને, બાળકને શીક્ષા દીધી.
- (હરિમીત.) રે, બાળ ! ત્હેં સાહસ કર્યું, રાગ અવખજ હોય છે,
નરકે ગતિ છે તેહની જે રાગપ્રેતોથી યાય છે;
શિશુ ! જા, ત્વરાથી મહેવમાં નૃપ એ પરીક્ષિતની કને,
'દિન સાતમે દષ્ટ દંડ, કહેજે, -કરકરો તપક ત્હને.
મુણી બાળ વેગે સંચર્યો, આવી વધો રાગ કને,
'મુજ શુરતણી જે શીખ છે તે, રાપ ! કું' કટું' સજ્જ તને;
કલિ સમય આવ્યો નિકટમાં, સહુ સંત ચેતી ચાલજો,
ને કસેશકારી, દુર્વિદારી, પશુરિપુ સંહારજો.
સહુ આશ્રમે, પયો અને નીનિ તદા નાશી જશે,
કુળ લાજ મપાઈ તજ નરી પતિવન ત્યાગશે;

સાધુ સહુ નિજ હિર માટે ધરધરે ફરતા ફરે,
જપ જૂઠું જગમાં મેળવે, ને સૌખ્ય પાપીને મળે !

...

...

...

...

...

કલિથી ખરાબી છે ખરી, પણ એક વાતે ઠીક છે,
જે ધર્મ કર્મે કુશળ રહે તેને નહિ કાંઈ ખીક છે;
બહુ યુગ સુધી તપ આદરે, તો પણ પ્રભુ દર્શન નહિ,
કલિમાં કદી મન દદથી સાધે, તો પ્રભુ મળશે સહિ.

(અનુક્રમ.)

પુરાણે એમ લખ્યું છે, તક્ષકે નૃપને હણ્યો;

શુકયેણે તયો રાજા, કૃષ્ણના શુભ સાંભળી !

—હારાજહેન મથુરભાઈ.

પરમેશ્વરને દીવાનો બનાવવાની ડાશીસ.

“ સત્ય જાણે તે તરે ” એ તો ખરું જ છે; એ વીધે પાકી ખાત્રી તો મને આજે જ થઈ.
એના વીધે તમારે સાંભળવું જ છે તો હવે હું કહું છું. ગઈ કાલે રાત્રે મને ઇંધ આવી નહી,
પવન બંધ હતો ને ધામ બહુ થવા લાગ્યો; તેથી હું ગમરાઈને આખરે હાથેયો. બારી પાસે ખુરશી
નાંખી બેઠો. થોડાવારે પવન નીકળ્યો અને મારા મનને જરા શાન્તી થઈ. એટલામાં રસ્તા ઉપર
ઠાઈ વાત કરતું જણાયું. હવે બહાર શી વાત થાય છે તે સાંભળવા તરફ મારું ધ્યાન ખેંચાયું ને તે
માંનો સત્યસાગર નામનો એક જણ જોઈયો, —સાધ અસત્યસાગર ! તું કહેતો હતો, તે આવું જ સાચું કે ?
અસત્યસાગરે એ જવાબ દીધો:—તું કરે ? હું થણા જ કામમાં હતો.

સ—એવા તે શા કામમાં ?

અ—હું આવડી કાલે જોખે (મુખઈ) જવાનો છું.

સ—ચાર, તારી વાત મને બીજકુલ અમલી નથી.

અ—તેનું કારણ તો કહેરો ?

સ—તેનું કારણ એટલું જ કે, આપની જોલેલી વાત એક પણ સાચી હોતી નથી. તેથી દીલ
ગીરીથી મારે જણાવવું પડે છે કે, એવી-કંઠા પહોરની લહેરોમાં લળી નય એવી વાત મને કહેરો નહીં.

અ—હું ખરેખરું કહું છું કે, એવી વાત કરવામાં મને બહુ જ આનંદ થાય છે.

સ—એમાં તમને એટલો બધો આનંદ શાનો થાય છે ? એ તો ધણું જ સરમતું કામ.

અ—વાહ એમાં સરમ શાની ? એ તો જરા મરકરી અને મજાકનો એક રસ્તો છે.

સ—વાત વાતમાં બહુ જોલણું તે મરકરી અને મજાક ?

અ—અલબત્ત તમે જોયું નહીં હોય, કે તમારા શીવાય બધા મારી આવી રીતની વાતથી
કેવા દબાઈને મારી ખુશામત કરે છે ? તેજ આનંદ.

સ—વાદરે વાદ ! આપ મોટા પ્રેમકરના પુત્ર થઈ આવા વીચાર ધરાવો છો તેથી હું
આશ્ચર્ય પામું છું.

અ—હા...પણ એમાં નંવાઈ શાની લાગે છે ?

સ—કેમ નહીં ? બીનની પાસેથી માન ખાટવાની ખાતર તમે કેટલું અણપટલું કરો છો !

અ—પણ અણપટલું કેવી રીતે ?

સ—આપ બહુ જોલો છો તે રીતે.

અ—બીનની મરકરી કરી જરા અજાણ તેને તમે જાંકે કહો છો ?

સ—હા.

અ—એ કાંઈ જુદું કહેવાય નહીં.

સ—ત્યારે શું સાચું ? મારા મહેરમાન, મને કહેયો તો ખરા કે આપ આઓ દીવસ મરકરીમાં જ આજો છો કે ખીલ કરામાં ?

અ—તેમાં થઈ શું ગયું ?

સ—તેને મારે પુછવાનું એટલું જ કે મરકરીમાં તમે કેટલો વખત સાચું જોયો છો ?

અ—હા...હા...હા. ! એમાં સાચું એક પણ નહોત્ય. એતો મરકરી...

સ—ત્યારે તમારી વાતો બધી ગેળી કાઢવા ગપાટક અધ્યાયમાં મુકવા જેવીજ હોયની ?

અ—હા.

સ—તો ગપ મારી ખીલને લમાવવા તે શું જુદું નહીં કે ?

અ—પણ જુદું જોઈવું તેમાં હરકત રી ?

સ—અસત્ય જોઈવું તે મહાન જોડું કાર્ય ગણાય છે

અ—તે શી રીતે !

સ—જમીનના બનાવેલા નીચમનું ઉલ્લંઘન કરીએ તો તેનું અપમાન કર્યા બરાબર ગણાય છે. અને તેનો અર્થ તેને દીવાનો બનાવવાની કોશીસ કર્યા બરાબર ગણાય છે. દારણ તમે કાંઈ પણ જુદું જોઈ અથવા આડે રસ્તે આજો દીવસ આલી રાત્રીએ દેવળમાં જઈ તેને કહો કે “ હે પ્રસો ! અમે તારા દાસ છીએ અમારો અપરાધ ક્ષમા કર. ” આટલું કહેવાથી કદાચ એ દયાળુ તમારો અપરાધ વીસરી મુકે પણ જીજ્ઞે જ દીવસે તો પાછા તમે એને એજ રસ્તે અર્થાત્ એથી પણ અધમ રસ્તે ભવ. વળી રાત્રી થાય અને ક્ષમા મ્હાવા ભવ ! તે બધી શી ગરબડ ? તમે શું પરમેશ્વરને ગાંઠો માણસ ધાર્યો કે તમે અપરાધ કર્યા કરો અને એ હર વખત ક્ષમા આપે ?

અ—મિરઠર ! આપ તેને ગાંઠાની હપ્તો કેવી રીતે લાગુ પડો છો ?

સ—સાંભળો ! અધીરા ન બનો. તમારા ધરની પાસે જવલુ ગાંઠો છે તેને તો તમે જોળખતા જ હોયો. હું તમને એનો જ દાખલો આપું છું.

ધારે કે કોઈ પ્રસંગે તમને મારવાની ઈચ્છા થઈ આવી અને વચર કારણે તમે તેને (જવલુને) ધોલ મારી. વળી જીજ્ઞે દીવસે તમને પસ્તાવો થવા લાગ્યો અને તમે એની પાસે જઈ કહ્યું કે જવલુ બાઈ ! મારી બુલ થઈ મને માફી આપી મારી સાથે વાત કરો. તરતજ તે અજ્ઞાન માણસ બધું વીસરી જ્યો ને તમારી સાથે વાત કર્યો. વળી ચોથે દીવસે તમને ઈર્ષા લાગીને તમે એને માર્યો; અને વળી ક્ષમા માગો ! એટલે તે તો ગાંઠો તેથી બધું વીસરી ભય. પણ જે પરમાત્મા તેને પણ તમે એમ કરો છો, તે શું અજ્ઞાન કે ગાંઠો માણસ છે ?

અ—નહીં જ. તે ગાંઠો નથી પણ દયાળુ છે.

સ—હા. તે દયાળુ છે ખરો પણ તે અત્યંત અને સેંકડો અપરાધોની ક્ષમા આપવા મ્હારો નહિં.

અ—પણ જુદું જોઈવું તે શું અત્યંત કે સેંકડો અપરાધો બરાબર ગણાય કે ?

સ—ત્યારે શું આપ એમ કહેવા માગો છો કે જુદું જોઈવું તે એક જોડું અને માનવજ આપવા લાયક ગણાય ?

અ—નહીં. નહીં. આવ ચોડાવ નહીં. પણ એ તો એક જગતનો નીચમ અને ધારે છે.

સ—જુદું જોઈવું તે જગતનો નીચમ કે ધારે છે એ તમે ક્યા સાક્ષમાંથી વાંચો ?

અ—સાક્ષમા તો શું પણ ઘણા જણ કહે, તે વાત સાચી મનાય છે. અને ધણકને ગ્રેદિ જે જેવી વાત સાંભળી છે, કે જુદું જોઈવું તેમાં પાપ નથી. અને તમારી પાસે તો હું તેથી ઉલટું જ સાંભળું છું તેથી મને નવાઈ લાગે છે.

સ—ધણા જણ ગમે તે કહે પણ આપનું મન શું કણુલ કરે છે.

અ—મારું, મન...?—મારું મન તો અત્યાર સુધી ઉપર કહેલા માર્ગને માનનારું હતું પણ

હમણાં તમે આવેલા છવણુંતા દ્રશાન્તથી મને તમારું કહેવું ખરું લાગે છે પણ હજી બરાબર ખાતરી મારા મનમાં નથી.

સ—આટલું આપ કહી શકો છો એવી મને આશા નહોતી. હું ઘણા ખુશી થયો છું.

અ—પણ મારા મનમાં એક સંદેહ રહ્યો છે. આપ તસ્તી લઈ જતા કહો કે જુદું જોડાણની કામા બીલકુલ હશે નહીં કે ?

સ—ખરી હોય પણ જે માણસ દીવસમાં પચાસ વખત જુદું જોલે અને દસ વખત સાથું જોલે; તેને માટે કામા બીલકુલ છે જ નહીં.

(અસત્યશર્મા કાંઈ વીચારમાં પડ્યા હોય એમ જણાયું અને પછી થોડીવારે જોડાણ મારે માટે પણ એમ જ કહે પ્રેમી !...)

સ—આપનો આટલો પસ્તાવો જણાવી આપે છે કે, હવે આપ એવું જોડાણ નહીં.

અ—નહીં હવે હું કોઈ દીવસ એવું જોડાણ નહીં જ, તેમ પ્રથમ અજ્ઞાનપણમાં જોડાણ બદલ તેની કામાની હંમેશાં પાચના કરીશ. (થોડી વાર આટકીને) મને પહેલાં ખબર નહોતી.

સ—શી અને રોની ?

અ—“મરહૂમીમાં જુદું જોડાણ તે પરમેશ્વરને દીવાનો બનાવવાની કોશીસ કર્યા બરાબર જણાય છે.”

સ—જોશર્મા (અહુસાર), કાઈ અસત્ય શર્મા ! તમે થોડા વખતમાં અને થોડું કહેવામાં જલદી સમજી ગયા તેથી હું તમને મુબારકબાદી આપું છું.

અ—મિ. સત્યસાગર ! હું આપનો ઉપકાર મારું છું. તમે મને મોટા ખાડામાંથી બહાર કાઢી છોડીતલાન દીધું છે.

સ—ઉપકાર ઇશ્વરનો માનો. હું તેને લાયક નથી.

બન્ને જણ ધ્રુષ્ટ પડે છે તે વખતે સત્યસાગરે કહ્યું, જે જે કાઈ ! મારાથી કાંઈ જોડાણ હોય તે મારું કરો.

અ—વાહ એમ શું જાણો છો ! હું આપનો આભારી છું. સાહેબજી.

હું પણ કહ્યો ને આ સાંભળેલી વાત બીજે વિચાર કરતો સુઈ ગયો અને તરત જ નિદ્રા-રેવી પ્રસન્ન થઈ ગયાં.

(અમદાવાદ.)

—સી બહેન જ્યોતીર્મયી.

વાલ. મિત્ર.

૧. વાલ કયા: ખાલકોનું રામાયણ.

૧. સર્વ નદિને કિનારે અયોધ્યા નામનું સુંદર શહેર છે. ત્યાં ઘણા કાળ ઉપર ધ-ક્વાકુ નામના રાજાએ રાજ્ય રચાવ્યું હતું. તે પછી તેની પાછળના દરેક રાજાને ઇક્વાકુ વંશના રાજા કહેતા. એ વંશમાં દિલીપ, અજ, દયસ્ય જેવા મોટા પરાક્રમી, અનેક પ્રકારે પ્રખ્યાત પાલન કરનાર ઘણા રાજાઓ થયા. દયસ્ય રાજાને સર્વ પ્રકારની અતુલ્યતા હતી; ફક્ત સંતાન નહોતું, એટલું જ દુઃખ હતું. તેને કોઈ, કોઈના ને સુમિત્રા એમ ત્રણ રાણીઓ હતી. પુત્ર માટે યત્ન, હોમ, આદિ ધર્મકર્મો ચાલતાં હતાં, તેટલામાં પરમેશ્વરની કૃપાથી કોઈકલાને રામ, કોઈકલાને હરત, અને સુમિત્રા ને લક્ષ્મણ ને શત્રુઘ્ન, એમ ચાર પુત્ર થયા. આ પુત્રોના જન્મ દિવસે પ્રજામાં ઘણું જ આનંદ થયો અને લોકોએ મોટા ઉત્સવ કર્યો. રામનો જન્મ ચૈત્ર સુદ નોમને દિવસે થયો તેથી તે દિવસ રામનવમી કહેવાય છે.

૨. છોકરાઓ ધીમે ધીમે મ્હોટા થયા, તેમ તેમ દરેક બાઈઓ એક બીજા સાથે રનેહથી રમવા લાગ્યા. તેમાં લક્ષ્મણને રામ ઉપર ને શત્રુદેવને હારત ઉપર વિશેષ લાવ હતો. બધાજ બાઈઓ સાથે રહેતા, ખાતા, પીતા ને રમતા પણ સાથેજ. એ બધા છોકરા ન્હાનપણથી ધણા નમ્ર સૂચીય ને માનપતું હતું. માનનાર હતા. પાંચ વર્ષના થયા ત્યાર પછી વસિષ્ઠ ઋષીને ત્યાં લખતાં વાંચતાં, રજા વિગેરે કળાઓ તથા નીશાન તાકતાં, અને ઘોડે બેસતાં, એમ દરેક પ્રકારનું શીક્ષણ તેમણે મેળવ્યું. એ રાજપુત્રો આથી ધણા હોદાર પાર ને વિદ્વાન તેમજ શરીર પણ મજબુત થયા.

૩. રાજકુમારો આટલી વિદ્યા શીખેલા જ્યેષ્ઠ દશરથ રાજાને ધણો આનંદ થયો અને તે છોકરાઓ ઉપર ધણોજ રનેહ કરવા લાગ્યા એટલામાં એક દિવસ વિશ્વામિત્ર ઋષી દશરથ રાજા પાસે આપ્યા. રાજાએ ચોગ આદરસહકાર કરી બેસવા કહ્યું ને શી આજ્ઞા છે એમ પૂછી તેમની આગળ બેસા રહ્યા. વિશ્વામિત્ર બોલ્યા “ હે રાજા ! હું યજ્ઞોના આરભ કરું છું. પરંતુ કુટ રાક્ષસો ત્યાં આવીને મને હરકત કરે છે ને તે પૂર્ણ થવા દેતા નથી. યજ્ઞનું રક્ષણ કરવું એ તમારા જેવા રજા વિદ્યામાં પ્રવિણ થયેલા ક્ષત્રી રાજાનો ધર્મ છે. એટલા માટે તારા વીરપુત્રો રાગ અને લક્ષ્મણને મ્હારી સાથે મોકલ એટલું મ્હારી પાસે માગું છું. એ સભાળી દશરથરાજા વિચારમાં પડ્યા. પણ વસિષ્ઠઋષીને પૂછી પછી રામ લક્ષ્મણને મોકલવાનું કહ્યું કહ્યું. આથી રામ, લક્ષ્મણ ધનુષ્ય બાણ લઈ વડીતોને પ્રણામ કરી વિશ્વામિત્રની સાથે ગયા.

૪. વિશ્વામિત્ર, રામ અને લક્ષ્મણ ત્રણે આલતાં ચાલતાં પર્વતો ને નદીઓ આળંગતા, એક અરણ્યમાં આ પા. આ અરણ્યમાં એક તાટકા નામની રાક્ષસી રહેતી હતી. એ યક્ષણી જંગલાસુર નામના દૈત્યના છોકરા સુદની વડુ હતી. તેને મારીય નામના છોકરો હતો એ ધણો. પરાક્રમી પણ કૂર હતો તાટકા ને મારીય ગામ બ્રાહ્મણને મારતાં ને યજ્ઞદિક્ષામાં હરકત કરતાં રામ, લક્ષ્મણ ને વિશ્વામિત્ર તે અરણ્યમાં પહોંચ્યા કે તરતજ તાટકાએ બંધકર ગર્જના કરી એટલે વિશ્વામિત્રે રામને તેને મારી નાખવાનું કહ્યું. પરંતુ સ્ત્રી ઉપર હાથ ઉપાડવો એ ક્ષત્રિય ધર્મ વિરુદ્ધ હતુ એમ રામે કહ્યું. એથી વિશ્વામિત્રે રામને સહમગ્નવ્ય કે, કુર ધર્મ કરનાર સ્ત્રીને શિક્ષા કરવી એ ક્ષત્રિયનો ધર્મ છે. ઇન્દ્રે મથરાને, વિષ્ણુએ ભૃગુઋષિની પત્નીને શુદ્રાચાર્યની માતાનો વધ કર્યો હતો વિશ્વામિત્રના કહેવાથી રામે તરત તેને મારી નાખી. એ પ્રમણે તાટકાનું મરણ થયું. રામે ગૌતમ મુનીની પત્ની અહલ્યા ત્યાં સીલા (પથ્થર) ચઢને પડેલી હતી, તેનો ઉદ્ધાર કર્યો ને પછી ત્રણે જણ વિશ્વામિત્ર ઋષિના આશ્રમમાં ગયા પછી ઋષિએ પઠ કર્યો. ને રામ, લક્ષ્મણ તેમજ રક્ષણ કરવા ત્યાં રહ્યા એ પ્રમાણે પાંચ દિવસ થયા પછી જ્યેષ્ઠ દિવસે મારીય સુગાડુ વિગેરે રાક્ષસોની ધાડ ત્યાં આવી અને તે રાક્ષસો યજ્ઞોના બાગ કરવા લાગ્યા. એટલામાં રામે બાણની વૃદ્ધી કરી મારીયને ન્હસાડ્યો ને સુગાડુ તથા બીજા રાક્ષસોનો નાશ કર્યો. આ પ્રમાણે રામને હાથે ઋષિનું સહકાર કુર થયું, ને સર્વ જણ તેમને આશીર્વાદ આપવા લાગ્યા.

૫. બીજે દિવસે રતન સંધ્યા કરી વિશ્વામિત્ર રામ લક્ષ્મણને કહેવા લાગ્યા કે, મિત્રિયા રાત્રિમાં જનક રાજા કન્ધે ધણોજ મોટો અને પરાક્રમી રાજા છે, તેને ત્યાં મ્હોટો ઉત્સવ છે. ત્યાં મ્હારી સાથે તમે આવો. ત્યાં એક મ્હોટું ધનુષ્ય છે કે તે દેવ, દૈત્ય, રાક્ષસ

કોઈથી તે ઉપાડાતું નથી. આ આગા સંભળી રામ લક્ષ્મણે ત્યાં જવા હા કહી. વિશ્વામિત્ર યજ્ઞા ઋષિઓને લઈ રામ લક્ષ્મણ સાથે તીર્થ કરતા કરતા જનક રાજના નગરમાં આવ્યા. તેમના આવ્યાની ખબર મ્હોરતાજ, રાજા આનંદથી સામા ગયા ને બહુ સત્કાર કર્યો. રામ લક્ષ્મણનું સ્વરૂપ ને લાવણ્ય જોઈ, તેઓ યજ્ઞાજ આશ્ચર્યમાં પડ્યા, ને પૂછ્યું કે, આ કોના છોકરા છે? વિશ્વામિત્રે કહ્યું કે, એ હરણ્ય રાજના પુત્ર છે. આટલી ન્હાની ઉંમર છે પણ એમણે રાક્ષસોને મારી મ્હારા પછડું રક્ષણ કર્યું ને અદ્વિ શિવધનુષ્ય જોવા આવ્યા છે. આ પ્રમાણે વાતચીત કરી જનક રાજ પોતાના મહેલ તરફ ગયા. બીજે દિવસે જનકરાજએ સભામાં બેસી શિવધનુષ્ય મંગાવી બધાની સમક્ષ પોતાની પુત્રી સીતા તરફ જોઈને કહ્યું કે,—“જમીન ખેડતાં ત્હેમંથી આ કન્યા મળી આવી હતી. ત્હેનું મ્હેં સીતા નામ પાડ્યું છે. તે લગ્નને યોગ્ય થઈ છે. ત્હેની સાથે લગ્નનાં માગાં ધણી રાજાએ તરફથી આવ્યાં છે. પણ જે કોઈ આ ધનુષ્ય ઉચકાને ખેંચે, ત્હેનેજ મ્હારી કન્યા પરણાવવી. એવા આજ સુધી ધણીએ પ્રયત્ન કર્યા પણ કોઈથી મ્હારી પ્રતિજ્ઞા છે તે પ્રમાણે થયું નથી.” વિશ્વામિત્રે પોતાના પાસે રામને બેઠેલા જોઈ ઇશ્વરત કરી કે તે ઉપાડીને ખેંચે. તરતજ રામે ઉઠી હજારો માણસ વચ્ચે તે ધનુષ્યને રમત કરતા હોયની તેમ ઉચકાને વાંકું કર્યું ને એવું ખેંચ્યું કે ત્હેના બે કંટકા થયા. રામચન્દ્રનું આટલું બળ જોઈ સધળી સભા આશ્ચર્ય પામી. ને આવો તેજસ્વી જમાઈ મળેલો જોઈ જનકરાજને આનંદ થયો. તેણે વિશ્વામિત્રને પુછીને હરણ્ય રાજને સર્વ હકીકતની ખબર કરી, વિવાહ કરવા તેડાવ્યા, ને રામ તથા સીતાનું લગ્ન કર્યું. જનકરાજને ઉર્મિલા નામની એક બીજી કન્યા હતી, તે લક્ષ્મણને દીધી તથા જનકરાજનો ન્હાનો બાઈ કુશંવજ હતો ત્હેને બે છોકરીઓ હતી, માંડવી ને શુભદીર્ઘિ, એનું લગ્ન હરત ને શત્રુધન સાથે કર્યું. લગ્ન થઈ રજા પછી પુત્ર ને વહુઓને લઈ હરણ્ય રાજ અયોધ્યા જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં રામે ધનુષ્ય બાગ્યું એમ સંભળી ગુરસે થયેલા જમદગ્નિના પુત્ર પરશુરામ ગયા, તે બોલ્યા: “રામ ! ત્હેં શિવધનુષ્ય બાગ્યું તેથી મ્હારી મ્હોટી દીર્ઘિ થઈ હશે. મ્હેં વીસ વખત ક્ષત્રીઓને નાશ કર્યો છે. તે આ ધનુષ્ય જે મ્હેં વિષ્ણુ પાસેથી આપ્યું છે, તે વાંકું કરીને બાગે તો ખરે. ક્ષત્રિય કહેવાય. તે સંભળીને રામે તરત તે ધનુષ્યને લઈ વાંકું વાળી તે પણ બાગી નાંખ્યું. આથી પરશુરામ ચાન્ત થઈ જઈ તરત રામના પરાક્રમનાં વખાણ કરવા લાગ્યા. હરણ્ય રાજની સ્વારી મ્હોટા કાઠથી અયોધ્યામાં આવી મ્હોટી. ત્યાં રાજપુતનાં લગ્ન નિમિત્ત મ્હોટા આનંદ—ઉત્સવો થયા. કેટલાક દિવસ પછી હરત પોતાને મેસાળ નંદિઆમ નામના ગામમાં જઈ શત્રુધન સાથે લઈ ગયો.” (અપૂર્ણ.)

(સેન્ડાકુઝ.)

—સૌ. પ્રમિલા.

૨. ચાલ કાવ્યો: બાળક અને ચાંદલીઓ.

“બા ! ચાંદલીઓ મુજને આવ, છુટે છે તે પર બહુ બ્હાલ;”

“પાસે રાખી કરીશ જતન, રમવા તે સંગે બહુ મન.”

“બાપુ ! તે ત્યાં નવ લેવાય, તેની સંગે કેમ રમાય !”

“ચાંદલીઓ ઉંચે બહુ વસે. જો તજ રતામ જોઈ તે હસે.”

“ ના બસ મ્હારે જોઈએ તે, લાવોને મુજ માડી ! એ; ”
 “ મ્હારું મન તો તેમાં વસ્યું, ના છુટ્યું આ ! તે વિષય કશું ! ”

આમ કહીને બાળક રૂને, ચાંદલીઆ રહ્યું તે જુએ;
 રહમતબુદ્ધ રહમતે નહિ તે, મૂકે નહિ હક લીધી, જે.
 જળ ભરી યાળી લાવી જ્યાંય, પ્રતિબીંબ દેખાડ્યું ત્યાંય;

“ બાપ ! ચાંદલીઆ ત્હારો લે, હવે ખૂશ થયો ને, કહે ! ”

જોઈ ચાંદલીઆ લેવા ધસે, ભરતો મુકી ખડખડ હસે;
 હસતું બાળક નિર્ખાં ત્યાંય, માતું મન હર્ષે ઊભગાય.

(અમદાવાદ)

—સૌ મહુરી.

ધૃશ્વર પાસે એક આર્યબાલાએ માગેલો બાળ.

(પાંચાળી પ્રાણાધાર—એ રાગ.)

ધૃશ્વર— “ બાલા ! દઈ કેવો બાળ ? ”

નિર્દોષી બાલા !

બાળા— “ દેને સુપુત્ર હે કરતાર, ”

અવિનાશી દેવા !

* * *
 કાષ્ઠ બાળ ગૃહી કુદાડી, રઝળ્યો જંગલ ને આડી,
 મહુ વૃક્ષ જતો પાડી.

નિર્દોષી.

આખર આવ્યો સર તીરે, વળ્યું વૃક્ષ તહિં તટ-નીરે;
 ધા દીધો ત્યાં વીરે.

નિર્દોષી.

ધા કરતાં કરતી છુટી, અટ જળ તળીએ જઈ છુટી,
 નપને ધારા છુટી.

નિર્દોષી.

કરતો તે બહુ કલ્પાંત, આ અરણ્યમાં એકાંત,
 કરવા કે નોંટું સાન્ત.

નિર્દોષી.

જળદેવી દયાથી આવ્યાં, દિલાસો સાથે લાવ્યાં,
 બહુ બાળ મન ભાવ્યાં.

નિર્દોષી.

દેવી— “ વદ વત્સ ! તને શું યાચે ? આંખે આંસુ ન સમાયે,
 ગાંડા ! કયમ ગભરાયે ? ”

નિર્દોષી.

બાળ— “ પાડી કુદાડી, માડી ! જળમાં, ફરતાં આ આડી,
 કહું કરમરી દ્યો કાઢી. ”

કુદાડી.

દેવીએ કુબ્જા મારી, લાવ્યાં સોનાની સારી;
 પુછ્યું ” હે આ તારી ? ”

કુદાડી.

જોઈ બાળે ધારી ધારી, ગોલી છંડ્યો મન મારી;

“ નહિ નહિ એ નહિ માગી. ”

કુદાડી.

કહે દેવી દષ્ટ દયાની, હશે બાળ ખરે આ તારી;

- બાળ— “ નાજ, નહિ એ મારી. ” કુહાડી.
- આખર લાવી તે, એની; કહે, દેવી “ આ છે કે’ની? ”
- બાળ— “ બસ, મારી એ દ્યોની. ” કુહાડી.
- માતાએ મનમાં રીઝી, તેની તો તેને દીધી,
વળી દીધી એ પીછ. કુહાડી.
- દેવી— નીતિ નિહાળી તારી, વરતે એ નરને નારી;
સુખ પામે સંસારી. નિદોષી.
- * * *
- બાળા— “ સુવર્ણ નહિ ચળનાર, ^૨ સૌ સદસ્યુનો ભંડાર,
ધૈર્ય દ્યો એવો બાળ. ^૩ ” અવિનાશી.
- (બાવનગર.) —બાળા.

૩. વાલ વિનોદ: દેડકો દેડકી અને હાથી.

એક દેડકી હતી. તે બગીચામાં જાસ લેવા જતી હતી. તેને રસ્તામાં હાથી મળ્યા.
દેડકી કહે છે— હાપરા પગના હાથીઆરે, રુકું રતન, ચગદારી.
હાથી કહે છે— ડેડરા પેટની દેડકી રે, તને દેવ દેએ છે !
દેડકીએ દેડકાને પ્રિઆદ કરી—
વાડમાં બેઠા રાણા રાજાઆરે, મને ડેડરી કહે છે.

દેડકાએ જવાબ દીધો—

આરો આવો ગોરદિ પાતળા રે, હાથી જખ મારે છે !*

(અમદાવાદ)

—એ હહેનો.

લાડુ ભટા

બમન જમને કું આવ, લડુ સકર જનવાય, દાલચીની દિલવાય, બડી મોજ ઉડવાય !
મગન ખાવે પચીસ, રામચંદ્ર જત્રીસ, આનંદરામ છત્રીસ, દાલ તોસ કટોરે !
કઠી દુને ભરવાય, બાત પાતલ ન માય, અંગે સારે લપટાય, પીચે ભંગ કટોરે !
આરત ધરકું પરતાય, લડુ થોડે કયું ખાય ? સુખ કોસકું જતલાય ? મેરી સેયર સુખા.
બધા ભુદેવો જમીને ઘેર ગયા. તેમાંથી એક મહારાજે પોતાની સ્ત્રી પાસે બે મરીના
જાણા ગાળ્યા, કે તે મળવાથી લાડુ પચી જાય. ત્યારે સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો કે, પેટમાં
મરીની જગ્યા રાખી, તો એટલો લાડુ કેમ ન ખાધો ?—તે શીકરમાં પડી, કે હવે મારી
પરોમાં હું શું મ્હોં દેખાડીશ ?

(અમદાવાદ).

—બાપુ. (વર્ષબાર.)

૧, સુવર્ણ એટલે સુવર્ણથી અને સારાવર્ણ—રૂપ વાળી સ્ત્રીથી ચળાયમાન ન થાય તેવા.
ચળાયમાન થનાર. ૩ ધરપત્રનીતિની એકવાર્તા હપરથી.

* ‘સુન્દરી સુખોદ માટે જાસ’ ત્રણ વર્ષની બાપુએ લખાવેલું અને બાર વર્ષની બાપુએ
તારી મોકલેલું.

ખાલકોના ઉખાણા.

આપણી છોકરીઓ અને બાલકો એકઠાં મળી, જમીન ઉપર ઉંધા હાથ મુકી, ફરક હાથ ઉપર આંગળી મુકી મુકી, નીચે પ્રમાણે બોલે છે.

૧

અડકો દડકો, દહીં દડકો,

પીંચુ પાકે, શાવણ ગાળે નવરથમાં ચારવામાં આવે તો જલદી ચડતી નથી. બીલમૂલ, દાતરડે જોડાળા પાણી સિવાય સારી થતી નથી તેનું કારણ ખાસ સાકર, શેલ જાતાનામાં યોગાયથી વસ્તુમાં પ્રવેશ કરી તેને પાચી અને નરમ કરવાના કણ છૂટા પડે છે અને તેથી કરીને એ વસ્તુ જલદી ચડી જાય છે.

તેને યોગાયવાને શુભ ખાસ કરીને અગ્નિમાં છે એટલા માટેજ અગ્નિ ઉપર આધિરથમાં ચારવાથી તે વસ્તુ જલદી ચડી જાય છે. આપણા શરીરમાં પણ પા-રવા માટે જરૂર નામની એક જાતની અગ્નિ છે તેને મંદ હોય છે તો ખોરાકનું ન સારી રીતે થતું નથી. તેથી સર્વ સંજોગો ભેટ્યા વસ્તુ પકાવવામાં અગ્નિ વધારે લોગની છે. માટે આધિરથને ખરાબર ઉકળવા દેવું.

પોણી: માણસના શરીરના વજનના એ તૃતીયાંશ ભાગ પાણીના છે. ખોરાકમાં દર રોજ રતલ, -ધઉંમાં તેર રતલ (શેર), ગાજરમાં નેવાણી રતલ, ચોખામાં પંદર રતલ, પટેટામાં પંચો-તેર રતલ, કુંગળીમાં એકાથું રતલ, ને દુધમાં શીત્લાશી રતલ પાણી હોય છે.

મગ, મક, ચણા, વટાણા, ચોળીઆ, વગેરેનું શાક કરવું હોય તો તેને પલાળવામાં આવે છે. ધણા (દહિણી વગેરે) લોહી રાત્રે પલાળી મૂકે છે. રાત્રે પલાળવાથી કાટાં પુરી જાય છે અને તેથી પાપ વાગે એમ જનો માને છે, તેથી વહેલાં સવારના પાંચ વાગે તે લોહી પલાળે છે. પલાળવાનું કારણ એજ કે પાણીમાં તે પુલે છે, તેથી તેને ચડતાં જાર લાગતી નથી અને મીઠાશ પણ આવે છે.

મીઠું: ખોરાકમાં મીઠું નાખવાનું કારણ એ છે કે એથી કરીને ખોરાક સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. મીઠા વગરનું મોણું અન્ન સારું લાગતું નથી. અને અથાણા વગેરેની ચીજો મીઠું નહિં નાખવાથી ગંધાદ્ધ ઉઠે છે, એટલુંજ નહિં પણ તેના માપ કરતાં ઓછું પડ્યું હોય તો પણ ગંધાદ્ધને બગડી જાય છે. જરાબર માપ રૂર મીઠું નાખવામાં આવે તો જ તે સારી રહે ને સ્વાદિષ્ટ લાગે.

મશાલો: કેટલાક કુવાના પાણી કે જીંજ કાઢ પાણીથી અથવા કાઢ ચીજ જાતેજ એવી હોવાથી જ્યારે ચડતી નથી ત્યારે તેમાં સાજીનાં પુલ, ખારો કે સોડા વગેરે નાખવામાં આવે છે. કેટલીએક ચીજો ચડી જાય એવી હોય, પાણી પણ ચડાવી આપે તેમ હોય છતાં, ટુરીયાં, ચોળા, વાલોળ, બાજી, વગેરેમાં સ્વાદ, રંગ અને સુવાળાસને માટે ખારો, સોડા, સાજીનાં પુલ, વગેરે નાખવામાં આવે છે.

શાકમાં હળદર નાખે છે તેનું કારણ એ છે કે તે લોહી સુધારે છે, અને રંગ પણ સારો દેખાય છે. કેટલીએક ચીજોને રંગ આપને પણ અનુકૂળ પડે-જમ્મે તેવો-કરવો પડે છે.

વધાર: ચોળા, ગુવાર, વાલોળ, હણસી, એવા શાકનાં વધારમાં હીંગની પહેલાં અજમે

અને પછી હીંગ મેલીને વધારાય છે. અજમાયી શાક સ્વાદવાળું લાગે છે અને વળી તે શાકને પચાવામાં ગ્રથુ કરતા છે. ઘણાં લોકોને હીંગ પસંદ નથી પડતી પરંતુ હીંગમાં પણ ગ્રથુ છે. સ્વાદમાં તે જેને ઠીક પડે તેને સારી લાગે છે ગ્રાહી તે વાયુ દહાવે છે. ઘણા છદ્દં ઠંડુ છે ને સ્વાદમાં પણ વધારે કરનાર છે. મરચામાં પણ પાચન કરાવવાનો ગ્રથુ છે વળી મરચા વિના શાક શીકું અને મોળું—એસ્ત્રાદુ લાગે છે.

મેથીની બાજીમાં સારી વડે સજાનાં લોટથી વડી પાડવામાં આવે છે. દાણા મેથીની સાથે પાપક તથા સેવ નાંખવામાં આવે છે.

બીડામાં ચીકાશ ન થાય એટલા માટે ઘણા લોકો જાણ નાંખે છે, તે ઠીક છે; પણ બીડાને ધારીને તેની અંદર પાણી નાંખ્યા સિવાય ઉપર પાણીની થાળી ભરીને મેલવામાં આવે તો પણ ચીકાશ થાય નહિ. તેજ જરા વધારે મેલવું જોઈએ.

બીડાને ચીરીને તેમાં મસાલો ભરીને આખા પણ વધારાય છે. ઉપર પાણીની થાળી મેલવી. ચડી રહે ત્યારે તેમાં દંદી નાંખવામાં આવે તો વધારે સ્વાદિષ્ટ થાય.

રીંગણાં, દીડારાં, કાચા ટમેટાં, પાકાં કેળાં, વગેરેના કટકા કરી, ચીરીને તેમાં, ચણાના લોટની સાથે ખાડેલ અજમા, હીંગ વગેરે મસાલો તથા તેલ મેળવીને ભરીને વધારવામાં આવે છે. તેની અંદર પાણી ન નાંખાય. એકલાં-તેલમાં ચડાવનાં જોઈએ. ઉપર પાણીની થાળી મેલવી કે જેથી વરાળનાં ટીપાં થાળીની નીચે આઝરી ને તે શાકની અંદર પડે.

ઉંધીયું: રીંગણાં, દીડારાં, પાકાં કેળાં, પટેલા, સુરણ, ચકરીઆં, કાકડી, વગેરેને ઉપર કણા પ્રમાણેના મસાલો ભરીને તેની સાથે વાલોળ, ફજુરી, લીલવા, લીલા ચણા દોષ તો તે, લીલા ચોળાના દાણા, લીલી તુવેર, મેથીની બાજીનાં મુડીયા, વગેરે ને, તેમાં જોઈએ તેટલું તેજ તપેલામાં નાંખી, તેમાં ખારાતું પાણી નાંખીને, દુધીયું ક્યાં પછી તેની અંદર તે દરેક ચીજ મેલી રેવી. કઠણ ચીજને નીચે મેલવી. જલદી ચડી જાય તેને ઉપર મેલવી, અને એમને એમ લીધીયું ચડ્યા માટે મેલવામાં આવે છે. વધાર એસાડવો નહિ. તેમાં જોઈએ તેટલા ખારાના પાણી સિવાય પાણી નાંખવું નહિ તેમજ ઉપર પણ પાણીની થાળી મેલવી નહિ. ધીમે તાપે એકલા તેલમાં ચડાવવું. આ ચીજને ઉંધીયું કહેવામાં આવે છે. તેના મસાલામાં લીલા ટોપરાતું ખમણ નાંખવું.

મેલવણી: રીંગણાંમાં, લીલવા, વાલોળ, મોગરી, મોગરા, લીલી તુવેર, પટેલા, ચકરીયાં, ટમેટાં, સાકરકોળું, મેથીની બાજી, તાંબળજો વગેરેમાંથી ગમે તે ચીજ નાંખીને સાથે શાક કરાય છે.

એરામાં (વડી) ખારક નાંખાય છે. તુરીયામાં સેવ નાંખાય છે. પાકાં ટમેટાંમાં એરા [વડી] તથા સેવ નાંખાય છે. દુધી અને કારેલામાં એરા [વડી] અને ચણાની દાળ નાંખીને શાક થાય છે. ચુનારની સાથે ચોળા નાંખીને શાક થાય છે. તથા વાલોળમાં, રીંગણાં, મોગરી, મોગરા, વગેરે નાંખાય છે. એમ એક ચીજમાં બીજાનું મિશ્રણ કરવાનો હેતુ એ છે, કે શરીરને એરાકમાંથી જે જે જાતનાં દ્રવ્યો જોઈએ તે મળે છે, અને એકની બીજા સાથે મેળવણી થવાથી સ્વાદ પણ જુદી જુદી જાતનો આવે છે.

સુધારો: કારેલાને માટે પાણીની પાણી કાદી નાંખવાથી તેની કડવાય ઓછી થાય છે. મીકું ચોળાને તેને જાણ વડે મેલવાય પણ છે. કારેલાના શાકમાં પાણી ન નાંખાય એ.

કલા તેજમાં ચડાવવું ઉપર પાણીની થાળી મેવવી. તેને ખરું-આકરું કરવામાં આવે તો, કડવાશ ધણી ઓછી થઈ જાય ને રવાદમાં સારું લાગે. કટોલામાં કડવાશ ન રહે એટલા માટે બાણીને શાક વધારાય છે.

મુળા, મોગરી, કોળીજને મીઠું ચોળી, તેમાં મરચું, ધાણા છરું વધારણી [લીંગ] અને કાચું તેલ નાખીને વાસીયું બનાવાય છે. મુળાને ચોળીને તેમાંથી પાણી કાઢી નાંખવું.

વિવિધ કાકડીનું ડીંટીયું કાપીને તેને કાકડીની સાથે ધમત્રથી તેમાંથી શીથ (ઝેર) નીકળે છે તે કાઢી નાંખવું.

કાકડીમાં મીઠું અને તોખાં (મરી) નો છુકો નાંખી ખાવામાં આવે છે, તે લાભ કર્તા છે. ઘણાં માથુસો નવા પાણીની અસર ન થાય એટલા માટે કાકડીના કટકા ઉપર લીંથુ નીચોવીને પથ્રુ ખાય છે. કાકડી બહુ કુણી હોય તેથી તેમાં પાણીનો ભાગ વધારે હોય છે; કળાની છાલમાં, ચણાનો લોટ, સેવ અથવા ગાડીયા નાંખીને શાક થાય છે. તેની અંદર દોઢમ અથવા આમલી અને ગોળ ન ખાય છે લીલા વટાણા (લીતવા) ના શાકમાં થોડી સાકર, લીંથુ, અને લીંચા ટોપરાનું ખમણુ ન ખાય છે

વૈદકીય: ક્ષારવાળા પદાર્થો વાપરવામાં આવે તો શરીરનું દ્વાકપિંજર સારું રહે છે. નહિં તો પગનાં નળાંને બીજાં દાઢકાં પોત્યાં પડી જાય છે.

ઓખામાં ટુવેર કે મગની દાળ ખાવાનો હેતુ એ છે કે, તેથી મેંદામાં સફેદી વાળાં પદાર્થો-તુ-એટલે નાઈટ્રોજનવાળા દ્રવ્યમાં કારબન વાળું દ્રવ્ય મળે છે અને શરીરને પ્રુષ્ટિ આપે છે.

ખિગાઠ: માખણુ હાશમાં રાખવાથી સારું રહે છે, બદાર રાખવાથી દુર્ગંધ મળજી કરે. છે માખણુને એક કલાક ઉપરાંત રાખવામાં આવે તો તેમાં અસંખ્ય જીવોની હિપતિ થાય એમ મનાય છે. તેથી જેમ બને તેમ થોડો વખત રખાય તેમ સારું. દેટલેએક ટૂંકાણે માખણુમાં શીંગોડાનો લોટ મેળવવામાં આવે છે ધણે રથળે શિખંડમાં પણ શીંગોડાનો લોટ અથવા મેંદો નાંખવામાં આવે છે અને એજ પ્રમાણે ધી તથા દુધમાં પણ દગો કરવામાં આવે છે । માટે એવી વસ્તુઓ જેમ બને તેમ ખ્યાન રાખીને શુદ્ધ (દગા વિનાની) લેવી.

પાષ્ટિક: હાથ એ ખોરાકને પચાવવામાં મદદ કરે છે. તરસ છીપાવે છે. ઠંડક કરે છે અને પ્રુષ્ટિકારક છે માટે દંહી અને હાથ ખોરાકમાં વાપરવાથી લાભ છે [શરીર તંદુરસ્ત અને માદક આવે તેવું હોય તો ઘણા ડોક્ટરો અને વૈદો દવા ઉપર દહી અને હાથ સેવાનું કહે છે.

પાકશાસ્ત્ર માટે લખવા બેસીએ તો ઘણું લખાય તેમ છે, અને તેવું લખાણ ઉપ-યોગનું પણ ઘણું છે. છતાં પણ વિસ્તારના બખને લીધે હાલતો આટલું બસ છે.

(રાજકોટ.)

—નિર્મળા.

અથાણું કરવાની રીત.

(૨૧ સૌ. કાન્તાખેડેનની નોટશુક ઉપરથી.)

૧. કેરીનું અથાણું.—મજકેરી હોય તો,—૩ શેર મરચાં, ૨૧ શેર મેથી, ૧ શેર

હળદર, તથા નવટાંક. હીંગ લેવી. અને મધુ કેરીએ શેર ૦૧ મીઠું મશાલામાં નાંખવું. તેપાર થયેલા મશાલા વધારીને કેરીમાં ભરવે.

૨. રાઈતી કેરી—મધુ કેરી હોય તો—૧ શેર મીઠું, ૨ શેર રાષ્ટ, અધાણ હીંગ, અને શેર ૧ હીંગ કેરીના કડકા મીઠામાં આપીને સૂકવવા અને પછી શીણી દેવા.

૩. કેરીનો છુદો.—મધુ છુદો હોય તો શેર ૨ મીઠું લેવું. રાઈતી કરવો હોય તો રાષ્ટ, અથવા મશાલાનો કરવો હોય તો તેમાં આપી, મીઠું બેળવવું તથા ગોળ શેર ૨ નાંખવો.

૪. કેરીનાં ગોળયાં.

મધુ કેરીએ શેર. ૨ મીઠું, શેર ૨૫ રાષ્ટ, તથા મધુ ૦૫ ગોળ લેવો. કેરીનાં ગાંઠાં (કડકા) મીઠામાં આથવા અને એક રાત રાખવા. પછી વવઠાવીને સૂકવી દેવા અને શીણી નાંખવા.

૫. લીંબુનું અથાણું.

મધુ લીંબુએ ૪ શેર મીઠું, ૨ શેર દળદર, ૧ શેર ભરયાં, તથા ૧૦ શેર ગોળ નાંખવો.

૬. ખારીઆં.

ભર્યા (અથવા ન્હાનાં) ખારીઆંના કડકા કેરી, તેમાં મધુ ખારીઆમાં શેર ૨ મીઠું બેળવી સૂકવવા અને પછી શેર. ૨ રાષ્ટ તથા શેર ૦૫ દળદરમાં તે શીણી દેવા.

૭. આઠવાં અને કેરાં.

દસ શેર આઠવાંમાં એક શેર મીઠું, અને દસ શેર કેરાંમાં એક શેર મીઠું લઈ, તેમાં તે આપી દેવા.

૮. ચૈદક.

નાના બાળકના રોગ.

ગળું પડ્યું હોય તેના ઇલાજ:—(૧) બે આનીભાર ઉગરાવું દુધ અને બે આની ભાર બેંસવું દુધ બેથ કરીને પાવું. (૨) બે આનીભાર રાજ તેલમાં પલાડી તાળનાં ઉપર ભરી દેવી.

વરાદ થઇ હોય તેના ઇલાજ:—(૧) અજમે પાણીમાં વાડી ગરમ કરી આખા ચરીરે ભરી દેવા. (૨) આવળની અંતરછાલ ચત્રી યુક સાથે બહાર કાઢી ગળી નાંખી જરા મીઠું અંદર નાંખી પાષ્ટ દેવું.

ભાર રહ્યો હોય તેના ઇલાજ:—અડધા તોભા હીમજે ભાગીને પાણી સાથે આશ્રવી પછી તેને ચોળી નાંખી ગળી નાંખવી. અંદર એક આની ભાર ગોળ નાંખી પાવું. (૭ માસના છોકરાને એક રૂપીયાભાર દિવસમાં એક વખત પાવું. ૭ માસ ઉપરના છોકરાને બે રૂપીયા ભાર દિવસમાં એક વખત પાવું.)

ઉઠાંટીયા થયો હોય તેના ઇલાજ:—(૧) બે રૂપીયા ભાર દુધ, અડધા રૂપીયા ભાર મદ, બે આનીભાર મીઠું સર્વે ચીજે બેગી કરી ગરમ કરી પાષ્ટ દેવું. અથવા (૨) આંત્રના લાંકડાની ભરમ ચાર આની ભાર પાણીમાં નાંખી પાષ્ટ દેવી.

કુટી નીકળે છે તે ગરમીના ઇલાજ:—ધીને ઝા વખત પાણી સાથે ઘાંઘ, ચાર દાણા કલાયચીના વાડી ઘાયેલા ધી સાથે મીઠા કરી ચરીરે ચોપડવું.

ઉધરમ થઇ હોય તેના ઇલાજ:—બે આની ભાર સાકર, એક આનીભાર મીઠું અડધા શેર પાણીમાં નાંખી ઉકળવા દેવું. નવટાંક પાણી રહે એટલે ઉતારી કંકુ કરી પાવું. દિવસમાં બે વખત.

રતવાનો ઈલાજ:—શેમળનાં છાંડિયાં, જળ ઘોષડીનાં મુળાડાં અને બેગાં ધસી સરીરે ચોપડવું. અને ધમેલી દવા છ આની બાર લેઈ એક આની બાર સાકર નાંખી પચા દેવું.

શિયળ ધાણુ:—(૧) પાનની જડ પાણી સાથે ધસી ગરમ કરી સરીરે ચોપડી દેવો. (૨) એક રૂપિયા બાર પાણીમાં ઉપરની જડ ધસી ત્રણ દાણા ઇલાયચીના વાટી નાંખી ગરમ કરી પાવું.

વાધણી, આંચડીનો ઈલાજ:—મોટા સંખને પાણી સાથે ધસી અડધા રૂપિયા બાર પાવો.

મોંની અંદર ચાંદીયો પડી હોય તેનો ઈલાજ:—આંખાનાં નવાં નીકળતાં પાન લાવી વાટી પાણી કઢાડવું, કારા રામપાત્રનાં નાંખી રૂપિ દિવસમાં ચાર વખત ચોપડવું.

વાઈ આવતી હોય તેનો ઈલાજ:—(૧) કસ્તૂરી ૧ ચણોડીમાર પાન સાથે ખવરાવવી. અડધો તોલો કસ્તૂરી પહેલે તોલો દિવસ સુધી ખવરાવવી. (૨) વાંદરાણું મુત્ર બે રૂપિયાબાર ત્રણ વખત દિવસમાં પાવું તેમ ત્રણ દિવસ સુધી પાવું.

તાણુનો ઈલાજ:—પીપળાના મુળગાંનાં મુળાડી લાવી એક વાલ કેસર જરના દાણા નેટણું અરીથ ત્રણે ચીજો ધસી એક તોલો પાવું તેમ દિવસ ત્રણ વખત પાવું.

બીજાં દર્દો.

પ્લેગની ગાંઠનો ઈલાજ:—(૧) સારોડાનાં પાદડાં બાફી આખાને આખાં બાધવાં. (૨) અળશાની પોટીય કરી દિવસમાં ત્રણ વખત બાધવી. ઉપર લીમડાનાં પાંદડાં ગરમ કરી બાધવાં. (૩) ખારાના પાણીમાં બાજરીનો આટો નાંખી પોટીય કરવી, જે ઢંઢાણે ગાંઠ હોય તે ઉપર મુકી યુળીયાનાં પાંદડા ગરમ કરી પોટીય ઉપર મુકી પાટો બાધવો (૪) ઉંદરવરણુનો ગરમ કાઢી બાધવો. (૫) શીસારય ચોપડી ઉપર તમાકુના પાંદડાં બાધવાં (૬) કારબોલીક એસીડના ત્રણ ટપકાં ગાંઠમાં સાંપની અણીથી ઉતારી દેવાં (સપાટવિજયમાંથી ઉતારો) (ત્રણ દિવસ સુધી સાંજ સવાર અને વખતે એકજ ઈલાજ કરવો, ત્યાર બાદ અનુક્રમે)

પ્લેગનો સનેપાત:—(૧) એક સારો જીલ્લાજ આપવો. (૨) ગધેડાનાં તાળાં કપુરીયાં ઉઠાળી પાણી ગળી નાંખી પાવું, અંદર કપુરીયાં ચોળી નાંખવાં નહિ તેમ બીજી વખત કામમાં લેવાં નહિ.

ગાંઠ ફાટે ત્યારે અંદરનો બીગાડ નીકળી ગયા પછી કાગળની જુગળીથી જસત ડુંકારવું તથા ઉપરથી પથ્ર દાખવું (કોર જસત.)

કોલેરાનો ઈલાજ:—નવટાંક ધાણુ, નવટાંક ઠાળી ડાલ, નવટાંક ઐડુસાની અંતર ડાલ, નવટાંક લીમડાની અંતરડાલ નવટાંક ખરસાંડીયો પીતપાપડો, સર્વે ચીજોને શેર પાણીમાં બેગી પલાળી ચુકવી. દસ કલાક બાદ ગળી નાંખી નવટાંક પાણી દીવસમાં ત્રણ વખત પાવું.

ચુણુ:—હીંગ, જીરું, મુંક, વજ, મરી, પીપળ, વાવડંગ, સીધાણુ, હરડાંની મોટી ડાલ, અજમોદ, ઉપલેટ, ચીત્રકજાલ, સર્વે ચીજો સમાન્તરે લેઈ ઝીણી ખાંડી નાંખવી. કપડાંથી ચાળી નાંખવી. લીલુના રસમાં અથવા ગોળમાં તેની ગોળીયો બેર નેવડી વાળવી. દિવસમાં બે વખત ખાવી. ચોરાદી જાનના વાણુ, બીજા લોહીવિકાર, દરેક જાનના તાવ, ખાંસી, હાંશુ, પિગેરે આઠ દિવસ ગોળીયો ખાવાથી મરી જાય છે.

પીત્તના તાવનો ઉપાય:—કરીયાતુ, સંચળ, દીકામારી, પીતપાપડો એકેક રૂપિયા ભાર લેખુ બશેર પાણીમાં ઉકાળવી. શેર પાણી રહે એટલે તેને ગળી નાંખી દિવસમાં ત્રણ વખત અઘાળ અઘાળ પાણી પાવું.

ઠાઢીયા તાવનો ઉપાય:—કાળો જીરી, કકુ, અને અંદરજવ એકેક રૂપિયાભાર ભેગી ઝીણી ખાંડી નાંખવી, અડધા રૂપિયાભાર લેઈ દિવસમાં બે વખત શાકી શાકવી.

મરડો થયેલો હોય તેનો ઇલાજ:—લસજીની કળીઓમાં જરા જરા અશીષુ ઘાલી દેવતા ઉપર મુકવી. અશીષુ ખદખદે ત્યાં સુધી શેકવી. દોઢ પાંદભાર હીંગ પુલાવવી, દોઢ પાંદભાર પાનમાં ખસાવો યુનો સર્વે ચીજો ભેગી કરી વાટી, મોટા ચણા જેટલી ગોળીયો વાળી સાંજ સવાર એક એક ખાવી.

ખસના ફેલેલા તથા લુખસ:—અખિલશારો ગંધક તોલો ૧, ઘોદારશીંગ તો ૧, પારો તોલો અડધા, મેરચુયુ તોલો પા. તુલશીનાં પાંદડાની સાથે પારો લસોટવો. પછી બાંકીની બીજ દવાઓ સાથે ખસ કરવું, ગાયતું ધી સો વખત પાણી સાથે ઘાંઘ મિશ્ર કરેલી દવાઓ નાંખી મલમ કરવો. શરીર મલમ ધસી બે કલાક સુધી તડકે કરવું, તડકે ન હોય તો તાપણી કરી તાપવું તેમ ત્રણ દિવસ કરવું. કંડા પાણીથી ન્હાવું.

ઉપરની તમામ દવા બરોબર રીતે અનુભવેલી છે,

ટીપ—જે ઠંકાણે એક આનીભાર દવા લેવાની હોય તે હાલની ચાલતી એક આની નહિ પરંતુ બે આનીની અડધી સમજવી.

(રચન.)

—સા. લક્ષ્મીબાઇ પંડ્યા.

ઉપયોગી દવાઓ.

(સ્વ. સા. ખ્યાડ ખેડનની નાંખ ઉપરથી.)

૧ બાળગોળીઓ. નાનાં હોકરોને ગળાવવાની ગોળીઓની વારી. આ ગોળીઓ બે રીતે બને છે બધી ચીજોને ખાંડીને કપડજી કરી, નાગરવેલના પાનના રસમાં ખાંડીને લેમાં અશીષુનો કસ્ટો બેળવવો. પછી જાજરીના દાણા દાણા જેવડી ગોળાઓ વાગવી.

૧. રીત—એળીઓ, કાચકાં, પીતપાપડો, જવફળ, ફેસર, લવિંગ, કરતુરી (વાલ ૧), પીપળીમુળ, કરીયાતા નાની પાંદડી, વાવડીંગ, દીકામાળી, ઇંદ્રજવ, કડનાણી અજમો, જવત્રી તજ, એલચી, પીપર, હરડેડાં, સંચળ, અકલગરો, અને દીકામાર,—આ દરેક ચીજ એક પાંદ ભાર અને અશીષુ બે પાંદભાર લેવું.

૨. રીત—જવફળ, જવત્રી, લવિંગ, તજ, એલચી, દીકામાળી, એળીઓ, ઇંદ્રજવ, જવ બે રૂપચકાં, પીતપાપડો, વાવડીંગ, કડની અજમો, પીપર, પીપળીમુળ, ફેસર, હરડેડાં, ઉટાંટી—આ દરેક ચીજ એક પાંદ ભાર લેવી.

યામાર મદ, બે ટાટકચૂણ. જમતી વખતે બીજો ખોરાક લેતા પહેલાં જાત અને ઘીની સાથે (૨) આનાના વાણ ઉપર સારી અસર કરે છે, ખોરાક પચાવે છે, ન બૂખ લગાડે છે

કુટી નીકળે મેંઠ, તીખાં (મરી), પીપર, અજમો, સીંધવ, ઝરૂં તથા આયમીઝરૂં—આર દાણા ઇલાયચીનો મેંઠ, તીખાં (મરી), પીપર, અજમો, સીંધવ, ઝરૂં તથા આયમીઝરૂં—ઉધરસ ઘંઘ હોડી રૂપિયાભાર લેવી અને હીંગ એક રૂપિયા ભાર પુલાવીને તેમાં બે અડધા શેર પાણીમાં નાંખવા કરવું.

પાવું. દિવસમાં બે વખત, સંજે ૭૨૨, સિંધવ, મુક, કાળાંમરી, પીપર, અને અજમો,

એટલી ચોક્કસ દરેક એક રૂપિયામાર લેવી અને તેમાં હોંગ અડધા રૂપિયામાર હુલાવીને ભેવવેવી. પછી ખાડીને તૈયાર કરવું.

૩. દાંતે ધસવાની દવા. એલચી, છૂંદ (ખાતલુ), કાથો (કિવડીયા), અદામનાં છોડાં, દાડમનાં છોડાં, ખાતળની છાલ, તથા માખાં (શેકીને લેવાં) અને ફટકડી (હુલાવીને લેવી). આ બધી ચીજો સરખે ભાગે લઈ ખાડીને ચૂર્ણ કરી દાંતે ધસવું.

૪. ધૂધેલની પડીમાં નાંખવાની ચીજો.

પડોપાંદડી (નવટાંક), કપુરકાચલી (શેર ૦૧), સુખડનાં છોડીયાં (શેર ૦૧), વીરજુના વાળા (નવટાંક) તથા ચીશમનાં છોડીયાં (શેર ૦૧૧).

૫. કાથામાં નાંખવાની ચીજો.

ચીનકમાસા, એલચી, તજ, જાયફળ, જેઠીમંધનુ છોડું (ચોડુ) લવિંગ અને એલચી. એટલી ચીજો કાથામેળી સરખે ભાગે ખડાવવી.

૬. વાથી શરીરનો કોઈ ભાગ રહુગથો હોય તે માટે દવા.

કડવા સરગવાની અંતરછાલ, યુગળ, રાષ, તથા હોંગ,—એને વાડીને ચોપડવું.

૭ કાળજે હચુરા ઉપર તથા હાથ પગની રંગો ખેંચાયા ઉપરની દવા—

એળીયો, દીકમાળી, રેવચીનો ગેળ, તથા રસવતી—એ ચીજોને ખાડી ગ્રીણી લસી. દી, ઉતી કરી ખદખદાવી, છાતીયે અથવા હાથે પગે જાડું ચોપડવું.

૮. ગુંથળ કલા: મોલું ગુંથવાની રીત.

૫૩ ટાંકા માડવા. (૧) પહેલી લીટી બધા સીધા.—પહેલાં ઉધો પછી બધે આટા સાથે લેવા. બેવખત આટી લઈને ચાર આટા કરવા — ફરી બે વખત બધે સાથે લેવા. ૧ ઉધો આ પ્રમાણે ૮-૧૦ આંગળ સુધી કરવું.

પાની વાળવાની રીત—એક ટાંકા ગુંથાવગર લેવો અને બાકીના આટા લઈને બધે લેવા. એક લીટી બધા સીધા પછી ૫૩ ટાંકાના ત્રણભાગ પાડવા. આસપાસના બે સા. થા પર ૧૮-૧૮ આટાને વચ્ચેના સોપાપર ૧૭ આટા વચ્ચેના સોપાને સીધા ઉધા ત્રણ વેળા ગુંથવા, પછી ચોથી વખત એક ટાંકા ગુંથાવગર લેવો અને બાકીના આટા લઈને બધે ગુંથવા આ પ્રમાણે ચાર વખત કરવું. અડધો આંગળ વચ્ચેના સોપા એકવાર ઉધું ને એકવાર ચતું એમ ગુંથવું.

(પાટણ.)

—સો. નર્મદા કાશીરામ ત્રિવેદી.

દેરાનું તોરણ કરવાની રીત.

પાદી કરવાની રીત.

પહેલાં ફેર. છવીસ સાંકળી કરવી.—

બીજો ફેર—એકદાણો, આકાળળી, એકદાણો,— એમ કરવું.

ત્રીજો ફેર—એકદાણો, એકાળળી એકદાણો, ત્રણાળળી, એકદાણો, બેાળળી, એકદાણો.

ચોથો ફેર—એકદાણો, એકાળળી, બેદાણુ, એકાળળી, બેદાણુ, એકાળળી એકદાણો.

પાંચમો ફેર—એકદાણો, એકાળળી, એકદાણો, એકાળળી, ચારદાણુ, એકાળળી, એકદાણો.

છઠ્ઠો ફેર—એકદાણો, એકાળળી, બે દાણુ. બેાળળી, બેદાણુ એકાળળી, એક દાણુ.

સાતમો ફેર—એકદાણો, બેાળળી, એકદાણો, ત્રણાળળી, એક દાણુ એકાળળી, એકદાણો,

આઠમો ફેર—એક દાણો, ત્રણ જાળી; એક દાણો ચાર જાળી, એક દાણો.

નવમો ફેર—એક દાણો, ત્રણ જાળી, એક દાણો, ચાર જાળી, એક દાણો.

દસમો ફેર—એક દાણો, એક જાળી, એક દાણો, ત્રણ જાળી, એક દાણો, બે જાળી, એક દાણો, અગીઆરમો ફેર—એક દાણો, એક જાળી, એક દાણો, ત્રણ જાળી, બે દાણા એક જાળી, એક દાણો.

બારમો ફેર—એક દાણો, એક જાળી, ચાર દાણા, એક જાળી, એક દાણો, એક જાળી, એક દાણો.

તેરમો ફેર—એક દાણો, એક જાળી, એક દાણો, ત્રણ જાળી, બે દાણા, એક જાળી, એક દાણો.

ચૌદમો ફેર—એક દાણો, એક જાળી, એક દાણો, ત્રણ જાળી, એક દાણો, બે જાળી, એક દાણો.

પંદરમો ફેર—એક દાણો, બે જાળી, એક દાણો, બે જાળી, એક દાણો, બે જાળી, એક દાણો.

સોળમો ફેર—એક દાણો, ત્રણ જાળી, બે દાણા, ત્રણ જાળી, એક દાણો,

સત્તરમો ફેર—એક દાણો, બે જાળી, એક દાણો, બે જાળી, એક દાણો, બે જાળી, એક દાણો.

અરસમો ફેર—એક દાણો, એક જાળી, એક દાણો, ત્રણ જાળી, એક દાણો, બે જાળી, એક દાણો.

આગળીસમો ફેર—એક દાણો, એક જાળી, એક દાણો, એક જાળી, ચાર દાણા, એક જાળી, એક દાણો.

વીસમો ફેર—એક દાણો, એક જાળી, બે દાણા, ત્રણ જાળી, એક દાણો, એક જાળી, એક દાણો,

એકવીસમો ફેર—એક દાણો, બે જાળી, એક દાણો, ત્રણ જાળી, એક દાણો, એક જાળી, એક દાણો.

બાવીસમો ફેર—એક દાણો, ચાર જાળી, એક દાણો, ત્રણ જાળી, એક દાણો.

તેવીસમો ફેર—એક દાણો, ચાર જાળી, એક દાણો, ત્રણ જાળી, એક દાણો.

ચોવીસમો ફેર—એક દાણો, બે જાળી, એક દાણો, ત્રણ જાળી, એક દાણો, એક જાળી, એક દાણો.

પચીસમો ફેર—એક દાણો, એક જાળી, બે દાણા, બે જાળી, બે દાણા, એક જાળી, એક દાણો.

છવીસમો ફેર—એક દાણો, એક જાળી, એક દાણો, એક જાળી, ચાર દાણા, એક જાળી, એક દાણો.

સતાવીસમો ફેર—એક દાણો, એક જાળી, બે દાણા, બે જાળી, બે દાણા, એક જાળી, એક દાણો.

અઠવીસમો ફેર—એક દાણો, બે જાળી, એક દાણો, ત્રણ જાળી, એક દાણો, એક જાળી, એક દાણો.

આગળત્રીસમો ફેર—એક દાણો, ચાર જાળી, એક દાણો, ત્રણ જાળી, એક દાણો.

આ પ્રમાણે જેવડી પાટી લખાણમાં કરવી હોય તેમ ઉપર પ્રમાણે ભાત લીધે જવો.

કમાન.

પહેલો ફેર—પાટીના પહેલા છેડાની દસ જાળીઓ મુકીને, અગીઆરમો જાળીથી કમાન કર.

કરવી. સાંકળી સાઠ લેવી, અને વચલી સોળ પાટીની જાળીઓ મુકીને સત્તરમો જાળીમાં લેવું,

બીજો ફેર—ઉપર બે સાંકળી કરવી અને નીચે એક સાંકળી રાખવી, ઐરીતે ત્રીસ જાળીઓ કરવી.

ત્રીજો ફેર—બે જાળી લેવી (કમાનમાં પાંચ ચાંકલીનાં દાણો ગણવે) એક દાણો, ત્રણ

જાળી, એ રીતે ત્રીજો ફેર પુરો કરવો.

ચોથો ફેર—બે જાળી અને ત્રણ દાણા, એ પ્રમાણે ચોથો ફેર પુરો કરવો.

પાંચમો ફેર—બે જાળી એક દાણો, ત્રણ જાળી—એ પ્રમાણે પાંચમો ફેર પુરો કરવો.

છઠ્ઠો ફેર—ઉપર ત્રણ સાંકળી લઈ જાળી કરવી, એ પ્રમાણે છઠ્ઠો ફેર પુરો કરવો.

સાતમો ફેર—નવ સાંકળી લઈ, નીચલી ત્રણ રહેવા : છઠ્ઠો : ચોથી સાંકળીમાં નાખી મીઠું

વાળવું, પછી ત્રણ સાંકળી લઈ બીજી જાળીમાં નાખવું. ઐરીતે સાતમો ફેર પુરો કરવો.

આઠમો ફેર—એક મીઠામાં ત્રણ વખત ચારચાર સાંકળીઓ લઈ, ધુધરીઓ કરવી એટલે

કમાન પુરી થશે.

(અમદાવાદ.)

૨ વિવિધ:

કાવ્યકુંજ.

એક કળીને.

(હયેન્દ્રવલ્લ.)

અહો ! શુદ્ધ પુષ્પકળી મધુરી ! વસન્તની વાણ અનિલ હોરી;
 પ્રભાત પેલુંજ વસન્તનું આ, ટમ્પાવશે ગાત્ર શુદ્ધ તહાર.
 ડરીશ ના તું ! ખીલજે સદાય, યજ્ઞે તને સુખદ આ રેહવાર;
 પ્રસારજે તારી સુવાસ પ્રિયે, પ્રસાર ! તારી રૂપ ન્યોતિ નિયે.
 કાલક્રમે યા કુલ તું મધુર, બહાવી ! યજ્ઞે સૌ ગુણ દુઃખ દુર;
 રક્ષા કરો ઈશ સદાય તારી, એ પ્રાર્થના છે પ્રભુ પાસ મારી.

—સૌ. દક્ષા.

‘ રમ્ય રાત્રિ, ’

(હરિગીત.) સૂડો રાત્રિ નિર્મળ નભ વિષે, શશિ સાથ, તારા વિચરતા,
 પ્રતિ શિશ્ય સરિતામાં નિહાળી રિમત મુખડે રાચતા,
 ઉર રમ્ય એવી રજનિએ મુજ હૃદય લલચાવું જવા,
 ઉદ્ધાનમાં, સરિતા કિનારે ખેલ પ્રજુના નિરખવા.
 સ્થળ શોધી એક વિશાળ વડલા પાસ હુ બેઠી હતી,
 સરિતા તરી ધીમી ધીમી નિજ નાથ પાસ વહી જતી;
 ને અનિલ બહાતો મંદ મંદ મુગધ ગદી પુષ્પો તણી,
 મુજ પાસ આવી હેત લાવી હિમિ દેતો અવનરી.

(મન્દાકીન્તા.) બેઠી જોતી સકળ પ્રધિતી મ્હેત સાડી ધરેલી;
 બેઠી જોતી તરવર બધાં, યાન્તિ મહિ અનેરી;
 બોલી મિદુાં રસિક વચનો, કાઢિલા પ્રેમ ધારે,
 રનેહે સ્વપ્ના જળચર બધાં, યાન્તિમાં આ કિનારે.

(અનુક્રુપ.) પ્રિયના મુખથી મીઠા, ત્યાં મેં નાગાક્ષરો-સુરવા;
 નડી ત્યજી, ગૃહે આવી, ડોલતી ‘ રમ્ય રાત્રિ ’ માં.

(વડોદરા.)

—સૌ. મનરા.

સ્રી મહિમા.

(કાર્તિક મહિને કામળી રે, અણ્ણેસરે ચણમાસ, —એ રાગ.)

બહેનો ! કહું એક વાતડી રે, સ્રીના શું મહિમાય-અધ્યે સૌ આનંદ રે;
 અપી પુરુષ શોભતો રે, જેમ વેલ્લીથી વાડ-લુઓ સૌ આનંદ રે.
 સ્રી શુદ્ધો શૃંગારજી રે, રજની ને જેમ ચન્દ્ર-જાણો સૌ આનંદ રે.
 જો ગૃહનો એક દીવડો રે, દીપે છે ધરમાર-દેખો સૌ આનંદ રે.
 સ્રી સુખમેળ દાતારજી રે, ઘેર પધારી પુરુષ-પામે સૌ આનંદ રે;

સ્ત્રી સંસાર વન ઊંધડો રે, ઉજ્જુ કાળે વન વૃક્ષ-આપે સોં આનંદે રે.
 સ્ત્રી હૃદય રથ તળાવડું રે, નિર્મળ પ્રેમ સતીલ-પીચે સો આનંદે રે;
 સ્ત્રી વચનો સો કુલર્કો રે, મીઠાં કડવાં તોષ-સુણે સો આનંદે રે.
 સ્ત્રી માત્રજુ ગૃહ વાડીમાં રે, વિકસે બાલકુસુમ-ખીલી સો આનંદે રે;
 સ્ત્રી ગૃહમાં વૈભવાળુ રે, અમૃત કર પ્રેમાળ-મટે સો આનંદે રે.
 સ્ત્રી મન્દિર ગૃહ ચિદંધી રે, રમી માંડી સો રાચ-શોભાવે આનંદે રે;
 સ્ત્રી ગૃહનો છે પ્રધાનજી રે, ગૃહતથા વ્યવહાર-ચક્ષાવે આનંદે રે,
 સ્ત્રી ગૃહની મહારાણીજી રે, ગૃહ રાજ્યનો તંત્ર-ઉકેલે આનંદે રે;
 સ્ત્રી કામા શાન્તિની દેવડી રે, અખી ઝરાવે ઉર-બળે સો આનંદે રે.

(પારખંદર.)

—સા. મંજરી.

જૂંપડી.

સતોની જૂંપડી કબૂલ રે, રાજાજી ! મ્હારે.	સાધુની.
નથી જોઈતાં, રાજા ! પલંગ ખીજનાં ત્હારાં,	
સાધુની કમળી કબૂલ રે, રાજાજી ! મ્હારે—	સતોની.
નથી રે જોઈતાં, રાજા ! મ્હેલ ઝરખાં ત્હારાં,	
સતોની જૂંપડી કબૂલ રે, રાજાજી ! મ્હારે—	સાધુની.
નથી જોઈતાં, રાજા ! હીરનાં ચીર ત્હારાં,	
સાધુની કન્યા કબૂલ રે, રાજાજી ! મ્હારે—	સાધુની.
નથી જોઈતી, રાજા ! મોતીની માળા ત્હારી,	
છુગસીની માલિકા કબૂલ રે, રાજાજી ! મ્હારે—	સાધુની.
નથી જોઈતાં ત્હારાં, તેજ ચપેલ મ્હારે,	
ગોપીચંદન આગળ સો ફૂલ રે, રાજાજી ! મ્હારે—	સાધુની.
નથી જોઈતાં મ્હારે, ગાન ને તાન ત્હારાં,	
હરીવું બગ્ગન મારી ધૂન રે, રાજાજી મ્હારે—	સાધુની.
નથી જોઈતાં મ્હારે રાજ ને પાટ ત્હારાં,	
મનકામાં રામ રમઝમ રે, રાજાજી મ્હારે—	સાધુની.
જીવન સર્વસ્વ મ્હારું, પાતળીઓ પ્રાણ મ્હારા,	
ત્યાં શું તારા વૈભવનું મૂલ્ય રે,	
કાંધા જનમ મ્હારો છે વસુલ રે, રાજાજી મ્હારે—	સાધુની.
ક્ષત્રિય વૈભવમાં રાજાનાં ભલે શું રહેને ફૂલો,	
હરીનામ મારે સુખ કબૂલ રે, રાજાજી મ્હારે—	સાધુની.

(મુ'બધ.)

—સા. બખી બહેન.

વર્ણ.

[ત્રાટક.] નભમાં વરસાદ શું ગઈ રહ્યો, કકાટ ઘણ ખુબ વર્ષિ ઝોયો;
 ચમક ચપલા કરી હિન્દવલતા, અતિ રમ્ય દિસે જનની રચના.

ધનવારિ યજી જગ પૂર લાયું, પ્રભુની પ્રભુતા નિરખી હરખું;
તરુરમ્ય દિસે નવપલ્લવથી, ખીલી કુંજ સુશોભિત પુષ્પ યજી.
રૂડી વાસ અનિલ લઇ ફરતો, લમરો કરી શબ્દ તહીં ધ્રુમતો;
લીલી ગાદી ખીજાવી લીસોતરીએ, મહીં રગિત પુષ્પની ભાત દિસે.
ધનધોર ઘટા નભ છાંય રૂડી, જગ સ્થામ પિછોડી મિજાવી ધરી;
દિસતો નહિં ભાનુ કિનિજ મહીં, જગ હૂબું દિસે ધનવારી મહીં.
વિરમી સદૃ પક્ષી રણાં તરુમાં, કરી રમ્ય કળા સુકલાપી રણા;
પ્રભુ ! ત્હારી ગતિ નહીં કોઇ કળે, મુજ દીન મતિ રૂણુ શું લદશે ?

— સૌ. “ મૃદુલા. ”

વૃષ્ટિ-પ્રાર્થના.

(ગજત — હું જુડું છું જુડું નહિ છું ત્હાં આવરો કોઇ નહીં—એ શબ્દ)

પ્રિયી યર્ષા પ્રિયી યર્ષા જનતો સહુ પ્રિયી યર્ષા,
વૃષ્ટિ તણી પધરાગણીથી, ફુખતો નાથી ગર્ષા;
દોરોની સ્થિતિ દેખીને મન પીગળા તો જાણે છે,
તે કદને તો ટાળવાને એક ઈંદ્ર સમર્થ છે.
મા ખાપ પ્રત્યે માયના નિત્યે કરે છે બાળકો,
અમ ઊપરે કૃપા કરી વારી તણી ધારા કરો;
પાપો હમારાં મન વિષે ધારો નહિં કદી આપ તો,
આલમ તણી સ્થિતિ નોંઢાળી શાન્તિ શાન્તિ. સદા કરો.

—અનુ.

આશ્વાસન, (શોકાતુર પતિને.)

(મન્દાકાન્તા.) શાને વહાતા ! હૃદય કુમળું બરમ બાળી કરે છે ?
શાને ત્હારાં મૃદુ જીવનને વ્યર્થ શોકે તપાવે ?
પૂર્વે કીધું રમરી રમરી, પ્રભુ ! વ્યર્થ ગેણું હવે શું ?
ધાવાતું તે યજ ગયું : હવે છે રથુ માત્ર રહેવું !
જેથી કીધું મુજ જીવનને વ્યર્થ ત્હે, આજ વહાયા !
ત્હેનાં રમણો મધુર ઉરમાં ધા કરે કારી, ઉંઝા;
ને સર્વે તે રમરી, પ્રિય ! રથુ વ્યર્થ શું જીવું, —ગેણું ?
ધાવાતું તે યજ ગયું : હવે નાથ ! છે માત્ર રહેવું !
યાચે છે શું, પ્રિયતમ ! કુમા માદરી પાસ આજે ?
ત્હારી મોધી ચરણ રજને પૂજતી દાસી આ છે;
શક્તિ આપો પ્રભુજી ! મુજને, એટલું દીન માથું,
રહેવાતું તે સહોત પ્રિય ! સૌ, ધૈર્યને પ્રેમ રાખું;
‘ વ્હાણું—રહેવું. ’ જગત મહિં એ મત્ર વ્હાણો બન્યો છે,
દિક્ષા ત્હેની લોપી, નહિં હવે નાથ ! બીન કશીએ.

—જહેન સંધ્યા

“ આશા. ”

(અર્થ.) અરે આશા તું ધુતારી, ગણી મેતો તને સારી,
 પ્રસાવી પ્રેમમાં નાખી, કાધી તેં ખૂબ ખુવારી.
 જગતનાં સ્વપ્ન તે જાહાં, દીસે તારાથી તે સાચાં,
 તરાવે નાવ આનંદે, નચાવી વ્યર્થ, કુખાવે ।
 ખીચારાં રંક માનવીને, ચઢાવી નાંખતી ખાડે,
 જહિંજહિંરાજ્ય તે કાધાં, હૃદયનાં હીર ખડુ પીધાં ।
 વિરહિણી ઝુરતી જ્યારે, સીચી અમૃત ઘું ઠારે,
 ખસકે ઘુજ વિષમાં જીવે, ન દેખું કોઈ વિયોગે ।
 તરવર પાખીઆ રડાં, પારખિનાં કર્મં તો કૂડાં;
 અળસે રંક તે પ્રસર્તા, તરડતાં પ્રાણને ત્યજતાં.
 સહુયે ફરે ઘુજ પાસે, રજાં બધાં, ક્યાં નાસે ?
 પ્રજા છે વેગ બહુતારો, નમે ફરથી તને સંતો !

(મુખ્ય)

સો. બાળી બહેન.

આશાભંગ.

(વિગ્રહ) રસદીન મ્હારું હૃદય આજે શુષ્ક સમગ્રું થઈ રહ્યું,
 મૃતપ્રાય મ્હારો આત્મ હેતું નર છે સૌ વહી ગયું;
 છું જીવતી, ના હોશથી, હું “ બાર કુદરતનો વહું,—
 ના વિશ્વમાં કે ઈશ્વમાં શ્રદ્ધા મ્હને રહી । ”—શુ કરું ?
 જાંચી છેડે ઉરકલ્પના, મધુ સૌખ્યમય સૌભાગ્યની,
 શૃંગાર, પ્રીતિ, રસભોગની શ્રદ્ધા હૃદયમાં રાગતી;
 આનંદ ને ઉત્સાહનાં સ્વપ્નાં વિશે દિન ગાળતી,
 વહી ક્યાં ગઈ સુરસૃષ્ટિ ને, સુખશાન્તિ-રનેદ્રત્રિલાસની ?
 ઉત્તમ વિચારે પૂર્ણ, ઉત્તમ પુસ્તકો સન્મિત્ર થઈ,
 વિશ્વ વિચારો અર્પણ, જ્યાં બાવના સૌ સ્વર્ગની,
 હું “ વિશ્વને હસતી અને સૌ વિશ્વ હસતું મૂઝને,”
 વાતો કરું હું બાવનાનાં સ્વપ્નની સહુ ઉચ્ચ જો ।
 મ્હેં કલ્પના કુસુમો ગૂંથી સુન્દર પછેડી પાથરી,
 પશુ વિવર્ના પ્યાલાં દબ્યાં જ્યાં પ્રીતિ-અમૃત ધારતી ।
 મહામોહવાયુ વાય છે આ વિશ્વને દ્વેશવતો,
 તૂટી જીવનની આશ અન્તે, બેદ સૌ ખુલ્લો થયો ।
 સ્વપ્નાં બધાં છિડી ગયાં, રસચેતના સુકઈ ગઈ,
 અભિધારને બદલે હૃદયમાં વિષસરિત ઝળેલી થઈ;
 બનિયું જીવર દિસતું દવે જડ, મૂર્ખ, શઠ, ને જીર્ણ છે,
 ખંસાર ફેરા સ્વર્ગે બનવા ફેરી આશા વ્યર્થ છે ।

પ્રિયી હૃદયને પ્રિય, અદ્ભુત આત્મસુખની ભાવના,—
 તેમાં વિષયવિષ્ણવાળથી દાઝે જગત સ્વાર્થી સદા;
 'આરુ' કરીને માનનારાતું ન હો પોનાતું છે,
 સુખ સ્વર્ગતું નિઝકાજ માન્યું, નિઝયે ત્યાં દુઃખ છે !
 ક્યાં બાન્કુમાં છે ભાવ ? ક્યાં છે પ્રિયને મન પ્રિયતમા !
 ક્યાં લગ્નમાં છે સ્નેહ ! ક્યાં છે સ્નેહમયિ સત્યતા !
 સ્નેહી સર્ગા સદુ સ્વાર્થનાં, ના દુઃખી-નિર્ધનનાં સર્ગા;
 કરવું કરું ? ફેરવું કરું ?—પ્રીતિ બધાં છે સ્વાર્થનાં !
 પોણું બધું આ જગત, ને બધી દલસદિ બાસતા,
 ના સત્ય-નીતિ-ધર્મ હૃદયે, અન્યને દેખાઠવા !
 સાધુ સદા સંતાપમાં, ખળ દુષ્ટ જગમાં ફાવતા,
 ના વિશ્વકર્મ કે ઈશમાં થદા જતી મન વાળવા.
 આ મોહમયીના મોહથી મદમત ન્યાં સદુ માનવી,
 શી રીત બન્ધુ ભાવની મીઠી દિલે રહે લાગણી ?
 દલકાં સદા ન્યાં જીવિત, દષ્ટિ દુર્ગુણે, મન સાંકડાં,
 મદ-વિષયમાં સદુ અન્ય, પુષ્કળ દંભ, સ્વાર્થે સૌ કુખ્યાં !
 સંસારના સંતાપ દાવા નબધી દાઝીને હવે,
 ફલકોમળું આ હૃદયકું વિપતમ બનિયું છે ખરે !
 હું શું કરું ?—ક્યાં જાઉં ?—ખુજ મુઝાઉં !—કરવા કામ ના
 દીસે, જીવન પંખી લહન્યુઃ વિશ્વમાં વિશ્રામ ક્યાં ?

(મુંઝાઇ.)

સો. વિ.

પાવાગઢ.

- (અનુક્રુપ) ગઢ સ્વજન સાથે હું, પાવાગઢ વિસોડવા;
 કલ્લોસે કાપતાં માર્ગો, દૂરથી ગિરિને દિઠો,
 (મંદાકાન્તા) જો ! જો ! જો ! ગિરિ તહીં દિસે ?—કે શું અમ છવાયાં ?
 જલે મેઘો નિજ રમ લાઇ પૃથ્વીમાં આજ આવે;
 જોની જોની ! ગિરિ શિખરને મસ્તકે શ્વેત મિન્દુ.*
 ને ત્યાં પેસો દુર કંઈ દિસે સદ્રકાળી નિવાસ.
 (અનુક્રુપ) ચઢનાને ગિરિમાર્ગે શ્વેત દોરી સમો દિમે;
 સ્પષ્ટ માળા ગિરિ ફેરી સમીપે આવતાં દિસે.
 (મંદાકાન્તા) જો ! આંખ્યું આ સર કંઈ દિસે શીત વારી બરેલું,
 ચાલી ત્યાંથી સ્વજન સહને તમતા ચાન્ત કીધી;
 શું આ આંખ્યું અધવચ અહીં ભવ્ય આવાસ દિસે,

* પાવાગઢ ઉપર કાલિકા માતાજીનું મંદિર છે, તે સર્વથી ઉંચા શિખરની ટોચ ઉપર છે. તે શિખર એટલું ન્હાતું છે કે ફક્ત મંદિરજ તહેમાં આવી રહ્યું છે. અને તેની આસપાસ ફરતો કોઈ સફેત મોલેલો દોવાથી દુરથી ધનરયામ દાથી ઉપર રૂપાની સફેત અંગાળી જેવું દેખાય છે.

વિશ્રાન્તિ લે જનસમુહ જ્યાં "માચી" સૌ કા કહે છે
 ઉંચે ચાલ્યાં વન કંઈ દીકું જુદું વેલી ભરેલું,
 ને શું ઉંચો ગિરિવર હજી દિસતો ભગ્ય આ તો;
 દીકી કાંઈ ગિરિવર તણી ભેખડો ત્યાં પડેલી,
 દીકી ત્યાંહી 'વીર પુરુષની ચિન્હશીલા પડેલી.
 આહા ! કેવાં કલરવ કરે પક્ષી આંહીં મધુરાં,
 ને દિસે છે વન કુસુમ જો ભાત ભાતે ખીલેલાં;
 શોભે કેવી તરુપુષ્પ સહે વહરીઆ નમેલી,
 ને ધોમે શું સમીપ વિહરે પુષ્પ સુવાસ રેલી ?

(ઉપજાતિ) દીકી મણી ખીલુ વિશાલ ઉંડી, જે જોઈને ચંચળ ચિત્ત થાતું;
 જાણે વિકાસી મુખને ઉભેલી, રહાવા જનો જે નિજ પાસં આવે !
 પતાઈ ઢેરો ગદ કાંઈ દીકા, ને તોપ છે થોડી હજી પડેલી;
 પ્રચંડ શીલા મણી ત્યાં પડી છે, જેણે નિહાળ્યા અર્ધિ કાળ પુવેં.

(અનુક્રુપ) ચડતી પડતી જેવી, મનુષ્યો તણી યાવ છે;
 આહા ! જડ વસ્તુનીયે ગતિ તેવી જણાય છે !
 પૂર્વમાં એ ગિરિ ઢેરી ચડતી પૂર્ણ તો હશે,
 અરે રે ! કાળના ચક્રે અસ્તવ્યસ્ત અધું કધું !

(ઉપજાતિ) કાઠાર છે દાર તણા મણા ત્યાં, જે મુદ્દને કારણે ત્યાં ભરોતાં;
 વળી સરો શીત નારે ભરેલાં, વિશ્રાન્તિ લેતાં સદું ત્યાંહી બેસી.
 અતિ થોમે ચર્ણુ દીલા યવા છે, ઉંચે કરી દષ્ટિ હમે નિહાળ્યુ;
 સમીપ દીકું તહીં માત દેરં, હવેંથી ને ત્યાં ચઢવાંજ માંડ્યું.

(આર્થા ગીતિ) મંદીર મંદી આવી, દર્શન કીધો કાળીકાજી ઢેરો,
 ભગ્ય સુમર્તિ નિહાળી, લોન યર્ષા છે હૃદયો હમ ઢેરો.
 દીકા ભાતુ છુપાતો, વિશ્વ મધું એ તિમિરાજીત કરતો,
 હૃદિ નિચે કીધી, નિરખ્યાં ચંપાવતીનાં ખડેરો !
 દર્શનથી વિરમીને, અદ્ભુત શોભા વિદ્યોક્તાં વળીયાં,
 ફરી ફરી ગિરિ વિલાસ્યો, દીકાં અભો વળી અધે પ્રસપો.

(વડોદરા)

—સૌ. મૃદુલા.

૨. સ્વજન વિયોગઃ બન્ધુને—

(હરિગીત) સાંભળી મુજ માંદગી તું નિત પાસે આવતો,
 ને રતેહને ઉત્સાહથી આ ભગિનીને ખોલાવતો;
 પણ કોણ જાણે ક્યાં યકી એ તાવ કારી આવીયો ?
 નાજુક મ્હારા વ્હાલસોયા બન્ધુને લેઈ ગયો !
 એ પુષ્પ મ્હારું કામળું તાને ઉઠેયું પ્રેમથી,
 ચોગમ-સુગંધી પ્રસરી જેની સર્વને સતોવતી;
 પણ મંદમાગી બહેન દીણીની આંખ એક તુડી પડી,

ને પ્રેમથીલા લાકની ભેડી અગે, ખડિત થઈ !
લાલચ અને સંસારના કુડકપટથી તહેં દુર રહી,
દૂંકા સમયમાં હિંમત જીવન ગાળીયું પ્રીતે અહિં;
આશા અને રાખી હતી, હિંમત જીવનની બહુ બહુ.
પણ મરણને પ્રિય થાય છે, જેને જમત આદે મળ્યું !

—ભગિની.

સ્મરણ.

(હરિશ્ચંદ્ર.) ઓ લાક ! મારા લાક મારા ! ક્યાં ગયો તું આ સમે !
વીચાર્યું તહેં કાઈ નહીં, માતા પિતા ઘેર્યા કુખે !
બહાલી મુકી રોતી અહીં, શું એ તુંને કરવું પટે ?
વારી વિના ઝુરી મરે ત્યમ મીન ત્યમ તે તારું !
બહાલી વીરા ! તહેં બાઈઓને શોકમાં કુબાડીઆ,
બહાલી મુકી બહેનીઓને દૂર થઈ ચાલી ગયા !
દિનતો ગયા, મરિના ગયા, વધી બધાં આત્મા જશે,
પણ લાક મારો, રે, ગયો તે તો હવે નાહિં મળે !
ધીરો થઈ રહેવું સદા, નિશ્ચે થયું મનમાં હવે;
ઓ ઈશ ! આત્મા એકને શાંતિ સદાએ આપજે.

—તહારી બહાલી બહેની.

કરમાયણું કુસુમ.

(હરિત.) અરર બાલુડાં ! ક્યાંદરે ગયો ? પ્રિય હૃદયના રનેહ વિસયો;
નિરહ તાહરો ના ખમાય રે, મધુર બાલુડાં ! શું રીસાયરે !
ગદગદ રત્ન તું, દિવ્ય મૂરતી, વદન ન્યાળતાં દહી ઠેરતી;
કળી ખાલી અને પુષ્પ તો વધ્યું, પ્રસરી મંચ, ને સૌ સુખી થયું.
મધુર પુષ્પ તે ખેલી હાલતું, જન ઉરે ધરો હર્ષ રસતું;
પ્રિય કુસુમની કામગી કળે, દુર કાળના તાપથી બળી !
ખરી પડયું જૂની કાદના લહે, તુજ વિયોગથી ચિત્ત આ દહે;
જનની બહાલી એ પરમ રનેહથી, જતન બહુ કયું આતમ બોલથી.
દિવ્ય રૂપને મંચ દા ! ગયાં, મુકુ કુસુમનાં સુખમાં વસાં;
કરમક મંચ કુમળી કાપરે, તુજ વિયોગથી ઉર સુકાય રે.
જમત બાલુડાં આ શોકીયું દિસે, ધુન્નિત વાસથી, દીનતા ધરે;
વિમળ જ્યોતિ ઓ બાલુડાં ગયો, પ્રજ્વળ ચરણમાં શાંત થઈ વસો !

—સૌ. બળી બહેન.

“ભગિનીના સ્વર્ગસ્થ સુત પ્રતિ શોકોદગાર”

(હરિત.) અરર હાથરે, હાથ હાથરે, જીવ બળી અને ખાખ થાયરે;
પુત્ર જન-મને હર્ષ આપિયો, દસમ વર્ષમાં કાળ આપિયો !

અરર ! દેવ તે 'દોષ શો કયો ?
 માઠી તાહરી સ્વસ્થ ના હતી,
 માત્ર કારણે વેઠને ગૃહે,
 વાર ત્યાં હતી ઝોપણિ થતી,
 બારીએ ઉઘો ટેકા હાથને,
 ઘાં પડ્યો ઉઠા તુજ મસ્તિષ્કે,
 માની ચાકરી હેં બહુ કરી,
 હોંસ બહુ હતી બેટવા ત્હને,
 બાણી ગણી થશે શુદ્ધિશાળી એ,
 તુજ વિના અહિં અમ ના-ગમે,
 રમકડું હતું માત તાતનું,
 વય હતી નહિ તાહરી અતિ,
 રંક તાતને ધીરજ આપતો,
 સહજ તે ગયું હાપ હાપરે,
 કુલ તું તો હતું કુમળું હત,
 નજર ના દિસે દોષ તાહરા,
 કાર્તિકે થયો કેર કારમો,
 રનેલી સહુ કુટુંબી બહુ રહે,
 (ભાંચ.)

રંક બહેનીના પુત્ર કયમ હયો !
 સેવ પ્રીતિથી તેં બહુ કરી.
 સાવવા ગયો વીર ! આપણિ;
 સ્નેહિ મીઝને ઘેર તું ગયો.
 પલકમાં નિચે તું સરી પડ્યો;
 તજ સહુ કયો સ્વર્ગવાસરે !
 ત્હારો ચાકરી નવ થઈ શકી;
 નવ બની શક્યું શું કરે ? સખે !
 એમ સૌ વહે આગ્નિશાળીયે;
 મૃત્યુની મહાવેદના દમે !
 લાઇ લીધું વિધિએ છીનાવીને;
 પણ હતી ધણી શુદ્ધિ તાહરી.
 કહી મીઠાં મીઠાં ષેણુ શાંતતો;
 પલકમાં થયું સ્વપ્ન, બાપ ! એ.
 પણ મહેકતું મિથાતા બરી,
 અરર શું બન્યું ? બધું માહરા !
 "વેકુંડે" ગયો બાપ માહરા;
 ખિન્ન હૃદયો તારામણી વહે.
 સૌ. તારામણી.

કયાં છો ?

(ગજલ-) અરે જ્ઞાલા સુશીલ વીરા ! તજ બેની વસ્થા કયાં છો ?—

હૃદયને વીર જ્ઞાલા છો, નયનમાં વીર ન્યારા છો;
 બગીચીને છુટી જઈને, તજ બેની વસ્થા કયાં છો ?
 ઉરેથી હું ન છુટું રે, સદા સ્મૃતિમાંહિ છુટું રે;
 હૃદય અમૃત ઝરતું રે, તજ બેની વસ્થા કયાં છો ?
 સદા સંસાર ખારો છે, ન જાણ્યો તેને ન્યારો છે;
 પ્રીતેથી યાદ સાવો રે, તજ બેની વસ્થા કયાં છો ?
 જગતને જૂદ જાણી રે, સ્વસ્થનું સુખ માણી રે;
 દીપકનું તેજ છુટીને, તજ બેની વસ્થા કયાં છો ?
 આકાશી અંદ્ર વીરનું છું, પ્રકાશી સૂર્ય વીર તું છું;
 કયો સંસાર ચન્દ્ર વત શું, તજ બેની વસ્થા કયાં છો ?
 સ્વસ્થગર્ભ પૂન્ય છે તાત, જગતમાં નામ પ્રખ્યાત;
 કેરો સેવા સુશીલ વીરા, તજ બેની વસ્થા કયાં છો ?
 સદા રહે 'જો પીતા પાસે, સુચાન્તિમાં નવાવાસે;
 જગત ખાજ તજ હૃદયે, તજ બેની વસ્થા કયાં છો ?
 વિનંતી ઉઝમાં ધરતે, સીકારો સ્નેહ પ્રિય ઉરનો:

પરપર પ્રીત ચાખીને; તજ બેની વસ્થા ક્યાં હો !
પ્રમાણે વીર ! પત્રી આ, સ્વીકારો રનેદ અમ શીળા;
વિસરશે બેની ના કદિ ચે, પ્રજુજ ધામમાં રહીને.

સૌ. કુન્દનખેન.

પ્રિય પતિનો વિયોગ.

(પેદરણી વનમાં વલ્લભે અધારી રાત:—એ રાગ)

બહાલા વિયોગની વેદના,	કહો વસોણું કેમ ?	
મુંઝાઈ છું મનમાં અતિ,	મુંઝાને દુઃખ જેમ.	બહાલા.
ખાલી લાગે મને ખલક આ,	ઉજડ બારે આવાસ,	
શુવન બપુંઠર દીસે મને,	દિલડું છે ઘિદાસ.	બહાલા.
પખીના બોલ ગમે નહિ,	ન ગમે કાંઈ વાત,	
રાત પડે ગબરાઈ છું,	ક્યારે થાય પ્રભાત.	બહાલા.
દિવસ ઉગે દિલડું બળે,	એક વાતે ન ચેન,	
ઉતું કે દાડું ગમે નહિં,	નહિં દિવસ કે રેન.	બહાલા.
નાયની નિત્ય નિશાનીઓ,	ધ્યારા ! વિસરાય કેમ ?	
પત્ર પ્રીતમ ફેરા જોઈને,	મન સ્થિર કરે ન.	બહાલા.
પ્રજુજ મીલાવળે નાયને,	બીજું માયું ન કંઈ,	
માનીશ તમ ઉપકાર, રહું,	પ્રિય પદમાં સુદાઈ	બહાલા.

—વિયોગિની.

શેકોદગાર.

(ગજલ) અહો ઈશા ! તું જગદિશા ! તમે હો તાત ને માત;
દયાળુ દેવ હો આપે, અદલ ખસારી સાક્ષાત.
તથાપી શું બીજું બારે, હૃદય તિયારી વિમાસે !
લીધી પત્ની, સપુત લીધા, લઈ પુત્રી ગજબ કીધા !
જગતના બાગની વેલી, ખીલેલી શુભ અંબેલી,
સુભાગી થલી બહાલીએ, ગઈ નિજ ત્રિજો મેલી,
પતિના પ્રેમને મેલી, ગઈ સ્વર્ગે સહુ પેહેલી;
ફળો નિજ વેરીને નાખ્યાં, પતિએ પ્રેમથી રાખ્યાં.
થયાં વૃદ્ધિ ફળો મીઠાં, અતિ રમણીય તે દીઠાં;
સુવાસે સૌ થતું રાજ, થયો ના સાલ પિતાજ !
અરેરે, દેવનાં યોગે. સિદ્ધ માતૃથી વિયોગે
રહાવી તાત અંતરને, ગયાં બંડી નિરંતર તે !
થયો તું મીઠનો બોળી, ઉભય બાળો લીધાં લોબી,
કીધા શું કાપ તે આવો ! પ્રજુથી શું થશે રાવો !
મીઠી વેલી મીઠાં પુલે, જગતના બાગમાં છુલે;
લીધાં તે કાળ પક્ષીએ, રહું ફળ એક પૃથ્વીએ.

તું પ્રીત એવી અવનવી, હું માટ કંઈ કંઈ ધારતી.
 તારા વિના ગૃહકાજ આ સુનકારમય સૌ બાસતું,
 તારી કૃતિ મૃતી સદા હું જોઈ ને દીસ દાઝતું;
 “ મહારા અરે આ બાળ ને, બરથારને ધનધામ સૌ, ”
 તે મરણ આવે તોય માયા ચીતને મુકશે નહિ.
 કર્તવ્ય તે કરવાં સદા, ના ધર્મ છોડી ચાલવું,
 કીર્તિ સદા અમ્મર રહે ના દેહ કે એ સ્વાર્થ સૌ,
 સરકમે, રીતી, દિલ્લયા, કલ્યાણ સૌતું સાધવું,
 આ વિશ્વમાં અમ્મર રહે, અમ્મર રહે જન નામનું.
 છે દેવદાનવ યુદ્ધ જોવું આપણા પુરાણમાં;
 મંડાલુધી તે અંત લગી છે શ્રદ્ધિ સૌ એ રીતમાં,
 નીતી અનીતી ઉભયને ના કાંઈ દી સાથે બને,
 સદૃશ્ય શીર દે માર દુર્યોધ સર્વદા સહેવા પડે.
 મહારા હૃદયમાં બાવ આ સૌ ધરા પ્રેયો આવીયો;
 સંસારના સંતાપથી તવ આત્મને મૂકાવીયો;
 આ વિશ્વના વિલાસમાં મહા કલેશ વિષ્ણુ કાંઈ નથી,
 શાન્તી સદા ચીનાય કેરા ચરણમાં તું ન્યાં કરી.
 મુઝાર્ષ નહિ, પરમેશમાં ચિતરાખીને પરવારી ગઈ,
 આ વિશ્વનાં વિલાસ કેરા પાઠ સૌ બજવી રહી;
 તું ઉત્પતિ સાધી ગઈ છે, અવનતી જીવનારની,
 સામરમતીને તીર અગ્નિ યથા કીધું તે સાધવી !
 તુજ સદૃશ્યો સંભારતાં જો રનેહનાં અશ્રુખર્ષા,
 બામી ! તને બેટો મીઠાં તે કુસુમ યાદને સ્વર્ગમાં;
 દીનમુખ કરી રડનાં અમે આ નરકમાં ઉભાં રહ્યાં,
 તું જીતી જગ આલી ગઈ, ગૃહ બંધુનાં સુનાં થયાં !

(મુંબાર્ષ.)

સૌ. વિન્યાસક્રમી ત્રિવેદી.

૩. પ્રમુ સ્તવન.

ધંધરની સ્તુતિ.

(તારક). નિશદીન નમુ, પ્રભુ ! શુદ્ધ મને, કહું પાપ પદી, વીનવી તમને;
 દીન દાસી તણા, બહુ દોષ હશે, તુજ મહેરથી, નહ સદૃજ યશે.
 પ્રભુ ! જોઈ બધે તુજ ન્યારી ગતી, વહું શું રસના યશી મુંદ મતી;
 તુજ શીતળ છાંય તજે અમને, વિષુ ! રાખ કૃપા વિનવું તમને
 (મંદાકાન્તા.) બધાં જોઈ ત્યાં, સઝળ જગમાં, છે ગતી તુજ ન્યારી,
 તારી લીલા નીરખી નીરખી, જાણું હું છેક હારી;
 છઠ્ઠા મારી કથી નવ રહે, તુજ શ્રેણી અપાર,
 સંકષ્ટે સૌ દુર કરી પ્રભુ ! સત્ય મારે ઉતાર.

(બાવનગર)

સૌ. માલિનીગૌરી.

ગુરુસ્મરણ.

(શાશ્વિની) પ્રાતઃકાળે સ્તવી ગુરુને પ્રણામું,
 ગુરુજીવું સ્મર્યું યાત્રાજી બાપે,
 આપે રૂઠું જ્ઞાન તે સર્વ કાળે,
 યતિ આસુરી સહુ દે દયાવી,
 પ્રેમે સુણે બક્ષતી સ્તુતિ પેલે,
 બકને એ પ્રીતિથી મોહ ટાળે,
 માયું બક્ષિતું મુને જ્ઞાન આપે,
 લેજે મુને આ પ્રભુજી ! ઉગારી,
 યતિ રૂઠી ચિત્તમાં નિત્ય ધારું;
 યતિ સઘે ઉર આનંદ સાથે.
 બકતો જેથી અપ્તમ સ્વરૂપ બાળે;
 જુદા તકો શામ દે છે જ ટાળી.
 સ્વીકારે છે અલ્પ સેવા કરે જ,
 મારે સેવા તે દયાળુ ગુરુને.
 સારા શુભો ચિત્તમાં નિત્ય સ્થાપે,
 તારી બહેલાં, સુકૃપાથી બલેથી.

—સ્વ. સૌ રતિમન બહેન.

પ્રાર્થના.

(દક્ષિણ) હે દીનનાથ, દયાળ પ્રભુ ! અમપર અમી વર્ષાવળે;
 વિદ્યા, ક્ષમા ને જ્ઞાન આપી, એકતા હું વધારજે,
 અમ દેસ-ઉદ્ધવના કામમાં સદૃ બન્ધુઓ ઉલટ ધરે,
 બહેનીય યર્ધ સીદ્ધા સમી શાણી મદદ પતિને કરે.

(જંજુસર)

—સૌ હીરાલક્ષ્મી કૃષ્ણલાલ દેસાઈ.

વજ્ર હરણુ સમયે દ્રોપદીની પ્રાર્થના.

(પંથી પરદેશને ચિત્ત સોંપા 'હું' આ આ...લી !-એ શામ).

(સાખી.) વિદુલ બહારે બહેલા વળજે વે...ણે.
 દુર્યોધન, દુઃશાસન, વદતા વિષમય વેણ,
 શરસમ ભેદે હૃદયને દેખાવે દુઃખદેણ;
 ભોળા લીમામજને ભુજડે બાખ્યા જે...ણે. વિદુલ.
 " સત્ય વચનની શાખલા વહતા પાંચે પીર,
 આધીન યર્ધ ઉભા, અહો ! ન્યમ પિંજરમાં કીર
 નેતો ન્યાય પથે નહિં ચરતાં કહેવું કે...ને ? વિદુલ.
 " શું સૂતો છે શ્યામળા ! સુખથી તાણી સોઝ ?
 દીન દયા દર્શાવજે, દીન દયાળુ ! દોષ
 રાક્યા રાધાવર શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રને કે...ણે ? વિદુલ.
 " આધાર મારો એક છે, આ અવનીમાં આપ,
 બાળા સાથ બચાવજે, ગિરદ તમારું બાપ !
 આપી આશ સહુણુ શ્યામ ! ન આવો મો...ણે ? વિદુલ.

—બાળા.

રટીલે સચરે અચરે રામ !

રટીલે સચરે અચરે રામ, રસીલો રામ, હસીલો રામ,

રટીલે રસના શ્રી ગુર રામ :

રટીમે.

શ્રીપતિ રામ, ધીપતિ રામ, સુધાસમ રામ, જીવનપ્રિય રામ,

સુખદ શ્રી રામ, પતિ પ્રિય રામ, મન્ત્રો માત્રતું મૂળ શ્રી રામ ;

રટીમે.

સુખમાં વિલાસે, દુઃખમાં દિલાસે, હરથી હલાસે, પ્રિયકર પાસે,

રનેહ સુવાસે, ભાવ ભથારો, તારણુ ધારણુ નૃદરિ નામ :-

રટીમે.

જાપે જાપતી, ક્ષણ નવ જગતી, રતેહે રમરતી, દ્યાને ધરતી,

રંગે રમતી, નેહે નમતી, વિસાદે કેમ વસન્ત વિરામ !

રટીમે.

(અમઘાવાદ.)

—સા. વ—

પ્રભુજી પદમાં પોકાર.

(દોહરા.)

તારો તરણુનિ તહુમે,

રંકે તણા રખવાળ હો,

શરણુ તહુમારું સત્ય હો,

કુંજ વિહારી, કેશવા !

ત્રિજીવન પતિ ! તારો મહેને,

મજ લાલા ! કાલા થઈ,

સગપણુ સાચું રચામળા !

શરણે ખાલ અનાય છું,

અધમ આધારણુ નાય !

હાતા દીન દયાળ !

અન્ય અદ્વળ નિશ્ચય,

સમર્થ એક તહુમેજ.

મહો નાય ! મુજ ખદાય,

વિયોગ નવ દયો ક્યાય.

આપનું એક સદાય,

કરજો તાત ! સદાય.

૨.

સંત સેવતા શ્રી હરિ,

સંત રધામ, બે એક હો,

પ્રભુને ચિન્તા ભક્તની,

શીહરિ ભક્ત તણા બને,

પ્રભુજી ને પ્રભુ ભક્તમાં,

ભક્ત વસે ઈશ હૃદયમાં,

પ્રભુ સેવે નિજ ભક્તને,

રતેલ દાડીને નીસર્પા,

પ્રભુજીને નિજ ભક્તનું,

ભક્ત સુદામાના મદી,

વિદુર ગૃહે ભાજી જમ્યા,

શ્રી હરિ સેવે સંત,

એક સ્વરૂપ અનન્ત.

જાપે નહિં લગાર,

દાસ તણાયે દાસ.

દીસતો રનેહ અપાર,

રણા લક્ષ્મી પગ પાસ !

ગણે નહિં અમ—ભાર,

હિગારવા પ્રહલાદ.

યોડું વિપુલ જણાય,

તારુલ હરખે ખાય !

ત્યજી ભૂપના ભોગ,

પ્રેમ ભક્તિને વિદ્વેસો, માને સાચો જોગ,
નિર્ધન દુખિયાં, દાસ સહુ, શ્રીહરિનાં જે હોય,
દુઃખ સુખ મન ના સહી, પ્રભુ ચરણે ચિત પ્રોય.

૩.

ચક્રની ધારે ચઢવજો, કરજો શ્રીહરિ ન્યાય,
ભલે જગત અન્યાય દે, કરે ન કરે ચિન્તાય.
ધીમ્રશુ ! મુજ માખાપ હો, ભાત, તાત, પરિવાર,
સદ્વિદ્યા, ધન, સુદિ હો, આપ વિશે મુજ પ્યાર.
અધમ આધારણુ નાચણ ! અખળા બાસ દુઃ, તાત !
કૃષ્ણ, કૃષ્ણ જપતી રહું, માથું એજ પ્રિય પાસ
દુઃખ વિદારો જાદવા ! વિદ્વેસ બહારે ધાઓ,
સન્માર્ગે દીનબાલિકા, સ્નેહે દોરી જાઓ.
કષ્ટ, બાધિ, ચિન્તા ઘડી, તાવીને પણ નાચ !
નરહરિ ! આ અખળા હરે, સદા કરો પ્રિય ! વાસ.

(મુખાધ.)

—સો. વિજયાસક્ષ્મી ત્રિવેદી,

૪. ધર્મસુબોધ.

દેશ પ્રીતિ.

(સદા સંસારમાં મુજ દુઃખ સરખા માની લઈએ એ શામ)

વસે શું દિન્દર્માં એવા દા મુદાત્મા હરામી,
ન કહ્યું મુખથી એકવાર “આ મુજ માતૃભૂમી” !—વસે શું !

(સાખી) હતા સિદ્ધ મુજ દીકરા, અર્જુન બીજમ સમાન,
પાકયા આજે રિપડા, રાખે બ્યર્થ શ્રમાન:

હતી હું પૂર્વે રૂવી, આજે મારી થી દયા છે.
ન જાણે જે નરો તેની છે કાયા હા...નકામી ! વસે શું !

(સાખી) મત અગ્નિના ધૂંતથી જટિ પામતા જેઠ,
આજે તમાકુ ધૂંતથી બાટ કરે છે દેઠ !

જીવે જેમ પાણી પોરા, તેવી કાયા તે શમાવે,
ખરેખરા ભાર છે, એવા નરો અવતાર પામી ! વસે શું !

(સાખી) રામ, કૃષ્ણ, હા— કયાં જવા ? કયાં તે ઝુપી સન્તાન ?
વસીદ, કસ્યપ, અંગીરા, જે મુજ નેત્ર સમાન.

મંત્રને તત્રોથી મારી, કાયા રક્ષણુ જ્યાં થતી’તી,

બની હું ંહેમવું લક્ષણ, અગળ આ યષ્ટ હું કેવી ?

વસે શું હિન્દમાં એવા કે મુદતમા હરામી ?

ન કહ્યું મુખથી એકવાર “ આ મુજ માતૃભૂમી ! ”

(જવાશિયા.)

—સૌ. બાહુબા સાંગણવાવાળાં.

ભામિનીભૂપણ.

(સામ મલ્દાર.) સખી ! આવોરે, મરણે રમો સદૃ સ્નેહથી,

ચણગારો રે, નીતી તણા ધરો નેહથી.

પહેરો સાડીરે, રે, રીયલની બહુ શોભશે;

સદાચારની રે, કસુકી બહુ આપશે,

હસ્ત કંકણરે, સત્યતણાં ધરજો, સખી !

ડરણું નિશ્ચય રે, પાપી મનુષ્યને તીરખી,

પાયે તુપુર રે, હયા તણાં પહેરી ફરો;

નાકે નયની રે, હૃદયથી સુનીતીની ધરો,

લુચ્છા પૂર્વે રે, સીતા, હમણંતી યષ્ટ સતી,

ચણો તેવા રે, ધરવા યજ્ઞે આતુર અતી.

ફેલાશેરે, સુવાસ કીર્તીની જગવિષે,

જો કરશેરે, સતકર્મ તો રૂપદીપશે,

સ્વેત હોય છે રે, ગર્હવ પણ તે શું કામનાં !

થારો સદૃશ્યે રે, સ્વેત તો સાધશે નામના.

નમી નિત્યે રે, બહેનો ! વીનવીએ શ્રી પ્રભુ;

સદા દાણે રે, સોભાગ્ય સુખમાં એ વિશુ,

(ભાવનગર.)

સૌ. ભાલિનીગૌરી. મ. રસાઈ.

અલીમાની જીવને સંબોધન.

(જુજી.) શું આજ સૂતો ખાટલે પરવશ બની યષ્ટ ખાપડો !

કરતો હુકમ જો લાખને તે યષ્ટ ગયો કાં રાકડો ?

બાપ મુસાફર ! દાસ તારો દાસ આ કાણે થયો ?

જો જો વીચારી જીવ તું મોયાજ પરનો યષ્ટ પડ્યો !

મારીશ ને તોડીશ એવો ગર્વ તારો ક્યાં ગયો ?

તુજ અંગનો સૌ રંગ અગ્નિ કેમ ને શાથી પડ્યો ?

ક્ષણવારમાં આ મામસો સદૃ કેમ રે બદલી ગયો ?

જો જો વીચારી જીવ તું મોયાજ પરનો યષ્ટ પડ્યો !

દિન રાત ના વ્યાપાર તારા રે બધા અટકી પડ્યા,
 તુજ દોંગ ને નખરાં બધાં તે રહેજામાં લટકી પડ્યાં ।
 મનના મનોરથ સર્વતો મનમાં અરેરે રહી ગયા,
 અધવચ રહ્યા સજી આદર્શ, પરવશ બહુજ મની રહ્યા.
 અકુલ અને કુકુલ યદ્ય, ક્ષિતિ બહુ રાખી ફર્યો,
 અભિમાનમાં મરડાઈને તુજ સાન સજી કુદી ગયો;
 પશુ આજ છકક ક્ષત્રીની લાગી, પડ્યો તું ખાટલો,
 રે છત્ર ! કંઈ વિચાર તારી શી સિધ્ધિ છે જગ વિશે ?
 નિરખી દશા અવળી સર્ગા રનેદી બધાં મુખ મરડતાં,
 અફસોસ કે આવા દગા દેખાય છે આ જગતમાં ।
 સજી સ્વાર્થિ આ સંસાર છે, નાચે નચાવ્યો સ્વાર્થનો,
 પર અર્થમાં નિજ સ્વાર્થ દેખે એજ નર વિરસો ખરો.
 જડ જૂઠું સમજવવા શિક્ષા તને બહુ યદ્ય હતી,
 સમજ્યો નહીં તો આમ પાછો માર ખાધો દુર્મતિ ।
 સમરે દવે જગનાથ તો એ સત્યપંથ બતાવશે,
 મદદે ચડીને સર્વ સંકટ જાળમાંથી બચાવશે,
 એ રહાય વિશ્વ તું સમજજો માડું પડે અટકી અદી,
 તું તો જરા જસબિંદુ જેવો આ મહાસાગર મદી;
 શી ચક્રિત તારી, જાન તારું ? તું અરે, તું કરી શકે ?
 સૌ થાય ધાર્યું એ ધણીનું । બ્યર્થ કાં રવડી મરે ।
 બ્યાધિ, જરા ને જન્મના ડટકા હમેશા રે લખ્યા !
 કડવા પ્રસંગોથી નવું કંઈ જાન મેળવજો જરા;
 જે પ્રેમથી જીવિત ધારે, વિશ્વમાં વ્યાપી રહ્યો,
 જીતેની સહીના । પ્રેમ એ નિર્મળ મદી જાજો બાળ્યો.

(૩૨૭—મુદ્રા)

—જીતેન સહીનામાધ અબદલાસાર્થ.

સખીઓને બોધ.

(આધવચના સહેલાનો રાગ.)

બહાલી સખીઓ ! ધર્મ સતીના પાળવા,
 જેથી થાય આત્માનો ઉદ્ધાર જો,
 આ જગ સ્વર્ગસમુદ્ર સુખરચનાક થાય છે,

* ખાટલે પડેલા એક છત્રને વદ્દેશીને આ ઉક્તિ છે

જો પતિ પ્રેમે પરમાનન્દ મનાય જો.

—બહાણી.

પતિએ પ્રેમ તણું સ્થાનક છે આપણું,

તેનાથી છે ઉજવણ કાયા નિત્ય જો,

તન મન ધન પતિ પદમાં પ્રેમે સોધિને,

શરણે રહીને સાથે રહેણું નિત્ય જો,

—બહાણી.

પતિ સુખમાં સુખ માનો દુઃખમાં દુઃખી,

પતિ એ જાણે સુખકારી સંસારજો,

અન્ય સર્ગા છે સ્વાર્થ તણા તો સીંદરા,

જેમાં હોયે કષ્ટ કદી નવ સરજો.

—બહાણી.

પતિના પ્રેમે રાખ્ય સુખોને પરહરી,

વનમાં કીધા વાસ પતિની સાથજો;

કીર્તિ તો ઝળહળતી આજ પ્રકાશતી;

સીતામાતા કેરી સતીઆ માંજ જો.

—બહાણી.

(ભાવનગર)

—સૌ. મહાલક્ષ્મી પાઠક.

સખીઓને શીખામણ.

(રાગ—પુનમ ચાંદની, એ.)

બેના ! સદગુણની સાડી પ્રીતે પહેરજો ર.

જેથી કીર્તિ કેરો ઉભારશે ભંડાર.

—બેના.

(સાખી)

સાડી સદગુણની ધરી, દુર્ગુણ કરજો દૂર,

સ્વામીની સાથે વધી, સતીપદ ધરજો ઊર;

બેના ! ચન્દ્ર કપાળે દુમકુમ્ભના શોભાવશેતર,

શોભે હરતી દંતનાં કંકણ સંદીર.

—બેના.

(સાખી)

પતિ પરમેશ્વર પૂજને, પતિવત ધરશે મન,

આમૃષ્ય શીયળ તણા, શોભે સુન્દરી અંગ;

બેના ! આનંદે પતિપ્રેમે વત શુભ પાળજો ર,

જેથી નામ તમારું અમર ઘશે સતી સાથ.

—બેના.

(સાખી)

પતિ ભક્તિ અંતર ધરો, સદનશીલતાં સાર,

મદા, દયા, સુનિતિ, ને ધરો પ્રીતિ ઉર ઢોર;

બેના ! પતિઆચારમાં રહીને, જીવન ગાળજો ર,

મળશે તેનાં મીઠાં ફળ સત કીર્તિં હમેશ,

—બેના.

—સૌ. કુન્દન ખંડેન.

રમણીમણિમાલા.

મહારાણી પદ્માવતી (પદ્મિની.)

આજે ધણેજ કાલાહલ યથ રહ્યો છે. હજારો શરવીર રજપૂતો અજ શમળી સભ્ય યથ મૂઝપર તાલ લગાવી રહ્યા છે. બીડ વધતી જાય છે. જરા જરામાં કોધથી કોઈ કોઈ કંઈ બકી જાય છે, અને વળી કોઈ કોઈના હાથ તો તલવારની મૂઠ મુઠી ચાલ્યા જાય છે ! કોઈ વળી આનંદમાં છે. અને કોઈ વળી કોઈ પોતાની પાલકીના પિય સંભાળે છે. આ પ્રમાણે સારા રજપૂતો કોઈ આક્રમણ માટે તલપાપડ યથ ગયા છે, પરંતુ મહારાણી લીમ-સીંદહ કંઈ શુદ્ધ વીચારમાં તક્લીન દેખાય છે. અને કોઈની પણ વાત તરફ ધ્યાન આપ્યા વિના સીંદહાસનપર વિરાજમાન છે. એવામાં એક સૈનિક પરસેવામાં યોગાપક્ષે મારતે ઘોડે આવ્યો, અને હાંશ્તે સ્વરે મહારાણીની જમ પોકરાવી બોલ્યો, “આજના યુદ્ધમાં આપણો જય થયો છે. શત્રુ-યવનની સેના પીઠ બતાવી નાસી ગઈ છે. જો નાસી ગઈ ન હોત તો રણક્ષેત્રમાં સધળું સન્નિહળ શીર વગર અટવાયું હોત.”

આ શુભ સમાચાર સાંભળી રજપૂતો મહિમાહિ બોલવા લાગ્યા, કે કાપર અલાઉદ્દીન આખરે હાર્યો ધીકાર-છે તેને, પણ તેને તો શરમજ નથી ! વારંવાર હારે છે, છતાં દુષ્ટતા છાડતો નથી. પણ હવે તો ચીતોડની આશુબાણુ નહીં ફરકશે.

હૂતના સમાચાર સાંભળી તથા રજપૂતોની મહિમાહિની વાત સાંભળી મહારાજ કંઈ શોકથી બોલ્યા, “મુસલમાનોના વીશ્વાસ નહીં, હવે કપટ અવરથ કરશે.” એટલામાં એક હૂત અલાઉદ્દીનનો પત્ર લાગ્યો. પત્ર વાંચતાં મહારાણી લીમસીંદ કોધથી પત્રને ફેંકતાં લાલ-ચોળ આંખથી બોલ્યા, “શરમ ! હજુ પણ દુષ્ટનું આવું સાહસ ! શું હજુ પણ તેના માથામાંથી શરમ નથી ઉતરી !

ચારે તરફથી “શું છે ! શું છે !” ના અવાજ નીકળ્યા : એક સૈનિક પડેલા કાગળ વાંચી બોલ્યો, “નીચ પાપી લખે છે કે જો મહારાણીજીનું દર્શન આરસા દ્વારા પણ તેને કરાવવામાં આવે તો તે હીંદી પાછો ચાલ્યો જશે.” બસ બાકીજ શું. રહ્યું ! આખી રહ્યા સીંદહાદથી ગઈ અને આવેશમાં ઘુમવા લાગી. આ સમાચાર મહારાણી પદ્માવતીને પહોંચાડવામાં આવ્યા. જેના જવાબમાં શરવીર મહારાણીએ મહારાજશ્રીને કહ્યું કે “અલા-ઉદ્દીનની પ્રાર્થના સ્વીકારી લે. અને એટલી મારી વિનંતી ધ્યાનમાં લઈ, મારે લીધે શરવીર રજપૂતોના વધ થતો અટકાવેલ.” આ પ્રાર્થના સાંભળતાં આખી સભાએ મસ્તક ઝુકાવ્યાં. મહારાણીએ ચારે તરફ નીહાળ્યું, અને શરીથી સીંદહાસનપર બેસી ગયા. કંઈક વિચાર બાદ બોલ્યા, “હીંક, તેમ યત્ર દો.”

મહારાણી પદ્માવતી સીંદહદીપના રાગના કુંવરી હતી. જે ધણેજ સૈદ્ધિવાળા હતાં. બધાં ઉભારતર્ષમાં તેમની ખ્યાતી ગવાતી હતી. ભગતખંડમાં સીંદહદીપની સુંદરતા બદ્ધ વખણાય છે, તે આ મહારાણીને લીધે એ કહેવતરૂપ યથ પડી છે. કવચીત્ કોઈ સુંદર હોય અને તેની જો પ્રશંસા કરવી હોય તો ટુંકમાં કહેવાય છે કે “એનો સીંદહ-દીપની રાણી છે, અને અહીંજ માત્ર સુંદરતાની પ્રશંસાનો અંત આવી જાય છે. મહારાણી પદ્માવતીનાં સ્વભાવ મહારાણી લીમસીંદ માથે યતાં હતાં, જે ચીનોડના ગજ સ્વમંજુમીંદના

કાઠા થતા હતા, અને લક્ષમણસીંહ ખાળક હોવાથી સમજો રાજ કાર્યભાર પોતેજ ચલાવતા હતા. એ સમયમાં અલાહિદીને પોતાના કાઠા જલાણુદીન કે જેણે તેને પાળીપોષી માટે ક્યો હતો તેને મારી નાંખ્યો અને પોતે ગાદીપર બેઠો. મહારાણી પદ્માવતીની અણુક સૈદ્ધિતા સાંભળી, મોટી સેના સાથે તે ચીતોડપર મંદી આવ્યો. પરંતુ બહાદુર ચીતોડી રજપૂતો આગળ હારતાં હારતાં આખરે થાકી વિનંતીપત્ર દ્વારા કઢાવવા સાચ્યો કે તેને માત્ર મહારાણીજી પદ્માવતીના દર્શન આરસા દ્વારા કરાવવામાં આવે તો દિલ્લી તે પાછો આવ્યો ના. જે વિનંતીને મહારાણીજી તરફથી અનુમોદન અપાતાં માત્ર અલાહિદીને એકલા ચીતોડમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો.

અલાહિદી દાખલ થયો તે પહેલાં તેના ખાસ હજુરીઓએ તેને ચેતાવ્યો કે એકલા દુરમનના ધરમાં જવું સહીસલામતી ભર્યું નથી. જે વખતે કંઈ ન ઇચ્છ્યા જેવું અને તે હમે શું કરીશું-વીગેરે કહી ભય બતાવ્યો. પરંતુ અલાહિદીને તે સર્વના કહેવાનો ઉપદાસ કરી બોલ્યો “તમે સંધળા મૂર્ખ છો. શું તમને મારા કરતા, વધારે અકલ છે ? હું રજપૂતોને સારી રીતે જાણજી છું. તેઓ કદી પણ દગો કરી શકશે નહીં. તમે નાલાયકો સમજ્યા વિનાજ મારી વાતમાં શકે ઉઠાવો છો ?” સર્વ ચૂપ રહ્યા.

અલાહિદીન ચીતોડમાં ગયો. જે સમુદને રજપૂતો દાઢમાં કચકચી રહ્યા હતા, તે આજ તેમનો અતીથી હતો. સર્વેએ હથીઆર છોડી દીધાં અને તેને સત્કાર આપ્યો. કેમકે તેણે રજપૂતોના આટલો વિશ્વાસ ક્યો છે. આરસા દ્વારા મહારાણીને તેણે જોઈ, તે “વાહ વાહ” બોલી ઉઠ્યો, અને જે પ્રશંસા માત્ર સાંભળી હતી તેના કરતાં પણ વધુ સૈદ્ધિતા તેણે જોઈ. કોઈ દીવસ મહારાણી પદ્માવતીને જોગમ બનાવવાનો નિશ્ચય કરી અલાહિદીને પોતાના સૈન્યમાં જવા નીકળ્યો. થોડકે દૂર સુધી મહારાણી બીમસેન તેને વળાવવા ગયા. પરંતુ થોડે સ્થાનપરથી મુસલમાનો આક્રમણ કરી મહારાણીને પકડી બંદીવાન તરિક્કે લઇ ગયા; જે સમયે મહારાણી બોલી ઉઠ્યા, “હે નીચ, કાપર, અલાહિદીન ! શું રજપૂતોના પવિત્ર વિશ્વાસનો ખસો આ પ્રમાણે આપે છે ?” અલાહિદીને કહાણું “જ્યાં સુધી પદ્માવતી મારી પાસે નહીં આવે ત્યાં સુધી બીમસેન છૂટો નહીં થઈ શકશે.”

આખા ચીતોડમાં મુસલમાનો કપટી કાર્યની ખજર વીજળીની ઝડપે ફેલાઈ ગઈ, અને સાથે સાથે પાપી અલાહિદીનના તિરસ્કાર મુકત વાક્યની ખજર પણ પથરાઈ ગઈ. યરવીર રજપૂતો હથીઆર સાથે પોતપોતાના ધરમાંથી બહાર પડ્યા, શું મેવાડની ભદ્રીનો ઉપબોગ મુસલમાન અલાહિદીન કરશે ? શું વીર રજપૂતોની નસોનસમાં પવિત્ર આપસોદી નથી વહેતું ? શું તેઓની વીજેતા તલવારો યવન સૈન્યનો ખંસ કરી મહારાણીજીને નહીં છોડવશે ? આ અને એવાં વાક્યો બોલતા સર્વે ક્રોધથી લાલચોળ બની ગયા હતા. સાચી યવનસેના યરવીર સદસ્યવધિ રજપૂતોના તેજમાં બળી ભસ્મ થતાં શું વખત લાગશે !-વીગેરે સમાચાર મહારાણી પદ્માવતીના કાન સુધી ધીરે ધીરે પહોંચ્યા. આ સમયે પદ્માવતીના કાઠા તથા તેમના બાઈ ચીતોડમાં રહેતા હતા. તેઓ જોટલા બહાદુર હતા તેટલા સમજદાર પણ હતા. તેમની સાથે પદ્માવતીએ ખાનગી મસલત કરી, અને અલાહિદીનને લખી મોકલ્યું કે “હું તમારી છું, હું દીલગીર છું કે મારે માટે તમારે આટલું દુઃખ વેઠવું પડ્યું, હવે હું તમારી પાસે આવું છું, પરંતુ જેમ તમે બાદશાહ છો, તે પ્રમાણે હું પણ શ્રીવિંત

કુળની રાજકન્યા છું. તેથી મને તમારા તંત્ર સુધી પહોંચાડવાને મારી સાથે ૭૦૦ ડોલીઓ આપી. ડોલીઓમાં બેસી આવશે, જેના થોડા સત્કાર તમારા તરફથી થવો જોઈએ. ધણ પુણ્ય મુસલમાન ડોલી પાસે આવવો, નહીં જોઈએ, તુઠીં તો અંતઃપુરના પ્રિયમને બંને ધણેસો ગણાય. હવે ચીતોડનો ઘેરા ઉઠાવી દો, હું તો ખરેખર તમને મળવાને ધણીજ આપતુર મર્દ રહીશું.”

આ પત્ર મળતાં અલાઉદ્દીન ખરેખર ત્રાસવા લાગ્યેટ, કારણ તેની ધણા દીવસોની આરાં આજે પૂરી થશે, અને પરીઓ કરતાં પુણ વધારે રૂપવતી પદ્મીતી, કે જેને માટે આટલું દુઃખ, વેઠવા, છતાં પુણ આખરે પ્રિયમને જીત્યો હતો, તે ખૂદ પોતેજ તેની પાસે ચાલી આવે છે. નાચરજેને, હુકમ થઈ ગયો, અને તંત્રીઓ શાણગારવામાં આગ્યા, અલાઉદ્દીન ખૂબ બનીદનીને જોઈ. પરંતુ તે મદ પ્રેમાધ અલીચારીને ક્રોડલી ખર નહોતી, કે એક બહાદુર મધીત્ર હીંદુ અબળા પ્રસંદ, કરશે છાતીમાં છરી બોધવાનું, અમીમાં બળી ભરમ, થવાનું, અને એરનો પાસો ખીને મરણ ચરણ થવાનું, પરંતુ નહીં કરશે સ્પર્શ, પરપુરપના શરીરનો. તે એમ સમજતો હતો કે હીંદુ સ્ત્રીઓ પુણ તેને ત્યાંની સ્ત્રીઓ જેવી દુરાચારી હશે, અને થોડા વૈભવની લાલચે તેના તાજામાં આવનારી ! તે મૂર્ખ વીચારવા લાગ્યો કે શું પદ્માવતી બાદ ચાહતી બેગમ બનવાનું પસંદ નહોતી કરતી ? અવસ્ય કરતી હતી. પરંતુ લીમસેનના ભવથી તેમ જણાવી ચકતી નહોતી. હવે તે સ્વતંત્ર છે એટલે તેણે પોતાના વીચાર અટ પ્રગટ કર્યા પુણ હે નરાધમ અલાઉદ્દીન ! જો, અને સસારની રચનાથી શીક્ષા લે ! હીંદુસ્થાનના લોકો સાવધાન થાઓ ! મહારાણી પદ્માવતી સાચી ક્ષત્રીયાણી હતી, તેણે રૂઝેઝઝ જનતીમાં કંઈ જન્મ લીધો નહીં હતો. ક્યાર અલાઉદ્દીનના મનના મનસુખા મનમાં રહી ગયા. મહારાણી પદ્માવતીની સાથે આવનારી ૭૦૦ ડોલીઓમાંથી પ્રત્યેકમાં છ છ ચરની, રાજપૂતો પોતાના પ્રાણ સમાન મહારાણા લીમસેનને, ઘોડવી, લઈ, જવા, હથીઆર સાથે શત્રુદળની ખરાખર મધ્યમાં પેશી, ગયા. ખરે કપડીઓ માટે કપટજનજ, પાથરવી જોઈએ. લીમસેનને મહારાણીના આગમનની ખર આપી. પુલી રહેસો અલાઉદ્દીન ત્રહોતો જણતો કે એક રજપૂત રમણી જો ચાહશે, તો તેની (અલાઉદ્દીનની) પાસે એક એવો ખેલ, ભજતાવશે, કે જે હજેરા ધૂતીદાસના પાનાં શોભાવશે.

મહારાણીની ઇજાનુસાર પોતાના આગલા પત્નીની સાથે પોતાને મળી લેવાને અકબા ક્ષાકની છુટ મળી, કે જેથી તે મહારાણા લીમસેનથી હજેઝને માટે છુટી થઈ જાય. મોટી ક્ષત્તના ડેરામાં ડોલીઓ ધીરે ધીરે ઉતરવા લાગી.

અતે બંદીખાનામાં મહારાણા લીમસેન પગમાં સોખૂડી મજબુત બેડીઓ સાથે એક હાથે પોતાની આંખોને ઢાંકી બીજે હાથે કોષને દબાવનાં, મહારાણીને પોતાની પાસે આવતાં અટકાવતો ઉભો છે. મહારાણી પદ્માવતી હાથ જોડી મસ્તક નમવતી આગળ વધી ન્યારે ધણીજ પાસે આવી ગઈ, ત્યારે મહારાજાએ દાંત કચકચાવી કહ્યું. “કુળ કમંડી જા ! દુર જા. મારાં મરતાં શરીરખર એર નાંખવા આવી છે.” પદ્માવતીએ અટ છુપાવેલી કટાર કોઢી કહ્યું “પ્રાણનાથ ! આ વાત કરવાને સમય નથી, પછવાડેથી સધણું વીદીત થશે” એમ કહી તે સોદાની બેડીઓ કાપવા લાગી. મહારાણાને હવે સમજ પડી. પદ્માવતી સીસેદીઆ કુળને કલંક લગાડવા નથી આવી, પરંતુ ને પોતાની કીર્તિ વધારવા આવી છે. વધારે સમય લાગવાથી અલાઉદ્દીન બાકુળ જાઓ અને શંકાશીળ થયો, અને કોષ કરી કારામદની આલુગાલુ તે તપાસવા ચાલી આગ્યો. જોવા તે બંદીખાના નજદીક આગ્યો કે તરતજ વીર રજપૂતોએ ધમારો કર્યો, તેની

સાથે પશુ થોડી સેના હતી. પરંતુ તે વખતે જો તે જીવ લઈ ન નાંદો હોત તો તે સીધા મમપૂરી તરફ જાત; અને સમરન લારનજૂમી તેના પાપ કર્મથી અચૂત. પશુ નહીં, તેમ ક્યાંથી થાય ! હજુ પશુ આર્થજુમીને અનેક સરકાર તેને હાથે વીતવાના હતા. તેથી તે દુઃખના પ્રાણ બચી ગયા.

અક્ષાઉદીનની ડાવણીમાંથી જો તેણે ઘોડાઓ બહાર નીકળી પડ્યા છે, જે પર બે સ્વાર વીજળીની ત્વરાથી દોડ્યા જાય છે. અક્ષાઉદીનની હોંસ કેસ ઉડી ગઈ. તેની બધી આજ્ઞા નષ્ટ થઈ ગઈ. તેનો શીકાર મહારાણા પશુ છટકી ગયા. તરન યવનસેના પાછળ દોડી. પરંતુ વીર સ્વારો પાછળ રક્ષાને માટે દોડતા, ડોલીમાંના રજપૂતોએ વીરતાથી યવનસેનાને રોડી ક્યાં સુધી કે જ્યાં સુધી તે બંને સ્વારો-મહારાણા હીમસેન અને મહારાણી પદ્માવતી-ચીતોડ આવી પહોંચ્યાં. ઘણે દર્પનાદ બાહરેમાં ફેલાયો. “ હીંદુ પત્નીની જય, આર્થવંસની જય, ક્ષત્રીય કુલની જય; હરહર મહાદેવ ! ” વીગેરે નારોથી શબ્દોના હ્રદય કંપી ઉઠ્યાં. પેલી ડોલીવાળા રજપૂતો પાછળ યવનસેના સાથે લડતાં લડતાં રજૂભૂમીમાં પડ્યા. પોતાની રક્ષા કરના કરતા ખાડી કેટલાક ચીતોડમાં આવી પહોંચ્યા. મહારાણીને ભાઈ-વાદળ-પોતાની કાઠી પાસે સોંપીથી તરખોળ થયેલો આવી ઉભો. કાઠીએ કહ્યું. “ હું સર્વ સમજી ગઈ છું, પશુ કહે કે મારા સ્વામીએ રજૂસેવમાં કેવી રીતે પ્રાણ ત્યાગ કર્યો ? ” વાદળ બોલ્યો “ માતા, અહુજ વીરતાથી યવન દળને સંહાર કર્યો છે. સેંકડોને ધુળ ચાટના કરી સર્વ સેનાને ચક્રીત બનાવી, ધાસની માફક યવનદળ તેની વીજેતા તલવારથી કપાઈ ગયું છે. સીંહની માફક ગઈ ગઈ સહસ્ર મુસલમાનોને કાપી બીજાના જેમ પાથરી તેઓ રજૂભૂમીમાં પડ્યા છે. ” તેની કાઠીએ ફરી પૂછ્યું, “ બેટા ! એકવાર ફરીથી કહો કે મહારા સ્વામીએ શું શું કોતક કર્યું છે ? ” “ માતા ! તેમણે પોતાની કીર્તિથી યવનદળને કંપાયમાન કર્યું છે. શરવીર ક્ષત્રીય કુળ-શી-ભાગ્યુ છે, માતૃભૂમીના ઉદ્ધાર માટે પ્રાણ સાટે લડતાં લડતાં સ્વર્ગમાં સીધાબ્યા છે ! ”

ચીના ખડકી તે સ્ત્રી બોલી, “ મારા સ્વામી ! મારી રાહ જોઈ અકળાતા હશે. ” એમ કહી પોતાના બાલ ભત્રીજાને ઉચકી, વહાલથી મરનક પર સુખન કરી સ્વર્ગે ગઈ.

ચીતામસ્ત થયેલો અક્ષાઉદીન વીચાર કરે છે અને બખેડે છે, “ અફસોસ ! મારી અમલ બહેર મારી ગઈ છે. પશુ હીંક છે, જ્યાંસુધી ચીતોડને ધૂળમય બનાવી પદ્માવતીને નહિ લઈ જઈ ત્યાંસુધી ખાતું પીતું દરામ છે. ” ફરીથી મોટી સેના જામી ચીતોડને ઘેરું. હાય ! હવે ચીતોડની કોણ રક્ષા કરશે ! શું આ પવિત્ર સ્થળ યવનોથી અપવીત્ર બનશે ! શું સનાય ચીતોડ અનાય બનશે ? નહીં. નહીં, કદાપી નહીં. જ્યાં સુધી ચીતોડમાં એક સ્ત્રી પશુ જીવતી હશે ત્યાં સુધી યવનના હાથમાં ચીતોડ નહિ જાય ! વીર બાળકોને રજૂ તીલક ક્યાં, વીરપતીઓની કંમરે તલવાર લટકાવી. અને જુદા સ્ત્રીઓએ આશીર્વાદ આપ્યા, “ પૂત્રો ! જાઓ, દેશને ખાતર નિર્ભય થઈને લડો અને દુશ્મનો પર ક્ષત્રી કુળની ડાપ પાડો. ” -વીરમાતાઓએ પૂત્રોને વળાવ્યા, સતી પત્નીઓએ આવી બેઠ આપી, અને શરી બાળકોનાઓએ મધુર રજૂગીતથી સર્વને પ્રવૃદ્ધીત બનાવ્યા. આઠા ! કોણ ભાગ્યવતી માતાની કુખમાં તે જન્મેલો હશે કે જે આજે રજૂગંગામાં સ્નાન કરી પોતાની માતાનું ગૌરવ વધારશે ? આજ પ્રકારે પત્ની કન્યા અને ભગીનીઓ ઉમંગ સાગરમાં ઝમોળાઈ દર્પ ઘેલી બનતી હતી. આવેશમાં આવેલા રજપૂત વીરો બહાર નીકળી પડ્યા. લીધે યુદ્ધ શરૂ થઈ ગયું. અક્ષાઉદીને ચારે તરફ ખાઈ જોવાની દીધી અને ચીતોડને ધણીજ સા-

વધાનીથી ઘેરી લીધું. ધણા દીવસ સુધી શુદ્ધ આશુ. હજારો રજપૂત વીર દરરાજ પડતા હતા પરંતુ યવનસેના ઘેરા ઉઠાવી નહી ગઇ. રજપૂતો કરતાં યવનદળ વધુ સંખ્યામાં પડ્યું પરંતુ નવું અને નવું સૈન્ય મંગાવી અણાઉદીન ત્યાં ત્યાં પડ્યો પાંચપો રહેતો હતો.

“ નહી, નહી ” અગીઆર મુઝોમાંથી અવાજ નીકળ્યો, “ જ્યાંથી અગીઆર નાના બંધુઓ જીવે છે ત્યાં સુધી મોટાભાઈ પ્રાણ સમર્પણ નહી કરી શકશે. ” આજે બધા રાજકુમારોમાં એ તકરાર ઉઠી છે કે પ્રથમ કોણ મરે ? સર્વથી મોટાભાઈ ઓરસીંહએ કહ્યું “ હું સર્વથી મોટો છું. મને સર્વથી હજારે કાર્યમાં શ્રેષ્ઠ અધીકારો છે તો રણભૂમિમાં પ્રથમ મને જ ઝંખુમવાદો. ” “ એમ કહીપણ યશો નહી. લશુ બાતાઓ મોટા ભાઈઓનાં મરણ જોઈ શકશે નહિ. ” “ તો બસ ખલાસ ! ” સૌથી નાના ભાઈ બોલ્યો “ મહારાથી શરૂ થયું જોઈએ, — હું પ્રથમ રણભૂમિમાં ગારી આહુતી આપીશ. ” આખરે સમાધાન થયું કે સર્વથી મોટા રાજકુમારે લડવા પ્રથમ જવું. પહેલો—સૌથી વડીલ રાજકુમાર લડાઈમાં ગયો, ધવાયો, મર્યો. બીજો વારો તેનાથી નાના—અન્યપસીંહનો આવ્યો, પરંતુ મહારાણાનો તેનાપર અત્યંત પ્યાર હોવાથી, તેને નહી મોકલતાં તેનાથી નાનાને મોકલ્યો. આમ એક પછી એક શરતીર બાળકો—રાજકુમાર—કપાયા—મૃત્યા. બાકી રહેલ, અન્યપસીંહને જગસીમાં બીંધના આચારા નીચે સુપાતવામાં આવ્યો, કે જે કૃતચ બીંધ જાતીની મદદ મહારાણા મુનાપસીંહને પણ મળવાની હતી એ મહારાણાએ એક વખત પોતાના સામનો—બીમ વીરેને કહ્યું હવું કે તે-આએ અકબર સાથે સંધી કરી લેવી અને આરામ લેવો અને પોતે વનવન રમણી પોતાના દેહાર્પણ કરશે. ત્યારે એક બીજો કહ્યું હવું કે “ સાંભળો રાણાજી ! હમે જ્યાંસુધી જીવીએ છીએ ત્યાંસુધી તેમ કદી કરીશું નહી. આહે તો તમે બાદશાહ સાથે સજાદ કરી દ્યો, પરંતુ અમે અમારા સ્વામી સીત્રાવ બીજાની સેવા કરીશું નહીં. ” આદા, તે નીમકદલાલ બીલ જાતી કે જેને જગલી કહેતાં આજે યરમ આવતી નથી !

સર્વેએ કેસરીઆં કપડાં પહેર્યાં, બીડાં ચાત્યાં. એક બીજાને ભેટપાંઃ આમ તેમથી લાકડાંઓ ભેગાં કરી મોટી ચીતા ખડકી, પતી પત્ની, પીતાપૂત્રી, ભાઈ બહેન, સર્વેએ છેલ્લી ભેટાભેટ કરી. કાંઈના મ્હોંપર શોક નથી. સર્વનાં મ્હોં તેજથી લાલચોલ બન્યાં છે અને આજે સર્વે સાથે સ્વર્ગમાં સીધારવાનાં છે. સઘળી રજપૂત વીરનારીઓ, સારાં સારાં વસ્ત્રાશુષણ સજી, અપ્સરાઓની ટોળી જેવી, વીર રાજપૂતોના જીવને વારંવાર જોતી જોતી, ચીતા તરફ ચાલી જાય છે અને સૌથી મોખરે, આપણી વાર્તાની નાયીકા, જગત પ્રસીદ્ધ, ખુબસુરત સુદરી, સતીસાધ્વી મહારાણી પદ્માવતી શોભે છે ! રજપૂતો માર્યા નમાવી ઉભા રહ્યા છે. પરંતુ સર્વ કાંઈની અંજિમાંથી અગ્નીજ્વાળા નીકળી રહી છે. આજે કાંઈ નથી જાણવું કે શું થશે. જે ચીનોડમાં ધર્મ અને આર્નેન્દુ રાજ્ય હવું ત્યાં આજે કેવો બપોળક દેખાવ છે ! ચીનોડમાં પ્રવય શરૂ થયો છે. સર્વ રમણીઓ ચીતાદારમાં ચાલી ગઇ. દરવાજા બંધ થઈ ગયા. હાથ ! હાથ ! સૌંદર્ય, રૂપ, લાવણ્ય, પ્રેમ, એ સર્વ આર્નેન્દો નાશ થઈ ગયો. કાપર અણાઉદીન ! આર્પસંતાન હજુ પણ આ સાષ્ટી સતી વીર્યાલાઓના શુદ્ધ હૃદયને માન આપે છે. તારા કુટ આદમાને સૌ સૌ વખત ધીકારે છે. પરંતુ આર્પહૃદય ક્ષમાશીલ છે.

હવે પાંપી અણાઉદીને 'એટલું' તો કીધું કે 'ન્યારે' વીરરજપૂતોનો સંહાર કરી ચીતોડમાં પેઠા અને ન્યારે પોતાનું આસાદેન્દ્ર પંચાવતી સર્વ બાંધકાં સાથે ચીતામાં પેડી ભુંકાર કરી ચાલી ગઈ જ્યાંઈ ત્યારે ચીતોડનો નાશ કરવાનો તેણે હુકમ આપ્યો, સવાલ કે મોત્રે પંચાવતીનો મહેલ વિના બધું નાશ થયું. જે મહેલને અને અણાઉદીને જોવાવેલી નહેરને જોઈ હજી તે મહા સંગ્રામનું સ્મરણ થાય છે.

ન્યારે વીરરાજપૂતાણીઆ કેસરીઆ કરી ગઈ, તો પછી વીજેતા રજપૂતો માટે શું બાકી રહ્યું ? સંસાર જેને ખાવા ધાતો હતો એવા વીરવાઓએ નંગરના દાર ખોલી દીધાં. અને સીંદની માફક રજપૂતો ધ્વનદળપર વૃષ્ઠાઃ લપાનક રણસંગ્રામમાં હજારો યવનોને મારી રાજપૂતો આખરે પોતપોતાનું કામ કરી સ્વર્ગ સીધાંબ્યાં. મધૂર મધુર ગાયનો તેમના કાનમાં પડતા હતાં. શું અસરાઓ રાજપૂતોનું ગાયનદ્વારા સન્માન કરે છે ? નહી, નહી, એ તો મહારાણી પંચાવતી પોતાની સાહેલીઓ સાથે, સ્વર્ગમાં વીરરાજપૂતોનું સ્વાગત કરવા રાહ જોતી ઉભી રહી છે. સર્વ સાહેલીઓ તે વીરયોદ્ધાઓને પ્રુલભાળ આરાધવા, હિંસુક બની, છે, અને આ નંદમાં મંગળ ગાયનો ગાઈ રહી છે. મહારાણી પંચાવતી હજીપણ આપણને હેમના પતિશક્તિ અને સતીપરાક્રમનું સ્મરણ કરાવે છે.

('સુબોધ.')

—સા. ગમનગોરી.

સતી દ્રૌપદી અને સત્યભામા.

(પતિ—વશીકરણનું શિક્ષણ.)

સંસારનું બંધોરણ ગમે તેવું પ્રતિફલ છતાં, મધુષ્ય મંત્રિ સુખનાં અનુકૂળ શોધમાં લાગેલાં છે. પરંતુ સત્ય સુખ શું, તે જ્યાં સુધી તેઓનાં જોણવામાં આવ્યું નથી ત્યાં સુધી દુઃખનીજ પ્રાપ્તિ થાય છે. શાસ્ત્રકારોએ તેથી સંતોષ, સમતા અને સદાચારનેજ સુખનાં સાધન માની, તેમાં જિ. ચિત્ત લગાડવા બોધ કર્યો છે; કેમકે એથી નાના પ્રકારના કલેશો નિવૃત્ત થઈ, શાંતિ વળે છે. આમ છતાં સાધારણ સ્ત્રીઓજ નહિ પણ મહા મોટી દેવાગિના અથવા દેવ પત્નિઓ સુદા, સુખની વૃષ્ટિમાં તણાઈ કેવા સંકલ્પ વિકલ્પ કરે છે, તે સતિ દ્રૌપદીને શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનાં પ્રિય પટરાણી સત્યભામાએ પૂછેલા પતિ વશીકરણના ઉપચાર વગેરેના પ્રશ્નોથી જાણી શકાય છે. એ પ્રશ્નને યતિ શિરોમણીએ તેમના મનનું કરેલું સમાધાન આપ્યું. ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે, કેમકે તેમાં સ્ત્રી-ધર્મનો સંભાવેશ કરવામાં આવ્યો છે અને મંત્ર-તંત્ર વગેરે અયોગ્ય ઉપચારથી કેવી દાની થાય છે તે બતાવવામાં આવ્યું છે.

સત્યભામાએ દ્રૌપદીને પૂછ્યું કે—“ તમારા પતિ યોદ્ધા લોકમાંજે જેવાં યર અને ચંરિર સુંદર છે; અને હેં શુભ સ્ત્રી ! તે તમારા ઉપરે કાંઈ વિવશ કોઈ કરતા નથી. તેનું કારણ શું છે ? તમે એવું ક્યું મત કરીને, કહ્યું તપ કરીને અથવા ક્યો મંત્ર-તંત્રના પ્રભાવે પતિને વશ થયાં છે તે કહો; કેમકે મારા પતિ શ્રીકૃષ્ણ સર્વથી મારે વશ રહે એવું હું ઇચ્છું છું. ”

દ્રૌપદીએ ઉત્તર આપ્યો કે,—“ હે ચંચલચીની સત્તા ! સંસાર સુખનાં લોભી યદ પતિને વશ કરવાનો ઉપોય પૂછેલા, એ તમારા જેવા શુદ્ધિરાગી અને શ્રીકૃષ્ણના પટરાણીને બિલકુલ હાજર નથી. એ માર્ગ દુરાચારી સ્ત્રીઓનો છે; કેમકે પોતોની સ્ત્રીએ મંત્ર-તંત્ર

અધેવાં વશીકરણના 'ખોટા પ્રસંગો સાધવાં' ન્યારે પતિના જાણવામાં આવે, ત્યારે 'સર્પ' વાળો ધરમાં વાસ કરનાર મનુષ્ય જેમ ઉદામ અને ચિંતામગ્ન થાય છે, તેમ તેવી સ્ત્રીઓના પતિને 'પણ' સંતાપ 'ઉત્પન્ન થાય' છે. એવા ઉપચારથી પતિ બચાવે તો નથી, પણ મહા અનિદ્ર પરિણામ આવે છે. શસ્ત્રો તેવી સ્ત્રીઓને અંતર આપી, તેના પતિને ભયંકર રોગો ઉત્પન્ન કરે છે; એટલું જ નહિ પણ વશીકરણના મૂળીઓને નામે વિષ સુધા આવે છે, કે જે વિષ અથવા એરી સુરણો છલ ઉપર મૂકતાં કિંચા શરિરે ચોપડતાં મનુષ્ય મૃત્યુ પામે. કેટલીક મૂર્ખ સ્ત્રીઓએ આવા ઉપચાર કરી પોતાના પતિને જલંદરના રોગી કરી મૂક્યા છે; કેટલાકને કાઠીઆ કપા છે; કાઠને પતિવ્રત બનાવ્યા છે; કાઠને જડ જેવા બનાવી દીધા છે; એટલું જ નહિ પણ કાઠની આંખો અને કાઠના કાન તેથી નારા પામ્યા છે. વાસ્તે સ્ત્રીઓએ કાઠ દિવસે એવા વશીકરણનો સ્વભાવ પણ વિચાર કરવો નહિ.

પવિત્ર વર્તન એજ ખરું વશીકરણ:—અહંકાર, કામ, ક્રોધ તથા છાંનો ત્યાગ કરીને દેવળા સેવા કરવાની ઇચ્છાથી હું મનને નિત્ય આત્મામાં અર્પણ કરી, પતિના ચિત્તને રંજન કરું છું; અપરાધ જોઈ જવાય તેને માટે સદા સાવધ રહું છું; કાઠ પણ રચણે ઉર્ધ્વા રહેતા, આસપાસ દષ્ટિ કરતાં તથા એસતાં ઉઠતાં ધણી સભ્યતા રાખું છું; ચાલતી વખતે પણ આંધું અવળું જોતી નથી; કટાક્ષ દ્રેકવાની કુચેલા કરી મનોભિપ્રાય જણાવવાનું સાહસ કરતી નથી; ગમે તેવા દેવ, મનુષ્ય, ગાંધર્વ, તરણ, રૂપવત કે ધનિક પુરુષ, પ્રત્યે માફ મનાઈ જોવાનું નથી અને હું નિરંતર મારા પતિનીજ સેવામાં નિમગ્ન રહું છું; પતિ પહેલાં હું સૂતી નથી, પતિ પહેલાં જમતી નથી; અને પતિની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ સજાગાર સજતી નથી.

સંગોએ પ્રત્યેના ધર્મ અને ઉચ્ચ રીતસાત—ચીર પુત્રની જનન સત્યવાદિની, આપાં સાસુ કુતાજનું કાષ્ટ દહાડે હું વાંકું જોલતી નથી, તેમને પીવા માટે પાણી, જમવાને જોળું ન; પહેરવાને વસ્ત્રો હું જાતે તેમની સેવામાં હાજર કરું છું. કાઠ પણ વચ્ચે, આમૂષણે અથવા ખાનપાનના વિષયમાં હું તેમનાથી વિરૂદ્ધ વર્તતી નથી, પણ ચારવાર તેમની સલાહ પ્રમાણે ચાલું છું. કેઈની સાથે વાત કરતાં છણકો કરતી નથી. દુષ્ટ સ્ત્રીઓનો સંગ રાખતી નથી અને હમેશાં આજસ તથા અનુકૂળ રહું છું. વળી વાતચિતમાં પણ કાઠની દૃઢ મસ્કરી કરતી નથી; નિત્ય ખારણા ઉપર ધણીવાર ઉભી રહેતી નથી; તેમજ ઉપવનોમાં ધણી વખત રોકાતી નથી. વધારે દસવાથી, વધારે રીસાવાથી અને જૂવો કે અપરાધો કરવાથી હું બહુ સાવધ રહું છું, તેમજ સત્ય વદવામાં અને પતિ સેવામાં પરાપણ રહું છું.

પતિ વિના મને એકલું રહેવું સોહાનું નથી; પતિ ન્યારે કંઈ કામસર પરગામ જાય છે ત્યારે હું મારે શરીરે પુષ્પનાં આમરણે પણ પહેરતી નથી; શરીરે ચંદનના લેપ કરતી નથી અને સોનાચંચિન્દ (ચુડી, ચાંદલા) મિવાય સર્વ વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરી શ્રદ્ધાચારીની પેઠે વર્તું છું.

આવશ્યક નિયમ, પતિભક્તિ અને સાદાઈ:—પતિ જે જે પદાર્થ પીતા નથી કે જે જે પદાર્થ ખાતા નથી, તે સર્વનો હું પણ ત્યાગ કરું છું, અને સાત્ત્વમાં કહેલા ઉપદેશ પ્રમાણે નિયમપૂર્વક વર્તું છું સારી રીતે સજાગારીને હું હમેશા સાવધ રહું છું; પતિનું પ્રિય તથા દિલકર કરવામાં તત્પર રહું છું તથા પૃથ્વ મારી સામુદાયે કુટુંબીઓ પ્રત્યે વર્તવાના જે જે ધર્મો મને કલા હતા તે સર્વ (ક્રિદા, જસિદાન, શ્રાદ્ધ, તથા પર્વ ઉપર કરવામાં

આવતા રથાશિપાકા, માન્ય પુરોહીની પૂજા સત્કાર વગેરે) ધર્મો મારા જાણવામાં હોવાથી તે સર્વ રાત્રિદિવસ સાવધાન રહી યથાર્થ રીતે પાળું છું. નિમગ્ન તથા વિનયવું એકાગ્ર ચિત્તે સેવન કરું છું અને પતિને ઘેર આવતા જોઈ ઉભી થઈ, માનપૂર્વક આસન તથા જળ આપી સત્કાર કરું છું. :

ઘરનાં વાસણો અને તમામ પદાર્થો સ્વચ્છ રાખું છું. ધાન્યને જોઈ, ઝાટકી, વીણી સાફ કરું છું અને સમયસર રાંધી સર્વને જમાડું છું.

દ્રૌપદીની વ્યવહાર કુશળતા: !—ઘરનાં દાસ દાસિયોની હું પોતે બંધરથા રાખું છું. પતિને કેટલી આવક છે, કેટલો ખર્ચ છે ન શું બાકી રહે છે, તે સર્વનો હિસાબ રાખું છું. એથી કરીને ભારતવર્ષમાં એટલે એવા મારા પતિ સઘળા કુટુંબનો ભાર મારા ઉપર મૂકી ઉપાસનાદિક કાર્યોમાં નચિંતાધથી તરફ રહે છે. વળી જળવાન ઓગાંથી પશુ ભાગ્યેજ બને તેવાં દરેક કામ હું જાતે કરી, પૈસા સંબંધી બાબતમાં પણ માહિતગાર તથા ચોક્કસ રહેવા ચૂકતી નથી. હે સત્યભામા ! એજ માફે વર્ણીકરણ છે. દુરાચારી ઓગાંના દુષ્ટાચારો હું કદી કરતી નથી અને તે પ્રમાણે વર્તવાની મને ઈચ્છા પણ નથી. "

સત્યભામા આ સાંભળી દ્રૌપદીને નમન કરી વિનયપૂર્વક કહેવાં લાગ્યાં કે,—“હે યશ્વંતી ! પુત્રી પાંચાળી ! મેં તમને અયોગ્ય પ્રશ્ન પૂછ્યા તે માટે ક્ષમા કરો. સખીઓનાં દારપશુકત વાણિયોમાં કેટલીક વાર ઇચ્છાપૂર્વક એવી વાતો નીકળે છે. "

મુખ યોગ્યવત્તું સહેલું નથી; તન-મનનો ભોગ:—દ્રૌપદીએ કહ્યું કે—“હે સાંભળી સત્યભામા ! સહેલાઈથી મુખ મળવું નથી, પતિવ્રતા ઓ દુઃખો ભોગવીને મુખ મેળવે છે, માટે તમે નિત્ય રનેહથી, પ્રેમથી, કાયાકલેશ ભોગવવાથી તથા અનેક ઉપચારો વડે શ્રી કૃષ્ણની સેવા કરો, એટલે જ આપોઆપ તમનેજ વશ થશે. વળી પતિની સેવા પોતે જાતે કરવી અને તે કામ વાતાં કહે તે મુમ્ત હોય કે ન હોય તોપણ તમારે કામની આગળ કહેવી નહિ; પતિના રનેહી મિત્રોને ભોજન કરાવવું અને એમના શત્રુઓનો ભોગ કરવો; અયોગ્ય મનુષ્યોનો કદી આદર ન કરવો તેમજ કુર સ્વભાવની, પરનો પરાભવ કરવામાં કુશળ, પુઠ્ઠળ ખાનારી, ચોરી કરનારી અને અપણ મનની ઓગાં સાથે રનેહ પણ કદાપિ કરવો નહિ.

દ્રૌપદી સંબંધી વિશેષ હકીકત:—સતિ દ્રૌપદીનું ચરિત્ર અનેક વારે ઓ જાતિએ ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે. તેના પિતા દ્રુપદ રાજાએ રચેલા સ્વયંવરમાં કુર્ણો મચ્છવેષ કરવા માંડ્યો તોપણ તે સારથીપુત્ર હોવાથી તેની સાથે સગન નહિ કરવાનો તેના નિશ્ચય ઉચ્ચ કુળાભિમાન અને બાળસગન પ્રતિજ્ઞાક હોવાથી આર્ષ સંસારને અનુસરવા યોગ્ય છે. વળી અર્જુન મુખદ્રાને પરણી લાગ્યા ભારે તેને હેનથી જાતી સાથે દાળી, શોકવને “બહેન” કહેવામાં પ્રાચીન ઓગાંનાં મન-સુદ્ધિ કેવાં ત્રિશાળ હતાં, તે દ્રૌપદીનું ઉચ્ચ આચરણ દર્શાવી આપે છે. આજે સાસુ, નણ્દ કે દેરાણી જેઠાણીને પણ જ્યાં ત્યાં જનવું નથી, એ થોડું દુઃખજનક છે ! દ્રૌપદી શ્રી કૃષ્ણને પૂર્ણ પ્રેમથી પૂજનારી હતી અને યમવેદીમાંથી ઉત્પન્ન થઈ, રાજકુળમાં ઉછરી પટરાણી પદને પામી હતી; એટલુંજ નહિ પણ પોતે એક રાજરાણી અને રાજકન્યા હોવા છતાં પોતાના ઉગ્ર શોષને બહુ યુક્તિથી સ્વાધિન રાખતી હતી અને વળી રીસાળ તથા ગમતી છતાં, પતિને સંતોષ આપતી હતી. કાષ્ઠવાર યુધિષ્ઠિની સરળતા તેને

દોઢ ડાહ્યા જેવી લાગતી; તથાપિ તે કદી ઉદ્ધત કે અમર્યાદ યષ્ટ, એક પણ અયોગ્ય વચન ઉચરી નથી. સીનાશુભ' રાવણે હરણ કર્યું ત્યારે તેમણે પડેલું દુઃખ' રડવાનું કહ્યું, પણ દ્રૌપદીએ તો હિંમતથી દુઃખની સામે ટકર લઇ પોતાનું રક્ષણ કર્યું હતું. મહા સતિ દ્રૌપદીના ચરિત્રમાં ઉપસા ઉપદેશ ઉપરાંત અનેક બોધ-સાર આગળ પડતો છે. આપણી બહેનો સંસાર સુધારી તેનું યોગ્ય આચરણ કરે એજ મારી મનોવાંચના છે.

(રામકોટ.)

—સૌ, માણેકમાઈ કહાનુજી કાવ.

કલાવતી.

આ શુરવીર સ્ત્રી રમણપૂતાણાના એક ખડીયા રાજા નામે કર્ણુસિંહની રાણી થતી હતી. દિલ્હીના બાદશાહ અકબરેહીન ખોલણએ જ્યારે તે રાજ્યપર ચડાઇ કરી, ત્યારે રાજા કર્ણુસિંહ પોતાના ક્ષત્રિય ધર્મને અતુલસરી પોતાના રાજ્યની રક્ષા કરવા માટે તૈયાર થયો. આ સમયે તેની સાથે આ બહાદુર સ્ત્રી લડવેવાનો પોશાક પહેરી રણમાં ગઇ. બન્ને પક્ષ વચ્ચે પૂર જોસમાં લડાઇ ચાલી, જેમાં કલાવતીએ પોતાના સ્વામીને પડખે ઉભી રહી ધણીજ મદદ કરી. હવે એણે બન્ધુ' બન્ધુ' કે દુશ્મન તરફનો એક માણસ કર્ણુસિંહ ઉપર તે ન જણે તેમ આશ્વિ'તો તરવારનો ધા કરવાને તૈયાર થઇને આવ્યો; પરંતુ એટલામાં કલાવતીની હેતુની ઉપર નજર પડી કે તરત હેતુ તરફ ધસી જઇ પછવાડેથી હેતુએ એનો સખ્ત ધા કર્યો કે રાજાને મારવા જતાં તે પોતેજ મરણ પામ્યો.

એ રીતે કલાવતીએ પોતાના પતિને મોતનાં મ્હોંમાંથી બચાવી લીધા. ત્યાર પછી કર્ણુસિંહ તથા કલાવતીએ પોતાના એકત્ર જગતી દુશ્મનનાં ધણાં માણસોને કાપી નાંખ્યા. આ ઉપરથી દુશ્મનો ધણીજ જુરસામાં આવીને લડયા. સામ સામે મોટી મારા મારી ચાલી. તેમાં રાજાને એક તરવારનો ધા થયો. આ જોઇને વીરનારી કલાવતિને ધણેજ ક્રોધ ચઢ્યો અને તેણે બહાદુરીથી લડી દુશ્મનને નસાડયા.

એ રીતે તેણી લડાઇમાં તો જ્ય પામ્યાં, પણ ઘેર આવતાંજ જણાવું કે રાજાને સખ્ત ધા થયો હતો. રાણીએ કુશિયાર વૈદાને બોલાવ્યા, જેમણે ધા તપાસીને મત આપ્યો કે, ધા જેર પાયેલી તરવારનો છે. માટે જેર ચુસ્ત થાવના તે ધા રૂઝાય તેમ નથી; પરંતુ જે એ જેર ચુસશે તે મરણ પામશે. દવાળુ દાંલના રાજાને પોતાને માટે ક્રોધ નિર્દોષ માણસનો જીવ લેવા ગમ્યું નહીં, અને તેથી દિનપર દિન ધાની પીડા તો વધતીજ ચાલી. બીજી તરફ પતિને પ્રાણ દાખલજ સમજનારી રાણી તેનું આ દુઃખ જોઇ શકી નહીં. તરત તેણે પોતાના બળતા હૈવાને સાંત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. એક વખત કર્ણુસિંહ નિદ્રાવશ થયો હતો, તે સમયે તે પતિવતા સ્ત્રીએ એ ધામાંનું ખુણું જેર ચુસી લીધું! પરિણામે કર્ણુસિંહ તો અચ્ચો, પણ કલાવતી જેર ચડવાથી મરણ પામી. રાજા આથી ધણેજ દિલગીર થયો. અને ફરીથી લગન નહીં કરતાં ત્રિય પત્નીના શોકમાંજ આખી જીંદગી યુરી કરો.

બહેનો, હાલનો વખત જો કે બખ્તર પહેરી રણમાં લડવા જવાનો, અથવા જીવ માટે જીવ આપવાનો તો નથી; પણ પોતાના સુખનો ચોડે ધણે ભોગ જે આપી શકતા નથી તેણીએ ઉપરનો દાખલો ખ્યાનમાં લેવાની ખાસ જરૂર છે.*

(અમદાવાદ)

બહેન મ--

* એશિયા—યુરોપની પતિવ્રતા બાનુએ * ઉપરથી.

સીતાજીનું સતીત્વ.

(રાગ—ગિરિધારીના.)

રાજ રાવણ રે, કરે છે મન વિચાર; ક્યમ મેળવું સીતાનાર ?

ગયો વનમાં રે, અશોક વાડી ન્યાં સારી; પાણ્યુ-સાધ્વીએ સત્ય જારી.

(જુલ) વહે લંકાપતિ ત્યાં વાણી રે, સુણો સુન્દરી ! વાત એક સાણીરે,

ઠકું તને; મોટી પટરાણીરે, હરિયાક્ષીરે !

-વચન ધરો ઉર પ્યારી !—પાણ્યુ.

વડું સાચું રે, પામ્યો પતિ તુજ મરણ્ય, માટે આવની મારે ચરણ્ય;

સમાચારજરે, મળિયા મને આ વાર, તારો સ્વામી થયો છે દાર !

સુતેસો હતો રામ ન્યહિરે, મુજ પ્રધાન મોઝ્યો તાહિરે,

શિર છેદી નાખ્યું સહસ્રાચરે, ગયો નાશીરે,

લક્ષ્મણ હિત નિજ ધારી—પાણ્યુ.

સેના સઘળીરે ! ઉઘી હતી જે વારે, જોષ લાગ કતલગરી ત્યારે;

માટે પ્યારી રે ! માનો કહ્યું નિરધાર, આપું ઝટપટ હું પુરવાર;

આવ્યો એવે મંત્રી ત્યાં ધાઈરે, લાવ્યો રામનું શીર કર સ્વાઈરે,

સાગી સીતાને બ્દીક-નવાઈરે, લાઇ શીખજ રે,

શોક કરે મુકુમારી—પાણ્યુ.

રયામ સુન્દર રે, મુખ વહે છે રૂધિર, જોષ અખળા ખતી મધ અધીર;

પામી બીતિ રે, લાન પોતાનું ચૂકી, પથ પળમાંહિ મૂઝાં મુકી;

બાલા ખતી તે સચેતન બ્યારેરે, કીધો વિલાપ ત્રેલો બારેરે,

'મારા નાથ ! ઠકું શું આ વારેરે છોડાવેરે,

તમ વિશ્વ ઢાણ આ વારી—પાણ્યુ.

દીયરજરે, ક્યેમ ગયા તમે નાશી, રણસેનથી ભાગ્યા ત્રાશી !

પુછે માતારે, લસતજ ને પુરલોક, શું રે કહી વામશો ત્યાં શોક !

પછી રાવણને સીતાજીરે, કહે 'તું છે મુજ પિતાજીરે,

આપ ખડકી મને ચિતાજીરે, સતી યધને રે,

મેળવું મોક્ષની બારી—પાણ્યુ.

રાજ રાવણ રે, લાજ ગયો નિજ ઘેર, યધ જનકીની શી પેર ?

સાવધાનજ રે, યધને ધકું ઉર પ્યાન, દીઠા કુશળ થી લગવાન;

આવી એવે વિભીષણની રાણીરે, તેલે સતીને શોકથી સામીરે,

માયા અસુરની, એ છે કામીરે !—માતાજીરે,

કુશળ છે અસુરારિ.—પાણ્યુ.

એટલામરિ, યધ ત્યાં આઠાય વાણી, સતી ! શોક તજે શુભ જાણી;

રઘુનાથજરે, આનંદમાં છે રમિયા, ઘટપટમાં પોતે વશિયા;

સુણી સીતાજી યયાં આનંદીરે, તુટી દેલ માયાની દંદીરે,

શુભ ગાયે સજાજન વદીરે, પ્રભુ પ્યારારે,

મહેર કરો ત્રિપુરારિ !—પાણ્યુ.

—સ્વ. સૌ. કપિલબા.

વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ ૭ } **“સત્ય.”** { કંઠ રોલ ૮ પેટ,
(મેટનું પુસ્તક તથા ટપાલ } ૪૮ પાનાં. કાગળ,
અર્થ સહિત) } (ગુજરાતી માસિક.) { સાઠ રત્ન, ગ્રંથ, તથા
સુંદર રંગીન પૃષ્ઠ.

ખીજાં ગુજરાતી માસિકો અને ‘સત્ય’ વચ્ચે શું ભેદ છે ?

૧ આ પત્ર દર અંગ્રેજી માસને પ્રારંભે નિયમિત રીતે પ્રગટ થાય છે.

૨ ભાષા-શુદ્ધ તથા સરળ, આનંદદાયક તથા બહુકદાર.

૩ વ્યક્તિના આત્મિક, માનસિક અને કાવિક કલ્પાણના, અને સમજિના ધાર્મિક, સાંસારિક તથા સુખોદક વિષયો ઉપર જ્ઞાનયુક્ત ચર્ચા.

૪ સત્યનો પક્ષ કરીને, પૃથ્વીના સકલ ધર્મો તથા માન્યતાઓ સંબંધી દેશોન્નતિની દૃષ્ટિથી ચર્ચા.

૫ જગતમાં થતી રહેતી નવીન શોધો, ઉન્નતિના ઉદભવતા નવાં સિદ્ધાંતો ને સાધનો-વિચારોનું દિગ્દર્શન તથા આલોચના.

૬ દેશ વિદેશના ઉત્તમ માસિકોના ઉત્તમ લેખોનો સારાંશ.

૭ દર માસે કોઈ પ્રખ્યાત મહા પુરુષનું જીવન ચરિત્ર.

૮ આ માસિક અતિ સસ્તું છે. રૂ. ૨૪ માં હસોડસ બરેલી ઉપયુક્ત ‘મેટર’ નાં મોટા કર્નાં ૬૦૦ થી વધારે પાનાં ધેર બેઠાં મળે છે.

૯ ગયા જુલાઈથી શરૂ થયેલા નવા વર્ષથી સવાજમ બરનારાઓને મેટનું સુંદર પુસ્તક “રામાયણનું રહસ્ય” ક્રી. ડૉ. રામદેવ ખી. જી. (દરદાર ગુરુભના પ્રોફેસર.) પણ મળે છે. જનવારીથી પણ માહક થઈ શકાય છે.

ગુજરાતી માસિકોમાં ‘સત્ય’ સર્વોત્તમ છે. તેની ખાત્રી કયાં પછીજ આહુક થવા પ્રથમ પોસ્ટેજ માટે માત્ર બે પેસાની ટીકીટ મોકલી નમુનાનો અંક મંગાવી જોવા દિવનંતિ છે.

તંત્રી અને વ્યવસ્થાપક—મોતીલાલ ત્રિ. દલાલ. હાઇકોર્ટ વકીલ.

નં. ૮૨, કાલાવરી, ગિરગામ, —મુંબઈ.

અન્ધુસમાજ પુસ્તકાલય.

શ્રી અન્ધુસમાજ:

ગીતમાલા. (ભાગ ૧) ૩. ૦-૬-૦

રા. ડાહ્યાલાલ લક્ષ્મણલાલ પટેલ.

તમામ પાટીદારોની ઉત્પત્તિ સાથે,

વડનગરા કણ્ઠીઓની ઉત્પત્તિ

અને તેમના આચાર વિચાર. „ ૧-૦-૦

સામાજિક સેવાના સન્માર્ગ.* „ ૦-૧૨-૦

સંસારમાં અીની પદ્ધતી.* „ ૦-૭-૦

ચન્દ્રાનના. „ ૦-૪-૦

રા. ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેદિયા.

(બી. એ.)

ઉપાકાન્ત. „ ૧-૮-૦

સિતારનો શાખ. „ ૧-૦-૦

મુદ્રણ. „ ૦-૮-૦

ટાસ્કેયની વાતો (ભાગ. ૧). „ ૦-૪-૦

રાજમાર્ગનો મુપાદર. „ ૦-૪-૦

જીવન કલા. „ ૦-૨-૦

ટેલીફોન. „ ૦-૨-૦

રા. રામભોજનરાય જસવંતરાય દેસાઈ,
ચોગિની. ૩. ૧-૪-૦

બાલા. „ ૧-૪-૦

ખંભાતનો ખૂની. „ ૦-૮-૦

સતી ગૌરવ (ભાગ. ૧) „ ૦-૮-૦

બાગર. „ ૦-૨-૦

રા. શિવલાલ બાપુભાઈ ડુંકાલ

અલક્ષ્ય જ્યોતિ. „ ૧-૮-૦

પદ્મનાભ. „ ૧-૮-૦

મધુકર. „ ૧-૮-૦

કપિજલા. „ ૦-૬-૦

રા. કૃષ્ણલાલ હરજોવિન્દ પંડિત.

નિકાટર (ભાગ. ૧) „ ૦-૬-૦

રા. રાંકેરરાય અમૃતરાય સેયકે.

ગીતમાલા. (ભાગ. ૨) „ ૦-૬-૦

સંયુક્ત કુટુંબની સંસ્થા. „ ૦-૨-૦

વિશેષ હકીકત માટે લખેા. મન્ત્રિ, અન્ધુસમાજ:

‘ સુન્દરી મુખોધ ’ મન્દિર, અમદાવાદ.

* પ્રકટ કર્તા,—યુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી, અમદાવાદ.

શ્રી સરસ્વતી એજન્સી.

અમે દાક્ષમાં દરેક પ્રકારનું જાપવાનું કામ જેવું કે પુસ્તકો, માસિકો, જાહેર ખબરો, દરેક પ્રકારનાં ખાનગી કામમાં ઓશીસોમાં તેમજ શીક્ષા વિગેરેમાં વપરાતાં ફોર્મો, ચોપાનીઓ વિગેરે જાપાવી આપવાનું આરંભ્યું છે. અમારી મારફત કામ કરાવનારને જુદાં જુદાં જાપખાનાંની ઓશીસોમાં ફરીને ભાવ વિગેરે ખાનગીની માયાકુટમાં ઉતરવું પડતું નથી, તેમજ પુરે વિગેરે જોવાની મહેનત કરવી પણ પડતી નથી. કામ ધણુંજ ઝડપથી, સારું અને સારા સમાં શીક્ષાત ભાવે નિયમસર કરાવી આપવામાં આવે છે.

ઓશીસોમાં, સ્ટુડેન્સોમાં, તેમજ જાહેર સંસ્થાઓમાં વપરાતી દરેક પ્રકારની સ્ટેશનરી જેવી તરેલ તરેલવાર જાનનાં નોટ પેપરો, કવરો, કાર્ડો, કાગળો વિગેરે તોજ તેમજ જાપખાને લખતો સામાન અમે પુરો પાડીએ છીએ.

વધારે ખબર માટે લખેા: મેસર્સ જયેન્દ્રરાય એન્ડ કંપની.

રાજગદાદુર જયજરાય મેન્ડાન્સ. સાંકડીસેરી સ્ટ્રીટ, અમદાવાદ.

વ્યાપાર, ઉદ્યોગ, ખેતીવાડી તથા વિદ્યા-
વિજ્ઞાનના ઉપયોગી વિષયો ચર્ચાવતું,
એકજ અને ઉત્તમ મોટું ગુજ-
રાતી માસિક પત્ર.

દેશી વેપારી ચેમ્બરનું માસિક.

હાલના વ્યાપાર અને ઉદ્યોગની ચળવળના જમાનામાં
આ માસિક એક સારા લોભિયા તરીકે, ગુજરાતી પ્રજાની
પાંચ વર્ષથી ઉમંગ, આશ્ચર્ય, અને અત્યંતી સેવા બજાવે છે;
અને વ્યાપારી દુનિયામાં તે દરેક ઘરમાં માનીતું અને ઉપયોગી
ચર્ચ પડ્યું છે. તેમાં જુદા જુદા વ્યાપાર, ઉદ્યોગ, ખેતી તથા
વિજ્ઞાનને લગતા વિષયો અને આંકડા આપવામાં આવે છે, અને
વ્યાપારને લગતી બધી તથા ખાતમીવાળો તેનો ખાસ વિભાગ
બહુ લોકપ્રિય થયો છે. દુકામાં કહીએ તો, વ્યાપારી આલમ-
ને આ માસિક ઘણુંજ જરૂરનું ચર્ચ પડ્યું છે જાહેર ખબર
માટે તે ઉત્તમ સાધન છે. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૦-૦
ટપાલ અર્થ સહિત. રૂ. ૩-૬-૦. છુટક નકલ એકના રૂ. ૦-૪-૦
લખો:

સેક્રેટરી, ધિ ઇન્ડિયન મર્ચન્ટ્સ ચેમ્બર અને બરો.

૯૭-૭૮, એપેલો રીટ, — મુંબઈ.

રૂ. ૨૦૦ રોકડા અને અનેક ખીજા ભેટ
ઈનામોના લાભ સાથે.

વાર્તાવારિવિ.

એક મહોટામા 'મહોટ' સોંધામાં સોંધું, સમગ્ર ગુજરાતમાં અદ્વિ-
તીય એવું સરસ વાર્તાઓના મહા સાગરરૂપ મનહર, રસીલું,
સુખોષક, -સવને એક સરખું ઉપયોગી થઈ પડે તેવું—

સચિત્ર માસિક.

વાર્તાવારિધિના આહુકને પ્રતિવર્ષના માત્ર બે રૂપિયામાં
માસિક ઉપરાંત.

પ્રતિવર્ષે એક કરતાં વધારે ભેટનાં મુસ્તકો મળશે.

દરેક અંકમાં નાના પ્રકારનાં ઇનામો આપવામાં આવે છે
તેનો લાભ મળશે.

દર ત્રણ માસે એક ઇનામી વાર્તા આવે છે તે વાર્તા વાંચી
રોકડ સાફ ઇનામ મેળવવાનો લાભ મળશે.

કોઈ પણ વિલાયતી માહિતી મફત મેળવવાનો લાભ મળશે.

રૂ. ૨૦૦ રોકડા મેળવવાનો લાભ મળશે.

નાના પ્રકારની ખીજા અનેક ઇનામી સ્પર્ધામાં ઉતરી
તેનો લાભ મેળવવાની તક મળશે.

વાર્તાવારિધિનો નમુનાનો અંક એક મંગાવી સંપૂર્ણ વિગ-
તથી જાણીતા થવા વિનંતિ છે

વાર્તાવારિધિના પ્રત્યેક પૃષ્ઠમાં કંઈક નવિનતા છે.

વાર્તાવારિધિના નવા અંકમાં હવે મારે કરવું શું ? એ નામની
ઇનામી વાર્તા રૂ. ૧૫ ની આપવામાં આવી છે ઉપરાંત ખીજા
પણ રોકડ ઇનામો આપવામાં આયાં છે

આક્રિયા,
અમદાવાદ.

}

પ્રયોજક, વાર્તાવારિધિ.

શ્રીમદ્ ભાગવત ભાષાન્તર.

સમગ્ર ૯૫૦ પૃષ્ઠ-ગદ્યા કાવ્ય-પાકું મોનેરી પૃષ્ઠ
ચિત્રો સહિત-મૂલ્ય ફક્ત રૂ. ૨-૦-૦
(વેદ ધર્મ સંભાના પુસ્તકની સરતી આદૃતિ.)
આર હજાર જેટલો બહોળો ફેલાવો પામેલો.

વિવિધ ગ્રંથમાળા.

જેના શાહક થવાથી દર વર્ષે માત્ર
રૂ. ૧૧ માં પૃષ્ઠ ૧૫૦૦ નાં
વિવિધ વિષયનાં ૧૨ ઉત્તમ પુસ્તકો
મળે છે (પાકું પૃષ્ઠ સાથે રૂ. ૩) ૫૦ માફ.
આગલા વર્ષનાં પુસ્તકોના નીચલા સદ
હુએ પણ એજ મૂલ્યે મળશે. સોનેરી સદ-
ના રૂ. ૪૧ છે.

સં. ૧૯૬૭ નાં પૃષ્ઠ ૧૫૦૦ નાં પુસ્તકો.
૧-૨ આર્યધર્મનીતિ. ૩ અમળા હિતવર્ણ
૪-૫-૬ સ્વામી રામનીર્થ ભાગ ૧ થી ૩ ૭
સુત્રેષ્વસંમદ. ૮ સંસારમાં સુખ કરી છે ? ૯-
નવા યુગની વાતો ૧૦-૧૧ યોગિની, ૧૨ અ-
ક્ષરમાળા-ક્રોડમકૃત

સં. ૧૯૬૮ નાં પૃષ્ઠ ૧૫૦૦ નાં પુસ્તકો.
૧૩-૧૪ નવસહિતા. ૧૫-૧૬ કાશ્મીરનો
પ્રયામ ધૃ ૧૭-૨૮ સ્વામી વિવેકાનંદનાં પત્રો
૧૯ નવાયુગની વાતો ભાગર જો. ૨૦-૨૧ સ્વામી
રામનીર્થ ભાગ ૪ થી ૨૨-થી ૨૪ વીરકુર્મોદાસ

સં. ૧૯૬૯ નાં પૃષ્ઠ ૧૫૦૦ નાં પુસ્તકો.
૨૫-૨૬ સ્વામી રામનીર્થ ભાગ ૫મો.
૨૭ ભગવદ્ગીતા પદ્યરમક.
૨૮ નવસંકેષા સંમદ. ૨૯, ના. સહેનચાદ અને
સહેનચાદ બાનુ ૩૦ છોટાલાલ પદ્યોધિની ૩૧
વેશવંશકાવ્ય. ૩૨ દુઃખમાં વિદ્યાભ્યાસ. ૩૩ કથા
ગુરુ ૩૪ થી ૩૬ ૭૫૫ છે.

શ્રી જ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા.

સારા કાવ્ય, સુન્દર પૃષ્ઠ, ઉત્તમ ચાન.
૨ મરાઠી ભાષાના આ સુન્દર પુસ્તકનું સરળ
અને શુદ્ધ ભાષામાં ભાષાન્તર.
મૂલ્ય સરતી આદૃતિ રૂ. ૧૧૧; ઉચા કા
ગળ, રૂ. ૨)

ચરિત્રમાળા.

જેના શાહક થવાથી દશવિદેશનાં અનેક
મહાન સ્ત્રીપુરુષોનાં ચરિત્રો
દર વર્ષે પૃષ્ઠ ૧૫૦૦ નાં ૧૨ પુસ્તકો રૂપે
માત્ર રૂ. ૨) માં મળે છે. પાકું પૃષ્ઠ ૩)

૧૯૬૮ નાં પૃષ્ઠ ૧૭૫૦ ના પુસ્તકો તૈયાર છે
ભારતનાં સ્ત્રી રતનો.
ગ્રંથ ૧ લો તથા ૨ જો.

અથ ૧ લો. પૃષ્ઠ ૭૨૦) એમાં પ્રાચીનસમ
યની ૧૨૫ મહાન મતી સાધ્વીઓનાં ચરિત્રો છે
અથ ૨ જો. પૃષ્ઠ ૭૫૦) એમાં ઇતિહાસિક
સમયની ૧૮૦ સતી શ્રી સાધ્વીઓના ચરિત્રો છે
શ્રી બુદ્ધચરિત્ર અને ઉપદેશ.

ખાસ મનન કરવા યોગ્ય છે પૃષ્ઠ ૨૮૦
સર્વના રૂ. ૨) પાકું ૩) છટક મળશે નહિ

ભગવદ્ ગીતા.

મ્લોક, સરસઅર્થ, છબી, મહાત્મ્ય ધૃં સાથે
પૃષ્ઠ ૩૦૦ ના શુટકા. (કિં. માત્ર ૦)-થી ૦૧૧ મુધી
(બાળોપયોગી પુસ્તકો-સદ્ગુણી બાળો
માગ સદ્ગોષ, બાળોની વાતો, દરેકના ંજ
પદ્યાત્મકગીતા ૦) ના પાકું ૦) રૂપો ૦ સર્વનુજી

સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય. } કાલ્યાણેવી દાર્થીશ્રીશ્રી ગ ગાંધીમાગ મુ'બ
ન. ૨ શાખા - ખમાસા ચોડી, જમાલ
પુર રાડ, અમદાવાદ.

Three "Journals" for Business Men.

"Energy"-English edition of J. I. Weber's Illustrated Export journal published in Germany.

"Coal and Iron and by products, Journal" for coal owners, shippers, and merchants; Iron street and tinplate manufacturers, Gas Engineers, Pitwood importers &c.

The "Japan times", Both the daily and weekly, giving the fullest and most authoritative news of Japan. Apply for Full details,

To. Messrs Laxminchand Dossabhai & Brothers.
Rajkot (Kathiawar)

હરસની અકસીર દવા.

થોડા દિવસમાં હરસ જડમૂળથી જતા રહે છે. દવાની અસર બહુ ઝડપથી થાય છે. હરસ જેવા ભયંકર દરદને દવાને લગાડીને, વહાડ કાપ વિના, બિનભેખમે, આરામ કરવામાં આવે છે. નીચીને ટૂંકાણે લખો, અથવા મળો:—
વૈદ હાદ્યાલાલ લક્ષ્મીરામ અધ્યાપક,
સાકીડીશેરી, ગંગાધીઆની પોળસામે, અમદાવાદ.

જેઠાએ છે.

વડોદરામાં રહેલા અનાવિસ બાલજી કુટુંબમાં કારભારથી તરીકે એક નિરાધાર હોશીયાર બાઈ, હિમર આશરે ૨૫ થી ૪૦, સારી રસીક કરે અને ઘર કારભાર ચલાવે તથા ૧૪-૧૭ વર્ષની દુ-યાપર દેખાદેખ રાખે એવી, તા કાદે જેઠાએ છે. કબોલી વિધવાને પસંદગી આપવામાં આવશે. સાઈ સાક્ષીઆણું અને કોણમાં જોઈ એકથી પાંચ વરસની બાંધણી. પત્ર વ્યવહાર ખાનગી રાખવામાં આવશે.
નં. ૧૨૩ ને આ માસિક મારફત લખો.

વપેફળ-જન્મોત્તરી-

પ્રત્યેક કામ આ પત્રના માધ્યમે જોઈ દરથી બનાવી આપવામાં આવશે. સન્માનિત શ્રાવ્ય-જોશી, મહિષાકર હરિશંકર,
કસારાવાડે, નરિયાદ.

ઇન્ડિયન સ્પેક્ટેટર, સુન્દરી સુબોધ, મહાકાલ, વગેરે-

પત્રોનો મત ધરાવવું—
સરકાર અને અસરકારક ગદ્ય તથા પદ્યમાં લખાએલું, વીર અને યુગાર રસાત્મક,

મેદન વિજય (નાટક).

આજુ જમાનાના ઉપયોગી વિષયો, અર્થવત્, કીમત માત્ર એક રૂપિયો. (કાસ્ટ પુર્ક ૦-૮૦) લખો:—અન્દમણિશંકર જેઠાલાલ પંડિત, આદિયા અમદાવાદ અથવા સહજા શુકસેલરોને ત્યાં

પોસ્ટ ત્યાં પંખખ 11

જોખીનોને મુગમતા—કાસ્ટી ઉમદા હોમ તોલા ૧૫ ના દીન ૧) નાં ૩. ગાનાં ૧૩ ૧) હિમદ કારખીરતું દશર તોલા ૧ નો ૩ ૧) થી-૧૧.

હાથનું સુરતર હારમોનીયમ નં. ૧ ના ૩ ૩૦). કોપ્ટ, ટેનીસ, વગેરેનો સામાન: કીમત ૧૦ ગોમ્પતા પ્રમાણે. અર્થ ખરીદનારને શીર અમારા શુજરાતી ભાષાઓને એક વખત જોઈ આપી અમારો "જૂજ કાપડે ન્યાદે વાઘે" કરવાનો સિદ્ધાંત અજમાવવા વિનંતિ છે. માથની યોગ્યતા માલ પોતે જ જાહેર કરશે લખો: ખી શુજરાત હાઉસ, જ્યાં નવતયા પુટક વહેપરી એન્ડ હોલબ્રાન્ક, અમૃતસર પંખખ.

ટોટ આનાની ટીકીટો મોકલનારને "પતિવશ કરવાની વિધિ" અને "હિમત કાવ્ય," ખાસ આપોને વાંચવા લાયક, જે બે પુસ્તકો દુરત મોકલવામાં આવે છે.
સી. નાગરદાસની કું:
સેકન્ડ કારપેટર સ્ટીટ. મુબાઈ નં. ૪

બંગાળના સુપ્રસિદ્ધ રસાયણ શાસ્ત્રી, - ડૉ. પી. સી. રોય, - ડી એસસી. પી એચ.
ડી. એફ. સી. એસ. ના આશ્રય નીચે ચાલતા બેંગાલ કેમીકલ એન્ડ
ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ. (લીમીટેડ)ની અકસીર ફવાઓ.

સીરપ હાઇપોફોસ્ફાઇટ ઓફ લાઇમ-દમ, ક્લ, કફ, ખાંસી વિગેરે ઉપર	રૂ. ૧-૦-૦
સીરપ વસાકા (અરકુસીનો સરખત.) ઉપરનાજ રોગ ઉપર	રૂ. ૦-૧૨-૦
એક્ટ્રોક્ટ ગુચ (ગળાનો સત્) ગમે તે જતનો તાવ, બદ્દેશ, ઉધરણપર.	રૂ. ૧-૦-૦
ઇલીક્સીર પપૈન (પપૈયાનો અર્ક.) અપચો, અજીર્ણ, ચુક, ઝાડો, ઉલટીપર.	રૂ. ૧-૦-૦
વાઇઓ અશોક (આસોપાનવ અર્ક) સ્ત્રીઓનાં ગર્ભાશયનાં દર્દોપર.	રૂ. ૧-૪-૦
કેમીકલ ડ્રુડ, બાળકોનાં પાંધાની નખળાઈપર અમૃત સમાન.	રૂ. ૦-૬-૦
ફોસોરલ હેર ઓઈલ: સ્ત્રીઓના માથાના શૂમાર માટે અતુલ્ય તેન.	રૂ. ૧-૮-૦

આ ઉપરાંત બીજી ફવાઓ તથા બનાવટો માટે પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવો.

પંડિત શાહુ એન્ડ કું. રીચીંગ્સ-અમદાવાદ.

પંડયા પુરુષોત્તમ રાજરામ વિસલનગરા નાગર સ્કૅલરશીપ.

આહુ વધંથી મજકુર મારીક રૂા ૭ ની સ્કૅલરશીપ વિસલનગરા નાગર
જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીને આપવામાં આવશે.

૧ મુજબ મુનિવર્સિટીની છેલ્લી મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષામાં પાસ થઇ અમદાવાદની ધી ગુજ-
રાત કેલેજમાં આર્ટ્સાઇનનો અભ્યાસ કરવાની ઈચ્છા ધરાવતા વિદ્યાર્થીને
પસંદ કરવામાં આવશે. વિદ્યાર્થીએ અન્યની મદદ શીવાય પોતાનો અભ્યાસ આગળ
વધારવા અશક્ત હોય તેઓએ નીચે સહી કરનાર પાસેથી નિયમોની નકલ મંગાવેથી મોકલી
આપવામાં આવશે.

મોજલાલ પુરુષોત્તમ પંડયા,
નેધરલેન્ડ બેન્ક, પોસ્ટ બોક્ષ નં. ૧૨૫-૨'શુન.

રૂા. ૨૦૦)નું. ઇનામ.

વિવાહ પદ્ધતિઉપર ગુજરાતીમાં નિબંધ.

ગુજરાત-કાઠિયાવાડના હિંદુઓમાં હાલ જે વિધિથી લગ્ન કરવામાં આવે છે તે વિધિ
ઉપર એટલે વાગ્દાન (સંગ્રાહ-સંબંધ-વેશવાળ)થી આરંભી ચોરી પર્યંત થતી સર્વ
ક્રિયાઓ ઉપર મૂળ મત્રો અને તેના બાધાન્તર સહિત ગુજરાતી ભાષામાં સશાસ્ત્ર, અને
સપ્રમાણુ નિબંધ લખવાનો છે.

ઇ. સ. ૧૯૧૩ ના જે આખર સુધીમાં તે મળવો જોઇએ. (નિયમોની એક પ્રત નીચે
સહી કરનારને લખેથી મોકલવામાં આવશે)

VAJSURWALA.

સી. એડમિનિસ્ટ્રેટર; સ. પોરબંદર.

શુભરાત્રી કુટુંબોમાં જાહેર ખર્ચ ફેલાવવાતું 'સુન્દરી સુખોધ' ઉત્તમ માધન છે.

સુન્દરી સુખોધમાં જાહેર ખર્ચના ભાવ.

આ પત્રની દર મહિને જોડામાં જોડી ૩૦૦૦ નક્કો પ્રકટ થાય છે, અને તે હજારો સ્ત્રી પુરુષોના વાચકોમાં આવે છે

જાહેર ખર્ચનું કદ	૧૨ મહિના માટે	૬ મહિના માટે	૩ મહિના માટે	૧ મહિના માટે
૧ પાનું	રૂ. ૬૦	રૂ. ૫૦	રૂ. ૩૦	રૂ. ૧૨
૨ " "	" ૫૦	" ૩૦	" ૨૦	" ૮
૩ " "	" ૩૦	" ૨૦	" ૧૦	" ૫

અયોગ્ય જાહેર ખર્ચો લેવામાં આવશે નહિ જાહેર ખર્ચનાં નાણાં અગાઉથી જ લેવામાં આવે છે. ગ્રાહક આઠ પેજ અર્ધા ફાર્મ સુધીના હેન્ડબીલ વહેંચામણ ફક્ત વીસ રૂપિયા વિશેષ માહિતી માટે આ સરનામે લખો—સુન્દરી સુખોધ મન્દિર,—અમદાવાદ.

બસે રૂપૈયામાં અન્નદાન સાથે અમર નામ.

દાનવીર સંજ્ઞાને અનાથોની પ્રાણ રક્ષા કરવા વ્યાપક વરદ હરતને આ આશ્રમ નરે લખાવવા કૃપા કરશે. ! ! અન્નદાનનું અન્નદાન અને સાથે અમર નામ. ! ! જે દમાણુ દાતા તરફથી જોડી વખતે રૂ. ૨૦૦ બસે દાનમાં મળશે તે રકમ અનામત રાખી તેના વ્યાજ માંથી દરવર્ષે દાતાની મરણ પ્રમાણે કરાવેલા જોક દિવસે આશ્રમના અનાથોને દાતાના રમ રણમાં અન્નદાન આપવામાં આવશે અને તે દાતાના નામની આરસની તખતી કરાવી આપી સમા જોડી અમર નામ પણ કરવામાં આવશે. શુ આવા દાનવીર દાતાઓ માત્ર ૬૬૫ નહિ મળે જ નર મળશે દવા લાવી વળો — મત્રી-હિંદુ અનાથાશ્રમ—નડીયાદ.

દરેક ઘરમાં-દરેકની પાસે હમેશાં રાખવા લાયક. —

મહર્ષિ મહાદેવ ગોવિંદ રાનડેના જીવનની નોંધ.

લખનાર—લહેમનાં પત્ની શ્રીમતિ રેમાબાઈ રાનડે

મ. ડી. માધી લખાતર કરનાર—સૌ બદાન ઇ મડગાંકર
(જો, ગોખતે ની પ્રતાવના સહીત)

મહર્ષિ રાનડે, રેમાબાઈ રાનડે, મી ચક્ર પદ્મિત, ગ્રીસીસ પદ્મિત, તથા સૌ બદાનાર્થના ફોટો સહિત લગભગ પાનાં ૪૮૦ સરળ, રસિક, ગોપિક, ઉપયોગી ડિમનર ૧—૮—૦ ટપાત ખર્ચ જુદુ જુકોલોને સાર કમીચન આપવામાં આવશે

લખો બી. આર. દિવેટિયા (બી જી)—સાન્ટાક્રુઝ

શ્રીમત નાજપુત્ર જયમિદનન જાયકવાડ.

श्रीमत् अ. सा. गणपति

સુન્દરી સુબોધ

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવર્ષ ગોવર્ધનમાધના શબ્દોમાં કહીએ તો—“શ્રીયો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, સેગલીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રિમાણમાં કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુખ્યત્વાર્થી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂખ ધર્યાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબના ખર્ચા કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની કલ્યાણવાસનાઓ વૃદ્ધ કરે;” સાધ્વી પત્ની યદી પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે, પતિવિધાન સેવાભગિની બની કુશલિભિરમાં ફૂલતાં બાન્ડુનાં આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે, માતૃશક્તિ પુત્રી વરીકે હિન્દુધર્મના સંતાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સદાયક યાય, તથા પ્રભવતસવ જનનિ રૂપે સ્વદેશમાં ઉદયશયંતા તેજસ્વી, ઉલ્લાસમયી હિરણ્ય પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવન સફળતા છે. “શ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાજ્ય નથી ... શ્રીની જનનિ વિના દેશની જનનિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૧૦ મું] ઈ. સ. ૧૯૧૩, એપ્રિલ; ચૈત્ર, વિ. સં. ૧૯૬૬ [અંક ૮ મા.

ઉદય ગુંજન.

આપણાં જીવનનું મૂલ્ય શું ?

જિંદગી શા માટે છે ?—કર્તવ્ય પાલન માટે, અને નહિં કે ધન ભેગું કરવા, જીવનને એક પ્રકાશ રૂપ માનો; આ પ્રકાશ આપણે આપણાં પોતાનાં જ સાઈ રાખી મૂકીએ, તો તે કેવી મહોદી મૂખતા છે ? માત્ર મૂખ, અને અહંકારી માણસોજ ધરે છે, કે પ્રકાશને મહારા તાબામાં રાખીને તહેનો હુંજ લાલ લઉં. પરંતુ તે મૂઢ જાણતા નથી કે પ્રગટના મૂળ સ્વ-લાવજ ફેલાઈ જવાનો છે. આપણે ઈચ્છીએ છીએ કે આપણી સર્વ શક્તિઓ આપણા પોતાના જ લાલમાં કમિ લગાડીએ અને આપણી આજીવનમાં એવો કિલ્લો બાંધી લઈએ કે તહેમાં આપણે ફક્ત સુખજ ભોગવી શકીએ. પરંતુ આપણે જાણતા નથી કે તેમ કરવાથી,—સ્વાર્થના-લોભના-મોહના કિલ્લામાં આપણી જિંદગીને પૂરી રાખ્યાથી, આપણા વિચારને બાંધી રાખ્યાથી, આપણે આપણું જીવન મહાદુખી બનાવાએ છીએ. સંસારનાં સુખદુઃખ ધારણ કરતી આપણી જિંદગીને, અન્ય અનેક જિંદગીઓમાં પ્રકાશ અને આનન્દ ફેલાવતી ગંગા યમુના જેવી બનાવો; અને તે પવિત્ર નદીઓ જેમ પોતાના પાણીમાં સ્નાન કરતાં લાખો મનુષ્યોનું કલ્યાણ કરે છે, તેમ આપણાં કર્તવ્ય પાલનમાં આવતાં બેટલાં બની શકે તેટલાં માણસોની જિંદગી સુખી કરવા પ્રયત્ન કરે, જો તેમ નજ બને, તો પછી વિચારો, કે આપણા જીવનનું મૂલ્ય શું ?

અ. સૌ. ગમનગૌરી.

વિવિધ વિહાર.

શ્રી ભરત-ચરિત.

(રામાયણ ઉપરથી)

ભરતના નામનો ઉલ્લેખ કરતાં રાજ દશરથે કેકેયીને કહ્યું હતું કે રામાદિપિહિ ત્વયે ધર્મતોવલ્લવત્તરમ્ હું ભરતને રામ કરતાં પણ અધિક ધર્મનિષ્ઠ સમજું છું. ભરતના શ્રેષ્ઠ સ્વભાવની તેમને ખબર હતી, પણ રામના વનવાસગમન પછી તેમણે ભરતને ત્યાજ્ય પુત્ર ઠરાવ્યો અને પોતાનાત્ત ઔર્ધ્વ દૈહિક કામ માટે તે અયોગ્ય છે એમ કહ્યું ! છતાં આખા રામાયણના મહાકાવ્યમાં ભરતજી જેવું નિર્દોષ ચરિત છે તેવું બીજા કોઈનું નથી. રઘુકુલ દીપક મહાભાગ ભરતને બહુજ વિદ્યવના સૌતસવી પડી. તેના દુઃખનો વિચાર કરતાં નેત્રમાંથી અથ વહે છે. તેના કાંઈ પણ દોષ ન હતો, છતાં તેના પિતાએ તેને અન્યાયથી ત્યાજ્ય ઠરાવ્યો; એટલુંજ નહિ પણ તેને તેડવા માટે જે દૂત (તેના મોસાળ) કેમ દેશમાં ગયો હતો તેણે પણ તેના કુશળ પ્રશ્નનો વ્યગ્રોક્તિમાં ઉત્તર દીધો :-કુશલાસ્તે મહાવાહો ચેપાં કુશલમિ-
ચ્છસિ -જેવું તમે કુશલ છવો છો તે કુશલજ છે ! “ આ પ્રમાણે ઉત્તર દેખે એવું દર્શા-
વ્યું કે ભરતને દશરથ, રામચંદ્ર, લક્ષ્મણ વગેરેની મિત્રકુલ પરવા ન હતી; -તેને ફક્ત કેકેયી અને મંથરાની કુશલતા જાણવાની ઇચ્છા હતી. રામના વનવાસ સંબંધી અયોધ્યાના રાજકુલનાર્થમાં ચર્ચા ચાલતી હતી, ત્યારે પણ જે ત્રણ વખત આ નિર્દોષ રાજકુમારને આશ્રિ જનનાં અન્યાયથી યોગેલાં વાગ્યાણુ સહન કરવા પડ્યાં હતાં. આ સાધુ પુરુષ ઉપર કાંઈ કારણ ન હતું, છતાં હાંડળ આગ્યું. રામચંદ્ર અને ભરતનો એટલો પ્રેમ હતો કે રામચંદ્ર તેને મમ પ્રાણેઃ પ્રિયત્તર -“ મારા પ્રાણના કરતાં તું મને અધિક પ્રિય છું, ” એમ સંબોધી તેને બહુ સંભારતા હતા. વનવાસમાં જવાની વખતે રામચંદ્ર કૌશલ્યાને કહેતા હતા કે ધર્મ-
પ્રાણ ભરતનું રમરણ કરવાથી તમને અયોધ્યામાં એકલા મૂકીને જવા બદલ મને ચિંતા થતી નથી. ” પણ એવી રિયતિ છતાં રામચંદ્રના મુખમાંથી પણ કદિકદિ ભરત ઉપર વાગ્યાણ નીકળી ગયાં છે ! રામચંદ્રે એક વખત સીતાદેવીને કહ્યું હતું કે, “ તમે ભરત પાસે મારી પ્રશ્નસા કરશે નહિ, કારણ કે રામદ્વીશ પુરુષોને બીજાની પ્રશંસા ગમતી નથી, ” રામનાં આ વચનનું સમર્થન કરવાનું બની શકતું નથી.

રામરાજ્યાભિષેકની તૈયારી ચાલતી હતી, ત્યારે પણ રાજ દશરથને ભરત સંબંધી મનમાં સંશય રહેતો હતો એવું જણાય છે; કારણ તેમણે એક વખત રામને બોલાવી કહ્યું હતું કે “ મારી એવી ઇચ્છા છે કે જ્યાં સુધી ભરત એના મોસાલમાં છે ત્યાં સુધીમાં તને અભિષેક કરી નાંખવો. કારણ ભરત જો કે ધર્મનિષ્ઠ છે અને જો કે તે તારો નાનો બાઈ છે, પણ તેની મતિ બગડવાને કેટલી વાર લાગે ? ”

ઇશ્વાકુવંશમાં બહુ પ્રાચીન કાલથી ચાલતા આવેલ નિયમ પ્રમાણે રાજસિંહાસન ઉપર જ્યેષ્ઠ પુત્રનો હક પહોંચે છે. તેનું ઉલ્લંઘન કરે એમ ભરત સરખા પવિત્રાચરણી પુત્રને સંશય રાખવો એ કેવલ અન્યાયનું વર્તન રાજ દશરથને હાથે થયું લાગે છે. ભરતના નિર્દોષીપણાની રામચંદ્રને સારી રીતે ખબર હતી. છતાં પણ તેમણે લંકાથી પાછા આ વાત જાણ્યાને ભરત તરફ પ્રથમ મોકલ્યા અને તેને કહ્યું કે, “ તું એક વાત બરાબર મનમાં રાખજે કે મારા પાછા ફરવાની વાત સંમતિથી ભરતના ચહેરા ઉપર કાંઈ વિઘ્ન

યાય છે કે નહિ તે બરાબર જોઈને મને કહેજો. ” આ રામચરિતનું પશુ બરાબર સમર્થન કરવાનું બની શકતું નથી.

આ જગત્માં નિરપરાધી લોકોને પુષ્કળ વખત ત્રાસ વેઠવો પડ્યો છે, પણ ભરત સરખું-દુઃખ ઠોળને ભોગવતું પડ્યું નહિ હોય. લક્ષ્મણ તો વારંવાર એવું કહેતા કે મરતસ્ય વચ્ચે દોષં નાહં પશ્યામિ રાગચ । “ હે રાધન, ભરતનો ત્રાસ કરવામાં મને કંઈ દોષ દેખાતો નથી ”-એવું કહેવામાં એમણે બહુજ મોટી ભૂલ કરેલી છે. એથી ઉલટું મહાત્મા ભરતે અત્યુચ્ચ કદથી લક્ષ્મણ વિષે નીચેના ઉદ્ગારો કાઢેલા છે—

સિદ્ધાર્થઃ સ્વલુ સૌમિત્રિયશ્ચદ્રવિમલોપમમ્ । મુક્તં પશ્યતિ રામસ્ય રાજાઘાત્ મહાનુત્તમ ॥—“ સૌમિત્રિ (લક્ષ્મણ) ને શ્રી રામચંદ્રનું ચંદ્ર સરખું વિમળ, કમળ નયન પુકા, મહાતેજસ્વિ સુખમંડળ રોજ જોવાનું મળે છે તેથી તે ધન્ય છે. ”

સર્વ લોકો ભરતનો એટલો વિરોધ કરતા હતા, તેનું કારણ ન હતું એવું કાંઈ નથી. કેંકેયીનાં દુષ્કર્મોમાં ભરતની સંભતિ નહીં હોય, એ વાત તેમનાથી માની શકાતી નહોતી. મામા સુધાગિત્ની સલાહથી પોતે દૂરના દૂર રહીને ભરતે કદાચિત્ કેંકેયીને આ નાટકની સ્વધાર બનાવી હોય એવું લોકોને લાગતું. એમ માનવાનું કારણ એવું બન્યું હતું કે ભરત એક વખતે જોલાન હતા ત્યારે કેંકેયીને કહેતા હતા કે જે વખતે મારા તરફ સકળ નગરવાસી લોકો સજ્જ નેત્રે જોશે ત્યારે રામચંદ્ર વનમાં ગયા પછી તે હું કેવી રીતે સહન કરીશ ? (પરંતુ આથી કેંકેયીના ઉદ્વેગના વિચારનું ભરતને યાન હોય, એટલુંજ માત્ર સિદ્ધ થાય છે.)

કેાલસ્યાએ ભરતને જોલાવીને તેના ઉપર જે સપાટો ચલાવ્યો, તે સાંભળી તેને હજારો સોયો ઘોચાયા જેવું દુઃખ થયું કાળચંડના ફેરામાં આવી પડવાથી ભરત ઉપર અચેક મનુષ્યની વક દષ્ટિ ધરને આવા સ્વભાવિક જેમથી તેને બહુ વેડવું પડ્યું. તે જ્યારે રામચંદ્રને પ્રાણ જોલાવવા માટે અસપ્પ દળ વાહન લઈને જતા હતા ત્યારે નિષાદાધિપતિ ચુહકને તે રામને કંઈપણ અનિષ્ટ કરવાને આવે છે એમ લાગ્યું. તેથી તે ખરૂં સર્થ તેના સામે થયો હતો. બીજાઓની જેમ, સાક્ષાત્ ભરદ્વાજ ઋષિને પણ ભરત ઉપર સંશય આવ્યાથી તેના ઉપર બચાકુલ દષ્ટિએ જોઈને તે જોલા હતા, કે તું તે નિષ્પાપસ્વરૂપ શ્રી રામચંદ્ર પાસે મનમાં પાપ રાખીને તો જતો નથી ને ? ” પ્રત્યેકને પોતાના મનની રિયનિ કહેતાં કહેતાં ભરતનો જીવ વ્યાકુળ થતો.

ભરતે કેંકેયીને માતૃરૂપે મમામિત્રે એવું કહ્યું છે તે કેવળ યોગ્ય છે. ખરેખર, માતારૂપે જન્મ પામેલી તે ભરતની મહા રાત્રી હતી. ભરત ઉપર આમ સંશયરૂપી ઝેરી બાણોનો જે વર્ષા થયો તેનું મૂળ કારણ કેંકેયી હતી. પરંતુ દેવયોગે ભરત ઉપર જો કે અનેક આરોપ આવ્યા તોપણ તેના નિર્બીમ શાતુરનેહથી તે સર્વ નિર્મૂલ થઈતેની ઉગ્રાત્મક કીર્તિ જગત્માં જણાઈ.

રામચંદ્રને કિન્ન કિન્ન અવસ્થામાં આપણે સુખી જોયા છે. ચિત્રકૂટ પર્વતની અદ્વલુત શોભા જોઈ રામચંદ્રે સીતાદેવીને કહ્યું કે, “ આવા સુંદર સ્થાનમાં તારી જોડે વિહાર કરવાના સુખ આગળ રાજ્યસુખ હું બિલકુલ છુટ્છ સમજું છું. ” આ દૃષ્ટાંત “આ વખતનું આનંદમય અને નિર્મૂલ ચિત્ર જોઈ મન આનંદથી ઉભરાય છે અને આ તૃપ્તિના સૌન્દર્ય તરફ અનિમિષ નેત્રે જોઈએ એમ મનમાં ચંપ આવે છે. રામચંદ્રનું હૃદયારાગ કોઈ

વખતે તિમિરાન્જાદિત, તે કાંઈ વખતે પ્રસન્ન હશે; પરંતુ ભરતનું દીર્ઘકાલનું સખેદ ચિત્ર કેવલ કર્ણોત્પાદક છે, અને તેથી તેની આ સ્થિતિ જોઈને આપણને સ્વાભાવિક રીતે બહુ દુઃખ થાય છે. ચિત્રકૂટ ઉપર ભરત બ્યારે રામચંદ્ર પાસે જઈ પહોંચ્યા, ત્યારે તે વખત ભરતની જટાધારી, કૃશ અને દુઃખી મૂર્તિ જોઈ રામચંદ્રજી વિરમય પામ્યા. રામચંદ્રજીને બહુજ પ્રથમે ભરતની ઓળખાણ પડી !

‘ભરતજીનું’ ચિત્ર દેખાડવાની શરૂઆત આવ ઠવિ વાઘ્મીકિંચે બ્યારથી કરી, ત્યારથી આખર સુધી ભરતનું ચિત્ર સર્વ રીતે ખિન્નતા પૂર્ણ છે. એક દિવસ પ્રાતઃકાળે, રાત્રિએ દુરુપમ જોયેલું તેથી ભરત ઉદાસ ચહેરે ઉઠ્યા. તે વખત નૃત્ય કરનારા નૃત્ય કરતા હતા, પ્રિય મિત્રો પ્રેમની વાતો કરતા હતા, પણ ભરતનું ચિત્ર ત્યાં સાંગે નહિ; તેનું મુખમંડળ બ્યમ અને નિરતેજ દેખાતું હતું; અયોધ્યા ઉપર અવિધ્યમાં આવનાર બારે વિપતિનો તેના ચિત્ર ઉપર અસર થોળી પડ્યો હતો. આ વખતે તેને તેડી જવાને અયોધ્યાથી દૂત આવ્યા; દુર્ભિત અંતઃકરણે ભરતે ક્ષેમ પૂછ્યું અને તે દૂતે બ્યંગોક્તિમાં ઉત્તર દીધો—“કુશલાસ્તે મહાવાહો યેષાં કુશલમિચ્છાસિ” પૂર્વ રાત્રિનું સ્વપ્ન અને આ ઉત્તરથી ભરતનું મન વધુ ખિન્ન થાય એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય હતું ?

વभूव ह्यस्य हृदये चिन्ता सुमहती तदा ।

त्वरया चापि दूतानां स्वप्न स्यापेच दर्शनात् ॥ *

બ્યમ ચિત્તથી તે અયોધ્યા જવા નીકળ્યા ધણા દેશ, નદીઓ અને અરણ્યો ઓળંગ્યા પછી, તેમની દૃષ્ટિએ અયોધ્યા પાસેનાં સ્યામ વૃક્ષોની હાર દેખાવા લાગી. તે વખતે તેમણે રુદ્ર કંઠથી સારથીને પૂછ્યું કે “આ અયોધ્યા નગરી આજ આવી કેમ દેખાય છે ? નગર મધ્યે રાજ પ્રમાણે ગડગડ કેમ દેખાતી નથી ? વેદાધ્યયનમાં નિત્ય નિમગ્ન એવા બ્રાહ્મણોનો વેદધોષ, તેજ પ્રમાણે પોત પોતાનાં કાર્યમાં યથાથ ગયેલાં નરનારીના શબ્દધ્વનિ આજ કેમ બધ પડ્યા છે ? જે વિનોદવાટિકાઓમાં સ્ત્રી પુરુષ નિત્ય વિહાર કરતાં હતાં તે આજ શૂન્ય કેમ પડી છે ? રાજમાર્ગ ઉપર ચદનમિશ્રિત જલનું સિંચન થયેલું દેખાતું નથી ? રથ, અથ અને હસ્તી રાજમાર્ગ ઉપર ધ્રુર્તા દૃષ્ટિએ પડતા નથી ! રાજનગરી નિરતેજ દેખાય છે; આ અયોધ્યા ન હોય પણ અયોધ્યાનું અરણ્ય (ભાસે) છે ।”

અયોધ્યાની લક્ષ્મી હુમ યદ ! ત્રિલોકમાં પ્રસિદ્ધ એવા હનુમત મહારાજને પુત્ર શોકથી વિદુરલ યદને પ્રાણુત્યાગ કર્યો ! રાન્યાભિષેકને યોગ્ય એવા રાન્યના માલિકને-રામના જ્યેષ્ઠ પુત્રને-રાન્યાભિષેકના દિવસે દૈવધટના પ્રમાણે વનવાસ માટે જવું પડ્યું ! રામચંદ્રે વલ્કલ પહેર્યો અને અરણ્યનો માર્ગ લીધો ! અયોધ્યાની રાન્યલક્ષ્મી સ્ત્રીતાદેવી, પોતાના પતિસહ વનવાસી લોકોને યોગ્ય એવો વેષ ધારણ કરીને, અરણ્યમાં ગયાં ! પુરુષશ્રેષ્ઠ લક્ષ્મણે પોતાના દેવગુણ બ્રાતાની સાથે અને માતાગુણ ભાગીની જોડે અયોધ્યામાંથી પ્રયાણ કર્યું ! અયોધ્યાના પ્રત્યેક ગૃહમાં આ ત્રણે રાન્ય દેવતા માટે કરણ રુદન ચાલતું હતું. સઘળી અયોધ્યા નગરીને પુત્રહીન કોશલ્યામાતાની દશા પ્રાપ્ત યદ હતી !

પણ ભરતને આ દુર્ઘટ પ્રસંગની કંઈજ ખબર ન હતી. મૈત્ર ધારણ કરનારી દિશાના

* આ પછી દૂતોની જતાવળ જોઈને અને સ્વપ્ન દર્શન થયેલું તેથી જોતા ક્રદવમાં મદાન ચિન્તા થઈ.

પ્રશ્નામ મદદ કરીને તે આતુર ચિત્તથી પિતૃભવનમાં ગયો; પણ ત્યાં પિતાનાં દર્શન ન થયાથી તેને લાગ્યું કે, પોતાની માતા કેંદ્રીના મહેલમાં રાજ્ય હશે. રાજ્ય કેંદ્રીના મહેલમાં અધિક-રહેણે, એ વાતની તેને ખબર હતી, એટલા માટે તે તેવોને તેવોજ ત્યાંથી માતાના મહેલમાં ગયો.

હવે દ્વંદ્વ સમય ઉપર વિધવા બનેલી કેંદ્રી આનંદથી પ્રવૃત્તિત થઈ હતી. પુત્રના ભાવિ રાજ્યાભિષેકનું ચિત્ર પોતાના મનમાં આવેથી તે કુદૃષ્ટિધાતિની સ્ત્રી પ્રસન્ન ચિત્તવાળી થઈ હતી. ભરતને જોઈ તેને અત્યાનંદ થયો. ભરતે પિતાની ખબર પૂછી ત્યારે તે બોલી:—

“યા ગતિઃ સર્વં ભૂતાનાં તાંગતિ તે પિતા ગતઃ” સદ્ગુણ પ્રાણિઓની જે ગતિ થાય છે તે તારા પિતા પામ્યા છે. ૧) આ વાત સાંભળીને કુદારથી કપાયલા વૃક્ષ પ્રમાણે ભરતે જમીન ઉપર પડ્યો. ક્ષત્ત પાણિઃ સુસસ્પર્શસ્તાતસ્પ્યાહ્લિષ્ટકર્મણઃ— “હવે મને પિતાના હસ્તના સુખ સ્પર્શનો અનુભવ કેવી રીતે મળશે ?”—આમ કહીને ભરત શોકાકુલ થયો. સર્વ વસ્તુ-ઓ રાજ્ય શિવાયની રાજશય્યા, કિંવા ચંદ્ર વિનાના આકાશ પ્રમાણે ભાસવા લાગી. ભરતે કેંદ્રીને પૂછ્યું, “રામ ક્યાં છે ? પિતાના અભાવે તેજ અમારા પિતા, તેજ અમારા બહેન છે; હું તેમનો દાસ છું, તેમને મળવાને માટે મારા પ્રાણ બ્યાકુલ થાય છે.”

રામ, લક્ષ્મણ અને સીતાના વનવાસગમનની વાતો શ્રવણ કરીને તે કેટલોક વખત તો રતબ્ધ બની ગયો. થોડા વખત પછી તે બોલ્યો, “રામે કાંઈ બ્રાહ્મણના ધનનું અપહરણ કર્યું, કે તેણે એકાદ દરિદ્રો બ્રાહ્મણને ત્રાસ દીધો, કે તેણે પરસ્ત્રી ઉપર કુદૃષ્ટિ કરી હતી ? તેને આ શિક્ષા શા નિમિત્તે થઈ ?” કેંદ્રી બોલી—“રામે આ પૈકી કાંઈ પણ કર્યું નથી.” પણ ઉંચે ભરતની ઉન્નતિ માટે અને તેને રાજ્યપ્રાપ્તિ થાય, આ આશાએ જે અપૂર્વ બુદ્ધિ પોતે રચ્યો હતો તેની હકીકત તેણે હળવે હળવે ભરતને કહી. તેને લાગ્યું હતું કે ભરતને આનાથી બહુ આનંદ થશે અને તે પ્રસન્ન મુદ્રાથી પોતાના તરફ જોશે. તે ધારતી હતી, કે ભરતના મનમાં મારે વિશે અપાર પ્રીતિ ઉત્પન્ન થશે. પણ તેની તે સર્વ આશા નિષ્ફળ થઈ. અપિચોઅપિચ્ય મેધમંડળથી જે પ્રમાણે આકાશ આગ્નિદિત હોય છે તે પ્રમાણે દુઃખના આવેશથી ભરતનું હૃદય પૂર્ણ થઈ ગયું. ધર્મનિષ્ઠ ભરતથી આ સંવાદ એક ક્ષણભર પણ સદન થયો નહિ. તેણે તે વખતે માતાનો જે તિરસ્કાર કર્યો તે દર્શાવેલા અદ્વિં યોગ્ય અને પ્રસંગને ઉચિત છે. તે બોલ્યો, —“તુ ધાર્મિક અશ્વપતિની કન્યા ન હોય; પણ તેમના વંશમાં તું રાક્ષસી ઉત્પન્ન થઈ છું. મારા ધર્મવત્સલ પિતાનો તે નાશ કર્યો; મારા પ્રિય અને સદૃશુણી બહેન રરતે ભટકતો બિખારી બનાવ્યો; તને નરક લોક પ્રાપ્ત થશે !” રદન ભાવો સ્વરથી ભરતનું બોલનું ચાલુ જ હતું. તે સાંભળી કૌશલ્યાએ પોતાના મહેલમાં સુમિત્રાને કહ્યું, “ભરતનો સ્વર સંભળાય છે; તે આવ્યો હોય એમ લાગે છે, તેને બોલાવી લાવો.” કૃષ્ણાંગી સુમિત્રા તેને બોલાવી લાવ્યાં. ત્યારે કૌશલ્યાએ ભરતને કહ્યું કે “તને લઈને નિષ્કંટક રાજ્ય કરવું, એવી તારી માતાની ઇચ્છા છે; તેથી તું મને પણ રામની પાસે મોકલી દે” આ કટુ વચન શ્રવણ કરતાં ભરતને બહુ કંઠેશ થયો. તેણે પોતાની રાજ્ય માટે ઈચ્છા નથી, તેની ખાતરી કરી જતાવવા દબારો સોગન બાધા તેને આ ખટપટની લેશ માત્ર ખબર ન હતી. સર્વ આમ જનુનાં અપમાન ભરેલાં વચન સાંભળી તેને બહુ દુઃખ થતું હતું. આ અપારોપથી તેના હૃદયમાં દારણ્ય યાતના થવા લાગી. લક્ષ્મણથી તેણે પોતાનું માયું નીચું નમાવ્યું, તેની આંખોમાંથી અશ્રુજલ વહેવા લાગ્યાં. રડતાં રડતાં તેને ભારે મૂર્છા આવી; તે જમીન ઉપર અચેતન થઈને

પડ્યો: તેની આ કરણીમય અવસ્થા જોઈ કારણમૂર્તિ કેરાધ્યાતુ' અંતઃકરણ ભરાઈ આગુ. ધર્મ વીર આ રાજપુત્રનું મન તે સમજી ગયાં. તેમણે પ્રેમથી તેને હૃદય સાથે ચાંધેા.

ભારતનો શોક અને ઉદાસીનતા એક સરખા વધવા લાગ્યાં. રમણનર્મા મૃત પિતાના કંઠમાં કંઠ બાંધીને તે શોક કરવા લાગ્યા. 'હે તાત ! તમારા જે પ્રિય પુત્રોને વનમાં મોકલીને તમે ક્યાં ગયા ? " વશિષ્ઠઋષિએ અશુપ્તુષ્ટ દષ્ટિ અને દયામય વચનોથી તેનું સમાધાન કર્યું. તેને પોતાના પિતાની ઔર્ધ્વ દૈદિક ક્રિયા કરતાં અત્યંત દુઃખ થવા લાગ્યું. તેનું સાન્વન કાંઈનાથી પણ યથ શક્ય નહતું. શોકથી વિહ્વળ યથ પુનઃ એકવાર તે ભૂમિ ઉપર અચેતન થઈને પડ્યાં.

પ્રાતઃકાલે જંદીજનોએ ભારતની સ્તુતિ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. ભારત ગાંધા જેવો ત્યાં દોડતો ગયો અને તેમને તેમ કરતાં અટકાવ્યા. તે બોલ્યો:—“ ઈશ્વાકુ વંશમાં પૂર્વ પરંપરાને અનુસરીને જ્યેષ્ઠ રાજકુમારોનો જ હક સિંહાસન ઉપર ખરેખર છે. તમે મૂર્ખ જેવા કોની સ્તુતિ કરો છો ? ”

ઉત્તરક્રિયા સમાપ્ત થયા પછી રાજ્યનો કારભાર હાથ લેવા માટે રાજગુરુ વશિષ્ઠ અને મંત્રિમંડળ એમણે ભારતને બહુ બહુ રીતે વિનંબ્યા. તેમણે ઉત્તર દીધો,—“ શ્રી રામચંદ્ર એ જ રાજ્યના માલિક છે. અપોધ્યામાંના સકલ પ્રજાજનોને સાથે લઈને હું તેમને પાંછા લાવવા માટે જઈ છું. તે જો પાછા નહિ આવે તો હું પણ ચૈાડ વર્ષ વનવાસને આદરીશ. ” અંધરા અને કૈકીયીને શિક્ષા કરવાને શત્રુધ્ન તૈયાર થયો પણ ઉદાર ચરિત ભારતે તેને તેમ કરવા દીધું નહિ.

સકળ અપોધ્યાવાસી લોક રામચંદ્રને પાંછા લાવવા માટે ભારતની સાથે ગયા. કૃષ્ણ-વેરપુરમાં ભારતની ગૂઢકને ભેટ યઈ. ગૂઢકને પ્રથમ તો તેના ઉપર સંશય આવ્યો પરંતુ તેની દુઃખપૂર્ણ મુદ્રા જોઈ તેના મનમાં આવે સમજતાં તેને વાર લાગી નહિ. ઇચ્છીદૃક્ષની નીચે ફક્ત જળપાન કરીને રામચંદ્ર એક રાત્રિ ધાસની રાખા ઉપર પડી રહીને અહિં કાઢી હતી; આ રાખાની ધાસ રામચંદ્રના વિશાલ બાહુથી ચગદાઈને તૂટી ગયેલી દેખાતી હતી. તથા સીતાદેવીના ઉત્તરીય વસ્ત્રમાંથી પડેલા સુવર્ણના તારા તે રાખા ઉપર પડેલા દેખાતા હતા. તે જોઈ ભારત ઉઠીને ઉભા થયા. ગૂઢક વાત કરતા હતા પણ ભારતનું ચિત્ત ઠેકણે ન હતું. તેણે ગૂઢકની કહેલી એક વાત સાંભળી નહિ. ભારતને સંતાપન્ય જોઈ શત્રુધ્ન તેને આલિંગન દીધું, અને તે આકંઠ કરવા લાગ્યા. રાણી વર્ગમાં અને પ્રધાનમંડળમાં દુઃખનો જગરણત ઉઠેલો યથ આવ્યો. પુષ્કળ ઉપાય ક્યાં પછી ભારત શુદ્ધિમાં આવ્યા. હજળ નેત્રથી તેણે પૂછ્યું,—“ શું આ રામની રાખા ? જેને ગગનચુબિ રાજમહેલમાં વાસ કરવાની ટેવ,—જેનું મંદિર ચિત્ર, ચંદન અને પુષ્પમાલાથી સદા સુશોભિત,—જેનું ગૃહસિંખર નૃત્ય પ્રિય શુક અને મધુરનું વિહાર સ્થાન,—જેનું નિવાસસ્થાન ગીત વાદ્યથી ધ્વનિયુક્ત,— અને જે તે સુવર્ણ મંદિરના પૂર્ણ અધિપતિ, તે રામ આ ઇચ્છી દૃક્ષ નીચે ધૂંગની રાખા ઉપર પડી રહ્યા ! એ વાત સ્વપ્નવત્ લાગે છે—ખરે, અવિશ્વસનીય લાગે છે. પણ હાલ, એ સર્વ ખરી છે. હું શું ગેહો લઈને આ રાજવસ્ત્ર ધારણ કરું છું ? ભોગવિલાસના પદાર્થ મારા કામના નથી. હું આજથી જટાવદ્ધલ ધારણ કરી, ભૂમિ ઉપર શયન કરી, કંઈમૂળ ખાઈને મારા આયુરનો જલદી અંત લાવીશ ! ”

તે શોક વિદ્યજ રાજકુમારે જટાવલ્લ ધારણ કરીને રામચંદ્રની શોધને મારે આગળ ચાલતાં તેઓ ભારદ્વાજ મુનિના આશ્રમ પાસે આવ્યા. તે સર્વજ્ઞ મુનિએ પણ પ્રથમ કદુ શબ્દે ભરતને મર્મવિદ્ધ કર્યા. આ આશ્રમમાં એક રાત્રિ નિવાસ કરીને બીજો દિવસે પ્રાતઃકાળે મુનિની આજ્ઞાથી ચિત્રકૂટ જવાને તે નીકળ્યા. જતી વખતે ભારદ્વાજ ઋષિએ ભરતના તંત્રમાં જન્મને રાણીઓની બેઠ સેવાની ઇન્તિજા જણાવી. તે સમયે ભરતે પોતાની માતાની ઓળખાણ નીચેના શબ્દોથી કરી દેખાડી. “ ભગવન, આ જે શોક અને વિરહથી કૂચ થયેલી સૌમ્ય મૂર્તિ છે, તે રામચંદ્રની માતા મદાકાગ કૈાલ્યા છે; તેના ડાહ્યા દાધનેા આધાર લઈ શુદ્ધ વેલી સરીખી દેખાય છે, તે લક્ષ્મણ અને શત્રુઘ્નની માતા સુમિત્રા છે; અને સર્વની પાછળ ઉભી રહેલી, અયોદ્યાની લક્ષ્મીને ધુળમાં મેળવનાર, સર્વ અનર્થતું મુક્ષ, વૃથા શાણપણનો ટેક રાખનારી, રાત્યાઠાંક્ષી, પનિધારિની આ અમ્માગિયાની માતા છે ! ” એ શબ્દ બોલતાં બોલતાં ભરતનાં બંને નેત્ર અશ્રુથી ભરાઈ ગયાં. કોધાયમાન સર્પ પ્રમાણે તેણે પુનઃ એકવાર પોતાની માતા તરફ તીવ્ર દષ્ટિએ જોયું.

ચિત્રકૂટ પર્વત પાસે આવ્યા પછી ભરત રથમાંથી નીચે ઉતર્યા અને માતા અને સહિત્ર એમની આગળ આગળ પગે ચાલતા લાગ્યા તે સમયે રમણીય ચિત્રકૂટ પર્વત ઉપર ફેતકી અને ચંપાનાં ફૂલો ખીસેલાં, આંખા અને રોહોપડાનાં પાંદડાં પાંદડાં યજ્ઞનેશ્વરના અમ્મ ભાગ ઉપર શોભતાં હત્યા; કદિં બહુરંગી વિસ્તારવાળી વૃક્ષની દારો શોભતી હતી; પર્વતની નીચે આવેલા તે વનનાં વિધિવિધ પુષ્પના સમૈક્ષનથી વિનોદવાદિકા રમણીય દેખાતી હતી. પર્વત ઉપરનાં શૈલશૃંગ ઉર્ધ્વા યજ્ઞનેશ્વરને સુખન સેતાં હોય તેમ જણાતાં હતાં; થોડા અંતર ઉપર પવિત્ર મંદાકિની નદી મંદમંદ વહેતી હતી; તેના શુભ્ર જલની પવિત્ર ધારા નીલવૃક્ષરાત્રિ પર્વત વહેતી જઈને અદૃશ્ય થતી હતી; સુંદરીનાં વસ્ત્ર પ્રમાણે મોગ્ધની પશ્ચિમી મેઘરાણીથી આનંદોલન પામતી હતી; મધ્યે મધ્યે પર્વત ઉપરનાં પુષ્પોનો સુવાસ મંદ મંદ વાયુની સાથે આવતો હતો. એ અપૂર્વ શોભા જોઈને રામચંદ્ર સીતાદેવીને કહેવા લાગ્યા “ જે સમયે આ નિસર્ગશોભાને હું અનિમિષ નેત્રથી જોયાં કરું છું, તે સમયે મારા મનને જે નિર્ભળ આનંદ ઘાય છે, તે કારણથી રાજત્યાગ અને સુહૃદ્વિરહનું દુઃખ મને લાગતું નથી.”

રામચંદ્ર આ શબ્દો બોલ્યા ન બોલ્યા, એટલામાં તેા સર્વ આકાશ ઘેરાઈ ગયું. સૈન્યના પગથી ઊડેલી ધુળથી સળગી દિશાઓ સ્થામ ગઈ. પદધોળનો લપાનક પ્વનિ સાંભળીને સર્વ પશુપક્ષી કમળીન થઈ ચારે દિશામાં દોડવા લાગ્યાં. રામચંદ્રે સખેદ સ્વરથી લંકમણને કહ્યું—“ આ અરણ્યમાં કોઈ રાત્ર કે રાત્રપુત્ર યજ્ઞવા કરવાને આવ્યો છે કે શું ? અથવા કોઈ દુષ્ટ રાક્ષસ અદિં આવ્યાથી આ શાન્ત અને સુર આશ્રમની શાન્તિ ભંગ થઈ છે ? ” લંકમણ લામલોજ એક પાસેના વિશાલ પુષ્પિત યાત્ર વૃક્ષની ઠોચે ચઢ્યો અને ચારે દિશામાં જોયું તો પૂર્વ દિશામાં એક મોટું સૈન્ય દેખાયું. તે બોલ્યો, “ શી રામચંદ્ર ! તમે તમારું અન્વચ્છ તૈયાર કરો અને આપણે સીતાદેવીને ગુદામાં પહોંચાડી શઆતો લઈને સન્ન થવું જોઈએ. ” તે ઉપરથી રામચંદ્રે પૂછ્યું—“ કાનું સૈન્ય આવે છે. ? ” આ પ્રશ્નનો ઉત્તર દેતાં લંકમણે કહ્યું—“ થોડે દુર જે વિશાલ યાગ વૃક્ષ છે તેનાં પત્રોમાંથી ભરતની રથ પ્વજ દેખાય છે. રાત્ર મગવાથી ભરતનો મનોરથ પૂર્ણ થયો નથી. નિઃકંટક રાત્રથી પ્રાપ્ત થવાની આશાથી તે અદિર્ધાં આપણા વધ

અર્થે આવે છે. આજે હું આ સર્વ અનર્થનું મૂલ જે ભરત તેના આ જગતમાંથી અવશ્ય નાશ કરીશ. ”

રામચંદ્રે ઉત્તર દીધા, — “ભરત મને ઘેર પાછો લઇ જવા માટે આવે છે. સર્વ વાતની ખબર થયા પછી ચિરરનેહપરાયણ અને મને પ્રાણ કરતાં પ્રિય એવો ભરત શોકાક્રાન્ત હૃદયથી પ્રગ્લને પ્રસન્ન કરવા માટે મારા તરફ આવે છે. તું તેના ઉપર અન્યાય મૂલક આરોપ કરે છે. ભરત કોઇ પ્રકારની મને અપ્રિય એવી વાત કરનાર નથી. તું તેના વિષે કઠોર શબ્દ કેમ બોલું છું ? જો રાજ્ય લોકથી ભરત વિષે તું એવા ઉદ્ગાર કાઢતો હોઈ તો નિશ્ચયપૂર્વક તેને કહીને તને હું રાજ્ય અપાવીશ. ” ધર્મશીલ બાઇના એ શબ્દ સાંભળી લક્ષ્મણ લજ્જાથી અધોમુખ કરી ખિન્ન થયો.

થોડી વારમાં ભરત આવી પહોંચ્યો. ઉપવાસથી કૃશ થયેલા, શોકમૂર્તિ, દેવોપમ ભરત રામચંદ્રને પર્ણ શાળાના સામા બેઠેલા જોઇને એકાદ બાળક પ્રમાણે ઉચ્ચ સ્વરે રુદન કરવા લાગ્યો. “ જેના મરતક ઉપર હેમચત્ર શોભાવમાન થતું હતું તેજ રાજ્યથીથી ઉજ્જવલ થયેલા મરતક ઉપર આજે જટાભાર છે; જે શ્રેષ્ઠ બધું રામચંદ્રનો દેહ ચંદનની રેખાએ વડે વિભૂષિત થતો હતો તેમણે આજે વસ્ત્ર રહિત ધુળનું વિલેપન અંગને કપું છે; સધળા વિશ્વની પૂજનીય વરતુ આજ આ વનમાં બિખારીના વેષમાં ફરે છે; મારે માટે તમારે આ સર્વ કષ્ટ સહન કરવું પડ્યું. તથી મારા આ લોકથી નિંદાયલા પાપી જીવનને ધિકાર દો ! ”

આ પ્રમાણે બોલીને ભરત રડતા રડતા રામચંદ્રના ચરણમાં આજોડી પડ્યા, આ બે ત્યાગી મહાપુરુષની બેઠનું ચિત્ર અત્યંત કષ્ટ રસ પૂર્ણ છે. રામચંદ્રને કૃશ અને નિરતેજ ભરતને આજખતા બહુ ત્રાસ થયો તેમણે મોટા પ્રેમથી તેના હાથ ઝાલી તેને ઉઠાડ્યો. ભરતનું મરતક પોતાના બોળામાં લઇને રામચંદ્ર બોલ્યા — “ વત્સ ! તારો આવો વેષ શા થી ? આ વેષ વનમાં આવવાને તું યોગ્ય નથી. ”

ભરતે રામના ચરણમાં ફરી લોટવા માંડ્યું. તે બોલ્યા “ મારી પાપી માતા મહા ઘોર નરકમાં પડશે. તેને આપને જોઇએ તે સિક્ષા કેળવે. પણ હું તમારો નાનો બાઇ છું; હું તમારો સિંધુ છું, હું તમારો દાસાનુદાસ છું. મારા ઉપર કૃપા કરીને તમે તમારા રાજ્યમાં આલો અને ત્યાં અભિષિકત થાઓ. ”

રામચંદ્રે પિતાનાં વચનનું હિલ્લન થાય એમ કહી, તે પ્રમાણે કરવા ના પાડી; ત્યારે પુષ્કળ ખીજ વાતો અને આગ્રહ પ્રત્યાગ્રહ થયા. પછી ભરતે કહ્યું — “ હું આજથી ચૌદ વર્ષ વનવાસમાં રહીશ, આપની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવું એ મારો ધર્મ છે. ”

કોઇ પણ પ્રકારે રામચંદ્ર પાછા આવતા નથી, તે જોઇને તે તેવાજ જૂપ્યો પર્ણ કૂતીના દ્વાર આગળ પડી રહ્યો. રામચંદ્રને મોટું ધર્મ સંકટ આવી પડ્યું, ત્યારે તેમણે પોતાની પાડુકા આપી. જટાભારને શોભાપુરુષ કરવા સારૂ બાઇના ચરણરજથી વિભૂષિત થયેલી પાડુકા તેને મુકટ જેવી લાગી. સિક્કો અશ્વકારથી જે શોભા આવે તે કરતાં સહજગ્રથ અધિક શોભા તે પાડુકાથી ભરતને પ્રાપ્ત થઇ. આખરે જતી વખતે ભરતે કહ્યું — “ રામચંદ્રને ભાર આ પાડુકા ઉપર સોંપી ચૌદ વર્ષ સુધી હું વનમાં તમારા આવવાની રાહ જોતો રહીશ. તેટલા વખતમાં જો તમે આવ્યા નહિ તો હું અગ્નિમાં દેહ વિસર્જન કરીશ. ”

અયોધ્યાની પાસે પાછા આગ્યા પછી ભરત જોડ્યા ' આ અયોધ્યા પૂર્વની અયોધ્યા ન હોય હું આ સિદ્ધિદીન ગુદામાં પ્રવેશ કરી શકતો નથી "

નંદિમામમાં રાજધાની સ્થાપન થઈ તે રાજધાની નદિ પશુ ઝરિનો આગ્રમ કહીએ તો સાસે । મન્નિમડગ જટાવદ્ધર ધારણ કરી કલમૂલ દ્વારી થયા તપુરની ભરતની પાસે અમૂલ્ય વસ્ત્ર આજીવણ ધારણ કરીને તે કેવી રીતે રહી શકે ? આ કારણથી સર્વજન્ય ભગનાં વસ્ત્ર ધારણ કરવા લાગ્યા તે કાપાયવસ્ત્રધારી સમિતસમૂહમાં રહીને, વ્રતઉપવાસોથી કૃશાગ થયેલા આ ત્યાગી રાજકુમારે પાદુકા ઉપર રાજજન સ્થાપીને ચૈદ વર્ષપર્વત રાજ્ય પાનન કયું

ભરતની આ ખિન્ન મૂર્તિ રામચદ્રના હૃદયમાં દર્શન સરખી ઉડી પેળી હતી સીતાનું દરણુ થયા પછી ફરતા ફરતા પંપા સરોવરની શોભા જોઈને એમદ ઉન્મત્ત નનુધ્ય પ્રમાણે તે જોડ્યા હતા ' પંપાતીર ઉપર ની આ અર્ધ શોભા સીતાનો વિગ્ધ કિવા ભરતનું દુઃખ એના સ્મૃતિ ચિત્ર કરતા મને વધારે રમણીય લાગતો નથી । "

તેરીજ રીતે રામચદ્રે એક વખત સુગ્રીવને કહ્યું હતું, " ભરત સરખો લાઇ આ જગત્માં ખીન્ને મળવો શક્ય નથી । "

રામચદ્ર જનારે અયોધ્યામાં પછા આગ્યા ત્યાં ભરતે પોતેજ તેમના પગમાં તે પાદુકા ચડાવી તે પોતે અગારે કૃતાર્થ થયો હોય એમ લાગ્યું તે રામચદ્રના ચરણમાં અધ્યામ કરીને જોડ્યો— " હે દેવ, તમે જે રાજ્ય કારભાર મારા અધોગ્ય હાથમાં સોંપ્યા હો, તે આજ કૃપા કરીને પાછો દો મે તમારા રાજ્યનું મારી અદ્ય મતિ પ્રમાણે રક્ષણ કયું " જે ખજનામાં પૂર્વે જે દ્રવ્ય હતું તે આ ચૈદ વર્ષમાં દશ ગુણ થયું છે "

રામાયણમાં જો કોઇનું પશુ લાંછન રહિત આદ્ય ચરિત્ર હોય તો તે મહાત્મા ભરતનું છે સીતાદેવીએ લક્ષમણને માયામૃગ મારવા માટે રામચદ્ર ગયા, ત્યારપછી જે કદુ સખ્દનો પ્રહાર કયો હતો તે કોઈપણ રીતે ક્ષમ્ય નથી વાલીના વધનું કે મહીરાવણને મારતી વખતે કરેલા ગામચદ્રના કપટનું સમર્થન કરી શકાય નથી લક્ષમણની વાત તો કેવળ કર્કશ અને ઉન્મત્તપણની છે કૌસલ્યાએ પશુ એક વખત દશરથને કહ્યું હતું " જે પ્રમાણે કોઈ કોઈ જલજનુ પોતાનાં ખન્ધાં ખાઈ જાય છે, તેજ પ્રમાણે આપણે આ કૃતિ કરીએ છીએ " પરંતુ ભરતના ચરિત્ર ઉપર કોઈ પશુ જાતનો અધ નથી રામચદ્રજની પાદુકા ઉપર હેમ જન ધારણ કરાવીને રાજ્ય મારભાર ઉપર નજર રાખનારા આ જટાવદ્ધધારી રાજર્ષિનું ચિત્ર આખા રામાયણમાં અદ્વિતીય શોભા ડપ છે દશરથે કહેલું, તે તદ્દન ખર છે કે—

‘ રામાદાપિહિ તમન્ય ધર્મતો પલ્લવન્તરમ્ । ’

કૌશીના હજાર અપરાધને પશુ આપણે ક્ષમા થોગર ગણીએ, કારણ કે ભરત જેવા સુપુત્રની તે માના છે નિરાદાપિપ્પિ ગુદકે નીચેના સખ્દોથી ભરતની જે સ્તુતિ કરી છે તે કેવલ યથાર્થ છે—

ધન્યસ્ત્વં ન ત્વયા તુલ્યં પશ્યામિ જગતીતલે ।

અયત્નાદાગતં રાજ્યં યતસ્ત્વં ત્યક્તુમિન્દ્રાસિ ॥

" વિના પ્રયત્ને આપોઆપ ચાલી આવેલા રાજ્યનો ત્યાગ કરવાની તારી ઇચ્છા છે, તેથી ખરેખર, તને ધન્ય છે આ જગત્માં તારા જેવો ખીન્ને કોઈ મને જણાતો નથી હે મહાત્મન તારા સરખો ત્યાગી રાજર્ષિ જુજ છે । "

(અમદાવાદ—સાહિત્યગેરી)

—સૌ ધનસદમ્બી

પ્રલ્હાદ ચરિત્ર.

(પુનઃમ ચાંદની ખીલી પુરી અહીંરે,—એ રાગ)

એક સમે શ્રી હસ્તીનાપુરને વિષે, બેઠા સંભા બનીને કુન્તાના કુમાર;

એવે પધારીયા ત્યાં સ્વયે ચકી નારદ ઝપીર.

જોઈ મુતીને રાગ ધણું હરખે બપોર, હીડી લાગ્યા શ્રી નારદજી કરે પાપ;

સ્વામી ! સભળાવોને કથા ભક્ત પ્રલ્હાદનીરે.

• એવું સુણીને ઉચ્ચાં શ્રી નારદ મુતીરે, ધણું નિર્મળ દીસે, રાગ ! હારું મન,
સુણ જે કહું તે વાર્તા ભક્ત પ્રલ્હાદનીરે

એક સમે પોદયા હતા ત્રા વૈકુઠપતીરે, કરે ચોકી ત્યા જય વિજય છડીતર;

માતા લક્ષ્મીજી તળાસિ ચરણો પતિ તથારે.

કરયા દર્શન શ્રી સનત મુનિ પધારીવારે, અખડિત બ્રહ્મચર્યથી શોભે જોના દેહ;

હારપાળોએ દારે બ્રહ્મ બાળને રોકીયારે.

જોઈ એવું ઝપીને કોષ અતિશય બ્યાપીયારે, થયાં કોપ ચકી તો નેત્રો રાતાં ચોળ,

‘ પડજો પૃથ્વી વિશે બન્ને ! ’ એ શાપજી આપીયારે.

સુણતાં ઝપિ મુખથી વચનો એવાં આકરારે, કરગરી લાગ્યા તેઓ મુતી કરે પાપ;

સ્વામી ! રંક ઉપરે ધટે છે કરવી દયારે.

ધણું કરગરતા એમ જોઈ બન્ને બાઈનેરે, દયા આણી કરિયો શાપ તણો નિવાર;

ધરતાં અમર યોની તણ જન્મે આવો અંદારે.

તે બે પુત્ર થઈ કૃષ્ણ ધરમાં જન્મ્યા સદોગે, હિરણ્યકશિપુ ને હિરણ્યાક્ષ પામીયા નામ;

કરે ઉપાતો તે અતિશય બાલક વયમાં ચકીર.

ચાતાં મોટા બન્ને તપ કરવાને સંચયારે, દદ મનથી ધરિયું બ્રહ્માજી કેડે ધ્યાન;

યઈને પ્રસન્ન તે આવ્યા વરદાનજ આપવાં રે.

જોઈ બ્રહ્માને હીડી અસુર પાયે પડ્યારે, નિપજ્જવી છે સૃષ્ટિમાંય તદમે જે વરત;

દિન રાત્રે મુજવું મૃત્યુ તેથી હોયે નહિરે.

તપ કરવાને માટે અસુર જ્યારે સંચયોરે, જોઈ ચતુર મુરપતિએ હેલું હુંટયું નમ;

હરણ કરિને નારી ગર્ભવતીને લઈ ગયોરે.

વળતાં પાછા મળીયા તેને શ્રી નારદ ઝપીર, લેશે જન્મ એને ઉદર મહા હરિભક્ત;

દીધી શીખ નારીને નવ કહિયે કરીએ દુઃખીર.

કહી એવું તેને નિજ આશ્રમ ઝડપિ ગયા લઈરે, જણો છહેની ! મુજને તુજ સહોદર ભાન;

પતિ પ્રભુનું અદિં સમરણ કરે, નિયે સુખથી રહોગે.

ઝપિએ વચનો એવાં વહી શાન્ત તેને કરિરે, દિન દિન નિર્મળ સંભળાવે હરિની સુધાય,

બાળક થાય હરિનો ભક્ત આશ મનમાં ધરિરે.

હિરણ્યાક્ષ મોટો ભાઈ હતો; તદને વિષ્ણુએ વરાહનો અવતાર ધરીને માર્યો હતો—
અદિંથી હિરણ્યકશિપુની કથા ચાલુ છે.

પામીને વરદાન અસુર વળીયો ધરની ભણીરે, નારી ઝડપિ આશ્રમથી લઇને ગયો નિઝામ;

પુત્ર પ્રસવીઓ છે પ્રદહાદ ભક્ત શિરોમણીરે.
યાતાં પુત્રજ મ્હેટા મનં પિતા હરખે ધણીરે, મુકયો ગુરૂ ગૃહે શિક્ષણ લેવાને સારં;
પણ ના ક્ષણ મુખથી તે મૂકે નામ શ્રી રામહરે.

એક સમયે ગુરૂ કંઈ કામે ગયારે, ત્યારે નિશાળીયાને આવે એ ઉપદેશ:
કરે પ્રભુ ભજન હોડીને ઉપાધી બધીરે.

સો વર્ષોનું આયુષ્યજ આણી માત્રહરે, તે નિદ્રા આળસ ને અસત્યમાં વહી જાય;
લોહો જાણે વૃદ્ધ થઇ રમરીશું ભગવાનનેરે.

એવા વિચારમાં અમૂલ્ય વખત વહી જાય છેરે, માતા, તાત, દ્રવ્ય, સુત, સ્ત્રી, કુટુંબીજન;
એતો સરવે જાણો જગત આળ પંપાળ છેરે.
મનુષ્યનો આ અવતાર કલિકજ દુર્લભ સાંપડેરે, કરોને સત્ય જ્ઞાન શોધી આત્મતું સાધન;
જેથી ફરી ફરીને જન્મ નહિં ધરવો પડેરે.

કર્મ કંઈ તેનાં ભોગવવાનાં ફળ તો સહીરે, કહેને કાણુ હોડવે વિના શ્રી દીનનાથ;
સંચો સાચું ધન ભક્તિતું જે હોયે સહારે.

એવું જ્ઞાન તો તેણે સર્વેને બહુએ કહ્યુરે, મૂકી પાટી રાહુએ લીધી માળા હાથ;
પ્રભુ ભક્તિમાં મન સહુનયે પૂરું ગયુરે.

આવ્યા ગુરૂ કામે ગયાંતા ત્યાં ચકીરે, થયા વિરમય જ્ઞેષ્ઠ નિશાળીયાના દંગ;
કહ્યું પ્રદહાદજીને છે કાર્પ ત્હારું આ નહિરે.

યાશે ખજાર જે સધળી આ ટુગ તાતને રે, નિમ્યે કોપીને એ કરશે ત્હારો ધાત;
રાજવિદ્યા શીખ, ભાષ ! મૂકી આવી વાતનેરે,

રાખો બીક શું ? યાશે કાંઈ કોઈ ધાર્યું નહિં રે, પ્રજુતા વિષ વિરે બાપી સધળે સમર્થ;
તૃણ દહાવવા એના વિશુ સકિત કો નર્થરે.

રાજદારે ગુરૂ બાળ સાથ લઈને ગયારે, સધળી વણસાડી, રાજન ! એણે નિશાળ,
તાતે પૂછ્યું, -કુંવર ! કહેને શું શું શીખીયારે ?

તાનજી ! શીખ્યો હું વિદ્યા જે છે ઉત્તમ ધણીરે, એ છે સર્વ મંત્ર ને શાસ્ત્રોદેશ સાર;
વિદ્યા સર્વમાંય શીખ્યો હું છે શિરોમણીરે.

આપુ ! એ વિદ્યા આપણે કદિ ઝીખવી નહીરે, રાજવિદ્યાનાં શીખો, રૂડાં મંત્ર ને તંત્ર;
ત્રણે લોહોતું હું રાજ ત્હને આપું સહીરે.

તાત ! ત્હમારી રાજ્ય વેઠવ લક્ષ્મીને શું કરેરે, મુજને બહાણું એકજ પ્રભુજ કેરું નામ;
રામજી, કૃષ્ણજી, ગોવિંદ, મુકુંદ, માધવને રમડેરે.

જ્યા વિષયોને, જેણે છે મનં જીતીયુગે, જાણો જીવું તેણે સધળું ત્રિભુવન;
તે પછી નથી ત્રિલોક વિશે જીતવું કાંઈ રહ્યુરે.

મુણી વચનો આવાં રાય બોલ્યો ગુગ્ગો કરીરે, તેડી રાક્ષસોને દીધા હુકમ ત્યાંય;
ત્રિરિત્વગેથી નાંખો એને, કર બાંધીનેરે.

ગળ ને અગ્નિથી શ્રી પ્રભુજીયે રાખીયોરે, વિષધર સંપંતુયે ચડીયું નહિં વિષ લગાર;
ઉગારી હસ્તી મુખથી પ્રભુજીયે સંભાળીયોરે.

જોઈ એવું ને એવું મન આશયેં ભર્યું રે, દુષ્ટે કરીયા ફર અનેક, અનેક ઉપાય;
પણ મૃત્યુ તે આજ તણું તેથીય યયું નહિરે.

અતિશય દોષ કરીને અસુરે ત્યારે બોલીઓરે, હવે હું જોઈં છું તુજ બહાર કરેછે કેણું!
આપી આત્મા લોહ સ્થભે અગ્નિ પ્રગળીયોરે.

પૂછ્યું હેણે આજને રૂમ તાહરે ક્યાં ગયોરે, લોહસ્થંભને ભેટી મુજને તેં બતાવ;
જોઈં નગરે હું જે રક્ષા તારી કરી રહોરે.

તાતણ ! વચનો એવાં મિથ્યા મુખથી થું કહોરે ? વિશ્વ વિષેજ રહ્યો છે આપી મહારો રામ;
ભેટું સ્થંભને મને બચાવે તે જોઈ રહોરે.

એવું કહીને સ્થંભની સામી નગર છે કરીરે, પણ તે લાગ્યોજ દેખી ડરીયું શિથ મન;
કરજે રક્ષા પ્રભુજી જાશે લગળ તાહરીરે.

મુજને મરણતણે ભય કાંઈયે મનમાં નથીરે, તુજ ચરણે આ યોગ્યું દીન ભક્તનું મિત્ર;
સુણીને સ્તુતી એવી પ્રભુજીયે દીધી મતિરે.

હિમ્મત આણીને સ્થંભની લણી દણિ કરીરે, દીડી ચડતી ત્યાં કાડીઓ કરી હાર;
ફાટયો ભેટતાં સ્થંભ અને પ્રકટયા નૃસિંહ હરિરે.

રૂપ વીકાળ નીલાળી સર્વેજન્યુ વિરમય ધ્યારે, ધાયું અસુરે જે એ કરશે મુજનો નાશ;
પાડયો અસુર, તહેને પકડી પ્રભુજી ઉચ્ચારે.

બોલજો દેવ ! દેવ, માનવ, પશુ પક્ષિ, દુષ્ટું તેરે, દીસે હસ્ત વીધે કહે શસ્ત્ર ક્યું છે સાર;
સમય દીવા રાત્રી, સ્થળ ધર કે ધરની બહાર છેરે ?

નહિં હિન રાત્રિ, સમય હતો એવે સંધ્યા તણોરે, આસન ઉમ્મરનું તે નહિં ધર કે ધર બહાર;
હાયના નખ નહિં સસ્ત્ર, નૃસિંહ પ્રભુ મહીમા ધણોરે.

દેવને સંધ્યાએ હણીયો તત્કાળજ શ્રી હરિરે, નમે કર જોડી સુર તેત્રીસ કોટી છે ત્યાં;
કરીથી શાન્તિ રૂપ ધરે દીન વાણી વિનવેરે.

માતા કમળાજની સ્તુતિ ત્યાં સર્વે કરેરે, કોષ સમાવીને કરો પ્રભુજીનું મન શાન્ત;
પણ ભક્તીજની ચે હિમ્મત કંઈ આત્રી નહિરે.

ઉઘ દેખીને રૂપ સુર અસુર ગભરાય છેરે, પાસે રહ્યો એકલો બાલ ભક્ત પ્રભુદાસ;
માગને પુત્ર ! માગ વરદાન હસી બોલ્યા પ્રભુરે.

ગળ્ય ઈંદ્રનું માગ ધન વૈભવ થું જોઈયે તનેરે ? આપો ભક્તિને રાખો તમમાં મુજ મન;
નમીને ચરણે માથું રાખો શરણે એટલુરે.

ગયા નિજધામ પ્રભુજી પોતે અગ્નિ પ્રસંન યધરે, કહ્યું આગને તું ભોગવ નિજ તાતનું રાખ.
રહેશે અંધર તુજ કાનિં આશીષ પ્રભુએ દીધીરે.

મનિ છે અદ્ય માદરી યજ્ઞ ગાત્રા યકિત નથીરે, કરજો દોષ ક્ષમા ને લેજો ઉર શુભ સાં;
ભક્ત કયા યધ તે પ્રભુ કેરી સાચ યજ્ઞ કહીરે.

(જંભુસર.)

—સૌ. હીરાકંઠી દેશાધ.

કાવ્યકુંજ.

ઉઠો ખંહેનો ! ભણો વિદ્યા.

(ગઝલ.) ઉઠો ખંહેનો ! ભણો વિદ્યા,	તમે જો માન ચકાતાં હો,	ઉઠો.
મરેલ તમારી જાતિને,	હાવા પાછી ચકાતાં હો:	ઉઠો.
પથ ને શુદ્ધ, નીચ તોલે,	ગણતરી થઈ તમારી, હાં !	ઉઠો.
'પગરખું' પાપ ઝાખાતું,'	મળી પદવી નહારી આ !	ઉઠો.
તમારા જન્મને વખતે,	ન વાગે 'દોલ વાગ'આ,	ઉઠો.
કહે 'પડી પેટરે, ખાઈ !'	હીએ છે રોષ જાણ્યાંઆ !	ઉઠો.
તમોને ગાળમાં છુંડી,	'મરી જા, રાંડ !' કહેવાયે,	ઉઠો.
કીકાને તો 'વીરો વ્હાણો,	હવે' વેણે વધાવાયે.	ઉઠો.
'બી. એ.' 'એમ. એ.' સુધી, પુત્રોભણી વિદ્યાન થાયે છે;		
તમારી જુદી તો 'એમ. એ.' 'બી. એ.' નામોથી ખડીયે છે !		ઉઠો.
સરસ્વતી, ભારતી, વિદ્યા,	સ્ત્રી જાતિ સજ્જ આયે છે,	ઉઠો.
થવા તે રૂપ સરસ્વતી માનવ-	ભાષા નમને કહાવે છે.	ઉઠો.
ગુરુકુળો, મહા વિદ્યા-	લયો કન્યા તણાં યોગે,	ઉઠો.
સીતા, ગાર્ગી, મૈત્રી, સુલભા,	તણા શાસ્ત્રે થણે તોલો.	ઉઠો.
ખતાવી હો શુરોપ, જાપાન,	અમેરીકાની નારીને,	ઉઠો.
તમારૂં લોહી આપાતું,	સકળ સદૃશ્ય ધારીને.	ઉઠો.
એની બીમન્ટ, નિવેદિતા-	યાયે વધજે સ્વધર્મો,	ઉઠો.
અને ફોલોરિન્સ નાઇટિંગેલ,	સમ હવોગ પરમાર્થે.	ઉઠો.
બનો બહુ અધાર કામિનીઓ,	સુઝાને વુક્ત યોમિનીઓ,	ઉઠો.
રૂડી પત્ની, જનનિ બનજે,	ભાગત પુત્રી તપસ્વિનીઓ !	ઉઠો.
ધરોને કર્મ સંન્યાસો,	ઉદય રવિ જેથી પ્રકટાયે,	ઉઠો.
પ્રતાપી મંત્ર દટા થઈ,	નમાવો વિશ્વ તમ પાયે.	ઉઠો.

(જવાહરલાલ નેહરુ.)

—સૌ, બાહુબા સાંગણુવાવાળાં.

મિત્રને બોધ.

બ્રહ્મ શું મીઠું માંડ મિત્ર મારા.

(ટેક)

તજને નિર્દોષ તારા વળી પ્રપંચ, પ્યારા !

સજ્જ લે સ્વસ્નેહથી તું શ્યામ નામ ધારા.

અક્ષૃ.

તજ ત્રિવિધ તાપને સ્મરજે પાક બાપને,

જરૂર મલીન વાસના પાત્ર યજે ચાપને !

અક્ષૃ.

પાપને પ્રભજવા, વિવિધ બ્રહેમ ટાળવા,

શરણુ જજે શ્યામને, શાંતિ સ્વરૂપ સાગરવા.

અક્ષૃ.

નીરખશું નકામા વિવિધ વિશ્વ ક્રામા ? *

આખ તુ ઉધાડજે સત્ય શોધવામાં. બ્રહ્મ
 સપાટીએ ચડીય તો રપાટીએ ચડાવશે,
 કઠણ ખીણુ ખેતગેદી બટકવુ મટાડશે બ્રહ્મ
 (મત્ર ! બેવટકતા વટક એ સુધારશે,
 પડજે પાક આશરે, બદાલને વધારશે બ્રહ્મ
 ચરમ પડળ ખુલશે, લવાબ્ધી બાન બૂલશે,
 સત્ય રાહ સૂઝતા, સર્વ અડચણો જશે બ્રહ્મ
 સ તોય, શાંતિ આપશે, જગત પ્રેરનારા,
 બ્રહ્મા રેમાડજે હૃદય બાપ તારા બ્રહ્મ

(ભાવનગર)

—સતોષબાઈ.

પુત્રીને શીખામણ.

(રાજ ખીલાસ)

શીખામણ દઈ તને બેનડી ! ધત્તી લાજ વધારજે,
 જે પતિ આસા આપે તો પીયર બાણી વધારજે. શીખામણ
 શ્વસર પક્ષમા સર્વ કુટુંબની, સેવા ભક્તિ કરજો ધણી,
 રજે દીકરી ! આજસ કરતી, ભજજે નિત્યે ત્રિધન ધણી "
 ઝડીંબૂડી વાત સાલણી હોય, કાંઈ આગળ નવ એ કરીએ,
 ઉધાડા કેશ નવ મૂકીએ ને, બહુ ઝીણુ વસ્ત્ર ના પહેરીએ "
 કામો ધરતી બતાવ્યાં કરીએ, નવ કરીએ કાંઈ અગપર,
 પૂછ્યા પૂઠે ધીમે સાહે, બોલીએ પાસે જઈને ખર "
 પાત્ર પગે કદિયે ન ઢેલીએ, ક્ષમા રાખીએ નિત હૃદયે,
 આણુ ઓઢીને ચાનીએ, રાખીએ દણિ બૂમિપર "
 સતાપ સાસરિયે ન કીજીએ પિયરને ન વખાણીએ,
 અતિ દુઃખ હોયે સાસરે પણ, સ્વામિને તે ન જણાવીએ, "
 દાસ માણસનો સગ ન કીજે, નીચને મળે માહુ સહી,
 સાસુ રીસ કંઈ ધણી પણ, સામે જોન વઢીએ નહી "
 સાસુ નણદ ને જોડાણીની, મેના પ્રીતે કરજો ધણી,
 પરધેર બહુ જઈએ નહિ, ગયે દવકાઈ થાયે આપણી "
 મોઠો સ્વરે હસીએ નહી, કાંઈ સામે તાલી નવ દીજીએ,
 ઉઠા રહી ઉધાડે માથે, પુત્રી ! પાણી નવ પીજીએ "
 માત પિતાને ભાત ભગિની, પિયર સુખ ન સભારીએ,
 આવોજી, બંગોજી, વઢીને, કુળની લાજ વધારીએ "
 સુને ગમતુ જોતીએ બેનડી ! અહ કાંઈ દરવો નહિ,
 દસવ વર્ષન હમેશા રાખી, સુખ દુઃખ સમ ગણીએ સહી "
 વચન પિયનુ સદાય પાળવુ, ન દઈ જોનવુ હિએ સ્વરે,
 અમૃત્ય એ રીખામણુ દઈને, પુત્રીને માતુ તિલાવ કરે "

(મોટાવરાજ)

—કીકીબેન નાનાલાઈ.

સનાતન સ્ત્રી ધર્મ.

(બધે સનાતી સર્વ પધારીયાંને-એ રાગ.)

ખડેની ! ધર્મ સનાતન પાળવો જો,

હિચ્ચ ગુણ, ખડેની ! હિરમાં વધારવો જો.

ખડેની.

સખી સેવતા મ્હારી મુની એ ધર્મને જો,

પાળી ધર્મ શુદ્ધ રાખતાં દેહને જો.

"

મુને ધર્મ એ પુરાણો, પ્યારો છે સખી ! જો,

એનો મર્મ છુપો જાય, નહિરે ક્ષેણ જો.

"

પ્રથમ મુખ્ય એમાં બ્રાહ્મણ રાખવો જો,

પરપીઠ મળી સત્ય ધર્મ પાળવો જો.

"

સદગુણ, ખડેની ! હિરમાં વધારવો જો

પતિત્રતાનો નિયમ સદા પાળવો જો.

"

ખડેની ! સદગુણે જીવિત આ શ્રામાવણુ જો,

વૃત્તિ નિર્મળી કરીને મન મારણુ જો,

"

શિયળ સાડી ખડેની ! અંગ ઉપર ધાગીએ જો,

પતિ સેવા કરીને દિન ગાળીએ જો,

"

પતિને પ્રભુ તરીકે ખડેન ! અંજુવા જો,

તીનિના નિયમો, ખડેન ! સદા પાળવા જો,

"

ધન્ય, ધન્ય, સખી ! ધન્ય છે એ ધર્મ જો,

કરી ભક્તિ, ખડેની ! જાઓ ગુરુ શરૂને જો.

"

કનક ભક્તિ હૃદયમાં ગુરુજી આપજો જો,

પતિને પ્રભુમા વૃત્તિ મારી રાખજો જો.

"

(વડોદરા.)

—સૌ કંટુખડેન.

યોગ્ય લગ્નોની જરૂર.

(રાગ પુનમ ચાંદની ખીલી પુરી અહીં રે)

ગુણીયજી ખડેનો ! મારા વિચાર આજે-સાંજોજે, સ્વચ્છાની આગાને ખરેખરો છે ત્રાસ;
ખડેનો ! મળવા યોગ્યને મળી સહુ દર્શાવજો.

(સખી) આગપણે લાડે કરી, માન ઠાકરે આગ,

મ્હેંટપણે ધકકો દધ; નાંજે કૃપ યોગાર !

અયપણમાં ત્હેને પાળે પોરે છે પ્રિત યકીરે, કળવણી પોતે ગુરુ આપે તેને ખાસ,
આજા સ્વધર્મ પાત્રન મુરખીઓ યીમવે ધણુ રે.

" સાહેલી સર્વે મળો, કરે જ્ઞાનની વાત;

દીવસ ગુર્જરે પ્રેમથી; વાંચનની સંગાય.

નીચાગમાં જાએ તે પણુ સારેલી સાયમરે, રસ્તો કાપે છે ખડેની કડી પેર;
અનેક હિતમ ગુણથી ગુરુને મન પણુ ભાવતી.

" જ્ઞાન ગુરુ આપે ધણુ, વિદ્યા ભણે રસાળ,

રીસ કદી આણે નદી મુશીક એથી આગ.

તેની આશ્વાસરથા જાણ્યે છે એ રીતથીરે, તેવે તેને શીરે આવે મ્હોટા બાર,
બધ બારે બાળીને બામીની બાનજ જુલતીરે ।

“ બાર બામીની હું બણું, બણુએ બીતર બેઠ;
બેઠ બણીને બામીની ભામા ભુલશે અબેઠ.

જેકું પતિને કુમીત્રોનું આવી, મળ્યુંરે, જેમાં બસન તમાકુ દાડ્યું છે ખાસ;
જેઈ સદ્ગુણી સ્ત્રી આવુને મન અતી દાઝતીરે.

“ પેણે બાર બામીની તણે, માતુરી રાખી રૂપીત;
કંઠે તોલ્લ તે બારનો, યશે તે બાર ખસીત.

સખીઓ! સંસારે આ ખીખા સંકટ બહુ રહ્યારે, ગણ્યતાં ગણાય નહીને આવે નહિં તેનો પાર,
તેથી મુક્ત થવાને યત્નો રી ધણી જરૂર છેરે.

“ દુઃખ કન્યા વિક્રય તથા, આપે ધણેરો પ્રાસ;
ટળવળતાં સૌ સ્ત્રી જનો; પણ નવ તે રોકાય.

ખીખું દુઃખ સખીઓ! કુળ જોવામાં આવી વરણરે, જ્યાં જોવાતી નથી જોડી કે બણતર કંઈ;
કુળ જોધને દીધે બાળક, પાળક પ્રીતથીરે.

“ નીપજે અનર્થ એથી ધણી, જન્મ વ્યર્થ યજ્ઞ જાય;
સૂળી થાય સંસારની; જગત બધે નિદાય.

ફરે ફરેને દેહ દમે બાળા, સાહેલીરે, પણ જેને મળશે નહિં યોગ્ય સ્વામી તે નાર,
જીવન તેવું એ રીતે સખીઓ જોજે જશેરે.

“ મુલતાતારી સમજને, દહશે તનને રાજ,
કુલટા કુરસે ચઢી, દેશે જીવન દોષ ।

બાળ લગ્નોનું દુઃખ મ્હોટું તે ત્રીજું ગણ્યરે, લગ્ન શુ છે તેની કોષને નહીં પીઠાન;
એવાં બાળકજોડાં આ યુગમાં પરણે ધણ્યારે.

“ બાળ લગ્નથી બહુ રૂએ, અમળાઓ નીરધાર,
વણુ સમજ્યાં લગ્નો યજ્ઞ; સુખનું સત્યાનાથ ।

સાહેલી! જેને ધર મળી સમ સ્ત્રીચરણ શોભતુરે, ત્રીસુવન જોજે પણ કાષ્ટ જોડી નવ હોય;
એવાં દીધાધુપી શુણ્ણિવલ જોડાં જીવજે ધણ્યારે.

“ સર્વ કલ્હું તે સત્ય છે, શીક્ષા દર્ષ ધર્મ શાન્ત;
નીતિ, ધર્મ, દયા ધરી, યાઓ સુખી જગમાં.

(સા) —મૌ. મણીએન ચતુરભાઈ.

મરી ગયેલ ભગિની વિશે—

.) અરર હે પ્રભુ ! આ પ્રભુ-હરિ ! બેની મારી તે, હા ! લીધી હરી ।
ભગિની તે તણી, રડતી હા । ફરે, રમરણ તમ તણું નિશદિન કંઠે.
ગુણધાળીને શુદ્ધિધાળી, હા ! અરર બેની ! આ ક્યાં તમે ગયાં ?
‘સ્નેહીઓ બહુ દાવરે રડે, જોઈ, સાંભરી મુજ હૃદય બળે.
યાયું એટલું પ્રભુજી તાત આ । બેની આત્મને શાંતિ આપજો.

—કૃષ્ણ વિનાદ.

ગૃહધર્મ.

અધિકારી સ્ત્રી.

યં શૈવા સમુપાસતે શિવ ઇતિ વ્રહેતિ વેદાન્તિના
 વૌદ્ધા બુદ્ધ ઇતિ પ્રમાણ પટ્વઃ કર્તેતિ નૈયાયિકાઃ ।
 અર્હન્તિત્યય જૈનશાસનરતાઃ કર્મેતિ મિર્માસકાઃ ,
 સોયં વો વિદધાતુ વાંછિત ફલં ત્રેલોચનાયો હરિઃ ॥

વહાણાં બહેનો !

ઉત્તમ, શિષ્ટ જનોના શમ્બોને વાચેલા, સાંભળેલા અને આત્માએ કબુલેલા એવા શબ્દોનું મનન કરી ખીજ શમ્બોનારૂપમા મૂકું છું, તો સુસ્ત અને કેળવાયેલી અર્થાત્ કેળવણી લીધેલી બહેનો તરફથી તથા ભાઈઓ તરફથી ક્ષમાને યોગ્ય ગણાઈશ.

કેળવણી એ પ્રકારની ગણીએ એક તનની એટલે શરીરને ઉન્નત દશાએ પહોંચાડવાનું એટલે શરીરને મજબુત નિરોગી બનાવવા સંબંધીનું જ્ઞાન, અને ખીજ મનની, એટલે આત્માના નજીકના પ્રદેશ એટલે અંત કરણને ઉન્નત દશાએ લઈ જવાનું જ્ઞાન.

શરીરના દરેક અવયવને સારી ગિયતિમાં લાવવાની જેટલી જ્ઞાનની જરૂર છે, તેટલીજ આત્માના નજીકના પ્રદેશમાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત ને અહંકાર એ ચતુષ્ટયને જાણીને તેને ઉન્નત સ્થિતિએ લઈ જવાની કેળવણી એટલે જ્ઞાન મેળવવાની પણ જરૂર છે.

આ બંને તન અને મનને અસપરસ નિકટનો સંબંધ છે. એ તો અનુભવસિદ્ધ છે કે તન નિરોગી અને મજબુત હોય તો કેળવવાથી અંત કરણની વૃત્તિઓ નિર્મળ થતાં વિચાર પણ સારા થઈ પ્રતિભાશાળી થવાય છે મન આદિ અસ્થિર હોય, નબળું હોય, તો તે તનપર અસર કરે છે.

કેળવણી અર્થાત્ જ્ઞાન સંપાદન કરવાને મનુષ્ય માત્રને માટે ક્યાંઈ હદ આંધી નથી. તેમ ક્યાંઈ એમ પણ નથી લખ્યું કે સ્ત્રીમાં આટલું જ્ઞાન હોઈ શકે અને તેને આટલુંજ આપવું; અને પુરૂષને આટલું જ્ઞાન હોઈ શકે, અને આટલુંજ આપવું કેળવણી-જ્ઞાન લેવાને સૌને સરખી છુટ છે. તેના દરવાજા કેઈને માટે બંધ નથી.

શાસ્ત્રોએ તો જ્ઞાન લેવાને સ્ત્રી કે પુરૂષને માટે હદ આંધી દીધેલી નથી, તોપણ એટલું તો ખરું છે કે દરેક માણસ પચાવી શકે એટલુંજ પ્રથમ જ્ઞાન આપી ઉત્તરોત્તર વધારના જવાનું વાજબી લખેલું છે.

કેળવણીજ અધિકારી બનાવે છે. કેળવણી પામેલાનેજ અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે તે અધિકાર નબી શકે છે એટો વ્યવહાર ને પરમાર્થના અનુભવોમા સિદ્ધ છે.

જેમ જ્ઞાનને માટે સ્ત્રી કે પુરૂષને પચી શકે તે પ્રમાણે વધારવાની જરૂર છે તેમ કેળવણીના પ્રમાણમા અધિકાર નબી શકે તેમ ઉત્તરોત્તર વધારવાની જરૂર જણાય છે.

કેળવણી હોય તેનેજ અધિકાર મળે છે. કેળવણી લેવાને જેટલા પુરૂષ હકદાર છે તેટલીજ સ્ત્રી હકદાર છે તો અધિકાર ભોગવવાને જેટલો પુરૂષને હક છે તેટલોજ સ્ત્રીને પણ

છે. કારણકે કેળવાયલા અર્થાત્ જ્ઞાન સંપાદન કરેલાનેજ અધિકાર પ્રાપ્ત થઈ ગયો છે, અપાય છે અને અપાશે; અને જ્ઞાનથીજ તે નબી શક્યો છે. 'જ્ઞાન પ્રમાણે અધિકાર' એમાં સત્ય સમયેયુ છે. તેમ તે બાબત સ્ત્રી પુરુષ સરખા હકદાર છે એમ સમાન કક્ષામાં જણાવીશું તો કેટલાંક કાર્યથી સ્ત્રીની અજાનતાએ સ્ત્રીઓ ઉપર સામાન્ય ભોગવેશું એવાએને અધિકારમાં ભાગ પડતાં ખોટું લાગી આવશે.

દરેક કાર્યમાં લૌકિક અધિકારમાંજ સુખ મળી લીધેલાની પાસેથી લૌકિક અધિકાર ભોગવવામાં ભાગ પડાવવા માગીશું તો સ્વાર્થ મનુષ્યોને ગમતું થશે નહિ.

આપણા ધર્મમાં ખીજીએને સુખ આપવા સ્વાર્થ ત્યાગીઓએ જેને માટે સ્વાર્થ લાગ દ્યો છે તે ખીજીએને જ્ઞાન આપનાર થઈ પડશે કે નહિ એમ જેનારા સ્વાર્થ ત્યાગી માણ્યો મહાજનોની ગણનામાં છે તે પરાર્થી થઈ શકશે.

સ્ત્રીને અધિકાર પ્રાપ્ત થએલો છે એમ જણાતાં હક માગનારાં માટે હક આપવાને અધિકારી પુરુષગ્રન્થ લય લુએ છે તેનાં કારણો ઘણાં છે. તેમાં એક કારણ એ હોતું જોઈએ કે સત્ય, દયા, તપ અને શૈશ્ય એ ધર્મના ચાર પગમાં બાહ્ય શૈશ્ય સિવાયની ખામી વાળા ધર્મ વિનાની કેળવણી અપાયતી હોય તો એ કેળવણી તો—

સાક્ષરા વિપરિતા રાક્ષસા ભવન્તિ

એટલે એવો ધર્મ વિનાનો અધિકાર ભોગવવામાં પરિણામ સાર આવે નહિ ધર્મનું સામાન્ય સ્વરૂપ એવું જણાય છે કે “આ જગતનો નીચંતા તેને ઇશ્વર નામ આપીએછીએ ઇશ્વર સાથે આપણો સંબંધ કશુલ રાખી એ સંબંધને અનુસરી માણસ જે જે આચાર વિચાર નિસ્વાર્થ પરાપણે કરે છે તે ધર્મ કહેવાય છે.

“ધર્મ માણસના ગરીરમાં મૂળથીજ જડાએલો છે. જેમ એના શરીરને ખાનપાનની જરૂર છે તેમ બધેકે તે કરતાં પણ વધારે એના આત્માને ધર્મની જરૂર છે.”

“જંગલી મનુષ્યના ઘણા ખરા બવહાર પશુના જેવા હોય છે તથાપિ એ પણ છેક ધર્મ વગરનો હોતો નથી. ધર્મ ઉપર નીતિનો આધાર છે. કેટલાએક એમ ધારે છે કે નીતિ એ ચાલ્યા એટલે બસ. પરંતુ એ તેમની ભૂલ છે. એશક નીતિ વિનાનો ધર્મ નિંદવા લાયક છે. ખરો ધર્મ નીતિ વિના હોઈ શકે નહિ. પ્રભુ ઉપર શ્રદ્ધા રાખ્યા વિના અને એની કૃપા વિના મનનું બળ આતી શકતુંજ નથી.”

“એ કારણથી નીતિને માર્ગ ચાલી શકવા માટે ધર્મનો આશરો લેવાની જરૂર છે. સંઘળી મનુષ્યગતી ઉપર બધેકે આખા વિશ્વ ઉપર પ્રેમ, મૈત્રી, કારુણ રાખવી. એ શુભો ખરા ધાર્મિકપણામાંથીજ ઉત્પન્ન થાય છે. આખા દેશની ઉન્નતી ધર્મ સાથે જોડાયેલી છે. જ્યારે ધર્મનો ઉદય થાય છે ત્યારેજ દેશની ખીજી ઉન્નતી પણ થવા માટે છે.”

“આપણા દેશમાં ધર્મ જે સમયે જાગ્રત થયો હતો તે સમયે તે દેશ પણ બળવાન ઉત્સાહી બન્યો હતો.”

શરીર અને આત્માની વ્યવસ્થા અને શાંતિ જળવાવા નીતિ ધર્મની જરૂર છે. વ્યવસ્થા હરો તોજ શાંતિથી કર્મમાર્ગમાં પ્રવ્રત થવાશે તે ખરી ઉન્નતિ થશે. એવું જ્ઞાન સંપા-

દન કરવાને પ્રથમ કેળવણીની જરૂર છે. માટે પ્રથમ તો આપણી પ્રાથમિક કેળવણી ફેલાવવાને આપણે દેશમાન્ય ધર્મવીર પુરૂષોને સહાય અર્પવા લાગવગ ચલાવવો એ આપણું હાનુ કર્તવ્ય છે અને તે પરમાર્થ આગળ બીજાને પરમાર્થ કાંઈ વિસાતમાં નથી માટે આપણે મુગા બેસી રહેવાનો વખત નથી.

આપણને કેળવણી જોઈએ છીએ એ બનાવવા, આપણી તરફનો ભય દૂર કરાવવા, રાગ પ્રગ્નને સહાયકારક થવું જોઈએ. કારણ કે ફરજિયાત કેળવણી અપાવવામાં આપણી તરફથી સરકારને એ પણ ભય રહેતો હશે કે કન્યાઓને માથે એવી ફરજ પડવાથી દેશમાં સ્ત્રી વર્ગ તરફથી ખળભળાટ ઊઠશે. એવાં અનેક કારણોમાં આ પણ એક કારણ હોય તો તે ભય દૂર થઈ શકે તેમ છે.

કેળવણીમાં ધર્મ રહેલો છે એ સમજાવવાથી કેળવણી સંબંધમાં ગ્રન્થા બનશે નહિ. જગતના બીજા ભાગોમાં જેટલા અધર્મને લઈને ગ્રન્થાઓ બનતા હતા તેના પ્રમાણમાં હિંદુસ્તાનમાં ગ્રન્થાનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું આવવાનું. કારણ ધર્મની સાથે સાથે કેળવણીને લઈને હતું. પરંતુ હમણાં હમણાં ગ્રન્થાઓનું પ્રમાણ વધતું જવાનું કારણ ખરા ધર્મનો બોધ આપનારનું પ્રમાણ ઓછું થવા લાગેલું છે, તે લાગે છે. અને લોકશ્રી બીજાના સહવાસથી સમયને અનુકૂળ થતી જાય છે માટે પુસ્તકો દ્વારા તે બોદ પૂરી પાડવાને પ્રાથમિક કેળવણીની પહેલી જરૂર છે.

સમયને અનુસરે, એજ આપણાં ધર્મશાસ્ત્રો ગીતાદિ પુસ્તકોનો સિદ્ધાંત છે. સમયને અનુકૂળ વર્ત્યા વિના આપણો છૂટકો થવાનો નથી. સમય સમયનું કામ કરેજ જાય છે પણ ધર્મને બૂલવો નહિ. સમયને વશ વર્તનિ જે કર્મ કરે છે તેજ શુદ્ધિમાન છે, અને તેમાં ધર્મને સમજવા વાળાં માણુઓ ધીરજથી બધું સહન કરે જાય છે. સમય છતાં પણ ધર્મને બૂલશે નહિ. આનાં દૃષ્ટિ આપણાં શાસ્ત્રોમાં પુષ્કળ છે.

આર્થિક અને પારમાર્થિક કામમાં ઉન્નતિના જિખરપર લઈ જનાર આપણાં શાસ્ત્રો બીજી સુધરેલી કહેવાતી દુનીઆના માણસોને આશ્ચર્ય પમાડ્યા વિના રહે તેમ નથી.

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે હિંદુશાસ્ત્રોમાં જે વિષય વર્ણવેલો છે તેમાં વસ્તુ દ્વારા કેળવણી આપવાનું કાંઈ પણ લખેલું નથી. આજે જે જે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રો દ્વારા શોધ બેળ થાય છે, તેથી આપણા ધર્મશાસ્ત્રો કે આર્થિક શાસ્ત્રોપર પ્રક્રમ પડે છે—સત્યતા સિદ્ધ થાય છે. પણ ભગવાન શ્રી રામચંદ્રના વખતનાં પુષ્પક વિમાનની રચના કેવી રીતે થઈ હશે, એનો કાંઈ પણ ઉલ્લેખ નથી. તે વિદ્યા હોવી જોઈએ, તે વિદ્યા હોતી જોઈએ, એમ સા કાઈ માન્ય કરે છે. પણ તે વિદ્યાનું શું થયું? કેમ લેખ થઈ, તે અજ્ઞાણમાં આવતું નથી.

આપણા શાસ્ત્રોમાં એવા ઉદ્યોગ દુનિઆનાં પુસ્તકો લખેલાં નથી મળતાં તો તેને માટે આપણા ઉપર જે સરકારનું રાજ્ય છે તેની પાસેથી, તેવા લોકો પાસેથી તે ઉદ્યોગ દુનિઆ મેળવવાને તેમને આપણી તરફ પરમેશ્વરેજ મોકલી આપ્યાં છે. આપણે કાંઈ તેમને તેડવા ગયા ન હોના. તોપણ ઇશ્વરકૃપાથી એ સા સાફ થયું છે એમ જાણી તેમની પાસેથી આપણે ધણું લેવાનું છે. તે લેવા પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી આગળ આવો અને કાર્ય કરવા મડો. પરમેશ્વરની મરજીને અનુસરો. તેને અનુસર્યા વિના પરમેશ્વર ગણ થાના નથી મંદીરે મંદીરે લટકવાથી તેની મરજી પ્રમાણેજ આવીએ છીએ એવું નથી અને ગમે ત્યાં અવર્ગને મરજી પ્રમાણે રખડવા

દેવાથી તથા એક મદીરથી બીજે મદિર એમ જવાથી ઇશ્વર રાજ નથી એક નજીકના મદીરમાં 'સાધન દર્શનાગા' આપણે છીએ તો જલુ પણ ત્યાં બીજું ।મ પડેતું મૂકી મન તેમાંજ પરોવવાનું રહેલું આપણે સમજવા નથી મોટે ચોખ્ખ ગુરૂ પાસે ચોખ્ખ કેળવણી મેળવી ઇશ્વરને રાજ કરે મનુ લગવાનના નિયમ તે ઇશ્વરી નિયમ છે એ નિયમે ચાલ્યા નિના આપણી શાંતિ જળનાશે નહિ મનુ લગવાને કહ્યું છે કે—

સ્ત્રીયોરત્નાન્યયો વિદ્યા, સત્યં શૌચ સુમાપિતં
વિવિધાનિચ શિલ્પાનિ, સમાદયાનિ સર્વતઃ ॥

સ્ત્રીયોરત્ન—ઉત્તમ સ્ત્રી નાના પ્રમાણના રત્ન વિદ્યા, સત્ય, પરિવ્રતા શ્રેષ્ઠ લાભજી ને નાના પ્રમાણની શિ પવિધાને અર્થાત્ કારીગરીને સર્વ દેશ તથા સર્વ મનુષ્યો પાસેથી ગ્રહણ કરે પણ તે રહેલું સમજવાને જાતે કેળવણી લેશે મરણ કે તે નિના ઓગના કે હાનના નિહાનેના વચનોનું વારવાર મનન ને નિદિધ્યાસન કરવાને બીજો રસ્તો નથી એમ સમજ કહી આપે છે એ સમયને અનુસરવામાં જ હતાપણુ છે બુ મોહક વસ્તુઓના રનાથપરા યજ્ઞ ઉપભોગ કરતા મનને કાલુમાં રાખે મોહ છુરી ચીજ છે શ્રીગીતાજીને મુવર્ણમુગ પર મોહ ઉત્પન્ન થયાથી તેમજ ઇન્દ્રિયોના સળધમાં ઝડીએ તો તેમને મોહક વસ્તુઓમાંથી વિષ સિમા આવી પડનાનું થયું હતું મારવામાં મુખ્ય મુખ્ય માણ્યોને મોહ ઉત્પન્ન થયો હતો મોહજ નિનામનુ કારણ છે આપણામાં મોહ વસ્તુઓ પરથી મોહનો પરત લાગી રહ્યા છે છતાં ધર્મને વેગળા મૂકાશે નહિ તો નિજન છે

દુષોધનને ધમ નહિ તજના શ્રીકૃષ્ણ બીજમ, ને ધૃતરાષ્ટ્ર જેના મહાન પુરોએ ધણ સમજનું પણ તે મોહાધને લેજ પણ અસર થઈ નહિ પણ ધમ વાગ્યાઓએ જે સંહનશીલતા બતાવી છે તે સા કોઈ જાણે છે

દ્રૌપદીની સહનશીલતા અપરિમિત ધર્મની લાગણીને લઈને હતી સત્તાનાગા છતાં પોતાના કોધાગ્નિમાં તેજ વખતે લસ્મિજૂત કરી નાખવાની શક્તિ જતા પાંચ પાડવો વગેરે એ સહનશીલતા બતાવી છે અને પોતાના ધર્મથી જા નથી ન જોઈ શકાય એવ ત્રૈપ દીનુ દુષ્ણ નજરોત્તર તેમના પત્નીઓએ જોયું છે અને તો સતી દ્રૌપદી અને પાં વેલી સહન શીલતાને લઈને આપોઆપ શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્માને પ્રકટ થય પડ્યું અને જણાવ્યું પડ્યું કે 'હું કોના પદમાં છું હું ધર્મનાગા મનારના પદમાં છું એવું લર સલામાં શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ જણાવું છતાં મોહાધને જાણનામાં આનું નહિ અને છે અને નિપત્તિઓ વેળે પણ દુષ્ણમાંથી મુક્ત થયા બી નિજ્ય પ્રાપ્ત થયો

ધર્મમાં આના પ્રમાણના નાભાનાલ લને બીજી પ્રગ્ન જોઈ ન ગઈ પણ ધર્મની સાથે સહનશીલતાની જે મર્ચ દિદુસ્તાનની પ્રગ્ન મરસે તે નિદેશી પ્રગ્નમાં તત્વન પુરો જે રામો અને જોઈ પણ ગમ્યા છે

ધર્મના નદરબની સમજ પણ અજ આપણી રાની મહાન નિતા ગુમાવતા આ યા છીએ તેમજ પુરો કરતા શ્રીઓમાં સ ન નિતા વ તી ચિત્તિમાં છે દિદુસ્તાનમાં મસાર ન હાર નહિ ચનારી રાકનાર અનેકે સચા ત્રામ મ્મી સહનશીલતા ગુમાવી છે બી મા ધુઓના રો દુન્તા કર જ તેઓમાનો સ્ત્રી લાગ અતોમ્મદ તતોમ્મદ ને મરગ મા

પુરોહિત ખરું રહસ્યનું લક્ષણ - સહનશીલતા તેનાથી વેગળા હોય તો તે સાધુ કહી શકાય નહિ. તે માટે સ્ત્રીઓએ અનહદ સહનશીલતા દાખવી છે એમ કહેવું પડે છે. જેટલા પુરોહિત વિરાગી થયા છે તેટલી સ્ત્રીઓ યજ્ઞ નથી. સ્ત્રીઓમાં ધર્મનું જોર ટકાવી રાખવાની વિશેષ શક્તિ છે. એટલા માટેજ સ્ત્રીઓને શક્તિરૂપ કહેવાય છે.

હજી આપણામાં જે ધર્મનું જળ રહેલું છે તે ટકાવી ગાંધીને કેળવણીની સાથે જોડી દેવાની અગત્ય છે. ધર્મની સાથે કેળવણી અપાશે તો સ્ત્રી પુરુષ અન્યોન્ય સહાનુભૂતિ દર્શાવશે અને દરેક કામની વહેંચણી કરી દરેકના અધિકાર પ્રમાણે તેને મદદ રૂપ થઈ અધિકારમાં કોઈ કોઈને આડે આવી શકશે નહિ.

અધિકાર કે હક પ્રાપ્ત કરવાને સ્ત્રીપુરુષ મમાન છે ગમે તેવો. જોખમદાર 'અધિકાર ખરેખરા કેળવાયલાં સ્ત્રી પુરોહિતે માટે સમાન છે. કેળવાયલી સ્ત્રીનું કર્મ દરેક રીતે પુરોહિત કરતાં ઉતરતું નથી ધાર્મિક કેળવાયલી સ્ત્રીજ દરેક દેશની ચણી થઈ છે અને યશ.

સ્ત્રી દુનીઆને જાગૃતિમાં લાવનાર છે. કારણકે સાંદર્યને ધડનાર અને ધડાવનાર સ્ત્રીજ છે અને તેની ઉત્પત્તિ કેળવણીથી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

આફ્રિકાના હબગી લોકમાં ખરા સાંધ્યની ન્યુના હોય છે. કારણકે ત્યાં કેળવણી છે નહિ. યુરોપ, અમેરિકામાં સાંધ્ય છે તે કેળવણીથી મળેલ છે. તે સાંધ્ય સ્વતંત્ર કેળવણી અર્થાત્ ધર્મ ગાણુ છતાં પણ મેળવી શકાય છે.

સાંધ્ય મેળવવા દરેક દેશ જાગૃતિમાં આવે છે હિંદ હવે સાંધ્ય કે બીજી મોહક વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા ધોર નિદ્રામાંથી જાગૃત થયો છે. પણ ધર્મને બૂલાશે નહિ ને કેળવણી લેવાશે તો રૂડાં કાળ આવશે.

કેળવણી વાંચન અને શ્રવણથી મળે છે. જન વાંચનથીજ કેળવણી મળે છે એમ નથી. આપણા દેશમાં જન વાંચનની કેળવણીનો વચગાળો વખત બીજકુલ લયથી ગયો હતો કારણકે અશાંતિ હતી, પણ નિરક્ષર કુટુંબોમાં શ્રવણ કરાવનારનો ધધો ચાપતો હતો જેથી શ્રદ્ધેસાંધ્ય તથા સત્યચિત્રગાળાની સંકલનાના પુસ્તકોના ભંડારમાંથી જે કેળવણી નિરક્ષરને પણ મળતી તેનું ધણું પ્રેમથી શ્રવણ થતું. તેના પ્રતાપે ધર્મ અને કુદરતી સાંધ્ય ટકી રહ્યું છે કારણકે તેનું વારંવાર શ્રવણ મનને નિદિધાસન થતું હતું. એ અભ્યાસના સંસ્કાર અને ધાર્મિક અંગોમાં મેળાવણ ચલાવી મનમાં જાપ પાડી લેવાની અજ્ઞ શક્તિથી આ કાંઈ જળવાઈ રહ્યું.

હવે પેરેર શ્રવણ કરાવનારનો અભાવ થતો આવ્યો છે તો કેળવણી લીધા વિના અને તેની સાથે ધર્મને જોડવા વિના શાંતિ પ્રસારશે નહિ અને તમોને જોઈને અધિકાર મળશે નહિ ખરા ધર્મ નીતિ વિના હોઈ શકે નહિ. નીતિ એ ધર્મની નિયમ છે યમ નિયમ ઉપર નીતિનો આધાર છે. એટલે કોઈ પણ જનતો ખર્ચલગાટ કે અશાંતિ ઉત્પન્ન ન થાય તેને માટે નીતિ છે અને અખંડ શાંતિ ધર્મથી મેળવી શકાય છે. જ્યારે ધર્મને ધર્મને જોડો સંબંધ છે તેવો નીતિ અને ધર્મને સંબંધ છે. ક્યાંક મનના મહત્તા ને તેની નીતિથી જાણાઈ આવે છે.

આપણા હિંદુગાંધીની લાપા સંસ્કૃતિ છે તે લાપા ઘણા કાળથી બીજી લાપાઓ કરતાં ઉચ્ચ ભાગ્યવાનમાં પહેલે નંબરે છે તો તે લાપામાં વલુંવેલો ધર્મ પણ ઉત્તમ અને ક્ષેત્ર પણ પિંગાળ હોય એ સંબંધિત છે. તો તે ધર્મ વિના સ્વતંત્ર કેળવણી લેવાનું ચાતુ રહેશે તો પરિણામ કેમ આવશે તે કહી શકાય તેનું નથી.

ધર્મના સાધન ચતુષ્ટયમાં વૈરાગ્ય વૃત્તિ એ પ્રથમ પગથીવામાંનું એક છે. તેના ઉઠા સંસ્કારોથી આપણી સુધરેલી હુનીઆ કહેવાય છે તેની સાથે હરિકૃષ્ણમાં ટકી રહેવાનું સાધન છે અને મોહક વસ્તુઓપર હજી સુધી ખીજી પ્રજાઓ કરતાં આપણો મોહ ઓછો છે એટલે વિદેશમાં કે આ દેશમાં સાદાઈથી અને કરકસરથી આપણી જી-દગીનો વ્યવહાર ચલાવવાથી દરેક ધંધાની આપણી હરિકૃષ્ણમાં વિદેશી પ્રજા યરયરે છે અને આપણને આફ્રિકાદિ વિદેશમાં વેપારાદિ ધંધામાં તે લોક લયની નબરથી જીએ છે. તથા બેફિકરશબ્દ ને ગંદાઈ વગેરે બહાનાં આપી આપણા વસવાટમાં હરકત નાખે છે.

ધર્મના ચાર પગ તે, સત્ય, દયા, તપ ને શૌચ છે. તેમાં શૌચ એટલે બહીરાંતર પવિ-ત્રતા-સુધ્ધતા-સ્વચ્છતા છે. બાહરની પવિત્રતા માટે આપણો વાંક કાઢી એ લોકો ભેળાવામાં અચકાના હોય તો તો તેને આપણે સુધારવા પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ. પવિત્રતા અને વૈ-રાગ્યવૃત્તિ-સાદાઈથી ઉદ્યોગમાં જોડાયા રહેવું એવું આપણાં ધર્મશાસ્ત્રો બતાવે છે. આવી આવી ધર્મની આજ્ઞાઓ છે; લાં લાં કેળવણી સાથે આપણા ધર્મને જોડી દેવો એ હજી છે. અને એજ રમ્તે આપણને તથા આપણા સહયોગીને ઈશ્વર પ્રેરે એવી પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના છે.

સંસાર ધર્મમાં કૃતિ આર્થિક કે પારમાર્થિક કામમાં નબળા હોવાથી મુરોપમાં પ્રચરતી સ્ત્રીઓમાં જાત સ્વતંત્રતા અપાણી છે; પણ ત્યાંના પુરૂષો ધર્મ ને જ્ઞાનમાં વધના આત્મા, જ્યાં ત્યાં જાત સ્વતંત્રતામાં વધારો કરવાને, વિશેષ જૂટ આપવાને ધાર્મિક પુરૂષો હશે ! તો માનવું જોઈએ કે ત્યાંની સ્ત્રીઓમાં ધાર્મિક નબળાઈનું પ્રમાણ વધતું જણાતું હશે.

જ્ઞાનમાં કે કર્તવ્યમાં આપણે ચડતા હશું તો આપણને સ્વતંત્રતા મળશેજ-અધિકારમળશેજ.

“ આપણે એટલું તો યાદ રાખવું જોઈએ કે આપણે જેટલું ખાઈએ છીએ, વાપ-રીએ છીએ, તેટલું કોઈ પણ પ્રકારના શ્રમ પિના પેદા થયું નથી, એવો નિશ્ચય છે. તો એ શ્રમમાં આપણે કેટલો ભાગ લીધો છે ? આપણને જે પ્રકારનો ઉદ્યોગ કરતાં આવડતો હોય તે પ્રકારનો શ્રમ કરી આપણે આપણા ઉપભોગની વસ્તુઓનું મુદ્દમ વાળી આપણું જોઈએ. પારકા ઉદ્યોગનું ફક્ત ભોગવવાની આશાથી તો પોતાને હાની થાય છે, એટલુંજ નહિ પણ પરીણામે આખા દેશને હાની થાય છે; કારણકે જે વસ્તુઓ આપણે ભોગવીને નાશ કરીએ છીએ તેને સ્થાને ખીલું કર્યું નવું પેદા કરતા નથી. જે પ્રત્યેક મનુષ્ય પારકાનું પેદા કરેલું ભોગવવાને નિશ્ચય કરીને બેસે તો આખા દેશમાં ખાવાનું કે પીવાનું કોઈ રહે નહિ-પેદા થાય નહિ ને સર્વે મરી જાય-આતું છે. એટલે કોઈપણ પ્રકારનો ઉદ્યોગ કે શ્રમ કરી પોતે જે ભોગવે છે તેનો બદલો વાળી આપવાને જાત મહેનત કરતાં શીખવું જોઈએ. પારકાને જે જીવનારાં થયું નહિ. કોઈપણ પ્રકારનો ઉપયોગી શ્રમ કરવાનો સર્વદા પ્રયત્ન કરવો અને તે શ્રમથી જે ભોગવાય તેમાંજ સતોષ અને સુખ માનવાં.”

“ સંસારમાં વસતું તો પોતાના બાહુબળે પ્રાપ્ત કરેલા ઉપર સતોષ રાખવો તમે ઉપજાવેલી મોહક વસ્તુઓ ઉપર તણાનાં હો તો હીક. પણ પારકાની દૈશ્યનમાં તણાઈ કરેલો નાં ખરેખર બચાવવાને જાતે મહેનત સ્થો ને તેમાં કાંઈક વખત રોકતાં શીખો તેમ ન થઈ શકે તો પારકાના ઉપર આગા ગમ્બી પડ્યા રહેવા કરતાં સંસારમાંથી જાત રહેવું ને ફળ ફક્ત ઉપર નિર્વાદ કરવો સાગે.”

તમારાથી સંસાર છેડાશે નહિ, અને કળકૂલ ખાઈ રહેવાશે નહિ. તો તમારા સુખ માટે મહા પરીશ્રમ વેડી જીવના જેખમે મહાન કાર્યો કરનાર તમારાં સર્ગાવહાંસાંએને માટે સતિ સાવિત્રી, દમયંતી, અનસૂયા, તારામતી અને મહાસતી સીતા જેવી સાધ્વી સ્ત્રીઓની પેઠે દેહાર્પણ કરતાં રીખો. અરે ! તેઓનું જ શાંતિનું સ્થલ બને ત્યારે તમે અધિકારી સ્ત્રી થશો ને તેઓજ તમોને અધિકાર વગર માગ્યે, આપશે.

આપણી જીંદગી બચ્ચાંએને માટે છે એ મહાન સુત્ર યાદ રાખો. સત્ય પુરુષાર્થને માટે મનુષ્ય જીવન છે.

દેશ ઉત્કાંતિમાં જાય છે, તેની વસ્તીનો ધર્મ વેપાર અને પૈસા પેદા કરવામાંજ સમાઈ જનાર નથી. કેળવણીનાં દરેક અંગ પોષવાની જરૂર છે. પ્રાપ્ત ધર્મ બરાબર બળવતાં દેશો-તત્તિનાં દરેક કામને યથાશક્તિ મદદ આપે છે તેજ અધિકારી છે.

રૂમોઈ કરી કરાવી, ખાઈ ખવાડી, એક વખત દેવમંદિર જઈ કે શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવામાંજ કર્તવ્ય ઇતિ યઈ જતું નથી.

આપણાં શાસ્ત્રોનો સન્દેશ ને ઉપદેશ ક્ષી આપે છે કે પ્રાપ્ત ધર્મ બરાબર બળવે તેજ અધિકારી છે. અધિકાર વિના ઉપદેશ મદદ યઈ શકતો નથી તો કર્તવ્ય પરાયણ રી રીને યઈ શકાય.

સીતા ને દ્રૌપદીના સ્વયંવરની વાતો શાસ્ત્રોમાથી સાંભળી ધૈર આવી પોતાની દશ વર્ષની બાળને મુકલમાંથી ભણુતી ઉઠાડી લેવી. ન જેવી ઉમર કે ન જેવાં વિદ્યા કે શુભ; ને લોકો માંકડું વળગાડી દેવું ! પછી અનિષ્ટ પરીણામ આવે, ત્યારે આ સંસારને અસાર દરાવવા જાય ! આવાએને શાસ્ત્રોનું રહસ્ય સમજવાને ક્યાંથી અધિકાર હોય ? કારણકે ત્યાં કેળવણીનું નામ નથી ! માટે અધિકારી થવાને ચાર પુરુષાર્થ જે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ છે, તેમાં ધર્મના ચાર પગ જે સત્ય, દયા, તપ ને શૌચ તેનો બરાબર અર્થ સમજવા જતો કેળવણી લેવો, અને ને પ્રમાણે કર્તવ્યપરાયણ થાઓ, તો અધિકારી છે એમ કહેવાશે.

(મુખ્યાર્થ.)

—સાડકુંવરખાઈ ગીરજાશંકર.

માતૃધર્મ.

દેશના સુધારાનો આધાર માતા ઉપર છે, એમ જે નેપોલીયને કહ્યું છે તે સત્યજ છે. દેશની પ્રજા બળવાન, વિદ્યાવિનોદિ અને ધર્મિષ્ઠ થાય એ સહુ કોઈ ઇચ્છે; અને એ અત્યુત્તમ ઇચ્છા કાંઈ આકારાકુસુમવત્ નથી; જે શ્રમ કરવામાં આવે તો તે ફળિભૂત થાય તેમ છે; પરંતુ એ શ્રમ જે વ્યવસ્થિત થયો હોય તોજ.

હિંદુસંસાર ઓકળવણીના અભાવને લીધે કદગો યઈ પડ્યો છે એની તો કોઈથી ના કહેવાય તેમ નથી. સ્ત્રીએને વિદ્યાદેવીથી વિમુખ રાખવાનો સપ્રમાય પ્રત્યેક માતિમાંથી નાણુદ થાય તોજ ઉન્નતિની આશા રાખી શકાય. સ્ત્રીએને ભણાવી ગણાવી હોંશીઆર બનાવવી અને ઓકળવણીનો પ્રચાર વધારે કરવો એ સંબંધી માસિકોમાં વારંવાર લખાય છે. તોપણ તેનો અમલ હજી પુરેપુરો નહિ થયેલો હોવાથી તે સંબંધી વધારે લખવાની જરૂર હું ધારું છું. અને ઓકળવણીના એક અંગ તરીકે આ ' માતૃધર્મ ' એટલે ભવિ.

ખતી ઉતામ પ્રગ્નની માતા તરીકે જીવેલું શુ શું કર્યું છે, તે સમગ્રના મે આ લેખમાં કાંઈક વાત કયો છે. હિંદુઓમાં બાળકની હાનિકારક રીતે લીધે માતા તરીકેની જવાબદારી સમગ્રતા પહેલાં મારી કેટલીક જોડોને માતા થવાનો સમય આવે છે. અને તેવે વખતે પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી પરિણામે દુઃખકારક જૂલો તેઓ કરે છે સાક્ષ નજીકના દયાલુથી કે પછી પોતાની અસાધ્યતાથી સી સર્ગમાં હોય છે ત્યારથીજ જૂલોની સરખાત કરે છે. પણ તેણે જૂલોનું જોઈએ કે મહાધાન થયું ત્યારથીજ તે માતા તો થઈ ચૂકી છે એટલે પ્રથમ ગર્ભિણી દશામાંજ માતા તરીકેની કેટલીક ફરજ તેને અદા કરવાની હોય છે. અપર્યાપ્ત પોરાકે ગર્ભને નુકસાન પહોંચાડે છે, માટે વૈદ્યકાશ્રમમાં કલા પ્રમાણે પચાપચનો વિચાર કરવો જોઈએ. બાળકની મનોવૃત્તિ ઊંચા પ્રકારની થાય તેટલા સાર તેવી ઓછાએ સારાં સારાં પુસ્તકો વાંચવા જોઈએ. અભિમન્યુ દૃષ્ટ્યના મુખથી માતાના ઉદરમાંજ કાકાપુત્ર શીખ્યો હતો. આ પૌરાણિક દશાન્ત સૂચવે છે કે સગર્ભાસ્ત્રીઓ પોતાનું મન ઉચ્ચ અને ધર્મપરાયણ રાખવું કે બાળકનામાં પણ તેવા ગુણો અવતરે.

જેટલી જવાબદારી ગર્ભિણી અવસ્થામાં છે, તેટલીજ—જદે તેથી પણ વધારે જવાબદારી સંતાનવતી થાય ત્યારે છે. ખતીજ પદાર્થો પોદી કાઢવા સહેલા છે. પણ બહાર કાઢવા પછી માદી વગેરેથી મુક્ત કરી તેને પાસા પાડી મનોહર બનાવવા તેમાંજ સુવિધા રહેલી છે. આનિવાર્ય માનુસનેહને લઈ કેટલીક હર્ષધેલી માતાઓ બાળકનું હૃદય જદે લાલન કરે છે. અને બાળપણમાં એવી અયોગ્ય છુટ મળવાથી—સંગદોષથી તેઓ દુર્ગુણી થાય છે. આવા પુત્ર-પુત્રીને જો તેના પિતા તરફથી કાંઈપણ શિક્ષા કરવામાં આવે તો તેવે પ્રસંગે બાળકનો પક્ષ કરી સી પતિની સાથે જીમડો મચાવે છે. આવા અધવાસલ્યનું પરિણામ એ આવે છે કે એ સ્વહસ્તે ઉછેરલાં વિપર્યક્ષનાં એરી ફોજો લાલન કરનારનેજ ચાખવા પડે છે

માટે—લાલને વહવો દોષાસ્તાહને વહવો ગુણ:

तस्मात्पुत्रं च शिष्यं च ताडयेन्नतु लालयेत्.

હોકરા તથા હોકરીઓ બન્નેને કેળવણીની સરખી જરૂર છે, એ કેટલીક સ્ત્રીઓ જણી નથી. કન્યા સાત આઠ વર્ષની થઈ કે માતા તેને ઘરકામમાં જોડી દે છે. હા, કન્યાઓને શુદ્ધકર્મો શીખવવાં આવશ્યક છે ખરું, પણ તે સાથે તેને વિદ્યા દેવીની પ્રસાદી સેવાનું પણ શીખવવું જોઈએ. પોતે વહેમથી મુક્ત થઈ બાળકને વહેમ રહિત બનાવવાં. વળી પ્રત્યેક માતાએ પોતાના બાળકને બાળપણથીજ સાચું જોલવાની દિંમન રાખતાં શીખવવું જોઈએ જ માતા સત્યને વધુ ચઢાવી હોય તેનું બાળક સાચ્યેજ અસત્યમાયિ થાય । સત્યકામ જોનમ અધિની પાસે ઉપનયન લેવા ગયો ત્યારે જોતમે તેને જોતનું નામ પૂછ્યું. જોતથી અજાત તે બાળક પોતાની માતા જવાવા પાસે આવો પૂછવા લાગ્યો. તેથીએ જવાબ આપ્યો કે તારા પિતાની સેવારૂપ પ્રવૃત્તિને લીધે હું જોતનું નામ જાણતી નથી. આ સાંભળી સત્યકામે જોનમને આવીને કહ્યું કે મારી માતા જોત જાણતી નથી. અને હું પણ જવાલોનો પુત્ર છું, એ સિવાય બીજું કશું જાણતો નથી. આ દિમત ભરેલાં વચનોથી મુનિએ પ્રસન્ન થઈ તે શુદ્ધ નથી એમ કહી ઉપનયન આપ્યું. કહો ! હાલની કાંઈ સી કે બાળક આપું સત્ય જોનવાની દિંમન ધરી શકશે ? માતા સાચી અને ધર્મપરાયણ હોય તોજ બાળકને

સહૃદય બનાવી શકે. પોતાનાં પુત્ર-પુત્રી વિનીત, સમ્યક અને નિરભિમાની થાય તે તરફ તેણે કાળજી રાખવી જોઈએ. ઘેર આવતાં માણસો પ્રત્યે તેમને ઘટે તેવા યોગ્ય સન્માનપૂર્વક વર્તનાં શીખવવું, - ખુશામત કરવાની ખોટી ટેવ તથા ચાડી યુગલી કરી પ્રિય થવાની નિયમિતતા માતાએ ઉત્કેષ્ટ કરવો જોઈએ. સત્યવક્તાપણું, ધર્મ ઉપર પ્રેમ તથા શ્રદ્ધા, વડિલો તરફ માન અને પ્રીતિ તથા અસાધારણ ધૈર્ય ક્ષમાદિ સદ્ગુણોના સંચય કરવાનું બાલ્યાવસ્થાથીજ માતાએ શીખવવું. કોઈ અંગ્રેજ અન્યકરે માણસના મનને કુદરત સાથે સરખાવ્યું છે. જેમ જમીનમાં કાંઈપણ ખીજ વાવવામાં ન આવે તો તૃણાદિ જેવા હલકા પદાર્થો સ્વતઃ ઊગી નીકળે છે. તેમ બાળકના મનમાં માતારૂપ એકુતથી કોઈ સદ્વર્તનનું ખીજ ન વાવ તો દુર્ગુણોનું વાવેતર થવાનુંજ. માતા તરીકે એક અગત્યની ફરજ બાળકને સ્વચ્છ રાખવાની છે. પૈસા ખરચી મોંઘાં કપડાં ખરીદવાની શક્તિ તો ન હોય, પણ સ્થિતિ પ્રમાણે અંગ ઢાંકવા જે મળે તેને સ્વચ્છ તો રાખી શકાય. પોતે સ્વચ્છ રહી બાળકને સ્વચ્છતાપ્રિય બનાવવું. અનુકરણ શક્તિ બાળકમાં વધારે હોય છે. શરૂઆતમાં તે માતાના સહવાસમાં આવે છે. તેથી તેનામાં તેના જેવા ગુણો અને ટેવા બંધાય છે. માતાની હાનિકારક ટેવા બાળકમાં પ્રવેશ પામે તો ધણુંજ અનિષ્ટ થાય. હાલ મોટી ઉંમરના સમ્યક માણસો પણ ટેવના દબાણમાં દબાઈ જઈ કેવળ તેના દાસ અનેલા આપણે જોઈએ છીએ. તેનું કારણ બાળપણની નુકશાનકારક ટેવજ છે. હિંમત, સ્વાત્મ્ય, વગેરે ગુણો પરિણામે લાભકારક છે, એ માતાઓએ શુદ્ધવું જોઈએ નહિ. 'કેળવાયેલી માતા સો શિક્ષકની ગરજ સારે છે', - આ ઉક્તિ દરેક માતાએ તેમજ માતા થવા ઇચ્છતી સન્નારીએ સદા ધ્યાનમાં રાખવી.

‘લોકે ગરીયસી માતા’, માતાની મહત્તા વિષે અનેક શાસ્ત્રો સાક્ષી પૂરે છે. તેની ખાતરી કરવી હોય તો એક દુષ્ટ અને કૃતીની પુરૂષને માતાના સ્નેહ વિષે પૂછો! ગમે તેવા તે પાપી હૃદયનો હરો તોપણ અવશ્ય એવોજ પ્રત્યુત્તર આપશે કે માતાનું અણ્ય ચુકવવા અનેક જન્મો બનીત થાય તોપણ કોઈ દિવસ એ અણ્ય પુરૂ થવાનું નથી. આવા ગૌરવવાળી માતાઓએ કર્તવ્યવિમુખ થવું એ કેટલું દિલગીરી ભર્યું ગણાય ?

બાળકને સદ્ગુણી બનાવી સંસારની ધુરા વહન કરવાને લાયક કરવાં એટલેથીજ કાંઈ માતૃધર્મ અટકતો નથી. હિંદુસંસારમાં સાસુ વહુના કલેશો જે આપણે ઘેરઘેર જોઈએ છીએ, તે પણ બહુધા માતૃધર્મની ખામીને લીધેજ થાય છે. અજ્ઞાનતાથી કે ઉદારતાના અભાવે કેટલીક માતાઓ, પુત્ર અને પુત્રવધુને, સ્ત્રીને એક જીવનમાં બે વાર વધુ કરેલાં કાર્યોમાં નજીવી ભૂલો કહાડી તેના જાણ આપને માગો ભાડે છે! સદ્ગુણી માતા પુત્રના સંસારનાથનું સુકાન છે, ત્યારે એક હલકા મનની નીચ માતા પુત્રના સંસારવૃક્ષને નાશ કરવાનો કુહાડો છે. મૂર્ખ અને નાલાયક ધણીને પનારે પડેલી કેટલીક સાધ્વીઓ ધણીને માફું લાગશે એમ જાણી સાસુનો ભુક્ષમ સહન કરે છે. તોપણ તેનું ઉંડું અંતર સાસુને શાપ આપ્યા વિના રહેતું નથી. જે માતા પુત્ર ઉપર પ્રેમવાળી હતી, તેજ માતા પુત્રવધુ આવતાં પોતાના ઓકરાને નામદ, સ્ત્રીવશ વગેરે હલકા સજ્જોથી તિરસ્કારે છે અને પોતાનું ગૌરવ પોતાને હાથે જ ન્યૂન કરે છે. માતા તરીકેની મારી આર્થબહેનોની આ કેવી વર્તણૂક ?

(શુવાલડી)

—હીરાબહેન મથુરભાઈ.

ગૃહ (મંદિર)ની સ્વચ્છતા.

સ્વચ્છતા એ પવિત્રતાથી (જ) હલરતે દરજ્જો છે.—લૉર્ડ બેકન.

પોતાનું ઘર હવે થયું જ, તે તો સંભાળવું ભાવે રે;
 ઘર ગોઠવણી તો ગોરીનો. ગરબો ધર્મજ કહાવે રે.
 સાણાં, સુધડ, સદ્ગુણી, બની બેની, સાસરે સુખીયાં ધાલે રે!
 સાણી સુધડ ઓ રોજ કરે છે, રૂઝી વ્યવસ્થા ધરની રે;
 કર કર કરે, રહે સૌ સરસી, શોભા વધારે વરની રે. સાણાં
 ઘર ભેધ ધરધણીઆણીનું, મૂલ કરે સૌ કાઠીરે;
 જો ધરમાં ગંદવાડો દેખે, કહે “કુચડ, ફટા મોઢરે.” સાણાં
 સુધડનાં ધરબાર, ને ચોરડા, ચારસાંબેવા રૂપાળારે;
 સદા સુધડ રહે સુધડ સુંદરી, રાખી સુધડ બાળ બાળારે. સાણી

—નવલરામ.

પ્રિય બહેનો ! આપણું આરોગ્ય સાચવવાને સ્વચ્છ હવા, નિર્મળ પાણી, સાદો અને શુષ્કારી ખોરાક, સ્વચ્છતા, ઊંઘ, કસરત અને મનની તનદુરસ્તી (ચિંતની સ્વચ્છતા) એ સાત બાજતો ધણી અગત્યની છે. તેમથી ચોથી બાજત તે ‘સ્વચ્છતા’ છે. સ્વચ્છતા વિષે વિચાર કરતાં તહેમાં મુખ્ય શરીરની સ્વચ્છતા, કપડાંની સ્વચ્છતા, અને ઘરની સ્વચ્છતા એ ત્રણ વાતો ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. પોતાનું શરીર સ્વચ્છ જળથી શુદ્ધ કરી ચોક્કસ વસ્ત્ર પહેરવા તરફ દિનપ્રતિદિન લોકજીતિ એટલી કેળવાતી જાય છે કે હવે તહેમને એ બંને પ્રકારની સ્વચ્છતા વધારવા વિશેષ કહેવાની અતિ અગત્ય જેવું જણાતું નથી.

આપણી ધણી ખરી બહેનોને એટલું તો સારી પેઠે વિદિત છે કે એક દેશી ગૃહસ્થ ગમે તેવી સારી સ્થિતિવાળા દેશી તો પણ તેના કરતાં આછી કમાઈવાળા કાઠ પણ છોજે કે ધુરોપીયનનું ગૃહ (મંદિર) વિશેષ સ્વચ્છ, હવા અજવાળાની અગવડતાવાળું, અને થોડા ખર્ચે સર્વ પ્રકારના વિશેષ ગૃહ-શુદ્ધિમારથી વ્યવસ્થિત અને સુશોભિત તથા લતા પુષ્પથી સુગંધીમય જોવામાં આવશે. તો આપણે પણ નીચે લખેલા એ મહત્વનાં વિષય તરફ વધારે લક્ષ આપવાની જરૂર જણાય છે.

૧. ઇશ્વરના ભક્તનું ગૃહ નિર્મળ હોવું જોઈએ. ઘરમાં સર્વ રથજે સ્વચ્છતા, ટાપટીપ, સુધડતા હોવી જોઈએ. મનુષ્યનું નિવાસસ્થાન (ગૃહ) તે પરમેશ્વરનું વસવાનું રહેલાય છે, માટે તે એટલું બધું પવિત્ર હોવું જોઈએ, કે તે રથજે દટી ફેરવતાની સાથેજ “આ રથજમાં સાક્ષાત પ્રભુ નિવાસ કરી રહ્યા છે,” એવો ભાવ જોનારના મનમાં ઉદય પામે.

૨. સ્વચ્છતા એ એક જાતની પવિત્રતા છે, માટે સાચા ઇશ્વરભક્તે જેવી રીતે પોતાનું અંતઃકરણ, શુદ્ધ રાખવું જોઈએ, તેવી રીતે તેણે પોતાનું શરીર અને ગૃહ પણ હંમેશાં સ્વચ્છ અને નિર્મળ રાખવાં જોઈએ એ પ્રમાણે જો રખાય તોજ, તે રથજે પરમાત્મા નિવાસ કરી શકશે.

૩. ઘર અને તહેમાંનું સર્વ સાચસીધું તે ઇશ્વરની દયાથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. ઘરના આસિંદ પોતાની તમામ જાણસો તે પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વરે આપેલી અતિશય ઉત્તમ બક્ષીસ છે, એમ માનીને હંમેશા તેનો મંગલમય ઉપયોગ કરવો; કે જેથી કરીને તમામ મનુષ્ય-કુટુંબોનું

ઐહિક અને પારલૌકિક કલ્યાણ થઇને ઇશ્વરના નામને વિજયધોષ થઇ શકે. અને તે રીતેજ સર્વ પદાર્થોના ઉપયોગ કરવો.

૪. પરમામાએ આપેલી વસ્તુઓ “ મહે ” પોતેજ મેળવી છે. ” એવું અભિમાન ધરાવીને જે કોઈ ધરની અંદરના પદાર્થોના વ્યય કે ઉપયોગ પોતાની મરજી પ્રમાણે વિધેય-ભોગ લેવામાં કરે છે તેનું ધિક્કાર હો.

૫. સાચો ભક્ત જે પ્રમાણે દેવનું પવિત્ર મંદિર ઇશ્વરાર્પણ કરે છે, તેજ પ્રમાણે દરેક ગૃહસ્થે પોતાનું ગૃહ રૂપ મંદિર પણ અંતઃકરણથી ઇશ્વરાર્પણ કરવું, અને વસ્ત્ર, વાસણકુસણ, તેમજ ધરેણીગાંઠાં એ સર્વથી શણગારાએલો આપણો બધો સંસાર ઇશ્વરને સમર્પણ કરતી વખતે ઉચ્ચારવું કે:—

૬. “ હે, પરમેશ્વર ! તું અમારો ગૃહદેવ છે આ ગૃહાં ધર અને તેમાંનું જે કંઈ છે તે હું તને સમર્પણ કરૂં છું. આ બધું ધર પવિત્ર કર, અને ત્હેની અંદર રહેનારાં તમામ મનુષ્યો ઉપર તારો મંગલમય અનુયદ્ધ કર. ”

૭. ધરની અંદરનું સઘળું રાચરચીલું વગેરે સ્વચ્છ, નિર્મળ અને નિષ્કલંક હોવું જોઈએ. ગૃહ-મંદિરમાં ગંદકી, કચરો વગેરે અથવા કોઇ પણ પ્રકારની મલીનતા કપાવપણું ન હોવી જોઈએ.

૮. ધરમાંની દરેક ચીજની ચીજની સાફ કરી, લીપીચુંપી નિર્મળ રાખવા. દરેક રહવારે અને રહાંજે કપૂર, અંદન, ધૂપ ઇત્યાદિ દુર્ગંધનાશક પદાર્થો ધરમાં બાળવા. સૂર્યનો પ્રકાશ અને સ્વચ્છ હવા આખા ધરમાં રમતી રહેવી જોઈએ.

૯. દેવને દુર્ગંધનો ધણોજ તિરસ્કાર છે. અબ્યવસ્થા અને ગંદકીનો ત્હેને બહુજ કંટાળો ઉપજે છે.

૧૦. ઉપયોગીપણું અને સુંદરતા એ બે દેવોને ધણીજ પ્રિય છે, માટે ભક્તજને પોતાનું ધર નિરાળી અને હવાત્રાળું રાખવું, એટલુજ નહિ પણ તે રમણીય અને પ્રેક્ષણીય (જોવા લાયક) હોવું જોઈએ.

૧૧. પ્રભુ કહે છે કે-ગૃહારા ભક્ત જે સ્થળમાં રહે છે તે સ્થળ નિર્મળ, રમણીય અને આનંદકારક હોવું જોઈએ.

૧૨. એટલા માટે હ મેશાં રહ્યારે ધરમાંના મુખ્ય મુખ્ય સ્થાનો મુગંધમય પુષ્પોથી, કોમળ પાંદડાંથી અને સુંદર વેલાથી શોભાવમાન કરવાં જોઈએ. આવા સ્થળમાં મનુષ્યે પ્રવેશ કરતાંની સાથે ત્હેનાં ચિત્તને આનંદ અને અંતઃકરણને આસ્વાદ (હર્ષ) થવો જોઈએ.

૧૩. આ પ્રમાણે ધરની અંદરનાં સર્વે સ્થાનોમાં પવિત્રતા અને સારી વ્યવસ્થા રહેવી જોઈએ. ઇશ્વર ભક્તિના સ્થાનમાં, ઉડવા બેસવાની જગ્યામાં, અભ્યાસ કરવાના કે વિશ્રામ લેવાના સ્થાનમાં, આસરી પરસાળમાં, ચોક્કમાં તથા ચીરડાઓમાં એમ સર્વ સ્થળે નિર્મળ ભાવ દેખાવો જોઈએ, અને હોવો જોઈએ.

૧૪. સુવાતું ખીછાતું સાફ હોવું જોઈએ. કબાટમાં મૂકેલાં વસ્ત્રાદિ, અથ સંપ્રદાલયમાંના અથો, ધરમાંની દરેક જાણસી, રમોડામાંના વાસણ કુસણ એ સઘળું સુંદર રચનાવાળું હોવું જોઈએ (રાધવાનાં તથા જમવાનાં વાસણોને હમેશાં શુદ્ધ કલ્પ કરાવી વાપરવાં જોઈએ.)

ખર્ચ કરવું નહિ, આ અને કુટુંબનાં વ્યવહારિક કામકાજ સમજતાં ન્હાનપણથી જ દરેક સ્ત્રીએ શિખવું જોઈએ.

(૭) સારો સ્વભાવ—શાંત સ્વભાવ રાખી કલેશ કરવો નહિ, પતિ પાસે સદા સતોપથી હસમુખા ચહેરે આનન્દમાં રહેવું, અને પોતાના સંબંધમાં આવતા સર્વ લાજ પ્હેનને આનન્દમાં રાખવા પ્રયત્ન કરવો, એવું નામ સારો સ્વભાવ. કલેશ કરવો એ મ્હોટામાં મ્હોટો અવગુણ છે. મનુ સ્મૃતિમાં ૩ જો અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે—

શોચન્તિ જામયો યત્ર, વિનયત્યાશુ તત્કુલમ્ ।

ન શોચન્તિ તું યત્રૈતા વર્ધતે તદ્દિ સર્વદા ॥

ભાવાર્થ—‘જે કુળમાં, પ્હેન, સ્ત્રી, તથા બીજી સગી સ્ત્રીઓ કંકાસ કરે છે કુળને હટ નાશ થાય છે, અને જે કુળમાં સ્ત્રીઓ કંકાસ કરતી નથી, તે કુળની સર્વદા શુદ્ધિ થતી જાય છે.’

(૮) મુસંગતિ—જેટલે દરજ્જે ઉપરના ગુણો અગત્યના છે, તેટલે જ દરજ્જે સુસંગત પણ અગત્યની છે. તેના વિના દુધ, સાકર જેવી અમૃત સ્ત્રીજમાં જો વિપત્તિ એક પણ ખિન્દુ પડ્યું હોય, ને તે જેમ સવે વિષ રૂપ થઈ જાય છે; તેમ જો મુસંગત ન હોય, પણ ખરાબ સોજત દોષ તો તે બધું નાશ પામે છે. કહ્યું છે કે,—

રાજ તરંચક દોષીયુત, કવિના વનિતા મીન;

તનકે છુંદ શાલા પર્યો ગંગા ધટ અપવીત.

કારણ કે સારી સંગતને સાંગે ગુણ લાગતાં જેટલી વાર લાગે છે, તેના કરતાં ખરાબ સંગતને માઠો થુંચ તરત લાગે છે. તથા તે એવો તો સમજક બેસે છે કે પગીથી નીકળવો મુશ્કેલ થઈ પડે છે કવિ દલપતરામે કહ્યું છે કે—

હદાપિ કાળિષા કનેજ, ઘોરિ ઘોળિષો વસે;

વળે ન વાન તોય, સાન સંગ જેવી થયો.

માટે ખરાબ સોજન તણ સતસંગ રાખવો જોઈએ. “કુમળું” આડ જેમ વાળીએ તેમ વળે છે ” એ કહેવત પુરુષના કરતાં સ્ત્રીને વધારે લાગુ પડે છે. કારણ કે પુરુષના કરતાં તે વધારે ભોળા સ્વભાવની, તથા તેનું અંતઃકરણ એટલું તો કોમળ હોય છે કે સારી યા માઠાં અસર રૂપી બીજું તેના નાણુક હૃદયમાં જલદી ઉપડી આવે છે. માટે ન્હાનપણથીજ સુસંગતમાં જોગાઈ હૃદયમાં સારા વિચાર કસાવવા જોઈએ કે મ્હોટપણમાં કદિ પણ કુસંગી થવાજ નહિ. સાવિત્રી આખ્યાન, મદાલસા ગુપ્તજ, અનસુયાપુત્ર, સતી મંડળ અને ભામિની વગેરે અમૂલ્ય પુસ્તકો વાંચ્યા એ પણ સતસંગ જ છે.

ઉપર જણાવેલા ગુણો બંડારરૂપ સ્ત્રી જગતને સ્વર્ગરૂપ કરી મુકે છે. એ સ્ત્રી જગતમાં દેવી તરીકે પૂજાય છે. પતિ તેને પોતાના ઘરનું આશ્રયણ; તથા આધાર ગણે છે. અન્ય સંબંધીઓનું એ સ્ત્રી વિશ્રામ સ્થાન છે; વાત કરવાનું ટૂંકણું છે. આવા અદ્ભુત પ્રેમમય ભાવથી જ્યાં સંસાર આવે છે ત્યાં જ કલ્યાણ છે. મનુ સ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે—

સંતુષ્ટો માર્યયા મર્ત્યા મત્રા માર્યા તયૈવ ચ ।

યસ્મિન્નેવ કુલે નિત્યં કલ્પાણં તત્ર વૈ ધ્રુવમ્ ॥

અર્થ—જે કુળમાં ધણી ધણીવાણીને બને છે એટલે સ્ત્રીથી તેના બર્તા સંતુષ્ટ છે, અને બર્તાથી સ્ત્રી સંતુષ્ટ છે તે કુળમાં સદા કલ્યાણનો નિવાસ છે.

(અમદાવાદ)

—ડૉ. ચંચળલક્ષ્મી અમૃતલાલ જોશી.

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૧૦ મું] ઈ. સ. ૧૯૧૩, મે; ચેત્ર, વિ. સં. ૧૯૬૬. [અંક ૯ મો.

કાવ્યકુંજ.

વિવિધ.

શંકા-સમાધાન.

(વસન્તતિરકા.)

નિદ્રા મહીં જન સુતાં, પશુ પખી સુતાં,
સર્વેત્ર સર્વ સ્થળમાં પ્રસરી સુશાન્તિ,
ઝાંખા કરી ગગનમાં સદુ તારલાને,
સર્વેત્ર સર્વ સ્થળમાં પ્રકટી મુજ્યોતિ,
“આ સૃષ્ટિનો પતિ હશે? નવ કે હશે વા? શુ સ્વર્ગ છે? નવ હશે? કહીં તે રહ્યું છે?”
બહાનાં તણું મિલન શુ ફરી યાય? કે ના? આત્મા હશે અમર? કે ગણું નાશવન્ત?”
આવા અનેક ઉર પ્રશ્ન ધુમી રહ્યા છે,
મૃત્યુ મહીં પણ રહી નહિ કાંઈ આશા,
ભૂંડા વિતર્ક મુજ મસ્તકને ભભાવે,
ને દિવ્ય ગાન મુણિયું ગીઠું મંલુ, ધીમું,
“શંકા યતી હૃદયમાં, અલી અર બાગા!
જેણે રચ્યું જગત આ વળી સર્વ સૃષ્ટિ,
ને સ્વર્ગ સૌ પ્રભુતણા શુચીપાદમાં છે,
બહાનાં તણું મિલન નક્કી યશે ફરી ત્યાં,
આ દિવ્ય ગાન મુણતાંજ અશાન્તિ બીડી,
અન્તર્ મહિં સદુ સ્થળે પ્રસરી સુશાન્તિ,
ઓ વાણુ દિવ્યદૂત! પૂલું ત્હને સદા હું,
ને માન્યતા ફરી મૂઠી જગતાતમાં ત્હેં,
સૌન્દર્યે સર્વ સ્થળમાં પ્રમુતું નિહાળી,
આ શુષ્ક ઉર બની આર્દ્ર દ્રવી રહ્યું છે,
(વડોદરા)

પ્રાણી બધાં મધુર નીદરમાં પડ્યાં છે;
તો કેમ આ હૃદયમાંહિં અશાન્તિ વ્યાપી?
રાત્રિપતિ શશિ રહ્યો નભમાં પ્રકાશી;
તો વ્યાપીઓ હૃદયમાં કયમ અન્ધકાર?
શુ સ્વર્ગ છે? નવ હશે? કહીં તે રહ્યું છે?
આત્મા હશે અમર? કે ગણું નાશવન્ત?”
લાગે મૃતને જગત, જીવન શુષ્ક, શુષ્ક!
રે! આંધળું હૃદય-લોચન આ બન્યું છે!
આવી ત્યહીં અનિલની લહરી મધુરી;
આપે જવાબ ઉર પ્રશ્ન તણા સદુએ.
આ સૃષ્ટિના પતિ તણી તુજને અયોગ્ય;
છે અદિતિય પ્રભુ જાણુ પુરાણુ સત્ય.
જેને જતો ‘મૃત’ કહે, સદુ ત્યાં વિરામ્યાં;
આત્મા અનન્ત નહિ નાશ થયો, યશે ના.
આ દિવ્યગાન મુણતાંજ તિમિર નાહું;
અન્તર્ મહિં સદુ સ્થળે નિરખું મુજ્યોતિ.
ત્હેં ટાળીયા હૃદય સંશય સર્વ મહારા;
ત્હેં અન્ધલોચન મહિં દીધું દિવ્ય તેજ.
જોષ ચમત્કૃતિ સદુ સ્થળમાં પ્રભુની;
સૌન્દર્યે રનેહ ભરપૂર બની ગયું છે.
—‘જહેન લહરી.’

પતિભક્તિ.

પ્રભાત.

(મંગલ-પ્રભાત.)

નગો નગો જીવન ! હોયો દિન નનન, - હિડ્યાં સહુ જગ જન, ત્યાર્ગો નિદ્રા હવે;
 ગછ રઢિયાળી રાત, થયો મંગળ પ્રભાત, નાથ ! નિંદડી મિહલડી મૂઢાને હવે.
 બહાલા ! વેળા વહીખાય, તારા બલમાં અજાપાય, સ્નાન સંધ્યા સમય ચુકો શું હવે ?
 જોગી સંભાળે જોગ, લોગી ત્યજતા સુ-ભોગ, પડી રહેલું પથારી, ગમે શું હવે ?
 કાષ્ટ હૈયે હરખાય, અન્ય વિરહે વિલાપ, ત્રિવિ કેવો પલટાય, નાથ ! નિરખો હવે;
 રમરી સદ્યુર નામ, બહારા વસન્તવિરામ ! યત્ર સિદ્ધ સર્વ કામ, ઉઠા હસતા હવે.
 (અમદાવાદ.) — સૌ ૦ વ.

સ્તવન. *

(શીખ સાસુજી દેહે રે, વહુજી રહો ઠંગે-એ રાગ)
 બહાલી સાહેલી આવોરે, રડાં ગીતડાં ગાઇએ; બહાલી ૦
 કરી સ્તવન પતિનરિ, ક્ષમા તેની માગી લેએ. — બહાલી ૦
 શીશ મુકુટ મણિ છે રે, પોષે સદા પ્રીત વડે; બહાલી ૦
 ને છે શાન્ત સદાએ રે, હેતે પિયુને નમિએ. — બહાલી ૦
 ને છે બ્રહ્મસ્વરૂપરિ, સતીના પ્રાણુસમા; બહાલી ૦
 પૂજ્ય પિયુજી અમારાંરે, અંતરના આધાર ખરા. — બહાલી ૦
 અમ આખલડીનારે, રતન રૂપ વાલમ છે; બહાલી ૦
 પ્રેમાનંદ સ્વરૂપરિ, પ્રણી એ પ્રીત વડે — બહાલી ૦
 શિવ વિષ્ણુ સતીના એ. પતિ પ્રભુ એકજ છે. બહાલી ૦
 ખીજ દેવ ન જાણ્યારે, ચેનન પ્રભુને નમિએ. — બહાલી ૦
 કૃપાસિન્ધુ ! પ્રભુજીરે ! પ્રીતીમય રસજસતા; બહાલી ૦
 જાણે કે અણુજાણે રે, કાટી લક્ષ હોય થતા. — બહાલી ૦
 જાણી ચરણ તણી રજ ને, દાસી આપની અમને; બહાલી ૦
 લિક્ષા આપો ક્ષમાનીરે, પ્રભુ ! પાપમાં નમિએ. બહાલી ૦
 (પ્રેમલવન-ભુજ) — સૌ. વસન્ત.

પૂજન.

(ચાલો સાહેલી ! ભુવનેશ્વરીનાં-એ રાગ.)

બહેની ! આનંદ (ર) પતિ પ્રભુનું ભાવ ધરી તું પુજન કરજે;
 મન એ વિચારી શીખ આ સારી, માની (તુજ) ધર્મ હૃદયે ધરજે. — બહેની.
 સાસુ શ્વસુર ને માતપીતા સમ, ક્ષેત્રી સદા આ ભવથી તરજે;
 તન મન અરપી પતિ પ્રભુને તું, આઠા ધારી સદા જનજે.
 અન્ય પુત્રને ગણી પીના સમ, બકિત પ્રભુનીમાં મન ધરજે. — બહેની.

સુખ દુખે સારી ટેક તું ધારી, હર્ષ શોકમાં ન તું ઠરજે,
સારી સોજતમાં રહી સદાથે, દુર્ગુણથી નીરાદીન ઠરજે.— બહેની.

શીયળમાં તુજ સાચું સુખ ગણી, દુખ સહી પણ રક્ષણ કરજે,
કામ, ક્રોધ, મદ, મોહ, વિસારી, “અન્ધા!” ક્ષમા, દયા ભરજે—બહેની.

—એક સન્નારી.

મૃધાની પ્રાર્થના.

(દિ.ડી.)

કરીશ પ્રેમથી પૂજા પતિ ! તમારી, મહને લલિત પ્રિયની ધણી છે પ્યારી,
તન મનથી કરીશ સેવા સારી.— કરીશ પ્રેમ.

હૃદયમાં તમારું ધ્યાન રૂઝું ધાડું, પનિ ચરણમાં રહેા સદા મન મ્હારું,
ઉભય નીવડજો સંસાર સુખકારી.— કરીશ પ્રેમ.

—સ્વ. સૌ. ત્રિગુણી બહેન.

અમે ઘેલાં.

(ગજલ.) અમે ઘેલાં સદા ઘેલાં, પતિના પ્રેમમાં ઘેલાં,
અમે હૈયે સદા ઘેલાં, પતિના સ્નેહમાં ઘેલાં.
પતિના સ્નેહની પાસે, અમારે કાંઈ નહિ ન્યુન;
પતિની સ્નેહ દષ્ટિમાં, અમે ઘેલાં ! અમે ઘેલાં !

સુખો દુઃખો તણા રાક્ષી, કંઈ કર્મે પડે શીર પર;
પતિના સ્નેહની પાસે, અમારે હેજ એ તૃણવત !
નથી તૃણા કંઈ બીજી, પતિના સ્નેહના વીના,
નથી આશા કંઈ બીજી, પતિના પ્રેમના વીના.

પતિના સ્મિતની પાસે, નથી સુખ સ્વર્ગની કિંમત;
પતિના સ્મિતમાં રમતાં, અમે ઘેલાં ! અમે ઘેલાં !
દુનિયા હો ગણે ઘેલાં, નથી તેની કશી પરવા !
દુનિયા હો ગણે ગાંડા, અમે ઘેલાં ! અમે ઘેલાં !

પતિના સ્નેહ અમૃતથી, હૃદય સીંચું, યયાં ઘેલાં,
“હું” ને “મ્હાર” ગયું ન્હાશી, યયાં ઘેલાં ! યયાં ઘેલાં !
હવે કાણાં નહિ મધ્ય, હૃદય ઘેલું બન્યું છે ને,
હૃદય મળી બે યયાં એક, યયાં ઘેલાં ! યયાં ઘેલાં !

હવે ઘેતાં, યયાં ઘેલાં, અમે ઘેલાં, સદા ઘેલાં;
પતિના પ્રેમની પાસે, અમે ઘેલાં ! અમે ઘેલાં !
પતિના સ્નેહની પાસે, અમે ઘેલાં ! અમે ઘેલાં !

(જુનાગઢ.)

—સૌ. હેમકુંવર.

સેવા.

(રાગ: આનંદ ઉરમાં ધયો આજ ભારી, નિરખી શું શોભા આનંદ કારી.)

સાંભળ સૈયર વાત તું મારી, સ્વામી સેવા ધણી મુજને છે પ્યારી.

સાંભળ૦

સ્વામીની સેવા પ્રિતે કરું રે, ઉમળ ભક્તિથી પ્યાન ધરું રે.

સાંભળ૦

સદગુણ શણગાર, બહેન ! ધરું છું, પ્રિતે પતિને પ્રસન્ન કરું છું.

સાંભળ૦

એજ પતિને પ્રભુ રૂપ બાણ, એના શુભો બહેની શું રે વખાણું.

સાંભળ૦

ચિત્ત પ્રોયું સખી પતિના ચરણમાં, નામ જપું બહેની નિત્ય હૃદયમાં.

સાંભળ૦

બહેન ! મુને પતિ ભક્તિ છે પ્યારી, વૃત્તિ રહો એમાં નિશદ્દિન મારી.

સાંભળ૦

તન મન ધન, બહેની ! સોંપ્યાં પતિને, આધિન થમ સદા વર્તુલું એને.

સાંભળ૦

સદગુણી શણે કંથ મળ્યો છે, જન્મ સરળ બહેની ! મારો ધયો છે.

સાંભળ૦

મુજ પતિનું દીર્ઘાયુ પ્યારું, આપજો હે પ્રભુ ! પાય હુ લાયું.

સાંભળ૦

એજ પતિ ભવોભવ મુને મળજો, વિનતી કુમનની હે પ્રભુ સુણજો.

સાંભળ૦

—સ્વ. સૌ. કુમન બહેન.

ભક્તિ.

(રાગ: પૂનમ આંદનીનો.)

બેની પતિ ભક્તી ઉમંગેથી રાચીએરે, બેની પતિ ભક્તી ઉમંગેથી રાચીએ રે.

બેની પતિવ્રત તદ્દમારું સંભાળજો રે, તહેની સેવા કરી મનમાં ત્હાલજોરે.

બેની પતિ ભક્તીથી તદ્દમારી કીર્તી છે રે, બેની જગમાં પતિવ્રત મોટું બુધણ છે રે.

(સાખી) પતિ સેવા મન ભાવથી, પૂરણ કરીએ બેન,

તો યારો મન કામના પૂરણ તદ્દમારી આજ.

જગમાં કીર્તી મળશે બેની તદ્દમને જાગીરે,

તદ્દમારી ભક્તિથી યારો પતિ તદ્દમારો ધણો રાહરે.

બેની પતિ ભક્તી કરે અંતર ઉમંગકા ધકારે,

બેની તો તદ્દમારો પતી યારો બણો ખુશીરે.

આ જીવન પ્રાણપતિની સેવામાં રાચીએ રે,

બેની પતિ ભક્તિથી પ્રભુ યારો રાહરે.

(સાખી) પતિની ભક્તિથી સતી પાત્રી મોક્ષનું ધામ,

જગમાં કીર્તી રાખીને ગઇ છે પ્રભુને દાર.

બેની પતિ ભક્તીથી સાચી પતિ પાત્રી છે રે,

એની ભક્તિથી સૌ દેવે વખાણી છે રે.

બેની પતિ ભક્તી તમે કરો સદા એવી,
 તેથી યાશે જગતમાં કીર્તિ તમારી ભાગે;
 બેની તેથી થશે પ્રભુ તમ પર પ્રસન્ન,
 બેની પતિ ભક્તીથી અનસૂયા સતી પદ પામીરે,
 બેની પતિ ભક્તીથી યાશે પતિ તમારો ધણે રાગરે,
 બેની પતિભક્તી તમે કરજો સદા એવીરે,
 બેની પતિભક્તી કરી વિરમતી સતી સાચી સદાએ રે,
 બેની પતિભક્તીથી યાશે પ્રભુ પ્રસન્ન રે;
 બેની આ લોકે પરલોક કીર્તિ તમારી યાશે ભારી રે,
 બેની પતિ ભક્તી ઉભગેથી રાચીએરે.
 સાચી બેની પતિભક્તીજ છે સાચી જગમાં જાણુ,
 ધ્યાન લઈ ગાશે પતિ તણા ગુણુ તમેસ દાણુ,
 તો પ્રભુ ધારો બેની આપણુ ધર પ્રસન્ન,
 બેની પતિ ભક્તી ઉભગેથી રાચીએરે.
 બેની પતિ ભક્તીથી દેશે આશીષ તમ તાત.
 બેની પતિ ભક્તીથી દેશે આશીષ તમ માત

(અમદાવાદ)

—બહેન પરિત્યકતા.

શ્રી યુદ્ધચરિત્ર,

(તેપરથી મળતો બોધ અને દયા શિક્ષણ.)

કૃષિવરતુના શુદ્ધોદન રાજને ત્યાં મહામાયા મહારાણીને પેટે આજથી સાડાચાર હજાર વર્ષ પહેલાં શાક્યસિંહ કે યુદ્ધદેવ નામના મહાત્માનો જન્મ થયો હતો. જે મહાત્માને આજે પોતાના પ્રભુ તરિકે જગતની વરતીનો ચોથો ભાગ માને છે અને જે મહાત્માએ જગતમાં જૈનના પ્રભુ શ્રમણ ભગવંત મહાવીરની પેઠે દ્વાધર્મના પ્રસાર કર્યો હતો, તે મહાત્મા આ શુદ્ધોદનના પુત્ર યુદ્ધદેવના જન્મ વખતે સર્વે સ્થળે શાન્તિ અને આનંદ છવાઈ રહ્યાં હતાં. મહાત્માઓના પરમપુણ્ય સચયનો—પવિત્ર અવતારનો પ્રભાવ એવોજ હોય છે. શ્રમણ ભગવંત મહાવીર પ્રભુના જન્મ વખતે અત્યંત પાપી અને દુઃખી એવા નરકના છવોને પણ શાતા—શાન્તિ ઉપજી હતી, એ વાત શાસ્ત્રોપદે સર્વેને સુવિદિત છે. મન, વાણી ને ક્રિયામાં પવિત્ર રહી એવા પ્રભાવશાળીને પગલે આલ્લખું એ આપણું કર્તવ્ય છે. પાપનો ત્યાગ કરી પુણ્યનો સંચય કરવો અને હૃદયે પુણ્યને પણ છોડી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવો, એવી આ પામર બાલિકાની અભિલાષા છે; જે કે તે જગતવગરની ને દાસ માત્ર મનોરથ રૂપ છે, પરંતુ આવાં આવાં સુચરિત્રો તેવી આશાઓને કંઈક નવીન પ્રકારનુંજ પ્રોત્સાહન આપે છે.

બ્યારે ભાવ્યશાળી મહાપુરુષોનો જન્મ થાય છે ત્યારે દરેક સ્થળે શાન્તિ વિરતરે છે. અરરપરસ વૈર વિરોધ રાખનાર પ્રાણી માત્ર પોતાનો જન્મથીજ બધાયેલો વિરોધ—એવો સ્વભાવિક ભાવ પણ વિસરી જવાય છે. દરેક જાતના રોગાદિકનો પણ તેમના જન્મ સમયે

નાશ થાય છે દરેક યોગ-સંજોગો સાતુળ હોય છે જ્યાં ત્યાં-ચોતરફ આનંદમય-મગ્ન કારી શાન્તિ પ્રસરી રહે છે નરન્તા જીવેને પણ એક ક્ષણ સુખ થાય છે મૃત્યુલોકમાં મહાધિકાર દૂર થઇને ઉજ્જવલ તેજ પ્રકાશે છે તો પછી સ્વર્ગલોકમાં સુખ, શાન્તિ અને આનંદ ફેલાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ? શુદ્ધ મહાત્માનો જન્મ થયો ત્યારે આનંદ જવાઇ રહ્યો, ચોતરફ શાન્તિ પથરાઇ રહી હતી

જન્મોત્સવના આનંદની ધામધુમ વખતે અર્ધિત (કાળદેવ) નામનો એક વૃદ્ધ સન્યાસી બાલક શુદ્ધને નમસ્કાર કરવા આવ્યો એ શું બતાવે છે ? આ અસાર અને પ્રાપ્તિક દુનિયાથી દૂર રહેનારા સતપુરુષો સસારના માથાની પ્રપચનો કાલાહલ સાંભળનાથી મુક્ત હોય છે તેઓ તો આત્માનંદનીજ હહેરોમાં અનંદ નાદ અને સ્વર્ગીય ગાન સાંભળ્યાં કરે છે છતાં પણ તેઓ જગતનો ઉદાર કરનારા-સકળ જીવોનું કલ્યાણ કરનારા-જનસમૃદ્ધના નિષ્કારણ બન્ધુ જેવા આખ્યાણી મહાત્માઓનાં દર્શન કરવા ઉમંગી હોય છે

નામનો મહિમા રાખનાર કોઇ વીરલા જ હોય છે પરંતુ મહાત્માઓમાં હ મેશા નામ પ્રમાણેજ શ્રેષ્ઠ હોય છે જનના સોળમાં તીર્થ કર શાન્તિનાથ જન્મ્યા ત્યારે રોગાદિક-શત્રુ વગેરેનો નાશ થયો, જે વડે સર્વને શાન્તિ થવાથી શાન્તિનાથ નામ આપ્યું તેમજ મહાવીર સ્વામિ ઉદરમાં આવ્યા ત્યારથીજ રાજ્યમાં દરેક પ્રકારની વૃદ્ધિ થવાથી વર્ધમાન નામ આપ્યું અતુલ બળ હોવાથી દેવોએ મહાવીર નામ પાડ્યું એમ મહાત્માઓના નામ શુણ્નિષ્પન્ન હોય છે નામ પ્રમાણે શુણ્ન હોય તો જ નામ શીલે છે માણસ જાતને સાચી જાગૃત લગાડે તેવા શુણ્ન હોય ને નામ ઉત્તમ હોય તેમાં શું ક્ષયદો થાય ! ઉચ્છૃં તેનું નામ પણ સજવાય મશરવી પુરુષોનાં નામ શુણ્ન પ્રમાણે, ને શુણ્ન નામ પ્રમાણેજ હોય છે

શૂરના પણ શૂર થવાની યોગ્યતા ગતબલના સરકારી જીવોમાં હોય છે શુદ્ધદેવ ઉમર લાયક યતાં તેને વિદ્યાકલાના અભ્યાસને માટે રાજ્યે વિદ્યામિત્ર શૂરને મોકલ્યા ત્યાં શૂરે પ્રથમ મત્ર લખાવ્યો સવાલ પૂછતા તે દરેકના વગર શીખ્યે જવાય દીધા ઉપરાંત વધારામાં સખ્યા પણ બોધી બતાવી તેથી શૂરજી આશ્ચર્ય પામીને કુમારને પગે પડ્યા અને બોલ્યા કે "હે સિંધ ! તુ તો શૂર્યોનો પણ શૂર છે " મહાવીર સ્વામિને પણ આ પ્રમાણે દેવે બ્રાહ્મણનું રૂપ લઇ ને જ્યાં નિશાળે બજીતા હતા ત્યાં સવાલ પૂછ્યા હતા તેના જગવાને પથાત્થ જવાબ આપ્યા હતા મહાપુરુષો ગર્વ ધારણ કરતાજ નથી તેઓ તો હ મેશાં બીજાઓને માન સહિત મોગાવજ આપે છે બીજાની કિંમત વધારે છે પોતાને આવડતાં છતાં શૂરને નિમિત્ત બનાવી તેના તરફ પૂજ્ય શુદ્ધિ ને વિનયભાવ બતાવે છે વાણીમાં નમતા ધારણ કરે છે કાર્યમાં હ્દાપણ હોય છે સ્વભાવમાં સુશીલતા હોય છે સૌર્વ અને ધર્મના તેઓ બહાર હોય છે છતાં મદ કે દલ જેવા કોઇ પણ દુર્ગુણો તેમનામાં હોતા નથી તેઓમાં અદ્ભુત દયા હોય છે તેના હૃદયની મીમંસા-મૃદુતા તેના સુખ પર તાદરસ દેખાઇ આવે છે, જાયા પડી રહે છે એવા ગત બલના સરકારી જીવોમાંજ શૂરના પણ શૂર થવાની યોગ્યતા હોય છે બાકીના તો હિતમ શૂરના સિંધ થવાને પણ અધિકારી હોતા નથી કાવના કેટલાક યુવાનોએ શૂર ભક્તિ જેવી હિતમ ચીજને ઓળખી જ્ઞાનનો મદ છોડી નમતા ધારણ કરવાનો આ ચરિત પરથી ધડે લેવો જોઇએ

મહામા શુદ્ધ દયાની સાક્ષાત્ મૂલિત્વ હતા તેઓ સાક્ષાત્ કંચુના સાગર ત્રપ હતા

દયા વડેજ તેઓ ધર્મસ્થાપક થયા હતા. તેની દયાનાં અનેક ઉદાહરણો પ્રસિદ્ધ છે. તે દરેક આ રચણે લખવાનો પ્રસંગ અને અનુકૂળતા નથી.

શુદ્ધતું હૃદય દયાથી ભરપૂર હતું. મિત્રોની સાથે ઘોડા દોડાવવામાં તે જીતમાં હોય, તો પશુ ઘોડાને શ્વાસ ચડે કે ઘોડો થાકી ગયો છે એમ જણાય, કે તરત તે પોતે જીત મેળવે તેમ હોય તોપણ ઘોડાને ઉભો રાખી વિશ્રાંતિ દઇ દેતા. તેનું હૃદય દરજ્યામય હતું. પોતે મુશ્કેલીમાં જાય તો પશુ પીઠ પ્રાણીને દુઃખ આપે નહિ. પોતે દુઃખ સહન કરીને પશુ જીવનના પ્રાણી માત્રને સુખી કરવાનો તેમનો શ્રમ હતો. તે હંમેશાં બીજાઓનું કેમ બધું માથ તેના જ વિચાર કરતા. મનુષ્યોને દયાનો પાઠ શિખવવા મુગા પ્રાણીના પ્રતિનિધિ થવાને માત્ર મનુષ્યોનું જ નહિ પણ સકળ પ્રાણીઓનું—પશુ—પક્ષીઓનું પણ દુઃખ દૂર કરવા ઇચ્છતા. મુગા પ્રાણી ઉપર યજ્ઞરત્નું ધાતકીપણું અટકાવનારી મંડળીઓની સર્વ દેશમાં રચણે રચણે ધણીજ જરૂર છે. તે મંડળીઓએ ઘોડાની સરતો, સાકમરીઓ વગેરે મૈનાતમાને દુઃખદાઇ રમતો બંધ કરવાની જરૂર છે. તે તદ્દન બંધ ન થાયતો પ્રથમ તેમાં દુઃખ દેનારા ને વધારનારા જે પ્રયોગો થાય છે તે તો બંધ કરવાજ જોઇએ !

જે ધર્મ પાળનારી આજે દુનિયામાં વિશેષ સંખ્યા છે તે ધર્મ પ્રવર્તાવનાર શુદ્ધ મહાત્માને તેની ક્ષમાશુભતા જ કારણભૂત હતી. શ્રમણ ભગવંત મહાવીર પ્રભુને પણ તીર્થંકર ગોત્ર બાધવામાં અસીમ દરજ્યાજ કારણભૂત થઇ હતી. “સવિ જીવ કહં સાસન રસી” રસી માવ દયા મન ઝલસી ” એ શબ્દો તેમની દયાની નિઃસીમતા બતાવે છે. શુદ્ધની દયાનું એક દ્રષ્ટાંત અહીં આપીએ.

એક દિવસ વિચારમાં જિન થયેલ કુમાર રામના જગીયામાં બેઠા હતા, તેવામાં આ નંદમાં કલ્લોલ કરતાં કરતાં ઉડતાં હંસ પક્ષીઓનાં ટોળાં તરફ તેના કાકાના દીકરા દેવદત્તે તીર ફેંક્યું અને તે હંસને વાગવાથી લોહીની ધાર થવા માંડી અને બિચારું નિરોધ પામી નીચે પટકાઇ પડ્યું. કુમાર સિદ્ધાર્થની દૃષ્ટિ તેણીગમ જવાથી તે પક્ષીને તેણે ઉપાડી લીધું અને પોતાના ઉચ્છંગમાં મૂક્યું. તેને પપાળીને ઉત્પન્ન થયેલી બીક ઓછી કરી. પોતાના પ્રેમના પૂર જોસથી ધડકતા હૃદય સાથે તેને આંધું અને આરતેથી તેના શરીરમાં ખુંચેલું તીર જોત્તી કાઢીને શાતાકારી શીતળ ઔષધોપચાર કર્યા.

જેણે સંપૂર્ણ સુખાવરથાભાજ દિવસ પસાર કર્યો છે. સ્વપ્નામાં પણ દુઃખનો ‘કટુ અનુભવ’ જેને થયો નથી, અને દુઃખ એ શું બીજું હશે, તે નહિ જાણનાર એવા કુમારે તે તીરની અણી પોતાના હાથમાં ઘોંટી જોઇ. એમ કરવાથી પોતાને દુઃખની લાગણી થઇ તેથી કુમારે અશ્રુ ભરી લોચને તે પક્ષીને સવિશેષપણે આશ્વાસન આપવા માંડ્યું.

ત્યારપછી દેવદત્તના નાકરે આવીને સિદ્ધાર્થકુમાર પાસે તે પક્ષીની માગણી કરી. પણ કુમારે તેની માગણી કણુલ નહિ રાખવાથી દેવદત્ત પોતે આવ્યો. તોપણ કુમારે પક્ષી દેવાની ના પાડી. તેથી તકરાર વધવાથી જન્મે રાજ્યસભામાં આવ્યા. ત્યાં પણ તે વાતનો નિવેડો આવ્યો નહિ, પણ તકરાર વધારે ને વધારે વધવા માંડી. તેવામાં સભાની મધ્યમાં એક વૃદ્ધ ઋષિ આવીને બોલવા લાગ્યા: “જો જીવંતીની કાંઈ પણ કિંમત હોય તો જેણે મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો તેના કરતાં બચાવવાનો પ્રયત્ન કરનારનો તે જીવતા પ્રાણી પર વધારે હજી ગણાયો જોઇએ.”

આ દર્શાવે ઉપરથી સર્વ પ્રાણી પ્રત્યે દયા—સમસાવ રાખવાનો. ‘આત્મચત્ સર્વ-મૂતેષુ, ?—પોતાના આત્મા સરખાજ સર્વનો આત્મા છે એમ સુદૃઢપણે ઉત્તમ પાઠ પઢવાનું જાન થઈ આવે છે ! હંમેશાં પોતાની લાગણીઓનો વિચાર કર્યા પછી જ બીજાની લાગણીઓ તરફ બેપરવા જણાવવી । બીજાને દુઃખી સ્થિતિએ મેલતાં પહેલાં પોતાનેજ તે સ્થિતિમાં ‘કદપીને વિચાર કરવો કે મને આમાં દુઃખ થશે કે સુખ ? એમ પોતાના અંતરાત્માને સવાલ પૂછીને પછીજ પોતાને જે સુખરૂપ લાગે, પોતાનું અંતઃકરણ જે જવાબ આપે તેજ પ્રયોગ બીજાને માટે પણ કરવો. સામાન્યતઃ જે સુખકર ચીજ છે તે સર્વને હૃદ-પ્રિય લાગે છે અને જે વસ્તુ દુઃખકર છે તે દરેકને અનિર્દ્ય-અપ્રિય લાગે છે; એ જન સ્વભાવ છે. દુનિયામાં અમુકને સુખ વહાણું ને અમુકને દુઃખ વહાણું હોય નથી, પણ ઝીણામાં ઝીણા નહિ દેખાય તેવા જન્તુથી માંડીને માટામાં માટા દરેક પ્રાણી સુધી દૃષ્ટિ કરીશ તો જણાશે કે સર્વ કોઈ સુખનુંજ હૃદય-સાધક હોય છે. માટે કોઈને દુઃખ દેવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પ્રથમ પોતેજ તેના અનુભવ મેળવવો; કારણ કે, તેવો અનુભવ થયાં પહેલાં સુખ શું ચીજ છે કે તેની શું કિંમત છે, તેનો ખરો ખ્યાલ આવતો નથી.

મહાત્મા પુરૂષો હંમેશાં સર્વ જીવોને આત્મવત્ ગણે છે. પોતાની સાથેજ તેની પણ તુલના કરે છે. પોતાને દુઃખ થાય તેવુંજ બીજાને પણ દુઃખ થાય એમ માનીને પોતાના આત્માને કષ્ટ આપે છે, પણ અન્યને દુઃખ નથી આપતા; તેથીજ સિદ્ધાર્થ ક્રમારે તીરની અણી પોતાના હાથમાં બોંધીને દુઃખનો અનુભવ કરીને પક્ષીને જીવિતદાન દીધું. તેજ પ્રમાણે શાન્તિનાથ ભગવાને પણ પરીક્ષા કરવા આવેલા દેવને એક પારેવાને બદલે પોતાનો આખો દેહ કાપીને અર્પણ કરવા માંડ્યો હતો.

મહાનપુરૂષોની અગાધ દયાનો મદિમા અદ્ભુતજ હોય છે. તેઓની દયા, અન્ન જીવોને પોતાનું અનુકરણ કરીને પગલે પગલે ચાલવાનું શિક્ષણ લેવરાવનારી જ હોય છે. માટેજ શુદ્ધ મહાત્માની અનુકરણીય દયા આપણે હંમેશાં વર્તનમાં મૂકવાની છે.

શુદ્ધના પિતાશ્રી ત્યારે વસંતઋતુની શોભા બતાવવા ખેતરોમાં તેડી ગયા ત્યારે ગામડીઆઓને કરવું પડતું સખત વૈતરું, બાપડા અજોડ બળદની સુવાળી આમડીમાં ખેડતો તરફથી બોકાની ચાણકની આર, વગેરે જોઈ શુદ્ધ મહાત્માને સમગ્રપુ’ કે જીવનના શુભાજ તજે કાંટા છુપાયેલા છે.

જીવન એ એક જાતનું શુભાજજ છે. શુભાજનું પુષ્પ ગમે તેવું સુંદર-મનહર-આખને હંડક આપનારું હોય, તોપણ તેના છેડમાં અનેક કાંટાઓ હોય છે. તેમજ જીવનરૂપ શુભાજનું પુષ્પ ઉપરથી ગમે તેવું આનંદદાયક હોય તથાપિ તે સુખરૂપ પુષ્પની તજે દુઃખના કાંટાઓ છુપાયેલા હોય છે પણ તે કાંટાઓ જીવનના આંતરસ્વરૂપને જોઈ શકનારનેજ તાદરૂપ દેખાય છે. બાકી તો જમણામાં જમનારાઓ પોતાને નિષ્કંટકજ માને છે !

દિવસે દિવસે શુદ્ધનો દયામય વૈરાગ્ય વધતોજ ગયો. તેને વિરાગી બનતો અટકાવવા રાજા શુધાદેને પ્રયત્ન આપ્યો. શુદ્ધાદેને સુનોની સલાહ માની કુંવરને લગ્ન કરવાની દિશામાં જાગવા માંડ્યો ને તેમાં તે ફેનદ પણ પામ્યો.

“આપેલી કન્યાથી કાંઈ આકર્ષજ થાય નહિ; વરેલી કન્યાથીજ બંધન થાય” । આ

વાક્ય વાંચી કંથ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ ઉપર એક લીટી લખવાનું મન થઇ જાય છે. કંથ એટલે ભરથાર. કંથ શબ્દનો મૂળ શબ્દ કાંત છે. કાંત પરથી કંત ને પછી કંથ શબ્દ બન્યો હશે. કાંત શબ્દમાં કમ્ ધાતુ છે. કમ્ એટલે ચાહવું. તેથી કાંત-કંથ એટલે ચાહેલો-પસં કરેલો (વહાલો ધણી) આ શબ્દ, પૂર્વે આપણામાં પોતાની મેળે કન્યાઓ વર શોધી લેત એવું બતાવે છે. સ્વયંવર શબ્દ પણ એવું જ સૂચન કરે છે. પરંતુ હાલતો મામા ન્યાં બાંધે ત્યાંજ બંધાવું પડે છે. હાલના સમયમાં પુત્ર યા પુત્રીને તે બાળકમાં પૂછવામાં તેમની સલાહ પણ લેવામાં આવતી નથી. તેમને ગમતું હોય યા અણગમતું હોય તોપણ માબાપ ન્યાં લાકડે માકડું વળગાડે તે કણ્ણ કરીને સહન કરવું પડે છે. તેથીજ હાલન વખતમાં ઘણે ઠેકાણે અજ્ઞાન માણસોમાં ગૃહસંસાર કલેશમયજ ચાલે છે. સુદ માણસ તે બિચારા મનનું સમાધાન કરીને સંતોષથી સહન કરીને પોતાનું નિભાવી લે છે. આવ દુઃખમય ગૃહસંસારો અનેક રથળે આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે, તોપણ અશ્વસાસ માત્ર એટલે જ છે કે તે પ્રયા હજી સુધી આપણે દૂર કરી શકતા નથી ને આપણો અસલ રીવાજ ગૃહજી કરી શકતા નથી. આપણા નિર્દોષ બાળક બાળિકાના નિર્દોષ હૃદયોને સારાસારને વિચાર કયાં સિવાય તેમની ધંધા વિરૂદ્ધ ગમે તે રથળે લખનની વેદી ઉપર હોમી દેતા મૂર્ખ કે નિર્દય માતા પિતા કે સ્વજનો જરા પણ વાર લગાડતા નથી, એ શું થોડી શોચનીય દશા છે? કહેવત છે કે સાપ ગયા ને કીસોટા રહ્યાં ! તે પ્રમાણે કંથ શબ્દ શા ઉપરથી કહેવાયો છે, તેનો અર્થ સમજીને કામ કરવું નથી, પણ તે નામતો રાખી દીધું છે. !

આપેલ કન્યા યા વરના તરફ જોટલો ભાવ પેદા થાય છે તેથી લક્ષ ગણી વધારે ભાવ હૃદયના પૂર્વભવના સંસ્કાર તાજ થઇ પ્રેમભાવથી થાય છે. અથવા તો હૃદયના ભાવ થી ચાહીને વરવામાં જોટલાં સુખી થવાય છે, તેના લક્ષ્યાં ભાગે પણ વિના ચાહે વરવાથી સુખી થવાનું નથી. અન્યોઅન્યના-ચિત્તને સંધિ થયો ન હોય ત્યારે તે કાંત કેમ ગણાય !- તે વિષે, રવ. 'ગોવર્ધનરામભાષ્યે રચેલી રનેહમુદ્રામાં રનેહનિદાન એ નામની કવિતામાં એક બાળા પોતાના પિતાને સવાલ પૂછે છે તે યાદ આવતાં રવતઃ લખાઇ જાય છે—

હું બાલ્લી: “ કાન્ત ગણાય છે ઉત્તરારિચિના ચંદ્રમા;

મુજ ચિત્તમાં આના પ્રભાવથી વીચિ જાગે કેમ ના ?

સન્ધિ થયો નથી, છે નહિ, નકડી ન કે ચારોજ તે

અમ ચિત્તને; તો શીખવો, પ્રિય તાત ! કયમ મુજ કાન્ત આ ? ”

(મારા આ વિચારો ઉપરથી વાંચકશ્રદ્ધે હું આર્ષદીની વિરૂદ્ધ છું એમ માનવાનું નથી. ખરી આર્ષદી કંઈ હતી તે બતાવવા માટે અને કેટલાક ગૃહસંસારોના કલહ બેઠને જીરસાથી આટલું લખાઈ ગયું છે. હાલ પણ જે રીટીઓ ચાલે છે તેના સંબંધમાં પણ ઉચ્છેદક વૃત્તિ રાખવાનું મને પસંદ નથી ને તેથી તેમાં પણ કયાં સુધારાને અવકાશ છે તે જણાવી તેના રક્ષણ અર્થે “વનિતા વિદ્યાન” માં લીલાવતી જીવનકળા વિષયે સાર માહી પત્રમાં મેં યોગ્ય લખેલું છે તે જોવાથી મારી સંરક્ષક વૃત્તિ સમજાશે.) કુમાર સિક્કા-રથને પ્રેમના બંધનમાં નાંખવાનું તો ક્યું પણ ત્યાં સવાલ એ આવીને ઉભો કે:-આપેલી કન્યાથી કાંઈ આકર્ષણ થાય નહિ, પણ વરેલી કન્યાથીજ બંધન થાય. આ સવાલ વિરાગી ચિત્તને માટે ગંભીર ને તદ્દન અશક્ય હતો. તોપણ જ્યાં ગતભવનું નજીવનું બંધન હોય છે,

ત્યાં અશક્ય વાત પણ શક્ય બની જાય છે સ્વપ્નામાં પણ જેને જોયેલ ન હોય કે આ જાખતા પણ ન હોય, છતાંજી બધનકારક સબધ ગમે ત્યાંથી સકળાઈ જાય છે. રાજા હોય કે રંક હોય, દેવ દાનવ કે માનવ હોય, મહા મા હોય કે છુદ્દ પ્રાણી હોય, ગમે તે હોય તોપણ ગતભવનું રહી ગયેલું ઝણુ તો ચૂકવવું જ પડે ને ત્યાંજ છૂટા થવાય છે !

બુદ્ધના પિતાએ અનેક રૂપવતી સ્ત્રીઓ—કુમારીકાએને એકરી કરેલી હતી, તેમાં બુદ્ધના પૂર્વ જન્મની તેની પત્ની બુદ્ધનેજ અપતી અપતી મરણ પાળીને તેના મામા દડપાણીને ત્યાં યશોધરા નામે પુત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થઈ હતી, તે સન્મુખ આવીને ઉભી રહી પૂર્વના સરકારો તળ ઘઈ બન્ને વચ્ચે આકર્ષણ થયું ચાર આંખોના મિલાપમાંથીજ પ્રેમદેવ જન્મ પામ્યો ! પૂર્વના સબધ ફરીથી જોડાયો—તાજો થયો !

ત્યાર પછી સારા દિવસોમાં કુમારના, યશોધરા સાથે બારે ધામધુમથી લગ્ન ઉજવવામાં આવ્યાં અત્યાર સુધી તો રાજા શુદ્ધાદનની ઇચ્છા પ્રમાણે થયું ને અનત આકાશમાં સ્વ અછદે વિચરતું પક્ષી હવે પીજરામાં પુરાયું ! કુમારના સ્વતંત્ર પગોમાં હવે સોનાની બેડી જડાઈ ! ગમે તેવું મજાશુત બધન હોય તો પણ શરવીરને તે તોડના વાર લાગતી નથી પણ પ્રેમનું બધન કે જે દૃશ્ય નથી તે બધન તોડવાને તો શરરીર પણ અશક્ય છે

પ્રેમ એ એક અજળ ચીજ છે પ્રેમ નિનાનું મનુષ્ય નકામું છે મહાત્માના હૃદયો પણ જગતના હવ ઉપર પ્રેમ રાખે છે પ્રેમ રાખે છે તેથીજ તે મહાત્મા છે પ્રેમ વિનાના શુદ્ધ અત કરણવાળાઓ હમેશાં સ્વાર્થી ને એકવચેટા ગણાય છે પ્રેમનો શબ્દાર્થ મૂર્ખ લોકોએ બગાડી નાખ્યો છે બાળ પ્રેમ વિના ઇશ્વર પણ આપણને ચાહી શકે નહિ ને ઇશ્વરને આપણે પણ ચાહી શકીએ નહિ પ્રેમવિના માતા પિતા, પતિ, બાઈ, બેન, શર, શિષ્ય, પ્રભુ એ બધાઓનો સબધ શુન્યવત્ બાસે છે બાઈ બેન વચ્ચે શકા, માતા પુત્ર વચ્ચે શકા, પિતા પુત્રી વચ્ચે શકા, શર શિષ્યા વચ્ચે શકા એ બધું પ્રેમવિના શુદ્ધ નિર્મળ પ્રેમ વિનાજ નેહ શકાય છે ખરો પ્રેમજ તલીનતાના પ્રસંગો આણે છે, તલીનતાના પ્રસંગ વગર ખરી દયા કે ખરી ભક્તિ થઈ શકતી નથી શુદ્ધ વેદાંતીપણું પ્રેમમાં નથી હોતું.

બાળી માત્ર પર પ્રેમ ચલાવવા માટે માત્ર હૃદયમાંજ બેઠાં બેઠાં પ્રેમના વિચારો કર્યા કરવા એ બસ નથી તેટલામાં પૂર્ણતા આવી જતી નથી પણ આચારમાં, વર્તનમાં પ્રાણી માત્ર પ્રયે તેમ વર્તી દેખાડવામાંજ પ્રેમ છે પરશુરાત્તવાળાં પામર પ્રાણીઓનેજ પ્રેમ શબ્દ કરડવા દોડે છે એવાં મનુષ્યોએજ પ્રેમ શબ્દના શુદ્ધ સ્વરૂપનો નાશ કર્યો છે એવા મૂર્ખાં ન હોજ પ્રેમ શબ્દથી લડકે છે કેટલાં સાધુઓને એ એમ કહેતાં સાબળ્યા છે કે દ્રુપથી નહિ પણ પ્રેમથી ધણા કર્મો બધાય છે ! એ મિત્રાગ્રા પ્રેમનું ખરૂં સ્વરૂપજ સમજતા નથી તેઓનો વેરાગ્યજ શુદ્ધ પ્રેમનું અનિમ ગ્વરૂપ છે એમ તેઓ જો સમજી શકે, તો તેઓ જગતનું કેમ બધું કલ્યાણ કરી શકે ?

પ્રેમ વિના વિદ્યા મળતી નથી, પ્રેમવિના પ્રભુપદ મળતું નથી, ને પ્રેમ વિના એકે શુદ્ધ વહેવાર નની શકતો નથી સ્વાર્થીની નભતા જગત વહેવારોનું આયુધ્ય તપાસી ને શુદ્ધ પ્રેમથી નજાતા વહેવારનું આયુધ્ય તપાસી જુવો, તો તે વાત સમજશે આક્રી “પ્રેમ એ અમારા અધિમાત્રી બદાર છે જગત વહેવારની પરાધીનતા—ત્વી બધન અમને એમ કહે છે કે પ્રેમ ને ધિત્રાં તેથી અમે પ્રેમ ચીજને શનુરૂપ ગણીએ છીએ ” એમ કહેવારને કાઈ ગેડે

તેમ નથી. પરંતુ યાદ રાખજો કે જે શુદ્ધ મહાત્માએ પ્રેમનો એવો અર્થ કર્યો હોત, મહાવીર પ્રભુએ પ્રેમનો એવો અર્થ કર્યો હોત, તો તેઓના હૃદયમાં જગતના જીવો ઉપર દય કે સમભાવ કદી પણ આવી શકત નહિ. તેઓ જગતમાં પોતાનું નામ અમર અને જી માનવું કલ્યાણ કરી ગયા છે, એ પ્રેમને લીધેજ !

હુંકામાં કહેવાતું કે શુદ્ધને પ્રેમ સાર્વત્રિક પ્રેમ હતો, શુદ્ધ પ્રેમ હતો, ખરો પ્રેમ હતો. યશોધરા નામની એક વ્યક્તિ ઉપરથી વધીને જગતના સર્વ જીવો સુધી તે લંબાયો હતો. એ વિશાળ પ્રેમ હતો તેથીજ એ મહાત્માએ જગતમાં પોતાનો ધર્મ દેલાવ્યો હતો.

એક રાત્રે કુમારે સાંભળેલા વીણનાદના છેલ્લા શબ્દોનો ભાવાર્થ એ હતો, કે-ઉઠે જામત યાત્રી અને આરામ સ્થળ શોધતા પ્રાણીઓને આરામ સ્થળ બતાવો. એ પ્રમાણે સચવાતા ભાવાર્થ વાળું ગીત પૂર્ણ થયું. કુમારના બીતરમાં—હૃદયમાં તે શબ્દો કાતરાક ગયા. પોતાના જીવનની કરેલી-પ્રથમ પ્રતિજ્ઞાનું સ્મરણ થયું. તે પછે કુમાર સિદ્ધાર્થે નિશ્ચય કર્યો કે “ પહેલીજ તકે મારે નીકળી પડવું, પ્રકાશ શોધી કાઢવો ને જગતને તે અર્પણ કરવો. ” મહાત્માઓ ક્રોધ પણ જાતવું નિમિત્ત મલવા પછી એક પણ પણ થોભવાનો વિલંબ કરતા નથી ‘પરોપકારાય સતાં વિમૂતયઃ’ સંત મહાત્માની વિમૂતિ-શક્તિ પારકાનું હિતાર્થેજ હોય છે. સંજ્ઞન માણસને જે માનસિક, શારીરિક કે આર્થિક સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે તે હમેશાં બીજા પર ઉપકાર કરવા માટેજ હોય છે. તેઓ ધનથી મોજ શોખ માણત નથી. કે સ્પૂળ વિષયસુખોમાં આનંદ પામતા નથી, પણ બીજા જીવોને સુખી કરવા માટે પોતાનું દરેક પ્રકારનું સંપત્તિજન-ખુદ પોતાનું શરીર પણ પરાર્થે અર્પણ કરવું એજ સંપત્તિ અને શરીરપ્રાપ્તિનો હેતુ સમજે છે.

દરેક ધર્મશાસ્ત્રમાં, પારકાનું બહુ કરવું એજ પુણ્ય અને પારકાને દુઃખ દેવું તેજ પાપ કહેલ છે. તેને માટે કહ્યું છે કે:—“ અષ્ટાદશ પુરાણાનાં, સારાત્સારઃ સમુદ્ધૃતઃ પરોપકારઃ પુણ્યાય, પાપાય પરપીડન । ” માટે પરોપકાર એજ ખરું પુણ્ય છે. દુઃખી જગતને, આપણા એકજ પિતાના આજકને, આપણા સહોદરને-ભાંડુને સહાય કરવામાં આપણને કુદરત તરફથી જે બક્ષીસ મળી હોય તેનો, તેઓના હિતાર્થે સદુપયોગ કરવો તેજ તેની સાર્થકતા છે, એમ શુદ્ધ મહાત્માનું ચરિત્ર સ્પષ્ટ સીખવે છે. શુદ્ધચરિત્ર પરથી ઘણું લખી શકાય તેમ છે. પરંતુ વિસ્તાર બધી હાલ તો આટલું બસ છે.

(રાજકોટ.)

નિર્મળા.

સદ્ગત મહાન રાનાડે અને ગૃહતંત્ર.*

સદ્ગત મહાદેવ ગોવીંદ રાનાડેના પીતા એક જુની ટપતા ધર્મચુરત પુરૂષ હતા, જેઓ પોતાના ધાર્મિક નીલકર્મમાં ઘણાજ નીચીત અને પોતાની ન્યાતજગતની માગણીને તથા

* મહર્ષિ મહાદેવ ગોવિંદ રાનાડેના જીવનની નોંધ: એ નામનું વાંચવા લાયક પુસ્તક લેખનાં પત્ની શ્રીમતી રમાબાઈએ લખ્યું છે અને તેનું ગુજરાતી ભાષાન્તર સૌ. ભુદ્રાબાઈ મડગાંવકર એઓએ કર્યું છે. આ સચિત્ર પુસ્તકનું મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦ છે. અને તે શ્રીયુત બી. આર. દિવેડિયા, (સેન્ટ્રાલ) એમની પાસેથી મળી શકશે. અર્ચ નતાં લેખાંધી મળતો નફો સેવાસદનના હિતાર્થે વપરાવાનો છે.

તેના નીચેના મજાસુત રીતે વળગી રહેનારા, પોતાના સગાસનેહી તરફ ધણાજ માયાળુ અને ઉદારતાથી ગૃહતંત્ર ચલાવનારા હતા. જુવાન મહાદેવ રાનાડે પોતાના પીતાથી બહીને વર્તનના તથા તેમની હાજરીમાં જરા પણ હેમતી મર્યાદા લોપાય એવું કાર્ય કરવાને કદી પણ હીંમત કરતા નહોતા. પીતાની હાજરીમાં જ્યાં સુધી ખાસ યોગ્યતાનો પ્રસંગ નહિ લાવવામાં આવે ત્યાં સુધી કદી પણ યોગ્યતા હીંમત કરતા નહી, અને યોગ્યતા તે પણ માત્ર થોડા વિવેક લઈ શકેલાંજ. આવો સંબંધ શ્રીમાન રાનાડે પોતે ન્યાયાધીશ થઈ સ્વતંત્ર ગુજરાન કરવા, અને જાહેર જાહેરાતી ચાલુ કરવા સમર્થ થયા હતા તે છતાં પણ ચાલુ હતો. આમ છતાં સત્ય સમજતાં, વાચક વર્ગ આશ્ચર્યમાં પડશે કે પોતાના પીતા તરફ આવું વીવેકી વર્તન છતાં, તેઓશ્રી, પોતાના પીતાના ધર્મચુસ્ત બંધને કે જે દેશહીતના કાર્યમાં બધન રૂપ હતાં, તેને બ્રુહી રીતે નાપસંદ કરનારા હતા. શ્રીયુત્ રાનાડે ઇ. સ. ૧૮૬૮ માં એલ્ફિન્સ્ટન કોલેજમાં અંગ્રેજીના આસીસ્ટન્ટ પ્રોફેસર હતા. અને તેઓ ઇ. સ. ૧૮૬૯ માં સંસારસંધારક મંડળમાં દાખલ થયા કે જે મંડળ પુનર્લંબની તરફેણ કરતું હતું. જેઓએ મી. રાનાડેને તેમની પાછલી જાહેરાતીમાં જોયા હશે તેઓ કહે છે કે તેવણુ ધણાજ શાંત અને આત્મ સંયમી સાધુ હતા, અને તેઓ કદી પણ ઉરકેરાઈ ગયા હોય એવું જણાયું નથી. પરંતુ તેજ રાનાડે પોતાની જુવાનીમાં કંઈ જુદાજ હતા. તે સમયે તેમની કલમ ધણી કાતીલ હતી; એક નીચામાં લખાયેલી લખ રહીત ખીનાથી-સર આલેક્ઝાન્ડર જેવા તેમના સનેહી તેમના પ્રયે બહુ ગુરસે થયા હતા. ઇ. સ. ૧૮૬૯ માં મી. રાનાડેએ વિધવા પૂનર્લંબની તરફેણમાં એક સખ્ત લાપણુ આપ્યું હતું. પરંતુ તેજ વખતમાં તેમના કથનની કસોટી આવી પડી. એ સમયમાં વિધવાવિવાહના કેટલાક હીમાયતીઓ પોતાની પત્ની ગુમાવી બેઠા હતા, અને તેમાં મી. રાનાડે પણ એક હતા. તેમના પીતા તેમને એક ૧૧ વરસની બાળકી (કુમારીકા) સાથે પરણાવવા ઇચ્છતા હતા. આ સમયે મી. રાનાડે પુતામાં હતા. અને વીધવા વીવાહના હીમાયતીઓ મુંબાઈમાં હતા. તારો અને કાગળો મારફત તેઓએ મી. રાનાડેને કાંઈ વીધવા સાથે લગ્ન કરવા ઇશ્વરના નામથી વીનંતી કરી. તેમના પીતાએ આવેલા તારો અને પત્રો ધૂપાવી દીધા, અને પોતે કંઈપણ દલીલ અથવા આજીજ સાંભળ્યા વગર તે અગિયાર વર્ષની બાળકી (તે હાલનાં આપણાં આદર્શ સચારી શ્રીમતી રમાજાઈ રાનાડે) ને તેના પીતા સાથે, મી. રાનાડે આગળ લાવ્યા, અને બોલ્યા, “ તારે આ છોકરી સાથે લગ્ન કરવું જોઈએ, અને જે તું નાકશુલ્ક જશે તો તારો અને મારો સંબંધ આજથી તુટેલો સમજજો, અને હું કદી પણ તારું મોં જોઈશ નહીં. ” વળી કહ્યું, “ જ્યારે એક કુમારીકાને તેના પીતા સાથે અને લગ્ન માટે યોગ્ય ધારી લાવવામાં આવી છે, તો તારે નાકશુલ્ક કરી તેને તેના પીતા સાથે પાછી મોકલવી, એ હવે છોકરીને માટે લાંબનરૂપ છે. શું તું એક નાજુક બાળાની જાહેરાતી, તેને પાછી કાઢી, નષ્ટ કરવા ધારે છે ? શું તું તારાં આર્થ વર્તનથી તારાં કુટુંબની અને સાથે સાથે આ બાલિકાના પીતાના કુટુંબની આજરૂ પર પાણી ફેરવવા હીંમત કરે છે ? ” આ સાંભળીને તે (મી. રાનાડે) બીજકુલ નરમ થઈ ગયો, તાણે થઈ ગયો. આ સંબંધે એક ન્યુસપેપર કે જેમાં મી. રાનાડેએ આગળ વીધવાવિવાહ સંબંધે લાંબુ લાંબુ લખ્યું હતું તેણે લખ્યું “ કેવી મહાન પડતી ! ”

સત્ય કે અસત્ય ?

શ્રીમતી રમાબાઈ રાનાડે પોતાના સદ્ગત પતિનો હીંમતથી બચાવ કરતાં કહે છે કે "મારા પતી સત્ય હતા, બ્યારે તેમના ટીકાકારો અસત્ય." હવે આપણે તો આ અભિપ્રાય સુગે મોઢે સાંભળવોજ નેમ્યે, યહી આપણે મળતા યમ્યે કે નહિ. પણ એક વાત તો સત્ય છે કે પોતાના વૃદ્ધ પીતાની પાછલી જીદગી સ્તપણે ગુજરવા દેવા, એમનું આ વલણ તદન ઉત્તમ હતું.

મી. રાનાડેનો સચોટ પણ યુદ્ધિપુર્વક જવાબ.

લગ્નના દાંડણે મી. રાનાડેએ પોતાના પીતાની જાણુ વગર, શ્રીયુત વીળ્યું પરશરામ શાસ્ત્રી કે જેમને ન્યાતી તરફથી પૂનર્જન કરવા માટે ન્યાતબહાર મૂકવામાં આવ્યા હતા, તેમને પોતાને ઘેર જમવા નોતયા. બસ, મી. રાનાડેનું આ પગલું તેમને તથા તેમના આખા કુટુંબને ન્યાતબહાર મુકાવવા પૂરતું હતું, અને તેથી તેમના પીતાએ એકવાર ફરીથી ઘર છોડી જવાની ધમકી આપી. છતાં મી રાનાડેએ ધૈર્ય અને અંચળતાથી અને બુદ્ધીપૂર્વક મક્કમણે પણ મર્યાદાથી જવામ દીધા, કે ત્યારે તો તે પોતે (મી. રાનાડે) પોતાની પૂનાના ફરટકલાસ સમોર્ડિનેટ જજ તરીકેની જગેલું રાજનામું આપી જંગલમાં સાધુજીવન માળવા જવા તૈયાર છે. જવાબ સચોટ હતો અને તેણે ધારેલી અસર આપાદ કરી. પીતાજી સમજ ગયા, અને પુત્રને ધારેલું કરવા દીધું. પરંતુ આટલેથી આ પ્રકરણ પૂર્ણ નહિ ઇગતા, મદારી ખેલેનો અને ભાષ્યાને આ પીતા પૂત્રની હાલયાધર્મા સામસામા ગર્ભાત "શેર પર સવાશેર" પણ રહેલું છે તે જણાવીશ. પીતાએ પૂત્રની જાણુ અને સંમતી વગર તેમને માટે એક ૧૧ વર્ષનાં કુમારીકા પસદ કર્યાં, તે જલ્લમાં શ્રીયુત રાનાડેએ, જાણે ઇટને જવાબ પથરથી વાળતા ન હોય તેમ, પીતાની જાણુ અગર સંમતી વગર વીધવાવીવાહના હીમાયતીએને જમવા નોતયા. લગ્ન માટે યોગ્ય ધારેલી કુમારીકાને નહીં સ્વીકારવી એ જેમ ખાનદાન કુટુંબને માટે જે પીતાને લાંછન રૂપ ગણાયું, તેજ પ્રમાણે નોતરેલા પરોણાએને જમાડ્યા વીના પાછા મોકલવા એ કાર્ય શું તે બાહોસ પૂત્રને પોતાના કુટુંબને કલંક કરતા નહી જણાય ? આહ ! પીતાને માટે કેવો માર્મિક યોધ ! અને યોધ આપવાની તે પૂત્રની કેવી અપૂર્વ બુદ્ધિ ! હોદમાતા ! ધૈર્ય ધર તારી ઉન્નતિ માટે અને સ્થુર કર તારી સ્વતંત્રતા માટે, જ્યાં સુધી આર્થક્ષેત્રમાં ન્યાયવીર રાનાડેએ પાક્યા છે ત્યાંસુધી કાંઈ ચિન્તા નથી ! આર્થભગીની અને બાનાઓ ! જેઓ સુધારાને નામે કફેઝ કામો કરી માતા પીતાને રંજડે છે, અને પોપટીઆ ઝાનતું પોત પ્રગટાવે છે, તેઓને આદર્શ ધર્મવીર સંસારસુધારક મરહુમ રાનાડેનું અને વીદુષી બેન રમાબાઈનું અનુકરણ મનનીય યધ પડશે.

એક ધર્મીય કુટુંબ.

મરહુમ રાનાડેને માત્ર, તેમના સંસારસુધારાના કાર્યમાં, પીતા તરફથીજ હરકત નહી નહોતી. પોતાના ધરમાં પોતાના એક વીધવા બેન હતાં, જેમનાપર તેમનો અનહદ ભાવ હતો. તે બેન એક પ્રતાપી પણ પક્કા ધર્માધ્યાય હતાં. તેઓ તેમના ગૃહરાજ્યના ચારક હતાં, કારણકે તેઓએ હતાં, અને પુગણશાસ્ત્ર વીગેરેનાં સારાં અભ્યાસી હતાં, એટલે તેમનો દિવસનો વખત ધરની અવસ્થામાં અને પૂરાણ વાંચવામાં વહેંચાઈ ગયેલો હતો. વળી મી રાનાડેને સાવકાં માતૃશ્રી પણ હતાં.

કુમારીકા સાથના પોતાના ફરીવારના લગ્ન પછી, પોતાનાં નવાં પત્નીને રાનાડેએ કેળવણી આપવાની શરૂઆત કરી, અને સવારે અને સંજે તેને કેળવણી આપવા પોતે બેસતા. ધરની ધરડાં સ્ત્રીઓને છ'છેડવાતું તે વખતે આનાથી વધારે શું બ્રેષ્ટતું હતું ? પરંતુ તેઓ રાનાડેને તો કહેવાની હીમત કરી શકતાં નહોતાં, કારણકે તેઓ તો પોતાની મરજી પ્રમાણે શાંતતાથી વર્તવા છૂટા હતાં. તેથી તે બૃદ્ધ સ્ત્રીઓએ મીસીસ રાનાડેથી શરૂઆત કરી. તેઓએ તેને સલાહ આપી, “વહાલી છોકરી! આ પુરૂષો માત્ર વાંચવાતું લખવાતું અને પૈસા કમાવાતું જાણે છે. તેઓને દુનીઆદારીનો કયાંથી જાતી અનુભવ હોય ? શું તેઓ રાંધી અને ગૃહતંત્રની વ્યવસ્થા કરી શકે છે ? તમારા પતિ તમને સેંકડો ઓજા કરવાની કહેશે, પરંતુ અંચળ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે કે તેમણે તે ગાંડીગાંડી વાતો એક કાને સાંભળી બીજે કાનેથી કાઢી નાંખવી. આપણું કર્તવ્ય તો રસોડામાં જ પૂરું થાય છે. વાંચન સાથે આપણને શું કામ છે ? તમે શું મંડમ સાહેબ યદને આપણાં કુટુંબ પર કલંક લાવવા માગો છો ? તમારા પતીનાં આગલાં પત્ની એટલે તમારી શોકપત્ની વીચાર કરો. જેમ તમને તે વાંચવા લખવા શીખવા દબાણ કરે છે તેજ પ્રમાણે તેમને પણ દબાણ કરતા. પરંતુ તે તો ધણાં સુશીલ અને સમજી હતાં. બાદ તરફથી તેમને જે કંઈ પણ શીખામણ અપાતી તે તરફ “હા, હા” બણતાં. પણ તેતો પોતાનેજ પથે આજનારાં હતાં. તે કદીપણ વાંચતાં લખતાં શીખ્યાં નહોતાં, પણ માત્ર રાંધણીનીજ દરકાર રાખતાં. અને તે અમને કેવું એક વહાલું પંખી હતું ? ખરેજ તે તમારે માટે આદર્શ રૂપ છે. તમે એક કીર્તિવંત કુટુંબમાંથી આવો છો, અને તેથી તમેજ કહો કે કોણ સ્ત્રીઓને લાજાવવામાં આવી હતી ? તમારા પતી થોડો વખત તમને લાજાવવાની ખંત રાખશે, પણ આજીવન તમે જેમ જેમ તમે તેમના કહેવા પ્રમાણે વર્તશો નહી, તેમ તેમ કંટાળી આખરે તમને શીખવવાની માયારૂટ છોડી દેશે. ‘સંસારસુધારા પાઠળ બટકનારાઓને માટે અને સ્ત્રીજાતને મહેનત આપનારાઓને માટે ‘તો આજ ઉત્તમ રસ્તો છે.” જુઓ બહેનો ! ધર્માન્ધ બૃદ્ધ સ્ત્રીમંડળનો તે બાદને પતિવ્રત ધર્મથી ચળાવનારો કેવો અધર્મિત ઉપદેશ ! હે દેશસુધારક બાતા અને ભગીનીઓ ! જે કુટુંબો, સ્ત્રી જિન્નતિને મૂળમાંથી કરડી ખાનારાં અને પારકાંની કુચક્રીમાં દોષદષ્ટીથીજ સર્વ મંડળને નીહાળનારાં અને વધુમાં વધુ પોલમપોલ પાખંડી આચાર્યોને જ પોતાનું સર્વસ્વ માનનારાં અને તેવોજ બીજાઓને ઉપદેશ આપનારાઓથી, ન્યાં સુધી બરાબાં રહેશે, ત્યાં સુધી માત્ર ઉપદેશ દ્વારા ભારતની ઉન્નતિ તમે કીધા ખુણામાં નીહાળો છો, તે હું સમજી શકતી નથી. સ્ત્રી કેળવણીનો—સ્ત્રીને યોગ્ય કેળવણીનો પ્રયત્ન જ્વની આર્થિકવર્તની ઝુંપડીઓ સુધી પહોંચ્યો નથી, ત્યાંસુધી તો માત્ર તમારો ઉપદેશ, હવાના બાયકાં સમાન છે—ઉંઘમાંના આનંદી સ્વરના જેવો છે !

શ્રીહીણી-જેન રમાબાઈનો-રસ્તો.

મીસીસ રાનાડેએ ગપ્પેતેમ છતાં, આ સીખામણ માની નહીં—જે સીખામણ તેમનાં ધરનાં વડીલ સ્ત્રીમંડળે આપી હતી, તેને—તેમના પતીના શાંત સુખોધે તેમના પર સારી અસર કરી. મી. રાનાડેએ પોતાના ધરનાં સ્ત્રીમંડળ તરફ કંઈ ખ્યાન આપ્યુંજ નહી, અને જાણે કે કંઈ જાણતાજ નથી એમ જણાતી, પોતાની પત્નીની કેળવણી ચાલુ રાખી. રાત્રે વાણુ ક્યાં બાદ, મી. રાનાડે પોતાના ધરના વડીલ સ્ત્રીમંડળ સાથે લગભગ એક કલાક બેસતા, જે દરમિયાન, તેમની સાથે મીઠા મીઠા વાતોવાપ કરી, તેમને આનંદી બનાવતા, પરંતુ

પોતાના પત્નીની કેળવણી સંબંધે જરા પણ વાત હેડતા નહીં, અથવા તેઓ હેડે એવી તક સુધા આપતા નહીં. પણ ધીમેધીમે તો વડીલ સ્ત્રીમંડળ તરફથી, મીસીસ રાનાડેને રૂબરૂવાનો વીપરીત માર્ગ; પણ લેવાયો. ધરમાં આવતાં જતાં પરસ્ત્રીમંડળ આગળ, મીસીસ રાનાડેની તેઓ ટેકડીઓ કરવા લાગ્યાં, અને માત્ર નજીવી અથવા નહીં જેવી લુકને-મોટું રૂપ આપી ખજુખોદ કરવા લાગ્યાં, વડીલ સ્ત્રીવર્ગે, આ અને એવી બીજી રીતે યુવાન મીસીસ રાનાડે-બહેન રમાબાઈ-ની જીંદગી એક દયાગ્રસ્ત બનાવી દીધી. આટલું જ નહીં. રાનાડેના એક પણ દીવસ એવો ન વીત્યો, કે જ્યારે તેમણે પોતાની પત્નીને કેળવણી નહીં આપી હોય. યુવાન બેન રમાબાઈ પણ ચંચળ અને લાગણી વાળાં હતાં, અને તેમને તો પોતાનો દીવસ ધરનાં બૈરાંઓ સાથેજ વીતાડવાનો હતો, અને તેઓનાં મ્હેણાં-ટોણાંથી, બહેન રમાબાઈના દીવસ શુભ અશુભપાતમાંજ વીરામતો. આ પ્રમાણે થોડાં વરસ ચાલ્યું. ત્યાર પછી મી. રાનાડેએ એક બીજું પગલું લીધું. તેમણે એક ઇંગ્લેન્ડ બાઈ પોતાના પત્નીને પોતાને ઘેર શીખવવા રોક્યાં. આ જોઈને તે વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ ધણીજ ગભરાયાં. આ કારણે તેઓએ પોતાના ધરની પાપમાફીનું ગણ્યું. તેઓએ મીસીસ રાનાડેને કહ્યું કે “અમારી કોણ દરકાર કરે છે ? હવે તો તમે જે બાઈ તમને શીખવવા આવે છે તેની માફક કપડાં પહેરો અને તમારા પત્નીને કહો કે વીધવાઓ ને ધરમાંથી હવે રજા આપો.” આ સંઘર્ષ મીસીસ રાનાડેએ સહન કર્યું, અને તેઓને ખુશી રાખવા, પોતાના શીક્ષકના ગયાપછી, પોતે દરરોજ નહાતાં, કારણ કે હોંદુ વીચાર પ્રમાણે તેમ કરવું જોઈતું હતું. પરંતુ દરરોજ આ પ્રમાણે નહાવાથી, મીસીસ રાનાડે માર્દા પડી ગયાં, અને લગભગ એક પખવાડીઆ સુધી, પધારીમાંથી ઉઠી શક્યાં નહીં, અને ધરનાં સંઘર્ષને ચીંતાતુર બનાવ્યાં. ત્યારે તેઓ સારાં યર્ષા, ત્યારબાદ અભ્યાસ પાછો શરૂ થયો. પરંતુ નહાવાના સંબંધમાં તે ધરડાંઓને ઠીક અનુભવ મળેલો હોવાથી, તે અંગ્રેજ શીક્ષકના ગયા પછી, તેઓએ મીસીસ રાનાડેને કહ્યું “તમે હવે તમારો યરજ પડે તેમ કરો. તમારે જોઈએ તો પત્ની પત્ની બન્ને આનંદથી નાચો, અને તમારાં આ નવી રીતના ચાળાથી, અમને બંને દુઃખી બનાવો. પરંતુ ઇશ્વરને ખાતર હવે નહાવાનું છોડી દો. કારણ કે છેલ્લાં ત્યારે તમે માર્દા હતાં ત્યારે, અમારું સંઘર્ષ તજીને અમારે તમારી ચાકરી કરવી પડતી હતી, અને તે અમને ઘણું કંટાળા બરેલું થઈ પડ્યું. તમે ફરીથી માર્દા પડો અને અમને મહેનત આપો, એમ અમે હવે ઇચ્છતાં નથી. કારણ કે અમારી ધરડી અવરધમાં તમારી ચાકરી કરવાનું અમારામાં જોર નથી સુધારાના નામથી હજી અમારે નવી સ્ત્રીઓને કેવી કેવી રીતે વર્તતાં જોવી પડશે, તે પરમેશ્વર જાણે.” આ પ્રમાણે કેળવણી આગળ વધી, અને શાંતતાથી મી. રાનાડેએ પોતાના પત્નીને એક આદર્શ રૂપ બનાવ્યાં જે પત્ની-તે બહેન રમાબાઈ-આજ હોંદુસંસારનાં શુભશુરૂષ લેખાણ છે.

ઉપસંહાર.

ભગીનીઓ ! હોંદુસંસારને ઉપયોગી થઈ પડે તેટલું મારી શકતીના પ્રમાણમાં ત્રીયુત સદ્ગત રાનાડે અને શ્રીમતી રમાબાઈના ઉપર ઉપરના કેટલાંક જીવનતત્ત્વની શોધ કરવા મેં અહિં પ્રયાસ કર્યો છે, તે જો વાંચકવર્ગને થોડે અંશે પણ ઉપયોગી થશે, તો આ લખાણની સાર્થકતા છે. હંસેલો જેમ તત્ત્વ તત્ત્વ વીણી નકામું રહેવા દેછે તેમ સુઝ બહેનો પણ કરશે. દરેક પ્રસંગને ઘર્ષ ટીકા કરવા, સમજ બચાવવો, અને તેમ પણ કદાચ કરી,

આખરે રથજસઠાયને લીધે, મહાશય અધીપતીજને કાપકુપ કરવા પ્રસંગ આપવો, એના કરતાં ખત્રોના પ્રાસંગીક વલણ માટે સૌએ વીચાર કરી લેવો એજ હું ઠીક વીચાર છું. પણ હુંકર્માં પ્રમાણિક યોગ્ય સંસારસુધારક હાર્ષ બહેનને માટે એટલું તો જાણવા મળશે કે, શું તે પત્ની પત્નીની સહનશીલતા, ગાંભીર્ય અને ક્ષમાશીલતા! ઉચ્છૃંખલ વહુ પુત્રીઓ, બહેન રમાઆપના સદૃશ્યો તરફ ધ્યાન કરશે તો સ્પષ્ટ સમજશે કે, સુધારે માત્ર છુટ સ્ત્રોત્રોગ અને ફેકમાં સમાઈ ગયો નથી, પરંતુ એક યોગ્ય ગૃહીણી બનવામાંજ.

(મુંબાઈ)

—સૌ. ગમનગૌરી ચીમનલાલ.

સ્પાર્ટની સ્ત્રી કેળવણી.

ગ્રીસ દેશના ન્હાનાં ન્હાનાં સંસ્થાનોમાં પ્રાચિન કાળમાં જૂદા જૂદા પ્રકારની રાજકીય અને સામાજિક સંસ્થાઓ હતી. તેમાં સ્પાર્ટમાં તો કેટલીક સંસ્થાઓ ધણીજ ચમત્કારિક હતી. ત્યાં ખીજ બામતો પ્રમાણે સ્ત્રી શિક્ષણને માટે પણ કેંક વિચિત્ર નિયમ હોતો. પ્રજા સુદૃઢ અને મજબુત થવાને બાળકોની માતા પણ નિરોગી અને મજબુત બોઈએ, એ વિચારથી ત્યાંના એક મહાનપુરૂષે સ્ત્રીઓના શારિરિક શિક્ષણની પણ યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી હતી. છોકરીઓએ દશ વર્ષની ઉંમરથી ફરજિયાત કેળવણી લેવીજ બોઈએ એવો તેણે કાયદો કર્યો હતો. આ કેળવણી શારિરિક હતી અને તે પુરોના કરતાં બહુ જુદી જાતની નહોતી. છોકરાઓની માફક છોકરીઓના પણ વર્ગ હતા અને ત્યાં દોડવું, કૂદકા મારવા, કુરતી કરવી, ઇત્યાદિ શારિરિક વ્યાયામ નિયમીત વખતે ફરાવેલી રીત પ્રમાણે કરાવવામાં આવતું. ત્યાં શિક્ષણ લીધેલા પુરૂષો જેમ ઉચા કદના અને મજબુત બાંધાના થતા તેમ સ્ત્રીઓ પણ મજબુત, કસાયલા શરિરની અને કુદરતી સાન્દર્ભવન થતી હતી. છોકરા છોકરીના વર્ગ પ્રથમ એકઠાજ રહેતા. પરંતુ તેઓ નહોતાં થયા પછી વર્ષમાં એકજવાર એકઠાં મળતાં. તરૂણ છોકરાઓની કસરત બેવાને તે દિવસે સેકડો લોકો ત્યાં આવતા, તેમાં તે યુવાન કુમારિકાઓ પણ આવતી. સ્પાર્ટમાં બાળકઅનો રિવાજ ન હોવાથી છોકરીઓનાં શિક્ષણમાં કાંઈ પણ અડચણ આવતી નહોતી, અને તેઓને સરાક્ત, વધાદાર ગૃહિણી અને નમુનેદાર માતા થવા લાયક કેળવણી લેવામાં વિશ્વ નડતું નેહતું. લગ્નનો આદ્ય પણ સ્પાર્ટન લોકમાં કેંક વિશ્વસ્યજ હતો. લગ્નને દિવસેજ નવીન વધુતા વાજ કાપી નાંખી તેણીને સાન્દર્ભહિન કરવાનો રિવાજ હતો. આનું કારણ, પોતાની પત્નિમાં વિશેષ આસક્ત થઈ પુરૂષ કર્તવ્યબ્રષ્ટ ન થાય એ હતું. સ્ત્રી પુરૂષ ઉભયનું શારિરિક બળ કાંઈ પણ પ્રકારે નષ્ટ ન થાય તેને માટે પૂરતી કાળજી રાખવામાં આવતી હતી તેઓનો મુખ્ય ઉચ્ચ જહાદુર, નિરોગી અને નિડર પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાનોજ હતો. તેઓ અનિતી તરફ અત્યંત તિરસ્કાર ધરાવતા અને તેઓનો પતિ પત્નિ વચ્ચેનો સંબંધ પણ ધણોજ નિમજીત રહેતો તે સમયની સ્પાર્ટન સ્ત્રીઓ ધણી ઉલોખી હતી. તેઓ ધરનું કંઈપણ કામ કરવામાં હવકાઈ માનતાં નહોતાં. તેઓ પુરૂષોની મરજીને આધિન રહેતાં અને પુરૂષો તેઓને શુદ્ધ પ્રેમ અને સન્માનથી 'દિવી' તરિકે રાખતા. આપણા દેશની પ્રાચિન વિરાંગનાઓની માફક સ્પાર્ટન રમણીઓ પણ વખત આવે વિરાંગના બની રણસંગ્રામમાં ઉતરી પડતી હતી, અને તેઓનાં મ્હેણાં સહન કરવાં પડે એ બહીકથી ધણા કાયર

પુરુષો પણ શૈય બતલાવવા બહાર પડતા. આ ઉપરથી જણાય છે કે સ્પાર્ટનું શિક્ષણ માત્ર શારિરિક હતું, ત્યારે હાલનું આપણું શિક્ષણ ફક્ત માનસિક છે. શરીર અને મગજ બંનેનો માથે વિકાસ થાય તો જ તહેનો યોગ્ય ઉપયોગ થઈ શકે. આપણી હાલની કેળવણી આપણી સંસારિક સ્થિતિને પણ ઉપયોગી નથી અને સમાજને પણ ઉપયોગી નથી. કારણ હાલની સ્ત્રીઓમાં શારિરિક સ્થિતિ શોકજનક હોવાથી તેઓનાં મગજ પર તહેની અસર થયા વગર રહેતી નથી. હાલની નિશાળે જતી અસક્ત, કમરમાંથી વાંકી વળી ગયેલી, પીકડા ચહેરાની અને અસ્મા પહેરેલી છોકરીઓને જોઈ, “આ જ આપણી ભવિષ્યની પ્રજાની માતા થવાની છે ?” એ વિચારથી આપણી ઉત્તતિની અનેક મહત્વાકાંક્ષાઓનો, નાશ થાય છે. સ્ત્રીઓના શારિરિક શિક્ષણ તરફ યોગ્ય લક્ષ આપવામાં શુ દરકત છે તે સદમગ્નતું નથી. “સીકેળવણી વધારો, સ્ત્રી કેળવણી વધારો,” એવી પાશ્વર્ય લોકોની ગર્જનાથી પુરુષો પ્રમાણે સ્ત્રીઓને પણ ફક્ત માનસિક શિક્ષણ આપી તેઓનાં શરીર અને તખીએતની પાલમાલી આપણે કરીએ છીએ. સ્ત્રીઓને કેવા પ્રકારના શિક્ષણની ખાસ આવશ્યકતા છે તેનો પૂર્ણ વિચાર કોઈ કરતું નથી. જો કે સ્પાર્ટન સ્ત્રીઓની માફક આપણી સ્ત્રીઓને ફક્ત શારિરિક કેળવણીજ આપવી જોઈએ એવો આ લેખનો હેતુ નથી, પરંતુ હાલ શારિરિક શિક્ષણ તરફ જે દુર્લક્ષ કરવામાં આવે છે તેમ ન થતાં બંનેને સરખું મહત્વ મળવું જોઈએ.

—સૌ. પ્રિયમતી શુક્લ.

સ્ત્રીની ઉત્તતિનો ઉપાય શુ !

તીર્થ-વ્રતાનું સેવન, કે પતિવ્રત ?

મહારાજ, રાજ રજવાડા અને કંગાલનો, દરેકનો ન્યાય જ્યારે એક સરખો શાન્તિ પૂર્વક નિષ્પક્ષપાતથી થતો જોઈએ છીએ, —ધર્મ સંબંધી શાસ્ત્રીય શાંતિથી થતા જોઈએ છીએ, દેશ ઉત્તતિ ખાતર, પ્રયત્નવાન થતા, પુરુષો તરફ દ્રષ્ટિ કરીએ છીએ, —ત્યારે તો એમજ લાગી આવે છે કે એ બધા પ્રતાપ પરમકૃપાળુ શ્રી સરકારનો જ છે, જેમના હત્ર નીચે આપણે આપણા હકો માગી શકીએ છીએ. શ્રી સરકારનો એ અનહદ ઉપકાર મનુષ્ય માત્રે ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ. આજકાલ કિંગ્ડમી, યુસ્તી, કુરાની, જૈન, પ્રાર્થનાસમાજ, આર્ય-સમાજ, બલસમાજ, વગેરેના વાદવીવાદ જન દ્વારે વાંચવામાં આવે છે. ઉલ્લેખ થકી જમે તે હોય, તે સાથે આપણે સંબંધ નથી. પરંતુ મારી પ્યારી બહેનોની જાણ ખાતર મારે તેમના હીતના અર્થે કહેવાની ખાસ જરૂર છે કે —તીર્થ-યાત્રા, વ્રત કરીને, ગંગા યજુના નદીઓમાં આન કરીને, કાશી મથુરા આદી નગરોમાં દોડદોડ કરીને, ઉપવાસ કરી જીએ રહીને, આપણા જન્મને સફલ માનવા વાળી અથવા તો વૈકુંઠ પહોંચવાની સમજણવાળી બહેનો ! નિશ્ચે કરી જાણજો કે તીર્થયાત્રા કે ઉપવાસ ધરવાથી તમને કંઈ લાભ નહિ થશે. પરંતુ સુખથી રહેવા અને મરણ પશ્ચાત્ મોક્ષની ઇચ્છા રાખતી હો તો તીર્થવ્રતનાં ફાંફાં છોડી દઈ, ધર્મ ધારણ કરી આપણા પતીની સદૈવ સેવા સુશ્રુષા કરો. જીએ, મનુ અ. પ. ૧૫૪ માં લખ્યું છે, સ્ત્રીનો સાચો દેવ કેવલ પતિજ છે સત્તત દેવચત્પાતિઃ.

પ્યારી ભગીનીઓ ? શ્રીમત્ ભાગવન સ્કન્ધ ૬, અધ્યાય ૧૮, શ્લોક ૩૩ માં જીએ. કશ્ચપજ દિતીને કહે છે કે પતિ એજ સ્ત્રીનો મોટો દેવ છે.

પતિરેવ નારીણાં દૈવતં પરમં સ્મૃતમ્ ।

૨૬૬ પુરાણમાં જુઓ તેમાં સાફ ખુલ્લુ લખ્યું છે, કે જો આ તીર્થ સ્નાન કરવાની ઇચ્છા રુખે, તો પોતાના પતીના ચળુ થોઈ પીએ, કેમકે પતી શકર અને વિષ્ણુથી મોટા છે.

તીર્થ સ્નાનાર્થિનીનારી પતિપાદોદકં પિવેત્ ।

શંકરાદપિ વિષ્ણવાંર્વા પતિરેકોષ્ઠિકઃ સ્ત્રિયાઃ ॥

મર્ત્તાદેવો ગુરુર્મર્ત્તા ધર્મ તીર્થ વ્રતાનિ ચ ।

તસ્માત્સર્વ પરિત્યજ્ય પતિમેકં સમર્ચયેત ॥

જુઓ ! અતપથ નિરૂપણ પૃષ્ઠ ૧૦૭ શ્રીઅત્રીજી ૧૩૩ માં તથા ૧૩૬ માં સ્લોકમાં કહે છે કે તીર્થયાત્રા જે આ કરે છે, તે પતીત થઈ જાય છે આગળ આસતા ૧૩૦ માં સ્લોકમાં કહે છે કે—

જપસ્તપસ્તીર્થ યાત્રાપ્રવ્રજ્યા મંત્ર સાધનં ।

દેવતારાધનં ચૈવ સ્ત્રીશુદ્ધપતનનિ પદ્ ॥

જીવેદ્વર્તરિ યા નારી ઉપોપ્પવ્રતચારિણી ।

આયુષ્યં હરતે મર્તુઃ સા નારી નરકં વ્રજેત ॥

મતસ્ય સ્ત્રીનો પતી હયાત છે, છતાં સ્ત્રી નત કરે છે (ઉપવાસ રાખે છે) તે આ પોતાના પતીનું આયુષ્ય ઓછું કરે છે, અને નરકમાં પડે છે

આની પુણીમાં મનુમહારાજ અધ્યાય ૫, સ્લોક ૧૫૫- ૫૬ માં, તથા મુળીલાદેવી નામના પુસ્તક પૃષ્ઠ ૪ માં તથા મુંદરીમુખાર નામના ગ્રંથને પાને ૭૧-સ્લોક ૧૮, તથા મુમિત્રા સ્ત્રી ધર્મશિક્ષા પૃષ્ઠ ૩૧ સ્લોક ૧૦૨ માં સાફ લખ્યું છે, કે સ્ત્રી પતિની સેવા શિવાએ કર્મ વૃત્ત ન રાખે છતાં જો રાખી ઉપવાસ કરે છે તે તરત વિધવા થઈ નરકગામી થાય છે

એક મહાત્મા કહેતા તતા કે

વહુધા સ્ત્રીયાં ભ્રાતા પતિ ઔર પુત્રકી રક્ષાકે નિમિત્ત પતિવ્રતકે મભાવકો ન જાનકર ઘડે ઘડે ઘોર પાપ ક્રિયા કરતો હૈ. અર્થાત્ કમી દેવીકે નામ પર ઘકરે ફટવાતી હૈ. કમી જલૈયા કે નામ પર મુર્ગે ઘેટે મરવાતી હૈ. કમિ નિજ પ્રતિષ્ઠાકો મન્દિરોમં ચઢાકર સદા કે વાસ્તે ઝન્હે વેસ્પા કર દેતી હૈ. કમી છુતોંકે પાસ જાકર અપને સતીત્વકો નષ્ટ કર દાલતી હૈ. કમી પુનમ ચોથ મંગલ આદીકા વ્રત રહકર મુખની ગર્મીસે અપના ગર્ભપાત કર વેઝતી હૈ. કમી ગંગા જમનાદી નદીયોં-પર ન્હાકર લજ્જા રવો દેતી હૈ. ઇત્યાદિ એસેહી અનેક પ્રકારકે ઇત્યારે કાર્ય કર પ્રધમ્ય કરતી કરાતી હૈ.

ખાંરી ખરેનો ! આપ જાણ લીધા કરો કે આ સનાતની અદર જ્યાં શાન્ત ન્યાય, જ્યાં પુરેપુરી કદર, જ્યાં પૂર્વના જનમો અને ખુનરેજનો લેશ માન પણ હર નથી ત્યાં

તમે જ્યારે માત્ર વૃત્તતીર્થમાંજ સતોષ માની એનેજ ઉન્નતિનો ઉપાય માની એસો ? પછી કહેશો કે કલીયુગ છે; અને નસીબમાં નથી વીગેરે વીગેરે કહાણી કહેવી ! અને આ દોષ શું આપનો નહાનો સુનો કહેવાય કે ? અરે ! તમે કાણુ છે ? આજ તમે ભર ઉંધમાં સુઇ રહ્યો તો તમે નક્કી સમજાવો કે તમારા દેશનો તમે નાશ કરવા ખાતર પેદા થયાં છે. તમે યાદ રાખજો કે જ્યાં સુધી તમે જનગૃત નહિ થાઓ ત્યાં સુધી આ ભારતવર્ષ આહોનલાલીની સ્થિતિએ પહોંચી શકશે નહિ. તમે રત્ન નથી પણ રત્નને પેદા કરનારાં છો ! તમારા થકી સંસારનું કલ્યાણ થવાનું છે. સુરોષ આદી દેશોમાં તમારી બહેનો જૂઓ શું કરી રહી છે?? અરે મારી વ્હાલી ભગીનીઓ ! તમે કેમ ભર ઉંધમાં સુતી છો ?? તમારા હક શું છે ? તમારું કર્તવ્ય શું છે ?? તમે નહિ સમજો કે લોટ દળવો, વાસીદો કહાણું, પાણી ભરવું, ભીતો લીપવી, રસોઈ કરવી, વીવાહમાં ગીત ગાવાં, મરણનાં છાછાં લેવાં, એટલાંમાંજ વ્યભાઈ કર્તવ્ય પૂરું થઈ જાય છે. અરે ? એણે તો ભારતવર્ષનો દાટ વાળ્યો ! હવે જમાનો બદલાયો છે. માટે રૂઢીઓને તોડો ! સુધારાને પકડો ! કુધારાથી બચો ! સંતાનો સુધારો ! તમારી ગાર્ગી, સારીત્રી, લીલાવતી, મદાલસા, અનુસુયા, વીગેરેનાં છવનચરીત્ર તરફ દષ્ટિ ફેંકી તે નીહાળો ! આજ તમારી શી દુર્દશા થઈ રહી છે ? અને હજી તમે કુંભકરણની ઉંધમાંથી જનગૃત નહિ થાઓ, તો શી દુરદશા થશે તે ભવિષ્ય જાણો ! માંડ તો એમજ માનવું છે કે જ્યાં સુધી પુરોનાં અર્ધાઈ-આપણે અજ્ઞાન હઈશું ત્યાં સુધી તે પુરો પણ અર્ધાં અજ્ઞાન અને નિર્બળ રહેવાના. -

ધારી બહેનો ! હું આપને શું વધારે કહું ? એકાદસી જેવા વ્રત માટે પણ આપ જ્યારે પુન્ય માની લેઓ. કે જેટલા પાપ છે તેટલા વ્રતમાં વસે છે, માટે વ્રત રાખવું. શું એ થોડી આશ્ચર્યની વાત કહેવાય ? જે અનાજમાં પાપ વસે છે, તો તે હું આપને પુણું કે તે આપનાં કે આપના પિતાદિનાં ? જે સર્વનાં સર્વ પાપ એકાદસીમાં જઈ વસે તો એકાદસીને દીવસે દુઃખ ન થવું જોઈએ, છતાં ઉલટું ક્ષુધાદિથી દુઃખ થાય છે. દુઃખ પાપનું ફલ છે એથી ભુખે મરવું એ પાપ છે. કારણ કે બંગાળમાં સર્વ વિધવા સ્ત્રીઓની એકાદસીને દિવસે બહુ દુર્દશા થાય છે. અને તે અસારે હાજર હોય તો કહી શકે. વારતે વ્રત શાસ્ત્રકારોએ પણ ગર્ભવંતી સ્ત્રી, વિવાહિતા, બાલક, યુવા પુરોએ ન કરવું જોઈએ, એમ ફરમાવેલ છે. જે વ્રતથી બ્રહ્મલોકની વેશ્યા મૃત્યુલોકમાં આવી અને દુષ્ટોના ઘરમાં એક નીચ સ્ત્રી ધણીનો કજીઓ થયો. તેમાં સ્ત્રી રીસમાં ને રીસમાં જમી નહિ. બસ એ દીવસ એકાદસી હતી. આમ અણધાર્યું વ્રત થઈ ગયું. આ સ્ત્રી પેલી મૃત્યુ લોકમાં આવેલી વેશ્યાના વિમાનને અડકી. વિમાન અંતરીક્ષથી સ્વર્ગલોકમાં આવ્યો ગયો ! આ વ્રતનું ફલ. અહા એ ફસતો શો પારા વાર ! ! ! જ્યારે આમપણ અણધાર્યો વ્રત થાય; ત્યારે જાણીને રાખવાથી કેટલો પુન્ય ? અરે, પણ જરા મગજને (Brain) તસદી આપી વીચાર કરત કે આપણે એક પાનખીડો મોકલવો છે. એકાદસી વ્રત કરી અડકીએ, એટલે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી પહોંચી જાય તો તો આપણે આ વાત અવશ્યમેવ માનવી જોઈએ ! પરંતુ આપણો દોષ નથી. આપણામાં પતિવ્રત ક્યાં છે ? આપણામાં સત્યતા ક્યાં છે ? આપણામાં શાન્તિ સહનશીલતા ક્યાં છે ? એકપતિવ્રતના પ્રભાવથી સાવિત્રી દેવીએ પોતાના મૃતક પતિને જીવતો કર્યો હતો ! પોતાના અધ સામુ સસરાને દેખતા કર્યા હતા ! એ

જ પતિવ્રતના પ્રભાવથી સ્વસુરનો ગયો રાજ્ય પાછો અપાડ્યો હતો ! માતાને સો પુત્ર ઉત્પન્ન કરાવ્યા હતા અને અન્તમાં પતી સહીત વૈકુંઠ સધારી ! અરે એજ પતિવ્રતના પ્રભાવથી અનુભ્યાએ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશને બાલકરૂપ બનાવી પાલણમાં ઝુલાવ્યા હતા ! જ્યાંસુધી વિષ્ણુએ ધૃત્વાનું સતીત્વ નષ્ટ ન કર્યું ત્યાં સુધી તાકાત નથી કે દેવનો દેવ મહાદેવ પણ ધૃત્વાના પતી જાલન્ધરને મારી શકે ? અહા પતિવ્રતનો એ પ્રભાવ છે ! કહે છે કે—

પુત્રં પતંત્રં પ્રક્ષમીક્ષ્ય પાવકે, ન વોધયામાસ પતિં પતિવ્રતા
તદા ભવત્તપતિ ધર્મગૌરવાત્, હુતાશન ચંદન પંક સીતલઃ

પ્યારી બહેનો ! એકસમે એક બ્રાહ્મણ રામનો યજ્ઞ પુરો કરાવી ગોર આવે છે. થાકી ગયેલો હેવાથી પોતાની પત્નીના ખોળા પર માથું રાખી સુઈ ગયો. આવખત આનો દોષવર્ધનો બાલક જે માતા પાસે રમત કરી રહ્યો હતો તે રમત કરતાં કરતાં થોડે દુર અગ્નિકુંડ પાસે ગયો. જોતાં જોતાં તેમાં પડી ગયો. આ બનાવ ઘણી ધીરજની સાથે તેની માતા જોતી રહી. પરંતુ વ્યાકુળ જરા ન થઈ. ધન્ય છે એવી પતિવ્રતાની ધીરજને કે જે આવી મહા દારણુ વિપત્તિ અને અસહ્ય દુઃખ ને શોકની અવસ્થામાં પણ જરા ચિત્ત ચલાવમાન ન થઈ ! અર્થાત્, ન એ દોડી, ન જરા હાલી, ન રોઈ, ન કોઈ ખીજ મેણ કરી, પરન્તુ પતિવ્રતાનો ધર્મ સમજી નિજ પતિના મસ્તકને ગોઠમાં ધરી, પંખાથી પવન કરતી રહી પતિવ્રત લંગ થાય નહિ એવા ભયથી ઉપલી કંઈ પણ મેણ ન કરી કે જેથી પોતાના પતિની પ્રાણપ્રિય નિદ્રા ઉડી જાય. અતમાં ૩-૪ કલાક બાદ જ્યારે ઉંઘ ખુલી ત્યારે જુએ છે તો પોતાની પ્રાણપ્રિયા પતિ આનંદથી પંખો ઝુલાવી રહી છે ! ઉંઘમથી ઉડી હાથ મુખ ધોઈ પુત્રને બોલાવે છે. ત્યારે એ પતિવ્રતા તમામ હાથ તેને સમજાવે છે. આ હકીકત જાની છે ત્યારે બ્રાહ્મણ ગભરાયો અને અગ્નિકુંડ સમીપ ગયો. જુએ છે તો અગ્નિકુંડમાં ચારો બાલુ ધગ ધગતા દેવતાના ચક્રચક્રીત અગારા પડી રહ્યા છે. વચે પુત્ર કદલોલ કરી રહ્યો છે. ને શીતલ ચાંદનીના પ્રકાશમાં રાત્રે જેમ બાલક રમે તેમ એ હસ્યા કરે છે અને રમે છે. તુરત પિતાએ ઉઠાવી ગોઠમાં લીધો. આ પતિ સમજી ગયો કે બધો પ્રતાપ પતિવ્રતાનો છે અને તેને ધન્યવાદ આપ્યો ! અહા ! પતિવ્રતાનો પ્રભાવ શું કામ કરી રહ્યો છે ! જરા દ્રષ્ટી નાંખી જુઓ ! પતિવ્રતના પ્રભાવથી ઝોંસાંની રાણી લક્ષ્મીબાઈએ અગ્નિજેથી મુકાબલો કર્યો હતો, પ્રતિવ્રતના પ્રભાવથી ખીકાનેરની દીરણુદેવીએ અકબર બાદશાહ જેવાનો રાજો બધે કરાવ્યો હતો, પતિવ્રતના પ્રભાવથી મેત્રાડના રાજા સમરસીહની રાણી કર્મદેવીએ દીલીના બાદશાહ કુતુબુદીનને લગાઈમાં મારી ભગાવ્યો હતો, પતિવ્રતના પ્રભાવથી ચીતોડની રાણી પદ્મિનીએ અલાઉદ્દીનના દાંત ખાટા કરી નાખ્યા હતા ! ઇતિહાસ જુઓ તો સંકડો રાણીઓ મળી આવે છે કે જેમણે એક પતિવ્રતના પ્રભાવથી મોટા મોટા બાદશાહોના કાન કાપી નાખ્યા છે ! આ વાસ્તે પ્યારી બહેનો ! આપ જે કંઈયણની ઇચ્છા રાખતી હો તો એવા મીઠા તીથો અને મનને છોડી પતિવ્રત ધર્મને ધારણ કરો.

દીપાવલી નેધ સ્ફુરતા વિચારો.

દીવાળીના શુભ તહેવારો આવ્યા આવ્યા કરતાં હતાં તે આવ્યા અને ચાલી પશુ ગયાં. આ અને એવી અનેક દીવાળીઓ આપણે નેધ અનુભવી તથા જુદે જુદે સ્થળે અગર એકજ ઠેકાણે તે શુભ તહેવારો આપણે ગુન્ન્યાં. જે જે ઠેકાણે આપણે નીરીક્ષણ કર્યું હશે તે દરેક ઠેકાણે તે શુભ તહેવારો આવવા આગમન દરેક મનુષ્યો પોતપોતાના ઘરો સમરાવવાનું શરૂ કરે છે, પોતાનાં ઘરમાં ગાખડાં પડ્યાં હોય અગર જે જગ્યાએ હંદર સર્પ આદિ જીવો ભરાઈ રહેવાની ખીક રહેતી હોય, તે તે જગ્યાઓએ સુતાર કઢીઆ વિગેરેને ખોલાવી સમારકામ કરાવે છે. ઉપરથી નત નતના રંગ લગાડાવે છે અને જેમ અને તેમ એ બહુજ સ્વચ્છ અને સુંદર દેખાય તે માટે બનતા પ્રયત્નો કરે છે પણ પ્રથમ નવીન વિચારો એજ સ્ફુરી આવે છે કે આપણા અંતઃકરણમાં રહેલા રાગ, દ્વેષ, વેર, ઝેર વિગેરેના જે મહાભયકર અને અતિ ઉંડા ધા પડી ગયેલા હોય છે તે પુરી નાંખવાની સોચે એક પણ પ્રવૃત્તિ સેવતું હોય એવું તો ભાગ્યેજ દેખાય છે ધરના દરોની અંદર ઝેરી સર્પો અને વીંછી રહે તો આપણને તથા આપણાં બચ્ચાંને હેરાન કરે તે માટે જેટલી કાળજી રાખવામાં આવે છે અને તે લેવીજ નેધએ; પણ તે કરતાં આપણા અંતરમાં રહેલાં દરો અને ગાખડામાં જે રાગ, દ્વેષના ઝેરી સર્પો અને કુર વીંછી ક્રોધ અને કુટ્ટ ઈર્ષ્યા રહે છે તે આપણને તો હેરાન કરે છે અને કરશે પણ તે આપણાં નિર્દોષ બાળકનાં કુમળાં મગજને જેટલી માઠી અસર કરશે જેતો વિચાર કરતાં જ કમકમાટ ઉપજે છે એના પરીણામમાંજ આપણા આર્ય સંસારમાં જ્યાં ભાં કુસંપ અને કલેશનાં કડવાં ખીજ આપણે નેધએ છીએ તે દૂર કરવા પ્રયત્ન થતો નથી. આપણે વિચાર કરીશું તો સમજશે કે જે આર્ય સંસાર એક વખતે સંપત્તે માટે શ્રેષ્ઠ પદવી ધરાવતો હતો અને જેને લીધે દરેક ઠેકાણે દુઃખ, દરીદ્ર વિગેરેનો અભાવ હતો તેને બદલે કાંઈકજ ગૃહસંસાર એવો જણાશે કે જ્યાં સંપ અને રતેહથી આપણું કુટુંબ વસતું હશે. અહિં તો કાંઈ પણ ધર કલેશ વિનાનું જણાશે નહીં અને તે કલેશ એટલેથીજ ન અટકતાં ખીચારાં નિર્દોષ બાળક ઉપર ઉતરે છે કે જે મોટાં થતાં તેમના માતા પીતાના સાંકડા વિચારો તથા શીખામણને લીધે કુટુંબી રોહ જળવી શકતાં નથી.

ત્યારે શું આપણે બહારનોજ લપકા કરીને એસી રહેવાનું છે ? સ્યુજ ધરનાં દરો તે ગાખડાં પુરાવી રંગ વારનીશ લગાડી શોભાભાન કરવા તૈયાર છીએ, પણ બહુજ આવશ્યકતાનું કામ જે પોતાનાં અંતઃકરણમાં પોતાના સગાંઓ માટે વેર ઝેર તેમજ રાગ દ્વેષનાં ગાખડાં પડેલાં છે તે પુરવા ક્યારે શરૂ કરીશું ? શ્રી ગીતાજમાં પણ કહ્યું છે કે 'શુચીતા ને શુદ્ધતા નળવવાની છે,' તે ફક્ત બહારની નહિ પણ અંતરની પણ નેધએ. બહારથી પાંચ સાત વખત સ્નાન કરનાર મોટાં મોટાં દીઝાં ટપકાં કરનાર મોટે રાગે સ્તુતી કરનાર એવા ઢોંગી પુરુષ કરતાં જે કંઈ પણ બહારનો દમામ નથી કરતાં પણ અંતરમાં પાપ અને અનીતિથી ડરે છે તે હજાર વખત વધારે સારો છે. ધરની બહાર ગમે તેટલો સારો રંગ હોય, મોટી લપકાદાર લાષ્ટ હોય, પણ જો તે ધર કચરા અને ગલીચીયો ભરેલું હોય તો જેમ તે આપણને ગમતું નથી તેમજ આપણું સ્યુજ ધર ગમે તેટલું સુંદર બનાવીએ પણ જ્યાં સુધી આપણા અંતરમાં રહેલા રાગ, દ્વેષ આદિના ખાડા ખડીઆ નહિ

પુત્રીશુ સા સુધી પ્રુશામતીઆખોર દુનીયા કેદાય આપણને સાર લગાડના રૂડા કહેશે પણ નીતિ, સત્ય, વગેરે સદગુણોને સમજનાર આપણને શુ કહેશે ?

“ મન મેના તન ઉજલા, બગવા વપટી અગ, ”

“ તાતે તો કૈઆ લવા તન મન એઝી રગ ”

તો તે કાગડા બગના ઝરતા વધારે રૂડા છે કે જેવા પોતે છે તેના બતાની આપે છે આપણે બહારનો લપકો કરીએ છીએ અને દીવાળીનો જે પરમ આનંદ અને શાંતિ તે મેળવના મહેનત કરીએ છીએ તેમ ખરો આનંદ અને શાંતિ આપણા ઝાડના અદરના મુળ સહેલા હોનાથી તે બોગવી શકતા નથી માટે જો તે દીવાલનીના તહેવારનો ખરો આનંદ લેવો હોય તો પ્રથમ આપણે આપણા અતરના ખાડા પુરી રગ વારનીશ લગાડી સારા બનાવવા જોઈએ અને તે માટે મુયાર કડીઆનો પણ ખર્ચ કરવો પડે તેમ નથી જ્યાં જોઈએ સા ઉત્તમ પુસ્તકો જે જ્ઞાનનું જ્ઞાન જોઈએ તે પુર પાડે છે, તે આપણુજ ઢામ છે કે દરેક દેગણેથી ઉત્તમ લાગતી ચીજ મદલુ કરી લેવી અને તે જે ઉત્તમ ચીજ છે તે જાણવા માટે આપણા અતરમાજ રહેતી ધૃધિર કૃપાજળ યસ છે ધૃધિર શુદ્ધજ છે અને તે શુદ્ધ રસ્તોજ બતાવશે ઉદાર સ્વભાવ અને સર્વમા આત્મભાવ જે સૈતન્ય શક્તી પરમાત્માની આપણામા છે તેજ દરેક મનુષ્ય પ્રાણી માત્રમા છે જેને માટે હુ દ્વેષ ધરતુ છુ તેમા પણ તેજ છે માટે જો તે વડીય હોય તો તેમા પૂજ્યભાવ અને આપણાથી નાની ઉમ્મરનુ હોય તો તેની અણુસમજ, ઓઝી જુદી વિગેરે માની તેના દોષો પણ મિસારી દઈ, તેઓ પ્રત્યે દયા તથા વાતસલ્યતા વગેરે ચૂના માગીથી ગાળડા પુરી ઉપર આખા વિશ્વના જનસમાજ પ્રતિ પ્રેમનુ વારનીશ લગાડો અને પછી જુઓ, તમારા અતરની શોભા, તમારું સુખ આનંદ અને શાંતી દરેક દિવાળીને તહેવારે તેના ગાળડા અને દરો નિગેરે થોડા થોડા પુગે, વારનીશ લગાડો કે થોડા સમયમાજ તમારું અતરગૃહ આખા વિશ્વ મા મર્મથી શ્રેષ્ઠ અને સન્નિ પૂજ્ય યર્થ પડે જ્યારે દરેક મનુષ્યો નરિન કપડા તથા અલંકાર પહેરી પોતાના રથૂર પેદને શણગારે ત્યારે આપણને પૂર્ણ કૃપાથી મજેલી ધૃધિરી બક્ષીશ જે સુખમાથી નિકળતી પરિત્ર વાણી છે તેને જેમ બને તેમ આપણે વધારે મીઠી, મધુર, અને પ્રેમની ભરેલી બનાવની જોઈએ તુરુખમાથી કાઠ પણ જીવાતમા આપણને દુખ યાય એવુ કૃત્ય કરે તો તેને અતકગણુથી માફ કરી તેજ વખતે કદુ વાણીને નિયમમા રાખવી અને જેમ આધુનિક સમયનો કપિ ‘કલાપી’ પોતાની એક કવિતામા -હે છે કે—

‘ વહાની બામા ! સહન કરુ એવ છે એવ લાણુ ’

તેમ પુત્ર પુત્રીને પરણાવનાના લ્હાના કરતા આપણા કુટુમ્બમા સપ ગટેતો હોય તો સહન કરવાનો લ્હાવો લઈ લેવો કે તુરતજ નાતી અને આનંદ પ્રમરી આપણને પણ આનંદ યાય દીરાગીના દીરસો હોય અને ઉનાનગથી કઈ દોગાઈ ફેડાઈ જાય નુંકસાન યાય, નના સાડી ઢપન બગડે અને તેથી બોગ અપગુમ્મન યથા માની પોતે દુખી થઈ બીજાને દુખી કર્યા કરતા તેવા વહેમોનો કચરો પણ અતરથી માફ કરી નાખવો જે પ્રભુએ આપણને પેદા કર્યા છે, પેદા કરીને પાગે છે અને આપણા સુખ અને દુખની દોઝી જે પરમાત્માના હાથ છે, તે સરસ્વત મર્મામા અને અનન્ય પ્રભુ આગળ અપશુકનના વિચાર વહેમો સિવાય બીજું કશું નથી તે નીર્માલ્ય છે અને જમાતવાર હોય ત્યા થોડા બગાડ પણ યાય તેમજ

ધરમાં વધારે દીવા કરીએ તો ક્યાંય તેજ પણુ દોળાય, કોઈ જગ્યાએ સળગી પણુ ઉઠે, ખાવાનું બગડી જાય અને નવાં કપડાં તથા ઘરેણાં પહેરવા કાટગાં હોય તો તે પણુ બગડે. પણુ કોઈ પણુ જાતના વહેમને નહીં માનતાં શાંતી રાખી તેવો બગાડ કરનારને ક્ષમા આપી મનને આનંદમાં રાખવું; અને ધરમાંથી જેમ કચરો સાફ કરીએ છીએ તેમ તેવા અપશુકનના વહેમોના કચરો કાઢી નાંખી દહતાથી માનવું કે તે મુદ્ર વહેમો કરતાં આપણો પ્રભુ અનંતગણો મોટો અને સર્વનું લક્ષુજ કરનાર મહારાજનો પણુ મહારાજ જેવો દયાળુ મહાન પિતા હર હમેશ આપણે માથે ગાજી રહેલો છે.

હવે આપણે વિચારવાની વાત એજ રહેલી છે કે ન્યારે દરેક મનુષ્ય પોતાના ધરમાં ભુદી ભુદી જાતની લાઈટ (રોશની) કરેછે તો આપણે કેવી જાતની લાઈટ કરવી અને ન્યારે બીજાઓ ઉત્તમ ઉત્તમ જાતનાં પકવાન્ન કરી જમે છે ત્યારે આપણે કેવી જાતનાં પકવાનને ઉત્તમ ગણી જમવાં અને જમાડવાં જોઈએ. રોશની છે તે પણુ એક ગૃહનો શણગાર છે. આપણા અંતરમાં ન્યારે ગાખડાં પુર્યા વારનીશોનો રંગ લગાડ્યો અને કચરો કાઢી સાફ કર્યો ત્યારે રોશની તો અવશ્ય દરવીજ જોઈએ. તે રોશની માટીનાં કાઠીયામાં અગર કાચના જ્વાસમાં કરો અગર ગમે તો આસજાઈ કરો અને સૌથી ઉત્તમ પ્રકારની રોશની કરવી હોય તો આજકાલ જે ઇલેક્ટ્રીક લાઈટ નીકળેલી છે તે કરો. જેવી જેની શક્તિ, જેનું મનોબળ મોટું હોય તે વધારે સારી લાઈટ કરી શકે આપણાં અંતરમાં પ્રભુ પ્રેમની અખંડ ન્યોતીની મોટી લાઈટ નિશઢીન બળ્યા કરે છે તેજ સર્વથી ઉત્તમ લાઈટ છે. જે લાઈટથી છવ્ય મટી શીવપણું પ્રાપ્ત કરી શકાય છે તે પ્રભુ પ્રેમની ન્યોતી આપણે થોડી થોડી વધારીશું તો એવો પણુ વખત આવશે કે જે લાઈટ વધીને આખા વિશ્વમાં ઐશ્વર્યતાનો પ્રકાશ કરી શકશે અને તેજ લાઈટ આગળના વખતમાં દુનીઆમાં મહાન પુરુષો કરી ગયા છે તે સર્વેને જાણીતુ છે.

તો મહારા સર્વ બંધુ તથા લગીની તરફ મહારી એજ નમ્ર પ્રાર્થના છે કે જેમ દર વરસે દીવાળીમાં આપણે દરેક જુની ચીજને કાઢી નાંખી નવી ચીજોનો સંગ્રહ કરવા ઇચ્છીએ છીએ અને તેમાં જેટલી હોશીઆરીને ચાપત્યતા બતાવીએ છીએ, તેવીજ હોશીઆરીને ચાપત્યતા આપણા અંતરના ધર્મોને દીન પ્રતીદીન સુધારી સર્વોત્તમ સ્થિતિએ લઈ જવા તે આપણી સૌથી પહેલી દુરજ છે. આપણે ન્યારે ત્યારે આપણા મનોબળથી પુરુષાર્થ કરીશું તો જરૂર આપણે આગળ વધીશું અને એક વખત એવો પણુ આવશે કે આપણી સ્થિતિ આજ ભારતભૂમીમાં થઈ ગયેલા આપણા પૂન્ય પૂર્વજોની સ્થિતિ જેવી યરો. તેમજ સ્ત્રી વર્ગમાં પણુ મહાન સતીઓ અંધધતી, તારા, દ્રૌપદી, જેવી ધર્મશીલ કર્મશીલ અને વિદ્વાન સ્ત્રીઓ યશે અને પોતાનું કુળ દીપાવશે. આશા છે કે મારા સુત બંધુઓ અને લગીનીઓને સર્વન્યાયક સર્વ સત્તાવાન અને પરમ કન્યાલુકારી મહાન પિતા સદગા રૂડા પ્રયત્નમાં જરૂર મદદ કરશે.

અને દુષ્ટ વિચારો નષ્ટ થાય છે, માટે દરેક આર્ય બહેનો અને માતાઓ ! સત્ય સેવી મન શુદ્ધ કરો ! ત્યાર બાદ દ્રઢ મન રાખી શુદ્ધ જીવનવૃત્તી બનો-સનાર સાજ હમેશા મદિરામા મોડાદોડી બંધ કરી પોતાના પતિને પ્રભુત્વ ગણી તેમની તન મન અને ધનથી સેવા કરી આપણી ગયેલી સ્થિતિને ફરી પ્રાપ્ત કરો આપણા આર્યાર્ચનો પૂર્ણ ઉદય કરો, અને તેને સુવિદ્યાથી ફરી પ્રકાશિત અને તેજસ્વી કરો, કે જેથી તમે આ લોકમા મુખી યર્ષ પરલોકમા પણ મહાગતિને પામે, એજ મારી આર્ય બહેનો અને માતાઓને નમ્ર પ્રાર્થના છે ઓરમ્ (અમદાવાદ) . —સૌ. દયાવતી જે. ગણેશ.

મનના વિચાર.

અહા દયાળુ પ્રભુ તારી શક્તિ અનુભવી શકાતી નથી, તારી ગતિનો પાર મોટા મુની શ્વરો પામતા નથી તો માનવ કોણુ માત્ર ? અદ્ભુત કાર્યો અતિ ચમત્કારી છે જે વસ્તુઓ તે સંગ્રેહી છે, તે કાંઈ પણ નિર્ગત્ય નથી અજ્ઞાની મનુષ્યને તેનો વિચાર નથી પરંતુ જ્ઞાનીજનો મનપૂર્ણ વિચાર રાખે છે તારી પ્રબળતાની શક્તી કેરી છે, તે કોઈક જ વિરલ પુરૂષ જાણી શકે છે પોતાના અવિચારે કરી સારવસ્તુ શી છે, તે તેના ખ્યાલમા ઉતરવું નથી અભીમાન કેવા પ્રકારનું છે, તે વિચાર ન રાખતા તેની મતિ ભ્રમિત થાય છે સસારમા વ્યવહારિક કામ તેની સાથે સત્ય અને પ્રભુની ભક્તિ, એટલું પ્રાપ્ત કરવાની દરેક મનુષ્ય ની ફરજ છે તેમા તે સાધ્ય કરતા ન આવડે તો તેનો પોતાનો સસાર અસારજ લાગે એક નિશ્ચય વગર મનુષ્યને સુખ યતુ નથી મહારૂ ત્ર્ય સાથી થવાનું, કોને જોઈવાથી મહારૂ સસાર સુખદ થવાનો અને પ્રત્યેક કાર્યમા સાદ્ય કોની, તે વિચાર દરેક મનુષ્યે રાખવો જોઈએ હમેશા એક હૃદયની દરેક કામમા પ્રાર્થના કરવી, અને તેમના પ્રતિ દ્રઢ વિશ્વાસ રાખી તેમની પાસે એટલું જ માગવાનું કે, હું ભક્તવત્સલ દિનાનાથ હરેક કર્મમાં મને સદાય ભૂત થા, અને મને મારા અતર ઉર્મીમા મારા કૃત્ય કરવાનું મૂલ્ય જગતમા મનુષ્યે જન્મીને શુ કરવાનું છે ? પ્રથમ વિચાર એ કરવાનો છે કે હું કોણુ ક્યાથી આવ્યો, અને મહારૂ પાણુ જવાનું ક્યા છે ? હું મારા પૂર્વના સરસ્વથી અમુક યોનીમા જન્મ્યો, ગર્ભવાસમા અતી પીડિત થયાથી મે પગમ કૃપાળુને મહારી મુનીથી પ્રસન્ન કર્યો મે કોવકરારો આપ્યા કે દિનવત્સલ પરમાત્મા ! આ બંધનમાંથી મને મુક્ત કર હું એમાંથી છુટીને કદી તને લીસરીથ નહિ અને ફરીને ગર્ભવાસમા ફસાઈ પડું નહિ, તેને માટે પ્રયત્ન કરીશ માયાએ કરી દરેક મનુષ્ય પોતાના કોવકરારો સસારમા અતરની ભૂલી જાય છે માયાનું આવરણ એવું છે, કે મનુષ્યને બંધનવરતા યર્ષ પડે છે અને એવું અભીમાન કરાવે છે કે હું આજે આ કામ કરીશ, કાલે પૈમા મેઘવીશ, અને પૈસાથી અનેક પ્રકારના પ્રિયસુખ ભોગવીશ એજ તેની મનોવૃત્તી થવાની, પણ તે નહિ રાખતા જન્મની માથે પરમેશ્વરપર અત્યંત પ્રેમ રાખતા શીખવે જોઈએ, અને તેનીજ સદાય માગી આ અસાધ્ય સસાર સરજ અને સુખદ બનાવી ભક્તીનો માર્ગ મહાણુ કરવો જોઈએ માતાપિતા માયાના પાશથી બાળપણથીજ તેના સરકારો બગાડી નાખે છે અજ્ઞાન બાળકો જન્મની સાથે જુદિદિન હોય છે તેમનામાં સાર વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ હોતી નથી પગ્નુ પોતાનો શો ધર્મ છે, તે સમજવા જેવી શક્તી આપના માગુમે માયામાંથી બચી જવું જોઈએ અને પરમ પદ પામવાની ઇચ્છા રાખવી, એ દરેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે માયાનું આવરણ તોડવું એ બહુ કઠિણ કામ છે પણ તેમાં પણ મહા મુની શુદ્ધેશ્વર માયાને તરી અમર નામ મુખી ગયા છે મહદેશ્વર બારવડ પોતાની માતાના પેટમા ગયા, તે મમમે એમના પિતા વ્યામ મુની જ્ઞાનામૃત ક્યાએ પોતાની સાખી બીને

સભળનાતા હતા જે સાભળનામાભળતા શુક્રદેવજીને ધણો આનંદ થયો અને રહસ્ય સમજતા તેને નિશ્ચય થયો કે આ સસારમા હું હુબ્ધ થઈગ તો પછી છુટવું બહુ મુશ્કેલ છે તેથી પોતે સસારનો પવન લેના ખીનકુખ રાજી થયા નહિ ગર્ભમા જ્યારે બાર વરસ સુધી ગુપચૂપ બેસી રહ્યા ત્યારે માતાને તથા પિતાને બહુ વિચાર થયો કે આ શો દેવી ચમત્કાર ? હવે આનો શો ઉપાય કરવો, એ મબધી વ્યાસજીને, વિચાર સૂઝતા ગર્ભની સ્તુતી કરી ત્યારે અદરથી જ્યામ મળ્યો કે હું પિતાજી ? હું માયાના આરણ્યમા ફસાવા માગતો નથી આપતો ત્રિકાળજ્ઞાની મહાત્મા છે, આપને મુખે ભક્તીથીજ સુખ મળશે એમ ધારી હું પેટમાજ રહેતુ યોગ્ય ધારણું જે આપને એ જ્ઞાનત દુઃખ થતુ હોય તો હૃદયની પાસે માયાનું આવગણું એક નિમિષ માત્ર ખેંચાવી લ્યો કે હું જન્મ પામી સુખરૂપ અરણ્યમા પ્રભુના ગુણાનુવાદ ગાવા જઈશ આપ મને માયાના બંધનમા નાખી મ્હારી ધારણામા નિષ્ફળ થવા દેશો નહિ આવો જ્યામ મળતા વ્યાન મુનીએ હૃદયનું ધ્યાન ધરી માયાનું આકર્ષણ ખેંચાવી લીધું જન્મની માથે એકદમ નિર્જન મ્યાનમા તે મેડી ગયા ત્યારે માયાના બંધનથી તેના પિતા વ્યાસ મુની પછાડી શોક કરતા દોડવા લાગ્યા હે પુત્ર, તું આમ નાશીને ક્યા જશે ? શુક્રદેવજી તો સાભળેજ શુ કરવા ? જતા માર્ગમા એ સરોવર હતુ તેની શોભા અનર્હુનિય હતી, વસત રતુ ખીની રહી હતી ફળ ફૂલ શોભા ધરાવતા હતા, પક્ષીઓ ઝાડની ઝાળીપં બેમી મધુર અનાજથી કલ્લોલ કરી રહ્યા હતા, આત્ર વૃક્ષ પર કેરીઓ શોભી રહી હતી, ગુલાબના પુષ્પે પોતાના રંગ અને રુઝધથી સરોવરને દેદીબમાન કરી મૂક્યુ હતુ રમ્ય કિનારાપર મોઝરા મુસાસિત ખીની ગહા હતા આસોપાવનના વૃક્ષો નના પદ્મવથી શોભી રહ્યા હતા ખરેખર આ મુદર સરોવરમા પાણી નિર્મેળ કામ્ય જેવું પારદર્શક હતુ આવા મનોહર અને શોભાપમાન સરોવરમા ટમળના પૂષ્પ પણ ખીલી રહ્યા હતા, અને તે પર બમરો શુ જારર કરતા હતા આના મુદર મરોરમા તે રખતે સ્વર્ગિય અપ્સરાઓ જળદિડા કરી રહી હતી, દેખાર ધણો સુદર હતો, છતા શુક્રદેવજી તે તરફ દ્રષ્ટી પણ નહિ કરતા નિર્જન મ્યાન પ્રતિ પ્રયાણ કરી ગયા અપ્સરાઓ મિનકુલ નહિજત ઘર્ષ નહિ સાધારણ રીતે દષ્ટિમા નિકાર વિનાના શુક્રદેવજીની શરમજ ની ? પાછળ વ્યાસજીને જતા બેઠ અપ્સરાઓ શરમાઈ તેમણે પોત પોતાના વસ્ત્ર પેહેરી લીધા જેથી વ્યાસ મુનીને મહા આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયુ તે મનમા વિચાર કરી પૂછના લાગ્યા કે તું જુદુ જતા મ્હારા આવનાથી તમે શરમાઈ ગયા, અને મ્હારા નવ યૌવન કામદેવ સમાન અરણ્યમાન પૂતને દેખી શા માટે શરમ ધારણુ કરી નહિ ? અપ્સરાઓએ વ્યામજીના સશયનો ખુનાસો મ્હી જણાવ્યો મહાત્મા શુક્રદેવજી બાળ યોગી છે અને સસારથી વિરમ્ત છે પોતે દિગંબર છતા પર બ્રહ્મરૂપ છે તેને સર્વ સમાન છે તેને નવ યૌવના સ્ત્રી કે વૃદ્ધ સ્ત્રી સમાન છે આપ વૃદ્ધ, પરન્તુ સસારી માણસ અને સસારમા પૂર્ણ રાગ ધરાવનારને આસકિન બંધનકર્તા છે કદી તે મનુષ્ય નિર્મેળ હોય નિકાર વીનાનો હોય, પરન્તુ સામાને તેની પ્રતિત પડતી નથી, આપ મ્હોટા મહાત્મા એટલે શાપ આપશો એના ભયથી હમે દરમાઈ જઈએ એ સ્વાભાવિક છે બ્રહ્મા પણ ભાવિ બૂલ્યા હતા, તો અન્યની શી ગતી ? વ્યામમુની આ વૃત્તાન સાંભળી આનન્દ પામી માયાના બંધનથી બાળયોગીની પછાડી જવા લાગ્યા અહા ? માયાનું બંધન તોડવા કોણુ સમર્થ છે ધન્ય છે મુની શુભ્યોગીને કે જેણે પિતાને સમજાવી તેમનું મન શાત કરી પોતાના મનનો એક નિશ્ચય જણાવી ઘર તરફ પાંચ મોકની દીના તે વખતે બાળયોગી શુક્રદેવે પગમ્હાની અંત્રાંગિક માયાનું કેટલુ નગ કે તે વિષે ગાયન ગાયુ —

વધેની માયા.

માયા બધનકારી રે
જગતમા માયા બધનકારી,
સુખ દુઃખની એ દેનારીરે — જગતમા
વાહ મુખા શી તારી પ્રબળતા
કરે ઉડા ધાવ કરીરે જગતમા
મોટા મોટા જનને તે પીડ્યા,
બંધે કાંઈક બળથી તારીરે જગતમા
મકિત તારી અનુષમ દેખી
બેધ જાઉં બલિદારીરે જગતમા

(સુગત)

—સૌ. સવિતા ગૌરી.

શ્રીકેળવણી.

પ્રીય બહેનો આજ હું તમારા સમક્ષ શ્રીકેળવણીના વીધ્ય ઉપર બોલવાની રજા લઉં છું અને તેને માટે હું જે તમારો વખત શેડુ છું તેની ક્ષમા ચાહું છું

હાલના વખતમા સ્ત્રીઓને કેળવણીની ખાસ જરૂર છે તેઓને સાપ્રત સ્થિતિમાથી ઉચ્ચ સ્થિતિમા લાવના કેળવણીની ખાસ આવશ્યકતા છે સ્ત્રીઓ કેળવણી પામે તો જ તેઓ સુખી થાય એટલાજ ખાતર તેમને કેળવણી આપવાની જરૂર છે એમ નથી, પણ જ્યારે તેઓ જાણે છે કે તેમની પોતાની જરૂરીયાતોમા સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાથી ધણો લાભ થાય છે ત્યારે તેઓની ઈચ્છા તે તરફ વિશેષે કરીને વળે છે અને છે પણ તેમજ સ્ત્રીઓ કેળવણી પામે તો પોતાનુજ દીત કરી ગર્કે એટલુજ નહી પણ પુરુષોના દીતમા પણ ધણી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે

ધરત્યવરાળના ચક્રની ગાડી સ્ત્રીની મદદથી જેમ ઉત્તમ પ્રકારે ચાલે છે તેમ બીજી કેટલીક ક્ષીપામા સ્ત્રીની મદદ હોય તો તે સર્વોત્તમ રીતે ચાલી શકે અને હજારો કામોમા પુરુષોને અનેક રીતે શાતી, સનાહ અને સહાય મળે

સ્ત્રીઓમા પ્રેમ, ઉત્સાહ આપનાનુ સામર્થ્ય વિગેરે અનેક બળ ગુણપણે રહેલા છે કે જેના વિના પુરુષ સર્વદા નિર્બળજ ગહે છે સ્ત્રી જાતી તરફથી જે એ બધું પુરુષ પા-
ડવામા આવે તો પડપની મદ્દાન કર્મોની તૃપ્ત ઝીપે છે અને વધારે કાર્ય કરવાના બળને મેળવી શકે છે અને સ્ત્રી જાતીજ એ બાનતો પુરી ગર્કે એમ છે પૂર્વ સમયની ક્ષત્રાણી ઓના શબ્દોથી ક્ષત્રીઓએ સમર્થ પગલુમ કરેલા છે વાસ્તે નકરી સમજવું કે આપણા સાચા હૃદયથી નીકળના ઉત્સાહનર્ધક ગમ્મે પુરુષની ગરેબમા નૌતમ જીવન બળને વધારનાર છે

પણ સ્ત્રીજાતીના અત કલ્પમાથી પુરુષના કામો માટે આથી લાનના વાળા શબ્દો ક્યારે નીકળે ? ત્યારે સ્ત્રીજાતી પુરુષના કામોની યથાથ મદદતા સમજતી થાય તથા તેઓના ખમમા પોતાને ઉત્સાહથી અમૃત મીચના છે એમ અત કલ્પ પુરુષ માને ત્યારે અને આ માનવું ક્યારે અને કે ક્યારે તેઓ કેળવણીથી ભરપુર હોય ત્યારેજ એ બની શકે છે

સ્ત્રીઓ પોતાના ધનનેજ ઉપયોગી છે એમ નથી પણ પોતાના પતિને, પોતાના બાલકને, પોતાના દેનને તથા વિશ્વમા અને તેની પા જે જાઈ છે તે અર્વને તે ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે, એ જ્યાં સુધી તેમને ન વલ્લુણુ હોય ત્યાં સુધી તે પતિના, બાલકના, દેશના તથા વિશ્વના કામમા ની રીતે માથું ધારી ગર્કે ? સ્ત્રીઓ એ કદી નથી પણ પુરુષોને કેટલીક

બાળતોથી કેદમાંથી છોડાવનાર છે અને આરે મારે દોષનાર છે, સ્ત્રીઓ બેઠી નથી પણ પુરુષોને દીપાવનાર તથા મૂલ્યવાન કરનાર અલકાર છે, સ્ત્રીઓ પુરુષને ભાર રૂપ નથી પણ પુરુષના ભારમાં ભાગ લેનાર છે, સ્ત્રીઓ પુરુષોને ભયથી કપાવનાર નથી પણ ભયપ્રસંગે પીક થાળનાર તથા હીમત આપનાર છે પણ આ સધળી બાળતો કેળવણી વગરની સ્ત્રીઓમાં કેવી રીતે ઉતારી શકાય ? વાસ્તે બહેનો ! કેળવણી વગર આપણે કદી આગળ વધી શકીએ નહીં.

જ્ઞાની બનો ! આ સસારમાં સ્ત્રી જેમ ધરનો શણગાર છે તેમ સારી કેળવણીથી સ્ત્રી એ આખા દેશનો શણગાર ગણાય છે અને બાળકની કેળવણી સ્ત્રીના હાથમાં છે બાળક જન્મે છે ત્યારથી મોટું સમજાવુ થતા સુધી માતા પાસે રહે છે અને માતાની શુદ્ધિ આચાર, આચરણ જ્ઞાન, વિચાર અને નીતિ હોય છે તેનીજ છાપ બાળક પર પડે છે જે માતાનું હૃદય, શુદ્ધિ વીગેરે કેળવણીના હરો નો જ છોકરા પણ સાગ નીવડે એટલુંજ નહીં પણ તે બાળકે આ દુનિયામાં સતત કાર્યોમાં ભાગ લેતા અને તેથી કરીને આપણા કેમની તેમજ દેશની આનંદાની યશો વળી કહ્યું છે કે —

બહુ બહુવો પુત્રીને તો શાણી યાનાર સદૈવ સુખ પામી કરે, આશીર્વાદ ઉચ્ચાર સ્ત્રીઓ સુધરશે તોજ ફલ, ઉત્તમ યશો અચાગ, પૃથ્વી સુધરશે તોજ ત્યા પાકશે સારો પાક નારી તણી શોભા ધણી, બહુ દણી રહી તોય, તે તો સારી નહીં દીએ, બહુ ગણી નહીં હોય વાસ્તે બહેનો ! કેળવણી એ આપણું પહેલું પગથીયું છે એમ સમજી તમારા બાલકોને સારી ઉચ્ચ કેળવણી આપી હૃદયસ્તાનની વીજેતી માતાઓ એકનાર ફરીથી કહેવડાવો.

—દરમુખ

“ સ્ત્રીઓને શું જાણવાની અવશ્યકતા છે ? ”

આ નાનો લેખ લખવાની જે હું કારણે કંઈ છું તે પહેલીજ છે, તેમાં કાંઈ ભૂલ અથવા અયોગ્ય શબ્દો વપરાયા હોય તો તેને મારે ક્ષમા આપવા કૃપા કરશો.

આપણું દુનિયામાં યુ ધ્યાન છે તે આપણે જાણીએ જરૂર છે ખીજા બધાની ફરજ ગમે તે હોય પણ સ્ત્રીઓની ફરજ સુખ્યત્વે કરીને સસાર આનંદી અને સુખમય બનાવવાની છે ઘણો ખરો આધાર દુનિયાને તેમજ આપણા કુટુંબને સુખી બનાવવાનો આપણા પર છે આ વિચાર મનમાં દૃઢતાથી દાખલ કરવાની તેમને ખાસ જરૂરની છે હમણા ધણી ખરી છોકરીઓને પાચત્રાત ચોપડી બહુનામાં આવે છે પણ તેઓ ખીચારી બહુનાવાનું મૂળ કર્તવ્ય શું છે તે ખીવડાવ સમજતી નથી કાણ કે તેમાં તેઓના મામાપનો વાક છે તેઓને ફક્ત એ જ, રીતનું જ્ઞાન આપવામાં આવે છે કેમકે તેમના મગજમાં ગૃહ સુધારવાના વિચારો મામાપો બરાબર દસાવતા નથી પણ તેઓ જાણતા નથી કે ફક્ત નિશાગના પાંદ કરનાથી તેઓના ગૃહ સુખી કરવાના વિચારો તેમનામાં આવી શકતા નથી હા ! ભને તે ઇતીજ મમાં કે ભૂગોળમાં હુશીયાર હોય પણ આપણો સસાર સદા સુખદાયી નિવડશે તેની તેને ભાગ્યેજ સમજ હશે પણ એવું તે યાથી સમજી શકે ? તેમની માતાઓનેજ કેળવણીનો અર્થ નથી સમજ પડે તો પોતાની છોકરીઓને તો શીરિતે સમજાવી શકે.

નાનું મામા બાળસ્વમાથીજ માતાની રીતભાવ જોતું આ યુ હોય તેમાં મગજમાં માતાની શુભ પ્રેરણા ન હોય તો આના સાગ વિચારો યાથી આવે ? આપણી ધણીખરી સ્ત્રીઓ પોતાના પતિનું મન રગળ કરવાનું તેમજ તેને સદા ખુશીમાં કેવી ગીતે ગાખવો તે સમજતી ન હોય, તો પતિ ખીજું તે પુરુષની શી ગીતે ? પોતાનો પતિ

આખો દીનસ કામ કરીને યાકયો પાકયો આવે ત્યારે રોડ અને પ્રેમથી ઉભરાતા ઉદ્યોગો કાઢી તેને રાજ રાખવાને બદલે પોતાનો બેભાવ સ્વભાવ આગળ કરે છે “ આવ્યા તો ખરા પણ ધરમા શુ શુ નથી તેની તમે દરકાર કરી ? લાકડા નથી મસાનો લાવવાનું સાલ્યું ? કયાથી પાદ આવે ? ” બીચારો હજુ ધરની અદર તો આ ચો નહી હોય તે પહેલાજ આવ્યા મોઠા શબ્દોથી વધાવવા મડે છે પણ આટલાથીજ પતે એમ કાઈ હતું ? પોતાના પતિને નીગતે સુના પણ નહી દે તેનો પગાર ટુંકા હોય અને ધરમા ખર્ચ પણ ઘણી હાડમારી કરીને ચલાવનારો હોય તે છતા પણ “ આ પેનીના જેવા નરી ફેશનના ધણેણા મને કરારી આપો આરા જૂના મને ગમતા નથી પૈસાની વાત આની એટલે જાણે મોમા મગ લઈ છે નહી બોલો કે ” એમ કરી મેણા મારે છે અફસોસ ! આવો સસાર કેમ સુખી નિવડે ? આરા શબ્દો ઉચ્ચરવા કેવા ધરમ ભરેલા છે ? સસારની વિખબનામા મદદ કરવાને બદલે તેમા તેને ટાનીકરતા થઈ પડે છે, તેની સ્થિતી અને આગળ પાછળના સંબંધોનો તો વિચાર કરો અને તેને મદદ રૂપ થાયો પતિ કાઈ દોરા ચીઢીથી વશ થતા નથી પણ પત્નીએ પોતાના ખરા પ્રેમના શબ્દો ઉચ્ચારી તેનું મન હમેશ ખુશ રાખવાથી અને આનંદમા રહેવાથી વશ થાય છે

કપકા વગરથી અને કાઈ પણ હાની વગરની જીદગી ગાળવી હોયતો પહેલેથીજ પોપ નીચા જ્ઞાન નહી પણ કેમ મરીને પોતાના સ્વભાવને અનુસરીને તેને સુખી કરાય એવી જાતની કામચલાવી લેવી જોઈએ ગૃહસ્થ ધર્મથી ધર ચલાવવામા કાઈ ઓઠી બાહોશી જોઈતી નથી, માટે પહેલાં તે જાણવાની આવશ્યકતા છે પતિના વિચારો તેની આશા તેના સુખ તથા દુખમા ભાગીયા કેવી રીતે ચલાય તે જાણ્યા પછી આપણે પોતે ભાવ્યશાળી કહેવાઈએ માટે પ્રિય ભગિનીઓ ! પોતાના પતિને સુખ દેવા તેમજ પોતાનો સસાર સુખી ગાળવા વિચાર હોય તો પોતાના ખરા અત્તરેણુના પ્રયત્નથી તેને વશ કરો આ જ રહેતામા રહેલો અને ઉત્તમમાં ઉત્તમ ઉપાય છે માટે તેજ ગૃહણુ કરો અને પ્રેમશા આનંદી અને સુખી રહો

(હાસો)

—અદ્ર વિદ્યા.

અમારી અંધ શ્રદ્ધા કયારે દુર યશે ?

નતમાન અમયમા દરેક ધર્મનું કાર્ય તેના પરીણામ સામે નજર કરી કરવાનું છે અને ગાપદાતાના વારસાથી ચાલતા આવેતા ગા.રીયા પ્રસાદને બંધ કરતા જરૂર છે ઉપર પ્રમાણે કરતા જાતા અને ભગિનીઓ પરીણામ તરફ નજર કરીને કેટલા આવે છે તે (પુરોત્તમ) અંધીર માસમા જ્ઞાન આદી કૃત્યોથી જાણી આવે છે રનાન અને જાન દેશ અને પાત્ર જેઈ ન કરાય તો તે મહાન દોષ મહેમાય છે અને તેથી શ્રી કૃષ્ણેએ અર્જુનને ત્રણ પ્રમાણના રજ, તમ અને જલ્પ દાનની વિગત જણાવેલી છે ભુખે મરતા અનાદ પશુએને ધામ ચારો આપવાથી જે પુણ્ય થાય છે તેજ આપણને આ લોકમા સુખ આપે છે અને તેથીજ પુણ્યનો ખરો અર્થ ‘ સુખ ’ થાય છે તો વિચારો કે એક ગરીબ ધેનુ કે જે જગતની માતાના નામથી સંબોધાય છે અને તેમા પુત્રો (બગદો) જગજીવનના ઉપનામથી ઓગળાય છે તેનાએને બચાવી આપણી જીદગીભરનું સુખ કેમ પ્રાપ્ત ન કરીયે ? આનું કરવામા પ્રમાદ કેમ ગમીયે ? એક તરફ નજર કરીશુ તો આરા અનાદ પશુ કે જેના ઉપર દાસ અને ચર્મજ બનાઈ ગેલા છે, અને ત્રણ ત્રિમાસ મગાનીજ આશ રાખી રહ્યા છે, તો બીજી તરફ આપણા બાકુઓ જેએને જાત માગવાની મર્યાદાથી અને પેદાગ બીનન ન હોવાથી

મરના પુરા વસ્તારી હોવાથી એક ટંકનું અનાજ પણ પેટ ભરીને પામતા નથી: ત્યારે એ તરફ ધન્યરે દાન કરવાનો ઊત્તમ પુરોષોત્તમ માસ આપ્યો છે કે જે માસમાં નાસ્તીકને ૧ દયા આવે છે તો આવા ઊત્તમ સમયમાં અન્ન તૃણ વગર પણ અને મનુષ્યોને મરવા દેશે શું તમારું હૃદય આટલું કઠણ છે ? ના. ના. ગુજરાતીઓનું તો 'તેવું હોયજ નહિ. પરંતુ દી ગીર છીએ કે આપણા પૌરાણીક લાઘ્યોએ તેમને દાન કરવાનો ખરો રસ્તો ન બતાવતાં આંધ જ રાખ્યા છે. અને તે કારણથીજ અમારા આર્યવર્તમાં અત્યારે ભુખનું મહાજોર પુર પ્રકા નીકળ્યું છે ! હલદરવાસમાં અધશ્રદ્ધાએ કેટલા વૈશ્રવ અને તેમની પત્નીઓને પોતાની જળમાં ફસાવ્યા છે તે અત્રે અવલોકીશું.

હલદરવાસથી લગભગ એક માઈલ દુર પરાશર અને ભૂગુ ઝડપીના પુરાણા આશ્ર આવેલા છે અને તે બે આશ્રમો વચ્ચે પુર્વ વાહીની વેગવતી પોતાના પુરવેગથી વહે ! આ નદીને અહીંયાં ગંગાની તુલ્યજ મનાય છે અને તેથીજ ગંગાસ્નાનનું પુન્ય લેવા અહીં વસતાં તમામ નરનારીયો પ્રાતઃકાળે અનાથે જાય છે એક રીતે આ કાર્ય જુઓ કે દીકાં અને જંગલની ખુલ્લી હવાથી શરીરની તંદુરસ્તી મુધરે છે પરંતુ વચ્ચે વરસાદ થવાથી અ પાણી ભરાઈ રહેવાથી જે દુર્ગંધ ઊડતી હતી તેને લીધે એવુજ જળ જે ચારે દીવસ રહ્યું હોત તો જરૂર અહીંયાં સ્નાન કરનાર સ્ત્રી પુરુષો કોલેરા જેવા લયંકર રોગ ભોગ થઈ પડત. પણ અહીંયાના વૈશ્રવો વૈકુંઠ વહેલું મળવાના લેખે એક દીવસ પણ સ્ના કર્યા સીવાય રહ્યા નથી ! સ્નાન કરતી વખતે ઘણી ખરી ઈયો પુરુષનો સમુદ્ધ ઉભો છે છતાં એકાદ વસ્ત્ર પહેરીને વિવેક વિનય વિસારી દેતી, આડી અવળી નિંદા કરત નાહીને પોતાને કૃતકૃત્ય માની લે છે ! ઉપરની ગંગા ઉપર આશરે બસેક પથારી બાહ્યો નાખે છે અને તે દરેક પથારીએ હમેશાં દશસેરથી પંદર શેર સુધી અનાજ થાય છે. વળી ગાંમમાં પુરાણી મહારાજ પુરોષોત્તમ માસની કથા કહે છે કે જેમ પણ પાંચસો સાતસોની ઉપજ થવા વડી છે. વળી ગામમાં ઘણી સ્ત્રીયો પોતાને જ માસ બાળક ધાવના છતાં એક ટાંણા જેવું કઠિન વ્રત કરે છે કે જે વ્રતથી સામટા બે ચાર ઉ પવાસ પણ થાય છે અને ધાવણ નહિ આવવાથી બાળકત્યા થવી સંભવિત રહે છે. છતાં અ વી સ્ત્રીયોને આવાં કઠિન વ્રત બંધ કરાવના પુરાણી મહારાજ પોતાનો રૂડો ઉપદેશ કેમ આપ તા નથી ? શું આવાં વ્રત બંધ થાય તો પુરાણીને આવક ઓછી થશે ? હા. કારણ કે તે યાય તો પુરોષોત્તમ માસ ઊજવાય નહી. અને જ્યારે ન જ ઉજવાય તો વીસ પચીસની આ વ્રક પણ ઓછીજ થાય તો ? તેમને તો બાળકત્યા થાય કે સ્ત્રીકત્યા થાય પણ તે તરફ લક્ષ જ ન દેવું, કે બંધ કરવા ઉપદેશ આપવો પડે !

બાહ્યોના ધર્મજ છે કે 'દાન લેવું અને આપવું' તો આ પુરોષોત્તમ માસમાં પોતાને દાનની ઉપજ થાય તેમાંથી વધારે નહિ તો દસમો ભાગ પણ કાઢી કોઈ કંડમાં કિંવ પોતાના સ્વહસ્તે આપણાં દુઃખે મરતાં ગરીબ લાંડુઓને કિંવા અવાધુ પ્રાણીને અન્ન તૃણ આપશે. તોજ તેઓએ પોતાનો ખરો ધર્મ બજાવ્યો કહેવાશે, અને દાન કરનાર પણ પોતાને કૃતકૃત્ય અને સુપાત્રેજ દાન આપ્યું છે એમ મની શકશે. નહિ તો દાન લેઈ હાથને દગ્ધ કરવાનું તો સહુ કોઈ જાણેજ છે, અને તે દ્રવ્યનો 'દાન, ભોગ, નાસ્તી,' એ ત્રણ ગતી તો છે છે ને છેજ ! તો શુભનિજાથી અધશ્રદ્ધાને ત્યાગી ખરા દાન દેવાને રસ્તે ચઢીને પાપ-અપાપને ઓળખી પોતાના સ્વહસ્તે દાન દેવા દરેક સુહૃદ્ય ભાતા ભગીનીને નમ્ર વિનંતી છે

સ્રી પરિક્ષા.

આ સંસારમાં ઉત્તમ રૂપ ગુણવાળી સ્ત્રીસાથે જે પુરુષના લગ્ન થાય છે તે તેના સમાગમથી પુર્ણ સુખ ભોગવે છે, એ પુરુષ પૂર્ણ ભાગ્યશાળી સમજવો. સ્ત્રીઓના સ્વાભાવિક ગુણો જે ધૈર્ય, ઉત્સાહ, હઠાપણ, સાહસ, અને પ્રેમ વગેરે જે અંતઃકરણમાં ગુપ્ત ઠંકાએલા હોય છે, તે પ્રસંગ આવતાં આપોઆપ પ્રગટ થઈ જાય છે. દરેક સ્ત્રીના ખરા પ્રેમયુક્ત હૃદયમાં એક ધ્વિરી અંશનો દીપ દમેશ પ્રકાશમાન હોય છે. સૂર્યના પ્રકાશમાં અધકાર થવો અશક્ય છે. તે પ્રમાણે મેળજોખના દહાડામાં સ્ત્રીનો ઉત્તમ ગુણ દેખાતો નથી, પણ વિપત્તિરૂપ અન્યંત અંધારામાં તેની પૂર્ણ પ્રભા દેખાય છે. અને તેથી જ્ઞેનારના હૃદયને ધણોજ દર્પ થાય છે. ને ત્યારે સ્ત્રી જે પ્રીતિ કરે છે તે પતિના ઐશ્વર્યના લોભી થઈને નહિ, પણ એક નિશ્ચયથી કરે છે, એમ લાગશે. કાઠને પણ પોતાની સ્ત્રી કેવી હોય છે, તે પ્રથમ સમજાતું નથી. પણ કાળના હાથમાં જે વખતે તે સપડાય છે, તે વખતે તેની પૂર્ણ યોગ્યતા માલમ પડે છે. જેની સ્ત્રી સદગુણના બંડારરૂપ હોય છે, તેને દુઃખમાં પણ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. સ્ત્રી એ બધી રીતે પુરુષની બરોજરી કરવાને શક્તિવાન નથી તો પણ પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરે તેનામાં એવો કાંઈ અજ્ઞાન ગુણ મુક્યો છે, કે જે વિપત્તિના કાળમાં ધણોજ ઉપયોગી થઈ પડે છે આ સમય સિવાયના વખતમાં પણ સ્ત્રી પરિક્ષા તેના જ્ઞાન, ગુણ, શીયજાત અને કર્મ એ ચારે પ્રકારે ઉપયોગી થઈ શકે છે. તથા સંકટના સમયે તો તેની શ્રેષ્ઠતાની કુળની અને જાતની પરિક્ષા થાય છે. જેમ સીતા, દ્રૌપદી, દમયંતી અને સોનરાણી વગેરે સતીઓને અનેક પ્રકારે કષ્ટો પડ્યાં, તે પરથી તેના મહદ્ ગુણોની ખાતરી થઈ. તેમ આ પરથી એટલુંજ સમજવાનું કે દરેકેઈ સ્ત્રીની પરિક્ષા એ વખતે થઈ શકે છે. (૧) આપત્તિના સમયે, અને (૨) તેના જ્ઞાન, ગુણ, શીયજાત, ને કર્મ માટે સામાન્ય રીતે. માટે દરેક સુર બહેનોએ સદગુણરૂપી અમુલ્ય જ્વાહીર મેળવવા બનતો પ્રયાસ કરવો એવી મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે

(મોટા વરાછા.)

—કીકી બેન નાનાલાઈ.

આપણી વફાદારી.*

બહેનો, આજે આપણે હિન્દના નામદાર વાઙ્મયોજી દોડ દારડોગ અને તેમની માનવંત બાનુ લેડી દારડોગ તરફ કરવામાં આવેલા બોળના કરપીણ દુમલા તરફ તીવરકાર બતાવવાને, તેમ તેઓના ચમત્કારીક રીતે થયેલા બચાવ માટે ધ્વિરતો પાડ માનવા, અને લેડી દારડોગે બયને વખતે જે સહનશીળતા બનાવી આપી સ્ત્રી વર્ગને મગર થવા જોગ ઉદાહરણ બતાવી આપ્યું છે તે તરફની સ્તુતીમાં એડ્રેસ એઓ નામવર બાનુ ઉપર મોક્ષવામાં આવનાર છે, તેમાં પુરેપુરી સામિલગીરી બતાવવા આપણે બેગાં મળ્યાં છીએ.

બહેનો, ન્યાયી બ્રિટીશ રાજમાં વાઙ અને બરડી એક ચારે પાણી પીએ છે. એવા ન્યાયી રાજમાં આપણે ખરેખર મુખી છીએ. આપણા વચ્ચેની અજ્ઞાનતા દુર કરી કેળવણીના ફેલાવા માટે નામદાર બ્રિટીશ સરકારે કાંઈ ચોક્કસ કંચું નથી; અને ત્યાંજે તે અણુદદ ઉપકારના મદલામાં આપણે જે કરી બતાવવાનું છે તે, રાજ્ય તરફ ખરા દીવથી વફાદારી બતાવવાનું છે. માટે બહેનો, તમારાં બાળકાને બાળપણથી રાજ્યભક્તિનું શિક્ષણ આપવા જો કાળજી લેજો તો તમારાં બાળકા દેશ દીપાવે તેવાં નીડરો, અને કોમ અને અવેશને કલંક લગાડે તેવા આ દેશ દ્રોહીઓથી હિંદુસ્તાનને નીચું જોડું પડશે નહીં.

(ગોધરા.)

—સી. મુક્તા બહેન.

નામદાર લેડી દારડોગની તરફ સ્વદેશી પ્રભાવી શક્તિ ફેલાવવા મળેલી સ્ત્રીઓમાં અપાયદ્દ લાપણ.

સુન્દરી સુખોદનાં આહુકો અને વાંચતાર માટેજ ખાસ !

એક નવી યોજના.

સુન્દરી સુખોદ માસિકની ઉપયોગીતામાં દિનપર દિન વધારો થયે જાય છે. મહેલાં આ પત્ર ફક્ત ચોવીસ પાનાંનું હતું, તેનાં માસિક અગ્રીસ પાનાં ઉપયોગિતામાં કરવામાં આવ્યાં; અને ગયા વર્ષથી તેમાં ચિત્રો પણ દાખલ કર્યાં, એ લેખનો ખાસ અંક ધીમે ધીમે બમણો મોટો, અને પછી સો પાનાંનો, અનેક ચિત્રો વાળો કરવામાં આવ્યો છે. આ ઉપરાંત કોટનું પુસ્તક વિના ભૂલ્યે, અને વીસ પચીસ રૂપિયાનાં વાંચવા લાયક પુસ્તકો સ્વગભગ પડત કિંમતે, આહુકોને મળે છે !—આટલું યથા છતાં લવાજમમાં વધારો થયો નથી અને કરવાનો વિચાર પણ નથી સચિત્ર સુન્દરી સુખોદ આહુકોને સવા રૂપિયામાં મળ્યાજ નશે.

પરંતુ એક મોટા પત્રની ધણીજ જરૂરિયાત દરેક રીતે હવે જણાવા લાગી છે. સ્ત્રી લેખના ખાસ અંક માટે બાનુઓનાં લખાણ સ્વગભગ ૩૦૦ પાનાંનાં વધી ગયેલી અને મળ્યાં હતાં. પત્રમાં ઉપયોગી અને જરૂરના વિષયો ફક્ત જગો જરૂરિયાતો નહિ મળવાથી પ્રકટ થઈ શકતા નથી. અને લાંબી ચાલુ નવલ કથાની પણ વારંવાર માગણી થવા લાગી છે. ગયા વર્ષના ખાસ અંક માટે મહેલાં અભિપ્રાયોમાં તથા અમને મળતા કાગળોમાં સુન્દરી સુખોદ જેવું પત્ર 'ધણ' મોટું હાવાની બહુ જરૂરિયાત દર્શાવાઈ છે. આર્ટ આર્ટિસ્ટ-આહુકો-અને કુટુંબીજન માટેના આ માસિકનું કંઈ વધારવાની ફરજ હવે સર્વ રીતે તેના પ્રકાશકને સમજવા લાગી છે.

સુન્દરી સુખોદ મોટું કરવાના વિચારમાં એક ફરિયાદ અમને નહીં છે. ધણી સન્મિત્રો અને આહુકો તરફની આ પત્રનું કંઈ વધારવાની યોજનાને અનિયમિતતા સંપૂર્ણ સમિત મળી છે; પરંતુ તેઓએ સુન્દરી સુખોદની ચાલુ માટે ફરિયાદ અનિયમિતતા માટે વાળખી ફરિયાદ કીધી છે !—આ અનિયમિતતા ધણે બાગે અનિવાર્ય કારણોને લીધે થવા પામી હતી; છતાં 'પણ' અમારાં બહુવાં આહુકોને તે વિશે અમારો એટલોજ જવાબ છે કે, હવે પછીના અંકો પણ નિયમિત રીતે પ્રકટ નહિ થઈ શકે, તો અમે આવતા વર્ષથી સુન્દરી સુખોદને મોટું કરી, જે માસિક વધારો ફક્તવા વિચાર કર્યો છે, તે બહાર પાડીશું નહિ. આ પત્રને નિયમિત કર્યા પછીજ તેના વધારો માટેનો વિચાર અમલમાં આવશે.

આ માસિક પત્રનો જે વધારો ફક્તવા વિચાર છે, તેથી આ સુન્દરી સુખોદની પોતાની ઉપયોગિતામાં પણ અભિવૃદ્ધિ થશે, એમાં શક નથી. છતાં સુન્દરી સુખોદને આ પત્રનું લવાજમ એનું એ રહેશે. અર્થાત્ અગ્રીસ પાનાંના સચિત્ર પણ થતા લાલ: સુન્દરી સુખોદનું સ્વરાજ્ય ફક્ત સત્તા રૂપિયા હાલ છે તેમજ રાખવામાં આવશે. અને તેનાં આહુકો વધનાં જશે તેમ તેમ તેમાં સુધારા-પ્રધારાન્દાજ થાય છે, તેમજ કરવાના ચાલુ રહેશે.

‘માસિક વધારા’ સહિત—સુન્દરી સુખોધ.

પત્રમાં શું શું આવશે ?—ખત્રીસ પાનાં તો ચાલુ પત્રનાજ હોમાં દાખલ થશે; અને બાકીનાં ચોસઠપાનાં માટે વિષયના ચાર વિભાગ નીચે મુજબ નિર્માણ થયા છે.

૧. વાર્તા-નવલકથા: આ વિભાગમાં એક સુખોધક, રસીલી, ચાલુ નવલકથા સંપૂર્ણ મધુરી વાર્તાઓ, નાટકો અને ગમ્મતનાં લખાણ આવશે.

૨. ઉપયોગી વિષયો: ‘સુન્દરીસુખોધ’ માટે આવતી, પરંતુ રચણ સંકોચને લીધે પ્રકટ નહિ થઈ શકતી, જૂદી જૂદી ઉપયોગી બાજતો, સ્ત્રીઓના હિત માટેજ લખાયેલાં ખાસ લખાણ, મહાત્માઓનાં ચરિત્રો, અને વર્તમાન સમયમાં બનતા બનાવોની નોંધ એ અને એવા વિષયો વગેરે બીજા વિભાગમાં દાખલ થશે.

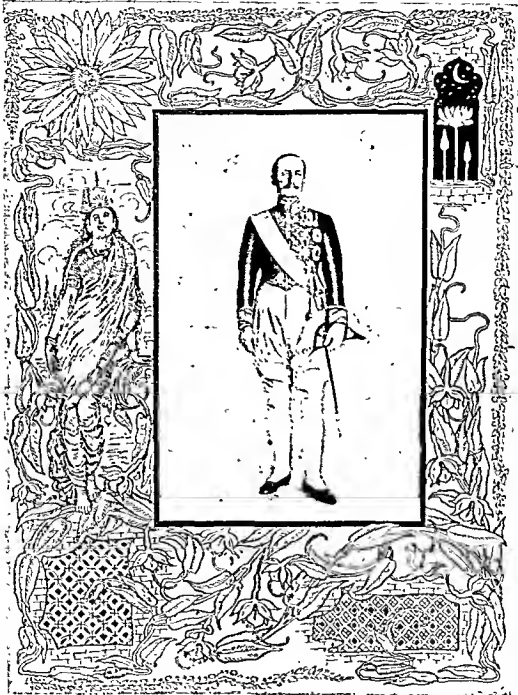
૩. સાંપ્રત સાહિત્ય: દરેક પત્રમાં આવતા વાંચવા લાયક વિષયો, પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકોમાંથી ઉત્તમ ગ્રન્થોના સાર, યાત્રા-અવાસોનાં ખાસ વર્ણનો, ઉત્તમ વ્યાખ્યાનોના સાર, વગેરે. ત્રીજા વિભાગમાં આવશે.

૪. બાલકો માટે વિભાગ—માં:સુન્દરી સુખોધમાં નહિ આવી શકતા બાલકોને રસ પડે તથા ઉપયોગી થાય એવા વિષયો, વાર્તાઓ, કવિતાઓ, વગેરે. પ્રકટ થશે.

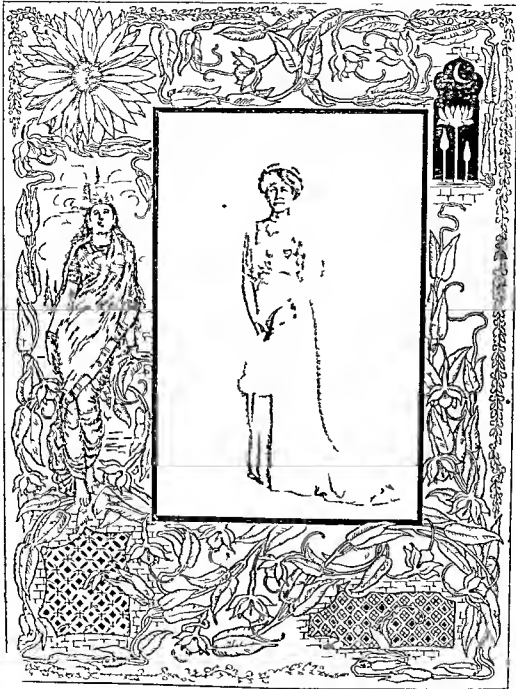
દૂધમાં કહીએ, તો મરાઠી મનોરંજન, હિન્દી સરસ્વતી, અને બંગાલી પ્રવાસી, જેવાં સ્વદેશી બાળાઓમાં પ્રકટ થતાં મોટાં માસિકોને પગલે પગલે મોટામાં મોટાં: ચાલવા આ પત્ર પ્રયાસ કરશે. કદમાં એ માસિક પત્રોના કરતાં તે સોંધામાં સોંધુ ! મોટું અથવા સરખું થયા છતાં, કિંમતમાં હોમનાથીયે હોને વધારે સરખું રાખવા બનતો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, અને આપણી રુચિ રાતી બાળામાં તો તે એક મોટામાં મોટું અને સોંધામાં સોંધુ’ માસિક પત્ર થશેજ, એમાં જરા પણ સંશય નથી અમારી તરફથી આટલું ક્યાં પછી, હંમે જે કાંઈ રહે છે, તે કરવાનું અમારાં પ્રિય આહોકો અને વાંચનાર જોને તથા બંધુઓને માથે છે.

સ્ત્રી સાહિત્ય વાંચનમાલાની ગયા વર્ષમાં ધારેલી યોજના આ ‘વધારો’ દ્વારાની વધારે અગત્ય જણાયાથી હાલને માટે સુલતવી રાખવામાં આવી છે. નવી સાજના તેથી આશા છે કે, હોનાં અગાઉથી થયેલાં આહોકો પણ આ યોજનાની સફળતા નામાં સામેલ થશે. સુન્દરી સુખોધનાં આહોકોને ખાસ લાભ તરીકે હોમની પાસેથી તથા હાલમાં આહોકોમાં નામ નોંધાવનાર હોના સહ-જાં વાંચનાર પાસેથી, જે તેઓ આહોકો થવા પ્રથમથી પોતાની ધુવ્જા જણાવશે, તો વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૮-૦ (ટપાવ ખર્ચ સાથે) લેવામાં આવશે. જૂન માસની આખર સુધીમાં નામ નોંધાવનારનેજ આ લાભ મળી શકશે. ત્યારપછી આહોકો થનાર પાસેથી રૂ. ૪-૦-૦ લેવામાં આવશે. હિન્દુસ્થાન જ્ઞાનનાં આહોકોમાં પ્રથમથી થનાર માટે પાંચ શિલિંગ અને પાછળથી આહોકો થનાર માટે છ શિલિંગ રાખવામાં આવ્યા છે. કોઈ પણ આહોકો લવાજમ પ્રથમથી મોકલવાનું નથી. અગાઉથી એક હજાર આહોકો થયા પિ-વાપુ આવી બારે ખર્ચની યોજના સફળ થઈ શકે નહિ. તેથી જે પૂરતા આહોકો તરફથી સંમતિ અમને મળી જશે, તોજ આ માસિક વધારો પ્રકટ થશે. અને હોના મોટા અંક વી. પી. કરી લવાજમ વસુલ કરવામાં આવશે.

લખો—સુન્દરી સુખોધ મંદિર, અમદાવાદ.

नामदार लोर्ड ड्युफर्न, हिन्दुनां लोकप्रिय वाइसरोय.

નામદાન લેવી હારિજ. વાઝમગેયનાં લોપ્પ્રિય આનુ.

સુન્દરી સુબોધ.

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવર્ચ ગોવર્ધનભાઇના શબ્દોમાં કહીએ તો—“શ્રીયો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, સારીરે બળવતી, રોગહીન અને સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્તિ ઇચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબના ખરા કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને હત્તાહિની અને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ લગ્નોની કલ્યાણવાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” સાધ્વી પત્ની યદી પતિનું અપન ઉત્તર કરે, પતિતપાવન સેવાભગિની બની દુઃખતિમિરમાં રૂબતા માનુષના આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે, માતૃભક્ત પુત્રી તરીકે દિનરોજના સંતાનોના વિકાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રભવત્સવ જનનિ રૂપે સ્વદેશમાં હૃદયસંચારી તેજસ્વી, ઉદ્ધાસભર્યા કિરણો પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્યસુન્દરીઓના અવનની સંસ્કૃતિ છે. “શ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના શાન્ત્ય નથી ... શ્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૧૦ મુ.] ઇ. સ. ૧૯૧૩, જુન - જ્યેષ્ઠ, વિ. સં. ૧૯૬૯. [અંક ૧૦ મે.

કાવ્યકુંજ.

અદ્યગુંજન.

માતાની યાચના:

(ગદ્ય) પ્રભુ ! તું બાળ દે રૂડાં, નહિં દેજે કદી કુડાં;
‘ કુડાં ’ કુડીલયાઈ હોયે, ન ‘ રૂડા ’ એકની તોલે !
લભવે કુખને મારી, હુખાવે કુખની કીર્તિ;
ન માતા બાળ એવાંની, રહું વન્ધ્યા,* પ્રભુ ! સારી.
પ્રકાશિત એક ઈંદુથી, ઉજળતી રાત અંધારી;
ભલે, તારા તણાં ટોળાં†:મળ્યે શું નય તમ હારી ?
પ્રભુ ! દે દાનવીર સુજઃબાળ, કાં તો હુદયનનો કાળ;
કાં તુજ ચરણ સેવનહાર, દેજે દેશહિત કરનાર.

(સુરત)

—કલ્યાણજી વિઠ્ઠલભાઈ.

વાલ્મીકી:

ઉમંગી સિપાઈ.

રંગીલા ઉમંગો સિપાઈ, નાનહોવા અમે આ ભાઈ;
 પડધમ દમકતાં અમ લોક, જોવા મળે થોડે થોડ;
 માપી માપો ચાલી ચાલ, આપી આ રોં પાપે તાળ;
 બજુગાં ફૂંકોએ બહોં ભાત, વૂ વૂ વૂ સૂર્યોં સૂર સાય
 રંગીલા ઉમંગો સિપાઈ, શરા સૌ અમે આ ભાઈ;
 ફરર વાવટા ફરકેવ, ઉજો હૈયું અમ હરખેવ;
 લટકાળીજ બલક ગેર, કમરે ચળકતી સમશીર;
 તે અમકાવોંએ આ વાર, લડવાને અમે તૈયાર.
 રંગીલા ઉમંગો સિપાઈ, સાચા સૌ અમે આ ભાઈ;
 તાકી ચોટ બંદુક ચદ, ફેડીએ ફડાફડ ફદ,
 જયના ચાંદ ફડી રીત, મેળવીએ અમે ફરી જીત;
 ને વસિએ સદા સુખ માંડી, રંગીલા ઉમંગો સિપાઈ.

—કે. હ. કુવ.

કુચકદમ !

બન્ધુઓ ! કુચ કદમ ઉઠાવ, ઉમ ગે દમ બદમ મીલાવ;
 મેઢાને દમામથી ચલાવે, વિજય હિન્દ જનનો ધુમો ગજવો !
 મસ્તાની દેશ બાલકો ! મદોની ગર સઉ થજો,
 વિઘાતું દૂધ દિપાવજો, અમર બાલ ! સરલ ધર્મ એ ધરજો !
 મુઝાઓ સનના છુઝાવ, ડકાએ બંધુતા બજાવ,
 બંદાઓ ! દેશભક્ત થાવ, જનની હિન્દ જનક દેવને સમરજો !

—લલિત.

“ ન્હાનો ન્હાનો. ”

ન્હાનાં ન્હાનાં હૈડાં ને ન્હાનાં ન્હાનાં રાસ,
 ન્હાનાં ન્હાનાં નયણાં ને ન્હાનાં ન્હાનાં હાસ;
 ન્હાનાં ન્હાનાં આત્મા ને ન્હાનાં ન્હાનાં દર,
 ન્હાનાં ન્હાનાં હેતડાં ને ન્હાનાં એનાં પૂર.
 ન્હાનાં ન્હાનાં ઉડવાં ને ન્હાનાં છે ઉલ્લાસ,
 ન્હાનાં ન્હાનાં વેણુ અને ન્હાનાં રે વિકાસ.
 ન્હાને ન્હાનું ન્હાનું ને એ ન્હાનું થાય વિગટ,
 ન્હાને ન્હાને આદમે એ મોટા પ્રભુનો પાટ.

—દા. હી. ચારણીયા.

તારો.

(ચોપાઈ)

તારા ! ચળક ચળક તું થજે,
 દોણ હમંશ તું લેજળે તુર
 ને ચળકતો બોમનિ વિશે,
 તુજસરખા નભમાંદિં અસંખ્ય,
 આખો દિન નભમાં સંતાય,
 એક પછી એકજ આવતા,
 દોષ મધુર લોચન રિયર ધરી,
 તારા નિરખી રહે મુજ બણી,
 અખંડ રાત્રિ રહી જાગતો,
 તારા ! ચળક ચળક તું થજે,

મુજ મન કોતુક કંઈ બીપજે,
 આ જગથી ઉચો અતિ દૂર;
 હીરા સરિખો તું કંઈ દોસે.
 ચળકે તારા ઉજ્જવળ અંગ;
 સાંજે નિકળે ધર્યો બધાય,
 કોતુક નજર નોંચે નાંખતાં;
 કે હસતા ચળકારા કરી,
 હું ચાકું એ તો ગણી ગણી.
 તરતાં નભમાં નવ ચાકતો,
 પછી સિન્ધુમાં કુખી જજે.

—નરસિંહરાવ સોળાનાથ.

તારાઓનું ફીડાગાન.

પ્રિય ચાલો બધું સર્વ ! રમવાને ચાલો,
 આપણ તારણડા ખર્વ ! આનંદે ગહાલો.—

સ પીને રમીયે આપણુ સૌ નહિ મડખડનું નામ રે;
 કમક કમકતા હસતા હસતા કરીએ મોજઃતમામ !

રમવાને ચાલો !

જેવી તેવી રમત આપણી, પણ રમીયે સુખચેનરે;
 એહ રમત જોવાને પેલી આવે અંદા પહેન.

રમવાને ચાલો !

રમો રમો બધુઓ ! તારે, કરો વિવિધ અહિં ખેલરે,
 રસ લૂટાવો લૂટી જો સૌ, વહી જશે આ વેળા !

રમવાને ચાલો !

રમવું, ભમવું, ખમવું, નમવું, જગમાં ચાલું જાપરે,
 સમય વિચારી સાચવિયે ત્યાં રિપતું અમૃત યાવન !

રમવાને ચાલો !

ચલો, ચલો, બધુઓ ! અટપટ, દોડો, ગળડો સર્વરે,
 રસમાં રમતા, હસતા, હસતા, પાળો રસમય પર્વ.

રમવાને ચાલો !

—અ. ફ. ખખરદાર.

મેઘને વિનંતિ.

(ચોપાઈ)

ભલા મેઘજી આવો આમ,
 અમે બાલકે ભેગા થઈ,
 વાગ્યા છે પૂરમહેનર કરી,
 ફરતા છે ક્યારાઓ ક્યાં,
 આવોને અટ દહી કરો,
 બને બધાએ દુઆડબ,
 જેથી થાયે રૂડાં કુત્ર,
 ખૂલ થકી ખીજાયે જડે,

જતલાવું રોડે કામ,
 રોષા ને બીયાઓ લઈ;
 ઘોડાઓ પુટયાં છે જરી;
 જેહ બધાયે ખાલી પડ્યા;
 એહ ઉપરે જુદી કરો;
 ખીયે પાણી ખૂખાખૂખ;
 છે અમ મનને એ અણમૂલ;
 વળી સુંદરતા માંહી ચડે.

વિવિધ:

“ દુલ્હાં. ”

જે ! જે ! પેલાં પ્રભુનાં બાળકો રમે:—

અહો ! દિવ્ય હિપવને,

મંથુલ દુલ્હાં કને;

જે ! જે ! પેલાં પ્રભુનાં બાળકો રમે.

લલિત લલિત દુલ્હાં,

રસિક, મધુર, કુમળાં,

નવરંગી એ અણ્ણમુલ્હાં, મ્હને ધણું ગમે.

મુદ્દાસ્પર્શી આનને,

દેવાં નીચાં નીચાં નમે !

જે ! જે ! પેલાં પ્રભુનાં બાળકો રમે.

સુર શિરે મ્હડે એક સુમન,

ઠસમા રસમા જે પરિપૂર્ણ,

ખોલવનાર એ વેળીને ધન્ય ! કે જે કે “ બો ” મધુ સર્વને.

પ્રભુના બાળકાં ! આવોં તહમે,

નહું નહું એ શું શીખી, અને

શીખવો, શીખ્યાં ત્હેણું મ્હને:

વનવને તહમ કને રહું, અને શીખું રહું જે શીખવો તહમે.

—દેશવ હ, શેઠ.

બહેન અને ભાઈ.

માડી જ્યાં બહેન અને ભાઈ,

સાચી તેહ સગાઈ

સાચી તેહ કમાઈ:

—માડી જ્યાં

એકજ ક્યારે, એકજ મૂળના, રક્તની છાયા છવાઈ,

શાખા એકજ, ફળ બે ઉતર્યાં, સરખાં ન લેશ જુદાઈ;

જોઈ હૈકું દર દરખાઈ:

—માડી જ્યાં

સ્વાદે કટુ તરૂં લિંબ લાગે, પણ શિળિ માડી તેની ડાંચ,

બોલકો નીકળે બહેનનો બાંધવ, તોપણ આખર નિજ બાંધ;

તેના સાચમા એથ સમાઈ:

—માડી જ્યાં

પ્રાંતિ જે પારકી પીતળ નીચડે, ઝોતું મુલક સગાઈ,

માનવરત્નમાં જોડે આ ઉત્તમ, જતને જે જળવાઈ;

નવ દોષ કરે સરસાઈ:

—માડી જ્યાં

મંગળ ટાણે વહાલે વીરાને, દેતાં ધસંત વધાઇ,
આણી ઉમંગલ પ્રાણુ ઉવારે, બહેની ભાઈ ગુણ ગાઇ;
ગણી સમ તે અન્ય ન કાંઈ.

-માડી ભયાં

તન તપવે, મન મુંઝવે-જગવે, ઝગડો જમાવી ખીભાઈ,
હિના પાણીથી ધર નવ બળતું, આખરે જ પે રીઝાઈ;
હાલી જુગળ વિષુ ભવાઈ !

-માડી ભયાં

રવડે, રખડે, ચોટે-ચકલે જૂખડો ભીખલો મ પાઈ,
કથિર છતાં મજી માને બહેની, બધુ પોખે ભટ્ટ ધાઈ,
ધન્ય ! ધન્ય ! ભગિની ને ભાઈ.

-માડી ભયાં

-શ્રીભટ્ટ.

ઘેટાનું બચ્ચું.

બાલઘેટા ! કહે તને કોણે સંજયું ?
તું શું જાણી રાકે ' તને કોણે સંજયું ?
તને જીવન અમોયું કહે કોણે દીધું,
ધરી દર્પ નિત્ય નિત્ય વળી સાથી વધું ?

કોણે મેદાનમાં ચરવાનું દીધું,
પાણી મીઠું પીવાનું સરોવરનું !
હર દર્પે તણું વસ્ત્ર પેરવાનું, અને
મળ્યું સાથી મૃદુ વસ્ત્ર ઉત્તનું તને;
વળી, કોમલ અવાજ છે મળેલો તને,
જયી ખીણ અને ગાછ ઉડે છે વને;
કહે, કોણે દીધું છે તને આ બધું ?

-હતા

-નશી નહિ એવી

બાલઘેટા ! કહે તને કોણે સંજયું ?
બાલઘેટા ! સાંભળ, એ કહું હું તને, તુ કહેતા હતા ને મહેં કશું
બાલઘેટા ! સાંભળ, હું કહું એ તને;—કરીને લદાઈમાં ઉતરી પડે

તારું નામ, તહેનું નામ,

કરે નિત્ય ગોપ કામ, મજાતી હતી. હું મહારા બહાદુરના જીવને
તોય બેટું કહાવે પોતાને ગોપાલમાં નહણું. મહારા બાઈનું થોડા દિવસમાં
તને કોણે સંજયું-તું શું જાણે ? પહેલાં તો શિરીયે મહારી વાત નાકજીલ
અને નહિ ને લદાઈમાં જવાનું તો મહારા
પુત્ર છું, ”—એમ એ બોલ્યા હતા. ત્યારે
મહારા માછને ક્યાં એકલો નથી ? એ તો

તમારા દીવમાં પરાક્રમ કરવાની પહેંચ હોય તો બધુંએ થાય. " તે વખતે મ્હારી ઉછાંછ-
ળી-હડીલી-ટેવને લીધે આવા શબ્દો નીકળી ગયા હતા. એમણે મને બહાણથી આલિંગન
દેખને ઘણી રીતે સમજાવી હતી કે " તું આ હક છોડી દે-તું બીજું જે કહે તે કરવાને
હું તૈયાર છું પણ મ્હારી માતાનું હૃદય ભેદે એવું કામ મ્હારી પાસે કરાવ ના. "—પણ
હું ગાંડી નહિ. એમતો હાથ તરછોડીને દૂર ખસી જઈ હું બોલી કે " તમારામાં દિવંમત જ
ક્યાં છે !—જાઓ, આજથી હું તમારી સાથે બોલવાની નથી. "

આ સાંભળીને એમનો એહેરો શીકેડા પડી ગયો—એમની આંખ લાલચોળ થઈ ગઈ
ને એવો જુસ્સો તેમાંથી ફેલાઈ આવ્યો કે તે કાષ્ટવાર મ્હેં જોયો નહોતો.

"આ ત્હારો શબ્દ તું પાછો ખેંચી નહિ લે, ત્યાં સુધી હું પણ ત્હારી સાથે એક શબ્દ
બોલવાનો નથી. "—એવું એમને ક્રોધથી બોલતા સાંભળ્યા છતાં મ્હારો જુસ્સો કંઈ નરમ
પડ્યો નહિ. મ્હેં એમને હડસેલી કાઢ્યા ને હું મ્હારે ઘેર જતી રહી.

ત્યાર પછી થોડે દહાડે નંદુનો જન્મ થયો. તે વેળા એની માતા ખીયારી માંદી હતી
અને એની સારવાર કરવાની ગરબમાં અમે યુવાનાં હતાં એટલે ટપાલમાં તે દિવસ મ્હારા
ઉપર એક કાગળ આવ્યો હતો તે કહીકે આડે અવળો મુકાઈ ગયેલો હોવાથી તે મને છેક
મોડે રાતે ખંધાં મુછ ગયા પછી વાંચવાને મળ્યો. મ્હેં તરત અક્ષર આગળથી અને મુંજતી
આંગળીઓએ તે બોલીને નીચે પ્રમાણે વાંચ્યા:—

" મ્હારી બહાણી,

"તું હંમેશાની જગાએ રોજને વખતે મને મળજે. ત્હારાથી આમ હું ઘૂટો પડી ચકતો
નથી. એકવાર ત્હારી સાથે મને વાત કરવા દે. સાંજના ચારથી છ વાગ્યા સુધી હું ત્હારી
વાટ જોઈશ. તું નહિ આવું તો હું એમ નિશ્ચય માનીશ કે ત્હારો પ્રેમ મ્હારા ઉપર હવે
રહ્યો નથી પણ પ્રિયા, તું જરૂર આવીશ જ એમ મ્હારો અંતરાત્મા સાક્ષી પૂરે છે. "

આ વેળા અધીં રાત તો વીતી ગઈ હતી. શિરીય ખીયારા મ્હારી વાટ જોઈ જોઈને
આખરે યાદીને નિરાશ થઈને ગયા હશે. પણ શો ઉપાય ! બનવાની તે બની ગઈ !

આ પછી એમના તરફથી મને કાષ્ટવાર કંઈ સમાચાર મળ્યા ન હતા. પણ થોડા
મહીના ઉપર મ્હારાં માતૃશ્રી વર્તમાન પત્ર મ્હોટેથી વાંચતાં હતાં તેમાં મ્હેં સાંભળ્યું હતું
કે એક મોટી દુકાનમાં ભારે આગ લાગી હતી તે વેળા તેના માલિકે અસાધારણ બાહા-
દુરીથી એક નાના બાળકનો જીવ ઉગાર્યો હતો તેમનું નામ પણ શિરીય હતું, અને તે
વાંચતાં જ મ્હારાં માતૃશ્રી બોલી ઉઠ્યાં હતાં કે " એ તો આપણા શિરીય કુમારજી હશે !—
આહા ! મ્હારા બહાણા પુત્રને એમના ઉપર કેવો સ્નેહ હતો ! એ આપણને છેકજ આમ
કેમ વીસરી ગયા હશે ! કદાચ—આપણે મક્કન જલ્દયું છે તે એમના જીવવામાં નહિ હોય. "

મ્હારા ભાઈના તથા મ્હારા પિતાના મરણ પછી અમારી દશા બહાણ જવાથી અમે
એક નાના મકાનમાં રહેવા આવ્યાં હતાં એ વાત તો સાચી હતી. માતૃએ વર્તમાનપત્ર
પાંચે મુઠ્ઠા દીકું હતું, તે મેં તેમના હાથ પછી લઈ લીધું અને અતિ આતુરતાથી
શરીરની બહાદુરીના આ ઇર્તાતના અક્ષરે અક્ષરથી મ્હારી આંખોને તૃપ્ત કરી—આમને
હેનાદિવંમત કહ્યા હતા !

વર્ષગાંઠને દિવસ નરુને તો બનાવી કણ્ણવીને અમે ખુબ શણગાર્યો હતો. એ તો જાણે મોટો મુજાળો હોય તેમ ફાંકડો બનીને ફરતો હતો. એના નાના નાના દોસ્ત બધા આવીને રમવા મંડ્યા હતા પણ એને હજી બરાબર ગોઠવું ન હતું. એના પેલા મોટા દોસ્ત હજી આગ્યા ન હતા. એમણે આમંત્રણ તો સ્વીકાર્યું હતું. દાસીએ કહ્યું હતું કે “એમણે ઘણી ખુશીથી આવવાનું કશુલ ક્યું હતું. આપણાં નામ કામ મહેં એમને જાણ્યાં ત્યારે એમને મહેરો જરા લેવાઈ ગયો. એમણે કહ્યું કે એ કુટુંબનાં બધાંને હું આજખું છું ને મહાર આજખાણ તાણું કરવાનો આ પ્રસંગ મળવાથી મને ધણે આનંદ થશે.”

અમને તો એ ગૃહસ્થ કોણ હશે તેની કંઈ સ્મૃતિ આવી નહિ. પણ કોણ જાણે શા કારણથી મને એમને જોવાની બહુ ઉત્સુકતા થઈ આવી.

એકદમ બારણું ઉઘડ્યું. હું તે વેળા બારણાને પીક કરીને હામોનીયમ વગાડતી વગાડતી બધાં બાળકોને સુજ કરાવતી હતી. નરુએ વીસ પાડી તે સાંભળીને હું ચમકી.

“આવ્યા” — “આવ્યા” — એમ બોલતો બોલતો એ દોડતો જમને એમને ભેટી પડ્યો. તે જ વેળા મહેં વાંકાં વળીને જોયું ને મહારા હાથ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. વાળું વાળને ઢેકણે રહ્યું.

એ તો શિરીષ કુમાર જ હતા ! !

હું ઊભી થઈ — ચકિત બની ગઈ — એટલામાં એ મહારી પાસે આવ્યા અને મને એ મણે બોલાવી ! એક હાથ ઝેળીમાં હતો. એહેરા ઉપરથી લોહી ઊડી ગયું હતું. અગ્નિજ્વાળામાં પડીને બાળકનો જીવ બચાવતાં પોતાને આ પરિણામ શોષ્યું પડ્યું હતું.

મહારી જીભ તો ઉપડી નહિ. પણ મહારી બેહેનને કંઈક પ્રેરણા થઈ આવી.

“બેહેન ! શિરીષ કુમારને જોડેના ચારકામાં મહા પીવા તેડી જાઓ. ઊંઘરાઓને હું ગમત કરાવીશ” — તે ખુશ મિઝાજથી મહેં મત્રકાવતી બોલી ઊડી.

ઊંઘરાઓ પાછા રમવાને કુદવા મંડ્યા. હું એમની સાથે પાસેના ચારકામાં ગઈ, ત્યાં બીજું કોઈ ન હતું. એમની સામે આવીને હું ઊભી રહી. બોલવાને ધણાં ફાંફાં માર્યા પણ એટલે શુદ્ધિ નહિ.

“મને માફ કરો,” — એ બોલ્યા. “હું વગર બોલાવ્યે આવ્યો છું તે માટે દીલગીર છું. નરુ તમારો ભત્રિજો છે એમ મહેં જાણ્યું ત્યારે ફરીથી આવીને તમને મળવાની સાલસા હું રોટી શક્યો નહિ. પણ હવે હું જઈ છું. મહારા વહાણ મિત્રના પુત્ર માટેની આ નાની સરખી ભેટ સ્વીકારશે.”

એમ કહીને એમણે એક પાકીટ ટેમલ પર મૂક્યું અને જવાની તૈયારી કરી. તે વેળા મહા-મહા પ્રયત્ને મહારી જડતા દૂર કરતે કરતે, હું ભાગે છુટે અક્ષરે બોલી ઊડી — “ઊભા રહો, શિરીષ-જશે નહિ.”

આ સાંભળીને એ ઊભા તો રહ્યા પણ મહારાથી વધારે કંઈ બોલાયું નહિ.

“તમારે મહાર કંઈ કામ છે ?” — એમણે જરા ચોબીને પ્રશ્ન કર્યો.

“મને માફ કરશો ? ધણા વખતથી હું સમજી છું કે મહારો મોટો અપરાધ થયો છે. આપે આપની બાહાદુરી અગ્નિજ્વાલામાં બેઠક પ્રવેશ કરીને, સિદ્ધ કરી આપી તે

પહેવારી જ મને મ્હારી ભૂલનો પસ્તાવો થતો હતો. આપને મ્હે ઠડુ વચન કહ્યાં, ત્યારે મ્હારું મન રોપના આવેશમાં હતું—જે હું શું બોલી તેલું મને જ્ઞાન ન હતું.”

“પણ તે પછી તમને મ્હાગે કાગળ કેટલેક દિવસે મળ્યો ત્યારે તો કંઈ તેવા આ-વેશમાં ન હતા ? તમારી મ્હેં ધણી રાહા જોઈ ને તમે ન આત્યાં ત્યારે મ્હારી ખાત્રી થઈ કે તમારો વ્હાવ મ્હારા ઉપરથી ઉતરી ગયો છે ”

“એ કાગળ મને નહોતો જન્મ થયો તે જ દિવસે મળ્યો હતો,”—હું જરા સરસી જ-છને તેમનો ચહેરો તરફ આગ્રતાથી જોતી બોલી “તે વેળા મ્હારાં ભાભી બીચરાં એટલાં માંદાં હતા અને અમે સર્વ એવા ગડગડાટમાં હતા કે કાગળોની ઘોંઘને શ્રામ રહી નહિ. તમારો કાગળ ઠપ આડે હાથે સ્પર્શ ગયો હતો તે મને છેક મધરાત પછી વાચવાને મળ્યો.”

“તમને આ કાગળ વખતસર મળ્યો હત તો તમે મને મળવા આવત ખરાં ?”

“હા, શિરીષ !”—મ્હે ધીમેથી કહ્યું

“મ્હારી વ્હાની મપૂરિકા, ત્યારે તું શું હતું મને ચાહે છે ?”

“હા, વ્હાવા—” હું હિમતથી બોલી

“વ્હાની દોષ, તમને એ વ્હાલા લાગતા હોય તો તમે મને બોડી કંગે છો તેમ એમને શું કામ નથી કરતા ?—” મ્હારે વ્હાલો નહુ એના દોસ્તદારને ધણીવાર સુંધી નહિ જોવાથી બોળતો બોળતો આ વેળા અહીં આવી પહોંચ્યો હતો તે ધીમે રહીને પછવાડેથી બોલ્યો, અને એ મ્હારા વ્હાલા બાગા રાગની આવાને હું હમેશ આધીન રહેતી હતી તેથી હું અત્યારે પણ જલ્દાંગીરી હુકમને તાબે થઈ —છ.

દીક્ષીનો એક કંલુસ.

દીક્ષી ચંદરના એક રસ્તા ઉપર એક ટોળું ભેગું થયું હતું. તે ટોળું એક ધરડા માણસની પાછળ પડીને તેને હેરાન કરતું હતું જે કે તે માણસ ઉપર કેટલાક લોભાએ કાંકરા નાંખ્યા હતા અને કેટલાક તેની ઢુરીઓ બોલાવતા હતા, છતાં પણ તે માણસ શાંતિથી ચાલ્યો જતો હતો

કાંકરા તેની પછવાડે પડીને ગાળો દેતાં હતા અને એને પજવાય તેટલો પજવતા હતા છતાં પણ તેમને અટકાવવાને અથવા તે માણસને મદદ કરવાને કોઈ ઉત્તુ રહ્યું ન હોતું.

દુકાનવાળા પોતાની દુકાન ઉપર ભેરડીને જોવા કરતા હતા, અને બીજા લોકો પોતાનું કામ કાજ કરતા હતા પણ આ ટોળા ઉપર કોઈ ધ્યાન આપતું ન હોતું

“તે વખતે લાટોરના એક સીએ એક દુકાનદારને આ તોફાનનું કારણ પુછ્યું. ત્યારે તે દુકાનદારે ઉત્તર આપ્યો કે આ એક લુચ્છો ને ખરામ મજબ્બીયુસ છે તે કોઈનું સારું કે રતો નથી. અને તેથી તેની પાછળ હમેશાં આતુ ટોળું ભેગું થાય છે પણ હવે આ માણસને કશું લાગતું નહિ હેય, કારણ કે આતુ તો વર્સેથી ચાલુ ગય છે.

“પણ તે માણસે કોઈનું તુકશાન કર્યું છે ?”

“ના તે એવો તો ધરડો ને નમજો છે કે તે કોઈને ધન કરી શકે નહિ ”

“ ત્યારે તેને શા માટે લોકો પજવે છે ? ”

“ કારણ કે તે કંભુસ છે । તે પૈસા એકઠા કરે છે અને પોતાને માટે જરૂરીઆત કરતાં એક પાછ પણ વધારે ખર્ચતો નથી. ”

“ તે પૈસા કેવી રીતે કમાય છે ? ”

“ તે મહેનત કરે છે. તે ધણેજ મહેનતુ છે. શીવાળો કે ઉનાળો તે જોતો નથી. શુદામ પેઠે સવારથી સાંજ સુધી કામ કરે છે અને આટલું બધું કરે છે માટેજ એને લોકો ધીકારે છે. કામ કરવાની એને દશી જરૂર નથી. તે જે પૈસા કમાયો છે, તે પૈસા, એ પોતે મગમમાં ખર્ચ્યા કરે ત્હોંએ એને જરાએ અડચણ આવે તેમ નથી. પણ તેને બદલે ગમે તેવા સારામાં સારો કામ કરનાર હોય તેના કરતાં તે વધારે મહેનત કરે છે. ” તે શીખ શહેરમાં પંદરેક દીવસ રહ્યો અને હમેશાં તે ધગડા માણસની આસપાસ ટોળું બેસું થતું તે જોતો હતો તે કંભુસની વાત જાણવા માગ્યો હતો પણ તેને કંઈપણ જાણવા જેવું મળ્યું નહિ, ફક્ત તેનું નામ “ સમનારણ ” છે અને બહુ થોડા પૈસા ઉપર પોતાનું શુજરાત ચલાવે છે તેટલીજ એને ખખર પડી.

તેની ખાનગી બાબત કાંઈ જાણતું ન હોતું. તેને કાંઈ સચું કે મિત્ર હોય એવું જણાતું ન હોતું. કારણ કે તેના મુપડામાં કાંઈ પણ બીજું માણસ આવ્યું હોય એવું કાંઈ દીવસ માલમ પડ્યું ન હોતું.

પણ એક દીવસ ત્યારે તોફાની હોકરાઓ તેને પજવવાને માટે હમેશના વખતે તે રસ્તા ઉપર બેગા થયા હતા ત્યારે તે માણસ દેખાયો નહિ. એના ઘર તરફ એમ લાગ્યું કે આજે એનું ઘર ઉધડ્યુંજ નથી; ત્યારે પોલીસે આવીને તેનું ઘર ઉધાડ્યું. એક પાટની ઉપર તે ધરડો માણસ જાણે ઉંઘતો હોય એવી રીતે પડેલો દેખાયો. તેના મોં ઉપર શાંતી દેખાતી હતી. પોલીસના માણસે તેને હજાવ્યો. છુમો પાડીને ઉઠાડવાને માટે ઘણી મહેનત કરી, પણ બંધી મહેનત નકામી મળી; કારણકે તે માણસ મરી ગયો હતો !

તેના ધરની તપાસ કરવામાં આવી, ત્યારે એની પેરીમાં જત મહેનતથી બેગો કરેલો પૈસો જડ્યો. તેમાં કેટલાક ખર્તા ને ચોપડા પડેલા હતા ને એનું એક નિલ પણ હતું. તે નિલમાં શું લખેલું હતું ?

“ હું ત્યારે નાનો હતો ત્યારથી મેં જોયું છે કે આ શહેરનાં ગરીબ બાલકોને કેળવણી મળતી નથી અને મળે છે તો બહુ મોંઘી કીંમતે ! કેળવણી ન મળવાને લીધે તે લોકોમાં ઘણા દુર્ગણ પેઠેલા છે. મારી આખી હાંદગી લોકોને કેળવણી સોંપી દેમ મળે તેના નિયારમાં આજીને મેં પૈસા બેગા કર્યા છે સરકારને મારી વીનંતી છે કે આ બધા પૈસા ગરીબ લોકોને સોંપી કેળવણી આપવામાં ખર્ચવા. ”

આ વાત આખા ગામમાં ફરી વળી અને જે લોકોએ એને કાંકરા માર્યા હતા તે લોકોની આંખમાં પણ આસું આવ્યા.

વિદ્યાકલા.

હેં ! પ્રાણીઓ અને વનસ્પતિયોને પણ ઇન્દ્રિયો હોય કે ?

દસેક વર્ષનો વિદુ સ્વાંજના નિશાળેથી આવીને ઘર આગળના બાગમાં રમતો હતો. પરિક્ષામાં પાસ થવાથી તેના બીપુછએ તેને એક ન્હાની નેતરની સોટી અપાવી હતી. હાથમાં સોટી લઇ બાગમાં તે આમ તેમ ફરતો હતો, અને મરજી માફક ગમે તે છાંપ પર પ્રહાર કરી તેને છિન્ન ભિન્ન કરતો હતો.

તેની બા ગીણી આં વખતે ઘરના ઓટલા પર બેઠી બેઠી દાળ વીણતી હતી. વિદુની સોટીનો સુધ...સુધ...અવાજ તેના સંભળવામાં આવ્યો, અને તે અવાજ કહાંથી આવે છે, તે જોવાને લોકી; અને બાગમાં ગઇ. આ વખતે વિદુ એક કલમી આંબાની ડાળીઓ પર સોટી અક્ષાળતો હતો, તેથી કરીને તેની સોટીનો અવાજ ઘણે દૂર સુધી સંભળતો હતો.

ગીણી તેની પાસે ગઇ, અને વિદુને ઠપકો દેતાં બોલી, 'વિદુભાઈ, આમ કરીએ કે ? તમને સોટી શા માટે અપાવી છે ? બાગમાં આમ નુકસાન કરવા નહિ હોં કે ?'

'તે હું શું નુકસાન કરે છું જો?—આપુએ સોટી અપાવી તે અમે રમીએ નહિ કે ?'

'ના, રમો, પણ તમે આ આંબાની કેવી રીતે કરી નાંખી છે, તે જરા જુવો. તમારા બાપુને શો જવાબ દેશો ?'

માનો જવાબ સંભળી વિદુ મલરાયો. થોડીવાર ચૂપ રહ્યા પછી, તે બોલ્યો 'આંબાના ઝાડ સાથે રમતો હતો, તેમાં મહેં શું ખોટું કર્યું છે ?'

'હીક, આંબાના ઝાડ સાથે આવી રીતે રમાય કે ? તમારી સાથે રમનારને તમે આમજ કરો ને ?'

'ના, ગીણી બહેન, બીભ્રને તો કાંઈ થાય ? આતો ઝાડ છે, તેથી આમ કરતો 'તો !'

'શા માટે ત્હારે આંબાને આવી રીતે મારતા હતા ?'

'બહેન, આંબાને હું મારતો હતો ? ના, હું તો રમતો હતો. જો મારતો હઉં તો આંબા મને મારે કેમ નહિં, અગર તે રડે કેમ નહિ ?'

'ભાઈ ! આંબાને બોલવાને મહેં નથી, તેથી તમને શું કહે, મિત્રારો ? મારો જો ગાય કે બેંસને, પછી શું થાય છે તે હું જોઉં જો !'

'ગાયને મારું તો તે સ્વામી મારવા આવે.'

હીક, 'તમને કાંઈ મારે તો ?'

'મને મારે તો, એવો તો ટીપી નાંખુ ને !'

'કારણ ?'

'અમને વાગે તે !'

'તેજ પ્રમાણે આ આંબાને ન વાગે કે ?'

'હેં, આંબાને તે વાગતું હશે ?'

'હા, ભાઈ; આંબાનેએ વાગે અને મધાનેએ વાગે.'

'તમે શાથી જાણ્યું હેં ! આંબા મને ત્હારે કેમ કહેતો નથી, ને તમારા મહેં આગળ ચાડીઓ કરે છે !'

‘ત્હમને વાગે તે ત્હમે શાથી જાણ્યું ?’

‘આહો ! ત્હેમાં તે શું છે ? પરમેશ્વરે-મોણસને ઇન્દ્રિયો આપી છે, તેથી ખબર પડે છે !’

‘ભાઈ, ઇશ્વરે સર્વેને પણ તેવીજ ઇન્દ્રિયો આપેલી હોય છે હો કે !’

‘તે ત્હમે શાથી જાણ્યું ?’

‘હીક ત્હમે ગાયને મારે તો મું થાય ?’

‘ગાય મ્હને રહામી મારવા આવે.’

‘કારણ ?’

‘વિદુ આ સાંભળી ચુપ રહો.’

‘ત્હમને વાગે તેમ, ગાયને વાગે કે નહિ ?’

‘વાગે.’

‘શાથી ખબર પડી કે વાગે ?’

‘અમારા પાકમાં આવી ગયું છે કે ઇશ્વરે જધાને ઇન્દ્રિયો’

તેની ખબર પડે !’

‘કષ્ટ કષ્ટ ઇન્દ્રિયો ઇશ્વરે આપી છે ?’

‘જોવાને આંખ, સંધરાને નાક, સાંભ’

ખવાને આમડી.’

‘ગમવું જ નીકળે. ત્હેને જો આપણે ગમે તેમ ત્હારે, આપણે, તેવા લક્ષા લગમત્તા તેવા થાયને ?’

હા, ‘તેથીજ અમારી નિશાળ’

‘હીક, ત્હમને વાગે અને નહિ, તે આંખોવડે જ માન્ય પડે કે ?’

ખબર પડે ને ?’

‘હા, હા ! આંખોની તાજી ગમે છે ને ?’

પણ ! હા, હા, ! હોયજ રો

અને આમડી હોય છે ને ! ‘જોઈ’, વેલાના કથા ભાગને, અજવાળું ગમે છે !’

‘ત્હારે તેજ પ્રમાણે’

‘હારતો, કેમ નહીં કથા ભાગને ?’

લાગે છે, હા ! એ કથ

‘આપણે કાઠને નહિ કે ?’

તે આપણાપર રાજ રહવારમાં સૂર્યવંશ અજવાળું જેવું આજીવને ઝીણી પ્હેન, તેવાજ ત્હેનો એમને જાહજ ગમે પર આપણા માંડ્યો ‘તો !’

‘ત્હારે તો ત્હારે વેલાની આંખો કષ્ટ વાર ?’

‘જાણીશ ?’ તારીની નીકળે ! ત્હમે તો ધીમે ધીમે આવું તો રહમગળ્યું ને ! હવે મ્હને

‘હીક ત્હ હા, હા, હા ? વેલાની આંખ તે પાંદડા ! અને ત્હેનો ઉપરનો લીસો ભાગ !’

‘પણ, પા પ્હેન, આવું આવું રોજ ત્હમે કેમ નહોતાં કહેતાં ? આવી મ્હને ખબર હોતને,

‘ત્હારે મું આપણા નિયાર આંખાના પાંદડા-અને-આંખો તોડી નાંખત નહિ’ હોં કે ?’

‘ત્હારે આંખ, અને તે તોડવાથી તે બિંચારો આંખો થયો હશે, નહિ વાર ! હું પ્હેન,

હવે તે ગિયારો શું કરશે ? મહેન ત્હેની બહુજ દયા આવે છે. હવે કાઈ દહાડોએ આવું નહિં કરું હોં, ઝીણી બહેન ! હવે તે શું કરશે ગિયારો ? ”

‘ વિદુભાઈ, પેલા ભણા ભગવાન પાસે. માશી માગો કે હું હવે કાઠને પણ હેરાન કરીશ નહિં ’

* * * *

‘ કેમ વિદુભાઈ ! હવે તો ખાત્રી થઈને કે વનસ્પતિયોને પણ ઇન્દ્રિયો હોય ? ’

‘ ના, જો ખરું કહું તો બેરોબર નહિં હો ! ઘડીકમાં થાય છે કે ત્હેની આંખો તે પાંદડાં, પણ પછી થાય છે કે એ તે કેમ હોઈ શકે ? ’

‘ ડીક, ત્હાને ધરમા ચાલો વધારે ખાત્રી કઠવી હોયતો. ’

‘ વિદુભાઈ, બાગમા જઈને એક કુંડુ લઈ આવો, અને પછી રસોડામાંથી ચપટી રાઈ લેના આવજો, અને લોટામાં પાણી હોં કે ’

વિદુ ઉતાવળે ઉતાવળે બધું લઈ આવ્યો

‘ આ કુંડામાં રાઈ વાલો. ’

ત્હેણે તેમ ક્યું.

‘ હવે, આ કુંડાને પરસાળમાં લઈ આવો. ત્હાં. બહારી સિવાય બીજો કંઈથી અજવાળું આવતુ નથી. પેટી દૂધપાઈ પડેલી છે, તે લાવો અને આ દેવદારની પેટીમાં મૂકો, તેમજ ત્હેનાપર કુંડુ મૂકો અને પછી પેટી વાસીદો. અરે બૂલી ! આ પેટી આ બહારી પામે લાવો, અને તે પરતું બાકું અજવાળા ભણી રાખો, અને બહારી ખુશી રાખો. ત્રણેક દિવસ સુધી શું થાય છે તે તપાસજો, હં કે. ’

એ ત્રણ દિવસ વડી ગયા વિદુ હ મેઘાં પેટી ઉઘાડી કુંડામાં પાણી નાંખતો, અને છોડ કેટલા ઉગ્યો છે તે તપાસતો. આ દરમિયાનમાં છોડ પેટીના કાણા સુધી વધ્યો હતો.

ઝીણીએ વિદુને બોલાવીને પૂછ્યું કે ‘ વિદુભાઈ, આનાં પાંદડાં કંઈ મેર છે ? ’

‘ બધાએ કાણા તરફ, અને જુવોને છોડ જ તે તરફ વળેલો છે ! ’

‘ હવે, વિદુભાઈ, આ કુંડાને ફેરવી નાખો, અને પેટી બંધ કરો આવતી કાલે શું બને છે તે મહેન, આવીને. કહી, બલ્લે.. ’

બીજો દિવસે વિદુ નિશાળેથી આવી જુવે છે તો આખો છોડ, અને બધાં પાંદડા તે કાણા તરફજ ! આનંદ પામતો પામતો તે ત્હેની મા પામે ગયો અને કહેવા લાગ્યો.

‘ ઝીણી બહેન, હવે ખાત્રી થઈ. પાંદડાને પણ અજવાળું જ્ઞેષ્ઠ્યે છીએ કાલે કુંડું ફેરવીને મુક્યું, તોપણ પાંદડાં તો તેમનાં તેમજ ! હાથ ! હવે પુરેપુરી ખાત્રી થઈ ! ’

‘ ત્હારે વિદુભાઈ, પાંદડા આંખ ખરી કે નહિ ? ’

‘ હાથ, ખરી ’

‘ ત્હાને ઉપર અને નીચેના રંગમાં તફાવત થાયી પડે ? ’

‘ આહો, એતો સૂર્યનું અજવાળું ઉપરના ભાગપર પડે છે તેથી ! નીચેના ભાગને નથી મળતું તેથી તે પીગાશપર હોય છે ! ’

‘ બેરોબર થાયાસ છે ! બોલો હવે વનસ્પતિયોને બીજા ઇન્દ્રિયો હશે કે ? ’

‘ હારતો, હોતી તો જ્ઞેષ્ઠ્ય જ ! ’

‘કંઈ કંઈ ?’

‘ત્હમે ગ્રહમગ્નવોને, ગીણી બ્હેન, ત્હમે કેવી મજાની રીતે સ્વમગ્નવો છો ! નિચાત્રે ન જતાં હંમેશાં હું તમારી પાસે જ શીખું તો ?’

‘જુવો ત્હારે પાંદડા તે આંખો. કારણકે સૂર્યનો પ્રકાશ ખોળી દહાડવાની હેમનામાં ચકિત છે, ખરૂંને ?’

‘હાથ.’

‘વેલાની ડાળીઓ ત્હેના હાથ, કારણકે તે વડે તે ઈચ્છે મ્હડી શકે છે કેમ ?’

‘હાથ.’

‘મૂળ તે ત્હેના પગ કારણકે તે વડે તે ઈચ્છે રહી શકે છે, કેમ ખરૂંને ?’

‘હાથ !’

‘વચ્ચું થડ તે ત્હેનું શરીર ખરૂં કે ?’

‘હાથ.’

‘મૂળના રેસા તે ત્હેનું મ્હોં, કારણ કે જમીનમાંથી તે વડે રસ ખેંચાઈ વેલામાં પ્રસરે છે કેમ ખરૂંને ?’

‘હાથ.’

‘પાંદડાના, થડના, અને ડાળીઓના રેસા તે ત્હેની નસો ખરીને, કેમ ? કારણ કે ત્હેનાથી મૂળ વાટે આવેલો રસ આખા શરીરમાં-વેલામાં પ્રસરે છે.’

‘હાથ. આ બ્હેન ! હું તે ત્હમને શું કહું ? આજે તો મ્હને ખુબ ગમ્મત પડી-મ્હને આવું આવું રોજ શીખવાડો નહિ ?’

‘હા, બાઈ, બાપુ ! બધું જ શીખવાડીશ. પણ તું કબજ કર કે હું કોઈને પીતાડીશ નહિ.’

‘હવે તો હેને ગીણીબ્હેન, હું છેને, તે કોઈને પણ પીતાડીશ નહિ’, હા ! પરમેશ્વર નીકર આપણાપર રાજ રહે નહિ ખરૂં ને ? ગીણી બ્હેન !’

‘ઠીક ત્હારે, બીણું કાત્રે કંઈ કંઈ કહીશ હોં !’

‘વાઝ. હાથ, ગીણીબ્હેન ! પરમેશ્વર મ્હારા જેવીજ બધાને ગીણીબ્હેન આપજો ! હું તો છે ને તે ગીણીબ્હેન, હું ને, તે, મ્હારા દોસ્તાદોને-તે છે ને તે-ગીણીબ્હેન ! આ બધું કહીશ હોં ! જે બિચારાં બીજ કોઈને નજામાં જૂએ ચુકે હરકત કરે નહિ. નીકર પરમેશ્વર હેમના પર પણ રાજ ના રહે. ખરૂં ને, ગીણીબ્હેન !’

—દેસાઈ.

વાલચરિત્ર.

૧. જાપાનનો બહાદુર બાલક.

એક જાપાની વિધવાને ત્રણ સંતાન હતાં. ત્હેનો પતિ સાધારણ સ્થિતિનો હતો. દેવની. ગતિથી અચાનક ત્હેનો કાળ થયો, તેથી કરીને આ વિધવાને મજુરી કરી પોતાનું યુજ્જવાન ચલાવવું પડ્યું. એક વખત તે માંડી થડી અને કામે જઈ રહી નહીં. પાસે પૈસા પણ નહીં કે પોતાનો તથા પોતાના છોકરાનો નિજાવ કરી શકે. આથી કરીને પેલાં ત્રણ બાલકોએ મજુરી કરવાનું આરંભ્યું. પણ કુટુંબનું પોષણ ચાલ એટલા પૈસા મેળવી શક્યાં નહીં. પરિણામ એ આવ્યું કે ત્હેમને જૂખમરો વેઠવો પડ્યો. તેઓને પોતાને પુરવું અને મળવું

નહીં તેથી તેઓને બહુ દુઃખ ન થતું. પણ હેમની માંદી મા બૂખી રહેતી તે હે-
મને બહુ લાગતું.

આ સમયે જાપાનમાં ચોરનો ઉપદ્રવ ધણો જ વધી પડ્યો હતો. લોકોની મીલકતની કાંઈ પણ સલામતી ન હતી. આ ઉપરથી એક બાદશાહી પ્રમાણ બહાર પાડવામાં આવ્યું કે જે કાંઈ ચોરને પકડી આપશે તેને મોટું ઇનામ આપવામાં આવશે. આ સાંભળી તે ત્રણે બાલકોએ ધાર્યું કે જો તેઓમાંથી કાંઈ ચોરને પકડે તો તેઓ પૈસા મેળવી હેમની માતાનું સુખરાન નિશાચી શકે ચોર પકડી પૈસા મેળવવાની ઉમેદમાં, તેને પકડવાની યુક્તિઓ સંબંધી તે ત્રણે ઊંડા વાતો કરવા લાગ્યા. સૌથી ન્હાનો બોલ્યો હતું ન્હાનો છું અને મહારાથી મજૂરી કરી પૈસા મેળવતા નથી માટે એક યુક્તિ કરો. મને આંધી ન્યાયાધીશ પાસે લઈ જાઓ. મને ન્હાનો જોઈ એ જરૂર માનશે કે આ ઊંડો ચોરી કરતો હોવો જોઈએ અને તેથી હેમને ઇનામ આપશે. મને ચોરી કરવા માટે ફાંસીની સજા થશે પણ તેની કાંઈ હરકત નહીં. એવો કયો પુત્ર હશે કે જે પોતાની માતા સાડે પ્રાણ અર્પણ કરવા તત્પર નહીં થાય ?

આ યુક્તિ અમલમાં મુકવા તેના બન્ને મોટા ભાઈઓએ ના કહી. હેમણે કહ્યું હોરે બહોલે અમે એ સ્થિતિમાં મુકાવાનું વધારે પસંદ કરીએ છીએ. પેલા ન્હાના ઊંડો રાએ કહ્યું એમ કરવું યોગ્ય કહેવાય નહીં, કારણ હેમને બન્ને મજૂરી કરી શકે એમ છે. અને તેથી આપણી માતાનું હેમ પોતે જ કરી શકશે. પણ હું તેમ કરવાને અશક્ત છું તો મને તે યુક્તિ અમલમાં મુકવા દો. કેટલીક રકમ થવા પછી તે ન્હાના ઊંડોની સલાહ પ્રમાણે કરવાનો નિર્ણય થયો.

હવે આ ન્હાના ઊંડોના હાથ આંધી તેને ન્યાયાસન આગળ ઉભો કરવામાં આવ્યો. ન્યાયાધીશે તેને અધારી કોર્ટમાં પુરવાનો હુકમ કરી પેલા બન્ને ઊંડોને રજા આપી.

પોતાના ન્હાના ભાઈથી છુટા પડવાથી બન્નેને અત્યંત શોક થયો આ જોઈ ન્યાયાધિશને આશ્ચર્ય લાગ્યું. તે હેમની પાછળ ગયો. તેને વિચાર થયો કે એક ચોરને ન્યાયાસન આગળ રજા કરતાં હેમને આટલું બધું દુઃખ થવાનું કારણ શું ?

પોતાના ભાઈને કોર્ટને હવાલે કરી તેઓ ઘેર ગયા. અને હેમની માતાને સર્વ તત્તા-
નથી વાંદે કરી અને પુષ્કળ રોયા. ન્યાયાધિશ જે હેમની પાછળ ગયો હતો તેણે સુખ રહી આસર્વ જીના સાંભળી અને હેમના ઉપર આ અત્યંત પ્રસન્ન થયો. આ વાત તેણે રાખને આહેર કરી. પરીણામ એ આવ્યું કે રાખએ તે ન્હાના ઊંડોને ઊંડી મૂકવાનો હુકમ કર્યો એટલું જ નહીં પણ તે કુટુંબના સુખરાન અર્થે એક સારી રકમ છે બક્ષીસ કરી.

૨. જંગલમાં સળગેલી આગ (દવ).

રતલામ તરફના એક ગામડામાં ઉન્દાણાના સખત તાપના એક દિવસે નિશાળના મોટાણે ઊંડોને નિયમિત સમય કરતાં બેઠી રજા આપી, કહ્યું કે હેમને સર્વ જંગલીથી ઘેર જાઓ. મને લાગે છે કે જંગલની અંદર દવ અગવા માંડ્યો છે, કારણ કે પવન ધણો ગરમ અને ધુમાડાથી ભરેલો લાગે છે.

બેઠી રજા મળવાથી ઊંડો પુણી થતાં થતાં ઘેર આવ્યા હેમને ખાતરી હતી કે આગથી હેમનાં ઘરને કાંઈ ઇર્જા થવાની નથી.

સકર નામના એક છોકરાએ પોતાના પિતાનું ખેતર જે ત્યાંથી ત્રણેક માઇન છે તે હવે ત્યાં જવા વિચાર કર્યો ખેતરમાં જવાનો રસ્તો જંગલમાં થઈને હતો એડે દૂર ગયો એટલામાં તો તે ધુમાડાના ગોટાથી ઘેરાઈ ગયો તે પાછો ફર્યો પણ તુર્ત જ અટક્યો.

તે મન સાથે બોલ્યો 'ના ના' મ્હારે જવું જ નેહએ કારણ બન્ને નાની છોકરીઓ ત્યાં છે બા બ્હાર જતા કહેતી ગઈ હતી કે સધ્યાકાળ પેલાં મ્હારાથી પાછા આવશે નહીં અને તેથી નેહ હું હેમના રક્ષણ સાર નહીં જઈ તો જરૂર તે બળી મરશે.

અગ્નિ ઝાડોમાં પુર નેસથી વધે જતો હતો તેમ છતાં પણ તે બદાદુર છોકરો આગ બાળ્યો ધુમાડાથી હેની આંખો પૂતાઈ ગઈ અને તે કંધાયે તેમ છતાં પણ અપાગમધ આગળ ચાલ્યો ન્યાયે તે ખેતરમાં પેલો ત્યારે તે છોકરા હેણે સહીસલામત નેચાં તેઓ તેને નેહ આનંદથી હેની તરફ દોડ્યાં અને હેના પેરણને વળચાં.

આગ અપાગમધ વધે જતી હતી હેમાંથી રી રીતે બચવું તે વિરે તે વિચાર કરવા લાગ્યો ધર પાળળ સુખાઈ ગયેલા એક કુવા ઉપર હેની નજર પડી સકરને લાગ્યું કે આ કુવાનો આશ્રય લીધાથી આગમાંથી બચી શકાશે પેલાં હેણે સાંથી ન્હાની છોકરી ને કાસમાં બેસાડી અદર ઉતારી અને પછી બીજાને પણ એજ પ્રમાણે કર્યું ઉવટે કાસનું દોરડું ઝાંતી તે પણ અદર ઉતર્યો.

સકર અણી વખતે આવી પેલો દોવાથી હેણે ઇશ્વરના ઉપકાર માન્યો કુવાને તળીએ ને કે અધાર હવે પણ ત્યાં કડક પણ સારી હતી અદર સહીસલામત ઉતર્યા બાદ હેણે ઉપર નેચું તો કુવાની આસપાસ અગ્નિના બમ્બકા શિવાય કાંઈ પણ નજરે પડ્યું નહીં આ વખતે હેમનું ધર આગથી તદ્દન નાશ પામ્યું હતું. આગ કટલોક વખત આ પ્રમાણે ચાલુ રહી સધ્યાકાળ પડી અને છેક અધાર થયું પણ આગ કાંઈ નરમ પડેલી જણાઈ નહીં ઉપર નજર કરે તો આકાશ અગ્નિના લાલ રંગથી બવાયલું દીપ્ત ન્હાની છોકરીઓ તો સકરના પેરણમાં લપેટાઈ પોતાના મ્હો ઢાંકી યોડા વખતમાં નિદ્રાવશ થયા.

સકર કટલોક સમય જાગ્રત રહ્યો આખરે તે પણ ઉઘી ગયો.

ન્યાયે તેઓ જાગ્યા ત્યારે સૂર્યોદય થઈ ગયો હતો અને સર્વત્ર શાન્તિ વ્યાપિ રહી હતી. યોડીકવારમાં હેમના દાન ઉપર કાંઈ અવાજ સંભળાયો અને કોઈ તે તરફ આવતું હોય એમ લાગ્યું આ કોણ હતું ? બીજું કાંઈ નહીં પણ પોતાની બન્ને ન્હાની છોકરીઓની શોધ કરવા નીખેની હેમની ન્હાવી માતા હતી.

ન્યાયે તે લાં આવી લાં ઘરનાં લામ્બાના કોઈ કોઈ બગતા દુખડા હેની નજરે પડ્યા છોકરાં ક્યાં હશે, હેમનું શું થયું હશે, હેની હવે હેને વધારે ચિન્તા થવા લાગી એટલામાં હેના કાને કાંઈ સ્વર અપડાયો પ્હાન દઈ સંભળ્યું તો તે કુવામાંથી આવતો લાગ્યો તે ઉપરથી કુવામાં હેણે નેચું માતાને નેહ સકર બોલી ઉઠ્યો મા, ઇશ્વરકૃપાથી અદીઆ હમે કુશળ છીએ.

છોકરાને દયાત નેહ હેના હાંનો પાર રહ્યો નહીં તે બોલી દે પ્રત્ન ! ત્હાંને જોડોને ઉપકાર માનું તેઓ યોડા.

સકર અને બન્ને ન્હાની છોકરીઓને કૃપામાંથી કદાચવામાં આવ્યા પોતાનાં સતાન જીવના રહેલા નેહ હેણે નાશ પામેલા ધર સાં જડુ ગોખ ન થયો.

૩. ખાલિકા અને તેની ગાય.

અમેરિકા ખંડથી તો હવે કોઈ ભાગ્યેજ અગ્નિપ્રસ્થ હશે. આ ખંડ પશ્ચિમ ગોળાર્ધમાં આવેલો છે. ઇ. સ. ૧૪૯૨ માં વહાણવટી કોલમ્બસે તે પ્રથમ શોધી કઢાડ્યો. ઈંગ્લેન્ડના રાજા પહેલા જેમ્સ રાજના વખતમાં અંગ્રેજીએ ત્યાં વસવાની શરૂઆત કરી હતી. હાલ આ દેશ દુનિયાના ક્રિશ્ચ પદ ભોગવતા દેશોમાં પ્રથમ પકિત ધરાવે છે.

આ દેશમાં યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ નામનું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય છે. આ મુલક પ્રથમ ઈંગ્લેન્ડને તાણે હતો પણ મહારાજા ત્રીજા જ્યોર્જના વખતમાં કેટલીક ખાખતોમાં મતભેદ પડવાથી રાજા પ્રજા વચ્ચે કલહ ઊત્પન્ન થયો અને પરિણામે આ દેશ સ્વતંત્ર થયો.

આ રાજ્યના પાટ નગર ન્યુયોર્કમાં એક સમયે લશ્કરને સારૂ ખોરાક મેળવવાની શોધમાં કેટલાક સૈનિકો, નીકળી પડ્યા. રસ્તામાં અનાજના ખર્જાથી ભરપૂર એક ખેતર હેમની નજરે પડ્યું. અનાજના મોટા ખજાનાના તે ખેતરમાં તેઓ જઈ પહોંચ્યા. અહીંયાંથી અનાજ ગાડામાં ભરી તેઓ પછા ફરતા હતા તેવામાં હેમની નજર પાસેના નળીઆમાં ચરતી એક સુઢર ગાય ઉપર પડી.

ગાય જોઈ એક સિપાઈ હર્ષના આવેશમાં બોલી ઉઠ્યો સિપાઈ 'બસ બસ' આપણને જે જોઈતું હતું તેજ હથેરૂપાથી મળી ગયું.

આ ગાય પેલા ખેતરના માલીકતેની છોકરીની હતી. ખાલિકાની એના ઉપર અત્યંત પ્રીતિ હતી. સૈનિકોને ગાય લઈ જતાં જોઈ હેમની પાસેથી છોડવા તહેલે અત્યંત મ્થન કર્યો. હેમને ઘણી આગ્રહ કરી, પણ ચર્ચા. તેના કાજાવાલા ઉપર કેષએ ધ્યાન આપ્યું નહીં.

પોતાનો આ પ્રયત્ન નિષ્ફળ જવાથી તે નિરાશ ન થતાં વાડામાં જઈ પોતાનું ટંકું તૈયાર કરી એકદમ ઝાવણી તરફ ગયું.

ઝાવણીના દરવાજામાં દાખલ થવા જતાં ત્યાંના રક્ષકે તેને રોકી. તેલે જવાબ દીધો કે મારે અગત્યના કામસર સરદારને મળવાની જરૂર છે.

રક્ષકે ધાયું કે તે દુરમનો સંબંધી કાંઈ ખાતમી લાવેલી હોવી જોઈએ અને તેથી કરીને સંન્યાના ઉપરીના તંત્રીએ તેને લઈ ગયો.

આ ખાલિકાને ન્યારે સરદાર આગળ દાખર કરવામાં આવી, તે વખતે તેના અમલદારો સાથે તે મસજત કરવામાં રોકાયો હતો.

તેને જોઈ તેલે પ્રીતિ યુક્ત શબ્દો વડે પૂછ્યું. 'છોકરી તું કેમ આવી છે ?

એક દાણજર સઘળો યાન્તિ પ્રસરી રહી. તે છોકરીએ કહ્યું, મને મ્દારી ગાય પાછી આપો. આ સાંભળી સઘળા અમલદારો ખડખડાટ હસી પડ્યા તેને શરસો મ્દડ્યો. મ્દરો લાઝચોગ થઈ ગયો. રોડુ આબુ પણ દિગ્મતથી રોડી રાખ્યું.

સરદારે તેને ગાય કોણ અને કેવી રીતે લઈ ગયું, તે સંબંધી પ્રશ્ન કર્યો. આ ઉપરથી ખાલિકાએ સઘળો વૃતાન્ત તેને કહી સંભળાવ્યો. સરદારે પૂછ્યું, ત્દારા પિતા તે ગાય લેવા કેમ ન આવ્યા ?

તે છોકરીએ જવાબ દીધો 'મ્દારા પિતા ત્દમાના સરકર મ્દામે મ્દહવાને ગયા છે.' અને વળી પાછું તેલે કહ્યું, મ્દને મ્દારી ગાય આપો.

સરદારે કહ્યું, તું ત્દારા પિતા મ્દારી મ્દામે મ્દહો છે ? ત્દારે તો ત્દને પણ મ્દારી

દુરમન મણવી જોઇએ. તેણે નિર્ભયપણે જવાજ દીધા, જેવી આપની ઈચ્છા, પણ મહેને તે મદારી ગાય જોઇએ.

આ સાંભળી સરદારને બહુ આનન્દ થયો. તે પુષ્કળ દસ્યો અને કશું, તું એક બહાદુર બાલિકા છે, ત્હને ત્હારી ગાય પાછી મળશે; એટલું જ નહીં પણ બીજી કોઇ ચીજ પણ મળશે એમ કહી તે નીચો પડ્યો. અને દીચણેથી રૂપાનો બધ ઊઠીને આપતાં કશું, ઊકરી, આ વાલગીરી લે. આ બધ દુરમેશ ત્હને યાદ આપશે કે એક અંગ્રેજ સરદાર બહાદુર, ન્હાની બાલિકા, પછી, ગમે તો તે દુરમન હોય તોપણ ત્હને સદા મદાય છે.

૪. ડાઇક (પાણીનો બંધ) નો બચાવ.

હોલેન્ડેશ યુરોપની ઉત્તરે આવેલો છે, ત્યાંના વતનીઓને આપણે વક્ત્રી કહીએ છીએ. આ દેશ દરિયાની સપાટી કરતાં નીચો હોવાને લીધે દરિયાનું પાણી અંદર ધસી ન આવે તેટલા માટે દરિયા કીનારે મોટી દિવાલો બાંધવામાં આવી છે. આ બીજો ડાઇક (બંધ)ને નામે ઓળખાય છે.

એક દિવસ સંધ્યાકાળે પિટર નામનો એક ઊકરો એક ન્હાના ગામડામાં રહેતા બાળકોના માણસને અન્ન આપવા ગયો. ત્યાં દેટલોક વખત ત્હની સાથે વાતચીતમાં ગાળ્યા બાદ તે પાછો ફર્યો.

રહાજનો સમય હતો. વરસાદ તુર્તજ બંધ પડેલો હતો; તોફાન હજી જોઇએ તેવું શાન્ત થયું ન હતું અને દરિયા તરફથી પવન સુસવાટો મારી રહ્યો હતો. ખાઇ થોડી વખત ઉપર પડેલા ધોધમાર વરસાદથી ચારે કાંઠે ભરાઇ ગઇ હતી. આ સર્વ કુદરતની લીલા નિદાજતો આનન્દથી ધીરે સ્વરે ગાતો ગાતો તે કીનારા ઉપર ચાલ્યો જતો હતો.

નેહરને છેડે તે આવી મોઢાંચો ત્યારે રાત પડી ગઇ હતી. સર્વે અંધકાર વ્યાપી રહ્યો હતો. અને રથળ નિર્ગત હોવાને લીધે બચાવક દીસતું હતું. કીનારા ઉપરથી નીચે ઉતરી તેણે બંધની તળેટીમાં ચાલવા માંડ્યું. થોડેક દુર ગયો એટલામાં કોઇ જગાએથી, પાણી પુટી નીકળવાનો અવાજ ત્હને કાને પડ્યો. તે એકદમ અટક્યો અને અવાજ કઇ દિશાએથી આવે છે તે ખાતરી તપાસવા લાગ્યો. તુર્તજ ત્હને બંધમાંથી પાણી આવતું લાગ્યું અને તે તે તરફ ગયો. કીનારા ઉપર મોટી થોડેક દુર ગયો એટલે તેણે બીંતમાંથી એક ઘણું ન્હાતું પાણીનું ઝરણું પડતું જોયું. આ શું હતું? પાણી અટકાવવાની બીંતમાં એક ન્હાતું ઘણું પડતું હતું. આ ન્હાતું છીદ્ર કેટલી ખરાબી કરશે તે પિટર ખરેખર સમજતો હતો. એકદમ ત્હને વિચાર આવ્યો કે તે ગામમાં જઇ મદદ લઇ આવે. પણ તેટલું પણ કરવાને સમય ન હતો. કારણ તે ગામમાં જઇ પાછો આવે એટલામાં પાણીના જોસનથી પ્રવાહને લીધે તે, છિદ્ર એટલું મોટું, ઘણું જળ કે પછી પાણી અટકાવવા સર્વ ઉપાય નિષ્ફળ જાય. તેથી તે ઘણું ગમે તે પ્રકારે પુરી રાખવું જો જોઇએ. તે પોતાના મન સાથે બોલ્યો, 'પિટર ! આ કામ દેશના દિવસે ખાતર ત્હારે કરવું જોઇએ.'

તે કીનારા ઉપર બેઠો અને જ્યાંથી પાણી આવતું હતું ત્યાં પોતાના હાથ મુક્યો. પાણી એકદમ બંધ થયું. ત્હના હાથથી તે છિદ્ર તો પુરાયું પણ એક બાલકનું ગળું શું? એકજ રિધતિમાં તે ક્યાં સુધી રહી શકે? ત્હની મદદે આ સમયે શાઇ આવે એવું, પણ ન હતું, તેમ છતાં તે નિરાશ ન થતાં દિગ્મતથી ત્યાંજ બેસી રહ્યો. જેમ જેમ વખત જતો

ગયો તેમ તેમ ત્હેના ઉપર ચાકતી અસર જણાઇ અને ત્હેને શરદી લાગી. ઉધવાની વખત થઇ, પણ તે બહાદુરિથી જેમ એક સૈનિક નિદ્રા અને થાકને ન ગણકારતાં પોતાના કર્તવ્યમાં લાગ્યો રહે છે, તેમ તે ઉઘાડી આંખે ત્યાં બેસી રહ્યો.

આ પ્રમાણે ત્હેણે આખી રાત્રી ગાળી. આખરે રહવારે એક માણસ આ બંધ ઉપર થઇ જતો હતો ત્હેણે નીચેથી ઉઠકારા આવતા સાંભળ્યા. ત્હેણે તે તરફ નજર કરી તો એક ન્દાને હોકરો ત્યાં પડેલો જોયો. આ હોકરો કેણુ હતો ? બીજો કાઇજ નહીં પણ બહાદુર પિટર થાકી ગયેલો, ઠંડો, બેભાન અને તેમ છતાં પણ બીત ઉપરથી પોતાનો હાથ નહીં ખસેડેલો, એવી સ્થિતિમાં ત્યાં પડેલો હતો. સત્વર ત્હેને સદાય કરવામાં આવી અને ત્હેને ઘેર લઇ જવામાં આવ્યો, જો કે શરદી થાક અને તેથી થતી અનેક પ્રકારની વેદનાથી ત્હેને ધણી પિડા થતી હતી તોપણ ત્હેની ત્હેણે દરકાર ન કરી. કારણ કે દેશની થોડી પણ સેવા અભવવાને તે શક્તિમાન થયો તેથી તેહને ધણો સંતોષ થયો હતો.

-સનાતન -

વાલ વિનોદ.

રમુજ જવાબો.

(ઇંગ્લેન્ડ ઉપરથી)

(કિટનીક વખત નિરાળોમાં છાકરાઓ મેંકાના અથવા લેખિત પૂછાતા સવાલોના ધણા વિચિત્ર અને રમુજ જવાબો આપે છે આવા જવાબોને સચાલતા વિષય સાથે નહિં જેવોજ સંબંધ હોય છે અને ધણીવાર જગજ દેનારની મૂર્ખાઈ વિના બીજા કાંઈ તેમાંથી સમજાતું નથી, પરંતુ કાંઈ કાંઈવાર છાકરાનો રમુજ સ્વભાવ અને તેનું બુદ્ધિશાળીપણું પણ તેમાં જણાય છે. લખવા આપેલા નિબંધોમાં કંઈકવાર ખડુ વિચિત્ર જવાબો મળી આવે છે)

૧ *Flecht of time.* “વખતનો વેગ.”

નીઅંધમાંથી ઉતારો:— ‘ વખત ધણો જલદી પસાર થાય છે, કારણ કે વખતને પાંખો છે એમ લોકો કહે છે. મ્હારા બાપા કહે છે કે જ્યારે આપણે જુવાન હોઈએ ત્યારે વખત ધણો જલદીથી પસાર થાય છે. જ્યારે આપણે નિરાળમાં હોઈએ છીએ ત્યારે વખત ધણોજ ધીમે ચાલે છે, પણ જ્યારે આપણે છુટીની વખતે રમીએ છીએ ત્યારે વખત ધીમેજ ઉતાવળે ચાલે છે. વળી જ્યારે આપણે કાંઈ ભાર ઉઘાડી જઈએ છીએ અને આપણે હાથ દમણાં ભારથી ટુટી જશે એમ લાગે છે ત્યારે વખત કેમે ક્યો જતો નથી; પણ સ્ત્રીવાર અથવા બીજા તહેવારના દિવસોમાં જ્યારે આપણે લેસન કરવાનું હોતું નથી ત્યારે વખત ધણો જ ઉતાવળથી ચાલે જાય છે. ”

૨ *School Friends.* “નિશાળના સોપતીઓ.”

આપણે આપણા નિશાળના સોપતીઓ ઉપર પ્રીતી રાખવી જોઈએ, કારણકે તેઓ આપણા ઉપર પ્રીતી રાખે છે. વળી તેમાં ધણા ફાયદા છે. જો આપણા નિશાળના સોપતીઓમાંથી કોઈ ટિકટ કલેક્ટર થાય તો આપણને ‘બેટફોર્ડ’ પાસ વગર અંદર જવા દે અથવા આપણે વગર ટિકેટ આપ્યા હોઈએ તો છાના માનો જવાદે દવે જો આપણે તેની જોડે પ્રીતી ન રાખી હોય તો આમાંનું દશું કરવાદે નહિં; માટે આપણે આપણા નિશાળના સોપતીઓ ઉપર પ્રીતી રાખવી.

૩.

એક વખતે એક ઈન્સ્પેક્ટર એક નિયામકમાં બુગોળના વિષય તપાસવા ગયા. તેમણે છોકરાઓને કહ્યું કે, - ધરી, અક્ષાંશ અને રેખાંશ, એ બધી કદખીત લીટીઓ છે.

પછી છોકરાઓ બરાબર સમજ્યા કે નહિ તે જ્ઞવાને એક છોકરાને " પુછ્યું છોકરા પૃથ્વીની ધરીની લીટી કેવી છે ? "

છોકરો—કદખીત સાહેબ.

પછી છોકરાને ચુંચવણમાં ના નાંખવાને માટે, પાછું પુછ્યું "પછી છોકરા એ ધરી ઉપર ત્હારી મા બુગડાં સુકવી શકે કે નહિ ? "

છોકરો—હા, સાહેબ

ઈન્સ્પેક્ટર—કેવાં.

છોકરો—કદખીત, સાહેબ

૪.

એક વખતે એક ભારતરે નિયામકમાં આપણા સ્વર્ગવાસી રામ એકવડાં વિશે થેંડું વિવેચન કયું. પછી પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ અને બીજા શાહજાદાઓ વિષે પણ થોડું સમજાવ્યું. વળી પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સનો રાજ્ય ગાદી ઉપર થોડક છે, એ પણ કહ્યું આ બધી માહિતી આપી રહ્યા પછી છોકરાઓ બરાબર સમજ્યા છે કે નહિ તે જાણવા માટે એક છોકરાને પુછ્યું.

ભારતર—છોકરા ! આપણા રામ એકવડાંના મૃત્યુ પછી પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સ શું કહેવાશે ?

છોકરો—નબાપા, સાહેબ !

૫.

એક ગામડાની નિયામકમાં ઉત્તનાં કપડાં. કેવી રીતે બતાવવામાં આવે છે અને તેના શા ઉપયોગો થાય છે તે સારી રીતે સમજાવ્યા પછી ભારતરે એક છોકરાને પુછ્યું.

અધ્યા અતુર ! કહે જોઈએ, આ ત્હારો કાટ રોનો છે ?

અતુર—સાહેબ, ત્હારા બાપના જુના કાટનો.

૬.

એક ભારતરે વ્યાકરણ શીખવતાં એક અજરાક અને માથે ચઢી વાગેલા છોકરાને કહ્યું, "અધ્યા, પહેલો પુરૂષ, બીજો પુરૂષ અને ત્રીજો પુરૂષની વ્યાખ્યા આપ જોઈએ."

છોકરો—પહેલો પુરૂષ સામાન્ય રીતે વખણાય છે. બીજો પુરૂષની હંમેશા પ્રથંસા અને ખુશામત થાય છે. વળી કોઈ વખત તે કપડાને પાત્ર પણ થાય છે. ત્રીજો પુરૂષનું હંમેશાં પીઠ પાછળ વાંકું બોલવામાં આવે છે અને માત્ર કવચીતજ તેનું સાઈ બોલવામાં આવે છે.

૭.

ફ્રેન્ચ શિક્ષક—મગનલાલ ! થોડા દહાડાથી તમારા ફ્રેન્ચ (ભાષાના) ઉચ્ચાર ધણાજ સારા થાય છે. શું તમે હમણા ફ્રેન્ચ ઉચ્ચાર ઉપર ધણું ધ્યાન આપો છો ?

મગનલાલ—સાહેબ ! થોડા દહાડાથી મને ધણું સખત સળેકમ થયું છે. *

૮.

ભારતર—અધ્યા અબારામ ! મેં તને થોડા ઉપર નિજમ લખવાનો ક્યો દતો, તે લખ્યો કે નહિ ?

અબારામ—ના, સાહેબ ! મેં પાટ ઉપર નિજમ લખ્યો છે. કારણ કે ત્હારા બાપા કહેતા હતા કે થોડા ઉપર બેસી નિજમ ન લખાય અને કદાચ લખવા જઈએ તો થોડો પાટુ મારે !

(અમદાવાદ.)

—C.

અર્ચપણનાં વિનોદો.

- ૧ આજ દીવાળી, કાલ દીવાળી,
ગામનાં છોકરાં ખાખ સુવાળી, મેઘ મેઘ રાજ.
- ૨ સુરજ આપણ તડકો કરો, તમારાં છોકરાં તાઢે મરે;
તાઢે મરે તો તારે, ઘી ને શટલા કાપે.
- ૩ ખીજ માવડી, ચૂસે તાવડી, બે ગોધા ને ત્રીજ ગાવડી.
ચાંદા ચાંદા! ઘી ગોળ માંડ, દહીં કે દૂધડી માંખણ કૂદડી,
ખાખ મારો બેટડો હકૂક પોળી.
- ૪ ચાંદા પોળી, ઘીમાં બોળી (જબોળી)^૧ સૌ છોકરાંને કડકા પોળી,
^૨ભાષ (બહેન) ને આખી પોળી, લે રે મ્હોડા લણુક દીકા ખાધો લણુક.

[આ ન્દાના બાળકોની રમત છે. એમાં બાળકની હથેલીમાં રમાડનાર પોતાની આંગળી ફેરવે છે અને ચાંદા જેવું ગોળ કુંડણું કરે છે અને ઉપર પ્રમાણે બોલે છે. ' લેરે મ્હોડા લણુક ' કહેતા બાળકના મ્હોડામાં કાંઈ મૂકતા હોય તેમ કરવામાં આવે છે અને ' દીકા ખાધો લણુક ' કહેતાં વાંસામાં હળવેથી દીકા મારવામાં આવે છે.]

૫ (ક) ચાંદાપોળી કયો પછી ગાય ગણવામાં આવે છે. બાળકની એક હાથની આંગળીઓ લઈ ફેરકને ગાય લેખી તેનાં ભાંડુઓ અથવા ગોડીઆઓને નામે તે બહેનવામાં આવે છે. જેમ કે 'દેહી આંગળી લઈને રમાડનાર બોલે છે " આ-ની ગાય, " ખીજી બોલે " આ-ની ગાય " વગેરે; અંગૂઠાને ગધેડા ગણવામાં આવે છે. જેની મસ્કરી કરવી હોય તેના સાસરાના ગધેડા તરિકે અંગૂઠો ગણાવવામાં આવે છે.

ઠાઠીઆવાડમા અંગૂઠાને ગાયનો ગોધો કહેવામાં આવે છે.

(ખ) ગાય ગણાવ રવા પછી બાળકનો હાથ ઝાઝી રમાડનાર હથેલીથી ખમા લગીના હાથપર પોતાની આંગળીઓ ધીમેથી દોડાવે છે અને પૂછેને જાય છે " ગીલીતું ઘરે કયો છે ? " જવાબ પછુ પોતેજ આપે છે, " રાજના દરબારમાં " એમ કરતાં જગલમાં આંગળી નાંખી ગવીપચી કરી બાળકને ખુશ હસાવે છે.

૬ હથેલીમાં ખીજ હાથની ફોણી મૂકી ખંડવાને અક્ષિનય કરતાં.

ચક્રી ચોખા ખાડે છે, પિતામ્બર પગલાં પાડે છે.

રાંજીઓ, બોજીઓ, તેડીઓ, દુચ્ચે, માર બાઈ મરેડો.

(અથવા, રાજે, ભોજે, દીલડીને ટચાડીઓ, -) બોધાય છે. ત્યાર પછી રમનાર સામસામી સવાલ જવાબ કરે છે.

" માને ધાવશે કે ગીનીને ? "; " માને ". " સોય કે દોરો ? "; " સોય. "

" ધૂપેલ કે કસડી ? "; " ધૂપેલ. " વગેરે.

૧ ત્યાં ત્યાં બોલફેર સાંજવામાં આવ્યા છે, ત્યાં ત્યાં આવા કૌંસથી તે ફેર જતાંયો છે.

૨ રમનાર બાળકનું નામ બોલવામાં આવે છે અથવા તેની ભતિ પ્રમાણે લાઈ કે બ્લેન બોલવામાં આવે છે.

૭ અચર ઇંદાણી, મચર ઇંદાણી, મોર પાણી ફરે છે, દેશ પાણી ઢોળે છે, ચોર ચોરે બાજરીઆં. (હાથ ઉઠા કરી ઉરાડી દે છે.)

૮ રમાડનાર પોતાની હથેલીના ધૂમટ જેવો આકાર કરી બાળકોની આંગળીઓ અંદર રખાવે છે અને પછી નીચે પ્રમાણે સવાલ જવાબ કરે છે:

“ ચલીઆં ચલીઆં ક્યાં રહેશે? માળામાં.

શું ખાશે? દાણા. (અથવા ખેતરના દાણા).

શું પીશે? પાણી. (અથવા તળાવનું પાણી).

ચલીઆં ચલીઆં ઉડી જતે.

એમ છેવટે બોલી ધૂમટમાં રહેલી આંગળીઓ પકડવા રમાડનાર પોતાની હથેલીને સજાવી દે છે. આશાક બાળકો પોતાની આંગળીઓ “ ઉડી જતે ” સાંભળતાં જ ખેંચી લે છે. જેની રહી જાય તે હથેલીમાં પકડાય છે.

૯ બાળકોની આંગળીઓ પર હથેલી ટેકાવી જમીનપર ધૂમટ જેવું કરાવી રમાડનાર દરેક ધૂમટપર વારાફરતી પોતાનો હાથ મૂકી નીચે પ્રમાણે બોલે છે:

“ અડકણુ દડકણુ, દહીંનાં દાંકણુ, દહીં દડકે, પીણુ પાકે, આવણુ મહિને બહેલો આવે, ઝાડમૂંડ, ધંતૂરાનાં પૂથ, સાકર શેરડી ખજૂર. ”

(પાકાંતરુ-અડકો દડકો, દહીં દડકો, પીણુ પાકે, આવણુ ગાજે, ઉડ મૂલ, દાંતરડે ખજૂર, સાકર શેરડી સિંધૂર.)

દરેક ધૂમટપર હાથ મૂકતી વખતે રમાડનાર આંખોનાં એકેક શબ્દ બોલે છે. કેટલેક સ્થળે શબ્દ બોલી ધૂમટને બેસાડી દઇ હથેલીને જમીનપર ચતીપાટ કરી નાંખે છે.

૧૦ રમાડનાર પોતાના બોળામાં બાળકનું માથું ઉધું રખાવી, સૂત્રાડીને વાંસામાં આંગળી ફેરવી બોલે છે:

“ એન ઘેન દીવા ઘેન, ત્હારા મનમાં કેણુ છે? ” “ જલાણુ. ”

“ તે (જેનું) નામ દીધું હોય તે) હોય તો નાસી જતે. ”

(જો આંગળી મૂકનારનું નામ ખરું પડે છે તો તે પકડાય છે અને ત્હને માથે દાવ આવે છે.)

૧૧ બાળકોની હથેલીઓને એકપર એક યર ચડાવરાવી યરને ચક્રમાં ફેરવવાનો અભિનય કરી, “ આડીઆ પાડીઆ ભોંધમાં દાટયા ” બોલી રમનારઆ હથેલીના યરને જમીન પર પછાડે છે.

૧૨ બાળકોની મૂંઝીઓ એક ઉપર એક ચડાવી ઉતરડ જેવું કરી રમાડનાર બોલે છે: “ કાગડીઆ કુંભાર ત્હારે માથે કેટલો ભાર ?-એક ઉતાર. ” એટલે સૌથી ઉપરની મૂંઝી લઇ લેવામાં આવે છે અને તેની હથેલી વાંસા પછવાડે સંતાડવામાં આવે છે. આમ ટૂંક છેલ્લી મૂંઝી સંતાડાય ત્યાં લગી રમત ચાલે છે.

૧૩ ઉપરની રમતમાં સંતાડેલા હાથને સજાણે નીચે પ્રમાણે સવાલ જવાબ કરવામાં આવે છે:

“ બાઇ બાઇ ત્હમારા હાથ (નખ) ક્યાં ગયા? જાણ્યાં યાપવાં.

જાણ્યામાંથી શું જડ્યું? રૂપીઆ.

રૂપીઆનું શું કયું? કેળાં લીધાં. ”

કેળાનું શું કર્યું ? ગરગર ખાધા અને છાલ ઘોડાને નાંખી.
 ઘોડાએ શું આપ્યું ? લાદ.
 લાંદનું શું કર્યું ? કુંભારને આપી.
 કુંભારે શું આપ્યું ? ઘડો આપ્યો.
 ઘડાનું શું કર્યું ? માળીને આપ્યો.
 માળીએ શું આપ્યું ? પુલ.
 પુલનું શું કર્યું ? મહાદેવને ચડાવ્યાં.
 મહાદેવે શું આપ્યું ? લાડવા.

લાડવાનું શું કર્યું ? મહારા મહેં ખાધા અને —ના ભાગના ઘંટી તળે રાખ્યા હતા તે કાળીઆ દૂતરો આવી ખાધ ગયો. ” આટલું જોતો હાથ વ્યાગળ ધરી ” ને મહારા નખ, ને મહારા નખ ” એમ કરી એક એકની રહામા પોતાના હાથ દેખાડે છે.

કાડીઆવાડમાં (અને અમદાવાદ તરફ) આ સવાલજવાબના ઉવટના ભાગમાં થોડોક ફેર છે:

“ મહાદેવે શું આપ્યું ? લાઇ.
 લાઇ લઇ ભોળાને આપ્યો. ભોળાએ મહને લાડુ આપ્યો. ”

આ સવાલ જવાબમાં નીચે વર્ણવેલી રમતમાંની કેટલીક પૂછપરછનું પણ પછીવાર ઇમેરણ થાય છે. રમતોની સેજભેળ પછીવાર થાય છે.

૧૪ “ કદાણી કહું રે કષ્ટઆ, સાંભળ મહારા જાણ્યા.
 જાણ્યે માંડ્યું હાટ, ત્યાંથી નીકળ્યો જાટ,
 જાટ જોદાવે કુધ, ત્યાંથી નીકળ્યો સુધ, (સધ, દરજી)
 સુધ સંચારે દોરો, ત્યાંથી નીકળ્યો બોરો. (ઘોડો)
 બોરો (ઘોડો) ખાપ દાળીઆ, કાઢે એટલા કાળીયા.
 કાળીઆ તો મહેં વાડે નાંખ્યા, વાડે મહને વેલો આપ્યો.
 વેલો મહેં ગાયને નાંખ્યો, ગાયે મહને દૂધ આપ્યું.
 દૂધ મહેં મોરને પાયું, મોરે મહને પીછી આપી
 પીછી મહેં પાદશાહને આપી, પાદશાહે મહને ઘોડો આપ્યો.
 ઘોડો મહેં આવળીયે આંખો, આવળીએ મહને રાજા આપી.
 રાજા મહેં દીજે જોતી, દીજે મહને માટી આપી.
 માટી મહેં કુંભારને આપી, કુંભારે મહને ઘડુલો આપ્યો.
 ઘડુલો મહેં માળીને આપ્યો, માળીએ મહને પુલ આપ્યાં.
 પુલ મહેં મહાદેવને ચડાવ્યાં, મહાદેવે મહને લાડવા આપ્યાં.
 મહારા મહેં ખાધા—ના ભાગના, કાળીઆ દૂતરો ખાધ ગયો. ! ”

આ વળી જુદી રીતે પણ ફરેવાય છે: “ ચાંદાસૂરજ લડવા લાગ્યા, (અથવા, ધોધર જમતાં જમતાં લડી પડ્યા,) લડતાં લડતાં કોડી જડી, કોડી લઈ ગાયને આંખી, ગાયે મહને દૂધ આપ્યું. વગેરે:

૧૫ આવરે વરસાદ ઘેઘરીઓ પરસાદ,
ઉની ઉની ગેટલી ને કારેલાતું ચાંક. :

૧૬ " હવેથી પડી એક ફરી, દીદી એણે લીધી નહિ, લેવા દોડ્યા બે જથ્થુ, દોડ્યા એણે લીધી નહિ, લીધી બીજે બે જથ્થે, લીધી એણે ખાધી નહિ, ખાધી બીજે એક જથ્થે, ખાધી એણે સ્વાદ જાણ્યો નહિ, સ્વાદ જાણ્યો બીજી એક જથ્થીએ, સ્વાદ જાણ્યો એણે માર ખાધો નહિ, માર ખાધો બીજે એક જથ્થે, માર ખાધો એ રાયો નહિ, રાયો બીજી બે જથ્થીએ ।"—જેઠે બોલો આ કાણુ સં ?

૧૭ " એક હતો નકો નકો રાત્ર, તેણે બાંધ્યાં ત્રણ ગામ, બે ઉઝડને એક વસે નહીં, તેમાં વસ્યા ત્રણ કુલાર, બે અણુધકને એક ધડેજ નહીં, તેમણે ધડી ત્રણ તોલડીઓ, બે પુટલ ને એક સાંજી નહીં, (બે ભાંગી ને એક ઝોખરી), તેમાં રાંધ્યા ત્રણ મગ (તેમાં ચોપાં ત્રણ વાજ), બે કાંગડુ ને એક ચડેજ નહીં, તે જમવા નોતયાં ત્રણ બ્રાહ્મણ (જમવા તેડ્યા ત્રણ જતી), બે અપવાસી ને એક જમે નહીં, તેને આપ્યા ત્રણ તાંબીઆ, બે ખોટાને એક ચાલેજ નહીં, તે દેખાડ્યા ત્રણ સોનીને, બે આધિજા અને એક દેખેજ નહીં, તેણે મારી આમ દોરો, બે ભૂલ્યા ને એક વાગીજ નહીં, આ વાત કહી ત્રણ છોકરાને, બે ભૂલ્યા ને એકને આવડીજ નહીં. "

સરઆતમાં નીચે પ્રમાણે બોલશે પશુ સંભળ્યા-છે:

"વાત રે વાત, કડાકાદ, કાળી બોરડીને કટિ, સવા અરાક દાય ભાંધિ, તેમાં વસ્યાં ત્રણ ગામડાં, બે ઉઝડ ને એક વસે નહીં વગેરે.

"બે અપવાસી ને એક જમેજ નહીં. " પંજી " તેણે મારી ત્રણ કાત, બે વાગી નહીં ને એક છટકી ગઇ " બોલી અટકવામાં પશુ આવે છે.

"બે અપવાસીને એક જમેજ નહીં " ને બદલે, "બે અલણુને એક ભણે નહીં. " એવો પાઠશેર પશુ સંભળ્યો છે.

૧૮ " એક કોઠામાં બનીસ કોઠા,	તેમાં રમે નાના મોટા,
નાને મોટે નાખી ગોળી,	ભાગીરે દરણુની ટોળી;
દરણુ ખાધ હેરા ફેરા,	ભાગ્યા છે રે દીલ્હીના દેરા,
દીલ્હી ઉપર આણુમાણુ,	ભાગી છે રે સોઠાની માણુ.
માણુ ઉપર રડાં મોતી,	બીજી જામ છે રેની રેની,
બીજીનાં દાઘમાં છે ઘોડો,	તેણે ફાડ્યો મીઆનો હોઠો;
હોઠો બોલે છે રામ રામ,	તેથી આવ્યા વીરમગામ,
વીરમગામના આરા તારા,	દીડા ત્યાં તો સોનાના ભારા,
ભારા ઉપરા ઉપર કરી,	ગો સો તરવારો પાધરી;
એક તરવાર છે તેમાં ઉઝી,	ભગવાનના દાઘમાં કુચી. "

૧૯ " આવા ગલાંક વડુ, મેદડી લેધ્યે, જમણે દાંચે કે ડાંચે દાંચે લધ્યે, વાડી માંના મોગરા વીણી વીણી લધ્યે, વીણાય તેટલા વીણુના દેજે, મ્હારા વીરાને આવવા દેજે, શેર સોનું લાવવા દેજે, તેની ધડાકે ટેલી, મ્હારા વીરાની બલ્ધર મ્હોટી, મોટી યાય તો યાવા દે, બેડે પાણી ભરવા દે, બેડું મકડું ચોટલે, વીંછી ચડ્યો ચોટલે, ચૂસા પગડી ઠીકરી, મ્હારી

ભાભીને આવી દીકરી, દીકરી દીસી દીવાળી, સોનાની ઘાઘરી સીવાડી, દીકરી ગઈ ન્હાસી, ઘાઘરી ગઈ શાડી. ”

૨૦ તપીયા રે તમે તપેસરી, મ્હારો ખીરા લખેસરી, લખેસરીનાં આણું ભાણું,—
—ને ઘેર ટાણું.

૨૧ આંખરડું ફેફરડું, કોડી ને કોડીમડું, ગા રે ગા તું મ્હારી મા, નત નત કુંગરે
ચરવા જા, ચરી કરી પાછી વળી, ગંગાજળ પાણી પીને વળી, સામે મળ્યો શિવના વાઘ,
વાઘ કહે હું ત્હને ખાઉં, નાંરે ભાત મ્હને કેમ ખવાય, ગાના છાણુનો ચોકો દેવાય, ગાના
ખોનો દીવો બળે, ગાનું દૂધ મ્હાદેવને ચડે.

૨૨ જમીન પર બેસી બે ધુંટણપર હથેલી ઢાંકી હથેલી તળે કાંકરી મૂકી રમનાર.
છાકરી બોલે છે.

“ ગણુ ગણુ બોસલો, તેલ તેલ પળી, ઉઠરે લાલીઆ, ઝુંપડી બળી.
બળતી હોય તો બળવા દેજે, ચારે ખાને આવરે કાગડા કઢી પીવા.”

૨૩ “ આપડી થાપડી, ગોળાચી થાપડી, ધમક લાડુ, તેલ પાડુ, ધડકે બીમી ને સાન કાન ”
આમ બોલી એક બીજાનાં કાન ઝાલી બાળકો બોલે છે.

“ ચારોળી ભાઈ ચારોળી, શેર ધડુંની ચારોળી.”

૨૪ “બેંસ દેવ, બેંસ દેવ ! આપો દૂધડાં પીવડાઈ કૂતરા ને, લડાઈ કૂસ્ટીડાં, બોદાઈ
મટોડી, ધડાઈ ધડુલો, કઢાઈ પાણીલાં, ઘાંકે ચાંચુડી, ખાઈ કોડીમડું, બડુક બડુક.”

૨૫ “ એક હતો મગ, તેનાં લાંબા લાંબા પગ, થોડી છે પજુ ચડથી કહું.”

૨૬ “ ડોસી ડમક, મઢી શેર કંકુ, થોડી છે પજુ ચડથી કહું.”

૨૭ “ નાની પૂરીઓ ને રીંગણાનું ચાક
ખાય મારો બેટડો ને સાચે દૂધપાક ”

૨૮ “ દૂધ ને રોટલો, દહીં ને ભાત
લાડવા ને વાલ, ખાઓ મારા લાલ ”

૨૯ “ માણુમાંથી પાચી દેજે, પાંચીમાંથી પચાલું દેજે, મૂડીમાંથી ચપડી દેજે, ન
દે એને બાડુડો જમાઈ આવે, દે એને પાધડીઓ પુતર આવે. ”

૩૦ જમીન પર બેસી ધુંટણપર હથેલી ઢાંકી છોકરાઓ નીચે પ્રમાણે બોલે છે:

“ કાગડા કુમડી, બીડળે રે ભાઈ, ચોર આગ્યા. કોનામાં છે ને કોનામાં નહીં? આવ
રે કાગડા કઢી પીવા. ”

૩૧ “ યુક્તયુક્ત થોડો, કંડે કંદોરો, કંદોરામાં ચીમી, મ્હારી ભાભી મીડી, મીડી ચાપ
તો ચાવા દે, બેડે પાણી ભરવા દે, બેડું મૂંધુ આટલે (૧૯ માં પ્રમાણે પૂરું કરવામાં આવે છે.)*

(૩૩થા.)

૨૯૭૭તરમ વાવાલાઈ.

*આ સંગ્રહ બે વર્ષ થયાં મ્હારી પાંચે પડી રહ્યો હતો. સંખ્યા વધારવા અને બુદ્ધિ
સુધારવા તથા અર્થ મેળવવા અભિપ્રાય હતી, પણ વિવિધ કારણોસર તે સફળ થઈ નથી

વાલ લેખ.

ગાયના ગુણ.

ભાત મહીં ખાઇએ છીએ ઘી, માખણનું બને તે સહી;
માખણ જે ઘાળું દેખાય, દહીં વલોવીનેજ કરાય.
દહીં તે દુધમાંથી થાય, દુધ આપે છે રૂડી ગાય;
ગાય તો મેં પાળી છે, રંગે તે રૂપાળી છે;
તેનું દુધ ભાવે છે, મીઠું મીઠું લાગે છે.

(વડોદરા.)

—દેવેન્દ્ર, (વર્ષ ૧૧)

અક્ષતના સમુદ્ર !

ઉનાળાના દિવસમાં હાલમની જન એક ગામમાં આવી હતી. તાપ સખત પડવાથી બધાં પાણી પાણી કરવા લાગ્યાં. ગામની લાગેળે એક વાવ હતી, ત્યાંથી જનના જીવાન હાલમ પાણી લાવવા મંડ્યા.

કેરા ધણા પડ્યા; તેથી કંટાળી ગયેલા તેમાંના એકને સુઝી આવ્યું કે, આખી વાવ ધર આગળ લાઇ જવાય તો ઠીક. તે યુક્તિ બધાને ગમી. પણ એવી લાઇ જવી શી રીતે ? ને તેમ કરવામાં કેટલાં બધાં દોરડાં ભેડાં ? એટલામાં એક જણ બોલી ઉઠ્યો કે, “ એમાં શું ? દોરડાં નથી પણ આપણી પાધડીઓ તો છે ને ? ” આ વિચાર પસંદ પડવાથી બધાંએ પાધડીઓ વાવના પથરાને બાંધી; અને ભેરથી ખેંચવા માંડ્યું. જેવું ખેંચ્યું, કે “ ચપ્પા થયું ! તેથી ભેરમાં આવીને બોલ્યા કે, “ હા, વાવડી ચરડી ! વાવડી ચરડી ! ”

છાકરોએ પાણી લાવતાં વાર થઇ, એમ જણી, ધરડા હાલમ અધીરા અધીરા

હમણાજ સુન્દરી સુબોધમાં એક બહેન લખી મોકલેલી એ બાથવાતો વાંચી આ સંગ્રહ છપાવી નાખવા વૃત્તિ યદ. છપાયેલા હશે તો મ્હારી અભિવાદ્ય કદાચ બહેની સફળ થશે. વાંચનાર બાઇ બહેનોને વિનંતિ છે કે આપણા બાળકોનાં વિનોદનાં સાધનો—વાતો, રમતો, ગીતો, ઉપાણી (વખાણો, તરત) વગેરેનો લોપ થાય તે અગાઉ સંગ્રહ કરવો. કેળવણીની દૃષ્ટિએ આ સંગ્રહ ધણે ઉપયોગી છે. ક્રિન્ડર ગાર્ટન પદ્ધતિએ શિક્ષણ આપતાં આ સર્વે સારી રીતે અપનાં યદ પડશે. આપણા બાલ્યજીવનમાં એથી રસ સચવાઇ રહેશે. નહીંતર આ શુદ્ધિપ્રધાન જમાનામાં તદન અયપણ્યથીજ લાગણીઓ કેળવાતી અટકશે.

આગળીએને જૂની જૂની રીતે ગોડવી રમતો રમવામાં આવે છે, આગળીઓમાં ચતુરતા દોરા બેરવી “ મેરનાં પગ ” જેવી રમતો રચવામાં આવે છે. વગેરેનાં સંગ્રહ પ્રત્યે મ્હારી બહેનોનું ખાસ લક્ષ્ય ખેંચું છું. આવી એ રમતોમાં જનસમાજનો જૂત ઇતિહાસ પણ જળવાઇ રહેા હોય છે, માનવ શાસ્ત્ર (anthropology) ની દૃષ્ટિએ આ સર્વે કેટલું મહત્વનું છે તેનો ખ્યાલ આપવા જણવું છું કે દોરીની રમતો જે જૂદા જૂદા દુનીયાના દેશોમાં રમાય છે તેનો વિશાળ સંગ્રહ રૂપીઆ પ્લીસ્ટોકની કિમ્મતનો અંગ્રેજીમાં છપાયેલો છે. એનું નામ “ String Figures in many Lands ” છે. એમાં આપણા દેશની આકૃતિઓ નથી. આવી રમતોથી બાળકોનાં અંગે પણ કેળવાય છે અને વગર કસરતે કસરતના લાભ મેળવે છે.

આ સંગ્રહ કરવામાં ભાવનગરના વિદ્યાવિલાસી પદ્મ મહેતાજી રા. રા. દેવશંકર વૈ. કુંકજી, રા. રા. હરમુખરામ મહાસુખરામ અને કુમારી અરુણકિશોરીએ સારી મદદ કરી છે.

ત્યાં આવી પહોંચ્યા. જુવે છે તો છોકરાઓ પાધડીઓ ખુબ જોરથી તાણતા જણાયા; અને પાસે પહેંચતાં પહેલાંજ પાધડીઓ વચમાંથી તુટી જઈ, બધા ધમોધમ જમીન ઉપર પડકાયા ! ધરડાઓ તેમની મૂખોંધ ઉપર ઢરથા અને કહ્યું કે, “ છોકરાઓ ! વાવડી તો કાંઈ ચરકી નથી. પણ તમારી ડાગળી ચરકી છે ! વાવ તે વળી ખસેડાતી હશે ? ”
(વડોદરા) — દેવેન્દ્ર. (વર્ષ ૧૧)

ગંભીર.

૧.

એક ધરડા કાઠા હતાં. તે પરગામથી ઘેર આત્યા. કાઠા ધણા વ્હાલસોયા હતા ને ભૂતીજા ઉપર તેમની બહુ મહેરબાની હતી. કાઠા ભૂતીજાને નીચે મુજબ વાતચીત થઈ.
સવાલ—છોકરા ! તોરા નામ કયા ?

જવાબ—સર પારા.

સવાલ—કીતની રોટી ખાયમા ?

જવાબ—સો હજારા !

સવાલ—કીતના પાની પીયેમા ?

જવાબ—તલાવ સારા !

સવાલ—કીતના કામ કરેમા ?

જવાબ—છોકરા બિચારા !

(હું તો હજી બાળક છું ?)

૨.

એક ભૂદેવ મહારાજ આદ્યપક્ષતા દિવસોમાં જાજમાનને ઘેરથી ભોજન લાઇને પોતાને ઘેર જતા હતા. તેમનાથી બરોમર હીંગાતુ નહિં (એટલું કાંચી કાંચીને ખાધું હતું) તેથી તેમને બે જણ બાંધ પકડીને ચલાવતા હતા. એવામાં એક ડોળી સામી મળી. ભાટે પુછ્યું, “ આ શું જાય છે ? ” જવાબ મળ્યો કે, “ એક આઠાણે ખૂબ ખાધું છે, તેનાથી ચક્કાતું નથી; માટે એને ડોળીમાં નાંખીને ઘેર લઈ જાય છે. ” પેલા ભૂદેવ મહારાજે આ સાંભળીને મોટો નિસાસો નાંખ્યો અને તે બોલ્યા કે “ હે ભગવાન ! કાંઈ દહાડો મને આવતું જમણું ન મળ્યું ! ”

(અમદાવાદ)

—એક છોકરો. (વર્ષ ૧૨)

ધન્વરને છાંયે.

(ગદ્ય) ખરે આ વિશ્વ રહેલું તે, નિરંતર ધરને છાયે;
સહી સુષો કરે રાજ્યો, નિરંતર ધરને છાયે,
સહુ દેવો અને દેવી, વિદરનાં વિશ્વની મુખે.
રહે તે દેવને દેવી, નિરંતર ધરને છાયે;
દુનીઆના સહુ સંતો, અને વળી અન્ય મદતો,
કરે કંપાણુ સહિ, નિરંતર ધરને છાયે.
કરે સુખી રંક દુઃખીને, વસાવી ધરને છાયે,
રહે તે પૂર્ણ આનંદે, સદાયે ધરને છાયે.

—સાહિત્ય સેવક. (વર્ષ ૧૩.)

સુન્દરી સુબોધ.

વર્ષ ૧૦ મું.] ઇ. સ. ૧૯૧૩, જુલાઈ - આષાઢ, વિ. સં. ૧૯૬૯. [અંક ૧૨ માં

ઉદય ગુંજન.

જેવાં માખાપ, તેવાં ખાલક.

વિઠ્ઠલપંતના સંબંધમાં વિચાર કરીએ તો “ દેવળ શુદ્ધઆત્માનું પાલન કરવું એજ ચોલાનો ધર્મ છે ” એમ માનીને જ તેઓ પુનઃ પ્રપંચમાં પડ્યા, માટે તેમને પણ દોષ દઈ શકાય નહિ. તેઓ કાંઈ વિષયલંપટતાને લીધે (સંન્યાસ છોડી) પુનઃ સંસારી જાન્યા નહોતા; ઉલટ પક્ષે તીવ્ર વૈરાગ્ય યવાથીજ તેમણે પ્રથમ ઘરનો ત્યાગ કર્યો હતો..... સંતતિ થયા પછી પત્નીની સંમતિથી સંન્યાસ ગ્રહણ કરવો જોઈએ એવા શાસ્ત્રનિયમનો અનાદર કરવાથી અર્થાત્ અકાળે સંન્યાસ ગ્રહણ કરવાથી તેમને છેક વૃદ્ધ અવસ્થા પર્યન્ત આ રીતે ગૃહસ્થાશ્રમ પાળવો પડ્યો. અસ્તુ ! જે યથું તે સર્વ સાદુંજ યથું !નિવૃત્તિ (નાથ), જ્ઞાનેશ્વર, સોપાનદેવ અને સુક્રનાબાઈ સમાન સંતાન ઉત્પન્ન થવાને માટે યોગ્ય ભૂમિકા તૈયાર થવી જોઈતી હતી. વિઠ્ઠલપંતના જેવા વિવેક-વૈરાગ્યશીલ પિતા અને બાર વર્ષ પર્યન્ત તીવ્ર અનુદાન કરીને શુદ્ધતમ જાનેલી રૂકિમણીબાઈ જેવી માતા તમને ક્યાં મળી હોત ? વિઠ્ઠલપંતે અકાળે સંન્યાસ ગ્રહણ કર્યો, તેથીજ રૂકિમણીબાઈને બાર વર્ષ પર્યન્ત ઘોર તપશ્ચર્યા કરવાની સંધિ મળી. આ પ્રમાણે પતિ પત્ની ઉભય-વિવેક, વૈરાગ્ય, તપ, અને ભગવત્પ્રેમ, —એ શુભોથી યુક્ત થતાંની સાથેજ જ્ઞાનેશ્વરાદિ બ્રહ્મનિષ્ઠ સંતાનો તેમના ઉદરમાં જન્મ્યાં !

—શ્રી જ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા.

(સરતું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, અમદાવાદ.)

નવી યોજનામાં ફેરફાર !

સુન્દરી સુબોધનો માસિક વધારો:

ફક્ત ત્રણ રૂપિયામાં, —દર મહિને ૧૦૦ પાનાં !

(આ અંકનું પાનું ૪૧૮ જુલો.)

કાવ્યકુંજ.

“ અમે તો પ્રભુનાં પ્યારાં બાળ. ”

(સગ-મતાઓ, કાકી, કે જોરની)

પ્રભુના પ્યારા બાળ, અમે તો, પ્રભુના પ્યારા બાળ
વિભુના જ્ઞાના બાળ,

અમે તો

દાસ-શિષ્યથી ઝરના ઝરણા, સસારે સગનાર

અમે તો

ઉગતા ખીનના કુચડા રમીના મુન્દર ને સુકુમાર,

અમે તો

શીતળ તેજસવી તારલીયા, નનુ જગત બેનાર

અમે તો

દમતા કુદના મોઝા નદીના, અંકે ગમે રમનાર,

અમે તો

સીંગા પનનની મધુરી લહરીઓ, મચા મુગધનાર

અમે તો

શૂદ્ધ-આશ્રમના ચપળા દરણા, રસિધ્ધ રમીયાગ

અમે તો

કોગ કોમળ દેવા અમાગ, રતેદળમે ખીનનાર,

અમે તો

પ્રેમી હૃદયના પ્રેમ પગખીને જ્ઞાનવેના બનનાર

અમે તો

કાયા વેધા વચનામૃત વર્ષા જ્ઞાનાને વેધા કરનાર

અમે તો

આવો પીપળાપાન પાકેના । ડબ્યા રા જગજગના ।

અમે તો

લુઓ, અમે શા કુમળા કુપેળીયા મુખ-આસ ઉનાર ।

અમે તો

આવો, અમ તહ ખેયો આનંદે, કાકરમાઓ સદ કાળ ।

અમે તો

વિસર્થ રહાવા માણો ઉમગે પ્રભુ-પ્રેમી પ્રેમાળ,

અમે તો

વિભુના જ્ઞાના બાળ, રડીને, તા અમ ગુલ મલાળ

અમે તો

(અમદાવાદ)

શંકરરાય અમૃતરાય પાંચ.

ભાઈ તે તો ભાઈ !

ભાઈ તે તો ભાઈ,

જગમા ભાઈની નવાઈ ।

દિનગીરિમા એકજ તુ તો ।

માયો આનંદભાઈ ।

ભાઈ તે તો ભાઈ ।

જગમા માયો એક સગાઈ ।

માત એકજ, તાત એકજ,

એક નર ભુદાઈ ।

દિવભુદા પશુગત એકજ,

નિયમે વહેતુ ધાઈ ।

ભાઈ તે તો ભાઈ ।

જગમા જ્ઞાની એક વધાઈ ।

અતરના સાચા ઉમગે,

આવે આકાંક્ષા ।

તારો-મ્હારો બેદળ ટાંગી,

એક ગણે એ ભાઈ ।

ભાઈ તે તો ભાઈ ।

જગમા ભાઈની નવાઈ ।

ઉગમાના ઉભગ સુ ત્હાગ

નિત્ય નિત્ય વહેતા આહી ।

અગણિત ત્હાગ એ ઉપધગે,

નન્દુ જ્ઞાપા ભાઈ ।

ભાઈ તે તો ભાઈ ।

જગમા ભાઈની નવાઈ ।

બહાણી બહેન !

બહેન ! બહારી બહેન ! જગમા સાચા તહારા વેણુ !
 દુખ દગિયામા એકજ તહારા માયુ મુખમય બહેણુ !
 બહેન ! બહારી બહેન ! જગમા માયા તહારા વેણુ !
 મુખમાની મીઠી તુલ વાણી રેતી દિલમા ચેન !
 આશિયો ઉન્માની તહારા ફેલી મુખમર ફેણુ !
 બહેન ! બહારી બહેન ! જગમા સાચા તહારા વેણુ !
 બહારેગ બહારેગ વચનો નિત્ય નિત્ય વરો બહેન !
 અગણિત એ શુ નહિ ઉપમાગ ! વન્દ બહારી બહેન !
 બહેન ! બહારી બહેન ! જગમા માયા તહારા વેણુ !
 અતરૂના ફરી આદેનન ઉભર આ તરંગેણુ !
 બન્ધુની માલગરી બહેની જગમાતુ તુર નેન !
 બહેન ! બહારી બહેન ! જગમા સાચા તહારા વેણુ !
 (સુમધન) —શિરીષ

રમણીમણિમાલા.

એક ઉત્તમ સ્ત્રીશિક્ષક.

શ્રીમતી પાર્વતીદેવી, (કોન્ગ્રેગમ હિન્દુકન્યાશાળાની મુખ્ય અધ્યાપિકા-હે મિસ્ટ્રસ)

સર સસ્થાએને સ્થાપક અને માર્ગદર્શક હોય છે અને હેમને અનાનસમા શક્તિ નો જોડો ઉપયોગ કરામા આવે જ તેના પ્રમાણમા તે આનાદ થાર છે આ આશ્ચર્ય જનક સન્ધ્યાના અપક એ સીંગ આમાઓ છે મિ એ કે રમા અને શાળાની અધ્યાપિકા શ્રીમતી પાર્વતી દેવી આ સ્થળે શ્રીમતી દ્રીનુ જીવન આનેખરાનો પ્રયત્ન કરે છુ, ૧૫૭ સસ્થાની આગાદીનો મોટો ભાગ હેમના પર અનવરેતો છે તે શાળામા તથા હેની બહાર કોન્ગ્રેગમની સામાન્ય સ્ત્રીઓમા તથા પોતાની શિષ્યાઓમા શુ શુ કામ તેઓ કરે છે તે જ અનાનસમા આગે

હેની બાહ્યાવસ્થા અને કેળવણી.

હેનો માપ તીરુ ચિત્રામ્બન જ્ઞાનીઅગ્ના નામથી ઓગળાતો હતો તેમા તીરુ એ દેને શ્રી, ચિત્રામ્બન-નાનંપી આનંદ અને જ્ઞાનીઅગ્નજીનાર એટને આનંદરૂપી નાનનો માનનીર જ્ઞાતા એવો અથ સમાનનો છે વેદથી માહિતગાર હોના ઉપગત તે વે નો તા મિત્ર ભાવામા ગીત । હતો અને અથ પુત્ર કાન્ય અને નિમધાનો નેખમ હતો તે શૈરધમનો પ્રચારક હતો જીવનના અરમાનમા તે વાનપ્રથાશ્રમ પાગતો હતો અને ધ્યાનમા જ નિમગ્ન રહેતો હતો દેરીની આ નરની વધ સુની તામિત સાહિત્ય, હિન્દુશાસ્ત્ર અને સમ્પૂર્ણ તહેલો શિખરુ હતુ નેકે નામિ ગિરાજ પ્રમાણે હેને માન વર પગપાત્ર

છે કે તેઓ પોતાની કન્યાઓને ધારે અને કાલી સાથે પરણાવવી તેમા ત્હેની સલાહ લે છે આ વિશ્વાસનો તે વાલ લે છે અને ત્હેની સયુક્તિક પદ્ધતિથી પોતાની ઘણી શિષ્યાઓને દશ વર્ષની વય પછી પગલુવા દે છે આવા કાર્યમાં તે કેવી યુક્તિ વાપરે છે તે નીચે પ્રમાણે છે — તે તે પોતાની કેઈ શિષ્યાની મા ત્હેને ઘણી ન્હાની વયે પરણાવા દિછે છે એમ જાણે છે તો ત્હેને તે એમ કહે છે કે “આપ આપની કન્યાને અમુક છોડરા સાથે પરણાવવા ધારે છો પણ તે સાગે નીકળશે ત્હેનું શું ? તે કેવો નીકળશે તે જોવા એક બે વર્ષ ગઢ લુઓ ત્હેની કેળવણી પૂર્ણ થવા દો ” કેટલીક વાર તે એમ કહેતી કે ‘ત્હમે ઉનાવળ કેમ કરો છો ? એક બે સાગ છોકરાઓ મ્હારી આંખ નીચે છે પણ તેઓ હલુ લાણે છે થોડી વાર ગઢ લુઓ હુ ત્હમારી કન્યા માટે સાગે વર મેળવી આપીશ ’ તે કન્યાનું સમ દશથી ઓઝ વર્ષનું કદી સહન કરી શકતી નહોતી આથી પણ વધારે વર્ષ કન્યા ત્હેની ઈન્ગ છે પણ મદ્રાસ ઈન્કાકાની ઉચ્ચ કોમેમા રન્નેદર્શન પછીના લગ્ન વિધનાવિવાહ કરના પધાએ ખગમ ગણાય છે । તેથી આટલો સુધારો પણ ઘણો થયો કહેવાય ત્રીજી અવધારિક રીતે આ રાજામા ૧૨ અને ૧૩ વર્ષની કન્યાઓ અનિવાહિત નગરે પડે છે

વિશેષમા, આ રાજામા બ્રહ્મણ અને શુદ્રની ઉચ્ચ વર્ણની અને ઉત્તરની કોમેની કન્યાઓ માથે લાણુતી જોરામા આવે છે

જે લોકોને, દુરિમ બેઠો કે જે એક દિન્દુને ખીજથી લુદો પાડે છે, અને માણસને મનુષ્યન અને બ્રાહ્મણ વિનાના બનાવી મુકતી સન્ધાઓ તરફ અણુગમાની લાગણી હશે, ત્હેમને આ મન્થામા કેવી જાનનુ ધાર્મિક શિક્ષણ આપવામા આવે છે તે જાણવાની સ્વાભાવિક ત્રિસાસા થશે આ નાજા સ્ત્રીઓને માટે કર્મુ જોઈતું સર્વ કરવાનું શીખવે છે આ રીતે તે કન્યાઓને શરિષ્ઠત અને શુદ્ધિ સ્વાતંત્ર્ય શીખવે છે આઠમે કન્યાઓ હાન આ રાજામા શ્રીમતી દેવીની દેખરેખ નીચે અભ્યાસ કરે છે

ત્હેની વિદ્વતા.

તામિલ સાહિત્ય ૫૦ મારો ગણુ ધગવડા ઉપગત તે સારી રીતે જાહેરમા ખોલી શકે છે તામિલ સાહિત્ય સખથી તિલકોતી રાજામા ઐન્નુએટ સમક્ષ ત્હેણે ભાષણ આપ્યાં છે રાજાના વાર્તિકાન્સન પ્રશ્નને ઘણીવાર ત્હેણે મોટી મોટી સભાઓ સન્મુખ ભાષણ કર્યાં છે

તામિલ ભાષામા લુના લુના વિષયો ૫૦ તે સાગ લેખ ધખી શકે છે પરંપર સદાયકે મન્ગીઓ અને જર્મન ગિલાજ ગાલ્લી ફ્રોમેન અને પેન્ડેવોની પરતી લેખમાળા તામિલ વર્તમાન પત્રોમા ઘણી વખણાયેલી છે હવે બૂગોળગાત્રવેત્તા લક્ષમણ આયર તરફથી મળેલી હકીકતો પરથી તે બૂગોળને વગતી સચ્ચતમાત્રા તૈયાર કરનાર છે

રાજા અંબથી સામાન્ય અભિપ્રાય.

એ તો ત્રણ ગોચરની છે કે મગસ કપાકાના લોગે આ રાજાની મદત્તા, અગત્ય અને શક્તિ અંબથી મહુ જાણી ગઈયા નથી, પણ દવે કેટલાક જાહેર લુમ્સારાળા અને લાગવગરાળા માણુમે આ સન્ધામા રસ લેતા થયા છે

પનેવાના કેળવણી ખાતાના અમલગેએ રાજાને કમા લેખામા લીધી નહોતી પણ હાલ કેટલાક રાજાના દંપ્તેકેટગેએ અને ખીજન કેટલાક કેળવણી ખાતાના અધિકારીઓએ

શાળાના કામથી સતોષ અને અન્યથાની ખતાવ્યાં છે. મિ. આર્થર મેલુ, શાળાઓનો એક પ્રખ્યાત ઇન્સ્પેક્ટર લખે છે કે 'તે છોકરાઓની શાળાઓને પણ પછાડી પાડે છે.' આવાં ઘણાં પ્રમાણપત્રો મળેલાં છે પણ તહેમની આ સ્થળે નોંધ લેવાની ખાસ આવશ્યકતા નથી. શાળાએ કન્યાઓના કામને માટે શ્રેષ્ઠ ઇનામો પ્રાપ્ત કર્યા છે. તેમાંનું એક નીચે પ્રમાણે છે:—

શિંગલપટ તાલુકાનું કેળવણી ખાતાનું પ્રદર્શન ૧૯૦૮.

૧૯૦૮ ના ઑક્ટોબરની ૨૨, ૨૩, અને ૨૪ તારીખે લગચલા ઉપસા પ્રદર્શન જે-જાએ કૉન્ગ્રેસરમની હિન્દુ કન્યાશાળાએ કન્યાઓના અક્ષર, નિખંધ, ગણિત, શિવણ, ગુચેણુ અને કિન્ડરગાર્ટનની બક્ષિસોને માટે જે ઇનામ પ્રાપ્ત કર્યા છે તહેમને માટે આ પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવે છે.

અમેરિકાનો શિક્ષણશાસ્ત્રી મિ. માઇરન ફેલ્ડસ જે અત્રેની કેળવણીની સંસ્થાઓનો અભ્યાસ કરવા આવ્યો છે અને જે આપણી શબ્દિય સંસ્થાઓ તરફ સદાનુભૂતિ ધરાવે છે તહેણે આ સંસ્થાને લોકપ્રિય બનાવવાને પોતાની લેખથી અને પોતાની લાગવગથી ઘણા પ્રયત્ન કર્યાં છે. તહેણે આ શાળાની સારી તપાસ લીધી છે. ૧૯૧૧ માં તહેણે આ શાળામાં 'સત્તર દિવસ ગાળ્યા હતા અને તહેના સંબંધમાં મદ્રાસના હિન્દુ પત્રમાં ઘણા પત્રો લખ્યા હતા. તહેના પત્રમાંથી કેટલાક ઉનારા નીચે આપવામાં આવે છે:—

અહીંયાં સધળા વર્ગનાં બાળકો મળે છે.....બાળાણની અને અધ્યાત્મણની કન્યાઓ વચ્ચે કશો તફાવત નથી. દસકા વર્ષની કન્યાઓ પોતાની સ્થિતિ વિસરી જાય છે અને ઉચ્ચવર્ણના રીતિરિવાજને શીખે છે.....નામ સિવાય અન્ય કોઇ પણ પ્રકારનો તફાવત નથી. ટેવ, સ્વચ્છતા, લાભ અને શિક્ષાચારમાં તેઓ સરખાં જ હોય છે. અત્યાર સુધી આ બાબતોમાં જે તફાવત હતા, તે સર્વ આ બાળકો વિસરી ગયાં છે અને લવિષ્યમાં સમાજ ધડનાર પણ તેજ બનનાર છે. સાદચર્યનો લાભ આખા હવનમાં કદી પણ જુઠાવાનો સંભવ જણાતો નથી....."

એટલું તો કહ્યા સિવાય ચાકરો, કે આવી સંસ્થા સારા શિક્ષકમંડળ સિવાય હયાતિમાં આવી શકે નહિ. આ અધ્યાપિકાઓ પોતાની શક્તિ શિક્ષણપદ્ધતિશાળામાં શિક્ષણ શાસ્ત્રે પર દર શનિવારે અપાતાં ભાણુ સાંભળીને સતેજ રાખે છે. આ શાળાની મુલાકાત લેનારને સ્પષ્ટ જણાશે કે ત્યાં જે શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તે તેટલી જ વયની બીજી કન્યાઓને જે શિખવવામાં આવે છે તેના કરતાં ઘણું ઉચ્ચતર છે."

તહેની જરૂરીઆતના સંબંધમાં તે નીચે પ્રમાણે લખે છે;

મદ્રાસ બન્ધુઓ, એટલું તો ખરું જ છે કે કૉન્ગ્રેસરમની કન્યાશાળા ચલાવવા જે પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યા છે તેવા પ્રયત્નોથી જ આર્યાવર્તની ઉન્નતિ થવાની છે અથવા તો તે કદી ઉન્નત થવાનો જ નથી. આવા વીર પ્રયત્નો વિસરો, અને તેમને અજ્ઞાત અવસ્થામાં નાશ પામવા દેશો, તો હિન્દીઓ પ્રજા બનવાને યોગ્ય થશે નહિ, અને કદી બનશે પણ નહિ, હિન્દુસ્થાન અધોગતિને પામશે. દાત્ર જે રસ્તે જાય છે તે રસ્તે એટલે બધે નીચે પડશે, દારિદ્રના ખાણમાં ઉડે અને ઉડે ગોથાં ખાશે અને છેવટે શયવત્ આ વિશ્વમાંથી નાશ પામશે. જ્યાં સુધી ઈશ્વરી પ્રકાશ જેમની માર્ગે આવે છે તે આપણી સદાનુભૂતિ, આપણો આધાર અને ઉત્સાહ પ્રાપ્ત કરશે નહિ ત્યાં સુધી આ જ સ્થિતિ થવાની.*

કાલેશ્વરન.

* મોડર્નરિવ્યુના આલતાવર્ષના ફેબ્રુઆરી માસના અંકમાં મિ. મુન્ડીલાલના લેખપરથી આપાન્તર.

વિવિધ વિહાર.

ખાલકનો ઉપયોગ શો ?

અન્તઃકરણ તત્ત્વવ્યપ્ત દમ્પત્યોઃ સ્નેહસંશ્રયાત્ ।

આનન્દગ્રન્થિરેકોયમપાયમિતિ વધ્યતે ભવભૂતિ ॥

A dreary place would be this earth,
Were there no little people in it,
The song of life would lose its mirth
Were there no children to begin it.

Whittier

જ્યારે બેન્જામીન ફ્રેંકલીને મેથની વિજળી અને વિદ્યુત (ઉપયોગમાં આવતી વિજળી) એમ છે એમ જાણનારે જાદેર કયું, ત્યારે લોકોએ તેને પૂછ્યું કે “એનો ઉપયોગ શો ?” બેન્જામીને પ્રત્યુત્તર એટલોજ આપ્યો કે ખાલકનો શો ઉપયોગ ?—એક દિનસ આ ખાલક તદ્દમાજ જેવું માણસ થશે ’ વિવાહિત સ્ત્રી પુરુષો આ એકબીજાની આનંદમંદીને સખધે આવેા પ્રથમ પૃષ્ઠતા નથી પ્રથમ નતનિ વખતે તો નહિજ બે પતિ પત્નિ સુશિક્ષિત હોય તો ‘ ખાલક દેશો દારૂ થશે નેખક થશે મહાત્મી થશે એમ માને છે વ્યાપારી અને સામાન્ય મનુષ્યો ખાલકને શિક્ષકારી ગણનાર, મૃત્યુ પત્રી સ્વર્ગમાં પોતાનાર અને જુદાનરથમાં આધાર માને છે ને આપુ ન હોત, બે આટલી આશા ન હોત તો અનન્ત, એક રીતે હિંમેર કંગાનનાર, મર્યે વધાગનાર જીવ પ્રત્યે મમતા એવું કાણુ ગખત ? કાઈજ નહિ

માત્રં શ્રુષ્ઠે યદમૃતરસસ્રોતસા સિશ્વતીવ ।

પુત્રને આનિગન દેતા નમચદ્રજ પેરે જેને ચતુ નથી તે પિતા નથી

ખાલકની કિમ્મત તેના અભાવેજ જણાય છે અપુત્રસ્ય શુદ્ધ શન્યમ્ । (જેના શુદ્ધ માપાલક નથી તે શુદ્ધ શુન્ય છે) હા ખાલક પિતા, ખાલકના ધોધાગ-તોફાન પિતા, ધર્મશાન્ત લાગને—વચ્ચે ગટેજે પરન્તુ એક અપાત્રય પણ સાત દોષ છે અન્ય પણ શાન્ત દોષ છે ખાલકના મધુર મન્દરવ વિનાના શુદ્ધમા સર્ગીય તગીતની ભારના મજાદુ આપી નામ્તી નથી ખાલકો દુષ્પ ચિન્તા રૂપ છે અને અનિશ્ચિત આનંદ છે એમ કાર્લ માનશે, તે કેટલે દગ્ગજે મત્ત્ય પણ છે પરન્તુ તેમાં દોષ મામાપનો જ છે શિશુ અવસ્થામાં પોતાના આનંદ માટે ગમકા હોય તેમ ખાલકની પ્રેમ પ્રતિ મતોરી લવિવ્યથો જરા વિચાર ન કરતા તેમને મન-જન્દી મનાવે છે અને માન્યારમ્યા, રૂચીર ખામાનર્યા ગયાપછી તેમના ઉપર જે દોષો પોતેજ ગેખ્યા હોય તે ગમ માટે સખ્નાઈન્તા ન-કોષ દર્શાવે છે

મહાત્મા એમમંત એક મિત્ર માથે કાઢને ચેર ગયો ત્યા ઘરમાં બે ખાલકો રમતા હતા ખાલકોને રમતા, નિર્દોષ આનંદ કરના જોઈ પિતા બોલ્યો આનંદજન્ય વય આજ છે ? એમમંતે પૂછ્યું, ખાલકો કઈ ઉમરે આનંદજન્ય નથી હોના ? પિતાને આનંદ નિગતા ઉત્સાહ આનંદજન્ય હોય છે, તેના જોઈએ આપડ તો

ખાવકેણું કાઢું કાઢું કાઢું બાપણુ, અનિયત કદન અને અધારણુ હાસ્ય, આખમા આંસુ ને મ્હોં હમણુ, બહારથી આવનાં આપણુને બાંજી પડવાની અંદર અંદરની હરિદાષ, અને સર્વ કહી દેવાની ઉતાવળ, કેમજી હાથનો અપને અને ઉત્તવવ દંતપકિતઓ ભેતા કાને આનંદ નહી થતો હોય? જલે પછી તે મજા હોય યા દુઃખજી શેર શેર બીખ માગી ઉદ્ગનિર્વાહ ચવાવનાર લિખુ હોય

કિમસ્ય ન પ્રિય એમ કાણુ નહી કહે? બાવકને ન ચાહનાર પ્રભુપાતક થવાને લાયક નથી; તે દદાન્ત હાસની વાંચનમાળામાં આપેલુ મર્વને વિદિત જ દગે. મહાન શોકસપીયરે તો જેને સગીત પ્રિય નથી તેને માટે કહ્યું છે, પગંતુ અત્યંત જેને બાવક પ્રિય નથી તેને બગાડર લાણુ પડે છે આલકને ચહાતો નથી તે મનુષ્ય કાવત્રાં, લૂંટકાટ, દોહને માટે જ મર્જિત છે તેના અંતગતમા ધોરસત્રીનો અધકાર હોય છે—આવા મનુષ્યનો કંપિણુ વિશ્વાસ કળતા નદિ એક અથવા બે સ્વચ્છ બાવકો પોતાની દયાતીમાં મૃત્યુ પામતા જેઠ મનુષ્યને છવનનું ગદ્ય-છવનનો આનંદ-છવનનો છવ-છવનની મનહ જતી ગદેલી લાગે છે એમાં જગણે 'મોટું' નથી પ્રભુ એવો સમય કાઢને પણ ન દેખાડે રામચંદ્રને વનવાસ મોડવતાં જ ફરગથના રામ રમી ગય, તો પછી એકજ બાલક-કે બાલિકા-છવનમા પ્રકાગરપ બાલક પોતાની નજરે જતુ જેઠ કયા પાપાણુ હૃદયના મનુષ્યનું હૃદય નહી પીગળે? મુંબાઈની એક મોટી ઓરીસમાં કારકુનો મોડા આવતા સારે કારકુનો અનેક કારણો આપતા અને ઉપરી અમલદાર કહેતો કે-બહુ સાફ-ફરીથી એવુ ન થાય એમ સભાળજે " એક દિવસ એક કારકુન કયાક મોડો આવ્યો ને ઉપરી એ મોડા આવવાનુ કારણ પૂછ્યુ. ઉત્તરમાં ગભગતાં ગંભરાતા કારકુને કહ્યુ, સાહેબ! મ્હારે ત્યા મ્હારા કુટુંબની વૃદ્ધિ થઈ ને તેમા જરા વાર યથ" રાજના નિયમ પ્રમાણે ઉપરીએ કહ્યું—' બહુ સાફ! ફરીથી એવુ ન થાય તે સભાળજે ' " જગતમા પણ એવા થણા મનુષ્યો બાવકાની બાબતમા 'ફરીથી ન થાય' એવા વિચારના છે અને અમેરિકા જેવા દેશોમા તો અમળગા બાલકો ન થાય એવી ઇચ્છાવાળા મનુષ્યો વધતા જાય છે. બે આવડ સારાં કે ત્રવ બાવક સારાં, એ માટે ટાઈ પણ તરફનો નિયમ બધાય એમ નથી એક છોકરા છોકરામાં નદિ, એ માન્યતા જેટલી ખરી છે, તેટલીજ છોકરાંની ધાડ ચારી નહી એ ખરૂં છે. પરન્તુ 'નહાતુ મોટું' કુટુંબ અથવા મોટું નાનું કુટુંબ? ક્યુ સાફ—એ પ્રત્યેક વ્યક્તિના ઉપર આધાર ગળે છે આપણામાં એક દેનીને બીજી દેવીઓએ છોકરાં વધારે છે એમ કહ્યુ, ત્યારે બેને માથે, બે આંગળીએ, બે ખભે બેસાડી કહ્યું, કે વધારે હોય તો લઈ જા બા પ્રમાણે બાલકોની સખ્યા કેટલી હોય તો સારી? સદાન્ત અપનાં હોય છે ત્યા બીખારણો બહુ બાલકને ચાહ છે કાગણુ કે જેટલા બાવક તેટલી મુશી અનાજ મળે, પરન્તુ રેલેની મુસાફરી કરવી હોય તે યથત રીકીટગા પૈમા જાયજ

एकश्चन्द्रस्तमोहन्ति न च तांतगणोर्षि च. (થણા તાગથી અધાર ધટતું નથી, તે એક ચન્દ્રથી નાશ પામે છે)

એ ન્યાયે કુળના બંગારરૂપ-જેના દુરાચારથી જગતમા નીચું જોવાતો વખત આવે એવા બાવકોથી શો લાભ? બાલકો પછી પુત્ર હો યા પુત્રી હો-પણુ તેમનામાં ઇશ્વરનો ડર-નીતિના બીજ ન યથાયાં હોય તો પછી બાવકોથી જગ પણ રાજ થવાનું નથી.

વૈધવ્ય-યોગ્યોત્તમ પતિ-અનેક લાલચો અને મહાન્મા મનાતા પુત્રોનાં પ્રપંચોમાં દુષ્કાવાની બ્હીકને લીધે જ પુત્રીનો જન્મ આદરણીય નથી લેખાતો. પરંતુ બાલકોમાં એકલા પુત્ર કે એકલી પુત્રીયોથી પૂર્ણતા પમાતી નથી. બાલક અને બાલકીઓ કુટુંબમાં સાચે રહેવાથી, હિંમતવાથી, રમવાથી કુટુંબ શોભે છે. બાલકો પોતાની બ્હેનો પામેથી કામબતા અને અનુકૂળ થવાની દેવ શિખે છે. બાલકોને બાલકોના લાલચો પામેથી અભિમાન અને અંધારા શિખે છે. બાલકોના સંબંધમાં સંખ્યા કરતાં સદ્ગુણ આકર્ષક હોવા જોઈએ. માત્ર નરકમાંથી બચાવશે, પાછળ પાછી, રેડશે, સંગ્રહેલો પૈસો વાપરશે અને વંચ વૃક્ષ ટકાવી રાખશે, એજ સંતાનનો હેતુ નથી. પરંતુ મનુષ્યદેહમાં જનસેવા કરી પ્રસુના પામવાનાં જે કામ અધુરાં રહ્યાં હોય તે કામ બાલકો કરે તે કાચો બાલકોને પુરાં કરવાનાં છે એમ આપણે સમજવાનું અને બાલકોને સમજાવવાનું છે. બાલકો આ ન સમજે તો પછી તેમનો ઉપયોગ ગા ?

પૃથ્વીની સપાટીઉપર બાલકોની લોકપ્રિયતા હોય છે પરંતુ હિંદુ, સંસારમાં નેટલી લોકપ્રિયતા હોય છે તેટલી બીજે લાગેજ દરે બાલકને માટેજ, વધ્યા મહેલું ટાળવા માટે, નર્કમાં પડતા બચવા માટે-પીતરાજીઓ રંખેને પુછા 'બાઈ જાય તેં બ્હીકે-અનેક પત્નીની પદ્ધતિ-દોરા ચીઠી અને કેટલીકવાર કુટુંબ કલેશ થતો નજરે પડે છે. જે પ્રમુખેજ બાલક ન થાય એમ હચકડું હોય તો પછી બીચારી સ્ત્રીને શા માટે મહેલું માગ્યાં ? એને શામાટે દુભવ્યાં ? એના હવનમાંથી મગદ શામાટે લઈ લેવી ? જે પુરુષ, જે સાક્ષ, નહુંદ કે સ્ત્રી પુરુષ અપુત્રવતીને દુભવે છે તે ઘેર પાનકી છે. 'બાલક નથી તે માંજ મગદ છે. હથેરે આપણુ શ્રેય દેખીતેજ બાલક નથી આપ્યાં તો પછી શા માટે જ્ઞાતી અન્ત થયું ? બાલક થયા પછી મહા પાપી નીકળે તો ? મોટી વયે બાલકો માટે અનેક ધતીગ ક્યાં પછી બાલક થાય છે ને તે બાલકો માતાપિતાના આશાસન થવાનો મદલે હૃદયભંગ કરનારા નીવડે છે એવા જગતમાં પ્રસંગ નથી જોયા ? અરે બાલકોનો સમય આવે અને જે બાલકને રમાડી, દસાવી, પુલાવી મોજ માણવાની આશા ખાંધી હોય તેજ બાલક જન્મતાં માતા પોને સ્વર્ગવાસી થયેલીના દષ્ટાન્તો જોયાં છે ?

એક માનાનો એકનો એક બાલક આખ્યવસ્ત્રમાં મૂલ્ય રાખ્યા ઉપર દુતો જોતો માના અન્યન્ત આકન્દ કરવા તાગી અને "એના શિનાય ઘડી હવાશે નહિ" એમ જુઓ પાડવા તાગી. હથેરેજા ઉપર અશ્રદ્ધા. થઈ બાલક હૃન્ધુ પરંતુ એકપીગ વર્ષની વયે ઘેરમાં ઘેર ખુન કરવા માટે તેને ફાંસી દેવામાં આવી !

બાલકોનો શો ઉપયોગ ? માઆપો ન સમજે તો કાંજ નહિ. બાલકો નાટક-સીને મોટાબાદની માફક માઆપનું આનંદમય નથી તેમજ ધણાને લાગે છે તેમ 'ધાડ' 'મુવા' 'પીટ્યાં' વિધિકર્તા નથી. બાલકો એ પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરે આપણને મેપિ-લી પવિત્ર થાપણ છે. સદુપયોગ મદરંગે લઈ જવાની શુદ્ધિ છે. આ થાપણ, અસ્તવ્યસ્ત કરી દેવાણું કાઢવાનું નથી. અથવા આ થાપણ બોંધમાં તારી સૂકવાની નથી પરંતુ તે થાપણ હૃદયપ્રીત્ય અને જનસમાજના હિત માટે વાપરવાની છે. આપણા મુની મહારાજઓએ 'બટુક' બાલકોને દેવ ગણ્યા છે અને બાલકોને માતા પાસે જે નાનાં સમીપ આપણે દોનાં નથી.

પ્રભુ સમીપ રહેવાને-પ્રભુતા પામવાને આપણે બાલકો પામેથી શિખવાતું છે. આ થવાતું છે. અને બાલકો પામેથી પ્રભુના પામનાં શિખીયે તો બાલકોનો ઉપયોગ મેં પ્રશ્ન રહેશે નહીં.

ખરેખર-આલક ન હોય તો

.. The sterner souls would grow more stern
Unfeeling "natures more inhuman,
And man in stoic coldness turn,
And woman would be less than woman.

(માંડાકુઝ.)

ભોળીન્દ્રરાવ-૨.-ઠીવેટીઆ.

આપણું બાલકો.

આધુનીક કાલમાં વિવાદ વિષયો અસંખ્ય તેમજ અધર્મકારક સાંભળવામાં આવે છે. આપણે દેશના રાજકીય વાતાવરણમાં ખજલગાર વિષે. વાંચીએ. છીએ; આપણે સ્વદેશ-ભિમાનને લીધે હુદ્દા થઈને સાંભળીએ છીએ; આપણે સામાજિક સુધારા વિષે જટાજાત વક્તાઓનાં ભાષણો સાંભળીએ છીએ; જેમાં કે આપણા દેશની સ્ત્રીઓની ટેળવણી વિષે, તાલીના ઉચ્છેદન વિષે, બાળકોનાં વિષે અને બીજા ઘણા સુધારા વિષે સાંભળીએ છીએ; પરંતુ આપણામાંના કેઈએ આપણા ગૃહનાં શિશુઓ (બાલકો) વિષે કંઈ પણ વાત ચીત્ત અથવાતો ભાષણ સાંભળ્યા છે ? મને લાગે છે કે ભારતભૂમિનું વર્તમાન સ્થિતિમાં આ એક શોકજનક દુષણ છે. આનું કારણ એટલું જ છે કે આપણું કુટુંબજીવન એકપંક્તિ છે. પરંપરાના વિચારો અને અભિદ્વિષ્ણો ભાષ્યેન પ્રદર્શન થતા હશે; તેમજ કુટુંબમાં માતાપિતા વચ્ચે સામાન્યતા હોતી નથી; કારણ કે સ્ત્રી ઘરમાં સદા ગૌણ ગણાય છે, અને આમ હોવાથી બાળક અથવા બાળકોને વાત્સલિક ગૃહકેળવણી પ્રાપ્ત થતી નથી. શિશુઓ વિદ્યાર્થીજીવનમાં અને ત્યાર પછીના જીવનમાં કેટલાક વિચારો પ્રદાણ કરે છે તેમ જના પણ શૈશવ કાળના વિચારો જેવી તેની મુદ્દા અસર થતી નથી. શૈશવ-કાળના બનાવો બાળકોનાં મગજમાં એવા મજબૂત રીતે પ્રવર્તેલા હોય છે કે તે મગજ પર્યંત રહી રહે છે. તે વિચારો તેના અને નિવાસકર્તા કામ સારે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ બાળકોને ઉત્તેજન કરે છે અને ઉત્સાહિત બનાવે છે. પરંતુ શિશુઓએ કેવા પ્રકારનું ગૃહ-જીવન બાળનું લેઈએ, તેમની ' વર્તમાન સ્થિતિ ' કેવી છે, તેના આપણે વિચાર કરીએ. શૈશવકાળથી તેમનાં એટલે શિશુઓનાં ખાવાપીવા, બાબત અને તેમની રેવો બાબત કંઈ પણ નિયમ પાળવામાં આવતો નથી. માતા દયાળુપણાને લીધે તેના બાળકોના શિક્ષણ-પર-વે પ્રયાસ કરતી નથી અને સુધારવાનો સમય હવે આપણે આવે છે. એમ વિચારીને માતા તેમની લાગણીઓને આધીન થાય છે, પિતા કંઈ વખતે લાઠ તણાયા સ્ત્રીવાત તેની બહુજ એટલી દરકાર રાખે છે. શિશુઓ પશ્ચિમના શિશુઓ માટે કુદરતના દેખાવોથી દેવાવવાં હોતા નથી. સૌથી નિકટના સમાજો વચ્ચે વિચાર તથા અભિપ્રાયનો વિનિમય થતો હોય તેનું શ્રવણપથમાં આવતું નથી. અને આત્મિક બાળકોને મનમોહ થવાનાં

તેમની તગીઓને માટે સ્ત્રીપાત કરવાની અને પ્રત્યેક મનુષ્યનું અપમાન કરવાની ટેવ પડી જાય છે. પરસ્પર સહાય કરવાની તેમજ અનુષ્ઠા દર્શાવવાની, અન્ય મનુષ્યોના કામોમાં ભાગ લેવાની, આ મસયમ અને આ માર્પણની તેમજ સલામ અને આજ્ઞાકિતપણાની જરૂરીયાતો આપણાં ગિરુઓમાં પ્રવર્તાવનામાં આવતી નથી.

હવે આપણે ગિરુઓની રૈતિક કેળવણી તરફ દ્રષ્ટી કરીએ. જ્યારે માતા દર્દભાથે વાનવમાં જાય છે ત્યારે તેના બાળકોને સાથે લઈ જાય છે તે ત્યાં કેટલી વિધિઓ હોય છે અને જાળકોને પણ તેમજ કુટુંબ શીખવે છે. પરંતુ તેમ કરવાનું શું પ્રયોજન છે તે બાળકોને સમજાવવામાં આવતું નથી નીતિના નિયમો વિશે કશીએ તો ગિરુઓ અસત્ય બોલવામાં લગારે અચકાતા નથી અને તેમના દુષ્ટત્વે પ્રવર્તેલી ક્રુપાનવામાં લીન રૂના નથી અને આના દુષ્ટત્વો માટે બાળકોને નષ્ટપણું પડવાનું થતો નથી.

આ દર્શાવે છે કે આપણા બાળકોના મનની શક્તિઓ દુર્માર્ગ અને દુષ્ટિમ છે અને શું જાળકોને તેમના ઉત્પનનો આરભ આના વિચારોથી થાનો છે ? તે ઉપરાંત ગિરુઓને માટે આપણા શુદ્ધ વાતાવરણ અનિશ્ચય અપથ્ય છે. મુન્દરીઓ મુખ્ય વે કરીને જીવે છે જે બામવો બાળકોથી શુભ રાખવી જોઈએ તે દર્શાવવામાં કાર્ડ પણ મદાય થતો નથી. પણ કે ગૈરવજાગ દેવાપેત (પવિત્ર) છે અને તે પ્રમાણે આપણે વર્તન કરવું જોઈએ (ક્રિયા વ્યવહારમાં મુન્દરી જોઈએ) ગિરુઓને બાહ્ય અશિષ્ટ સંસ્કારના દુષ્ટભાષી અન્ય ગણવા જોઈએ તેઓએ તો કુદરતના નિર્મલ વાતાવરણમાં ઉત્પન્ન થા જાય જોઈએ ગિરુઓ તે પુખ્તો જેવા છે તેમને પ્રેમની દ્રષ્ટી તેમજ પરિવરતાના મંદિરમાં ઉછેરના જોઈએ.

હવે શીશુઓની માનસિક કેળવણી પ્રતિ આપણે ધ્યાન આપીએ. કુમારીઓ નિશાળમાં આવેલી તેમનો અભ્યાસ કે છે. આધુનીક શિક્ષણ પ્રમાણે કુદરત અને જ્ઞાન માટે કેટલોક સમય ગણવામાં આવેલ છે. પરંતુ પ્રારંભથી જોખમોને રમવાનો નિષ્કર્ષ થોડો થાય છે જોકે તેઓ ઝીંકાઝાઈને વીજેરમાં ભાગ લીધે તેમજ તેમનો શિક્ષણ ક્રમ જોખરીઓ જેટલો સદનો હોય. તેમણે કુદરતીઓની શક્તિ જોખરીઓ વિશે તદ્દન ઉતરી દોર છે. માનસિકતા એમ ધાર છે ? આના અનિશ્ચય દુર્ગીકાના સમયમાં જાગ જાય અભ્યાસ જેવા જોઈએ અને પૂરીશાઓમાં પ્રતેહ પ્રાપ્ત થાય જોઈએ અને જેથી કરીને તેઓ તેમનો નિર્મલ સાગીરીતે ચલાવી શકે બાળકો માટે તેઓ અભ્યાસનો પ્રાપ્ત કરે ત્યારથી તે ધર્મમાં પ્રવેશ કરે ત્યાં સુધીનો સમય જોખણપૂર્ણ છે અને ત્યાર પછીનો સમય ગદ્યાવનનિ છે. સાગીરીતે જોના વિદ્યાર્થીશ્રવન બહુજ મુશ્કેલીઓથી ભરપૂર છે તેને તીવ્રતામાં સખન ગમ કરવાનું હોય અને તે ઉપગત જ્યારે જે આવે છે ત્યારે વા અભ્યાસ કરવાને માટે મત્યાપ જ પડે. આપણા શુદ્ધોમાં, શિતાનર નાનો વિદ્યાર્થી જાણા જ્ઞાનમતા અજનામે હિન્દુ નર પોતાના પાત્રી રોજલ જોતો હોય તેવો નમનો સાધારણ છે. પિતા તે જાણ ના અભ્યાસમાં ભાગેજ ભાગ લીધે છે. પરંતુ તેને તેના પાસે નગત જા નહીં શકે તેવો અગમ જોતે બનાવનો નથી અથવા તો બનાવવાની નમિત નથી એવે કે ઉત્પન્નતા સાધારણ બનાવોના સમયમાં નિર્મિત થાય જોઈએ. નિર્મિતો પાત્રી જાવા તે નીખી મ તો નથી માતા ગિરુઓ વે

તેમો સખત અભ્યાસ નોંધને અનુકંપા લાવે છે. અને તેવી શારીરિક અશક્તિ પરત્વે લક્ષ બાપે છે. પરંતુ તેના અભ્યાસમાં આડી આવતી નથી. વિદ્યાર્થી જીવન તે ગૃહ જીવનથી તદન ભુદ્ધ છે. વિદ્યાર્થીને તેના અભ્યાસના આધારમાંથી મુક્ત થયા બાદ કોઈ પણ અરોગ્યવર્ધક વિચારિત આપવામાં આવતી નથી. સંગીત, રમત ગમત અને પ્રદર્શનના અભાવે મનને પુરતો આનંદ મળી શકતો નથી. રમતો વિશે આપણે વિચાર કરીએ તો તે એવા હલકા પ્રકારની છે કે જેથી દૂર રહેવું ઈષ્ટ છે. આપણી નીશાળોમાં સંગીત હોતું નથી; આપણા વિદ્યાર્થીઓને માટે કોઈપણ જીવિત સાહિત્ય નથી. તેમના મુરખીઓ પણ તેમના વાંચનને માટે પુસ્તકો પસંદ કરી આપતા નથી, અને તેથી કરીને તેઓ ગમે તે પુસ્તક વાંચે છે તેમજ તેમને કોઈ સાદું માસિક પણ વાંચવાને માટે અપાતું નથી. આ બધા ગેરફાયદા ઉપરાંત આપણા બાળકો એટલા બધા શરમાળ હોય છે કે તેમના મુરખીઓની આસપાસ મંડળી ભેગી થાય છે, તેમાં ભળી શકતાં નથી; અને લઈને તેઓ વ્યોધિદ તેમજ જ્ઞાનશૂન્ય મનુષ્યોના વિચારોનું શ્રવણ કરવાને અશક્ત થાય છે. સ્ત્રીઓની વિશિષ્ટ સલા પણ ક્યાંય હોતી નથી. આ પ્રમાણે તેઓ તેમનું પોતાનું જીવન ઘડવામાં, પોતાના વિચારો પસંદ કરવામાં અને પ્રસંગોચિત પોતાનું આરિત્ર વડવામાં તેઓને જેમ ઉત્તમ લાગે તેવી રીતે સાધનશુભ થાય છે. પ્રજ્ઞાઓની ઉત્પત્તિનાં ઉત્પાદક છે, અને આખા કુટુંબનું આરિત્ર માત્ર એકજ મનુષ્યના આરિત્ર ઉપરથી ધડાય છે. તેટલા માટે માતા પિતાએ જોવું જોઈએ. કે બાળકોની રહેણી યોગ્ય રીતે ધડાયેલી છે. આ મુખ્ય વસ્તુ છે. વાસ્તવિક ગૃહજીવન તો તે કહેવાય કે જ્યાં માતા ગૃહધર્મભાર યોગ્ય રીતે ચલાવે છે, જ્યાં પરસ્પર સ્નેહ, દયા અને મદદ જોવામાં આવે જ્યાં દરેક વ્યક્તિને અન્ય કુટુંબી જોતા તરફથી સ્નેહ અને માન દર્શાવવામાં આવે છે; અને જ્યાં દરેક બીજાના મુખને માટે કામ કરવું હોય છે. ઉપરોક્ત ગુણો ગૃહજીવનમાં મુખ્યસંમતિ સંપાદન કરવાને માટે આવશ્યક છે. કુટુંબમાં પ્રત્યેક વ્યક્તિને કામ કરવાની આવશ્યકતા છે. મુખ્યત્વે કરીને બાળકોને આ સમજાવવું જોઈએ; પણ તે સાથે છોકરાંને તેમના માતાપિતાના પ્રેમના ઉભરા અને ભુરસાઓ વિશે અને કુટુંબની ગાંઠની પવિત્રતા અને તેના સ્નેહ વિશે બાન થવું જોઈએ; બાળકોને નૈતિક કેળવણી આપવાની પુરેપુરી આવશ્યકતા છે. નો યથાર્થ છે કે તેમને સ્વતંત્રતા ગમે છે. પરંતુ બાળકોની પ્રેરણા ધણે અંગે પવિત્ર અને ઉચ્ચ હોય છે. તેઓમાં આતા ઉદારવાનો ગુણ સ્વાભાવિક છે આપણે બાળકોને સમજાવવું જોઈએ કે દુનિયામાં તેઓ એકલાં નથી પરંતુ એવી બીજી વ્યક્તિઓ છે કે જેમને તેમની મદદ, લાગણી અને સ્નેહની આશા છે. સ્વાતંત્ર્યપણુના અને બીજાઓને સહાય કરવાના વિચારો બાળકોમાં નાનપણથી પ્રવર્તાવવાં અને વિકસાવવાં જોઈએ. ઉનાર અંતઃકરણ ગંધતાં અને પરોપકારનાં કર્યો કરતાં, શીખવવું જોઈએ. આ બધું માતાને શિરે છે, જે લગભગ બધા વિષયોમાં બાળકોને આજી કળવણી આપવાને માટે મુખ્યત્વે કરીને જવાબદાર છે.

એક મોટી શીખામણ આપણે ગ્રહણ કરવાની એ છે, આપણે સદા પ્રત્યક્ષ વા પદોક્ષ રીતે શીખી શકીએ છીએ કે દુનિયાને આપણામાંના દરેક સંપૂર્ણ ઉત્સાહથી એક બીજાને સદાય કરવાની જરૂર છે. આપણે જે સમાજમાં વસીએ છીએ તેની આપત્તિઓ,

તંગીઓ અને આંકાક્ષાઓ જાણવી અને સમજવી જોઈએ; તેટલુંજ નહિ પરંતુ ખીન-ઓને ચિંતા ઓછી કરવાનું અને કામ કરવાનું આપણે શિર છે, અને આપણા શિશુઓને તેમજ કરતાં આપણે શીખવવું જોઈએ. તે કામ જે ખુશીથી અને અચ્ચંભુટ્તિથી બાળક કરવું હોય તો ધણું ઉપયોગી છે; શાથી કે તેથી તેનામાં સ્વાત્માપેણ અને ખીનઓને સહાય કરવાની પ્રેરણા સતેજ રહેશે.

(રાજકોટ)

—મણિગૌરી.

માતાઓની અજ્ઞાનતા.

(અને તેથી થતી બાલકોને હાનિ.)

આજંથી થોડા દિવસ ઉપર મને મારા મામએ કહ્યું કે મેં મારી ફરજ બજાવી તને પરણ્યો. હવે તુ તારૂં ફરી લે. ત્યારે મેં તેને કહ્યું કે માઆપોની કે છોકરાંના વાલી (guardian) ની ફરજ એમ નથી કે છોકરાને પંડ્યાવવો, પણ તેને સારી કેળવણી આપવી તથા સારી રીતે બણાવવો એવી રીતે હાલમાં ઘણાં લોકોને, નાનાં છોકરાં પરણાવવાની ટેવ છે, કારણકે માઆપો એમ સમજે છે જે છોકરાંઓને પરણ્યાં ઓટલે જગ છૂટ્યાં! તેથી જ્યારથી છોકરીઓ અણસમજ હોય અને તેઓનાં જીવાની ખીનતી હોય તેટલામાં તો તેઓ માતા થાય છે, ઓટલે તેઓનાં બાળકો પણ તેમના જેવાજ નમળા થાય છે. વળી વધારામાં તેઓ નાનાં બચ્ચાને માટી કે ચુનો ખાવા કે છે! આ સઘળું તેની માતાની બેકાળછથી, કારણકે બાળા માતાઓ બાળક ક્યાં છે અને તે શું કરે છે તે કંઈ કશું ધ્યાન રાખતી નથી. બાળક તરફ નજર રાખવાનાં કામને જાણે તેણીઓ કેમ ભીરું સમજતી હોય નહીં? માટી અગર ચુનો ખાવાથી બાળકની તબીયત બગડે છે, બળી પેટ ગામરીઉં થાય છે, અને પેટમાં બગડો થાય છે, ખરું કહેતાં એ કુટુંબો પડકારી એ માઆપની બેદરકારીનો બાળકને મારો ઉતરેલો થાય છે. એથી જુદી તથા શકિત હી જાય છે અને મોટપણે બાળક જડ જેવું થાય છે.

વળી વધારામાં બાળકને મળ-મુત્રમાં એક વડી પણ ગહેવા દેવું નહીં. જેણી અર્ધકે જ પડકાર બાળમાતાઓને આવી આવન હોય છે. બાળક મળ-મુત્રમાં પડ્યું તો બાળકને નિશ્ચિંત શકિતે ઘસું. કમકામ કરતી હોય. માઆપની આ બેદરકારીથી બાળકનું આગમ્ય જરૂર બગડે છે.

નાનાં બચ્ચાને દહીં આપવું નહીં, ઝાઝું મીઠાન ખવરાવવું નહીં, જે કે થોડા વજનથી વી આકર આપવાથી નુકસાન નથી. પરંતુ દહીં કે ખીછ ખટાઈ વખતે બાળક ઉપર પેશનું કામ કરી જાય છે. માથી ઉત્તમ માતાનું કૃષ્ણ છે જેને ખાવાથી છોકરાને ખુશી મળે છે.

વળી બાળકના કાન આગળ મોટા અવાજ કરવાં નહિં કારણકે તેથી કાનનાં સાંભળવાનાં પટ્ટા દીધા થઈ જાય છે. વળી માતાઓને તેના કાનમાં “ ફૂકે-ફૂક ” કરવાની ટેવ હોય છે તે પણ કાનીકાંક છે. વળી બાળકને બહુ ઉંચે ઉછાળવું પણ નહીં. ઘાની જીવાન સ્ત્રીઓ, બાળકને ગંભીરતાના ગદાના હેઠળ ઉંચે ઉછાળી ઝીંકી લેવાની, રમત કરે છે; પરંતુ એથી વખતે જો ઝીવવામાં જુલ થઈ જાય તો બાળકની રિયનિ ગંભીર થઈ પડે છે. તેના દાંખલો તાળોજ છે. થોડા દિવસ ઉપર એક સ્ત્રીએ એક છોકરાને ગાદર

ઉપર ઉછાળ્યું અને ઝીલવામાં ખીમી આવવાથી તે છોકરો આખા દાદર ઉપરથી પડી ગયો, તેથી હાથ પગ લચકાઈ ગયા. 'આટલું બધું બાળકને મારી, ખમતું પડ્યું ? તેની માતાની મૂર્ખતાને લીધે.

આ દેશની મળમાં વહેમનું પ્રબળ પણ રોગને કિત્પત્ત કરવાનું તથા વધવાનું કારણ આપે છે. મારા બાળક ઉપર ફલાણીની અગર ફલાણીની નજર પડી અગર તો તે કોઈની પણ એક અપદમા આવી ગયું એમ ધારી અનેક માતાઓ દવા કરવાનું જ માંડી વાળે છે. કારણ વહેમની દવા જ નથી આપી નાનું સુનું દરેક પણ ભયંકર સ્વરૂપ પકડે છે અને તે એટલે મુધી કે તેને મારે સ્નાત્રે લેવા પણ મુશ્કેલ પડી જાય છે. આવી રીતે આવા વહેમોથી પણ અમુલ્ય માણસની જીંદગી ચાલી જાય છે. આવી વાતો દરેક માતાએ ખાસ વિચારમાં લેવા જોવી છે.

અત્રે એક આ ખીજ વાત પણ દેહેવા જેવી છે. ઘણા લોકો મોખની ખાતર હજી તો બાળક તદ્દન નહાની ઉમરનું હોય ત્યાજ તે જાપડાને ચાદ ઉપર ચડાવી દે છે, કે જે આ મોટી ઉમરના માણસોને મારે પણ બુજ પેટે (એકલા ચાલુ પાણી) પીવાનું બધાએનું નથી, તો પછી કુમળી વયનાં બાળકોને એ ઉપર ચડાવવા દેવાં એતો એક જાનની સમજણ વગેરેની ઘેવાઈ જ છે !

(મુખાધ.)

—દ્વારિકાદાસ પુરુષોત્તમ અદીણી.

દાર્શનિકાંગતી કેટલોક નવાઈઓ.

૬ ભૂતિયા લોકોમાં જન્ધારે કાઈ માણસ મરી જાય છે, ત્હારે હેના હાથ પગ પીને હેનું મડદુ નદીમાં નાખી દે છે એ હાથ પગનાં હાડકાંનાં ન્હાનાં ન્હાનાં તત્કાં જન છે. જન્ધારે કાઈ દુરિયાગ માણસ મરી જાય છે, ત્હારે હેનું માથું પણ કપી લે છે, ૨ હેની ખોપરીમાંથી પડપમે તથા ડબ્બાઓ જનાવે છે

૭ દાર્જિલિંગમાં એક જગ્યાએ એક ન્હાની ગુફા હોય ત્હાં એક ન્હાતું સર મહાકાશ્વરના મંદિર જેવું કરેલું છે એ ગુફામાંથી એક ભોયડાં જોડેલું છે ત્હેને મંદિરમાં કહેવામાં આવે છે કે એ ભોયડાં ઉંદ દાર્જિલિંગથી આગળીસ માઈલ છેટેના કમિંગ્સ નામના ગામમાં નિકળે છે વળી એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે એક વખતે તે માણસો એ ભોયરામાં જતર્યાં દતા પણ હેમાના એ માણસો તો થોડેક મુધી જા નેજ પાછા આવ્યા દતા અને ત્રીજો તો પાછો પણ ના આવી શક્યો અને ત્હાજ મરી ગયો

૮ દાર્જિલિંગના એમજર્વેટરીX હિલ (હુંગર) ઉપર આવેલા મહાકાશ્વરના સ્થાન તેહવારને દિવસે પ્રજ્જળ ભૂતિયા લોકો આવે છે એ લોકો ત્હાં ધન્યો મહાકાશ્વરે એ ધન્યો તો બધી રંગીન અને સ્ત્રીયરંજિતની જનાવેલી હોય છે પણ જે અસનની મળ આ છે તે ધોળી હોય છે, અને હેના જીપર એ લોકોની પ્રાર્થનાઓ સંભળી હોય છે ૨ લોકો ત્હાં જમને ડાગર અથવા જગમાંથી જનાવેલો દારૂ પિયે છે બિયો તથા ઊંકરો પણ પિયે છે, તથા એ લોકોનો લામા (ધર્મગુરુ) જે મત્રો લખે છે, તે પણ પિયે છે

૯ ભૂતિયા લોકોનો લામા એક વખતે જન્ધારે વોડા જીર બેરીને વાજતે ગા

મોડું સૌથી વધારે ધનાઢ્ય અને વસ્તી વીગેરેમાં મૌથી વધારે આખાદ ગહેર ગણાય છે. એ શહેરે ૬૮૯ ચોરસમાઈલ જગ્યા ઘેરેલી છે. એ શહેરમાં ૬૨૮૦૦૦ ઘર છે, જેમાં ૬૦૦૦૦૦૦ થી ૭૦૦૦૦૦૦ માણસો રહે છે એ શહેરમાં કેટલાક મુખ્ય મુખ્ય મંજોની લગાઈ ૨૦૧૮ માઈલ છે લંડનના લોકો એક દીવસમાં ૨૦૦૦૦૦૦૦૦ ગેલન પાણી વાપરે છે, એ શહેરમાં રોજના ૧૨૦ લાખ કાગળો અને ૧૦ લાખ તારો આવે છે. એક દીવસમાં ૩. ૧૫૧૩૫૨૩૮૧૦ તો માત્ર આવે છે અને ૩૧. ૧૪૦૪૧૭૦૮૬૫ તો માત્ર બહાર જાય છે. લંડનમાં જાહેર બાગો અને મેદાનોનાં ઘેગલા ૮ ચોરસ માઈલ સુધીનાં છે. એક હજાર વીધા જમીન અમશાનથી ઘેરાયેલી છે. લંડનની રક્ષાને માટે ૧૬૦૦૦ પોલીસ નીમેલા છે. લંડનની વ્યવસ્થા કારપોરેશન અને લૉડ મેયર મારફત થાય છે. લંડનમાં એક મુખ્ય કાઉન્સિલ છે અને લુડા લુડા ભાગોની મળી ૨૮ બીજી કાઉનસિલો છે. માત્ર એક લંડન, પાકાંમેન્ટમાં ૫૫ પ્રતીનીધિ મોકલે છે. લંડનમાં દરરોજ ૧૨૫૦૦૦ માણસો દાખલ થાય છે, ત્યાં દરરોજ ૩૬૧ બાલકો જન્મે છે અને ૬૬ મરણ થાય છે, અનુમાનથી એમ કહેવાય છે કે ત્યાં ૨ લાખ વીદિગી માણસો વસે છે. દરવરેમે લંડનની હોસ્પિટલોમાં ૨૨૬૫૫૭૮ માણસોના ઈલાજ થાય છે. લંડનમાં પ્રાથમિક શાળાઓ ૬૭૫ છે; જેમાં ૮૧૭૩૮૦ વિદ્યાર્થીઓ શીખે છે. લંડનમાં દરરોજ આગાહીથી આવતા જતા માણસોની સંખ્યા ૩૬૦૦૦૦ છે, અને દ્રમનો ઉપયોગ કરનારની ગણતરી દરરોજ ૫૦૦૦૦૦ ની થઈ છે. લંડનમાં મોરાર અને બીજી જાતની ગાડીઓ મળી કુલ ૧૧૦૦૦ ગાડીઓ છે. લંડનમાં, લંડનની આજુબાજુના ગામોમાંથી રોજ મજુરી કરવા આવનાર હેલકરીની ગણતરી ૧૭૪૬૫૮ની સાથ છે. લગભગ ૨ લાખ સ્ત્રીઓ કારખાનામાં કામ કરે છે. માત્ર લંડનમાં મજુરોની મજુરી ૨.૫૬૮ ૨૬૫૦૦૦ રૂપીઆ થાય છે. ખરેખર આનું અહોભાગ્ય લંડનને તેના વેપાર ઉદ્યોગની જરૂરી પ્રાપ્ત થયું છે

—અ. સૌ. ગમનગવરી.

આનન્દાશ્રમ.

શિક્ષકનાં સંકેટ :

"હરિલાલ ! જો, આ ટેમલ ઉપર ત્રણ જામફળ પડ્યાં હોય, અને હારી બહેન તેમાંથી એક લઈ લે, તો કેટલાં રહે ?"

"કેટલી બહેનો રહે, સાહેબ ?" શિક્ષકનો સવાલ ન સમજાળથી હરિલાલે પૂછ્યું.

"છે !—૫રીથી સાંભળ, હરિલાલ !—જો આ મેજ ઉપર ત્રણ જામફળ પડ્યાં હોય અને હારી બહેન તેમાંથી એક ખાય, તો કેટલાં બાકી રહે ?"

"સાહેબ, આ વર્ષ તો મહારી બહેનને તાર આવતો હતો તેથી મહારા બાપાએ

એક પછી જામફળ ધરમાજ લાવરા દીધું નથી ને; તો રહી ત્રણ ત્યાંથી હોય ?"

"પછી ધારો તે ત્રણ જામફળ ટેમલ ઉપર છે."

"હે સાહેબ ! ત્યારે એ તો ધારવાનાં ને !—ખરેખર તો નહિ રેતો !"

"ના. ના. ખરું નહિ."

“ ત્યારે તો ખેટાંખેટાં ! ‘મધુ, મધુના’ ! ”

“ હા, હા, જવાબ દેને ઝટ. પૂછું છું ત્હેનો ! ”

“ પછુ, સાહેબ ! જમમ્મણ કાયાં તો નહિં જ ને ? મ્હારા બાપાએ કાયાં જમમ્મણ ખાવાની ના કહી છે. — કાયાં ખવાય, સાહેબ ? ”

“ ના. કાયાં હરગીજ ન ખાવા. ”

“ સાહેબ ! જમમ્મણ રાતાં છે કે ધાળાં ? — મ્હને ધાળાં ખહુ લાવે છે. ”

“ અરે હરમખોર ! હું કહું છું ત્હેનો જવાબ દેને ! બાવવા ન કાવવાનું ત્હેને કાણ પૂછે છે ? ”

“ પછુ સાહેબ, બાપ્પા વગર કેમ ખવાય ! મ્હારાં બાંપાને જોળ નથી લાવતો, તે જોળનો લાહુએ ખાતા નથી; ન એમને માટે ખાંડનો કરવો પડે છે. ”

“ અરે ગધેડા ! અહિં તો જમમ્મણ છેજ નહિં. ફક્ત ધારવાનાં છે. ”

“ ત્યારે સાહેબ ! ખરા જમમ્મણ તો નહિં જ ને ? ”

“ ના, કાષ ! ના. — જો, હરિલાલ ! ત્હારા હાથમાંનું ચપ્પુ જગજગમાં મૂકી દે અને રમત કરવી છોડી દે. હવે ચપ્પુ હાથમાં જોમણ તો લઇ લઇશ. હું કહું છું તે ઉપર જ. રોજર લક્ષ આપજો અને વિચાર કરીને જવાબ દેજો. — જો, આ ટેબલ ઉપર આપણે ત્રણ જમમ્મણ મૂક્યાં છે એમ ધારીએ. ”

“ હા, સાહેબ ! ધાર્યું. ”

“ અને આ ઓરકામાં કાષ નથી; એવામાં ત્હારી ન્હાતી બ્હેન અહિં આવી, એક જમમ્મણ ખાઇ જતી રહે છે. ”

“ પછુ મહેતાજી સાહેબ ! જો ત્રણ જમમ્મણ ખાઇ રહે ત્યાંથી સુધી, ટેબલ આગળથી ખસે એવી નથી તો ! — ત્હમે, સાહેબ ! એને બરોગર જોળખતા નથી. ”

“ પછુ ધાગે કે, ત્હાળી મા. પાસેં ઉભી હોય ને એને એક કરતાં વધારે ન ખાવા દે. ”

“ સાહેબ ! મ્હારી બી તો મહિનાથી મુંગાઈ ગઇ છે ! ”

“ સાંભળ, હરિલાલ ! — જો હવે હું ત્હેને એકજ સવાલ પૂછું છું. — ત્હેનો સીધો જવાબ ન દીધો તો છુટી પડ્યા પછી ત્હારે નિશાળમાંજ રહેવું પડ્યાલું. ”

હરિલાલ ચમક્યો અને જાત તથા હોય એમ દેખાડ્યું. “ ઠીક, સાહેબ ! ”

ત્હેણે જવાબ દીધો

“ જો, ત્રણ જમમ્મણ ટેબલ ઉપર હોય, ને ત્હારી બ્હેન હોમાંથી એકજ ખાય તો બાકી કેટલાં રહે ? ”

“ બાકી ? — બાકી એક પછુ ન રહે, સાહેબ ! કારણ બીજાં બધાં હું ખાઇ જાઉં. પછુ સાહેબ ! મ્હારી બ્હેન એમ બાકી રાખે એવી નથી તો. એ તો બધાંને કપારનીયે એજ ઉઠાવી ગઇ હોય ! ”

રંગનો ઘંટ વાગ્યો. ગરીબ બિચારા હરિલાલને છુટીના વખતમાં કલાસમાં ગોધાઈ રહેવું પડ્યું !

નાની કાદાળી.

હું નાનાં અચ્ચાંચોને ગમત કરાવવામાં બહુ હુશીયાર છું, અને જ્યારે મને કોઈ નાનાં છોકરાંઓને રમાડવાને મોંપે છે ત્યારે હું ઘણી ત્રાટ, થાકે છું. થોડાંએક દિવસકેપર વિમળા બહેન એના મનુને મારી પાસે મોંપી જરા બહાર ગયાં. હું મનુને મારા ખોળામાં લઈ તુરત વાતો કરવા લાગી:

“જ્યોર્જ વોશીંગ્ટન જેવો કોઈ માણસ થયો નથી” મેં રિમત ભર્યે મોઢે ચલાવ્યું—

“એક દિવસે તે જ્યોર્જના બાપે”—

“જ્યોર્જ કોણ ?” મનુએ પૂછ્યું.

“જ્યોર્જ વોશીંગ્ટન—એ તે વખતે તદ્દન એક “નાનો છોકરો હતો. જેવો તું છે કેની, તેવો—એક દિવસે, એના બાપે”—

“કોના બાપે ?” મનુએ ઉત્સાહ ભર્યો પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“જ્યોર્જ વોશીંગ્ટનના—મેં મોટા માણસની હું વાત કંઈ છું કેની તે—વાઈ, એક દિવસે જ્યોર્જ વોશીંગ્ટનના બાપે તેને એક કાદાળી આપી.”

“નાની કાદાળી કોને આપી ?” વળી મનુએ ધાનાંમાં ભુલિ સહિન સીંન ચતો હોય તેમ પ્રશ્ન પૂછ્યું.—થંભા મનુઓ તો આવું બોઈનેચીદાર્થ જન્ય કે અધીરા થઈ જાય, પણ હું એમ ચર્ચ નહીં, છોકરાંઓ બોંડે કેમ વાતો કરવી તે મને અજર છે; મેં તેથી આશ્રય ચલાવ્યું—

“જ્યોર્જ વોશીંગ્ટનને—તેને”—

“તેને કોણે કાદાળી આપી ?”

“તેના બાપે અને તેના બાપે”—

“કોના બાપે ?”

જ્યોર્જ વોશીંગ્ટનના—

“હં-હં ?”

“હા જ્યોર્જ વોશીંગ્ટનના, અને તેના બાપે તેને કંચુ કે”—

“કોને કંચુ ?”

“જ્યોર્જને કંચુ.”

“હં-હં—જ્યોર્જને !”

“હા,” તુમે ધારી નહીં શકા કે દટલી ધીરજથી જાણે ધણીજ રમુજ પડતી હોય તેમ મેં વાર્તા આગળ ચલાવી, જ્યાં મનુ વાર્તામાં ભગ પાડતો, તેજ જગ્યાએથી હું વાર્તા પાછી શરૂ કરતી—કારણકે રૂપ હવે કે છેવટ સુધી જવાને તે બહેણાકળો દિશતો હતો. મેં કંચુ:—

“તેને કંચુ કે”—

“જ્યોર્જને તેને કંચુ ?”

“ના, તેના બાપે જ્યોર્જને કંચુ.”

“હં !”

“તેને કંચુ કે કાદાળીથી કાંઈ નુકશાન ન થાય તે તેણે સંભાળ્યું ?”

“કોણે સંભાળ્યું ?”

“જ્યોર્જે સંભાળ્યું”—

“હં.”

“હા, કાદાળીથી સંભાળ્યું”—

“કથી, કાદાળી ?”

“પણ, જ્યોર્જની”—

“હં-હં.”

“અને તેનાથી પોનાને વાગે નહીં, અથવા તે પાણીમાં ન પડે અથવા ઘાસ ઉપર આખીરાત પડી ન ગહે. પછી જ્યોર્જ જે, જે ચીજ એના નજરમાં પડી તે ઉપર કાદાળીના ધા કરતો કરતો ચાલ્યો. તે છેવટે એક ઘણું સરસ નાનું આંખાલું ઝાડ હતું તે એણે કાપી નાંખ્યું—એ ઝાડ એના આપને બહુજ ગમતુ હતું. પછી”—

“કોણે એ ઝાડ કાપી નાંખ્યું ?”

“જ્યોર્જે”

“હં !”

“પછી એના બાપ ઘેર આવ્યા, ત્યારે પહેલી નજર તેની એના ઉપર પડી”—

“કાદાળી ઉપર પડી ?”

“ના, આંખા ઉપર—અને તે બોલ્યો, મારો આંખો કાણે કાપી નાંખ્યો ?”

“ક્યો આંખો ?”

“જ્યોર્જનાં બાપનો—પછી ત્યાં બધા જે માણસો હતા તે કહે કે, અમનેતો, આ કાંઈ ખબર જ નથી; એટલામાં—”

“શાની કાંઈ ખબર નથી ?”

“આંખાની.”

“હા.”

“એટલામાં જ્યોર્જ આવ્યો, અને તેને તે બાબત વાતો કરતાં સાંભળ્યો.”

“કેને વાતો કરતાં સાંભળ્યો ?”

“મેના બાપને અને માણસોને—પછી—”

“એ લોકો શું વાતો કરતા હતા ?”

“આ આંખાની બાબત—”

“ક્યો આંખો ?”

“જે આંખો જ્યોર્જના બાપને બહુ ગમતો નહોતો, તે જે જ્યોર્જ કાપી નાંખ્યો—”

“જ્યોર્જ કાણ ?”

“જ્યોર્જ વોશીંગ્ટન.”

“હા, એણે કેમ કાપી નાંખ્યું ?”

“એની નાની કાદાળી, ચત્રાવી જોવા—”

“કેની નાની કાદાળી ?”

“અરે ! એની પોતાની, એના બાપે એને આપી હતી તે—”

“કેને આપી હતી ?”

“જ્યોર્જ વોશીંગ્ટનને ?”

“હા—હા—”

“પછી જ્યોર્જ કહે, બાપા, હું જુલું નહીં બોલું, મેં—”

“એનો બાપ ન બોલે ?”

“નહીં, નહીં, જ્યોર્જ ન બોલે—”

“હા—જ્યોર્જ નહીં ! હા. હા.”

“મેં એ આંખો કાપી નાંખ્યો—”

“એના બાપે કાપી નાંખ્યો ?”

“ના, ના, જ્યોર્જે એમ કહ્યું.”

“કહ્યું કે, એના બાપને કાપી નાંખ્યો ?”

“ના, ના, કહ્યું કે એનો આંખો કાપી નાંખ્યો ?”

“જ્યોર્જનો આંખો ?”

“ના, ના, એના બાપનો—”

“હા—”

“તેણે કહ્યું—”

“તેના બાપે કહ્યું ?”

“ના, ના. ના.—જ્યોર્જે કહ્યું, બાપા, મારાથી જુલું નહીં. બોલાવ્યું, મેં મારી નાની કાદાળીથી તે ઝાડ કાપી નાંખ્યું. પછી એના બાપ કહે, બહાસા દિકરા, એવા હજાર આંખા કદી તું કાપી નાંખે, તેની શીકર નહીં, પણ તું કદી જુલું બોલે એ મને ન ગમે.”

“જ્યોર્જે કહ્યું ?”

“ના, એના બાપે એમ કહ્યું ?”

“કહ્યું એને હજાર આંખા જોઈએ ?”

“ના, ના, ના, એવા હજાર આંખા કાપે તેની શીકર નહીં, પણ—”

“કહ્યું કે, જ્યોર્જે કાપ્યા ?”

“ના, એમ કહ્યું કે “જુલું બોલે તેની કરતાં આંખા કાપે તે સારું.”—”

“અહો ! જ્યોર્જનાં બાપ જુલું બોલે તે સારું, પણ—”

હું ધીરજવાળો છું, અને મને છોકરાં બહુ ગમે છે, પણ વિમળા જુલું. જે આ વેળા આવી પહોંચ્યાં ન હોત, તો હું શું કરતું તે કહેવાનું નથી ! મનુ દાદર ઉતરવા લાગ્યો, અને મેં તરૂને એની “મા જોડે ગણુ ગણુતો સાંભળ્યો કે એક છોકરો હતો, તેના બાપનું નામ જ્યોર્જ હતું, અને તેણે એને એક આંખો કાપવાનું કહ્યું. પણ તે કહે કે “હું હજાર રવાર જુલું બોલીશ, પણ આંખો નહીં કાપું !”

(મુબારક) —કિ. ધ. મશરૂવાળા.

બાળકોના ઉપાણા.

અં. સૌ તારામતી બહેને જે ખાસ અંકમાં કડીયો લખી છે. તેમાં હું પણ મારા બાળકોમાં જે છે તેનો ઉમેરો કરું છું. કેટલીક છોકરીઓ સામસામી એક બીજાના હાથને તાળી આપી નીચે પ્રમાણે બોલે છે.

૧.

આવરે શુભાસ વહુ ગોદડા સીવીએ,
 ડાબે હાથે મીવીએ કે જમણે હાથે સીવીયે;
 મીવતાં મીવતાં મોઢવાળી, વાગી તો વાગવા દે,
 મારા વીરાને આવવા દે, વીરાની જ્યેષ્ઠ મોદી;
 મોદી થાય તો થવાદે, બેટે પાશુી ભરવા દે,
 બેડું મુકયું ગોટલે, વીંછી ચરચો ચોટલે;
 કુચા પછપાડે દીકરી, મારી ભાબીનેઆવી દીકરી,
 દીકરી દીકરી દીવાળી, સોનાની ધાવરી મીવાડી;
 ધાવરી તો દારી ગઈ, દીકરી તો નામી ગઈ !

૨.

કેટલીક છોકરીઓ સામસામી ઉભી રહીને એક બીજા તરફ આવતાં પણ બોલે છે.
 પહેલું ટોળું—વરીયાળી, વરીયાળી, તમને શાની શાની ખોટ ?
 બીજું ટોળું—મને લંબીઆની ખોટ.
 પહેલું ટોળું—તારા લંબીઆ ઉપર આવર કુપર હીરનીટોડી, ખંભાતી ચુડો ને
 પત્થરનો વર કડો !

૩.

પહેલું ટોળું—અચકો મચકો કારેલી તમને કંઈ વહુ ગોરાં ગમશે, રાજ ! અચકો મચકો કારેલી.

બીજું ટોળું—હમને આ વહુ ગોરાં ગમશે, રાજ ! અચકો મચકો કારેલી.

પહેલું ટોળું—એ ઉચ્ચી ને શું કરશે, રાજ ? અચકો મચકો કારેલી.

બીજું ટોળું—એ ઉચ્ચી કેડે કુપી, રાજ ! અચકો મચકો કારેલી.

પહેલું ટોળું—એ કુચી નીત નીત ખોજે, રાજ ! અચકો મચકો કારેલી.

બીજું ટોળું—હમે નીત નીત નવી કરાવશુ, રાજ ! અચકો મચકો કારેલી.

વગેરે વગેરે ધણીરીતે બોલે છે. x

(મુખ્ય.)

ગં. સ્વ. રમણ લક્ષ્મી ત્રિ મોદી.

x ગમેતે છોકરીનું નામને છે.

x આ ઉપરની કડીનો હેતુ શું હશે, તેનો કાંઈ બહેન અથવા બહુ સુંદરી મુખોધમાં મુલાકાતે લખી મોકલશે, તો હું તેઓનો આભાર માનીશ.

વિદ્યાકલા.

સીઓ તથા બાલકો માટે ધરગતુ દવાઓ.

(૫૪. ૮૧ થી ૧૫૫).

બાલકોના રોગના ઉપાય

બહેનો, હવે બહુ બાળકોને યંત્રો નાના નાના સાધારણ રોગોની ગ્રહેલી રહેલી દવાઓ બતાવું છું. કારણ કે એ બાળકો પણ આપણને બહુ જરૂરનું છે. નાથો જે નાનાં બાળકો વારેવારે માંદાં પડે છે. અને તેઓ પંડાનીન હોય છે, તેઓ અત્યંત હોય છે, તથા તેઓ પોતાનાં દુઃખો કે મુશ્કેલી વાંછીથી વાંછીને સમજાવી શકતાં નથી. તેથી ઘણી વખત આપણી ભૂલેને લીધે તેઓમાં રોગ પેદા થાય છે. ઘણી વખત તેઓની નાંબુંક તખીઅતને લીધે, હવાના ફેફસાંથી તથા ઝગતુઓનાં ફેફસાંથી તેઓ માંદા પડે છે. ઘણી વખત ગીળા, ઝોરી, અઝાઝા વગેરે રોગોને લીધે તેઓ ગિમર થાય છે, અને ઘણી વખત હાસતાં આસતાં તેઓ પડી જાય તથા બીજા કાંઈ અકસ્માત થયા કરે છે તેને લીધે તેઓ હેરાન થાય છે. માટે બાલકોના મુખ્ય મુખ્ય રોગના પણ સાદા સાદા ઉપાયો આપણે જાણી લેવા જોઈએ.

તાણ-આંચકીના ઉપાયો.

૧ બહેનો, બાળકોમાં આંચકી યદ આવે એ રોગ બહુ લયકર છે, અને તેમાં ઘણા બાળકોના નાશ થાય છે. માટે એ રોગના સાદા સાદા અસરકારક ઉપાયો જાણી લેવાની બહુ જરૂર છે. માટે જે બાળકને તાણ આવે તેને માટે આંચકી સહેલો ઉપાય એ છે કે, તેને એરંડીઉ પાઈ દેવું, અને તેનું પેટ સાફ યદ જાય તેમ કરવું એરંડીઉ માફક ન આવે તે બાળકને હરદેનો ઘસારો આપવો અથવાં ગરમાળો કે સોનામુખીના ઉકાળામાંથી પા ચમચી કે અડધી ચમચી પાઈ દેવું. તેથી પેટ સાફ થઈ જાય એટલે તાણનું જોર નરમ પડી જાય છે.

૨ ટંકણખારને દેવના ઉપર કોઈ ટુકાવી લેવો, પછી તેનો ભુંકા કરવો. તે ભુંકા અડધો વાવ માના દૂધમાં મીઠાની પાઈદેવો. તેથી તાણ મટી જાય છે. એ દવા તણ તણ દવાકે, આપણી, તાણ બંધ કરી જાય તે પછી આપણની જરૂર નથી. એટલે વખત આપવાથી તાણ બંધ થઈ જાય તો બીજી વખત એ દવા આપવી નહીં.

૩ પાતાલગુણીને પાણીમાં ઘસી તે ઘસાગે જરાક પાઈ દેવો-તેથી પણ તાણ મટી જાય છે. દિવસમાં એ કે ત્રણ વખત જરૂર પડે તો એ ઘસાગે આપવો. તાણની બાજતમાં માતાલગુણી એ બહુ અસરકારક ઉપાય છે, અને નરમ પ્રકારનું તાણ તો તેથી જરૂર મટી જાય છે.

૪ પીપળાની વડવાઈ વાડી તેમાં જરા જોળ મીઠાની પાઈ અડધી ચમચી પાઈ દેવું તેથી પણ તાણ બંધી જાય છે.

૫ તુલસીનાં થોડાં તાળાં પાંદડાં લઈ તેનો રસ કરી તેનાં રંગ બાર રીપાં મધમાં નાંખી તે રસ પાઈ દેવાથી પણ તાણ મટી જાય છે.

૬ તાણ આવે ત્યારે તે બાળકને કેસર ચોખડું, નથા જરાક દૂધમાં વાડીને પાઈ

દેવું. તેથી પણ શરીરમાં ગરમી આવી જાય છે, અને તાણુનો ઉછાળો નરમ પડી જાય છે. ૭ તાણુ આવે તે બચ્ચાને દ્રાક્ષારસ પા ચમચો પાઈ દેવો, તેથી તાણુ રોકાઈ જાય છે, અને બચ્ચું હુશીઆરીમાં આવી જાય છે. જાહેનો ! તાણુનો રોગ બંદુ મુશ્કેલ છે, તેથી તેમાં ઘણાં બાળકોની ખુબારી થઈ જાય છે. છતાં પણ એ રોગનો જેવો જોઈએ તેવો દેશી વૈદકમાં કે અંગ્રેજ વૈદકમાં કે યુનાની વૈદકમાં પણ ખાસ અકમીર ઉપાય નથી. કાઈ ને કંઈ લાગુ પડે અને કોઈને કંઈ લાગુ પડે એ બુદ્ધિ વૈત છે, પણ તેનો બહુ મતે સિદ્ધ થયેલો સાર્વજનિક ઉપાય હજી સુધી મળ્યો નથી માટે એ બાબતમાં બહુ જ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. કારણ કે હમેશાં ઘણું કરીને માતાઓની બેદરકારીથીજ તથા માતા ઓના અજાણપણાને લીધેજ બાળકોમાં એ સુરો રોગ થાય છે. જેમકે, ઘણી માતાઓ પોતે પોતાને નાનું બાળક હોય છતાં પણ ખાત્રા પીવામાં બંદુ બેદરકારી રાખે, અને નિયમમાં રહી શકે નહિ, તેથીજ તેમના બાળકોને તાણુ આંચકી-થાય છે. અને કેટલીક બાળકો મોતે આંવાં પીવામાં સંભાળ રાખે, છતાં પણ તેઓને બાળકોને ઉછેરવાનું જ્ઞાન ન હોય, તથા આ વખતે તેમને ખાવાની જરૂર છે કે નહિ? તથા આ વખતે તેઓનું પેટ ભારે છે કે હલકું છે? અને આવી હવા છે તથા આવી રેતુ છે માટે તેને કંઈ જાતનો ખોરાક તથા કંઈ જાતનો પોશાક જોઈએ? તે બાબતનું જ્ઞાન ન હોવાને લીધેજ ઘણા બાળકો એ ભયંકર રોગના ભોગ થઈ પડે છે. એ સિવાય ઘણી બાળકો પોતાના મનમાં એવી ધાસ્તી રાખ્યા કરે છે કે, મારાં એક છોકરાંને તાણુ થયું હતું માટે આ બીજાને પણ થશે તો-એવી ધાસ્તીને લીધે પણ ઘણાં છોકરાંઓ બિમાર થઈ જાય છે. કારણ કે માતાના સારા મીઠા વિચારોની નાણુક બાળકો ઉપર તુરત બહુ જખરી અસર થાય છે. માટે બાળકોની માતાઓએ હમેશાં પોતાના મનમાં ઘણા સારા વિચારો રાખવાની જરૂર છે. અને રોગના ઉપાયો બાળકોને જેટલી જરૂર છે તે ક્રમાં પણ એવા ભયંકર રોગો ઉત્પન્ન નજ થાય તેવા નિયમો બાળકોની વધારે જરૂર છે. કારણ કે ઉપાય કરવા કરતાં અટકાવ થાય એવી તજવીજ દરેક જાહેનોએ ખાસ કરવી જોઈએ. અને પોતાનીજ બૂઝથી પોતાનાં વહાલાં બચ્ચાંઓ આવા ભયંકર રોગમાં ન કરી પડે, એ ખાસ સંભાળવું જોઈએ.

વૈદ. અમૃતકાલ. મુ. પઢિયાર.

જ્ઞાના બાળકના રોગો.

બાળકને પેહેલે મહીને એક સ્તીભાર આપ, મધ, ધાણુ, સાકર કે લીમાં અવલેહ જેવું કરીને દેવું તે પાંચ વર્ષ લગી સ્તીભાર વધનાં જવું જે રોગોને માટેજે જે આપ-ધો કહેલાં છે તે તે રોગોમાં તે તે આપધાના કકનો સેષ માતાના સ્તનો ઉપર કરીને બાળકને ધરાવવો. બાળકને સઘન કરાવવું હોય તો તેની માતાને હલકું ભોજન કરાવવું.

બાળકનું ગળુ પડે તેનો ઉપાય—સાજાગીંજડુ માથના, દુધમાં ઘમી ચોપડવું. અતીવિષની કળી મધમાં નાખી ચટાડવી. ઉંચાનું છીર માથે ચોપડવું.

બાળકને ઝારો તથા તાવના ઉપાય—એથ પીપર. અતિવીળ અને કાઠંગીંગનું ચુર્ણ મધમાં નાખી ચટાડવું.

દરદર, દેવદાર, દાદળદર, ઉબી બોરીજણ, જળપીપર, નાનો સમેરવો, અને સુવાનુ

ચૂર્ણ મધ અને ઘીમાં ચટાડવાથી બાળકોની શૂદ્ધણી વાતરોગો, કમળો, જવર, અનિસાર તથા પાંડુરોગ વગેરે સર્પ રોગો મટી જાય છે અને જઠરાગ્ની પ્રદિપ્ત કરે છે.

મોચ, અતિષીપ, અરદુસો, પીપર, અને કાકડાશીગનો રસ મધ નાખીને ચટાડવાથી બાળકોની પાંચે પ્રકારની ઉધરસો મટી જાય છે.

ધાણા તથા સાકરને વાટીને ચોખાના ઘોણામાં પાવાથી બાળકોની ઉધરસ તથા શ્વાસ મટી જાય છે.

કેકુનું ચૂર્ણ મધમાં ચટાડવાથી બાળકની હેઝા તથા ભાંગા દાગની ઉલટી તરત રહે છે.

આંખાની ગોટલી, ચોખાની ધાણી, અને સિંધવનું ચૂર્ણ મધમાં ચટાડવાથી બાળકની દુધની ઉલટી મટી જાય છે; તેમજ ઉંભી ભોંરીગણીના ફળનો રસ, પીપરીમુળ, અવક, ચિત્રક અને મુંક મેળપીને ચટાડવાથી પણ દુધની ઉલટી મટી જાય છે.

પીપર મધ જીણી એળચી અને સિંધવનો ઉત્તમ અપલેહ ચટાડવાથી બાળકનો મુત્રધાન મટે છે.

ઉપસસરી, તલ, લોદર, અને જેડીમધના ક્વાથથી નિલ મુખ સાફ કરવામાં આવે તો મુખનો શ્વાસ મટી જાય છે.

પીપળાની છાજ તથા પાંદડાંને વાટી મધમાં કાઢવી મુખમાં લેપ કરવાથી મુખપાક મટી જાય છે.

ત્રિફળા તથા પીપરનું ચૂર્ણ મધમાં ચટાડવાથી રચ્ચા કરતા બાળકને મુખ થાય છે.

દાંત આવવાના રોગોના ઉપાય-ધાવડીના ફૂલ અને પીપરનું ચૂર્ણ મધમાં કાઢવીને તેથી અર્થવા મધ સહીત આમળાંના રસથી દાંતનાં પેશાં ધસવાં.

(ગોડલ)

—સૌ. નયલગવરી.

સુન્દરી સુબોધ મંડળ.

સંકલ્પ: સ્ત્રીના ઉન્નતિ ઉપર જગત્ની પ્રગતિનો આધાર છે; તેથી પવિત્ર ગૃહિણીઓ વડે ગૃહ,

સુસમાવાસો, વડે પ્રજા, અને સાધ્વી સ્ત્રીઓ વડે સ્વદેશનો ઉદય થાય, તથા પ્રાણી પ્રાણમાં સુખ, સન્તોષ, આનંદ, ઉત્કર્ષ અને કલ્યાણમાં વધારો થાય—એમ કરવા હું નિર્ણય.

આદેશ: યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરીશ.

આશો અને સહાય થાઓ!—એ જીવન સૂત્રને હું હૃદયેસાં સ્મરણમાં રાખીશ.

અમને જીજ્ઞાસતાં ધણે આનંદ થાય છે કે આ મંડળની યેજના પ્રકટ થયા પછી

તરતજ ધણું બહેનો અને ઇન્દુઓ તરફથી તહેના તરફ અસાધારણ

૧. સલાસદોઃ પ્રીતિ દર્શાવણ સભાસદ તરીકે નામ નોંધાવવાના પત્રો મળ્યા છે.

આ સર્પ સનારીઓ અને સજ્જનોનો અમે ઉપકાર માનીએ છીએ

અને તહેમને જીજ્ઞાસવા, રજા લઈએ છીએ કે, સુન્દરી સુબોધ મંડળ ફક્ત નામનીજ

સંસ્થા ન રહે પરન્તુ તે દ્વારા દરેક સભાસદ મનુષ્યમિતે અને તહેનાં સન્તાનોને થોડા વધુ

પણ, હરકાંઈ પ્રકારે ઉપયોગી થઈ પડે, એવી વ્યવસ્થા કરવા મટેન્દ્રામ વિચાર આવે છે.

મહાનખાનુઓનાં નામ વાળી ધનામી હરીફાઈનું પરિણામ આવતા મહિનામાં ખરાર પડી શકશે, એમ આશા છે.

* * * * *

૧. ફરતા પુસ્તકાલયની ચોપડીઓનાં ચિસ્ટ (યાદીઓ) ફરીથી તૈયાર થતાં હોવાથી, કેટલેક ટેકાણેથી માગણી આવ્યા છતાં, પેટીઓ થોડો વખત મોકલી શકાશે નહિં, તે માટે અમે દિલગીર છીએ. પરંતુ બધું વ્યવસ્થિત થયા પછી તે માગણી કરનાર ગૃહસ્થો અને મંડળો તરફ રવાના થશે, એમ જણાવવા રજા લઈએ છીએ. અમદાવાદમાં કામ કરવાની યોજના કરનાર અમારા દેશપ્રેમી મિત્ર અનિવાર્ય વ્યવસાયમાં પડ્યા હોવાથી, તે ખાતે હજુ સુધી કાંઈ બની શક્યું નથી.

પુસ્તકાલયને નીચે મુજબ ભેટ મળી છે, તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારવામાં આવે છે.

રા. રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી, એમ. એ. એલ એલ. બી. (રમૉલ કૉલ કૉલ ના જજ સાહેબ) મુખાઈ, -એઓ તરફથી પુસ્તકોની એક પેટી માટે રૂ. ૧૫-૦-૦.

રા. રા. છાટાલાલ કલપતરામ કવિ (ખેડાદાના વહીવટદાર સાહેબ) અમદાવાદ-એમો તરફથી રા. રા. ન્હાનાલાલ કવિવૃત્ત ભગવદ્ગીતાનું ભાષાન્તર (મૂલ્ય, રૂ. ૧-૮-૦)

રા. રા. નવનીધરાય નરસિંહરાય મેદ, અમદાવાદ-એઓ તરફથી લેખનાં સ્વર્ગસ્થ નહેન સૌ. નક્ષત્રાન્તિ (લલીકાન્તિ ખેડ) ના સ્મરણાર્થે પુસ્તકોની ત્રણ પેટીઓ મૂલ્ય, આશરે રૂ. ૫૦-૦-૦).

* * * * *

૪. બાલમન્યાવલી માટે બે પુસ્તકો તૈયાર થાય છે. આશા છે કે તે આવતા પ્રાફટાબ્જર-નંવેઅર સોરાં પ્રકટ થઈ શકશે.

દિલગીરી: આ મન્યાવલીની કમીટીના સભાસદ રા. રા. મણિલાલ ઠાલાભાઈ ના-વાવટી, બી. એ, એલ એલ. બી, સોલીરીટર, -એઓના પિતા રા. બ. ઠાલાભાઈ સાહેબ ના શોકગ્રસ્ત મરણ માટે અમે અન્તઃકરણ પૂર્વક દિલગીરી પ્રદર્શિત કરવા તથા લેખના હુમ્મીઓને સપ્રેમ દિલસોજી આપવા રજા લઈએ છીએ.

* * * * *

૫. અબલા સહાય ફેન્ડનાં નાણાં જમે છે, તેની વ્યવસ્થા માટે પત્રવ્યવહાર ચાલે છે. પરિણામ હવે પછી પ્રકટ કરવામાં આવશે.

ખેડેન શ્રી કાશીખેડેન છાટાલાલ દેસાઈ, કલકત્તા, એઓ તરફથી રૂ. ૧૦-૦-૦ આ ફેન્ડ માટે આવ્યા છે, તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારવામાં આવે છે.

* * * * *

૬. સુન્દરીમુખોધ મંડળના ફેન્ડ ખાતે રા. રા. ઠાલાભાઈ ગોવિન્દજી, બેદા-સર્જ (દક્ષિણ આફ્રિકા)-એઓ તરફથી રૂ. ૧-૮-૦ (બે શિશિગેનો પોસ્ટલ ઓર્ડર) આવ્યો તે ઉપકાર સાથે સ્વીકારવામાં આવે છે.

રામમોહનરાય જસવંતરાય,
મંત્રિ, સુન્દરીમુખોધ મંડળ, અમદાવાદ.

૨. મહાનબાલુઓનાં નામ વાળા ત્યાં આવ્યો, અને આસપાસ કોઈ નહિં હોવાથી એ પડી શકશે, એમ આશા છે. તાલેક આવ્યો અને આ બેંકને પેલાને ધમકાવ્યો અને

* ૩. શિખારીએ મન સાવધ રાખીને જવાબ આપ્યો; “મહારા પાંઉ સાથે વજનમાં સરખાવતો હતો. મારો ભડીઆરો ખોટાં કાટલાં રાખે છે.” આવો સીધો જવાબ સાંભળીને પેલા ગાડીવાળાએ ત્રેને ત્રેનો લીધેલો પાંઉ ગાડીમાં પાછો મૂકી, પોનાનો પાંઉ લેઈ રસ્તે પડ્યા ક્યું. શિખારીએ એક પાંઉ મૂક્યો અને એક લેઈ રસ્તે પડ્યો. અને મનથી ખુશ થયો કે એકતો મળ્યો છે! જતાં જતાં કહેતો ગયો: “આ ચાલ્યો તે, એમાં આટલો ગુસ્સો શું કરવા માય છે?!”

૩.

અમેરીકામાં એક પૈસાદાર માણસ જ્ઞાપે મરણ પામ્યો ત્હારે, તથા ધર્મના ભેટાને પોતાની મિલકત આપી ગયો. સરત એટલી કરેલી કે, ત્રેનો “કોરીન” (શખ મૂકીને દાટવાની પેટી) સાથે દરેક ધર્મના ગુરૂએ એક હજાર “ડોલર્સ”ની રકમ અન્દર મૂકવી. આ માણસ ચક્રમ હતો, તેનો જાણીતું હતું. ત્રેની જ્ઞાપ્રમાણે દરેકજણે તેમ કરવા કબુલ કર્યું. ખેલા બે ધર્મના ગુરૂઓએ તેટલી રકમ મૂકી. હવે યાદુદી ધર્મના ગુરૂનો વારો આવ્યો ત્રેણે પણ તેટલી રકમ અન્દર મૂકી, અને “કોરીન”ની અન્દર કાંઈકાંઈ કરીને રસ્તે પડ્યો થોડા દિવસ પછી, જ્ઞાપે મિલકતનો હિસાબ કરવાનો હતો, ત્હારે આ ત્રણે ગુરૂઓ મળ્યા; અને દરેકે પૈસા કેમ મૂક્યા ત્રેની વાન નીકળી. એકે ક્યું: “ત્રેનો તોટ મૂકી.” બીજાએ કહ્યું “મેં સોના નાણું મૂક્યું”. ત્રીજાને પૂછ્યું ત્હારે તે હસતો હસતો બોલ્યો: “ત્રે” મહારા ભાગના હજાર “ડોલર્સ” મૂક્યા, અને પછી ત્રણ હજારનો એક (બીડી) મૂક્યો અને રોકક લેઈ લીધું!”

૪.

મીસીસ—જ્ઞાની સરખી ભેટા ચાટની બંગલીમાં રહે છે. તે બંગલીને આગળ પાછળ બગીચા છે. તે ગાઈને પ્રીમરોજ કુલનો ધણો શોખ હતો; અને તેથી ત્રેનો ઊંડ બગીચામાં ધણા નજરે પડતા પરન્તુ. ગયે વર્ષે ત્રેણે ધારેલા ત્રેનો કરતાં બોઠાં કુલ ઉતર્યા આગળના બગીચામાં તો પૂરતાં હતાં, પણ પાછળનામાં ખીટકું ન હતાં. એક સ્થવારે એક માણસ પાછલે બારણે પ્રીમરોજના ધણા સારા ઊંડ વેચવા લાવ્યો; અને મીસીસ—એ ધણી ખુશીથી ત્રેને વેચાતા લીધા.

કેલકેક પછી, જ્ઞાપે મીસીસ—ધરમાંથી જ્ઞાર જતી હતી ત્હારે, આગલે બારણે નીકળતાં ત્રેણીએ બેંધું કે, પેલા માણસે તો આગળના આગળના ઊંડ ઉખેડીને ત્રેને પાછલે બારણે વેચ્યા હતા!

૫.

એક ચોર એક દિવસ કોઈ એક હોટેલમાં પેહો, અને ખોટાંઓ ઉપર નોટલી ટોપીઓ લઈ તેટલી બધી લેઈને ત્રેણે ચાલવા માંડ્યું. એ જતો હતો તેટલામાં એક જાણુ હોટેલમાં ઉતરેલો અન્દર આવતો હતો. ત્રેણે ચોરને આમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. ચોરે કહ્યું: “સાહેબ, આ બધી ટોપીઓ સાફ કરવા લેઈ જઈ છું. ત્રેને મારે કાંઈ પણ આપવાનું નથી—તદન મક્ત છે.” પેલા ચોરના મનમાં કે એની ટોપી પણ રહી જશે! તેથી પૂછ્યું, “આપની ટોપી પણ આપીને ત્રેને આપતરી કરશે?” બહા માણસે એમ ધાર્યું કે, તે હોટેલમાં આવનારો દરો અને આમ ટોપીઓ લેઈ જતો દરો. તેથી પોતાની ટોપી પણ

મણીમાં ત્હેમની કાંઈક બૂલ થાય છે. લવિષ્યમાં ગમે તેમ થાય, તે, માટે તો હમણું અમે કાંઈ કહી શકીએ તેમ નથી; પરન્તુ હાલ તો ગૂજરાતી ભાષાનાં માસિકોમાં સુન્દરી મુખોધ મોંઘામાં સોંધુ પત્ર છે અને ત્હેના માસિક વધારા સાથે પણ તે બહુજ સમૃ પડશે, એ વિશે કાંઈ શક નથી.

દરમહિને ૧૦૦ પાનાંનું મ્હોટા કદનું, પાંચથી દસ ચિત્રોવાળું માસિક પત્ર, તથા ૧૦૦ પાનાંનો આસઅંક અને ભેટનું પુસ્તક, (તથા આ ઉપરાંત વીસ-પચીસ રૂપિયાનાં પુસ્તકો આદરેને લગભગ પડત કિંમતે મળી શકે, -) એને માટે વાર્ષિક લવાજમના રૂ. ૩-૮-૦ અમારા કોષપણુ ગ્રાહકને વધારે પડે, એ અમને નવાઈ જેવું લાગે છે ! તથાપિ આપણા વાંચનાર વર્ગની વિવિધ પ્રતિકૂળતાઓ અને મુશ્કેલીઓ તરફ લક્ષ આપતાં રૂ. ૩-૮-૦ નું લવાજમ જેમને વધારે પડતું જણાતુ હોય, તેઓને માટે પણ ખની શકતી સગવડ કરવી, એ અમારો પ્રથમ ધર્મ અમે સમજીએ છીએ. અને તેથી 'માસિક વધારા' ની યોજનામાં કેટલોક આવશ્યક ફેરફાર અમારે કરવો પડ્યો છે.

કોઈ કોઈ ખહેતો અને બનુઓ, જેમણે રૂ. ૩-૮-૦ નું લવાજમ પોતાને બારે પડતું હોવાનું જણાવ્યું છે, ત્હેમની તરફથી, - અને ' વધારા ' ના વાર્ષિક લવાજમ- ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવનાર પેઢીની કેટલીક ખહેતો અને બનુઓ ફક્ત ત્રણ રૂપિયા, તરફથી પણ લવાજમ આપું કરવાના વિષયમાં જે મહત્વની મૂલનાઓ ટપાલ સહિત. થઈ છે. (૧) માસિક વધારામાં જે ચિત્રો દાખલ કરવા ની યોજના છે તે લાગતે માટે મુલતવી રાખવી; અને (૨) ' વધારા સહિનનું પત્ર ' ધાર્યા કરતાં ઓછાં એટલે હાલથી જમણાં પાનાંનું કરવું. આ બન્ને સમ- નાઓ તરફ અમે અને આ પત્રના સલાહકાર મંડળે યોગ્ય ધ્યાન આપ્યા પછી, નીચે મુજબ નિશ્ચય ઉપર અમે આવી શક્યા છીએ.

ચિત્રો જાપાવવાની મુશ્કેલી તથા ત્હેને લઈને પત્રની વારંવાર થતી અનિયમિતના તરફ જોતાં, અને ચિત્રો પ્રકટ કરવાની જરૂર કરતાં પણ, જેમ અને તેમ વધારે વિશાળ વાંચન ગ્રાહકોને પૂરું પાડવાની આજી અગત્ય તરફ નજર કરતાં, - હોલને માટે ચિત્રોનો વધારો કરવો મુલતવી રાખી, ૧૦૦ પાનાંનું-એક જે ચિત્રો વાળું, ' માસિક વધારા ' સાથેનું સુન્દરીમુખોધ ગ્રાહકોને ટપાવ ખર્ચે સાથે ફક્ત ત્રણ રૂપિયાના વાર્ષિક લવાજમમાં આવવું !

આથી સચિત્ર સુન્દરી મુખોધ માસિક પત્ર જે ગ્રાહકોને ફક્ત સવા રૂપિયાના લવાજ- મમાં મળે છે, તે મળ્યા કરશે. સુન્દરીમુખોધ પત્રનું પોતાનું લવાજમ સુન્દરી મુખોધ- વધારામાં આવતું નથી. અને જેમની જતિ અથવા અનુકૂળતા વાર્ષિક અને ત્હેનો ત્રણ રૂપિયા ખર્ચવાની ન હોય તેઓ સચિત્ર સુન્દરી મુખોધ માસિક 'માસિક વધારો' પત્ર હાલની પેરેજ-વાર્ષિક સવા રૂપિયાલયેથી લઈ શકશે. પરન્તુ અમારાં ખીજાં સ્વર્ણાં ગ્રાહકોને દરવર્ષે ફક્ત ત્રણ રૂપિયા ના લવાજમમાં દર મહિને ૧૦૦ પાનાં વાળું, તથા એક જે ચિત્રો આવતું, માસિક વધારા સહિતનું સુન્દરી મુખોધ મળી શકશે.

સચિત્ર મુંદરી સુબોધ માસિક પત્રમાં હાલ જે પ્રકરણ લખાણ આવે છે, તેવોજ ચાલુ રહેશે. માસિક વધારાની સાથે રહેને પણ નિયમિત કરવામાં મુંદરી સુબોધ તો આવશે અને દર મહિનાની તા. ૧૦મી સગસગમાં તે પ્રકટ હાલ જેવુંજ રહેશે. યો. હમણાંની રહેની વિષયોની વિવિધતા તથા ઉપયોગીતા સર્વ રીતે સાચી રાખવામાં આવશે.

પરંતુ અમારા સખળા આદર્શ અને વાંચનાર જેમને થોડી પણ વધારે ખર્ચ કરવાની અવગૂજતા હોય, તેમને 'માસિક વધારા' સાથેજ મુંદરી મહોટામાં મહોટું સુબોધ લેવા અને ખાસ લગામણ કરીએ છીએ. તેના 'વધારા' નાં સચિત્ર માસિકપત્ર - ૧૪ પાનાં માટે - નવજ કથા, વાર્તા, અને ગમ્મતનાં લખાણો; સંઘર્ષનું સરજી માળ, સાહિત્ય, અને વિદ્યાકલાના વિષયો; તથા બાલકો માટે ખાસ લેખ; આપણા દેશનાં અને વિદેશી માસિક પત્રો-પુસ્તકોમાંથી રસમય ચૂંટણી વગેરે, એવી એવી સામગ્રી તૈયાર કરવામાં આવી છે, કે તે સર્વ રીતે અમારાં બહાણાં વાચક ખહેતો અને બંધુએને હાલના મુંદરી સુબોધ કરતાં પણ અધિક પ્રિય, ઉપયોગી અને આનંદન ધર્ષ પડશે, એમ અમને ખાત્રી છે. આ પત્રનું કદ જોતાં, અને ૧૦૦ પૃથ્વો ખાસ અંક, એટલું પુસ્તક, તથા દરમહિને મહોટા ૧૦૦ પાનાંનું વાંચન એ તરફ નજર કરતાં પણ, મહિને ફક્ત ચાર આનાનું ખર્ચ અમારા પ્રિય વાચકોને ભારે પડશે, એમ અને માની શકતા નથી.

* * * *

પરંતુ આ માસિક વધારો પ્રકટ કરવાનું સાદસ અને શ્રમ અને માથે લઈએ, તે ખેલાં અમને ૧૦૦૦ આલોકોની અગાઉથી સંમતિ મળવી મા હોતે એક જોઈએ. કારણ કે તેમ ન થાય તો તેનું ભારે ખર્ચ વિના ખાસ વિનંતિ: કારણ અમારે જ બોગવું પડે. અને આવી શુભ યોજના તેથી નિષ્ફળ થયા પણ સંભવ રહે. માટે અમારાં માનવંત ખહેતો અને બંધુએને એક ખાસ વિનંતિ નમ્રતા પૂર્વક કરવાની કે, હવે સુધીમાં આ નવીન યોજના માટે ફક્ત ૧૫૬ આલોકોએજ નામ નોંધાવવા કૃપા કરીધી છે; અને ખીન્નાં ૫૨ માંથી પણ મળ્યાં ખરાંનાં નામ આલોક તરીકે અમને પ્રાપ્ત થશે એમ અહા છે. તથાપિ તેટલાં ૨૦૦ નામ કોઈ પણ રીતે પૂરતાં નથી. માટે અને આશા રાખીએ છીએ, કે અમારા દરેક દરેક આલોક અને વાંચનાર તરફથી આ યોજના સંબંધી ચાલુ માસની આખર સુધીમાં અમને જવાબ મળવા મહેરબાની થશે. પ્રથમથી આલોક તરીકે નામ નોંધાવ્યાથી, પાછળથી વધારેસો દર આપવો નહિં પડે-એટલુંજ નહિં, પણ અમને અમારા આ સંસ્કાર્યમાં અમારાં તે બહાણાં લાનુઓની સરખાવની મદદથી ઘણું પ્રોત્સાહન મળશે, એ નિ:સંશય છે.*

—પ્રકાશક, મુંદરી સુબોધ.

* આ અંક સાથે 'માસિક વધારા' ને સગતાં કારે બેઠેયવામાં આવ્યાં છે, તેમાં અવગાં ખીલ રીતે રેગાસર જવાબ લખી મોકલવા દરેક આલોકને આમલ પૂર્વક વિનંતિ છે. તે કારે માં લખાવનાર ૧. ૩-૮-૦૦ ને બદલે ૧. ૩-૦-૦૦ વાંચવા, તથા ચિત્રો વગેરેનાં લાભમાં મોકલવામાં આવ્યાં છે, તેની માંદગી માટે આ લેખની ત્રીજી અને ચોથી નોંધ જોવી. —૧. ૩. ૩.—

ગ્રાહકોને અગત્યની સૂચના.

૧. ' માસિક વધારા ' સહિતના-સુન્દરી સુખોદ્ધ [૧૦૦ પાનાનું પત્ર] ના વાર્ ૩. ૩-૦-૦ વાળા લવાજમનો લાભ નવો અંક ૫૬૨ પડતાં સુધીમાંજ મળી શકશે. ૨ અમાંગ સઘળા ગ્રાહકો જેમને તહેના ગ્રાહક ધવાની વૃત્તિ-અનુકૂળતા હોય, તેમણે હા આંજ નામ નોંધાવવાં, એમ વિનંતિ છે. * * * ગ્રાહકોની પૂરતી મંજૂર નહિં હોય, તો વાર્ષિક લવાજમ ૩. ૩-૮-૦ અથવા ૩. ૪-૦-૦ થવા મંજૂર છે. પાછળથી નામ નોંધાવનારે આપવું પડશે.
૨. ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવનાર મહાશયે ગનિઓર્ડરથી પૈસા મોકલવા નહિં; તેઓ ત મજેગર મામનો પહેલો અંક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે.
૩. આ અંકનાં છેલ્લાં (૪૪૯-૪૫૦) પાનાંમાં તથા પૂજાના ત્રીજા પાના ઉપર-૧૦ પાનાના મોટા માસિક સુન્દરી સુખોદ્ધની હકિકત તથા તહેના પહેલા બે અંકનાં લખાણ દ્વારા યાદી આપી છે, તે જોવાથી આ નવી યોજના વધારે સારી રીતે સમજાશે.
૪. ' વધારા માથેનું ' તેમજ ' વધારા શિવાય 'નું- (જાને કદના) સુન્દરી સુખોદ્ધ નિમિત્ત રીતે દરેક મહિનાની દસમી તારીખ લગભગ પ્રકટ થશે.

પ્રકાશક સુન્દરી સુખોદ્ધ.

કાર્યમાં અતુકવાનું સ્વરૂપ ! માતાના હૃદયમાંથી રક્તાનું સવણ થાય છે, પ્રેમથી તેના તરફ તદ્ભારે તે હાય લાંબાવો. ગરીબ દુઃખી માતાને આશા અને દિશાસો આપો.

“અરે, ત્હમે દુઃખી માતાની દુઃખી પુત્રીઓ ! ત્હમે સૌ એકઠાં થાઓ. તેને થોડી તંદુરસ્તી આપો. તેને મરવા દેશો નહિ. આપણી સ્વતંત્રતાને તેના મોતના દુઃખથી છવાતા દેશો નહિ. ત્હમારી કીર્તિ અને ત્હમારા સુખને અરક્ષિત થવા દેશો નહિ. કુર દુરમનોના હાથે ત્હમે રીખાશો નહિ, ત્હમે કલંકિત થશો નહિ.

“અરે સ્ત્રીઓ, જેનાં નેત્રો અને કાન ઐહિક સુખમાં જકડાએલાં છે અને જેમના આશ્રમાંથી દમવગરનું ગીત નીકળે છે ! શું ત્હમે તુર્કની દીકરીઓ છો, કે ત્હમે પિતૃભૂમિ વિનાની છો ? ત્હમારા શિરપર ઝળકતા અલંકારોનું તેજ સત્ય નથી.

“શું ત્હમારા પૂર્વજોનો ઉમદા જુરસો ત્હમારા આત્મામાંથી લુપ્ત થઇ ગયો છે ? જુઓ ત્હમારા ભાઇઓનાં શબ્દને કંઈ જાણ્યો છે. આપણા દેશને નવું જીવન જોઈએ છે. ત્હમારા ઝળકતાં રત્નો કાઢો, તેમને અર્પાંદો; અને ત્હમારા આશ્રપરથી આ શૂંપાંધ લારેલું ગીત જુરો દો.”

(સમલા.)

—અંદ્રમણિશંકર જેઠાલાલ પંડિત.

કાવ્યકુંજ.

ખડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

ખડેનાં ! રાસ ઝીલવા આવજો જમુના પાટમાં,

જમુના પાટમાં—પ્રભુની પાટમાં;

ખડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

કુંજે કુંજે બેલડિયાંના જ્વાર છે,

કુંજે કુંજે સૂરાવટ તણા તાર છે;

ખડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

ઝીણા જગતના ઝમકાર છે,

મહીં અત્યવગળાં અપાર છે;

ખડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

વૃંદાવનમાં વિશુની વિશુદ્ધિ રહે,

હરિનું નામ મદકથું હેલે,

વિગદ જ્યોત દાર દાર ખેલે રે;

ખડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

આવાસે છે પ્રભુનાં પદમણી,

શાસે શાસે પ્રભુનાં સંભારણી,

રાસે રાસે હરિજનનાં વારણી;

ખડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

(મુંબાઇ)

—હાસમ હીરજી ચારણિયા.

સુંદરી સુબોધ

સ્વર્ગસ્થ સાક્ષરવર્ચ ગોવધનભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો —“શ્રીયા પડિત યાય, રસજ યાય, કુદુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, ગેઝલીન અને સુંદર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની ચૂર્ણ હચ્છાઓ અને કંઈપોમાંથી છુટી એ કુટુંબના ખર્ચ કલ્યાણ કરવા શક્તિમતિ અને હિતસાહિની બને, કુટુંબના બાળક વગેરે પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની કલ્યાણવાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” સાધ્વી પત્ની યદ્યં પતિનું જીવન હમત કરે, પનિતધાવન સેવાસમિતી બની કુખતિમિરમા રૂબતાં જાનુંડનાં આત્મા-હૃદય ઉદ્ધારે, માતૃભક્ત પુત્રી તરીકે હિન્દુમૈયાનાં સંતાનોના વિવાસ અને પ્રગતિની સહાયક યાય, તથા પ્રભવત્સવ જનનિ રૂપે સ્વદેશમાં હૃદયસૂર્યના તેજસ્વી, હૃદયસમર્થા કિરણો પાણું વિસ્તારથી પ્રસારે—જેના આર્થસુંદરીઓના જીવનની સંવૃત્તા છે “શ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાજ્ય નથી. .શ્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૧૦ મું.] ઈ. સ. ૧૯૧૩, ઑગસ્ટ, શ્રાવણ, વિ. સં. ૧૯૬૯. [અંક ૧૨ મે.

ઉદયગુંજન.

તુર્કસ્તાનનું પ્રભાગીત:

પ્રભાગીયરશ્ચુની કમીટીને પૈસાની મદદ કરવા ગઈ તા. ૧૦ ફેબ્રુઆરીના દીને કોન્સ્ટાન્ટીનોપલમાં ૫૦૦૦ પડદાનચીન તુર્કી બાનુઓની એક ગળતર સભા ભરાઈ હતી, જે મુસ્લીમ ઇતિહાસમાં એક અવનવો બનાવ ગણાઈ શકાય. હાલતા યુદ્ધનું પરિણામ ગમે તેવું આવે; છતાં જે કમળની શીશીમાં આવેા અનન્ય પ્રખરનો પ્રભાગીય જુગ્મો ઉદ્ભવેલો છે, તેજ અજાણી આવે છે કે તેનું લવિષ્ય કદી પશુ ઉતરતા દરગમતું નહિ યાય વિશેષમાં તુર્કી શીશીએ યુદ્ધમાં ગયેલાઓની મદદ તરીકે જે કાર્ય બનવેલું છે તે પશુ તેમના જોતી આશર સુધી પ્રજ્ઞામાં સંકેતિત કરજાણ ગુલામરીરીતી કિશતિમાં રહેલી શીશીને આજુ શોભાપ્રદ નથી પ્રસ્તુત સભામાં દિલાવ સાહીર એવું બતાવેલું એક ગાયન ધણી લાગણી સાથે ગાવામાં આવ્યું હતું. તેનું બાધાન્તર નીચે પ્રમણે છે.

“દુખી માતાની દુખી પુત્રીઓ, તમને સૌ આ લીલા ધ્રુમદ નીચે એકત્ર થાઓ ! તમને સૌ સાબળો, તમારા કાન આ તરફ ઝેા કારણકે આપણી માતા, આપણો દેશ ધુજતા આવળે વિલાપ કરે છે. તેના હૃદયમાં પ્રવેરોવા અજરના એરે છાદીની નસોમાં પ્રવેશ કરો છે.

“આપણી માતા જેણે ચાર માસમાં એક લાખ પુત્રોનું બલિદાન દીધું છે તે અત્યારે અશ્રુ સાગે છે. તે અચાગે ઉન્મત દશામાં છે અને, તે તર્પાસુધીતેમના તાગ્ગ ઓધરમાં પહેલો છે, ત્યાં સુધી તેના હૃદયના ધાને પાટો બાધો, જેથી તે ગચ્છયણ યાય નહિ.”

અરે, શીશીના હસ્ત, પ્રેમનું આમેહુજ મૂર્તિમન્ત સ્વરૂપ, અને દગેકે દરેક લાડના

કાર્યમાં અતુકપાનું સ્વરૂપ ! માતાના હૃદયમાંથી રક્તનું સ્વચ્છ ચાપ છે, ગ્રેમથી તેના તરફ ત્હમારો તે હાથ લંબાવો. ગરીબ દુઃખી માતાને આશા અને દિલાસો આપો.

“અરે, ત્હમે દુઃખી માતાની દુઃખી પુત્રીઓ ! ત્હમે સૌ એકઠાં થાઓ. તેને થોડી તંદુરસ્તી આપો. તેને મરવા દેશો નહિ. આપણી સ્વતંત્રતાને તેના માતાના દુઃખથી છવાવા દેશો નહિ. ત્હમારી કીર્તિ અને ત્હમારા સુખને અરક્ષિત થવા દેશો નહિ. કુર દુરમનોના હાથે ત્હમે રીબાશે નહિ, ત્હમે કલંકિત થશે નહિ.

“અરે સ્ત્રીઓ, જેનાં નેત્રો અને કાન ઔદિક મુખમાં જકડાયેલાં છે અને જેમના આંતરમાંથી દમવગરનું ગીત નીકળે છે ! શું ત્હમે તુકની દીકરીઓ છો, કે ત્હમે પિતૃભૂમિ વિનાની છો ? ત્હમારા શિરપર ઝળકતા અલંકારોનું તેજ સત્ય નથી.

“શું ત્હમારા પૂર્વજોનો ઉમદા ભુરસો ત્હમારા આત્મામાંથી લુપ્ત થઇ ગયો છે ? ભુઓ ત્હમારા ભાઈઓનાં શબને કદન જોઈએ છે. આપણા દેશને નવું જીવન જોઈએ છે. ત્હમારાં ઝળકતાં રત્નો કાઢો, તેમને અર્પણો; અને ત્હમારા આંતરથી આ મૂખાંત બદલું ગીત ભુરી દો. ”

(સમલા.)

—ચંદ્રમણિશંકર જેઠાલાલ પંડિત.

કાવ્યકુંજ.

ખેડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

ખેડેનાં ! રાસ ઝીલવા આવજો જમુના ધાટમાં,

જમુના ધાટમાં—પ્રભુની વાટમાં;

ખેડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

કુંજે કુંજે બેલડિયાંના ગહાર છે,

કુંજે કુંજે સરાવટ તણા તાર છે;

ખેડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

ઝીણા જગતના ઝમકાર છે,

મહી અજવાળાં અપાર છે;

ખેડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

વૃંદાવનમાં વિભુની વિશુદ્ધિ રહે,

હરિનું નામ મહાયુ રહે.

વિગદ જ્યોત દાર દાર ખેલે ર;

ખેડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

આવાગે છે પ્રભુનાં પદપામણાં,

આસે આસે પ્રભુનાં સંભારણાં,

રાસે રાસે હરિજનાં વારણાં;

ખેડેનાં ! આવજો રાસ ઝીલવા.

(મુંબાઈ)

—હાસમ હીરજી ચારણિયા.

રસ બાલકનું નિદ્રાગીત.

(તોટક) ઉઘી જા, ઉઘી જા રસ બાલક ! તું,
 ઉઘી જા રજનીભર, આ પ્રિય ! તું;
 હસતાં ફેદતાં, રમતાં રમતાં,
 ઉઘી જા સૂણતાં ગીતડાં મીઠકા !

ઉઘી જા પ્રભુના પ્રિય બાલક તું:
 રખવાળું ત્હને જગપાલકનું !
 સુખડાં મધુરું સહુ પામીશ તું,
 દુખડાં દીનનાં પ્રિય ! કાપીશ તું !

વીતશે દિવસો તમ વાધીશ તું,—
 નકરી પામીશ અમીક ઉન્નતિ તું !
 ભૂલી જાન બધું કડવા જગતું,—
 કર સેવન દિવ્ય તું શાન્તિ તણુ !

સધજો દિન આ રમતાં રમતાં,
 ધરમાં વળી દોડી બહાર જતાં,
 બહુ યાત્રી વિરામ હવે 'ઘડવા—
 ઉઘી જા, સુપ્રજાત વિષે ઉઠવા.

ઉઘી જા, ઉઘી જા રસબાલકડા !—
 મધુરું મધુરું હસતાં, રમતાં !
 ઉઘી જા, સુખી યા રાખને મેંદુ આ,—
 સુપ્રજાત વિષે ફરીથી ઉઠવા:

હસવા, રમવા,
 ફેદવા, ફેરવા,
 વધતો હિરણ્ય નવો ધરવા;
 નવજીવન નિત્ય ઉડી ઘડવા—
 ઉઘી જા, ઉઘી જા, રસબાલકડા !

(બીલડીઆ)

—“ કુજ. ”

શિશુજનનાં હૃદય.

(હરિણી)

સરળ મધુરું રમેહ બીનાં અનુપમ નિર્મળાં;
 દૂષણ વિણનાં ભોળાં પ્રેમી રમુજ ભયોં ખરાં;
 કુદરત તણા ઉત્સર્ગે કે જગન્મય વાડોંમાં,
 ભ્રમર સરખાં ખેલતાં, હા ! શિશુજનનાં હૃદાં.
 તરલ નવડુ જોવા, લેવા અખંડિત તપરાં,
 અસિખિત પતો જોવાં ફેરો, અધોતજ મોતી શાં;

અપ્રકટ વિના સંસ્કારોથી અમૂલ્ય મણિ સર્માં,
અદૃશ્ય કરતાં છાયા જેવી પડેલ મુકુરમાં.

અદૃશ્ય સરખાં આનંદી એ પ્રવાસી પ્રભાતનાં,
અવિદિત પથો ફેરી રહેતાં જરી અતિદૂળતા,
તદપિ મથતાં ગાતા યાવા અભેદ રહસ્યનાં;
ગમન કરતાં ધીરે ધીરે પરસ્પર સાથમાં.

લળતો કુમળી કાળી જેવી વળે ન્યમ વાળતાં,
સરસ નરસી છાયા જેવી પડે ન્યમ પાડતાં,
કુસુમ કલિકા ઝીંતે પોથી ખીલે ન્યમ ખીલતાં,
મૃદુલ ટુલકાં જેવાં રૂડાં શિશુ જનનાં હતાં.

નિરખીં નિરખી સદૃશ્યોને ધરા શિશુ આગળે;
પરખીં પરખી સન્માર્ગોને કહેા શિશુઓ અદે;
નરસુ ત્વજીને સારં સાડં શિખાય શિશુ મકી;
શિશુ સુધરતાં વ્હાવો મ્હોટો ભવિષ્ય મહીં નકી.

(મુખ્ય)

—પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક.

ભગિનીને ઉદ્બોધન.

(હરિગીત.) પ્રિય ! જાનરતિમયી સદા ઉર-પદ્મને વિકસાવજે,
વિકસાવજે, ખીલાવજે, મધુરો પરાગ પ્રસારજે;
પ્રેમે પ્રસાદી બન્ધુને સદ્ગાન ફેરી આપજે,
ને પ્રેમથી દારિદ્ર ને દુઃખ દેશ કેરાં કાપજે.

રસહીણ પુષ્પરજો ધરંતી વેલી કંઈક સુકાય છે,
ખીલી દુરત કચરાય કે દુર્દૈવથી કરમાય છે !

અમ દેશની માતા-શુદ્ધી ક્યાં પ્રસાદી અરે, વસે ?
ક્યાં વીર જનનિ, વીર ભગિની, વીર શુક્રદેવી દિસે ?

ભારત તણી આ દુર્દશા ભગિની ! સુપ્રેમે ટાળજે;
તુજ આત્મ ફેરી વિમળ જ્યોતે અમ હૃદય અજવાળજે;
તુજ ઉન્નતિમાં દેશની ગતિ ઉચ્ચ બનતી જાય છે,
તુજ શક્તિમાં અમ દેશનું બજ સદા વધતું સુદાય છે.

અમ દેશનાં ગૌરવ અને ઉદ્ધાર ત્હારે દાય છે,
શક્તિમતી તુજ ગાન સરિતા તિમિર અમ હરનાર છે;
તુજ આત્મ-ઉરનું વારિ પ્રેમે જીવી રસ ઉભરાવજે,
સ્વર્ગીય નન્દનવન સમી અમ અર્થશ્રમિ બનાવજે.

(અમદાવાદ.)

—“શિંદુ”

ઝાલાને ઉપાલમ્ભ.

(ગઝલ.) અરેરે માનવી ! તુજમાં, દયાનું કેમ અધારું ?
ખિચારું ટળવળી મરશે, ઉધાડી દે હૃદય તહારું.

ઝાલાને દુઃખ આપતાં, હૃદય ન કટકા થાય,
આંધી એવા માનવી, પ્રેમ અર્પવા ધાય ?

જમર પુષ્પો ધણી દિસે, મળે મન એક એકથી,
ન જાયે પ્રેમને કાંઈ, ભળે હર આપ મેળથી.

સારસ સારસી જોડણુ, કેમે નહીં છોડાય ?
ધૂટે નહિં, વુટે કદિ, પ્રાણુ વિનાનું ધાય.

ન માગે પ્રેમ જાતિ કે સ્વરૂપ ઝાલાનું નહિં લેને,
પરંતુ જાણુ અંતર આણુ, અરણુ છો પ્રેમનું વહેને.

(અમદાવાદ)

—“બાલક.”

સખી વિયોગ.

(મન્દાકાન્તા) રૂપા દેવો અમ પર, અહો ઇંચ તોં આજ રૂપો,
રે રે મહારી પ્રિય સખી તણો દેહથી પ્રાણુ ધૂટ્યો !
શું આચિંતી નિરદય જની આમ ભડી ગર્ભ તું ?
મહારા વીરા દૂર બહુ રહ્યા, શુંજ તેને લાખું હું ?

તેનું બોણું વિમળ દિલકું કેમ આ સાંખરો રે ?
આ સૂણીને નયનમદિથી આંસુડા સારશે રે;
વિધિ લેખો નહિં નહિં જરી કાઠ કળે રૂરે રે,
તેકું આપ્યું, અરરરર તે કેમ પાછું રૂરે રે ?

મહેં જાણ્યું જે પ્રિયજન તણા યોગથી સુખ મહોડું,
ના, ના, મહારી પ્રિય સખી ! સહુ સુખ એ છેક જોડું;
અતે જાણું સજ ત્યજ અહિં, સાચ ના કાઠ રે છે,
રે રે પ્રાણી જનમ ધરીને જગત આપમે છે !

જેને જાન્યાં મનથી અતિશે પ્રેમથી ચાહનારાં,
જૂઠાં જૂઠાં સહુ પ્રજાથી એ સ્વાર્થમાં રાચનારાં:
એવા જૂઠા જગતજનના સ્નેહને ભુલી જાજે,
તું તહારા આ નવલ પથમાં શાન્તિથી ચાલી જાજે.

(કચ્છ-મુઘ)

—જહેન સડીનાખાધ અલહલાલાઈ.

વાર્તાલહરી.

ઉપકાર.

ઈસ્વીસનના તેરમા સૈકાની શરૂઆતમાં આપણી આ નાની વાર્તાને પ્રારંભ થાય છે. આશરે બારસે વીસતું ઇસ્વીસદત્તું વરસ ચાલતું હતું, તે સમય હિન્દુસ્તાન માટે અધા-ધુધીનો હતો. દિલ્હિના તખ્ત ઉપર સુલામવંશનો અદ્વતમશ સુલતાન બેઠો હતો તે પોતાના કાંધક છુદ્ધિયાતુરોથી અને કાંધક જોર જીલમથી પોતાના પુર્વજોના વખતના સ્વ-તંત્ર સુખાચ્છોને છૂતી તાણે કરી ચકચો હતો.

પરંતુ સીંધ દેશમાં તો શાંતી હતીજ નહીં. પાદશાહી લશ્કર લાગ્યેજ ત્યાંના મુમાને નમાવી પાછું વળ્યું હશે, કે તરતજ ત્યાં મારામારી અને ટડો ફીસાદ આખા દેશમાં ચાલુ થઈ ગયાં હતાં. પાદશાહી સત્તા નામનીજ હતી. મુખ્ય કહેવા મારજ પોતાનો દોર દમામ ચલાવતો હતો. હિન્દુ મુસલમાન વચ્ચે નાની લડાઈઓ ચાલુજ હતી, અને મન માલની સલામતી તો ખીલકુલ પલાયન કરી ગઈ હતી ! છુંદારા ધાડપાકુ, ચોર લોકાલું જ્યાં ત્યાં પરિજળ જામેલું જણાઈ હતું.

માધમાસ ચાલતો હતો. દિવસે તાપતું જોર વધતું જણાતું હતું અને રાત્રીએ ઢાઢ પોતાતું સામ્રાજ્ય ચલાવતી હતી. આવા સમયમાં વિશાળ સિન્ધુ નદિના પૂર્વ તરફ આવેલા એક નાના ગામડામાંથી એક ડાકીવાળું ગાડું અને ત્રણ ચાર દુધીવારખંધ રક્ષકો રહાજ પડતે પડતે સિન્ધુ નદિના પશ્ચિમ કિનારા ઉપર આવેલા એક નાના ગામ તરફ પોતાનો રસ્તો ઉતાવળથી કાપે જતા હતા. ગાડું ધીરે ધીરે આગળ ચાલ્યું જતું હતું. રાત્રી પણ પોતાનો પ્રતાપ ધીમે ધીમે જમાવતી હતી. અને શોતરસમી ચન્દ્રમા ચોતરફના વેરાન મેદાન ઉપર પોતાની શ્વેત શ્રીલુ અને દૂધ જેવી ચન્દ્રિકા પ્રસરાવવા લાગ્યો હતો. પવનના સપાટા વારંવાર રેતી તથા ધૂળના વાવાઝોડા સાથે કોઈ કોઈ રસ્તે આવતાં ઝાડને પણ મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખવા પ્રયત્ન કરતા હતા અને ગાડા ઉપરના ઢાંકેલા વજનને ઊરાડી નાંખતા હતા. આકાશ તદ્દન નિર્મળ હતું. કંલક એકમાં આ ગાડું સિન્ધુ નદીના કીનારા ઉપર આવી પહોંચ્યું. અને કીનારા ઉપરથી ગરગડતું ઉંચુનીચુ થતું નદીના વિશાળપટમાં ઉતરવા લાગ્યું. ગાડાના બે રક્ષકો બે તરફથી ગાડાને ઝાલો નીચે ઉતરવા લાગ્યા. થોડી પળમાં પાણીની સપાટી જણાઈ.

“ અદ્ભુત હુસેન ! ” ગાડામાંથી અતિ મધુર સ્વર સાથે સિન્ધી ભાષામાં એક નવ-યાવન યુવનિએ પોતાના એક રક્ષકને પૂછ્યું.

“ અહીં પાણેક ઘડી રેકાઈ ચકારો ? ”

“ ખેન ! એક પળનો પણ વિલંબ આપણને તુકશાનકારક છે. ” અદ્ભુત હુસેન નામના એક રક્ષકે જવાબ આપ્યો. “ નદી ઓગળી પેલી તરફ ગયા પછી ગામમાં પહોંચ્યા એટલે શીકર નથી. બાકી હાલમાં કેવો વખત છે, તે તો ત્હમે તથા ખેન પોતે પણ જાણો છો. ”

“ હુગાર ઉતરવાની ખાસ જરૂર છે. નદી આવી છે. એટલે ઓગળીને પેલી તરફ ગયા પછી પણ રેકાયા વગર છુટકો નથી. માટે નદી ઉતર્યા બાદ શકત થોડીજવાર ગાડાને ખેડી કરવું પડશે. ”

આ વાત ચાલતી હતી તેટલામાં નદીના ઉંડા જળ ઉપર તરતી હોડીઓના માછીઓ આ ગાડાને તથા બળદ અને માણસને નદીની પેઢી તરફ લઇ જવા તૈયારી કરવા લાગ્યા. ગાડુ હોડી નાંખવામાં આવ્યું. અને અંદરના લાગમમાંથી જે યુવતિઓ ધીરેથી પોતાના શરીરને ઢાંકીને ગાડાની એક બાજુ ઉપર દિતરી પડી, પાસેની હોડીમાં પોતાનાં માણસો સાથે જઇ પહોંચી. તરતજ હોડીને પાણીમાં ઢંકારી યુક્તવામાં આવી, ઉંડા જળની સપાટી ઉપર ચન્દ્રમાતું પ્રતિબિંબ હોડીમાં બેસનારાંઓને મનોહર લાગતું હતું. પાંચેક કલાકમાં હોડી સામેની બાજુએ પહોંચી ગઇ અને ત્યાં તે બે યુવતિઓ પોતાનાં માણસો સાથે ઉતરી. ગાડા તથા બળદને આવતાં જોટલી વાર હતી તેટલી વાર આ બે યુવતિઓએ પાણીથી રહેજા છેડે પોતાને જે કાર્ય કરવું હતું તે કરવામાં પ્રવૃત્ત થી. પોતાનાં માણસો તેથી ચોરેજા છેડે હતાં. બંને વચ્ચે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થવા માંડી.

“ બહેન યશોમતિ ! હવે જે ધડીની અંદર તું તો તારા પતિની સ્ત્રીય જઇ પહોંચીશ. ત્યાર પછીથી તારે અને મારે વિયોગ થવાને. ઈશ્વર જ્યારે મેળવશે ત્યારે મળીશું. પરંતુ બહેન ! તારા પિતાએ આસપાસથી જોડી ખમરોના આધાર લઇ તને મોકલી દેવામાં ધણીજ ઉતાવળ કરી હો ! ! ”

“ શા ઉપરથી તું કહે છે કે જોડી ખમર ઉપર મારા પિતાએ આધાર રાખ્યો છે ? ખમર છે તને ? પેલો જોરાસાન અને સમરકદનો રાક્ષસ જંગીસખાન ખરેખર સિન્ધ દેશમાં આવી ગયો છે ! મને ખરી ખબર મળી છે. મારા પિતાએ બૃથ કરી નથી. પ્રિય બહેન ! મુસલમાનોના સમયમાં આપણા જેવી હિન્દુ સ્ત્રીઓને તો પોતાના પતિ પાસે રહેવું યોગ્ય છે. ઉમરે પહોંચ્યા પછી વિવાહિત કે અવિવાહિત બાળાને તો આ રાજ્ય તદ્દન લયકર અનર્થકારીજા નિવડે છે. માટે હું જાઉં છું તે ઈશ્વર સારા માટેજ કરે છે. ”

“ બહેન ! તું કહે છે તેમ પણ હોય. જોને ‘હજી દૂર લશ્કરની ઝાવણીના પડાવ જ હોય તેવું’ જણાય છે. અરેરે ! હવે શા ભોગ મળશે ? રહેવું સત્યાનાશ નીકળી જશે ! અત્યારે આપણે મળ્યાં તે ખરાં અને હવે મળીશું તે જોડું. સમય આવી ગયો છે. કદાચ જંગીસખાન તારા ગામ ઉપર ચડી આવ્યો તો કોણ જાણે શા શા અનર્થ કરશે ! બહેન, જવાનું માંડી વાળ અને તારા સ્વામી સાથે આપણે ત્યાં આશ્રમે આવીને રહે. ”

“ તું તો માંડી થઇ છું. પોતાના પતિ પાસે કહેવામાં કદાચ મૃત્યુ થાય તોપણ કોઇ આર્થજાળા બીની હોય તેવું હું સાંભળ્યું છે ?—પણ ખરે ! બહેન !—પેલી જે આકૃતિઓ આપણી તરફ ચાલી આવે છે તે કોણ દશે ? “ યશોમતિએ કાંઈક ધારતી અને સંકેતી નદીના કીનારા તરફથી સ્વામ રંગના વસ્ત્રથી સજ્જ થઈને જે મૂર્તિઓને આવતી જોઇ ચમકી જઇ પૂછ્યું.

“ હા ! એ કોણ દશે ? ” તેની સખીએ લાયથી ઉદ્ગાર કાઢ્યો. “ ચાલ ! આપણાં માણસોનો પાસે જતાં રહીએ. ”

આટલા વખતમાં ગાડુ તથા બળદ આ તરફ આવી ગયા હતા અને માણસો તે ઉતારવામાં રોકાયા હતા. ફક્ત બે માણસો તે યુવતિઓ જ્યાં વાત કરતી હતી ત્યાં ઉભા હતા. તેઓ પણ આ બે આદમીઓને પોતાની તરફ આવતાં જોઇ તરત પોતાનાં હથીયાર સંભાળી તે બેની પાસે આવી પહોંચ્યા. પરંતુ આવતાં આવતાં આવનાર પેલા બે પુરોએ

તે સ્ત્રીઓને ઘેરી લીધી અને કઠોર રવરે સમજી શકાય તેવી ભાષામાં તાણે ધકળવા હુકમ કર્યો.

થોડીજ વારમાં આસપાસનાં માણસો દૃષ્ટીમાર ઉગામી દોડી આવ્યાં. તે બે યુવતિઓ ભયથી ચરચર ધુળવા લાગી. કારણકે પોતાક ઉપરથી આવનાર મનુષ્યો બીજા કોઈ નહીં પરંતુ મોગલો હોય તેમ જણાવું હતું. પેલા બે મોગલોએ પણ પોતાની તરવાર આનમાંથી ખુલ્લી કરી અને મારામારી અને કાપા કાપીની તૈયારી ચર્ચ હોય તેવા દેખાવ ધક રહ્યા. પણ આવા સમયે નદીમાં ઉભેલા મોગલો એક કારમી ચીસ પાડી. બધાની નજર ચીસ પાડનાર તરફ ખેંચાઈ. પણ શું દેખાવ નજરે પડ્યો? નદીના પાણીમાં ઉભેલા મોગલને એક બધાનક મગર પોતાના પૂંછડાથી પાણીમાં પહોંચી તેના એક પગ મ્હોંમાં પકડી ઉઠા પાણીમાં ખેંચી જતાં સર્વેએ જોયો. આ દેખાવ જોઈ બીજા મોગલ એકદમ પાણીમાં કુદી પડ્યો અને કાઠ ઉભેલા સીપાઈએને દયાની ખાતર મરતા માણસને બચાવવા લાગી તૂટી ઉઠું જખાનમાં ધાંટા પાડી વિનવવા લાગ્યો.

શાન્ત અને સ્થિર પાણીની સપાટી ઉપર બે મનુષ્યો તે ભયંકર ઇવલેણ પ્રાણીની સામે ખેંચા ખેંચી કરવા લાગ્યા. પરંતુ તે થોડાજ વખતને માટે હતું. એકને બચાવવા જતાં બીજાને પણ તે પ્રાણીના પંજામાં સપડાઈ ગયો. બન્ને પોતાના હાથ પાણી ઉપર દ્યા ખાતર બચાવવા, હલાવવા લાગ્યા.

આ દેખાવ કુર મનુષ્યની છાતી પીગળાવવા બસ હતો. મરણની અણી પહેચિલા, થોડા ઘણું પાણી પી ગયેલા, પહોળા હાથ અને પહોળી દાડી ગયેલી આંખો વાળા, તર-ફડીયાં મારતા બે મનુષ્યોને જોઈ કાઠ ઉભેલી યશોમતિએ એક ઝડપ મારી પાસેના આદ-મીના હાથમાંથી તરવાર ઝુટવી લઈ ત્હેની બ્હેનપણી અને બીજાં માણસો તેનેરોફે તે પહેલાં પાણીમાં ભુરકો માર્યો અને બીજાજ પળે એક કુબડી મારી લાંબી પાણીવાર તરવાર મગરના ટેલા મ્હોંના નીચેના ભાગમાં ઘોંચી દીધી.

ટોળાયલા પાણી ઉપર લોહી લોહી યધ ગયું. તેના ઉપર ચન્દ્રમાનાં કીરણો અબ્યવ-રિત સ્થિતિમાં પડતાં જણાયાં. પાસે ઉભેલા બીજા માણસોએ નદીમાં કુદી પડી તરીને દાર આવેલી પોતાના બીના પાણીથી દડદડતા ટેસપાસને ગોઠવતી યશોમતિ પાસે દેખતી તે બે મરી ગયેલાં થરીરો ખેંચી કાઢ્યાં. તેમાંના એકના પગેથી લોહી નીકળતું હતું.

“બહેન ! અહુ બુલ કરી. નિર્ધર્ક ત્હમે ત્હમારા શરીરને જોખમમાં નાંખ્યું ! હો ! બે બે યવનો આપણને બેદાલ કરવાને આવ્યા હતા. સર્પને દુધ પાષ ઉછેરવા બેધું કર્યું.”

“અરે ! અહમદ હુસેન ! ગમે તેમ હતું પરંતુ તે બન્ને ઈશ્વરનાજ ફરજદ છે. મરણે ગમે તેટલો આપણા ઉપર લુલમ શુભર્યો હોય પરંતુ તેમને આવી કૂર રીતે મરતા હઈ આપણે કાંઈ પણ મદદ ન કરવી તે અમારા આર્થિકમને અને વિશેષ કરી આપણે નદનાં બાગેકાને ધણજ ચરમ બરેલું છે ! હવે ઈશ્વરની ખાતર કાંઈ જોશો કે આ બે એલા છે કે જીવતા ?” યશોમતિએ પોતાની સખીએ આજુલાં કોરાં લુગડાં પહેરતાં ફરતાં પાસે ઉભેલા સેવકને હુકમ કર્યો.

તરતજ એક તાપણી સળગાવવામાં આવી અને આ બન્ને માણસોને જાગૃત અને શુદ્ધિમાં લવવાના પ્રયત્નો અજમાવવામાં આવ્યા. એટલામાં આ તરફ આવી ગયેલા ગાડાને બાગદ જોરે જોડી દઈ બન્ને યુવતિઓને તરત બેસી આગળ રહેતા કાપવા અહમદ હુસેન કહેવા

લાગ્યો. “ નહીં ! એમ નહીં થાય ! જ્યાં સુધી આ માણસો શુદ્ધિમાં નહીં આવે ત્યાં સુધી હું તો અહીંથી ખસવાની નથી ” યશોમતિએ દૃઢ સ્વરે કહ્યું.

“ બહેન ! હસીનાઇ ન કમે ! જુઓ જે પહેલ રાત્રી જવા આવી છે. આ વખતે તો આપણે ઠેકાણે પણ પહોંચી ગયા હોત. વળી રસ્તાના બોલી તમને ખબર છે ? આ જે માણસો મુગલ છે અને લૂંટારા જણાય છે. તે જીવશે કે મરશે તેમાં આપણે શું ? અહીંના માછી લોકો તેમની સારવાર કરશે. આપણે રોકાવાનું કારણ નથી. ” અહમદ હુસેને સમજાવતાં જવાબ દીધા.

પરંતુ યશોમતિ એકની જે ન યત્ન. લાચારીએ બધાં માણસો ને જે વચનોને શુદ્ધિમાં આણવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. થોડી વારમાં પાછળથી પડેલા યવન હાલતો જણાયા. અને એક જે મિનિટમાં આખા ઉધાડી ચોતરફ આશ્ચર્યતાથી જોવા લાગ્યો. તેટલામાં બીજા પણ શુદ્ધિમાં આગ્યો તેના પગને પુરતો ઉપચાર કરી તેને ઝાલોને બેઠા કર્યો.

થોડીવાર બંને વચે જુદીજ લાપામાં વાનચીન થવા લાગી. આસપાસનાં માણસો આવાત સાંભળવા લાગ્યા. પરંતુ કોઇને કંઈ સમજણ પડતી નહોતી. થોડી પળ ગયા બાદ પેલા શુદ્ધિમાં આવેલા મુગલે ભાગીતૂટી ઉર્દુજાતમાં આસપાસનાં માણસોને પૂછ્યું.

“ અમને બચાવનાર તે સ્વર્ગની પરી ક્યાં છે ? નેક ખુદા તેના ઉપર રહમનો વરસાદ વરસાવે. આ મારો સરદાર તે બહેસ્તની સુંદરીને સત્તામ કરવાની આપણ રાખે છે. ખુદાની ખાતર, અલ્લાહ રસુલની ખાતર, એટલી મહેરબાની કરો કે તે બક્ષા શીરસ્તાને અમે અમારો ઉપકાર જણાવીએ. ”

બીજા કંઈ ઉત્તર આપે તે પહેલાં પોતાના મોંને કાંઈક ઢાંકી યશોમતિ આગળ આવીને મધુર સ્વરે બોલી, “ ઉપકાર કે આભાર માનવાની કંઈ જરૂર નથી. ઇશ્વરની નજરમાં સર્વ મનુષ્ય સરખા છે, અને એક બીજાને મદદ કરવી તે મનુષ્યનો ધર્મ છે. તમને બંને અમને નુકસાન કરવાના ઇરાદાથી અત્રે આવેલા હતા, પરંતુ ઇશ્વર ઇચ્છા જુદીજ હતી ! પ્રભુ તમારા અપરાધની ક્ષમા કરે ! હવે તમારે જ્યાં જવું હોય ત્યાં જાઓ ! અમે અમારે રસ્તે પડીશું. ”

આટલું કહી યશોમતિ ગાડામાં બેસવા ચાલીજતી હતી, પરંતુ તેટલામાં જેના પગને ઇંજ થઈ હતી તે યવન એક ટેકાથી ઉભો થયો અને પોતાની કમરેથી એક સુવર્ણ અને રત્નજડીત કટાર યશોમતિ તરફ ધરીને અચ્છુટ બાંધ બોખરા સ્વરથી કાંઈ કહેવા લાગ્યો.

બીજા યવને તરતજ સમજણ પાડી “ ઝા દાનેશમંદ પરિઆનુ ! આ અમારો સરદાર પોતાના તરફથી તમારી લાપડીને માટે આ એક રમરણ ચિન્હ આપે છે તે સ્વીકારવાની મહેરબાની કરો. ઝા જનીન ! કદી તમને કોઇ પણ પળમાં કાંઈ મુશીબત પડે ત્યારે આ અમારો સરદાર એમ કહેવા ફરમાવે છે જે આ કટારને બૂલીશ નહીં. ”

થોડીપળ વિચાર કરી યશોમતિએ કાંઈ પણ ઉત્તર આપ્યા શીવાય તે કટાર પોતાના માણસની મારફતે લઈ લીધી અને બીજા પળે કાંઈપણ બોલ્યા ક્યાં શીવાય ગાડામાં બેસી માણસો સાથે રસ્તો કાપવા મંડ્યો.

પેલા જે મોગલો પણ કેટલોક વખત ત્યાં રહી, થોડીવારમાં ત્યાંથી અદૃશ્ય થઈ ગયા.

ઉપર વણવેશી હકીકતને યથે લગભગ બે મહીના યજ ગયા હતા; પરંતુ તે બે માસ સિંધદેશને ધણાજ ત્રાસજનક થઈ પડ્યા હતા. સમરકંદ ખોરાસાનના મોગલોના અધિપ-
 નિ જન્ધીસખાન તાતાર દેશનાં જંગલી ધાડાં સાથે હિન્દુસ્તાનના પશ્ચિમ પ્રદેશોના પહાડી
 રસ્તાઓની ધણી આવે હોયો; અને સિંધદેશમાં લોહીની નદીઓ ચઢાવી રહ્યો હતો. તેની
 સાથે આવેલા મોગલ સીપાહીઓમાં બીલકુલ દયાનો અંશ નહોતો. કૂર, જંગલી, માંસાહારી
 પ્રાણી જેવોજ તે સર્વેનો સ્વભાવ હતો. મનુષ્ય જાતને પકડી એકદમ મારી
 નાંખવામાં તેમને ધણેજ આનંદ લાગતો. મોગલો સાડાતણુ હાથ ઉઘા અને કદા-
 વર આંધાના અને લાંબી આંખોવાળા હતા, તેમને શરીરે વાળની ફવારી હતી અને
 તેમની ચામડીનો રંગ પીળો હતો તેમનો પહેરવેશ ઘેટાંના ચામડાના જઞ્જાઓનો અને
 ઉનની વણાટના કામળાઓનો હતો. પાસે જતાં તેમનાં શરીરમાંથી ધણીજ ખરાજ દુર્ગંધ
 નીકળતી હતી. આવા લોહીના તરસ્યા રાક્ષસોનું ઝનૂની ટોળુ આ વખતે આખા સિંધ
 દેશમાં ત્રામ વર્તાવી રહ્યું હતું. તેઓ દરેક ગામને નાની ટોળીઓમાં છાપો મારતા હતા
 અને ત્યાંનાં તમામ સ્ત્રી પુરુષોને ઉમર કે જાતનો ફરકાર જોયા શીવાય તરવારને શરણુ કર-
 તા હતા. જો કોઈ શહેર કે કિલ્લો તેમની રહામે થવા પ્રયત્ન કરતો તો તેના રહેવાસીઓની
 તે છતાપા આદ ધણીજ માઠી વણે કરતા તેમાં મુમલમાનો કરતા હિન્દુઓ તરફ તો તેઓ
 બેહદ દુરમનાવટથી વર્તતા હતા. આપણી આ વાત શરૂ થાય છે તે સમયે આ ત્રાસ જનક
 શહેનશાહ જન્ધીસખાન કાણુવ યજને સિંધ દેશમાં આવી સુક્યો હતો. અને ત્યાં ત્યાં અગ્નિ
 અને તરવારથી તેણે પોતાનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તાવવા માંડ્યું હતું. રાત્રીએ ગરીબ, અનાથ, મનુષ્યો-
 નાં ટોળાં આ રાક્ષસોથી બચવા માટે જંગલોમાં, નદીતીર્થોમાં, કે જંગલખીરના રણ
 તરફ નહાસતાં અને અહીંથી તહિં દયાજનક સ્થિતિમાં દોડદોડ કરતાં દૃષ્ટિએ પડતાં હતાં.

જેત્ર મહીનાના એક નુદર પ્રકાતે સિંધુનદીને તીરે આવેલું એક નાનું ગામ આ
 મોગલ સીપાહીઓના ક્રોધનો ભોગ થઈ પડ્યું હતું. પ્રાતઃકાળના શીત પવનની લહેરોથી
 જૂદ અને આનંદ લાગેજ ગુલામી નિદ્રાથી મુક્ત થયાં હશે, નેટમાં ખુબ પડી કે મોગલ
 લૂટારાઓએ ગામને ઘેરી લીધું છે. આ વાત દરેકને કાને પડતાં લખ અને ગભરાટ સર્વ
 રથે બપો ગયો પરંતુ થોડાજ વખતમાં ગામના નાક ઉપર રક્ષણુ અર્થે નીમાવડા ચોટી
 દોગેને દહાવી એક મોગલ સીપાહી ગામમાં દાખલ થયો અને ફરમાવ્યું જે “જેમણે
 મોતથી બચવું હોય તેમણે અલાહનાના પાક દિનેનો સ્વીકાર કરવો. નહીંતો દરેક
 માણસને વીણી વીણી ધણીજ કૂરતાથી મારી નાખવામાં આવશે.” ગામમાં આ વખતે
 ધણા ગરુ દિન્દુ રજપુત સીપાહીઓ રહેતા હતા. તેમણે પણ તેટલીજ બહાદુરીથી જવાબ
 આપ્યો કે “મોતમાંથી બચવા માટે કાઈપણ એવો નિર્માંગી નહીં હોય કે પોતાનો ધર્મ
 ત્યાગ કરશે.” થોડાજ વખતમાં એક નાની સખા લડવા તૈયાર થઈ અને તેમની સાથે
 થોડા ધણા દિલ્લિ પાંચાહતના થાણાના મુમલમાન પણ એકઠેલી સીપાહીઓ તૈયાર થઈ
 ગામને મોખરે લુની લુની ટોળીઓમાં જુદે જુદે નાકે લડવા તેઓ આગળ ધસી ગયા. તરતજ
 ભાંકર, પુલ્કનો મારલ થયો. ઉગતા સૂરના ગુલામી કિલ્લો વિજળીના જેવી ચક્રચક્તી
 તરવારોના ધાથી ધાધન પડેલા લોહીના પ્રવાહ સાથે મળી જઈ રક્ષા ધારણુ કરવા
 લાગ્યાં ચોતરફ મારો-કાપોની જુમો, ધવાવવાની ઓસો, અને મોગલ સીપાહીઓની અરપટ

ધમકીના શબ્દો કાને પડવા લાગ્યા. અડધા કલાકમાં એક નાકાના મુટીમર માણસોની કતલ કરી એક સોડીતરણુ ટોણુ ગામમાં દોડી આવ્યું અને ચોતરફ નિરાધાર મનુષ્યોની કતલ કરવા માંડી. આ સમાચાર જીજ્ઞે રથજે ફરી વળનાં થોડી બાકી રહેલી રજપૂતોની સંખ્યા ગામમાં દોડી આવી. પરંતુ તે સર્વ ચોતરફથી ઘેરાઈ ગયા. થોડા ધણી લડતાં લડતાં પંકડાઈ ગયા; બાકીના કપાઈ ગયા. ટોળીના સરદારે તરતજ ગામનાં તમામ સ્ત્રી પુરૂષોને પકડવા હુકમ કર્યો. લાગણ સીપાઈઓએ ઘેરઘેરથી પકડા પકડી કરવા માંડી. અડધા કલાકમાં બસેંદ કમનસિય પુરૂષોનું અને ચારસેંદ સ્ત્રીઓનું બકરાના વાળનાં દોરડાંએ બાંધીનું ટોણું ગામની બહાર મોગલ સીપાઈઓએ કાઢ્યું. કેટલાંકની આંખમાંથી દડદડ આંસુઓ વહે જતાં હતાં. ત્યારે કેટલાંક મનુષ્ય પાસેજ છે તેમ ધારી મોગલ સીપાઈઓની ગાળ તથા અપમાન સહન કરતાં હતાં. તે ગામના દરેક ઘરમાં અગ્નિ સુકવામાં આવ્યા અને તરતજ આ સર્વ કેદીઓને લઈ તે મોગલોની હુકડી ગુપ્ત જાવણી તરફ રવાના થઈ ગઈ.

સ્દાજ પડતાં મિન્ધુ નદિને કીનારે આવેલી મોગલ જાવણીમાં એક લુદોજ દેખાવ માણુમ પડતો હતો. બકરાના ચામડાના તંબુઓની લાખી દારની વચ્ચે પ્રુધી તરવાર વાળા મોગલ સીપાઈઓથી ચારે તરફ ઘેરી લીધેલા ખેદાન વચ્ચે પકડાએલાં સ્ત્રી પુરૂષોની કતલ થતી હતી. રદામિના તંબુમાં એક ઉંચા આમન ઉપર રસમરકંદ અને ખોરાસાનનો અધિપતિ સુલતાન જાંધિસખાન બેઠો બેઠો હુકો ગગડાવતો હતો અને ઝીણી નજરથી તેની સામે થતી કતલ તરફ સતોડથી જોવા કરતો હતો. તેની આસપાસ કેટલાક દરખા-રીઓ પોતાનું માથું અદજથી નીચું કરી દાઘ જોડી ઉભા રહેલા હતા. જે સ્ત્રી કે પુરૂષની શુભામ તરીકે રાખવાની કોઈની માગણી ન થતી તેમને તરતજ જલાદને રવાંધીન કરવામાં આવતાં હતાં. સર્વ મનુષ્યોની નજર જલાદ તરફ હતી. એટલામાં એક પુરૂષ અને એક સ્ત્રીને કેટલાક મોગલ સીપાઈઓ જલાદ પાસે વધ કરવા માટે બેચી લાખ્યા. બન્નેના દાઘ પગ મજબુત દોરડાંથી બાંધેલા હતા તેથી તેમને ઉંચકીને જલાદ આગળ મુક્યાં. પહેલાં પુરૂષનો વારો આવ્યો. તેની આંખે એક લોહીથી દડ દડતુ ચામડુ બાંધવામાં આવ્યું. પછેના માણુએ એક પકડો મારી તેની ગરદન નીચે નમાવી. પરંતુ તે ધક્કા સાથે તે કેદીની કમરે બાંધેલું લૂગડું છુટી પડ્યું અને એક ચૂરણું કટારી ખજજીજી કરીને નીકળી પડી. જલાદે આ વાત ઉપર કંઈ પણ ધ્યાન ન આપતાં પોતાની તરવાર ઉંચી કરી; પરંતુ એક મોગલ સરદારે દોડી આવી તેના દાઘ પકડી રાખ્યો. અને કહ્યું કે “આ પુરૂષને મ્હેં શુભામ તરીકે રાખી લીધો છે”. તે કમનસીય કેદીએ ધ્રુજતે સ્વરે જવાબ આપ્યો, “જો નેક નામદાર, મ્હને માતથી અજગો શા માટે યવા દો છો ? મ્હારે જીવનું નથી ! કારણ કે મ્હારી સ્ત્રી પણ મનુષ્યનેજ વસ થવાની છે.” “ત્હારી સ્ત્રી કય ?” પોતાની આંખેથી ચામડુ દૂર કરાવી તે કેદીએ જવાબ આપ્યો, “આ જલાદ અવરથામાં અધમુદ થઈ પડેલી છે તેજ”. તે સરદારે તે બન્ને કેદીને રાખી લેવા ઇચ્છા જણાવી. તરતજ તેમના બંધ તોડી નાંખી તેમને દૂર લઈ જવામાં આવ્યાં. બન્નેની કીમત પણ તેના સર-દારે ત્યાં ને ત્યાંજ સુકવી આપી.

થોડા દિવસમાં અચાનક રીતે શહેનશાહ જાંધિસખાન જેવી રીતે તે ધક્કો આવ્યો હતો તેવીજ રીતે કંઈ પણ કાણુ જણાવા વિના પોતાના દેશ તરફ એકદમ ચાલ્યો ગયો અને

દેશને જંગલી અને વેરાન અવસ્થામાં મુકનો ગયો. ચોર અને લંડારાનું જ્યાં ત્યાં ભેર ફાટ્યું. વેપાર રોજગાર તૂટી ગયો અને જ્યાં ત્યાં અસાધિત પ્રસરી રહી. પાદશાહી અમલ નામનોજ આલવા માંડ્યો.

આ સમયે સિન્ધથી દિલ્હી તરફ જવાના માર્ગ ઉપર કેટલાક મુસાફરો રસ્તો કાપતા જતા હતા. તેમાં પાંચ સાતેક ઘોડેસ્વાર હતા અને ત્રણેક માણસો. ઉંટ ઉપર મુસાફરી કરતા હતા. એક ગાડી હતી અને જે મીઆના ઉપાડી બોઇ લોકો ચાલતા હતા. ગાડીમાં બેઠેલો એક અધધાન અમીર હતો. તેની એક તરફ એક ઘોડેસ્વાર ચાલતો હતો તે પણ અધધાન હતો. બીજી તરફ જે ઘોડેસ્વાર હતો તે હિન્દુ જણાતો હતો. ગાડી પાછળ મ્યાના ચાલ્યા આવતા હતા. આ નાનો કાફલો સિન્ધછોડી અજમેર લગભગ આવી પહોંચ્યો હતો. સન્ધ્યાકાળ પડતાં અજમેર પાસે આવેલા અનાસાગર તળાવ ઉપર વિશ્રાન્તિ લેવા ગાડી ઘોડા તથા ઉંટ વિગેરે છોડવામાં આવી. અને પાસેની સરાઈમાં મુકામ કર્યો. મ્યાનામાંથી એક જનાની સ્ત્રી ઉતરી પાસેની ચોરડીમાં ચાલી ગઈ સર્વ કોઇ ખાવાપીવાની ખટપટમાં પડ્યા. રાત્રીના દસ વાગ્યાનો શુભાર થયો હશે તે વખતે જે દોડતા ઘોડાનો અવાજ સરાઈમાં ઉતરેલા મુસાફરોને કાને પડ્યો. ઘોડીજવારમાં જે હથીઆરખંધ માણસો સરાઈ આગળ ઘોડેથી ઉતરી પડ્યા. અને આસપાસનાં માણસોને ધ્રુષી રીતે કેટલીક વાત પૂછી સરાઈના એક બાગ તરફ તે અધધાન અમીરને મળવા ચાલ્યાં ગયાં. પા એક ઘડીમાં તે અધધાન અમીરે ઉતાવળથી સજ્જ થઈ પાસેના એક માણસને બોલાવી કહ્યું “ મ્હારે મ્હારી દિકરીને મળું છું માટે તેને ખખર કર ”. તરતજ તે માણસ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. યોગાનમાં તે મુસલમાન અધધાન સરદાર લરકરી પોશાકમાં મૂંઠો આંખળતો ઉભો તરતજ તેની પાસે એક છુરખો દંડીની સ્ત્રી આવી ઉભી રહી અને જે હાથ બેડી પૂછવા લાગી “ મ્હારા પ્રિય પાળક પિતા, શો દુકમ છે ? ” “ કંઈ નહીં દિકરી યશોમતિ ! મ્હારે તરતજ ઉતાવળનું કામ હોવાથી ત્હમારી તથા ત્હમારા પ્રિય પતિની આગળજ તામડતોળ દિલ્હી જવાની જરૂર પડી છે. મ્હારાં માણસ ત્હમારી સાથેજ આવશે. ત્યાં સર્વ આવશે એટલે ત્હમારા પતિને અને ત્હમને પાદશાહની પૂર્ણ મહેરબાનીનો અનુભવ થશે. મ્હને શાહ સલીમે તત્કાળ બેલાવ્યો છે એટલે હું જઈ છું ” અર્ધિ ઉર્દુ જમાનમાં અને અર્ધિ હિન્દી જમાનમાં યશોમતિ જે સજ્જ થઈ માર્ગમાં જ સરદારે કહ્યું. અને તરતજ સર્વની રજા લઈ તે જે હથીઆરખંધ સવારો સાથે ત્રણથી ત્યાંથી અદસ્થ થઈ ગયો.

કહેવાની જરૂર નથી કે, કાફલાના મીયાનામાં મુસાફરી કરતી સ્ત્રી તે યશોમતિજ હતી અને હિન્દુ ઘોડેસ્વાર તે તેના પતિ હતા. શુભામ તરીકે વેચાયા પછી તેના કેવી રીતે છુટકો થયો તે આગળ ઉપર માન્ય પડશે.

કેટલેક દિવસે આ સર્વ મંડળ દિલ્હી પહોંચ્યું. શહેર આગળ તેમને સામા લેવા કેટલાક હથીઆરખંધ સિપાઈઓ આવ્યા હતા, તેમની સાથે તે સર્વ એક મોટા મકાન તરફ ગામ્યાં. તેમને ઉતરવાનું રથજ એક ધાત્રી રસ્તા પરજ હતું. ત્યાં તેમણે ઉતારો કર્યો. રસ્તાના યાત્રી યમિત યએસાં સર્વ તે રાત્રીએ વહેલાંજ નિદાને વશ થઈ ગયાં. પ્રાનઃકાળમાં તેમણે પોતાના રક્ષણકર્તા અધધાન અમીરને મળવા માટે જવા તૈયારી કરવા માંડી પરંતુ તેટલામાં એક દોડતા ખીજમતગારે આવીને કહ્યું કે “ પાદશાહ સલામતની સ્વારી અગ્રેથી

જાય છે". પાદશાહને કુરનશ બખ્તવા સર્વ તૈયાર થઇ ગયાં. શુભવારમાં સુલતાન અસ્તમશને હાથી તે મકાન પાસે હાથીવારબધ લસકરીઓના ટોળામાં વીંટાયેલા માનુષ પડ્યો. બધાની નજર સવારી તરફ જ હતી, તેટલામાં એક અધ્યાપન અમલદારે પરીખતિ તથા તેના પતિને પાદશાહી ફરમાનથી જણાવ્યું જે "પાદશાહની સુસાહત માટે તમારે પાસેના પાદશાહી મહેલના ઓરડામાં જવું." પાદશાહની સ્વારી સર્વ રૈયતના નમન વચ્ચે મહેલમાં ચાલી ગઈ.

જે ઓરડામાં યશોમતિ તથા તેના પતિને પાદશાહની સુસાહત માટે દાખલ કરવામાં આવ્યા હતાં તે ઓરડો ઘણીજ શોભાપમાન રીતે શુભવારવામાં આવ્યો હતો. ઓરડાના વચ્ચે લાગમાં એક સુવર્ણજડીત તખ્ત હતું તેના ઉપર મોતી અને ઝખઝખાટ કરતાં રત્નોની ઝાલરવાળી છત્રી હતી. આસપાસ ઘણાજ કિમતી પોશાકમાં સજ્જ થયેલા દરબારીઓ પાદશાહની રાહ બેતા હતા હતા. ઓરડાને એક છેડે પોતાનું શરીર સરેલ છુરખાથી ઢાંકીને યશોમતિ બેલી હતી અને તેની પાંચ સાદા વસ્ત્રમાં તેના પતિ બેઠો હતો. પોતાને પાદશાહ સાથે ઓળખાણ કરાવનાર અધ્યાપન અમીર જે સિન્ધથી તહેમની સાથે અજમેર સુધી હતો તે કેમ હજી સુધી ન જણાવ્યો, તેની શીકરમાં તેઓ હતાં. તેટલામાં સુવર્ણજડીત અને રત્નથી ઝખઝખાટ મારતા છડીદારોથી વીંટાયેલા દિલ્લિને સુલતાન અસ્તમશ એક બાજુથી આવી સિંહાસનપર બેઠો. તમામ દરબારી વર્ગ ધુંટણીએ પડી સુલતાનપર ખુદાતાલાની દુઆ માગવા લાગ્યો. પરંતુ યશોમતિ તથા તેનો પતિ અચંત અજાણી અને આશ્ચર્યતાથી એટલાં તો બાનરહીત થઇ ગયાં કે તેમને સુલતાનને નમન કરવા જેટલી પણ શુદ્ધિ ન રહી. તેમની નજર સુલતાન તરફ જ ચોટી હતી.

પરંતુ આ યોડોજ વખત રહ્યું. યશોમતિ અને તેનો પતિ તત્કાળ દોડી જઈ સુલતાનના ચરણમાં પડી માથી માગવા માંડ્યાં. આ દેખાવથી તમામ આસપાસના ગ્રેફ વર્ગને નવાઇ લાગી. તેટલામાં અસ્તમશે પોતેજ તે દંપતિને બિંમાં થતા ધસારત કરી અને જંબીર વાણીથી તે બોલવા લાગ્યો.

"મહારા વફાદાર રાજ્યસેવકો ! આ દેખાવથી બીચકુલ અજાણ પામતા નહીં. મહારી પ્રિય પુત્રી ! તને તથા તારા પતિને પેલા સોહાબી તરસ્યા રાક્ષસ જંઘીમખાનના જલાદની તરવારથી શોડાવનાર, તહેમને શુભામ તરીકે ખરીદી લેનાર અને પાદશાહી અમીર તરીકે અજમેર સુધી તમારી સાથે મુસાફરી કરનાર તે હું પોતે અસ્તમશ જ હતો. તે જગતી ધાડાં મહારી રૈયતને રંજાડવા સિન્ધદેશમાં આવી પહોંચ્યા છે તે વાત એક ખાતરીદાર પામિથી સાંભળી ગયા પાંચેક માસથી હું અને મહારો એક સેવક સિન્ધદેશમાં એક છુપા મોગલના લેખાસમાં આવ્યા હતા. એકપણે જ્યારે આંદની રાત સિન્ધુ નદીને તીરે ઝખઝખાટ વ્યાપી રહી હતી, તે સમયે હું અને મહારો નોકર કેટલીક યોડી ખજરનો આધાર લઇ કેટલાક મુસાફરોને મોગલોથી બચાવવા સિન્ધુ નદીને તીરે આવ્યા; પરંતુ તે સમયે પાસે નદીના જળની પાસે પહોંચતાં અને આમારી તરવાર ખુદી કરતાં માનુષ પડ્યું કે અમને જેણે ખજર હતી તેણે અમને છેતર્યાજ હતા. કારણકે ત્યાં તો બે નિરાધાર કિન્દુ બાળાઓજ છાની છાની વાત કરતી હતી: વિચાર કરવાને પૂરો વખત પણ આ તમારા સર્વેના માલિકને ન મળ્યો, કારણકે એવામાં તે એક લખાનક અને પ્રજાધાતક મગરના મ્હોમાં જ સપડાઇ પડ્યો—"

આ વાત આટલે આવી એટલે તમામ દરબારી વર્ગનાં મ્હોં ઉપર લગ ગગરાટ અને

ત્રાસની નિશાની છવઈ ગઇ. યશોમતીનું શરીરપણ આ વાતથી ચરચર ધ્રુજવા લાગ્યું અને ગભરાટથી લેનાથી એક ચીસ પણ પડાઇ ગઇ ! !

“ પરંતુ અસ્વાહ તાલાની ઇચ્છા ન્યારીજ હતી. મ્હારી પાછળ મારો વફાદાર નોકર જે મ્હને ખ્યાવવા પડ્યો હતો તે પણ સપાટામાજ આવી ગયો હોત પણ એક બેહેસ્તની પરી યોદ્ધાતાલાએ ત્યાં મોકલી આપી તેણે પાણીમાં છુસ્કા મારી તે મગરના મ્હોને તરવારથી ધણી બહાદુરી સાથે ચીરી નાંખી મ્હને મૃત્યુના મુખમાંથી ખચારી લીધો. પરંતુ ફરીથી તે ફિરસ્તાનો અને મ્હારો યોગ પણ થયો ધણો મુશ્કેલ હતો. એક રમરણ ચિન્હ સૂચક સૂચર્ણ કટારી જે મ્હે લેને આપી હતી તે હું જાંઘીસખાનની ડાબણી ફરતો હતો, તે વખતે મ્હારી નજરે ન પડી હોત તો તેના કામળ કંઠપર જાણાની તરવાર મણુ ફરી વળી હોત ! ! તે સૂચર્ણ કટારી હું મ્હારી પાસેથી બહાર કાઢું છું તે આ જ છે. અને મ્હારા વફાદાર દોરતો ! તે મ્હારો પ્રાણ ખચાવનાર બેહેસ્તની પરી ! મ્હારી તથા લહમારી સન્મુખ ઘુંટણીએ પડી રહેલી એક નેક હિન્દુબાળા આ છે, તેજ એ છે ! ! મ્હે લેના પતિને અને લેને મ્હારા પુત્ર અને પુત્રી તરીકે ગણી આદોં આપ્યાં છે. અને મ્હારા અવસાન સુધી પણ તેઓ તેજ અવસ્થામાં રહેશે ! મહોબત એક મોટી ચીજ છે. તેજ મોહબતથી આ શરીર હિન્દુ કન્યાને ધણા ધણા વિકટ સમયમાં પણ હું જીવી શક્યો નથી ! પ્યારા દોરતો ! ! દુનિયામાં ખુદાની પાક નજર આગળ નેકી શીવાય કાંઈ નથી ! લેનેજ અધારે હું આ મ્હારા પુત્ર અને પુત્રીને પોતાનાં કરી લઈ મ્હારા ઇગરને સન્તોષ આપીશ. ”

અસ્તમય સુલતાન બોલતો બંધ થયો. દરબારીઓ યશોમતીનાં વખાણ કરવા લાગ્યા, અને તેની બહાદુરી માટે એકે અવારે આફરીનના પોકારો કરવા લાગ્યા. તે દંપતિ એટલાં તો ઉપકારથી, આશ્ચર્યતાથી, અને ગભરાટથી ગુંચાઇ ગયાં હતાં, કે એક પણ શબ્દ તે બોલી શક્યાં નહીં. છેવટે બન્ને જણે પોતાની ગરદન તખ્ત આગળ નીચી નમાવી સજ્જ નેત્રે કહ્યું : “ આ ભરતખંડના પિતા ! એક મહાન પવિત્રની આગળ એક તૃણ સમાન ત્હારી ગરીબમાં ગરીબ પરંતુ વફાદાર રેયતને ત્હારી અચાનક સેવા ખત્તવવાનો સર્વના પરમ કૃપાળુ પ્રભુએ સમય આપ્યો, તેથી નાહક આર્વા આર્વા અગ્નિ ઉદાર વચનોથી શરમમાં ન નાંખ ! આ દરિયાવ દિલના શહેનશાહ ! ત્હારા કરેલા ઉપકાર આગળ અમારું કૃત્ય કાંઈ પણ ગણતરીમાંજ નથી ! !

લેમને વધારે બોલતાં અટકાવી, કાંઈ પણ સાંભળ્યા શિવાય સુલતાન અસ્તમય ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. અસ્તમસ બ્યાં સુધી ઇચ્છો ત્યાં સુધી યશોમતિએ દિલિશમાં પાદશાહની પુત્રી તરીકેજ દિન નિર્જમન કર્યાં. લેના મૃત્યુ પછી તે દંપતિ લેમને બક્ષી જાગીરનો ઉપબોગ કરવાગિન્ધમાં ચાલ્યાં ગયાં.

(મહેમદવાદ.)

આધ્યાત્મિક.

સ્વદેશ સ્તોત્ર.

દુનિયામાં દેશ અનેકજ છે,
સૌસૌમાં કાંક વિશેષજ છે,
પણ ઉત્તી અસૌકિક એકજ છે,

મ્હારી ભરતબામિ !

સોલું નિત્ય પુનિત તવ રત્ન ચૂમી,
ધન્ય ભાગ્ય નવલનાં તું જન્મભૂમિ,
ત્હારી ભક્તિ રમેરમ રહીજ પ્રમિ,

મ્હારી ભરતબામિ !

—નવલ ગરખાવણી.

રમણીમણિમાલા.

પેશ્વાની સ્તીઓ.

(૩)

લક્ષ્મીબાઈ-વિશ્વાસરાવ બાણાળની સ્તી.

લક્ષ્મીબાઈ, બાણાળ બાણરાવ પેશ્વાના વડીન પુત્ર વિશ્વાસરાવ કે જે પાણીપતના ધનધોર રણસંગ્રામમાં માર્યા ગયા હતા, તેમનાં પત્નિ હતાં. લક્ષ્મીબાઈના પિતાનું નામ સદાશિવ દીક્ષિત ૫૮ વર્ષના હતાં. એમનું લગ્ન તા. ૨ મે, ઇ. સ. ૧૭૫૦ના રોજ થયું હતું. એ બાઈ તા. ૧૪ ફેબ્રુઆરી, ઇ. સ. ૧૯૧૩ના રોજ મરણ પામ્યાં. ઉત્તરક્રિયામાં રૂ. ૪૮૬૯ અર્થ થયો હતો. વિશેષ માહિતી પ્રસિદ્ધ નથી.

* * *

ગંગાબાઈ-નારાયણરાવ પેશ્વાની સ્તી.

એમનું લગ્ન સિંહગઢ મુકામે તા. ૧૨ એપ્રિલ ઇ. સ. ૧૭૬૩ને દિને થયું હતું. ગર્ભાધાન ત્રિંધ તા. ૧૬ અગષ્ટ ઇ. સ. ૧૭૬૬ના રોજ થયો; તેમાં રૂ. ૭૩૧૨ અર્થ થયો હતો. એ બાઈ ગર્ભવતી હતાં તે વખતે સુમેરસીએ નારાયણરાવ પેશ્વાનું ખૂન કર્યું. તે પછી એમને કાર્યભારી મંડળે પુરંધરમાં લાવી રાખ્યાં. ત્યાં શ્રીમંત માધવરાવ પેશ્વાના તા. ૧૮ એપ્રિલ ઇ. સ. ૧૭૭૪ના દિવસે જન્મ થયો. આ યુવાનને પુત્રે બાપી, ત્યારે ૫૬ તોપો છોડવામાં આવી હતી શ્રીમંતના જન્મેલસવમાં રૂ. ૧૦૭૮ રૂપિયા અને દાવડને અર્થ રૂ. ૩૫૭૯૬ થયો હતો. આ ઉપરથી પ્રજાને કેટલો આનંદ થયો હશે; તેની કંઈના થઈ શકે તેમ છે. ગંગાબાઈનું નામ બારબાઈના કારણે થયું પ્રસિદ્ધ થયું. રાજ્યકાર્યમાં તેમણે વિશેષ ભાગ લીધાનું જણાતું નથી. તે મુલ્કદી મંડળના તંત્રને અનુસરી ચાલતાં હતાં. એમનું મરણ તા. ૧૨ જુલાઈ ઇ. સ. ૧૭૭૭ના રોજ થયું. તેમની ઉત્તરક્રિયામાં રૂ. ૨૩૭૧૦ ખર્ચ થયો હતો. એમણે મરણ વખતે સખારામ બાપૂને દહિયું હતું કે, " નાનો (ન્હાના શરણીસ.) અને તમે મળી શ્રીમંતનું અને દોલતનું રક્ષણ કરજો. "

* * *

પાર્વતીબાઈ-સદાશિવરાવ ભાઉની સ્તી.

સદાશિવરાવ ઉર્ફે ભાઉસાહેબ પેશ્વાને એ પત્ની હતી. પહેલી ઉમાબાઈ અવધવમાં મૃત્યુ પામી. બીજી પાર્વતીબાઈ— એ લક્ષ્મણ કૃષ્ણ કોન્હટકરની પુત્રી હતાં. એમનું લગ્ન તા. ૨૫ મે ઇ. સ. ૧૭૫૦ના રોજ થયું. આ બાઈ ભાઉસાહેબ સાથે દિંદોની સફરે ગયાં હતાં. પાણીપતના યુદ્ધમાં મરાઠાનો પરાજય થવાથી જે યોદ્ધા જીવતા મહારાષ્ટ્રમાં આવ્યા, તેમની સાથે એ પરત આવ્યાં સમયે જ બદાદુરે એમનું રક્ષણ કરી, મરુગં સુધી પહોંચાડ્યા અને પછી ભરતપુરના સૂરજમલ જાટે મદદ આપી બદોમરતથી દેશમાં મોકલ્યાં સદાશિવરાવ ભાઉ પાણીપતના યુદ્ધમાં મરણ પામ્યા નથી, એવી તેમની જીવતાં સુધી સમજ હતી. સવાઈ માધવરાવની કારકીદીમાં જે તોલવાનું જંડ થયું તેનું મૂળ કારણ આ બાઈની આવી

દહ સમજ હતી. એણે તોલ્યાને બાઉસાહેબ બાવ્યા; તે પરથી કારભારી મંડળ તેને પ્રથમ દેહાન્ત શિક્ષા કરી શક્યા નહિ. તેથી આખંડ વિનાકારણ ત્રાસરૂપ થઈ પડ્યું. આ બાબતુ' તા ૧૬ અગષ્ટ ઇ. સ. ૧૭૮૩ના રોજ મૃત્યુ થયું, તે વખતે સૌભાગ્ય દાન કર્યું હતું. એમણે રૂપાની તુલા કરી, તેમાં એકદર ખર્ચ ૩ ૮૩૩૮ થયો. આ બાબતના મંરણ પછી બાઉસાહેબ પેશ્વાની ઉત્તર ક્રિયા બીમાકીનારે ૧૭૪૮ માં કરવામાં આવી. તેમાં રૂ. ૩૫૭૬૫ નો ખર્ચ થયો હતો. હિન્દુ સ્ત્રીઓ કેટલી પતિનિષ્ઠ હોય છે અને સમય પરત્વે તેમની પતિ નિષ્ઠા કેવી મર્્યા દા બહાર જાય છે, તેનું પાર્વતી બાઈ એક ઉદાહરણ છે. પેશ્વાએ કીર્વા મુસદ્દીમંડળે તેનું મન ન દુઃખાય તે માટે અથાગ પ્રયત્ન કરેલો હોવાનું જણાઈ આવે છે.

* *

આનંદીબાઈ—રઘુનાથરાવ પેશ્વાની સ્ત્રી.

રઘુનાથરાવ પેશ્વાનાં બે વખત લગ્ન થયાં હતાં. પ્રથમ ગોપાળરાવ બર્વેની જનકીબાઈ નામની કન્યા સાથે થયું હતું; પશુ તે તા. ૨૨ અગષ્ટ ઇ. સ. ૧૮૫૫ ના રોજ મરણ પામી. તેને પુત્ર પશુ થયો હતો, પરંતુ તે મરણ પામ્યો. ત્યાર પછી રઘુનાથરાવનું રાધો મદાદેવ આકની કન્યા આનંદીબાઈ સાથે તા ૧૭ ડીસેમ્બર ઇ. સ. ૧૭૫૬ ના રોજ બીજું લગ્ન થયું. આ લગ્નમાં રોકડ રૂ. ૩૭૫૭૧ અને રૂ. ૨૩૦૭૫ નું કાપડ વપરાયું હતું. આનંદીબાઈની કારકીર્દિ ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે. આ બાઈ ધણી મદદવાકશિ, સત્તાભિલાષી અને ગભ્યકારણી સ્ત્રી હતી એણે નારાયણરાવ પેશ્વાનું ખુન કરાવ્યું એમ પ્રસિદ્ધ થયેલું છે. એ ક્રાંત્યંતરકારી અને દુઃખદ ઇતિહાસનું અને વર્ણન કરવાની આવશ્યકતા નથી.

આનંદીબાઈ લખવા વાંચવામાં કુશળ હતી, અને રાધોઆ દાદાના તમામ કાર્પમાં તેના કંઈ અંશ તો રહેનાજ. તેણે લખેલા પત્ર પ્રસિદ્ધ થયા છે, તે ઉપરથી તે સ્પષ્ટવક્તા અને નીકર હતી એમ દેખાઈ આવે છે.

આનંદીબાઈનું મૃત્યુ તા. ૧૨ માર્ચ ઇ. સ. ૧૭૬૪ ના રોજ થયું. એ ઉવટ સુંદી નાસિક નજીક કોપરગામમાં હતી. તેનું ક્ષાપણ અને જીવિ તેના નિરર્થક સ્વાયંને લીધે મરાઠી સમ્પત્તા દંભણનું કારણબૂત ન થતાં, ઉલટાં કેવળ મરાઠાના નારાનાં કારણરૂપ બન્યાં. કથિરેમ્થા બલવાન છે !

* *

રમાબાઈ—માધવરાવ પાક્ષીજીની સ્ત્રી.

રમાબાઈના પિતાનું નામ ચિવાજ બક્ષાજી જોશી હતું. એમનું લગ્ન મદા સમારંભથી અને દામ દમામથી તા. ૭ ડીસેમ્બર ઇ. સ. ૧૭૫૩ ના રોજ થયું હતું. આ લગ્નમાં એક દર ખર્ચ ૩. ૭૮૮૯૧૯ થયો હતો. બાગાજી બાજીરાવની સંપૂર્ણ આબાદ કારકીર્દીમાં આ મુખ્ય લગ્ન હતું. એમનું ગર્ભાધાન તા ૩ જુલાઈ ઇ. સ. ૧૭૬૫ ના દિવસે થયું; તેમાં રૂ. ૮૨૭૨ ખર્ચ થયો હતો. આ સ્ત્રી પતિનિષ્ઠ અને સાધ્વી હતી. એ ચેઉરમાં તા ૧૮ નવેમ્બર ઇ. સ. ૧૭૭૨ ના રોજ માધવરાવ પેશ્વા સાથે સળી થઇ. તેનું ચેઉરમાં હજુ પશુ જંદા.

વન છે. આપ વયમાજ અંત આવવાથી ઝીની કારકીર્દીમાં વિશેષ મહત્વની ખીના જની નથી. ઝીના લગ્નપર રચાયલું “રમા રવચર” નામક એક સંસ્કૃત કાવ્ય પ્રસિદ્ધ છે.

* *

ચશોદાબાઈ—સવાઈ માધવરાવ પેશ્વાની સ્ત્રી.

સવાઈ માધવરાવનું બે વખત લગ્ન થયું હતું. પહેલું લગ્ન કેશવ નાઈક થતોની કન્યા સાથે તા. ૧૦ ફેબ્રુઆરી ઇ. સ. ૧૭૮૩ ના સ્ત્રેજ થયું હતું. આ લગ્ન મહા હાકથી થયું હતું; પરંતુ આ બાઈ તા. ૩૧ જાન્યુઆરી ઇ. સ. ૧૮૧૩ ના રોજ મરણ પામી, જેથી પુનઃ તા. ૬ માર્ચ ઇ. સ. ૧૭૩૦ના રોજ માધવરાવનું લગ્ન થયું. આ બાઈના પિતાનું નામ ગણેશ પંત ગોખલે હતું. એનું મરણ ઇ. સ. ૧૮૧૧ માં થયું. આના બાળામાં દત્તકપુત્ર આપી પેશ્વાઈના રાજ્યકાર્યભાર ચલાવવાનો નાના હુડણીસનો પ્રથમ વિચાર હતો પરંતુ તેમાં ફેરફાર મળી નહિ.

* *

બાહરાવ રઘુનાથ પેશ્વાની સ્ત્રીઓ.

બાહરાવ રઘુનાથ, હેલા પેશ્વાએ એકદર ૧૨ લગ્ન કર્યા હતાં. તેમની પહેલી સ્ત્રી લાગી. રઘીબાઈ ઘોડમટ ભાગવતની કન્યા હતી. એનું લગ્ન ઇ. સ. ૧૭૮૬ માં થયું હતું. એ તા. ૬ જાન્યુઆરી ઇ. સ. ૧૭૮૯ ના રોજ જયગામમાં મૃત્યુ પામી. ઝીની કિયા ગોપિનાથ ભટ કળે એ કરી હતી. બીજી સ્ત્રી રાસરવતીબાઈ ઘોડે નારાયણ મંડલીકની કન્યા હતી. એનું લગ્ન તા. ૧૮ જુન ઇ. સ. ૧૭૯૩ ના રોજ થયું હતું. ત્રીજી સ્ત્રી રાધાબાઈ ચિ તામળ હરી ફડેની કન્યા હતી તેની સાથે તા. ૧૬ મે ઇ. સ. ૧૭૯૭ ના રોજ લગ્ન થયું હતું. ચોથી વખતનું લગ્ન ફટક રાસેની કન્યા વારાણસીબાઈ સાથે થયું હતું. આ બાઈ ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં બાહરાવે પેશ્વા માલકમ સાહેબને હવાલે કર્યા-પછી અહાતર્તંગઈ. એ ધણી સખ્ય અને સુશીલ હતી.

આ શિવાય બાહરાવે બીજી ૮ સ્ત્રીઓ કરી હતી. તેને પુત્રની તીવ્ર ઇચ્છા હતી, ૧ રંગુ હુન્ને તેને પુત્રપ્રાપ્તિ થઈ નહિ અને તે તા. ૨૮ જાન્યુઆરી ઇ. સ. ૧૮૫૧ ના દિવસે અપુત્ર મૃત્યુ પામ્યા. તેમણે મરણ સમયે નાનાસાહેબ પેશ્વાને દત્તક લીધા હતા, જે ઇ. સ. ૧૮૫૭ના બળવામાં પ્રસિદ્ધીમાં આવ્યા.

બાહરાવ પેશ્વાની સ્ત્રીઓ માટે વિશેષ માદિની મળતી નથી, તથાપિ તેઓ ઘોડાપર બેસવામાં કુશળ હતી, એમ રડોટ ઘોડીએ લખ્યું છે. બાહરાવની પત્ની વારાણસીબાઈ ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં વાઈમાં હતી, તેને ઇંગ્લેન્ડ સરકારના હુકમ પ્રમાણે બાહરાવ પાંચ અહાતર્તંગ જવું મુક્યું હતું. તેના શાત સ્વભાવ અને સૌજન્ય માટે મરાઠાને ઇતિહાસ લખના આંટ ૬૫ સાહેબે ધણી સારા ઉદ્ગાર કાઢ્યા છે. તે ઉપરથી પેશ્વાની સ્ત્રીઓ સારી, શુદ્ધિશિષ્ટ અને સરકારી મનવાળી હતી એમ જણાઈ આવે છે.

આ રચાને કહેવાની જરૂર છે કે ઇ. સ. ૧૮૫૭ ના બળવામાં બેકે નાનાસાહેબ પેશ્વાએ ઇંગ્લેન્ડે વિગ્રહ રક્ષ ઉત્તર્યું હતું, તદ્વિ પેશ્વાની સ્ત્રીઓએ ઇંગ્લેન્ડ સ્ત્રીઓનો વાળ

પણ વાંકા થવા દીધા નહોતો, એ હિન્દુ સ્ત્રીઓને એક ભૂખણરૂપે દર્શીકત છે. આ વાત યુરોપિયન ગ્રંથકરોએ પણ ખુલા હૃદયે કથુલ કરી છે.* નાનાસાહેબની પત્ની કાકુબાઈએ પોતાના જીવના જોખમી મિસીસ કાર્ટર નામની એક ઇંગ્લેન્ડ સ્ત્રીની જિંદગી બચાવી હતી, એવી પણ માહિતી મળે છે. કાકીબાઈ ઉર્દૂ કાકુબાઈ બુલવા પછી નેપાળમાં ગઈ હતી અને ત્યાંજ તે મૃત્યુ પામી.

પેશ્વાના વંશજ પૈકી શ્રીમંત બાહરાવની પુત્રી બુયાબાઈ સાહેબ આપટે એજ રકત હવાત છે. એમને શ્રી મહારાજ સીધિયા-સરકાર તરફથી કંઈ નીમણૂક મળે છે. આ બાઈનું નામ દક્ષિણના સરદારોની પાદીમાં અગ્રસ્થાને છે. એ કાકી ક્ષેત્રમાં અવાપિ રહે છે.

—જયન્ત.

“The Mahratha ladies ride out unveiled and I have seen the Paishwa's late wife plunging her horse before a crowd of spectators.”

—History of the Mahrattas, by Scott Waring.

“The most ladylike Brahmin ladies I ever had occasion to converse with, were the wives of the last Peishwa and of the Prateenidhoe. The celebrated Waranassees Byo I was obliged to send from Wase, and she behaved well, when I told her how disagreeable it was for me to be obliged to tell her, that the Sirkar required that she should proceed to join Shreecramt. But so long as one is not obliged to depart from terms of personal respect, it is surprising how the better classes in India manifest a refinement and polish only known among Europeans of the highest rank, and in an advanced state of culture”—Grant Duff.

“Let it be said for the credit of womanhood that the Royal widows—the relatives of Nana's father by adoption, made many efforts to protect the captive English women, and even declared that they would throw themselves, and their children from the palace windows if any harm were done to the prisoners...”—Justin MacCarthy (Vol. III.)

It is to the lasting credit of the widow of Baji Rao, and of Kasi Bai, Nana's youngest wife, that they had, six weeks before, protected Mrs Carter, vowing that they would destroy themselves if a woman in her condition were killed.—Under the Sun by Landon.

(વાર્તાવાચક:) મરાઠા બાબુઓ એકત્ર રાખતી નથી અને પેશ્વાની સ્ત્રીને લોકોનાં ટાળાંમાંથી પોતાનો ધોડો ચલાવી જતાં રહે* નેહ હતી. (—ફેક્ટ્સ ઓફ ઇ.)) હંયામાં હંયા સ્ત્રીત્વનું જાત કરાવતી બાબુઓ સાથે રહે* વાત કરી હોય, તો તે પેશ્વાની સ્ત્રીઓ હતી. કચ્છ પદવીના યુરોપિયનોમાં અને ધણા સુમિ-ક્ષિત જનસમાજમાં નજરે પડતી સુજનતા અને મુલકના હંચી કોમોના હિન્દવાસીઓમાં જોઈને ધણા અચંચિત થાય છે. (—મેન્ટ ૯૩) પેશ્વાઈ કુટુંબની સ્ત્રીઓએ પોતાનાં ઊકારાં સાથે બારીએથી પડતું નાંખવાની ધમકી આપીને પણ કેદમાં પડેલી ઇંગ્લેન્ડ બાબુઓનો જીવ બચાવવા પ્રયત્નો કર્યા હતા, એ સ્ત્રીઓને માટે ખરેખરી સન્માન ભરેલી દર્શીકત છે. (—જસ્ટિસ મેકકાર્થી અને લેન્ડન)

વિવિધ વિહાર.

સ્રીકેળવણી.

મારી માનવંત ખેને —

વિદ્વાનો તપાસ કરી એવા વિચાર ઉપર આવેલા છે, કે સ્ત્રીઓનું બેભુનું મરદના બેભન કરતાં જોકે ન્હાનું છે, તો પણ સ્ત્રીના શરીરના કદ સાથે તેણીના બેભનને સરખાવતાં તે મોટું છે.

સ્ત્રીજાતના શરીરના બાંધાની વધ ઘટનો તમામ આધાર તેણીના ગર્ભસ્થાન, અને તેને લગતા બીજા સઘળાં અવયવો સાથે ધણી નીકટનો સંબંધ ધરાવે છે. બાળાના બાળપણમાં કાંઈ ઝાઝું ધ્યાન તે તરફ આપણું જોવાનું નથી. પણ એક છોકરી ઉમરે પુગ્યા પછી અથવા જુવાનીમાં આવ્યા પછી, જો તેણીના શરીરનો અધિ જેવો જોઈએ તેવો બી.લી નીકળતો નથી એમ દેખાય છે, તો એવા અસિદ્ધાંત ઉપર આવવાને આપણને કારણ મળે છે કે, તેણીની જનન ઇન્દ્રીઓ જેવી જોઈએ તેવી પુખ્ત ખીલેલી નથી.

એવા દાખલો બન્યા છે કે એક સ્ત્રીમાં જન્મથીજ સન્તાન બીજનું રચાન હતું નહિ અને તેથી તે સ્ત્રીનો તમામ દેખાવ મરદ જેવો લાગતો હતો, અને અનેક અવયવોની વાંચટકી પડી હતી. એવી સ્ત્રીઓ ધણે ભાગે જનાના કરતાં મરદોના ખવાસ ઉપર વધારા વળાણ લીધે છે. ડાહ્યર સ્કેન કહે છે કે, “ એવી એક સ્ત્રીને મેં જોઈ હતી. તેણી પેટું ધણું ન્હાનું હતું. ખર્ચા મોટા, સ્તન નહિ જેવાં, ડાહી ઉપર વાળ, અને તેણીનું શરીર પુરૂષ જેવું હતું.”

વિદ્વાનો કહે છે કે, સ્ત્રીના શરીરની નાણુકાઈ અને સ્ત્રીના બાંધાની સુન્દરતા તેમજ સ્ત્રીની જાનીનું ખીલવું અને સ્ત્રીના કદનું વધવું તેમજ મ્હેરાપર સ્ત્રીને જાણે તેવી કામળતા, એ સઘળું સન્તાન બીજને આધારે છે. જે સ્ત્રીમાં સન્તાન બીજ જન્મથી હોતાં નથી અથવા જો હોય તો તે ખીલેલાં કે વધેલાં હોતાં નથી, તો તેવી સ્ત્રીના શરીરનું વધવું તેમજ ખીલવું ખીલકુચ અટકી પડે છે. કેમ કે સ્ત્રીના ગ્રામ અવયવો તેણીના શરીર બાંધાના સાધારણ મોટા સંબંધ ધરાવે છે.

જે સ્ત્રીઓ જાણી જોઈને પોતાની કાંઈ ઉમેદ હોય કે ઉત્કટ, યા શોખ કે દેશ મુજબ ચાલવાની મતલબથી પોતાના શરીરને ખીલવું અટકાવવાની તજવીજ કરે છે, તે શરૂઆતમાં તેમના શરીરમાં થું થું ખરાબીના પાયા રચાય છે, તેની જોકે તેમને કાં ખજર પડતી નથી; પણ પાછળથી જ્યારે તે ખરાબી ખીલી નીકળે છે, ત્યારે તેમના દુઃખ અને નીરાશાનો કાંઈ પણ પાર રહેતો નથી. કેમકે પાછળથી સખ્ત ઇલાજે પણ મોટે ભાગે નીકળી જાય છે.

વળી ગ્રામ અવયવો સાથે શરીરને જોડેલાં ઘાડાં સંબંધ છે, તેટલોજ જનને પણ ગ્રામ અવયવો સાથે છે. કારણકે મન મગજમાં સમાયેલું છે. અને માણસના મગજની હેઠ

દત્તા તે ઊકરીને શું કામ લાગવાની હતી ? એવો મામલો વધુ વખત જીવ ઉપર નિરાવરીથી ચાલુ રાખ્યાથી મનની ઉશ્કેટ અને હોંશ થોડોકવાર વધારે શરીરને ટકાવી રાખશે ખરું, પણ તે સઘળું જ્યાં સુધી શક્તિ હશે ત્યાં સુધીજ. પછી ૨-૫થી માંચાપના કરમની કસ્ટિયા-રસ કાઢાણીની શરૂઆત થવાથી !-અને અફસોસ ! એવડનો પરતાવો કાંઈ કામ લાગી શકેનો નથી.

આરામખુરશીની અંદર પડી રહ્યાથી અને સ્કુલમાં આખો વખત એકજ દેવે બેસી રહ્યાથી, શરીરના નીચલા ભાગમાંથી લોહીનું ફરવું જેવું જોઈએ તેવું બરાબર થતું નથી. એથી પેટ મહિસા અવયવોને કેવી રીતે નુકસાન પુગે છે. તે યે સ્તેનના બોલોમાંજ હું રજી કરું છું.

વળી એ ઉપરાંત વાંદર નક્કવાળા ચાલુ દેશનના સુધારા જે માતખેને જોઈ સાધ-રજી વર્ગની ઊકરીઓ કરવા લાગી છે, તેથી તેમજ ટાઇટ (સપ્સ) પોશાકોથી પણ એટલુંજ અને એવુંજ નુકસાન થાય છે. પરીણામ તેનું તેવુંજ કાગલ આવે છે.

ધણીવાર એવી કોસમની જવાન બાનુઓ પેટ-હારી ખાતી પીતી, અને સારી રીતે દરતી ફરતો આપણને દેખાય છે ખંરી, પણ એવી ન્હીઓ પાટળથી અંગે કેલાઈ જઈ જાડી થઈ જાય છે. અને તેમ થયાથી તેઓને આજસુ થઈ પડવાની ફરજ પડે છે કારણ તેઓથી તેમના ભારે અંગને લીધે ધમીને ચલાવું નથી. જે ઝાડું ચાલે છે તો હાંધી જાય છે અને થાક મૂકી આવે છે. અને એજ કારણથી થયેલા શુભ શારીરિક ફેરફારને લીધે દરતાનના એકાદ ગાંઠથી પણ પીડાતી રહેવા ઉપરાંત, તેઓ વાંઝણી રહે છે. દેખીની રીતે તેઓ બહારથી તન્દુરસ્ત દેખાય છે ખરી. પણ ખરું જોતાં તેમની હાલત નેચી હોતી નથી.

આ ઉપરના ખુલાસા પછી, મારી મુજ ફરીઆદ વાંચક બહેનો સમજી શક્યાં હશે, કે સ્ત્રીજાતીની તન્દુરસ્તીના બાધા, કેઈ પણ પ્રકારની દેશન કે અનપટતા અને એમ લગા-મણા શોષાને મુકી દઈ, જે એક સરખી રીતે ખીસ-યો હોય, તો તેની અસરથી સઘળાં અવયવોને કાંઈ પણ નુકસાન પુગ્યા પછર સંપુર્ણ હાલતમાં આવી શકે છે. માટે સ્ત્રીના શરીરને શુભ અવયવોના રક્ષણને માટે એજ મારગ ને એજ એકમાત્ર હલાજ છે.

મારે કહેવું જોઈએ કે એક નીરદોષ ઉધરતી જવાન બાળા જે આવતે વર્ષે યા એ વર્ષે ઉમરમાં આવવાની વાત છે, તે બીજારી સ્ત્રીજાતીની ઉમરમાં આવવાની જવામદારી અને તેની સાથે શુભ સંસારજાન ક્યાંથી સમજે ?-એ બધી સમજણ ને એ બધા ખુલાસો, તથા એ શુભ સંસારનું જાન તેણીને કેણુ શીખવે ? માતાઓએ કહી પણ એ સવાલ ઉપર વિચાર કીધો હતો ?

પણ કહેવું જોઈએ છીએ કે એ બધી ફરજ દીકરીની માનાતી છે. દીકરી ઉમરે આ-વતાંજ જીવનનો લવચાગર તરીને પાર ઉતરવા માટે તેણીને માથે કેવી જોખમદારી લટકેલી છે, તેનું તમામ શીક્ષણ માતાઓએ પેતાની દીકરીઓને ધીમે અને ધીરથી સમજ-પાડી આપવું જોઈએ છે. જે તેમ તેઓ કરવા સજી નહિ, હોય, તો તેઓએ પોતાની કામ વિચાસ રૂકે ઉમરની બહેનપણીને એ ફરજ બજાવવા આજ્ઞ કરવી, કે જેથી જવાન દીકરીઓ પેતાના બચાવ કરવાને સવેગાએ શકનીવાન થાય. પણ આ બીના દીકરીઓની માનાયે ખાસ-યાદ રાખવો જોઈએ, કે આવી નાણુક સંસારે બાળનેનો ખલાસ કવખને ધણી-ન્દાની ઉમરની ઊકરીઓને કહી પણ તેઓએ આપવો નહિ. કેટલીક માતાઓ એવી નાણુક બા-

ખતનું શીક્ષણ નહાની ઉમરની છોકરીઓને કાને કવખને નાંખી તેમના કુમળા મગજ ઉપર માઠી અસરો કરે છે. અને તેથી પરીણામમાં નફા કરતાં નુકશાન વધારે થાય છે. એટલા માટે એવી બાબતો તેનો લાયક વખત આવી પુગતાજ છોકરીઓને જણાવવી જોઈએ.

આ સધળાં ઉપરથી સ્ત્રી જાતના બધા માટે જે મુખ્ય સલાહ ઉઘોંચાય છે તે એજ છે કે, મન ઉપર સંપૂર્ણ કાણુ રાખતાં દરેક સ્ત્રીએ બચપણથીજ શીખવું જોઈએ. સંસારની ફતેહ માટે નીતિની ને જૂખની ફતેહ માટે અને બવીષ્યમાં જે જે કામો એક માતા તરીકે એક સ્ત્રીને બજાવવા પડે છે, તે સધળાં કામોની ફતેહ માટે, એજ એક ચીજની જરૂર છે કે, જેથી એક સ્ત્રી જગતમાં પોતાની જાન્યોનો બલસાગર સુખથી તરીને પાર ઉતરે છે અને પોતાની સાથે પોતાની બવીષ્યની આશાને પણ તે પોતાનાજ જેવી બનાવી શકે છે. એટલા માટે દરેક સ્ત્રી, ગરીબ કે પૈસાદારે પોતાના મન ઉપર કાણુ મેળવી પોતાના મનમાં ઉત્પન્ન થતા તમામ જીવસાને પોતાની ધમ્મા ઉપર ફાવી જતા અટકાવી, ખરા ખેડાનો તોલ કરતાં શીખવું.

મન ઉપર કાણુ મેળવવાનું કામ બેશક મુશ્કેલ તો છે. પણ તે જે બચપણથીજ શીખવવામા આવેલું હોય તો તે શીખવું ઘણું રહેલું થઈ પડે છે. તે શીખવાનું કામ નિશાળમાંના શીક્ષકો કરતાં મામાપોતું વધારે છે.

ધરની જે જે કેળવણી મા બાપોએ પોતાના બાળકોને આપવી જોઈએ, તેમાં સર્વથી પહેલી અને સર્વથી વધુ અગત્યની કેળવણી, છોકરીઓને તેમના મન ઉપર કાણુ રાખતાં શીખવવાની છે. પણ નરમ દીલનાં મામાપો, પોતાનાં બાળકોને નારાજ કરવા આહવાં નથી, અને બચ્ચાને દરેક રીતે રાજ રાખવાને તેઓ પોતાથી બનવું કરે છે; અને તેથી પોતાનાં બાળકોનો ભવ તેઓ પોતે ખરામ કરે છે !

એવી રીતે દીકરીઓની માતાઓ પોતાની દીકરીને તેણીની મરજી પ્રમાણે રાખી ઉધારી મોટી કરે છે, તો મોટપણમાં તે દીકરી પોતાની મરજી પ્રમાણેજ દરેક ચીજ ક્યો વીના રહેતી નથી. જે તે પરણીને એક તવંગર ધણીની ધણીઆણી બને, તો તેના સંજોગ વીશે તેના અધઠીત શોખને ભોગ માટે તેઓ લાખોનાં ખર્ચો ક્યો વીના રહેતી નથી.

અને ત્યારે તેની તવંગરીની હદ આવી રહે છે, અથવા કોઈ સંજોગ વચ્ચે તેની તવંગરી ગરી ગરીનીમાં બદલાઈ જાય છે, ત્યારે તેણીએ રાખેલા પોતાના શોખને તે પોતાની શક્તિ નથી. તે હવે પોતાના લાખોના ખર્ચો ઉપર કાપકુપ મુકી શકતી નથી, તથા તેનાથી પોતાની શીશીઆરીઓ અને દેશને મુકી છુટાવું નથી. કેમકે તે પોતાના મન ઉપર કાણુ મેળવી જાણતી નથી, તે પોતાના મનના જીવસાને દાખી દઈ શકતી નથી. પૈસા વગર હવે તે નીબી શકતી નથી. પૈસાની ગરજ, ગરીબીનું જોર અને મુશીબતો એ સધળાના સામટાં અને ભેગા દોરથી, એક વખતના માતખર અને ધમ્મતદાર માખાપની દીકરીઓ અને તવંગર ધણીની ધણીઆણીઓ અતે—!

પણ બસ, હવે થઈ ! આ ચીનાર વાંચક બહેનો માટે ચીતારવો કીક નથી. કેમકે આટલું લખ્યા પછી હવે એ ચીતાર ઉપર ફક્ત એક પારદર્શક પડદોજ પડેલો છે !

• મનના જીવસાનું દરદ ખરામ છે. ખાગ પીવાના શોખો, પેરવા આઢવાના શોખો, હાલત કરતાં વધારે માતખર દેખાવાના શોખો, શીશીપારી મારવાના શોખો, એ સર્વ શોખનાં

પરીણામ એકજ જાનના સેવકમાં આવે છે. એ સઘળા શોખો, એક મનને મારનાર સ્ત્રી જોણીને નાનપણથી તેવી ધરજોળવણી મળી હોય, તો તે ધણીજ સ્ત્રીવાદથી દાખી દેખ પોતાનો ભવ અને સંસાર સુધારી શકે છે.

મનમાં પ્રગટ થતા જુરસાઓની આવી કાંદાણી છે. (અર્થે વાદ રાખવું જોઈએ કે, હું પુરુષો માટે આ રસગે કાંઈ લખતી નથી.)

મનના જુરસા મનમાં નહિ સ્ત્રીવાદથી સ્ત્રી જાત ધણી વખત જાન બુદ્ધી આડે રસ્તે ઉતરી પડે છે; એવી મરાખી કરનાર જુરસાઓમાં, પ્યારના જુરસાઓ જ્યારે સ્ત્રીઓના મનમાં ઉભરાઈ કાણુ મેળવી. જુરસા દાખી ચક્રતા નથી, તો પછી તેનાં પરીણામ શું આવે છે તે અત્રે હું દરજાવી શકું નથી. આજે ચોતરફ અનીતીમાન સ્ત્રીઓ માટે જે જે ફરીઆદો જાહેર છાપામાં અને નહેર બાવણોમાં સંભળાય છે તે જો ખરી હોય તો સ્ત્રીઓએ પોતાના મન ઉપર કાણુ ચલાવ નહિ શકવાને લીધેજ તેમ છે, માટે ધર જોળવણીની બાજુદોમાં આ એક મુખ્ય બાજત ઉપર માખાપોએ તેમજ પોતાની દુન્યતને વહાલી ગણતી અને દીકરીઓનું લઘુ દિલમાં રાખતી દક સ્ત્રીઓ ધ્યાન આપવું.

અમેરીકનો પોતાના બાળકોના મગજ જુદીજ રીતે ખીલવે છે. અમેરીકન બાળકો ન્હાની ઉંમરમાં મોટાં અને કાલા માણસો જેવી વાતો કરતાં માલમ પડે છે; તેઓ મોટાં થવા આગમજ મોટાં માફક મોટાં દેખાવાની તજવીજ કરે છે, તેમના મગજ ધણું ચાલક હોય છે, તેમની રુસેલાં અપાની જોળવણી માટે હું કાંઈજ જોલતી નથી. પણ ધર જોળવણી તરફ નજર નાં માલમ પડે છે, કે બચ્ચાંઓ પોતાની ઉંમરનાં છોકરાંઓ સાથે જોળાવા કરતાં મોટી વરતાં માણસો સાથે વધારે જોળાય છે. અને તેથી મોટાંઓથી જોલવા ચાલવાની રીત જા અને વીવેક તેઓ શીખે છે. માખાપો પોતાના બાળકોને જમવાની દેખ (મેજ) ઉપર પોતાની સાથેજ લખને જોસરો.

તેઓને બનતા કી એકલાં પડતા દેતાં નથી. એટલે બચ્ચાંઓને મોટાંની સાથે મોટાં થવાની એ રીતે ફરજ પડે છે. અમેરીકન બાળકોને ઘરની જોળવણી એવી રીતે આપવામાં આવે છે. બચ્ચાંઓને રંભારી જુદગીની રીત જાનવું શીક્ષણ માખાપો એવી રીતે આપવાનું શરૂ કરે છે. પોતા માખાપને તથા ઘરમાં આવતાં જતાં મીત્રોને જોઈ તેઓ કદી પણ જોસી રહેતાં નથી પણ તેઓ તેમના જોવાજ ચપગ અને ચંચલ નીવડે છે, અને બચપણ એવીજ રીતનું દર્શી ને તેઓ સમજતાં હોવાથી, તેઓને ખીજે કાંઈ ખ્યાલ આવતો પણ નથી. દીવસના ૨૦ કલાકના અરસામાં અમેરીકન છોકરાંઓ જેટલો વખત આરામ અને આસાએશ લીએ છે, તે કરતાં વધારે વખત તેઓ કામકાજ ને ઉત્રોગમાં રોકાય છે.*

આતના રુગીસા મધી એવો છે કે તેમને જોળવણી આપની વખતે ચોક્કસ બાજનો ઉપર પુણું વીચાર કનો છે. દીકરીઓને જોળવણી આપની વખતે સરવેથી પહેલાં આ વાત ધ્યાનમાં રાખતી કે મના શરીરના બાંધોની ઉપર લજીનરથી કાંઈખી એવી અમર

* આમ કહીકતકાય, કે તે પણ અમને દાનિકારક લાગે છે બાલકોનાં કુમળાં મગજ સારી રીતે ખીલે તે માટે જાત જાત નરરના છે. બાલોઘાન (ઇન્ડર માર્ગ) પદ્ધતિથી તેમને જોળવણી આપવાનું એ ક કાણુ છે. બાલકોની ખીલવણીને વિષય અમે દોઢા સમયમા આ પત્રમાં સવિસ્તર લેવાનું છે. હવે તેમ અ સંજની ચર્ચા કરવામાં આવશે. —ત ત્રી. મુ. મુ

આનન્દાશ્રમ.

રતનડોશીને સા. સરલાબહેનનો જવાબ.

(આ લેખી શરૂઆત માટે-મુન્દરીમુખોષના ચાલુ વર્ષના અંક ૧ તથા ૩ જોવા.)

રા. રા. અધિપતિ, “ મુન્દરીમુખોષ, ”

અમદાવાદ.

સાહેબ, વિનંતિ કે, રતનમાની શીખામણ સા. બહેન સરલાને કાંઈ ડચિટર લાગી હોય એમ દીસતું નથી. એમણે એક પત્ર રતનમાને પહોંચાડવા માટે મારા ઉપર મોકલી આપ્યો છે, જે રતનમાને રળથી, એમના પ્રત્યુત્તર સુદાં આપની તરફ પ્રસિદ્ધ કરવા મોકલું છું.

લી. મેવક, -K.G.M.

૧.

તા.

—

—૧૯૧૨.

પૂજ્ય ગ રવ. માતૃપ્રી સમાન રતનબેઠની મેવામાં,

મુ. શ્રીનિમાર.

જત, -અપનો પત્ર “ મુન્દરીમુખોષ ” ઉપર મોકલેલો તે મેં વાંચ્યો છે. આપ વડીલ છો, એટલે જે આપને યોગ્ય લાગે તેમ કહેવાને મુખત્યાર છે. અને આપની શીખામણ અમારે માથે હં પણ એક બે શંકાઓ છે, તે આપને પુછવા રળ લઉં છું.

તમે લખેછો કે, અમારા બાપશ્વર વદુલેલા ધણીઓની આરતીઓ સાંભળી આ રોના હવ મલારાઈ મો ! દરો દ્રોષ, દરો; અમારા ધણીઓએ માત્ર કાગળ ઉપરજ આરતી કરેલી, પણ મારા કુવાવગેરેની જેમ દાઢેથી કદી પૂજા (!) ન કરેલી, એટલે અમને એ વાતની સમજ ન પડે, ને બનવા નેમ છે. પણ દ્રોષ, તમે અમારા ધણીઓનેજ બાપશ્વર અને વદુલેલા કલા એ ! મને કાંઈ કીક લાગતું નથી. જુઓને, જગવમામીના હિંમતભાઈ અને લાલભાઈ ક્યાં-જેને તમે નફ્ટ કહો છો-તેવા છે-અને ક્યાં મોંઘીભાભી અને દીવાળી-ભાભીની આરતી કરે છે- (પૂજા તો કરે છે, -પણ તે તો તમને ચાલે !); અને મોંઘી-ભાભી અને દીવાળીભાભી ક્યાં-તમારી “ગીઆરણી” વદુ જેવી બાણેવી ન હોવાથી-“કાકી અથેલી ” ની લિખા પામવાને યોગ્ય છે ? વળી ક્યાં-આપણે હિંમતભાઈની દાગરીમાં દીવાળીભાભીના ધુમટો દાઢથી આંછો નેચો છે ?-તે છતાં જગવમામી શું કહેતાં હતાં, તે તમને યાદ દરો હિંમતભાઈ અને લાલભાઈમાં કેવો પહેલાં સંપ દનો ! અને પરપ્પા પછી બે વરસમાં એ બીજા નેડે બોલતાં પણ કેવા અચકાચ છે ! અને છૂટા પડ્યા ત્યારે કેવો મોટોડલો ગળ્યો દતો ? અને ધુમટામાંથી પણ દીવાળીભાભીની ચરમ કેવી નાચી ગઈ હતી, અને કા-કાટી જાય એવા ચપ્પો સભગાવતાં હતાં ?-તેવે એ લડાઈનું કારણ તપાસ-શો તો શું હતું ? તમને યાદ તો દગે, પણ દૂરીથી યાદ દેવડાવું છું.

એક દિવસ લાલભાઈએ, મોંઘીભાભી કરતાં દીવાળીભાભીને એક હાથસ જધારે અ-પાન્યું, તે ઉપથી મોંઘીભાભી અને દીવાળીભાભીને તકરાર થઈ; તે વાત બન્નેએ પોતપો-તાના ધણીને તી ! પછી જમવા બેસે ત્યારે દીવાળીભાભી પીરસતાં હોય, ત્યારે મોંઘીભાભી

આનન્દાશ્રમ.

રતનડોશીને સા. સરલાજીનનો જવાબ.

(આ લેખી શરૂવાત માટે-સુન્દરીસુખોષના ચાલુ વર્ષના અંક ૧ તથા ૩ નોવા.)

સા. રા. અધિપતિ, " સુન્દરીસુખોષ, "

અમદાવાદ.

સાહેબ, નિનંતિ કે, રતનમાની શીખામણુ સા. જ્ઞેન સરલાને કાંઈ કશિકર લાગી હોય એમ દીક્ષતું નથી. એમણે એક પત્ર રતનમાને પોંચાડવા માટે મારા ઉપર મોકલી આપ્યો છે, જે રતનમાને રજાથી, એમના પ્રત્યુત્તર સુદાં આપની તરફ પ્રસિદ્ધ કરવા મોકલું છું.

લી. સેવક, -K.G.M.

૧.

તા. — ૧૯૧૨.

પૂજ્ય ગ રવ. માતૃથી સમાન રતનજીવની સેવામાં,

મુ. શ્રીનિમાર.

જાત, -અપનો પત્ર " સુન્દરીસુખોષ " ઉપર મોકલેલો તે મેં વાંચ્યો છે. આપ વડીય છો, એટલે જો આપને યોગ્ય લાગે તેમ કહેવાને મુખત્યાર છો. અને આપની શીખામણુ અમારે માથે દે પણ એક બે શંકાઓ છે, તે આપને પૂછવા રજા લઉં છું.

તમે લખેછો કે, અમારા બાપસા વડુધેલા ધણીઓની આરતીઓ સાંભળી આમને હવ ગભરાઈ ગો ! હશે દ્રોષ, હશે; અમારા ધણીઓએ માત્ર કાળજી ઉપરજ આરતી કરેલી, પણ મારા કુવાવગેરેની જેમ હાથેથી કદી પૂજા (!) ન કરેલી, એટલે અમને એ વાતની સમજ ન પડે, તે બનવા નેજા છે. પણ દ્રોષ, તમે અમારા ધણીઓનેજ બાપસા અને વડુ-ધેલા કહ્યા એ ન મને કાંઈ કીક લાગતું નથી. તુઓને, જડાવમામીના હિંમતભાઈ અને લાલભાઈ ક્યાં-જેને તમે નક્કી કહેા છો-તેવા છે? -અને ક્યાં મેંઘીભાભી અને દીવાળી-ભાભીની આરતીઓ કરે છે? (પૂજા તો કરે છે, -પણ તે તો તમને ચાલે !); અને મેંઘી-ભાભી અને દીવાળીભાભી ક્યાં-તમારી "ચીખાવણી" વડુ જેવી ભણેલી ન હોવાથી-"હાડી ગયેલી " ની લામા પામવાને યોગ્ય છે ? વળી ક્યારે આપણે હિંમતભાઈની હાજરીમાં દીવાળીભાભીનો ધુમટો હાથથી ઓછો નેચો છે ? -તે છતાં જડાવમામી શું કહેતાં હતાં, તે તમને યાદ હશે હિંમતભાઈ અને લાલભાઈમાં કેવો પહેલાં સંપ દતો ! અને પરસ્પા પછી બે વરસમાં એ બીજા બેડે બોલતાં પણ કેવા અચકાષ છે ! અને છૂટા પડ્યા ત્યારે કેવો ગોઠોડોસો ગળ્યો દતો ? અને ધુમટામાંથી પણ દીવાળીભાભીની શરમ કેવી નાશી ગઈ ની, અને કા-કાટી બપ એવા શબ્દો સંભળાવતાં હતાં ? -હવે એ લડાઈતું કારણ તપાસ-તો શું હતું ? તમને યાદ તો હશે, પણ ફરીથી યાદ દેવડાવું છું.

એક દિવસ લાલભાઈએ, મેંઘીભાભી કરતાં દીવાળીભાભીને એક હાથસ નધારે અ-ચ્છું. તે ઉપથી મેંઘીભાભી અને દીવાળીભાભીને તકરાર થઈ; તે વાત બન્નેએ પોતપો-ના ધણીને રી ! પછી જમવા બેસે ત્યારે દીવાળીભાભી પીરસતાં હોય, ત્યારે મેંઘીભાભી